

تصویر ابو عبد الرحمن الکوردی

منتدی اقرأ الثقافی

www.iqra.ahlamontada.com

سەر جه می به ره می

حوسین حوزنی

به رنگی دوووم

بۆدابه زاندىنى جۆريها كتيب: سەردانى: (مُنْتَدَى إِقْرَأِ الثَّقَافِي)

لتحميل أنواع الكتب راجع: (مُنْتَدَى إِقْرَأِ الثَّقَافِي)

پراي دانلود كتاپهاى مختلف مراجعه: (منتدى اقرا الثقافى)

www.Iqra.ahlamontada.com

www.Iqra.ahlamontada.com

ئىلكتىپ (كوردى ، عربى ، فارسى)

سەرجه می به رهه می

حوسین حوزنی

کۆکردنه وه و له چاپدانی:

دهزگای ئاراس

به سه ره رشتی:

د. کوردستانی موکریانی

ههتانه سه ر پینووسی نویتی کوردی:

مه حموود زامدار

پیداچوونه وهی:

عه بدوللا زهنگه نه فه خره دین ئامیدیان

به رگی دووهم

ناوی کتیب: سه‌رجه‌می به‌ره‌می حوسپین حوزنی - به‌رگی دووه‌م
کۆکردنه‌وه و له‌چاپدانی: ده‌زگای ئاراس
به‌سه‌ره‌رشتی: د. کوردستانی موکریانی
هه‌تانه سه‌ر پیتووسی نویتی کوردی: مه‌حمود زامدار
پیداچونه‌وه‌ی: عه‌بدوڵلا زه‌نگه‌نه + فه‌خره‌دین ئامیدیان
بلاوکراوه‌ی ئاراس- ژماره: ۵۵۸
ده‌ره‌تانی هونه‌ری ناوه‌وه: ئاراس نه‌که‌رم
پیت لیدان: نسار عه‌بدوڵلا
سه‌ره‌رشتی چاپ: ئاوه‌حمانی حاجی مه‌حمود
چاپی یه‌که‌م، هه‌ولێر- ۲۰۰۷
له‌کتیبه‌خانه‌ی گشتیی هه‌ولێر ژماره (۳۸۴) ی سالی ۲۰۰۷ ی دراوه‌تی

میترووی

میرانی سۆران

کردهوهی

داماو (هۆسین هوزنی) مۆکریانی

له سه ره رکی چاپخانه ی کوردستان چاپکراوه وه که سی دی

مافی چاپکردنهوی نییه

چاپی دووهم

چاپخانه ی کوردستان

ههولیر

٢٥٧٤ کوردی (١٩٦٢)

میژووی

میرانی سوران

گردنه‌وهی

داماو (حسین حزنی) موگریانی

له سهر نه‌رکی چاپخانه‌ی کوردستان چاپه‌یکراوه
وه که‌سی دبی مانی چاپکردنه‌وهی نیه

﴿ چاپی دووه‌م‌م‌بین ﴾

چاپخانه‌ی کوردستان

هه‌ه‌ولێز

٢٥٧٤ گوردی (١٩٩٢)

پیشه‌کی

میترووی میرانی سۆران که یادگاری میتروو نووسی به‌ناویانگ و گه‌وره‌وگران، داماو (حوسپن حوزنی) موکریانی برامه‌و له ۱۹۳۵ له رواندزی له چاپخانه‌ی خۆماندا چاپکرا بوو، له رووی نه‌وه‌وه که نزیکه‌ی بیست سالتیکه‌ی هیچی نه‌ماوه‌و داخوایش زۆره، به‌پیتوستم زانی که بۆ سوودی گهل و نیشتیماں جاریکی تریش به‌چاپی بگه‌یه‌غه‌وه‌و سوپاسی ماموستا محمه‌د مه‌لولودی ده‌که‌م که به‌رگینکی له میترووی میرانی سۆرانه‌که‌ی خۆی دامنی که له رووی ویه‌وه دووباره چاپکرایه‌وه.

هه‌رچتیکی که چاپی نوێ کریته‌وه پیتوسته تا هه‌ر نه‌ندازه‌یه‌کی که له‌توانادا بی، پۆخت ترو پیک و پیکتر بکریت. له‌و رووه‌وه منیش لاپه‌ره‌ی ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۰۹ و لاپه‌ره‌ ۱۲۱یش له‌ دێری حه‌وته‌وه تا خواری و ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۴م به‌چهند وینه‌یه‌که‌وه خستوونه‌ته سه‌ری. داخه‌که‌م زۆرتیرنی نه‌و ناگاداریبانه‌ی که له‌ مه‌ودوا په‌یدا و ده‌ستکه‌وتوون بۆیه‌ گه‌لێکیان له‌ شوینی تایبه‌تی خۆیان دانه‌ندان، چونکوو که نه‌وانم ده‌ستکه‌وتن چاپی دووه‌می میترووی میرانی سۆران دووبه‌شی پتر چاپکرا بوو؛ لیم بیوورن.

له‌ چاپی یه‌که‌میندا له‌ داوینی لاپه‌ره‌ ۱۶۹دا چهند دێرتیک په‌ریوه. هه‌ولمدا که له‌ چاپی دووه‌میدا نه‌و که‌م وکووریه‌ی نه‌میتنی. داخه‌که‌م ده‌ستنووسه‌که‌ی برام نه‌دۆزیبه‌وه.

نه‌وا دووجاره ئیمه‌ نه‌رک و ره‌نج به‌چاپی میترووی میرانی سۆرانه‌وه ده‌کیشین. ده‌زانن که پاداشت و خه‌لات و به‌راتی یه‌حبابه‌گ و له‌علی خانی دایکی ئیسماعیل به‌گ بۆ ئیمه‌ چی بوو؟

که ئینگلیزان له‌ سالی ۱۹۴۷دا داماو برامیان ده‌رمانداو کرد، نه‌وانیش خانوه‌که‌ی ئیمه‌ که له‌ رواندزی بۆ خۆمان و چاپخانه‌که‌مان دروست کردبوو و ۳۰۰ دیناری تیتچوو بوو و نه‌وسا له‌ رواندزی‌دا یه‌که‌مین خانو بوو، لێیان داگیرکردین و به‌هه‌ره‌شه‌ی کوژتن و برین به‌ ۱۰۰۰ دیناران له‌ ده‌ستیان ده‌ره‌یتام.

گ. موکریانی

پیشہ‌نگی میرانی سۆران

دەموست بەدوورودریژی میژووی میرانی سۆران و رواندز لە چاپ بەدەم و بەگەلیک وینەی کێو و شار و قەلا و کۆنگرە و پرده‌کان و ناساری سۆران بی‌پازینمەوه، بەلام هەرچەندە تەقەلام دا بۆم ڕێک نەکەوت. هیندیک چت بوونە بەرھەڵست، لەبەرئەوه پێم نەکرا درێژە بەمیژووی بنەمالە ی گەورە ی کوردی سۆران بەدەم کە لە هەموو لاپەرە یەکی دێریک (میژوو) یاندا هەزاران سەر بەرزی و گەردنفیرازی کوردی تێدا یە و شایانی هەموو سیاسیک و پێداھەلگوتنیکن. تنۆکی رەش و رەخنە لەسەر هیچ لاپەرە یەکیاندا پەیدا نابێ و یەکسەر بەئازادی و ئارەزوویکی خاوتنەوه، بەبێ دەسیسە فەرمانرەواییان کردووه.

نەشیام کەمیک سەر بەوردی ئەم خاکە پیروژە و رەنگینە بنووسم، بەم نامیلکە کورتە بریمەوه. ئومێد دەکەم رۆژیک بێ، بەدریژی پەرتووکیکی زۆر گەورە بەناوی «رواندز» وه چاپ بکری، چونکە شایانی سپاسە.

لە زانا و گەورەکانی کورد دەپارتمەوه ئەم نامیلکە بچووکەم بەدلتیکی خاوتنەوه پەسند بفرمەوون و لە کەموکورتی و خواروختیچی ببورن و بمبەخشن.

داماو (حوسین حوزنی) موکریانی

به ندى يتيكه مين

ميرانى سۆران له كه لۆسه وه ههتا مير عهلى بهگ

يېتيكه مين پياويكي كه بنه مالهى ميرانى سۆرانى دامه زرانده «كه لۆس» ناو، گه وره يېتيكى كورد بوو. كه لۆس له نيو عهشيرهت و نيشتمانى خۆى وه دهركهوت و له ديت هه وديانيدا كه ئهمرۆكهش ئهو ديتيه ههر ههيه و دوو سه عاتيك له باكوورى رواندز بهر به رۆژئاوا هه لكه وتوه و ماوه. له وده مه دا له سه ر ناحيهى «ئاوان» بووه كه ئهمرۆ «دۆلكه و دۆله مه پ»ى پتده لتين.

كه لۆس له هه وديان به شوانى ده ژيا مه پ و بزنى ده له وه پانده. كه مرد ۳ كورپى ناودارى به جيمان: عيسا، شيوخ وهيس، ئيبراهيم. عيسا ناوبانگى پياوهتى و بهخشش و زرنكى بلا و بيوه وه، هه موو كهس خوشيان ده ويست. له شوانى هه رچيه كى ده ست بكه وتايه به سه ر كوروكالى ئاوايدا به خشى ده كرد؛ به وه لاو و كورپه نازاكاني هه وديان له ده وري كۆبوونه وه، سه رنزمى و گه ر دنكه چى بهخشش و پياوهتى وى بوون و له فه رمانى ده رنه ده چوون.

وا هه لكهوت له وده مه نه دا دوژمنيتكى گه وره لينگى دا سه ر فه رمانه وهى ئهو خاكه. عيسا هاوده نكه كاني خۆى كۆكرده وه و چوونه سه ر ئهو دوژمنه. له و چوونه دا به عيسايان گوت «مير». كه گه يشته باله كان خه لكه كه له نازايى و ره شيدى عيسا ورد بوونه وه و به جاريكى كه و تنه ژيتر فه رمانيه وه و به ميرى خويان هه لئارده و ئه ماره تيان بۆ دامه زرانده و لينگيان دا سه ر قه لای ئاوان. ئه وانهى له قه لادا بوون قه لابه نديان كردن. عيسا قه لای وده تىنگ هيتا و به شه ر و كوژتار قه لای گرت.

شه ره فنامه ده لتي: «چونكه عيسا له سه ر به ردى سوور راوه ستا و به به ردى سوور قه لای گرت، بۆيت ئه وانه يان ناونا سۆران و ئهو عه شيره ته به سۆران ناوبانگى ده ركرد».

به لام و بازانم ئهو نيوه زۆر له ميتره. له چاخى حكومه تى نييرى و تيكلات په لای سه ردا ههر هه بووه و ناوى پايته خته كى نييرى شارى «سوور» بوو كه «تيكلات په لای سه ر» رووخاندى و ۱۲ سازادهى نييرى به ديل گرتن. «ابن الاثير» له «الكامل» دا له

میله‌تی تیره‌راهی دواوه که له خاکی سۆرانه‌وه شۆرش و فیتنه‌یان خسته خاکی جزیره و زاخۆوه. له‌م نامیلکه بچوکه‌دا به‌دریژی ناگۆنجی که بتوانم لیتی بدویم، به‌لام سۆران زۆر له‌میتژتر هه‌بووه.

له‌ دوا‌ی نه‌وه که عیسا قه‌لای ناوانی گرت، کاروباری به‌رزبوو؛ پۆژ به‌پۆژ سه‌رکه‌وت و هه‌یزی پتربوو، به‌نازایی و په‌شیدی هه‌موو خاکی سۆرانی خسته ده‌ست و به‌سه‌ریدا زāl بوو. شاری هه‌ریری کرده پایته‌خت و به‌فه‌رمانه‌وایی رایبوار، تا مرد.

شا‌عه‌لی به‌گ کۆری (هیر عیسا)

که بابی مرد له‌سه‌ر ته‌ختی فه‌رمانه‌وایی دانیشته و به‌هوکمه‌رانی سۆران و کامه‌رانی و ئازادی به‌سه‌ری برد. که مرد چوار کۆری له‌ پاش به‌جیما: عیسا، میر بوداغ، میر حوسین، میر سه‌یدی. له‌ پیتش مه‌رگی خۆیدا خاکه‌کی به‌سه‌ریاندا به‌ش کرد بوو، هه‌ریه‌ک به‌به‌شی خۆی قایل بوو و خۆیان له‌ به‌شی برای دیکه نه‌ده‌گه‌یاندا. هه‌ریه‌که پایته‌ختی بوو. دایه عیسای کۆره‌گه‌وره‌ی خۆی.

میر عیسا کۆری شا‌عه‌لی به‌گ

که بابی چوو، به‌کۆمه‌کی برا و گه‌وره‌کانی سۆران بوو به‌میری سۆران و له‌ ته‌ک براکانیدا زۆر به‌خۆشی ده‌ژیا و به‌چاکی رایانده‌بوارد. له‌ دوا‌ی چهند سالتیک له‌گه‌ل پیربودا‌گی فه‌رمانه‌وای بابان شه‌ری کرد و له‌ مه‌یداندا کۆژا. هه‌روه‌کو له‌ میتژووی هوکمه‌دارانی باباندا به‌دریژی لیتی دوا‌ین، هه‌ریه‌ر و خاکی سۆران پشێو بوون و زۆر خراب تیکچوون.

پیر بوداغ کۆری شا‌عه‌لی به‌گ

له‌سه‌ر خاکی خۆی دانیشتیوو، که بابی مرد چووه سه‌ر ناحیه‌ی سوماقلیق (سماقولی) که له‌ ده‌ست نیلحاسیانی قزلباشاندا بوو؛ گرتی و خسته‌یه سه‌ر خاکی خۆی. زۆر چاک فه‌رمانه‌وایی کرد و له‌گه‌ل خه‌لکی به‌خۆشی رایبوار، هه‌تا چهند سالتیک به‌و ده‌ستوره ژیا، له‌ پاشان به‌نامرزشی یه‌زدان شادبوو. که مرد ۲ کۆری به‌جیه‌یشته: میر سه‌یغه‌دین و میر حوسین.

میر سه‌یغه‌دین کۆری پیربوداغ

له‌ دوا‌ی بابی له‌سه‌ر خاکی میراتی دامه‌زرا و به‌فه‌رمانه‌وایی رایبوار. به‌لام زۆر نه‌ژیا و مرد.

میر حسین کوری پیربوداغ

له دواى مردنى برائى له سهر كورسى فه رمانه وایی سۆران دانىشت. به لام ئه ویش زۆر خوشیى له فه رمانه وایی نه چىژت و راگیراوه بوو. كه مرد ۷ كورپى له پاش به جىمان. میر سه یفه دین -كه كورپى گه وهرى بو- له جىگای دانىشت و ناحیه ی سماقولى خسته ژیر دهستیه وه. ههروهكو له هاتودا به درىژى لى ده دوتین.

میر سه یدى

میر سه یدى كورپه بچووكى شا عهلى بوو. له نىوه هه موو كوردستاندا به به خشنده یى و ئازایى ناوبانگى كردبوو؛ به زرنگى و ره شیدى هه لیدابوو. له دواى مردنى بابى له «شه قباد» (شه قلاوه) فه رمانه واییده كرد. بۆ تۆله ئه ستانده وه ی میر عیسا له پیربوداقى بابان ته قه لای دا و كه وته بزووته وه. به شه ر و كوژتار پى شى پى گرت و پیربوداقى كوژت. خاكى برائى كه هه ریر بوو خسته وه ژیره دى خۆى. به كه مه چاخىك خاك و شار و قه لای هه ریر و مووسل و كه ركوك و ده ورپشتیانى به جارىك گرت و خسته وه ژیر فه رمانى خۆى و بوو به فه رمانه واییكى ئازاد و سه ره خۆى ئه و خاكه.

میر سه یدى كه هه موو خاكى بى ژراوى گرتن و ته پلى ئىستقلالى سۆرانى لى دا، به كه یف و شادمانى و خوشى گه لىك سالان فه رمانه وایی كرد. كه مرد میر عیزه دین شىر و میر سلیمان و میر سه یفه دین ناو ۳ كورپى له دواماهه. میر سه یفه دین به جوانه مه رگى مرد. میر عیزه دین شىر له چاخى بابیدا له سهر خاكى هه ریر فه رمانه وایی كرد.

سالى ۹۴۱هـ سولتان سلیمانى قانونى رۆم له ته ورتزه وه به زستان شه رزه ببوو خۆى گه یانده سۆران. به په ریشانى گه یشته هه ولیر. زستانه كه ی له وى راوارد. له به هاردا به رق هه ستاوى، میر عیزه دین شىرى خنكاند و خاكى هه ولیر و هه مووى دا حوسین به گى داسنى كه میرزاده یه كى یه زیدى بوو و هه موو خاكى سۆرانى له هه ولیر گرتدا.

كه عیزه دین شىر كوژرا، میر سلیمانى براشى مردو ۳ كورپى له دوا به جىما: قولى به گ، میر عیسا، میر سه یفه دین. به لام له خاكى سۆران به جارىك ئه و بنه ماله ده رچوو كه وته ده ست بىانى و داسنیه وه.

میر سهیفه‌دین کوری میر حوسین کوری پیریۆده‌اغ

له رابردودا گوتمان: که خاکی «سماقوئی» خسته ده‌ست. له دوا‌ی ئه‌وه که سه‌له‌یانی قانونی خاکی سۆزانی دا به‌میر حوسینی داسنی، چهند جاران له نیتوانی میر سهیفه‌دین و ئه‌ودا شهر و کوژتار کرا. له دوامیندا میر سهیفه‌دین نه‌شیا خۆی راگری، هه‌لات و په‌نای برده بهر بێگه‌بیکی ئه‌رده‌لان که یارمه‌تی بکات؛ ئه‌ویش له ترسی سولتانی پۆم رووی نه‌دا‌یی.

میر سهیفه‌دین به‌ناچاری و ناو‌میدی گه‌راوه خاکی سۆزان و ده‌سته‌پیاویکی شه‌رکه‌ر و نازای پێکه‌وه‌نا و به‌په‌نه‌انی له‌گه‌ڵ هه‌موو خه‌لکی سۆزانداندا گفتوگو و په‌یمانی کرد و رێککه‌وت و بۆ لا‌بردنی ئه‌و داسنییانه‌ بوونه یه‌ک دڵ و یه‌ک قسه و هه‌وادار. میر سهیفه‌دین به‌و هێزه‌ی که هه‌ببوو هه‌لمه‌تی برده سهر هه‌ولێر.

میر حوسین که له‌وه ناگادار بوو به‌له‌ز گه‌یشته هه‌ولێر. هه‌ردوو لا به‌گژ یه‌کترب‌یدا چوون و کوژتاریکی قورسیان لێک کرد. میر حوسین ته‌نگه‌تاو بوو و هه‌لات. له‌و شه‌رده‌دا ۵۰۰ که‌س کوردی داسنی کوژران و ما‌ڵ و چه‌ک و پتووستیه‌کی قورس که‌وته ده‌ست میر سهیفه‌دین.

له دوا‌ی ئه‌وه میر سهیفه‌دین به‌زۆری شیری تیژی خۆی، هه‌موو خاکی سۆزانی گرت‌ه‌وه، به‌نازادی و سه‌ربه‌خۆیی فه‌رمانه‌ه‌وایی سۆزانی دامه‌زراند‌ه‌وه.

میر حوسین ئه‌گه‌رچی چهند جاران له‌شکری برده سه‌ری، هه‌ر به‌شکاوی و په‌رێشانی ده‌گه‌راوه. له هه‌موو شه‌ره‌کاندا باوی میر سهیفه‌دین بوو.

که ده‌نگی شکانی میر حوسین گه‌یشته سولتانی پۆم، خواستیه‌ نه‌سته‌مه‌بو‌ول و ده‌سته‌به‌جێ له‌وێ خنکاندرا. سولتانی پۆم فه‌رمانی دا به‌هه‌موو میر و فه‌رمانه‌ه‌واکانی کوردستان که گه‌له‌ کۆمه‌گی له میر سهیفه‌دین بکه‌ن و بچه سه‌ری و به‌سزای بگه‌یی‌ن.

گه‌وره و ئومه‌رایانی کورد هه‌ر چنده ته‌قه‌لایان دا و چوونه سه‌ری هه‌ر به‌شکاوی گه‌رانه‌وه. چهند جاران گه‌له‌کۆمه‌گیان لێ کرد، ده‌ره‌قه‌تی نه‌هاتن. به‌بێ گه‌یشته‌نه‌ دێخواز و ئاره‌زووی پۆمییان ده‌شکاندرا. له هه‌موو شه‌ره‌ و کوژتاره‌کانی میر سهیفه‌دین و میرانی کوردستاندا، هه‌ر میر سهیفه‌دین سه‌ر ده‌که‌وت و به‌سه‌ریاندا زāl ده‌بوو، ئه‌وجا به‌بێ به‌ره‌هه‌ست و په‌نج و به‌فه‌رمانه‌ه‌وایی راییوارد و دامه‌زراوه (شه‌ره‌فنامه).

میر سهیفه‌دین که به‌نازادی له‌سه‌ر فه‌رمانه‌ه‌وای خۆی راگیراو بوو، یووسف به‌گی

برادۆست که به «غازی قران» ناوبانگی کرد بوو، به فریو فیتل که و ته بن چنگیسه وه و خه له تاندی و فریوی دا که پرواته نهسته مبول. له پاش گه لیک دهسایس هه لیگرت و بردی. نه گهرچی هیچ تهنگی و بی دهسه لاتی میر سه یفه دینی ناچار نه کرد بوو که په نا بۆ سولتانی رۆم بیا، به لām فریودانی غازی قران له خشته ی برده دهره وه؛ دها چند جارن له شکری رۆم و میر و بهگ و فرمانر ه وای کورد به له شکری کوردستانه وه چوونه سهری و پیتی نه ویران، له دوامیندا به دوو قسه ی یوسف بهگ فریوی خوارد و چوو و به دهستی خۆی خۆی برده پیتش قه ناره و مهرگ.

میر سه یفه دین که گه یشته نهسته مبول سولتانی رۆم، سلیمانی قانونی دهسته جی و به بی پرسیار و لیکۆلینه وه گرتی و خکاندی و به داریدا کرد، له بری خه لات پت له مل و به سیداردها هه لواسرا (شهرفنامه).

دیسان خاکی سۆران تووشی شهرزیی بۆوه و دووچار به نه بوون و ویرانی کراوه، له دوا ی نهو سهرکه و تنه، ژیر کهوت و چوو.

قولی بهگ کوری سلیمان بهگ کوری میر سیدی بهگ

که داسینی به سهر خاکی سۆراندا زالبوون، قولی بهگ دهستی له نیشتمان بهردا و په نای برده بهر شا ته هماسی سهفه وی.

له خه لکی سۆران دهسته پیاویک کۆبوونه وه و به په نهانی پیاویان نارد کن قولی بهگ و بۆ گه رانه وه ی خاکی خۆی هانیان دا و نهوازش و دلخو شییان داوه و گیتریان وه خاکی سۆران. بۆ حکومه تی عوسمانی قاقه زیان نووسی که خاکی سۆرانیان بداته وه. سولتانی رۆم باوه ری پی نه هات، به لām له خاکی به سره شاری سه ماوه ی پیتدا. قولی بهگ چوو له سهری دانیشته.

که میر سه یفه دین و میر حوسینی داسنی کوژران، سولتان حوسینی نامیدی له تهک سولتانی رۆم موخابه ره ی کرد و بۆ قولی بهگ خواهی شتمه ندی نواند که خاکی سۆرانی به ده نه وه. له لایه ن سولتانی رۆمه وه خاکی ههریری پی دراوه.

قولی بهگ نزیکه ی ۲۰ سالان لهو خاکه دا فرمانر ه وایی کرد. که مرد دوو کوری له دوا به جیما: سلیمان بهگ - بوداغ بهگ.

قولی بهگ پیاویکی زرنگ و تیگه یشتوو و ده گه ل خه لکی سۆران زۆر به میهره بانی بوو. شاری شه قلاوه ی کرده کوستان و رازاندیبه وه، به هاوین ده چوو نه وی.

میر بوداغ کوری قولی بهگ

که قولی بهگ مرد، میر بوداغ له جیگای وی دانیشته و له سهر شه قلاوه ئالای سهر به خوی هه لدا. به لام پیاوه دوو روو و دوو زمانه کان که وتنه نیتوانی هه ردوو برابانه وه و پشیتویان تیتخستن. له زیانه وه کار که وته شیر و خه نجه ره وه و کوشتاریکی قورسیان لیک کرد. میر بوداغ نه شیا له پیش سه لیه مان بهگ راوه ستی، هه لات و په نای برده بهر سولتان حوسینی فه رمانه وای نامیدی. چهند رۆژتیک له ئاکری چاوه نوپی یارمه تی بوو، له وی دانیشته. مهرگ گه یشته سهری و له ئاره زووی خست و نه یه یشت بگاته دلخوازی و له ئاکریدا ناژتارا.

سلیمان بهگ کوری قولی بهگ

له دوا ی بابی بوو به فه رمانه وای سوژان و له هه ریر دانیشته. که میر بوداگی برای هه لات، خاکی ئه ویشی خسته ده ست خوی و له شکریکی کوکرده وه و له بهر دوژمنایه تی پیشوو چوو ه سهر کوردی زه رزا.

ئو له شکره ۱۳ هه زار شه پرکه ر بوو که بر دیه سه ریان. له دوا ی شه ر و کوژتار، پایته ختی زه رزا که شنۆ بوو گرتی. ۵۰ که سی گه و ره و سه رۆکانی به دیل نارد هه ریر و ۵۰۰ که سی زه رزای کوژتن. مال و مندال و خیزانی نارد نه هه ریر. ئه وانه ی له شیر ی میر سلیمان رزگار بوون، هه لاتن و په نایان برده لای سولتان مو رادی عوسمانی.

سولتان ویستی که تۆله له میر سلیمان بکاته وه، به لام بۆی نه کراو له دهستی نه هات. میر سه لیه مان که زه رزای سهر نه رم کرد، به و هینه وه لینگی دا سهر قزلباشان و تالانی کردن و گه لیکیشی لی به دیل گرتن. ئو تالان و دیله ی به دیاری بۆ سولتان مو راد به ری کرده نه سه مبولۆ. به وه له ته ک رۆما بناغه ی ناشتی و دوستانه تی دامه زراند.

له دوا ی ئه وه چوو ه سهر قویاد به گی نامۆزای، که له لایه ن خۆیه وه له سه ر «ته رک» داندرا بوو، له گه ل سه رکیشی و روو له میر سلیمان وه رگه راندن خه ربیک بوو، بزۆزی ده کرد و ته مای فه رمانه وایی له سه ردا بوو. سالی ۹۹۴ هه له شکری ئاژۆته سهر قویاد بهگ و کوشتاری لیکرد و نزیکه ی ۱۴ که سی له خزمانی قویاد به گی کوژتن و گه راوه هه ریر. به وه شان و شه وکه تی قویادی شکاند و بلاوی کرده وه.

به و سه رکه وته سه لیه مان بهگ زۆر به رزیوو و به سه ر هه موو فه رمانه واکانی دراوسی یاندا

زالبوو، به‌دیاری و پیشکەش دان سەریان بۆ چه‌ماندن و له ترسی سلەیمان بەگ له لەرزیندا بوون. سلەیمان بەگ به‌وجۆره ته‌پلی نازادی و سەربه‌ستیتی لێدا و به‌سەربه‌خۆیی له‌سەر خاکی سۆراندا فه‌رمانپه‌وا بوو.

له «حه‌سه‌ناوا»ی ئه‌رده‌لان، بێتکه عوله‌مای به‌ناوبانگ مه‌لا حه‌یده‌ری باپی‌ره گه‌وره‌ی به‌مه‌اله‌ی حه‌یده‌ری ماوه‌ران و هه‌ولێر و به‌غدا و مه‌لا ئه‌بویه‌کری باپی‌ره گه‌وره‌ی مه‌لا گچکه (مه‌لا ئه‌فه‌ندی مه‌لا ئه‌بویه‌کری) هه‌ولێری و ئه‌حمه‌د ئه‌فه‌ندی ئه‌عیان که هه‌ردووکیان کانیی فه‌زڵ و هونه‌ر و زانستی کوردستان، بردنیه خاکی سۆران. مه‌لا حه‌یده‌ری له هه‌ریر و مه‌لا ئه‌بویه‌کری له هه‌ولێر دامه‌زراندن. له‌و دوو زانا کوردانه عیلم په‌ره‌ی به‌ست و کوردستان هه‌تا ئه‌مڕۆ له‌وانه فی‌ری زانستی بوون و گه‌لێک زانایان پێگه‌یاندن.

ناو‌نیشان و ئاساری سلیمان بهگ هه‌تا ئه‌مڕۆ که‌ش له کوردستاندا هه‌رماوه و به‌ده‌نگ و خوش‌خوانیی و پێ هه‌ل‌گوتن به‌به‌یتی سلەیمان بهگ ده‌بی‌ژری که پیاویکی داد‌گه‌ر و تیگه‌یشتوو و نازا و به‌ناوبانگ بووه. هه‌تا مرد سەربه‌خۆ فه‌رمانپه‌روایی کرد و گۆر‌ده‌که‌شی له هه‌ولێره.

- عه‌لی بهگ کۆری سلیمان بهگ

له پاش بابی بوو به‌فه‌رمانپه‌روای سۆران. به‌قه‌سه‌ی شه‌ره‌فنامه له سالی ۱۰۰۵ هـ دا فه‌رمانپه‌روا بووه، به‌لام مردنی له ئێمه دیار نه‌کراوه.

خانزاده خاتوونی خوشکی سلیمان بهگ بو‌ته فه‌رمانپه‌روا. قه‌لایه‌کی له ناحیه‌ی با‌له‌ک و رۆژ‌هه‌لاتی پرایات هه‌ر ماوه، له‌لای بانه‌مان و له پشت هه‌ریر قه‌لای ماوه. قه‌لای به‌نی هه‌ریر رۆر گه‌وره و سه‌خته و دیواره‌کانیشی له‌جیتی خۆیه‌تی. ئیستاش به‌ناوی خانزادی سۆرانه‌وه ناو ده‌برین و له به‌یت و هه‌لبه‌ستاندا خانزاد و له‌شکری له‌کار‌دان. له ئاساری عه‌لی بهگ گه‌لی عه‌لی بهگ و رێگا و پرده‌کانی هه‌ر ماون.

بهندی دووهمین

له مستهفا بهگهوه ههتا میر محهمهدی گهوره ۱۰۳۲-۱۲۲۹ه

«نه عیما»، که میژوونوسی تورکانه، دهلی فهزمانه‌وای سۆران مستهفا بهگ له ههموو بزوتنه‌وهیهک و له هاتوچوونی لهشکری عوسمانیدا بۆ سه‌ر شاره‌زوور و سنووری ئێران ده‌گه‌لدا بوو و له چهند سه‌فه‌ری به‌غدا یه‌دا پیاوانه شه‌ری کرد بوو.

به‌لام له سه‌فه‌ری نه‌سوح پاشای سه‌ره‌سه‌که‌ری رۆم، که پیاویکی دل‌ه‌ق و زالم بوو، مستهفا بهگ یاریده‌ی نه‌کرد و نه‌چووه کنی. له‌گه‌ل کۆری ته‌ویل که به‌سه‌ر به‌غدا زال بوو رێکه‌که‌وت و به‌مه‌رج بوو به‌هه‌واداری. له‌به‌رئه‌وه گوتی نه‌دایه فه‌رمان و قسه‌ی نه‌سوح پاشا و بۆچوونه سه‌ر به‌غدا به‌هیندی نه‌گرت.

سالی ۱۰۳۲ سه‌رداری رۆم، حافزی ئه‌حمهد پاشا بۆچوونه سه‌ر به‌غدا له‌شکری ئاژۆت. شا عه‌باسی شای ئێران له ده‌رته‌نگ راوه‌ستا بوو؛ چاوه‌نۆی بزوتنه‌وه‌ی رۆمیانی ده‌کرد.

حافز پاشا ئه‌مه‌ی به‌ئه‌سته‌مبوول راگه‌یاند که کاروباری به‌کر سوباشی جاری وابینیت نه‌ک په‌لاماری بدری؛ چونکه ترسی ئه‌وه‌مان له پێشه‌وه‌یه که ببزینه‌وه، شا عه‌باس لینگمان ده‌داته سه‌ر و دوامینی ئیشمان شه‌په‌زه ده‌بی.

قسه‌که‌ی حافز پاشا له سه‌رداری رۆم خۆش نه‌هات و په‌سند نه‌کرا و فه‌رمانی دایه‌ که لینگ بداته سه‌ر به‌غدا و بیگریت.

حافز پاشا ناچار بوو له کوردستاندا ده‌ستی به‌له‌شکر خه‌رکدرنه‌وه کرد و کۆمه‌کی له ههموو فه‌زمانه‌وا و ئه‌میرانی کوردستان خواست. له‌ولاشه‌وه سه‌رداری رۆم له دیاره‌که‌ر و خز و ئه‌رغه‌نی له‌شکرێکی کۆکرده‌وه و به‌له‌شکه‌ره‌وه چووه مووسل.

سه‌یدی خانی میری عیمادییه، کورێکی خۆی و له‌شکری بادینانی هه‌لگرت و چووه مووسل. بوستان پاشا که به‌گه‌له‌ر به‌گی که‌رکووک بوو، له کوردی شاره‌زوور و بابان و ئه‌و ده‌روپشته سوپاهیتیکی شه‌په‌که‌ری پێکه‌وه‌نا و چاوه‌نۆی ده‌کرد.

سەیدى خانى مىرى عىمادىيە كە خالى مستەفا بەگ سۆران بوو، وەلامى دايە مستەفا بەگى بەلەشكرى سۆرانەو، يارمەتى لەشكرى عوسمانى بكات.

مستەفا بەگ، بەسوپاھى خۆيەو چوۋە كەركوك. بوستان پاشا لەشكرى شارەزوريشى خستە ژىر فەرمانى مستەفا بەگەو و نارديە بەغدا.

مستەفا بەگ كە بەسەركردەيى لەشكرى ئاژۆتە سەر بەغدا «ئەبدال بەگ» (خان ئاودەل)ى كورى عىزەدەين شىرى سۆرانى كرده نايبى خۆى و پرويان لە بەغدا كرد. لە نزىك «امام اعظم» چادريان هەلدا. لە نىوانى كورد و بەكر سوباشيدا گەلىك قاقەز و ئىلچى ھاتووچوونى كرد، بەلام بەيى سوود ماو.

بەكر سوباشى بەشەو بەسەر لەشكرى كوردانى دادا و شەر و كوژتارىكى قورسى لىكرن. لەو شەرەدا كوردىكى زۆر بەكوژت چوون. بۆسەينى دەستەپياوئىكى ئازاى ناردە مەيدانەو و ھەردوو لا بۆكوژتار ئامادە بوون و ھەتا ئىوارە لە يەكتريان كوژت و لە دواى ئىوارە ھەردوو لا گەرانەو.

پۆژى دووھەين ھەروھەا كوژتار بوو. ئەو پۆژە لەشكرى بەغدا تەنگەي بەكوردان ھەلچنى و شىرەي كردن. لەو شەرەدا مستەفا بەگ لە مەيدانئيدا بەكوژت چوو. بەھەزار دەرەسەرى جەنازەكەيان پزگار كرد و ھەليان گرت و پرو بەخاكى سۆرانىان برد و دايانەو دەستى دايكى.

لەولاو سەردارى رۆم لە كەركوكەو بەلەز پرو بەبەغدا پەلەي كرد. سلەيمان پاشاى والى كەركوك لە رىگايى نەخۆش كەوت. كور حوسىن پاشا، مىرى سۆران ئەبدال بەگ (خاون ئاودەل)، حاكىمى خز و شەرەفخان، حاكىمى ئەكىل مەئموون خان، حاكىمى تەرجىل ئىبراھىم بەگ، حاكىمى پالو ھەسەن بەگ، حاكىمى نەرغەنى سەرزىل عەلى بەگ، حاكىمى خەرىپووت ئىبراھىم بەگ، حاكىمى عىمادىيە سەيدى خان، ئەو ۹ فەرمانرەوا و مىراني كوردە بەسوپاھى كوردانەو چوونە بەغدا.

بوستان پاشا بەلەشكرى كوردى شارەزورەو كەوتە پىش، ئەبدال بەگى سۆران كەوتە جەرگەي سوباهەو و بەجارتىكى لە بەرامبەر بەغدايەدا رىزىوون و دەستيان بەشەر كرد.

لەو شەرەدا گەلىك كورد بەكوژت چوون. سوباشى بەماملەت لەگەل عوسمانىي رىككەوت و لەسەر بەغدا ماو، لەشكرى كورد لە دواى گەلىك قوربانيدان گەراو.

(نعىما - جلد ۲ - لا پەرە ۲۸۰).

له مستهفا بهگ و میر نهبدال نهوندهمان دهستکهوت که گوترا. له دواى نهوان میری سۆران کهوته ژیر پهردهی نهزانیوه؛ چونکه لهگهڵ دراوسیکاندا شهروشۆریان نهبووه و دهگهڵ رۆم و ئیراندا ماملهت و کۆمهگیان رووی نهداوه؛ بهتایبهتی کهسیکیش سهربهوردیانی رانهگرتوه. جا لهبهر نهوه میژووی سۆران داپوشراوه.

بهلام هینده تیگهیشتووم که له دواى مستهفا بهگ و میر نهبدال بهگ، خاکی سۆران تووشی گهلیک ههڵگێتی و وهرگێتی و بێ هیزی بووه و گهلیک خاک له دهست میرانی سۆران دهرخراوه؛ بابان بهسهرباندا زالبوون و قهلاى رواندزیشان له دهستدا نهماوه. بهلام نهوهی له زمانی خهڵکی رواندز و کتیبه دهسنووسراوهکان و هیندیک گوته و قسهی پیر و زاناکانم دهست کهوتی نهمانه که له هاتوودا دینه گوتن؛ نهویش بهراستم وهرگرتوه که دهیانلیم.

میر ئوغز کوری مهلی بهگ کوری سلیمان بهگ کوری شاقولی بهگ

ئه م میره له دواى عومهر بهگی میری سۆران بوو بهمیر و لهسهرفهرومانیهوایی سۆران دامهزراوه. له پاش عومهر بهگ قهلاى «دووین» ی گرت و ئاوهدانى کردوه. لهوده مه دا له لایهن حکومهتی بابانهوه و دهنگ هینرا و ههریری له دهست درخرا و بۆ خهپارازتن جگه له قهلاى رواندز چیدیکه شک نهدهبرد که پهناى بۆ بیات. نهویش له دهست خهڵکی بیانییدا بوو. ناچار لهگهڵ رواندزیان موخابهری کرد و بهپهنهانی پهیمانی لێ ودرگرتن و کردنیه هاودهنگی خۆی و بۆ یاریدهدان ئامادهی کردن.

بهکۆمهگی و یارمهتیدانی «شهمام» ناو ژنیکی کوردی رواندز گهلیک ههواداری پهیداکردن. له دوو لاوه لهشکری ئازۆته سهه رواندز بهبی نهوهی دهست درێژهکانی بیانی ناگادار بن، بهپشتیوانی نههالییهوه رواندزی گرت و دوژمنهکانی گرتن و کوژتنی، کاروباری تیدا دامهزراند و بۆ یادگاری له پۆژههلاتی قهلاى رواندزا دوو کۆنگهههه بهناوی «شهمام» دروستکردن. ئهو کۆنگهههه ئیستاش لهو کۆنگهههه یهکێکیان ماوه و پیتی دهلێن کۆنگهههه شهمام.

له دواى نهوه میر ئوغز دۆلی ئاکۆیان و دهستی سۆرانی گرت و رواندزی کرده پایتهخت. نهوه بیتهکهمین جاره شاری رواندز کرا به پایتهختی سۆران. میر ئوغز ههتا سالی ۱۲۰۷ فهرومانیهوایی کرد و بهئامرزشی یهزدان شاد بوو.

ئەحمەد كۆرى ئۆغز

ئۆغز بەگ كە مرد، ئەحمەد بەگى كۆرە گەورەى لەسەر تەختى فەرماندەوايى دانىشت. هيندىك لە سەر كردهى سويا تەماى شورپىيان هەبوو، بەزۆر و بەبەخشىش نەوازشى كردن و فيتنەى كۆژاندهوه.

لە سالى ۱۲۱۵دا رۆژتيكى ئەحمەد بەگ چووبووه سەر سا كە لەسەر رتيگای جندىانە و ئيستاش قشلهى لتيه، لە سەيران بوون و دەگەل «شەنگى بەگ»ى دەرگەلەيى پەمبازى و شەر ناخپوى دەكرد. لەناكاو دلتي راوہستا و مرد و بەربۆوہ خواری. شايى بوو بەشين، جەنازەكەيان هەلگرت و لەسەر تەپەي داری سەيدى، كە لەكانى گەرمۆكانە، نازتيان.

سالى ۱۹۲۸ى زاينى من چووم گەرام و گۆرەكەي لەوى بوو دۆزيمەوه. لەسەر كيتل و بەردى گۆرەكەي ئەمانە نويسرا بوون خويندەمەوه. لە كيتلى لاي پتيانى ئەمەيه: «الدوام لله. هذا قبر المرحوم المغفور له أحمد بك ابن أوغز بك رحمه الله. توفي في سنة الف ومائتين وخمسة عشرة من الهجرة».

لە كيتلى لاي سەرى ئەم شيعرانە بە فارسي نووسرابوون:

يارب بە صفا ساز گوزين دار سلامت

باز آيدو برهاندَم از چنگ ملامت

ئەوانە پينج شيعرن و لە بەردى باشوور و باكۆرى گۆر (قبر)ەكەدا ئەم دوو شيعرانەى شپخى سەعدى نووسراون «اى كرىمى كە از خزانه غيب» هەتا دوايى (سنە ۱۲۱۵). ئەو قەبر و بەرد و كيتلە ئەمپۆكەش وەكو خۆبەتى و ماوه.

«ئۆغز بەگى كۆرى مەحمود بەگى كۆرى ئەحمەد بەگى كۆرى سولتان مەحمود بەگى كۆرى خان ئاودەلى كۆرى يەزدىن شيرى كۆرى ئۆغز بەگى كۆرى عەلى بەگى كۆرى سەلمان بەگ».

ئەمەم لە كتيبتىكى دەستنوس وەرگرت كە لە دەورى ئۆغز بەگدا بەوجۆرە نووسرابوو كە ئەحمەد بەگ لە سالى ۱۲۱۵ مرد، خەلك كۆمەلەيان بەست و ئۆغز بەگيان كرده ميرى سۆران و هەموو پتيوستيهكى فەرماندەوايان بۆ رتيكخست. بەلام پياويكى تاينپەرورە و بەنوێژ و رۆژوو يكي زۆربوو. هەموو دەمى لە مزگەوتدا رايدەبارد و لەگەل مەلا و فەقى ئەستان و دانىشتنى هەبوو و نەدەپەرژايە سەر فەرماندەوايى.

به‌لام نه‌حمده به‌گ کوری چاک و نازای له پاش به‌جیما. سله‌یان به‌گی کوری عه‌لی به‌گی سیلاحشور که نه‌مروکه بیتکه پیای رواندزه، نه‌ته‌وه‌ی نه‌و نه‌حمده به‌گه‌یه‌یه. نازانم له‌به‌رچی بووه که کورانی نه‌حمده به‌گ نه‌بوونه میر و ئوغز به‌گ هه‌ل‌ب‌زاردراوه.

میر ئوغز به‌گ ۶ کوری ناوداری هه‌بوون و خاکی خۆی به‌ده‌ستووری هاتوو به‌سه‌ردا به‌شکرد بوون. هه‌ودیان و شیتتی و دۆله‌مه‌ری بۆ ته‌مه‌رخان. سیده‌کان و خاکوپک و پییه‌سنی بۆ یه‌حیا به‌گ. ده‌شتی سۆران و باپشتیان بۆ بایز به‌گ. رواندز و ئاکۆیان و باله‌کان بۆ مسته‌فا به‌گ که کوری گه‌وره‌ی بووه. میر نه‌حمده و میر حه‌سه‌ن که کوره‌ به‌جووکی بوون، له‌ مال خه‌ریکی خۆتندن بوون. نه‌وانه هه‌ریکه له‌سه‌ر خاکیکی که بابی پیتیدا‌بوون دانیشتبوون و فه‌رمانه‌رواییان ده‌کرد. سالی ۱۲۱۸ میر ئوغز به‌گ مرد.

مسته‌فا به‌گ کوری ئوغز به‌گ

که ئوغز به‌گ مرد، به‌کوومه‌گی و یارمه‌تی خه‌لکی رواندزه‌وه، مسته‌فا به‌گ بوو به‌میری سۆران. براکانی به‌ه‌را گه‌وره و میر په‌سندیان کرد و کاروباری فه‌رمانه‌رواییان بۆ پیتکه‌هینا و دامه‌زراندرا.

مسته‌فا به‌گ هه‌رچه‌نده پیایوکی زرنگ و نازابوو، به‌لام له‌ به‌رامبه‌ر شو‌رش و سه‌رکیشی براکانی لی بزر‌بوو. گه‌لیک ته‌قه‌لایدا نه‌شیا کاروباری فه‌رمانه‌روایی پیتکه‌خا، چونکو براکانی هه‌ریکه‌ی له‌ گۆشه‌یه‌کی سۆراندای بزر‌زیان ده‌ست‌پیکرد بوو و هه‌رده‌مه و به‌به‌انه‌یه‌کی پشتیوان ده‌نواند.

مسته‌فا به‌گ نه‌یده‌ویست، به‌خوت‌ن‌ژن پیتشیان پیت‌گیری، نه‌وانیش له‌ وه‌را نه‌ده‌مان، وایشیان له‌ تام برد‌بووه ده‌روه.

سالی ۱۲۲۰ ته‌مه‌رخان به‌گ له‌ته‌ک سلیمان به‌گی بابانی حاکمی کۆبی و هه‌ریردا بناغه‌ی دۆستایه‌تی دامه‌زراند و بۆ‌چوونه سه‌ر رواندز هانیدا و داوای یارمه‌تی لی کرد، به‌مه‌رجی نه‌وه ته‌مه‌رخان بک‌رتته میری سۆران، له‌سه‌ر نه‌وه په‌یمانیا‌ن گرت‌دا.

سلیمان پاشا به‌سپایه‌وه چووه پیتش. میری رواندز توانای پیتش به‌دور‌منگرتنی نه‌بوو و پشتیوی نیوانی بی هیز و ناته‌وانی کرد‌بوو. چهند که‌سیکی که له‌ ده‌ست‌دا بوو خزان‌دیه‌ رواندزه‌وه و هاواری له‌ براکانی کرد، که‌سیان یارمه‌تییان نه‌کرد. سلیمان پاشا له‌ولاوه‌ یوو به‌رواندز هاژۆتی و گه‌یشه‌ شاری «ئالانه» که نه‌مروکه دتیه‌که له‌ چۆمی خه‌لیفان. له‌شکری بابان له‌وی هه‌لیدا.

میر مستهفا هەرچه‌نده به‌قه‌لای دا و له‌ملا و له‌ولا داوای یارمه‌تی کرد و خه‌ریک بوو پتویستی شه‌ر پتکه‌وه‌نتی؛ به‌لام بۆ رتیک نه‌که‌وت. ناچار و ناتومید بوو ده‌ستی له‌ گیانی به‌ردا و سه‌ری خۆی هه‌لگرت و به‌شه‌و له «گه‌لی کۆنه به‌فر له‌ کتیی کورده‌که‌ود سه‌رکه‌وت و په‌نای بۆ سه‌له‌یمان پاشا برد که‌ دوژمنی بوو، یان بیگرێ یان بیبه‌خشی. له‌ ریتگادا پاسه‌وانان ده‌نگیاندا و گوتی: (ناردراوی مسته‌فا به‌گم قاقه‌زم بۆ پاشا پتیه‌». به‌و شه‌وه‌ بردیانه‌ چادری پاشا.

سلیمان پاشا که‌ لیتی وردبووه‌وه، پیاوێکی لاوچاک و زانای که‌وته به‌رچاو. به‌میه‌ره‌بانی و نه‌وازش جێدانیشتی نیشاندا و لیتی پرسی تو‌کیی و ناوت چیه‌؟ گوتی مسته‌فا به‌گم و سه‌ره‌بوردی خۆی بۆ گێراوه‌.

سه‌له‌یمان پاشا زۆر دام‌ا و لیتی پرسی: نه‌ترسای هاتیه‌ لام؟ گوتی: له‌ پیاو‌ه‌تی و گه‌وره‌یی به‌مه‌اله‌ییت دل‌نیا‌بووم و به‌میه‌ره‌بانی و دل‌پاکی و به‌خشنده‌ییت شادمان بووم که‌ هاتم. له‌سه‌ر هه‌تا دوا‌یی به‌سه‌ره‌هاتووی خۆی گێرایه‌وه‌.

پاشای بابان زۆر پیا‌وانه‌ و جوامێترانه‌ په‌را (خزمه‌ت)ی کرد و نه‌و شه‌وه‌ به‌میوانداری و که‌یف ده‌گه‌لی به‌سه‌ری برد. سه‌به‌ینی به‌خه‌لات و دیاری گه‌لیک ده‌ستگیری و مه‌رج و په‌یمانی له‌ ته‌کدا گرتدا و ناردیه‌وه‌ رواندز و بۆ خۆشی گه‌راوه‌ کۆین.

مسته‌فا به‌گ و شه‌ری بابان

مسته‌فا به‌گ به‌و ده‌ستوره‌ را‌ی‌ی‌وارد و هه‌تا سا‌لی ١٢٢٧هـ به‌نازادی فه‌رمانه‌روایی کرد. دیسان برا‌کانی له‌ته‌ک حو‌کم‌داره‌کانی باباندا ده‌ستیان کردوه‌.

سلیمان پاشا له‌و سا‌له‌دا بوو به‌حاکمی کۆبی و هه‌ریری. له‌گه‌ل ئا‌وره‌حمان پاشای بابان شه‌ریان کردبوو. ئا‌وره‌حمان پاشا چو‌وبو‌وه‌ خاکی ئه‌رده‌لان. سه‌له‌یمان پاشا که‌لینی ده‌سته‌که‌وت و له‌ رۆژی ٢٠ی مانگی ره‌جه‌بدا له‌شکری ئا‌ژۆته سه‌ر قه‌لا و شاری رواندز، له‌ رۆژه‌لاتی شار و له‌ ده‌شتی سه‌رسا شاری ته‌نگه‌تاو کرد.

مسته‌فا به‌گ به‌وه‌ هه‌یج ته‌نگه‌تاو و ره‌نجیده نه‌بوو، پشتی به‌قه‌لای سه‌خت و دۆل و خه‌ره‌ند و گه‌لی رواندزه‌وه‌ ده‌روازه‌ له‌سه‌ر خۆی گرێ دا و دانیش‌ت. هه‌موو رۆژی هه‌لمه‌تیان ده‌برد و به‌به‌رد و گولله‌ و تفه‌نگ ده‌گه‌ران‌درا‌نه‌وه‌، نزیک‌ی مانگیکی به‌و ده‌ستوره‌ را‌بو‌ورا و شه‌ر و شو‌رش را‌گیرا‌و بوو.

له‌ مانگی شه‌عباندا ئا‌وره‌حمان پاشا له‌ولا‌وه‌ هه‌یزی گرته‌بوو، په‌لاماری خاکی شاره‌زو‌وری

دابوو. سلیمان پاشا که لهوه گه‌یشت، ناچار بوو دهست له رواندز به‌ردات و خوئی بگه‌یینه خالید پاشا له دهست ناوړه‌حمان پاشادا تنگه‌تاو کړا بوو. له‌شکری هه‌لگرت و گه‌راوه.

مسته‌فا بهگ ۱۰۰ که‌سی نازای ړتیک‌خست و ناردی له‌گه‌لی «مینگر» و «بیجان» دایه‌زراندن و ړتگا تنگ و سه‌خته پیاده ړتیپانه‌ی گرت. له‌شکری بابان هه‌موو سوارنه‌سپی چاک و پوشته و پر چهک بوون. چه‌کی ده‌ستیان ړمب و شیر و خه‌نجه‌ر و ده‌مانچه و قه‌ره‌بینا و تفه‌نگی بازنه‌ زیر و زیو بوو. نه‌یانتوانی له‌ ړتگای گه‌لی و تنگ و سه‌ختی مینگر دا شه‌ر بکه‌ن، هه‌ر که‌س رکیتی له‌ نه‌سپ دا و سه‌وکه‌وت و گرانبار و چهک و بارووت و دانه‌وټله‌یه‌کی قورسیان به‌جیته‌یشت. هه‌مووی که‌وته ده‌ست مسته‌فا بهگ، بهو جوړه له‌شکری بابان گه‌راوه خاکی خوئی.

هه‌موو خه‌لکی رواندز هم سهر بهورده‌ی له‌ مه‌ودوا زانی که‌ سیدی مستی ناو پیاوټیکی رواندزی که‌ نوکه‌ری مسته‌فا بهگ بوو، له‌سهر نه‌شکه‌وت (شکه‌فت) ی «کوئه‌ قه‌پچی» له‌ سه‌نگه‌ردا ده‌بی، له‌وده‌مه‌دا سواره‌ییکی بابان سواری نه‌سپیکی بوزی تیکسمر او بووه و ړمبیکی سهر به‌توپز و کولینگه‌دار و به‌تویی له‌ ده‌ستدا. کاله‌یه‌کی شه‌مامه‌به‌ندی نه‌وریشم چنی له‌پیدا، ده‌رپی و ده‌مه‌و قویانی ماوتی زهردی له‌ لینگدا، شیرتکی کالان زیبوی ده‌سته و گوټکه‌ زیری به‌ته‌نیش‌تیدا هه‌لواسرا و، جووته ده‌مانچه‌یه‌کی قه‌ره‌بینای جه‌وه‌رداری به‌قه‌لپوزی زیندا، تفه‌نگیکی شه‌شخانه‌ی بازنه‌ زیر له‌ پیتش، شالټیکی تورمه‌ی گرانبه‌های له‌سهر نالانده؛ ده‌رماندان و گولله و ساچمه و چه‌شنی و په‌رډ و به‌رډ نه‌ستیدانی به‌ملا و به‌ولادا به‌ریوته‌وه. که‌مبه‌ره‌یه‌کی زیبوی له‌پشته، خه‌نجه‌ر ړتکی قونچک زیر به‌پشته‌وه، به‌له‌نجه‌ولار له‌سهر لار کیفیتک لار سوار بووه و زور به‌شو‌خوشه‌نگی جلته‌وی نه‌سپی شل به‌رداوه‌ته‌وه و ده‌روا و له‌ناکاو له‌ کوټسپه‌یه‌ک سهر ده‌که‌وئ. له‌ ړتکا سیدی مستی بانگی ده‌کا و تیی ده‌خوړئ، مه‌رډ تفه‌نگت بو‌هات.

سواره‌ی لاوچاکی بابان ده‌لټی باوه‌که‌ی ړانک له‌پن، توخوا نه‌مه‌ مه‌که. به‌خوا که‌مه‌ری زیری خیزانم به‌دوو هه‌زار ړیال و کوټیه و کاشانه‌یان به‌پینچ سهد ړیال و لاو له‌رزانه و ده‌رزی سهر به‌روکیان به‌هه‌زار ړیال و چه‌کمه‌ی زهردیان به‌ده ړیال کړاون، تو‌هه‌موو به‌رگی به‌رت دوو ړیال ناهینئ. چون من ده‌کوژی. نه‌وه ده‌لټی و ړکیث له‌ نه‌سپ دده‌ا و بوئی ده‌رده‌چی و سهرده‌که‌وئ. هه‌تا سیدی مستی تفه‌نگی داده‌گریته‌وه و تیزه و به‌رده‌ستی له‌سهر داده‌نتی و قامکی پیدا دینئ، سوار له‌به‌ر چاوان ون ده‌بی.

مسته‌فا به‌گ به‌م جوړه گه‌لیکی مال ده‌ستکه‌وت و گه‌راوه. به‌لام زور پي نه‌چوو له‌گه‌ل
براکانی تی‌کچوونه‌وه. ته‌مه‌رخان و میر یه‌حیا چند جارن هه‌لمه‌تیاڼ برده سهر رواندز و
نیو بازاریاڼ تالان کرد و جه‌ور و نه‌زیه‌ت و نازاری خه‌لکیان ده‌کرد. بایز به‌گ له‌ ته‌کیانا
ری‌ککه‌وت و پشتی له‌ مسته‌فا به‌گ کرد. مسته‌فا به‌گ بی هیز بوو.

چند جار مسته‌فا به‌گ ویستی یه‌کیک له‌ براکانی بکاته میر و بو‌خوی به‌گوشه‌گیری
دانیسی، به‌لام بووک شازده‌مان خیزانی که‌ ژنیکی به‌هوش و تی‌گه‌یشتوو و زانا‌بوو،
نه‌یه‌یشت و پی‌ی گوت چوار کورټ هه‌یه و میر محمه‌ده گه‌وره‌یاڼه و له‌ جو‌له‌می‌رگ
دانیشتوو، بیکه به‌میر و لی‌یگه‌ړی.

مسته‌فا به‌گ ده‌ستبه‌جی میر محمه‌ده‌ی خواسته‌ره‌واندز و به‌شه‌و نه‌وه‌ی بو‌گی‌پراوه،
به‌مه‌رجی نه‌مه بابی خوی له‌ هیچ کاریک نه‌گه‌یه‌نیټ، میرایه‌تی ده‌کا. مسته‌فا به‌گ ترسا
له‌وه‌ی میر محمه‌ده هه‌موو براکانی بکوژی، له‌به‌رته‌وه نه‌یکرده میر.

سالی ۱۲۲۹ مسته‌فا به‌گ بی‌زار بوو، بانگی میر محمه‌ده‌ی کرد و له‌سهر ده‌ستی
گه‌وره و ریش سپی و چاوده‌شان به‌سی مه‌رج میر محمه‌ده‌ی بوو به‌میر. مسته‌فا به‌گ چووه
ناکویان و قه‌لای «دمدم»ی دروست کرد و تییدا دانیشت، هه‌تا سالی ۱۲۳۸ له‌وی مرد،
جه‌نازه‌که‌یاڼ هی‌ناوه رواندز و له‌ گه‌رده‌گه‌ردی نازتیاڼ.

بهندی سییهمین

میر محمدهد نه میری مه نسوور کوری مستهفا بهگ ۱۲۲۹-۱۲۵۴

هروه کو گوترا مستهفا بهگ بهراو و ته گبیری گه وره کان به ۳ مه رجان که میر محمدهد خواستبووی، بوو به میری رواندز.

میر محمدهد سالی ۱۱۹۸ هـ له رواندز هاتوته جیهانه وه. دایکی ناوی بووک شازه مان بوو. له کن ماموستای تایبه تی خویندوویه تی، مه لای به ناوبانگی کوردستان مه لا نه حمدهد ناده می (دیلزهی) که له باله کان بوو، به تایبه تی مستهفا بهگ بر دیه رواندز و قوتابخانه یه کی بو دروست کرد که نه مپوکه ش نه و مزگه و ته دیواره کانی ماوه که له باشووری (قبیله) قهلاتی لۆکان و له ده ری شووری قه لای پیشوو بوو، له وی دانا و له گه ل پهره رشی میر محمدهد خه ریک بوو.

میر محمدهد که له خویندن سه رکه و ت، له لایه ن بابیه وه نارد رایه سه ر دپهاتی دۆلی گه ران، جو له میترگ، دۆلی هه وتیان و سه رچنیا. له و خاکانه دا به رپه عیه ته په روه ری رایده بوارد.

له سالی ۱۲۲۸ میر مستهفا له ده ست براکانی بیتزاربوو، ناردیه دووی میر محمدهد که بییکاته میری رواندز. میر محمدهد ۳ مه رچی له ته کیا کرد، نه و جا میر به تی خسته گه ردن:

یه که م- مستهفا بهگ ۶۰۰۰۰ ریال و بووک شازه مان ۳۰۰۰۰ ریال، که ده کاته ۹۰ هه زار ریالی به دهنی.

دووه م- مستهفا بهگ خۆی له کرده وه و ئیشوکاری محمدهد بهگ نه گه یه نی ت.

سییه م- باوکی له رواندز بجیتته گوندی ئاکویان دانیشی.

مستهفا بهگ ترسا که میر محمدهد هه موو برا و خزمه کانی بخنکینی، گوتی:

پتویست نابینم و گه راوه چووه جو له میترگ.

سالی دووه م مستهفا بهگ بیتزاربوو، ناردیه دووی میر محمدهد و کلیلی خه زینه و مال و

قهلاي پيدا و ۶۰ هزارى خوى و ۳۰ هزارى بووكشازه مانى پيدا و له سهر دهستى
سهرؤكان كرديه مير و بارى كرد و چووه ناكۆيان دانىشت، ههتا سالى ۱۲۳۸ مرد.

ميرى گه وره زور تيگه يشتوو و زانا و زرنك بوو، به له ز دهستى به پيكيه ينانى پتيوست
و چهك و جبه خانه رتيكخستن كرد و ستي چوار هزار رپالى دا به چهك و دوو هزار
پياوى نازاي كردنه سويا و به چهك و جبه خانه رازاندييه وه و نزيكه ي هزار سواره يتيكى
قوچاخيشى راگرت و به شير و نه سپى چاك و جلو به رگى جوانى كردن. له بهرام بهر رواندز
له سهر ته په يه كه له باكورى شاره، قهلاي يتيكى زور سهخت و توند و بلندي دروست كرد و
ناوى نا «نيچ قهلا» (نهمرؤش نهو قهلايه ماوه) به توپ و تفهنگ و سويا پرى كرد بوو.

له مانگى په جبه ي نهو ساله دا دهستى كرده بناغه دامه زراندى قهلا و شوورى دهورى
رواندز. دوو كونگه رهى له رۆژئاواي شار و له سهر ته په يتيك دامه زراندا. نه م شيعره
فارسى به له دروازه كه يان نويسى:

دو كنگر را نهادم بر دو پيكر

رواندز شد روين دژ، بار ديگر

نهمرؤ نهوانه خرابه ن. له رۆژه لاتى شار كونگه رهي يتيكى پيشوو شهمام و يتيكى ديكه ي
دروست كردن و ناوينان جووت كونگه رهى شهمامى، كه نهمرؤ كهش كونگه رهي يتيكى ماوه.

له دهورى شار ديوار و شوورى بينا كرد و به ستي دروازه ي دامه زراندا. دروازه يهك
له سهر خه رهند و دروازه ي به شووره له سهر دروازه كه كونگه رهى دروست كردن. ههر
دهوازه يتيك كونگه ره و بورج و سهنگه رى لي دامه زراندا و به چهك و سويا پرى كردن.
به وجوه رواندزى زور توند كرد. ويستى له باشوورى (قيبله) قهلاوه بيبري. خه رهند كه
رۆژه لاتى شاره له گهل گهلى خاله رپهش بيگه ينيته وه يهك و بيدري، كه ناوى خه رهند و
چۆمى رواندزى پيدا هاتوچوو بكه ن. نهمرؤ كه جيگاي ماوه، به لام تهواوى نه كرد.

له دواي نهوه كه نهو كاره گه ورانه ي پيكيه ينا و ديوار و شووره و قهلا و كونگه ره كانى
رتيكخست و به چهك و سويا دامه زراندا، گه ليك سوارانى بلباسى برده كن خوى و كردنيه
سواره ي تاييه تى و جيره ي بۆ پرينه وه و له سهر رتياندا پاسه وانى دانان كه كهس رتيگرى و
خراپه نهكات.

له هه موو كارتيكى كه كردوويه تى نه مه زور گه وره و به جتى بوو كه ميرى گه وره بۆ
ناگادارى و تيگه يشتنى خاكى خوى، پياوى چاك و خراپى دانا بوو. په شبه لهك، ژن و
پياو پيكه وه راوهستان و كوومه لبه ستن، له مرگه وت دانىشتن بى په رستش، به جاريك

لابران. ره‌عیهت و نه‌هالی شار و دٚهات و سویا بٚی په‌رده ده‌چونه کنی، که‌سیک نه‌ده‌بووه رابه‌ری چوونه‌کن میر. خاوه‌ند پیشه و کار و عوله‌ما له‌لای زۆر خۆشه‌ویست بوون. له‌گه‌رۆک و فه‌قٚی و نه‌وانه‌ی بۆ کاروئیش ده‌چونه دٚهات و له‌هیلکه‌فرۆش و چه‌رچی و دۆم پیاوانی هه‌لبژارد بوون. رۆژ به‌رۆژ چی بکرا‌بایه و کٚی هاتوچۆی بکرد‌بایه پٚیان راده‌گه‌یانند. بۆ نه‌و جوړه پیاوه قسه‌گٚیره‌وانه جیره‌ی بۆ گری دابوون. له‌ناو بازرگان و عوله‌ماش پیاوی تایه‌تی هه‌بوون و ناگاداریان ده‌کرد. رۆژ و شه‌وی کٚی برۆش‌ت‌بایه‌ته رواندز میر ده‌یزانییه‌وه و هیچی لی ون نه‌ده‌بوو.

کوژتسی عه‌بدو‌للا ئاغای خه‌زینه‌دار

عه‌بدو‌للا ئاغای خه‌زینه‌دار که له‌لای مسته‌فا به‌گ بوو، له‌لای میری گه‌وره‌ش بوو به‌خه‌زینه‌دار. گه‌لیک هاتوچۆی ته‌مه‌رخانی مامی میری ده‌کرد. میر محمه‌د جارتیکی پٚی گوت: «عه‌بدو‌للا چاوه‌ش زۆرم خۆش ده‌ویتی و خه‌ز ناکه‌م دلت بشکٚتم، چٚدیکه هاتوچۆی ته‌مه‌رخانی مامم مه‌که». عه‌بدو‌للا ئاغا په‌مانیدا که نه‌چٚ. جاری دووه‌م دیسان چوو، که گه‌رایه‌وه میر بانگی کرد و گوتی: عه‌بدو‌للاغا زۆر حه‌قت له‌سه‌ر بابم هه‌یه من خه‌ز ناکه‌م ژٚیری بی و ده‌سته‌ه‌ل‌گه‌ره.

سٚیه‌مین جار به‌هٚندی نه‌گرت و چووه هه‌دیان، له‌گه‌رانه‌وه‌دا بوو به‌میر راگه‌یانندرا که عه‌بدو‌للاغا چووه و گه‌راوه.

میر له‌په‌نجه‌ره‌وه ته‌ماشای کرد له‌گه‌لی گیانه‌هاوٚژ دٚته‌خوار. فه‌رمانیدا به‌مامیس چاوه‌ش و سوراو چاوه‌ش، بچن عه‌بدو‌للاغا بگرن و ببه‌نه کنی.

هه‌ردوو که گه‌یشتنی بانگیان کرد: خه‌نجه‌ردانی عه‌بدو‌للاغا. عه‌بدو‌للاغا خه‌نجه‌ری نه‌دانی. مامیس چاوه‌ش گوتی: خه‌ولا کار له‌کار ترازواه، یان ده‌تگرین و یان ده‌تکوژین. عه‌بدو‌للاغا شه‌رمی به‌خۆی بوو خه‌نجه‌ریان بداتی، ره‌شاغای خواست و خه‌نجه‌ری دایٚ.

ره‌شاغا هه‌م سه‌رکردی سویاو هه‌م گه‌وره و قسه‌ ره‌وای شاری رواندز بوو. عه‌بدو‌للاغا و خه‌نجه‌ری برده لای میر. رۆژی ٢١ی شه‌والی سالی ١٢٢٩ عه‌بدو‌للاغا گٚرا.

میر به‌عه‌بدو‌للاغای گوت: چه‌ند جار رام نه‌سپاردی گوٚی دٚری و قسه‌ بیستیت نه‌کرد و خۆت له‌پٚناوی ته‌مه‌رخان نا. نه‌وه‌ی پٚگوت و نارديه زیندانه‌وه. ژن و مندالی عه‌بدو‌للاغا به‌له‌ز چوونه ئاکوٚیان و هاواریان برده به‌ر مسته‌فا به‌گ که فره‌ی عه‌بدو‌للاغا که‌وی.

میر به حه‌سه‌ن مه‌ملووکى میر غه‌زه‌بى گوت: به‌شه‌و له زینداندا عه‌بدو‌ل‌لاغا بخنکیتنى و به‌سیتاره‌ی داکات. ئه‌وه ییتکه‌مین پیاویکه‌ میر کوژتنى و به‌داریدا کرد.

سبه‌ینى زوو، مسته‌فا به‌گى بابى میر گه‌یشته‌ رواندز. عه‌بدو‌ل‌لاغای به‌داره‌وه دى و زۆر دل‌گیربوو. به‌میری گوت: عه‌بدو‌ل‌لاغا هی کوژتن نه‌بوو. میر گوتى: هۆ باب مه‌رجى من و تو چى بوو؟ مسته‌فا به‌گ به‌ره‌نجیده‌یى و دل‌گیری گه‌راوه‌ ئاکویان.

عه‌بدو‌ل‌لاغایان له‌و به‌رى پردى رواندز له‌سه‌ر رینگای پاشتسیان ناژت. کوژتنى عه‌بدو‌ل‌لاغا بوو به‌ ناوبانگیتكى زل بۆ میر و به‌هه‌موولا ییتکه‌وه ده‌نگیده‌وه. دۆست و دوژمن داچله‌کین و سه‌له‌مین و وه‌جنقینه‌وه. سامى میر به‌سه‌ر هه‌موو دراوسێکاندا شکا و مامه‌کانى که‌وته‌ ترسوله‌رزه‌وه.

چوونى میر بۆ سه‌ر مامه‌کانى له‌ سالى ١٢٣٠ى گۆچیدا

میری گه‌وره و زانا، که‌ بناغه‌ی فه‌رمانه‌روایی له‌ رواندز دامه‌زراند، خۆى توند کرد و شارى کرده‌ قه‌لايێكى سه‌خت و دژوار، چه‌ک و پتوبست و سوپا گه‌یشته‌ پایه‌ی دل‌خواز. بۆ ئه‌وه که‌ میر بتوانى گه‌وره‌ بێ، له‌ خاکی خۆیدا بێ ئازار و ئیش بژی، له‌ پێش هه‌موو چتیکیدا لابردنى مامه‌ سه‌ر ره‌قه‌کانى خسته‌ پێش. بۆ سه‌رکه‌وتن و به‌ئاره‌زوو شادبوون، ده‌بێ مامه‌کانى بکاته‌ پایه‌ی ژێر پێى تابتوانى سه‌رکه‌وێ. بۆ ئه‌وه له‌شکر و پتوبستى ساز کرد و به‌دلێکی رقاوییه‌وه‌ رۆژى ییتکه‌مى موچه‌ره‌مى ١٢٣٠ له‌شکرى له‌ رواندز دره‌خت و به‌ ٢هه‌زار پیاده‌ی ئازاوه‌ چووه‌ سه‌ر «هه‌ودیان».

میر که‌ گه‌یشته‌ سه‌ر چۆمى باله‌کییان فه‌رمانى دا پردێكى ١٨ گلى دامه‌زراند. له‌شکر له‌ نێوانى هه‌ودیان و باله‌کییاندا هه‌لیدا. له‌ولاوه‌ ته‌مه‌رخان چووه‌ پێشى.

له‌ دواى شه‌ر و کوژتار، ته‌مه‌رخان ته‌نگه‌تاو کرا و هه‌لات و روو به‌شیتنه‌ چوو. میر به‌کوژتار که‌وته‌ دووى هه‌تا له‌ قه‌لاى شیتنه‌ی په‌ستاوت و له‌ دووى نه‌بووه‌وه.

ته‌مه‌رخان قه‌لابه‌ندى کرد. میر ده‌وره‌ی قه‌لایدا، هه‌ردوو لا بۆ کوژتارى یه‌کتر تیده‌کوژشان. میر شه‌و و رۆژ قه‌لاى ئاور باران ده‌کرد و هه‌لمه‌تى ده‌برد، ته‌مه‌رخان به‌رامبه‌رى کرد و له‌ کۆنگه‌ره‌وه‌ به‌تفه‌نگ ده‌یانگێرانه‌وه‌ پاشى.

قه‌لاى شیتنه‌ زۆر توند و قایم و سه‌خت بوو و گرتنى زۆر دژواربوو. میر زۆر ئه‌زه‌تى کیشا، له‌ پاشان فه‌رمانیى دا له‌ بورجى رۆژئاواى لای قیبه‌له‌وه‌ لغومیان لێدا و کۆلیان و پریان کرد له‌ بارووت و ئاوریاندا، به‌جاریک بورجى هه‌لته‌کاند و به‌ریداوه‌ خواری.

رۆژی ۲۸ی موحه رهم بورج که کهوت له شکری میر به خنجر و قه ره بێنا که وتنه ژووره وه و ههتا ئیواره له نیو قه لادا شه ربوو. گه لیک پیاو کوژرا و خۆنیک قورس پژاندر. ته مه رخا و مه حمود به گی کوری به دیل گیران. له لایه ن میره وه، مه مه داغای شیتنه کرا سه رکرده ی شیتنه و چهند که سیک بۆ به جیهیشت و بۆ خۆی و دیله کانی گه رانه وه رواندز. شهوی ییکه مینی ره بیعی یه که م میر فه رمانیدا به حه سه ن مه لووکی میر غه زه ب که ته مه رخا و مه حمود به گی کوری به خنکیتن. ئه و شه وه هه ردوو کوژرا و به داریدا کران. سه بی نی بر دیا نه سه ر پنگای پردی رواندز و ناژتیا ن.

من بۆ خۆم سالی ۱۹۲۷م چوومه شیتنه. ئه و قه لایه و بورجه کانی که رووخاندر بوون دیتمن. ئه مرۆ ئه و قه لایه ویرانه، به لام جیگاهیه کی زۆر سه خته. خه لکی شیتنه و ئه حمه د خا نه ته وه ی ئه و مه مه داغایه ن که میری گه وه کرد بو یه گه وه ی شیتنه.

پیاوه گه ورا نی ئاوی، سه ره بوردی میژووی شه ر و گر تنی ته مه رخا و قه لاده و ره دان و بورج رووخاندن و کوژتاره که یان بۆ گیترا مه وه. به لام له م نامه یه دا ناگو نجی درێژه ی پت به دم، به کورتی له مه لیخام ئه و به و ده وه رگرت که له سه ره وه گو تران. به وه دلنیا بووم نه ک به قسه ی ئه هالی شیتنه.

له دوا ی ئه وه قاقه زیک بۆ میری رۆست و یه کی ت بۆ یه حیا به گی مامی نارد که به قسه ی خا و فریونه خۆن. گونا ه ی خویان له گه ردنی خویان بێ. میری رۆست به هه ره شه وه لایم داوه.

میری گه وه ۳ جار ان له شکری برده سه ر رۆست، سه ر نه که وت و به شکاوی گه را وه. هه تا جاری سه یه م زۆر شه رزه کرا و هه تا زێوه که سه عاتی ت له رۆژه لاتنی رواندزه وه یه، هه لیان بری.

له دوا ییدا میر ۱۰۰۰ پیاده یه کی ئازایدا به ئه حمه د چا وه ش نا و سه رکرده ییک ناردیه سه ر رۆست. ئه حمه د چا وه ش به فی ل میری رۆستی گرت و هیتا یه کن میری گه وه ره. رۆژی دووه می ره بیعی یه که م، میر ئه ویشی خنکاند و له لای مام و برازای ناژت.

له دوا ی کوشتنی میری رۆست له شکری ئاژۆته سه ر میر یه حیا به گ. له نزیک سیده کان به رهنگاری یه کدی بوون و ده ستیا ن به کوژتار کرد. له دوا ی دوو رۆژ شه ر و کوژتار، میر مه مه د مامی ته نگه تا و کرد و شکاندی و هه لی بری هه تا له سیده کانی خزاند.

میر یه حیا دووباره له شکری کو کرده وه و له قه لای سیده کانا قه لابه ندیی کرد. میر

محهمده قهلاى دهوره‌دا و به‌گرمى هه‌لمه‌تى برده سهر.

مير يه‌حيا ناچار بوو خۆى به‌ده‌سته‌وه‌دا. مير يه‌حيا و عوسمان به‌گى كورى به‌زنجير كراوى ناردانه رواندز. له رواندز له به‌ندا بوون. شه‌ويك كه‌لتييان ده‌سته‌كه‌وت و له به‌ند رزگار بوون ړوو به‌باشوور (قبيله) چوون.

له دهرزه به‌ردان له‌به‌ر تاريخى شه‌و و شه‌رزه‌يى خويان، باب و كور ليك هه‌لبران. مير يه‌حيا ړيگاي سهره‌وه‌ى گرت و له‌به‌ر سهرای حكومه‌تى ئيستاستا گله‌كه‌ندى خۆى تيدا ده‌شاريته‌وه، كه عوسمان به‌گى كورى بگاتى و ده‌ريازين و ېړون.

عوسمان به‌گ له ړيگاي پياده‌ړۆ به‌گه‌لى خاله‌په‌شدا ده‌چى و هه‌تا ده‌گاته ئاوى خاله‌په‌ش و بابى نابينيت و ده‌گه‌ړيته‌وه.

له‌و ده‌مه‌دا پى ده‌زاندرى كه هه‌لاتوون. سهره‌نگ و پاسه‌وانان ده‌كه‌ونه دوويان. يه‌حيا به‌گ ده‌بين، به‌لام چاو ده‌قوچين و ده‌ړون. حه‌سه‌ن مه‌لووك ده‌گاته يه‌حيا به‌گ و چاوى پى ده‌كه‌وى، ده‌لى: ميران هه‌سته. ئه‌ويش ده‌پاريتته‌وه. حه‌سه‌ن مه‌لووك تفه‌نگيكي پتوه‌ده‌نى و بريندارى ده‌كا و ده‌يگرى.

سهره‌نگ و نۆكه‌ران ده‌گه‌نى و ده‌بيه‌نه خواره‌وه، له‌وده‌مه‌دا عوسمان به‌گ به‌دواى بابيدا ده‌گه‌ړيته‌وه، له‌به‌ر دهرزه به‌ردان ئه‌ويش ده‌گرن و ده‌يانبه‌نه‌وه به‌نديخانه.

مير محهمده فهرمووى هه‌ردووكيان بكوژن. هه‌ردووكى ده‌كوژن و به‌دارياندا ده‌كه‌ن. له پاش شه‌و و ړۆژيكت له‌لاى ته‌مه‌رخان ده‌ياننيژن. كيتلى عوسمان به‌گ له ته‌په‌ى دار سه‌يدى من بو خۆم ديومه و ئيستاش ماوه و له‌سهريشى نووسراوه.

ميرى گه‌وره به‌وانه كاروبارى خاكى سۆرانى بو ړيكت ده‌كه‌وى! ډك و به‌ره‌لست و كوښه‌ي گه‌وره‌ى له خاكيدا ناميينى و به‌نازادى ده‌ست به‌فهرمانه‌وايى ده‌كا. له دواى ساليك ده‌كه‌ويتته سهر هه‌وه‌س و ئاره‌زووى خاك فره‌گردن و فهرمانه‌وايى پتر و گه‌وره‌گردن، بو گه‌يشته‌نه ئه‌و ئاره‌زووه پتويست ساز ده‌كات.

چووينى مير و له‌شكر كيشانى بو سهر برادۆست و ليستان سالى ١٢٣١

مير كاروبارى خاكى سۆرانى كه دامه‌زrand، له‌شكرى هه‌لگرت و چووه سهر برادۆست و قه‌لاى «هه‌ركيلا» ى ده‌وره‌دا كه مه‌حمود به‌گى كورى سه‌ليم خان به‌گى له‌سهر بوو.

مه‌حمود به‌گ كه له‌وه ناگادار بوو، به‌له‌ز له‌شكرى كوكرده‌وه و ده‌روازه‌ى له‌سهر خۆى گريدا و به‌قه‌لابه‌ندى بو خۆپارازتن داناشت.

میر که گه یشته سهر قه‌لا ده‌وره‌یدا و له‌هر چوارلاوه به‌تۆپ و تفه‌نگ و ئاورباران ته‌نگه‌ی به‌قه‌لا به‌نده‌کان هه‌لچنی. مه‌حمود به‌گ زۆر به‌ئازایی پیتی پیتگر.

پۆژی سیتییه‌می شه‌ر چوو ه‌ه‌ردیواری قه‌لا و بانگی میری کرد و گوتی: «خودا به‌ردار نییه، ئه‌م ئاده‌مزان ه‌ له‌ پیتناوی من و تۆدا بچن و تۆ بییه‌ مایه‌ی ئه‌م خۆین پیتی و کوژتاره. نه‌گه‌ر راست ده‌وی و مه‌ردی به‌ته‌نهایی و ده‌ره‌ مه‌یدانه‌وه، منیش دیمه‌ پیتش و خه‌نجهر و ده‌مانچه‌ی یه‌کتری داده‌گرین، ه‌هر کامیکمان سه‌رکه‌وت، خاک و میلله‌ت بۆ ئه‌و بێت. ئیدی ه‌ینه‌ ئه‌زه‌تدان بۆ چیه، یا من تۆ، یا تۆ من ده‌کوژی و ئه‌م به‌نده‌ی خودایه‌ پرزگارین».

میر له‌ بری جوابی، فه‌رمانی دا به‌سوپای به‌گه‌رمی هه‌لمه‌ت ببه‌ن و پیاوانه‌ په‌لاماری قه‌لا به‌دن و ده‌بی ئه‌م‌پۆ قه‌لا بگیری.

مه‌حمود به‌گ له‌ دیواری قه‌لاوه‌ سێره‌ی تفه‌نگی له‌ میر گرت و گولله‌یه‌کی بۆ هاویرت و له‌ شالی تورمه‌ی سه‌روپیتی میریدا و دووکه‌لی لێ بلند کرد. مه‌حمود به‌گ به‌ده‌نگی‌کی به‌رزه‌وه‌ گوتی: «ها من خولامی له‌ علی خانیمه». میر بیستی و پرسیری کرد داخوا ئه‌و له‌ علیخانه‌ خوشک، دایک، ژن یاخود ده‌زگیرانی مه‌حمود به‌گه‌ که‌ به‌ناوی ئه‌وه‌وه‌ له‌ خۆی خوری.

گوتیان نه‌؛ ناوی تفه‌نگه‌که‌یه‌تی.

ئه‌گه‌رچی گولله‌ له‌ شالی میزه‌ری که‌وت به‌لام زبنده‌ی نه‌گرت و ه‌هر له‌ شالدا مابوه‌وه. مه‌حمود به‌گ به‌و ده‌ستوره‌ زۆر به‌دلێرانه‌ و ئازایی شه‌ری کرد. به‌ته‌رده‌ستی و پیاوانه‌ له‌ پیتش میر پاره‌ستا و به‌رامبه‌ری و کوژتاری لێ کرد.

میر هه‌رچه‌نده‌ کو‌شا چاره‌یه‌کی نه‌دۆزیوه‌ که‌ بتوانی قه‌لا بگری، ناچار به‌فیل پوو به‌دی «گردکال» گه‌راوه‌ تاکو مه‌حمود به‌گ وا تیبگا میر هه‌لات.

له‌وده‌مه‌دا سه‌لیم خان که‌ له‌ قه‌لای کانی ره‌ش داده‌نیشت، زانییه‌وه‌ که‌ میری سۆران په‌لاماری مه‌حمود به‌گی کوری داوه، که‌وته‌ ته‌قه‌لا و تالوکه‌وه. ده‌سته‌ له‌شکرێکی شه‌رکه‌ری هه‌لگرت و به‌په‌له‌ پوو به‌چۆمی «به‌رازگر» چوو خوار. که‌ گه‌یشته‌ سه‌رچۆمی ویستی له‌ «پردی زه‌راتی» بپه‌ریته‌وه، ته‌نها دوو دار له‌سه‌ر پرده‌که‌ مابوون. له‌ تاوی کوری گوتی نه‌دایی و به‌چه‌که‌مه‌وه‌ به‌سه‌ر ئه‌و دوو دارانه‌دا په‌ریه‌وه‌ و خۆی گه‌بانده‌ قه‌لای «هه‌رکیلا». مه‌حمود به‌گ بۆ پیتشوازی چوو و ده‌رگای کرده‌وه.

له لایه‌ن میره‌وه به‌په‌نهانی چهند پیاوټیک له دوور و نزیکې قه‌لا داندرابوون. به‌گورجی په‌یامیان دا به‌میر که قه‌لا کرایه‌وه. له رۆژی ۲۱ ی مانگی په‌بیعی دووهم، میر به‌پرتاوی لینگیدا سهر قه‌لای ههرکیلا و به‌زور گرتی و مه‌حمود به‌گ و سه‌لیم خانیشی شکاند.

میر که قه‌لای ههرکیلا ی گرت، لینگیدا سهر قه‌لای «سارداو». هه‌سه‌ن به‌گی برادۆست به‌له‌شکر و هیتزیبه‌وه له‌وئ خزابوو و به‌رامبه‌ری ئاماده‌ بوو.

میر که گه‌یشته سهریان، ته‌نگه‌تاوی کردن. برادۆستی پیاوانه به‌گژیدا چوون و له هه‌ردوو لاوه گه‌لیک ناوداری کورد کوژران. برادۆستی پالنه‌وانانه قۆلیان له‌شهر هه‌لکرد و مییری رواندزیان وه‌ته‌نگ هینا و تیتکیانه‌وه پیتچا. هه‌سه‌ن به‌گ به‌چهند پیاوټیکه‌وه هه‌لمه‌تی برده سهر میر، بۆ خۆی به‌قه‌سی ناحه‌ز و په‌ق له میر خوری.

مییری دلیری خودپه‌سندی نه‌رم و په‌وشت چاکی زمان خاوټن بانگی هه‌سه‌ن به‌گی کردو و گوتی: «هۆ میران، له رۆژی مه‌یدانداریدا جوامیتری و پالنه‌وانی چییه؟ ده‌ستوبرد و کۆشش و شیر وه‌شاندن و هه‌لمه‌ت و خه‌نجه‌ربازی. بۆ زمانیتکی درټژ هه‌لده‌بهری، قسه‌ هاوټیژی و پرپوچ و لاف و گه‌زاف دووره له په‌وشتی گه‌وره و دلیر و پالنه‌وانان. خۆت راگره‌ ئه‌وا بۆت هاتم». میر که ئه‌وه‌ی گوت، ده‌ستیدا قه‌ره‌بیناکه‌ی و هه‌لمه‌تی برده سهر هه‌سه‌ن به‌گ.

پیاوه‌کانی میر له پشته‌وه ده‌ستپټټیکی تفه‌نگیان کردی. میر که نزیک بووه‌ جووته قه‌ره‌بیناکه‌ی له په‌ره‌ی سینگی هه‌سه‌ن به‌گ ئاوردا، چهند پیاوټیکی هه‌سه‌ن به‌گ ته‌مای بزووتنه‌وه‌یان بوو، میر قه‌ره‌بینایه‌کی دیکه‌شی به‌وانه‌وه‌نا و لینگیدا سهریان و به‌تفه‌نگ ئاوربارانی کردن و کوژتنی.

شکسته‌ که‌وته له‌شکری هه‌سه‌ن به‌گ، له‌شکری میر به‌کوژتار که‌وته دوویان، هه‌تا له قه‌لای په‌ستاوتن، کوژتاری لیتکردن.

که برادۆستی شکان زۆر که‌میان خۆیان له قه‌لای ساروودا خزانده‌ و هی دیکه‌ کوژران. میر قه‌لای ده‌وره‌دا و له هه‌موولا ییتکه‌وه وه‌ته‌نگی هیتنا و هه‌لمه‌تی برده سهری. هه‌تا رۆژی دووهمی جه‌مادی یه‌که‌م، نه‌ردیوانیان به‌دیواری قه‌لاوه‌نا. له‌شکری میر پالنه‌وانانه سهرکه‌وتن و به‌کوژتار چوونه‌ نیو قه‌لاوه‌ و ده‌روازه‌یان کرده‌وه. له‌ دوا‌ی ئه‌وه چهند به‌گ‌زاده و پیاوی ناوداری برادۆست ئامانیا‌ن خواست و ئاماندران.

میر هه‌موو خاکی برادۆستی گرت و پیاوی خۆی له‌سهر دانا و له قه‌لاکاندا سهرۆک و

لهشکری دامه‌زrand. قه‌لای سارووی کرده ناوچه‌ی سهره‌هنگیی خۆی و ده‌سته سوپاهیتی که ژێر فه‌رمانی ئه‌حمده سهره‌هنگدا ناره سهر قه‌لای «که‌کله»، بۆ خوشی به‌له‌شکروه چووه سهرخاکی مهرگه‌وه‌ر و شنۆ؛ به‌شه‌پرگرتنی و له‌شکری روو به‌لاجان ناژۆت.

که گه‌یشته نزیک خیتلی لیتان، ته‌مای ده‌ست بزۆی و سهرکیشییان نه‌بوو، میر خۆی تی نه‌گه‌یاندن و رویشته هه‌تا له قه‌لای «نه‌لووس» تپه‌ری.

به‌گزاده‌ی عه‌شیره‌تی لیتان به‌خه‌لکی قه‌لای گوت که به‌ده‌هنگیکی به‌رزه‌وه «قه‌بووقه‌بوو» بکه‌ن، که بۆ له‌شکری شکاو ئه‌وه ده‌به‌یژێ.

میری رواندز له‌وه زۆر دلگیر و په‌نجیده بوو، له قینا له‌شکری گه‌راندوه و رووی له قه‌لای نه‌لووس کرد. به‌گزاده و میله‌تی لیتان قه‌لابه‌ندیان کرد، میری رواندز سێ شه‌و و سێ روژان قه‌لای ده‌وره‌دا. روژی ١٥ی جه‌مادی دووه قه‌لای گرت و گه‌وره و بچووک و نیرومی و ورد و مه‌زنی کوژتن. ئه‌و قه‌لایه‌شی رووخاند و تیکیدا.

شیخ یوسفی شه‌مه‌دینی بوهرانی موکری له‌وده‌مه‌دا منداڵ و شیره‌خۆره بوو. دایکی و ئه‌و رزگار بوون و ئه‌و منداڵه بچووک‌ه‌ی برده سابلاخ و به‌خیتی کرد هه‌تا بووه به‌و پیاوه‌ی که له‌ شهرق و غه‌ربدا نیویانگی په‌یدا کرد و پیتگه‌یشت، میری رواندز له‌ دوا‌ی ئه‌وه له مانگی په‌چه‌بدا گه‌یشته‌وه رواندز.

میر له‌ خاکی برادۆست، کانی مس و قورقوشم و مه‌عه‌ده‌نی دیکه‌ی په‌یداکردن که بتوانی لوله‌ توپ و گولله‌ دا‌به‌یژی؛ له‌وانه گه‌لیکی بارکرد و هینایه رواندز. میر له‌ دوا‌ی ئه‌و هه‌موو شه‌ر و خاک گرتنه، له‌شکری جیره‌خۆری گه‌یاند ٦ هه‌زار شه‌رکه‌ر و به‌چه‌ک و به‌رگ پازاندنیه‌وه.

له‌وپیش گوتمان که میر له‌ خاکی برادۆسته‌وه، ئه‌حمده سهره‌هنگی به‌له‌شکرکی ریککه‌وتوه‌وه ناره سهر قه‌لای که‌کله. ئه‌حمده سهره‌هنگ به‌«ئه‌حمده بدیری» ناویانگی کرد بوو. قه‌لای که‌کله له‌ ژێرده‌ستی حه‌سه‌ن به‌گی شیروانیدا بوو، که ئه‌حمده بدیری گه‌یشته پیتشه‌وه، حه‌سه‌ن به‌گ به‌له‌شکروه چووه‌پیش. شیروانی زۆر به‌مه‌ردی شه‌ریان کرد. له‌و شه‌ره‌دا چه‌ند پیاوی ئازا و ناوداری سو‌ران به‌کوژت چوون. ئه‌حمده بدیری که وه‌کو پلنگ وابوو، له‌ هه‌لمه‌ت بردن پاش نه‌ده‌که‌وت و چیره‌بوو، فه‌رمانی دا به‌له‌شکری خۆی که به‌خه‌نجهر و قه‌ره‌بیناوه هه‌لکوته سهر مه‌ته‌رێز و سه‌نگه‌ری شیروانییه‌کان. سو‌رانی مه‌ردانه بۆ پیتشه‌وه په‌لاماریاندا و شالوویان برد، به‌کوشتار و خوتن‌پێژی که‌وته‌نه

نیو سه‌نگه‌رانه‌وه و ته‌نگه‌یان به‌حه‌سه‌ن به‌گ هه‌لچنی و له سه‌نگه‌ریان ده‌رپه‌راند و پوو به‌قه‌لای که‌کله‌یان هه‌لپری و په‌ستاوتیان هه‌لپری و ده‌ره‌ی قه‌لایاندا.

حه‌سه‌ن به‌گ له نزیک قه‌لآوه سه‌نگه‌ری گرت و به‌رام‌به‌ر به‌ئه‌حمه‌د بدیری راوه‌ستا و شیرانه‌ شه‌ری کرد. ئه‌حمه‌د بدیری له په‌لاماردان و کوژتار لی‌کردن‌یان رانه‌ده‌وستا.

پوژی ۷ی مانگی جه‌مادی یه‌که‌می سالی ۱۲۳۷، ئه‌حمه‌د بدیری له مه‌یدانی شه‌ردا کوژرا. له‌شکری میر له شه‌ر سارد نه‌بونه‌وه، ده‌سته‌به‌جی سه‌رکرده‌ییکیان هه‌لپژارد و له‌هه‌ر چوار که‌ناره‌وه لینگیاندا سه‌ر حه‌سه‌ن به‌گ و ته‌نگه‌تاویان کرد و له سه‌نگه‌ریان هه‌لک‌ه‌ند و ده‌ریان‌په‌راند. حه‌سه‌ن به‌گ خوی هاویژته نیو قه‌لآوه و ده‌روازه‌ی له‌سه‌ر خوی داخست.

له‌شکری سۆران ده‌ره‌ی قه‌لایان له‌چه‌مه‌به‌ردا و ۸ پوژ له‌سه‌ربه‌ک ئه‌وان له ده‌ره‌وه و شیروانییش له‌سه‌ر دیوارانه‌وه شه‌ریان کرد. سۆران‌په‌کان له‌ژیر قه‌لآوه کار‌یزیان لیدا و پریان کرد له بارووت. پوژی هه‌شته‌م قه‌لایان ده‌ره‌دا و بارووتیان ناورد و دیواری قه‌لایان به‌رده‌او، حه‌سه‌ن به‌گ و باب و مامی به‌دیل گیران و ناردرا نه‌پواند.

خاکی شیروان و هه‌موو قه‌لا سه‌خته‌کانی گیران و سه‌رکرده و سوپای سۆرانی له‌سه‌ر داندرا و قه‌لای که‌کله‌شیان دووباره‌ دروست‌کرده‌وه.

که ئه‌حمه‌د بدیری دۆله‌مه‌ری کوژرا، عه‌بدو‌ل‌لا‌غای سه‌ره‌ه‌نگ که‌ئا‌کۆبی و با‌پیره‌ گه‌وره‌ی حه‌مه‌هه‌لیا‌غای پواندزی که‌ره‌ئ‌یسی به‌له‌دییه‌ی پواندز بوو، کرا سه‌رکرده‌ی له‌شکری سۆران و هه‌موو شه‌ر و کوژتار و گرتنی قه‌لا‌کانی شیروان و به‌دیل گرتنی حه‌سه‌ن به‌گ له‌وه‌وه‌ بوو. عه‌بدو‌ل‌لا‌ سه‌ره‌ه‌نگ که‌شیروانی به‌ته‌واوی گرت دایمه‌زاند‌ه‌وه. پیاوانی نازای خۆبانی له‌سه‌ر جیگا سه‌خته‌کان دانا و مزگینی گرتنی شیروان و دیله‌کانی بۆ میر ناره‌ پواند.

میری گه‌وره‌ گوتی: «به‌راستی شیروان گیرا و بوو به‌خاکی ئیمه‌. به‌لام پیاوینکی ناودار و گرانبه‌های وه‌کو ئه‌حمه‌د بدیریشمان له‌سه‌ر دانا و له ده‌ستمان چوو که سه‌د شیروانی دینا».

عه‌بدو‌ل‌لا سه‌ره‌ه‌نگ که له‌دوای هه‌موو کاروباری شیروان ریک‌خست گه‌رایه‌وه پواندز، ئه‌وده‌مه‌ عه‌بدو‌ل‌لا‌غا بوو به‌عه‌بدو‌ل‌لا سه‌ره‌ه‌نگ و به‌کلاوی لباد و دروشمی سه‌ره‌ه‌نگی خه‌لات کرد. هه‌موو سه‌رکرده و سه‌روک و سوپاهیه‌یه‌کانی به‌خه‌لات دل‌خۆشی داوه و کوری

نه‌حمه‌د بدیری کرده سهرکرده‌ی دۆله‌مهری و قه‌لای شیتنه.

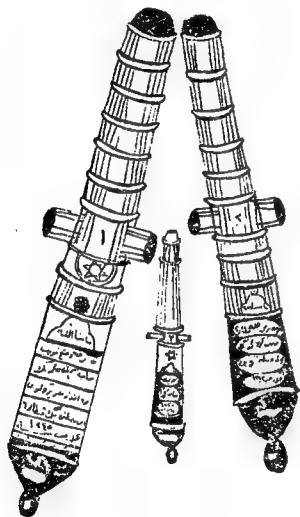
له‌و ساله‌دا وه‌ستا ره‌جه‌ب ناو کوردیکی وه‌ستاکار و دانا که له‌ توپ دارژتندا ده‌کوشا، چونکه پیاویکی زانا و کارین بوو به‌دوو لا زۆر چاک سهرکه‌وت. لووله‌ توپی دارژتن و گولله‌شی دروست کرد. زۆر شایانی سپاس و پیتداه‌ل‌گوتنه. نه‌م‌پۆکه‌ غوونه‌ی کرده‌وه و کاری نه‌و گه‌وره‌ زانا و خاوه‌ند پیشه‌یه‌ له‌به‌ر چاومانه و لووله‌تۆپه‌کانی که دایرژتووه‌ له‌به‌ر ده‌رگای سهرای پرواندز داندراون. به‌راستی شایانی شانازییه‌ که له‌ جیگایه‌کی وه‌کو پرواندزدا لووله‌ی وای لی داپژرابی. کانی مز و ناسن و نه‌وانه‌ی بو نه‌و به‌کار بی له‌ پرواندزدا بۆی ریک‌خراوه. ههر له‌و ساله‌دا سهد حه‌سه‌نی ره‌شوانی له‌ مانگی زیل‌حیجه‌دا

نارده‌ سهر زبیار. عه‌زۆ ناغای سه‌بتی و جه‌وه‌راغای نه‌قبوکی که گه‌وره‌ی زبیار بوون، به‌له‌شکره‌وه‌ چوونه‌ پیش سهد حه‌سه‌ن و ریگیان پچ گرت. سهد حه‌سه‌ن ههرچه‌نده‌ ته‌قه‌لای دا نه‌شیا بو پیشه‌وه‌ به‌جیت، به‌لام ده‌رگای فروفیلی له‌سهر کرده‌وه و په‌یمانی له‌ ته‌کیانا کرد و گرتنی و بردنیه‌ لای میر. به‌وه‌ لایه‌کی خاکی زبیار که‌وته‌ ژیر فهرمانی میره‌وه.

نه‌و دوو گه‌وره‌ کوردانه‌ی زبیار به‌ناسووده‌یی دانه‌نیشن و بو‌پشیوی و شو‌رش ته‌قه‌لایانده‌دا. میر ههرچه‌ند پند و نه‌سحه‌تی کردن و به‌سه‌ریاندا هات بی سوود بوو، له‌ دوا‌ییدا ژه‌هراوی دانی و کوژتتی.

ههر له‌و ساله‌دا میر محمه‌د له‌ته‌ک عه‌باس میرزای نابیوسه‌لته‌نده‌دا په‌یمانی گریدا و ناردراوی بو تاران به‌ری کرد و له‌گه‌ل فه‌تالی شای فاجاردا گرتی دۆستی و پیکهاتنیان به‌ست و ناردراوه‌که‌ی گه‌راوه.

ههر له‌و ساله‌دا میر محمه‌د ناردی له‌ ورمیوه «خان گیلدی» وه‌ستاکار و چه‌خما‌سازی برده‌ پرواندز تا خه‌نجر و ده‌مانچه‌ دروستکات.

دامه‌زrandن و ناوایی

میری گه‌وره سالی ۱۲۳۱ له گه‌ره‌کی کاولوکان کارخانه‌ی شیر و خه‌نجه‌ر و تفه‌نگ و لووله‌تۆپ و گولله‌ی دروستکردن و دارژتن و زیرینگه‌ری و دارتاشی، بۆ کالانه‌ی شیر و خه‌نجه‌ر و ره‌وره‌وی تۆپ و حتی پیتویستی دیکه‌شی دامه‌زrand و خسته‌ی ژیر گه‌رانیکی ریکه‌که‌وتوو له چه‌مبه‌ریکدا گه‌ران، تۆپ و گولله دارژتنی خسته ژیر فره‌مانی وه‌ستا ره‌جەب. دارتاشی و خه‌نجه‌ر و تفه‌نگ و ده‌مانچه دروستکردنی خسته ده‌ست «خان گیلدی» و به‌ده‌ستووری خواره‌وه فره‌مانه‌وایی خسته قالبیکی زۆر جوان و دامه‌زرا، هه‌ر کار و پیشه و ئیشیکی دایه ده‌ست زانا و خاوه‌ندی خۆی. سه‌ردار و گه‌وره و میری هه‌مووان، میر مه‌نسور محمەد به‌گ، میری رواندز، ره‌سوول به‌گی برای میر کاربه‌زیر و سه‌ره‌رشتی هه‌موو کاریک. نه‌حمەد به‌گی برای میر سه‌ره‌هنگی سه‌ره‌هنگان. حه‌مه‌دی شیروانی مامیس، سوراو، عه‌بدوللای ناکوژی، خدری حه‌مه‌دی، سۆفی ناغای، که نه‌وانه شه‌ش که‌س بوون کران به‌سه‌ره‌نگ و له‌ژیر فره‌مانی نه‌حمەد به‌گیدا ده‌گه‌ران. وه‌ستا ره‌جەب فره‌مانه‌وای تۆپخانه و جبه‌خانه. خان گیلدی گه‌وره‌ی خه‌نجه‌رکه‌ر و زیرینگه‌ران، وه‌ستا برایی ماویلی سه‌ر میعماری بینا و وه‌ستای دیواران، حاجی مسته‌فاغا گه‌وره‌ی بازرگانان (خه‌لکی هه‌ناره باتاس و سورچی بوو) نه‌وانه به‌و ده‌ستووره‌ی دامه‌زrandن و هه‌ر که‌س له کاری خۆیدا ته‌قه‌لایدا و ده‌ستی به‌ئیش کرد. له حه‌فته‌ی جاریک کۆ ده‌بوونه‌وه، نه‌گه‌ر چتیکی زل به‌ده‌سته‌وه بووایه لیتی ده‌دوان و له‌سه‌ری ریک ده‌که‌وتن و پیتکیان دیتا. له دوا‌ی نه‌وه هه‌ر که‌س ده‌چوه سه‌ر ئیشی خۆی. (مه‌لیخا).

له رواندز میر محمەد نه‌م حه‌وت ره‌نگه دراوه‌شی هه‌بووه که بۆ خۆی له سککه‌ی داوه:
 ۱- یوزلغ (پازده قرووش بووه) ۲- ریال (یازده قرووش بووه) ۳- قرووش (حه‌وت غورش

بوو) ۴- تەنڭىر (چوار قىرۇش بوو) ۵- جلق (سىڭ چارەگە قىرۇش بوو) ۶- خودابەندە (چارەگە غىروشىك بوو) ۷- شايى (نيو غىرۇش بوو) كە سەد غىرۇش لىرەيەكى زىرى عوسمانى بوو. ئەوانە ھىندىك زىرى و ھىندىك زىو و ھىندىكىش مس بوون، بەلام چكۆلە و ئەستوربوون. من بۆ خۆم تەنيا جلق و خودابەندە مىرى رواندزم چاوپىكەوت، مس بوون. تەنڭىرىش زىو بوو بەپانى بەقەد قىرۇشى تورك بوو، ئەستورايى بەقەد چارىگە مەجىدى دەيت.

ئەو سىڭ دراوانە ئىستاش لە لامە، بەخەتى فارسى زۆر خۆش لەلايىكىەو «الامير المنصور محمد بىگ» و لەلايەكى تىرشەو «ضرب فى رواندز»ى لى نووسراو. بەلام ساليان سواو و ديار ناكەن. مەليخا كەمەنزومى تەئىخى مىرى، بەدەستورى سەرەوە ناوى دراوەكان دەبىژى، لەو سالەدا لىدراون.

سالى ۱۲۳۲ مىر سوپاھى جىرەخۆرى گەيانە ۱۵ ھەزار؛ ۵ ھەزار پىادەو ۱۰۰۰ سوارە بەچەك و بەرگى تايىبەتى پازاندىەو. بۆ سەرھەنگان رانكوچۆغەى ئاورىشمىچن، مەرەزەى خەتتىكى سىپى و يەكى پەش لەبەركەرن و كىلاوى لىبادى لەلاى گوپى راستى بەدرىژى بستىك بەبەرداوەيى لە سەرنان؛ ئەوە دروشمى سەرھەنگى بوو.

بۆ پىاوى سوپاھى رانكوچۆغەى زەرد و كىلاوى لىبادى رەنگ خاكى بوو، چەك دەمانچەيەكى قەرەبىنا و تەفەنگى ئەستى و بەرد و بارووت و ساچمە و گوللەدانى شاخى و چەورىدان و سەفرە دەمانچەيان پىتبوو و ھىندىك رموزىشيان ھەبوو. سوارە وەك سەرھەنگ رانكوچۆغەى بەلەكى پىئ ئاورىشم و جووتە دەمانچەى قەرەبىناى بەقەلپووزى زىنيەو ھەلواسراو ھەربەك شىرىك بەتەنىشتىيەو و تەفەنگى كورتى رەشۆكى بازە زىوبان پىتبوو.

مىر و سەرھەنگى سەرھەنگان و كارپەرىز، شالى تورمەيان لەسەردەنا. مىر كەولى سەموورە و سەرھەنگ و ئەوانى دىكە پەستەكى درىژى ھەتا ئەزئۇيان لەبەر دەكرد. بۆ پەراى مىر، چوار كەس ئىشك ئەغاسى ھەبوون، بەتۆپى زىو لە پىش مىر دەچوون. لەسەرادا ھەر ئەوان رىگاي ژوورەويان ھەبوو، پاشماوۋى مىر و كۆنە بەرگى مىر بۆ ئەوان بوو. مىر كە بەپىتيان بچوبايە مزگەوت، ھەر چوار بەتۆپى زىو ھەو لە پىشى دەريشتن.

مىرى گەورە لەوسالەدا دەستى كرده مزگەوت و مەدرەسە و قەلا و پرد ئاواكردن. ۹ پردى لەسەر رووبار (چۆم)ى رواندز دروستكردن: ۱- رواندز ۲- خەلكان ۳- ھەوارە كۆن

۴- بەرسرین ۵- چۆمەریخن ۶- ئۆمەرراو ۷- ناوپردان ۸- دەرەندى شىۋەزور ۹- رايەت. جگە لەمانە لەسەر چۆمى رۆست دوو پردى دروستکردن: (چۆمى بالۆوك) «سمیلان». لەسەر چۆمى بالەكییان پردىكى دامەزراند، لەسەر چۆمى خەلیفان لە زارگەلى عەلى بەگ پردىك و لە ئاشى ئاودەل ئاغا پردىكى لەو سالدەدا تەواو بوو. لەسەر چۆمى بەرازگر پردىكى زۆر سەخت و جاكى دامەزراند. دروستکردن.

ئەو پردانە ئەمپۆش ماون و بەدەستوورىكى فەننى و جوانن، ھەمووى بەگەچ و بەردى تراشاو دامەزراندوھ. ھىندىك لە گەورە و موھەندىسەكانى بەرىتانى كە لەو بابەتەوھ دەگەلىيان دواوم، ئەو دەستوورەیان پەسەند كەردوھ و لە چلۆنى دامەزراندنى پاىەكانى واقمابوون و لە سەختى و پاىەدارى و گەچەكەى و بەردەكانى سەریان سوپمابوو؛ چونكو ئەوھ سەد و ھىندە سالدەىە پردى دروست كەردوھ، ئەمپۆكە وەكو تازە دامەزراندرايى وایە و گىچى ھەر سېى ماوئەتەوھ.

مىر لە ناوچەى رواندز لە پشت قەلاتى لوكانەوھ شوورەيىكى ئەستوور و بۆندى بىنانا و لەتەك شوورەى قەلاى لىكداوھ. لە رۆژئاواى قەلاوھ بۆ خۆى و سەراى فەرمانپەرەواى خانووبەرەيەكى گەلىك گەورەى دروست كەرد. لە لاى رۆژھەلاتەوھ لەسەر خەرەند شوورەيىك و پردىك و مزگەوتىكى سەختى دروستكەرد. لەسەر پردەكە كۆنگەرە و لە دەرگاى مزگەوت كۆنە مەتەرتىز و سەنگەرەى تىدا دامەزراند. ھەر چوار كەنارى بەقەلا و شوورە سەختكەرد و پرى كەرد لە سوپا و تۆپ و جەبەخانە. لە كەلەكەين و لە بىجان نەزىك رواندز و لە سىدەكان و ھەودىيان و رۆست قەلاى دروستكەردن، لەسەر ھەرىەك لەو قەلايانە پىاوى پەسەندى خۆى لەسەردانان. لە گەلى مىگەرەوھ ئاوى بەجۆگەدا كىشا نىو قەلاى رواندزەوھ. ئەمپۆش شارى رواندز ئەو ئاوە بەكار دەبەن.

ئەو ھەموو كار و ئىش و بىنایانەى كە گوتران بەسى سالان دوايىيان ھات و دروستكران. ھەموويان دەستكارى وەستا برايم ماويلين. لە دواى جۆگەكىشان مزگەوتىكى زلى لەنىو شارى رواندزدا دروست كەرد. ئەمپۆكەش دىوارەكانى ماون. ھەر لەو سالدەدا بايزەگى ترسا و چوھ ئەستەمبوول و پەناى بۆدە بەر سولتان مەحمودى رۆم.

سالى ۱۲۳۳ لە كارخانەى رواندز لولەتۆپ دارپىژرا و پىگەيشت. مەلىخا دەلتى كە: لولەتۆپ دارپىژرا و بەتەواوى لە قالب دەرخوا، وەستا رەجەب مزگىنى دا بەمىر كە پىگەيشت. مىر دەستبەجى ھەزار پىال زىرى بۆ وەستا رەجەب و بۆ ھەر شاگردىك سەد

ریال و بۆ وهستا رهجهب شالێکی تورمه و کهولێکی سموره و ئەسپێکی زۆرچاکی بهپیشکەش بۆ نارد و رای ئەسپارد که بێته خزمەت. میر پانه وهستا وهستا رهجهب بیت، ههستا بهپیتیان چوو، له بهر ریکیتی وهستا رهجهبدا رۆشت ههتا گه یانیدیانه سهرا و پێزی لینا و سپاسی کرد.

له رواندز نزیک ۲۲۲ دانه لوله تۆپ دارپێژراوه. دوو قهنتار و چوار قهنتار و شهش قهنتار بشیان هه بووه.

سالی ۱۹۲۶ سهید تاها ئەفهندی قایقماهی رواندز که له هاتوودا لیتی ده دوتین، سی لوله تۆپی له چۆمی رواندز و له ژێر پردی ده رخست که له دهوری تورکاندا فری درابونه نیو پرووباره وه. ههرسیکی هینانه گه رهکی قهلات و له پیش ده رگای سهرای دانان و ئیستاکهش ههرههه: ۱- دوو قهنتار و ۲- چوار قهنتار - ۳- شهش قهنتاره و له سهریان نووسراوه. یه کهم که دوو قهنتاره سالی ۱۲۳۴ه، هی دووه که چوار قهنتاره سالی ۱۲۴۲ و هی سییه که شهش قهنتاره سالی ۱۲۴۴ دارپێژران و له سهر ههرسیکیان ناوی میری رواندز ئەمیری مه نسوور محمه د بهگ نووسراوه. له هاتوودا نمونه ی نشان ده درێ.

له و سالتدا میر به میرزا محمه دی وه قایع نیگار و سه رنووسه ری گوت که هه موو کرده وه و سه رهوردی میر بنووسیتوه. ئەویش به فارسی و به شیعر دهستی کرده نووسینه وه. ههتا دوامینی ره سوول پاشای تیدایه که سالی ۱۲۲۸ ههتا دوامینی ره سوول پاشای گوتوه و ناوی نا «مه لیخا». ئەو کتیه له کن گه لیک که سی رواندزی هه بووه؛ به لام له هاتنی رووس و موهاجه رته ی خه لکی رواندز له نیوچوووه. ته نیا نوسخه یی کم دهسکه وت و بۆ نووسینه وه ی ئەم په راوییه (کوودو میرانی سوړان) زۆر به کارم هات؛ چونکو به درێژی سه رهبردیان باس دهکات.

میری گه وه که پتووستی فه رمانه وایی پیک هینا و چهک و ئالاتی ریکخست، حکومه ته به چو که که ی خسته شکلی حکومه تیکی زۆر جوانه وه، بۆ فه رمانه وایی ده ستور شوتیکی تایبه تی دانا.

سالی ۱۸۲۶م / ۱۲۳۴ه بانگی نازادی بلند کرد و جاری سه ره بخۆی کیشا و ناوی خۆی نا «میری مه نسوور» فه رمانه وا «میری سوړان» به هه ره شه هه موو فه رمانه وا و دراوسیکانی له رزاند. قاقه زتیکی مه حموود پاشای بابان که بۆ عه باس میرزا

نایبوسه‌لته‌نه‌ی نووسی‌بوو چاوم پتیکه‌وت و ئیستا لامه که له ده‌ست میری روان‌دز شکایه‌ت ده‌کا و هاوار ده‌باته به‌ر نایبوسه‌لته‌نه.

میری گه‌وره به‌داد و ره‌عه‌تپه‌روه‌ری و سوپا‌خواهی و مه‌مله‌که‌تداری ناوبانگی کردوه و له هه‌موو لاییکه‌وه خاوه‌ند پیشه و کاری تیدا کو‌کردنه‌وه و به‌خه‌لات و روودان نه‌وازش کران.

ناسایش و نه‌منیه‌ت به‌جاریک که‌وته نیتو خاکییه‌وه. ره‌وشت و خوویتکی چاک و په‌سندی هه‌بوو، دزی و پتیکری و خراپه نه‌ما، که‌س به‌چاوی خراپه ته‌ماشای که‌سی نه‌ده‌کرد. به‌و ره‌وشته خاکی روان‌دز گه‌یشته به‌رزترین پایه. میر محه‌مه‌د له دوا‌ی نه‌وه که سێ سا‌ل له پتیکری خاک و سوپا خه‌ریک بوو، پتویست و چه‌کی ناماده کرد، سا‌لی یه‌که‌م به‌په‌نهانی به‌هه‌مه خاکه دراوستیه‌کاندا پیاوانی زانای ده‌ناردن که چاوپاوی بو‌ بکه‌ن و خه‌لکی بو‌ دل‌خو‌شی به‌ده‌نه‌وه. له‌گه‌ل گه‌وره و سه‌ردار و عه‌شایره‌کاندا به‌په‌نهانی موخابه‌ری ده‌کرد و ده‌یک‌ردنه هاوده‌نگی خو‌ی، ده‌گه‌ل گه‌وره‌کانی هه‌ریر و هه‌ولێر و کو‌پت ییکه‌تیبان په‌یدا کرد بوو، په‌یمانیا‌ن له ته‌کیا گرێ دا‌بوو.

سا‌لی ۱۲۳۸ میر محه‌مه‌د له‌شکری هه‌لگرت و له‌ناکا‌و لینگی دا سه‌ر شاری هه‌ریر که پایته‌ختی بابوپا‌پیرانی بوو و له ده‌میکی دووره‌وه له ده‌ست باباندا ده‌گه‌را. هیتی بابان نه‌شیان خو‌ له‌پیشی راگرن و به‌بێ شه‌ر، سوپاشی و سه‌ردار سوپاه‌ه‌کان له‌شکری خو‌یا‌ن روو به‌کو‌پت گه‌رانده دوا‌وه.

میری گه‌وره به‌بێ شه‌ر هه‌ریری گرت و دا‌یمه‌زرا‌ند و له دوا‌ی سێ رۆژان چووه سه‌ر خو‌شناو. عوسمان به‌گی سه‌رکرده‌ی له‌شکری میری خو‌شناو ده‌چیته پتیش. له دوا‌ی شه‌ر و کو‌ژتاریکی قورس، میرانی بایز به‌گ که گه‌وره و میری خو‌شناو ده‌بێ، به‌په‌یمان سه‌ر بو‌ میر محه‌مه‌دی میری روان‌دز ده‌چه‌میتنی و به‌سو‌پتند عوسمان به‌گ ده‌به‌خشی و ده‌یباته هه‌ریر. له مانگی ره‌بعی دووه‌می سا‌لی ۱۲۳۸ هـ دا خنکاندی؛ نه‌وه له خه‌لک زۆر گران هات.

میر له دوا‌ی نه‌وه له‌شکری هه‌لگرت و چووه سه‌ر قه‌لای دیره. سوپاشی بابان که له‌وه ناگادار بوو، هه‌لات و چووه کو‌پت، به‌بێ شه‌رو‌شو‌ر و کو‌ژتار قه‌لای دیره که‌وته ده‌ست میر. له‌و ده‌مه‌دا که میر له‌شکری روو به‌هه‌ریر نا‌ژۆت، ئیلی حه‌یده‌ری ماوه‌ران که نه‌یا‌نده‌ویست ته‌قه‌یا‌ن تیکه‌ویت، پیاوه‌کانیا‌ن چوونه هه‌ولێر.

که میر دیره گرت، حهیده ریبه کان تیگه یشتن میر ههولتیریش ده گرت، ته مایان بوو بۆ مووسل هیجهرت بکهن، بهلام میر له تهک عوله ما و گه وره کانی ههولتیردا پتیکه وتبوو و په یانی ده گه ل کردبوون. له وده مه دا میر جگه له سوپاهی خۆی له شکری خوشناو سورچی و زراری و کۆریشی له گه ل بوو و هه مووی له دیره کۆیبوونه وه و پۆژ به پۆژ پتر ده بوون.

له گه وره عوله مایانی ههولتیر، مه لا عوسمان و مه لا په سوول و ئاغا و ئه عیانی شار یه عقوب ئاغا کۆبوونه وه و هه موو گه وره و عوله ما کانی ههولتیران بۆ پرسیار و پتیکه تی، کردنه هاوده نگ. به هۆگری وه لامیاندا به میر و بۆ هاتنه ههولتیران نارد ه دووی. میری گه وره به دا بو ده ستگایه وه هه ستا و چوه ههولتیر، بهلام زۆر به دژواری قه لای گرت. خدریه گی کۆری بایزیه گ که خه زوورزای بوو، کردیه حاکمی ههولتیر. پۆژی ۲۰ ی په مه زانی ئه و ساله ههولتیری که وته ده ست.

میر محه مه د که کاروباری دامه زراند، ئه وانیه به راوه ژووی ئه و بوون به خوشی و توندی رامی کردن و میلله ته که ی هۆگری خۆی کرد و ده گه ل گه وره کانی کوردی ده ییدا پتیکه وت و له تهک عه شایری عه ره بی ته ی و جبووردا موخا به ری نواند. هیندیک له دزه بی سهریان بۆ نه چه ماند و هیندیک له عاره بیس هه ره شه یان لی کرد.

پۆژی پازده ی زحیجه، میر له شکریکی پتیکه وه ناو له ژیر فه رمانی په سوول به گی برای خۆیدا ناردیه سه ر دزه بی و عاره بان و له دتی که ندیتا وه به رامبه ر به یه کتر را وه ستان و له دوای شه ر و کوشتاریکی قورس، ته نگه به په سوول به گ هه لچنرا.

له شکری زراری که سه ید حه سه نی په شوانی سه رکرده یان بوو، که وتبوونه نیو عه شیر ته وه و تالانییان ده کرد. به وه په سوول به گ بی هیزبوو و شکا. له شکری سۆران بوو به دووبه ش: به شتیکیان بۆ پزگارکردنی په سوول به گ پووبه پرووی دوژمن شه پیان ده کرد، به شی دووهمیان له گه ل په سوول به گدا گه رانه وه. به وجۆره په سوول به گ له مه یدانیتدا پزگار بوو. مانگی موحه ره می سالی ۱۲۳۹ له شکری سۆران پوو به ههولتیر گه راوه.

په وشتی په سوول به گ وابوو، پۆژی شه ر له بن قه لپوزی زینه وه به په نهانی قوولایی زنجیری له بن به رگه وه له خۆی گرتی ده دا که له ئه سپ به ر نه بیته وه خواری. سه ید حه سه نی په شوانی له وه ئاگادار نه بوو، حه زی له په سوول به گ نه ده کرد. له هه لاتندا گه یشته جوگه یه ک، که هه سپی په سوول به گ ته کانی دا خۆی و بازیدا سه ید حه سه ن سه ره رمیتی که یانده که مه ره بندی په سوول به گ که له گه ل ته کانی ئه سپ به ریته وه. بهلام چونکو خۆی

گری دابوو، نهسپ بازیدا و رهسوول بهگ هیچ باکی نه‌بوو و به‌رووی سه‌ید چه‌سه‌نیشیدا نه‌داوه.

سه‌ید چه‌سه‌ن له خوئی د‌رد‌و‌نگ بوو، که نزیک به‌ه‌ول‌یر بوونه‌وه هه‌لات و که‌وته ک‌یوان و ده‌ستی به‌سه‌رک‌یشی کرد.

ره‌سوول بهگ سه‌ره‌ه‌ورده‌که‌ی بۆ میر محمه‌د گ‌یراوه. میر محمه‌د له و سه‌ره‌ه‌ورده دل‌گیر و ره‌نج‌یده بوو، له سه‌ره‌کرده‌کانی له‌شکری «ق‌و‌چاخ‌لی» ناوی نارده کن سه‌ید چه‌سه‌ن که بی‌گریت و یان بی‌کوژیت.

ق‌و‌چاخ‌لی به‌ف‌یل چووه کنی و وای نواند که ت‌زراوه و په‌نای بۆ بردووه. چه‌ند ر‌وژ‌یک واماوه، ر‌وژ‌یک له ج‌لید‌بازیدا قه‌ره‌بینای‌ت‌کی به‌مووره‌ی پشتی سه‌ید چه‌سه‌نه‌وه ناو وایزانی کوژتی و هه‌لات و چووه لای میر.

میر به‌وه که ره‌سوول بهگ به‌شکاوی گه‌راوه زۆر ره‌نج‌یده و دل‌ته‌نگ بوو. له‌شکری دیکه‌ی دووباره کوژده‌وه و له‌ژیر فه‌رمانی ره‌سوول به‌گدا ناردیه سه‌ریان. له د‌وای شه‌ر و کوژتار، شیخ چه‌موودی ره‌ئ‌یسی عه‌ره‌بیان به‌دیل گرت و ناردیانه هه‌ول‌یر و کورده‌کان سه‌رکه‌وتن و هه‌موو عه‌شایری نه‌و ده‌وروپشته‌ی خسته ژیر فه‌رمانییه‌وه و گه‌راوه هه‌ول‌یر له مانگی جه‌مادی دوودا گه‌شته‌وه لای میر.

میر محمه‌د که له‌وه سه‌رکه‌وت و هه‌موو خاکی هه‌ول‌یری ه‌ینایه ژیر فه‌رمانه‌وه، له‌گه‌ل محمه‌د پاشای والی که‌رکووکدا موخابه‌ری کرد و بۆ گرتنی خاکی بابان پ‌ت‌که‌وه پ‌ت‌که‌وتن. که له‌وه پشت توند‌بوو به‌گه‌وره‌کانی پردی رای‌گه‌یاند و په‌یمانی ده‌گه‌ل کردن. ر‌وژی ۱۰ ی مانگی ره‌جه‌ب ره‌سوول بهگ چووه سه‌رپردی و گرتی و له ۲۰ ی مانگدا کاروباری ت‌یدا دامه‌زراند، (عه‌ودی کا‌که‌ره‌ش) ی کرده حاکمی پردی و له دوامین مانگی ر‌وژ‌وودا گه‌راوه هه‌ول‌یر.

میری گه‌وره له‌گه‌ل دامه‌زراندن و پ‌ت‌که‌ستن نه‌و خا‌که‌ خه‌ریک‌بوو، له دوامینی نه‌و ساله‌دا له‌سه‌ر چۆمی د‌یره، بروشه، له د‌وین، هه‌ول‌یر، بانه‌مان، د‌یره، ق‌وشته‌په، پردی و له چه‌ند ج‌یگه‌یه‌کی تر قه‌لای زۆر سه‌خت و بتندی د‌روست‌کردن، له نزیک ر‌یتی پردی قه‌لایه‌کی دامه‌زراند و هه‌ول‌یر و پردی به‌قه‌لا توند کرد. سنوور و تخووبی له زتی گو‌ت‌په‌وه هه‌تا زتی پردی و به‌ره‌وخواره‌وه‌ش هه‌تا نزیک چیاکان خسته ده‌ست. له‌وده‌مانه‌دا قاقه‌زتیکی له هه‌باسا‌غای د‌یمو‌کری و یه‌کیکی له سه‌ره‌ه‌نگی فاجاران وه‌رگرت. که

حکومه‌تی فاجار له مه‌حمود پاشای بابان دلگیره و هیزی ناداتی، ئه‌مړۆ و سبه‌ینییه‌ک له‌شکری فاجار پوو به‌سلیمانی ده‌بزۆی، که مه‌حمود پاشا ده‌رکه‌ن.

میر ئه‌و دوو قاقه‌زانه‌ی بۆ‌گه‌وره‌ی خوشناو و کویتی ناردن و له‌ته‌ک عوله‌مای کویتی بناغه‌ی یتکه‌تی و په‌یمانی دامه‌زراند و به‌گه‌رمی موخابه‌ره‌ی ده‌گه‌ل کردن. به‌په‌نهانی دلی هه‌مووانی کیشا وه‌لای خۆی و گه‌وره و بچووکێ کویتی ببوونه هه‌واداری. له‌و باب‌ه‌ته‌شه‌وه مه‌مه‌د پاشای که‌رکووکێ به‌په‌یمان را‌گرته‌وو.

«قاقه‌زێکی مه‌حمود پاشا بۆ‌نایبوسه‌لته‌نه» به‌دوورود‌رتژی له‌و باب‌ه‌ته‌وه چاوم پێکه‌وت که له‌ ده‌ست میری روان‌دز و چاو‌راو و بزووتنه‌وه‌ی بۆ‌سه‌ر کویتی، شکایه‌تی له‌لای عه‌باس میرزا ده‌کرد. وام بۆ‌دیار بووه که ئه‌و قاقه‌زه‌ی هه‌باس ئاغای دیو‌کری له‌لایه‌ن بداغخانی حاکمی موکری بۆ‌میری روان‌دز ناردرا بوو. میر مه‌مه‌د و نایبوسه‌لته‌نه سویند و په‌یمانیان له‌ته‌ک یه‌ک‌تر هه‌بوو، مه‌سه‌له‌ن: ئه‌گه‌ر میر بر‌واته سه‌ر پاشای بابان، نایبوسه‌لته‌نه یارمه‌تی بابانه‌کان نه‌کات و گو‌شه‌گیر راوه‌ستێ و یا ئه‌ویش له‌لای یتکه‌وه بر‌واته سه‌ر سه‌له‌یمانی. به‌لام «مه‌لیخا» له‌ په‌یمان و مه‌رجی میر و عه‌باس میرزاوه نادوێ.

قاقه‌زی مه‌حمود پاشا بۆ‌عه‌باس میرزا وانیشان ده‌دات. میری گه‌وره که کاروباری هه‌ولیری دامه‌زراند، له‌ مانگی سه‌فه‌ری ساڵی ۱۲۴۳دا هه‌ستا چووه سه‌ر کویتی. له‌شکری بابان به‌بێ شه‌ر له‌ کویتی ده‌رکه‌وتن و له‌ پێگه‌ی دوو‌کانه‌وه پوو به‌سه‌له‌یمانی گه‌رانه‌وه. میری روان‌دز به‌شادی چووه شاری کویتی گرتی و پوژی ۱ی مانگی ره‌بیعی یه‌که‌م گه‌یشه‌ نیتو کویتی. وه‌تمان به‌گی ئاموزای خۆی کرده حاکم و له‌سه‌ری دانا، عوله‌ما و ئاغایانی کویتی به‌خه‌لات و به‌رات شادکردن. گه‌وره‌ی گه‌ردییان عه‌باس ئاغا و سه‌روکی دزه‌ییان قه‌ره‌نی ئاغای خه‌لاتکردن و به‌که‌یف‌وشادمانی ناردنیه‌وه. له‌ دوا‌ی ئه‌وه میر قه‌لاو کونگه‌ره و سه‌نگه‌ر و بورجی شاری دروستکردن و له‌نیتو شاردا قه‌لای یتکی سه‌ختی دامه‌زراند.

له‌ مانگی جه‌مادی دووی ئه‌وسا له‌دا، میر مه‌مه‌د چووه سه‌ر رانییه و گرتی، سه‌روکانی به‌به ئه‌ویشیان وه‌کو خا‌که‌کانی دیکه به‌جیه‌تشت و گه‌رانه‌وه سه‌له‌یمانی.

میر بۆ‌به‌ره‌هه‌تستی له‌ ده‌ربه‌ندی رانییه، له‌ ده‌راوی دوو‌کان و له‌سه‌ر گردی «که‌تی سارکه‌یی» و له‌ دوو قه‌مچو‌غه‌دا قه‌لا و شو‌وره‌ی دروستکردن، له‌ پاشان له‌ته‌ک مه‌حمود پاشای به‌به‌دا پاسخیدا و پێکه‌که‌وتن و په‌یمانیان گرت‌دا. تخووبی سو‌ران و به‌به قه‌مچو‌غه

بوو. بۆ له شکر و دانه ویتله، شووره یه ک و شهش کونگه ره ی له وی دروست کرد. به ده ستووریکی باش دایه زراند.

مه حموود پاشای به به له بهر دوزمنی خۆبه خۆیی نیتوانیان نه ده په رژا سهر نه وه که بشی پیتش به سیلای سوپای جهنگاوهر و رهشیدی میری رواندز خۆی رابگری و له بهرام بهر نه وه همو وه لته ته ی یه ک له دووییه ک توانای بزوتنه وه ی نه بوو.

عه بدوللا پاشای به به له سه رده شت دانیشستبوو، چاوه نۆزی که لینی ده کرد، له لای کرماشانه وه ته نگه تاو کرا و تخووبی شله ژان، ناچاری نه وه بوو که به خۆپارازتن و شه ر نه کردن پاشه و پاش له شکره که ی بگپرتنه وه و له گه ل میری رواندزدا پتکه که وی.

میر محمه دی دلیر که له گرتنی کۆبی و رانیه ئاسوده بوو، به که یفوشادمانی روو به رواندز گه راوه. پایته خته که ی وه کو پۆژ تیشکی به خته وه ری دره وشایه وه و پرشنکی ده دا. رواندز پۆژی وا خوش و به که یفی به خۆبه وه نه دیسوو. میر له بهرام بهر نه وه وشه یه ی به به کان که ده یانگوت: «نصر من الله وفتح قريب» «نه میری مه نسوور محمه د به گ موته سه ریفی رواندز و کۆبی و ههریر». له سالی ۱۲۴۴ دا نه و تۆپانه به و دروشم و ناوه داپتیزان. نه مپۆ که تۆپیکی به و ناوه وه له رواندز و له بهر ده رگای سه رادا هه یه، که سالی ۱۲۴۵ داپتیزاوه و نه وه ی سه ره وه شی که له سه ر نووسراوه، یه کیکه له و ۳ تۆپانه ی که له پیتشدا بیتزان. میر نه و جا له ته ک حکومه ته ی فاجاری ئیتزانیدا په یمانی گریدا و فه رمانی نه ماره ته ی رواندزی به ئازادی بۆ ناردرا.

حکومه ته ی ئتیران و خانی موکری و خانی چاری (چه ری) و خانی هه کاری یه ک له دوا ی یه ک پیروژنامه یان بۆ نارد. حکومه ته ی به غدا و مووسل که وتنه نه ندیشه و ترسه وه. داود پاشا، مه لا محمه د ناو عالیمیکی گه وه ی کو رد که خه لکی خه تی بوو و به «مه لای خه تی» ناو ده بری، نه مپۆ نه ته وه ی نه و له رواندز هه ن و عالیمن، به دیارییه وه ناره لای میر که له ته کیا پتکه که ویت که بۆ پۆژی ته نگی، خۆی پی پزگارکات.

داود پاشا چونکو له ته ک مه حموود پاشای به به دا نیتوانی ناخوش بوو، له بهر نه وه که میری رواندز نه و خاکانه ی لی گرت پیروزیایی لیکرد.

که مه لا محمه دی خه تی ها ته رواندز، چونکو هه ر خه لکی نه و خا که بوو، له لای میر مایه وه و بوو به شپخولئیسلام و موفتی حکومه ته ی سو ران و هه مه کاره ی میر و باوه پی ها تووی وی.

سالی ۱۲۴۴ عهلی به‌گی میری کوردی داسنی، عه‌لیاغای ئه‌لقووشی کوژت.

مه‌لا به‌حیای مزووری که گه‌وره و زانا و عالیمی کوردی مزووری و برازای عه‌لیاغای بوو، بۆ توژله ئه‌ستانده‌وه‌ی مامی له‌ عه‌لی به‌گ، له‌ نیوه‌ی ئه‌وسا‌له‌دا هه‌ستا په‌نای برده‌به‌ر میری گه‌وره. له‌ رواندز له‌لایه‌ن میر محهمه‌د و مه‌لای خه‌تی میوانکرا و به‌نه‌وازش و میهره‌بانی په‌یمان و دله‌خۆشیان داوه.

له‌ دوا‌ی گه‌یشتنی مه‌لا به‌حیا به‌رواندز، سه‌عید پاشای ئامیدی له‌ ئیسماعیل پاشای برازای ره‌نجیده بوو و په‌نای برده‌به‌ر میری رواندز که یارمه‌تی بدات. به‌میهره‌بانی و ده‌ستی رێزلێنان میوانداری کرا و په‌یمانی پێدرا و له‌ میر میوان بوو. مه‌لا به‌حیا و سه‌عید پاشا به‌گه‌رمی میریان هانده‌دا و ده‌یانخسته‌ سه‌ر هه‌وه‌سی گرتنی ئامیدی و چوونه‌ سه‌ر داسنی. ده‌ستیان هه‌لنه‌گرت هه‌تا میری گه‌وره‌ی دوورئه‌ندیش مه‌رجی له‌ ته‌کا گرتدان و ده‌گه‌لیان رێکه‌که‌وت و په‌یمانی‌دا. ئه‌وانیش به‌په‌نه‌هانی و بۆ هاوده‌نگ و ئاشنا و هه‌وادارانی خۆیان ده‌نووسی و ئاماده‌ی رۆژی پتوێستیان کردن.

به‌چاو راوی میری بادینان و مه‌لای گه‌وره‌ی مزووریه‌وه، گه‌وره و به‌جووکی خاکی بادینان بوونه هه‌واداری میری رواندز و چاوه‌نوێی هاتنی بوون.

میر محهمه‌د بۆ چوونه‌ سه‌ر بادینان و داسنی خۆی ساز کرد و چه‌ک و پتوێستی پێکه‌وه‌نا و ئاماده‌ بوو.

له‌وده‌مه‌دا گه‌وره و عوله‌ماکانی به‌غدا له‌ ده‌ست حکومه‌تی نۆکه‌رباب (کوله‌مه) وه‌رزبوون و له‌ گیان بیتزار کرا بوون. ناوبانگی ره‌شیدی و دینداری و ره‌عیه‌تپه‌روه‌ری میری رواندزیان بیستبوو. قاقه‌زیان بۆ میر نارد و بۆ هاتنه‌ سه‌ر به‌غدایان هاندا. جگه‌ له‌وانه له‌گه‌لیک جێگایانی دیکه‌وه‌ پێشوازی میریان ده‌کرد و ناردراویان به‌گه‌رمی ده‌نارد له‌ لای میر. گه‌لیک که‌سی دیکه‌ش په‌نایان بۆ میر برده‌بوو و داوا‌ی کۆمه‌گی و یارمه‌تییان لێ ده‌کرد. (مه‌لیخا).

سالی ۱۲۴۷ میری گه‌وره له‌شکرێکی قورسی هه‌لگرت، له‌ زێتی بادینان په‌رییه‌وه و لینگی دادا سه‌ر خاکی کوردی داسنی و کوژتاریکی بێ ژماری لێکردن. عه‌لی به‌گی میری داسنی، به‌له‌شکری داسنییه‌وه‌ چووه‌ پێشی، له‌ دوا‌ی شه‌ر و کوژتاریکی قورس ته‌نگه‌ به‌عه‌لی به‌گ هه‌لچنرا و ره‌پێچه‌کدرا و هه‌لات و ما‌ل و مندالی خۆی هه‌لگرت و چووه‌ تووری عابدين، له‌نێو کێو و لێره‌وار و دۆل و ده‌ره‌کاندا گه‌لیک خۆیان شارده‌وه و پتریان

روو به مووسل هه لاتن (القضية الكردية - معروف چیاووک). میر به شهر و کوژتار که وته سهربان و له گردی کویتنجک گه یشته عهلی بهگ و دهو رهیدا و تنهگه تاوی کرد له پاش که مییک کوژتار عهلی بهگ به پهیمان خوی و مال و مندالی به دهسته وه دا. میر دهسته جی باری کردنو ناردنیه پایته ختی خوی که رواندز بوو.

میر له دواي نهو سهرکه وته روو به مووسل جلهوی سووړاند. محهمه د بهگی والی مووسل که وته تهقه و ترسی لی پهیدا بوو. پردی دهجلهی روو خاند و بورج و سهنگه ر و قه لای مووسلی توند کرد و ده رگای قه لای له سهر خوی گریدا و قه لاهندی کرد.

میر دپهات و ناواییه کانی دهو روپشتی مووسلی لووس و تالان کرد و ههرکه سییک بو بهرام بهری راوه ستابایه سهری نهرم ده کرد. له ویتوه له شکری روو به نامیدی ناژوت، میر که گه یشته نامیدی به توندی قه لای دهو ره دا. میر موسا پاشا قه لاهندی کرد و ده روازه ی له سهر خوی داخست و بو بهرام بهری لهو قه لاهه بورج و کونگه ره ی پر له سوپا و چه ککردن. خه لکی نامیدی به دلپاکی سویتندیان بو خوارد که شهر ی بو بکه ن.

میری گه و ره له لاییکه وه به گهرمی قه لای نامیدی له چه مبه ردا بوو، خه ریکی بوو، له لایه کی دیکه وه دهسته له شکریکی له ژیر فه رمانی شالی بهگی خزمیدا ناره سهر زاخو و دسته له شکریکیسی له ژیر سهر کرده یی ره سوول بهگی برای ناره سهر ژهنگار و گرتیان. له دواي سئ مانگ دهو ره دان و وه تنهگ هینانی قه لای نامیدی خه لکه که ی تنهگه تاو بوون و مردن و گرانی و نه بوونی که وته نیتویان و له تهک میردا ناردراو و قاقه زیان له هاتوچوون دابوو. به مهرجی بی نه زیه تی و تالان و نه کوژتن مامله تیان کرد و شار و قه لایان به دهسته وه دا.

میر له دواي دامه زرانده وه ی ناسووده گی و یتیکی، میر موسا پاشای کرده حاکمی نامیدی و دهسته له شکریکی دای. (مهلیخا).

ههروه کو دوو سئ سال له مه وپیش له لایه ن هیندیک مونه وهرانی کورده وه بوم ناردرا، چند قاقه زیکی میری رواندز له تهک محهمه د عهلی پاشای میسر و له جوابه که شی وا ده رده که وی له دواي گرتنی نامیدی و زاخو و ژهنگار پهیمانی یارمه تیدانی یه کدیان گریداه، که محهمه د عهلی پاشا و له شکری روو به سووریا و ناده نه بچه خوار، میریش له ویتوه روو به مار دین و دیار به کر له شکریکیسی بکات. نهو موخابه راته له مانگی تشرینی ۱۲۴۷هـ/ ۱۸۳۱م دا بووه.

میری گه و ره له مانگی مایسی ۱۸۳۲ دا نهو خاکانه ی گرت. له دواي نهو میر و

محهمده علی پاشا له تهك يه كتردا ئاگادار بوون. ئيبراهيم پاشاى ميسر له ته عوزى ۱۸۳۲م دا كه گه يشته «حومس»، قاقه زىكى بو ميسر نارد، له ده ره وهى مووسل به ميسر گه يشت.

ميسر له دواى ئه وانه سال تيوهر نه سوو راوه كه له شكرى برده سهر ئاكرى. ئيسماعيل پاشا له ژير فرماندهى پساغاي زيبايدا له شكرى ناره پيشه وه و جيگا تنگ و دول و شيوه كانى توند گرت. له شكرى ميسر به هه لمت بردن په لامارى زيباى دا و كوژتار و خوين پيژى گهرم بوو. زيبارى ته نگه تاو كران و هه لچنران، هه تا له كووچه باغى ئاكرى په ستاو تران. زيبارى خو بان گه يانده قه لاوه و له كووچه كاندا شه ركرا. رۆژى دووه مى شه له خزمانى ميسر محهمده شالى به گ له رانى به دوو جى بريندار كرا و له له شكرى ميسر گه ليك كوژرا.

ميسر به وه ده ستي هه لته گرت و ئاكرى ده وه دا. نزيك مانگيك له ده وهى قه لا شه ركرا و هه رچهند ميسر له كوژتاردا به ده ست زيباى نه وه ته نگه تاو كرا بوو، ناره زووى كيشوه رگيرى ميسرى دلپى راگرتبوو.

پساغاي زيبارى پياوځى په شيد و ناودارى ئه رژه نگ بوو، به گهرمى هه لته تى ده برد و قه لاى به خيتو ده كرد. له پياوانى ميسر گه ليك ناودار و نازا كوژران.

ميسر فرمانى دا كه به شه و لينگده نه سهر قه لا و بيگرن. سوپاهى سوړان به شه و شاريان ته نگه تاو كرد. پساغا بويان ده ركه وت، نزيك ده كه س له چاوه شانى ميسر كوژران و له شكرى ميسر ته نگه تاو بوون. عه بدوللا سهره نكي ئاكوځى ده ست په نه خور زيبانى دا به چاوه شه كان پالى پيوه نين و له پشتيه وه بن ئه گهر سهر وه رسو پيځى بيكوژن. هك له دواى يهك ۱۲ چاوه ش زنجيريان به ست و عه بدوللا سهره نكيان خسته پيشه وه و پاليان پيوه نا و بو قه لايان سهر خست.

به وه ده ستووه عه بدوللا سهره نكي نزيك ديوارى قه لا بوو، پساغاي زيبارى له سهر را بويان چووه خوارى. عه بدوللا سهره نكي ستره تفه نكي گرتبوو ده چووه پيش. پساغا كه نزيك بووه وه، عه بدوللا سهره نكي ته قه لى له تفه نكي هيتا و له سينگى پساغاي دا و خستى و لينگى گرت و هاوځيه خواره وه و بانگى كرده ميسر مزگيځى بى قه لاى ئاكرى گيرا. ميسر فرمانيدا له هه موو لايته كه وه هه لته تيان برده قه لا. زيبارى روويان له هه لاتن كرد.

میری گه وره که له بادینان گه راوه له شکری مونته زهم و ږیککه وتووی گه یانده ۳۰ هه زار کهس ؛ ۱۰ هه زار سواره و ۲۰ هه زار پیاده. میر ۳ خه زینه داری هه بوون:

۱- فه قتی نه حمه دی خه تنی - خه زینه داری به تاییه تی دراوی میر بوو.

۲- فه قتی وسووی جوله میترگی - خه زینه داری خه رج و خه راج و مالیه و باج بوو.

۳- محمه د شاتر - خه زینه داری مالی تالان و زه وتکراو بوو.

جیره و نان به هه ژار و عوله ما و بی ده سله تان له خه زینه ی ږیککه مین ده درا. جیره ی سه ره هنگ و سوپا و بینادانان و ناوه دانکردن له خه زینه ی دووهم ده درا. خه لات و به خشیش و نیشان له هی سی تیه م ده درا. به و جوزه ئومو و ږیککی چاکی دامه زرانده. هر که سه ی ده فته ری هاتن و لیوه رگرتنی به تاییه تی هه بوو، هه موو ږوژی دهنو سرا. میرزا محمه دی مونشی وه قایع نیگار (ږوژنامه نووس) بوو، هه رچیه که پرووی بدایه دهنووسی و ده یکرده کتیب (مه لیخا).

میری گه وره له دواي دامه زرانده و ږیکه خستنی ئاکری چوه سهر زیبار که له سهر ئاکری بوو نه ویشی به شهر گرت. که هه موو خاکی ئاکرتی که وته ژیر په نجه وه، له شکری ناوژته سهر جزیره و له دواي که لیک شهر وشو، بنه مالهی نازیزانی ته نگه تاو کرد. جزیره ی گرت و چوه سهر قه لای «نرخ». له پاش زور شهر و کوژتار قه لای نه رخیسی گرت و پروو به مووسل جله وی سوورانه وه و له «حه تاره» به سهر کوردی داسنی دادا و کوژتار ږیککی قورسی لیکردن و له ویتوه چوه سهر نه لقووش.

دانیشتووه کانی نه لقووش بو شهر ناماده بوون. میری گه وره به کوژتار که وته سهریان و شیري تینان و گیانله به ږیککی نه هیشت و هه مووی کوژتن.

که نه لقووشی پوچ کرده وه، چوه سهر «دیر هورمز» که په به نی لئ داده نیشتن. په به نه کان و دانیشتووه کان خویان شاردده وه، که میک له زانا تیکه یشتووانی په به نه کان (ره بان) چوونه لای میر. میر له کوژتار پاراستنی، بو به ختوکردنی په به نه دیر هورمز هیندیک له شکر و سهر کرده یه کی خوی به جیه یشت و بو خوی چوه سهر مووسل. والی مووسل چونکو نه ده شیا به گژیدا بجی و به رامیه به له شکری سوران راوه ستی، پردی ده جله ی تیکدا و قه لای له سهر خوی گرتدا و قه لای به ندیی کرد. میر ده وره وپشتی مووسلی تالان کرد و بو ده وره دان له شکریکی له ده وره ی مووسل به جیه یشت و بو خوشی به له شکریکی قورسه وه چوه سهر زاخو و دهوک و نامیدی و گرتنی و مووسا پاشای

له سهر دانا و له شکر و قورخانه و پټوبستی بۆ به جیهتشت و دووباره چووه سهر جزیره که له دواى ئهوه دهستیان به سهر کیشی کردبوو، به زۆر و کوژتار گرتییهوه.

«مهلیخا» دهگێرتیهوه که پیاویکی رهسوول بهگی برای میر، به زۆر سهوهته ترتیهکی له باغهوانهکانی جزیره نهستاند بوو، ئهو باغهوانه چووه لای میر و شکایهتی کرد. میر گوتی: ئهو پیاوهی که ترتی له تو نهستاندووه دهیناسی؟ باغهوانه که پیاوه که ی له نیو له شکر دۆزییهوه و نیشانی میری دا. میر دهستبهجێ فرمانی دا پیاوه که یان خنکاند.

رهسوول بهگ چووه لای که تکای لێ بکات و بیبهخشێ میر گوتی: «رهسوول دادگهری خۆم ناکه مه فۆته بهر و بهروانکهی نوکه ریکی سهوهته دز و تکای برام».

میر له دواى ئهوه جزیره ی خسته دهست و دایه زران و لینگی دا سهر ماردین و نویستین و ئهو خاکانه ی گرتن و له شکر و پیاوانی باوه ر پتهاتووی خۆی نه سهر دانان و له سالی ۱۲۴۹ روو به ئامیدی گهراوه. لهو ئی دیسان چهند قاقه زیکی محهمه د عهلی پاشای میسری پیگه یشت و له عیراق و دهوهری فورات و خاکانی دهروهش قاقهزی گهوره و پیاوه ناودارهکانی بۆ چوو که له تهکیاندا رێککهوێ.

میر که چووه سهر ماردین و نویستین و دهوهریشتیان، خه لکی ئامیدی گه له کوژه کیان له میر موسا کرد و ده ربانه پانده و سه عید پاشایان له جیهگی وی کرده گهوره و له دهوهری کۆبوونهوه. میر له وه ناگادار بوو، به لام پیش چوونه سهر ئامیدی لینگی دا سهر موسول و دهوهریدا و تهنگه تاوی کرد و دتهات و ئاوی دهوهریشتی تالانکرد و روو به ئامیدی ئاژوۆتی.

میر که گه یشته نزیک ئامیدی نه هالی و سه عید پاشا ده رگای قه لایان له سهر خو گرتدا و قه لابه ندیان کرد. میر نزیک سن مانگ له دهوهره دانی ئامیدی و شه ر و کوژتاردا بوو و له ههر چوار که ناره وه وه تهنگی هه لئنا و دهستی کرده هه لمهت بردن.

شار گرانی لێ پهیدا بوو، نهخۆشی تیکهوت، دانیشتووهکانی قه لا تهنگه تاو بوون و پیاویان ناردنه کن میر و داواى مامله تیان کرد. بهمه رجی سه عید پاشا به دهسته وه دان، میر په نای دان و له مال و گیان رزگار بوونی کردنه په یان. خه لکی ئامیدی سه عید پاشایان به دهست میره وه دا و له سهختی ی رزگار بوون.

میر که چووه نیو شاره وه، نهوانه ی مایه ی ئهو شوڕشه بوون به سزای گه یانندن. رهسوول بهگی برای کرده حاکمی ئامیدی. میر که کاروباری ئامیدی و ئهو خاکانه ی رێک خست و

دایمه زراند، له ههر جیگایه کدا له شکر و پیاوی باوه پیتها تووی له سهردانان و هه مووی له رواندز گرتیدان. نهوجا دیسان رووی له مووسل کرد و به توندی دهوړیدا و توپی لی گرتیدا و دهستی به هه لمهت بردن کرد و مووسلی له چه مبه ردا.

سه عید پاشای کوری یاسین نه فهندی که والی مووسل بوو، نه ده شیا له بهرامبه ری شه ر بکا و نهو هیزه ی نه بوو که پیتش به له شکر ی خوین پتزی نازای سوزان بگری و پرووه پرووی هه لمه تی پلنگانه ی میر خوراگری، ناچار بوو که خو ی بخاته به ربه ختی میری گه وړه وه. قاقه زی بو نووسی و پیاوانی گه وړه ی ناره کن. له دوا ی پتکه اتن، سه عید پاشا بو خوشی هه ستا چوه لای میر و به پیتشکه ش و دیاربیدان و پارانه وه له ته کیا مامله تی کرد و فرمانی والیه تی مووسلی بو سه عید پاشا نووسی و دای ی و خه لاتی کرد و ناردیه وه سهر مووسل.

له دوا ی نه وه میر به مال و چه ک و قورخانه و تالان و دیل و گیراویتی قورسه وه روو به رواندز گه راوه. نزیک ۲ هزار که سی داسنی به دیل گرتبوو، بردنیه وه رواندز. له کیژ و ژنی داسنی که ۵۰۰ ی پتری پی بوو، گه لیک ی به گه وړه و سهره اتی مووسل به خشی و به ناغاکانی هه ولیر و کوین و رواندزی دان. لهو شارانه نه مړکه زور ماون که نه نکیان داسنی بووه و میر له گه رانه ویدا پتی دابوون و ماره یان کردبوون.

میری داسنی عه لی به گ و نزیک ۲ هزار دیلی له پیتشدا ناردبوونه رواندز. مه لیخا ده لئ که میر گه راوه رواندز ئیخسیریتی که له رواندز کوکرا بوونه وه له ۱۰ هزار پیاو و ژن پترتر بوون.

له دوا ی گه رانه وه ی میر بو رواندز، ژنی عه لی به گی داسنی که لین ده گری و کو مه لیه کی زلی داسنی خر ده کاته وه و ده چیته سهر قه لای ژه نگار. بابه کراغای ئیشک نه غاسی میر به سویاشی له سهر ژه نگار داندرا بوو. ره شه ی سویاشی و بابه کراغا به ۳۰ که س له شکر ی سوزانه وه له قه لادا بوونو ناگایان له بزوتنه وه ی داسنی نه بوو، بیتاک دانیشتبوون. داسنییه کان په لاماریان دانی و له ههر چوار که ناره وه نهو خانوه ی سوزانی تی دابوون ناوریان تیه ردا، له وده مه دا پیاویتی بابه کراغا بو سهر ناو چووبو له ده روه بوو، که وایزانی هه لات و روو به رواندز بو ی ده رچوو. جگه لهو پیاوه که سیان پرگار نه بوون و هه مووی سووتان. باوه کراغا و ره شه سویاشی و ۲۹ که س سووتاندران.

کابرای هه لاتوو که گه یشته رواندز، به میری راگه یاند. میر ۵۰۰ سواره ی به له ز بو

ژهنگار نارد. لیثاوی داسنی هه تا نزیك مووسل هاتبون، له شكری سوران كه گه یشتی، دهستیان به كوژتار كرد و داسنییه كانیان تهنگه تاو كردن و نزیك ۷۰۰ تن (كهس) یان لی به دیل گرتن و چوونه ژهنگار و ئومووریان دامه زرانده وه، به له ز مزگینیان دا به میری گه ووره. له دوی دامه زرانده وهی كاروباری ژهنگار، له مانگی رهمه زانی سالی ۱۲۵۰ دا گه پانه وه شاری رواندز.

میری گه ووره ئه و پشتیوی و شهر و شورشی داسنی له عه لی به گی میری داسنی ده زانی و گوتی ئه و هانی داو. بانگی كرده كن خوی و پیتی گوت: ئه مه سی ساله به ریز و خوشه ویستی له رواندز دانیشته وی هیتا ده ست له فیتنه ئه نگیزی هه لئانگری.

عه لی به گی میری داسنی پیتدا هه لكا لا و گوتی: «من بۆ مه لاكه خوینیک نا قاریم». میری گه ووره دلیگیربو و رقی هه ستا و ده سته جی فه رمانیدا عه لی به گیان كوژت و ۳ رۆژ لاشه كه یان به پردی رواندز هه لا وه سی و له دوا پیتدا نارثیان.

وه كو له پیاوه پیره كانی رواندز بیسته وه، عه لی به گ گه لیک رهند و لاوچاك و مه رد و شوخ بوو. شایانی كوژتن و خنكاندن نه بوو، به لام میری گه ووره به ده سیسه ی مه لا دینداره كان له عه لی به گی خواسته بو كه موسلمان بی. عه لی به گیش به قسه ی میری نه كرد.

ئیسماعیل پاشا روو به چیاكان هه لات و له سه ری مانگی ئه یلوولی سالی ۱۸۳۲ دا ئاكری كه وته ده ست میری گه ووره.

ئیسماعیل پاشا كه هه لات میر كه وته سه ری و له كیتوه كانی نزیك ئاكری ده وریدا. ئیسماعیل پاشا و زیباریه كان وه كو پلنگی رق هه ستا و روو به میر گه پانه وه و دهستیان به په لامار و هه لمه ت بردن كرد.

مه لیخا له و شه ره دا وا ده گیتته وه كه: میر ده سته و پیتوه ندی له گوشه یه ك دابه زی بوون و ته ماشای شه ریان ده كرد. محمه د شاتری قلیانداری میر قه نه یه کی بۆ میر تی كرد بوو و دابوویی و بۆ خوشی به پیتوه راهه ستابوو، گولله تفهنگی زیباریان هات و له سه ره قلیانه كه پیتدا، گولله ی دووهم و هی سیتییه له باس قه نه پیتدا و له نزیك دهستی میر كه وت، هی چواره م له لای راستی میر له زه ویدا.

محمه د شاتر گوتی: میرم ئیره جیگای دانیشتن نییه هه سته با سوارین. میر خوی نه شه ژاند و شلوی نه بوو و به سه ر خوی نه هیتا، فه رمانی به سوپا دا به گه رمی هه لمه ت

ببهنه سهر دوزمن و دهست بهخه نجر بکهونه سهریان. لهشکری سۆران ئیسماعیل پاشایان
تهنگه تاوکرد و خوینیکی قورس پترزا. ئیسماعیل پاشا ناچاری هه لاتن بوو.

میر که چوو ه سهر بادینان له ژیر فه رماندهی شا موراد به گدا لهشکری نارد ه سهر لاجان و
خاکی موکری. شا موراد بهگ چوو لاجانی گرت و له گوندی نه لوس و په سوێ قه لای
دروستکردن. له کۆنه لاجان گوندی «جه ران» کۆنه قه لایه کی هه بوو تازهی کرده وه. له ولوه
فه تح عه لی شای فاجار نه مریدا به نایبو سه لته نه که پرواته سهر شا موراد بهگ. له ولوه
نه مریدا به خوسره و خانی والی کوردستان و محهمه د خانی سهرههنگی فهوجی ته وریز که
پیش به لهشکری سۆران بگرن. له وده مه دا شا موراد بهگ چوو بووه سهر سندووسی و له
گرتند ابو که لهشکری فاجار گه یشته سهری.

سالی ١٢٤٧ له گوندی «محهمه دشه» لهشکری کوردی موکریان و سنه و مه راغه و
ته وریز له بهرامبه ری پارهستان. له دوا ی شه ر لهشکری ته وریز شکا، مال و نه سپایکی
زۆر که و ته دهست شا موراد بهگ و گه راوه په سوێ (ته نریخی فاجاریه).

سالی ١٢٥٠ که محهمه د شای فاجار له سهر ته ختی ئیران دانیشت، میر بناغه ی ناشتی
له تهکیا دامه زراند و ریککه وتن. له سهر نه و ریککه وتنه میر لاجانی بهردا. له و ساله دا
دووباره شه ری نیوانی سۆران و داسنیان پرویداوه؛ نه ویش نه مه یه که دیته گوتن:

میر که عه لی بهگی کوژت، ژنی عه لی بهگ تکای له میر کرد که لاشه ی عه لی بهگ
بباته وه یه زیدخان. نه ویش بو پیکهاتنی داسنی و سۆران جه نازه کی به ٢٥ سواراندا نارد ه
ژه نگار.

ژنی عه لی بهگ بو تۆله سه ندن نه و ٢٥ که سه ی به کوژتندا.

سه ید حه سه نی په شوانی بو نه وه ی میر عه فوویکا به لهشکروه چوو ه سهر یه زیدیان و
کوژتاری لیکردن و ژنی عه لی بهگیشی به ئیخسیری نارد ه «گرما مک» و له پیش لهشکری
میردا به داریاندا کرد.

میر له رواندز به لهشکروه روو به ژه نگار چوو، له رینگا تووشی لاشه ی نه و ژنه و چهند
که له سه ری یه زیدیان بوو. که پرس ی کرد، پییان گوت: سه ید حه سه ن تۆله ی نه ستانده وه و
له وده مه شدا به ٢ هه زار ئیخسیری یه زیدییه وه هاتنه کن میر.

میر به خشی و روتبه ی سهرههنگی دایه وه و گه راوه رواندز. سالی ١٢٥١ ئیسماعیل
پاشای نامیدی موخابه ره ی له تهک میر کرد که بیکاته حاکی دهوک. میر لیتی بهورد و

ناردیه کن رهسوول بهگی برای که له دهوک داییمهزرتینی. نهویش بردیه دهوک و نومووری بۆرپیک خست.

لهوده مه‌دا سه‌عید بهگی ئاکرتیش به‌خسرا و به‌حاکمی ناردرا ئاکرئ. میر حافز عه‌لی پاشای والی به‌غدای خسته ترسه‌وه. عه‌لی پاشا ۲ سال له‌وه‌پیش روتبه‌ی پاشایی و میری میرانی به‌خه‌لاته‌وه بۆ میر محهمه‌د نارد و ده‌کۆشا له‌ ته‌کیا رپیککه‌وئ (مه‌لیخا). حکومه‌تی عوسمانی، محهمه‌د پاشای ئینجه به‌یراقداری به‌له‌شکروه نارد و موسول و قاقه‌زی له‌ پاشای کوردستان و والی به‌غدا و موسول و دیاربه‌کرئ نویسی که کۆمه‌گی به‌یراقدار بکه‌ن.

عه‌لی پاشا یاریده‌ی دا و گه‌یاندیه موسول. میر نه‌میریدا به‌ئیسماعیل پاشا و سه‌عید پاشا و ره‌سوول به‌گی برای که به‌له‌شکروه به‌چه‌ سه‌ر به‌یراقدار. له‌ولاه به‌یره‌قدار کۆمه‌گی له‌ نه‌هالی موسول خواست و به‌له‌شکروه له‌ موسول ده‌رکه‌وت و روو به‌ئامیدی ئاژۆت و هه‌ر دیتها و ئاواپییه‌کی کوردی که‌وته پیش کوژتاری لئ کرد.

له‌وده مه‌دا ئیسماعیل پاشا چوو بوو بۆ ئاواکردنه‌وه‌ی قه‌لای «نیراوه» که له‌ شیمالی شه‌رقی ئامیدییه. ره‌سوول به‌گ و زۆر له‌شکریش چووبوون. به‌یراقدار چوو به‌بئ شه‌ر ئامیدی گرت و پری کرد له‌ عه‌سکه‌ر و گه‌راوه موسول و له‌ دیتی «کر عه‌ره‌ب» دانیش و ناردیه دووی هه‌موو روئه‌سای شیخان، نه‌وانیش به‌بئ ترس هاتنه‌ کنی.

له‌شکری به‌یراقدار ده‌وره‌ی روئه‌ساکانی کوردی دان و گرتنی و کوژتانی و ژن و مندالیشیان به‌دیل برده موسول.

به‌یراقدار له‌شکری کوژکرده‌وه و بۆ چونه‌ سه‌ر رواندز ناماده بوو. ئیسماعیل پاشا «جورنه‌قه‌ب» ناو پیاویک له‌ خیلی زتیار، نارد «گردی همه‌ عه‌ره‌ب» (تل جومر) که بچئ به‌یراقدار بکوژئ. چوو به‌شه‌و پارتیزی برده چادری به‌یراقدار، پیاویک نووستبوو به‌خه‌نجه‌ر دایگرت و هه‌لات. به‌یراقدار نه‌بوو که کوژتی میوانیکی بوو.

به‌یره‌قدار که روو به‌رواندز هات، میر له‌شکرکی له‌ ژئیر فه‌رمانی ره‌شید به‌گدا نارد و پیشی. نه‌گه‌رچی عوله‌مایان نه‌یاندیه‌شت شه‌ر له‌گه‌ل تورکان بکا، نه‌حمه‌د به‌گی سه‌ره‌نگ قبوولی نه‌کرد و گوئی: ده‌بئ شه‌ر بکری. له‌شکری میر له‌ نزیک زتی بادینان پیشیان به‌تورک گرت و له‌ دوا‌ی شه‌ر به‌یراقداریان شکاند و گه‌لیک تالانیان که‌وته ده‌ست و گه‌رانه‌وه رواندز.

میر ۳ هزار کهسی نازای بۆ ئیسماعیل پاشا ناردە ئامیدی، بەلام بەیراقدار زووتر چووہ ئامیدی و قەلای توند کرد و ئامادەبوو.

ئیسماعیل پاشا قاقەزی بۆ ئەھالی ئامیدی و مەلایەحیا نووسی کہ یاریدەدی دوزمنی کورد نەدەن و سەر لە ئیتاعەتی گەورە میللەت پێچانەوہ و خۆ بەقوربانی دوزمن کردن دووری مرووہ و بوونە سەبەبی خوینی موسلمان پێژتن بۆ ئیمانییە. چۆن دەبی لەبیر بکری کہ ژن و مندالی کورد لە دەست دوزمناندا لە موسڵدا دەفرۆشرین.

ئیسماعیل پاشا بەوجۆرە موخابەرەکی دوورودرێژی لە تەک ئەھالی ئامیدیدا کرد و قەلای دەورەدا و وەتەنگی هینا و ئامیدی گرت و دامەزراندەوہ.

بەیراقدار لەولاوہ لەشکری لە موسڵ ھەلگرت و پروو بەئامیدی چوو. ئیسماعیل پاشا کەوایزانی چوو لە «عین توتای توت» راوہستا و دەست بەکوژتار کرا. لە دواى شەر بەیراقدار بەشکاوی پروو بەموسڵ ھەلات. کورد بەکوژتار کەوتنە دوویان و مال و ئەسپایکی قورسیان بەتالان گرت و بەشادمانی گەرانەوہ.

جاری دووہم بەیرەقدار لەشکری ھەلگرت و پروو بەئامیدی چوو، ئیسماعیل پاشا لە شیخان چووہ پیشی و بەگژیدا چوو. لە دواى گەلیک شەر بەیراقدار ھەلات و خوی گەیانە موسڵ.

ئیسماعیل پاشا مزگینی ئەو ھەمووانە بەدیارییەکی چاکەوہ بۆ میر ناردە پرواندز و بۆ خوشی گەراوہ دھۆک و رەسوول بەگی برای میر لەسەر ئامیدی دايمەزراندەوہ و ۶۰۰ پیاوی نازای لەکن بوو. میر کہ زانی تورک پوژ بەپوژ ھەلمەت دەبەن و دەست ھەلناگرن، قاقەزی لە محەمەد شای فاجار نووسی و بەسەفیری خۆیدا ناردیە تاران کہ یارمەتی بکات و بەلەشکر و جەبەخانە دەستی بگریت.

محەمەد شا جوابی داوہ کہ ھەر دەمیک بخوازیت کۆمەگی دەکات. حکومەتی ئاستانە بەپیتی سیاسەتی ئەو دەمە کہ ئیتفاقی لەگەڵ حکومەتە گەورەکان کرد، حکومەتی پرووس پروی لە شکستە و ئێران بیتھیز و غەوغای نیتوانی خویان و مەسەلەى داواى سەلتەنەت و زیللە سولتان و شازادەکانی دیکە لەپێشەوہ بوو، گەلیک ئەسپابی تر ھەبوو، ئەوہی بەکەلین زانی کہ لەشکر بنیتریتە سەر کوردستان و بەتایبەتی میری پرواندز بخاتە ژێر پەنجەوہ.

بۆ گەشتنە دلخوازیان لەپیشدا مەنشوریکى سولتان مەحمودی عوسمانی بەناوی

خه لافه تی ئیسلامیه وه بۆ عوله مایان ناردرا. بۆ مه لا یه حیای مزووری و بۆ مه لا محه مه دی خه تی و مه لا عزرائیلی جزیری و بۆ هه ریه ک مه نشووریککی پر له ئایه ت و حه دیس ره وانه کرا و به ناوی خه لافه ته وه گویتی مه لایه کانی کوردستان پر له با کرا.

ناتۆمیڤدی و ده سیسه

سه دری ئه عزه می پێشوو و والی سیواسی ئه و ده مه ، مسته فا ره شید پاشا که ناوبانگی به «دیلمۆماتلی» پهیدا کردوه ناردرایه کوردستانی شیمالی. له دوا ی ئیجرا ی زو لم و ئیستیبداد رووی له جزیره کرد و له و یوه چوه سه ر «زاخۆ». سه رکرده یه کی پاشای رواندز شاری به ده سه ته وه نه دا، له دوا ی موخابه ره و هاوار له رواندز کردن، تورک وه ته نگیان هیتا. ئه و سه رکرده کورده غیره ته ی هه ل نه گرت شار به ده سه ت تورکه وه بدا و روو به رووبار له په نجه ره وه خۆی هاویشه خواره وه و خنکا. له دوا ی ئه و تورک زاخۆیان گرت.

له و یوه مسته فا ره شید پاشا روو به ئاکرێ چوو. «پیربال چاوه ش» که سه ره ده نگی له شکری سو ران بوو له قه لا دا بۆ به رامبه ری راوه ستا. تورک ده وه ریاندا و ده ستیان به دیوار سمین کرد. پیربال چاوه ش به شه ر نه یه یشت دیواری له سه ر کونکرێ و ۳ مانگ خۆی راگرت. زتباری و خێلی ئاکرێ خیانه تیان کرد؛ ئه ویش ناچار بوو به شه و قه لا به ریدا و به ره و رواندز هه لات.

حکوومه تی ئاستانه ئه مریدا بوو به والی دیاره کر و به غدا و مووسل که یاریده ی مسته فا ره شید پاشا بده ن و له سیواس و مووش و بتلیس و ئه رزه رۆمیشه وه عه سه کر بۆ دیلمۆماتلی چوو. به ریاقداریش به له شکری مووسله وه چوه کنی و له ئاکرێوه روو به حه ریر له زێ ده ریا ز بوو.

میر قه لای رواندز و یتگیانی به سو یا توند کرد و له رواندزه وه به له شکریکی ۴۰ هه زار که سییه وه چوه ده شتی حه ریر و به له ز قاقه زکی بۆ محه مه د شای فاجا ر نارد که یارمه تی بکات.

میر له ژێر فه رمانی سه ره ده نگ ئه حمه د به گی برای خۆیدا له شکری نارد ه پێش ره شید پاشا و له سه ر زێ شه ریکی خۆیناویان کرد و زۆر کوژتار کرا.

به راستی کورده کان پلنگانه شه ریان کرد و به گه رمی هه ل مه تیان برده سه ر دوژمنیان. به لام چونکه ژێر پایه ی ئیش له ده ست مه لا و فه قییه کاندای کلۆز کرابوو، شه ر له گه ل رۆمیاندا بیتسوود بوو، مادامه میری گه و ره به یی فتوای مه لاکان کاری نه ده کرد، ئه و رۆژه

ههتا ئیواره تۆپ و تفهنگ لهههردوولاهه کاری دهکرد و بهشهویش ههراپیهدار بوو.

مستهفا پاشا که لهپیشدا تهفهکوری کردبوو، بهراوهژووروی دا و ناچار بوو بهشهو پاشهوپاش بگهڕێتهوه. بهههرجۆریک بوو له زێ پهریهوه و روو بهمووسڵ ڕۆیشت و ههلات. تالان و ئهسپابێکی زۆر کهوته دهست کوردهکان و گهڕانهوه ههڕیر.

مستهفا پاشا که گهیشته مووسڵ فهرمانیکی ساختهی بۆ مهلا محهمهدی خهتی نووسی و قاقهزێکی پر له ئایهت و ههیس که ئالهتی دهستی تورک بوو بۆ میلیلهتی کورد کوژتن بهکاریان برد و بۆمیری گهورهیان نارد که بیخهلهتین.

مهلالی خهتی چونکه پهروهڕشی دهستی داود پاشای گورجی زادهی والی بهغدا بوو، لهو جۆره مهنشوو و فهرمانه ئاگادار بوو، دهزهجێ تهرویحی کرد و فتوای دا که شهڕ لهگهڵ سهلاتینی «ساتیر»ی ئالی عوسمان دا بۆ دین و تهلاق و باوهڕی پهخنی هیه. دلی کوردی ههزاری لهشهڕ خاوکردهوه.

حاجی قادری کوری برام ناغای ئیشیک ناغاسی میری گهوره بهزیانی خۆی بۆی گێڕامهوه که میر نهحمهدی برای میری گهوره لهگهڵ مهلا محهمهدی خهتی له مهجلیسدا بهکیشه هاتن. نهحمهدهگ رووی له ههموو لهشکر کرد و گوتی (ههركهس ههواداری شهڕی ڕۆمی (عوسمانی) یانه بکهوێته لای منهوه و ههركهس شهڕ ناکات بکهوێته لای مهلالی خهتیهوه. سهرهنگ و لهشکر ههمووبهجاریک کهوته پشت نهحمهدهگ و چهند فهقییهک لهلالی مهلا و میری گهوره مانهوه. لهگهڵ نهوشا میر گهراوه رواندز و له ههموولاییکهوه هێزی خۆی خرکدهوه. نهحمهدهگ و ۳ ههزار کهس له ههڕیر مانهوه و چاوهنۆڕی دهه و گهڕانی دهوران بوون.

مستهفا رهشید پاشا له مووسڵ لهشکری مووسڵ و بهغدا و دیاربهر و سیواسی ههنگرت و له ڕێگای ئاکریوه روو بهشیروان و مزووری بۆ چوونه سهڕ رواندز ئاژۆتی.

بایزهگی «باپشتی» که چهند سال لهوهپیش چووبوه نهسته مبول بهراپهڕی لهگهڵی چووه رواندز و بهوهوه موخابههڕی لهتهک کوردهکاندا کرد. حافظهلی پاشای والی بهغداش، بههێزێکی زۆرهوه له بهغدا بێ دهركهوت و روو بهههولێر خوشی.

مستهفا رهشید پاشا له ئاکری که: دهركهوت فهرمانیکی ههلبهستی بهعهارهبی و پر له ئایات و ههیس بۆ میر ناره رواندز. بهکورتی ئهمهی خوارهوه تهرجه مهیهتی:

«بهشهرت و عههد و میساق و پهیمانی خولهفایانی راشیدین بیت که لهگهڵ

موسلماناندا کردوویانه، ئەمینت دەکەم که هەر چتیکێ ئێوه پیتان ناخۆش بێت، له هەقتاندا ئیجرا ناکەم و هیچ بێدلی و ناگوزاریکی له ئێوه خۆش نەبێت له ئێمهوه بۆ ئێوه روونادات. ئارهزوومان هەر ئەوهندهیه که ئێوه بکهونه ژێر سیبهری «ظل الله» ئەمیری موئمینن که زاتی ئەقدهسی شاهانهیه. ئەوجا له هه‌موو به‌لا و موسیبه‌ت‌ پزگار ده‌بن و له دنیا و ناخیره‌تدا به‌ئاسووده‌یی و که‌یف خۆشی ده‌ژین. شهرت و عه‌ه‌دیکێ خه‌لافه‌تی ئیسلامی که له‌گه‌ڵ ئومه‌رایانی ئیسلامی کردوه، ئەمنیش ئەو په‌یمانه‌تان له‌گه‌ڵ گرێ ده‌ده‌م که ئەمین بن و نه‌ترسین. ئەمن به‌شه‌فه‌قه‌ت و عه‌داله‌ت ئێوه وه‌کو ئەولادی خۆم له‌ژێر بالی مه‌رحمه‌تدا به‌خێوه‌که‌م و به‌نیشان و خه‌لات، فه‌رمانی میری میرانی ئەماره‌تی سۆزانتان بۆ ته‌س‌دیق ده‌که‌م. هەر چیه‌کت بوێ و هەر پێویسته‌یه‌کت رووبدا ده‌یدم و له هه‌موو ته‌نگانه‌یه‌ک یارمه‌تیتان ده‌که‌م و به‌سه‌ر دوژمنتاندا زāl ده‌که‌م. ئەوانه‌ش له دوا‌ی هاتنتان بۆ بابی عالی ده‌که‌ویته ئیجرائاته‌وه».

که ئەو فه‌رمانه‌ گه‌یشه‌ پواندز، میر هه‌موو سه‌ره‌ه‌نگه‌کانی له‌شکری کۆکردنه‌وه و مه‌لا محمه‌دی خه‌تیی خواسته‌ ح‌زوور. له‌شکر و ئەهالی به‌جاریک گوتیان: چوونتان له دوا‌ی نه‌بوونی ئێمه‌یه.

مه‌لای خه‌تی هه‌ستا خوتبه‌یه‌کی دوورودرێژی خوتنده‌وه و فتوا‌ی دا هه‌رکه‌سی‌ک شه‌ر له‌گه‌ڵ له‌شکری عوسمانی بکا به‌بی ئیمان ده‌مری و له ژيانیدا ته‌لاق‌ی ده‌که‌وی. ئەو خوتبه‌یه له‌و رۆژه‌دا ته‌ئسیری به‌خشی و بوو به‌مایه‌ی بی هیزبوونی میر و ناچاری کرد که خۆی ته‌سلیم به‌تورک بکا هه‌روه‌کو کردی.

له‌ولاوه‌ ره‌شید پاشا نزیک بووه‌ وه هه‌تا گه‌یشه‌ ده‌شتی سۆران. چادر و خه‌رگای هه‌لدا و دیسان قاقه‌زیک‌ی بۆ میری گه‌وره و یه‌کی‌کشی بۆ مه‌لا محمه‌دی خه‌تی ناردە رواندز و ته‌ئمیناتیکی زۆری دا به‌میری گه‌وره و به‌شه‌ره‌ف و حه‌میه‌تی ده‌وله‌تی خۆی دل‌ی ئاسووده کرد و دووباره‌ په‌یمانی له‌ته‌کیا گرێدا که حکومه‌ته‌که‌ی پت بداته‌وه و ببکاته‌ میری میران و روتبه‌ی پاشایه‌تیشی بۆ تازه‌کاته‌وه.

مه‌لا محمه‌دی خه‌تی بریاری دا که میری گه‌وره‌ برواته‌ لای مسته‌فا ره‌شید پاشا. میری گه‌وره و مه‌لا به‌په‌نهانی له‌شکر و سه‌ره‌ه‌نگه‌کانه‌وه موخابه‌ریان له‌گه‌ڵ کرد. میر ئەحمه‌دی برای ده‌کاته‌ وه‌کیلی حکومه‌ته‌که‌ی و مه‌لا و چهند سواریک هه‌لده‌گرێ و ده‌چینه‌ کن مسته‌فا ره‌شید پاشا و به‌حورمه‌ته‌وه پێشوازی لی کرا.

مستهفا رهشید پاشا سویاسی بۆ مه‌لای خه‌تی ده‌کا و پیتی ده‌لێت به‌شه‌ره‌ف سوێند بێ به‌شادی میر ده‌نیرمه‌وه سه‌ر حوكمدا‌ری خۆی. مه‌لا ئه‌سه‌ده‌ی خه‌یلانی زاده و حاجی قادری ئیشیک ئاغاسی زاده که له بابی خۆیان بیستوه ده‌لێن میر باری ۲۰۰ ئیستر دراوی دا به‌مستهفا پاشا و به‌و جو‌ره میر ده‌خاله‌تی به‌مستهفا پاشا کرد و له‌سه‌ر په‌یمانی ئه‌و خۆی ته‌سلیم کرد و ناردرا ئه‌سته‌مبوول و عه‌فوی سوڵتان مه‌حمودی بۆ ئیسه‌دار کرد و له‌سه‌ر عه‌ه‌دیکی پیتی دابوو، روتبه‌ی میری میران و پاشایه‌تی به‌فرمانه‌وه بۆ ئه‌ستاند و بۆ گه‌رانه‌وه بۆ رواندز ئه‌م‌ری وه‌رگرت.

له‌وده‌مانه‌دا مستهفا ره‌شید پاشا مرد. دوژمنی مستهفا پاشا که عه‌لی ره‌زا پاشا والی به‌غدا بوو، به‌له‌ز وه‌لامیدا به‌ئاستانه ئه‌گه‌ر میر مه‌مه‌د پاشا بگه‌رێته‌وه رواندز، عیراق له ده‌ست ده‌چیت و ئیداره‌ی حکومه‌ت و شیرازه‌ی ئیش تیک ده‌چیت.

میر له‌وده‌مه‌دا روو به‌ته‌ره‌بزوون له ئاستانه ده‌رکه‌وتبوو. بابی عه‌لی ئه‌م‌ریدا به‌والیه‌کان، له ته‌ره‌بزوون یاسیواس به‌شه‌و ئیعدام و گوم کرا.

سبه‌ینێ مه‌لا عه‌زیزی مو‌فتی رواندز که نامۆزای پاشا بوو له‌گه‌ڵی چووبوه ئاستانه، له بازاردا دیتی پۆستی خه‌ز و ده‌مه‌ر قۆیان و تورمه‌ی سه‌ری میر له ده‌ست ده‌لال دایه، ئه‌وانیش به‌له‌ز بۆ کوردستان ده‌چنه‌وه.

به ندى چواره مين

مير نه حمده كورى مستهفا بهگ

مير كه چووه نهسته مېوول مير نه حمده دى كرده جيتن شېنى خوى. كه مه لا عه زيزى موفتى و پياوانى مير به هه لاتن گه رانه وه رواندز، سهره هوردیان بۆ سهره نگان گيتراوه. ميللته كو بوونه وه و مير نه حمده ديان كرده ميرى رواندز.

مير نه حمده به «مير نه حمده لاله» ناوبانگى كرد بوو. له مير نه حمده گه وره تر سليتمان بهگى براى بوو، له لای كاولوكان داده نېشت. ههواى حوكمدارى كه وته سهر. شه وېك له گه وره ي بازركان حاجى ئيلياس و له سهره نگان عه بدوللا سهره ننگى ناكوى و چهند پياوى گه وره ي رواندز به ميوانى بانگ كرده مالى خوى. له دواى نانخواردن دهرگای گالهدا و گوتى ميرى رواندز بۆ برا گه وره يه، ده بى هه مووتان پى بدن.

نه وان هه رچهند ته قه لايندا بى فايده بوو. هه ستان كه پرۆن دهرگايان به به ستروى ديت، له سهره نانى قه لاچارپان كيشا دهوره ده وري مير سليتمان بهگه. مير نه حمده به له شكره وه دهوره ي قه لايدا، له دواى ۲ پوژ شهري و كوژتار، سليتمان بهگ ئالای ته سليمي هه لدا. مير نه حمده پياوانى ناره ژووره وه. سليتمان بهگى ماويلی ده چيته پيشه وه كه سليتمان بگريت، سليتمان ده ست به خه نجهر بوى ديت، له وده مه دا پاشه وپاش و له سهره نان به رده بېته وه. له سهره وه سليتمان بهگ به گولله دايده گرى.

مير نه حمده پياوانى نارد و گرتيان. عه بدوللا سهره ننگ و حاجى ئيلياس و هه والانى گيران، به لام له دواييدا عه بدوللا سهره ننگ به بى گوناھ كوژرا و نه وانى ديكه به ريون. بوو كوشازه مانى دايكى مير تكاى بۆ سليتمان كرد و پژگار بوو؛ به لام هه پس كرا.

عه بدوللا سهره ننگ پياويكى قاره مان بوو، له خزمه تى مير محمه ددا زۆر په راي كرد. قه لاى ناكوى و جزيره نه و گرتى. يتيكه پايله له شكري رواندز و له كوردى ناكويانى حاريس ناغابوو. كه كوژرا ۳ كورى به جى هيتشت: براياغا، حه مه داغا، داوداغا. سهرۆكى شاره وانى رواندز محمه د عه لياغا كه نه مړۆكه هيه كورى براياغا يه.

كه عه بدوللا سهره ننگ كوژرا، عايله و براكانى باريان كردو چوونه شنو و له گه ل

تەرەقدارانى سلىتمان بەگ رېتكە وتىن و لەتەك مەحمود بەگى كورى عوسمان بەگدا كە
ئامۇزاي مېر ئەحمەد بوو بەھىزىكەو چۈنە سەر مېر ئەحمەد. لە دواي شەر و كوژتارىكى
زۆر بەشكاوى روو بەشنۆگەرپانەو.

رەسوول پاشا كە لە ئامىدى گەرپاوه رواندز، ناردى ئەو عايىلەيى بردهو و ھەردو
براينى ھەپسەردن. لە پاش ۲ سالان بەرىدان. ئەمۇكەش ئەو عايىلەيە ھەر دەستدرىژن.

لە دواي مېر مەھمەد نىوانى سلىتمان بەگ و مېر ئەحمەد بەپشپىوى رادەبووران. ئەحمەد
پاشاي بابان چووه سەر مەرگە و قەمچووغە و رانيە و كۆيەي گرتن و خىلى مەنگور و
چناران و خوشناو و پيران و خەلەكان و بىتوتىنى خستەژىر حوكمىيەو. شارى ھەولير
بەدەستىيەو كەوتە ھەست «مەھمەد مەسرەمى»ى. ئاكىرى و زاخو و دھۆك كەوتنە دەست
ئىسماعىل پاشا؛ تەنھا ئامىدى لە دەست رەسوول پاشادا ماو.

سەئىد پاشاي ئاكىرى لەشكرىكى لە خىلى زىيار و شىروان ھەلگرت و روو بەرواندز
چو. مىللەتى بالەكيان لەشكرىان دايت و چوونە «گەرپاوهي چەنگە» كە لە شىمالى
رواندزە. «گياناوتىز»يشيان گرت كە لەسەر ريتى رواندز و باپشتيان داىە و چوونە خوار بو
سەر رواندز.

لە لايەن مېر ئەحمەدەو دەست بەبەرەمبەرى كرا، لە دوو كونگەرەي پوژئاواي شار و ئىچ
قەلاو بەتۆپ ئاوربارانيان كردن و زۆر سويايى سەئىد پاشايان كوژت. دەستەپيادەي
رواندز لە دوو قۆلەو چوون و پشتى دوژمانيان گرت. سەئىد پاشا شكا و ھەلات.

مېر ئەحمەد ۲ سال حوكمدارى كرد، بەلام لەبەر شۆرش لە حوكومەتى خۆي كامەران
نەبوو. مېر كە پوژى جومعە بچووبايە مزگەوت لە دەروازەي سەرپاوه ھەتا دەرگاي
مزگەوت دوو رېز لەشكر رادەوستان و زۆر سەرۆك و سەرھەنگ لەگەلېدا سوار دەبوون و
لەنيو خويان دەرگرت و دەيانبردە مزگەوت و دەرگەرپانەو. مېر ئەحمەدەيش بەو دەستوورە
پوژى ھەينى سواربوو گەيشتە سەر پردى خەرەند كە بەپردۆكەي مەلا ئەحمەدى مەلا
سلىتمان دەناسرى.

مەحمود بەگى كورى عوسمان بەگ كە سەرپەوردى بابوياپيرى گوترا، بو تۆلەسەندنەو
لە رواندز چاوەنۆرى كەلتن بوو. لە مالى «ئەللا بەگ» ناو و لەپشت پەنجەرەو سىرەي
تفەنگى گرتبوو. مېر ئەحمەد كە گەيشتە نيو دەرگاي پرد، كولەلەيكى لە موورەي يشتيدا
و لە ئەسپى بەرداوه. لەشكرى دەورەي خانووى ئەللا بەگيان دا و چوونە ژوور. مەحمود

به گ ۶ دیکه‌شی بریندارکرد و ئینجا کوژرا. میر ئەحمەد که زامدار بوو بردیانه مآل و ده‌رمانیان کرد.

سەرھەنگ کۆبوونەوه و لەشکریان ساز کرد و ئەمری بەگزاذه کوژتینیاندا. ۳ رۆژ لەنیو شاردا کوژتاریان لە بەگزاذه کردن؛ رۆژی سێیەم ئەحمەد بەگ گیانی دا و بەبەهشت شادیوو. لە دواى نازتتى ئەحمەد بەگ، سەرھەنگەکان لەشکریان نارده دەرەوه و ھەر بەگزاذه‌یه‌کیان دەستکەوت کوژتیان .

سلیتمان بەگ کوری مستەفا بەگ

کە میر ئەحمەد مرد، سەرھەنگ و گەورەى لەشکر و شار خەپوونەوه و سلیتمان بەگیان لە ھەپس دەرخست و کردیانه میری سۆران. چەند رۆژتیک راینەبوارد کە دەستی بەتۆلە ئەستاندەوه و ئەزىەتدانی ژێردەستان کرد. پیاویکی زنجیرەوانی میر ئەحمەد ھەبوو، گرتی و ئیعدامی کرد. کە لە ھەپسدا رۆژیک زووتر بردووێتە ژوورەوه، رقی ئەوێ لێ ھەلگرێبوو. کە بوو بەمیر یەكەمین جار ئەو پیاوھ بێ گوناھەى کوژت.

خەزىنەى حکوومەتى کیشایە مالى خۆى و تواندنیەوهو کردنیە سەندە بۆ پاشەرۆژ بەکاربیت.

سەرھەنگەکان کە تەماشای بزوتنەوێ سلیتمان بەگیان کرد، شایانی میری نەبوو، چوونە کنى و پێیان گوت کە دەبێ چاو لە گوناھانى پێشوو پېوشى و لەگەڵ دراوی خەزىنە خیانت نەکەى؛ چونکە ئەو ھەردووکانە بناغەى چەسپاندنى ھۆکمراى تۆن. سەرھەنگان ھەرچەندە کۆشان نەشیان پێش بەسلەیمان بەگ بگرن و چارەیان نەکرد، لە دوامینیدا گرتیان و خستیانە ھەپسەوه.

ھۆکداری بەگەل (جەمھوریت)

میللەت کە سلیتمان بەگیان ھەپس کرد، لە سەرھەنگەکان و گەورەکانی رواندز کۆمەلەیکە خەپوونەوه و حکوومەتەکیان کردە «گەلى» و بەگەل ئىدارەیان دەست پێکرد و لەتەك رەسوول بەگدا بناغەى ھاتووچۆیان دامەزراند.

لەودەمەدا نیتوانی سەعید پاشا و مەلایەحیای مزووری تێکچوو بوو، بەمال و مندالەوه ھەلات و ڕوو بەبەغدا رۆشت. سەعید پاشا بئەچەنگی لە فەسادى چۆل بوو، لەتەك رەسوول بەگدا موخابەرەى کرد و بەماملەت رێککەوتەوه. رەسوول بەگ ئالەت و

موهیمات و لهشکریتی که ههیبوو ریکی خست و ئامیدی تهسلیم بهسهعید پاشا کرد. له مانگی رهبعی یهکی سالی ۱۲۶۰ له ئامیدییهوه روو بهرواندز بزووت. که نزیک رواندز بوو، نههالی و سهرههنگ و لهشکر پیتشوازییان کرد.

دهوری سهرههنگهکان که بهگهل حوکمرانییان دهکرد ۲ سال و ۲ مانگ بوو، گهلێک چاکهیان بۆ میللهت ههبوو. داد و ئاسودهگی و نهمنیهت له دهوری میری گهوره چاکتر نهبوایه کهمتر نهبوو. ههر دوژمنیکی بنهمالهی سۆران بوو بهزۆر پووچیان کردهوه و قهلاهی رواندز و دهورهوشتیان زۆر چاک بهختیو کرد و لهگهل رهعیهت و لهشکراندا گهلێک میهرهبان و دادرهسبون. له دهوری نهواندا مهلاهی خهتێ له رووکهوتبوو و لهنیو میللهتدا ریزی نهماوو؛ ناچار باری کرد و چوهه گوندی خهتێ که لهنیو ههرووتی دایه.

رهسوول پاشای کوری مستهفا بهگ

رهسوول پاشا که گهراوه رواندز، ۶۰۰ نهفه رهشکری خۆی ههبوو و ۱۰ تۆپ و بارووت و جهبهخانهیهکی لهتهکدا بوو؛ دهستی بهدامهزراندنهوهی حوکمداری کردهوه. له دواي چهندیک بهقسهی موفسیدان یهکه خوشهویست و ئازا و مودههیری ئیش و سوپا که «حهمدی شیرین» بوو بهبهانهیهکی پرپووچی گرت و خنکاندی. زۆری پینهچوو له سهرههنگهکان «حهمدی سۆفی» ناوی گرت و ههردوو چاوی دهرهینا. له دواي چهندیکی دیکه یهکه خوشهویست و پیاوانی میر که «حهمه د شاتر» ی نیو بوو گرتی و لووس تالانی کرد.

بهوجۆره رهسوول پاشا سهرههنگهکانی ئیشوکار گوزاری ههمووی رهنجیدهکردن و نهزیهتیدان.

رهسوول پاشا که له ئومووری خۆی پهڕژایه سهرکاری دهروهه، لهگهل ئهحمده پاشای بابان موخابهرهی کرد و پیاوانی زانا له نیوانی ههردو لادا هاتووچوونیان کرد؛ له دوايیدا پیتکهاتن. رهسوول پاشا «فاتیمه خان» ی خوشکی خۆیدا بهحوسیتن بهگی برای ئهحمده پاشا، ئهوجا دۆستی و ئاشنایهتی بوو بهخزمایهتی. ئهحمده پاشا خاکی دێره و ههریری بهبێ شهڕ داوه بهرهسوول پاشا.

رهسوول پاشا لهگهل حوکمداریی خۆی خهریکبوو، بۆ تۆله نهستاندنهوه له بالهکییهکان که یاریدهی سهعید پاشایان داوو، لهشکری سازکرد و بهناوی راو، چونه گوندی بالهکییان. نههالی پیتشوازیان کرد. رهسوول پاشا ئهمریدا هههرکهسیک دهستی تفهنگ

بگری له گوند ده رکه ویت.

نه هالی بی هوش ناگیان له پاش و پیشی کار و کرده و هی خوځان نه بوو. نیرینه له ناواییدا نه ما و هم موو ده رکه وتن. په سوول پاشا پیتی گوتن بو ښاره زایی ریتگا بکه ونه پیش له شکره وه. باله کیسه کان به گورانی و که یف که ونه پیش، هه تا له گوندی دوو رکه ونه وه. له شکر ده وری دان و شیلنگه تفه نگیکی کردنی و زوریان لی کوژتن و هی ماوه گیران و دهسته بهسته خستیانه پیش سینگی نه سپه وه و پرو به گوند جلّه ویان سووړانده وه. گوندی لووس تالان کرد و گه راوه پرواندز.

له دواي تالان و کوژتاری باله کییان، په سوول پاشا بو ټوله کردنه وه له «سه لیم خان» ی سه روکی سه رچیا ۳۰۰ کهس شه رکه ری له ژیر فهرمانی سه رکرده ی جو له میرگی «مورادخان» دا ناره سه ر قه لای که له کین. مورادخان به شه ر ده وری قه لای دا. له تهک خوځان نه ردیوانی بردبوو؛ به دیواری قه لایه وه نا. له شکری خسته سه رده وه. سه لیم خان ناگادار نه بوو، هر هینده ی زانی دوژمنی گه یشته سه ری، ده ست به خه نجر پرو به وان چو، نه یانه یشته بگاته پیشه وه به تفه ننگ کوژتیان و خه نجر و تفه ننگه کیان بو په سوول پاشا نارد.

عه لی به گی کوّسه، که سه رکرده ی میری خوځناو بو، له پیشدا نه و بوو به ټونه ی ته سلیم کردنی هریر به نه حمده پاشای بابان. له لایه نه حمده پاشاوه حاکمی هریری کردبوو. په سوول پاشا نه و رقه ی له دلدا بوو، سه رکرده ی له شکری خه یلانی ناره سه ر میری کوّسه که له قه لای «دیره» داده نیشت. به شه و له شکریان برد و قه لایان گرت و میری کوّسه و چند سه رکرده یه ک و چند نوکه ریان لی کوژت و به شادی گه رانه وه پرواندز. له دواي نه وه په سوول پاشا له ژیر فهرمانی (قوچاخلی) دا له شکریکی ناره سه ر محمه د مه سه رقه ی حاکمی هه ولیتر، که له دواي میری گه وره خیانه تی کرد بوو له تهک پرومیاندا ریککه وتبوو. قوچاخلی که چو له شه رقی شیمالی قه لای هه ولیتر توووشی مه سه رف بوو. له دواي که میک شه ر مه سه رفی بریندار کرد و گه راوه پرواندز.

«ناموور ناغای باوه خله» له خیلای زاری له فیتنه و شوړش رانه ده وه ستا. په سوول پاشا ناردیه سه ری و له دواي چند شه ریک کوژتیان.

له کوژتنی نه حمده به گ (میر نه حمده لاله) دا دوو ناموزای خوی که «نومه ریه گ» و «ناحنا به گ» بوون دهستیان تیدابوو. له ترسی په سوول پاشا به ماله وه هه لاتبوون و

چووبونه خاکی مه‌رگه‌وه‌ر که له نزیک شنۆیه، په‌سوول پاشا چه‌ندجاران پیاوی ناردە سەریان که بیانکوژن؛ به‌لام وه‌به‌ر نه‌ده‌که‌وتن.

بایز به‌گی باپشتی چونکه له ده‌وری میری گه‌وره‌دا هه‌واداری رۆمیان بوو، چوو بووه ئه‌سته‌مبوول و له‌گه‌ل په‌شید پاشادا گه‌رابوه‌وه. ئه‌و رقه‌ه‌ر له دلی په‌سوول پاشادا مابوو، ناردی لووس تالانی کرد. چونکه پیریو نه‌یکوژت، به‌لام به‌مال و مندال و کولفه‌ته‌وه بۆ هه‌ولتیری نه‌فی کرد. مو‌لک و مالی بایز به‌گ و ئاحنا به‌گ و ئۆمه‌ر به‌گی زه‌وتکردن و دانیه‌ پیاوانی خۆی.

په‌سوول پاشا به‌و جو‌ره‌ کولی دلی خۆی به‌هه‌مووان دا‌رژت و هه‌ریه‌ک له ناحه‌زانی به‌ده‌رد و ئه‌زیه‌ت گرفتار کرد. که له‌وانه ئاسوده‌ بوو له‌گه‌ل له‌شکر ریک‌خستن و په‌عیه‌ت نه‌وازی و ئاله‌ت و پی‌ویست پیکه‌وه‌نان خه‌ریک بوو. هه‌تا سالی ۱۲۶۸ به‌ئازادی و مو‌سته‌قیلی حکومه‌تی سۆزانی ئیداره‌ کرد و به‌چاکی رای‌یوارد. له‌و ساله‌دا حکومه‌تی عوسمانی له‌شکرێکی قورسی ناردە عیراق و هه‌ولتیر و که‌رکووک و ئاکری و نامیدی و زاخۆ و ده‌وکی پر له‌عه‌سکه‌ر کرد. خه‌لاتی میری میرانی و روتبه‌ی پاشایه‌تی له‌لایه‌ن نامیق پاشای والی به‌غداوه‌ بۆ په‌سوول پاشا ناردرا و له‌سه‌ر خاکی پرواندز و هه‌ریر وشیروان و باله‌ک و برادۆست کرا به‌میری میران و فه‌رمانی بۆ ناردرا. له‌ دوا‌ی چه‌ندیک حکومه‌تی عوسمانی مه‌نشووریکیان بۆ په‌سوول پاشا نارد که ده‌ی سالی ۸۰ هه‌زار ریال بدات به‌حکومه‌تی تورک.

په‌سوول پاشا که وردبوه‌وه و ته‌ماشای راست و چه‌پی ئومووری خۆی کرد، ناچاربوو که ئه‌و دراوه‌ بخاته‌ عه‌ده‌وه‌ و ده‌فعی شه‌ر بکات هه‌تا هیتیک په‌یدا ده‌کات. چه‌ند سالتیک له‌ژیر ئه‌و قه‌یده‌دا بوو، به‌لام ناچه‌پتیک و پولتیک لێ نه‌دا.

نامیق پاشا قاقه‌زیکي بۆ نووسی و دا‌وای دراوه‌که‌ی لێ کرد، په‌سوول پاشا به‌هانه‌ی گرت و نه‌یدا. سالی سیتیهم دووباره‌ نامیق پاشا مه‌نشوور و هه‌ره‌شه‌یه‌کی بۆ نارد و دا‌وای ۲۴۰ هه‌زار ریالی لێ کرد. په‌سوول پاشا له‌زی له‌کار کرد و به‌نه‌دان جوابی داوه‌ و گو‌تی چۆن دراو نه‌دا.

سالی ۱۲۷۲ نامیق پاشا له‌شکرێکی قورسی ناردە سه‌ر په‌سوول پاشا و نه‌مریدا به‌مووسل و هه‌ولتیر که به‌له‌شکه‌روه‌ یارمه‌تی بکه‌ن. ئه‌و له‌شکه‌ر که له‌هه‌ولتیر ده‌رکه‌وت روو به‌پرواندز چوو. له‌ ده‌شتی هه‌ریر له‌شکری په‌سوول پاشا پیتی پی‌گرت و له‌ دوا‌ی شه‌ر

و کوژتار قووه‌تی کوردی حەریر و دێره و دووینیان به‌ردا و چوونه رواندز.

په‌سوول پاشا ده‌وروپشتی رواندزی توند کرد و گه‌رووی گه‌لی عه‌لی به‌گ و پێگای په‌نگینه و کونه‌به‌فر و کوپه‌ک و گه‌رووی بیتجانیان به‌له‌شکر و تۆپ توندکردن و سه‌نگه‌ری تێدا دامه‌زراندن. په‌سوول پاشا و مال و مندال و خه‌زینه و گرانباری له‌ رواندز ده‌رخست و به‌چهند سه‌ره‌ه‌نگ و هێزه‌وه‌ ناردیه‌ قه‌لای «سیده‌کان». له‌شکری نامیق پاشا له‌ سپیلک سه‌رکه‌وت و هه‌موو خێلی کوردی له‌گه‌ل خۆی بردبوو. که‌ گه‌یشه‌ چۆمی خه‌لیفان به‌پابه‌ری شاره‌زایانه‌وه‌ له‌ کوپه‌ره‌ پێگایه‌کی که‌ له‌شکری په‌سوول پاشا نه‌یانگرتبوو له‌شکری ئاژۆت روو به‌رواندز رۆیشت. که‌ له‌ پیاده‌ پێ سه‌رکه‌وت له‌شکری په‌سوول پاشا سه‌رسامان، په‌سوول پاشا که‌وای بیست، میلله‌ت و نه‌هالی بانگکرد و گوتی من له‌ شار ده‌رده‌که‌وم با کوژتار نه‌که‌ویته‌ نێو شاره‌وه‌. مادامه‌کی خێلی کورد خیانه‌تیان کرد من شه‌ر ناکه‌م و نێوه‌ش پڕۆنه‌ پێشوازی عه‌سکه‌ری رۆم و به‌مامله‌ت بیانه‌یتنه‌ نێو شاره‌وه‌. په‌سوول پاشا و ده‌سته و دایره‌ی سواربوون و چوونه «سیده‌کان» و له‌ته‌ک حکومه‌تی ئێراندا موخابه‌ره‌ی کرد.

له‌ نه‌هالی رواندز چهند گه‌وره‌یه‌ک له‌گه‌ل نامیق پاشادا موخابه‌ره‌یان کرد و به‌مامله‌ت رۆژی ۱۵ی جه‌مادی دووه‌ ۱۲۷۲ رۆژی جومه‌ی دوا‌ی ئێواره‌ له‌شکری رۆمی گه‌یشه‌ نێو رواندزه‌وه‌. چون له‌سه‌رسا خیه‌تیان هه‌لدا و له‌نێو شاردا ده‌ستیان به‌ته‌شکیلات کرد. که‌نعان پاشا ناو توڕکیکیان کرده‌ موته‌سه‌ریفی رواندز و عه‌سکه‌ریکی زۆری لێدانا. هه‌ر له‌و ساله‌دا ته‌لگورافی برده‌ رواندز و دایره‌ی نفوس و گومرگ و په‌دیف و مه‌ئمووران و مه‌کته‌بیکی په‌سمی ئیبتدائیشی تێدا دامه‌زراندرا.

په‌سوول پاشا که‌ گه‌یشه‌ سیده‌کان له‌ته‌ک ئێراندا موخابه‌ره‌ی کرد، وه‌لیعه‌هدی ئێران له‌ شنۆ جێگای نیشاندا. په‌سوول پاشا هه‌تا سالی ۱۲۷۷ له‌ شنۆ مایه‌وه‌ و له‌ دوا‌ییدا له‌گه‌ل نامیق پاشای والی به‌غدا موخابه‌ره‌ی کرد و به‌وه‌عد و په‌یمان له‌ شنۆ ده‌رکه‌وت، مال و عایله‌ی سه‌ره‌ه‌نگ و ده‌سته و له‌شکری ناردی رواندز، بو‌ خۆی و عایله‌که‌شی روو به‌که‌رکووک چوون.

ته‌قیه‌دین پاشای موته‌سه‌ریفی که‌رکووک به‌حورمه‌ته‌وه‌ پێشوازی کرد و له‌ گه‌ره‌کی نیمام قاسم ده‌سته خانویه‌ره‌ییکی زۆر چاکی پێدا. په‌سوول پاشا که‌ عایله‌که‌ی دامه‌زراند، چووه‌ به‌غدا. نامیق پاشا له‌ دوا‌ی ئیحترام گرتنی کردیه‌ موته‌سه‌ریفی مه‌رکه‌زی به‌غدا.

ره‌سوول پاشا دوو سال له‌سهر نه‌و وه‌زيفه‌يه مايه‌وه، له‌و ده‌مه‌شدا نه‌سعه‌د پاشای ئاکري برايه به‌غدا و ده‌ستبه‌سهر بوو.

سالی ۱۲۸۱ نامیق پاشا بوو به‌موشیری مابه‌ین و چووه نه‌سته‌مبوول و ره‌سوول پاشاشی له‌گه‌ل خوی برد. له‌ دواي سالتیک ره‌سوول پاشا کرایه والی شاری «وان» و نزیک ۱۰ سالان له‌ وان والی بوو.

سالی ۱۲۹۲ بوو به‌والی نه‌رزه‌پۆم و له‌وئ ژنی هیتا و مالی رپیک خست.

سالی ۱۲۹۴ بۆ شه‌ری رووس ئیشتراکی عه‌سکه‌ری نه‌حمه‌د موختار پاشای کرد. ره‌سوول پاشا سالی ۱۲۹۸ له‌ نه‌رزه‌پۆم مرد. ئیحسان به‌گ و چهند کوری دیکه‌ی له‌ پاش به‌جیما. له‌ ژنی رواندزی که «بووک رابی»ی خوشکی حاجی مسته‌فا ئاغای رواندز بوو، ۳ کوری و له‌گه‌ل کیرتیکي به‌جیه‌شت و له‌ که‌رکووک مانه‌وه.

کوری گه‌وره‌ی نه‌سعه‌د به‌گ که‌ بابی عه‌بدو‌ل‌لّا موخلیس به‌گ بوو، که‌ نه‌مۆکه‌ عه‌بدو‌ل‌لّا موخلیس به‌گ له‌ هه‌ولیره. کوری ناوه‌نجی ناوی فه‌تاح به‌گ بوو که‌ بابی نامینه‌خانی دایکی، که‌ریم به‌گی قایمقامه، نه‌مۆکه‌ نامینه‌خان ماوه، کوری بچووکي ناوی ره‌شید به‌گ بوو؛ چووه نه‌رزه‌پۆم و له‌وئ مرد. له‌ موقابیل نه‌رازی و مو‌لکی ره‌سوول پاشا، حکومه‌تی عوسمانی سالی (۷۵۰۰) قورۆشی بۆ نه‌ولادانی ره‌سوول پاشا بره‌وه.

ره‌سوول پاشا پیاویتیکی تیگه‌یشته‌وو و زرنگ و نازا و موده‌بیر و وریا بوو، گه‌لێک په‌رای بۆ کوردی سۆران کرد؛ به‌لام زه‌مانه نه‌یه‌شت سهرکه‌وئ. له‌ میری گه‌وره به‌تۆله‌تر و رق نه‌ستووتر بوو. له‌ پاش ۹۰ سال ژيان به‌نامورزی خودا شادبوو. حکومه‌تی سۆران به‌و ئینقرازی هات و رواندز چهند سالتیک موته‌سه‌ریف نشین بوو، له‌ دوايیدا بوو قایمقام نشین. هه‌روه‌کو له‌ هاتوودا لیتی ده‌دوین.

ره‌سوول پاشا له‌ پاش میر محمه‌د پاشای برای ۷ سالان پاشایه‌تی کردووه، هه‌رچه‌نده تورکان هه‌ر ساله‌ی داوی ۴۰ هه‌زار لیسه‌ خه‌رجیان لی ده‌کرد، نه‌یدانی له‌ دوايیدا له‌شکریتی زۆری عوسمانیانی هاته‌ سه‌ر و له‌ پاش چهند لیکدانیتیکی، چهندین جار له‌شکری تورکانی تیکشکاند و زیانیکی بی نه‌ندازه‌ی پتگه‌یاندن.

ديسان عوسمانیه‌کان مه‌لاکاتیان له‌ ژیره‌وه هاندا و نه‌وانیش ده‌هۆلیان به‌ناوی نایین و خه‌لافه‌تی ئیسلامیه‌وه لیدا و ده‌ستیان به‌چاوپا و فتویا ناوه‌واکرد. ره‌سوول پاشاش چاوپاوی مه‌لایه‌کان کارتیکی وای لیکرد، ده‌ستی له‌شه‌ر هه‌لگرت و رووی له‌ ئیران کرد و

وینهی رهسول پاشا برای میری گهوره (محهمد پادشای رواندز) و پادشای هدره
دوایی کوردستانی سۆران له بهگی دیلیلدا^(۱)

۵ سالان میوانی وهلیعههد بوو و پێزیکی زۆری گیرا و له دواییدا لهسهر تکای
عوسمانیان و ئێترانی چوو بهغدایه و له نزیک مهیدانیتدا له ناو ئهو خانووهی دادهنیشته
که چاپخانهی رۆژنامهی عیراقی له سهردهمی ئیحتیلالدا تێدابوو و له بهغدایه
گهڕهکیکیشیان بهناوی وی نا و ۵ هزار قوروشیشیان جیره بۆ برهوه.

رهسول پاشا موتهسهریفیهتی بهغدا کردوو و له ۱۲۷۲هـ دا بۆ هاوکاری شه‌ری
رووسان به‌فهرمانداری چۆته ئهرزه‌رۆم و پایهی «رۆم ئیل به‌گلر به‌گی» دراوه‌تی و دووباره
به‌ئهرزه‌رۆمیدا له ۱۲۷۵ بۆ سهردانی خزم و که‌سوکاره‌کانی هاتۆته به‌غدایه و ماوه‌یه‌کی

(۱) داخی گرانم! هه‌رچه‌نده به‌شوێن وینه‌ی به‌هه‌شتی محهمد پادشای رواندزیدا زۆرم هه‌ول و ته‌ق‌ه‌لا
داوه. ده‌ستم نه‌که‌وت. به‌لان سوپاس بۆ خودا که وینه‌ی ره‌سول پاشا و ئیحسان به‌گ و ره‌شید به‌گی
کوره‌کانی ره‌سول پاشام ده‌ست که‌وتن.

تیدا ماوه ته وه و له دواييدا بهر پښتگای حيجازيدا چوټه نهسته مېوولتی و کړا به والی ولاتی وان و دواي سنی سالان به ناره زووی خوئی وازی له والیه تی هیئا و پروی له نهر زه پښتو کړد. هره چنده په سوول پاشا له خیزانی بهرایی نه و چوار کورانوشی هه بوون نه سعه د بهگ - فه تاح بهگ - په شید بهگ - بارام بهگ، سه ره پای نه وهش له وی خانه وادهی «وجنه زاده» کان پادشایان کرده زاوای خویان و له خیزانی دووه میشی کورپکی بوو ناوی نا «نیحسان بهگ».

په سوول پاشا له یارمه تی شهری ۹۳ دا پایهی وه زاره تی فه خری دراوه تی و له وه به ولاوه ئیتر هر له نهر زه پښتو دانیش و له سالی ۱۳۰۱ هه هر له وی کوی دوايی کردوه.

نه وه کانی په سوول پاشا

نه سعه د بهگ کور هه ره گه وری په سوول پاشا، خوینده وارپکی پیشکه ووتو بو؛ په وشه نیرپکی پای بهر ز بووه، داخه کم له ۱۲۷۵ دا له زتی به غدا یه دا خنکاو و له لای شیخ عومری سه ره وهردی شاردراوه ته وه و ته نها عه بدوللا موخلیس بهگی کوری به یادگار به جیهیشتووه.

فه تاح بهگ کوری دووه می په سوول پاشا له ۱۲۴۷ هه پرانند له دایکبووه و له به غدا یه له لای موفتی زه های و ماموستایانی تاییه تی خوینده وارپکی بهرزی دهست خستووه و له نووسینی گشت شیوه خه تیکیدا خوشنوسیتی بی هاوتا بووه و شاره زاییه کی ته وایشی به سه ر زانستی میژوو و نهر دناسی (جوغرافیا) و وینه گه ربه تی و پزیشکیه تی (طبابه) کورده وارپتی و نیشانه نه نگیتیدا هه بووه. دیوانی کی زور بهر زبشی به زمانی کوردی و فارسی و عه ربه یی هه یه.

فه تاح بهگ قائمقامیه تی «سنجار» و «چه لدر» و که یخودایه تی وان و نهر زه پښتو و سهر دارپیتی «کومیسونی سرکی» پارسی، که له نیاله تی شاره زوورپدا دامه زراند بوو کردوه. له دواييدا بووه به قائمقامی سه لاحیه - کفری و خانه قین و سوق نه لشیووخ و سه ماوه و کراویشه ته سه روکی ویکه و تن (تحقیقات) و سهر داری کومه له ی باربووی قاتوقری لیدراوه کانی نه نه دډل و سه روکی دادگای سزای به سه ر و بگیری (مدیر) دهفته ری خاقانی به غدا و بهرپوه بهری زانیاری به غدا یه و له جقاتی (مجلس) گه وره شدا نه ندامه تی کردوه و له چاخی پادشایه تی باوکیدا که یخودا و نووسه ری فارسی بووه. له دواييدا له بهر نه خوشی ده چیه نهسته مېوولتی له ۱۳۰۵ کوی دوايی کردوه.

پهشید بهگ: کوری سییه می رهسول پاشا له ۱۲۴۸ ی کۆچیدا له رواندز هاتوته مهیدانی ژبانوه. ههرچهنده خوتنده واریه کی زۆر بهرزیشی بووه، له خزمهتی باوکی خۆی بهدهر هیچ جۆره فهرمانیکی تری نه دیتووه، نه ویش له سالی ۱۳۱۸ ی کۆچیدا له نهرزهرۆمیدا کۆچی دوایی کردووه.

بارام بهگ: کوری چواره مینی رهسول پاشایه و له ۱۲۵۰ ی کۆچیدا له رواندز له دایک بووه و له گهلی زانستی و زماناندا شارهزا بووه. داخه ناچ که سه رههوردی به تهواوی و بهرواری کۆچی دواییشی دهست نه کهوت.

ئیحسان بهگ: کوری پینچه مینی رهسول پاشایه. له پاش ئهوهی که له خوتندا بههرهیه کی زۆر و پوختی وه بهرکهوت، کرا به ئه ندامی ئیستیئناف و مهجلیسی ئیداره و گهلیک فهرمانانی گرنگی دیتووه و ماوهیه کیش مودیری ڕێگای ئاسنی نیوانی شام و حهجاز بووه و له سه ر تیچاندنی شۆفاران له ۱۳۱۸ دا برهیا نه ئهسته مبولتی و تا سه رده می مهشرووتیهت به ناوی ده ره ده ری له ویدا راگیراوه. له دوا ی شه ری پێشهو دا هه ر له وێ کۆچی دوایی کردووه.

وێنه ی ئیحسان بهگی کوری رهسول پاشایه له
بهرگی دیلییدا

عەبدوللا موخلیس بەگ: کۆری ئەسەد بەگی کۆری رەسوول پاشایە لە ١٢٧٥ لە بەغدا بە هاتۆتە ناو گیتی یە. زانیارییە کۆنەکانی لە لای مامۆستایانی تایبەتی فێربوو و لە پاش کۆچی دوایی باوکی بە مالهۆه چۆتە کەرکووک و لە ١٢٩٨ لە قەڵەمی تەحریراتی مۆتەسەریفیە تەدکاری کردوو؛ تا گەشتۆتە پایەیی مودیری تەحریرات و لە سالی ١٣٠٧ دا بە ناوی مەئموورییەتی لیکۆلینەوه (تحقیقات) چۆتە کۆبی و رواندزی. لە دواییدا چەند جارتیکی لە سەلاحیە و مەعموورە و قەلادزی و رانیە و شوێنانی تردا قایمقامیەتی کردوو و لە گەڵ محەمەد فازیل پاشای چەچاندا بە سەفەر چۆتە لاجانی و لە ١٣٢٥ دا لە مووسڵ کراوەتە مەعاوێ مەکتوبچی، تا ئیحتیلال. چەندین مەدالیای لە خزمەتدا وەرگرتوو و لە پاش ئیحتیلال مالهکەیی گۆتەتەوه هەولێر و لە ١٩٢٤ دا لە بەغدا بە بوو بە ئەندامی مەجلیسی تەئسیسی و لە ١٩٢٥ دا بوو بە نوێنەری (نائب) هەولێر. ئەوجارە مالهکەیی گۆتەتەوه بەغدا و لە ١٩٤١ دا کۆچی دوایی کردوو و تەنھا یەحیا بەگی لە پاش بەجێماوه.

وێنەی بەهەشتی عەبدوللا موخلیس بەگی
کۆری رەسوول پاشایە

۷- یه حیا به گ: کوری به هه شتی عه بدوللا موخلیس به گی له ۱۳۰۶ ی کۆچیدا له کهرکووکێ پیتی ناوه ته کۆری ژبانه وه. چەند جۆره زانیاریه کی له قوتابخانه کۆنه کان و له لای مامۆستایانی تایبه تی تا جامی خوێندوه و شهش مانگیشی له ئەعدادیدا خوێندوه و له ۱۳۲۰ دا بۆته سهرنووسه ری دادگای نیزامیه ی کهرکووک و رواندز و رانیه تا سهرده می ئیحتیلال. له پاش ماوه یه ک بێ ئیشی بۆته مودیری ناحیه ی دێره و ههریر و مودیری مالی کۆیی و سهرنووسه ری موخاسیه ی ههولێری و مودیری تهحریرات. ۱۱ سالانیش له رانیه و مهخموور و کۆیی و مهزکزی سلهمانییدا قایمقامیه تی کردوه و دووجارانیش له ههولێر و سلیمانییدا کراوه ته وهکیلی موتهسریف. ئیتر له سهر ئارهزووی خۆی وازی له فرمانی دهوله تی هیناوه و له ههولێرێ دانیشته و خهریکی ره نهیوهینانی سامانی خۆی بوو، به لانی ئیستا چەند سالتیکه به ماله وه چۆته به غدايه. داخه کم نه و بنه ماله خانه دانه هیچ که سیک به یادگار له پاش خۆی به جێ ناهێلی.

وێنه ی یه حیا به گی کوری به هه شتی عه بدوللا موخلیس به گی کوری
 نه سعه به گی کوری ره سول پاشای برای محمه د پاشای ره واندرتیه

* وهستا په جبهه: له ۱۲۷۰ی کڅچیدا کڅچی دوايي کردووه و کورتيکی مستهفا ناوی له پاش به جیماوه. مستهفاش کورې بووه و ناوی ناوه نه ورؤز. حاجی نه ورؤزیش ۸ مندالی بووه: نه جیب، محمدهد، عه بدوره حمان، شیخ سلیمان، سالح و زوله یخا. هه تا ئیستا له وانه تنهها شیخ سله یان و سالح ماون.

هه ندي سهره سوره

میر محمدهد پاشای رواندزی که به هاندانی مه لای خه تی و مه لایه حبیای مزووری و مه لای عزرائیلی جزیری په لاماری برده سهر دیتها ته کانی شیخان و دهستی به یه زیدی کورتنی کرد، دواي کور تاريکی بی نه ندازه مالیکی زور و هه زاران ژن و کچی یه زیدیان به تالان هیتا. له تیتپه رینیدا خوی له «ته لقووش» نه گه یاند که هه موویان فه له بوون؛ به لان له گه رانه ویدایا له سهر ناره زووی مه لای ناوبراوه کان له ۱۵ نازاری سالی ۱۸۳۲دا کور تاريکی بی جی و ناره وای لی کردن و سی پیای زور گهره ی ئایینیش له و هه رایه دا کور تاران.

له وکاته دا «مه تران یوسف نه دو» شیان گرت و ویستیان بیکورژن؛ گوتی حه ز ده کم له پیش کور تانمدا پادشا ببینم. که بردیانه لای محمدهد شا به کوردی گوتی شاهم ئیمه بوچی ده بی له ده ست زولم و زوری تورکاندا بیار تیرتین، به لان له سهرده می پادشایه کی دادگهری وه کو تودا که ی ره وایه که ئیمه تووشی نازار و کور تار و تالان بین.

پادشا زور په شیمان بووه و ده سته جی فه رمانی دا که س نه کوژن و نه و هه موو ژن و کچ و مالیکی که به تالان برابوون دایه وه به مه تران یوسف نه دو و به هووی ویه وه هه موو به مال و خاوه نده کانی خو یان که یشته نه وه. ئیتر پادشای رواندز هه ر نه ده می نه و هه ریمه ی به له شکره وه به جیته یشته و به ره و رواندزی گه رایه وه.

کاتیکی که پادشا به له شکره وه به نریک دیتی «حه تارا» دا تیده په پری ته ماشای کرد داوه ت و په شبه له ک و شایی و زمزه مه ی حه وت بوو کان بوو. له بهر گرمی به زموره زمی، هوشیان له وه نه بوو که به پیریانه وه بچن و یا رتیزان لی بگرن و یا چ هتیز و سوپایه ک گه یشته و ته ناوایی وان.

پاشا پرسى خه لکی نه و دیته چین؟ هه ر که پیتی گوترا یه زیدین، ده سته جی فه رمانیدا که تالانیان که ن و بیان کوژن. له ویش دواي کور تاريکی قورس مال و ژن و کچیکی زوریان به تالان ندر.

میری میران بهیئ ئەوێ که بیر لەوێ بکاتەوێ که ئەو بێچارانە هەر چیبەکی هەن خۆ کوردن، لەسەر هیچ و خورایی و بهیئ تاوان شایی و زەمەمە و خوشی لیکردنە شین و شەپۆر.

هەرچەندە محەمەد پاشا دەوڵەتێکی نازاد و پیشکەوتووی کوردی دامەزراند و میژووی کوردانیشتی تازه کردەوێ، کاتێکی که ئەو تۆپ و هەموو جوړە چەکیکی لە رواندزیدا دارشت و دروستیکردن، تورک و عەجەمان سەریان لە فیشەگ دروستکردنیش دەرنەدەجوو؛ بەلکو تورکان چەکیان لە ئەلمان و عەجەمانیش لە رووسانیان دەکری. سەرەرای ئەوەش میر محەمەد پاشا تاوانی زۆرە و چاریان لێ ناپۆشێ.

نازانم میر بۆ سوودی چ دوژمنێکی کوژتاری لە برا یەزیدییه کوردەکان کرد و هەزاران مالت و نامووسی وانی بەتالان برد و بەسەر ئەم و ئەویدا بەشیەوێ، لەکاتێکدا که میر خەریکی راوانانی تورکان بوو، بۆچی بهیئ شەر و بێ جێ کوژتاری لە فەلەکانی ئەلقووش کرد که هەزاران سالتە لە کوردستانیدا بەخۆشی و ئارامی ژیاون. خوا فەرموویدەتی: «لا تجادلوا أهل الكتاب إلا بالتي هي أحسن» واتا: لەگەڵ خاوەند کتیبان بەشیوەیهکی جوان نەبێ پیلەبازی مەکەن. جا بهیئ تاوان چۆن پەوایە بکوژرێن.

دەستووری دەوڵەتی محەمەد پاشا قورئان و هی عوسمانیان بەپێچەوانە ی قورئان بوو، که مەلا سەر بەتورکەکان دەبانگوت: تەفەنگ بەتورکەوێنان زبانی بۆ ناین و تەلاق هەیه، دەبوو میر چەند مەلایەکی تری خودا پەرست کوژاتەوێ و لییان بپرسیت قورئان یا حەدیسەکانی پێغەمبەر لە کامە شوتندا قۆلیان بۆ ئەوێ کێشاوێ که تورک پەلامار بەریتە سەر کوردان و بیانکوژی خەزایە. بەلان کوردان بۆ پارێزگاری خۆیان دەست بەهشین کافر دەبن و تەلایان دەکوێ؟ گەورەترین تاوانی میر ئەوێبوو که مەیدانیان مەلایان خۆیان تیکەڵ بەکاروباری دەوڵەت بکەن.

به ندى پيڻجه مين

موتہ سہ ريف و قائمقامہ کانی تورک کہ لہ دواى ميرانى سؤران لہ پرواندز فہرمان پرہ واييان کردوہ نہ مانہى ہاتون:

موتہ سہ ريف: ۱- کہ نعان پاشا ۲- نہ سرار پاشا ۳- کي بوہ نہ زاندر اوہ ۴- بہ ہرام پاشا.

نہم بہ ہرام پاشايہ رڙڙيک دہ چيٽہ گوندى باپشتيان و چاوى بہ کيڙي بايز بہگ دہ کہ وي و داخوازي دہ کات. بايز بہگ دہ دياتي. لہ وہوہ عہدوللا پاشاي براى بايز بہگ سہر دہ کہ وي و دہ گاتہ پايدى پاشايہ تي.

لہ قائمقامہ کانہوہ پڙہ واندز خرايہ سہر خاکی شارہ زوور.

۱- قہدرى بہگ: کہم مايہوہ.

۲- عوسمان شہوقى: پياويکي تورک پڙہر وہر بوو.

۳- حہليم نہفہ ندى: بہرہ وشت چاکی و پياوہ تي ناسراوہ.

۴- عارف حیکمہت بہگي نالووسى: لہ سالى ۱۳۰۸ - ۱۳۰۹ قائمقام بوو، پياويکي زانا و تيگہ يشتوو و بہ کہ لک بووہ.

۵- عہدوللا بہگي بہبہ: کوردى سلیماني لہ سالى ۱۳۰۹ - ۱۳۱۲ لہ پرواندز قائمقاميکي خود پڙہ سند و بہدہ عيہ و هيچ نہ کہر بوو.

۶- مہجيد پاشاي خہ لکی کفرى، زور بہ غيرہت و نازا و پڙہ شيد و بہ کردہوہ بوو. ہہ تا سالى ۱۳۱۶ قائمقامي کرد.

۷- عہز سہبرى بہگ. کوردى ديار بہ کر، نہ هالي پرواندز، نہ ياندہ ويست و بہ عہزل کردنياندا.

۸- سہ عيد بہگي عہفہ جان زور تيگہ يشتوو لہ نوموور وکاري ئيدارہ نہ زانبوو. ميللہت نہ ياندہ ويست. سالى ۱۳۱۷ - ۳۲۰ لہ کاني رڙہش پيگہ يان پيگرت و پرووتيان کردہوہ.

۹- () لہ سالى ۱۳۲۰ - ۱۳۲۲ قائمقام بوو. لہ کاروباردا سست و بيده سہ لا تبوو.

۱۰- مستهفا پاشای نهسلان زاده: خه‌لکی شام بوو، له ده‌وره‌ی ئه‌ودا فوناد به‌گی زابتی تورکی خه‌لکی که‌رکووک له‌لایهن دوو پیاوی ئاغاوه کوژرا. خه‌لکی رواندز و ئه‌شراف و گه‌وره‌کان تووشی چه‌رمه‌سه‌ری بوون. هه‌موو گه‌وره‌کانی رواندز به‌گیراوی ناردانه که‌رکووک و له‌ویته‌ ره‌وانه‌ی دیاره‌که‌ر کران. سالی ۱۳۲۲ - ۱۳۲۴ له‌ویدا به‌گیراوه‌یی مانه‌وه. له‌و رۆژوه‌ه رواندز تووشی وێرانی و شپه‌رزیه‌ی و نیفاق و تیکچه‌وون بوو. کوژرانی فوناد به‌گ بوو به‌مایه‌ی یه‌کتر له‌ ناو‌بردنی خۆی و نه‌گبه‌ت. هه‌تا ئه‌م‌رۆکه‌ش له‌ کایه‌ دایه. مستهفا پاشا له‌سه‌ر ئه‌و شو‌رشه‌ له‌ سالی ۱۳۲۳ عه‌زل کرا.

۱۱- توفیق به‌گ: هه‌موو گه‌وره‌ و سه‌ردار خه‌یله‌کانی کوردی سه‌ر نه‌رم‌کردن و سالی ۱۳۲۴ لا‌برا

۱۲- عی‌رفان به‌گ: کوردی دیاره‌که‌ر بوو. سالی ۱۳۲۴ بوو به‌ قایقامی. له‌مه‌ودا مه‌شرووتیه‌تی عوسمانی ئیعلان کرا، ئه‌ویش له‌ مه‌یدانی رواندزدا خوتبه‌یه‌کی بۆ خه‌لکه‌که‌ خوتنده‌وه‌ که‌ میلله‌ت ئازاده. گلوپیککی له‌ رواندز دامه‌زراند و له‌ دوا‌ی سالی‌ک گه‌راوه‌ دیاره‌که‌ر.

۱۳- مستهفا نه‌جات به‌گ: بێ که‌لک و بێ ئی‌داره‌بوو. به‌که‌یف پایدیه‌بوارد.

۱۴- عومه‌ر ئاسه‌ف به‌گ: بێ‌ده‌سه‌لات بوو. ئه‌هالی رواندز سامیان لی شکابوو، له‌ دایره‌ی حکومه‌تدا لی‌یاندا

۱۵- هه‌سه‌ن حوسنی به‌گ: چاکه‌ی له‌ ده‌ست نه‌هات.

۱۶- عه‌لی نیازی به‌گ: سالی ۱۹۱۴ بوو به‌قایقام. شه‌ری جیهان له‌ ده‌وره‌ی ئه‌مدا ده‌سپیکرا. سالی ۱۹۱۶ له‌ رواندز ده‌رچوو.

۱۷- مه‌زه‌هر به‌گ: نه‌یاری کورد بوو. به‌فه‌لاقه‌ و دارکاری و لی‌دان گه‌وره‌کانی کوردی نه‌زیه‌ت ده‌دا.

۱۸- شه‌فیق به‌گ.

۱۹- شه‌وکه‌ت به‌گ.

۲۰- عه‌لی نه‌شه‌ت به‌گ: ره‌عه‌یه‌ت ئازاردهر و دوژمنی میلله‌ت بوو.

۲۱- مه‌سه‌عوود به‌گ: له‌ ئی‌داره‌ دوور و خه‌ریکی که‌یف بوو. که‌وته‌ ده‌وری ئینقیلاب و زه‌مانی مه‌ئموورانی به‌ریتانی به‌سه‌ر داهات.

به‌ندی شه‌مین

حکومداری مه‌عاونی حاکمانی سیاسی ئینگلیز له‌ رواندز

هه‌روه‌کو می‌تجه‌ره‌های له‌ کتێبه‌ گرانبه‌هاکه‌ی خۆی «دوو سال له‌ کوردستان» دا گوتویه‌تی، ئه‌وه‌ی که له‌ رواندز دواوه‌ به‌کورتی وه‌رمانگیرا که ده‌لێت:

له‌ پێش شه‌ری جیهاندا رواندز نزیکه‌ی ۱۰ هه‌زار سه‌ر پیا و ژن و بازاریکی گه‌وره‌ و چه‌ند مزگه‌وتی تێدا بوو. (لاپه‌ره ۱۹۲).

له‌ سالی ۱۹۱۶ رواندز له‌ لایه‌ن پووسه‌کانه‌وه‌ گیرا و هیندیک ئه‌رمه‌نی و ئاسووری عه‌جه‌میان له‌ گه‌لدا بوو. گه‌لێک خراپه‌یان کرد و زیانیکی قورسیان له‌ خاکی رواندزا و شاره‌که‌شیان، جگه‌ له‌ دوو سێ خانوو که کردبوویه‌انه‌ سه‌را، هه‌موویان سووتاند.

به‌رامبه‌ر به‌و هه‌موو خراپه‌یه‌ی که کرا، هه‌موو خێلاتی رواندز و هه‌ولێر و کۆیت کۆبوونه‌وه‌ و چوونه‌ پێش پووس و هه‌لمه‌تیان برد و به‌زۆر پووسه‌کانیان له‌ رواندز ده‌رپه‌راند و رواندزیان گرته‌وه‌.

به‌لام زۆری پێنه‌چوو تورکه‌کانیش رواندزیان به‌ردا و لێی ده‌رکه‌وتن و رواندزیان بێ حکومه‌ت به‌جێهێشت. له‌ پاش ده‌رچوونی تورک له‌ رواندز، ئه‌وه‌نده‌ی پێنه‌چوو، میلیه‌ت و ئه‌هالی رواندز تێکرا مشه‌خت (مهاجر) بوون و هیج‌ره‌تیان کرد.

وا دیار ده‌کات له‌ سالی ۱۹۱۸ دا ئه‌هالی له‌ سه‌دا بیستی نه‌ماوه‌ یا ته‌نها له‌ شاردا سه‌دا بیستی ماونه‌ته‌وه‌.

له‌ کانوونی یه‌که‌می سالی ۱۹۱۸ دا می‌تجه‌رنۆیل بۆ ئیداره‌کردنی قه‌زای رواندز کرایه‌ موعاونی حاکمی سیاسی. له‌ دوا‌ی داگیرکردنی ئینگلیز، ئه‌و پیاوه‌ یه‌که‌مین حاکمیکی ئینگلیزه‌ که له‌ سه‌ر قه‌زای رواندز داندراوه‌.

می‌تجه‌رنۆیل که گه‌یشته‌ رواندز به‌ ته‌رده‌ستی ئیشوکاری حکومه‌تی خسته‌ ده‌ست خۆی و مه‌ئموورانی خۆجێیی دامه‌زراند و ئیداره‌ی ناحیه‌کانی دایه‌ ده‌ست ئاغاکان و مانگانه‌ی بۆ برپه‌نه‌وه‌.

له دواى ميتجهر نؤيل ۳ كهس يهك له دواى يهكتر به موعاونى حاكمى سياسى ئيدارهى قهزاي پرواندز داندردان كه A. P. O. ى ئينگليزى بوون.

له سالى ۱۹۱۹د «كاپتان كرك» به موعاونى حاكمى سياسى قهزاي پرواندز دامه زراندره. به لام كاپتان كرك وهختيكي هات و گهيشته پرواندز، پرواندزى له حاله تيكي شپرزى و خرابى و تيكچوونيدا چاوپيئكوت.

ههراى شيوخ مهحمود كوردستانى شله ژانده بوو. كورده كان سهريان بو حكوممهت نه ده چه ماند. نه مانگانهى ئاغاكان و نه موساعه داتى زراعييه ده به پنهانه ژيئر ئيتاعه وه. له گه ل نه وه شدا هه ميسان «نورى نه فهندى كورى باويل ئاغا» ناو سه روكتيكي پوليسان له نيو شارى پرواندز وا سهركيتشى ده كرد.

له لايهكى ديكه شه وه له لاي ناميدي (عيماريه) ههرا و شه و شورش ده ستي پيكرابوو و حاكميكي به ريتانيايان كوژتبوو. جا له بهر نه وه كاپتان كرك پتي نه كرا و نه يتوانى خوى له پرواندز رابگرئ و بمينيته وه.

كاپتان كرك خواستى كه پرواندز به ريدات و لتي ده كه وئ، به لام گه وه و سه رهاته كانى پرواندز نه يانده ويست شاره كه يان به بتي حكوممهت و حاكم بميني، له بهر نه وه گه ليك له بهر كاپتان كرك پارانه وه و تكايان ليكرد نه چي و به جيتيان نه هيتايت.

۱۰ مانگى ئاغستوسى سالى ۱۹۱۹ ميتجهر كرك ناچاربوو پرواندز به ردا و له گه ل ده سته و دايره وه هيزه كهى خويدا چوه باتاس.

هيندهى پينه چوو، كه گه وه و كار به ده سستانى پرواندز، چوونه لاي كاپتان كرك و خواهيستيان لي كرد كه بگه رپته وه پرواندز.

كاپتان كرك نه يده ويست بيته وه پرواندز، به لام هه ر هيندهى پيكره «حاجى نه ورؤز نه فهندى» كرده وه كيلى خوى و چند مه مورو تيكي بو دامه زرانده كه ياريدى بدن.

جگه له شيوخ محمه د ئاغاي مه لا شه رفى وه لاش كه پاسى ريگاي ئيرانى ده كرد، مانگانهى هه موو ئاغاكانى برى. (لا په ره - ۱۹۴)

ئيوارهى ۱۰ كانونى يه كه مى سالى ۱۹۱۹ ميتجهره اى چوه پرواندز. پوژى دووه مين گه وه كانى شارى بانگ كردن و پياوانى وه كو شيوخ محمه د ئاغاي وه لاش و حاجى نه ورؤز نه فهندى و كه ريم به گى كورى نه حمده نه فهندى و محمه د عه لى ئاغا و خه ليفه ره شيدى برى كوژدنه وه و قسه ي له گه ل كردن. (لا په ره ۲۰۸)

میجهرنزیل له چاغی خۆیدا یوسف بهگی برای بهگۆکی کردبووه سهروکی ناو دهشت که حاجی نهوړۆژ نهفهندی کرا بهحاکمی رواندز، یوسف بهگ کهمیگ بڼی هیزبوو و له توانایی کهوتبوو. له بهر نهوه ههولوتهقه لای دا که بیته حاکم (لاپهړه - ۲۰۸).

له ۱۲ی کانوونی یه که می ۱۹۱۹ میجهرهای دهلی: له دیوه که ی خۆم دانیشتبووم، دهنگه دهنگیکم بیست و ههراوهوړیا بهکم کهوته بهر گوئی. پرسیارم کرد. گوئیان یوسف بهگ له سهه چهند مه ریک به شهه هاتووه و بهگژ ناغایه کی باپشتیاندا چووه.

ههردووکم بانگ کردن. یوسف بهگ له سهه نهوه که ناغاکه قسه ی خۆی ته واوکا پانه وهستا و به ده میدا چوو، منیش خۆم لی توند کرد و توپه بووم. یوسف ههستا که پروا، فهراغدا به سهید عهلی سهه پۆلیس که بیگریت، نهویش دهستبه جی یوسف بهگی گرت و له دیوکی کرد.

دووباره فهراغدا به سهید عهلی سهه پۆلیس که له نیوه شه ودا یوسف بهگ هه لگرن و په وانه ی کانی وهتانی بکن که له شکر بهزیوو، لهویشه وه بۆ ههولتری بهریکن.

له نیوه شه ودا یوسف بهگیان ده رخست که بیبهن، هاواری کرد. بۆ نه وه ی دهنگی ده رنه که وی و نه قیژنن به مشکیه که ی سهه ری ده میان بهست. تومه ز نه شیاه و نه فهس بخواته وه و خنکا.

له پاش نهوه که یوسف بهگ به و دم بهستنه خنکا، به په نهانی له کانی وهتانی ناژترا. (لاپهړه - ۲۱۳ - ۲۲۰)

میجهرهای دهلی: که پۆزی ۱۵ی کانوونی ییکه می سالی ۱۹۱۹ هه مو ناغا و گه و ره کانم کۆکرده وه و هورگه بهکم دامه زراند. نیسماعیل بهگی کورهای عه بدوللا پاشام کرده حاکمی قهزای رواندز و هه مو یانم به قورئان سوئنددا که یاریده ی بدن و پشتیوانی بکن. به مجوره کاروباری رواندز ریکخواه و گه رامه وهولتر. (لاپهړی ۲۲۳).

هه ره له سهه تای به هاری مانگی مارتی سالی ۱۹۲۰ له رواندز و دهوړپشتیدا شوړش و پشتیوی دهست پیکرا.

بارزانی و زیباریه کان به سهه ئاکری (عقرا) یان دادا و تالانیان کرد.

عه شیرته ی سورچی بادینان و سورچی سوژان ریککه وتن و له دهشتی حه ریر پیک گه یشتن و ییکیان گرت و چونه سهه رواندز.

کاپیتان «هوجنسهن» له رواندز به ۱۰۰ که سیک و دهسته و پیوه ندییه وه ههستا له گه ل

پۆژی ۱۳ی ئەیلوولی سالی ۱۹۲۰ شیخ مەزۆ و شیخ عەبدوللا سورچی گەیشتنە پواندز و داگیریان کرد. بەجۆرە ئەوەی لە دەست یووس و ئەرمەنی و ئاسووری پزگار بیوون، ئەمجارە لە دەست سورچیەکاندا تووشی ئەزەت و نەبوونی بوون. (لاپەرە - ۳۲۴).

سید تاہم شہیدی

سەید تاھا ئەفەندى چاپخانەى مەن و گوڧارتىكى لە پواندز دامەزراند كە گوڧارى «زارى كرمانجى» بوو. ناردى ماكىنەىەكى ھەنگوین و ماكىنەىەكى جوجەلە دەرهێنان و كەرسەى ناوړىشمى ھېناىە پواندز. قوتابخانەىەكىشى بۆ مەندالان دامەزراند و پوڤ بە پوڤ پواندز روو بە ئاوەدانى دەچوو.

(۲۹) ی مانگی کانوونی دووهم سه‌ید تاها ئەفەندی لە تارانەوه نیستیعیفای کرد، پۆژی
(۲۳) ی شوبات وەزارەتی داخیلیە عیراق بۆ تەحویلی کەریم بەگ فەرمانی دا. کەریم
بەگ هێندە بۆ سەرکۆتن و بەرزبوونی رواندز نەکو‌شا، تەنها بەسەرەتییکی کەموکورتی

بۆرى ئاو بۆنىو شارى رواندز پاكىشرا و چەند مەكتەبىتەك ھىتەرايە پروو. لە مانگى
 ئەيلوولى سالى (١٩٣٠) دا كەرىم بەگ بۆكۆيى و رەزا بەگ لە شارباژتەرەو ناردرايە
 رواندز. مانگى نىسانى (١٩٣٤) رەزا بەگ تەقاعود كرا. ناجى بەگى ھورمىزى بوو
 بەقايىقام، بەلام زۆر نەماوە كە بتوانى تا ئارەزووى چەند خزمەتتىكى كە ھەبىسو بەجى
 بىنى. قايىقامى غەببورى ئىستاكەمان موراڧ بەگ لە دواى ناجى بەگ ھاتە رواندز، لەو
 رۆژەو، قەزا لە قەزا دوور و ئاسوودەيە، ھەرچەندە رەوشتى دادخوازى و رەعيەتپەرورەرى و
 دلسۆزى دەنووتنى و بەچاكتەرىن شىو و تەگبىر بۆئاوھدانى ھەرىمى رواندز و پىشكەوتنى
 تا بشتوانى تەقەلا دەدات، ئاوات و دلخوازى ئىمەش ئەوھە كە بۆ پەراى گەل و نىشتەمان
 پاىەدار و راوھستار بىت.

داماو حوزنى موكرىانى

دوای موراڊ بەگ عەبدولقادر ڕەشید و پاش ویش شیخ حەسەنی تالەبانی، ئیتر لە دوای ویش ئەوانەی خوارەوێ یەک لە دوای یەکتەیدا لە ڕواندزیڤا بوونە قایمقام:

سەعید بەگ - مەردان بەگ - ئەحمەد دهبوونی - عەلی سەرۆت - عەبدولقادر ڕەشید (دووبارە) - ئیسماعیل حەقی - عارف تالەبانی - داود سەلمان - بورهان بەگ - سامی عەلی - جەلال سەعید - فایق توفیق - سدیق عەبدولقادر - عومەر میران - بايزاغا - فەوزی بەگ - بەدرەدین عەلی - عەبدو ساحب غەرباوی.

سەرىخ و تومار (۲):

میر محەمەد پاشای ڕواندز لەلایەن منداڵانەو تەنھا کچتکی (رابی) ناوی بوو و بەس، ئەویش لە ھەر پەتی جوانی و جەختییدا لە پێش ئەوێ شوو بکات کە بیستی تورکان میر محەمەد پاشای باوکیان شەھید کردوو، دەستبەجێ لە تاوان پەوانی پاکی بۆ لای گیانی پاکی باوکی فری. لە بابەت میر محەمەد پاشای ڕواندزی کە بە (میری کۆرە) ناوبراوە چەندین بیروپرای بە پێچەوانەی یەکتەر ھەن. پیرەمێردەکانی ڕواندز لەو لایەنەو دوو دەستەن: دەستەبەکیان دەلێن: لە ڕووی ئەوێ کە یاسای میری گەورە قورئان بوو، ھەرکەسێکی بە چاوتکی ناپاکییەو تەماشای ناموسی ئەم و ئەوێ بکردایە چاوی دەر دەھێنا بۆ (میری کۆرە)یان پێگوتوو. دەستەبەکیش لە سەر ئەوێ کە: بنەمالەێ میری گەورە چونکە لە بنچینەدا لەمەر گوندی کۆرێ، بوون ھەر بە میری کۆرێ ناوبراوە. کەوابێ لە کرک کردندا (تەلەفوز) ریتی گەورە بەھەلە گسچکە کراوەتەو. لە پارچە قاقەزێکی کۆندا کە تەنھا بەروارانی مێژوویی زۆری تێدا و ئیستا لەلامە و نووسراوە: ھاتنی محەمەد پاشا و تەمەر پاشای کۆبێ بۆ سەر ئەحمەد پاشا و شەڕکردن وان لە خوارەوێ گلەزەرە و کوژرانی تەمەر پاشا و گیران و کوژرانی محەمەد پاشا بە دەستی ئەحمەد پاشا و مردنی ئەحمەد پاشا لە (۱۷)ی مانگی ڕۆژووان لە قەراخی سالی (۱۹۲)دا لام وایە کە ئەو محەمەد پاشای ھەر میری گەورە، ئەگەر ھەوێت بیروپرای منیش لەم بابەتەو ئەوێ: نەتەوێ کوردان چەند سەدەبەکی ناوی (میر)یان لە جیاتی پادشا بەکار ھێناوە. لە سەر دەمی میر محەمەد و پێشتریش لە ھەموو شوێنێکی کوردستانیدا میر زۆربوون، بەلان لە ڕووی ئەوێ کە میر محەمەد پاشا جاری سەرەخۆبێ و ئالای ئازادی کوردستانی ھەلداوو بەخواوەن تاج و تەخت و سککە و پوول و پارە و

سويا و هممو جوړه چه کيکي له رواندز داده پرشت، بهو هوښانه وه گوی پيشکه وتنی له هممو ميره کانی کوردستان بردبوو. له گشتیان به ده سته لاتر و به ټيزتر و پر شانوشکو تر و گه وره تر بوو، بوی (میری گه وره) یان پي ده گوت. هه روه کو هه موولایه کیش ده یزانن نه وده می پیتی (گ) نه بوو هه ر به (ک) ده نووسرا و پیتی (ه) له دواي وشانه وه نه بایه له جياتی سر (فه تحه) به کار نه ده برا، که وایه (گه وره) به (کوره) نووسراوه و به هه له ش کرکی پي کراوه و راستییه که ی میری گه وره یه نه ک میری کوره.

سهرنج (۲):

به گزاده کانی رواندز و باپشتیان و بادلیان و ده رگه له، له و بنه ماله به رزن؛ به لان ئیسماعیل به گی کوری سه عید به گی کوری عه ولا پاشای کوری به کر به گی هی گوندی باپشتین، زور له پيش میر محمدهد پاشیدا له خانه واده ی سوزان جوی بوونه ته وه.

به روار (تاریخ) انی میژوویی و پتویست

- میر محمدهد پادشا له ۱۱۹۸ ی کوچیدا له رواندزی له دایک بووه.
- میر محمدهد پادشا له ۱۸۲۶ ز دا ته پلي نازادی و سهر به خوئی لیډا.
- میر محمدهد پادشا له ۱۲۲۹ کوچیدا له سهر ته ختی پادشایی دانیشته.
- میر محمدهد پادشا له ۱۲۴۷ ی کوچیدا به له شکره وه په لاماریکی ناروای برده سهر برا کورده یزیدیه کان و کوژتاری لیگردن.
- میر محمدهد پادشا له ۱۲۴۶ ی کوچیدا شاری هه ولیتری گرت.
- میر محمدهد پادشا له ۱۲۴۸ دا شهری له گه له زبیریان کرد.
- میر محمدهد پادشا له ۱۲۳۱ دا له رواندزی کاولوکاندا کارخانه ی توپ دارژتن و چه ک دروستکردنی دامه زراند.
- میر محمدهد پادسا ۱۲۵۰ ی کوچیدا بناغه ی دوستایه تی له گه له محمدهد شای قاجار دامه زراند.
- میر محمدهد پادشا له ۱۲۵۲ ی کوچیدا خوئی به ده ست تورکانه وه دا و چووه نه سته مېوول و له گه رانه ودا شهید کرا.
- کوچی دوايي مه لا یه حیای مزووری بیتگانه په رست له ۱۲۵۴ ی کوچیدا.
- شهری به درخان پاشا له گه له تورکان له ۱۲۶۲ ی کوچیدا.

- له دایکبونی شیخ عهبدولقادی کوردی گه یلانی له ۴۷۰ ی کۆچیدا، تهمه نی ۹۱ سال و له ۵۶۰ ی کۆچیدا کۆچی دوايي کردووه.
- کۆچی دوايي شیخ عهبدوللای ههولیری له ۱۲۵۲ ی کۆچیدا.
- کۆچی دوايي حاجی مهلا عومره ئهفندی باوکی مهلا ئهفندی ههولیری له ۱۳۰۹ ی کۆچیدا.
- کۆچی دوايي سلیمان بهگی غازي کورپی سلیمان بهگی بهبه له ۱۰۸۸ ی کۆچیدا.
- گرانی له سالی ۱۲۷۶ ی کۆچیدا.
- پشانهوه چاقولکه (تاعون) له چاخى دهولته تی بارام پاشادا له ۱۱۵۲ ی کۆچیدا.
- پشانهوه (تاعون) ی گهوره و گرانی ۱۷۱۱
- چاقولکه (تاعون) له دواي قاتوقريه کی زۆر سهخت ۱۲۴۳
- هیتلنج و پشانهوه ۱۲۵۹.
- پشانهوه ی جاری چوارهم ۱۲۴۶.

سەرچ (۴):

له دواي وهگره پانی دهولته تی سۆران، پواندز ماوهیه کی به ئه یالهت مایه وه، له پاشان بوو به قهزایه کی ۵۵ گوند و ۳ ناحیه و خرایه سهر سنجاقی شاره زوور و بوو به یه کییک له قهزایه کانی شاره زوور؛ به لان له سهرده می حکومه تی مونتهدبه دا بوو به قهزایه ک و خرایه سهر لیوای ههولیر.

سهر نه ژمیری پيشوو و ئیستای پواندز

به پیتی لیسته یه کی «قاموس الاعلام» بهرگی ۴ و لاپه ره ۲۸۸۸ نه وده می پواندز ۱۰ ههزار کهس بوو. سالی ۱۹۳۵ له سهر نه ژمیری شاری پواندزدا ۲۱۷۶ کهس بوون و قهزا به هه موو ناحیه کانیه وه ۳۸۳۴۲ سهره.

شاری پواندزی له پيشدا له خواره وه له سهر رووباری بوو. که په ره ی ئه ستاند، سهر وهش ئاوه دانکرایه وه که به قهلات ده ناسرئ. ئیستا مزگه وتییک و ته کیه و خانه قایه ک و ۹ چایخانه و ۲ گهراج و دهسته دوکانییک و چاپخانه و مه کینه ی پاکهت دروستکردن و چه ندین خانو و سهر ا و قوتابخانه ی کور و کچان و گوهرک و بروسکه و چه په ر (پۆسته) و نه خو شخانه و به یته ری لییه و له زۆرتین مالاندا باخچه ی جوان هیه.

شارى ئەمپۇڭى پۈندۈزى لى ھى پىشۋو گەلىك جۈانتىر و خۇشتىر و خانووبەركانىشى
گوشادىرن. لى كاولۇكانىشدا چەند مالىكى لىيە. قايمقام كەرىم بەگ وىستى كۆنە شار
ئاۋەدان بىكەتەۋە، بەلام داخەكەم سەرى نەگرت.

موتەسەرىفەكانى لىۋاى ھەۋلىر

كى ھەۋلىر كەۋتە ژىر ئالاي عىراق و بوو بە «لىۋا» و پۈندۈزىش كرايە قەزايەكى ئەم لىۋايە،
ئەخمەد ئەفەندى كۆپى عوسمان ئەفەندى كە پىۋاۋىكى گەۋرە و لى يەكە بىنەمالە
خانەدانەكانى ھەۋلىرە، ئەمپۇڭەش لى مەجلىسى پىرانى عىراقىدا ئەندامە، بوو
بەموتەسەرىفى ھەۋلىر. لى دۋاى وى مەجىد ئەفەندى يەعقۇبى كەركۈكى. لى پاش وىش
خەمىد ئەفەندى موسلى و جەلال بەگى بابانى سلىمانى و لى دۋاى وانىش مەحمۇد
فەخرى مىللى كەركۈكى و لى دۋاى وانىش پاىەبەرز ئەخمەد تۇفىق بەگ بوو
بەموتەسەرىف و خاكى سۆرانى بەدلىپاكىيەتى و مېھرىبانى و ژىر دەستپەرۋەرى و
نىشتىمانپەرستى و داد و مۇرۋىيەتپەرۋە پۈوناك و ئاۋەدان كىردۈۋە. ئەمپۇڭە ھەموو
دانىشتۋانى لىۋاى ھەۋلىر سۈپاسى دىكەن و لى دادپەرۋەرى و نىشتىمانپەرستى وى
سۈپاسىبىرژىر و خۇشخالىن.

مىژۋى مىرانى سۆران بەناۋى پىرۋى وى و لى سەردەمى پىر فەرىدا كە بەخشلى چاپى
يەكەم پاۋاۋەتەۋە ماىدى سەرىلندى و بەختەۋەرىيە.

ئەم پاىەرزانى كە لىدۋاى ئەخمەد تەۋفىق بەگ لى لىۋاى ھەۋلىرىدا تا سالى ۱۹۶۲
كراۋنەتە موتەسەرىف ئەمانەن:

- ۱- سالى زەكى بەگ ۲- مستەفا يەعقۇبى ۳- مستەفا قەرەداخى ۴- سەئىد قەزاز
- ۵- شىخ خەسەنى تالەبانى ۶- رەشىد نەجىب ۷- جەمال عومەر نەزمى ۸- نەجمەدىن
- سايىب ۹- عەبدولخەلىم سەۋى ۱۰- ئىسماعىل خەقى ۱۱- مستەفا يەعقۇبى ۱۲-
- خالىد نەقشەندى ۱۳- عەلانىدىن مەحمۇد ۱۴- بەدرەدىن عەلى.

کوردستانی موکریان

یا

ئاتروپاتین

ئازەربایجان

کردهوهی

هوسین هوزنی

له سه‌ره‌تای تاریخه‌وه هه‌تا سه‌یفودین موکری

سالانی ۸۷۱هـ / ۱۴۶۶م

چاپی ییکه‌م

کوردستان
 و مەڵکەکان
 4. سەرمەنای
 نازەرخشە ٨٠ تاسیف الدین مۆکری
 سالانی ١٤٧١ هـ (١٩٥٦)
مۆکریان

(آذربایجان)

KURDSUTANI MUKURI

ATRU PATIYN

(Azirbayjan)

Le setotey tariykhewe Hata Sayfaddiyani

Muku rly

Salaniy 87 QH 1456 M Huscin Huzni

Mukuriyani

به ناوی خوداوهندی بهخشنده و میهره بان

له دواى سوپاس، گه لێك میژووی كوردانمان به سیپارهیی چاپ و بلاوكردنهوه. بهلام ئارهزوومان ئهمه بوو، به چاكی له میژووی كوردستانی موكریان ئاگادار ده بین. كه وردبوینهوه به بی زانیی تهئربخی «ئاتروپاتین» له خاكی موكریان گه یشتن زۆر دژواره؛ ناچار به تێكهلاوی ئهم كتیبه مان دهست پێ كردوو و ناومان لێنا «كوردستانی موكریان» یا «كوردی ئاتروپاتین».

نوویسه ر بۆ گه یشتنه دلخواز ۱۵ سال پتر خه ربكی كۆكردنه وهی داوه پۆو هه ودای بلاو و له ملا و له ولا كه وتووی په راگه نده و په رتیشانی ئه و بوو. هه ر هه ودا و پۆیكی له لایك هه كه وتبوو، گه ردم كرده وه و لێكم گرێدا و گه یاندمه وه یه كدی. بۆ ئه وه دوو چتی زۆر زل له به رچاوم بوو:

۱- نوویسهینه وهی میژووی كوردستانی موكریان به هۆی گه لێ كتیب و نوویسه راوانی پۆژه هه لات و پۆژئاوا و ته ماشا كرن.

۲- یه كسه ره له سه رچاوه كان (منبع) وردبوونه وه و كۆكردنه وهی ئه و سه رچاوه بلاوانه ی كه هه ره بك به لایكدا په رشبوون. وا نه بووه كه ئه وه ش یه كێك لێی دوابی. هه ربێك به پیتی هه لكه وتنی و به سه ر داها تنی له هه زاران سه ره بو ردا ندا دێرێك له هی كوردستانی موكریان ده سته كه وتبێ، كه به پیتی ها تن و چوونی خۆیا ن لێی دوا بن و با سیا ن كرده ی.

ههروهكو له ده ورانی گه لێك دووری پێش ئیسلامیدا، ئاسووری و كلدانی و میسه ری و یۆنا نی و رۆم له ها تووچوون و شه ر و كێشه یاندا له كوردانی ئاتروپاتین و له ده وری ئیسلامدا میژوونوویسه كان به هۆی هه لكه وتن و شه ر و زالبوون و ها تووچوون و پابێته و ئاسایش و داوا یارمه تی و پشتیوانی، له كتیبه كانی خۆیا ندا سه ره بو ردا ن نوویسه یو نه وه و هێندێك میژوو یا جوغرافیا ی ئه قوام و خاكی ئاتروپاتین و ئاسیا یان كه نوویسه یه له ربزی ئه قوامی ئاریا نیدا له كورد كه دوا بن، كوردی ئاتروپاتین كه وتۆته به رچاو، ئه ویش زۆر به وردبێنی نه بی نابیندری و ئه ویش زۆر پچه رچه ر و بلاو و شه رزه یه.

ئه وانه ی گو ترا و ئه و نه ده بلاو و شه رزه و بی سه ره به رن و كه مو كورت ده تواندری بگو ترێ كه ها تو نه ته پایه ی له بی ره چو نه وه و ونبوون. بۆ كۆكردنه وه و پێكه وه نوو سا ندى ان ره نه ج و

ئەزىزەت و ماندووبوونىكى زۆر و بەسەرىدىكى دوورودرىشى دەۋى. لەگەل ئەۋەشدا چەند ھەزاران كىتەپ كە بەزمانانى لىك جودا لە ەسرانى پىش ئىسلامەۋە تا ئەمىرۈكە نوويسراۋنەۋە و ھىچ كامىكىيان نەكرانە كوردى و كۆكردنەۋى ئەۋ ھەموو كىتەپ و نوويسراۋنەش لە ھىز و تەۋانايى و بەدەستەلاتى ئىمە بەدەرە و دەموچاخ و سەرمايەش نەھىلەر و دەست و زمان گىردەرە، كە پەردەي كەموكورتى لاپرى و لەسەر بىنەچەكەيىكى جوان و خاۋىن و توند رىكخى و كىتەپكى شايان و بەرىز بىتە پىشەۋە. دەۋرو ەسەرەكانى رابردو، ئىستە زۆرچاك لەبەرچاۋانن كە لە چى تەمومىر و تارىكىدا تۈاندراۋە. ئەم مەلۇماتەي تەئىخى، كۆكرىتەۋە و ئەم كىتەپە بنوويسرىتەۋە و بخرىتە ۋو (بەبى ئەۋەي ك ئاشكرا بوۋى مەۋەقىيەت تا چ پايدەك ۋوۋى داۋە).

ئەمەش نادىار نىيە كە تەنھا كەستىك نەشى و لە تەۋانايىدا نىيە، مېژۋى ئەۋ ھەموو ەسەرە تارىك و شېرەزە و بلاۋەي كورد كۆكاتەۋە و بىكاتە پەراۋى (كىتەپ)؛ نويسەرىش لەۋە ئاگادار و دىنبايە. بەلام گوتراۋە «ئەگەر ھەمووش نەزاندىرا با ھەمووش بەرنەدرى». لەبەرئەۋە تەقەللا درا بەھەر جۆرىك بوو. ھەموو ئەزىزەت و سەرئىشە و ناگوزىرىك خستە مل؛ ھەرچى لەدەست ھات كۆششم كىر ئەم كىتەپە لە ۋژى ناسىنى تەئىخەۋە تا ئەمىرۈكە بەپايانم گەياند و كىرمە ۳ بەش:

بەشى يىكەم لە ناسىنى تەئىخەۋە تا دەۋرى سەيفودىن موكرى سالى ۸۷۱ھ ۱۴۶۶م بەشى دوۋەم لەۋ تەئىخەۋە تا دوايى ھاتنى ھاكىمانى موكرى بەشى سىيەم ھەتا ئەمىرۈكەيە.

نوويسەر زۆرچاك ئەمەي زانىۋە كە ئەم كىتەپە لە كەموكورتى و لە چەۋت و خۋارى نەپارتىزراۋە. تىگەيشتەۋەكان بەچاۋى مېھرىبانى كە وردىنەۋە، ئەۋ گوناھە لە ئىمە ناگىر و دەپھارۋىژنە سەر كەچى زەمانە و دەست نەۋرىشتەن. پىشتىۋانى لە خوا دەخۋازم.

رواندز - كانۋنى دوۋەم - ۱۹۳۸

خوسىن خوزنى

بهندی ییکه مین

جوغرافیای کوردستانی موکریان و شتیوه و ره وشتو

دهستور و زمان و خوویان

زهوی و خاکی نه مپۆ که ناوی موکریانه، خاکیکی زۆر به پیت و بهره کهت و حاسل خیزه و که وتۆته جنوب و جنوبی شهرقی و شرق و جنوبی غه ربی گۆلی «ورمی» وه؛ به لام له پیتیدا به خاکیکیان گوتوه که خاکی مادی بچوک بووه؛ نه مپۆ که نه یاله تی نازربايجانی ئیرانی پی ده لێن، ههروه کو له هاتودا دیته گوتن.

کیتوهکانی موکریان: نهو کیتوانه که له شمالی غه ربی بۆ جنوبی شهرقی پاکشاون و ریزه کیتوکن به چاکی بهرامبه به کیتوه بهرهکانی زاگروسی راههستان و لیک گرتدراون و پیکه و نهووساون. له پیکه وه بوونی رشتهی زاگروسی پیکه وه و له نیوانی یه کدا راکیشراون. به هۆی شتیو و دۆله گه وه رهکان و چۆمه کانه وه لیک پچراونه وه و بوونه ته دوو کهرت و بوون به دوو کیتو.

کیتوهکانی پۆژناوا: گه لیک توند و سهخت و دژوارن. له پۆژه هه لاته وه نزم و ئاسان و بهر پی خوشن. به بهرزی نیتوهنجی کیتوهکان ۳۲۰۰ متر ده بن و سهرقوچکه و ته پله سه ری نهو رشتهیه که له نیوانی مه زرای «شنۆ» و «ئالان» دایه و یهک ییکه و لیک نه پچراوه و هه لکه وتوه نه مانه ن: چپای رهش، کیتیوی سپی، بارزین، کانی خولا، قه ندیل، باقر، حاجی برایم. جگه له وانه چهند شاخی قووچی دیکه ش هه ن که سالی دوازه مانگ و پترین مانگانی سال نهو کیتوانه به بهر داپۆشراون و کویستانتیکی زۆرخۆش و په نگین و جوانن.

له نیوانی گه ردنی کیتلهشین و ئالاندا، رشته کیتوهکانی موکریان، خاوه ند ریکویتیکی و یچویتیکی زۆرجوان و خاوتین. راکیشراویان له شمالی غه ربیه وه بۆ جنوبی شهرقی خوار بۆته وه و ریز راههستان. لیک پچراونه ویان له «ئارات» وه له گه ل کیتوهکانی «زه هاو» و «لورستان» ه.

له رۆژه‌لانی موکریاندا دوو پیزه کیتو هه‌لکه‌وتوون، یه‌کیان ناوی «به‌رده‌سپیر» ه و هی دووه‌میان ریشه‌ی موکریانه. له به‌رام‌به‌روهه وه‌کو یه‌کدی هه‌لکه‌وتوون. گه‌رووی چۆمی «چه‌خه‌توو» لیتی پچریون. ریشه‌ی کیتوی به‌رده‌سپیر چۆمی «ته‌ته‌هوو» درپویه‌تی و کردوویه‌ته دوو له‌ت. کلکه‌ی ئه‌و پیزه شاخه به‌ناوی کیتوی «کورته‌ک» ده‌ناسرێ و هه‌تا شاری سابلاخ و جنووبی گۆلی ورمێ پاکشاوه. درتژی کیتوی به‌رده‌سپیر، له شیمالی غه‌ریبه‌وه بۆ جنووبی شه‌رقی به‌که‌می‌ک خواربوونه‌وه پووی به‌رۆژه‌لانی درتژ بووه و پاکشاوه.

ئه‌و پیزه کیتوانه شایانی ئه‌هه‌مییه‌ته بۆ به‌شکردن و هه‌لکه‌وتنی. به‌راستی هه‌موو ئاوه‌کانی کوردستان له‌و پیزه کیتوانه هه‌لده‌قولن و له‌وتیه به‌به‌شکردن دینه خواره‌وه. دامیتنی رۆژه‌لانی ئه‌و کیتوانه پوو به‌سه‌ره‌وژیری، هه‌موو نه‌رمایی و به‌رپی خوش و ئاسان و چایه‌ر و له‌وه‌پاش و جوان و زۆر به‌رز و به‌گه‌رووی پێره‌وی چۆمی چه‌خه‌توو دوا‌یی دیت. ئه‌و کیتوانه ده‌کشینه سه‌ر چۆمی چه‌خه‌توو و دامیتنی دوا‌یی پێ دێ. که ئه‌و چۆمه که‌وتۆته دامیتنی ئه‌و کیتوه‌وه، له‌ رۆژئاوای ئه‌و، گه‌لی «گه‌روو» ی چه‌خه‌توو و چۆمی «زێ» (زاب) ه.

شاخی به‌رز و کیتو قوچه‌کانی سه‌ر ته‌پله و که‌له‌سه‌ره به‌رزه‌کانی ئه‌و پیزه کیتوه ئه‌مانه‌ن که دینه‌گۆتن. شوان، بریان، پالانسه‌ر، دالانیه‌ر، شیرنستان، کورده‌ک، کیتوی یاقوباغا، مله‌ی کیتله‌شین.

رێبوا‌ری زێی گه‌وره پوو به‌رۆژئاوا له‌ جیگا به‌کلکی کیتوه‌کانه‌وه‌یه، ئه‌ویش له‌ پیزه کیتوی به‌رده‌سپیر هه‌لکه‌وتوو. زێی گه‌وره پوو به‌رۆژئاوا ده‌چیته خواره‌وه، به‌لام سه‌رچاوه‌کانی ئه‌م چۆمه‌ش هه‌ر سه‌ری ئه‌و کیتوانه‌یه که لیتی هه‌لده‌قولتی. شاخ و قوچه‌ک و به‌رزی ئه‌وان ئه‌مانه‌ن «کیتوی ته‌کلوو» که گه‌لی و چۆمی چه‌خه‌توو له‌ چۆمی سه‌قز که قۆلکی چۆمی چه‌خه‌توو لیتی جوێ ده‌کات و ده‌بیچریتتی.

کیتوه‌کانی که له‌ خاکی موکریان هه‌لکه‌وتوون، ئه‌وانیش کلکه‌ی پیتچ و چین به‌چینی خواروخیچی و مله‌کانی کیتوی به‌رده‌سپیره که به‌نیتو خاک و زه‌وی ئه‌و پارچه‌دا به‌هه‌موو لاییکدا بلاوبۆته‌وه و پاکشاوه و قوچه‌ک به‌رزه‌کانی ئه‌وه‌بوون که له‌ سه‌ره‌وه‌ گوتران. کیتوی ته‌کلوو و کیتوی «وه‌نه‌وشه» له‌ نیتوانی چۆمی «خاڵۆ» و چۆمی ته‌ته‌هوودا هه‌لکه‌وتوو. کیتوی «پارشان» له‌ نیتوانی چۆمی خاڵۆ و چۆمی ته‌ته‌هوودا یه، کیتوی «سورمتان» له‌ شیمالی سه‌رچاوه‌ی ته‌ته‌هوودا یه.

به پیتی ئه وه ده توانین کیتوه کانی موکریان بکهینه دووبه ش. یه کیتکیان: چیا گه وره کانی که له شمال و شمالی غه ربی بۆ جنوب و جنوبی شرقی راکشاون و هه موویان خاوه ند قوچکه و شاخ تیشه ی زۆر بهرز و بلند و ریز و ناسراو و به ناوبانگ و دیارن.

هی دووهم: چین و پیتچوخواری کیتوه کانی دووهمن که له رۆژئاواوه بۆ رۆژبه لات لای کیتوه کانی گۆریوه. ئهم کیتوانه ش له ژێر ته ئسیری ته نگه تاوکردنی زۆرگران و سه ختی ئاورپژێنی کیتی «سه هه ند» دا وه رگه راوه و راگیراوه. لای دووهمی ئه وانه ش دیسان تووشی گه لێک نه مدیو و نه ودیو، وه رگه ران و گۆران بووه.

چۆمه کانی کوردستانی موکریان:

له کوردستانی موکریاندا بۆ رۆیین و چوینی ئاوه کان ده تواندری دوو لایان بۆ دابندرئ. یه کیان لای شمالی رۆژبه لات که چۆمه کانی ئه ولایه عیباره تن له چۆمی چه خه توو و ته ته هوو؛ هی لای دووهمی لای جنوبی غه ربی، ته واو رۆژئاوایه که پیتی ده بیژری کانی زبی (زاب) بچووک، که ناوی پیتشووی «کیالووی» و به کوردی زتییه.

چۆمه کانی موکریان چونکه کیتوپاره و به رزوزنم و بلند و نهویه، له دوو لاه له رۆیین و خشاندایه؛ یه کیان شمال و دووهمیان جنوبی غه ربییه. چۆمه کانی شمالی بۆ گۆلی ورمی و چۆمه کانی جنوبی غه ربی به هووی زی (کیالووی) یه وه ده روات و ده رژیته دیجله وه.

حه وزه ی ورمی: له به رنه وه ی که سه رچاوه ی چۆمه کانی له کیتوه بهرز و به فراوییه کانی به رده سیتر و چلچاوه هه لده قولین، چۆمه کانی هه موو ده می پر له ئاون و پرین و پێگی رۆیشتنی ئاوی ئه و چۆمانه، چونکو شوپه کات نییه و به سه ر خاک و زه وی جواندا ده خوشن، ئاوی چۆمه کانی شیرین و پوون و سووکن. گه وره تری ئه و چۆمانه، چۆمی چه خه توو و ته ته هوون.

چه خه توو ناوی قه ده می چۆمی زترین (زه رین رود) ه. له ده وری مه غوله کاندا ناوی گۆردراوه و کراوه ته مه غۆلی و پیتیان گوتوه چه خه توو. ئه و چۆمه به درێژایی ۲۴۰ کیلومه تره که نزیک ۳۷ فرسه خه له چلچاوه و سه رچاوه وه رده گری. له جنوبه وه بۆ شمال ده خشی و ده رواته خواره وه. به شی به رزی ئه و چۆمه، چۆمی خوړخوړیه. به شی موهیمی له لای چه په وه چۆمی سه قزه که ئاوی کانیه کانی کیتی به رده سیترن و روو به سه قز ده چنه خواره وه. له دواي ئاو دیری و تیراوکردنی ئه و خاک و زه وییه به بانی مه یدانیکی

فره‌وبه‌ربن داده‌گریته و ده‌روا و تیکه‌ل به‌چۆمی چه‌خه‌توو ده‌بی و قۆلێکی گه‌وره داده‌مه‌زرتیتی.

چۆمی چه‌خه‌توو: له‌و جی‌گایه‌ که له‌گه‌ل چۆمی سه‌ق‌ز ده‌گه‌نه‌ یه‌ک‌دی تا جی‌گای تیک‌رژانیان، له‌ لای چه‌پیه‌وه‌ قۆلێکی دی‌که‌ی زلی نییه‌. به‌لام له‌لای راسته‌وه‌ی هه‌موو ئاوه‌کانی کێوانی «قودا، سارۆ» ده‌چنه‌خوار و تیکه‌ل به‌و ده‌بنه‌وه‌. قۆلانی دی‌که‌ به‌ناوی «له‌یلان، سارۆق» له‌ دامینی سه‌هه‌نده‌وه‌ دینه‌خوار و له‌ هه‌وشاره‌وه‌ سه‌ره‌وژێر ده‌بن و نزیک تیکه‌لبوون تیکه‌ده‌رژین و له‌گه‌ل چه‌خه‌توو ده‌بنه‌ یه‌ک چۆم و بۆ گۆلی ورمی ده‌خشن؛ ناوی چه‌خه‌توو ده‌که‌وێته‌ سه‌ر. له‌ شه‌رقی شیمالی و شیمالی شاری میاندا و سه‌ره‌وژێر ده‌روا و ده‌رژێته‌ گۆلی ورمیوه‌.

ئاوی ئه‌و چۆمه‌ گه‌لیک خۆش و شیرین و پر سووده‌ و هه‌موو خاکی دراوسێکانی که به‌سه‌ر خاکی‌دا ده‌روا، ئیستفاده‌یه‌کی قورسی لێ ده‌که‌ن، بۆ کردار و باخ و باخچه‌ و شیناوه‌ردی، به‌ند و جۆگه‌ی گه‌وره‌یان هه‌لبه‌ستوه‌ و به‌کاری ده‌بن. به‌لام ئاوی ئه‌و چۆمه‌ پتری بۆ کورده‌کانی «ساین قه‌لا» خێر ده‌داته‌وه‌. ئه‌وان له‌ هی دی‌که‌ پتر زه‌ویوزاری له‌به‌ر ده‌که‌ن و به‌کاری ده‌هێنن، به‌ند (سه‌د)ی زۆر زلیان لێ هه‌ل‌گرتوه‌ و به‌سه‌ر ئه‌و خاکه‌ حاصل‌ خیزه‌دا بلایان کردۆته‌وه‌ و ئاودێری ده‌که‌ن.

چۆمی ته‌ته‌هو: ئه‌و چۆمه‌ ناوی پێش‌سوی بالارود، پرووباری بالابوه‌. له‌ سه‌رچاوه‌وه‌ تا‌کو ده‌رژێته‌ گۆلی ورمیوه‌ کورته‌ و که‌م ئاوتریشه‌ له‌ چۆمی چه‌خه‌توو. ئه‌و چۆمه‌ له‌ گه‌لیتکی زۆر قوول و ته‌نگه‌وه‌ ده‌چیت و ریزه‌ کێوی کورته‌ک و به‌رده‌سێر له‌ یه‌ک ده‌پچرتی و ده‌روات هه‌واره‌وه‌. له‌ لای چه‌پیه‌وه‌ چۆمی «ره‌ش» که‌ چۆمی سابلاخه‌ و له‌گه‌ل چهند چۆمی به‌جووکی دی‌که‌ له‌ جنووبه‌وه‌ بۆ شیمال ده‌چنه‌ هه‌واره‌وه‌ و له‌ نزیک تیک‌رژانیان تیکه‌ل ده‌بن و ده‌چنه‌ گۆلی ورمیوه‌.

ئه‌و دوو چۆمه‌ زلانه‌ که‌ چه‌خه‌توو و ته‌ته‌هو یا به‌ناوی خۆیان چۆمی زێپین و پرووباری بالابن، له‌به‌ر شیرینی و خوشاویان و بی‌خوی و سوێر نه‌بوونیان ماسی زۆر گه‌وره‌ و زل و چاکیان تێدایه‌، به‌لام له‌به‌ر گوێنه‌دان و خۆ تێنه‌گه‌یاندنیان و بی‌خۆ لێ ماندوو‌کردنی ئه‌هالی ئه‌و ده‌وروشته‌ی هه‌ردوو چاک نه‌یان کردوو به‌پیشه‌ و پاره‌ماسی لێ ناکه‌ن؛ به‌ده‌ختانه‌ له‌و گه‌نجینه‌ پر پێژه‌ سوودمه‌ند نابن.

حه‌وزه‌ی دی‌جله‌: ناوی به‌شی جنووبی غه‌ربی کوردستانی موکریان که‌ سه‌رچاوه‌یان له‌ زۆر

کیتوانه وه دهرده که وئ و دهروا و یه کدی دهگرنه وه و چۆمی زتی (کیالووی) بچووک دادهمه زرتین و کۆده بنه وه و به لیتشاو له کیتوه کانی جنوبی غه ربیه وه دهچیتته خواره وه و دهروات.

قوولی و پر ئاوی کیالووی: له سه ره تادا له ته پله سه ری (مهیدان) که ۳۱۴۰ گز به رزه، سه رچاوه کانی کانی سه رچاوه یه تی که هینده به رزه. ئو به شه له به ربوونی کیوی «لگبن» که ۱۵۶۰ گز به رزه و له لای چه په وه گه لیستیکی بلند و به رز هه لکه وتوو که چۆمی که پیتی ده لئین چۆمی لگبن. له دوا ی ئوه که له کیتوه که وه دهچیتته خواره وه و به لای جنوبدا پیچ دهخوا و خوار ده بیته وه، له دۆلئیکی خوارو به ربندا پان ده بیته وه و له نزیک دتی «کاسه که ران» تیکه له به چۆمی لاین ده بی و دهچیتته خواره وه. گه لیک چۆمی بچووک له راست و چۆبی خویانه وه هه لده گرن و ده ست به رپۆیین ده کن.

که ده گاته سه رده ست له ناحیه ی سه رده ست که له به رزیدا له هه زار گز که متر نییه و دهچیتته خوارئ. له ویدا به کیالووی ده لئین «گارفین». ئو چۆمه له سه ره تادا چۆمی مهیدان که له کیتوه کانی غه ربی سابلان دیتته خوارئ پیتی ده لئین چۆمی مهیدان. له وه به ره و خوار پیتی ده لئین چۆمی لگبن. له لای راسته وه چۆمی «لاوین» که له گه له چۆمی لگبن تیکه له بون، که چوه خوار پیتی ده لئین چۆمی «ترکه ش». که نزیک سه رده ست بوو پیتی ده لئین: «که لوو». له وه چوه خوار «گارفین» ی پتی ده لئین. که که وته ده شتی دیوی کوردستانی عیراقه وه پیتی ده لئین زتی کوئی، به لام هه موو ناوی زتی کیالووی یا خود زابی بچووک.

چۆمی کیالووی که گه یشته ناحیه ی سه رده ست زۆر توند و تیژره ویککی وایه که له ده وری ۱۶ فرسه نگدا ۵۶۰ گز به ره و ژیر دهچیتته خواره وه. له دوا ییدا که له ناحیه ی سه رده ست تیپه ری، دووباره روو به رپۆژئاوا ده خشی و له کیتوه گه وره و به رزه کانی رپۆژئاوا ی ده ربه ندی ئالان و جنوبی ده شتی هه ولیر تیده په ری و تیکه له به دیجله ده بی.

قۆلی گه وره ی چۆمی کیالوو: چۆمانی «په زاوه» و چۆمی «لاوین» و چۆمی «مسنین» و رووباری بچووک و چۆمی گچکۆله کانی دیکه یه. له سنووری رپۆژئاوا ی جنوبی شنۆه روو به رپۆژه لاتی جنوبی ده خشن و ده چنه خوارئ و تیکه له به یه کدی ده بن و کۆده بنه وه و چۆمی (کیالووی) زابی بچووک دادهمه زرتین و ده رپۆن.

هه ره که له پیتشدا گو تران چۆمی مهیدان (مهیدان به له ک) و چۆمی لگبن ده بن و ویتلی ولاتان ده بن و ده ست له زیدی (وطن) خویان به رده ده بن و به ری خویان ده ده نه خاکی

گهرمیتن و دهشت و چۆلان. له لای راستیهوه قۆلی گهورهتری چۆمی کیالتوی چۆمی «بانە»یه. له دواى خاکوزهوى بانە ئاودیتەر و تیتراوکردنى دهچیتە خوارى و له نزیک سەر دهشت له شیمالى ریتبازى «ئالان» تیکهڵ بهکیالتوی دهی و لهویدا کیالتوی زۆر بهگهورهیى دهروات.

دۆل و گهلی بهرزى زبى کیالتوی له دوو لاهو دوو ریزه کیتوی بهرزى داگیر کردوه. ئهو چۆمه مادهی نهرمى و سستى و شلى کیتوهکانى دهگهڵ خۆیدا بردوه و له دۆلى نیتوانى دوو کیتوی تیک پهستاوتوه و سهرلهنوێ لهو تیک پهستاوتوهدا، ریتی چوونى بۆ خۆی کردۆتهوه. له بهشى نیتوهنجیدا فرهیتکی زۆره و سهرهوژتیری و لیژى و خوارى گهلێک لهسهر خۆترة و نهرم و هیتن دهخشى و له چوونى دا باشه.

لهو مهیدانى چوونى کیالتویدا که ئاوهکانى تیکهڵ دهی و له کیتوه بهرزهکانهوه بۆی دهچیتە خوارهوه و کۆ دهبنهوه و بهییتکهتى و کوومى دهپۆن، ههریهک لهپاستى خۆی ریزه گرتهوه و دهروا هتا دهگهنه زبى. پاناییتکی فره و شایانى چاندن و کردارى پهیدا کردوه. ئهوه بهکانى زپین کردارى موکریان ئهژمارداراوه و بهمهعهدهنى تهلا و بۆ گهلێک ئیشى بهکهڵک بهکارى دهبن.

خاکی کوردستانی موکریان: بهو خاکه دهلێن که کهوتۆته نیتوانى گۆلى ورمى و سنه و گهپۆس و زابى گهوره و دیاله و کیتوهکانى ههورامانهوه. بهلام ئهمپۆ له جنوب و له جنوبى غهربى گۆلى ورمیه بهسهر سنوورى تیران و عیراقددا تاكو دهچیتە شاخهکانى ههورامان، له شهرقهوه بۆ شیمالى شهرقى بهپشت تیلهکۆ و ساین قهلادا دهخشى، لهبهر مهراغهوه تاكو دهگاته رۆژههلاتى جنوبى گۆلى ورمى. خاکی موکریانى ئهمپۆ، ئهو خاکه خاکی مادى بچووک، ئاترۆپاتهگان (٤٠٠ سال ق.م)هوه و هیچ جوئ نهبووه و بچووک نهکراوهتهوه. که تهماشای خهریتهى پیتش میلادى عیسا بکرى، شارى سابلان ناوچهى موکریانه. له رۆژههلاتیهوه سهقز، له جنوبیهوه سهردهشت، له جنوبى رۆژههلاتى بانە، له رۆژئاواى شیمالیهوه شنۆ، له شیمالهوه گۆلى ورمى، له رۆژههلاتى شیمالیهوه ساین قهلا داخیلى موکریانى ئهمپۆکهیه؛ ههروهکو له باسى چۆم و کیتوهکاندا باسکران.

له دهورى مادیهکاندا بهو خاکهیان گوتوه «مادى بچووک» و له پاشا بهخاکی ئاترۆپاتهگان (نازربایهجان) ناوناوه که ئهمپۆکه بهموکریان ناودهبرى.

ئابووری (اقتصاد) کوردستانی موکریان:

کوردستانی موکریان خاک و سەر زهویتکی زۆر پوخت و به پیتز و کردار و پر سووده. کیتو و دهشت و دۆل و تهپه و گرد و شییو و نهوال و کهل و مله و لاشییوه بهرزونزم و بلندونهویهکانی، شین و خووش و بهچایهر و جوان و رهنگینه و ههموو جیتگای کیتلگه و چاندن و بهکاربردن و شایانی تیتدا کۆشان و تهقهلادانه.

چۆم و جۆگه و رووبار و بهنده پر ئاوهکانی شایستهی بهکارهیتنان و بهخۆپایی نهچوبنه. بۆ چاندن و جوت و رهنجبهری، کانی گهوههر و خاکی زیراپویه. بۆ گهنم و جۆ و دانهوێله و میگهله مهر و چار و پپړۆ بهخیتوکردن بئ وینه و نامادهیه؛ خاکهکهشی بۆ پیتگه یاندن و بهخیتوکردن زۆر پهسند و سازه بۆ ئیشوکار و کهم تیتدا ماندوووبون.

کان (معدن): کانی گرانبهها و بهسوود و پر بهههره ی بئ ژماره. لپهوار، میشه، جهنگه، دارستانی گهلیک ههیه و خاکی نامادهیه بۆ ناژنتی داری به بهر و چاک و ههموو رهنگه ی زۆره. بۆ پیتگه یاندنی گیای کیمیایی و گیای خواردن و گیای سه نهعتی گهلیکه و بهتایبهتی بالنده و پپړۆ (حیوانات) ی کیتوی بۆ راوکردن هینده ههیه ناییته ژمارهوه که له کهول و پیتست و گوشت و پهپر و تووکی نیستفادهیتکی قورس دهکری.

بهراستی کوردستانی موکریان، چاکترین خاک وزهوی و ناوی ههیه بۆ بهکاربردنی و تیتدا کۆشان و بهپیت و پیتز و بهسوودترینی خاکی کوردهکانی دیکهیه. دهستی تهبیعت له دروستکردن و ریکخست و دانانی کانی گرانبهها لهو خاکهدا کورتی و لهچهپری نه نواندوه، زۆر بهدلسۆزی سهروهت و چتی بهقیمهتی تیتدا داناوه و بهکهم بزوتن و هیندیک روو تیکردن و توژتیک ماندوووبون، ههموو چتیکه ده داتی. پیاو زۆرکهم تهقهلا بدا و توژتیک بۆ ماندوو ببی و هیندیک خهریکی بئ، له ههموو خاکهکانی دیکه پتری ده داتی؛ دانهوێله و چاندنی زۆرچاکی لی پهیدا دهکا و زۆر تیتدا دارا و بهختههر دهبی. نهگهر له کیتوهکانی بهرز و سارد و له گرد و شاخه فیتکهکانیدا مهر و بز و چاوپ و نهسپ و گا بهخیتوکا و داری لی بچهقیتندری، ئاوو خاک و ههوا ی هینده ساز و ناماده و بهسووده، زۆر سهروهت و سامانی پئ ده بهخشتی و دهوله مهندی دهکا. بهلام کۆشش و تهقهلایهکی کهمی له سهر بکا و تیتیدا بجوولیت و ببزوی و بۆ دهستی تهبیعتی نه هیتلی زوو بهئاره زوو دهگا.

نهگهرچی گهوره و خاوهند مولک و دیهاتهکانی کوردستانی موکریان له بهخیتوکردن و

به کاربردنی ئەو خاک و ئاوووه وایه چاویان نه قووچاندووه، به لّام به چاکی حهقی به کاربردنیان پینه داوه. هه چه نه زۆر هه ز له ئاوهدانی و خاکپه رستی و چاندن و کردار و باخو یاخچه و شیناوهردی ده کهن. له گه له ئه وه شدا خاکی موکریان جیگای بێ کردار و چۆلی زۆره و به بێ ئاوهدانکردن ماوه ته وه. گه لێک خاکی هێشتا نه کێلدراره و ماوه ته وه و دهستی لینه دراره، هه ره له ژێر دهستی ته بیعهت دایه؛ وه کو گه نجینه و گه نجوور دا پۆشاره.

سه ره وه و حیشه مهت و سامان و مه پ و حه یواناتی «ماد» یه کان که لا په ره کانی میژوو به باسکردنیان پر کراره، له سایه ی ئەو خاک و ئاوووه وایه ی موکریانه وه بووه که پیتی ناویانگیان به دونیادا کردبوو و پیتی بوون به ده وه لهت و حکومهت.

خاکی کوردستانی موکریان چونکو له گه لێک عه سرانی خراپدا به سه ری بردوو له گه لێک گه ران و سوپانی زمانه دا دووچار به وه گه ران و تیکچوون و که وتن و په رتیشانی و شپه زه ییه کی زۆر بووه؛ به سه ره که دا که وتوو و له وردبوون و سه ره و ژێریدا نه مدیو نه و دیوکی زۆری پێ کراره.

مه عه ده نانی به سوود و گرانه ها و به قیمه تی بۆ ده رخستن زۆر سووک و ئاسانه. هه چه نه د بۆ کاربردن و هینانه دهستی له گه لێک زه مانه وه ئاماده یه، به لّام گه لێکیش ماوه که هێشتا دهستی لێ نه دراره.

ئهو مه عه ده نانه ی به ئاسانی ده ره که ون: پتریان نه وعی به ردن، به رنه ستی - به ره قسل - به ره گێج - گلی سپی - به ردی خوێ - به ردی مه ره پ - به ردی سماته - به ره پا زار؛ ئەو به ردانه ی به ئاسانی له ده ستدان، نه وه بوون. به لّام ئەو مه عه ده نانه ی به نه زیهت و دژواری ده ست ده که ون نه مانه ن: ره ئی به رد - گوگرد - زه رنیخ - ته لق - مومیایی - مس - قورقوشم - زێر.

ئاوی مه عه ده نی: ئاوی مه عه ده نی گراو له خاکی کوردستانی موکریاندا زۆرن، له نزیک سابلاخ و له که ناری پۆژئاوای شار، گراوکی پر سوود و به کاری هیه. له ژێر ئەو گراوه که بووه به به رد، مه ره پێکی زۆر روون و خاوێن و جوان پهیدا ده بێ. وه کو شووشه روونه؛ له په نه ره ی مزگه وته کاندایه بری شووشه به کاریان بردوو. بۆ کێلی به گزاره و حاکمه کانی موکریان کراون به کێل. ئەو گراوه ئاوه که ی بۆ گه لێ نه خوشی به کار ده بن.

ئاوی گۆلی ورمی مه عه ده نییه. لای جنووبی خاکی خوێلین که شیمالی موکریان و خاکی موکریان، سالتی میقداریکی بێ ژمار خوێی لێ هه لده گیرێ و ده فروشرێ. له پێشدا ناغا و خاوه ند مو لکه کانی موکریان ده ستیان به سه ردا گرتبوو و به قیمه تیکی زۆر که م، به بار

دهیانفرۆشت. بهلام له‌دوایدا ئینحیسار کرا و بۆ کوردستانی موکریان زۆر به‌سووده.

گیایانی کیمیایی: کوردستانی موکریان دارای داری لێپه‌واری خاوه‌ند سوود وه‌کو: به‌رو، مازوو، گیتۆژ، گوتیز، تاوک، بادام، به‌لالووک، بناوه و گه‌لیک داری دیکه‌ش هه‌ن له لێپه‌واره‌کاندا که سوودمه‌ند و به‌که‌لکن.

مازوو گه‌لیک به‌که‌لکه بۆ کورده‌کان و به‌پێژه. بۆ ده‌باغ به‌کاری ده‌به‌ن و تیجاره‌تیکی زۆری له‌سه‌ره. داری مازوو چواره‌ به‌ران ده‌دا.

گیایانی کتیی: تیبیی و سه‌نه‌تی له‌نیو میشه و دارستان و لێپه‌واره‌کاندا گه‌لیکن. له‌ داریش به‌ولاهه گیای خۆرسک و کتیی بۆ تیب و سه‌نه‌تی زۆرباش و به‌که‌لکی هه‌یه. بۆ کیمیا و سه‌نه‌ت و تیب به‌کارده‌برێن و له‌ شیر و شیر و ره‌گی دار و گیاکانی کتیی ئیستفاده‌ییکی بێ ژمار ده‌کری، به‌تایبه‌تی گه‌زۆ زۆر به‌کار ده‌به‌ن. ئه‌وه ماده‌یه‌کی شیرینه که ده‌که‌وتیه سه‌ر گه‌لا و به‌رگی داره‌کانی لێپه‌وار. له‌ویش چاکتر و به‌که‌لکتر نه‌یشت؛ شیرهی داری قه‌زوان و «داره‌به‌ن» ه، به‌بریندارکردنی داره‌که شیر ده‌رده‌خا و ده‌بیته بنیشت.

که‌تیره: شیره‌گیای کتییبه که پتیی ده‌لێن «گوتینی». که بریندار کرا شیر له جیگای برینه‌که دێته‌خوار. ئه‌و که‌تیره‌یه تیجاره‌تیکی قورسی له‌سه‌ر ده‌گه‌رێ و بۆ ده‌ره‌وه ده‌چیت و به‌کار ده‌برێ.

«سه‌هلاب» که بنه‌گیایه و ده‌رده‌خری و له‌پاش به‌ناو و ئاور زه‌رد ده‌کری و وشک ده‌کریته‌وه. ئه‌ویش زۆر به‌که‌لکه بۆ کورده‌کان. توجار ده‌بیه‌نه ئه‌وروپا، سالی له‌وانه باروبارخانه‌ی قورس بارده‌کری و بۆ ده‌ره‌وه‌ی کوردستان ده‌نێردری.

دارانی ده‌ستچین: داری ده‌سچین و به‌به‌ر و بێ به‌ر له کوردستاندا هێنده زۆرن، نایینه ژمار، به‌لام ئه‌وه‌ی ئیمه زانیومه ئه‌مانه‌ن:

دارانی به‌به‌ر: سیر، ئالوبالو، گیللاس، قه‌یسی، توو، ترش، سماق، هه‌نجیر، هه‌نار، هه‌رمی، سنجوو، پسته، فندق، هه‌لووچه، بادام، هولوو، خوڤ، شه‌فتالوو، گوتیز، تری. به‌تایبه‌تی جوژه‌رتیه‌کی زۆر له موکریاندا هه‌یه نایینه ژماره، به‌لام من ناوی ئه‌و چهند جوژه‌م زانیوه، لێردها لێدوانی بێ که‌لک نه‌دیترا بۆی باسی ده‌که‌م: خه‌لیلی، که‌زه‌نگی، مایه‌میتو، ده‌سته‌چن، حوسینی، ریشی باب، تولوخ، چاوکوکه، شیر، کشمیشی، بۆلمازوو، ساحیبی، سه‌رقوکه.

دارانی بئى بەر: چنار، پەلەك، چنارى جەوھەردار، گەز، بۆز، بىيى، ئەرغەوان، بىدمشك، شەنگەبى، رەشەبى.

حەيوانات: لەبەر ئاووھەوا و لەوھرى باش كوردستانی موكریان حەيوانى كەوى و كىوى زۆرن. ئەو خاكە ھەموو جۆرە حەيواناتىكى لى پەرورەدە دەبێ. جا چ كىوى بى و چ كەوى بى، چاكى پێدەگەيىتت. حەيوانانى كەوى زۆر بەكەلك بى مەر و بزن.

لەسەر قوچكە و تەپۆلكە سەرەكانى كۆتستانەكان و ھەتا دامىنى خواروھى شىن و پەر لەوھر و چاھەر خۆش و پەر گىايە. پترىنى دىھات مەر و بزن بەختو دەكەن، بەروون و پەنیر و خورى و مەرەز و موو فرۆتن بەرێ دەچن. مەرەز و خورى و موو دەرىسن و بەتەنەن و كرو بەرگ و داخەر و بەخۆدادەر بەكارى دەبن.

چاكترىن حەيوانانى كەوى: پترۆ و چارۆيە كە ئەسپ و ماين و گا و مانگا و گامىش و كەل و ئىستەر و كەرە. لە كوردستانی موكریاندا ئەو حەيواناتانە تۆوى زۆرچاكيان بەختوكراوە و جىسيان زۆر پەسند و ھەلبرێردارە.

لە كىو و دەشت و دۆلەكانى موكریاندا حەيوانانى كىوى گەلىك جۆرى ھەن: پەلەك - گورگ - رىوى - چەقەل - چوالەكە - كورەبەش - كەمبىار - بەراز - ورچ - دەلەك - كەرويشك - سمۆرە. گەلىك حەيوانانى دىكەشى ھەن كە ئەھالى پرايان دەكەن و لە پىست و گوشت و پىويان ئىستفادە دەكەن، بەتايبەتى لە كەول و پىستەكانيان زۆر ئىستفادەيان ھەيە و تىجارەتێكى قورسى لەسەرە، كە بۆ خاكى ئەوروپا دەبرێن.

زمان و شىوھى كوردى موكریان: زانا و گەورەكانى كوردناس و بەتايبەتییەكانى كوردناگا، لە بابەت زمان و شىوھى كوردەكانى موكریانەو گەلىكيان گەتوگۆ لى كردووە و ھەرىك بەباوھرى و تىگەبىشتنى خۆى لى دواو و بەراستى كردووانەتە موباحەسە و گەتوگۆيەكى عىلمىيى زۆر بەقىمەت و ھەقى راستەقىنەكان پێداون.

حەسەن پىرنىا لە كىتیبى ئىرانى قەدىم و لە فەسلێ دووھى تەمەددونى «ماد»ى دا لە «دارمىس تىتىر»ى مۆتەتەبىعى ئىرانى نەقل دەكا كە كىتیبى موقەدەسى زەردەشتيان ئاوىستا بەزمانى مادى نوويسراوھتەو، دەلێت: بەھەر جۆرىك بى، شكىكى نىيە كە زمانى مادى لەگەل زمانى پىشوو پارسىدا نزىكى يەكدى بوون و زۆركەم لەگەل يەكدىدا تەفاوھتەيان بوو، ھەر وەكو لە دەورى «ئىستراپۆن»دا مادى و پارسى بەناسانى لە يەكترى گەبىشتوون، گەلىك لە عولەماكان بەوە دلتيان، كە زمانى كوردى ئىستاكە زمانى مادى بوو.

ئىسقىلقۇپەيدىي ئىسلام لە زمانى كورد دواندا دەلەيت:

زمانى موكرىانى كرمانجى تا بانە و سەقز دەروات و لەو بەولاولە ناچيت. لە جنوبى ناوى چەخەتوو و خوړخوړە و تىلەكۆ بەولاولە شىوہى كوردستانى سنە دەست پىدەكا هەتا دەگاتە سنە. ئەردەلانىيەكانىش هەتا پاىەيەك زمانەكەيان شىوہى موكرىانييە، گەرچە لەمەويش نزىك بوو لە زمانى هەورامان، بەلام لەبەر تىكەلاوى ئەردەلانىيەكان لە عەشائىرانى موكرىان و دانىشتنى عەشائىرى موكرىان لە خاكى ئەردەلانددا بۆتە مايەى وەرگەرانى زمانى ئەردەلانى بەشىوہى موكرىانى. هەر بەو دەستوورە تا ئەندازەيەك زمانى ئەردەلانى ئەمڕۆ لە شىوہى پىتشووى خۆى لايداو و بۆتە شىوہىيەكى جوان و وىچووى موكرىان.

گەورە (موسستەشرىق) رۆژھەلاتناسەكانى كوردان لە بابەت زمانى كوردىيەو گەلەتيك دواون و بېريان لە زمانەكانى ئيران و زمانى دىكە كردۆتەو و خستويانەتە مەيدانى باس و خواسەو. هينديك بەو باوەريان كردوو كە زمانى كوردى و پارسی لە دەورەتيكى زۆر لەمىژدا يەكبوون، بەلام كەم كەمە هەرچووە و لە يەكدى جوئ بۆتەو و دووركەوتۆتەو. لەسەر خەتەتيكى ئاشكرا و ديار و زاندارا، رويان لە بەرزبوون و سەرگەوتن كردوو، تاكو گەيشتۆتە پاىەيەكى وا كە ئەمڕۆ خويان نواندوو و خويان نيشاندوو و لەبەرچاوان. جا كەوا بوو بەپىي ئەو ناتواندرئ ببيژرئ كە: شىوہى كوردى شىوہىيەكى فارسىيە و يەكبوون و لىك دووركەوتوونەو.

بەپىي ئەمە كوردى لە زمانى ئىرانى جوئ بۆتەو و هەريەك لەمانە چەند شىوہىيەكيان لى پەيدا بوو، دەبيندرئ و دیتە بەرچاوان كە لە ولاتى ئىراندا فارسى چەند جۆرە شىوہىيەكى تاييەتى هەيە، بەلام لە بنەچەكدا هەمويان فارسىن؛ نە موكرىانى و نە لورى و نە بەختيارى و نە بلووجى و نە گۆران و نە كەلهورى و نە كرمانجى شىمالى و غەربى و نە شىوہى كوردىيەكانى دىكە و نە زازاى و نە دونبەلى و ئەوانەن. هەروەها كوردىش زۆر شىوہى هەن و خواوەند دارايىكى بەرز و خويان نواندوو و شىوہىيەكى سەربەخۆن. مودەقيق و زاناي مەژوو (تارىخ)ى كورد «مىتجەر ئەدمۆندس» لە مەقالەيەتيكى دا كە كراوەتە سىپارە و لە چاپدراو و بلاوكراو تەو دەلەيت: ئىدى بەچاكى و خاوتىنى و تەواوى ئاشكرا بوو كە زمانى كوردى شىوہىيەكى فارسى نىيە. زمانىيەكى پاك و خاوتىن و پالاوتوى «ئارى» يە و بەتاييەتى هەلژاردراوى و تاييەتييەكى سەربەخۆى هەيە.

هەموو وردبىنەكان و زانا و تىگەيشتوو زمانزانەكان لەگەڵ زمانى كوردى خەربىبوون و

تییدا سەرکەوتوون، لەوێ که ئەم هەموو شێوانەی زمانی کوردی داخوا کامەیان بنەچەک و ئەساسن بۆ ئەوانی دیکە. لەوێدا گەلیک ماندووبوون و واق ماون، بەلام لەپاش گەلیک تەدقیقات، زۆر بەچاکی تێگەیشتوون و باوەریان کردوو و بەوێ دلتیابوون که بەپیتی ئەتووغرافی و جوغرافی و رپوایت و دەنگە دەنگ و زمان و عەنعەناتەوێ، کوردی موکریانی (سابلاخ) دارای ئەو هەموو مەرج و ئەوساف و شرووتانەوێ و زۆرچاک خۆی نواندوو و شایان و پەسند کراوێ که ئەمڕۆ ببیتە نمونە بۆ ناسین و زانیینی رەگەز (عرق)ی بنەچەکەو (ئاساس) زمانی کوردی. چونکۆ ئەو هەموو ئەوساف و شرووتانەوێ تییداوێ که ئیسپاتی بنەچەکەو خۆی بکا.

بەچاکی بەمە باوەرکراوێ که زەرەدەشت لە خاکی موکریان لە شاری سەرەدەشتی ئەمڕۆ هاتۆتە دوتیا و بەزمانی دوای ماد قەسەو کردوو. مێژوونووسەکان گوتوویانە لە سنووری بەرەو ژوورتری ولاتییک هاتۆتە سەر زەوێ که ئەمڕۆ بەخاکی موکریان ناسراوێ. شێوێ ئەو زمانە که «زەندا ویتستا»ی کتیبی موقەددەسی پێ نوویسراوێتەوێ، هەرە نزیکترینی شێوێ موکریان وێ یاخود یەکسەرەزمانی موکریانێیە. زانا و عولەماکان بەگەریمێوێ بەوێ دلتیابوون و باوەریان کردوو، هەرەکو گوترا.

حەسەن پیرنیا لە کتیبی ئێرانی قەدیما گوتوویەتی که کتیبی زەرەدەشت بەزمانی مادی بوو و زمانی مادی ئەو پۆرژە، زمانی کوردی ئەمڕۆکەوێ. عولەما و زاناکانی ئاوروپا و گەرەکانی دینی زەرەدەشتیانێ ئەمڕۆکە که لە ئێران و هیندستان، ئەوانەوێ سەرەوێ تەسدیق دەکەن و بەوێ قەراریان داوێ که زەرەدەشت لە خاکی موکریانێ ئەمڕۆکە لە دایکبووێ و بەزمانی مادی بچووک قەسەو کردوو و کتیبی موقەددەسی بەو زمانە بووێ که زمانی موکریانە.

زمانیکی ئەو کوردانەوێ لە خاکی دیجلە و زتی بادینان (زتی گەرەو) و شەتی ئەدەهەم و سیرواندا که قەسەو پێدەکەن، شێوێکەوێ بێ گری و خاوین و پاک و بەرز و جوانیان هەوێ. لە بابەت ئیشکالی ژمارەوێ که لیمات و وشەوێ زۆر دەولەمەند و دارای گەلیک لوغەتە؛ ئەوێ شێوێ موکریان و زمانی موکریانێیە.

مامۆستای تێگەیشتووی زمانی کوردی «مێجەر سۆن» دەلێت: ئەو شێوێ و زمانەوێ کورد قەسەو پێ دەکا پتییان دەلێن کوردی، لەو زمانانەوێ کوردی که لە کوردستاندا هەن و بەکار دەبرێن شێوێ زمانی موکریانێ زۆر بەئەهەمییەت و بەرزە. جگە لە شێوێ موکریان،

به و جوړه كوردی موكریان شتیه و وشه و بنهچه كه هه ره كونه كه ی خوی زوریاش به خیتو كړدووه، نه گهر میسال بۆ نه وه بیتدریته وه، ده بی ته تلیفاتی تاییه تی بۆ بكری، له بهر نه وه نه و چنده وشه ی سهره وه مان به نمونه نیشاندا و باسمان كړد.

نه وانه ی به وشه و شتیه ی موكریانی بناسرتن و كه موكورتی شتیه ی موكریانیان به خیتو كړدبی، شارانی هه ولیر و رواندز و رانیسه و قه لادزی و كویتی و لیوای كه ركوك و چه مچه مآ و سلیمانی و هه له بجه و شاریاژیر و پینجوبین و سوورداشه له خاکی كوردستانی عیرا قدا نه گهرچی شتیه ی بنهچه كه بیان شتیه ی موكریه، به لام هیندیک وشه ی بیانی تیکه وتووه و وه كو موكریانی نه مړو كه به پاکی و خاوتنی نه ماوه؛ به تاییه تی زور وشه ی تورکی كه وتوته نیو وشه كانی سلیمانییه وه. له گه ل نه وه شا شتیه ی موكریانی خویان هه ره به خیتو كړدووه، به نه اندازه بیك تنه ا و شه كانیان كه میتك گۆر دراوه.

به لام خاکی موكریانی نه مړو كه كه شاری سابلخ و شنو و سهردهشت و بانه و سه قز و ساین قه لان، زوریاش وه كو له سهره وه گوترا، وشه و شتیه ی موكریانی به خیتو كړدووه و له نیو نه واندا وشه تیکه نه چوه. به لام شتیه كه میتك كه نریك به نه رده لان بووبی، سه قز و ساین قه لایه، نه ویش به نه اندازه بیکی زوركهم شتیه یان فهرقی كړدووه، به لام وشه كانیان هه ره له جی خویان جیگیرن و نه بزوتوون.

په وشت و ده ستوری كوردستانی موكریان:

كوردكه كانی كوردستانی موكریان، خاوه ند په وشتیكي باش و خاوتن و چاكن. هه موویان ته بیعه تن زرنګ و وشیار و تیگه یشتو و بیرتیژ و قسه زان و زمان ناوهر و به فهراسهت و عاقلن. زوركهم میان ده كه ویته بهرچاو كه گیتژ و كاس و هیتړ و تینه گه یشتووبن. نه گهر له په وشت و كرده ویان ورد بیریته وه، ته ماشا ده كړی له هه موو تیره كانی دیکه ی كورد هه لېژاردراون. كوردی موكریان له گه ل خوتندن و عیلم و خه تخوشی و فهن زور به هه وهس و به كو شه وهن، زوركهم ده بیندری كه نه یخویندبی و خه تی خوش نه بی. له بهر نه وه یه كوردیكي موكریان كه چوه نیو كوردكه كانی دیکه وه به بی نه وه ی بناسری و ناوی بزاندری پیتی ده بیژری «میرزا» یه عنی نه میرزاده؛ چونكو له پیتشدا تنه ا هه نه میرزاده كان ده یانخوتند. نه وه نیسپاتی ده كا كه هه موو كوردستان ناگادارن و زانیویانه و باوه ریان كړدوه به وه كه كوردی موكریان هه موو خوتنده وارن و كاتب و عالیم و زانا و شاعیر و میتشك پروون و وریان.

بۆ بەرگ و داخەر و پیتخەف و نیتومال، روحو خانەوادەیتى، لە ھەموو كەسەىك پتر پیتشكەوتوون. بەرگى زۆرچاك و گرانبەھا و پیتخەف و داخەرى زۆرچاك بەكار دەبەن. ھىچ پىاو و ژن و كوێ و كچى ئەوان نابیندرى كە بەرگى ئالووال و جوانیان لەبەر نەكردبى. دەچیبە ھەر ژوورى خانوویكى كوردی موكریانەو، نییە مافوورى گرانبەھا و بەرە و لباد و جاجم و مەوج و پترىكى زۆر چاك نەبیندرى.

لە مائەوە زینەت و جوانكردنى بالەخانە و كۆشكەكانیان بەپەنجەرەى شووشەبەند جوان پازاندراو تەو. ھەركەس بەپیتی دارایی خۆى نیتو مالتىكى پوختە و باشى پیتكەو، ناو، ھەر ئیشو كاریك بكا، ئىوارە دەچتە نیتو خانوویكى خاوتن و دەرگاوبانىكى جوانەو. خانووبەرەكانیان گەورە و پچووك بى بەزەوق دروستكراون. خواردن و خۆراكى زۆر بەلەزەت و باش و چەور و خۆش نەبى ناىخۆن ئەگەر كەمیش بى.

كوردی موكریان بەتەبیەت حەز لە باخوواخچە و گول و گولزار دەكەن و گەلىك ئەھەمىەتیان پێداو و زۆر پیتشیان خستوو، بەتایبەتى ئەھالى سابلان گەلىك ئارەزووى دەكەن و باخوواخچە و دارى چاكیان لە دەوروپشت و پۆژئاوا و شىمالى شار پیتگەیان دوو. لەنیتو ھەموو حەوشى خانووبەرە و مالتیدا باخچە و گولزار دامەزراندراو.

تەرزى خانووبەرە و بینایان زۆرجوان و گەورە و مەحكەمە. دیوارەكانیان یا خشتى سوور و قسل و یا مۆرە، بەلام پتریان خشتى سوور و قسل و گیتچە و نیتو حەوشەكانیان بەردەپۆژە.

ھەر دى و ئاوەدانىتەك لە دێھات و مەھال و ناحیەكانى كوردستانى موكریان تەماشا بكړى، لەلایەن خاوەندە مۆلكەكانەو مەدرەسە و قوتابخانە بۆ خوێندن و تەحسىلى علوم دامەزراندراو. لە بابەت علومى پیتشو بەناوچەى عىلم داندرابوو. ھەر عالىم و مەلایىكى چاك ھەبوايە دەیانبردە لای خۆیان. مەدرەسە و مزگەوت و قوتابخانەى رێكۆپیتك و باشیان ھەبوو. لە نەفسى شارى سابلان سێزەدە مەدرەسەى زۆر گەورە و قوتابخانەى بەناوبانگ ھەبوو. گەورەكانى موكریان زۆریان، جگە لە كوردى و فارسى و عەرەبى، زبانی فرەنگستانیش دەزانن و خوێندنیان ھەر لە مالى خۆیان بوو. لەگەڵ ئەو ھا ئەدیب و عالىم و شاعیر و خۆش خەت و زانا دەبن و لە عىلمدا سەردەكەون.

گەورەكانى موكریان زۆر لەگەڵ چاندن و باخ پەرورەدەكردن خەرىكەن. گەنم و جۆ و برنج و دانەوێڵەییكى بى ژمار پێدەگەین. لە سالى ١٩٢٦م وە چەوئەندەرى قەندیان دەست پى

کردوو و دهیچیتن. زۆر مونتەزەم فێری پەرۆه‌رده‌کردنی بوون. لە چۆمی مەجیدخان هەتا دەگاتەوێ قەرەداخ شیمالی شاروێران، هەموو دەستی بەچەوێندەر چاندن کردوو. تووتن پێگەیانندن گەیاندراوێتە بەرزترین پایە و سەرخواوە.

ئەهالی شاری سابلاخ بۆ تێجارەت و کرین و فروتن و داد بەستاد لە هەموو کەسیکی دیکە پێشکەوتووترن. شارەکانی ئێران و ڕووسیا نییه کە کوردیکی سابلاخی لێ نەبێ و بە تێجارەت و بازرگانی خەریک نەبێ. کوردی سابلاخ بەتایبەتی و هەموو کوردی موکریان هێندە لەگەڵ بازرگانی و کرپار و تێجارەت هەوێ سدارن و حەزی لێدەکەن، سەد هێندە لە مەئمووبەت و ژێردەستی دڵگیر و نەفرت دەکەن. لە منداڵیەو بەکرین و فروتن ئالوودە دەبن، ئەوێش پتر بۆ خۆتندن و نووسین هانیان دەدا، تاکو دەرەتەر و نووسین لە دەست خۆیاندا بێ نەک بیانی.

کوردی موکریان بەجاریک خواوەند عیزەتی نەفس و حەمیەت و پیاوێتین و میهمانپەزیر و غەریب نەواز و دەستگیری کەوتوو و هەژار و لێقەوماوانن؛ هەر فەلاکەت و کێشە و نەبوونی پێک بەسەر کوردی موکریاندا هاتبێ، لەو ڕوویەوێ بوو، هەرۆکە لە داها توودا باس دەکرتن. هەر لێقەوماویک و دەستەنگ و داماوێک پەنای بۆ بردن، پەنایان داو و دەستیان گرتوو. بۆ پشتیوانی و پێویستی چی بووبێ بەجێیان هێناو و یارمەتی و کۆمەکیان کردوو. ئەگەر لەو ڕیگایەشدا مāl و بوون و نەبوونی دانا بێ بەری نەداو. ئەو خوێوەوێشتە لە کوردی موکریاندا نەبێ لە کوردەکانی دیکەدا ناکەوێتە بەرچاو.

کوردی موکریان لەگەڵ ئەوێش کە خوێوەوێشتیان تێجارەت و بازرگانی و کرپارە، گەلیک بەبەخشش و کەرەم و نانوخوانن و بەمەسەرف و دەست بلاون. ئەوێش هەموو بۆ میوانداری و پیاوێتی، دەنا سەفاهەت و ئەعمال و پیشەیی خراپیان نییه. لەگەڵ مەشرووباتی ئەلکولیدای بێ هەوێسن و حەزناکەن نزیکی چتی دیکەش بن. خواردن و چاو تووتن و بەرگیان زۆر دەچیت.

هەموو دڵپاکن و ڕووخووش و ناوچاو خاوتن و تێرن و غەیبیور. لە پیاوێتی و بەخشین و دەستگرتندا گرژی و مەنت نیشان نادەن و پێیان عار و کورتی و بەدەنەژادیه.

کوردی موکریان بەجاریک پیاوێژن و منداڵیان بەئەندام جوان و سوور و سپی و شیرین و شۆخوێشەنگ و قەشەنگن. ناحەزییان زۆر نەدیتراو. هەموو بەجاریک دەنگخۆشن و قسەنەزم دەکەن و گۆزانی دادەنێن. هەموو کوردستان دەنگ و خۆشخوانی و نەزم لە وان

فیر دهن. ته بیعت دهنګ و ناوازی خوش کردوون و ته بیعی مهوزوون و شاعیرن. نه مړوکه هره نه زمیځکی خوش و ناودار و تهر و باشی له کوردستاندا بی هی موکریانه. شایر و شاعیری غهړا و به ناویانگیان لی هه لکه وتووه. ناووهوا و خاکه که به ته بیعت پتیا ن ده که یتیت.

سابلاخی موکریان: شاری سابلاخ له دواي نهوه که شیریه کی موکریانی له دهست شا عه باسی سه فه ویدا هه لات، دیته ته کانی سووتاند و هه لات و گهړاوه، سالی ۱۰۳۹ نهو شاره ناوه دانکراوه تهوه. به لام له دهوړی نادرشادا شاریکی گهړه بووه. نهو شاره هه رجیتی دانیشتنی حاکمانی موکریان بووه.

نهو شاره له نیوانی ۴ کیودا هه لکه وتووه، روزه هه لاتی شار کیوی «داسا مه جید» ه، جنوبی شار کیوی «علیاباد» ه، روزه اوای شار «میدان به لک» ه، شیمالی غهړی شار کیوی «خه زایی» ه. شیمالی روزه هه لاتی شار کیوی «قولقولاخ» ه. کلکه ی قولقولاخ که که لکی به گزادانه، روو به روزه اوا دهړوا و چومی سابلاخ له کیوی خه زایی ده پچرینیتته وه.

شاری سابلاخ له پاناییتی کی نیوانی کیوی شامه جید و علیاباد و نه وانه دا هه لکه وتووه. چومی سابلاخ له جنوبیه و به شیمال ده چیتته خوار. که که وتوته روزه اوا و روزه اوای شیمالیه وه، کیوانی خه زایی و میدانی له دهشتی شاری سابلاخ پچریوه تهوه.

شاری سابلاخ خاوه ند باخچه یه کی زوره. به درتیرایی چومی «رهش» نه مبه ره و بهر باخ و باخچه و میشه و داره، هه تا ده چیتته خانه کی وسوکه ند، لهو چومه ناودیر ده کرتین.

لهو چومه له پردی سووره وه هه تا خواری شاری سابلاخه وه، چوار به ند (سه د) ی زور گه وړه ی لی هه لبه ستراره که هه ر به ند یتک چومی به جارتیک پتیداده چتی. له وسوکه ند و قونقه لا و داره له ک دیسان یه که له دواي یه که به ندی لی هه لبه ستراره و هه موو مه حالی شاریو تیران ناودیر ده کا.

سابلاخ ۱۳ مزگه وت و ۲ ته کیه و ۱ خانه قای هه یه که نه مانه ن: ۱- مزگه وتی دارو غه ۲- مزگه وتی سوور (جامیعه) ۳- مزگه وتی حاجی نه حمده ۴- مزگه وتی مه لایه حیا ۵- مزگه وتی قازی ۶- مزگه وتی سهد بایزید ۷- مزگه وتی سهد نیزامی (مزگه وتی گورگان) ۸- مزگه وتی هه باساغا ۹- مزگه وتی روسته م به گ ۱۰- مزگه وتی شا ده رویش ۱۱- مزگه وتی تازه ۱۲- مزگه وتی قبیله ۱۳- مزگه وتی بازار.

ته کیه کان: ۱- ته کیه ی خه لیفه مه حمود (سهد قادر)، ۲- ته کیه ی گولبابا.

خانه‌قای نیری له مزگه‌وتی هه‌باسا‌غایه و خانه‌قای سه‌یدی زه‌نبیلی له مزگه‌وتی حاجی نه‌حمه‌ده. هه‌موو ئاو‌ه‌دانن و مه‌دره‌سه‌یان هه‌یه، به‌لام نوێژی جو‌مه‌ له مزگه‌وتی سوور ده‌کری. سابلاخ ٤ -حه‌مامی هه‌یه: ١- حه‌مامی میرزا ره‌سوولی له‌شکری ٢- حه‌مامی پۆتی ٣- حه‌مامی شو‌جاعده‌وله ٤- حه‌مامی هه‌باسا‌غا. حه‌مام و مزگه‌وتی هه‌باسا‌غا، هه‌باسا‌غای دی‌بو‌کری دروستی کردوون و زور‌گه‌وره و خو‌شن. گنیشته‌یه‌کی جوان و کلیسه‌تی‌کی‌شی لی‌یه. سابلاخ خاوه‌ند کاروانسه‌را و تیمچه و راسته‌بازار و مه‌یدان و دوکان و چای‌خانه‌یی‌کی زۆره، هی به‌ناوبانگیان، مه‌یدانی «ئارد» ی و مه‌یدانی «حه‌مه‌خرچه» و مه‌یدانی «داران» و مه‌یدانی ئاسنگه‌ران و مه‌یدانی زیرینگه‌ران و مه‌یدانی ره‌ژی فروتن و مه‌یدانی مه‌نگوران.

کاروانسه‌را به‌ناوبانگه‌کانی: ١- کاروانسه‌رای که‌ری‌خان ٢- کاروانسه‌رای تووتن ٣- کاروانسه‌رای نه‌راقیان ٤- کاروانسه‌رای (مووسلیان) ٥- کاروانسه‌رای قازی ٦- کاروانسه‌رای میرزا ره‌حمه‌ت، چهند کاروانسه‌رای بچو‌وکی دیکه‌ش هه‌ن. دوکانی که‌لیکن، له ده‌وری شاهنشاهی په‌هله‌وی دا جاده‌یی‌کی دوورودرێژ له پردی سووره‌وه بو سێ ئاشان به‌سه‌ر به‌ستینی ره‌نگ‌ریزاندا، به‌کووچه‌ی جووله‌کاندا نه‌مه‌سه‌ره و نه‌وسه‌ر کیشراوه و دروست کراوه و له ده‌ست دایه له به‌ستینی چۆمیه‌وه به‌سه‌ر خرپیدا راست بو باخی قبیله بکیشری، نه‌قشه‌ی داندراوه.

باخه به‌ناوبانگه‌کانی سابلاخ: ١- باخی مه‌جیدخان ٢- باخی سه‌یفودین خان ٣- باخی گوێزی ٤- باخی زیخی ٥- باخی قۆری ٦- باخی قۆبی ٧- باخی حه‌سه‌نخان ٨- باخی قازی ٩- باخی سیسه ١٠- باخی قبیله و نزیک ٥٠ باخی دیکه‌ش هه‌ن.

له سابلاخ ناوی کاریز و کانی و چالاو ده‌خۆنه‌وه و له ناوی چۆمیش نیستفاده ده‌که‌ن. کاریزی به‌ناوبانگ و پر ناویان چوارن که له قیبله‌وه بو ناو شار چووه و مزگه‌وت و حه‌مامه‌کان به‌کاری ده‌به‌ن. به‌لام له زۆر مزگه‌وت و ماله‌کاندا کاریز و بی‌ری خۆیان هه‌یه. شاری سابلاخ ١٠ گه‌ره‌کن: ١- گه‌ره‌کی چۆمی ٢- گه‌ره‌کی مزگه‌وتی سوور ٣- گه‌ره‌کی حاجی حه‌سه‌نیان ٤- گه‌ره‌کی قه‌لا ٥- گه‌ره‌کی رزگه‌یان ٦- گه‌ره‌کی جووله‌کان ٧- گه‌ره‌کی خرێ ٨- گه‌ره‌کی ئه‌رمه‌نیان ٩- گه‌ره‌کی قۆله‌قه‌بران ١٠- گه‌ره‌کی قبیله.

قه‌برستان (گۆرستان) له‌به‌رداشامه‌جیده‌وه به‌درێژی گۆرستانی مووسلمانانه، له لای قیبله‌وه قه‌بری به‌گزادانه، له قیبله‌ی شار، گومبه‌زی بوداقخان و که‌ری‌خان و پیاوه

گهوارهکان و حاکمه‌کانی موکریان، له پوژئاواى جنوبى شار و له‌سه‌ر که‌لکى قوژخى قه‌برستانه، له‌سه‌ر پټگای گراوان و پردى سوور قه‌برستانى جووله‌کانه، له پوژه‌ه‌ل‌ل‌تى شار و له‌پشت سى ئاشان قه‌برستانى ئه‌رمه‌نیه.

ئاسارى قه‌دیم له سابل‌اخ زۆرن، به‌لام ئه‌وانه‌ى به‌ناوبانگن ئه‌مانه‌ن: ١- کوشكى «فه‌قه‌قا» که له نزیک دټى ئیندرقاشه ٢- «به‌رده کون‌تى» له خوار دټى وسوکه‌نده‌ویه، ٣- گردى «قول‌ى» له خوار دریا‌زه‌وه که‌وتو‌ته نیتوانى قونقه‌لا و دریا‌ز ٤- گردى «له‌جى» سى گردن و نیوسه‌عات له خوار ئیندرقاشن ٥- کۆنه شار (شارو‌یران) له شیمالى ئیندرقاش گوگته‌په له پوژه‌ه‌ل‌لات و له پوژئاواى له‌جى شیمالى (گاپیس) و کیتچاوا، جنوبى ئیندرقاشه. ئه‌و کۆنه شاره که‌وتو‌ته نیتوه‌راستى ئه‌وانه‌وه، ٦- قه‌لاى سارم له پوژه‌ه‌ل‌ل‌تى سابل‌اخ به‌سه‌عاتیک دوور له‌سه‌ر کیتو‌تیکى زۆر به‌رزه، دټى لاچین له جنوبى ئه‌و کیتویه ٧- قه‌لاى «موتاوا» له ده‌شتى کۆنه لاجان دایه: دټى «جه‌ران» له‌سه‌ر ئه‌و قه‌لایه‌یه و ئاسارى ماوه. ٨- گردى «هۆلاکو» له‌سه‌ر چۆمى چه‌خه‌توو له پوژه‌ه‌ل‌ل‌تى میانداوه‌یه. له‌گه‌لیک جټگای دیکه‌شى ئاسار هه‌نه.

به‌لام شار و یران (کۆنه‌شار) کۆنه پایته‌ختى مادى بچووک (پرسپه) بووه. له هاتو‌دا باسى ده‌کری که ده‌وریکی زۆر گه‌وره‌ى به‌سه‌ر بردووه.

له ئاسارانى تازه «مزگه‌وتى سوور» و «پردى سوور» هى حاکمه کورده‌کانى موکریان و پردى میانداو له‌سه‌ر چۆمى ته‌ته‌هو، هى حاجى ره‌سوول‌تى گه‌وره سابل‌اخى و پردى قه‌ره‌قشلاخ هى مه‌ولانا سادقن. هه‌روه‌کو له جټى خو‌ياندا لیتیان ده‌دو‌یتین. له دټى بزکان و قه‌ره‌گو‌یزو ئینچه‌که‌ى شیخان، ئاسارى قه‌دیمه هه‌ن. له ئینچه‌که بورجى پوژ و مانگ له‌لایه‌ن شټخه‌کانى ئه‌وتیه کراون.

ته‌شیره‌ته‌کانى کوردی موکریان

کوردی راوه‌ند و شوول و شاهین:

له ده‌ورى ئسلامیه‌تدا، له سالى ١٩ هيجرى «هورمزان»ى حوکمدارى نه‌هواز داواى یارمه‌تى له کوردانى موکریان و کوردی دیکه‌ى کرد. له‌شکرى قورسى کورد له عه‌شیره‌تى شوول - سول‌دز - شاهین - راوه‌ند له خاکی موکریان‌ه‌وه به‌هاواریه‌یه چوون. له دزیوول (دزفول) پټى گه‌یشتن. نه‌ویه‌خت له شاهنامه‌ى په‌هله‌وى، جلدى یه‌که‌مى لاپه‌ره‌ى ١٠دا به‌م شیعه‌ى خواره‌وه لیتیان دواوه که ده‌لتی:

ز کوردان شاهین و پاره‌ند و شوول

بسی لشکر آمد سوی دیزوپول

هر لهو لاپه‌پیدا فەرهنه‌نگۆکی کردۆتوه و ده‌لیت:

شوول - سوول - شولدز - سولدز عه‌شیره‌تیکێ گه‌وره‌ی کوردن که له خاکی بانه و سه‌قز و پۆژاوا‌ی نه‌و خاکه‌دان.

له‌وه‌وه و امان بو‌ ئاشکرا‌بو که نه‌و خاکه‌ نیوانی مه‌حالی زارزا شنۆ و سه‌قز و بانه‌یه. نه‌مپۆکه مه‌حالی سندووس (سلدوز) له شیمالی غه‌ربی سابلاخ و پۆژه‌ه‌لاتی شاری شنۆه هه‌لکه‌وتوه و به‌ناوی نه‌و کوردانه‌وه بووه.

عه‌شیره‌تی شاهین له خاکی گۆلباخی نه‌مپۆکه‌دا بوون. عه‌شیره‌تی «زوردلان» له نزیک کرماشان و هه‌رسیندا بوون. نه‌رده‌لان له مانه‌یه، نه‌ویش هه‌ر له‌سه‌ر کوردی شوول بوون. عه‌شیره‌تی کوردی پاره‌ند له خاکی ئیتستای مه‌راغه و گه‌رمه‌پو و کێوی سه‌هه‌ند و گه‌وگان و دیکه‌ورگاندا دانیشتون. حکومه‌تی پاره‌ند که له به‌ندی چواره‌مینێ نه‌م کتێبه‌دا باس ده‌کرتن له‌و عه‌شیره‌ته‌ن. به‌مه‌اله‌ی سه‌لاحه‌دینی نه‌یووبی که له شام و میسر حوکمداران کردوه له عه‌شیره‌تی پاره‌ندن.

نه‌و عه‌شیره‌ته‌ پیاوانی زۆر گه‌وره‌یان لێ هه‌لکه‌وتوه: «ئێین په‌وه‌ندی» ی به‌ناوبانگ و خاوه‌ندی «خه‌مه‌سه» ی شێخی شیرازی له‌و عه‌شیره‌ته‌ کورده‌ن. که نه‌بو موسلیمی خوراسانی له‌گه‌ڵ مه‌پوانی نه‌مه‌وی شه‌ری کرد و له‌گه‌ڵ سه‌ففاح پاسخی دا به‌هۆی کورده‌کانی پاره‌نده‌وه‌ بوو. نه‌وبه‌خت له شاهنامه‌ی په‌هله‌وی جلدی سیپه‌مه‌دا ده‌لیت:

سبه جامه‌گان از سران ره‌وه‌ند

همان جنگ جویان کوهس سه‌ند

هه‌رانکس که دینش بود خرمی

کز ایران شمارد سراسر زمی

عه‌شیره‌تی کوردی بانۆکی:

له ده‌وری حکومه‌تی نه‌مه‌ویدا کوردی موکریان گه‌لیک چووبوونه نیو سو‌با‌هی نه‌مه‌ویه‌کانه‌وه. سالی سه‌د و سی و دووی هیجری که حکومه‌تی نه‌مه‌وی دوایی هات، نه‌و عه‌شیره‌ته‌ کوردانه له فه‌له‌ستین و شامه‌وه پوو به‌کوردستان گه‌رانه‌وه و له قه‌لای «قه‌لب» ئیماره‌تیکێ بچووکیان دامه‌زراند و یازده قه‌لای گه‌وره به‌ناحیه و دێهاتیه‌وه

خستیان دهست خوځان. نهم ههشت عهشیره ته بوون که شهرفنامه و «کوردهلر» باسی کردوون و لییان دواوه، که له کوردی خاکی موکریان بوون و له لهشکری «مروان الحماری» دوامین خهلیفه نهمویدا خزمهتیاں کردووه:

۱- بانۆکی، ۲- هویدی، ۳- دلخیزان، ۴- بوجیان، ۵- زیلان، ۶- بسیان، ۷- زکزیان، ۸- بهرازی. نهم ههشت عهشیره ته لهسهر قهبیله و تییره پتریوون و ههموویان ئایینی داسنییان ههبووه. لهو خاکه‌ی که گرتیاں تا نزیک سالی ههزاری هیجری ئیمارهتیاں هه مابوو، بهناوی ئیمارهتی سلیمانییهوه ناودهبران؛ چونکه یهکهمین نهمیرتکیان که له قهلا‌ی قهلب دانیشته و دهستی بهئیمارهت کرد ناوی سلیمان بوو.

عهشیره‌تی رۆژه‌کی:

له خاکی موکریانهوه عهشیره‌تی بلباس و قه‌والیس که نۆزده قه‌بیله بوون، باریان کرد و چوونه نزیک شاری «خۆی» ی له جیگایه که پتی ده‌لین تاو (تاب) دانیشتن و کۆبوونهوه و هه‌وای کیشوهرگتیاں کهوته سه‌روهه. روو به‌خاکی بدلیس چوون و حاکمیتکیان بۆ خوځان دانا. بدلیس و خوځان گرت و دهستیاں به‌فه‌رمان‌ه‌وایی کرد. نه‌وانه به‌سێ قۆل داندراون:

۱- بلباس، ۲- قه‌والیس، ۳- هه‌زۆ.

بلباس ده قه‌بیله‌ن ۱- که‌له‌چی، ۲- خه‌پیلی، ۳- باله‌کی، ۴- خیاره‌تی، ۵- کۆزی، ۶- به‌یشی، ۷- سه‌کری، ۸- کارسی، ۹- بیدوری، ۱۰- پلاکوردی.

عه‌شیره‌تی قه‌‌والیس نۆقه‌بیله‌ن: ۱- زه‌ردوزی، ۲- واندای، ۳- پرتافی، ۴- کورده‌کی، ۵- سه‌ه‌ره‌وه‌ردی، ۶- کاشاگی، ۷- خالیدی، ۸- واستوده‌کی، ۹- عه‌زیران. عه‌شیره‌تی هه‌زو پینج تیره‌ن: ۱- قیانی، ۲- بایکی، ۳- موده‌کی، ۴- زوقیسی، ۵- زیدان.

حه‌سه‌ن درێژ (نوزن هه‌سه‌ن) له سه‌ره‌تای حکومه‌ته‌که‌یدا چووه سه‌ر به‌دلیس. نهمیر ئیبراهیم حاکمی به‌دلیس به‌رامبه‌ری کرد. ده‌وره‌دانی به‌دلیس سێ سالی کیشا، له هه‌موو نه‌هالی شار و له‌شکری به‌دلیس نهمیر ئیبراهیم و شه‌ش پیاو رزگاربوون؛ نهمیر ئیبراهیم ناردرا قه‌زوین.

له دوا‌ی مردنی هه‌سه‌ن درێژ، یه‌عقوب به‌گی کوری له‌به‌رئه‌وه له عه‌شیره‌تی رۆژه‌کی له‌به‌دلیس هه‌ر سه‌رکیش بوون و شه‌ریان ده‌کرد، نهمیر ئیبراهیمی کۆژت. له نهمیر ئیبراهیم سێ کور به‌جیمان که هه‌سه‌نه‌لی و حوسینه‌لی و شامحه‌مه‌د ناویان بوو.

له عه‌شیره‌تی رۆژه‌کی محهمه‌د ئاغای که‌لهوکی که سه‌ره‌هات و زانای ئه‌و عه‌شیره‌ته بوو، له‌به‌ر پشتیوی که‌وتبووه له‌شکری مه‌ری سپییه‌وه. هه‌موو ده‌می کورده‌کانی ده‌بزاوت که به‌جنه‌وه سه‌ر به‌دلیس و بی‌گرنه‌وه. له‌ دوامیندا هه‌سه‌نه‌لی و حوسینه‌لی کورانی ئه‌میر ئیبراهیمی له‌ قه‌زینه‌وه برده‌ خاکی هه‌کاری، هه‌ردوو میرزاده‌کان کورزان. محهمه‌اغا گه‌راوه‌ قه‌زوین.

شامحه‌مه‌دی کوری سیتییه‌می ئه‌میر ئیبراهیمی هه‌لگرت و چوه‌سه‌ر به‌دلیس، به‌کۆمه‌کی عه‌شیره‌تی رۆژه‌کییه‌وه به‌دلیسی له‌ پاش ۲۱ ساڵ له‌ ده‌ست ئاقوینلوه‌کان ده‌رخسته‌وه و حکومه‌تی تیدا دامه‌زراند‌ه‌وه. ئه‌و بیست و چوار عه‌شیره‌ته که له «تاو» کۆبوونه‌وه و به‌ناوی رۆژه‌کی ناوبانگیان ده‌رکرد و له‌ حکومه‌تی به‌دلیسدا زۆر خزمه‌تی کوردیان کرد و بنه‌ماله‌ی حاکمی به‌دلیس که شه‌ره‌فخانی خاوه‌ندی شه‌ره‌فنامه‌یه له‌ بنه‌ماله و حاکمانی به‌دلیسه، که ئه‌و عه‌شیره‌ته خزمه‌تی کردوون. له‌وان پیاوانی گه‌وره‌یان له‌ حکومه‌تی عوسمانی و سه‌فه‌ویدا پی‌گه‌یشتوون و خزمه‌تی زۆر گه‌وره‌یان لی‌ رووداوه.

له‌ رۆژی که ئه‌و عه‌شیره‌ته گه‌وره‌ کورده‌ی موکریانه که‌وته‌ خاکی به‌دلیسه‌وه و حکومه‌تیکی گه‌لیک جوانیان له‌وئ دامه‌زراند، هه‌تا ده‌وری سوڵتان سلیمانی قانونی زۆر ئیشی گه‌وره‌شیان له‌و خاکه‌دا نیشاندان و به‌زۆری بازووی خۆیان له‌و خاکه‌دا سه‌ربه‌رزبوون. هه‌ر سوڵتان و پاشایانی جیهانگیر که چووبه‌ ئه‌و خاکه‌وه، هه‌تا عه‌شیره‌تی رۆژه‌کیان دلتیا نه‌کردبێ و به‌لوتف و میهره‌بانی دلخۆش نه‌کریان، ئه‌و خاكانه‌ بو‌که‌س نه‌ده‌بوونه‌ مال و ئاسووده‌ نه‌ده‌مان.

سوڵتان سلیمانی قانونی به‌قه‌هر و غه‌زه‌ب که چوه‌سه‌ر به‌دلیس، حاکمه‌کانی کوردی به‌دلیس هه‌لاتن و په‌نایان برده‌به‌ر حکومه‌تی ئێران.

عه‌شیره‌تی بلباس و بایکی و زیدان و مۆدکی سێ ساڵ شه‌ر و کور‌تاریان له‌گه‌ل رۆم کرد و نه‌یان‌ه‌یشت ئاسووده‌ دانیشن. له‌ دوامیندا حکومه‌تی عوسمانی جاری شه‌ری عموومی به‌سه‌ردا کێشان. له‌ هه‌موو لایه‌که‌وه له‌شکری ئومه‌رایانی کورد و عوسمانی به‌هه‌موو هیتزیکییانه‌وه چوونه‌ سه‌ریان. له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا پێیان نه‌وێران و ده‌ره‌قه‌تیان نه‌هاتن.

ئهمیر و ئاغازاده‌کانی رۆژه‌کی نه‌ده‌ چوونه‌ به‌ر ده‌رگای هیج حاکمیکی کوردستان. زۆر غه‌یوور و ئازا و زرنگ و زانا و تی‌گه‌یشتوو بوون.

پیاوانی زۆر گه‌وره‌یان هه‌بوو. ده‌رویش مه‌حمودی گه‌له‌چیری زۆر شاعیر و ئه‌دیب و

زانا و تتيگه‌يشتوو بوو. چووۀ لای سولتان سلیمانی قانونی، سولتان زوری خوشیست و کردیه نه‌دی خوی و هه‌میشه هه‌م مه‌جلیسی بوو. له پاشان کردی به «کیتابداری» به‌تاییه‌تی سولتانی.

حه‌یدره به‌گی برازی ده‌رویش مه‌حمودی گه‌له‌چیری چووۀ لای سولتان سلیمانی قانونی له‌به‌ر نازیی و ره‌شیدی و زرنگی و ناوبانگی مه‌ردانه‌گی، سنجاگی عه‌شیره‌تی «جیهانه‌گی» و «محالی پالو»ی به‌ئیقتاع پيدا. زه‌مانیکی دوور خوی و نه‌ته‌وه‌ی له‌سه‌ری بوون.

ئیه‌راهم به‌گی کوری قه‌له‌نده‌راغای بلباس چوو که‌وته سیستانه‌وه. له ده‌وری سه‌فه‌ویه‌کاندا له لای محمه‌ده‌خانی حاکمی سیستان دامه‌زرا؛ له پاشان چووۀ سه‌ر خاکی بلووجستان. له پاش چهند شه‌ر و کوژتاریک که له هه‌موواندا سه‌رده‌که‌وت و بلووجه‌کانی ده‌شکاند، به‌زوری بازووی خوی بلووجستانی گرت و خستیه ژئیر فه‌رمانی خۆیه‌وه. عه‌شیره‌تیکی زوری له بلباس برده‌ئه و خاکه‌وه. ئیستاش له به‌لوجستاندا مه‌نگۆر و بلباس و عه‌شیره‌تی دیکه‌ی کورد له و خاکه‌دا هه‌ن که به‌هۆی ئیه‌راهم به‌گه‌وه چوونه‌ئه و ئه‌وی دامه‌زران و هیز و ته‌وانایان تیدا په‌یدا کرد. ئیه‌راهم به‌گ له سالی ۱۰۰۰ هه‌جری دا له بلووجستان مرد.

عه‌شیره‌تی بشنه‌وی:

له سالی ۱۵۰ هه‌جری، عه‌شیره‌تیکی زلی کوردستانی موکریان له محالی زه‌رزاهه‌ روو به‌خاک و کیه‌وه‌کانی هه‌کاری رویشتن. له وان حکومه‌تی کوردی بشنه‌وی له دیاره‌که‌ر و خه‌لات له عه‌سری سییه‌می هه‌جریدا دامه‌زراندرا. له خاکی هه‌کاری دا ئومه‌رایانی هه‌کاری له و عه‌شیره‌ته‌ن که به‌بشنه‌وی ئه‌شه‌وه‌ی - شنه‌وی، ناوبانگیان کردوه که به‌ناوی حاکمانی هه‌کاری (هه‌کاری) ده‌ناسرتن.

عه‌شیره‌تی کوردی موکریانی ئیستا:

کوردی موکریانی ئیستا به ۲۰ عه‌شیره‌ت دینه ژماره‌وه و هه‌ر یه‌ک له‌م عه‌شیره‌تانه زۆر قه‌بایل و به‌ره‌بایان لی جوی ده‌بیته‌وه. به‌لام ئیتمه‌ لیره‌دا هه‌ر له عه‌شیره‌ته‌ راسته‌قینه‌که ده‌دوین که ئه‌مانه‌ن: ۱- به‌گزه‌ده‌یی، ۲- دئیوگری، ۳- هه‌سه‌ن خالی، ۴- مه‌نگۆر، ۵- گه‌ورک، ۶- مامه‌ش، ۷- پیران، ۸- زه‌رزا، ۹- تيله‌کو، ۱۰- چارداوه‌روو، ۱۱-

باشوکی، ۱۲- نۆمەرل، ۱۳- باریک، ۱۴- ورمزیار (هورمزیار)، ۱۵- سیت، ۱۶- سئ له کهیی، ۱۷- بهختهچی، ۱۸- گهلباخی، ۱۹- گۆران، ۲۰- شقاق.

عەشیرەتی بەگزادە:

له بنه ماله‌ی حاکم و میرانی کوردی موکریان. هه‌موو خاوه‌ند مال و حه‌شم و موڵک و ئەملاک و دێهات و سامانیکی زۆرن. گه‌لیک پیاوانی ناودار و زڕنگ و ئەدیپ و گه‌وره‌یان هه‌نه که له داها توودا به‌هه‌لکه‌وتی سه‌ره‌بۆرده ناویان ده‌برێن و باسیان ده‌که‌م.

عەشیرەت دێبوکری:

نه‌ته‌وه‌ی ئالورناغا و شالورناغان. دێبوکری که له پۆژاوا‌ی جنووبی شاری سابلاخه پێگه‌یشتوون و بوونه‌ته عەشیره‌تیکی گه‌وره و زه‌به‌ر ده‌ست و دارا و ده‌وله‌مه‌ند و خاوه‌ند موڵک و سامان. ئەوانه‌ش به‌چوار به‌ره‌باب ده‌ناسرێن: ۱- هه‌باسا‌غایی، ۲- سلێمانا‌غایی، ۳- حه‌مه‌دا‌غایی، ۴- مارفا‌غایی.

۱- هه‌باسا‌غایی: که له ئیندرقاش و کارتزه و عه‌مبار و سه‌راو و سه‌رچاوه‌ داده‌نیشن. هه‌باسا‌غا سئ کۆری هه‌بوو: ۱- قادرا‌غا ۲- هه‌باسا‌غا ۳- ئەحه‌مده‌ا‌غا. هه‌باسا‌غا له ده‌وری زه‌فه‌روه‌وله‌ خنکاندرا. قادرا‌غای کۆری له‌لای حکومه‌تی فاجا‌ران زۆر به‌قیمه‌ت و خۆشه‌ویست بوو. هه‌باسا‌غا که برا گه‌وره‌ بوو، پوتبه‌ی میرنا‌خۆری شای پێدرا، سه‌ره‌بۆردیان له دوامینی ئەم کتێبه‌دا باس ده‌کری.

۲- سلێمانا‌غایی: له قونقه‌لا داده‌نیشن، خدرنا‌غای کۆری سلێمانا‌غا پیاویکی زڕنگ و ئازابوو. له دوای ئەو کۆری حه‌سه‌نا‌غا له‌جیتی بابی دانیشن؛ که مرد. ئیستا کۆری ئەو با‌پیرا‌غایه، زۆر ده‌وله‌مه‌ند و زڕنگ و ئازایه.

۳- مارفا‌غایی: حاجی ئەحه‌مده‌ا‌غای حاجی ئیلخانی کۆری مارفا‌غایه. ۳ کۆری زۆر ناودار و به‌کاری هه‌یه که ئەمه‌رۆکه موکریان به‌وان ده‌ناسرێن: ۱- عه‌لیا‌غا ۲- مه‌حمودا‌غا ۳- حاجی با‌یزا‌غا. ئەم کتێبه‌دا له زۆر جێگایانی به‌نده‌کانی دوای ۹ - ۱۰ - ۱۱ دا ناویان ده‌برێن و سه‌ره‌بۆردیان باس ده‌کری.

۴- حه‌مه‌دا‌غایی: چوار به‌ره‌بابین که ئەمه‌رۆکه له ئیندرقاش و گیتچا داده‌نیشن و ده‌ست‌پۆیی و به‌کاره‌ن؛ به‌لام نه‌ک وه‌کو مارفا‌غایی.

لە عەشیرەتی ھەرە پێشووێ موکریان دێنە ژمارەو. بەبەنەمالەێ ناغا و خاوەند مولک دەژمێردرێن. لە دێهاتی رۆژھەلاتی شاری سابلاخ لە عیساکەندی و مووساکەندی و بورھان و ئەو جێگایانە دادەنیشن. ئیستا بێدەستن، بەلام دەستی پێزیان لێ دەندری.

عەشیرەتی مەنگور و گەورک و مامەش و پیران بەبلباس ناودەبرێن و دەناسرێن. عەشیرەتێکی زۆر لەمێژی کوردستانی موکریان. ھەموودەمێک لە کێو و شاخە بەرزەکانی رۆژاوا و جنووبی شاری سابلاخ دادەنیشن.

بەگەورەکانی مەنگور دەلێن «کادەرویشی» یا «مەزن». بەگەورەکانی گەورک دەلێن «کەلتشیری» یا «خدری خدران». بەگەورەێ پیران دەلێن مەزن، بەگەورەێ مامەش دەلێن مەزن یا رەئیس. لە ھاتوودا سەرھوردی مەزن و گەورەکانی ھەر چوار عەشایەر باس دەکرتن.

عەشیرەتەکانی دیکە لەژێر ئیدارە و گەڕانی بەگزاو و دێبوکریدا دەژین. گەلباخی و چارداوەر و گەورە و مەزنی خۆیان ھەیە. بەلام بەراستی جگە لەم چوار عەشیرەتی بلباسە، چارە عەشیرەتەکانی دیکە لە ژێر فەرمان و گەورەێ بەگزاو دێبوکری دان و ھەریەک بەبلاوی لە محالێک دانیشتون.

عەشیرەتی پۆدەر و نورەدینی لە دەوری حاکمانی موکریاندا عەشیرەتێکی زۆر گەورە و بەھیزی موکریان بوون، بەلام ئەمڕۆکە لە خاکی خۆیاندا زۆر بەھیز و دەولەمەندن. لە سایەێ بابەکراغای گەورەیانەو بەرێکی و موتەفیک لەژێر ئیدارەێ عیراق دان، لە خاکی موکریاندا نین و سەر بەخۆ عەشیرەتێکی ناودار و غەیبور و ھەمیەتمەند و گەورەن.

ھەر ٣ عەشیرەتانی سووسنێ و ملکەری و بەراجی کە لە لای سەر دەشت دادەنیشن لەسەر عەشیرەتی موکریان؛ بەلام چونکو ئەمڕۆکە لە خاکی پۆدەر دادەنیشن و ھێندێکیان تێکەڵ بەکۆمەلتی گەورک بوون، بۆیە لە لیستەێ عەشایرانی موکریاندا باس نەکران. بەلام رەوشت و بەرگ و شێوێ زمانیان لە عەشایرەکانی موکریان دوور نەکووتۆتەو و لەژێر تەئسیری زمانی کدا دەژین.

نورەدینی و پۆدەریش ھەر و ھا لە ھاتوودا لە گەڵ ھەلکەوتووێ سەر بھوردان دێنە باسکردن.

مه‌حال (ناهیه)ی موکریان

خاکی موکریانی ئه‌مێۆ که به‌ ۱۸ ناحیه (مه‌حال) داندراوه. عه‌شایرانی که له‌ سه‌روه‌ه لیتی دواین له‌م مه‌حالانه‌دا دانیشته‌وون. هه‌ندی مه‌حالیش به‌ناوی عه‌شیره‌تییکی لی دامه‌زراره‌ ناوبانگی کردوه‌:

۱- مه‌حالی شازاده، ۲- ناخچه‌ی وان، ۳- جانه‌رد، ۴- موکریان، ۵- مه‌جیدخان، ۶- داشکستان، ۷- به‌ی، ۸- فه‌یزوللا به‌گ، ۹- تیکانته‌په‌، ۱۰- هه‌وشار، ۱۱- گه‌ورک، ۱۲- سه‌رده‌شت، ۱۳- مه‌نگور، ۱۴- لاجان، ۱۵- کۆنه‌لاجان (پیران)، ۱۶- زه‌رزا، ۱۷- سندووز (سولدز - سلدوز)، ۱۸- شار و پیران.

قه‌سه‌به‌ی موکریان: خاکی موکریانی ئه‌مێۆ که هه‌شت شاری هه‌یه‌، ناوچه‌ی موکریان شاری سابلاخه‌: ۱- سابلاخ (مه‌هاوا)، ۲- سه‌رده‌شت، ۳- بانه‌، ۴- بۆکان، ۵- ساین قه‌لا، ۶- میانداو، ۷- نه‌غه‌ده‌، ۸- شنۆ (ئه‌شنود).

ده‌شتی موکریان: خاکی موکریانی ئه‌مێۆ که چوار ده‌شتی زۆر گه‌وره‌ی هه‌یه‌، که هه‌ریه‌ک له‌و ده‌شتانه‌ به‌ناو جوێ ده‌بنه‌وه‌: ۱- ده‌شتی شار و پیران، ۲- ده‌شتی لاجان، ۳- ده‌شتی سندوس، ۴- ده‌شتی میانداو.

ده‌شتی لاجان: به‌ده‌شتی مامه‌ش و لای غه‌ربی جنوبی به‌کۆنه‌ لاجان یا ده‌شتی پیران ناوداره‌.

ده‌شتی سندوس: به‌ده‌شتی نه‌غه‌ده‌ و لای رۆژاوی به‌ده‌شتی زه‌رزا و لای شیمالی به‌ده‌شتی «که‌نار ده‌ریا» ناوده‌برئ.

ده‌شتی میانداو: به‌شامات، به‌تالاو، به‌حاجی حه‌سه‌ن ناوده‌برئ و به‌گه‌زلین لای شیمالی غه‌ربی و به‌که‌لبی ره‌زاخان لای جنوبی شه‌رقی ناوده‌بریت.

شه‌رقی میانداو: نیوانی چۆمی چه‌خه‌تو و چۆمی ته‌ته‌هوو، به‌ده‌ ده‌شتی گامیش و گۆلی ورمی و شیمالی میانداو به‌ده‌شتی مه‌لکه‌ندی، له‌مه‌وپیش شیمالی میانداو به‌خاکی «مه‌قه‌دم» و جنوبی به‌خاکی «ده‌هده‌م» ده‌ناسرا.

ده‌ورپشتی بۆکان ده‌شتی هه‌یه‌، به‌لام زۆر بچوکه‌ که پیی ده‌لێن: ده‌شتی «ناچیت» یا «وشته‌په‌».

بهندی دووهمین

فهملی یه کهم

لولو - لوللوبووم - گوتی - کوتی - کاسی - کاسۆ

له ئه قوامی ئاریانی که له کتیه کانی زاگرو س دانیشتون

۱- لولو یا لوللوبووم:

ئه م قهومه له قهرنه کانی زۆر پیتشووه وه له خاکی زه هاو و شاره زووردا دیتراون؛ به لام له که یه وه له قهومی هیندی جویتبونوه و که وتبونوه ئه و خاکه وه نه زاندراره، ههر هینده مان بو ئاشکرا بووه. له پیتش نه واندایه میلله تی گوتی له کتیه کانی زاگرو سدا هه بوون، لوللو وه کان تیکه ل به و میلله ته ی گوتی بوون که نه وانیش ئاریانی بوون و له و خاکه دا زینده گانیان ده کرد. ئاسارتیک که له که رکوک ده ستکه وتوو له تیمان دیار ده کا که نه و میلله ته خاکی «هالمان» یشیان گرتوو و به سه ریدا زالبوون.

ئه و میلله ته له قهرنی ههژده و نۆزده ی پیتش میلاددا له خاکی ئاسوور حوکمداریان کردوو، عه سری سیتزده مین له شکری ئاسوور و لولو پیتکه وه بوون. له ده وری «ئاشوور ناسریال» ی دووه دا خاکی لولوو گه لیک ئاوه دان و پر له میلله ت بووه. له سنعه ت و کار و پیشه ی چاک زۆر پیتشکه وتوون. پادشای ئاسوور پیاوه کارکه ر و سنعه تکاره کانی لوللو ی بردۆنه ته ئاسوورستان و نیشی پتی کردوون. له وانه وه میلله تی ئاسوور فیتی سنعه ت و پیشه و کاربوون. ئه و قهومه به ته دقیقاتی پرۆفیسۆر «سپایزه ر» ده بنه باپیره ی کورده کانی «لوپ».

۲- گوتی - کوتی:

میلله تی گوتی کۆمه له یه کی هه ره گه وه ی قهومی ئاریانی دانیشتووی کتیی زاگرو سه و له گه ل سۆمه ر و ئاکاد شه ریان کرد و «نارامسین» ی فه رمانه وه ای به ناوبانگی ئاکادیان شکاند و حکومه ته که یان لیگرت. حوکمداره کانی «لاغاش» یشیان خسته ژێر فه رمانی

خۆبانهوه. به تهواوی خاکی سۆمەر و ئاکادیان کهوته دهست و به سه ری دا حوکمرانیان کرد. بیکه مین فه رمانه وای گوتی «ئاننا تۆم» له قه رنی ۳۱ ی پیش میلاد له گه ل حکومه تی عیلام شه ری کرد.

«ئاننۆ - بانینی» پادشای گوتی له قه رنی ۲۸ ی پیش میلاد دا له گه ل «گوتی پاته سی» پادشای لاغاش به شه ره ات و گرتی و خسته یه ژێر فه رمانی خۆیه وه. ئه و پادشایه ش گوتی بوو که له ئاکاد و بابیله ستان حوکمرانی ده کرد.

له ئاساری ئاسور که له قه رنی (۱۳) سێ زده می پیش میلاد دا. حکومه تی ئاسور ئیحتیاجی کی زۆریان به میلیله ته کانی لوللو و گووتی بووه و داوای یارمه تییه کی زۆریان لی کردوون و نه وان فریایان که وتوون. نیستمانی میلیله تی گوتی (گوتی) پێزه کیوی زاگرو س (کوردستان) بووه.

له قسه و گوته ی پۆژه هه لاتناس و زانا کان وا تیده گه ین که ناوی: کورتیوی، کاردۆخ، کاردۆخۆی، کوردۆته ی، کورداییا، کاردا، کورتی، گوتی، کوتی، غوردی، کارداک، غوردیا، غوردویای، سیرتی، غوردو نه نی، کارداویه، کاردایه، کارتا وایه، هه موویان، له گه ل ویکنه چوونیشیان یه کینکن.

پرو فیسۆر «سپایزه ر» و موسته شریق «دراوه ر»، کوردی نه مۆ و کاردۆخ کوردو خۆی. ئه کسه نه فۆن و «کاردا ی» سۆمه ره کان ده که نه وه یه ک و هه مو یه کن و فه رقیان نییه.

۳- کاسی - کاسۆ:

ئه و قه ومه له لای پۆژا وای خاکی کیوی کوردستان (زاگرو س) و له پۆژه هه لاتنی لای دیجه داده نیشتن و به کردار و چاندن و جووت خه ریکبوون. «رب النوع» ی گه وه ی نه وان، خدای پۆژ ناوی «سورباش» بوو. ئه وه له فزی ئارامییه. ئه و میلیله ته ئنقرازی به حکومه تی حامورابی دا و لینگیدا سه ر «هیت» هکان و له بابیلی ده رکردن و بناغه یه کی حوکمداری و سه لته نه تی له خاکی بابیله ستان «سۆمه ر» و ئاکاد دا دامه زران. ناوی حکومه تی کاسییه کان «کاردونیاش» بوو. شه ش عه سه ر ئه و سه لته نه ته گه وه یه به خۆشی رایبوار و بابیلی به خێو کرد.

له ده وری سه لته نه تی کاسیدا حکومه تی ئاسور له که لێن و ده رفه تا به رزیو، که ئه و حکومه ته نه زاندر ا بوو. دوو جار له ۱۲۷۵ و له ۱۱۰۰ ق.م لینگیان دا سه ر بابیل و گرتیان؛ به لām بۆیان راگیرا و نه بوو. له پاش هه موو شه ر و کوژتار، به شکانی ئاسور

له سه‌لته‌نه‌تی کاسیدا نیوانی بابیل و میسر گه‌لیک دوستی و ناشایه‌تی په‌یدابوو و پیکه‌وه به‌خوشی رایان‌بوارد.

بۆ کیشانی عه‌ر‌رايه (ئه‌ر‌يايه) کاسیه‌کان ئه‌سپیان به‌کاربرد و بوو به‌ره‌وشت.

له ده‌وری سه‌لته‌نه‌تی کاسیدا «شوتروک ناخونتا» پادشای ناوداری عیلام بابلی گرت و هه‌موو چتمه‌کی گرانبه‌های ئه‌و شاره‌ی برده شووش؛ له‌وانه په‌یکه‌ری «نه‌رامسین» بوو، له پاش سبی سال گه‌راندراوه بابیل. په‌یکه‌ری خودای گه‌وره‌ی بابلییه‌کان مردۆک بوو.

هه‌لمه‌ت و په‌لاماردانی عیلام سه‌لته‌نه‌تی کاسی (کاردۆنیاش) ی خست و تیکیدا، کاسیه‌کان له پاشان گه‌رانه‌وه کوردستان (ایران باستان - حسن پیرنیا - مدخل سلسله‌ی سیوم - لاپه‌ره ۱۲۴).

ئه‌حمده‌ره‌فیک له ته‌ئریخی عموومی جلدی ۱ و لاپه‌ره ۱۶۱ - ۱۶۲ دا‌باسی کاسیه‌کان ده‌کا و ده‌لئ: قیصر، یعنی شمدگی کوردلر، کاسۆکان، یه‌عنی کورده‌کانی ئیستا هه‌موو ده‌میک ره‌وشتی خویان به‌خیتو کردبوو. ئه‌و کاسیه‌یانه له رۆژه‌لاتی دیجله دانیشتون و به‌نفوز بوون. له سالی ۱۸۱۴ ی پيش میلاددا لینگیان دا سهر حوکمداری یه‌که‌مین و تازه‌ی بابیل که «ئیلۆ مایلو» بوو، له ناویان برد و پوچیان کرده‌وه و ئه‌و حکومه‌ته‌یان تیکدا.

کاسیه‌کان هه‌رکه به‌سهر بابیلستاندا زالبوون، خاکیتکی که حامورابی گرتبوی، که‌مکه‌مه که‌وته ژێر ده‌ستی کاسیه‌کانه‌وه. له دوامیندا حکومه‌تی نه‌زاندراو له «الاسار، قلعه الشرق» هاتبوووه روو. ئاسوورییه‌کانی بۆ جنوب ئاژۆت و کاسیه‌کانی شکاند و ئه‌قوامی سامی سه‌رکه‌وتن.

ئاکاده‌کان به‌میلله‌تی کاسۆ (کاسی) یان گوتوه «کاشش» و له کتیبه موقه‌ده‌سه‌کاندا به‌«کوش» ناوبراون. کاسیه‌کان که حکومه‌ته‌کیان تیکچوو، گه‌رانه‌وه کیتی زاگرووس (کوردستان).

له عه‌سری هه‌وته‌مینی پيش میلاددا «سنا خریب» چوه سهر میلله‌تی کاسی و شه‌ری له‌گه‌لدا کردن. له ده‌وری هه‌خامه‌نشیدا بۆ هاتووچوونی بابیل و هه‌مه‌دان (ئه‌کباتان) هه‌موو سالتیک دراوتیکی قورسیان به‌باجیی ڕیگا له پادشایانی هه‌خامه‌نشی ده‌ستان. ئه‌سکه‌نده‌ر چوه سه‌ریان و شه‌ری له‌گه‌لا کردن. سه‌رداری رۆما «ئه‌نتیفونۆس» به‌ناو

عەشیرەتی کاسایدا چوو و لە «پۆلی تەنگ گەلۆ» تێپەری.

میللەتی ماد (میدیا - مادا) کە چوونە کیتی زاگرۆس، لەگەڵ کاسییەکان پێککەوتن. ئەودەمە کیتی زاگرۆس نیشتمانی کاسی (کاسۆکان) بوو. لە پۆژاواي گۆلی ورمی و لە کیتەکانی هەکاری ئەمڕۆ کە میللەتی کوردو (کوردۆخ) هەبوون، لەلایێکی سەلماس و خۆی و لە پۆژەهلای گۆمی وان پارچە خاکێک بەناوی کوردو (کاردا) ناوبانگی کردبوو کە لە هاتوودا باسیان دەکری.

فەسلێ دووهم

ماد و هه خامه نشی و ئەسکه ندهر و جێنشینانی ئەسکه ندهر

١- دەولهتی ماد

بۆئەوهی بنه چه که و باپیرهکانی رابردووی کوردی موکریان و میترووی زۆر له مه و پێشی کوردستانی موکریان بزانی و تیتی بگهین که له که یه وه ئەو خا که له دهست ئەو کوردانه دا بووه، به کورتی ناچارین هیندیک له میللهتی ماد و ماننای و گام میرو و خاک و نیشتمان هه که یان بدوین و که میکیش باسی میللهتی نه هری (نهیری) بکهین و ده وه کهانی هه خامه نشی و ئاشکانیه کهان و ساسانییه کهان بخهینه پێش چاو، تا کو که م تا کورتیک به سه ر میترووی خاکی موکریاندا ناگادار بین.

ماد: ئەم باسه له بهرگی ییکه م و فەسلێ ییکه م و لا په ره ٦٨ ی ئیرانی باستان ته ئیلیفی حه سه ن پیرنیا وه رگیراوه:

مادیه کهان: ئارین و باپیری کورده کهانی موکریانی ئەمڕۆ کهن؛ به لام کهنگی هاتوونه ئیران نه زاندراره و وه کو ئاریانیه کهانی دیکه نه گه یاندراره ته زانین که کهی هاتوونه خاکی ئیران. ماده کهانیش هه روا نامه علومه، به لام ئەوه نده مان بۆ ئاشکرا بووه که هاتوون له غه ربی خاکی ئیران و له کێوه کهانی زاگرو س جێگیر بوون و له و خا که دا قهومی «کاسی» له میترو و هه بووه و له یه ک په گهزی ئاریانی بوونیان بێ شوبهیه؛ هه ره کو له دوامینی فەسلێ ئەم به نده دا به درێژی لیتی ده دویم.

«تیگلات پالاسه» ی حوکمداری ئاشوور سالی ١١٠٠ ق.م له شکرکێشی کردۆته سه ر ئەو خا که که له پاشان بوو به خاکی ماد. له زاگرو س و یان له کێوه کهانی کوردستان تێپه ری. به لام له نوو یسراویکی دا ناوی مادی نه بردووه. «شه مانه سه ر» له دوا ی ئەو، سالی ٨٤٤ ق.م بۆ سه ر حکومه تی نه هری که ئیستاکه به کوردستان ناوده بری، له شکر ی برد و چوه نیو ئەو خا که وه. ئەو خا که له وه پێش له بن فه رمانی حکومه تی بابیلدا بوو. ئەمیره که یان ناوی مه ردۆک (مه رودمیک) بوو. ئاسووریه کهان که نزیک بوونه وه، ئەو ئەمیره هه لات و چوه نیو لیته واره کهانه وه و گهنج و مالی به جیهتشت بۆ ئاسووریه کهان که تالانی کهن. له پاش ئەوه پیاویکی کوردی کاسی که له په گهزی میللهتی نه هری بوو، به والیه تی له سه ر ئەو خا که داندرا که ناوی «یانزو» بوو. له پاش چه ندیک یانزو پشتهی به میلله ته که قایم بوو و سه رکێشی کرد.

سالی ۸۳۸ ق.م شەلمەنەسەر چووه سەریان. یانزۆی کاسی و نەهەریه‌کان هەلاتن و ۲۸ ئەمیر پادشای نەهری بەدیل گیران و برانە پایتەختی ئاسور. لە دواى ئەو هەشکره شەڕکەرەکەى ئاژۆتە سەر خاکی «ئامادای» و «خرخار»، کە ئەو جێگایانە بەنزیك کرماشانی ئەمڕۆ دەناسرێن.

«شەمس ئەداد»ی حوکمداری ئاسور جێنشینی شەلمەنەسەر، ناوی مادی بردووه کە چووه‌سەری و گرتوویه و باجی لێ ئەستاندوو و زۆر شارانی مادی خراپ کردوون، لەوه‌وا دەردەکەوی کە ئەو خاکە گەلیک ئاوه‌دان و بەنفوس بووه.

ئەداد نیراری سییه‌می ئاسوری سالی ۸۱۰ ق.م چووه سەر ماد. تیگلات پالاسەری چوارەم سالی ۷۴۴ ق.م لەشکری برده سەر ماد و هەڵمەتی داوه. لەبەر دوژمنایەتی یەکدی و شەری ناوخۆیی و لیک بڵاوبوون، یەکەیکە شکاندران و زۆر خاکیان لێ گیرا و خسترا سەر خاکی ئاسور. ۶۰۰۰ پیاویان لە ماد بەدیل گرت. لە مەر و گا و بزن و ئەسپ و ئیستر و گامیش و وشتەر، میگەلێکی زۆری بێ ژماریان بەتالان برده پایتەختی ئاسور و کوژتاریکی قورسیشیان لە میلله‌تی ماد کرد.

سالی ۷۳۷ ق.م مادیه‌کان بەدەست ئاسوریه‌کانه‌وه تووشی کوژتار و تالان و بەدیل چوونێکی زۆربوون. دیلی مادیه‌کان گەیاندرانە پایتەخت، مادیه‌کان وایان بەسەرھات لە ژیان ناومیدبوون و دەستیان لە زیندەگانی بەردا.

سالی ۷۲۲ ق.م سارگۆنی دووهم کە چووه‌سەر فەلەستین، دیلیکی بێ ژماری لە ئیسراییلییه‌کان ناردە خاکی ماد و دايمەزانندن. لە دواى ئەو بەچەند سالتیک سارگۆنی دووهم چووه سەر میلله‌تیک کە لە جنوبی گۆلی ورمی دادەنیشتن؛ ئاری نەژادو خزم و هەمەگەزی مادیه‌کان بوون کە پێیان دەگوتن مانتای (مانی). ئەو خاکە ئەمڕۆکە خاکی موکریان و مەحالی سابلاخه. سارگۆن بەگژياندا چوو. پاشای ماناییه‌کان کە ناوی «دەیانوککو» بوو بەدیل گیرا و ناردرایە سووریا و لە شاری «حەما» داندرا. جێگەى حیرەتە ئەو پادشایە کە گیرا نەکوژا و بەحورمەتەوه بەختو کرا.

گەلیک لە میژوونوو یەسەکان گوتوویانە دەیانوککو یێکەمین پادشای مادییه کە لەسەر تەخت دانیشتوو. ئاسوریه‌یه‌کان به‌و خاکەیان دەگوت و لاتى دەیانوککو. لە پاش ئەوه‌ی کە گیرا و برایە حەما بەخاکی جنوبی گۆلی ورمی، یان گوتوو: «بەیت دیا ئوککو».

لەپاش ئەو شکان و پەرشانییه‌ی مادیه‌کان، ۲۲ ئەمیر و پادشاهی ماد چوون و کەوتنە

بهر پیتی حوکمداری ناسوور و بهسویتندخواردن سهریان بۆچه ماند.

له وده مانهدا سالی ۷۲۳ - ۷۰۱ ق.م سناخریب بۆسارگۆنی بابی نویسی که میلله تیکی شه رکه و نازا که ناویان گام میرا (گامیرا) یه هه لمه تی برده سهر خاکی وان. «نهرگیشی دووهم» ی پادشای وان له دهستیان ته نگه تاوه و ناتوانی بهرام بهریان بکات.

ناسوور به کان بهو میلله ته یان گوتووه «گامیرا»، له تهوراتدا «جوومه ر» و یۆنانه کانیش پییان ده لّین «کیمرو»، نه وانه له ره گهزی ماد و خزمی ماننای و له نه ژادی ثاری و زۆر جهنگیی وزه بهرده ستن.

له ده ریای «ئازوف» و له ریگای قه ققازوه و چون و هه لمه تیان برده سهر حکومه تی وان. نهو میلله ته سیلاحشۆر و سوارچاک و شیرباز و به تن و مهن و زل و به هیز و شه رکه رن. زه مانیکی دوورودریژ ناسوور یان ته نگه تاو کرد. به یارمه تی و کۆمه گی و پشتیوانی براکانی میلی خۆیان که ماد و ماننای و سگ بوون، هه لمه تی شیرانه یان ده برده سهر ناسووری. له پاشان روو به ناسیای سوغرا چون.

نه وانه نهو کوردانه ی کوردستانی شیمالی نه مۆکه ن که به کرمانج ناو ده برتن. به لام مادی و ماننای «باسیل نیگاتین» نه م تیره کورده به «ماندایامانج» (نۆمان ماندا) ناو ده با که له دهوورپشتی وان زۆر له میژتر جیگیر بیوون و نهو خاگانه یان کرد بوو به نیشتمانی خۆیان. له خاکی ئاتورر پاته گانه وه لینگیان ده دا سهر ده ولته تی ناسوور و تالان و کورتاریان لیده کردن.

کیمرو بییه کان له پاشان چوونه نه ترافی وان و ناسیای سوغرا و دهسته یی کیشیان بۆ جنوب چون و له مان (ماننای) دامه زران و حکومه تیکیان دامه زراند که تهورات بهو حکومه ته ده لّیت «ئاشگناز»؛ چونکو ئاشکوزا ناوی کوری کیمرو بووه و له نویسراوه کانی ناسووریدا نیوی نهو پیوا نه یان به «ئاشکوزا» بردووه.

رووسای دووهم کوری نه رگیشی حوکمداری وان بۆ به ره لهستی و پیشگرتن به میلله تی کیمرو سه نگه ر و قه لای دروست کرد. قه لای «تۆپراق قه لای» ی نزیک نه رزه رۆم یه کیکه لهو قه لایانه که بۆ پیشگرتنی ئاشکوز کیمرو کان دروست کرد.

ههرچه ند گه لیک سالان ناسوور نه سپی له نیو خاکی نهو میلله ته دا داژوت، له لیک جوبیوون و نه یاری ناو خۆی ماد و ماننای و کیمرو و نه مریه کان نیستفاده ی کرد و حکومه تی خۆی گه وره کرد، به لام له پاشان نهو برایانه پیکه وه پشتیان پیک گرت و

دهستیان دایه شییر و له هه‌ر‌چوار لاوه په‌لاماری ناسووریان دا و گه‌وره‌یه‌کی نازادیان له خویان کرده پادشا و کۆبوونه‌وه که ئەمە‌یه «کشات ریت». کشات ریتی ماد کۆمه‌لێکی له ماد و کیم‌رۆی و ماننی وسگ کۆکردنه‌وه و لنگی دا سه‌ر‌قه‌لای (کی شاشۆ) که له نیه‌ره‌ستی خاکیدا و له نزیک گۆلی «ورمێ» یه‌وه بوو.

گه‌وره‌ی مادیه‌کان «مامی تیاریش» و گه‌وره‌ی سگه‌کان «سپاکا» بوون. له ژێر فه‌رمانی ئەو گه‌وره‌انه‌دا کۆبوونه‌وه. له شه‌ر‌پێکدا ناسووری له ده‌ست ئەواندا شکان. سالی ٦٧٢ ق.م هه‌موو تیره‌کانی ئاری بیژراو، بوونه یه‌ک و بۆ لا‌بردنی ناسوور رێکه‌که‌وتن.

سگه‌کان که له خاکی نازربایه‌گان حکومه‌تیان دامه‌زراند «ناسوور حیدین» ی ناسوور ئەوانی کرده هه‌واداری خۆی و کچی خۆی دا به «بارتاتۆی» پادشای سگ. به‌وه ناسوور توانیان پێش به‌شۆرشی کیم‌رۆکان بگرن. له‌سه‌ر ئەوه کیم‌رۆکان روو به‌ناسیای سوغرا چوون.

ئەوه بۆمان دیار ده‌کا که حکومه‌تی ماد و سگ له خاکی نازربایه‌گاندا هه‌بوون. ماد له جنووبی گۆلی ورمێ و سگ له شیمالی گۆلی ورمێ بوون، به‌لام ناسوور بۆ به‌ره‌ی کاری خۆی تۆی خرابی و نی‌فاقی له‌نیوان ئەو دوو به‌رایده‌ چاندبوو، به‌وه ئینقرازی خۆی دوا‌خست؛ ده‌نا له کۆمه‌لایه‌تی ئەوان ناسوور تێک ده‌درا.

سالی ٧٦٤ ق.م ناسوور حیدین لنگی دا سه‌ر‌ پۆژه‌ه‌لات و ئەمیری ئەوێ و چه‌ند که‌سیکی به‌دیل گرت. له‌به‌رئەوه زۆر له ئەمیرانی ماد به‌دیاری و پێشکه‌شه‌وه چونه‌ لای و سه‌ریان بۆ چه‌ماند.

خاکی مادی ئەو وه‌خته هه‌مه‌دان و کرماشان و هیندیک له کوردستان و ئاوربایه‌گان بوون. که‌وا بوو لایێکی شیمالی غه‌ربی حکومه‌تی ئارارات بوو که پایته‌ختی شاری وان بوو. جنووبی ماد، کلدان و عیلام بوون، به‌لام له دوا‌ییدا که حکومه‌تی دامه‌زراند فره‌بوو.

زۆری و ئیستبدادی ناسوور می‌لله‌تی کوردی مادی ناچار کرد که حکومه‌تێکی گه‌وره دامه‌زرێنێ. شه‌روشه‌وری ماد هه‌موو ده‌میک له‌گه‌ڵ ناسووردا بوو. که که‌لێن و ده‌رفه‌ت وه‌ده‌ست ماده‌یه‌کان ده‌که‌وت، لنگیان ده‌دا سه‌ر‌ ناسوور. که ته‌نگه‌تاو ده‌کران ناسوور له‌شکری ده‌برده سه‌ریان و ده‌یکوژتن و شار و دیهات و ئاوابی لی خراپ ده‌کردن.

ماده‌یه‌کان له پێش زه‌مانیکی دوورودرێژه‌وه به‌ئاریانی ناو‌ر‌ابوون. له دوا‌ییدا بۆ خویان

ناوی خوځان نا ماد. نهو ماديانهش شهش تپيره بوون:

۱- بوز ۲- پارتاکون ۳- ئیستیروخات ۴- نهریزانت ۵- بۆدین ۶- موغ.

مادیهکان گهلپک دهوله مهنه و خاوهنده مهرومالات و رهوهی نهسپ و بارگیر و وشتر و ئیستر و گا و گیل و میگهله مهروبزین بوون. بهحشمهت و دهولتهت و سامان، ناوبانگیان کردبوو. نهسپی ماد له ههموو نهسپی دونیا بهناوبانگتر بوون و بۆتهن و مهن و خوځشبهزی بۆ وینهبوون.

حهسهن پیرنیا له تهئریخی ئیترانی قهدهیدا له ماد که دهوئ دهلتهت: مادیهکان له مهمله کهتهی خوځان که نازهربایهگان (ناتروپاتهگان) و کوردستان و خاکی دیکهیه، دامهزران و بوونه شارستانی. نهگهرچی له یهک جوتیوون، بهلام له پاش نهوه کۆبوونهوه، له وهختی تهنگانی و ههلمهتهی دوزمندا دهبوون بهیهک وجود و پیشیان بهسلاوی دوزمن دهگرت.

لهوه وامان بۆ دیار دهکرئ که مادیهکان له شکلی رهوهنددا ههر تپیرهیهک له ژتیر فهرمانی مهزنی خوځاندا شهریان کردووه. له پاشان نهو مهزنانه بهئه میر و یا بهپادشا ناودهبران.

مادیهکان بهوانهیان گوتووه: «کشات ریت». مومکینه نهو ناوه ناوی پادشا بووبت، داریوشی گهوره له نوویسراوی بیستوندا گوتوویهتی: «فهراوه رتیش» ی ماد دهیگوت «من کشات ریت» ی ماد. نهوه دهلیل که مادیهکان بهپادشا یا نه میریان گوتووه: «کشات ریت». چونکو له گهلپک جیگای دیکهش که دهکهوئته بهرچاومان، بهو مهعنایه تپیده گه ییندرئ که کشات ریت یه عنی پادشاه.

«کیتزباس» موئه ریخی یونانی لیستهی پادشایانی مادی بهو جوژه نوویسیوه تهوه: ۱- ئاریاکیس (۲۸) - ۲- مائۆدکس (۵۰) - ۳- سۆسارمیس (۲۸) - ۴- ئارتی کاس (۵۰) - ۵- ئاریانیس (۲۲) - ۶- ئارتایۆس (۴۰) - ۷- ئارتینیس (۲۲) - ۸- ئاس تی بۆزاس (۴۰) - ۹- ئاسپنداس (۲۵) - ۱۰- ئاس تی گاس (۳۵ سال) حوکمران بوون.

بهلام میژوونوویسهکانی ئاسار و عوله ماکانی دواي موحه قیقهکان به دهستووری خوارهوه، سه رههورد و شهر و میژووی پادشاکانی مادیان نوویسیوه تهوه که ئیمه لیره دا لیتی دهویتی، ههرچهنده ئارهزوومه ندین له م کتیبه (پهراوی) یه دا که متر سه رهوردیان بخهینه بهرچاو.

نیستبداد و جهور و ئەزىه تەدانی ئاسووریەکان میلیلەتی مادی تەنگەتاو کرد و ناچاری کردن که بەرامبەر بەو زۆلمەى لێیان دەکری کۆبىنەو و لەژێر بارى نیستبدادى ئاسوور دەرکەون و بىنە میلیلەتییکی فەرمانرەوا و حاکم و تۆلەى ئەو هەموو ئەزىه تە لە ئاسوور بکەنەو که لێیان دەکرا.

ئەو وای بەمادی کرد هەتا بوونە فەرمانرەوا و بوونە پادشا و بوونە شاهەنشاه. میلیلەتەکانى دەوروپشتى خۆیان خستە ژێر حوکمی خۆیانەو و هەتا دەربای ڕۆم حوکمران بوون.

ئەو هەش بەهۆی تیپەر و میلیلەتە بلالە کۆکراوەکانەو و دەدەستکەوت. هەر وەکو لە پێشدا لێی دواين، ماد و نەمرى و کیمپۆ و ماننى و کاسى و سگەکان که هەموو بەبلاوى و پارچە پارچە، بەزىللەت لەژێر پەنجەى بابیل و نەینەوادا گوزەرانییان دەکرد، ئەگەر وشیار نەبوونایەتەو و تۆوى نیفاقیتى که وتبوو نێوانیان هەلیانەقەندبا و کۆنەبوونایەو و بەدلتىکی خاوین دەستیان بەیەکدى نەگرتبا، لەژێر بارى زىللەتى ئاسوور دەرئەدەکەوتن و شاهنشاهییان دانەدەمەزراند.

کشات ریت - یان پادشایانى ماد

«دەیانۆککۆ» یێکەمین پیاویکە بەکشات ریت (پادشا)ى مادی ناوبانگى کردووه. هیندیک لە عولەمایان دەلێن ئەو هەر پادشای ماننى (کوردستانی موکریان)ەکە ئاسوور بۆ خاکی سوریه سوڤگومى کرد و لە حەما داینا. هەر وەکو لە پێشدا لێی دواين، ئاسوورییهکان لە دواى سوڤگومکردنى بۆ حەما ناوی مەملەکەتەکەى ئەویان بە «بیت دەیانۆککۆ» ناوبردووه، بەلام هیندیک لە عولەمایانى دیکە دەلێن خاکی ئەو هەمەدان بووه.

لە لایەن یۆنانییەکانەو ئەو پادشایە بە «دیۆکیس» ناوبراوه، سالى ۶۵۵ ق.م. مرد. لێرەدا دەبێ کەمێک وردبینى بکری، وادیار دەکا که ئەو پادشایە ئەمیریکی کوردی موکریان بووه و لە جنووبى دەریاچەى ورمى حوکمرانى کردووه، چونکە هەلمەتى ئاسوور بۆ سەر خاکی ئەو، وامان نیشان دەدا که ئەو خاکە موکریان بێ ئەک هەمەدان.

فراوهرتیش: لە سالى ۶۵۵ - ۶۳۳ ق.م. فەرمانرەوایی کردووه. میلیلەتى ڕۆژەهلات که لە ڕەگەزى خۆى بوون کەمکەمە کۆی کردنەو و خستنیەژێر فەرمانى خۆبەو. میلیلەتى «پارس» دیسان کەوتە ژێر فەرمانییەو. فراوهرتیش بەگەرمى تەقەلای دا که لەژێر

په نجهی ئاسوور خۆی و میلله ته که ی پرگار کات. له شکری کیشا و چووه سهر نهینهوا، له نزیک ههولێر، که به دهست «ئاسوور نابو» گیرا و کوژرا. ئهو شهڕ و کوژتاره سالی ٦٣٣ ق.م روویدا، به لām بێ سوود بوو نه گه یشته دلخوازیکی که ههیبوو.

ههوه خشته (که یکسار): له شکانی بابی دهرسی وه رگرت و میلله ته که ی به سوارچاکی و سیلاحشۆری وه سهر خست و به گژ ئاسووریدا چوو و شاری نهینهوا ی دهوهردها. به لām به ده ختانه میلله تی سیت (سگ) له قه فقاژه وه هه لمه تیان برده سهر ئاتوریاته گان (موکریانی ئه مړۆ) که شیمالی خاکی مادبوو.

ههوه خشته به ناچاری گه راوه پایتهخت و له شکری برد و له شیمالی گۆلی ورمی پێشی به سیت گرت و شهڕیکی قورسی له گه لا کردن. به لām خۆی شکا و شهڕته سهخته کانی سیهته کانی په سندرکردن. له وه وه خاکی کوردستان تووشی شهڕزهیی و کوژتار و تالان بوو. ٢٨ سال خاکی مادی بچووک (کوردستانی موکریان) ژێر پێ و پێپهستی کوژتار و تالانی سیت بوو.

سالی ٦١٥ ق.م ههوه خشته سهرکرده کانی سیتی میواندارکردن و هه مووی کوژتن. له دوا ی ئه وه سیهته کانی له خاکی خۆی ده رکرد. له و سالدها به دوژمنایه تی ئاسوور له گه ل «نه بۆ پۆلاس سار» که داوا ی پادشایه تی ده کرد رێککهوت. له دوا ی ئه وه نهینهوا ی دهوهردها. پادشای ئاسوور له نیتو قه سری شاهیدا خۆی و گه نچ و مال و مندال و ژن و چه شه می خۆی سووتاند. ئاسوور و خاکی ئاسیای سوغرا هه موو که و تنه ژێر فه رمانی مادیه کانه وه و گه وه بوون و بوونه پادشا.

پادشای ماد کچی خۆیدا به «به ختونه سر» و کردیه پادشای بابیل.

ئاستیاک (ئه ژده هاک) له دوا ی بابی بوو به پادشا؛ به لām له بهر بێ موبالاتی، زوو ده و له تی ئه وه کهوت و کوژی پارس بوو به پادشا. مادیه کان بۆ خۆیان سهریان له ژێر فه رمانی ئه ژده هاک ده رخست و کوژیان کرده پادشا له سالی ٥٥٠ ق.م.

خاکی ماد:

عیبارته بوو له ئازهر بایه گان و هیندیک له کوردستان و عیرا قی عه جه م. به لām که رووی له گه و رهیی کرد، له چۆمی هالیس تا کو باخته ر و له گۆلی خه زه ر تا کو پارس و خوزستان بوو.

(ماد) دوو بوون: مادی گه و ره و مادی بچووک. مادی گه و ره له عیرا قی عه جه م بوون،

مادی بچووکیش له خاکی نازه ریا به گان (کور دستانی موکریان) دابوون، که به خاکی ناتور پاته گان، ولاتی ده یائو ککو، خاکی مانای، ماننی، مان، ماندا، مەندان، دهناسری و ناوبراوه؛ ماندا - مەندان ئەمڕۆ که تییره ییتی گهوره ی خیتلی هه رکین.

٢- که و تنی ده ولته تی ماد - ده بی چۆن به راوردی له که و تنی ده ولته تی ماد بکهین؟

کورتی ته مەنی ئەم ده ولته و به تالوو که که و تنی، بۆ ته مایه ی پشتیوی سه ر سوورانی میژوو و دیریکنوویس و رۆژ هه لاتنا سه کان. ٥٦ سال له نیوانی ٦٠٦ - ٥٠٥ پيش میلاددا هه یه. ئەه ونده بۆ سه لته نه تیک درێژ و بۆ ته مەنی ده ولته تیک زۆر کورته. ئەگه رچی له و باب ته وه سه رچاوه کانی پيشوو و تازه چی تیدا نییه لیمان ئاشکراک، به لام سه ره پهور دیکي که موکورت که له ماده کانه وه که و تۆته ده ستمان، بۆ چلۆنی که و تنیان سه ر پشت به ک له ده ستدا نییه. به گوته ی: هیرودوت و ئەکسه نه فۆن و میژوونوویسه کان، وامان تیده گه یینیت که کۆشک و خانووبه ره ی چەند نهۆم و باخو باخچه و راو و نیچیری وا پان و درێژ و پیتوستانی به تایبه تی بۆ راو داندرا بوون. له بهر ده رگای پادشایانی ماد، هه زاران پيشکار و نوکه ری به به رگی ره نگا وره نگ و سوور و که سک و ئالووالا و که مبه ره ندی زێ و بازو به ند و ملوینک زێ و به گه وه ره و پیتوستی هه موو جوړه سه ما و یاری بۆ که یفوشادی له ده رباری شاهه کانی ماد ده بیندرا و به چاکی وه کو ده رباری ئاسوور به کانی ده نواند.

ئوه وامان نیشان ده دا که له پاش کیشوه رگپیری هووه خشته ر پیاوانی ده ربار و کار به ده سه ته کانی ماد له نیو شه پۆلی شایی و که یفدا ده سووران؛ به وه تووشی ته نه په ره ری و بیده سه لاتتی و پشت ساردی و کار نه دیتن ببوون. له شکریان و سه رداره کانی ماد له ده وری سه لته نه ت درێژی دوامین پادشای ماددا سستیان تیکه و تبوو و ره وشتی جه نگا وه ری و مه ردا نه گی و دلیریان ون کردبوو؛ جا بۆیه وایان لیته ات و نه شیان له پيش کۆسپه یه کی تازه ی پارس (پارسییه کان) ی که له کیو گه وه ره ببوون و به زینه گانی سه خت به ری چوو بوون خو یان رابگرن و به رامبه ربیان بکه ن.

پارسییه کان له دوای زالبوونیان به سه ر ماددا به رگ و ره وشتی خو را زانده وه و زینه گانی و ته نه په ره ربیان له ماده کان وه رگرت؛ به وه که و تنه شایی و زه ما وه نده وه. له ئیشکاردا سست بوون و ره وشتی نازایی پيشوویان له ده ستدا، له بهر ئوه بوو ئەسکه نده ر له پيش شه ری «ئەلیس سۆس» دا به ده سه ته له شکرکی خۆی گوت که: «پرو زینه تی ئەم ژنانه (مه به ست سه رداره کانی پارس بوو) بریتین».

ئەسكەندەر بۆ خۆشى لە شەرى «گۆگامیل» لەبەر چل رۆژ مانەوێ لە بابیل تووشى ئەو سستىه بوو. ئەسكەندەر ئەگەر زوو نەچووبایە، تووشى شپىزەبى دەبوو. دەورى پاش ئەسكەندەر كەوتن و سستى يونانى و سلووكىيەكانىش لەو رۆوهو بوو كە لەو پىش ماد و پارسەكانىشى پىكەوتن.

گەلىك لە دىرىك و مېژوونويسەكان بەمە دلتىان كە دەولەتى مادى ئارىانى وەرگەرايە سەر دەولەتى هەخامەنشى (پارس)ى ئارىانى، جودايەك نەكەوتە تەشكىلاتى دەولەتەو. دەولەتى مادىيان شاهنشاهى ئەژدەهاك لە دەست كوروشدا تىكنەچوو، بەلام رەنگى گۆرا لە تىسەرىيەكى ئارىانى بۆتيرەيەكى ئارىانى و لە پىاويەكى ئارىانى بۆ پىاويەكى ئارىانى دەورە كرا. ئەژدەهاكى دوامىن ئىمپراتۆرى مادى ئارىانى لەسەر كار لاچوو، كۆروشى ئارىانى كەوتەسەر كارى ئىمپراتۆرى ئارايەو. نەقشەيەكى هوووخستەر كىشابووى كە بچىتەسەر دراوسىكانى و بىانگىرى، لە پاشان ئىمپراتۆرى دواى ئەو لە دەست هات و خستىانە روو. مېژوونويسەكانى يونانى و عىبرى و تەتەبوعاتى تەئرىخى ئىرانى قەدىم تەرجومەى فەرەنگى لەسەر ئەو يەك قسەن كە گوترا. ئەمەشيان نىشان داوە كە لە دواى كەوتنى ماد بەقەرنيك ئەو ناوە هەرمابوو.

جوغرافىازان و دىرىك نوويسەكانى پىشوو مادىيان بە ۲ [دەستە] داناون:

۱- مادى گەورە لە عىراقى عەجەم؛ ۲- مادى بچووك لە نازەربايەگان و پارچەيەكى كوردستاندا فەرمانرەوا بوون. هېندىك عولەما گوتوويانە ماد سى بوون؛ ۳- مادى رازى (رەى) بوون. بەلام ئەو داواى دوايە بەخۆى نىيە، چونكە لەودەمەدا رەى لەسەر خاكى مادى گەورەبوو. مادى گەورە لە رۆژەلاتەو هەتا گۆلى خەزەر بوو. دەروازەى ئەو دەرەبەندە دەروازەيەكى ئاسنى هەبوو كە لە نىوان مادى گەورە و پارتو (پارت)دا هەلكەوتبوو.

لە دەورەى ساسانىدا بەمادىيان دەگوت «ماى». لە دەورى ئىسلاميشدا بە «ما» ناوبراوە كە جەمەكەى «ماهات» بوو؛ هەرەكو ماە نەهاوند و ماە بەسەر. لە رۆژئاواى خاكى ئىراندا، گەلىك جىگا و دىهات ناويان ماره؛ وەكو: مارتاوا (مارئاباد). عولەماكان گوتوويانە: مار لە ماى لە مادەو. يە.

«ويكتۆر لانگلو» كە نووسىنى مېژوونويسەكانى ئەرمەنى كۆكردوونەو دەلتى: ماد بەزمانى ئەرمەنى ماره. بەپىشوى ئەژدەهاكى دوامىن سەلتەنەتى مادىيان گوتوو: «ويشتا بازونك» كە مەعنای ئەو بەكوردى هەژديها زادەكانە.

۳- تهمه‌دونی ده‌لته‌تی ماد

له بابته تهمه‌دونی ماده‌وه ئاساریکی وا ده‌ست نه‌که‌وتوه که بتوانین پتر له ته‌شکیلات و ئیجتماعی و کرده‌ویان بدوین. ئە‌گەر له کتیب و نوویسراوه‌کانی پیشینیاندا چتیکیش هه‌بی که‌مه. تا‌کو ئیستا له پادشایانی ماد نوویسراو و ئاساریکی وا ده‌ست نه‌که‌وتوه. ئە‌وه‌ی که‌ نزیک باوه‌ریکی چاک بی ئە‌مه‌یه: له پیش گه‌وره‌بوون و دامه‌زاندنی ده‌لته‌تی مادی گه‌وره‌دا، هه‌ریه‌ک له تییره‌کانی ماد به‌موسه‌قیلی ژیاون. له دوا‌ی ده‌ولت دامه‌زاندنیان و هه‌یز په‌یدا‌کردن و گه‌وره‌بوونی ماد، بلا‌ویان کۆتوه‌وه و به‌گه‌وره‌کان و ئومه‌راکان هه‌یزیان پتر کرد. به‌لام نازاندی که ئومه‌رایانی خو‌جی‌یی به‌جاریک له نیوانیدا لایرا بن. له دوا‌ی که‌وتن و نه‌مانی ده‌لته‌تی ماد، له‌و خا‌که ئە‌یاله‌ت و ولات و شاران له‌ژێر فه‌رمانی میره‌کانی خو‌جی‌یدابوون. له بنه‌ماله‌یاندا حکومه‌ت هه‌ر پ‌ا‌گیرا‌و یه‌ک له دوا‌ی یه‌ک هه‌ر پایه‌داربوون، ماد زۆر له‌وه‌پیش ۲ به‌ش بوون: ۱- به‌شی شه‌رکه‌ر. ۲- به‌شی گه‌وره‌کان. له قه‌رنه‌کانی دوا‌ییدا به‌شی رووحانی و په‌نجبه‌ریشیان له‌سه‌ر زیاد‌کردن و بوونه ۴ به‌ش. له چا‌غی ماده‌کان ئە‌و ۴ به‌شه هه‌ره‌هه‌بوون.

مو‌غ: مو‌غه‌کان تایفه‌ی‌تک بوون له ماد که به‌شی رووحانییان دامه‌زاندبوو. وا دیار ده‌کری که مه‌زه‌به‌ی ماده‌کان مه‌زه‌به‌ی په‌سمی مو‌غه‌کان بووه. ناتواندی بیته‌گوتن که مه‌زه‌به‌ی زه‌رده‌شت له‌وده‌مه‌دا له ماد بلا‌وبۆته‌وه یان نه؛ چون‌کو ئاربابیان له‌وه پیش رووناکییان ده‌په‌رست. ده‌شین بلتین که رۆژه‌رستن له مه‌زه‌به‌ی ماده‌کاندا هه‌بووه.

هه‌موو مو‌حه‌قیقه‌کان به‌وه باوه‌ریان کردووه که زه‌رده‌شت له ماد چۆته باخه‌تر. وا ته‌سه‌ور ده‌که‌ن که مو‌غه‌کان سی‌حر و جادوو‌گه‌رییان تی‌که‌ل به‌مه‌زه‌به‌ کردووه. زه‌رده‌شت ویستویه‌ریکی خاته‌وه، له‌به‌رئه‌وه که مو‌غی لی‌بوون، هه‌ستا چووه باخه‌تر و به‌هه‌مه‌ندی ده‌ستکه‌وت.

«دار مسس تیتەر» ئی‌ران‌سی زانا ده‌لتی: ئاو‌یستا له ده‌وری ماده‌کاندا نوویسراوه‌ته‌وه. «نۆل‌ده» ده‌لتی: ئە‌گەر نوویسراوانی پادشاکانی ماد ده‌ستکه‌ون و ابزامن له بابته زمان و نوویسینه‌وه زۆر وه پادشایانی پارس به‌چیت.

زانا و مح‌ققه‌کان ده‌لتین: زمانی ماد زۆر نزیک به‌زمانی پارسی پیشوو بووه و ماد و پارس زۆر به‌ناسانی له زمانی یه‌کدی گه‌یشتون. «دار مسس تیتەر» ده‌لتی: زمانی کوردی ئیستا له زمانی ماد مو‌شته‌ق‌قه. هه‌ندیک عوله‌ما گوتویه‌انه: زمانی پشتوو یان په‌ختویی

(نەفغانى) یش له زمانى ماد موشته ققه.

له بابەت سەنايى مەد: مەعلووماتى كەم له دەستدايه؛ چونكو خانووبەرە و قەسرى ئەو
عەسرە هېچ نەماو. بەلام له ئاسار، كەمپىك كە دەسكە وتوو دیتە گوتن. زانا و
عوله ماكان دەلێن ميعمارى ماد له هى هەخامەنشيه كان ناحەزتر و له هى پيش هاتنى
ئارىانييه كان بۆ ئيران جوانتر بوو. مادەكان دەستوورى ميعماريان له ميعمارانى وان
پايتهختى ئۆراتو (ئارات) وەرگرتوو. ئەو ئاسارانەى ماد كە دۆزراونەو ئەمانەن:

۱- شيرىكى بەرد له نزيك هەمەدان، ئەم شيرە تا سالى ۹۳۰ ميلادى راوہستابوو،
ئىستا كە وتوو و شكاو (نۆلكە).

۲- له نزيك سەرپردي زەهاو گۆرپىك بەدوكانى داود ناو له بەرد هەلقەندراو. لەوێ
شكلى پياويكى ماد له بەرد و بەرگى مادی له بەرەو برسوميتكى له دەست دايه كە
دەستەكە پەلك و پۆپى دارە و بەگەلاى خورما پيچراو. له چاغى پەرستش،
بەدەستەو دەگیرئ.

۳- گۆرپەكە له نزيك كرماشان هەروەكو ئەو گۆرە «فروهر»ى لەسەر هەلقەندراو.

۴- له لورستان گۆرپەكە نزيك سەرپردي پيتى دەلێن «وتاخی فەرهاد»؛ بەلام ناتەواو.

۵- له ديتى ئيسحاقوند نزيك كرماشان، گۆرپەكە پياويك له چاغى پەرستشدا له بەرد
هەلقەندراو.

جگە لەوانەش «پولى بيوس» دەلێ له هەمەدان قەسرێكى زۆر گەورە هەبوو. له هەمەدان
گەلێك ئاسارى ديكەش دەستكە وتوون، بەلام چونكو بينا و خانوو ئاسارى ماد له
خشتى خاو (كال) و گل و قوڕ بوو و زۆرى پيئەچوو له ناوچوو و نەماو. ئەگەر له
بەرد و خشتى سوور ئاساريشيان بەجى هيشتبێ له كەوتنى دەولەتەكەياندا و نكران،
بەلام ئەمەمان زۆر چاك لى ئاشكرا بوو كە پادشايانى هەخامەنشى هەموو چتيكيان
له ماد وەرگرتوو و رەوشت و تەرتيباتى دەورى هەخامەنشى هى مادەكان بوو. ئەمە
گەوايىكى راستە كە چتيكى دەورى ماد يان هەخامەنشى دەبينن، نازانين كاميان هى
ماد و كاميان هى هەخامەنشيه كان.

هیرۆدۆت و سترابون نوويسيويانە كە هەخامەنشى چلونی بەرگیان له ماد وەرگرتوو.
كلأوى لبادى (تەپلە) و كەواى ئاودامین و كەوش، لەوانەيه كە پارس له ماديان
وەرگرت. پراشيك و ئوپيیرت و وینگلیر كە رۆژەلاتناسى بەناوبانگن لەو ريتگايەدا

زۆر ماندوو بوون و ده‌لێن ته‌مامی مه‌ده‌نییه‌تی هه‌خامه‌نشی و ئاسار و کرده‌وه و ته‌رتیباتیان، هی ماد بوونی بێ شکه. ماده‌کان ده‌یان‌ه‌ویست بگه‌نه‌ ده‌ریا؛ زۆر کۆشان. ئەژده‌هاک له‌ پێش شه‌ری له‌گه‌ڵ کۆروشد ده‌ستی هه‌لمه‌تی بۆ بابیل هه‌تا سووریا برد و گه‌یشته‌ حه‌ما (حماة - حماه). رۆژ به‌ رۆژ ده‌وله‌تی بابیلی خست‌بووه‌ هه‌ره‌شه‌وه. ده‌وله‌تی ماد هێز و قودره‌ت و ته‌وانای هه‌یره‌ت ئەنگیزی خۆی به‌رز کرد و دراوستیکانی ترساند.

٤- ده‌وله‌تی هه‌خامه‌نشی

پارسییه‌کان ئاری نه‌ژادن، به‌لام نه‌ژاندراره‌ که‌نگی هاتوونه‌ خاکی ئێران. له‌ نوویسراوه‌کانی ئاسوور و ده‌رده‌که‌وی هه‌روه‌کو مادیه‌کان ده‌وریکی دوورودرێژ له‌ فه‌رمانی ئاسوور دابوون. یه‌کیک له‌ پاشایانی ئاسوور به‌خۆی نازبوه‌ که‌ (٢٨) که‌سی له‌ ئۆمه‌رای پارسی خستۆته‌ ژێر فه‌رمانی خۆیه‌وه. له‌ ده‌وری «سه‌رگۆن شه‌لمه‌نه‌سه‌ر» پادشای ئاسوور که‌ له‌ ٧٢١ - ٧١٣ ق.م فه‌رمانه‌وایی کردووه‌، له‌ ده‌وری ئاسوور حید دین که‌ تا ٦٦٧ ق.م حوکه‌مران بووه‌. پادشا و ئۆمه‌رایانی پارس ده‌ستنیسانی ئه‌وان بوون، له‌ دوا‌ی ئه‌وه‌ پارس له‌ به‌ند و زیلله‌تی ئاسووری پزگاریبوون و که‌وته‌ ژێر فه‌رمانی برا مادیه‌کانیا‌نه‌وه‌.

پارسه‌کان شه‌ش تیپه‌ری شاری و دینشین و چوار تیپه‌ری په‌وه‌ند و چادرنشین بوون.

شه‌ش تیپه‌ره‌کان ئه‌مانه‌ن: ١- پاساگاردی ٢- مه‌ره‌فی ٣- ماسپیان ٤- پانتالی ٥- درووزی ٦- ژرمن. چوار تیپه‌ری په‌وه‌نده‌کانیش ئه‌مانه‌ن: ١- ساگارتی ٢- مه‌رو ٣- دروپیک ٤- دائین.

بنه‌مائه‌ی هه‌خامه‌نشی له‌ زاده‌گانی تیپه‌ری پارس گاردیه‌یه‌کان بوون. دوو به‌ره‌باب له‌وانه‌ پادشایان کردووه‌؛ چونکه‌ دارا ده‌لێت: من نۆیه‌مین پادشای هه‌خامه‌نشینم.

کۆروشی پادشای هه‌خامه‌نشی: له‌ پاشان به‌سه‌ر خاکی ماددا زāl بوو و ئه‌و حکومه‌ته‌ی تێکدا، به‌لام شکل و ته‌رتیباتی حکومه‌تی ماد تێک نه‌درا. سالی ٥٥٠ ق.م که‌ سالی نۆیه‌می‌نی حوکه‌مداری کۆروش بوو، هه‌مه‌دانی پایته‌ختی ماد به‌ده‌ست کۆروش گه‌ییرا. له‌ دوا‌ی ئه‌وه‌ کۆروش هه‌موو خاکی ماد و موسته‌عه‌مه‌ره‌کانیشی خسته‌ ده‌ست خۆی و مادی بچووک (کوردستانی موکریان)یش که‌وته‌ ژێر فه‌رمانیه‌یه‌وه‌.

کۆروش سالی (٥٢٩ ق.م) مرد. له‌ دوا‌ی کۆروش «که‌م بووجیه‌ی»ی کوری له‌ سالی ٥١٩ - ٥٢٢ ق.م حوکه‌مرانی کرد. بۆ کوردی ئاتورپاته‌گان ئه‌میرێکی خۆیی دانرا. که‌

که مېبوجیبیه مرد «کئومات» ناو موغیک ناوی خوئی نا «بردیا» برای که مېبوجیبیه و له سهر تهختی پارس دانیششت. له کورد زۆر بوون به ههواداری و مادی بچووکیش قبوولی کرد. دارای گهوره سالی ۵۲۱ ق.م کئوماتی گرت و کوژتی و بو خوئی بوو به پادشا.

داریوش - دارا: که خاکی مادی گهورهی گرت ناوی خوئی نا پادشای مادی بچووک. کوردهکان که لاین و دهرفتهیان دهستکهوت و ههستانه سهرخویان و «فراوهرتیش» ناو گهوره زادهیهکی خوئیان کرد به پادشا و له سهری کۆبوونهوه. له شکری ماد که له گهه دارادا چووبوونه سهر بابل، سهرکیشیان کرد و چوونه لای فراوهرتیش و هیزبان پیدای.

داریوش سهرکردهیهکی سوپاهی خوئی که مادی بوو نارده سهریان که نهو شوپشه تیک بدات. له نیوانی ههردوو لادا چهند شهر و کوژتار کرا، به لام بی سوود ماوه. مادیهکان سهرکهوتن و دارا تهنگهتاو کرا.

له دواي نهوه داریوش فرمانی دا شهر نهکری. چهنديکی پتچوو سهرکردهیهکی نهرمهنی نارده سهر فراوهرتیش، نهویش له دواي دووجار شهرکردن شکاندر. له دواي نهوه سهرکردهیهکی پارسی نارده سهریان، نهویش دوو شهری کرد و شکا و پهريشان کرا.

داریوش که بابیلی گرت و لینگی دا سهر ماد و له دواي شهر و کوژتار مادی شکاند. فراوهرتیش ههلات و لهپاشان گیرا و بردیانه ههمه دان و بهداریدا کرد و کوژتی. داریوش نهوهی له نهقشهی بیستوون دا به تهفسیلی نوویسیوه و دهلتی: فراوهرتیش به خوئی گوت: من پادشا (کشات ریت)ی ماد. گرم و زبانیم بری و کوژتم.... لهو نهقشهیه دا وینهی فراوهرتیشی تیدایه و بهرگی له بهرگی کوردی نهمرۆ دهچی. لهوده مه دا بوو «چیتره تهخماه» له ساگارتی سهری بلند کرد و گوتی: من نهوهی هووهخشتهری ماد. داریوش چووه سهری و گرتی و بردی له ههمه داندا سالی ۵۲۱ ق.م بهداریدا کرد.

له سالی ۵۵۰ - ۳۳۱ ق.م، ۱۲ کس له ههخامه نشیبیهکان له سهر خاکی مادی گهوره و مادی بچووک (کوردستانی موکریان) دا پادشایه تیان کردووه. له ههموو شهر و کوژتار و سه فهریکدا مادیهکان له سوپاهی ههخامه نشیبیهکاندا به دل تیکۆشاوان و پیاوی گهوره و سهردار سوپاهیان بووه. به لام وه نه بوون زۆر خوشه ویست بن له لایه ن پارسهکان، نه گهرچی بهک ره گهز و بهک نهژادیش بوون، به لام ههزیان لی نه ده کردن.

ههرچهنده میژرونوویسهکان دهلتی: حکومه تی ماد که تیکچوو و حکومه تی پارس دامه زرا و جینشینی مادی کرد، فهرقیکی نه که وته تهشکیلات و ئیداره وه، به لام من وام

بۆ ئاشكرا بووه، به پیتی حکومهته کانی ئیستائیسپاتی موده عام دهکات که پارسییه کی کبوی و شار و ناوه دانی نه دیتووی دوینی که ژێردهستی مادی بووی و ئه مړۆکه بوو بیته حاکم، چون بهرام بهر به مادیه کان بوغز و غه زه زیان نه کیشاوه. ههروه کو ماد به سه ر ئاسووردا زالبوون چیان به ئاسوور کرد، پاریش که به سه ر ماددا زالب بوو ئه و دی کردووه. موعامه له ی داریوش له نه قشه ی بیستووندا که له حق کورده مادیه کاندا کرد و به مه سه له ی فراوه رتیش و چینه ته خمه ه بۆمان ئاشکرا دهکا که چی به کورده مادیه کان کردووه و تووشی چ نه زیهت و کوژتار بوون. هه ر به و جوړه ماد (کورده) دیسان که چاوی به خۆی کهوت، دوینی که حاکم و ئیمپراتۆر بوو و ئه مړۆکه ش ژێردهست و فه رمان به ره، ئه وه له لاییکه وه و له لاییکه کی که شه وه بزوو تنه وه ی پاریسیه کان و موعامه له ی داریوش و هه خامه نشیه کان که له حق گه وه رکهانی خۆیاندا چاوپیکهوت، به بی شک برینیان ده کولاه و له دلبان ده گرت. بۆیه له شه ری ئه سکه نده ردا ئه و میلله ته ئازایه ی ماد هیچ کومه گی داریوشی دوا بیان نه کرد. ئه وه بی شو به یه که داریوشی گه وه له دوا ی یه کدی به چه ندیک ۹ پادشای ئه وان بگرئ و چاویان ده ریئیت و زمانیان بپری و به داریاندا کا و ئه وانه ش هیچ دلگیر نه بن. فه ن قبوولی نا کا و ته ئریخیش چاوی لی نا کوو چینی. ههروه کو له نوویسه راوه کانی بیستوونی داریوش و ره سمه کان ورده بیینه وه، بۆمان حه ل ده بی. که وایه کورد گه لیک نه زیهت و په ریشانی به ده ست داریوشه وه کیشاوه؛ له به رنه وه له شه ری ئه سکه نده ردا هیچ یاری ده یان نه داوه.

۵- ئه سکه نده ر

ئه سکه نده ر کوری فلیبی ماکدۆنییه. ئه وه ل که سیک که له ماکدۆنیه (مقدونیه) دا بوو به پادشا فلیب بوو. سالی ۳۵۹ تا ۳۳۶ ق.م له گه ل یۆنان و دراوسیکانیا شه ری کرد. له پاشان له ژیر فه رمانده ی دوو سه ردار ی خۆیدا له شکری نارده سه ر پادشاکانی هه خامه نشی. له شه ریکدا سالی ۳۳۶ ق.م کوژرا.

ئه سکه نده ر له دوا ی بابی له سه ر ته خت دانیش و کهوته سه ر هه وای پيشونایی بابی. له دوا ی ئه وه ئیران که و تبه ووه شوړش. ئه سکه نده ر یۆنانی دامه زراندوه و چوه سه ر داریوش.

له به هاری سالی ۳۳۴ ق.م ئه سکه نده ر له ده ریبه ندی ده رده نیل تپه ری و له که ناری مه رمه ره له گه ل له شکری پارس - که هه مووی مادبوون - شه ری کرد. به و جوړه خشا و

چووہ پیتش. له ههولپیر شهري له گه‌ل داریوش کرد و شکاندی و که مکهمه به گهرمی نهو خاکانه‌ی گرت. سالی ۳۳۰ تا ۳۲۳ ق.م خاکی کوردستان که وته ژتیر فه‌رمانی نه‌سکه‌نده‌روه، به‌لام حکومه‌تی مادی بچووک لهو چاغه‌وه دامه‌زراندراوه.

سالی ۳۲۵ ق.م نه‌سکه‌نده‌ر چووہ سه‌ر خاکی کورده‌کانی کاسی. له شه‌ردا سه‌ردار سو‌باهیتی کوژرا. نه‌سکه‌نده‌ر که به‌سه‌ر نه‌واندا زال بوو بۆ، روح دلخو‌شیی دانه‌وی «هیقیس تیۆن» که سه‌رداره‌که‌ی بوو، سه‌ری هه‌مووانی بری و کردنیه قوربانی روحه‌که‌ی. میژوونوویسه‌کان نه‌و سه‌ربه‌وردیه به‌دلگیری و نه‌سه‌فه‌وه باس ده‌کن. نه‌و مه‌سه‌له وه‌حشه‌تکاره‌ی نه‌سکه‌نده‌ر «پلوتارک - نه‌سکه‌نده‌ر به‌ندی ۹۴» و حه‌سه‌ن پیرنیا (ایرانی باستان) به‌حیره‌ته‌وه لیتی دواون.

ئاسره‌پات

له دوا‌ی نه‌وه خاکی کوردستان (مادی بچووک) که وته ده‌ست نه‌سکه‌نده‌ر، هه‌روه‌کو مه‌رز و بوومه‌کانی دیکه نه‌و خاکه‌شی کرده «خشه‌شه‌ریوان» که به‌یۆنانی «ستراب» و به‌عه‌ره‌بی (والی) بی؛ هه‌موو خاکی ژتیره‌ستی که پارچه‌ پارچه کرد و کردنیه حکومه‌تی بچووک. والیه‌کانی. پتر له ماده‌کان دانا؛ زۆربشیان ئاریایی نه‌ژاده‌بون. له جنووبی غه‌ربی گۆلی ورمیوه هه‌تا سه‌ری چۆمی ئاراس و به‌سه‌ر چۆمی ئاراسدا هه‌تا ده‌ریای خه‌زهر و له ده‌ربه‌ندی خه‌زهره‌وه به‌قه‌زوین و زه‌نگاندا روو به‌هه‌مه‌دان برها و نه‌رده‌لان و خاکی کوردستانی موکریان و که‌مینک خاکی بابان و سۆزان و له سه‌رووی کپوه‌کانی هه‌کاریشی له‌گه‌لدا بی، کرا به‌حکومه‌تیک که له‌وه‌پیتش به‌مادی بچووک ناوبراوه. پایته‌ختی «په‌رسپه‌ه» بوو. پیاویکی کورد که ناوی (ئاسره‌پات) بوو، له‌سه‌ری کرا به‌حوکمدار (خشه‌ شه‌ریوان). زۆر له میژوونوویسه‌کان گوتوویانه وه‌جه‌ی ته‌سمیه‌ی ئاتورپاته‌گان له‌و حوکمداره‌وه بووه که ناوی (ئاسره‌پات) بوو. خاکیکی له ژتیر فه‌رمانی نه‌ودا بوو به ئاسره‌پات - گان ناونا. له چاغی ساسانیان دا به «ئاسره‌پاتگان - ئاتورپاته‌گان» ناوده‌برا؛ چونکو به‌و ناوه‌وه ئاته‌شگه‌ده‌ییکی گه‌وره له‌و خاکه‌دا هه‌بوو. به‌لام راستیه‌که‌ی هی ییکه‌مینه. له پاشان به‌ئازریا‌یه‌گان و ئازریادنجان ناوی گو‌درا.

له دوا‌ی مردنی نه‌سکه‌نده‌ر کورده‌کان ئیستفاده‌یه‌کی قورسیان کرد، نه‌و خاکه دیسان هه‌ر به‌حکومه‌تی ماوه و به‌ناوی مادی بچووک ناویانگی کرده‌وه. خاکی ئاسره‌پات (ئاتورپاته‌گان) به‌ئازادی حاکمی خۆی له‌سه‌ر ماوه.

کورد له چاغی دواى ئەسکەندەر «سلووکى» یه کاندای راسته و راست بوون به ته وایفولموک. هەر پارچه زهویهک له دهست ئەمیر و حاکمێکی خۆجێیدا ماوه. له کیتوی زاگرووس سێ حکوومهتی میللهتی کورد و له ئاسره پات - (ئاتورپاته گانیس) حکوومه تێکی زۆر قه شهنگی تێدا دامه زراندراره. هه رکه پشێوی له نیوان سلووکى پرویدا، کورده گانی ئاتورپاته گان له ژێر فه رمانی سلووکى ده رکه وتن. کوردوخ له لاییکه وه و کارداى سیربیش له لاییکه وه له سلووکى پچرانه وه.

خوله فا: جێنشینه گانی ئەسکەندەر که ۹ کهس له سالی ۳۱۲ - ۱۶۴ ق.م حکومرانیان کردووه خاکی ئەسکەندەر یان کردۆته چهند حکوومه تێک. ته نه ا کوردستانی ئازربا یه گان به موسسه قیللی ژیاوه؛ سێ ئەماره تی دیکه ی کوردیش له پروودابوون.

حکوومه تی ئاتورپاته گان، هه تا چاغی ئاشکی شه شه م (میهردادی ئەوه ل) پادشای ئاشکانی هەر له شه وکەت و گه ورییدا ماوه. ئەو گه لێک جه وری له خۆجێیه کان کرد و خاکه که ی خسته ژێر حوکمی خۆیه وه و حکوومه تی ئاتورپاته گانی تێکدا. ههروه کو له هاتوودا دی.

چاغی ئەسکەندەر بو هه موو کورده کان به هه مووانی و بو کوردی ئاتورپاته گان به تاییه تی ده وریکی رهش و نه گبه تێکی بێ پایانیس بو، به لام له دوامیندا به دامه زرانندی حکوومه تی ئاثره پات دلخۆشی کورده گانی داوه و مه منوونی کردن؛ ئەوه بوو به مایه ی دووباره دامه زرانده وه ی حکوومه ته که یان. پایته ختی ئەو حکوومه ته «فراده ئەسپه - په رسپه ه» بوو، ههروه کو له مه وپیش لی دواين.

فەلسەفە سەھىم

كوردۆخ؛ كارد؛ ھالدى؛ سىرتى؛ ئازارتيا؛ كرچخ؛ كارتاوى

۱- كوردۆخ - كوردۆك:

ھەسەن پىرنىيائى مېژوونوويسى بەناوبانگى ئىران لە كىتەبى دووھى ئىرانى باستان دەورەى ئەوھەلى پارسی داربۆشى دووھ لا پەرە ۹۸۹دا لە نوويسىنى ئەكسەنەفۆن پاشەوپاش گەراندەھى دە ھەزار كەسیدا، كىتەبى ۳ فەسلىدا باسى دەكا: يىكەمىن سەرپھوردى زۆر زل و گەورەى دوامىن سەلتەنەتى داربۆشى دووھ روويداوه، دووھمىن پشپوى و سەرکيشى و شۆرشى كوردۆخ (كوردۆك) ھەكان بوو. ئەمانە لە كىوھەكانى لای بەرەوژوورى دەستە چەپى تىگر (دىجلە) دا جىنشىن بوون و زەندەگانىيان دەکرد و بەھىز و تەوانا بوون. (زاناکان بەگەرمى ئەوانە دەكەنە باپىرە گەورە و نىياكانى كوردەكانى ئەمپۆكە).

ئەكسەنەفۆن دەلى: پادشای پارس بە ۱۲۰۰۰ لەشكرى سوپاھى جەنگىيى نازاوه چووهسەر كوردۆخەكان تاكو سەرى شۆرش بەرپاكرەكان نەرمكا و ئەو مىللەتە بخاتە ژئىر فەرمانى خۆيەوه، بەلام نازايى و جەنگاوهرى كوردۆخەكان و سەختى و توندى كىوھەكانى نىشتەمانىيان و ئەزىتە كىشانى لەشكر لە دۆل و گەلى و دەربەندە تەنگ و سەختەكانى كوردستاندا پادشای پارسى لەو چوونە سوودمەند نەکرد. لەگەل ئەو شا كە تووشى ئەزىتە بوو، بەھرەيەكى دەستەكەوت. ئەو لەشكرە قورسە زۆر بەشپىزەبى گەرپاوه، چەندجار ئەو پادشايە تووشى ئەو سەفەرەبوو، بەلام ھەر لە دەست كوردۆخەكاندا بەشكاوى و پەرتشانى دەگەرپاوه و پىيان نەدەوتىرا.

لەوھە بویمان ئاشكرا دەبى كە كوردۆخەكان حكومەتتىكى باشيان ھەبوو، پادشا و يان ئەمىرىكىيان ئەوانى كۆكردۆتەو كە ھەلمەت بەرن و پيش بەلەشكرى پادشای پارس بگرن و داربۆش شپزە بكەن.

۲- كاردۆ:

زۆر لە زانا و تىگەيشتووهكانى رۆژھەلاتناسانى فەرەنگستان و ئىنگلىز و ئەلمان و فرەنسا و ئامرىكان تىكۆشاوان و ماندوو بوون؛ لە بايەت ھاتن و چوون و موھاجەرەت و كەلىمەى «كورد» ھە دووچار بەئىختىلاف و تىكەلاوى بوون. ئەویش وەنەبى دوور لە تىگەيشتن بىت و ھەل نەكرابى. ئەوھى عولەمايانى ئەمپۆكە سەرى كۆبوونەوھ و

رێککهوتوون ئەمەیه: کورد له پێش چوونیان بۆ ئەو خاکەى که ئەمڕۆکه نیشتمانیانە میللهتییکی ئاریانی (کورد)ی دیکه لهو خاکه‌دا هه‌بووه، ئەوانیش به «کاردۆ» ناوبراون. کاردۆکان خاوەند مەدەنییه‌ت و شوێنێکی ناسراو بوون. براکانیان که چوونه نێوانه‌وه تیکه‌ڵ به‌خۆیان کردوون و ناوی خۆیان له‌سه‌ر ئەوان داناهه، چونکه له‌ ره‌گه‌زێک بوون و بوونه‌ته‌یه‌ک میلله‌ت.

له‌ پارچه‌ به‌رددییکی دوو هه‌زار ساڵ له‌مه‌وپێشدا که دۆزراوه، ئاسوورییه‌کان به‌جێیان هێشتووه. له‌وێدا له‌ میلله‌تی کاردا (کارداکا) دواوه، ته‌رجه‌مه‌ی ئەو به‌رده‌که‌ کراوه تووشی دوو پیتی «کا» بوون که له‌ سه‌ره‌تای وشه‌ و له‌ دوامینیدا نیشان دراوه و دووباره‌ کراوه‌ته‌وه. وا ده‌زاندری «کاردا» وه‌کو کورده‌ و «کارداکا» وه‌کو «کورده‌کان» دێته‌ به‌رچاو. خاک و جێگای دانێشتنی کاردا له‌ تخووبی گۆلی وان به‌لای جنووبیدا درێژبوته‌وه. گه‌لیک قه‌لا و جێگایانی سه‌خت و توندیان هه‌بووه، ئاساریان له‌و خاکه‌دا تا نزیک قه‌رنی پێنجهم و شه‌شه‌می هه‌جری هه‌ر ما‌بوو.

له‌ نه‌قشه‌ی سه‌ه‌ن پیرنیا له‌ ئێرانی باستاندا ورمی و شنۆ و خۆی و سه‌لماسی ئەمڕۆکه‌شی ده‌که‌وێته‌ سه‌ر. که‌وابوو خاکی هه‌کاری و برادۆست و موکریان و سۆران و دنبلی و مه‌حمودی قه‌رنی ده‌یه‌می هه‌جری گرتووه. خاکی جزیر و بۆتانیشی له‌سه‌ر بووه هه‌روه‌کو دێته‌گوتن.

مه‌مله‌که‌ت و خاکی کاردۆ «کاردا» بووه. له‌ مه‌نقوولات و ئاساری «تیگلات پیلیسه‌ر» پادشای ئاسوور و شه‌رکردنی له‌گه‌ڵ میلله‌تی «کورتي» و ئېشاره‌ت دان به‌وه، ئېسه‌بات ده‌کا که کورتي له‌ کوێ هه‌بوون و به‌هێزبوون که‌وا شه‌ری له‌ته‌کیاندا کردووه. له‌و ده‌وره‌ و له‌ ده‌وری پێش نه‌وێشدا ناوی گوتی براوه‌ که خاوەند مەدەنییه‌ت و جێگای به‌رز و داراییه‌کی به‌هێزبوون، هه‌روه‌کو به‌تایبه‌تی لیتی دواين.

ئه‌کسه‌نه‌فۆن له‌ کتێبی «ئاناباسیس» و به‌شی چواره‌م فه‌سلێ سێ قه‌تعه‌ی یه‌که‌م گه‌رانه‌وه‌ی ده‌ هه‌زار که‌سییدا که له‌ گه‌رانه‌وه‌ی خۆی دواوه، زۆر به‌ئازایی و ره‌شیدی دلیری به‌کاردۆکانیدا هه‌لگوتووه.

له‌پاش ئەو ناوی (کاردۆ) له‌ کتێبه‌کانی یۆنانیدا به‌گه‌رمی ده‌که‌وێته‌ به‌رچاوان، دێرېکنوویس و موئه‌لیفه‌کانی یۆنان خاکی کاردۆیان له‌ ژێر ناوی کاردۆدا بردووه. جێگا و نیشتمانی کاردۆ له‌ که‌ناری لای چه‌پی تیگر (دیجله‌) وه‌ که‌وتۆته‌ ده‌وروپه‌شتی کیوانی جودی (کودی - گوتی).

«ئارامى» يەكان ئەو دەوروپشت و سىلسىلەى كىتوى «جودى» يان بە «بىس كاردۆ» و ھەموو خاكى نىوانى دىجلە و فوراتيان بە كارتا (كاردۆ) و ئەرمەنىيەكان بە كوردۆخ و ەرمەبەكان بە «كرداء» وە يان بە «كوردای» ييان ناوبردووه. لە كىتیبى «فتوح البلدان - بلاذرى» لاپەرە ۱۷۶دا بە كرداء (كوردای) ناوى بردوون.

ئىستراتېژى جوگرافىيائى يۆنان لە كىتیبى ۱۶ و فەسلئى يەكەم و قىتئەى ۲۴دا دەلى: مىللەتى گوردین كە لە نەژادى كاردۆن لە بەشىكى سەخت و بەرزى كەنارى چۆمى دىجلەدا، جىگایان گەلىك توند وەكو ساریزا و ساتالكا و قەلاى پىناكایان ھەيە. ئەم قەلاىە لە سەر گردىك بەشكى سىگۆشەيىدا دامەزراندراوه.

لەو بەولاولە، و تەى كاردۆ كە مېووە تەو. بەلام مېژوونوويسەكانى دەورى ئىسلام خاكى كاردۆيان بە جىزىرى عومەر و چەند ەسرىكىش بەبوختان (بۆنان) يان ناوبردووه.

مېژوونوويسەكانى يۆنانى و ئەرمەنى، مەملەكەت و خاكى كاردۆيان زۆر بەئاو دەانى و نفوس باس كەردووه؛ دەلىن: ۳ شارى زۆر گەورەى خۆشيان ھەبوو: ۱- ساریزا - ۲- پىناكا - ۳- سانالكا. ئەم ۳ شارانە لە كەنار چۆمى دىجلە بوون.

ھەر وەكو ئەكسەنەفۆن لە كىتیبى ئاناباسىس، بەشى چوارەمى، فەسلئى سىيەمدا، دوورودرىژ لە كاردۆ و نىشتمانى كاردۆ داو. كاردۆ لە ەسرى ئەردەشېرى دووھى ھەخامەنشیدا، پادشای ھەخامەنشيان پەسند نەكەردووه و نەكە وتوونەتە ژىر فەرمانىيانەو. بە ئازادى و سەربەخۆى ژياون و لەو پىشیش ھەر ئازاد بوون.

كىتیبەكانى ئەرمەنى و امان نیشان دەدا كە تىگرانى دووھى پادشای ئەرمەنى، لە قەرنى يىكەمىنى پىش مىلاددا، لەشكرى بردۆتە سەر خاكى كاردۆ.

لە سالى ۱۱۵ى پىش مىلاددا «مانى سارۆس» ى پادشای كاردۆ، كەوتە ژىر فەرمانى ئەرمەنستانەو و فەرمانبەردارى تىگرانى كرد.

خاكى كاردۆ يەنى نىشتمانى مىللەتى كاردۆ، ھەر جىگای خۆيان بوو، ھەر چەند كە كەوتىنە ژىر فەرمانى بىانيانىشەو، بەلام رەوشت و خو و زمان و دەستورى نەژادىيان لە دەس نەداو و بۆ ئازادى كۆشاون و لە رىگای سەربەخۆيىدا تەقەلايان داو. بۆ ئازادى دەستخست و رزگار بوون پەلەيان كەردووه و دەستيان كەوتووه.

وتە كەلىمەى كاردۆ بەزمانى سۆمە بەمەعنای رەشىدى و دلاوهرى و ئازايى ھاتووه.

له نيوانى وتەي كاردۆ و خالديدا بەوئىچوون و شىتو پتر نزيكى ليكچوون و موشابەھەتى تەواويان لەگەڵ يەكدا ھەيە. سس خالدى بەزمانى سۆمەرى و خالدى بەزمانى ئاسورى ئۆرارتويان ئوراشتو نوويسراون. بەزمانى عيبرانى ئارارات و بەزمانى يۆنانى (كزاردۆ) يان ناوېردوون. ئەوانە ھەر ئەو ميللەتەن كە لە نزيك قەرنى نۆبەمى پيش ميلاددا لە (ئائىرەپاتگان) ھەو ڤوو بەگۆلى وان چوون و لە جنووبى ئەو دەرياچەيەدا دامەزران و دەولەتتىكى خۆبى و ئازاديان ھەبوو. لە مەدەنييەتدا زۆر بەرزبوون. ئەو دەولەتە ھەتا قەرنى شەشەمى پيش ميلاد بەشانوشەوكت و مەدەنييەتتىكى قورسەوە خۆيان نوواندو. ئەكسەنەفۆن لە كتيبى «كوروپديا - تەربىيەى كۆروش - جلدى ۳ى فەسلت يەكەم» دا دەلتى: لە سەرەتاي قەرنى شەشەمى پيش ميلاددا، ميللەتتىكى تازە نوپى ئارى (وا دەزاندرى كە ميللەتتەى ئەرمنەن بووبى) ھەلمەتيان بېرە سەر خاكى وان و ميللەتتەى ھالدييان ڤوو بەكتوھەكان ھەلپى.

خالدى - كاردۆ: دەولەتتەى قەومى ئاريانى خالدى - كاردۆ، بەدەست ميللەتتەى ئەرمنەنى ئاريانييە و ئينقرازيان ھات.

ئاسارى ۳ قەرنى ھى ئەو خالديانە كە لە خاكى خۆياندا لە دوايان بەجىماو، لە دواى شەڤ و كوژتار و شۆڤش ھەلاتن.

كشانەوھى ميللەتتەى خالدى - كاردۆ بۆكتوان: خالدى - كاردۆ لە خاكى شىمالى گۆلى وان كە ولاتى «تريزند» كە «ترەبزوون» ى ئەمروكەيە دامەزران و لەوئى مانەو و كرديانە جيگا و نيشتمانى خۆيان. ئەو خاكە لە چاغى دەولەتتەى دووھەمى شەرقى بيزانسا بەخيالات (ئالخت - ئەخلات) ناوبراون، ئەمروكەش لە لاي غەربى شىمالى گۆلى وان شارتيك ھەيە كە ناوى خلات (ئەخلات) ە. لە قەرنى پينجەم و شەشەمى ھيجريدا لە گۆلى وانەو ھەتا ترەبزوون بەولاتى ئەخلات ناودەبرا.

زەوى و خاكيتىكى زۆر لەوھەپيشى كاردا يان كاردۆ، نيشتمانى كاردۆ - ھالدى بوو؛ ئيستاش ئەو خاكە لانكى پەرورەشى ئيلات و عەشايىرى كوردە. پيتى كاردۆ و كورد پيتك گەياندوويەكى و ھەيە كە ھەردووكى ليك گريداو، كە كوردەكانى ئەمروكەى تەوھى ئەو كاردويانە بوونى بەبى شك نيشان بدات، ئەمروكە بەكوردەكانى ئەو خاكە دەبيژرى كوردۆ.

كاردۆ - ھالديەكان لە سەرچاو بەرزەكانى چۆمانى ديچلە و فورات و ئاراسدا

جیگیربسون و دهورو پشتهی ئەو خاکانەشیان هەموو خستبوو و ژێردەست و دەستووری خۆیانەو. شاری توشپا (وان)یان کردبوو بە پایتەخت. «احمد رەفیق تەریخی عەومی لاپەرە ۳۶ جلدی یەكەم» دەڵێ: بەكەم دەمێك روو بەرۆژەهەلات و جنوبی گۆلی وان كیشوهرگیریان کردوو. میللهتەكە ی بلند بالا و بههێز و تهوانا بوون. هیندیکیان شوان و جوتیار و بازرگان بوون.

مەعبوودەكەیان ناوی «هالیدی» بوو. هەرۆهكو بۆ خۆدای پۆژ و با پەرستشیان دەکرد، بۆ هالیدی ئەو پەرستشە هەبوو. ئەمڕۆكەش لەنیو ئەو كوردانەی شیمالیدا عەشیرەتێکی زۆر گەورە بەناوی عەشیرەتی هالیدییهو هەیە. لە ئەدوار و قەرەکانی دوا ی ئیسلامییهو تاكو ئەمڕۆكە، لەو خاکانەدا ئەو ناو بەگەرمی دەكەوتتە پیش چاوان.

بنەمالە ی ئەمیرەکانی جزیرە لە سەرەتای ئیسلامییهو هەتا قەرەنی دوامین و سێزدەمین هیجری ئەو بنەمالە یە لەو خاکەدا فەرمانپەر و ابوون، بەعەشیرەتی خالیدی یان بەبنەمالە ی میرانی خالیدی ناسراون، لەو بنەمالە یە ئەمڕۆكە ئەوی ماون بەكوڕانی بەدرخانینان بنەمالە ی بەدرخانی ناوبانگیان هەیە. ئەوانە بنەمالە یێکی كوردی خالیدین كە ئیمە لێی دەدوێن و لە كتیبی ئومەرایانی كورددا ناوبراون.

٤- سیرتی

كۆمەلە یێکی زلی پۆژەهەلاتناس و دێریكنوسەكانی كوردی ئاوروپای وردین و موخەقیقەكانی ئەلەمان وەكو هارتمان و نۆلەكە و ویسباخ لە دوا ی گەلێك لیۆردبوونەو و تەحقیقات و تەتبوعات و پشكنینی قورس، لوغت و شیوێ پەرنگاوپەرنگ و دەستووری بەجێهێنانی كوردی تەرز ی ئەدای و بەراوردكردنەو یێکی زۆر، وایان بۆ ئاشكرا بوو و پێی دڵیابوون كە شیوێ كورد و كاردۆ لەگەڵ شیوێ زمانەكەیان بەتەحقیق گەیاندراو كە یەكن. ئەو زانایانە بەپێی نووسرا و كتیبەكانی یۆنانی پێشوو، بەبوونی نەژادی ئاریانی -كە سیرتی بن- ئیشارەتیان داو و پێی دڵیابوون و باوهریان كردوو كە سیرتی كوردن.

«ئێستراپۆن» ی جوغرافیا نووسی یۆنانی لە دوو جێگای كتیبەكەیدا باسی میللهتی سیرتی كردوو و میسالی بەهیندیك شیو و لوغەتیان هێناو و بەئاشكرا میللهتی سیرتی ئاریانی نەژادبوونیانی باس كردوو. یێكەمینیان: لە كتیبی ۱۱ فەسلێ ۱۳ قیتعە ی ۳ لە ریزی ئەژماردن ی ئەو قەومانەدا كە لە خاکی ماد دانیشتون، لە دوو قەوم

دواوه که یه کټکیان سیرتی و دووه میان مېرده. دووه میان له کټیبي ۱۵ که به تایبه تی هی هیندستان و ټیرانه، قیتعه ی ټهول فسلې سیټیم له ریزی ټهو میلله تانه ی که له خاکی ټیران دانیشتوون باسی میلله تی سیرتی و مېردی کردووه و هېردووکانی به ټاریانی نه ژاد داناوه.

وامان بؤ دیار ده کرئ که هېردووک تییره ی مېرد و سیرتی له خاکی پارس دانیشتوون، له پاشان ړوو به ړژاوا چوون و له سېر زهوی ړژاوا ی خاکی ماد دامه زراون که موکریان یان نازربایه گانی ټه مړوکه بټ. ټه دوه مېش وه کو ټیستا ټه و خاکه هېر کوردی ټیډابووه. به ناوی سیرتی ټه مړوکه ش عه شیره ټیکی کورد له خاکی نیوان جو ټه مېرگ و باشکالاندا هېن (هه کاری). شارټک به ناوه له نیوان دیار به کر و به دلیسدا به (سیرتی) هېرماوه که به کوردی سیرت و به عه ره بی سعرته.

زانا و ړژه ټه تناسه گانی فره نگستان له دوا ی لیکنده وه و وردبینی و به راورد کردن و سه رنج دانیکی قول له کټیبه گانی ټوسترا بؤندا گېشته نه پایه ټیکی وا که له قه راینی «فقه اللغة» دا به ختیار ی و کورد هېر به کن و سیرتی به کان باپیره گه وره یانن. موهاجیره گانی سیرتی باپیره گه وره ی ټه و کوردانه ی ړژاوا ی خاکی مادن.

وه کو له قسه ی عوله ماکان ورد ده بېنه وه، وامان بؤ دیار ده کرئ که له قه رنی پېنجه م و شه شه می میلاددا سیرتی دهستی به هیجره ت کردووه و به گهل و کو مه ټه ړوو به ړژاوا ی نازربایه گان چوون و له و خاکه دا هه لگېر و وه رگې ټیکی زوربان پټکراوه. وام بؤ ناشکرا ده بی که له دوا ی ټی که چوونی ده ول ته تی ماد، کورده گانی سیرت له گهل هه خامه نشی رټک نه که وتوون و له نازربایه گان و کټوه گانی موکریاندا که میک خو یان گرتووه. له سه لته نه تی دارای گه وره، ټیشتراکی فراوه رتیشیان کرد. دارا که مادی بچووک (کوردستانی موکریان) ی گرت ده بی سه ریان بؤ نه چه ماندبټ و بؤ کټوه کان هیجره تیان کردبټ؛ به لام به پټی زانینی خواره وه، وا دهرده که وئ له پاشان که وتوونه ژیر فره مانی داراوه. میژرونو نویسه گان لټی دواون و ده لټین: سیرتی له قه رنی پېنجه مدا به گهل له خاکی مادی بچووک هه ده ستیان به هیجره ت کرد. له چاغی پادشاکانی ماددا دلیری و پاله وانی و جه نگاوه ری سیرتی کیشوه رگییری کرد. له چاغی هه خامه نشیه یه کانیشدا ړوو به ړژاوا چوون و تووشی گهل ټک نه قل و نقوول بوون. ټه به ره و ټه مېره ی سیرتی و که شما که شه ی که: به سه ریاندا هاتووه، له ټه دوا رانی موخته لیفه ی ټیراندا ټه وه هېر هه بووه.

«عه لی ټه سغه ر شه میمی» له جوغرافیای کوردستاندا ده لی: سیرتی به تایبه تی له

لهشکرکهشی ماد بۆ سه ر ئاتينه و له سالى ٤٩٠ - ٤٨٠ى پيش ميلاددا له لهشکرکهشی داريۆشى گه و ره بۆ زالكردنى ده و له تى خۆى ده ستى ها و ئىژته ده ربای مه دى ترانه و ده ربای ره ش. سالى ٤٩٠ كه له شكرى برده سه ر يونان هه تا نزى ك پاى ته ختى ئاتينه چوو.

سالى ٤٨٠ خشاى رشای كورى داريۆش بۆ گرتنى ئه و خاكانه ی بابى خه رى كى گرتىيان بوو. سوپا هى كى قورسى كۆكرده وه و چوه سه ر ئاتينه و گرتى و ئاورى تى به ردا.

ئه و شه ر و كوژتاران ه ی له ته ئرى خه كانى فه ر په نگستاندا كه به جه ننگى «مدى ك» نا و ده برى ن، هه موو له شكرو جه نگا وه رانى سى رتى به كان بوون، كه روو به ئاسى اى غه ربى هه له تى ان برد و دوژمى ان به زان د، له و خا كه دا جى گى ر بوون و مانه وه. له هه لا تن و شك ان و گه رانه وه دا له كى وه به رز و سه خته كانى روژا و اى ئاسى ادا بۆ خو پارازتن و مه رومالا ت به خى وكردن، خو يان را گرت و دامه زران. له پاشان له و خا كه دا دانى شتن و بوونه خو جى و خوا وه ند زه وى و مو لك و ئه ملا ك.

چونكو گه رانه و هى ان دژوار و دوژمى ان به هى ز و زه به رده ست بوون، له به رئه وه ناچار مان كه جى گى اى خو را گرتن سه خت بكه ن، هه تا كو تى ئى دا بپا رى زرى ن. له دواى ئى دا كه ته ماشا يان كرد خا كى كى خو شه و بۆ به ر په چوونى ش ده ست ده دا ت، له به رئه وه جا رى ك بۆى دانى شتن و كر دى انه نى شتمان و زى د.

چونكو سى رتى زۆر ئازا و زرنگ و ره شى د و دلى ر و سى لا حشۆر و به ته ن و مه ن و هه لبراره بوون، قه باى ل و تى به ره خو جى به كانى ئه و خاكانه يان به جا رى ك نه بوو كرد و له وان ناو تى كى ان نه هى شت. ئه و شا خ و كى و ئا و اى و شا رانه يان خسته ده ست. دانى شت وه كانى كه نار و نزى ك دى جله شى ان كرده ژى رده ست و فه رمان به ربى خو يان؛ زۆرى پى نه چوو ئه وانى شى ان له نى و خو ياندا پوچ كرده وه. ئه و هه موو ده ربه ده ربى و هه لگى ر و وه رگى ربه ی كه به سه ر سى رتى دا ها ت، له گه ل ئه و دشا ره و شت و خو و ده ستوورى نه ژا دى ان هه ر را گى رابوو، هى چ ره و شت و ده ستوورى كى ان له خو جى به كان وه رنه گرتوه، جگه له چتى سو و دمه ند و ئى شو كا رى وى چوو نه بى.

سى رتى سه ره تاى هى جره تى ان له خا كى مو كرى انى ئه مرۆ كه وه بووه. به سه ر گو لى و رمى دا چوونه ئه رمه نستان و به سه ر خا كى ئه وى دا زالى بوون و هى زى ان په دى ا كرد و خا كى كى پا ن و به رى نى شى ان وه ده ست خست.

دى ربى كنو وى س و مى ژرو و نو وى سه كانى ئه رمه نى نا وى پى كه وه ی و وى چوونى كى كورد و

کوردۆیان بۆ خاکیک ههلبژاردوو که ئهوان تێیدا دانیشتون. له ئهوهل و نیوانی ولاتی ئهرمهستاندا له ههموو جێگاياندا وتهی کورد و کوردۆیان چهند باره کردۆتهوه. دیسان له نووبیسینی میژوونوو یهسهکانی ئهرمهنی وا دهردهکهوئ که ههلمهتبههرهکانی کوردۆ زۆر بهلهز جێگیربون و دانیشتون و دانیشتوو ههکانی پێشوی ولاتی «کرچج» یان لهنیو خۆیاندا توندۆتهوه؛ بهتایبهتی لهنیو ئهواندا یهکهتی و خوشهویستی و پێشهی نهژادی و میللیهت زۆر گهرم بووه. جا له بهر ئهوه ههردوو زۆر زوو پێکهاتن و ناخۆشییان دیاری نهکردوو.

ه- نازارتیا

یهکهمین تیرهیهکی که له کوردی سیرتی جوئ بووهوه و ڕوو به ڕۆژاوی نازربایه گان ڕۆیشت تیرهیهک بوون پێیان دهگوت «نازارتیا» یا «ئاساگارتیا»، ئهم تیرهیه له پێشا له ڕۆژههلاتی خاکی پارسدا دانیشتون. له چاگی حکومهتی ئاسوریدا چوونه سه ره خاکی ماد و لهوئ جێگیربون. له چاگی کیشوه رگیری کۆروش و داریۆشی گه وردها، یه عنی له قه رنی پێنجهم و شه شه می پێش میلاددا نازارتیا له سیرتی جوئ بووهوه و دهستیان به هیجرت کرد. له خاکی موکریان هه چوونه هه ولێر (ارییل). چونکو ئه و خاکه به رزترین و خوشترین و حاصلات خیزترینی که ناری دیجله بوو، بۆ تێدا دانیشتیان په سندکرد و له خاکی موکریان هه باربان کرد و چوونه هه ولێری پێشو.

له سه ره تای هوکمپانی داریۆشی گه وردها سه ریان بۆ نه چه ماند و به رامبه ری له شکر و سوپای داریۆشیان کرد و کوژتاریکی قورسیان له داریۆش کرد. داریۆش به شه پ و کوژتار به سه ریاندا زال بوو و دهستی جه ور و سته می به سه ریاندا درێژ کرد. چهند سپه هبودان و سه ردار و پادشای سیرتی گرتن و بردنیه پایته خته که ی خوئ و کوژتنی. هه ریه ک له و گه ورانه ی سیرتی که گرتوونی و به چ جوړیک کوژتونی له نه قشه ی بیستووندا نووبسراوه. شکل و قیافهت و رهنگ و بۆی په یکه ری پادشای «ئاساگارتیا» به به رجه سته می له بیستووندا هه لقه ندراره. راسته و راست و به رگ و رهنگی کوردی ئه مپوکه ده چیته. ده ستووری به رگ و ڕاوه ستانی هه روه کو کوردیکی ئه مپوکه وایه. کوردی سیرتی تووشی گه لیک کوژتار بوون.

له دوای ئه وه شه رکهر و ئازا و لیها تووه کانی ئاساگارتیا له چاگی نیوان تیکچوونی ئومه راکانی سلوکیدا پاش ئه سه که ندهر یاریده یاندا و ئیشتراکی شه ریان کردن، له گه ل

نومه را کانداه پرستی دهستیان دایه، له گه لیک جیگایاندا سه رکه وتن و ناوونیشانیان په یداکردوه و جیگایه کی به رزیان دهست خست.

۶- کرچخ

له سهره تای قهرنی دوامینی شه شی میلادی و له نریک ده رکه وتنی ئیسلامیدا قه بیله یه کی زلی «کرچخ» به شیک زوری له جنوبی غربی و جنوبی نهرمه نستان گرت و خستیه ژیر فهرمانی خو به وه. نهو خا که به ناوی خا کی کرچخ ناوبرا.

له ته نریخی نهرمه نیاندا خا کی کرچخ بهو خا که یان گوتوه که کورده کان له سهری بوون. له زمانی نهرمه نیاندا کرچخ به مه عنای کورده. نهو ناحیه و خا که ی که بهو ناوه وه له ته نریخی نهرمه نیاندا نوویسراوه، نه مړو که به خا کی خو ی و سه لماس و ورمی ناوده برتن. له مه نابییی نهرمه نندا نهو جیگایه وه کو ولات (لواء - نه یالته) یک بووه. له ته نریخی نهرمه نیان دا سی لیوای زور گه و ره بهو ناوه وه ناسراون:

۱- کوردوخ ۲- کوردیخ ۳- کاراتونیک.

دیسان دیریک و میژوونوویسه کانی نهرمه نی و رومی له قهرنی چواره می میلادیدا، خا کی کوردویان له هه موو جیگایه کدا به تموریخ ناوبردوه.

۷- کارتاوایه - کارتاوی

جگه له وانهش له سیرتی تیبریه کی دیکه هیجره تیان کردو ته پژواوی خا کی موکریان که به کارتاوی ناوبراون. له نوویسراو و دیریکه کانی نارامیدا نهو ناوه دپته به رچاومان. میژوونوویسه کان که باسی نهو تیبریه یان کردبی به «کرتاوی» ناویان بردوون و نوویسیویانن و به بنه چه کی کوردیان داناون.

له سوریا و له خا کی عه نتاب و حه له بدا عه شیره تیکی زل بهو ناوه وه هه یه. نه میریکی نهوان که ناوی عه بدوره حمان به گی «قهرتاوی» بوو له حه له ب دوست و ناشنام بوو. له شهر ی جیهاندا له پیتناوی میلله ته که یا پوچ کرایه وه. نهو بنه ماله یه، به عه شیره تی «کرتاوی» یا «کرتاوی» یان ناوبردوون. نه م سهر بهورده له کتیتیکی دیکه مدا که نوویسیومه ته وه به ناوی «کوردی سوریا» وه ناو نراوه و به دوو ردریتی لپی دواوم، به لام هیشتا چاپ نه کراوه. به پیتی نهوانه و باوه ده کری که موها جهره تی تیبریه کانی کورد بو ناسیای غربی به گهرمی، یه که له دوا ی یه که بووه.

بهندی سییه مین

نه سلی یه که م

۱- ناشکی له ۶، میهردادی یه که م سالی ۱۸۰ ق.م که بوو به فهرمانه وای پارت، به پیتی شوپینی «فری یاپیت» ناشکی که لای دهر بهندی خه زه ری له حکومه تی ئاتورپاته گان گرتبوو، نه ویش له دواییدا چووه سه ر خاکی مادی پچووک (کوردستانی موکریان).

میلله ت چونکو روحی ئازاد په رستی هه بوو، بو به رامبه ری که وتنه ژیر ئالای پادشاهیان و به گژ میهردادا چوون. له دواي خوینرێژییه کی ژور، میلله تی ئاتورپاته گان شان.

میهرداد به کوژتار که وته نیویانه وه و خاکی ئاتورپاته گانی هه موو به شه ر گرت و حکومه تی کی چهند سه د سالی خو جیی پی پوچ کرده وه و کردیه ئه یاله تی کی ژیر دهستی خوی.

کورد هکان سه ریان بو چه ماند، به لام کوردی کپوه کانی جنووب و پوژا وای گولی ورمی بو خوگرتن مانه وه و نه که وته ژیر فهرمانی میهر داده وه، نه گهرچی میهرداد روو به خاکی نه رمه نستانی ئاژوت.

سالی ۱۳۸ ق.م به مردنی میهرداد میلله تی مادی پچووک که لینیان ده ست خست و ده ستیان به سه ر بلن دبوون کرده وه.

«ئانتیوخوس سی» ده حوکمداری سلوکی چووه سه ر سووریا که به جیته سه ر پارت (ناشکانی)؛ به لام ریک نه که وت، فهرهادی دووهم ناشکی ۷ زوو فریا که وت.

له وه دا میلله تی ئاتورپاته گان چاکتر که لین گیسیربوون، نه ما ژۆری پینه چوو سگ (سیتیه) کان به گژ فهرهادا چوون؛ نه و جا له و شه ر وشو پشه دا کورد نیست فاده بان کرد و حکومه ته که ی له ده ست چوویان وه ده ست خست. ئالای ئازادییان هه ل کرده وه و له ژیر په نه یی پارت هکان ده رچوون.

۲- سالی ۷۷ ق.م تیگرانی پادشای نه رمه نستان به کو مه گی حکومه تی «پونت» چووه سه ر خاکی ئاتورپاته گان (کوردستان) و تالانی کرد. له به رنه وه ی که له شکرکی قورسی

پێ بوو، حکومەتی ئاتۆرپاتەگان پێی نەوێرا و نەشیتوانی داوای یارمەتی لە سەدروگی ناشکی ۱۰ بکا؛ چونکو پیر و بێهێز بوو.

تیگران بەبێ رەحمی بەسەر ئەو خاکەدا لەشکری ئازۆت و بەکوژتار گرتی و خستیه ژێر فەرمانی خۆبەو و حکومەتی خۆجێیی مادی پچووکی تێکدا.

ئەم تیگرانە لە پێشدا لە لای میهردادی دووهم گرهو بوو، لە دواییدا بەریدا و کردیه والی ئەرمەنستان، ئەویش لە کەلێندا بوو، هەتا بەسەر خاکی کوردهکانی دادا.

۳- رۆم و ئاتۆرپاتەگان

«دۆن زیس» ناو سەردار سوپاھێکی فەرھادی چوارەم ناشکی ۱۴، سالی ۳۷ ق.م ھەڵات و چوو لە لای مارک ئانتوانی گەورە رۆم کە والی میسر بوو؛ بۆ گرتنی خاکی پارت ھانیدا. ئەویش بە سەد ھەزار لەشکری ئازا و شەڕکەرەو ھەلینگیدا سەر مادی پچووک (کوردستانی موکریان) و بەشەر و کوژتار کەوتە نێوی و ھەلمەتی بردەسەر پایتەخت کە بەپەرئاشپا (فراھەئاسپا) بوو کە لەپاشان بەپرسپەھ ناوێرا.

ھەسەن پیرنیا لە تەئریخی ئێرانی قەدیم و ئێرانی باستاندا دەڵێ: ئەو شارە لە جنووبی شەرقی گۆلی ورمیو ھووە کە لەو پێش کەمیکی لیتی دواین. لەشکر و سوپای رۆم کە گەیشته سەر ئەو خاکە بەتالان و کوشتار نزیکی پایتەخت ھووەو. میللەتی مادی پچووک لەژێر ئالای پادشای خۆیاندا بۆ شەر نامادەبوون و قەلابەندیان کرد. بەلام پادشاکیان لە تەئریخی ھەسەن پیرنیا دا باس نەکراوە کە ناوی چ ھووە.

مادی پچووک، کورد بوونی بێ شکە. ھەر ھەو کو رەوشتی کوردان کە مەری خزمەتیان بۆ بەخیوکردنی نیشتمانەکیان و پارازتنی پایتەختی حکومەتەکیان گرتا و دلێرانە تیکۆشان و ھەلمەتیان بردە سەر لەشکری رۆم و تیکیان ھووە پێچان و تەنگەیان پێتھەلچن و کوژتاریکی قورسیشیان لیکردن و دە ھەزار کەس لە سوپاھی رۆم لە دەست ماد (کورد) ھەکانی ئاتۆرپاتەگاندا کوژران. لەپاش ئەو سەرکەوتنە لە بارووبە و گەنجینە ی رۆمیان دا و تالانیان کرد.

نانتوان و لەشکرەکی زۆر پەرتیشان و شەڕ ھوون. ھی ماوی زۆر بەئەزیەت خۆیان رزگار کرد و ھەلاتن و ڕوو بەکیوھەکانی رۆژھەلاتی ورمی و سەھەند و لای تەو ریزدا رۆشتن. دوو رۆژ لەو کێواندا مانەو، لەپرتکا پالەوانەکانی ماد گەیشتنە سەریان و رۆژی سێھەم دەستیان بەکوژتاریان کرد، ھەتا گەیانندیانە سەرچۆمی ئاراس ھەشت ھەزار

که سی دیکه‌شیان له رۆمی کوژت.

سه‌ره‌تای سالی ۳۶ ق.م رۆم به‌هه‌موویه‌وه نۆزده رۆژ له‌ خاکی ئاتوریاته‌گاندای ما؛ به‌لام ۱۸۰۰۰ کوژتاری دا و به‌شپهرزه‌یی و بلاوی هه‌لات. هه‌رچه‌نده‌ مال و بار و چه‌ک و پتیوست و پترویان هه‌بوو هه‌موو به‌تالان که‌وته ده‌ست ماده‌کان (ایران قدیم - حسن پیرنیا لاپه‌ره ۱۳۳).

له‌ دواي ئه‌و شه‌ره‌ به‌دوو سال، جارتیکی دیکه‌ش رۆم له‌شکری برده‌ سه‌ر خاکی ئاتوریاته‌گان؛ به‌لام شکا و تالانیکی قورسی که‌وته ده‌ست ئاشکانیه‌که‌انه‌وه. له‌وه به‌شیکی که‌م درا به‌یادشای مادی پچووک. ئه‌و پادشایه‌ به‌و به‌شه‌ دلتیا نه‌بوو، ئه‌ما له‌ دلی گرت و پشروی خواردوه‌وه و له‌به‌ر فه‌ره‌ادی ئاشکانی ده‌نگی نه‌کرد. له‌ پاشان به‌په‌نهانی وه‌لامی دا به‌مارک ئانتوانی گه‌وره‌ی رۆم و په‌یمانیشی له‌گه‌ڵ گرێدا که‌ یارمه‌تی بدات بچنه‌ سه‌ر خاکی پارت (ئاشکانی).

مارک ئانتوان چتی وای له‌ خه‌ودا نه‌ده‌دی که‌ به‌ئاشکرا بۆی وه‌دیها. زۆر زوو به‌بێ خوگرتن له‌زی کرد و له‌شکری ئازۆته‌ سه‌رخاکی ئه‌رمه‌نستان و هه‌مووی گرت و پتیه‌ستی کرد. سالی ۳۳ ق.م گه‌راوه‌ میسر و له‌وتیه‌ دووباره‌ چوو له‌سه‌ر چۆمی ئاراس و له‌گه‌ڵ پادشای مادی پچووک دیدنه‌ی کرد و په‌یمانیان گرێدا و پتیه‌هاتن. پارچه‌یه‌کی نزیک تخووبی ئاتوریاته‌گانی له‌ خاکی ئه‌رمه‌نستان دای به‌پادشای مادی پچووک. ده‌سته‌ له‌شکریکی رۆمیسی دایه‌ که‌ ئه‌و پارچه‌ خاکی ئه‌رمه‌نستان بۆ پادشای مادی پچووک به‌خێو بکری.

مارک ئانتوان له‌به‌ر نیوان تیکچوونی له‌گه‌ڵ «ئۆکتای نووس» ناچاری گه‌رانه‌وه‌ بوو و ده‌ستی له‌و سه‌فه‌ره‌ به‌ردا.

فه‌ره‌ادی ئاشکانی که‌لینی ده‌ست خست و هه‌لمه‌تی برده‌ سه‌ر خاکی مادی پچووک و به‌شه‌ر گرتی و پادشای مادی پچووک به‌دیل برد و ئه‌و حکومه‌ته‌ی تیکدا و تالانی کرد. به‌لام زۆری پینه‌چوو دیسان کورده‌کان (مادی پچووک) خۆیان کوژدوه‌وه و حکومه‌ته‌که‌یان دامه‌زراندوه‌وه. ئه‌ما نه‌زاندرا ئه‌و پادشایه‌ی مادی پچووک که‌ به‌دیل گیرا چی لی‌هات و له‌ پاش ئه‌و سالی ۳ ق.م کێ کرا به‌پادشا. هه‌ر هینده‌ ده‌زانی سالی ۱ ق.م ئه‌رده‌وانی سییه‌می ئه‌شکی ۱۸ له‌سه‌ر ئاتوریاته‌گان به‌ناوی مادی پچووکوه‌وه حوکمرانی ده‌کرد. سالی ۱۶م چووه‌سه‌ر «وانان» و به‌شه‌ر ده‌ری کرد و بۆخۆی له‌سه‌ر ته‌ختی پارت دانیشت.

۴- کتیبی موقه ددهسی زهرته شتیان و موغ

له دهوری پیتشو هه تا دوامینی حکومه تی ئاشکانی، موغ له حکومه تدا روکنیکی گه وره و هه مه کاره ی ئیشی سه لته نه ت و روحانی و دینی و فیکرکردنی میلله ت بوون. ئاشکانی و حکومه تی مادی پچووک مه جلیسی گه وره یان هه بوو، له ئیشکال و کاری زۆر سه ختدا کوډه بوونه وه. ئه و مه جلیسه به ناوی «موغستان» ناوده برا. وه کو مه جلیسی ئه عیانی ئه مرۆکه ی عیراق، هه موو ئیشوکاری گه وره له و مه جلیسه دا حل ده کرا، ئه ویش هه موو گه وره کانی موغ کوډه بوونه وه. له دوا ی فره اد سالی ۶م، ئاشکی ۱۶ که مرد موغستان کرا. داوایان له حکومه تی رۆم کرد که شازاده بیکیان بۆ بنیترن تا له سه رته ختی پارت دانیشیت.

رۆمه کان «وانان» ناو، پیاوکیان بۆ ناردن که به ئاشکی ۱۷ ناونراوه، هه تا سالی ۱۶م پادشایی کرد. له و ساله دا ئه رده وانی سییه م که له سه ر خاکی ئاتوریاته گان فره مانره وایی ده کرد لینگیدا سه ر «وانان» و ده ری کرد.

«بلاش» ی یه که م ئاشکی ۲۲ له سالی ۵۵م کتیبی موقه ددهسی زهرته شتیانی و کتیبی «دین کورد» و کتیبی «ئاوێستا» شی کوډر نه وه. هه رچه ند ئاشکانیه کان روویان له دین نه بوو، به لām بلاش زۆر دینداربوو.

ئه و کتیبانه ی دینی زهرته شت له چاغی زالبوونی ئه سکه نده ری گه وره دا له ده ستچوو بوون. به بلاوی له ده ست هیندیک که س و له زاری هیندیک موغدا مابوون، کردنیه کتیب. ئه م ما له چاغی ئه رده شیری بابه کاندای زۆرچاک کوکرانه وه. بلاش له و رینگایه دا زۆری ته قه لای دا، هه تا بۆی پیکه ات.

له چاغی ئاشکی ۲۲ دا و له سالی ۶۳م میلله تیک له ئاریان که ناوی «ئالان» بوو له گه ل گورجی ریککه وتن و لینگیاندا سه ر خاکی مادی پچووک و تالانیان کرد و کوژتاریکی قورسیان له میلله تی ئاتوریاته گان کرد.

بلاش بۆ پیتش به ئالانییه کان گرتن داوای یارمه تی له حکومه تی رۆم کرد، به لām رۆم یاریده ی نه دا. میلله تی ماد گه لیک ئه زیه تی له ده ست ئه وانه دی و تالانیکی زۆریان که وته ده ست ئالانییه کان و له و خاکه ده رچوون. (حسن پیرنیا - ایرانی قدیم - لاپه ره ۱۳۸).

جاری دووهم ئالان له سالی ۱۳۵م لینگیان دا سه ر خاکی مادی پچووک و ده شتیان

به تالان و راوړوت كړد. بلاشې دووهم، ناشكې ۲۴ دراوېكې قورسې دا به ئالانده كان كه خاكې ئاتورپاته گان و ميللله تې ماد له شهړې ئه وان بپاريزرېتن. ئالانده كان به بېن كېشه لهو خاكه دهر كه وتن.

۵- چووينى روم

جارى جواره م بو سهر ئاتورپاته گان

سالى ۱۶۱م بلاشې سيپه م ناشكې ۲۵، چووه سهر خاكې ئهرمه نستان و سووريه؛ له ولاوه سهردارى روم به له شكره وه چوو پېشى پې گرت و شكاندې. بلاش زور به شپرزېي هلاّت. روم بهو هېزه وه پانه وه ستا، هه لمه تې برده سهر ئاورپا يه گان و په لامارى دا بېن كه بېگرې، به لام له ريگادا چاو قولكه كه و ته نيو له شكرې رومه وه. سالى ۱۶۵م به ناچارى گه پانه وه.

له سالى ۱۹۷م دا خاكې ئاتورپاته گان كه و ته ژيتر فهرمانى ئهرده وانى پېنجه مه وه. برا يېكې ئه و كه ناوې بلاشې پېنجه م بوو له بابيل داده نېشت، هه موو دهمې نيوانيان به شهړ و كوژتار را ده برا. ميللله تې مادې پچووك (ئاتورپاته گان) لييان بېزار بېوون، له بهر ئه وه حكومته تې ئهرده وان روو به كه وتن ده چوو. له چاغى ئه م پادشايه دا ئهرده شيترى پاپه گان دهر كه وت و له سالى ۲۴۴م دا ئهرده وانى كوژت و به سه رخاكې مادې پچووكدا زالبوو. كورده كان لهو دهرده دا تووشى گه ليك كېشه و هاتوو چوون و شهړ و كوژتار بوون. خاكې ئاتورپاته گان له دهورى ئهرده واندا زور به پشيتوى رايېوارد.

فەلسەئە دووھەم

۱- شەری ئەرەشیر (ئارت خشتەر) پاپەگان لەگەڵ کوردی ماسیۆس

کارنامە ی ئەرەشیر لە میللەتیکە کورد دواوە کە لە کێوی ماسیۆس موستەققیل بوون و پادشا و تەختیان هەبوو و بەسەرەخۆیی و ئازادی ژیاون. بەلام کێوی ماسیۆس لە کوێ بوو، ناوی پادشای کوردان چی بوو، پایتەختی ئەو پادشایە چ شارێک بوو، باس نەکراوە. بەلام بەپیتی شەرەکە ی ئەرەشیر و هەلاتنی لە دەست کورد، وا دەرەکەوێ کێوەکانی پوژاوی موکریان بوو، کە هەلاتوو پوو بەدەشت گەراوەتەو و راستەو راست کێوەکانی نیوانی گۆمی ورمی و هەولیر بوو. لەو پەشتەیهک لە دەستدا نییه کە بپیتە مایە ی لێدواندن.

کارنامە ی ئەرەشیر بەمجۆرە لەو شەرە دواوە کە سالی ۲۲۶م ئەرەشیر بەسوپاھیکە قورسەو لەینگی دا سەر کوردەکانی ماسیۆس کە بەموستەققیلی رایانداوەبارد. کوردان لەژێر فەرمانی پادشای خۆیاندا کۆبونەو و هەلمەتیان بردەسەر دوژمنیان و کوژتاریکی قورسیان لە لەشکری ئەرەشیر کرد و ئەرەشیریان تەنگەتاو کرد و شکاندیان و هەلیانبری و بەکوژتار کەوتنە دووی. لەو لەشکرە قورسە کە ئەرەشیر پیتی بوو، تەنھا سی هەزار پیادە و هەزار تیرەندازی لی پزگاربوو؛ هی دیکە ی هەموو کوردەکان کوژتیان. بەلام کوردەکان زوو گەراوە؛ زۆریە دوویدا نەچوون کە دوا یی پێ بدن. هەرکە گەراوە تالانیکی دەستیان کەوتبوو بەشیان کرد و هەریەک چوونە مانی خۆیان و بێ باک پشتیتندی ئاسوودەکیان لی کردەو و دانیشن. ئەرەشیر بەشپرزەیی کەوتە دەشتیکەو، یەک و دوو بلاوێکانی کوژدەو و هەل دەهات و بەدەشت لە دوورەو تروسکە ی ناوری چاوپێکەوتبوو؛ پووی لەو ئاوەکرد. کە نزیکبوو تەماشای کرد شوانە مەر دەرە پیتی ئەو شەو ئەرەشیر لەسەر خاکی وشک خەوت و مەتالی کردە سەری و برسی و تونی ماو. تونوایەتی و برسایەتی پەکی خستبوو، چو لایدا کن شوانە.

لەسەر شوانی مێگەلەکە ی پرسی کە لەو خاکەدا جیگایەکی وا هەیه ئەمشەو مێگەلە مەرکەم (مەبەستی لەشکرە شکاو و پەشتیوەکە ی بوو) بتوانی ئاسوودە بێ و منیش شوانی ئەم مەرەم. شوانە کە گوتی چوار فرسەنگ دوور لێرە جیگایێکی وا هەیه ئەگەر بتوانی بگەیی، لەو ئاسوودە دەبی و دەشتی ماندوویی خۆتانی تیدا بحەسیننەو. ئەرەشیر کۆشا و لەملا و لەولا لەشکرە شکاوێکە ی کوژدەو و تەماشای کرد ئەو نەکوژابوون و

مابوون و له دهوړی کوټوونهوه سټ هزار پیاده و هزار تیره‌ندازیوون، ههمووی خستنه‌وه سهریه‌ک و بردنیه‌ئو و جی‌گایه که شوانه‌که پټی‌گوتیوو. که تهماشای کرد خاک‌یک‌کی خوش و به‌ئو و له‌وړ و سازگار و به‌چاو جوان و ړه‌نگینه؛ له‌وټ له‌شکره‌زی کرد. ناردي له خه‌ل‌کی‌ئو اوایی کو‌کردنه‌وه و دل‌خو‌شی‌ دانه‌وه و دراوی به‌سهردا به‌خشینه‌وه. بو‌پشکینیی کورده‌کان چهند که‌سی‌کی له‌وان نارده‌ نیوانی کورده‌کانه‌وه.

له‌ پرووی چاره‌پړه‌شی و به‌دبه‌خستیه‌وه، کورد که‌ دوزمنی شکاند، به‌بټ باکی ههرکه‌س چوونه‌وه مالی خو‌یان و بلا‌وه‌یان کرد بوو. نه‌وه که به‌ئرده‌شیر را‌گه‌یان‌درا، به‌بټ خو‌گرتن ئرده‌شیر له‌شکره‌که‌ی ړټ‌ک‌خست و لین‌گیدا سهریان و ده‌ستی به‌کو‌ژتاری کورد کرد. له ههمو‌و لای‌تکه‌وه کوردی هه‌ل‌بری و ته‌نگه‌ی پټه‌ل‌چنین، هه‌تا گه‌یشته پایته‌خته‌که‌یان ههمو‌وی کو‌ژتن. پادشا یا نه‌میره‌که‌ی کوردانی به‌ژن و مال‌ه‌وه، به‌که‌س و کارو خزم و خو‌یش و ده‌بټ و نه‌دیه‌وه‌ی به‌دیل گرتن و بو‌خاکی پارس سهرگومی کردن. ههمو‌و کوردی کټوی ماسی‌وسی قه‌تلوعام کرد و ئواییه‌کانی سووتاند.

ئرده‌شیر له‌ دواي دامه‌زاندنی حکومه‌تی ساسانی، ههمو‌و خاکی کوردستانی که‌وته ژیر فرمانه‌وه و کتیبی زه‌ندئو و یتسا و دین کوردی کو‌کرده‌وه. دینی زه‌رته‌شتی کرده‌ دینی په‌سمی حکومه‌ته‌که‌ی و بو‌موغ و هیریز و مؤه‌ده‌کان جی‌گای‌تکی به‌رزی دانا و له حکومه‌تی دا‌کردنیه بیره‌وه‌ری. ئاته‌شکده و یرانه‌کانی ئاوه‌دان‌کرده‌وه و ئاوه‌ کو‌ژاوه‌کانی هه‌ل‌ایسانده‌وه. قش‌وونی جاویدانی داری‌وشی ژبانده‌وه؛ قانون‌تکی شه‌ش ماده‌ی بو‌ حکومه‌ته‌که‌ی دانا. ناوچه بو‌ حکومه‌ت ولا‌بردنی پادشا و ئومه‌را له‌ خاکی خو‌یدا، کو‌کردنه‌وه‌ی کتیبی زه‌رته‌شت، دانانی «ته‌نسه‌رنامی» (هتیردانی هیریز)، دینی زه‌رته‌شتی په‌سمی دینی حکومه‌ت، وه‌سیه‌تنامه‌ی رابردوان و به‌شکردنی نه‌هالی به‌چهند ته‌به‌قه و پوتبه و مه‌نسه‌ب بو‌ موه‌زه‌فانی حکومه‌ت و قش‌وونی جاویدان زندو‌و‌کردنه‌وه و جه‌زا سووک کردن.

۲- ئاتوریاته‌گانی و پښم

گالیری‌وس گه‌وره‌ی پښم سالی ۲۹۶م لین‌گیدا سهر گو‌شه‌ی‌تکی خاکی ساسانی‌یه‌کان و به‌سهر «حه‌ران» دا‌زالبوو. به‌لام نیرسی (نیرسیه) پادشای هه‌وته‌می ساسانی چووه پیشیان له‌شکری پښم شکاند. تیرداد شازاده‌ی ساسانی و گه‌وره‌ی پښم خو‌یان هاو‌ی‌ژته فوراته‌وه و ړزگار‌بوون.

سالی دووهم گالیریۆس له لایینیکهوه ههلمهتی برده سه‌ر خاکی ئاتوریاته‌گان، له‌و شه‌ره‌دا نیرسی بریندارکرا. به‌مامله‌ت شه‌ر دوا‌یی هات و مه‌رحه سه‌خته‌کانی رۆم که ئه‌مانه بوون، نیرسی به‌ناچاری په‌سندی کردن، که ئه‌م پینج ولاته‌ بدریتته رۆم: «قه‌لای زنتا» که قه‌لایینکی سه‌ختی ئاتوریاته‌گان بوو له‌گه‌ل ئه‌و په‌یمانانه که‌وته ده‌ست رۆمه‌وه، که له‌ ناوه‌راستی دیج‌له هه‌لکه‌وتوو. پینج ولاته‌کان ئه‌مانه ۱- ئه‌رزن که له‌ ولاتی بدلیسه ۲- مووک ۳- زابدی ۴- ره‌یتمه ۵- کاردۆ (کوردۆ). ئه‌م خاکی کاردۆیه وه‌کو له‌ نه‌قشه‌ی ئیتران قدیم حسن پیرنیا دایه، خاکی موکریانی ئه‌م‌رۆ به‌دریژاییه‌وه له‌ گو‌شه‌ی جنوبی ده‌ریاچه‌ی ورمی روو به‌غهرب پروا. گه‌وه‌ر و مه‌رگه‌وه‌ر و خاکی هه‌کاری له‌گه‌ل‌دا بی و له‌ شه‌رقی سابلاخه‌وه، سه‌قز و بانه‌ش داخیل بی که به‌خاکی کاردۆ ناوبراوه. به‌هه‌ر جو‌زیک بی زۆرچاک بۆمان ديارنه‌کراوه، به‌لام کتیوانی نیوانی ده‌ریاچه‌ی ورمی و مووسل و هه‌ولیر به‌کاردۆ ناسراون. نیرسی سالی ۲۹۷م ئه‌و مه‌رجانه‌ی مو‌رکرد و خاکه‌کانی بیژراوی دا به‌رۆم.

هه‌روه‌کو له‌ میژووی ئاتوریاته‌گانی ده‌وری ساسانی ورد ده‌بینه‌وه، مادی پچووک ناکه‌ویتته به‌رچاو. خاکیکی له‌ شه‌ره‌فنامه‌دا به‌خاکی کوردۆ یا کاردۆ ناوبراوه، له‌ شو‌ینی مادی پچووک‌دا کاردۆ ده‌بینین. وا دیاره ئه‌م خاکه‌ی ئازهریابه‌گانی ئه‌م‌رۆ، له‌و ده‌وره‌دا خاکی کاردۆ بووه و شه‌ری ئه‌رده‌شیر له‌گه‌ل کوردی ماسیۆس ده‌بی له‌ کتیه‌کانی جنوب و غه‌ربی سابلاخ بووبن، که قه‌ندیل و کو‌رته‌کی ئه‌م‌رۆکه‌ بن.

حه‌سه‌ن پیرنیا له‌ کتییی «ایران قدیم» دا ده‌لێ: رۆم له‌پاش ئه‌و په‌یمانه‌ خا‌کانی ئازریابه‌گان و تیسفونی وه‌به‌ر هه‌ره‌شه‌کردن دابوو، مو‌عه‌ه‌ده و په‌یمانی واپیس تا ئه‌وده‌مه له‌گه‌ل پادشا و ئه‌میره‌کانی ئاریانی نه‌ژاد‌دا نه‌کرا‌بوو.

ئه‌و پینج ولایه‌تانه‌ی بیژران که که‌وته‌نه ژێر فه‌رمانی رۆمه‌وه، هه‌موو کوردبوون؛ هه‌روا له‌ ده‌ست رۆم‌دا مانه‌وه، هه‌تا سالی ۳۶۳م شاپووری گه‌وره به‌چه‌ند شه‌رێکی له‌گه‌ل رۆم‌دا کردی و سه‌رکه‌وت، ئه‌و خا‌کانه‌ی خسته ژێر فه‌رمانی حکومه‌تی ساسانییه‌وه.

به‌پراستی شه‌ست و شه‌ش سال خاکی کاردۆ و کورده‌کانی دیکه له‌ژێر حوکمی رۆم‌دا بوون، به‌لام رۆژنیک سه‌ریان نه‌چه‌ماند و شو‌رش و پشیوی له‌و خا‌که‌دا هه‌ر نه‌پرا، چونکه ئومه‌راکانی رۆم عیسانی و کاردۆکانیش زه‌رته‌شتی بوون و پیکه‌وه نه‌ده‌گونج‌ان و رێک نه‌ده‌که‌وتن.

سالی ۳۸۲م خاکی کوردستان و ئازریابه‌گان له‌ ژێر فه‌رمانی شازاده‌کانی خو‌بان

دابوون و ئەرمەنستان شازادەکانی ئاشکانیانى لەسەر دانەرا.

لە ساڵى ٣٩٩م دا دینی عیسایی کەوتە خاکی کوردستان و ئێرانەو. یەزدیگوردی یەکەم مەیدانی دا بەو دینی عیساییە کە لەو خاکەدا بلاوبێتەو؛ بەلام کورد نەباندەویست. «داس» نێو کوردیک لە لای ورمی ئەو دینەى گرت و بوو بەموبەشیر.

ساڵى ٤٢٠م بەهرا م گۆر لە نازربایەگانهو لەشکرێکی قورسی هەلگرت و هەلمەتی برده سەر پۆم. لەولاو پۆم کەوتبوو ئەرمەنستانەو. دینی عیساییش لە ئەرمەنستاندا کرابوو بەدینێکی پەسمی و «مەسرووب» ناوخت و نوویسراوی بۆ ئەرمەنی دانابوون و لە دینی زەرەشتی و شیوی ئاریانی دوورکەوتنەو دیان دەویست. بەلام زۆر نەچوو دووبارە ئەو دینە لابراو و پۆم دەرکران.

لەو دەورەدا «هەیاتیلە» پەیدا بوون، لە شەڕ و شوێشی ئەواندا کورد زۆر لەناوچوون. بەکوێششی «واهان» فەرمانپەرەى ئەرمەنستان دینی عیسایی لە خاکی ئەرمەنستان و گۆرجستاندا لە ساڵى ٤٣٠م بوو دینی پەسمی.

ساڵى ٥٠١م دینی مەزدەک کۆری بامێداد بلاو پۆو و کەوتە خاکی نازربایەگانهو. کورد زۆر کەمیان ئەو دینەیان پەسند کرد. لەو ساڵەدا شوێش و شەڕی «هەیاتیلە» کوردی زۆر شەڕە کرد.

٣- بەهرامى چوپین

ئەم پادشایە کۆردە لە بنەمالەى گورگین میلاد و لەگەڵیک عەسرانەو بەسەر گۆشەییەکی خاکی نازربایەگان دا پادشاییان کردوو؛ بۆ خوشی زۆر ئازا و بەناوبانگ و پەشید بوو، پادشاکانی ساسانی هەموو دەمی ئەندێشەیان لێ کردوو.

بەهرام کۆری میهرەبان (میهران) کە خاوەندی خاکێک بوو لە گۆشەییکی نازربایەگاندا. ساڵى ٥٨٨م خان تورک لینگى دا سەر گۆشەییکی خاکی ئێران. بەهرام چۆپی بەشەر بەسەریدا زالبوو و خانى تورکی کوژت و لە شەڕی دوو مەدا کۆری خانى تورک بەدیل گیرا و بەهرام زۆر ناوبانگی کرد و ٢٥٦ بارى و شتر زێر و گەوهەری بەتالان دەستکەوت و بۆ هورمزی کۆری نەوشیرەوانی بەدیاری نارد.

هورمز نەیهویست بەهرام سەرکەوێ. بۆ شەڕی پۆم بەهرامى نارد بچیت و نەگەڕیتەو. بەهرام چوو «لازییکا» (لازستان) لە دواى شەڕ و کوشتار بەهرام لەوێ شکا.

هورمز بهمه که یف خوشبوو. بهرگی ژنان و دۆخدانه و تهشی و شانهی بۆ نارد. لهشکر و سوپاهی بههرام بهوه دلگیربوون و سهركێشییان کرد و چوونه تیسفۆن گرتیان. هورمز ههلات و له لایهن (بیستام - ویستاخ) ی خزمیکی خۆیهوه کوژرا.

سالی ۵۹۰م بههرام لهسهه تهختی شاهی دانیشت. خوسرهوی پهرویز پهنا ی بۆ رۆم برد و گهراوه سهه نازربایهگان و گرتی و شۆرش کهوته نیو کوردستانهوه. بهوه که بههرام له خاکی نازربایهگاندا که خاکیکی پیروزی زهرتهشتیان بوو، شهپی لهگهڵ خوسرهو کرد و میللهت یارمهتی نهدا و شکا و ههلات.

ئهو بههرامه ئیمه بهکوردی دهناسین له بهرئهوه کتیبیکی تاییه تیم بۆ نووسیوه تهوه، تهماشای ئهو کتیبه بهرمووی که ناوی «شاهنشاهیکی کورد» ه.

کورد له سالی ۲۲۶ - ۶۳۲م لهگهڵ حکومهتی ساسانی و رۆم بهکیشه و ژێرکهوتن و سهههوتن بهسهریان دهبرد. ههندیک جار ئازاد و سههههخۆ دهبوون و ههندیک جار ان دهکهوته ژێر ئیداره ی پادشایانی ساسانییهوه و ههندیک جار ان رۆم بهسهریاندا زال دهبوو؛ ههروهکو له رابردوودا بهکورتی لیتی دواين. ههتا زهووری ئیسلامی، غازبیانی ئیسلام خاکی نازربایهگان و باقی کوردستانیان گرت و کوردیش وهکو باقی ئهقوامهکانی ئاسیا کهوته ژێر فرمانی خهلافهتی ئیسلامهوه، ههروهکو له هاتوودا بهتهفسیل باس دهکری.

كىشۈەرگىرى غازىيانى ئىسلام

لە شەرى نىۋانى ساسانىيان و غازىيانى ئىسلامدا، كورد بەشىكى زۆر گەۋرە لەشكرى ساسانىيانى لە دەستدا بوو. بەگەرمى يارمەتى حكومەتى ساسانىيانى دەدا، لەبەرئەۋە لەم فەسلەدا شەرى سەرەتايى و دوامىنى غازىيانى ئىسلام و شكانى كورد و گرتنى ھىندىك خاك و ھەشت شەرى ئىسلام و يەزدىگوردا چەند شەرى ئىسلام و كوردەكان بدوئىم كە ئەمە لە ھاتودا دىتە گوتن.

سەرەتاي شەرى غازىيانى ئىسلام و كورد و موحاھىدانى ئىسلام، يەزدىگوردا لە دەۋرى بەھرامى چوپىن و خوسرەۋى پەروىز دەستپىدەكا. خاكى كوردستان بەھەموۋەتى و كوردستانى ئازىرباھگان و دەۋروپشت بەتايىبەتى، لەبەر ھەپشە و ھەلمەتى غازى و موحاھىدانى ئىسلامدا بوون، ھەتا بەجارتىك بەسەر ئەو خاكانەدا زالبوو، ھەرۋەكو دىتە باسكردن.

۱- شەرى دوغار: لە سالى ۶۰۴ - ۶۱۰م لە دەۋرى پەروىزدا كەموكورت دەستى پىن كەرد، بەلام ئەمە سەرەشق و تاقىكردنەۋەى ھىزى ساسانىيان و ئازايى غازىيان بوو كە دەست پىكرا.

۲- شەرى زىجىر: سالى ۱۲ھ / ۶۳۲م خالىد ئىبن ۋەلىد چوۋە سەر خاكى نىۋانى خەلىجى فارس و كوتت. ھورمز سەرەددارى ساسانى چوۋە پىش بەگژياندا چوۋ، لە شەردا ھورمز كوژرا، خالىد دەستى بەگرتنى خاكانى تخووبى كەرد. لە دوايىدا «موسەننا بن خارىسەى شەيبانى» كەردە جىنشىنى خۆى. ئەۋىش پىزى لىگرت و گەلىك شار و خاكى سنوورى خستە دەست.

۳- شەرى پرد: سالى ۱۳ھ يەزدىگورد لەشكرىكى قورسى لەژىر سەردارى رۆستەم فەروخ ھورمزدا ناردە پىش. لەۋلاۋە سەر كەردەى بەناۋيانگى ئىسلام «ابو عوبەيدە مەسعود سەقەفى» لە كەلەك پردى لەسەر فورات دروست كەرد و پەريەۋە و بەگژ رۆستەمدا چوۋ.

ئەسپى ئىسلام چونكو پىل (فيل) يان نەدىبوو، لە دىتنى فىل سەلمىنەۋە و نەچوۋنە پىش. ئەبو عوبەيدە ناچار بەپىيان شەرى كەرد. ئەسپى غازىيان ھەلاتن. فىلى سپى رۆستەم ئەبو عوبەيدەى خستە ژىر خۆى و بربىندارى كەرد. لەو شەردا موسەننا كوژرا، ئىرانى سەر كەۋتن و ئىسلام شكان.

۷- نه هواز: سالی ۱۹هـ / ۶۴۰م هورمزان پادشای خوزستان داوای یارمه تی له کورده کانی موکریان (نازربایه گان) و همه دان و کرماشان کرد. له شکر یکی قورسی له دزپول کۆکردبوو. له کوردی موکریان سی عه شیره تی زۆز زل و گه وره ی کورد، که کوردی راوه ند و شول و زور دلان بوون، چون به گژ غاز بیاندا چون. کوردی شاهین و گیل به هاواری هورمزان وه چون. «نه وه خت - شاهنامه ی په هله وی - جلدی یه که م - لاپه ره - ۱۰ - ۱۱ - ۳۱» به دریتی له وه دواوه که کورده کان چونه کۆمه گی. نه و چوار شیعریه، که دوو شیعری له لاپه ره ی ۱۰ - ۱۱ دوو شیعری له ۳۱ دایه، بۆ نمونه لیره دا دهینوویسم که باسی کورده کانی شاهین و راوه ند و شول و هه رسین و کهنگاوه ر و زور دلان و گیلی کردوو و له فره نه نگیدا جیگای نه و کورده نه شی نشان داوه که تیتیدا دانیشتون و نیستمانیان بووه:

ز کوردان شاهین و راوه ند و شول
فراوان بیامد سوی دیزوپول
زه رسین و کهنگاور و زورده لان
یکی لشکر ئاماده شد از یلان

صف هرمان را سواران گیل
سوی میسره باسیه زنجیر پیل
سپهدارشان گیلوی صف شکن
همه کورد پر زور شمشیر زن

شیخ نه محمد حه للان له «الفتوحات الاسلامیه» لاپه ره ۱۱۶ له جلدی یه که مدا له و شه ره دواوه و ده لی هورمزان «واستعان بالاکراد فکتب عتبه بذلک الی عمر»، هورمزان کۆمه گی له کوردان خوازت، عه ته به ش نه وه ی بۆ عومه ر نوویسی. عومه ری ئیبن خه تاب خه لیفه ی دووه مه.

له نیوانی هورمزان و ئیسلامدا کوژتاریکی قورس کرا، کورد زۆر کوژران و هی ماوی شکان و هه لاتن و به شپه رزه یی و په ریشانی له مه یدان ده رکه وتن. به لām له دوا ی هه ژده مانگ ده ورده دان و شه ر و کوژتار نه و سه رکه وتنه بۆ ئیسلام روویدا. هورمزان به دیل گیرا و برا بۆ مه دینه. له دوا ی سالتیک له مه دینه هورمزان به ده سستی نه بو حه فه سی کوری عومه ر کوژرا.

۸- شەری نەهاوەند: لە ساڵی ۵۲۱ / ۶۴۲م روویدا. یەزدیگورد لەوێ لەشکرێکی قورسی لە کورد لەسەر خۆی کۆکردبوو، لەو ساڵدا نەعمان بن موقرین بە لەشکرەوه چوو، حەلوان کە بچیتە «پە» لەوێ گەرداوەری یەزدیگورد کە بە نەعمان گوترا هەتا چوو، سەر نەهاوەند، لەولاوه یەزدیگورد لەشکرێکی زۆری دا بە فەروزان و ناردیە پیشوازی نەعمان. ئەو لەشکرە سی هەزار کەسی کوردی لە گەڵ بوو، لە مەیدانی شەردا نەعمان لە دواى چەند شەڕ و کوژتار کوژرا. حوزەیفە لە جێی نەعمان سەردار سوپاهی کرد و شەری راگرت، لەو شەڕانەدا گەلیک لە کورد لە خۆتندا کەوتن و هێ پرگار بوو بە پەرتیشانی رووی لە هەلاتن کرد و شکا. یەزدیگورد لە دواى ئەو شەڕە زییە خۆی نەگرت و هەلات. ساڵی ۵۳۱ / ۶۵۲م یەزدیگورد کوژرا.

لە دواى ئەو شەڕ و کوژتارانە کوردەکان داچەلە کین و لە کێتو بەرز و سەختەکانی نیشتمانیان خزان. بۆ خۆ پاراستن لە گەڵ کۆبوونەوه و بەرامبەری خەریکبوون. موحاهیدانی ئیسلام لە دوویان نەبوونەوه و لە هەموو لایێکەوه بۆیان چوون، هەروەکو لە هاتوودا لێی دەدوێن.

یەکیک لە شاعیرانی ئەودەمەى کوردان لە قیتعە و هەلبەستیکیدا ئەو شەڕ و کوژتارەى تەمسیل کردووه. ئێمە ساڵی ۱۹۲۹ لەسەر پارچە هەمبانییک ئەم چوار شیعرەمان دەستکەوت؛ لە مەجەللەى «زاری کرمانجی» دا بە درێژی نەشرمان کردبوو ئەمەیه کە دەبیترێ:

هورمزگان رمان، ئاتیران کوژان
هۆشان شارەوه گەفرە گەفرەکان
زۆر کرە عەرەب کوردی نەخاپوور
گەنانه پالە بەشی شارەزوور
ژن و کەنیکان وەدیل پەشینان
مەرد ئازا تلین ژ رووی هەوی نان
پەوشی زەر دەشت مایە وەبێ دەس
بەزی کاناکا هورمز وە هیچ کەس

ئەو چوار شیعرە لوغەتی کوردی ئەو سەردەمە و شەری غازیانی ئیسلام لە گەڵ کوردی خاپوور و شارەزوور و شکانی کورد لە دەستیان و زەر دەشتی بوونی کوردەکانی ئەو

خاکانه مان به چاکی بۆ ئاشکرا دهکا و شه ره کانی له هاتوودا میژوو نوویسه کان لیتی دواون و «ابن اثیر» و «دحلان» و «طبری» و غهیره باسی کردوون ئه و چوار شیعره ته ئیید دهکن.

دهحلان له: «الفتوحات الاسلامیه جلدی یهک - لاپه ره ۱۱۴» دا دهلتی: سالی ۱۶هـ رهبعی بن نه فکهل و ئیبنولهیسه مه له دوا ی گرتتی مووسل چوونه سه ره کیتوه کانی شیمال و دهوروپشتی مووسل، هه موو قه لاکانی کوردانیان گرت (ثم فتحت بقية اعمال الموصل وجميع معاقل الأكراد وسار الجميع للمسلمين) ئه وه به شی خاپوور و هه کاری و مار دین و ئاکره ن.

هه ره له و سالتدا موجهیدان هه لته تیان برده سه ره کیتوه کانی کوردستانی دهوروپشتی شاره زوور و دهستیان به گرتن کرد.

۱- شه ری ماسیبدان: نازین کوری هورمز له کورده کان له شکرکی پیک خستبوو، شاری «ماسیبدان» ی کردبۆه له شکره ز و خه ریکی هیتز فره کردن بوو. سه عد وه قاس له شکرکی دا به «زورار بن خه تاب» و ناردیه سه ره ماسیبدان. له دهشتی ماسیبدان نازین پیشی پی گرت و دهست به کوژتار کرا. نازین به دیل گیرا، زورار دهسبه جی سه ری بری. کورد شکان، شه ر و کوژتار کهوته لای سیروان، کورد هه لاتن.

۲- شه ری دینه وه ره و سیمه ره: سالی ۱۷هـ ئه بو مووسا که له شه ری نه ها وه ند سه ره کهوت، له و سالتدا چوه سه ره دینورد دینه وه ره که شاریکی زل و گه وه ری کوردان بوو. به بی شه ر مامله ت کرا و دینه وه ره کهوته دهست ئه بو مووسا. له ویه چوه سه ره شپروان. ئه و شاره ش به مامله ت گیرا. له وئ ئه بو مووسا پینج رۆژ دانیشته. سانیبی کوری نه قره عی سه قه فی ناره سه ره شاری سیمه ره که پایته ختی «میه رجان قه زه ف» بوو، به مامله ت ئه ویش گیرا.

۳- سالی ۲۲هـ «بکیه» ناو سه ره کرده ییکی ئیسلام له کیتوه به رزه کانی جرمه دیدان سه ره کهوت که به جیته سه ره نازربایه گان. له ولاه ئه سفه ندیاری کوری فره رخ هورمز پادشای نازربایه گان به له شکره وه چوه پیشی. هه ره چهنده کورده کان له شه ره کانی گوتراودا داچله کی بوون و له شه ر ماندوو ببوون، به لام دیسان بۆ ئه سفه ندیار له شکریان کیتشا و چوونه پیش بکیه، له دوا ی گه لیک شه ر و کوژتار، کورد شکان؛ ئیسلام سه ره کهوتن و ئه سفه ندیار به دیل گیرا و کهوته دهست بکیه و به ئیحه ترامه وه راگیرا. له دوا ی بکیه عه ته به بن فره له جیتی بکیه دانیشته. به هرامی کوری هورمز چوه پیش و به گژی داچوو، له دوا ییدا شکا و هه لات. له دوا ی ئه و شه ره به مامله ت ئه سفه ندیار به دردا.

٤- سالی (٢٣هـ) عه‌زره بن قه‌یس که له‌سه‌ر حه‌لوان بوو، چوو ه‌سه‌ر شاره‌زوور و نه‌یتوانی بی‌گرت. عه‌ته‌به بن فرقه له‌شکری برده‌سه‌ر له دوا‌ی شه‌ر و خو‌تێژتن به‌مامله‌ت گیرا؛ وه‌کو حه‌لوان قه‌رار درا.

له‌ چووینی کێوه‌کانی قه‌ندیل و باله‌کدا مو‌جاهیدانی ئیسلام نزیک شه‌ش هه‌زار که‌سیان به‌دوو‌پشک مرد. کوردی سامغان، داراباد، به‌جزیه و خه‌راج مامله‌تیان کرد؛ به‌لام کوردیکی بێ ژمار له‌و شه‌رانه‌دا کوژران. ده‌حلان له «الفتوحات الاسلامیه» جلدی یه‌ک لاپه‌ره‌ی ١٣٧ دا ده‌لێت: «وقتلاً کثیراً من الأکراد».

٥- سالی (٢٣هـ) ساریه بن زه‌نیم له‌شکری برده‌سه‌ر کورده‌کان له‌ نساو دارابگرد؛ ده‌وره‌یان دان، ئه‌وانیش یارمه‌تییان له‌ کوردان خوازت و کۆبوونه‌وه و کورده‌کانیش کۆبوونه‌وه له‌سه‌ریان و ئیسلامه‌کانیان ته‌نگه‌تاو کرد و تووشی ترسێکی گه‌وره‌یان کردن.

ده‌حلات له «الفتوحات الاسلامیه» جلدی یه‌ک - لاپه‌ره‌ ١٤٠ دا ده‌لێ: «فنزله‌ علیهم و حاصرهم ماشاء الله ثم أنهم أستمدا و جمعوا و جمعت إلیهم الأکراد... فداهم المسلمین أمر عظیم».

کورد لای کێوه‌کانی گرتبوو، ئیسلام له‌ ده‌شت دا بوون، له‌ هه‌موو لایه‌که‌وه ته‌نگه به‌ئیسلام هه‌لچنرابوو. رۆژی هه‌ینی (جومعه) بوو، عومه‌ر خه‌لیفه له‌ مه‌دینه له‌سه‌ر مینه‌به‌ر خو‌تیه‌ی خو‌تند، له‌په‌رێکدا هاواری کرد: «یاساریه بن زنیم الجبل یاساریه الجبل الجبل» که‌هه‌ی ساریه‌ی کوری زه‌نیم بۆ کێوه‌ی ساریه‌ی کێکێو. گۆیا له‌و شه‌ره‌دا ساریه‌ی گۆیی له‌و ده‌نگه‌ی خه‌لیفه‌ بووه که له‌ مه‌دینه له‌سه‌ر مینه‌به‌ر هاواری کردووه، له‌به‌رئه‌وه‌ پشته‌ی داوه‌ته کێو و کورده‌کانی شکاندووه.

ئه‌و سه‌ره‌به‌ه‌ورده لاپه‌ره‌یه‌کی زۆری کتێبی ته‌ریخی ئیسلامی په‌ر کردۆته‌وه و می‌ژوو نووسه‌رێکه‌ی سوننی به‌باوه‌رێکی ته‌واوه‌وه ئه‌وه‌یان نووسیوه. له‌ دوا‌ی ئه‌وه‌ ساریه که‌ گۆیی له‌و ده‌نگه‌ بوو پشته‌ی دا کێو و کورده‌کانی شکاند و تالانیکی قورس و گه‌وه‌هه‌ریکی زۆر گران و قورس که‌وته ده‌ست مو‌جاهیدانی ئیسلامه‌وه.

٦- سالی ٢٣هـ ئه‌بو موسا چوو ه‌سه‌ر ئه‌و کوردانه که له‌ په‌ڕۆز و نه‌هرتیره و ئه‌هواز و مه‌نازیر کۆبوونه‌وه. مانگی په‌مه‌زان له‌ نیتوانی نه‌هرتیره و مه‌نازیر پتیان گه‌یشت. کورد شه‌ر و کوژتاریان گه‌رم کرد، له‌ دوا‌ی خو‌تێژتیکی بێ ژمار گه‌لیک کورد کوژران و ئه‌بو موسا ته‌نگه‌ی به‌کورد هه‌لچنی و شکاندنی و په‌پتی نان، هه‌تا له‌ کێوه‌ به‌رز و جیگا سه‌خته‌کانی په‌ستاوتن.

۷- سالی ۲۳هـ سەله مه بن قەیس ئەلئەشجەعی چووه سەر کورده کان، کوژتاریکی قورسی له کورد کرد و هه مووی قه تلوعام کردن. دهحان دهائی «قطع النسل»ی کردن. بهلام گه وهه ریکی «سهفت»ی گه لیک گرانیان له گه ل مال و ئەملاک و نه قدینه دهستکوت.

موجاهیدانی ئیسلام له کوردستانی نازربایه گاندا

که کوردستان و هه موو خاکی ئێران له سه ره تای ئیسلامییدا کهوته دهست غازی و موجاهیدانی ئیسلام، ئەو غازیبانه ده گه ل بلا و کورده وهی دین، هه ر خاکیکی ده یانگرت، به گه رمی لێی داده مه زان و تێیدا جێگیر ده بوون. هه ر خاک و زه وییکی خوش و به رچاو جوان بوایه، ده یانکرده نیشتمانی خۆیان. لهو خاکانه ی که به گه رمی تێیدا دانیشتون، خاکی نازربایه گان پتری تێژا و به فره یی تێیدا دانیشتن: ئەویش له بهر سێ چت بوو:

۱- ئەو خاکه ناوچه ییکی دینی زه رتشت و جێگای ئاته شکه ده ی گه و ره و پتری جیی موغ و پیوانی گه و ره ی ئەو دینه بوو. موجاهیدانی ئیسلام پتر له وه ته قه لایان داوه میلله تی ئەو خاکه زووتر بخه نه دهست و دینی ئیسلامی تیدا جێگیرکه ن. له میژووه گاندا دێته به رچاو مان له ده وری خه لیفه ی سییه مدا به شعه ب بن قەیس گه لیک پیوانی ئەهلی عه تا و دیوانی بر دۆته ئەو خاکه و لهو شارانه دایه زران دوون، تا کو ره وشتی ئیسلامییه ت نیشان به میلله ت به دن، هه ره کو له داها توودا باسی ده که یین.

۲- میلله تی خاکی نازربایه گان به ئاسانی و به خوشی بۆ موجاهیدان سه ری فه رمان به رییان نه چه ماند. به خوێن پێژی و کوژتاریکی زۆر قورس و بێ ژمار ئەو خاکه کرا وه ته وه. سالی ۲۳هـ حوزیه یه یه مانی لینگی دا سه ر ئەو خاکه، له شکری نازربایه گان که کورده گانی شوول و راوه ند و شاهیتن و زور و دلان بوون، وه کو باسیان را برد، له شه ری یه ک له دوای یه کی ئەهواز و قاده وسیه و ئەوانه و له شه ری دوامینی «واجرد» دا به شپه رزه یی و ماندوویه تی و په رتیشانی گه را بوونه وه و هیتشتا پشوویان نه خوار دبووه. ترس و ئەندیشه ی موجاهیدانی ئیسلامیان هه ر له دلدا بوو و داچله کی بوون، ناچاری ئەمان خوازتن بوون، له گه ل حوزیه یه یه مانی ناشتیان به ست و گریت فه رمان به رییان گرێ دا. به لام رق و نه کیشان له دلایاندا ده جو شا. له که لێندا بلند ده بوون و شه ر و کوژتاریان ده ست پێ ده کرده وه و بۆ ده رکردنی دژمن ته قه لایان ده دا و کۆده بوونه وه و پشیوی و نه یاری و سه رکێشی و کوژتاریان داده مه زرانده وه. جا له به ره وه موجاهیدانی

ئىسلام لەو خاكەدا زۆر ماندوو دەبوون.

خاکی كوردستاني نازربايەگان لەو خاكەكانەيە كە بەزۆر و خۆنپەژى گيراو و ئەم خاكەكانەش حوكمىكى تايەتايان لەسەر دەكړى، وەكو ئەو خاكەكانە لە لاين عەرەبەو بە «البلاد والأراضي المفتوحة عنوة» ناو دەبرى، كە بۆ ئەوەش دەستورتيك ھەيە. ئەوجا ميللەتەكانى ئەو خاكە لە دەشتەكانەو دەكەوتنە كىتوبارەكان و شاخ و كىتو بەرزەكانى سەخت و دژوارى دەوروستى و نىوانى خاکی نازربايەگان، بۆ خۆپارازتن تىيدا دانىشتن. وەكو كىتوانى موكریان، سەھەند و قەندیل، دالانپەر، كورتەك و كىتوانى پشت خۆى و سەلماس، ماكو و موغان و گەيلان و وتالشیستانیان دەخستە دەست. كە كەمىك تەنگەتاو بكرابان بەرەو ژوورتریش دەچوون، ئەو جىگایانەيان دەگرت و تىيدا بەئازادى و سەرەخۆبى و دارای خۆيان تىدا دەنواند. حكومەتى خۆجىيى خۆيان دادەمەزراندەو، ھەر بەكىشە و شەر و كوژتار پاياندەبوارد.

جا لەبەر ئەوە موحاھیدانى ئىسلام دلتيا نەبوون بۆ بەختوكردنى ئەو خاكە و پارازتنى ھىزبان لە شەر و كوژتارى كوردەكان و ھەموو دەمىك بەناچارى بۆ پاس و راگرتن، ھىزتيكى قورسیان لەو خاكە دادەنا. «طبرى» لە جلدی پىنجەم، لاپەرە ٤٥، دا دەلى: ھەموو دەمى شەش ھەزار شەركەرى جەنگى لە كووفەو دەناردرا خاکی نازربايەگان و بەھەر چوار سال جارتيك دەگوژدان.

٣- خۆشى و خوڤەمى خاك و ئاووھەوا و مېرگ و شىنایی و چىمەن و كوستان و گەرمەسىرى لىك نزيك و لەوەر و چایەرى زۆرى كىتو بەرزەكان و ناو دەشتى و سەرچاوەى كانیاوى سارد و پەر ناو و جوئ و جوتيارى جوان و قەشەنگ و چۆم و جۆگە و رووبارى پەر لە ناوى شىرن و بى ژمارى خاکی نازربايەگان كە بۆ ژيان و زىندەگانى و گوزەرانى ئىلات و پەوھند چاكترين و پەر پىت و پىزترينى خاكەكانى سەر زەوى دنيا دىتە ئەژماردەو؛ جا لەبەر ئەوە موحاھیدانى ئىسلام ئەو خاكەيان كە گرت و بەسەرىدا زالبوون، بەكەم دەمىك لە ھەموو لايتكەو قەبیلە و عەشىرەتەكانى «تاتىك» بەدەستە و پۆل يەك لەپاش يەكدى روويان تى دەكرد و جىگىربوون و بەسەر ئەو خاكەدا دەستيان راگرت. لە بەسەرە و يەمەن و كووفە و سووریاو بۆى چوون، يەعقوبى لە «البلدان» دا لاپەرە ٢٧٢ دوورودىژ ئەو دواو و دەلى: «ثم نزلها العرب لما افتتحت» كە موسلمانەكان نازربايەگانيان گرت چوون تىيدا دانىشتن.

ئهحمەد کيسره‌وى به‌خشی دووه‌می «شه‌ه‌ریاران گمنام» له «پلازه‌ری» نه‌ویش له «واقید» ناو و ئه‌رده‌بیلی وهرده‌گری: وه‌ختیک که نازربایه‌گان که‌وته ده‌ست مو‌ج‌اهیدانی ئیس‌لام، له کووفه و به‌سره و شام و که‌لیک خاکی دیکه‌وه، قه‌بایل و عه‌شایری عه‌ره‌ب چوونه خاکی نازربایه‌گان. هه‌ر کۆمه‌له‌یه‌ک به‌پیتی له ده‌ست هاتنیان پارچه‌ خاکیکیان خسته ده‌ست و له‌سه‌ری دانیشتن و هیندیک به‌کپن زه‌ویان په‌یدا کرد و له خۆجییه‌کانیان کپی و خاوه‌ند زه‌ویوزاره‌کان و خاوه‌ندی دێهات و خاکه‌کان بۆ خۆپارازتن و گوزه‌ران، دێهات و زه‌وییه‌کانی خۆیان پێ دده‌ا و بۆ خۆشیان به‌سه‌پانی و په‌نجبه‌ری باخچه و باخه‌وانی و جووت به‌ندی و خزمه‌تکاری له لایان داده‌مه‌زراندران و زینده‌گانییان له‌گه‌لیاندا ده‌کرد. ئه‌مه جومله‌یه‌کی پلازه‌رییه که به‌عه‌ره‌بی لێرده‌ا بۆ شاهید ده‌ینوسینه‌وه که ده‌لی: «اخب‌رنی واقد أن العرب لما نزلت ازربایجان نزع‌ت الیها عشا‌یرها من المض‌رین والشام وغل‌ب کل قوم علی ما أمکنهم، وإتباع من العجم الأرضین والجب‌لت الیهم القرى لل‌خفارة فصار أهلها مزارعین لهم».

له ده‌وری خه‌لافه‌تی عوسماندا، ئه‌شعه‌س بن قه‌یس به‌والیگه‌ری ناردرایه‌ سه‌ر نازربایه‌گان. کۆمه‌له‌ییکی زلی له ئه‌هلی عه‌تا و دیوان برده‌ نازربایه‌گان: «ئه‌وانه‌ی عه‌ره‌ب بوون سالانه‌یان له بیت المال، ده‌درا‌یی که له شاران و ناواییاندا بگه‌رپتن و شرووت و ده‌ستووری ئیس‌لامی فیری خه‌لک بکه‌ن». جاری دووه‌م ئه‌شعه‌س له ده‌وری خه‌لافه‌تی عه‌لی دا کۆمه‌له‌ییکی قورسی له‌وانه‌ برده‌ نازربایه‌گان و له شار و دێهاتانی ئه‌رده‌ویڵدا دایمه‌زاندن. (فتوح البلدان - لاپه‌ره‌ی ۳۳۶ - ۳۳۷).

«ابو الفرج» له جلدی ۱۱ و لاپه‌ره‌ ۵۹ «اغانی» دا له شه‌روشه‌ری نیتوانی به‌نی ته‌غله‌ب و به‌نی قه‌یس دواوه. ته‌غله‌ب ناردرایه‌ به‌نی ته‌غله‌ب مو‌هاجیرانی که له نازربایه‌گان بوون «شعیب بن ملیل» به‌ دوو هه‌زار سواره‌وه یارمه‌تی کرد. ئه‌وه دیار ده‌کا له‌وده‌مه‌دا عه‌شیره‌تی عه‌ره‌ب له‌و خاکه‌دا چهند زۆربووه و به‌تیکه‌لاوی له‌گه‌ل دانیشتووه‌کانی خۆجییدا ئه‌ژماردراون.

کيسره‌وى له یه‌عقوبیه‌وه وهرده‌گری که جگه له کیشوه‌رگیری سه‌ره‌تای ئیس‌لامیه‌ت، له قه‌رینی دووه‌می هيج‌ریشدا عه‌شیره‌تیکی زۆر چوونه نازربایه‌گان. ئه‌بو جه‌عفه‌ری خه‌لیفه‌ی عه‌باسی که یه‌زیدی کوپی حاته‌م سه‌له‌می کرده والی نازربایه‌گان، یه‌زید له‌و عه‌شیره‌تانه‌ی عه‌ره‌ب که له‌گه‌ل خۆی برده‌ ئه‌و خاکه، عه‌شیره‌تی زۆر قورس بوون و له

به سراوه هه‌لی گرتن. «په‌واد بن موسه‌نای نه‌زدی» له ته‌وریز و «بز» و «موړ کوری عه‌لی تائی» له «نرین» دانا، نه‌و شارانه نزیک نه‌رده‌ویتل هه‌لکه‌وتوون و «همدان الطائی» برد له میانه دایمه‌زراند و قه‌بیله‌کانی یه‌مه‌نی به‌هه‌موو لایه‌کدا بلا‌وکرده‌وه.

قه‌بیله‌ی «نزار» «هی نجد و حجاز» بوون و «صفو بن لیث العتبی» و ناموزای نه‌و که «بعیث بن حلبس» بوون به‌هه‌موو خاکه‌کانی نازربایه‌گاندا ده‌سته‌لاتیبیان هه‌بوو، «یعقوبی» جلدی ۲ لاپه‌ره ۴۶ به‌دوورودریژی له‌وه دواوه.

کیسره‌وی له «شه‌ریارانی گمنام» به‌خشی دووه‌مدا به‌دریژی له‌وه دواوه و یه‌ک به‌یه‌ک باسی هوکمداره‌کانیان ده‌کا که له‌و شارانه‌دابوون به‌هوکمپان و فەرمانپه‌وا. ئیمه‌ لپه‌ به‌کورتی لیبیان ده‌دوین، چونکو له‌ خاکی نازربایه‌گاندا هوکمپانی و سه‌رکیشیان کردووه. مه‌به‌ستی ئیمه‌ش له‌م کتیبه‌دا له‌ کورد دوانیش بئ به‌موناسه‌به‌ت. نه‌و خاکه‌ چونکو له‌ ده‌ست کورددا بووه و نه‌وان به‌سه‌ریدا زالبوون، ده‌بی ناوی شار و نه‌و هوکمپرانانه‌ی «تاتیک» نه‌ژاد بیه‌م تاکو سه‌ره‌پورد کورت نه‌مینیت.

۱- مه‌ره‌ند: دپییه‌کی به‌چوک بوو «حلبس» ی بابی «بعیث» چوو له‌وی دامه‌زرا و گه‌وره‌ی کرد و «محمد» ی کوری نه‌و له‌ دواپی کو‌شک و باله‌خانه و خانوبه‌ره و قه‌لای لی بینا ناو کردیه‌ شاریکی گه‌وره و مه‌حکم له‌ سالی ۲۳۵ هـ دواپی هات.

۲- ته‌وریز (تهریز): روادی کوری «مثنی‌الازدی» لیتی دانیشته. له‌ دواپی نه‌و «وجناء» ی کوری په‌واد له‌گه‌ل براکانی خانوبه‌ره و کو‌شک و سه‌را و قه‌لایان لی دروست کرد. ده‌ورپشتی شاریان به‌شوره و بورج توند کرد و کردیانه‌ شاریکی زور گه‌وره. سالی ۲۳۵ هـ دواپی هات.

۳- میانه و خه‌لباسه: «همدان الطائی» لیتی دامه‌زرا. له‌ پاش نه‌و «عبدالله» ی کوری «جعفر الهمدانی» له‌سه‌ری دانیشته و کردیانه‌ شار.

۴- په‌رز: خاکیک و شاریک بوو له‌لایه‌ن «الطائی» یه‌کانه‌وه بیناکراوه. نه‌مړو نه‌و جیگایه له‌ خاکی موکریان دایه. به‌محالی هه‌وشاریان هه‌وشاری ساین قه‌لا ده‌ناسرئ و به‌ناوی «به‌رز»، شاریک له‌وی هه‌ر هه‌بووه، به‌لام قه‌لاییکی لی دروست کرا و خه‌لکیکی زوری تیدا هاندرا و بوو به‌مه‌مله‌که‌تیککی زور ناوه‌دان.

۵- سه‌راب: میلله‌تی کنده‌ له‌وی جیگیربوون و کردیانه‌ جیگای سه‌رکیشی و ده‌سته‌لاتی خو‌یان.

۶- نریز: دپییهک بوو کۆشکیتی کۆنی کاوالبووی لی بوو، «مو» ی کوری «عمر موصلی طائی» چوو لهوئ خانوبه‌ره و ئاواپی تیدا دامه‌زراند. له دواى ئه‌وه کوره‌کانی زۆر زل و گه‌وره‌یان کرد، بازایی «جابه‌هوان» که نزیك ئه‌وئ بوو گرتیان و گه‌وره و ئاوه‌دانییان کرد. سالی ۲۶۱هـ دواپی هات.

خاکی نازربایه‌گان له ده‌ست حوکمران و ئه‌میر و پادشاکانی خۆجیتی ده‌رچوو بوو. له‌و خاکه‌دا هه‌ر شارێک، که وه‌کو گوترا، پیاویتی بیانی له‌سه‌ر دامه‌زرا بوو. ته‌نها له شاری ورمی و خۆی و سه‌لماس و شنۆ و گه‌لیک له محالی موکریان و لاجان و ئه‌و ده‌وره‌پشته‌دا ئه‌میر و پادشایه‌کی که مابوو، صدقه کوری عه‌لی کوردی بوو و براکانی له‌گه‌لیدا به‌یئکه‌تی له‌و شاری ورمییه‌دا دامه‌زرابوون - هه‌روه‌کو له هاتوودا به‌دریژی باسی ده‌کری- حوکمرانیان ده‌کرد. (فتوح البلدان - پلازه‌ری - لاپه‌ره ۳۳۸ - ۹۳۳).

کیسه‌ره‌وی به‌دوورودریژی که له زه‌مان زالی و سه‌ره‌وردی پادشایانی نازربایه‌گانی ئه‌و ده‌وره دواوه ده‌لی: خۆجیتییه‌کان زمانی عه‌ره‌بییان نه‌ده‌زانی، به‌لام بازرگان و خاوه‌ند موڵک و دیهات زۆر چاک له عه‌ره‌بی تیده‌گه‌یشتن.

ئه‌سته‌خری و «ابن حوقل» له خسووس زمانی نازربایه‌گانه‌وه زۆرباش و ئاشکرا دواون و ده‌لین: خۆجیتی هینده تیکه‌ل به‌وان نه‌ده‌بوون. له خاکی موغاندا شلکه ناوێک ده‌ستی به‌سه‌رکیشی کرد، به‌لام نه‌ژادی نه‌زاندراره.

«مه‌له‌ل تمیمی» عه‌ره‌بی به‌نی ته‌میم له نازربایه‌گاندا ده‌ستی به‌شۆرش و سه‌رکیشی کرد. خه‌لیفه «هارون الرشید» «حرش» ناو پیاویتی کرده والی نازربایه‌گان و چوه‌سه‌ر «مه‌له‌ل» له دواى کوژتار «مه‌له‌ل» هه‌لات و هه‌یزه‌که‌ی بلاویوه.

ئه‌وانه له‌و پۆژه‌وه که چوونه خاکی نازربایه‌گان هه‌ریه‌ک له‌و خاکه که تیدا بوون، ده‌ستیان به‌سه‌رکیشی کرد، هه‌تا ده‌وری خه‌لیفه مه‌ئمووندا یه‌ک له دواى یه‌کدی گیران و برانه به‌غدا و سه‌رکیشییان له‌و خاکه برا و پوو به‌خۆشی ده‌چوو. کیسه‌ره‌وی له (شه‌ه‌ریارانی گومنام) (به‌خشی دووه‌م - چاپی ته‌هران ۱۳۰۸) یه‌زدیگوردیدا به‌دریژی باسیان ده‌کا.

بهندی چوارهمین

فهرمانه‌وایانی کورد

پراوه‌ندیان، هه‌زبانییان، په‌وادییان، ئه‌حمه‌دیلیان، فه‌زلوونیان

وه‌کوله‌مه‌پیش باسکرا کوردی پراوه‌ند له‌سه‌ره‌تای ئیسلامی و کیشه و شه‌ری موجهیدانی ئیسلام و یه‌زدیگورد و کیشه‌هرگیران و غازی و ئیسلام و هورمزاند له‌گه‌ل له‌شکری ئه‌میراندا بوون و شه‌ریان ده‌کرد و زرنگی و نازایی خۆیان ده‌نواند و له‌خاکی شنۆ و سابلاخ و بانه و سه‌قز و ئه‌و مالانه‌دا دارای هیتز و ته‌وانایه‌کی وابوون که هورمزان له‌سائی ۱۹ی هیجریدا داوای یارمه‌تی له‌م کوردانه‌ی پراوه‌نده‌کردووه.

له‌سه‌ره‌تای «سفاح» و «ابو مسلمی خوراسانی» دا ئه‌و کوردانه‌ی پراوه‌ند له‌و خاکانه و له‌کیوه‌کانی سه‌هه‌ند و له‌مه‌راغه‌دا به‌په‌ر هتیزی بوونه و بووین و ده‌سه‌لاتی خۆیان نواندوه و پۆژ به‌پۆژ له‌هه‌موو سه‌ره‌په‌وردیکی هه‌لکه‌وتووێ خاکی نازربایه‌گاندا شه‌پکه‌ری و نازایی و جه‌نگاوه‌ری کوردانی پراوه‌ندان ده‌که‌ویته‌پیش چاوان؛ به‌تایبه‌تی له‌سه‌ره‌تای ئیسلامه‌وه هه‌تا عه‌سری پینجه‌م و شه‌شهم و نیوه‌ی قه‌رنی حه‌وته‌می هیجری کوردی پراوه‌ند لاپه‌ره‌کانی میژووێ پۆژه‌هه‌لاتی په‌ر کردووه.

ئهم کوردانه هیندیک جار به‌هه‌زبانی و هه‌دیانی و په‌وادێ و به‌پراوه‌ندی باس کراوه، گه‌لیک جار کوردی پراودیان به‌تییره‌یه‌کی هه‌زبانی هیناوه‌ته‌وه‌وه و نووبسیوه و هیندیک جاریش هه‌زبانیاان کردۆته تییره‌یه‌کی پراوه‌ندی.

«نه‌بو موسلیم له‌پاسوخیدا بو سه‌فاح» نه‌وبه‌خت له‌جلدی سیتیهم «شاهنامه‌ی په‌هله‌وی» لاپه‌ره‌ی ۱۳یدا که له‌کوردانی پراوه‌ند دواوه ده‌لتی:

سیه‌جامه‌گان باسرانی رۆند

همان جنگ جویان کوه سه‌هند

هرآن کس که دینش بود خرّمی

کز ایران شمارند سراسرزمی

وادیار ده‌کری که هیزی کوردی ره‌وند له‌و ده‌مه‌دا له سه‌هه‌ند و مه‌راغه بووه و له سه‌رکیشی خوړه‌می بوون. (ئه‌بو مسلیم) به‌وان پشت‌گه‌رم و دل‌نیابووه که له پاسوخیدا پتیا نازبوه.

له‌و چوار شیعه‌ری پیشووی ده‌وری هورمزان که داوای کورده‌کانی شول و شاهین و راوه‌ندی کردووه یاریده‌ی بدن، کوردی راوه‌ند له‌و خاکی لاجان و شنو و نریک ورمی و ده‌ورپشتی مه‌راغه‌دا بوون. له‌و داوای ئه‌وه که موجاهیدانی ئیسلام به‌توندی خاکی نازربایه‌گانیان گرت، کورده‌کانی راوه‌ند ده‌ستیان به‌هجره‌ت کرد و هیندیک له‌وان چوونه خاکی ئه‌رمه‌نستان و ئاران و ثانی، هیندیک چوونه خاکی هه‌ولیر و هیندیک له‌و خاکی نازربایه‌گاندا ماونه‌وه.

ئه‌وانه‌ی چوونه خاکی ئه‌رمه‌نستان و ئاران و ثانی، له‌و گه‌نجه و ئاران حکومه‌تیکیان دامه‌زرانده به‌فه‌زلوونیان، یا شه‌دادیان ناوبانگیان کردووه. ئه‌حمه‌د کیسه‌ره‌وی له (شه‌ه‌ربارانی گومنام) به‌خشی دووه‌م، لاپه‌ره ۲۲ ده‌لی: خانه‌دانی محمه‌د کوری شه‌داد که حوکمرانی ئاران و پادشایی ئه‌و خاکی دامه‌زرانده و پیتنج که‌س له‌و بنه‌ماله‌یه پادشا بوون، به‌«شه‌دادیان» ناوبانگیان کردووه، کوردن و له‌و تییره‌یه‌کی ناوداری کوردی ره‌وه‌دین که به‌ره‌وه‌دیان ناوده‌برین.

ره‌وه‌د ئیل و عه‌شیره‌تیک کورده‌بوون له‌و خاکی شنو و ئه‌و جیگایانه‌دا دانیشتون و به‌هه‌زیانیش ناوده‌بران. ئه‌مه‌ره‌وه‌دیانه تییره‌کیشیان به‌زلی و فره‌یی له‌و خاکی نازربایه‌گاندا ما‌بوون و تییره‌یه‌کی زلیان له‌و خاکی ئه‌رمه‌نستاندا جیگیر ببوون. ئیبنی ئه‌سیر ئه‌م تییره کورده‌ی به‌چاکترین و ئه‌شرافترینی کورده‌کان ئه‌ژماردووه. سولتان سه‌لاحه‌دینی ئه‌یووبی له‌و تییره‌یه بوون.

له‌و تییره‌ی ئاران، له‌و شاری دینه‌وه با‌پیره‌گه‌وره‌ی سه‌لاحه‌دین چووه مووسل. نه‌جمه‌دین ئه‌یووبی کوری له‌و تکریت دانیش و له‌و پاشان له‌و میسر و شام بوون به‌سولتان.

دوقتور ئه‌حمه‌د بیللی له‌و کتیبی «حیة صلاح الدین الایوبی» لاپه‌ره‌ی ۳۵ که له سه‌ره‌هوردی سولتان سه‌لاحه‌دین داوه ده‌لی: ئه‌و بنه‌ماله‌یه که میسر و شامی گرت و به‌ده‌وله‌تی ئه‌یووبی ناوبانگی کرد له‌و ئه‌شرافی کوردان، له‌و قه‌بیله‌یه‌ک بوون که به‌ره‌وه‌دی که تییره‌یه‌کی کوردی هه‌زبانی بوون: (عائلة کردية ملکت مصر والشام وعرفت بدولة الایوبية أو دولة بني ایوب، وهذه العائلة من أشرف الأکراد من قبيلة منهم تعرف

بالراودية من بطون الهذبانة أحد قبائل العجم).

له قه‌رنی سییه‌مدا به‌ناوی هه‌دیانی و له قه‌رنی چواره‌مدا به‌ناوی راوادی له نازربایه‌گاندا پادشاییان کردووه و له قه‌رنی چواره‌م و پینجه‌مدا له هه‌ولیر به‌ناوی هه‌زیانی «ئه‌میر مووسه‌ک» حکومه‌تیکی دامه‌زاندوه که پینج‌که‌س له‌وان فه‌رمانه‌رواییان کردووه. له نازربایه‌گاندا «ئه‌حه‌دیلیان» پادشاییان کردووه، ئه‌وانه تبیره‌ییکی ئه‌و کورده راوه‌ندن که له سه‌ره‌تای ئیسلامیدا هه‌بوون.

جگه له‌وانه‌ش له‌پاش ده‌وریکی دووری ده‌سته‌لاتی موجه‌یدانی ئیسلام له شاری ورمی و ئه‌و ده‌ور و پشته‌دا، پادشایه‌کی کورد هه‌لیدا و حکومه‌تیکی خۆبی کوردی دامه‌زاندوه که ناوی سه‌ده‌قه بوو و له فه‌سلێ داهاتوودا باسی ده‌که‌ین.

فہرستی یکہم

سہدہ قہی کوری عہلی - عہلی کوری سہدہ قہ - زورہ یق کوری عہلی

۱- سہدہ قہی کوری عہلی

وہ کو لہ پیتشدا گوتمان: خاکی نازربایہ گان لہ سہرہ تہی ئیسلامیہ و بہوئی ہاندانی خہلیفہ کانی ئیسلام لہ ہہموو لاییتیکی عہرہستانہ و بہگہرمی عہرہب چوونہ نہو خاکہ وہ و تیتیدا دانیشتن و لہ ہہموو شارہ کاندہ بناغہی فہرمانہ وایہہ کیان بۆ خوئیان دامہ زراند، بہلام ہہموو دہست نیشان و فہرمانہ بری خہلیفہ بوون و یہک لہ دوا ییہک والی لہ لایہن خہلیفہ وہ دہناردرا نازربایہ گان. نہو فہرمانہ وایانہ ہیندیتیک جار نہو سہرکیٹشی و سالوکانہ یان دہگرت و ہیتزہ کانیان بلاودہ کردنہ وہ، ہہروہ کو بہ کورتی لہ پابردودا لیتی دواہن.

بہلام لہ خوچیتی و کورد لہ نیوانی نہواندہ کہ سیتیکی لہ خاکی نازربایہ گاندہ نالای سہرہ خوئی ہہل کرد سہدہ قہی کوری عہلی کورد بوو، نہویش بہزہ بہرہ دہستی و نازایی خوئی لہ کیتوہ کانی نیوان مووسل و نازربایہ گان چوہ خوار. لہ گہل براکانی خوئی بہسہر شاری ورمیتیان دادا و گرتیان. شارانی خوئی و سہلماس و شنو و محالی لاجان و سندوز و موکربانی نہمڑو کہ شیان خستہ دہست و شاری ورمیتی کردہ پایتہخت و بوو بہ پادشای نہم خاکہ.

ییکہ مین پادشا یا میریتیکی خوچیتی کہ میژوونوویسہ کان لیتی دواہن لہو دہورہدا باسیان کردہتی سہدہ قہی کوری عہلی کورد بووہ. لہ گہل براکانی خوئی لینگیان داوہتہ سہر ورمی و نہو خاکانہ و گرتوویانہ. بناغہی پادشایہ کی خوچیتیسیان تیتدا داناوہ: (دائرة المعارف الاسلامیہ - جلدی یہک - لاپہرہ ۶۷۴): (فتح آرمہ صدقہ بن علی وقد شید فیہا عدۃ قلاع).

کیسہروی لہ پلازہری وہردہ گرتی کہ دہلتی سہدہ قہ کوری عہلی بہدہستہ شہرکہر و پیوانی جہنگاوہرہ وہ چوہ سہر ورمی. لہ دہوری ابو جہ عفرہ مہنسور خہلیفہی عہباسی دابوو. لہ گہل خوچیتی و دانیشستوانی نہوی شہری کرد. نہو شارہ و دہورپشتی و ناحیہ کانی گرت و خستییہ ژیر فہرمانی خوہوہ.

سہدہ قہ و براکانی لہ نیو شاری ورمی قہسر و کوشک و بالہ خانہ و بینای زور زل زلیان

لڼ دروست کړد و خانوبه‌ره‌ی به‌رز و جوان و به‌دایان تیدا دانا. دهوره‌ی شاریان به‌شوره و بورج و بارو و گرت. دهوره‌ی دیواریان کړده خه‌نده‌ق و پریان کړد له‌ ناو. له هم‌مولاییکه‌وه خه‌لکیان برده‌ نه‌و شاره و دایانان و شاریان گه‌وره کړد و پټکیان خست. له‌شکر و سوپا و چه‌ک و پټویستی شه‌ریان تی‌خزانند. به‌کم ده‌مټک ورمی‌ بوو به‌پایته‌ختیکی گه‌وره و ناوه‌دان و به‌ناوبانگ، زور‌قه‌شنگ و زور‌ جوان و به‌خانوبه‌ره و کوشک‌ پازاندراره.

سه‌ده‌قه‌ رور‌ به‌رور‌ زلبو و شار و دیهاتی ده‌وروشتی ورمی‌ خسته‌ ده‌ست رور‌اوا و جنوب و شیمالی گومی ورمی‌ به‌دیرثیه‌وه هینایه ژیر‌فه‌رمانه‌وه. له‌ دهوری‌ خه‌لافه‌تی «هارون الرشید» دا شاران‌ی خوی و مه‌راغه و سه‌ماس و شنوی‌ بووه. له‌ سه‌رشان و هیز و ته‌وانایی پتریو، پوی ده‌سته‌لاتی و ناو و نه‌به‌ردی و هیزی به‌سه‌ر هم‌مولو نوم‌ه‌راکانی نازربایه‌گاندا سه‌رکه‌وت. به‌چه‌ک و له‌شکر و تیپ‌ بوو به‌پادشاییتی نازاد و سه‌ره‌خو، که‌سیکی هاونه‌به‌ردی نه‌بوو. پټویستی پادشاهی هم‌مولی بو‌رټکه‌وتبوو، ده‌ستی هاویژته‌ خاکی ده‌وروشتی تخووبی مه‌مله‌که‌تی. کټوه‌کانی نیوانی نازربایه‌گان و مووسلی‌ خسته ژیر‌فه‌رمانیه‌وه، مووسلی‌ وه‌به‌ر هه‌ره‌شه‌دا. «وجنا ازدی» خاوه‌نی ته‌وریز له‌گه‌لیدا په‌یانی دۆستی و ناشنایی به‌ست و سوتندی بو‌ خوارد.

نه‌و زلبوون و سه‌رکه‌وتنه‌ی سه‌ده‌قه‌ بو‌ خه‌لیفه‌ کوسپه‌ییتی گه‌وره و جیگای لڼ وردبونه‌وه و نه‌ندیشه‌ بوو، خه‌لیفه‌ که‌وته ترس و والیگه‌ری نازربایه‌گان و نه‌رمه‌نستانیدا به‌خوزه‌یمه‌ کوری‌ خازم‌ کوری‌ خه‌زیمه. له‌شکر و پټویستی شه‌ری‌ دایه و ناردی. له‌ هم‌مولو خاکی نازربایه‌گاندا جگه‌ له‌ مه‌راغه‌ جیگایه‌کی ده‌ست نه‌که‌وت بتوانی تیدا له‌شکره‌ز بکا و تیتیدا دانیشتی و پووبه‌رووی سه‌ده‌قه‌ بتوانی ببزویتنه‌وه. خوزه‌یمه‌ به‌هر جور‌یک بوو له‌شکره‌که‌ی گه‌یاند هه‌راغه و به‌له‌ز دهوره‌ی شاری‌ کړده شوره و بورج و بارو، قه‌لایه‌کی سه‌خت و توندی لڼ دروست‌کړد و تیتیدا دانیشست و ده‌ستی به‌قه‌ل‌به‌ندی و خویارازتن کړد. دهوره‌ی شوره‌ی شاری‌ کړده خه‌نده‌ق و پری‌ کړد له‌ ناو.

نهم سه‌ره‌هورده‌ی خوزه‌یمه‌ وامن تیده‌گه‌تیت که‌ سه‌ده‌قه‌ له‌ خاکی نازربایه‌گاندا پادشایه‌کی نه‌به‌رد و نازادبووه، له‌و خاکه‌دا جگه‌ له‌و، چ پادشایه‌کی خو‌جیتی‌ دیکه نه‌بووه.

به‌قسه‌ی کیسه‌ره‌وی گویا سه‌ده‌قه‌ کوردی کټوه‌کانی لای مووسل‌ بووه، چوته‌ سه‌ر ورمی‌ و

پادشاهی تیدا دامه‌زrandوده. له‌وه که والی خلیفه به‌تالوکه له مه‌راغه قه‌لای کرده‌وه و تیددا دانیش‌تووه بۆمان ئاشکرا ده‌بی که سه‌ده‌قه گه‌لیک به‌هیز و ته‌وانا بووه، والی نه‌یتوانیوه به‌جیته سه‌ری و نه‌شیوتراوه له جی‌گاییکی بی شووره و قه‌لآ له‌شکره‌ز بکا و ته‌وانای نه‌برد و شه‌ری سه‌ده‌قه‌ی نه‌بووه. نه‌وه والی ناچار کرد بخزیته نیتو مه‌راغه‌وه و ده‌رگا له‌سه‌رخۆی بگری، تا‌کو سه‌ده‌قه‌که چوو سه‌ری پیتی نه‌ویری.

به‌لام وا دیار ده‌که‌وئ فه‌رمان‌په‌واکانی بیانی که هه‌ریه‌ک له شاریکی نازربایه‌گان دانیش‌تبون، ده‌بی به‌نه‌یاری سه‌ده‌قه یارمه‌تی والییان دا‌بی که‌وا توانیویه بگاته مه‌راغه و دیوار و شووره‌ی شار و قه‌لآ دروست بکا.

کورده‌کانی پاوه‌ند و سول‌دز و هه‌زبانی به‌چاکی یاریده‌ی سه‌ده‌قه‌یان داوه و بۆ به‌رزبونی کۆشاون و له پتی نه‌ودا شه‌ریان کردووه و به‌فه‌رمان‌په‌وایی خۆیان ناسیووه. جگه له وه‌نده چ سه‌ره‌پورده‌کانی دیکه‌ی سه‌ده‌قه له ده‌ستدا نییه و له‌وه پتر چ ده‌نگی نه‌زان‌دراوه.

٢- عه‌لی کوری سه‌ده‌قه

سه‌ده‌قه‌ که‌ی مردووه و چۆن بووه، له‌وه‌ی که‌ گوترا پتر ده‌ست نه‌که‌وتووه. هه‌رواش نه‌زان‌دراوه عه‌لی کوری نه‌وه سه‌ده‌قه‌یه که‌ی بۆته پادشا. به‌لام هیندیک له ده‌ستدایه که عه‌لی له دوا‌ی سه‌ده‌قه‌ی بابی بۆته پادشای نه‌وه خاکانه و ده‌وری نه‌م پادشایه له لاپه‌ره‌کانی میژوودا به‌بی ده‌نگی به‌سه‌رچوو. دیریک و میژوونویسه‌کان له سه‌ره‌پورد و ئیشیکی نه‌م پادشایه نه‌دوان و له کتیبه‌کاندا ناوه‌براه.

٣- سه‌ده‌قه کوری عه‌لی که به‌زوریق ناسراوه

سه‌ده‌قه‌ی دووه‌م که کوری نه‌وه عه‌لی‌یه میژوونویسه‌کان به‌زوریق ناویان بردووه، پیاویتی ئازا و پادشایه‌کی زرنگ و به‌هیز و ته‌وانا و به‌ناوبانگ بوو، به‌سه‌ر هه‌مووخاکی بابی و با‌په‌ربدا فه‌رمان‌په‌وایی کرد و هه‌موو شار و ئاوا‌ییه‌کانی کیتی نیوانی نازربایه‌گان و مووس‌لی گرت و به‌مدیوه و دیوی راست و چه‌پی نه‌وه کیتو‌دا زالا بوو. به‌پیتی و شو‌تینی بابی هه‌ره‌شه‌ی له مووس‌ل کرد و نه‌میره‌کانی دراوسیتی دا‌چله‌کاندن. زۆر توند و لی‌هاتوو و په‌شید و نازابوو، هه‌موو ئومه‌راکانی ده‌وروشته نه‌ندیشه‌یان لی ده‌کرد و هه‌مووی ته‌نگه‌تاو کردبوون.

زوریق زۆر گه‌وره و پایه‌به‌رز و جی‌گا بلند و به‌هیزبوو. خلیفه مه‌ثمون والی و گه‌وره‌ی نه‌رمه‌نستان و هه‌موو نازربایه‌گانی پتیه‌خشی و هانی دا به‌جیته‌سه‌ر بابه‌کی خو‌په‌می.

زوربِق له شکرِتکی جهنگی پتکه وهنا له ژتیر سهردارای سهرکرده ییتکی به ناوبانگی خۆیدا که ناوی ئهحمدهی کورپی جونهید بوو ناردیه سهر بابەک. له دواى شهر و کوژتاریتکی قورس و خوتنپتژتکی بێ ژمار، ئهحمده له دهست خوهره مییهکاندا کوژرا و گهلێک له سوپاکه ی له نیو چوون.

سالى ٢١١هـ زورهیق له شکرِتکی هه لگرت و چووه سهر مووسل که بیگری، چونکو له وه پیتشی باپیریشی ئه و ئاره زووه ی هه بوو به لام بژی نه هات. زوربِق بو به جیهیتانی ئه و ئاره زووه لینگی دا سهر مووسل «سید کورپی انسی ازدی» حوکمرانی مووسل بوو؛ بهرامبهری له شکرى برده پیتش. چه ندجار له نیوانیاندا شه پرکرا و خوتنپتژا. زوربِق نهیتوانی بگاته مووسل. ئه مجاره چل ههزار پیاوانی جهنگی و نازای هه لگرت و چووه سهر سهد، له دوامینی شهر و کوژتاردا سهد به دیل کهوته دهست سوپاهی زوربِق و له دهستیاندا کوژرا. هیتی سهد پووچکراوه، دارا و هه بونی به تالان گیرا و چووه مووسل و به سه ریدا زال بوو.

خه لیفه مه ئمبون که له و سهر بهورده ناگادار بوو، به دل له زوربِق دلگیر و گهلێک په نجیده بوو؛ رقی هه لستا. والیگه ری ئه رمه نستان و نازربایه گانی دا به محمه د کورپی حه میدی تووسی. له شکر و سوپا و پتو یستیه کی قورسی پتدا و ناردی که له مووسله وه بچیته سهر نازربایه گان و سهری زورهیق پانکاته وه و له نیوانی لابه ری، ئه و جا بچیته سهر ئیشی خۆی.

محمه د کورپی حه مید به و هیزه ی له دهستی دابوو چووه مووسل. زوربِق چوو پیتشی پت گرت. هه ردوو لا بهرامبهر یه کدی راوهستان، له دواى شهر و کوژتار و خوتنپتژی و چه ندجار به گژیه کدا چوون، زوربِق شکا و له دوامیندا به دیل گیرا و له سالى ٢١٢هـ دا زوربِق به دیل کهوته دهست و محمه د ناردیه به غدا.

جگه له وه سهر بهوردی ئه و بنه ماله پادشایه ی کورده مان چی دیکه دهست نه کهوت، نازانین زورهیق چی لی هات و مال و که سوکاری له ورمی چیان به سه رهاتووه و چۆن دوا یی به و حکوومه ته کورده دراوه و ورمی کهوته دهست کتیه؟ به لام محمه د که چووه نازربایه گان هه موو سهر کیتشه گانی له و خاکه دا بوون گرتنی و ناردنی به غدا. یه ک له وانه «علی کورپی مر الطائی» خاوه ندی نریز و دووم «محمد کورپی رواد الازدی» خاوه ندی ته وریز و گهلێک له م سالووکانه ی دیکه گیران و محمه د کورپی حه مید ناردنی به غدا.

فەستى دووھە

ھەدىيانىيان - ھەزىيانىيان

دەيسەمى كۆرى ئىبراھىم

لە دواى ئەو ھەكۆومەتى سەدەقە لە خاکی نازرباھگان پىچراو، بەكەم دەمىك لەو خاكەدا ھەكۆومەتى خۆجىيى كورد دامەزراوئەو، بەلام لەنىوانى تىكچوونى ھەكۆومەتى زوربىق و دامەزراندنى ھەكۆومەتى دەيسەمدا - كە نەزىك سەد سالىكە - گەلىك چتى گەورە لە خاکی نازرباھگاندا روویداو، شەروشۆر و پشتوى و كىشە و ھەلمەت و خوئىرئىيىكى بى ژمار بوو، ئەوئە بەنەيار پەوا بووئى بەسەر كوردى ئەو خاكەدا ھاتوو و لە كوردانى راوئەند (پەوئە) گەلىكىيان بۆ خاكانى ھەولتەر و ئاران و ئانى و ئەرەنستان ھىجرەتيان كەردوو.

ئەو كوردانە كە لە دەورى سەرەتای ئىسلامىيەو ھەتا قەرنى دووئەمى ھىجرى لەگەڵ موچاھىدانى ئىسلام لە كىشە و شۆرشدا بوون، وەكو دارىكى پىرى گەندەلى لى ھاتوو، لكوپۆپ و شاقولانى بربوو. لەناكاو لەبنەو پىشەى ھاوئىژتوو لە ھەموو لايىكەو خەلف و جۆزگەى ھەلدا كە لە خاکی ئاران و ھەولتەر لكوپۆپى بەرزكرد و لە شام و سوورىا مىسر پىشەى داکوتاو، لەسەر مەنبەران خوتبەيان بەناو دەخوتندراو و مىللەتتىكى زل لە ژئىر سىبەرياندا ئاسوئە ژيان.

ئەو كوردانەى راوئەند وەكو لە پىشدا لى دواين لە سەرەتای ئىسلامى يەكە نەبەرد و نەيارانى ئىسلام بوون؛ بەلام لەپاشان بوون بەيەكە موچاھىد و گيان فیدا لە رىگای ئىسلامىيەتدا. لە مەيدانى گيانبازى و غەزادا بۆ دىنى ئىسلام ئەوئە سىنگى خۆى دەكەردە مەتال و سوپەر لە پىش فەرەنگدا پادەوئەستا. ئەو كوردانەى راوئەندبوون كە لەشكر و سوپای نەيارى ئىسلاميان دەشكاند و خۆيان دەنواند و لەسەر مەنبەرانى مىسر و شام و يەمەن و حىجاز و ئەرەنستان و ئاران و نازرباھگان خوتبەيان بەناو دەخوتندراو و مىللەتتى ئىسلام لەو خاكانەدا دوئەى فەتخ و زەفەر و نەسەرەتدانيان بۆ دەكەردن.

ئەوئىش لە رووى زرنكى و وشىيارى و نازابى ئەو مىللەتەى كوردەو بوو كە لە دواى دەست لە نىشتەمانى خۆبەردانيان، لە خاکی بىيانىدا پىشەى ھەكۆومەتى خۆيان داکوتايەو و بەكەم ئەشخاسىك بەسەر شار و مەملەكەتاندا زالبوون. ھەرەكو ھىندىكىيان لە ھاتوودا

باس ده‌که‌ین که فه‌زئوونیان و راوه‌ندیان و هه‌زبانیان و نه‌حمه‌دیلیان و نه‌یووبیان بن که هه‌ریه‌ک له‌سه‌ر خاک‌یک دامه‌زران و بوون به‌پادشا و سولتان و فه‌رمانه‌روا. نه‌وه‌ی له‌وان پیش‌ده‌ستی کرد و هاته مه‌یدانه‌وه و به‌سه‌ر خاکی نازربایه‌گاندا زالبوو و پاشایه‌تی کرد، ده‌یسه‌می کوری ئیبراهیمی کوردی هه‌دیانی (هه‌زبانی) بوو، که ئیمه له‌م فه‌سله‌دا لێدوانی مه‌به‌ستمانه.

له پیش ده‌یسه‌مدا

نازربایه‌گان

به‌لام له پیش ده‌یسه‌مدا له خاکی نازربایه‌گاندا گه‌لیک که‌س سه‌رکیشیان ده‌کرد و فه‌رمانه‌روای نه‌و خاکه بوون؛ له‌وانه محمه‌د نه‌فشینێ کورێ دیوداد و یووسفی برای -که به‌کورانێ «نه‌بو ساج» ناو ده‌برێن- چوونه سه‌ر خاکی نازربایه‌گان. عه‌بدوللای کورێ حوسینی هه‌مه‌دانی یه‌مه‌نی له‌و خاکه‌دا یێکه سه‌رکیش و سالوک بوو و پشیتی و شو‌رشێ خستبووه نازربایه‌گانه‌وه. که چوونێ محمه‌دی زانی، چووه پیشی و به‌گژیدا چوو. له پاشان محمه‌د، عه‌بدوللای له شه‌ردا گرت و کوژتی. خاکی نازربایه‌گان و نه‌رمه‌نستان و نارانیان گرت و له‌سه‌ری بوون به‌پادشا و جارێ نازادی خۆیان کیشا. له دوا‌ی نه‌وه دیودادی کورێ بوو به‌پادشا. له دوا‌ی دیوداد، یووسفی کورێ نه‌بو ساج که نه‌به‌رد و نازاترینی پادشایانی ده‌وری خۆی بوو.

گوتمان که یووسف به‌ده‌سته‌لات و نه‌به‌ردترین پادشایانی نازربایه‌گان و نه‌و جێگایانه بوو. له دوا‌ی نه‌وه که بوو به‌پادشا و ئالای سه‌ریه‌خۆیی و نازادی هه‌لدا، سه‌ری له فه‌رمانی خه‌لیفه‌ی به‌غدا وه‌رگێت. سالی ۳۰۷هـ له لایه‌ن خه‌لیفه‌وه مونس مظفر ناردرا سه‌ری و له شه‌ردا یووسف گه‌یرا. گه‌لیک له به‌ندی به‌غدا به‌گیراوی ماوه و له زندانداندا بوو. له سالی ۳۱۰هـ له لایه‌ن خه‌لیفه‌وه به‌ردرا و گه‌راوه سه‌ر خاکی خۆی. پادشایه‌تی نازربایه‌گان و نه‌رمه‌نستان و نارانی هه‌بوو، خاکی «ره‌ی» و «قه‌زوین» و «نه‌به‌هر» و «زه‌نگان» یشی پێدرا. چوار سال له‌سه‌ر نه‌و خاکه پانویه‌رین و گه‌وره پادشاهی کرد. سالی ۳۱۴هـ خه‌لیفه بو به‌غدا‌ی خوازت که دو‌ژمنی گه‌وره و به‌سام و به‌هیزی خه‌لیفه، میله‌ته‌ی «قه‌رمه‌تی» یان بوون؛ بیان‌شکێتن. یووسف به‌شانوشه‌وک‌ت و له‌شکرێکی بی ژمار و چه‌ک و پێ‌بوستی‌کی بی پایان، بو لابر‌دنی قه‌رمه‌تیان چووه به‌غدا. له شه‌ردا یووسف که‌وته

دهست نهبو تاهیری قهرمه تی و کوژتی.

«ابن الاثیر» و «ابن الحوقل» و کیسرهوی بهخشی یه کهم ئینسقلوئیدیای ئیسلامی و هی دیکهش بهدریژی له دهیسه م دواون و ئیمه له کتیبیکی بهتاییه تی چاپکروماندا باسمان کردووه.

دهیسه م کوری ئیبراهیمی کورد له لهشکری یوسف نهبی ساجدا سه رکرده یه ک بوو. سالی ۳۰۷هـ که خهلیفه گرتی و برده به غدا، دهیسه م له سه ر نهو خا که دانیش ت و له سالی ۳۱۴هـ دا یوسف که چوو به غدا، دهیسه م جیشین و وهکیلی بوو له سه ر نهو خا که به وه کاله ت فرمانه وایی کرد؛ ههروه که له هاتو دا لئی دواوین.

ئیهراهم بابی دهیسه م، کورد و له قه بیله ی هه دیانی (هه زبانی) له نیوانی شنو و سه قزدا بوون. له بهر هیندیک شپزه یی نیوانی کوردان له دهست سه رکیشه کانی خاکی نازربایه گان، ئیهراهم ناچار دهستی له نیشتمانی بهردا و چوو بووه لای «هارون البجیلی خارجی» که به سه ر هیندیک خاکی لای مووسل و هه ولیردا زال ببوو. (تهماشای کتیبی ئیمه - میژووی دهوری نه ماره ت - چاپکراوه سالی ۱۹۲۷ - نه شری «۶» ی زاری کرمانجی بکری).

سالی ۲۸۳هـ هاروون که به دهست «معتضد» خهلیفه ی عه باسی به دیل چوو، ئیهراهمی کوردی بابی دهیسه م لهو مهیدانه ی خوتناوییه پزگار بوو؛ هه لات و چوو نه شتمان هه کی خۆی؛ کچی نه میری کورده کانی شا دلو به ی ماره کرد. «ابن مسکویه» ده نووستی که: «ئیهراهمی بابی دهیسه م یه کتیک بوو له خار بجان له گه ل هاروون خار بجی به ناوبانگ بوو. له دوا ی نهوه که هاروون کوژرا ئیهراهم هه لات چوو نازربایه گان، کچی یه کتیک له گه وره کانی کوردی به ژنی هیتا و دهیسه م لهو ژنه بووه.» که گه وره بوو، گه یشته لای کوری نهبی ساج و بوو به یه کتیک له سه رکرده ناو داره کانی کوری نهبی ساج.

کیسرهوی بهخشی ییکه م - له لاپه ره ۵۸ دا ده لئی: وه ختی رۆتینی یوسف له نازربایه گان هیتا نهو خا که بهو نه سپارد رابوو، دهیسه می کرده جیشینی خۆی یا ته نها فرمانه وای نازربایه گانی دابوو به دهیسه م.

بهو جو ره دهیسه م له لهشکری نهبو ساجدا سه ردار سوپا بوو. به پیتی گفتوگۆی میژوو و دتیریک نوویسه کان و به گوته ی کیسرهوی ده بی له ته ئریخی ۳۰۷هـ وه دهیسه م له لای کوری نهبی ساج سه ردار و گه وره بووی کهوا سه رکه وتوووه.

به لّام كورده‌كانی نازربایه‌گان چونكو له پشتیوی و شوړش و ئیستبدادی سه‌ركیشه‌كان ماندوو و بیتزار ببوون و چاویان له نازادی و سه‌ریه‌خوځی بوو، باری نه‌یاریان له‌سه‌ر شان گرانیو؛ هه‌ركه ده‌یسه‌م كه‌وته‌ پروو. كورده‌كانی نازربایه‌گان به‌جاریك پرویان تی‌كرد و له ده‌وره‌ی كوښوونه‌وه، بویه‌ وا زوو بل‌ند بوو و پی‌گه‌یشت و كوری‌ ته‌بی‌ ساج باوه‌ری پی‌ هیتنا‌بوو، له‌سه‌ر خاکی خوځی كړد‌بوویه‌ وه‌کیل و سه‌ردار سو‌یا. كه‌ كوری‌ ته‌بی‌ ساج یووسف كوژرا، به‌جاریك ئالای ئیستیقلالی خوځی هه‌ل‌دا و بوو به‌پادشایه‌کی به‌شان و شه‌ره‌ف و نه‌به‌رد و به‌ناوبانگی نازربایه‌گان و ئاران و ئه‌رمه‌نستان.

کیسه‌روی ده‌ل‌ت: چونكه له‌وده‌مه‌دا كوردان خزم و خویشی ده‌یسه‌م بوون و له نازه‌ربایه‌گاندا زور و پر (ئه‌نبوه‌وفر‌اوان) بوون و به‌پشتیوانی‌ ته‌و كوردانه‌وه ده‌یسه‌م زورچاك ده‌یتوانی به‌پیر‌وژی و خوځی پادشایی و حوكمرانی‌ بكا و سه‌ره‌رز و نازاد‌بت. بیتزاو چونكه وه‌كو بابی كیشه‌ی خاریجی هه‌بوو و باوه‌ری به‌خه‌لافه‌ت و خه‌لیفه نه‌بوو، كورده‌كانیش هه‌موو پشتیوانیان كرد، به‌بی‌ ته‌ندیشه‌ ئالای ئیستیقلالی هه‌ل‌كرد و خه‌لیفه‌ی نه‌ناسی و ده‌ستی به‌مه‌مله‌كه‌تداری و له‌شكر به‌ختو‌كردن و می‌لله‌ت نه‌وازی كرد.

سه‌ره‌هوردی ده‌یسه‌م و پادشایه‌تی له‌سه‌ر ته‌و خاك و زه‌ویه‌ پان و در‌یژ و زله‌ به‌خوځی رابوار؛ تاكو سالی ۳۲۶هـ له‌ هیچ كتی‌ب و ئاساری‌كدا ده‌نگیك له‌ ده‌یسه‌مه‌وه نییه. وا دیار ده‌كا به‌بی‌ كیشه‌ ته‌و چهند ساله‌ی به‌پادشاهی رابوارد‌بوو، بویه‌ می‌ژوو و د‌ت‌ریك نوویسه‌كان لی‌ی نه‌دواون. له‌و ساله‌ی گوترا «ابن‌ الاثیر وابن‌ مسكویه» له‌ شه‌ر و كیشه‌كانی ده‌یسه‌م له‌گه‌ل له‌شكری گیلی دواون.

شه‌ره‌كانی ده‌یسه‌م

له‌گه‌ل له‌شكری گیلی

«تجارب‌ الامم» سالی ۳۲۱هـ ده‌ل‌ت: له‌شكری كوری‌ پی‌او‌تی‌کی گیلی له‌ تی‌سیره‌ی گیل، له‌ پی‌شدا له‌ سه‌ر كرده‌كانی سو‌پاهی‌ ماكان بوو؛ له‌ دوا‌یی چوو‌ه لای مه‌رداو‌یچ، له‌ دوا‌ی كوژرانی مه‌رداو‌یچ له‌ لایه‌ن وشمگیر برای مه‌رداو‌یچ كه‌ حوكمرانی‌ خاکی هه‌مه‌دان بوو، له‌وئ مال و پی‌ویست و له‌شكری‌کی باشی كو‌كرده‌وه. سالی ۳۲۶هـ ته‌مای گرتنی نازربایه‌گانی كرد كه‌ ته‌و خاكه‌ له‌ ده‌یسه‌م بگرت‌ت؛ چونكه وشمگیر دو‌ژمنی ده‌یسه‌م بوو یارمه‌تی له‌شكری دا.

ئەو لەشکرە لە عەشیرەتی گێلی کوردی «گێلۆیە»ی ئەمڕۆکە بوو کە لە دەوری سەرەتای ئیسلام و تا ئەمڕۆکەش بەو ناوە عەشیرەتییکی زلی کورد هەن لە کیتی گێلۆیە.

دەیسەم لەولاولە لەشکرێکی قورسی لە کوردان گرد کردووە و بۆ پێش پێ گرتنی ئەو تالووکەیی کرد. لە نیوانی دوو مانگدا دوو جارێک و کۆتاریان کەوتە نیوان؛ لە هەردوو شەردا دەیسەم تەنگەتاو کرا و شکاندرا. لە هەموو خاکی نازربایەگاندا تەنھا ئەردەویل نەبی لە دەست دەیسەمدا نەما، لەشگری بەسەر هەموو خاکی نازربایەگاندا زالی بوو.

ئەودەمە پایتەخت و گەورەترین شارانی نازربایەگان ئەردەویل بوو. دوو بارووی سەخت و توندی هەبوو. خەلکی ئەو شارەش هەموو ئازا و شەڕکەر و کورد بوون. کیسەرەوی دەلتی: بەدلیری و جەنگی و درشت خویی و هەنگامە جوێ ناوبانگیان کردبوو. لەشگری دەیهوێست بەبی خۆنپێژی و کۆژتار بیگری. قاقەزێکی بۆ خەلکی شار نوویسی و دلخۆشی دانەو و پەیمان وەعدەیی چاکی پێدان و لەبەریان پاراوە، بەلام موعامەلەیی گێلبیەکان لەگەڵ خەلکی هەمەدان و بەدەرەفتاری ئەوانیان بیستبوو، بەقسە و پەیمان تەفرە و فریوان نەخوارد. پیتی خۆگرتن و بەرامبەریان چەقاند و پراوەستان.

لەشگری دەورەیی شاری گرت. ئەردەویلتییان دەستیان بەبەرامبەری و شەڕ و کۆژتار کرد؛ پالەوانی و ئازاییان نیشاندا. ئیش درێژەیی کیشا و میلەت تەنگەتاو بوو، پیاوانی ناردە لای دەیسەم یارمەتییان لێ خوازت. دەیسەم دەستە لەشکرێکی کوردی کوژێرەو و بەپەنھانی چوو نزیك ئەردەویل. رۆژێکی بەتایبەتی دانا کە ئەو لە پشتەو و ئەردەویلتییان لە پێشەو بەسەر لەشگری داڤەن. لە رۆژی ژواندا دەهزار کەس ئەردەویلتیان هەموو بەزوبین و مەتال و سوپەر لە شار دەرکەوتن و دەستیان بەشەڕ و کۆژتار کرد، لەولاشەو دەیسەم بەدەستە لەشگری خۆیەو لە پشتەو لەناکا و لینگیاندا سەر لەشگریان. دەستیان بەقیرە و هاوار کرد.

سوپاهی لەشگری سەریان لێ شێوا. نەیانتوانی خۆیگرن، پشتیان لە دوژمن و روویان لە هەلاتن کرد، گەلیک پیاوانی لەشگری لە مەیداندا کۆژران، بنەوبار و چەک و گرانبەریان هەموو بەجێهێشت و روو بەخاکی موغان هەلاتن.

موغان پارچەپەیک بوو لە خاکی نازربایەگان؛ لە سەرەتای ئیسلامییەو نازادی خۆیان لە دەست نەداو. حوکمرانی موغان بە «ئەسپەهەد» ناو دەبرا. لەودەمەدا کە لەشگری پەنای

بۆ برد، ئەسپەھەبودی موغان بەکوری «دەلوولە» ناو دەبرا، چووە پیتشوازی لەشگری و بەنوازش خۆی و سەرکردهکانی میوانداری کرد و بردنیه مالتی خۆی و زۆری ئیحترام گرتن. لەشگری سەرکردهکانی لە میوانداری ئەسپەھەبود دانا و بۆ خۆشی بەپەنھانی ڕوو بەخاکی گەیلان ڕۆیشت. لە دواى چەند ڕۆژتیک گەراو، لەشگرستان کۆری خۆی و برازای خۆی، بەهەزار پیاوی شەڕکەر و نازاو و بەجەک و پتووستییەکی تەواوەی لەگەڵ خۆیدا هێنان و لە ئەسپەھەبودیش لەشکر و پیاوانی وەرگرت و جاری دووھم بۆ شەری دەیسەم ھەلمەتی بردەو سەر نازربایەگان.

لەولاو دەیسەم پیتشوازی کرد و بەگژ یەکدا چوون. دەیسەم تەنگەتاو بوو و شکا، چوو لە چۆمی پەڕپەو و ڕیتگا سەختەکانی لە لەشگری گرت و کەنار چۆمی کردە لەشکرەز. ڕۆژتیک لەشگرستان کۆری لەشگری و برازای و چەند پیاوانی نازای گیلی، لە سێ فرسەنگ دووری لەشکرەز لە چۆمی ئاراس بواریکی تەنگیان دۆزیو، کە ئاو لەسەرەخۆ دەچوو. لە لەشگری ئیزنیان دەخوازت کە بپەرنەو و ئوہەر و بەگژ دەیسەم داچن. شەوئ لەناکا و ھەستان و چوون و دەستەبەکی کەڕنا و شەپیووریان لەگەڵ خۆیاندا برد، چەند کەسێک بەمەلە پەڕپەو و بەگورس وەکو پرد لەسەر ئاو گرتیاندا کە لەشکرەکە دەستی پێ بگرن و پتیی بپەرنەو، بەوجۆرە ھەموو لە ئاو پەڕپەو. لەپرتکدا لینگیان دا سەر لەشکرگاہی دەیسەم بوق و کەڕنایان لێدا و ھاوار و ھەریان دەستپێکرد و چەند کەسێکیان لە کەنار لەشکرەزی دەیسەم کوژت، لەشگری کورد سەریان لێ شتیا و لەناکا و ھەر کەس لە جیتی خۆیان بڵندبوون و بەتاریکی شەو نەشیان دەست بەکەنەو، بار و بارگە و بنەیان بەجێھێشت و ڕیتگای ھەلاتنیان گرتە پێش. دەیسەم بەناچاری ھەلات، ڕوو بە «پەڕی» چوو کە وشمگیر کۆری زیار یارمەتی بدات.

لەشگری لە دواى ئەو کە دەیسەم شکا خاکی نازربایەکانی یەک بەیەک گرت و لەسەری دانېشت و دەستی بەسەرکێشی کرد. بەلام لە نوویسینی «ابن مسکویە» وا دەرەکەوئ لەشگری بەسەر نەردەوئێلدا زالا نەبوو، چونکە شارێکی سەخت و مېللەتەکەى جەنگی و نازا بوو و بەجاریک دوزمى لەشگری بوون.

دەیسەم کە گەیشتە ڕەى، سەربھوردی لەشگری و یارمەتی کۆری دەلوولە ئەسپەھەبدی موغانی بۆ گیراوە و داواى کۆمەگى لێ کرد کە جاریکی دیکە بگەڕیتەو سەر حکوومەتی نازربایەگان.

و شمگیر له هه لمة تبردنی له شگری بۆ سهر نازربایه گان و زالیی به سهر نهو خاکه دا، گهلتيك دلگير و توند بوو. پايه دارى و دهسته لاتی له شگری لهو خاکه دا به زيانتيكى قورسى خۆى ده زانی؛ له بهر نهوه خواهشتى دهیسه مى ره وادی و بۆ یارمه تیدان دلنای کرد. له گهل يه کدیدا په یمانیان گرتدا و له شکرتيكى پيدا و خه رجى و مه سره فى لهو رۆژه ی گه یشته «خونج»، که شارتيك بوو له نتيوان مهمله که تى ره ی و نازربایه گاندا بوو، له سهر دهیسه م بئ. که دهیسه م نازربایه گانى گرت خوتبه ی له سهر مینه ره کان به ناوى و شمگیر بخوتيتته وه و سالى سهد هزار زیر به باج بداته گه نجینه ی و شمگیر و له دواى ده رکردنی له شگری، سوپاکه ی بۆ بهر دريته وه ره ی.

دهیسه م نه وانه ی په سند نه کرد و له شکر و سوپای هه لگرت و پروبه نازربایه گان که وته پئ و تالوکه ی له گه رانه وه کرد که زوو بگاته سهر له شگری و له خاکی نازربایه گان ده ری په پئنتئ.

له شکرى له وه ناگادار ببوو که دهیسه م په ناى بردۆته بهر و شمگیر، له وه که وته بووه نه ندیشه و ترسه وه. پيلسواری کورى مالیک که نگرى برازای محه مه دى کورى موسافير «سالارى» که يه کتيك بوو له سهر کرده گانى له شگری و زۆر خوشه ويست و نزيكى بوو و باوه رى پئى کردبوو، نارديه سنووران (ميانه) که پاسه وانى پتيگا بکا و ناگادارى هاتووچووان بئ.

پيلسوار ناردراويك بۆ «ره ی» دهچوو، خستيه دهست. ته ماشاى کرد قاقه زتيكى هينديك سهر کرده ی له شگری بۆ و شمگیريان نوويسى بوو، له ويدا خواهشتى ليبيووردنيان کرد بوو و چاوه نۆرى جواب بوون، که له شگری به جئ بيلين و بچنه ژير تالای و شمگیره وه. پيلسوار نهو قاقه زه ی بۆ له شگری نارد.

له شکرى که له قاقه زى سهر کرده گانى ناگاداربوو، زۆر ترسا و که وته نه ندیشه وه. به لام نهو رازه ی به په نهان کرد و ده ری نه خست، که وه لامى ده رکه وتنى دهیسه م سهرى پتي درا که نهوا له شکرى و شمگیرى پتیه و هه لمه ت ده باته سهر نازربایه گان. له شگری هه موو سهر کرده گانى خۆى هه لگرت و له بيابانتيکدا وه خپوون. سهر بهوردی پئى راگه ياندن و کرديانه راووته دبیر. له دواى گفتوگۆ و قسه يه کى زۆر، هه مووى رازى کردن که دهست له نازربایه گان به رده ن و بچنه سهر نه رمه نستان؛ چونکه خاوه نديكى نه به ردی نييه تالانى بکه ن و مال و سامان و چهک و پتيويستيه کى قورس دهستخه ن و له وه پاش بچنه مووسل

و له‌وتیوه به‌تالان و مال ده‌ستخستن بچنه خاکی دیاری «رېبیعه»، دیاربه‌کر.

ده‌یسمه که گه‌یشته پېش، که‌وته سهر له‌شگری و رفاندی. تالان و مال‌تیکي زوری لی گرت. له‌شگری جگه له خاکی زوزان و هه‌کاری، رېگایه‌کی ده‌ستنه‌که‌وت، له‌وتیوه پروو به‌مووسل هه‌لات. له رېگایه‌دا نادوم کوری گورگین چووه پېشی و به‌فیل له‌شگری گرت و کوژتی.

«ابن مسکویه» به‌دریژی نه‌و سهر به‌ورد و شه‌ر و هه‌لاتن و گرفتاری له‌شگری نوویسیوه. به‌لام «ابن الاثیر» ده‌لیت گه‌وره و سهر هاتیکي نه‌رمه‌نی که ناوی «نیسان» بو، چو له‌شگری گرت و کوژتی. نزیکه‌ی پېنج هه‌زار که‌س که له‌گه‌لیدا بوون هه‌موو کوژان. تنه‌ا له‌شکرستان کوری له‌شگری و چنده که‌سیکی رزگار بوون و چوونه مووسل و په‌نایان بۆ «ناصر الدوله» ی همدانی برد.

ده‌سته‌بیک له‌وانه که نزیک پېنج سده که‌س بوون له‌گه‌ل پېلسوار چوونه به‌غدا، له‌لای «پچکه‌م» که «امیر الامرا» ی به‌غدا بو دامه‌زران. موده‌تیک له‌وی ماوه. سالی ۳۲۹هـ پچکه‌م کوژا، ویستیان پېلسوار له جتی نه‌و دانین، تورکه‌کان نه‌یان هتشت و پېلسواریان کوژت.

به‌لام له‌شکرستان و ده‌سته له‌شکرکي که له‌گه‌لیدا مابو، «ناصر الدوله» له‌شکر و سوپای بۆ کوژده‌وه و له‌ژیتر فرمانه‌وایی حوسه‌ینی ناموزای خویدا بۆ یارمه‌تی ناردیه سهر نازربایه‌گان.

«ابن مسکویه» ده‌نوویستی که: به‌هیتزیکه‌وه حوسه‌ین و له‌شکرستانی جاری دووه‌م ناردوه نازربایه‌گان که ده‌یسمه‌م ده‌رکه‌ن. «ابن الاثیر» نه‌و سهر به‌ورده به‌دوورودریژی ده‌نوویسی و ده‌لی: له‌شکری «ناصر الدوله» به‌په‌ریشانی هه‌لات و گه‌راوه مووسل.

«ابن الاثیر» له‌پژي نه‌و ساله‌دا که له‌و سهر به‌وردانه دواوه ده‌لی: نه‌و پشینی و شوړشه‌ی که پروی له ده‌یسمه‌م ده‌کرد، هه‌موو له‌و دیله‌مانه‌وه بوون که له سوپای ده‌یسه‌مدا ئیشیان ده‌کرد. به‌سهر هه‌موو کار و پیشه و هیزی ده‌یسه‌مدا ناگادار بیوون.

نه‌و هه‌موو سهر به‌وردانه‌ی بیژرا و هاتوو، به‌دریژی له‌کتیبی «تجارب الامم» سهر به‌وردی سالی ۳۲۶هـ دیته به‌رچاوان و «ابن الاثیر» و «ابن مسکویه» هه‌رچه‌نده هه‌موویان له‌و ساله‌دا به‌ته‌فسیل باسیان کردوه، به‌لام هیندیکي نه‌وه هی سالی دیکه‌یه و له‌گه‌ل یه‌ک سال لیتی دواون. کیسره‌وی له به‌خشی نوخوستیه لاپه‌ره ۶۳د ده‌لی: نه‌و

هموو سه رهپورده له سالتیکدا ناگونجی. ده بې بلتین به شتیکی هی سالی رابردووه که میژوونوویسه کان له سالتیکدا لیتی دواون.

دلتکاوای کوردان له دهیسه م

چووینی دهیله مان بۆ نازربایه گان

دهیسه م که به سوپاهی و شمگیره وه گه یشته نازربایه گان، دیسان پرشته ی پادشاهی خسته وه دهست خو ی و دایه زرانده وه، نهو له شکره که هیتابووی، ناردنیه «ره ی»؛ به لام هیندیک له وانه پتیا ن خو ش بوو نه چنه وه، له لای دهیسه م مانده خزمه تی دهیسه میان له هی وشمگیر پت چاکتربوو. به لام له بابته سالانه ییکی په یانی دابوو به وشمگیر و خوتبه ی له سه ر مینه ر به ناوی وشمگیره خوتنده وه نه که وته پروو؛ چونکه وشمگیر له گه ل «سامان» یان و «بویه» یه کاند له کیشه و شهر و پشویدا بوو دهیسه م نهو په یانه ی به سته بووی به هیندی نه گرت و نه یخسته کرده وه، چونکه لهو ترسیکی نه مابوو که گو تی بداته په یان و مهرج و گوته یه کی له گه لیدا گرت دابوو.

وه کو گوتمان «حوسین حه مدانی» و له شگرستان کوپی له شکری له لایه ن «ناصر الدوله» وه لینگیان دا سه ر نازربایه گان و دهیسه م نهوانی شکاند و تهنگه ی پت هه لچین و پفاندنی. گه پانه وه و چوونه وه مووسل، هیچیان له گه لیدا پت نه کرا.

له وده مانده دا کوردان له نازربایه گاندا هیزیان نه ستاندبوو و پر لهو خاکه ببوون و له شکر و سوپا و کاردار و سه رکرده و هه مه نیشه و به دهسته لاتی دهیسه م هموو کوردبوون. خاکی نازربایه گان هموو کورد بوون و هه رجه یه کی بکرا با به وان نه بوایه نه ده کرا. له بهر هیندیک ره وشت و کرداری دهیسه م که له کوردان خو ش نه ده هات، کورد به جارتیک لیتی دلگیر و ره نجیده بوون.

«ابن الاثیر» ده لتی: هموو له شکر و سه رکرده و کاربه دهسته کانی دهیسه م کوردبوون. نه وه ی شه ری بکردبا و جهنگی و دلیری و نازیبی بنواندبا و له پتی نازادی دهیسه مدبا بکو شابان کورده کان بوون، له گه ل نه وه شدا دهیسه م پتر پرووی خو شی له دهیله میان بوو و به سه ر میلله تی خزیدا گه و ره تری راده گرتن؛ نه وه ش له کوردان گران هاتوو. به دل له دهیسه م پرو گه ردان ببوون. دهستیان به بیانوو گرتن و دلساردی کرد، هه ر یه ک به سه ر خاکیکی نازربایه گاندا دهستیان کیشا و هینده گو تدیتری فه رمانی دهیسه میان نه ده کرد.

دهیسه‌م لهو بزووتنه‌وه و کرده‌وهی کوردان هه‌راسان بوو، دهیه‌ویست پشتیوانیکی به‌هتیز پیداکا و سه‌ری کوردان به‌وه نه‌رمکات و رامیانکاته‌وه. له‌رووی بئ ته‌دبیری و هه‌راسه‌وه، ناردی کوومه‌له‌ییکی دیکه‌ی دهیله‌می خوازته لای خۆی. یه‌کیک له‌وان سالووک (صعلوک) کوری محهمه‌دی برای سالاری مه‌رزهبان بوو. خوازتییه نازرباه‌گان و له‌لای خۆی رایگرت، هه‌روه‌ها عه‌لی ناویکی کوری فه‌زل که له‌سه‌رکرده‌کانی پچکه‌م بوو و ده‌ری کردبوو، به‌ده‌سته‌ییکه‌وه له‌لای مووسل بوون. که‌وته‌ه‌رئ و چوونه لای دهیسه‌م، زۆر به‌که‌یفوشادمانی دلخۆشی داوه و قه‌دری لی گرت. مال و پتیوستی چتمه‌کیکی بئ ژماری پتیه‌خشی و رایگرت. به‌پشتیوانی ئه‌وان و دهیلمه‌کانی له‌لای بوو، پشت توند بوو، چهند که‌سیکی گه‌وره و به‌ناوی کوردانی گرتن و خستیه زیندان و بنده‌وه. ئه‌و شار و خاکانه‌ی له‌ده‌ستیاندان بوو، لیتی نه‌ستانده‌وه.

به‌لام لیته‌دا دهیسه‌م له‌وه ناگادار نه‌بوو که دامه‌زراندنی حکومه‌ت و بوونه پادشایی له نازرباه‌گاندا به‌پشتیوانی کرده‌وه بوو نه‌ک بیانی؛ نه‌زانی بوو هه‌ر که‌س خۆتش و که‌سی خۆی ره‌نجیده بکا و هتیز بداته بیانی، دوامینی کاری نه‌گه‌ته‌ی و په‌شیمانیه، چونکه گه‌وره‌ییکی میلله‌ت، به‌میلله‌ته‌که‌یه‌وه گه‌وره‌یه. که له‌و میلله‌ته‌ پچراوه، بیانی چاو له جیگا و سامانی ده‌که‌ن و هه‌رچیکی لی بکه‌ن به‌زه‌بیان پێدا نایه. هه‌روه‌کو دهیسه‌م که دهیله‌می برده لای خۆی و میلله‌تی خۆی بۆشکاندن، له‌دوامیندا سالار مه‌رزهبانیان بۆ گیانی دروست کرد و له‌جیتی ئه‌ویان کرده پادشا، خاک و نیشتمان و میلله‌ته‌که‌ی که‌وته ژێر په‌نجه‌ی ئه‌و دوژمنه‌وه که به‌جیره و مال و دراوی ده‌بیژرئ. لاپه‌ره‌کانی میژوو پر له‌و جینایه‌تانه‌ی گه‌وره‌کانی کوردن که له‌گه‌ل خۆیان و میلله‌ته‌که‌یان کردوویانه.

دهیله‌م له‌و حکومه‌ته‌ کورده‌دا به‌جاریک خاوه‌ند ده‌سته‌لات بوون و گه‌یشتنه پایه‌ییکی وا بۆ سالی ۳۳۰ هه‌یسه‌م به‌سه‌ریاندا فه‌رمانی نه‌ده‌رویی. دهیله‌میان که‌مه‌که‌مه ده‌ستیان به‌هتیدتیک جیگایانیشدا کیشا و چهند قه‌لا و سه‌ر ره‌ویان خسته ژێر چاودێری خۆیانه‌وه. رۆژ به‌رۆژ بۆ هتیز و ته‌وانا فره‌کرن ده‌چوون.

دهیسه‌م زۆر دلگیر بوو، ئه‌وه‌ی له‌ وه‌زیری خۆی «ئه‌بولقاسم عه‌لی کوری جه‌عفه‌ر» ده‌زانی؛ چونکه کیشی باتینی (باطنی) هه‌بوو، دهیله‌مه‌کانیش له‌سه‌ر ئه‌و کیشه بوون و دهیسه‌م کیشی خارجی هه‌بوو.

ئه‌و وه‌زیره‌ی دهیسه‌م که ئه‌بولقاسم عه‌لی کوری جه‌عفه‌ر بوو، کوردبوو؛ خه‌لکی

نازربایه‌گان بوو. پیاویکی زرنګ و وشیار و کارزانا و تیګه‌یشتووبوو.

«ابن حوقل» له چاپی لیدن - لاپه‌ره ۲۵۴ د ده‌لټی: له ده‌وری یووسفی کوری نه‌بوساجدا کاری باج و مالیاتی نازربایه‌گان و ناران و نهرمه‌نستان به‌و نه‌سپاردرا‌بوو. له سالی ۳۳۰ هـ له‌نیتوانی نه‌و و ده‌یسم ناخو‌شی په‌یدا‌بوو. نه‌بولقاسم له خو‌ی و گیانی دل‌نیا نه‌بوو و ده‌ترسا و هه‌لات و چووه «تارم».

«ابن الاثیر» ده‌لټی: نه‌بولقاسم و نه‌و گه‌وران‌ه‌ی کوردان که له زیندان بوون، که‌لټینیان ده‌ست خستوو و هه‌لاتن بۆ‌قه‌لای تارم په‌نایان برد و چوونه لای کورانی سالار که وه‌هسودان و مهرزه‌بان و محمه‌د بوون.

کیسره‌وی به‌خشی یه‌که‌م لاپه‌ره‌ی ۶۴ ده‌لټی: چوونه تارم له ده‌میکدا بوو که مهرزه‌بان و وه‌هسودان له محمه‌دی بابیان رووگه‌ردان ببوون. نه‌وه‌ی به‌دریژی نوویسیوه و ته‌فسیلی پی‌ داوه. به‌سهر دز و گه‌نجینه‌ی محمه‌ددا ده‌ستیان دریژ کردبوو. نه‌بولقاسم چووه لای مهرزه‌بان، چونکه مهرزه‌بان یه‌کیک بوو له‌سهر هاتوی باتینی (باطنی) و به‌گوته‌ی «ابن مسکویه» نه‌بولقاسمیش یه‌که پیاویک بوو «باطنی و باطنیه» تی بلاو ده‌کرده‌وه. به‌بو‌نه‌یوه مهرزه‌بانی په‌سند کرد و چووه لای. چونکه هه‌ردووکیان کیشی «باطنی»‌یان هه‌بوو، پټیکه‌وه بوونه دۆست و میهره‌بانیان په‌یدا کرد. مهرزه‌بان نه‌وی کرده وه‌زیری خو‌ی و مه‌یدانی دایټ به‌بی په‌رده کیشی «باطنی» بلاوکاته‌وه و بۆ‌سه‌رکه‌وتنی نه‌و کټشه به‌ناشکرا و به‌جیدال ته‌قه‌لا بدات.

نه‌بولقاسم که‌وته کو‌شش و کرده‌وه‌ی هاندانی مهرزه‌بان بۆ‌چوونه‌سهر نازربایه‌گان و به‌گژ ده‌یسه‌مدا کردن و نه‌و خاکه له ده‌ست ده‌یسم ده‌رخستن؛ له پیت و پټز و خو‌شی و دارایی نه‌و خاکه دوا. به‌وه گه‌یشت که مهرزه‌بان دل‌نیا کات، نه‌وجا له‌گه‌ل نه‌وانه‌ی له لای ده‌یسم بوون و ده‌یناسین، باوه‌ری پی کردبوون، نه‌وانه‌ی کیشی «باطنی»‌یان هه‌بوو له‌گه‌ل ده‌یسم که له خارجیان بوو، به‌دل دوزمنایه‌تیا‌ن ده‌کرد و نه‌وانه‌ی که له ده‌یسم ره‌نجیده و دل‌گیربوون و قاقه‌زی بۆ‌نوویسین و دل‌خو‌شی دانه‌وه و بۆ‌فه‌رمانبه‌ری مهرزه‌بان سازی کردن.

کیسره‌وی به‌خشی نوخوستین - لاپه‌ره ۶۵ ده‌لټی: نه‌وانه‌ی بیژراو که نه‌بولقاسم خوازتنی و وه‌لامی دانی و بۆ‌رووگه‌ردانی له ده‌یسم و فه‌رمانبه‌ری مهرزه‌بان نوازی کردن و دل‌خو‌شی دانه‌وه، هه‌موو ده‌یلمه‌می بوون. قسه‌کانی نه‌بولقاسمیان په‌سندکرد و په‌یمانان

دایه که مهرزه بان روو به نازربایه گان له شگری ناژوت، دهست له دهیسم به ردهن و بکهونه ژیر فرمانی مهرزه بانه وه. له وانه یه کتیکیان سالوکی برای مهرزه بان بوو. که له پیتشدا ناوبراو چوو بووه لای دهیسم و بهی احترام و خوشی و نوازش رایگرتبوو.

مهرزه بان بهو په یمانه دلنیا و بهییز بوو، له شگری رتیک خست و له گه له نه بولقاسم چوونه سهر نازربایه گان. له ولاره دهیسم به له شکره وه پیتی پیگرت و ریزی بوو. به لام له پیتش نه وده شریک روویدا، دهیله مانیتیکی له لای دهیسم بوون که له دوو هزار کهس پتربوون، به جاریک لیتی جوتیوونه وه و چوون گه یشتنه مهرزه بان و له کورده کانیش دهسته بیک دیسان له دهیسم پچرانه وه و چوونه لای مهرزه بان. نه وهی به دهوری دهیسمه وه مان کومه له ییتیکی زور که مېوون. که مری مردانه گی و گیان سپاردنیان بهست و روو به شهر چوونه مهیدانه وه، به لام له به دبه ختانه بهری هه لمه تیتیکی مهرزه بانیان نه گرت و شکان و کوژران و بلاوه یان تیکه وت.

دهیسم له دوی نه وه که سی به پشته وه نه ما و له شکره که ی بلاوېوه، ناچار روو به خاکی نهرمه نستان هه لات و په نای برده بر خاچیک (غاغیق) ی کوری دیرنیک نارجرونی که له سهر پارچه ییتیکی بچوکی نهرمه نستان حوکمړانی ده کرد. پادشای گوره ی نهرمه نستان نه وده مه «باگردونیان» بوو، به لام نه مه له نیو نیسلام و نهرمه نیاندا زور ناسراوېوو، له سهر خاکی «وان» و «سه تان» هه تا نریک خاکی نه خچه وان حوکمړان بوو. له گه له دهیسم دوستی و ناشایه تیتیکی قورسیان هه بوو؛ له میژبوو نیوانیان به خوشی راده برد. که چوو په نای بژ برد، غاغیق زوری به خیر هینا و نیحترامی گرت و میوانداری و ناموژگاری نواند، مال و پیوستی تیتیکی بی ژماری پتیکه ش کرد. له ولاشوه مهرزه بان چوو هه موو خاکی نازربایه گانی خسته دهست خوېه وه و به حوکمړانی له سهری دانیش.

«تجارب الامم» سالی ۳۳۰ و «ابن الاثیر» به دریتی له وه دواون و چوین و په نابردنی دهیسم و زالی و حوکمړانی مهرزه بان له سهر نازربایه گانیان باسکردوه. دیسان له نازربایه گان وه زیری مهرزه بان نه بولقاسم عدلی بوو که خستیه سهر نه وه وه وه. هه موو کاروباری حوکمړانی مهرزه بان له دهست نه ودا بوو.

شهری جاری دووه می دهیسم و مهرزه بان له نازربایه گاندا

وه کو گوترا وه زیر نه بولقاسم، که هه موو کاروباری مهرزه بان به دهست نه و رتیکو پتیک دهخرا، زوری نه کیتشا له گه مهرزه بان ناخوشییان لی پهیدا بوو، چونکو له نریکان و دهسته

و پتوهندی مهرزبان چند که ستيکیان دوزمنايه تيبان له گه ل نه بولقاسمدا هه بو و نيوانيبان تېکچوو بو، نهوانيش مهرزبانيان بو نه وه هان ددها و دهيان بزوات که نه بولقاسم نه زيهت بدا و تووشی چهرمه سهری و نه زيه تي بکات. به هه موو هتيزبانه وه بو نه وه تیده کوژشان و له کردن و تهقه لادا بوون که نه بولقاسم تووش بکه ن.

نه بولقاسم له وه که و ته ترسه وه و له گیانی خوئی ترسا. به مهرزبهانی گوت: نه گهر به چيته ته ورېز مالتیکی قورست بو کوډه که موه و له خه لکه که ی گه لیک چتت بو ده ستينم. ده یوست به و پتوه نه وه له ژير په نجه ی مهرزبان ده رکه وئ و دوور بيته وه. مهرزبان پتي فريو خوار دوو قسه که ی لي په سند کرد و له شکر تیکی دايه جستانی کوري شهرمه زن و حه سنی کوري محمه د مه هله بی کرده سهر کرده و له گه ليدا ناردنیه ته ورېز.

نم شهرمه زنه که جستانه، له هاتودا که باسی ده کړئ، له نازربايه گاندا بوو به پياو تیکی گه وه و مه هله بی له پاش له به غدا گه يشته پایه ی وه زاره تی خليفه و زور ناودار بوو.

«کيسره وی» به خشی نوخوستين له «ابن مسکويه» وهرده گړئ که ته ورېز شاریکی گه وه و دیوار و باروویکی نه ستوور و توندی هه بوو. ده وه ی نه و به می شه و داری به بهری بی ژمار رازاندرابوه وه. شاریکی سهخت و توندو قایم و خه لکی نه وئ دلیر و پاله وان و ده و له مهنه بوون.

که نه بولقاسم گه يشته ته ورېز و له گه ل ميلله ته که یدا میهره بانی و پرووخوشی ده ست پي کرد. به دخووی و به دره وشتی و سته مکاری و نامیهره بانی ده یله میانی بو باسکردن و پتي ده گوتن: نه وانه چاکي که سیان ناوئ. جگه له مه که پيشه ی خه لک له بن هه لکه نن و خه لک مال و تیرانکه ن، چ ناره زوویه کی دیکه یان نییه. له لاییکه وه به و گوتانه خه لکی ته ورېزی له ده یله میان هان ددها و به په نهانیش قاقه زی بو ده یسم نوویسی له رابوردی رابردنی خوازت و داوای گه رانه وه ی لیکرد و په یانی دايه و سویندی بو خوارد که بگه رپته وه سهر نازربايه گان و هه رچند ده یله میانیان له ته ورېزن بیانکوژی. «ابن مسکويه» و «ابن الاثير» شهره کانی ده یسم و مهرزبان هه موو له سالی ۳۳۰ ه دا دهنوویسن. کيسره وی ده لئ: نه و هه موو شوړ شه له سالتیکدا ناگو نجی.

نه گه رچی «ابن حوقل» به ناشکرا ده ورده دانی نه رده ویتلی به سالی ۳۳۱ ه نوویسیوه، له وه وا ده رده که وئ دوو سالی کيتاوه.

ده یسم که سالی پار له مهرزبان شکانی خوارد و هه لات و چوه نه رمه نستان و په نای

برده لای غاغیق، به پنهانی له گهڵ کوردانی ئازربایه گان موخابه ره و نوویسینی دهستپیتکرد. له گهڵ دلداری و نوازشی کوردان ده کوژشا که بیانخاته وه لای خۆی و له دهیله میان بپچرتیه وه و بیانکاته لاگیری خۆی؛ چونکه تیکه یشتبوو ئیش له کوپه لیتی تیکچوو.

کیسه روی له به خشی نوخوستین لاپه ره ٦٧ ده لئی: چونکو زانیبووی که مایه ی تیکچوون و خرابی کاری نه وه هه ره وه دوورخستنه وه ی کوردان و نزیکخستنه وه ی دهیله میان بوو. نه مه عه ینی عیباره تی کیسه وه ییه لیته دا ده بنوویسم: «نهانی به کوردان آزرپایه گان نامه نگاشت. به دلجوئی ایشان می کوشید که دوباره به سوی او برگردند. چه دانسته بود که مایه ی خرابی ری (?) همانا دورکردن کوردان و نزیک ساختنی دیلمان بود...». که قاقه زی نه بولقاسم به وه گه یشت، زۆر شاد و که یفخۆش بوو. جوابی داوه که تا تو دهیله میان نه کوژی باوه پت پئی ناکه م و لیت دلنیا نابم.

نه بولقاسم نه وه قسه یه ی له گهڵ ته ورتیزان خسته گفتوگۆه. به پشتیوانی ته ورتیزان له شکری دهیله میان که له وێ بوون کوژتاریان لیکردن و هه موو سه رکرده کانی نه وانپان گرت و خستیانه زیندانه وه. نه بولقاسم بو خۆی تالوکه ی کرد و چوه دووی دهیسه م و برده ته ورتیز.

نه وه قسه یه که بلا بووه، نه وه کوردانه ی که هه موو له مه رزه بان دلگیربوون به پۆل چوونه ته ورتیز و سوپا هێکی قورسی کورد له ته ورتیز گردبوه وه، له هه موو لاییکه وه کورد له سه ر دهیسه م کوپوونه وه و که و تنه ژیر ئالایه وه.

مه رزه بان له نه رده وێل که نه وه ی بیست نه بوجه عفه ره نه حمه د ناویکی کرده وه زبری خۆی له جێ نه بولقاسمی دانا و له نه رده وێل به جیتی هیشته و بو خوشی به له شکره وه پروو به ته ورتیز چوه شه ری دهیسه م. له و لاوه دهیسه م به دهسته له شکری کوردانه وه چوه پیتی. هه ردوولا بو کوژتار ریزبوون. چه ندجار ته نگه تاو بوو، نه شیان به رامبه ری بکات و هه لات. دهیسه م چوو په نای بو ته ورتیز برد و به شکایی گه راوه پاش.

ته ورتیزیان چونکه دهستیان به خۆینی دهیله میان پیس کردبوو، زۆر له مه رزه بان ده ترسان. به دلیکی پر هیزه وه بو یارمه تی و پشتیوانی دهیسه م بلندبوون و دهستیان دایه چه ک و شیر و دهروازه کانی شاریان به ست و ئاماده ی شه ر و کوژتاریبوون.

مه رزه بان دهوهری شاری چه مبه ردار گرت و ته قه لای ده دا جارتیکی دیکه ش نه بولقاسم

بکاتهوه بههوادار و لایه‌نگیری خۆی، دلخۆشی و نوازش و په‌یانی بۆ خسته پێشه‌وه و قاقه‌زی بۆ نوویسی و سوتندی بۆ خوارد و په‌یمان و دلنیا‌ی به‌چی بێ بۆ ده‌رمیان کرد. گوتی هه‌روه‌ختیک بگه‌ڕێته‌وه ک‌ن‌ی له‌ رابردوو چاو بپۆشی. جگه‌ له‌ خۆشی و دلنیا‌یی و چاکه‌ چی دیکه‌ له‌و نه‌بینی.

ئه‌ب‌ولقاسم وه‌لامی داوه: «من له‌ ده‌یسه‌م که‌وتمه‌ ترسه‌وه و په‌نام بۆ تۆ هێناوه، ئیستا بۆ من جگه‌ له‌ دلنیا‌یی و له‌ گیان ئه‌مین بوون ئاره‌زوویکم نییه‌. ئه‌گه‌ر تۆ له‌ گیان دلنیا‌م که‌ی و له‌ ئیشوکار بمه‌خشی و ئازادمه‌کی که‌ له‌مه‌ به‌ولاوه‌ له‌ گۆشه‌ی ته‌نها‌یی داده‌نیشم، هه‌ل‌ده‌ستم دیمه‌وه لای تۆ».

مه‌رزهبان ئه‌وه‌ی لێ په‌سند کرد و به‌سوێند و په‌یمان دلنیا‌یی پێدا. له‌و نیوانه‌دا چونکه‌ ده‌وردانی ته‌ورێز درێژه‌ی کێشا ده‌یسه‌م پۆژتیک بارووی شاری کونکرد، له‌گه‌ڵ ئه‌و کوردانه‌ی که‌ له‌گه‌ڵی بوون و هه‌واداری ئه‌ویان ده‌کرد و ده‌وله‌تخواهی بوون، له‌ شار ده‌رکه‌وتن.

مه‌رزهبان نه‌چووه‌ دوویان، ترسا نه‌وه‌کو بگه‌ڕێته‌وه سه‌ر شه‌هر و کوژتار و ته‌ورێزی له‌ولاوه‌ له‌ شار ده‌رکه‌ون و پاشویتی لیبگرن و هه‌لمه‌ت ببه‌نه سه‌ری. ده‌یسه‌م چو لینگیدا سه‌ر ئه‌رده‌وێڵ و گرتیه‌وه و له‌سه‌ری دانیش.

ئه‌ب‌ولقاسم له‌شاری ته‌ورێز ده‌رکه‌وت و گه‌یشته مه‌رزهبان. به‌لام ته‌ورێزیان خۆیان گرت و راوه‌ستان. به‌لام لی‌ره‌دا «ابن مسکویه» و هی دیکه‌ و کیسه‌رو‌ی نانووسن ته‌ورێز و مه‌رزهبان چییان له‌ نیواندا رابرد و نه‌زاندرا ئه‌و سه‌رکردانه‌ی مه‌رزهبان که‌ له‌ ته‌ورێز زیندانی بوون، ئه‌ب‌ولقاسم له‌گه‌ڵ خۆی بردوونی یان چۆن پزگاری‌بوون. که‌ ده‌نگی گرتنی ئه‌رده‌وێڵ به‌ده‌ست ده‌یسه‌م به‌مه‌رزهبان گه‌یشت، مه‌رزهبان به‌شیک‌ی له‌شکری بۆ ده‌وره‌دانی ته‌ورێز به‌جیه‌یشت و به‌شیک‌ی له‌گه‌ڵ خۆیدا برد و لینگیدا و چووه‌سه‌ر ده‌یسه‌م که‌ له‌ ئه‌رده‌وێڵ بوو تا ده‌ری بکا.

لی‌ره‌دا ناوی «ئه‌ب‌وله‌به‌ائی کوردی راوه‌ندی» ده‌برێ که‌ خاوه‌ندی خاکی ئه‌هر و ززه‌قان ده‌هاته ئه‌ژماره‌وه و له‌ ساڵی ٣٤٤ه‌ دا بوو به‌باجده‌ری سالار. هه‌روه‌کو به‌تایبه‌تی لێی ده‌دوێن.

دوره دانی ندره ویتل و گرفتاری دهیسم به دست مهرزبان

مهرزبان له‌وه که دهیسم چوو ندره ویتل و تیتیدا دانیشت، زور دلگیربوو. چونکه له سه‌ختی و دژواری نه‌و شاره شاره‌زابوو، دوزمنی و کینه‌ی ندره ویتل‌یان له‌گه‌ل ده‌یله میانیشی لی‌ئاشکرا بوو. وا تیتگه‌یشتبوو بویه دهیسم یان ری‌داوه و یارمه‌تی ده‌کهن، چونکه حه‌زبان له ده‌یله میان نه‌ده‌کرد. مهرزبان که گه‌یشته ندره ویتل، شاری دوره‌گرت و وه‌ته‌نگی هه‌له‌ینا. پی‌اوانی نارد تارم که وه‌ه‌سودانی برای وخزم و خویش یارمه‌تی بکهن، بۆ دوره دانی شار به‌توندی ته‌قه‌لای ده‌دا.

دهیسم که له ندره ویتل حکومه‌تی دامه‌زرانده‌وه، محمه‌دی کوری نه‌حمه‌د ناو که به‌نه‌عیمی ناوبانگی کردبوو، له جیتی نه‌بولقاسم کردی به‌وه‌زیری خۆی؛ هه‌موو کاروباری حکومه‌تی خسته ده‌ست. مهرزبان به‌په‌نه‌انی له‌گه‌ل نه‌عیمی موخابه‌ری کرد و به‌په‌یمان سویتندی دایه‌ که بیکاته وه‌زیری خۆی، به‌مه‌رجی نه‌وه فریوی خوارد.

دوره دانی شار که درێژه‌ی که‌وتی، دانه‌ویتله و تیشوو پووی له بران کرد. دهیسم له نه‌عیمی خوازت چاره‌یتیک بدوزیته‌وه و یتگای په‌یدا کردنی دانه‌ویتله ده‌ستخات و پتی گوت: «ده‌بی چی بکه‌ین و چۆن ده‌ستی خه‌ین؟ نه‌عیمی پتی گوت: جگه له‌مه که بۆ مامله‌ت، گه‌وره و سه‌ره‌اتوو و پیره‌میترده‌کانی شار بنترنه لای مهرزبان، نه‌وان بۆ تو نه‌مان بخوازن، له دوا‌ی نه‌وه شار به‌دینه ده‌ست مهرزبان، چ چاره و یتگایه‌یکی دیکه له ده‌ستدا نییه». دهیسم چونکه دلشکاو و ناو‌مید ببوو، قسه‌کانی نه‌وی په‌سند کرد، گه‌وره‌کانی شاری کو‌کردنه‌وه و بۆ نه‌مان خوازتن ناردنیه ده‌ری شار.

به‌لام نه‌عیمی په‌یامی بۆ مهرزبان ناردبوو که گه‌وره‌کان گه‌یشتنی نه‌یه‌یت بگه‌رتنه‌وه نیتو شار و له لای خۆیان رایانگرن. که نه‌وه ده‌نگه گه‌یشته خه‌لکی شار بۆ گه‌وره‌کانیان جو‌شان و خرۆشان.

دهیسم ناچار له شار ده‌رکه‌وت چوو له لای مهرزبان. مهرزبان پیش‌سوازی کرد و زور به‌ئیه‌حترامه‌وه نوازشی له‌ته‌کدا نواند نه‌مانی دا و ده‌ستی ریز و گه‌وره‌یی لینا و نه‌عیمی که به‌په‌یمان له‌گه‌لی پتکه‌اتبوو کردیه وه‌زیری خۆی. مهرزبان چوو نیتو شار و مال و دراویتی زوری له نه‌هالی نه‌ستاند. گه‌وره‌کانی شاری هه‌ریک به‌نه‌وه‌نده دراو و مال و حتی گرانبه‌ها جه‌ریمه‌کردن، به‌جه‌زا و سزاواری نه‌وه که یارمه‌تی دهیسه‌میان دا‌بوو، فره‌مانی دا دیواری باروو و شووره‌ی شار به‌ده‌ستی خۆیان خراپکه‌ن.

مه‌رزه‌بان به‌ره‌لستی نه‌ما و نه‌یار به‌که‌م چاخ‌یک هه‌موو نازربایه‌گان و ناران و نه‌رمه‌نستانی تا ده‌ره‌ندی شیروان گرت. حوکمران و پادشاکانی نه‌و خاکه‌که‌وته‌ن ژیر فه‌رمانبه‌رییه‌وه، به‌بی گوتن له‌ دوا‌ی کیشه و شو‌رش کورده‌کانی نه‌و خاکه‌که‌جاریک بو‌ونه ژیر فه‌رمانی و باج و خه‌راجیان به‌مه‌رزه‌بان ده‌دا.

ده‌یسه‌م که‌ خو‌ی به‌ده‌سته‌وه‌دا و به‌نی‌حترامانه‌ راگیرا، له‌ دوا‌ی چه‌ندیک که‌ له‌لای مه‌رزه‌بان بو‌و، خوازتی که‌ به‌گوشه‌گیری له‌ تارم دامه‌زری و ئاسوده به‌سه‌ری ببا، نه‌وه‌ی له‌ مه‌رزه‌بان خوازت که‌ خو‌ی و مال و من‌دال و که‌سوکار و خزم و خویشاوه‌ندانی به‌جیت له‌ دز (قه‌لا‌)ی تارم به‌بی ده‌خلی دانیشیت، سه‌ره‌رشتی مولک و نه‌ملاکی خو‌ی بکا و به‌نی‌شوکاری کردار پرایبوتیریت. مه‌رزه‌بان لیتی په‌سندکرد و به‌که‌سوکار و خانه‌دانی و خزمانییه‌وه ناردیه دزی تارم لیتی دانیشیت. هه‌تا مه‌رزه‌بان به‌ده‌ست رو‌کنوده‌وله‌ی بو‌وه‌یه گرفتاربو‌و، ده‌یسه‌م دووباره‌ که‌راوه‌ سه‌ر پادشاهی نازربایه‌گان هه‌روه‌کو له‌ داهاتو‌ودا دیته‌ گوتن و له‌ سه‌ره‌به‌وردی ده‌دو‌یتن. (نه‌وه‌ی له‌ ده‌یسه‌م و شه‌ری نه‌و و مه‌رزه‌بان و ته‌وریز دوا‌وین، له‌ به‌خشی یه‌که‌م «شه‌ریاران گمنام» و «ابن الاثیر» هه‌وادسی سالی ۳۳۰ و «تجارب الامم» پتری نه‌م باسه‌ له‌ «شه‌ریاران گمنام» وه‌رگیراوه‌.

له‌ سالی شو‌رش و شه‌ری مه‌رزه‌بان له‌سه‌ر نازربایه‌گان که‌لیک سه‌ره‌به‌ورد رو‌ویداوه‌ مه‌رزه‌بان ئاسوده نه‌بو‌و، یه‌ک هه‌لمه‌تی رو‌وس بو‌ سه‌ر شاری به‌ردعه و قه‌تلوعامی مو‌سلمانان له‌و شاره‌دا؛ دو‌وه‌م سه‌ر بلندکردنی جه‌عفه‌ری کو‌ری شکویه‌ی که‌وره و سه‌ردار و فه‌رمانه‌وای کوردی هه‌دیانی بو‌و له‌ خاکی سه‌لماس و ورمیدا. وه‌کو‌ده‌بیژری.

جه‌عفه‌ر کو‌ری شکویه

کو‌ردی هه‌دیانی

وه‌کو‌کیسه‌روی له‌ به‌خشی یه‌که‌می «شه‌ریاران گمنام» دا لیتی دوا‌وه، وا تیده‌که‌یه‌ندری نه‌م نه‌میره‌ کورده‌ که‌وره‌ییکی ناودار و له‌سه‌ر خاکی سه‌لماس فه‌رمانه‌وایی ده‌کرد و له‌ ده‌وری ده‌یسه‌مدا زور زه‌به‌رده‌ست و ییکه‌ پشتیوانی حکومه‌تی کورد بو‌وه. به‌خو‌ی و کورده‌کانی هه‌دیانی کو‌شاون. که‌ ده‌یسه‌م شکا و هه‌لات، نه‌و هه‌تیزیکی که‌ پیتی بو‌وه که‌راوه‌ته‌وه خاکی سه‌لماس و له‌گه‌ل دارایی و به‌خی‌وکردن و خو‌پارازتن خه‌ریکبو‌وه. له‌وه‌ختی خو‌به‌ده‌سته‌وه‌دانی ده‌یسه‌م که‌ بیژرا نه‌و سه‌ری بو‌ مه‌رزه‌بان نه‌چه‌ماند، بو‌ به‌رامبه‌ری و پیش پیگرتن خو‌ی راگرتووه‌.

بەلەم لەودەمەدا شەری ڕووس و موستمانان لە شاری بەردەعە ڕوویدا، مەرزەبان ناچار بەلەشکرەوه چوو شەری ڕووس. «بەخشى یەكەم» «شەریاران گەنام» لاپەرە ۷۰ - ۸۰ بەدریتی لیتی دواوە. لەودەمەدا جەعفەر کەلینی دەستخست کە هیتزیک پەیداکا و خاکی نازربایەگان بگرێ و بیخاتە ژێر فرمانی خۆیەوه.

ئەگەرچی ناسروودەولەى حەمدانی چاوی لەگرتنی نازربایەگان بریوو. وەکو بێژرا سالی ۳۲۶ - ۳۲۷ لەشکرستان کۆری لەشکری کە پەنایان بۆ بردبوو، حوسینی نامۆزای خۆی لەگەڵ خست و لینگیان دا سەر خاکی نازربایەگان و جەعفەری کۆری شکۆتی پیتی پیتگرت و شکاندنی. نوویسیمان کە دەیسەم چوو و شکاندنی و ڕوو بەموسڵ گێرانیهوه. جەعفەر لەگەڵ ناسروودەولە ئەمجار رێک کەوت و پەیمانی لەتەکدا گرتدا سالی ۳۳۳هـ.

ناسروودەولەى حەمدانی کۆری حوسین سەعید -کە نامۆزای خۆی بوو- بەلەشکر و سوپاوهی ناردە سەلماس و دەستیان بەلەشکر کوکردنەوه کرد. ئەگەرچی کیسەرەوی ئەمە بەهاندانی ناسروودەولە دادەنێ، بەلەم دەلیم لەمە زۆرچاک تێدەگەین کە کوردەکانی نازربایەگان فرمانبەری مەرزەبانیان نەویستوو؛ بۆیە لە دەمیکی وا سەخت و دژوارییدا، هەموو موستمانان لە خوراسان و چوارگۆشەى نازربایەگان و خەزەرەوه بۆ غەزای ڕووس چوو بوون بەهاواری موستمانەکانی بەردەعەوه، جەعفەر لە سەلماس ئالای سەرەخۆیی هەڵکرد و لەگەڵ دوژمنیکی پیتشووی خۆیدا رێککەوت کە لەشکری بۆ بنیترێ و نازربایەگان بگرێت. ئەگەرچی ئاگاداربوو بەسەر کورانی حەمدانی و ئارەزووی گرتنی نازربایەگانیشی هەبوو، وایشی زانی کە کورانی حەمدانی دەست ڕەش بوون. بۆ ئەو چتیکی گەورە یا ئەمارەتیک دەمینیت کەوا وەلامی دانێ بەهاواریهوه بچن.

سالی ۳۳۴ لەو ڕۆژانەدا لەشکری ڕووس لە بەردەعە لەشکری ئیسلامی شکاندبوو و موستمانەکان هەلاتبوون کە وەلامی بزوتنەوهی کوردانی هەدیانی و یارمەتیدانی کورانی حەمدانی بەمەرزەبان درا. مەرزەبان جگە لەمە چارەیتیکی نەدۆزیهوه کە پیتنج سەد کەسی دەیلەمیان و پیتنج سەد سوارەى کورد و دوو هەزار هەواداری بداتە دەست سەرکردەیهک و دەوری «ئەرك» بگرن. بۆ خوشی دەستە سوپایەک هەڵگرێ و بیتە سەر کوردانی هەدیانی. بەو جۆرە بۆ خۆی و لەشکرەکەى ڕوو بە «ئەوران» چوون. کیسەرەوی دەلتی: ئەم کەلیمە لەگەڵیک جیتیگای کیتی «ابن مسکویه» دا هەیه، بەلەم نەزاندرەوه لە کوتیه.

وەکو گوترا کە مەرزەبان دەستە لەشکرێکی لە بەردەعە بۆ شەری ڕووس بەجێهێشت و

بوخۆشی لینگیدا سەر کوردی هه‌دیانی، له‌وده‌مه‌دا حوسیتێ هه‌مدانی که‌وتبووه پیتش له‌گه‌ڵ مه‌رزهبان که‌م شه‌رتیکیان کرد. چونکو زستان بوو، له‌شکری حوسیتێ پتری عه‌ره‌ب بوون و نه‌شیان به‌و به‌فره‌ خوێگرن، کشانه‌وه و له‌ شارێکی به‌بورج و باروو له‌گه‌ڵ کورد دامه‌زران. مه‌رزهبان له‌به‌ر زستان و به‌فره‌ گه‌راوه و کورێ هه‌مدانی له‌ دواێ چه‌ندیک وه‌لامی پیتدا له‌لایه‌ن ناسروده‌وله‌وه که‌ زوو بیگاتی، چونکو نه‌میسرولتومه‌رای به‌غدا مردووه و نه‌و ده‌چیته‌ به‌غدا و ده‌بیته‌ نه‌میسرولتومه‌را. له‌به‌رته‌وه حوسیتێ گه‌راوه موسڵ. به‌لام کورد و مه‌رزهبان هه‌روا مانه‌وه هه‌تا سالی ۳۳۷ که‌ مه‌رزهبان و روکنوده‌وله به‌شه‌ر هاتن و مه‌رزهبان به‌دیل گیراوه.

هاتنه‌وه‌ی ده‌یسه‌م

بو سەر شارزاسیه‌گان

سالی ۳۳۷ه‌ نیتوانی مه‌رزهبان و روکنوده‌وله له‌سه‌ر ته‌وه که‌ ناردراوی خۆی ناردبووه لای موسعیزده‌وله، پرووی نارداوه‌که‌ی تاشی بوو، نیتوانیان تیکچوو. له‌شکریکی پیتج هه‌زار که‌سی هه‌لگرت که‌ سێ هه‌زار کورد له‌ژێر سه‌رداری شا فه‌یروزی کورێ کورده‌وییه‌دا و دوو هه‌زار ده‌یله‌می له‌گه‌ڵ خویدا برد و چووه سه‌ر ره‌ی. له‌ولاوه روکنوده‌وله سوپاهیتیکی له‌ژێر فه‌رمانی محمه‌دی کورێ عه‌بدوپه‌زاقدانارد به‌پیشه‌وه.

ئه‌م کورێ عه‌بدوپه‌زاقه «ابن الاثیر» و ه‌ی دیکه‌ش له‌ پتزی سالی ۳۳۶دا باسیان کردووه که‌ گه‌وره‌ترین پیاویک ئیرانی بووه. کیسه‌ره‌وی ده‌لتی: شاهنامه‌ی نه‌بوومه‌نسور بوو ته‌و نوویسه‌راوه‌ته‌وه که‌ په‌فیقی و فیره‌دوسی ته‌ویان نه‌زم کردووه.

ئه‌م محمه‌ده‌ چووه پیتش مه‌رزهبان و به‌شه‌ر گرتی. له‌ قه‌زوین شه‌ریان بوو. پیتج هه‌زار کورد و ده‌یله‌می له‌گه‌ڵ مه‌رزهبان شکان و گه‌لیک له‌ سه‌رکرده‌ی مه‌رزهبان کوژران و مه‌رزهبان و سیتزه‌ که‌س له‌ سه‌رکرده‌کانی به‌دیل چوون. روکنوده‌وله بردنیه‌ په‌ی، مه‌رزهبانی نارد له‌ دزی سه‌میرۆم که‌ له‌و لای سپاهانه‌وه بوو، خسته‌یانه‌ زیندانه‌وه و سه‌رکرده‌کانیشی هه‌ریه‌ک له‌ لایه‌ک به‌ندکردن.

له‌وانه‌ی که‌ له‌ شه‌ر هه‌لاتیوون، جه‌ستان شه‌رمه‌زن (شرمزن) و عه‌لی کورێ فه‌زل که‌ له‌ موسوله‌وه ده‌یسه‌م بردبوویه لای خۆی - وه‌کو باس کرا - و شا فه‌یروز کورێ کورده‌ویه، چونو له‌سه‌ر محمه‌د پیریایی مه‌رزهبان کوژیونه‌وه و وه‌هسوودانی برای مه‌رزهبان - که‌ جینشینی برای بوو - له‌ بابی ترسا و هه‌ستا و هه‌لات چووه دزی خۆی که‌ له‌ تارم بوو.

به لّام محمدهد پیر و بیّ نیداره بوو، دهستی به خراپی بوو، ته مای گه لیک به دی کرد. گه وره کانی ویستیان بیکوژن. محمدهد هه لّات و چووه تارم و وهه سودان بابی خوئی گرت له دزی شیسکاندا خستیه زیندانه وه، هه تا سالی ۳۴۲ له ویّ مرد. که محمدهد هه لّات دهیله میان له سهر کوری فه زلّ کوئونه وه و کردیانه پیشه وای خوئان له نازربایه گاندا و به فهرمانیه وایی نازربایه گانیان دانا. به لّام له ولّاوه روکنوده وه، محمدهد کوری عه بدوره زاقی به له شکره وه نارد ه سهر نازربایه گان.

وهه سودان که له و سهر به ورده ناگادار بوو، هه ستا چووه لای دهیسه م و نازادی کرد و خه لّات و پتویستی و چهک و دراویکی قورسی دایّ؛ چونکو له نیوانی کورداندا به پادشا و گه وره ناسرا بوو و ههر خوئشیان دهویست و هه و اخواهانی نهو بوون. ناردیه نهو شارانه کوردان کوکاته وه و پیش به محمدهد عه بدوره زاق بگرئ. عه لی کوری فه زل دیسان دهیسه می به پادشا په سند کرد و که وته ژئیر فهرمانیسه وه. دهستیان به له شکر کوکردنه وه کرد.

دهیسه م که نازربایه گانی گرت وه، چوو له نه رده ویلّ دانیش و پتویستی پادشاهی ریک خست. نهو به عفره کوری عه بدو لّلا که وه زیری سالار مه رزه بان بوو، له وه پیش دهیسه م کردیه وه زیری خوئی. بو له شکر و سوپا کوکردنه وه ده کوئشان که له وده مه دا محمدهد کوری عه بدوره زاق له «ره» یه وه گه یشته نازربایه گان و رووی له نه رده ویلّ کرد. دهیسه م نه رده ویلّی بو به جیهیشت و چووه شاری ورسان (ورئان - ورتان) که شاریکی به چووکی نازربایه گان و دوو فرسنگ دوور له چۆمی ناراس بوو.

کیسه روی ده لّی: بو باج و خه راج و کوکردنه وهی له شکر کورد چوو بووه نهو شاره. که محمدهد چووه سهر نه رده ویلّ، مالّ و پتویستی شه ری ریک خست و کوردانی له سهر خوئی گرد کرد وه و نامادهی چوونه سهر کوری عه بدوره زاق بوو؛ هه لّمه تی برده سهر. به لّام گه نجینه و بنه و گرانه باری خوئی له ژئیر فهرمانی نهو به عفری وه زیری خویدا به جیهیشت. که له کیوه کانی موغان به چیتته جیگاییتی سه خته وه و خوئی به پاریزی.

به لّام نهو به عفر به ره وشتی وه زیرانی نهو ده مه خیانه تی کرد و بنه و بارگه و گه نجینه کانی هه لّگرت. هه ره کو وه زیره کانی نهو ده ورانه که گه لیکمان دیتته به رچاو و به تاییه تی هی دهوری دهیسه م له خیانه تدا دوانه ده که وتن و له گه لّ خاوه ندی خوئان به دغه کییان ده کرد و ده بوونه هه واداری دوژمنیان. بهو بنه و گه نجینه وه، هه ستا چووه

نەردەوێڵ خۆی گەیانده محەمەد کۆری عەبدوڕەزاق و ماله‌کەى هەموو دايت.

ده‌يسەم لەولاه لەشکرى هەلگرت، چو لینگیدا سەر کۆرى عەبدوڕەزاق لە شەردا بوو،
پۆژى کۆژتار ئەو سەر به‌هوردهى خيانه‌تى وه‌زيرى پى راگەياندرە. بە‌پايەيه‌ک غەموو
ئەندوه، گەرميان گيرى بوو، ناو ميدي و دلته‌نگى بە‌سەريدا هات و نەيتوانى شەپ
بکات. لەشکره‌کەى ئەو ييش بە‌يه‌ک هەلمەت تەنگەتاو کرا و شکاندرە و هەلات.

کۆرى عەبدوڕەزاق لە نەردەوێڵ فەرمانرەوايى دامەزراند و ئەبوجە عەفرى زۆر نوازش کرد
و کرديه وه‌زيرى خۆى و لەجياتى هينانى ئەو بنه‌وگەنجينه دەستى عيززه‌تى لينا، بە‌لام
ده‌يسەم پارچە خاكيكى نازربايه‌گاني لە دەست ما، لەوێ خەريكى کۆکردنه‌وى سوپا بوو.

کيسره‌وى بە‌خشى يەک - لا پەرە ٨٨ دەلى: کۆرى عەبدوڕەزاق وه‌زيرى لاهه پيش لە
خوړاسانه‌وه لەگەڵ خۆى هينا بووى کرد بە‌سەرکردهى دەسته لەشکريک که بچيت لە
هينديک جىگايانى لە دەستياندا بوو خەرج و باج کۆبکاته‌وه. ئەو پياو‌هش لەوه که
ئەبوجە عەفرى کردبوو بە‌وه‌زيرى لە کۆرى عەبدوڕەزاق دلگير و پەنجيده بوو، لەوده‌مه‌دا
که‌ليني دەس‌خست و بە‌و لەشکر و دەستگايه‌ى پيتى بوو هەستا چووه لای ده‌يسەم.
بە‌ئىحترام و خوښى و نوازش راگيرە و خەلاتکرا.

کۆرى عەبدوڕەزاق که لەوه ناگاداربوو، زۆر پيتى ناخۆش بوو، گەليک که‌وته هەراس و
پەنجەوه. دلى لە نازربايه‌گان و فەرمانرەوايى ئەو خاکه هەلگەندرا و که‌وته ئەنديشه‌وه.
سالى ٣٣٨ ئەبوجە عەفر وه‌زيرى هەلگرت و دەستى لە نازربايه‌گان بەردا و گەراوه چووه
«پەى» و بۆ سالى دوايى، چووه خوړاسان و لەگەڵ سامانيان پتکە‌وته‌وه.

ده‌يسەم که ئەو وه‌زيره‌ى چووه لای بە‌هيتز بوو و لەشکريكى لە کوردان پتکە‌وه ناو
لینگیدا سەر محەمەدى کۆرى عەبدوڕەزاق لە خاکی نازربايه‌گاني دەرکرد، لە دواى ئەوه
يەک لە دواى يەکدى خاکی نازربايه‌گان و ئاران و ئەرمە‌نستانى گرتنه‌وه و گەراوه
نەردەوێلتى کردە پايتەخت و بە‌پادشاهى لەسەر نازربايه‌گان دامە‌زراوه و پيتوبستى
حوکمرانى پتک خست و ديسان وه‌زاره‌تى خۆى داوه دەست عەبدوڵلا نەعيمى، که ناوى
لە پيشدا گوترا. (تجارب الامم حوادث سالانى ٣٣٩ و ٣٤٢ هـ کيسره‌وى - بە‌خشى
يەکه‌م - لا پەرە ٨٨).

لە دواى ئەوه که ده‌يسەم هەموو خاکی نازربايه‌گاني گرتە‌وه، لەشکريكى زلى لە کوردان
هەلگرت و چووه‌سەر شارانى نەخچە‌وان و دوين (ديبل). لە پشتوى نيتوانيدا، فەزلى ناو

کوری جه عفه‌ری حه‌مدانی و ئیبراهیمی کوری زابی به‌سهر ئه‌و دوو خاکه‌دا زالّ بپوون و سه‌ره‌خۆ له‌ویدا حوکمرانیان ده‌کرد. ده‌یسه‌م هه‌ردووکی شکاندن و شاره‌کانی له‌ژێر ده‌ست ده‌رخستن و خستنییه‌ ژێر فه‌رمانی خۆیه‌وه. کاروباری پادشاهی و فه‌رمانیه‌وایی ده‌یسه‌م ره‌ونه‌قی زیاد کرد و ئیش و فه‌رمانی پوو به‌یه‌رزپوون پۆیشت. له‌لایه‌کی دیکه‌شه‌وه روکونده‌وله‌ بوو به‌خواه‌ندی «ره‌ی» له‌لای خوڤاسانه‌وه‌ خه‌ریکی شه‌ر و زه‌د و خورده‌بوو له‌گه‌ل «سامانی» یان؛ نه‌ده‌په‌ژایه‌ سه‌ر ئازریابه‌گان و ده‌یسه‌م.

ده‌یسه‌م به‌بێ به‌ره‌ه‌تست و کۆسپه‌ به‌پادشای ئازریابه‌گان و ئاران و ئه‌رمه‌نستان جێگیر بوو. کوردانی ئه‌و خاکه‌ پوویان له‌ نازادی و ئاسوده‌گی کرد.

له‌ دوا‌ی چه‌ندیک‌ عه‌لی کوری میسکی -که‌ سه‌رکرده‌یه‌کی سالار مه‌رزه‌بان بوو- له‌ شه‌ری قه‌زوین له‌گه‌لّ سالار، به‌دیل که‌وته‌ ده‌ست روکونده‌وله‌ و له‌ به‌ند پزگار بوو. هه‌لمه‌تی برده‌ سه‌ر گه‌یلان و کۆمه‌گی پێکه‌وه‌نا.

گه‌لێک له‌ میژوونوویسان ده‌لێن روکونده‌وله‌ به‌ریدا و له‌شکری دا‌یی و ئارویه‌ سه‌ر ده‌یسه‌م. به‌هه‌ر جوړێک بێ که‌ گه‌یشته‌ گه‌یلان، له‌گه‌لّ ئه‌و ده‌یله‌میان به‌ لایه‌ن ده‌یسه‌م بوون، موخابه‌ره‌ی کرد. بۆ تێکدانی کاروباری ده‌یسه‌م تێکۆشا. ئه‌و ده‌یله‌میان به‌په‌نه‌انی کرده‌ هه‌واداری خۆی و له‌پاشان نزیک به‌تارم بۆوه‌ و نزیک و هه‌سودان بوو و له‌گه‌لیدا پێکهات. هه‌ردوو لا بۆ پشیتی و تێکچوونی حوکمرانی ده‌یسه‌م ته‌قه‌لایان دا. له‌وده‌مه‌شدا قاقه‌زی سالار مه‌رزه‌بان به‌وان گه‌یشت که‌ له‌ زیندانی سه‌میروم پزگار بوو به‌سه‌ر ئه‌و دزه‌دا ده‌ستی درێژ کرد. هه‌روه‌ها قاقه‌زانی مه‌رزه‌بان گه‌یشته‌ هه‌موو ده‌یله‌میانی تارم و ئازریابه‌گان و ده‌یسه‌م له‌ پزگاریوونی سالار و په‌یام و وه‌لامی عه‌لی و وه‌سودان بۆ ده‌یله‌میانی ژێر ده‌ستی خۆی ئاگادار نه‌بوو.

ده‌یسه‌م هه‌روه‌کو له‌ قاقه‌زانی سالار و عه‌لی و وه‌سودان بۆ ده‌یله‌میان، ئازریابه‌گان بێ خه‌به‌ر بوو، هه‌روه‌هاش له‌ خیانه‌تی نه‌عیمی وه‌زیرش دلیابوو. ته‌نها دوژمنیه‌کی به‌رامبه‌ری خۆی به‌دیابه‌ عه‌لی کوری میسکی بوو. له‌شکریه‌کی ڕێک خست بۆ چوونه‌ سه‌ر عه‌لی ئاماده‌ بوو. «غانم» ناو، خوارزا (خوشکه‌زا)ی خۆی کرده‌ جێنشین له‌گه‌لّ وه‌زیر نه‌عیمی له‌ ئه‌رده‌وێڵ به‌جێ هێشت، بۆ خوشی به‌و سوپاهی که‌ پێکی هێنابوو چووه‌سه‌ر عه‌لی کوری میسکی و هه‌لمه‌تی برده‌ سه‌ر تارم.

به‌لام نه‌عیمی وه‌زیر که‌ ره‌وشت و کرداری بوو، بۆ تێکدان و کینه‌جوویی که‌لینی

دهستكهوت. غاغی هاندا و بۆ سهركيشی و پشتوی هه‌لایساندن، بزواتی و له خالی خۆی سهركيشی كرد. بۆ خۆشی مāl و گه‌نجینه و دارایی و هیتی ده‌یسه‌م كه هه‌بوو، هه‌لیگرت و له نه‌رده‌وێڵ ده‌ركه‌وت و چوو بۆ تارم و گه‌یشه‌ كۆری میتشکی.

ده‌یسه‌م وه‌ختیک له‌وه ئاگادار بوو، كه به‌له‌شكه‌وه‌ی گه‌یشه‌تبوه‌ زه‌نگان، ته‌مای چوونی سه‌ر عه‌لی هه‌بوو؛ ناچار له‌و چوینه ده‌ستی هه‌لیگرت و گه‌پاوه. كه گه‌یشه‌وه زه‌نگان، ده‌یلمانیان له‌ سوپاهی ئه‌ودا بوون، سه‌ركیش بوون و شو‌رشیان هه‌لایساند. ده‌یسه‌م بێده‌سه‌لات ماوه. ناچار رۆژیک به‌بۆنه‌ی راووشكاره‌وه، هه‌رچه‌نده مāl و گه‌نجینه و داراییکی له‌ ده‌ستیدا ماوو، هه‌لیگرت و لیتی چوو بۆ «به‌رده‌عه». كه وردبۆه کاری خۆی به‌به‌راوه‌ژوو نیشی سه‌لته‌نه‌تی واژگون چاوپێكه‌وت. پیاوانی دلسۆزی خۆی نارده لای دیرنیک كۆری غاغیق ئارجرونی كه له‌وده‌مه‌دا له‌جیتی بابی ببوو به‌پادشای «وان» و ئه‌و خاكانه و نارديه لای برای ئه‌و، ئه‌بوسه‌هل هه‌مازاسپ و نارديه لای ئاماس (عه‌باس)ی كۆری سنباد باگرتونی پادشای ئه‌رمه‌نستان عیباره‌تی عه‌ره‌بی «ابن مسكویه» ئه‌مه‌یه: «وكان أنفذ الى أرمينية من يوطي» له‌ نیات ملوكها من ابن الدیرانی وابن جاجیق واخيه حمزة وابن سباط وغيرهم...» و جگه له‌وانه‌ش قاقه‌زی بۆ حوكمه‌رانه‌كانی دیکه‌ش نووسی و له‌گه‌لیاندا په‌یمانی به‌ست و بناغه‌ی دۆستی دامه‌زراند كه هه‌رده‌مێك ته‌نگه‌تاو و ناچاربوو، په‌نایان بۆ ببا و ئه‌وانیش یارمه‌تی بده‌ن.

له‌وده‌مه‌ وه‌لام به‌ده‌یسه‌م درا كه عه‌لی كۆری میتشکی به‌ده‌سته له‌شكرتکی كه‌مه‌وه ته‌مای چوونه‌سه‌ر نه‌رده‌وێڵی كرده‌وه. ده‌یسه‌م له‌ به‌رده‌عه‌وه بۆ شه‌ری عه‌لی كه‌مه‌ری به‌ست و گه‌پاوه و به‌گژیدا چوو؛ هیشتا نیشی شه‌ری دوامینی نه‌هاتبوو. ده‌یسه‌م له‌ رزگاربوونی سالار و یه‌ك قسه‌ی ده‌یلمه‌مییان له‌گه‌ل سالاردا هوشیار نه‌ببۆه. كه ده‌یسه‌م نزیک به‌نه‌رده‌وێڵ بووه جگه له‌ جوستان كۆری شه‌رمه‌زن كه پیتی په‌یمان و قه‌راری توند راگرتبوو كه كه‌سێك له‌ ده‌یلمه‌میان له‌لای ده‌یسه‌م نه‌مان.

هه‌موو چوون و گه‌یشه‌نه‌ عه‌لی كۆری میتشکی. به‌لام كۆری شه‌رمه‌زن هه‌واداری ده‌یسه‌م بوو، له‌سه‌ر ئه‌وه هه‌رماوه.

له‌و شه‌ره‌دا جه‌ستان به‌دیل كه‌وته ده‌ست ده‌یلمه‌میان. ده‌یسه‌م و ده‌سته له‌شكرتکی كورد كه هه‌واداری بوون و ده‌وله‌ت خواهی، روو به‌نه‌رمه‌نستان هه‌لاتن. له‌وێ به‌ربوونی سالار مه‌زه‌بانی بیست كه گه‌یشه‌ ئازریابه‌گان و نه‌رده‌وێڵی گرت و به‌سه‌ر هه‌موو گه‌نجینه و

دزان و مالی دهیسه‌مدا دهستی کیتشا.

سالار له‌شکرتیکی له‌ژیر فهرمانی عه‌لی کوری میتشکیدا به‌دوای دهیسه‌مدا ناردە نهرمه‌نستان. دهیسه‌م چونکو له‌ خۆی رانه‌ده‌دی به‌رام‌به‌ریان بکات، ناچار له‌ نهرمه‌نستانه‌وه‌ چوه‌ مووسل و له‌وتیه‌ چوه‌ به‌غدا (تجارب الامم، سه‌ره‌وردی سالی ۳۴۳، شه‌ریاران گنم، کیسه‌روی، به‌خشی یه‌که‌م، لاپه‌ره‌ ۹۶).

سالار مه‌رزهبان به‌سه‌ر هه‌موو خاکی دهیسه‌مدا زالبوو و ناوی پادشاهی نازربایه‌گانی به‌خۆیه‌وه‌ ناوه‌، هه‌تا سالی ۳۴۶هـ - که سالی مردنیه‌تی - له‌و خاکه‌دا فهرمانیه‌وایی کرد.

هوامین جار پادشاهی و هه‌لاتنی دهیسه‌م بو نهرمه‌نستان

هه‌روه‌کو گوترا دهیسه‌م که هه‌لات و چوه‌ نهرمه‌نستان کوری غاغیق زۆر حورمه‌تی گرت و له‌شکری بو کۆکرده‌وه‌ که بگه‌ریته‌وه‌ سه‌ر نازربایه‌گان؛ به‌لام چونکو هیتزیکي وای نه‌بوو، ناچار بنه‌ و گه‌نجینه‌ و داراییکی هه‌یوو له‌ نهرمه‌نستان به‌جیه‌ه‌شت و هه‌ستا چوه‌ مووسل. له‌وتیه‌ چوه‌ به‌غدا و په‌نای برده‌به‌ر خه‌لیفه‌ و له‌گه‌ل موعیزوده‌وله‌ ده‌یده‌نی کرد. له‌ میوانخانه‌ی موعیزوده‌وله‌ میوانداری کرا.

موعیزوده‌وله‌ چونکو سالار مه‌رزهبان دوزمنی روکنوده‌وله‌ی برای بوو، به‌نه‌یاری نه‌و دهیسه‌می زۆر به‌ئیه‌تنامه‌وه‌ راگرت. دیاری و پیتشکه‌ش و مالیکی بی ژماری دایئ. سالی په‌نج‌ه‌زار دینار جیره‌ی بو بریه‌وه‌ که هه‌تا ده‌گه‌ریته‌وه‌ نازربایه‌گان گوزه‌رانی پت بکات. هه‌موو جاری قسه‌ی له‌گه‌ل ده‌کرد و پیتی ده‌گوت: «ئه‌بوسالیمی برام». کیسه‌روی له‌ به‌خشی یه‌که‌م، لاپه‌ره‌ ۹۷ ده‌لتی: ئه‌بوسالیم کونیه‌ی دهیسه‌م بوو پیتی دراوو.

دهیسه‌م نزیک سالتیک له‌ به‌غدا ماوه‌. «ابن الاثیر» ده‌لتی: چاوه‌نۆری نه‌و په‌یمانه‌ بوو که موعیزوده‌وله‌ پت دابوو که سوپاهی بداتئ و یارمه‌تی بکات و بگه‌ریته‌وه‌ سه‌رخاکی خۆی.

«ابن مسکویه» ده‌لتی: دهیسه‌م هه‌موو جاری ده‌یگوت: «خۆشتر و به‌که‌یف و شادمانیتر زنده‌گانیکی که کردوومه‌، نه‌و رۆژانه‌ بوو که له‌ به‌غدا پیتی ده‌ژيام و رآمده‌بوارد».

دهیسه‌م چاوی له‌وه‌بوو که موعیزوده‌وله‌ یارمه‌تی بکات و بینیریته‌وه‌ نازربایه‌گان که دیسان له‌وئ به‌پادشاهی دامه‌زرتیه‌وه‌و خاکی خۆی بگرتیه‌وه‌ ده‌ست خۆی. به‌لام چونکو سالی ۳۴۳ روکنوده‌وله‌ له‌گه‌ل سالار مه‌رزهبان له‌ «ره‌ی» په‌یمانی ناشتی و خۆشیان به‌ست و کچی مه‌رزهبانی له‌ خۆی ماره‌کرد، به‌ژنیه‌ی برديه‌ لای خۆی، دهیسه‌م تیه‌گه‌ه‌شت که نه‌و ئومیده‌ی به‌موعیزوده‌وله‌ هه‌بوو برا و موعیزوده‌وله‌ی په‌یمانی خۆی ناباته‌ سه‌ر. هه‌ستا

دهستوری له موغیزوده له خوازت و گهړاوه چووه مووسل که بهلکم ناسرودهوله پشتیوانی بکات. لهویش که له ناسرودهوله ناوومید بوو، ههستا چووه حهلهب. لهگهډ سهیفودهولهی حهمدانی برای ناسرودهولهدا گفتوگوئی کرد. سهیفودهوله زۆر بهحورمهتهوه رایگرت. دهیسم چهنډیک لهوئی ماوه.

کوردانی نازربایهگان که ههواداران و دهولت خواههکانی دهیسم بوون، بهگهرمی قاقهزیان بۆ دهیسم دهناردو ههواداری خوین و دلخووشی دانهوی دهیسممیان دهنوویی. لهودهمانهدا مهرزهبان چووبووه دهریهندی خهزهر لهگهډ شوړش و شهری میللهتی نهو خاکه خهریکبوو. کوردهکانی نازربایهگان وهلامیان دا بهدهیسم و لهوهیان ناگادارکرد و بۆ گهړانهوی نهو بۆ سهر نازربایهگان وشیاریان کردهوه.

سهیفودهوله لهوه ناگادار کرا که سالار له گوشهییکی نازربایهگان خهریکی شهر و کوژتاره و کهلینه بۆ چوونه سهر نازربایهگان. سالی ۳۴۴ سهیفودهوله لهشکریتی بۆ دهیسم ریکخست و دهسته لهشکریتک له کوردانی لهسهر کوژووه. بهو هیزهوه چووه سهر خاکی نازربایهگان. کوردانی ههدیانی و پاوهند و ههزبانی لهشکریان بۆ کوژدوه و چوون بهبی شهر خاکی سهلماسیان گرت و بینای حکومهتیان تیدا دامهزراند و خهریکی کوژهوه و هیز و پتویست پیکهتیان بوو.

لهودهمهدا سالار مهرزهبان له شوړشی دهریهندی خهزهر رزگاریبوو و بهسهرکهوتن گهړابووه. که گهیشته نهردوویل لهشکری ههډگرت و چووه سهر دهیسم. دهست و پتوهندهکانی دهیسم دهستیان لهشهر بهردا و بوونه لایهنگیری مهرزهبان و دهیسممیان بهجیهتشت.

دهیسم ناچار و ناوومید ههلات روو بهنهرمهنستان رۆیی و پهناي بردهبهر دیرنیک تارجرونی که دۆستی پتیشوو و ههواداری خوئی بوو و له چوونه مووسلیدا مال و گهنجینهی لهلای نهو بهجیهتشت بوو. بهههموو حورمهت و کهیفهوه پتیشوازی دهیسمی کرد.

مهرزهبان قاقهزی بۆ دیرنیک نوویی که دهیسم بگرت و بیداته پیاوانی نهو که بیبهنه لای مهرزهبان. دیرنیک نهو خیانهتهی بهخوئی رهوا نهدی و نهیکرد. لهنتوانیدا کهلیک جار هاتووچوون و نوویسراو و گفتوگو کرا. دوامین بهمه قهراردا که دیرنیک دهیسم بگری و له لای خوئی رایگری.

که دیرنیک دهیسمی گرت و خستیه زبندانهوه. مهرزهبان فهرمانیکی سهخت و

هه‌ڕه‌شه‌یه‌کی قورسی بو دێرنیق نارد که ده‌بێ ده‌یسه‌م به‌ده‌سته‌وه‌ بدات.

دێرنیق که هیچ چاره‌ی نه‌ما، ده‌ستی له‌ دامێنی هه‌مییه‌ت به‌ردا و پیاویکی وا گه‌وره و پادشاییه‌کی وای گرت و دایه‌ ده‌ست دوژمنانی. که ده‌یسه‌میان گرت و بردیانه‌ نازرایه‌گان و دایانه‌ ده‌ست سالار مه‌رزهبان، به‌بێ ره‌حمی و به‌غه‌داری و ئیستبداد موغامه‌له‌ی له‌گه‌ڵ کرد و هه‌ردوو چاوی ده‌یسه‌می هه‌لقه‌ند و به‌کوێری خسته‌یانه‌ زیندانه‌وه‌.

«ابن مسکویه» له‌ جێگایه‌کدا ده‌نوویست: سالار له‌ دوا‌ی کوێرکردن، ده‌یسه‌می کوژت. له‌ جێگایه‌کی دیکه‌دا ده‌لت: سالی ٤٢٦ له‌ دوا‌ی مردنی سالار، خوێشانی سالار چون له‌ زیندان ده‌یسه‌میان کوژت، تا‌کو شوێش هه‌لنا‌یست. «ابن الاثیر» ده‌لت: له‌ دوا‌ی مردنی مه‌رزهبان، ده‌یله‌مییان چون له‌ زینداندان کوژتیان.

کیسه‌ره‌وی له‌ به‌خشی یه‌که‌م «شه‌ریاران گمنام» و له‌لا‌په‌ره‌ ٩٨دا نهم قسانه‌ی خواره‌وه‌ی ده‌یسه‌م له‌ محمه‌د بن زه‌که‌ریای قه‌زوینی ده‌گێرێته‌وه‌ که له‌ کتیی «عجائب المخلوقات» دا که ناوی چۆمی ئاراس ده‌با، له‌ زمان ده‌یسه‌می ده‌نوویست و ده‌لت: ده‌یسه‌می کوری ئیبراهیم خاوه‌ند و پادشای نازرایه‌گان گوتی من له‌گه‌ڵ له‌شکر و سوپای خۆم به‌سه‌ر پردی ئاراس تیده‌په‌رین. که گه‌یشه‌ نیه‌ره‌ستی پرده‌که، ژنیک هاته‌ به‌رچاوم مندالیه‌کی له‌ باوه‌ش خۆی گرتبوو، له‌نا‌کا و ئیسترتیک لوشکه‌ی له‌و ژنه‌دا و له‌ پردی فریادیه‌ خواره‌وه‌. منداله‌که‌ی له‌ باوه‌شی په‌ری، چون‌کو له‌و سه‌ر پرده‌وه‌ تا ناوه‌که‌ نیتوانی زۆره‌، دره‌نگ گه‌یشه‌ ناوه‌که، جارێک نقووم بوو و سه‌رکه‌وته‌وه‌ و پرزگار‌بوو. له‌و به‌ردانه‌ی له‌نیه‌و چۆمی دابوون تووشی ئیشوژانیه‌ک نه‌ببوو. له‌و نیه‌وانه‌دا هه‌لۆبه‌ک له‌و هه‌لۆبانه‌ی که زۆر به‌په‌ری له‌ که‌نا‌ر چۆمی له‌ به‌رد و شاخه‌کاندا هیللانه‌یان کردووه‌، چو منداله‌که‌ی له‌سه‌ر ئاو هه‌لگرت و پفاندی روو به‌هیللانه‌ی خۆی؛ منیش ده‌سته‌ پیاویکم به‌دوا‌یدا نارد. له‌ ده‌شت و چۆلیک هه‌لۆکه‌ دیته‌خواره‌وه‌ ده‌سپازه‌ی منداله‌که‌ ده‌په‌چرێ و پیاوه‌کان ده‌گه‌نه‌ سه‌ری لێی له‌ هه‌للا‌ ده‌دن. هه‌لۆ ده‌ستی له‌ مندال به‌ردا و فره‌ی و چو، ئه‌وانیش که گه‌یشه‌نه‌ منداله‌که‌ ته‌ماشایان کرد زندووبوو ده‌گریا. هه‌لیان گرت و هینایانه‌وه‌ و دایانه‌وه‌ به‌دایکی خۆی.

هوکمرانی خۆجیتی نازرایه‌گان له‌ ده‌وری ده‌یسه‌دا

لیسته‌یه‌کی کیسه‌ره‌وی له‌ به‌خشی یه‌که‌م، «شه‌ریاران گمنام» لا‌په‌ره‌ ١٠٢ - ١٠٦یدا لییان دوا‌وه‌. ١٣ که‌س بوون که له‌ داها‌توودا ئیمه‌ به‌کورتی باسیان ده‌که‌ین. هه‌ر

کامیکیان کوردبوون ناویان به کورد ده بهین. که کیسره وی له «ابن حوقل» و «مروج الذهب» و هی دیکه ی وه ریگرتووه.

۱- شروان شاه نه محمد کوری محمه ده ئه وه یان له گه وره تری پادشایان نه و جیگایانه داناو. سالی ۳۳۲ به گه وره تری پادشای کیتیوانی قه وقاز (قفقاز) یان هیتاوه ته ژماره وه. جگه له شتیروان به سهر ئاران و خاکی موغاندا زالبوو.

۲- نه بو عه بدوله لیک خاوه ند شه کی: گۆیا ئه م پیاوه له و بنه ماله بووه که له سهر ده ربه ند فرمان په واییان هه بووه. نه وه تا سالی ۳۲۷ پادشایی کردووه. له دوا ی عه بدوله لیک کوری نه و نه محمد بوته جینشین. گۆیا له نیوانی ۴۰ سالدا ۵ جار له پادشاهی که و ته وه و دووباره گه راوه ته وه سهر ته خت. به لام له میژوونوویسه کان ناشکرا نییه که نه م نه محمد ده بو خۆی عه بدوله لیک بووه، یا کوری عه بدوله لیک بووه.

۳- سنخارب خاوه ندی [؟] گۆیا نه م ناوه هی بنه ماله ی حوکمرانیکی ئه رمه نییانه. میژوونوویسه کان به «سناری» ناویان بردوون. «سنار» یان کو مه له ییکی ناسراو بوون، له سهر دینی عیسایی بوون.

۴- خاوه ندی جرزان گورجستانه. به زمانی پیشووی ئاریانی به و میلله ته یان گوتون «وراج» و به خاکی نیشتمانی نه وانیان گوتووه «وراچان» به ده ستووری زاندر ا و گرچان یا گرژان بووه که له پاشان بوته گورجان و جرزان.

۵- سغیان کوری موسا: موسا یا مووسس ناو له و ده وره دا له «ئودی» و له ده وره پشتی ئاران دانیشتووه

۶- نه بولقاسم ویزوری خاوه ندی ویزور: نه زاندر اوه که نه و خا که له کو ی بووه و سهر به وردیشی نادیا ره.

۷- نه بولله یجا راوه ندی کورده و نه م نه بولله یجا به بنه چه که ی ساریانی ده رخست و لایبرد و به سهر هه موو خاکی نازربایه گاندا پادشایی کرد. له هاتوودا باسی ده که ی که ناوی نه و حوسین بووه و له و ده وره دا له سهر خاکی نه هرو رزقان (خووی، سه لماس) فرمان په و ابوو.

۸- نه بولقاسم خیزانی: کورده و خیزان شاری که نه مپروش به و ناوه وه له نیوانی به دلپس و وان دایه. شه ره فنا مه حاکمانی نه و خیزانه [له] تالانی (۱۰۰۵ ه) باس ده کا. نه گهرچی خیزانییان به خاکی ئاران داناو، به لام ده بی نه یان زانی بیی. خیزان ئه رمه نستان

بووه نهک ناران؛ چونکو نزیک (وهستان) بووه.

۹- کورانی دیرانی: خانه دانی ئارجرونی که له «وان» و «وهستان» تا نزیک نه خچه وان حوکمپانییان ده کرد، فرمانپه وایانی ئه و بنه ماله که له وده مه دا ناویان هه بووه. ههروه کو له سه ره بوردی ده یسه مه دا لیتی دواوین. دیرنیک کوری غاغیق (خاچیک) و برای ئه و هامازاسپ که کونییه ئه یسه هه ل و میژو و نوویسه کان به «حه مزه» ناویان بردووه له هیندیک جیگایان دا فرمانپه وایی هه بووه.

۱۰- کورانی سه نباد: خانه دانی باگراتونی بوون. له دوامینی قهرنی سیتییه می هه جرییه وه بناغه ی فرمانپه واییان دامه زراند بوو و گه وه ترین پادشایانی ئه رمه نستان بوون. سه نباد دووه مین پادشای ئه م بنه ماله ییه. له گه ل یووسف ئه بی ساج شه ری کرد و له وه پیش له گه ل محمه د ئه بی ساجدا گیروگرفتییان زۆر بوو. له دوامیندا به ده ست یووسف گورفتار و نابوود بوو. له به رئه وه ناویانگی کرد و ئه و بنه ماله به کورانی سنباد ناوده برتن.

له سالی ۳۴۴ دا پیشه واه و گه وه ترینی پادشای ئه و بنه ماله یه «ئاشوود» ی سیتییه م کوری «ئاباس» بوو. ئاباس دوو سال له وه پیش مردبوو دوو کوری له پاش به جیما بوو: «ئاشوود و مووشیخ». ئاشوود گه وه تر بوو کرا به جینشیننی بابی. له پاش هه وت سال ئاشوود له شاری ئانی و مووشیخ له شاری قارس له سه رته خت دانیشتون. ئه و بنه ماله یه لیتره بوون به دوو به ره باب.

۱۱- جه عفر کوری شکۆبه: کوردی هه دیانی له لای سه لماس و به سه ر خاکیکدا حوکمپان بوو؛ وه کو له پیشدا گوترا.

۱۲- سناخریب: خاوه ندی خاچین. خاچین ناوی دز (قه لا) یه ک بوو له ئارچاخ (قهره باغی ئیستا). سناخریب یا سنگریم و فرمانپه وایانی دیکه شیان هه بوون.

۱۳- سالار مه رزه بان ده یله می: که به ره له ست و دوژمنی کورد و ده یسه م بوو - وه کو سه ره بوردی بیژرا - له سالی ۳۳۰ دوامینیدا به سه ر خاکی ئازریا یه گاندا زالبوو و شه ش سال به ئه ساره ت و ده ربه ده ری و ده سال به پادشای ئازریا یه گان راییوارد. سالی (۳۴۶) مانگی په مه زان به نه خووشی مرد و کوری ئه و جه ستان و ئیبراهیم و ناسر و که یخوسه وه ی له دوا دا به جیمان. ههروه کو له هاتوودا باسی کورانی سالار دپته گوتن.

نازر بایه گان له پاش دهیسم

هوکمرانی کورانی سالار دهیلمی

که مهرزه بان مرد، نیوانی وه هسودانی برای مهرزه بان و کورانی سالار مهرزه بان تیکچوو. له سهر میراتی سالار ده میان تیکنا. چونکو سالار له پیش مردنیدا وه سیه تی کردبوو به پهنه نانی دزداره کانی تیکه یاندبوو، جه ستانی کوری جینشینه. به ئاشکراش نهنگوسته ویله ی خوی دابوو به وه هسودانی برای که پاش مردنی سالار نهو جیگیر بی. له سهر نهو تیکچوون و وه هسودان هه لات و چوه تارم و جه ستان بوو به پادشای نازر بایه گان.

زوری پینه چوو کورانی سالار به فسهادی مامیان و به دره وشتی خویان روویان له بهراوه ژووی کرد. له لاییکه وه جه ستانی کوری شهرمه زن به سهر لاییکی خاکیدا زالبوو و له لای دیکه یه وه مامی خرابی ده کردن.

لهو نیوانه شدا کوردان که لیتیان ده ستخستبوو، ههریه که له جیگای خوی بلتندبوون. له لاییکه شیه وه نه بو عه بدوللا نه عیمی که وه زیری جه ستان بوو، له پشتوی ئیشوکاری جه ستانی کوری سالار و گه وره بوونی جه ستانی کوری شهرمه زن ده گه را.

له وده مه دا ئیبراهیمی کوری سالار له سهر نه رهنه ستان بوو. نه بو عه بدوللا قاقه زی بز نارد و رووبه رووی براکانی هانیدا. جه ستانی کوری شهرمه زن که له سهر ورمی بوو کردیه هاوده نگی و پیکه وه لینگیاندا سهر خاکی مهراغه و گرتیان.

جه ستانی کوری سالار له به رده عه بوو؛ گه راوه نه رده ویتل و قاقه زی له ئیبراهیم برای خوی و کوری شهرمه زن نوویسی و قاقه زی بز نه عیمی نوویسی و نوازی کردن.

کوری شهرمه زن گه راوه ورمی و له گه ل نه عیمی ده ستیان له ئیبراهیم به ردا. ئیبراهیم تیکه یشته که فریو درا هه ستا گه راوه نه رهنه ستان (ناران).

کوری شهرمه زن و نه عیمی شاری ورمیتیان توند کرد و باروویان تازه کرده وه و قه لایان لی بیناکرد و پرپیان کرد له چهک و پتویست. نه وجا روویان له هه ردوو براکان یه عنی: جه ستان و ئیبراهیم کورانی سالار وه رگیترا و هیچیان نه ناسین.

جه ستان و ئیبراهیم کورانی سالار تیکه یشته فریوی دوژمنیان خواردوو پیکهاته وه. ته مای چوونه سهر کوری شهرمه زنیان کرد، له وده مه دا له گه یلان موسته جیریللا ی عه باسی

په پیدابوو ږوو به نازربایه گان چووه خاکی موغان. نژیک ۵۰۰ که سی پټ بوو. له ورمیوه گه لیکي چوونه لا، کاری موسته جیر به رزیوو. سوپه هسلازی له شکری دا به جهستان کوری شهرمه زن.

جهستان و ئیبراهیم کورانی سالار له شکران برد و چوونه موغان و لینگیاندا سهر موسته جیر و شهریان دهست پټ کرد. له شکری کوری شهرمه زن شکا و گه لیکي کوژتار لی کرا و ههلات چووه ورمی. به لام موسته جیر له دهست کورانی سالاردا گورفتار بوو و مرد. کورانی سالار به شادمانی گه پانه وه.

به لام وه هسودان مامی کورانی سالار، له خرابی پانه وه ستا. نه و جار ناسر برای جهستان کوری سالاری له برای خرۆشانند. جهستان له نه رده ویتل ده رکه وت و چووه «دز نیر». ناسر نه رده ویتلی که گرت، چوو دهوړی نه و دزه دا. به لام زوری پټ نه چوو له فریو فیلتي وه هسودان ناگادار بوو، به ئیبحترامه وه په یانی به جهستان برای دا له قه لای ده رخت، به شادمانی هه ردوو گه پانه وه نه رده ویتل.

له بهر نه بونی پوول و دانه ویتل و پتویستی له شکر هه ردوو برا ته نگه تاو بوون؛ دایکیان هه لگرت و چوونه تارم و په نایان بو مامیان برد که دهستیان بگری. نه ویش زور به سووکی و به دنامی هه رسیکی گرتن و خستیه زیندانه وه. له شکر و پیاوani له گه لیان بوون کردنیه هه واداری خوئی و ئیسماعیلی کوری خوئی کرده پادشای نازربایه گان و کوری شهرمه زن به له شکریه وه خوازت و کردیه سوپه هسالار.

سالی ۳۵۰ ئیبراهیم کوری سالار له نه رده نه ستانه وه چووه مه راغه، بو شهری ئیسماعیل له شکری هه لگرت. وه هسودان له تارم که نه وه ی بیست، جهستان و ناسر و دایکی نه وانی هه رست کوژتن و نه وه له گه لیان له نازربایه گانه وه چوو بوون، کوژتنی. له دواي نه وه قاقه زیکي بو جهستان کوری شهرمه زن و حوسین کوردی پاوندی (نه بوله ديجا) - که ناوی دپته گوتن - نویسی بو چوونه سهر ئیبراهیم هانی دان و یارمه تیشی بو ناردن و بو ئیسماعیل کوری خوئی نویسی له نه رده ویتل وه بچیته سهر ئیبراهیم تاپوچی بکاته وه.

سالی ۳۵۲ ئیبراهیم وردپوه که به رامبه ری نه وه هه موو دوژمنه ی پټ ناکری له مه راغه وه ږوو به جیگای خوئی هه لات. کوری شهرمه زن گه یشته مه راغه و بڼه و مالی ئیبراهیمی تالان کرد و شاری مه راغه شی گرت.

ئیبراهیم له شکری کوژده وه که بچیته سهر ئیسماعیل. سالی ۳۵۳ له نا کاو ئیسماعیل

کوری وههسوودان مرد. ئیبراهیم کهلینی له دهست نه‌دا و لینگى دا سهر ئه‌رده‌وێڵ و گرتى. شهرمه‌زن کورى میتشكى نه‌یتوانى خۆى بگرێ ژوو به‌تارم هه‌لات. ئیبراهیم به‌له‌شکروهه چوهه سهر تارم. وههسوودان بۆ ده‌يله‌مان هه‌لات. ئیبراهیم تارمى گرت و له خراپى و یتراکردن ڕانه‌وستا، له‌پاشان گه‌راوه نازربا‌يه‌گان.

وههسوودان له‌شکرى کۆکرده‌وه و له‌گه‌ڵ شهرمه‌زن‌دا ناردیه سهر نازربا‌يه‌گان. چه‌ند جار له‌گه‌ڵ ئیبراهیم‌دا شهر و کۆژتارى کرد. له‌ دوامیندا ئیبراهیم هه‌لات، ته‌نیا سواره گه‌یشته «ره‌ی» و په‌ناى برده‌به‌ر روکونده‌وله‌ی بوه‌ویه.

روکونده‌وله کچی سالار مه‌رزهبانى له‌پالدا بوو ژۆر حورمه‌تى ئیبراهیمی گرت. له‌و ساله‌دا له «ره‌ی» شه‌رتیک ڕوویدا؛ ئیبراهیم ژۆر به‌چالاکی هونه‌رى نواند. سالى ٣٥٥ بوو ئیبراهیم یارمه‌تى درایی و روکونده‌وله له‌شکرتیکی له‌ژێر فه‌رمانى وه‌زیر «ئین عه‌مید مه‌عرووف» دا له‌گه‌ڵ نارد هه‌ڵ نازربا‌يه‌گان و له‌سه‌رته‌ختى حوکمرانى نازربا‌يه‌گانى داناهه‌. به‌لام نه‌زانده‌وه له‌ دواى هه‌لاتى ئیبراهیم نازربا‌يه‌گان له‌ژێر فه‌رمانى پیاوانى وههسوودان بوو یا نا؟ چونکوه‌سه‌تیک پێشى به‌ئیبراهیم نه‌گرتوهه. کیسه‌ره‌وى له‌ به‌خشى یه‌که‌م، «شه‌هرباران گه‌نام» لاپه‌ره ١١٧ دا ده‌لتى: فه‌رمانه‌ره‌وايانى خۆجیى سه‌رانى کوردان و جه‌ستان و شهرمه‌زن به‌قسه‌ی ئین عه‌مید، سه‌ریان بۆ فه‌رمانى ئیبراهیم چه‌ماند. له‌ دواى نه‌وه ئین عه‌مید که نازربا‌يه‌گانى بۆ دامه‌زراندوهه، گه‌راوه «ره‌ی».

به‌پێى نه‌وه که کتێبه‌کانى میژوو لێى دواون، له‌مه پتر له‌ سه‌ره‌وردی ئیبراهیم چتیک له‌ ده‌ستدا نییه، به‌لام له‌ دواى ئیبراهیم نه‌بوله‌یه‌جای کورى نه‌وه، چه‌ندیک به‌حوکمرانى ڕایبواره‌وهه وه‌کو باسى ده‌که‌م.

له‌ سه‌ره‌وردی سالار و کورانى سالار دواين، به‌لام حکومه‌تى نازربا‌يه‌گان به‌راستى بۆ نه‌وانه‌ ساغ نه‌بێوه. کورده‌کان به‌گه‌رمى له‌ به‌رامبه‌رى نه‌وانه ڕاده‌وه‌ستان و سه‌ریان بۆ فه‌رمانیان نه‌ده‌چه‌ماند. هه‌روه‌کو «ابن مسکویه» له‌ بابه‌ت چوونى ئین عه‌مید بۆ یارمه‌تى ئیبراهیم و گه‌رانه‌وه‌ی بۆ «ره‌ی» له‌ زمانى ئین عه‌مید وه‌رده‌گرێ که له‌وده‌مه‌دا له «ره‌ی» بووه و له‌گه‌ڵ ئین عه‌مید گفتوگۆی کردوهه. له‌ هێزى خاک و پیت و به‌ره‌که‌تى کردار و ده‌سته‌لاتى کوردان له‌ خاکی نازربا‌يه‌گاندا دواوه.

«ابن مسکویه» ده‌لتى: ئوستاد ره‌ئیس «ئین عه‌مید» له‌ پێش هه‌موو چتیکدا له‌وه ترسى هه‌بوو که دواى گه‌رانه‌وه‌ی له‌ نازربا‌يه‌گان بۆ ره‌ی، شارێک له‌و خاکه له‌ ده‌ست

ئىبراھىمدا نەمىنىت. كورد ھەموو خاكى ئازربايەگانىيان گرتىبو و بەسەر ھەمووياندا زال بىوون.

«ابن مسكويه» دەلتى: گفتوگۆيەكانى ئوستاز ئىبن عەمىد وەكو وەحىي ئاسمانى كەمىتىش بەخەتا نەچوو، لە دواى گەرانەوہيان لە ئازربايەگان حالى ئىبراھىم كە روو بەچاكي چووبوو و مەملەكەتى كەوتىووە نەزم و پىكىيەكەوہ. زۆر نەچوو ھى دىكە تەمايان لەو خاكە كرد و گرتيان.

كيسرەوى لە بەخشى يىكەمى «شەھريان گىنام» و لە لاپەرەي ۱۲۱ لە نوويسىنى «ابن مسكويه» دواوہ كە لە زمانى ئوستاد ئىبن عەمىديان وەرگرتووہ دەنوويسى كە لە نوويسراوہكانى «ابن مسكويه» و لەو قسانەي كە لە زمانى ئىبن عەمىد دەگىرپتەوہ، ئەم مەتلەبە گەلىك جاران دووبارەي كردۆتەوہ كە: كوردان لە ئازربايەگاندا گەلىك زۆر و بەدەستەلات و چىرەبوون. عىبارەتى فارسىيەكەي كيسرەوى بۆ موستەنەداتى تەريخي ئەمەي ھاتووہ: «در نوشته‌های ابن مسكويه و در نقلهائی كه او از زبان ابن عميد مى كند، اين مطلب تكرر شده كه كوردان در ازربايه‌گان فراوان و چيره بودند». ھەر لە دواي ئەو عىبارەتە كيسرەوى بۆ خۆي دەلتى كە: زۆرى و فراوانى كوردان لە ئازربايەگاندا لە ھەموو دەورپىكدا ھەر ھەبووہ (فراوانى كوردان در آذربايجان درهر دوره بوده است).

لپەرەدا بەو قسانە وامان بۆ ديار دەكرى كە كورد لە خاكي ئازربايەگاندا بەھىز و دەستەلات و زۆر و زۆردار بوون و لەودەمەشدا ئەبولھەيجا حوسىن -كە لەپيشدا ناوي گوترا- لە پوژاواي ئازربايەگان، بناغەي حوكمدارى دامەزراندبوو و كوردەكانى لەژىر ئالاي خویدا كۆكردبوونەوہ. ئىبن عەمىد و مسكەويە كە چووبوونە ئازربايەگان، ئەبولھەيجا حوسىن بەفەرمانرەواي «ئەھرو و زرقان»يان دى بوو.

«ابن مسكويه» لەو حوسىن راوہندى (راوادى) خواوہندى ئەھر و زرقان دواوہ و بەبى لىكدانەوہ «ابن مسكويه» و «ابن عميد» ئەو حوسىن خواوہندى ئەھر و زرقانىيان بەكورد ناوبردووہ.

بەبى شك حوسىن ئەبولھەيجا كورد بووہ كە ئەو دوو گەورەي تەريخ نوويس بەكورديان داناوہ كە بۆ خوشيان چاويان پىكەوتووہ و چوونەلاي و بۆ فەرمانبەرى ئىبراھىم، نوازشيان كردووہ (ھەرەكو گوترا).

كيسرەوى دەلتى گۆيا «ئىبن عەمىد» و «ئىبن مسكەويە» ديسان دووچار بەئىشتىباھ

بوون که نه بولله یجایان به کورد داناو و مه قسوودی ههردووکیان چیرهگی و دهسته لاتنی و گه وره بوونی نهوه؛ چونکو نه بولله یجا له پاش گرفتاری ئیبراهیم له جیتی نهو بۆته پادشای نازربایه گان و له دهوری ئیبراهیمیش دا به هیتز و زۆردار بووه. به لکه م گرفتاری ئیبراهیم هه به دهست نهو بووه. عیبارتهنی فارسییه کهی کیسرهوی نه مهیه: «گوبا ابن عمید وابن مسکویه نیز دچار اشتباه معروف گردیده اند ابوالهیجا را کرد می پنداشته اند و مقصود هردوو چیرگی اوست. زیرا ابوالهیجا که پس از دستگیری ابراهیم به جای او، پادشاه آذربایگان می شود، معلوم است که در زمانی ابراهیم نیز چیره و زورمند بوده است، بلکه باید گفت که گرفتن و بند کردن ابراهیم جز به دست او نبوده است».

لیردها ئیمه که لیتی ورد ده بینهوه، زۆرجوان و ئاشکرا بۆمان دیار ده کری و لهو سه ره بوردانه ی بنه ماله ی سالار و کرده وه کانیان راده بینین و باش تیده گهین که نه وده مه نازربایه گان سه رانسهر کورد و خاکی نازربایه گان هه موو له ژیر دهستی کورداندا بووه. کیسرهوی له به خشی ییکه م، لاپه ره ۱۷یدا که ده لئی: خو لاسه ی نهو شهرحانه نه مهیه که ئوستاز ره ئیس «ابن عمید» چوه نازربایه گان و له مالیاتی نهو خاکه دواوه... گو توویه: به لام مالتیک که له نازربایه گان ده گاته ئیبراهیم گه لیک که مه. بۆچی؟ چونکو ئیبراهیم به تنه ناسایی و خوشی له لای ژنان دهژی و هیچ ده میک ناپه رژیته سه ر نه زم و سامانی ولات و کوردان که به سه ر هه موو گو شه ییکی ولاتدا ده ستیان هه یه و به ده سه ته لاتن، هه ره بک له وانه بۆ خو یان مالیات وه رده گرن. فارسییه کهی جومله ی باسی کوردی نه مهیه: «چه ابراهیم باتن آسائی و خوشی پیش زنهازیسته، هرگز به نظم و سامان ولایت نمی پرداخت و کردان که به گوشه های ولایت دست یافته بوده اند، هرکدام برای خود مالیات می گرفت».

ئین عه مید پیاویکی چاترین زانا و گه وره ترین وه زیر بووه و «ابن مسکویه» ته ئریخ نویسی به ناوبانگ که له ده سه ته لات و هیتزی کورد له نازربایه گاندا دواون و حوسین کوری محمه د راوه ندی (راوادی) یان به کورد باسکردووه، زۆرباش نه مه ئیسپات ده کا که: کورد سه ریان بۆ ده یله م نه چه ماندووه و له گه ل نازادی خو یان خه ریکبون. هه رکه سالار مه رزه بان مردووه، زوو نه بولله یجا حوسین جیتی ده یسه می گرتو ته وه و حکومه تی دامه زرانده و له سه ر هه موو خاکی نازربایه گان بوو به پادشا، وه کو له فه سلئی سییه مدا دیته گوتن.

له سه ره بوردی ئیبراهیمدا دوو چتمان بۆ ئاشکرا ده بی: یه که میان نه مهیه سه رکه ش و فه رمانه واکانی کورد زۆردارتر بوون له ده وری نه ودا هیتز و ته وانیان پتر کردووه و به سه ر

دهيله مياندا زالېوون له دواميندا ئيبراهيميان گرتووه و له دزېکدا خستوويانته زيندانه وه و بۆ خوځيان به سهر خاکی خوځياندا بوون به پادشا .

دووه مېش سهر بهوردی ئيبراهيم و ههتا سالی ۳۶۹ زيندوومانی ئه وه که به تهن ئاسایی له گهډ ژن و کهيف به سهری بردووه ، نهک وهکو سالار مهرزه بان به مەيدانداري و شهر .

له دواميني بنه ماله ی سالاريان نه بولهديجا کوري ئهم ئيبراهيمه بووه له سهر دوین ماوه و چۆته ياریده دانی مووشیغ خاوهندی قارس - که له وه پیتش ناوی بیژرا - له گهډ سنباد کوري ئاشوود کوري ئاباس نیتوانی تیکچوو . سالی ۳۶۷ داوای يارمهتی له نه بولهديجا کوري ئيبراهيم سالار کردووه و له پاشان سالی ۳۷۰ يا ۳۷۱ هه موو موڤکی له دهست چوو . گۆيا ههتا سالی (۳۷۲) مانگی شهوال زندووبووه . (کيسره وی ، شهریاران گمنام ، به خشی يه کهم ، لاپهړه ۱۲۱ - ۱۲۲ - ۱۲۳) .

سالار ئيبراهيم

کوري مهرزه بان کوري ئيسماعيل کوري وهه سوودان

ئهم سالار ئيبراهيمه نه وهی ئه و ئيسماعيله يه که وهه سوودانی بابی له تارم نارديه ئه رده ویتل و کردیه پادشای نازربايه گان له جیگای کورانی سالار مهرزه بان که ناسر و جهستان بوو داینا . ههروه کو له سهر بهوردیاندا باس کراوه که سالی ۳۴۹ بوو به پادشا و به مهرگی خۆی مرد . به لّام له مهرزه بان کوري وهه سوودان که بابی ئهم ئيبراهيمه يه ناگادارنېن و ئه مانهش به بنه ماله ی دهيله ميانی گنګريان ناوده برتېن نهک «سالاريان» .

به لّام کورانی وهه سوودان چونکو برازای سالار مهرزه بان بوون ، ههر به سالاريان ناوبراون و سهر بهوردی ئهم ئيبراهيمی کوري مهرزه بانیش ناگاداری له دهستدا نييه ، ههر هیتند «ابن الاثير» له پيزی سالی سهر بهوردی فه خروده وهی بووه يه دا سالی ۳۸۷ ئهم ئيبراهيمه دواوه که به سهر خاکی زهنگان و نه بههر و سه هره وردا دهسته لاتي بووه . قه لا به ناوبانگه کانی ئيبراهيم دزی «سهر جيهان» يه عنی له خاکی موکرياندا ساين قه لای ئه مړۆ که بووه .

کيسره وی له به خشی يه که می «شهریاران گمنام» لاپهړه ۵۰ يدا ده لّی: دزی سهر جيهان له نزیک ساين قه لای ئيستادا له خه مسه بووه (یکی از دز های معروف او «سرجهان» بود ، در نزديکی ساين قلعه ی کنونی در خمه) . چونکو ئهم سالار ئيبراهيم دهيله ميه به سهر هیتندیک خاکی کوردستانی موکرياندا زالېووه . ده مه وی هه رچهند سهر بهوردیکه

دهستم كه وتبى لى بدویم.

«ابن الاثیر» سالى ٤٢٠ باسى نه كردووه كه ئىبراهيم سالار چى كردووه، بهلام سسته وى له «نزهة القلوب» دا كه ميگ له شهري ئه و قهزوينيانه دواوه و دهلى: له بهر شهر بارووى قهزوين خراپكرا، بهلام لهو سالددا مهحمود غهزنهوى چووبووه «په» و مهجدوده و لهى گرتبوو.

«ابن الاثیر» دهلى: كورى ئه و مهسعووده بهسهر خاكى زهنگان و نه بههردا زالبوو، له دواى گه پانه وى سولتان مهحمود له «په» يه وه بۆ خوراسان له نىوانى سالار ئىبراهيم و مهسعووددا شهر و كوژتار روويداوه و ئىبراهيم له دهست مهسعوود گرفتار بووه و بهدیل چووه.

«ابن الاثیر» ئه و سهر بهوردى دوورودىژ نوويسيوه ته وه. ئيمه ئه م سهر بهورده له «ابن الاثیر» و كيسره وى و بهيهقى وهرده گرین كه له م جىگاهه دا ده نىويسمه وه و به كورتى لى ده دویم:

يه مینوده وه سولتان مهحمودى كورى سه بوگته گین كه «په» گرت و خستیه ژیر فرمانى خو به وه، مهرزبان كورى حه سنى خى ئه ميل - كه يه كىك بوو له شازاده كانى دهيله م- په نای بۆ سولتان مهحمود بردبوو. مهحمود بۆ چوونه سهر خاكى سالار ئىبراهيم له شكرى دایه و به پى كرد كه ئه و خاكه له سالار بگرى.

مهرزبان ههستا چووه سهر سالار و هیندیک له دهيله ميان، چوونه لای و له وده مهشدا مهحمود روو به خوراسان گهراوه. سالار لینگیدا سهر قهزوين و له گه ئه و له شكره كه يه مینوده وه له وى دانابوو، شهري كرد. خه لکی شار يارمه تى سالار ياندا. خه لکى زۆر له سوپاهى يه مینوده وه كوژا و هى ماوى تهنگه تاوكران و ههلاتن. له دواى ئه وه سالار چو په نای برده ئه و كىوان و چۆمانه كه له نزیک سهر جیهاندا هه لکه وتبوون (ده وروپشتى چۆمى چه خه توو).

مهسعوود كورى سولتان مهحمود له «په» كه ئه و وهلامه ی پیدرا، به تالووكه هه لمه تى برده سهر سالار. له نىوانى ههردوولادا گه لىك شهر و كوژتارى چه ندجاره روويدا و له هه موواندا سهر كه وتن له لایه ن سالاره وه بوو.

بهلام مهسعوود رىگای فروفىلى گرت. كو مه ليه كى له سوپاهيانى سالارى هه لخه لانه ن، مال و دراوى بۆ ناردن، نه وانیش له هه موو چتى په نهانى سالار

مه‌سعوودیان ناگادار کرد و ده‌سته له‌شکر تکی مه‌سعوودیان له‌ریتگای تکی ناشاره‌زاوه برده پشت سه‌ری سالار. رۆژی یه‌که‌می ره‌مه‌زان ئه‌و ده‌سته له‌شکره له‌پشته‌وه و مه‌سعوود له‌پیشه‌وه بۆ سالار چوون و هه‌لمه‌تیا ن برد.

سالار به‌وه سه‌ری لێ شتیا و پرووی له‌هه‌لاتن کرد. له‌شکره‌که‌شی هه‌ر یه‌ک به‌لایه‌کدا هه‌لاتن و بلاوه‌یان کرد. سالار بۆ خوشی له‌جیگای تیک په‌نه‌ان بوو. ژنه‌ لادییه‌ک جیگای ئه‌وی به‌مه‌سعوود نیشاندا. مه‌سعوود پیاوانی نارد و گرتیان. له‌گه‌ڵ خۆیدا برديه‌ دزی (قه‌ڵا) سه‌ر جیهان که له‌ ده‌ست کورپی سالاردا بوو؛ لیتی خوازت دز به‌ده‌سته‌وه بدات، ئه‌ویش نه‌یدا. مه‌سعوود هه‌موو دزه‌کانی سالاری گرت و ماڵ و دارایی سالاری هه‌موو تالانکرد. له‌سه‌ر کورپی سالار که له‌سه‌ر جیهان بوو، هه‌روا له‌سه‌ر گه‌وره‌کانی کورد که له‌و نزیکانه‌ بوون، خه‌رجیکی دانا که سالانه‌ بیده‌نه‌ گه‌نجینه‌ی مه‌سعوود.

کیسه‌روی له‌به‌خشی یه‌که‌م و لاپه‌ره‌ ۵۱ ده‌لتی: «مه‌سعوود دزه‌های دیگه‌ر و سراسر خاک سالار را بامال هایش تصرف نموده بریسر او درسرحهان و بر بزرگان کردان - که در آن نزدیک ها بودند- مالی قرار داد، که سالانه بپردازند».

ئه‌و قسه‌ی کیسه‌روی زۆرچاک بۆمان نا‌شکرا ده‌کا که له‌وده‌مه‌دا گۆشه‌یه‌کی کوردستانی موکریان که‌وتۆته ده‌ست سالار و هه‌موو خاکی موکریان سه‌رانسه‌ر کوردی تیتدا بووه و ئه‌و کوردانه‌ خاوه‌ند ده‌سته‌لات بوون. که مه‌سعوود وه‌کو خه‌رجی له‌سه‌ر کورپی سالار دانا به‌و جۆره‌ش له‌سه‌ر گه‌وره‌کانی کوردی داناوه که له‌ نزیک سه‌ر جیهان گه‌وره‌بوون. لیتیه‌دا که‌وا ئه‌هه‌مییه‌ تیکیان پیتدراوه‌ دیار ده‌کرێ که هه‌ریه‌ک له‌وانه‌ دارای مولک و خاک و میللته‌ بوون که وه‌کو کورپی سالاریان داناوان و له‌ ریتی پایه‌ی ئه‌ویان هیتاونه‌ته ئه‌ژماره‌وه. دیاره‌ شه‌ری کورپی مه‌حموود له‌گه‌ڵ سالاردا گه‌لیک جار بووه هه‌تا شکاندوویه. له‌ عیباره‌ تیک کیسه‌روی له‌ به‌یه‌قه‌ی ده‌گیتیه‌وه که ده‌لتی: له‌ زستانی‌که‌دا چه‌ند ئاره‌زوو گه‌ینه‌ جی؛ وه‌کو: شه‌ر له‌سه‌ر جیهان و گرتنی سالاری تارم و له‌ کورپی کاکۆدان و سوپاهان گرتن. «دریک زمستان بسیار مراد به‌حاصل آمد چون جنگ به‌سر جهان و گرفتن سالار طارم و پس از آن زدن پسر کاکو و گرفتن سپاهان». له‌ دوا‌ی ئیبراهیم، سالاری کورپی بۆته‌ فه‌رمانیه‌وا. کیسه‌روی (شه‌ریاران گمنام) و ناسر خوسه‌روی به‌دریتی له‌ بنه‌ماله‌ی ده‌یله‌میانی کونگریان و سالاریان دواون.

فەسلە ئىتتەم

ئەبۇلھەيجا حوسەين كۆرى مەھمەد

كۆردى راۋادىيان

لە فەسلە دوۋەمى ئەم بەندەدا بەكورتى لە ئەبۇلھەيجا كۆردى راۋەندىيە دواۋىن كە لە دەۋرى مەرزەبان سالارى دەيلەمىدا لەسەر خاكى ئەھر و زرقان فەرمانىۋايتكى كورد بوۋە و لە چوۋىنى «ابن عميد» و «ابن مسكويه» بۆ ئازربايەگان ديسان لىتى دواۋىن و دوۋبارە كۆردنەۋەى جوان نىيە؛ بۆيى لىتى نادۆتەمەۋە.

«ابن حوقل» لە رېزى سالى ۳۴۴دا نوۋىسيۋىە كە ئەبۇلھەيجا خاۋەندى ئەھر و زرقان بوۋ. ھەر سالى ھەىچا ھەزار دىنار باجى بەمەرزەبان سالارى دەيلەمى دەدا. مودەقىقى تەئرىخى دەيلەمىيان سەيد ئەحمەد كىسەرەۋى لە «ئاسۋغىك» مېژوۋنوۋىسى بەناۋبانگ ۋەردەگرئ و «ابن حوقل» و «ابن مسكويه» ديسان لىتى دواۋن، كە ئەبۇلھەيجا كۆردى راۋادى بوۋە. مەملانى كۆرى ئەبۇلھەيجا بەنەۋەى راۋادىيان ناۋيان ھىناۋە.

ھەرۋەكۈ لە پىتشدا لىتى دواۋىن. ئەبۇلھەيجا حوسەينى كۆرى مەھمەد ۋەھسودان كنگرى براى مەرزەبان سالار، قاقەزىتكى ۋەرگرت لە سالى ۳۵۰دا كە كۆمەگى ئىسماعىلى كۆرى بدا و بچىتە سەر ئىبراھىمى كۆرى مەرزەبان كە برازى ۋەھسودان و ئامۇزى ئىسماعىل بوۋ. كىسەرەۋى لە «شەھرىاران گىنام» بەخشى دوۋەم - لە لاپەرە ۳۷دا دەلتى: ئەم حوسەينە كە ۋەھسودان داۋاى يارمەتى لىتى كەرد، ئەم ئەبۇلھەيجا يەيە كە لەدوامىندا بوۋ بەپادشاى ئازربايەگان. كۆرى ئەو ناۋى مەملان بوۋ بەناۋى بابى حوسەين كراۋە «مەھمەد». لە رەۋشتى زمانى كوردان داۋە بە «مەھمەد» دەلتىن: «مەمۆ - مەمى - مەملان» پىتى «ح» و «د» فرى دەدەن بە «مەم» ناۋى دەبەن، مەم چكۆلە دەكەنەۋە و پىتى دەلتىن: «مەمل - مەملۆك - مەملان».

حوسەينى كۆرى مەھمەد (ابو الھىجا) سالى ۳۷۸ زىندوۋ و حوكمرانى ئازربايەگان بوۋە. كىسەرەۋى دەلتى: ئەبۇلھەيجا كۈنيەى حوسەين بوۋ كە ئەو حوسەينەى لە دەۋرى سالاردا فەرمانىۋاى ئەھر و زرقان بوۋ.

ھىندىك لە مېژوۋنوۋىسەكانى ئەرمەنى لە «دېرنىق»ى بىنەمالەى ئارجرونى كۆرى غاغىق (خاچىك - ھاىك)ى حوكمرانى واسپۇرگان (ۋان - ئەردوباد - نەخچەۋان) كە دواۋن دەلتىن: غاغىك لە دواى مردنى بابى بۆتە حوكمرانى واسپۇرگان (ئەپوخرىب) كە

سوپه‌هداری خۆی بوو. چونکو پیر و ئوفتاده بوو له سوپه‌هداری خست و یه‌کیکی دیکه‌ی له جینگای ئه‌و دانا و کردیه سوپه‌هدار که ناوی «سه‌رکیس» بوو. ئه‌وه له «ئه‌بوخریب» گران هات و له دلی گرت. به‌په‌نهانی پیاوانی نارد له لای ئه‌بوله‌ه‌یجا‌ی حوکمرانی هیر (خۆی) و زاراه‌ند (سه‌ماس) و بۆ هه‌لمه‌ت بردنه‌سه‌ر دێرنیق و خاکی ئه‌نجیواجیک (وستان) هانی دا.

ئه‌بوله‌ه‌یجا له‌شکری برد و چوو هه‌ر خاکی ئه‌نجیواجیک و هه‌لمه‌تی برده‌سه‌ر واسپورگان و ده‌ستی به‌کوژتار و تالان کرد. دێرنیق له‌شه‌ردا به‌دیل گیرا، ئه‌بوله‌ه‌یجا له‌گه‌ڵ خۆیدا برده‌وه‌ له‌هیر (خۆی) و له‌وی به‌ندی کرد.

ئه‌بوخریب که ئه‌وه‌ی کرد، خه‌لکی ئه‌رمه‌نستان لێی توپه‌بوون و رقیان لێ هه‌ستا و له‌ کلیسه‌کاندا له‌ په‌حمه‌تیان ناو‌می‌دکرد و ده‌نگیان لێ گۆری. قه‌شه‌کان له‌کلیسه‌دا جوتیان پێ ده‌دا و تووکیان لێ ده‌کرد.

ئه‌بوخریب له‌ به‌دکرداری خۆی په‌شیمان بووه‌وه و بۆ رزگار‌بوونی دێرنیق ته‌قه‌لای دا. وه‌لامی دایه‌ که له‌گه‌ڵ ئه‌بوله‌ه‌یجا بۆ شکار له‌ شار ده‌رکه‌وت. رکیث له‌ ئه‌سپ‌دا و هه‌لتی. ئه‌وان له‌ که‌لتین فریای ده‌که‌ون و ده‌پرفیتن.

له‌و رۆژانه‌دا دێرنیق له‌گه‌ڵ ئه‌بوله‌ه‌یجا له‌ هیر که‌ ده‌رکه‌وتن و روو به‌گۆلی ورمی ئه‌سپی ئاژۆت و هه‌لات. پیاوانی ده‌ست و پتیه‌ندی ئه‌بوله‌ه‌یجا که‌وته‌دوو‌ی. ئه‌بوخریب به‌شیری رووته‌وه له‌که‌لتین بۆیان ده‌رپه‌ری و به‌کوژتار تێیان که‌وت: گه‌لێکی لێ کوژتن. ئه‌بوله‌ه‌یجا و ئه‌وانه‌ی له‌گه‌ڵی مابوون، گه‌رانه‌وه‌ نیتو‌شار. ئه‌بوخریب به‌دل‌خۆشی دێرنیقی برده‌وه‌ ئه‌رمه‌نستان: (کیسه‌روه‌ی، به‌خشی دووه‌م - تاریخی میکایل چامچیان جلدی دووه‌م لاپه‌ره ۸۲۶ به‌دوورودریژی ئه‌وه‌ ده‌نووسن).

دێرنیک (دێرنیق) له‌ سالی ۳۳۲ تا ۳۴۹‌ی هه‌جری حوکمرانی کردووه‌. کبسه‌روه‌ی ده‌لتی: له‌و ساله‌دا ناوی ئه‌بوله‌ه‌یجامان له‌ خاکی خۆی و سه‌ماسدا نه‌ی‌یستوه‌. له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا نوویسراوانی «ابن حوقل» له‌ ده‌ست‌دان که‌ سالانی ۳۴۴ حوکمرانه‌کانی نازربایه‌گان یه‌ک به‌یه‌ک باجیان داوه‌ به‌مه‌رزه‌بان ده‌یله‌می.

میژروونویسه‌کانی ئه‌رمه‌نی هه‌رچه‌ند «ئه‌هر» و «هیر» و «رزقان» و «زاراه‌ند» یان لیک جوی نه‌کردوونه‌وه، به‌لام چوونی ئه‌بوله‌ه‌یجا بۆ سه‌ر ئه‌نجیواجیک و تالان‌کردنی و هه‌لاتنی دێرنیق له‌ هه‌زه‌وه‌ روو به‌ده‌ریا، جگه‌ له‌ شاری «خۆی» نه‌بێ جینگایه‌کی دیکه‌

نەبوونی، کیسره‌وی باسی کردووه و ده‌لتی: هیر - ئهر «خۆی» یه و ڕزقان «سەلماس» ه. به‌لام لیڤه‌دا کیسره‌وی ده‌لتی: هه‌لمه‌تی ئه‌بوله‌یجا له‌و ساڵه‌دا له‌به‌ر بوونی سالار مه‌رزهبان ڕێک ناکه‌وێ. ده‌یی له‌ نیوانی سالانی ۳۳۷ - ۳۴۲ دا بووبێ که مه‌رزهبان له‌ قه‌لای «سمیرم» دا له‌ به‌ندی دا بووه و حوکمه‌رانه‌کانی نازریابه‌گان له‌و سالانه‌دا نازاد و سه‌ربه‌خۆ بوون؛ بۆی ئه‌بوله‌یجا توانیویه بیزوێته‌وه.

۱- پادشاهی ئه‌بوله‌یجا

له‌سه‌ر گۆرdestانی نازریابه‌گان و نازان و ئهرمه‌نستان

ده‌وری نیوانی سالی ۳۴۰ تا ۳۶۹ هه‌جری ده‌ورێکی تاریکه. ئه‌وه‌ی له‌و سالانه‌دا زۆر له‌و خاكانه‌ دوابێ، ئه‌ویش «ابن مسکویه» بووه. به‌ده‌ختانه له‌ سالی ۳۶۹ دا ته‌ئریخی «ابن مسکویه» دوابی دیت. بۆیه‌ لاپه‌ره‌ی ته‌ئریخی نیوانی ۳۲۰ و ۳۶۹ زۆر بێ سه‌روه‌ر و تاریکه و بێده‌ست په‌سه. سالی ۳۲۰ یکه‌مین میژوونوویسیکی سه‌ره‌هۆردی ئه‌و ساڵه‌ی ده‌ست پێک‌دووه «ابن الاثیر» ه که سه‌ره‌هۆردی ئه‌میر وه‌هسو‌دانی کوردی راوادی باس ده‌کا که پادشای نازریابه‌گان بووه. ئه‌حمه‌د کیسره‌وی له‌ به‌خشی دووه‌می «شه‌ریاران گنهام» و لاپه‌ره‌ ۴۰ دا که‌میک ناگادارمان ده‌کا و ئه‌و چه‌ند ساڵه‌ی بێژاو که به‌تاریکی راپه‌وراوه له‌ میژوونوویسانی ئهرمه‌نی (وه‌کو ئاسوگیک دارونیچی) وه‌گرته‌وه. ئێمه‌ش ئه‌وه‌ ده‌که‌ینه سه‌رمایه و لێی ده‌دوێن که ئه‌مه‌ی هاته‌وه و ده‌ینوویسینه‌وه.

له‌و ده‌وره تاریکه‌دا که‌لێک چتی زل و به‌ئه‌همیه‌ت روویداوه بۆ ته‌ئریخی کوردی نازریابه‌گان شایانی لیۆر‌دبوونه‌وه و پشکنینه که ئه‌ویش که‌وتنی بئه‌ماله‌ی سالاریانی ده‌یله‌می و سه‌رکه‌وتنی کوردی راوه‌ندی و گورفتاری ئیبراهیم سالاری دوامینی سالاریان بوون و هێز و ته‌وانای و فره‌بوونی کوردان له‌ نازریابه‌گاندا.

ئه‌بوله‌یجا که‌ی بۆته پادشا نادیار و گومه، به‌لام هێنده‌مان بۆ ئاشکرا بووه که سالی ۳۷۰ تا ۳۷۱ ئیبراهیم سالار گیراوه؛ هه‌روه‌کو له‌مه‌وپێش لێی داوین. به‌قسه‌ی هێندیک میژوونوویسان ئیبراهیم له‌ ده‌ست ئه‌بوله‌یجادا گرفتار و پوچ بۆته‌وه. چونکه ئه‌مه‌ چتیکه ئاشکرا و رووناک که ئه‌بوله‌یجا راوه‌ندی له‌ ده‌وری حوکمه‌رانی ئیبراهیمدا نه‌به‌رد و زۆردار و به‌ده‌سته‌لات و خاوه‌ند هێز و ته‌وانا بووه. له‌و حوکمه‌دارانه‌یه که له‌ نازریابه‌گاندا ئه‌وده‌مه‌ یکه‌مین سه‌ره‌ات و گه‌وره‌ بووبێ. هێز و ته‌وانای ئه‌بوله‌یجا ئیبراهیم نه‌وه‌ی سالاری گرت و بۆ خۆی له‌ جێگای ئه‌و بوو به‌پادشای نازریابه‌گان. ئه‌وانه

بۆمان وهدیار دهخا که ئیبراهیم له سالی ۳۷۰ یان ۳۷۱ گیراوه و ئه‌بۆله‌یجا بۆته پادشای نازربایه‌گان و ریشه و بنه‌چه‌که‌ی ده‌یله‌میانی له‌و خاکه‌ ده‌رخستوه و فرتی داوه و بۆ خۆی له جیتی وان جیتیگیربوه.

ییکه‌مین ئاگاداری ئیتمه له پادشاهی ئه‌بۆله‌یجا ئه‌مه‌یه که له‌شکری بردۆته سه‌ر ئه‌رمه‌نستان و له‌گه‌ڵ ئه‌بۆده‌له‌ف به‌شه‌ر هاتوه و شکاندوویه. له‌پاش ئه‌وانه به‌گژ «ئاشوود ئارجرونی» داچووه و به‌سه‌ریدا زالبوه. ئه‌وه پتر که‌وره‌ی کردووه و له‌ کیشوه‌رگیردا دلیر بووه. پادشایانی ئه‌رمه‌نستان باجیان داوه به‌ئه‌بۆله‌یجا.

ئه‌بۆله‌یجا که کاروباری پادشاهی له‌ نازربایه‌گاندا رێک خستوه و پشیتی ناوخی ده‌ره‌م و به‌ره‌م کردووه، بناغه‌ی فه‌رمانپه‌وایی له‌ خاکی نازربایه‌گاندا توندکردووه. سالی ۳۷۷ به‌له‌شکرێکی جه‌نگی و نازاوه چۆته سه‌ر ئه‌رمه‌نستان و باجی چهند ساله‌ی پاک وه‌رگرتوه. سه‌ری ئه‌بۆده‌له‌فی نه‌رم کردووه.

ئاسۆغیک میژوونوویی ئه‌رمه‌ن ده‌لتی: ئه‌بۆله‌یجا کوردی روادی ئه‌میری نازربایه‌گان به‌ سه‌د هه‌زار له‌شکه‌ره‌ لینگی دا سه‌ر ئه‌بۆده‌له‌ف. سالی ۳۷۷ ه‌ شاره‌کانی له‌ ده‌ست سالار ده‌رخست و خاکی گۆغدنی تالان کرد و چووه سه‌ر شاری دۆین و گرتی و باجی سالانه‌ی رابردووی له‌ ئه‌رمه‌نییه‌کان ئه‌ستاند.

پادشای سه‌نباد (پادشای باگراتۆنی، که گه‌وره‌ترین فه‌رمانپه‌وایانی ئه‌رمه‌نستان بوو) خه‌رجوباجی به‌دیاریتکی قورسه‌وه بۆ نارد و گه‌لیک پێشکه‌شی گرانی دا (ئاسۆغیک لاپه‌ره ۱۸۶).

دووه‌مین سه‌ره‌بۆردی ئه‌بۆله‌یجا ئه‌مه‌یه که له‌شکری بردۆته سه‌ر واسپۆرگان گرتنی ده‌ست پێ کردووه. له‌ سالی ۳۷۸ ه‌یجریدا مه‌رگ ئێخه‌گیری بووه و له‌و ئاره‌زووه‌ی پاش خستوه.

کیسه‌روه‌ی له‌ به‌خشی دووه‌م لاپه‌ره‌ی ۴۲ له‌ ئاسۆغیک وه‌رده‌گرێ و به‌مجۆره‌ باس ده‌کا: کوپتکی خاوه‌ندی «خۆی» به‌چهند که‌سته‌که‌وه چۆته لای ئاباهۆنیک (ئه‌مه‌ خاکیکه‌ له‌کن ئه‌رمه‌نییان به‌و ناوه‌ نوویسه‌راوه؛ خاکی دیاره‌که‌ر و مووسلتی ئه‌مه‌رۆکه‌یه. ئه‌ویش ناوی «باد» کوردی حوکمرانی ئه‌و خاکه‌ که له‌ لایه‌ن ئه‌رمه‌نییه‌نه‌وه به‌ئاباهۆنیک ناوبراوه بۆیه به‌و خاکه‌ش گوتراوه ئاباهۆنیک). ئه‌و کوپه‌ ئه‌میره‌ی «خۆی»ی چۆته خاکی ئاباهۆنیک و گه‌راوه‌ته‌وه و له‌ نزیک شاری خۆی که له‌ که‌نار دێیه‌ک منداڵانی جوان و قه‌شه‌نگی

نەرمەنبییان یاری و گەمەیان کردوو، ئەو کۆرە ئەمیرە لە ئەسپ دابەزیووە و ئەو مندالانە ی گرتوون و سواری کردوون و بردوونی.

سەرکیس ناو پیاویکی نەرمەنی کە ئەوێ دیو، بەشیری پووت کەوتۆتە دوویان. کۆری ئەمیری کوردانی کوژتوو و پیاوەکانی هەموو لەت و پەل کردوو، مندالە نەرمەنبیەکانی رزگار کردوو و گەراوەتەو و بردوونێ مالتی خۆیان.

خاوەند شاری خۆی - کە بابی کۆرە کە بوو - پیاوانی ناردە لای ئەبۆلەهەجە کە تۆلە ی بۆ بکاتەو، لەبری ئەو چاکە یە شاری «خۆی» پێ بدات.

ئەبۆلەهەجە ئەو خواھێشتە ی پەسند کرد و لەشکرێکی قورسی ھەلگرت و چوووە سەر واسپۆرگان. کە نزیک بۆو، لەشکری کردە سێ بەش کە لە سێ لاو ھەلەمت بێن. ئەو شەو نزیک بەیانی سۆپاھیان کە ھەستا ئەبۆلەهەجەیان لە چادری خۆی بەمردووی دیووە. ئەو ئارەزوو بەجێ نەھات.

ئەبۆلەهەجە زۆر ژیاو و پیر و ئوفتادە ببوو، لە سالی ٣٤٤ ھ بەحوکمران ناسراو. نزیکە ی سێ و شەش سال پادشاهی کردوو.

٢- مەملانی کۆری ئەبۆلەهەجە

ئەحمەد کیسەرەوی لە ناسۆغیک وەرەگرت، دەلتی: مەملان لە دوا ی ئەبۆلەهەجە ی بابی بوو بەپادشای نازرباھەگان.

کیسەرەوی لەو بابەتەو گەلیک گفتوگۆی کردوو و لە مایە ی ناوی مەملان دواو کە ئەمە «محمد» و بەزمانی کورد (زەری) بۆتە مەمل و ئەلف و نوون زایدە. لە پەوشتی کوردان دایە «محمد» دەکەنە مەم یا مەمن - مەمۆ. مومکینە ئەلفونوون بۆ جەمع و تەسغیر ھاوئێژا بێتە سەر مەمل و بووبێتە مەملان ھەرۆک: فەزلان و سەھلان و ھورمان و فەیرۆزان و مرکریان و سۆران. مێژوونوویسەکان ئەوەیان کردۆتە مایە ی گفتوگۆیەکی زۆر، بەلام قسە ی ھیچ کامێکی مێژوونوویسەکانمان لەلا نەبوو تە دەستوور کە لاگیر ی بەکتیکان بکەین، بۆی لێدواندنی ئەوەمان بەبێدەنگی رابوارد.

یئکه مین شهری مهملان

له گهډل نهرمه نی و گورهیان

سهرهوردی مهملان جگه له دوو لهشکرکیشی نه بی بۆ سهر نهرمه نستان، چیدیکه مان له دهستدا نییه که لیته دا بیکهینه سهرمایه. نهو دوو شهرهی مهملان له گهډل نهرمه نستان و گورجستاندا زۆر سهرهوردیککی گه ورن؛ چونکو تنها ههر له گهډل گورج و نهرمن به شهر نه هاتوه، به لکو له گهډل ته رسا و پۆم و دراوستیکانی شیدا شهری کردوه و به ناوی جیهاد به گژ چه لپاییه کاندایا چوه و موسلمانانی دوور و نزیک یارمه تیان داوه و به هاوارییهوه چوون و به چک و مال و سهرمایه ی خویانهوه کۆمه گیان کردوه.

نهو شهرانه ی مهملان به شهری دینی نه ژماردراون له پتی نیسلامدا بۆ جیهاد چۆته سهر نهرمه نستان و گورجستان و نهو شهرانه ی به ناوی غهزا و جهادهوه ناوبانگیان کردوه. بۆیه نیسلامه کان له هه موو لاییکه وه یارمه تیان داوه. نهک شهری کیسه ورگیری بووه. جا له بهر نهوه مهملان له نیتو ئومه راکانی نیسلامدا چێگای به رزبووه.

بوژی به ناوبانگی ته ورتری «قه تران» به پارچه ههلبهستیکی به تاییه تی به نه میر نه بولحه سه ن شه دادی کوردی راوه ند، حوکمرانی ناران و گه نجه ی هه لگوتوه و باسی نه میر وه هسودانی کورێ مهملان، حوکمرانی نازربایه گانیشی تیدا کردوه. نه مه شیعرێکیه که ده لێ:

یکی بگيرد چندان که داشتی مملان

یکی بگيرد چندان که داشتی فضلون

یئکه مین جار لهشکرکیشی نه میر مهملان بۆ سهر نهرمه نستان به مجۆره بووه: سالی ۳۸۰ نه میر باد کوردی که سهرهات و پادشا به ناوبانگ و غاری و موجهیدی ناوداری نیسلام و حوکمرانی دیاربه کر و لاییککی زلی نهرمه نستان و لاییککی مووسل بوو. بناغه ییککی توندی حوکمرانی لهو خاکه دا دامه زرا ندبوو. لهو ساله دا له که نار مووسل شهری ده کرد له نه سپ به ربۆوه و مرد (ته ماشای کتیبی - پێشکه وتن - چاپکراوی ئیمه بکری له ویدا دوورودریژ لئی دواوین).

داویت (داوود) والی نهرمه نستان که دهستنیسانی پۆمیان بوو، چوه سه ر شار و قه لای منا زگرد (مه لازگرد) - که یه که شار و قه لاییککی باد کوردی بوو - ده وریدا و ته نگه ی به دانیشته وانی قه لا هه لچنی و برسیه تی و نه بوونی میله ته که ی په رتشان کرد؛

له دواييدا به «نهمان» خوياندا به دهسته وه. نهمه نييه كان همموياني له شار دهر كردن و مال و نهموالي موسلماناني خسته ژنير دهسته وه.

نهمو به دره وشتي و خراپهي داويت له نهميره كاني موسلمانان گران هات؛ وه لاميان به داويت دا كه له شار دهر كه وي و بيداته وه دهست موسلمانان. داويت نه يويست و گوئي نه دايي.

له هممو لايي كه وه موسلمانان خروشان و له ژنير نالاي نهمير مه ملاندا كۆبوننه وه. به دره وه نهمير مه ملان لينگيدا سهر نهمه نستان له ناحيه ي «چاغ گيود» - كه ناحيه يتيكي نارارات بوو - له شكر به زبان كرد. لهو لاهه داويت [له] نهميره كاني چه لپايي كه نهميري گورجستان و نهمه نستان بوون، بو يارمه تيدان كۆمه كي ليخوازنن. به پشتيواني غاغيق باگراتوني حوكمراني «ناني» و «ناباس» باگراتوني حوكمراني قارس و باگرات حوكمراني گورجستانه وه، له شكر تيكي قورسي كۆكرده وه له شاري ولاشگرد «نالاشگرد» - كه يه كييك بوو له شاره كاني ناحيه ي «باگراوه ند» - رووبه پرووي له شكر ي مه ملان پيزيان گرت.

ناسوغيك له لاپه ره ۲۵۷ - ۲۵۸ كه له م شهره دواوه ده لتي: موسلمانان ترسان و شهر يان نه كرد. شه وي به ناحيه ي باگراوه نددا بلاو بوونه وه، هممو ناواييه كانيان سووتاند و هه لاتن و گه رانه وه. به وجۆره روو به خاكي خويان به په راگه نده يي بلاوه يان كرد.

ماتيوسي ئورفهي كه ميژوونوويستيكي ديكي نهمه نييه و هه روا چامچيان له لاپه ره ۸۷۸ دا ده لتي: كارمراگيل سهر كرده يه كي داويت كه وته دووي شكسته ي ئيسلامان، گه ليكي كوژتن و ژني مه ملان له شهر دا به ديل گيرا و و برديه لاي داويت.

نيمه لهو شهره ي مه ملان و نهمه نييان جگه له نوويسيني نهمو سي ميژوونوويسانه ي نهمه نني دهستمايه يتيكي ديكه مان دهست نه كه وت. نهمه د كيسره ويش لهو شهره هه رچييه كي نوويسيوه ته وه لهواني وهرگرتوه.

دووهمین شهری مه‌ملان

و له‌شکرگیتی بۆ سەر ئهرمه‌نستان

مه‌ملان بۆ جيه‌هاد و غه‌زا سالی ۳۸۸هـ جاري‌کيتشا و موسلمانانی هه‌موو لاييتکی بۆ ياريده‌دان خوازته‌ لای خۆی. له‌ موسلمانانی عيراق (مادان) و له‌ پارس (پارسیا) و خوړاسان و جیگایانی دوور له‌ ده‌ره‌ی کۆبوونه‌وه. هه‌موو ئه‌هالی ئاوريايه‌گانی‌ش به‌گه‌وره و بچووکیانه‌وه که‌وتنه‌ ژێر چه‌که‌وه و ئاماده و سازي جيه‌هاد بوون.

ئاسۆغیک میژوونوویسی به‌ناوبانگی ئهرمه‌نی ئه‌و جاري جيه‌هاد به‌مجۆره‌ ده‌نوویسی و ده‌لیت: ئه‌میر مه‌ملان ده‌یه‌ویست به‌سەر هه‌موو خاکی ئهرمه‌نستان و گورجستاندا زال بێ و ئه‌و کیشوره‌ بگری و بیخاته‌ ژێر فه‌رمانی خۆیه‌وه و ئاره‌زووی ئه‌وه‌بوو شاری گارنی (ئه‌ره‌زهرۆم) له‌وه‌پیش که‌ رۆم تیکیان دابوو و وێریانان کردبوو، دیسان ئاوه‌دانی بکاته‌وه و میلله‌تی خۆی تیدا دامه‌زرینیته‌وه‌و به‌تۆله‌ی مزگه‌وتی گه‌وره‌ی ئاباهوونیک (منازگرد - مه‌لازگرد) که‌ ئهرمه‌نییه‌کان تیکیان دابوو، خاک و ناحیه‌ی «دایک» که‌ هی داویت بوو بچیتته‌ سه‌ری و تالانی کات و کوژتاریان لی بکا.

به‌ئومید و ئاره‌زووه‌ جاري جيه‌ادی کيتشا و موسلمانانی بۆ سەر ئهرمه‌نییان هاندا. له‌ ته‌ورێز له‌شکری که‌ پتیکه‌وه‌نا، له‌ شار ده‌رکه‌وت و له‌ ریتگی «خۆی»یه‌وه هه‌لمه‌تی برده‌سه‌ر خاک و شارانی واسپۆرگان، له‌ ناحیه‌ی ئاباهوونیک دابه‌زی و له‌شکره‌زی کرد و ده‌ستی بۆ گرتنی ئه‌و خاکه‌ درێژکرد (گۆیا ئه‌وده‌مه‌ واسپۆرگان و پادشایانی ئارجروونی له‌ژێر فه‌رمانی مه‌ملاندا بوون).

داویت خاوه‌ندی «دایک» چونکو پیر و ناتوان بوو، نه‌شیا بۆخۆی بچیتته‌ مه‌یدانی جه‌نگ و شه‌ره‌وه، هاواری له‌ پادشایانی خاچه‌رستی دراوسێکانی کرد و یارمه‌تی لیخوازتن و بۆ شه‌ری دینی هانیدان. غاغیک پاشای «ئانی» به‌ شه‌ش هه‌زار له‌شکری جه‌نگی ئهرمه‌نی و گورگینی کوری باگارت پادشای گورجستان به‌ شه‌ش هه‌زار گورج و ئاباس ئهرمه‌نی پادشای قارس به‌هیتندیک پیاوانی یارمه‌تیبیان کردو به‌چه‌ک و پتیبسته‌وه له‌شکرێکی دواژه‌، سێزده‌ هه‌زارکه‌سی بۆ کوژراوه. داویت له‌گه‌ڵ هیتێکی که‌ بۆ خۆی هه‌یبوو له‌ژێر سه‌رداری جویرائیل ناو پالنه‌وانیکی دلیری ئهرمه‌نییدا ئه‌و له‌شکره‌ی بۆ پیش مه‌ملان ئاژۆت. له‌شکری ته‌رساكان له‌سه‌ر ته‌په‌ییتکی له‌ خاکی ئاباهوونیک پرووبه‌رووی له‌شکری نیسلا م راهه‌ستان.

تەرساكان كە [لە] پەرى و زۆرى لەشكرى مەملان وردبۆنەو و ھەيز و تەوانايى ئىسلاميان چاوپىتكەوت نەيانتوانى خۆ لە شەپ و كىشە بدەن و بچنە مەيدانى كوژتارەو. جگە لەبەر خوداپارانەو چارەى رزگار بونيان نەدۆزىيەو. بەرەبەرى قەشەكان دەستى نياز و لاواى كۆپوزاندنەو ەيان روو بەبەرزايى بلند كرد و پارانەو و ھەريىك لەسەرخۆى دانا كە لەم تەنگانەيە رزگار بن، مالىكى بى ژمار بدەنە ھەژاران و لە پتي خودادا دراويكى قورسيان دا بەدەست تەنگ و نەدارەكان و خىر و خىراتىكى زۆريان بەخشيەو. ئاسۆغىك سەركەوتنى ئەرمەنى لە دوامىنى ئەو شەپەيدا و شكان و ھەلاتنى ئىسلامانى لە رووى تەدەسووبى دينيەو باسكردو. پۆژى دووشەمەى نيوى مانگى پايز لە ھەردوو لاو لەشكر رووبەرووى يەكدى راوستان و بۆ شەپ و كوژتارى يەك، ريزبون. ھەتا نيوہۆ چەند پالەوانىكى گورجى چوونە مەيدانەو، زۆرچاك شەريان كرد و پىنج كەسيان لى كوژرا. موسلمان بەجارتىك ھەلمەتيان برد و پەلاماريان دان. ئەرمەنى ناچار سواری ئەسپ بوون و چوونە پيشەو و شەپ و كوژتاريان دامەزراند.

ئاسۆغىك لە لاپەرى ۲۶۱ و ۲۶۵دا گەلىكى بەئەرمەنيەكان ھەلگوتو و ئەویش لەبەر دوعاى خىروخيتراتى كە كرديان سەركەوتوون و دەلى: لە خوتن جۆگە پر ببون و ئىسلام شكاندرا و كۆمەلەيىكى زۆرى ئىسلام لە دەست ئەرمەن و گورجياندا پووچكرانەو و كوژران.

لەو لەشكرە زلەى مەملان زۆر كەمى رزگار بوو و گيانى لە چنگ دليرانى ئەرمەن و گورج بەدەبرد و ھەلاتن. پالەوانەكانى ئەرمەن و گورج ھەتا نزيك دەروازەى ئەرگيش (ئەرجيش) لە دووى شكستەيان نەبۆنەو و ھەتا پۆژاوا كوژتاريان لى كردن. لە ئەسپ و ئىستر و چەك و گەنجينە تالانىكى بى ژمارى ئىسلام كەوتە دەست ئەرمەنيان. لەشكرى جورائيل بەشادى و خوشى گەرانەو جيتى خويان.

جگە لەو سەربھوردى ئەمير مەملان لە دەستدا نيە و ناكەوتتە بەرچاومان كە ليرەدا بينوويسينەو. بەلام «ابن الاثير» لە سەربھوردى سالى ۴۲۰دا لە ئەمير و ھسودان ناو دواو كە كۆرى مەملان بوو، كە ئيمە لە ھاتودا بەدرىژى لى دەدوتين.

ئەبو دەلف ئەميرى گوشتن

ئەگەرچى ئەم ئەبو دەلفە كورد نەبوو، بەلام چونكو لەسەر گوشەيىكى نازربايەگان ھوكمرانى كردو و ھاوسالانى ئەبولھەيجا و مەملان بوو، بەكورتى كەمىك لەم

لاپه‌یه‌دا سهر بهوردی ده‌نوویسمه‌وه. هه‌رچه‌ند سهر بهوردی زۆر شیرزه و پشیتو و نادیاره، به‌لام گۆبا سالی ۱۳۷۳دا چۆته سهر واسپۆرگان و تالانی کردووه. ئاسۆغیک به‌دریژی لیتی دواوه که: له‌شکری ئهو نۆسه‌د که‌س بووه، ئه‌وانیش پیاده‌بوون.

ئاشوود پادشای واسپۆرگان له‌شکرێکی له‌ژێر فه‌رمانی ئه‌بوخریدا ناردە پێش ئه‌بو ده‌له‌ف له‌ ناحیه‌ی «جواش» له‌ جیگایێک که به‌ «باگیار» ده‌ناسرێ، دابه‌زیبوون. له‌ناکاو پیاده‌کانی ئه‌بو ده‌له‌ف چوونه سهر ئه‌سپه‌کانی ئه‌رمه‌نییه‌کان و هه‌موویان لێگرتن. به‌ئامان ئه‌رمه‌نییه‌کان خۆیان به‌ده‌سته‌وه‌دا. له‌ پاشان هه‌موو ئه‌رمه‌نییه‌کانیان کوژتن. ئه‌بوخریب و کرێگۆریان به‌دیل و ده‌ست به‌ست برد.

له‌ دوا‌ی ئه‌وه‌ ناوبانگی ئه‌بو ده‌له‌ف له‌ «دوین» و ئه‌و ده‌وروو پشته‌خانه‌ پدیدابوو و له‌و خاکانه‌دا به‌حوکمرانی ناوی براوه، له‌ سالی ۳۳۷ ئه‌میر ئه‌بوله‌ه‌یجا چۆته شه‌ری دوین و ئه‌رمه‌نستانی به‌زۆر لیتی ئه‌ستاندووه؛ هه‌روه‌کو له‌ پێشدا باسی کراوه.

ئه‌بو ده‌له‌ف جاریکی دیکه‌ش له‌ «دوین» و ئه‌و ناحیه‌یه‌دا حوکمرانی کردووه. له‌گه‌ڵ خاچیک کاتۆلیکۆس و سه‌ن‌باد پادشای ئه‌رمه‌نستان په‌یمانی ناشتی و خوشی به‌ستووه.

له‌م ئه‌بو ده‌له‌فه‌ چی دیکه‌ ئاگاداری له‌ ده‌ست‌دا نییه، به‌لام ئه‌بو ده‌له‌ف نه‌وه‌ی ئه‌مه‌ له‌ نه‌خچه‌وان پادشایه‌تی کردووه و له‌ هاتوودا به‌دریژی لیتی ده‌دویم.

۳- ئه‌بو مه‌نسور وه‌ه‌سودان کۆری مه‌ملان

هه‌رچه‌نده‌ مردنی مه‌ملان نه‌زانراوه، به‌لام ئه‌مه‌ ئاشکرا نییه که ئه‌بو مه‌نسور له‌دوا‌ی بابی بۆته پادشا. بێکه‌مین می‌ژوونووسی‌ک له‌ وه‌ه‌سودان دوابێ «ابن الاثیر» له‌ ریزی سالی ۴۲۰دا وه‌ه‌سوودانی به‌پادشای ئازربایه‌گان ناوبردووه؛ ئه‌ویش به‌هۆی غه‌زان و چوینیان بۆ خاکی ئازربایه‌گان باس له‌ وه‌ه‌سودان کراوه. کیسه‌ره‌وی به‌خشی دووهم «شه‌ریاران گمنام» ده‌لی: ئه‌میر وه‌ه‌سودان سالی ۴۱۰ له‌سه‌ر ئازربایه‌گان پادشا بووه. بوژی به‌ناوبانگ «قه‌تران»ی ته‌وریزی سه‌نا خوانی وه‌ه‌سودان بووه و له‌گه‌ڵی جیگایاندا پیتی هه‌ل‌گوتووه و له‌ سهر به‌هۆرد و شه‌ره‌کانی دواوه. له‌به‌ر ئه‌وه‌یه ناوی وه‌ه‌سودان له‌گه‌ڵ لێک جیگایاندا براوه. بۆیه سهر به‌هۆردی ده‌ست ده‌که‌وی له‌ ده‌وری ئه‌م پادشایه‌دا چتی زل له‌ ئازربایه‌گاندا رووی داوه. وه‌ه‌سودان: ناوی سه‌ حوکمران: ۱- وه‌ه‌سودان جستان، ۲- وه‌ه‌سودان کنگری (هه‌ردووک ده‌یله‌می بوون) ۳- وه‌ه‌سودانی راوادی که ئیله‌ لێره لیتی ده‌دوین کوردی روا‌دی بوو.

نم سئ پاشایانه له گه لیک کتیباندا ناوبراون. شاعیریک له قیتعه شیعریکی دا ناوی
وه هسودانی کوردی راوادی بردووه، نممه شیعریکیه:

ز عشقت بس زیان دارم و لکن بس مرا سود آن

که دیدم روی شاهنشاه ابو منصور وهسودان

له پارچه شیعریکی «قه تران» دا که به وه هسودانی هه لگرتووه، نممه شیعریکیه:

حبش از عجم و قدوهی شاهان عجم

نسبش از عرب و قبله ی میزان عرب

قه تران دیسان له پارچه شیعریکیدا به وه هسودانی هه لگوتووه و ده لئی:

ستوده اند به فرزانی ملوک عجم

گزیداند به مردانگی ملوک عجم

کیسره وی له ناسر خوسره و هدرده گری و ده لئی له خوتبه دا به مجوره ناوی وه هسودان
ده بری: «الامیر الاجل سیف الدولة و شرف الملة أبو منصور وهسودان ابن محمد مولي
امیر المؤمنین».

پیکه مین سه ره بورد و هه لکه وتوی زلیکی له دهوری وه هسوداندا پوویداوه، هاتنی
غه زیان بوو بز نازربایه گان. نم غه زیانه راسته و راست ده وتواندری به پیشه روی سه لجوویان
دابندرین، نه گه رچی سی سال بهر له توغرو ل بهگ و براکانی دهستیان بهو مهاجره رته
کردووه و چوونه خاکی نازربایه گان.

به قسه ی «ابن الاثیر» و «عماد الکاتب» و راوه ندی و «احمد کسروی» و
میژوونوویسی دیکه ش، غه زیان هه واداری سولتان مه حمودی کوری سه بوکته گین بوون.
حه دداری له سنوری خاکی خوی داینا بوون. له خاکی خوراسان دانیشن. به لام زوری
پینه چوو له گه ل سولتان مه حمود نیتوانیان تیکچوو، به دلگیری دهستیان کرد
به سه رکیشی. پؤل و دهستیان له خاکی نازربایه گان و عیراق و نهرمه نستان و دیاربه کر و
مه مله که تانی دیکه دا بلاو بوونه وه و وه کو سیلاو و ناوری بی تامان به تالان و ویران کردنی
دیها ت و ناوایی ملیان پتوه نا، ده گه یشته هه خاکیک خاپوور و خراپیان ده کرد.

به رامبه رهو سیلاوه ی غه ز، یه کتیک له پادشاکانی خو جیتی نه شیان پیشی پت بگرن.
پادشای واسپورگان که له بنه ماله ی نارجرونی بوون، له ترسی به دره فتاری و خراپی نهو

تورکانه، دهستیان له کیشور و خاکی نیشتمانی خوځان بهردا و چوونه خاکی سیواس دامه‌زنان. شهرفرۆشی و ره‌وشتی ناهه‌مواری نه‌و تورکانه له پایه‌ییکی وا دابوو، حکوممه‌تیکی چهند عه‌سره‌ی ئارجرونی له‌به‌ریان هه‌لاتن و دهستیان له خاکی خوځان بهردا، به‌لام ئیمه‌ نه‌وه‌ی تایبه‌تی کوردستانی ئازربایه‌گان بێ، لی‌ره‌دا لیتی ده‌دویم که مایه‌ی هاتنی غه‌ز و به‌دکرداریان بێ له‌م خاکه‌دا.

جاری ییکه‌م هاتنی غه‌زان بۆ ئازربایه‌گان

بۆئه‌مه‌ی که‌مێک له‌ سه‌ره‌تای هاتنی غه‌زه‌کان ئاگاداری په‌یدا بکړئ و بزاندړئ که‌ی و چۆن هاتوونه کوردستانی ئازربایه‌گان، له‌ مایه‌ی هاتنیان له‌ هاتوودا دپته‌ گۆتن:

سولتان مه‌حمود کورپی سه‌بوکته‌گین بۆ به‌ختی‌کردنی سنووری خاکی خۆی، ده‌سته‌ییک غه‌زبانی برده‌ خاکی خو‌راسان و له‌وئ داینان. نه‌و غه‌زانه‌ له‌و خاکه‌دا ده‌ستی جه‌ور و ئیستبدادیان به‌سه‌ر میلیله‌تدا درێژکرد. سولتان مه‌حمود له‌و به‌دکرداریه‌یان ره‌نجیده و دل‌گیربوو.

غه‌ز که‌ له‌وه‌ ئاگاداربوون، ڕوو به‌خاکی کرمان هیج‌ره‌تیان کرد. مه‌حمود بۆ عه‌لا‌ئوده‌وله‌ی کاکه‌وه‌ی نوویسی که‌ خاوه‌ندی سپاهان و هه‌مه‌دان بوو که‌ بیانگریته‌وه‌ و مه‌یدان به‌چوونیان نه‌دا. له‌ دوامینی ئیشدا کار که‌وته‌ شه‌ر و کوژتار.

«غه‌ز» نه‌شیان له‌ به‌رامبه‌ر دل‌یریکی وه‌کو عه‌لا‌ئوده‌وله‌ رابوه‌ستن، باریان کرد و ڕوو به‌خاکی ئازربایه‌گان پۆیشتن، به‌لام به‌سه‌ر هه‌ر شار و ئاوابی و خاکیکی سه‌ر پتیاندا پۆیین، تالانیان کرد و خستیانه‌ ژێر پتی و به‌خراپی و به‌دکرداری چوونه‌ خاکی ئازربایه‌گانه‌وه‌. سالی ٤٢٠ و ٤٣٢ هه‌ نه‌و سه‌ره‌ه‌ورده‌ به‌ژان و ئیشه‌ی دل‌کۆلێن، لاپه‌ره‌ی هه‌موو ته‌ئریخه‌کانی دنیای پر کردوه‌.

وه‌ه‌سودان پاشای ئازربایه‌گان به‌ئومیدی ئه‌مه‌ که‌ غه‌ز بکاته‌ کوته‌کی ده‌ستی خۆی و سه‌ری دوژمنی پتی بکو‌تی و نه‌یارانی خۆی به‌وان رامکا و هێز و ته‌وانای پادشاهی پتی پرا‌زینیته‌وه‌، زۆرباش به‌ختی‌کردن و دل‌خۆشی دانه‌وه‌ و ئیحترامی بێ پایانی گرتن و له‌ خاکی ئازربایه‌گاندا به‌ره‌فاهییه‌ته‌وه‌ دايمه‌زناندن.

دوژمنی گه‌وره‌ی وه‌ه‌سودان له‌وده‌مه‌دا حکوممه‌تی کوردی شه‌دادی (فه‌زلانی) و ڕۆم و ئه‌رمه‌نی و گورج و هی دیکه‌ش بوون. که‌ وه‌ه‌سودان وا ناچار بوو که‌ تورکی غه‌ز بباته‌ بن چه‌نگی خۆیه‌وه‌ و به‌گه‌رمی له‌ خاکی خۆیدا جی‌گی‌ریان بکات و هێزیان بێ بدات؛ بو‌یژی

به‌ناوبانگ قه‌تران. هه‌لبه‌ستیکی دوورودیژی به‌وه هه‌لگوتوه که وه‌هسودان پشتی به‌غەزان توند و به‌وانه‌وه پشته‌ستور بووه که له خواره‌وه شیعره فارسیه که بۆمان دیار ده‌کا:

آیا ز کف تو کار ولی همیشه قوی
آیا ز تیغ تو کار عدو همیشه تباه
نه‌باسپاه تو دارد درنگ هیچ حصار
نه با سنان تو گیرد قرار هیچ سپاه
به‌دین مبارز خرگاهیان سخت گمان
شگفت نیست که بر آسمان زنی خرگاه
دل ولی بکمان دوتاه راست کنند
به‌تیر راست روان عدو کند دوتاه
در آن زمین که تو یک روز رزم ساخته
پلنگ و شیر به‌خون اندرون کنند شناه

کیسره‌وی ئەو شیعره‌ی قه‌تران به‌شاهید نیشان ده‌دا که وه‌هسودان به‌تیره‌ندازی و شه‌پکه‌ری ئەو تورکه خه‌رگاهیه‌انه پشت ئەستور بووه؛ قه‌تران بۆیی به‌و شیعرانه به‌وه‌هسودانی هه‌لگوتوه و باسی موباریزانی سه‌خت گومان و تیره‌که‌مانی ئەوانی کردووه. قیتعه شیعرێکی دیکه‌ی قه‌تران هه‌یه که له گه‌نجه له‌کن ئەمیر ئەبو‌لحه‌سه‌نی له‌شگری کوردی ره‌وادی شه‌دادی -که به‌فه‌زلوونیان ناوده‌برین- بووه و له‌وی به‌سه‌ری بردووه. له‌وده‌مه‌دا نیتوانی له‌شگری و وه‌هسودان ناخۆش بووه. وه‌هسودان به‌پشتیوانی غه‌زان نازیوه. له‌شگری حاجیبی خۆی که به‌ئه‌بولیاسر ناسراوه و یه‌کیک بووه له‌خۆشه‌یستانی قه‌تران، به‌سوپاهیکه‌وه ناردە ده‌سته‌ییکی له‌و غه‌زانه له‌گه‌ل خۆی بردۆته‌ خاکی ئاران. ئەمه‌ چه‌ند شیعرێکی قه‌ترانه له‌و باب‌ه‌ته‌وه‌ی گوتووه له‌شگری و حاجیبی ئەو و غه‌ز دواوه و لێره‌دا ده‌ینویسم:

که‌را پشت کند گردون چه‌ باشد پشت لشکر
چه‌ باشد یار لشکر که‌را دولت بود یاور
ملک چون لشگری باید به‌دار الملک آسوده
فرستاده به‌هر شهری سری را مریکی همسر

نشـاط تازه هر روزه بروی لشکری تازه
 سر ره هر دمش دیر به عزم دشمن دیگر
 اگر بگذشت از جیحون گروه ترکمانان را
 ملک محمود کاورا بود زابل کان در سنجر
 شگفتی نیست از محمود کایشان را بیاورد او
 بدان پیلان جنگ آرای و گردان جنگ آور
 شگفت از حاجبی خسرو که بی پیلان و بی گردان
 سپاهی را به قهر آورد از این کشور به آن کشور
 کجا خسرو چنین باشد شاید جز چنان حاجب
 کجا مهتر چنین باشد شاید جز چنان کهتر
 ایا شاهی که بر شاهان همی زبید ترا نازش
 ایا میر که بر میران همی زبید ترا مفخر
 به یک حاجب تو آن کردی که کرد از بیست افردون
 به یک چاکر تو آن کردی که کرد از بیست اسکندر
 سپاهی را کجا بودند پروبال دشمن را
 بیاوردی به قهر او را شکسته بال و کنده پر
 زمانی تازش ایشان به شروان اندرون بودی
 زمانی حمله ی ایشان به آذریایگان اندر
 نبود از تازش ایشان کسی بر چیز خود امین
 نبود از حمله ی ایشان کسی بر مال خود سرور
 همیشه تازش دشمن از ایشان بود بر هر کس
 کنون از هیبت ایشان نیارد برکشیدن سر
 کنون شد یار دشمن غم، کنون شد روز دشمن شب
 کنون شد نیک دشمن بد، کنون شد خیر دشمن شر
 تو چون جمشیدی و حاجب ترا ماننده ی آصف
 تو چون پیغمبری حاجب ترا ماننده ی حیدر

لیره‌دا وا ده‌رده‌که‌وئی که وه‌ه‌سودان چونکو به‌بردنی غه‌ز، خوی به‌پشت زل و به‌هیتز
 زانیوه، بویه نه‌بوله‌سه‌نی له‌شگری پادشای کورد، تیکۆشاهه و حاجیبی خوی ناردوه

به‌زور ده‌سته له‌شکرتیکی له‌غه‌ز بردۆته لای خۆی تا‌کو به‌رام‌به‌ری وه‌ه‌سودان بکات و به‌وان ب‌یت‌رسی‌تی.

هه‌لمه‌ت بره‌نی غه‌زان

بۆ سه‌ر واسپۆرگان

کیسه‌ره‌وی له‌ می‌ژوونوویسی ئه‌رمه‌ن چام‌چی‌ان، ده‌گی‌رتیه‌وه که سالی ۱۰۲۱ی میلادی (۴۱۱ - ۴۱۲ه‌) تورکانی غه‌ز وه‌کو سی‌لاوی‌کی توند گه‌ش‌ت‌بو‌نه ناز‌ه‌ری‌ابه‌گان و روویان له‌ ئه‌رمه‌ن‌ستان کرد و گه‌یش‌ته‌ن واسپۆرگان و ده‌ستی‌ان به‌تالان و بردن کرد. هه‌ر ج‌ی‌گای‌تی‌کی به‌سه‌ری‌دا چوون، پایه‌مال‌یان کرد. به‌لام له‌ پ‌ی‌ش ئه‌وه‌دا غه‌ز ب‌گه‌نه‌ نزیک وه‌ستان، سنگ‌ریم پادشای ئارجرونی که له‌ وه‌ستان یان له‌ «وان» داده‌نیشت که له‌وه ناگاداری‌بو به‌شاپوور (شاپوه‌)ی سپه‌ه‌به‌دی گوت: له‌شکر پ‌یکه‌وه‌ بنی و ده‌م‌یک زووتر ب‌ج‌یت‌ه‌ پ‌ی‌ش و نه‌یه‌لتی غه‌ز نزیک ب‌یت‌ه‌وه.

شاپوور هه‌موو له‌شکری واسپۆرگانی کۆکرد‌نه‌وه و له‌گه‌ڵ داو‌یت -کوپه‌ گه‌وره‌ی سنگ‌ریم- که‌وته‌ن‌ر‌ئ. که له‌ دوور چاویان به‌و تورکانه‌ که‌وت، زۆر ترسان. چون‌کو کۆمه‌له‌یی‌کی زلیان دی وه‌کوژن پر‌چی‌ان به‌ردا‌بو‌وه‌وه و که‌وانی زل و سه‌ختیان له‌ ده‌ست‌دا بوو. ئه‌رمه‌نی‌یان تا‌کو ئه‌و پ‌ۆژه‌ پ‌یاویان له‌و ش‌کله‌دا نه‌دی‌سوو. ترس و اه‌یمه‌یه‌کی قورسیان ل‌ئ ن‌یشت. شاپوور دل‌خۆشی ئه‌رمه‌نی‌یانی داوه و بۆ شه‌ر و کوژتار چ‌ی‌ری کردن و هان‌یدان و له‌ پ‌ی‌ش تورکان پ‌ی‌ز‌بوون.

تورک له‌ دوور را‌وه‌ستا‌بوون و به‌ت‌یر شه‌ریان ده‌کرد، کۆمه‌له‌یی‌کی زلیان له‌ ئه‌رمه‌نی نابوود‌کردن. ه‌یچ ت‌یر‌ت‌کی‌ان به‌خۆ‌رای نه‌ده‌چوو. ئه‌رمه‌نی ر‌قیان هه‌ستا و ده‌ماری دل‌ت‌ریان بزووت و ل‌ینگ‌یان دا سه‌ریان و که‌وان و ت‌یری تورکیان ده‌گرت و به‌ش‌یر له‌ت‌یان ده‌کرد و کۆمه‌له‌یی‌کی قورسیان ل‌ئ کوژتن.

ئه‌و پ‌ۆژه‌ هه‌تا ئ‌ی‌واره شه‌ر‌ک‌را، وه‌ختی ش‌ی‌وان ده‌ستی‌ان له‌ شه‌ر به‌ردا. چون‌کو له‌ هه‌ردوو لا گه‌ل‌یک کوژرا‌بوون. هه‌ریه‌ک روو به‌خاکی خۆیان گه‌را‌نه‌وه. (تاریخ چام‌چی‌ان - جلد ۲ - لاپه‌ره ۹۰۲).

کیسه‌ره‌وی به‌خشی دووهم لاپه‌ره ۶۵ له‌ چام‌چی‌ان و مارتان و چه‌ند می‌ژوونوویسی‌کی دی‌که‌ی ئه‌رمه‌نی وه‌رگرت‌وه.

له‌و ساله‌دا ئه‌و تورکانه له‌ ده‌وروپشتی نه‌خچه‌وان و دوین به‌گ‌ژ می‌لله‌تی خۆ‌ج‌یی‌یدا

چوون. ئەگەرچی مێژوونوویسه‌کان ئەو شەڕانەیی تورکیان بەناوی توغروڵ بەگی سەلجوقی نوویسیوه، بەلام ئەو شەڕانە بیست ساڵ لە پێش هاتنی توغروڵ بەگ و بریانی دا روویداوه.

وەکو لەمەوپێش گوترا، سنگریم پادشای واسپۆرگان لە شەڕ و فیتنەیی تورکان لە هەراسدا بوو، بەراو مەشۆهرەتی گەورەکانی ئەرمەنی لەگەڵ قەیسەری رۆم «واسیل - باسیل» موخابەردی کرد کە دەست لە خاکی واسپۆرگان بەر دەدەن بەمەرجی ئەو خاکی «سیواس» یان بەداتی و حکومەتی چەند عەسەری ئارجرونی بگوێژنەوه سیواس. بۆ ئەو داویتی کۆرە گەورەیی خوێشی بە سێ سەد باری ئیستر دیاریبەوه ناردە قوستەنتینیە.

قەیسەر داویتی نوازشکرد. هەروەکو سنگریم ویستبووی، لە سیواس تا کەناری چۆمی فوراتی داویی. داویتی کە گەراوە لای بابی، سنگریم واسپۆرگانی بە چوار هەزار دێ و حەفتا و دوو دز (قەلا) و دە شاری بەجێهێشت و دایە دەست قەیسەر. خۆی و کۆرانی و بریانی و خزم و خوێش و گەورە و لەشکر و برێکی چوارسەد هەزار کەس لە میلله‌تی باریان کرد و چوونە خاکی سیواس. شەهیاران گمنان، بەخشی دووهم، لاپەرە ٦٦ - ٦٧. چامچیان، جلدی دووهم، لاپەرە ٩٠٢ - ٩٠٣).

بەوجۆرە پادشاهی ئارجرونیان لە واسپۆرگان دوایی هات و کەوتە خاکی سیواس. لەسەر هاتنی غەز و بارکردنی سنگریم بۆ سێواس و ئەو سەرپه‌وردانە لەنیوانی مێژوونوویسه‌کانی ئەرمەنی و غەیرەدا گفتوگۆ و کێشه‌یه‌کی زۆرکراوه.

دەسته‌ی دووهمینی غەزان بۆ ئازربایه‌گان

غەز لە «رەیی» بوونە دوو دەسته. دەسته‌یه‌کیان کە ژمارەیان هەزار و پێنج سەد کەس بوون و پێشەوايان «قزل» بوو لە رەیی مانەوه؛ دەسته‌ی دووهم کە زۆر و بەهێز و زلبوون و پێشەوايانی ئەوان: «بوکا» و «گوگتاش» و «مەنسور» و «دانا» و هی دیکەش بوون رۆو بە ئازربایه‌گان کە وتەری و سالی ٤٢٩ گەیشتنە ئازربایه‌گان و چوونە لای ئەمیر و هەسودان و بەخوێشی و کەیفوشادمانی راگیران و لە ئازربایه‌گان داینیشانندن.

لەمەپێش باسکرا کە بۆیه غەزی بردنە ئازربایه‌گان تاکو بەهۆی ئەوانەوه بەسەر دوژمنیدا پشته‌ستووری، بەلام لە دواي ئەوه کە غەز لە ئازربایه‌گاندا جیگیربوون، دەرکردنیان هیندە ئاسان و خوێش نەبوو. بەلام کاریک بوو لە دەست چوووبوو.

غەز هەر دەسته‌یێکی لە گۆشه‌یه‌کی خاکی ئازربایه‌گاندا جیگیربوون. بەپیتی

خوږه‌وشتی خوږیان - که هه‌یانبوو - ده‌ستیان به‌ده‌ږه‌فتاری و خراپی کرد. هه‌رده‌م بۆ تالان و ږیگری و جه‌رده‌یی لینگیان دده‌ا سهر‌خاکی واسپوږگان و ئه‌رمه‌نستان و جیڭگیانی دیکه و له‌ نزیک ده‌وروپشتی خوږیان تالان و جه‌رده‌ییان ده‌ستپیکرد.

له‌وده‌مه‌دا باگارت پادشای ئه‌بخاز و غاغیق پادشای کاخ، تفلیس که له‌ ده‌ست ئه‌میر ئه‌بولفه‌زل جه‌عفه‌ردا بوو، ده‌وره‌یاندا بوو. برسیه‌تی له‌نیوشاردا میلله‌ته‌که‌ی وه‌ته‌نگه‌پنابوو. موسلمانانی ناره‌ نازربایه‌گان و یارمه‌تی لیخوازتن. به‌لام که غه‌ز که‌یشتنه‌ نازربایه‌گان، له‌ ئه‌رمه‌نستان واسپوږگان و ده‌روپشت تالان و ږینیان برووز پیندا حوکمداری گورجستان و ئه‌رمه‌نستان، ناچار له‌ ترسان ده‌ستیان له‌ ده‌وره‌دانی تفلیس به‌ردا و گه‌رانه‌وه. «ابن‌الاثیر» سه‌ره‌وردی سالی ٤٢٩)

وه‌ه‌سودان کچیکی له‌ ئومه‌رایانی غه‌ز خوازت، تاکو به‌هوی ئه‌وه‌وه‌ ږامیانکا و له‌ خراپه‌یان ږاگرئ. به‌لام غه‌ز هه‌یچ ده‌میک چاویان له‌ ږامبوون و ئاسووده‌ دانیشتن نه‌بوو. به‌هه‌موو لایه‌کدا بلاو ده‌بونه‌وه و تالانیان ده‌کرد و ده‌گه‌رانه‌وه. له‌ دوامیندا ئه‌و به‌ږه‌فتاره‌شیان له‌ نازربایه‌گان ده‌ستپیکرد. هه‌ر له‌و سالی ٤٢٩یه‌دا لینگیان دا سهر‌ مه‌راغه و له‌ کوردانی هه‌زبانی کوژتاریکی قورسیان کرد. مزگه‌وتی گه‌وره‌ی «ئادینه‌»ی شاری مه‌راغه‌یان سوتاند.

ده‌سته‌ییکی ئه‌وان که له‌ ورمی دامه‌زراندرابوون، لینگیاندا سهر‌ کوردستانی هه‌کاری و ده‌وروپشت و له‌ کوژتار و تالان و زولم ږانه‌وه‌ستان و ده‌ستیان نه‌کیشاوه. «ابن‌الاثیر» له‌ سه‌ره‌وردی سالانی ٤٢٠ - ٤٢٩ ده‌لتی: دیل و تالانیکی زوږیان برد. له‌ هه‌موو لایه‌که‌وه‌ هاواری کورد له‌ ده‌ست تورکی غه‌ز و ناله‌ی ئه‌رمه‌ن و هی دی له‌ ده‌ستیان بلنډبوو. ئیش و ژان و ئه‌زیه‌ت که‌یشتنه‌ پایه‌یه‌کی وا که‌س ته‌وانای خوژگرتن و ږاوه‌ستانی نه‌بوو.

ده‌کردنی غه‌زان له‌ نازربایه‌گان

ئه‌زیه‌ت و ئازاری غه‌زه‌کان که برووزی ئه‌ستاند و ناله‌ و هاواری که‌وته‌ نیو خه‌لکه‌وه‌، وه‌ه‌سودان له‌گه‌ل ئه‌بوله‌ه‌یجای کوری ږه‌بیبوده‌وله‌ی ئه‌میری کوردانی هه‌زبانی و خوشکه‌زای وه‌ه‌سودان و فه‌رمانه‌وای ورمی و ده‌وروپشتی ږیککه‌وت و ږیکه‌وه‌ گرتی په‌یمانیا به‌ست که به‌یه‌ک ده‌ستی و پشتیوانی یه‌کدی غه‌ز له‌ نازربایه‌گان ده‌رکه‌ن.

وه‌ه‌سودان تا ئه‌وده‌مه‌ پشتیوانی ئه‌وانی ده‌کرد و به‌وان خوی به‌پشته‌ستوور ده‌زانی. ئه‌وجا بیتزاری و دلگیری خوی ئاشکرا ئه‌کرد و بۆ لا‌بردن و نه‌بوونکردنیا تیکۆشا.

کورد له هه موو لاییکه وه بو شهړ و کوژتن و پاک کردنه وهی غه زان، خرۆشان و هه لستانه
 سهړ خوځان. له کوردستان و ده وروپشتی ته و خاکانه دا نه بوله یجا شیري له غه زان ناو
 گه لیکي بی سه وروشتن و نابود کردن. «ابن الاثیر» له سه ربهوردی سالانی ۴۲۰ -
 ۴۲۹ دا به درېژی له وه دواوه. له شیعرانه ی «قه تران» دیارده که وئ که له نیوانی غه زان و
 وه هسوداندا شهړیکي قورس روویداوه و کوژتاریکی بی ژمار کراوه. نه مه ۵ پارچه
 شیعی قه سیده که یه تی که ده لئ:

تراخیل و رهی ای شاه بسیارند و من دامن
 رهی را که کم از قلاش و خیلی کمتر از ترکان
 به جنگ اهنگ تو کردند با پیگان بسا سرکش
 بردی باز گردانیدی بر آندامشان پیکان
 کنون تا از سرایشان تو سایه بر گرفتستی
 نگه کن تا چه آوردست گردون بر سرایشان
 همیشه عزم ایشان بود بر تاراج و برکشتن
 چو باشد عزمشان آن گونه باشد حالشان اینسان
 هلاک آن که شود عاصی که بالا گیردش قوت
 چنان چون مورکر گردد هلاک آنگه که شد پران

له قه سیده ی خواره وهی «قه تران» دیارده کړئ که شهړی کورد و غه ز له زستاندا بووه.
 وه هسودان سهړکه ووتوه و غه زبان له نازربایه گان ده رکردوه و به سهړ که ووره کانی غه زدا
 زالبون؛ بو نمونه ته و او ی قه سیده که ده نووېسم:

گوا بس است کریمت را عطای مدام
 نشان بس است سواریت را نبرد غزان
 بدان نبرد که چوان کسی نداده خبر
 وزان گروه نبرده کسی نداد نشان
 همه تیرفشاندن بسان آرش و گیو
 همه به تیغ کشیدن چور ستم داستان
 همی زد وز بتابید تیر چون آتش
 همی زد وز بتابید تیغ چون سندان

سر سواران گشته علامت شمشیر
 دل دلیران گشته نشانه‌ی پیکان
 فروغ تیغ بدید او میان گرد سپاه
 چنانکه در شت تازی ستاره‌ی رخشان
 سنان گرفته و اندر کمان نهاده خدنگ
 مبارزان همه برتافته ز چنگ عنان
 سپاه باز دهد جان به شاه روز نبرد
 وزان نبرد سپه‌را تو باز دادی جان
 از آن زمان که جهان بود یک تن تنها
 که ایستاده به جنگ هزار سخت کمان
 بدان گهی که هوای تو سوی تورکان بود
 زهیچ خلق بدیشان نبود ذل و هوان
 کنون که رأی تو زیشان بگشت یکباره
 پدید گشت بدیشان عدو هم از ایشان
 ترا به طبع ملکشان هوی نهد گردن
 ترا به طبع ملکشان هوی برد فرمان
 چو میر و مهتر ایشان به زیر حکم توا ند
 چه باک باشد از این عصیان بر عصیان
 خدای یگانه بر تو زیان رسید ولیک
 چو تو به جائی کس ننگرد به سود و زیان
 به سالها که به تلخیت زد فلک بنیاد
 به سالها که به نقصانت زد جهان بنیان
 دو صد خوشیت پدید آمد از یکی تلخی
 دو صد مهیت بدید آمد از یکی نقصان
 دلیل آنکه خدای جهان به فضل و کرم
 نگاهدارتن و جان تست از حد و مکان

ز خاندانت یکی را به جان نبود گزند
 ز چاکرانت یکی را به تن نبود زیان
 بدین هوا که دم اندر هو افسرده شود
 زیخت گشت زمستان به سان تابستان
 خدا یگانا سال نو و بساط نو است
 به شاد کامی بنشین و غم زدل نشان
 از این سپس نبود کار جز نشاط و شراب
 از این سپس نبود کار جز کنار بتان

ههروه کو میژوونو نویسه کان لیتی دواون و «ابن الاثیر» له ریزی سالی ۴۳۰دا نوویسیویه، دهسته ییتک له غهز له گهل بز قاروبه ری و دهسته یه کی دیکه له گهل مه نسوور و گوگتاش پروو به هه مه دان و دهسته یه ک له گهل ناسغل پروو به قه زوین له نازرباه گان ده رکه وتن و چوون. به لام هیشتا دهسته ییتکی دیکه شیان له نازرباه گان مابوونه وه و له ژتیر فهرمانی وه هسوداندا بوون؛ به لام نه مانهش زوری پینه چوو دهستی بیتعاریان دریژ کرد.

لهو بابه ته وه «ابن الاثیر» له ریزی سالی ۴۳۲ ده نویسی: وه هسودانی کوری مه ملان له ته وریتز کومه له ییتکی زلی له غهز میوانداری کردنه لای خۆی که خواردیان و خواردیانه وه، سی که سی له گه وره کانی نهوانی گرت و خستنیه زبندان وه و کومه له ییتکی زلیشی لی کوژتن.

دیسان ده نویسی که: نهو غه زانه ی له ورمی مابوونه وه، گردبوون و پروو به خاکی هه کاری چوون، تا له گهل کوردی نهو جیگایه شدا به شه ری هاتن. خوین ریژتیکی زوریان کرد و کوردان شکان. غه زان به سهر چادر و مال و ژن و مندالیاندا زالبوون و پروو به کیتوان کوردیان هه لپین. کوردان دووباره گه رانه وه سه ریان و به گژیاندا چوون و تنگه یان به غه زان هه لچنی و شکاندیانن و هه زار و پیتنج سه د که سیان له غه زان کوژت. سه د که س له پیوانی ناودار و هه وت نه میری نهوانیشیان به دیل گرتن. غه زان به کیتوه کاند پهرشوبلا بوونه وه. نه بوله هه یجای کوری ره بیبوده وه که له وه ناگاداریوو، چوو هه مووی کوژتن و له ناوی بردن.

جاری سیئەم ھاتنەوێ غەزان بۆ ئازربایەگان

ئەو غەزانە ی سالی ٤٣٠ له ئازربایەگان دەرکەوتن ڕوو بەقەزوین و ڕە ی و ھەمەدان چوون. ئەوانە لەو شارانە و لە سپاھان و دینەوەر و کنگور و جیگیانی دیکەدا سەر بھورد داستانێ زۆریان ھەیە، کە «ابن الاثیر» و میژوونویسەکان لێی داون. دوامینی ئەو داستانانە و ھەموو دەستەکانی غەز لە «ڕە ی» لە دەوری قزل کۆبۆھ کە ئەمیری غەزان بوو. ئەویش لە سالی ٤٣٢ دا مرد.

توغرول بەگی سەلجوقی و براکانی لەودەمەدا پادشاھی خۆیان لە خوراسان دامەزراندبوو. ئیبراھیم یەنال برای دایکی توغرول بەگ بۆ گرتنی «ڕە ی» لەشکری کیشا. غەزان لە ترسی ئیبراھیم کۆبوونەو و ڕوو بە ئازربایەگان کەوتنەڕێ. سالی ٤٣٣ گەشتنە خاکی ئازربایەگان، بەلام لەبەر بەدەرەفتاریێکی لەو خاکەدا کردبوویان نەشیان خۆیگرن. بەکۆمەڵە ڕوو بەئەرمەنستان و جزیرە و دیاربەر کر ڕۆشتن.

لەودەمەدا چتێکی کە لە ئازربایەگاندا غەزان ڕوویدا بێ لە دەستدانییە. بەلام کیسەرەوی قیتعە شیعریکی قەترانی نوویسیو کە باس لە شەری و ھەسودان دەکا لەگەڵ غەزان کە لە دەشتی سەراب ڕوویداو و غەزان شکاندراون و کۆمەڵەییکی زلیشیان لێ کوژراو. قەلایێکی (دژ) لە دەستیاندان بوو و ھەسودان گرتوویە. وا دەرەکەوئ ھەموو تورکان لە شەردا یارمەتی یەکدیان کردووە. تورکی مەسعودی و مەحمودی و مەودودی و داودی و ھی دیکە بۆ شەری و ھەسودان بوون بەیەک. (قەتران) دەلی:

کمر بستند بھرکین شھی تورکان بیکاری
ھمە یک رو بەخون خواری ھمە یکدل بجراری
بەسان کوە ازا نبوھی و چون ریگ از فراوانی
چو شیران ازگران زخمی و چون دیوان از سبکساری
لە شیعری ٧ مینیدا لە ھەسودان پادشای ئازربایەگان دواو و دەلی:

چو مالی رایتی خسرو تاری گرد پیدا شد
بر ایشان روشن شد بەکرداری شب تاری
بەاندک لشکر اندک کرد مر بسیار ایشان را
سپەرا شاه دانا بەزھم پشتی و بسیاری

له دواى ئه وه كه كوژتارى ليكردوون و بهو شه پهيدا هه لگوتووه، له شيعرى ۱۱ دا ده لئى:
 چه ارزد غدر با دولت چه ارزد مكر بادانش
 اگر چه كار تركان هست غدارى و مكارى
 خداوندا پراكندى زهم پيوسته خلقى را
 چه از زنگان چه از گرگان چه از آمل چه از سارى
 دابر به وه كه شهر له سهراب بووه، ئه مه شيعرى (۱۳) يه:

ز تنشان تل ها كردى به صحراى سراب

اندر

ميان تل ها كردى ز خو نشان جوى ها

جارى

كه گوتمان قه لايتكى ئه وانيشى گرتووه له شيعرى ۱۷ يدا ده لئى:
 دژى را هجرى گردون بكردى پشت با هامون
 بهيك ساعت چنان كانجا نبود آن هرگز

انگارى

له دواى ئه وه چلۆنى كوژتار و گرتن و نازايى ده كاته وينه بهم شيعره ۲۳ - ۲۴
 به وه هسودان هه لده لئى و ستايشى ده كا و ده لئى:

چو تو گردون نياورده چو تو گيتى نه پرورده
 تو هستى حاجت مردم تو هستى حجت بارى
 نكو روى و نكو راي و نكو دين و نكو دابى
 نكو فر و نكو كيشى نكو فال و نه كو كارى
 له شيعرى (۲۸) يشدا ده لئى:

بمان اندر جهان شادان كه در جسم جهان جاني
 بزي برمى سندی شاهى كه شاهى را سزاوارى

جارى چوارهم هاتنه وهى غه زان بو نازربايه گان

غه زان له جزيره و ديار به كر ئاسووده دانه نيشتن و ئاراميان نه گرت و ده ستیان بو تالان و
 كوژتار دريژ كرد. له گه ل نه سروده وه لى كورد خاوه ند و پادشای ئه و خاكانه سه ره بورد و

داستانی دوورودریشان ههیه (له کتییی نێمه‌دا «پادشایانی کورد» که هیشتا چاپ نه‌کراوه) (قراوش)یان شکاندووه.

ئه‌میر قراوش چوو له‌شکرکێشی ده‌ست پێ کرد و له‌شکرکێکی قورسی له‌ کورد و عه‌ره‌ب پێکه‌وه‌نا و مانگی په‌مه‌زانی ساڵی ٤٣٥ لینگێ دا سه‌ر غه‌زان و کۆمه‌له‌بێکی زل و سێ سه‌رکرده‌شی لێ کوژتن. کۆمه‌له‌بێکی که‌م گیانیان پرگار کرد و هه‌لاتن.

غه‌زان له‌و مه‌یدانه‌دا پرگاریبون و ئیدی له‌ خاکی جزیر و مووسل و دیاره‌که‌ر خۆیان پێپه‌رانه‌گیرا و روو به‌ئه‌رمه‌نستان چوون و له‌وێه گه‌رانه‌وه‌ نازربایه‌گان، که لانه و جێگای پارازتنی پێشوویان بوو. له‌وه پتر سه‌ر پرشته‌بێک له‌ ده‌ستدا نییه. به‌لام فه‌تح نامه‌بێکی قراوش عوقه‌یلی بۆ ئه‌بوله‌ه‌جای کوردی کۆری په‌بیسوده‌وله‌ی ناردبوو -که‌ خاوه‌ندی ورمێ بوو- گوتویه: «سێ هه‌زارم له‌ غه‌زان کوژت». ئه‌بوله‌ه‌جیا له‌ پاسوخدا وتی: «ئه‌مه چتێکی زۆر گرانه، ئه‌ویش ئه‌مه‌یه که: غه‌زان وه‌ختێک له‌ خاکی خۆم ده‌رکردن، پرديک بوو ناچار ده‌بویه له‌سه‌ر ئه‌و پرده‌ پاربن. من پیاوێکم له‌سه‌ر ئه‌و پرده‌ دانا که بیانئه‌ژمێرن. سی و هینده هه‌زار که‌سه له‌و پرده‌ په‌پینه‌وه. به‌لام له‌ دوا‌ی شکان و گه‌رانه‌ویان، جاری دووه‌م که‌ ئه‌ژمارداران نه‌ده‌گه‌یشتنه پێنج هه‌زار که‌س. له‌وانه ئه‌وه‌ ده‌بی هه‌موو کوژرابن، یان به‌مه‌رگی خۆیان مردبن.»

ئه‌و هینده که‌ ئه‌بوله‌ه‌جیا ئه‌ژماردوونی هه‌موو له‌ نازربایه‌گاندا که‌ چون ئه‌وی که‌ گه‌رانه‌وه له‌ ده‌ست قراوش و خه‌لکی ئه‌رمه‌نستان و کوردانی جزیر و دیاره‌که‌ر پرگاریبون، هی دیکه‌یان هه‌موو کوژراون. کیسه‌ره‌وی که‌ له‌وه ده‌دوێ ده‌لتی: ٣٠٠٠ که‌ قراوش کوشتوونی هی دیکه له‌ ئه‌رمه‌نستان تووشی ئاسیب و کوژتاریبون، که‌وا ٥٠٠٠ یان دووباره‌ توانیوبانه‌ بگه‌رێته‌وه‌ نازربایه‌گان، له‌وه پتر سه‌ره‌بوردی غه‌زان و وه‌ه‌سودان له‌ ده‌ستدا نییه. له‌مه به‌ملاوه‌ شه‌ری وه‌ه‌سودان و موسته‌مانان له‌گه‌ل ئه‌رمه‌نی و رۆم دێته‌ به‌رچاو که‌ له‌سه‌ر شاری به‌رگری روویداوه.

شه‌ری موسته‌مانان و ته‌رسیان

شاری به‌رگری گۆیا له‌ شیمالی شه‌رقی ده‌ریاچه‌ی «وان» دابووه. دزیکێ هه‌بووه، ئه‌و دزه‌ش له‌ ده‌ست ئه‌بوله‌ه‌جای کۆری په‌بیسوده‌له‌ی خوارزای وه‌ه‌سودان و خاوه‌ندی ورمیدا بوو. ئه‌بوله‌ه‌جیا له‌گه‌ل خاڵۆی خۆی -که‌ وه‌ه‌سودان بوو- نێوانیان تیکدرا و دۆستی و خزمایه‌تیان بوو به‌دوژمنی. وه‌ه‌سودان له‌گه‌ل رۆمیان په‌یمانی به‌ست که‌ به‌جێته سه‌ر شاری

به‌رگری. له‌سەر ئه‌وه پادشای پۆم له‌شکرێکی قورسی ناردەسەر ئه‌و خاکه و گرتیان. ئه‌و وه‌لامه که به‌خه‌لیفه راگه‌یاندر، پیاویکی نارد نیتوانی ئه‌بۆله‌یجا و وه‌ه‌سودانی پیک‌خسته‌وه و پیک‌که‌وه ناشتی‌وونه‌وه و ده‌ستی‌ان دایه‌یه‌ک و پۆ‌ر‌ز‌گاکردنی به‌رگری له‌ ده‌ست پۆ‌میان تیکۆشان. له‌ غازی و موجهیدانی ئیسلامیان له‌سەر کۆبووه‌وه و گه‌لیک ته‌قه‌لایان دا، به‌لام به‌قه‌سی «ابن‌الاثیر» نه‌شیان به‌رگری له‌ پۆم بستینه‌وه.

ئهم ئه‌بۆله‌یجایه‌ی کوری په‌بیبوده‌وله‌ی خاوه‌ندی ورمی و گه‌وره و سه‌رداری کوردانی هه‌دیانی (هه‌زبانی) بوو، له‌سەر ئه‌و خاکه پادشا بوو. به‌لام سه‌ره‌تای بنه‌ماله و هوکمرانی ئه‌و په‌بیبوده‌وله‌ی بابی ئه‌و له‌ می‌ژوو‌ان دا سه‌ر ر‌شته‌یه‌کی وا ده‌سته‌که‌وتوه‌وه. ناگاداریی‌کی له‌وانه له‌ ده‌ستا بچ. نوویسراوی «ابن‌الاثیر» ه و که‌سیکی دیکه‌ش له‌ بنه‌چه‌که و هوکمرانیان نه‌دواوه. موده‌قیقی به‌ناویانگ سه‌ید ئه‌حمده کیسه‌روی له‌ به‌خشی دووه‌می «شه‌رباران گنم» ، لاپه‌ره ٨٤ دیسان ده‌لی: «له‌ سه‌ره‌تای کاری ئه‌بۆله‌یجا و بابی ئه‌و، به‌هیچ ک‌لت‌وج‌یک ناگایی له‌ده‌ستا نییه و نازاند‌ری له‌ کام بنه‌ماله‌یه و له‌ که‌یه‌وه به‌سه‌ر ورمیدا ده‌سته‌لاتیان په‌یدا کردوه. هه‌روه‌ها ده‌سته‌لاتی ئه‌و به‌سه‌ر به‌رگری، که‌یه‌ک‌یک بوو له‌ شاره‌کانی واسپۆرگان و ئه‌ویش ئه‌رمه‌نستان بوو، دیسان نادیار و نه‌زان‌دراوه.

کیسه‌روی دیسان که‌ له‌وه دواوه و له‌ ک‌ت‌یبه‌کانی ئه‌رمه‌نی وه‌رگرتوه و ده‌لی: له‌ ته‌ئ‌ریخه‌کانی ئه‌رمه‌نیاندا ئهم داستان‌ه چاک‌تر شه‌رح‌کراوه له‌ هی «ابن‌الاثیر». می‌ژوونوویسه‌کانی ئه‌رمه‌نیان خاوه‌ندی «به‌رگری» یان به‌«خ‌د‌ریق» ناو‌برد‌وه‌وه، له‌ وه‌ه‌سودان و ئه‌بۆله‌یجا هیچ نه‌دوا‌ون. به‌لام له‌ دوامینی داستان و سه‌ره‌بۆردی «خ‌د‌ریق» دا ده‌لی: «می‌توان پ‌ندا‌شت که‌ خ‌د‌ریق نام ه‌مین اییله‌یجا بو‌ده‌ است...» ده‌توان‌د‌ری ب‌گ‌وت‌ری خ‌د‌ریق ناوی ئه‌و ئه‌بۆله‌یجایه‌ بو‌ی.

کیسه‌روی که‌ له‌ چام‌چی‌ان وه‌رده‌گ‌ری، ئه‌و سه‌ره‌بۆرده له‌ سالانی ١٠٣٨ - ١٠٣٩ و ٤٣٠ - ٤٣١ ه‌ روویداوه ده‌لی: له‌م رۆژانه یۆنانییه‌کان خ‌ریس‌لی‌و‌س (نیکو‌غو‌س‌ قا‌وا سی‌لاس) ناویکیان له‌سه‌ر خ‌اکی واسپۆرگان کرده‌ هوکمران. ئه‌و هه‌لمه‌تی برده‌ گۆمی ناخ‌تا‌ما‌ر (وان). شاری به‌رگری زه‌مانیکی دووربوو، مو‌س‌ل‌ما‌نه‌کان (کورد) له‌ ده‌ست ئه‌رمه‌نیان ده‌رخ‌ست‌بوو گ‌رت‌یه‌وه. ئه‌میری به‌رگری که‌ خ‌د‌ریق (ئه‌بۆله‌یجا) بوو خ‌ست‌یه ده‌ست و به‌ندی کرد و هاو‌پ‌ژ‌تی‌یه‌ زین‌دا‌نه‌وه، له‌ سوپاهی خۆی به‌پاسه‌وانی ده‌سته‌بیکی له‌سه‌ر به‌رگری دانا.

له دواي چهنديک حکومته تي يوتان نهو حوکمرانه ي لابرډ و پياويکي ديکه ي نارده سهر واسپوژگان و کرديه حوکمران. نهو يش پاسه وانه کاني له سهر بهرگري لابرډ و ناردينه جيتگاهه کي دوور که بو نه سپ و چاهه ر و له ورگا بوو.

خدریق له زينداندا که ليتني دهسکهوت، پياواني به پنهاني نارده لای نهو پادشاياني خاکی نيران که له وي نزيکبوون و هاواري ليکړدن که فريای بکهون. نهو انيش به تالوکه له شکران گرد کرده و لينگياندا سهر بهرگري. ههر چوار دهوړي شاريان گرت و باروويان شکاند و چونه نيو شاره وه. بيست و چوار هزار نهرمن و يونانيان کوژت و نه مير (خدریق) يان له زيندان ده رخست. له ولاره «داجاد» ناو سهر کرده ي نهرمهي لينگياندا سهر بهرگري و نه مير خدریق په نای بو «نرک» برډ و هاواري له پادشاياني کورداني دهوړپشت کرد.

نهرمهي له وه نه زانبوون که نه مير خدریق يارمه تي خوازتووه. به بې نه نديشه له که يفوشا ديدا رايان دهوارد. ههر هينده ناگاداربوون له شکري نه ميراني کوردان له ههر چوارلاره که يشته سهر و هه لمه تيان برډ و دهستييان کرده کوژتاريان. موسلمانان هه بوو نه بووي نهرمهيان تالانکرد و شيري خوين ريژيان تينان و جگه له داجار و دهسته يه ک نهرمهي - که هه لاتن - که سيک رزگار نه بوو. به و جوړه نهرمهي شکان و کورد سهرکه وتن. سالي دوايي قهيسه ري روم له شکري نارد، بهرگري له کوردان نه ستانده وه. (چامچيان، جلدی دوهم، لاهره ۹۱۷ - ۹۱۸ شهياران گمنام، کيسره وي).

له دواي نه وه وهسودان و نه بولعه بجای خوارزاي چونه سهر بهرگري به کوژتار گرتيانه وه (ابن الاثير - سالي ۴۳۰ - ۴۳۱ هـ).

چوويني نه مير وهسودان بو گه نجه

نه مير نه بولعه سمن عهلي له شگري دوهم کوري موساي کوري راواډي شهادي له سالي ۴۲۵ وه فرمانه وي خاکی ناران بووه له گهل نه مير وهسودان نيواني ناخوش و پشتيوو، وهکو له پيشدا کوترا قهسيده يتي که قهتران لهو باباه ته وه کوتراوه و لهو قهسيده يدها واه درده که وي نه ودهمه قهتران له گه نجه له کن نه مير نه بولعه سمن بووه. به لام له قهسيده ي هاتوي قهتراندا دياره نه م چووينه ي نه مير وهسودان بو گه نجه به ناشتي و خوشي و بو بيناغهي دوستي بووه و له ودهمه شدا قهتران له گه نجه بوو. کيسره وي دهلي: واه دياردهکا نه م چونه بو گه نجه سالي ۴۲۷ - ۴۳۲ بووه.

نهمه چند شیعر یکی قه‌ترانه :

مهی که سجده برد پیش او مه‌گردون
به‌نیکوئی بر او نیکوان دیگردون
بدان دولاله مصقول دل کند مقتول
بدان دو سنبل مفتول دل کند مفتون
اگر نوان و نگونست زلف او چه عجب
که صد هزار دل است اندرو نوان و نگون
ایا بر وی جو گلنار خیز و باده بیار
ز باده سساز رخ بود باده گلگون
اگر نبیذ به‌هرجای وهر زمین نهی است
به‌گنجه نیست بر من نبیذ نهی اکنون
از آن که گنجه کنون خلد عدن را ماند
نبیذ نهی نباشد به‌خلد عدن درون
زمین به‌دیبه وزر اندرون شده پنهان
هوا به‌عنبر و مشک اندرون شد معجون
همان وصال پدیدار گشت در هجران
همان بهار پدیدار گشت در کانون
زیس نثار که کردند بر زمین گوئی
برون فگنده زمین گنج خانه قارون
کسی نماند ازاین فضل درجهان درویش
دلی نماند ازاین راد در جهان محزون
اگر به‌خانه شیر آمد است شید روا است
بدانکه خانه شید است شیر بر گردون

لهم شیعره وا دهرده‌که‌وی که چوونیی وه‌هسودان بو‌گه‌نجه له مانگی دووه‌می هاوین
دابووه. لیره‌دا نه‌بولحه‌سهن به‌شیر و وه‌هسودان به‌روژ داده‌نی:

کنون که گشت دو خسرو به‌یکدیگر موصول
کنون که گشت دو کوکب به‌یکدیگر مقرون

دو شهریار قدیم و دو جایگاه قه‌دیم
 همان دو خسرو منصور و سید و میمون
 امیر ابوالحسن و شهریار ابو منصور
 که نصرت آید و احسان از آن و این بیرون
 یکی به‌گوهر شداد و زو به‌گوهر بیش
 یکی ز تحنه راواد و زو بملک افزون
 به‌بخت این کند آن خیل دشمنان مخدول
 به‌خیل آن کند این بخت دشمنان وارون
 به‌دلت این بود آنرا همیشه راه نهای
 به‌نعمت آن بود این را همیشه راه نمون
 یکی بگیرد چندان که داشتی مملان
 یکی بگیرد چندان که داشتی فضلون

نهم شیعره و شیعره سیتیهمینی پیش نهمه دیاری کردوه که نهمیری نه‌بولحه‌سهن له
 گه‌وه‌ری شه‌دادی بووه و فه‌زلوون باپیر یا مامی بابی له‌شگری بووه که دامه‌زرتنه‌ری
 بنه‌ماله‌ی شه‌دادی فه‌زلوونیان کوردی راوادیه و له‌کونیه‌شیان دواوه که نه‌بولحه‌سهن
 کونیه‌ی عه‌لی له‌شگری و نه‌بومه‌نسور کونیه‌ی وه‌هسودان بووه که له‌شیعره دوامینی
 سیتیهمینی دوا‌ی نهم شیعره نیشان دراوه و له‌وه که ده‌لتی: «یکی به‌گوهر شداد زو به‌گوهر
 بیش» دیار ده‌کری. نهمیر نه‌بولحه‌سهن زور ده‌وله‌مهند و خاوه‌ند گهنج و مال و دارا بووه و
 وه‌هسودان مولک و خاکی له‌نهمیر نه‌بولحه‌سهن پتربووه. به‌لام به‌گه‌وه‌ر و دراو و گهنج
 وه‌کو نهمیر نه‌بولحه‌سهن نه‌بووه. شیعره‌کانی یه‌ک به‌یه‌ک ناشکران.

ویرانبوونی ته‌وریز به‌بوله‌رزه

له‌میژوونوویسه‌کان نه‌وه‌ی له‌و بوله‌رزه‌یه دوابی «ابن الاثیر» و «حمدالله مستوفی» و
 «ناصر خسرو» بوون و به‌دوورودرتیزی لیتی دواون و قه‌تران به‌قه‌سیده‌ش باسی کردوه.
 نه‌ویش له‌ده‌وری نهمیر وه‌هسوداندا بووه؛ بۆیتی ده‌مه‌وی لیره‌دا که‌میکی لی بدویم. به‌بی
 گری سالی بوله‌رزه له‌۴۳۴دا بووه، به‌لام کیسره‌وی له‌وه ده‌دوی و قسه‌ی میژوونوویسه‌کان
 به‌راورد ده‌کا:

مسته‌وفی له‌«مجمع ارباب الممالک» قازی روکنودینی خوئی ده‌گیت‌ته‌وه که له‌روژی

چاردهی مانگی سه‌فهری نهو ساله‌دا بووه. «ناصر خسرو» ده‌لئی: شه‌وی پینشه‌مهی
 حه‌قده‌ی ره‌بیعی یه‌که‌م و دوی نویژی خه‌وتنان ده‌ستی پتی کرد. به‌لام له‌و دوانه‌وا
 ده‌رده‌که‌وئی بوله‌رزه‌چند جاریک روویداوه، چونکو شیعه‌ره‌کانی قه‌ترانیش وامان بو
 دیارده‌کا و له‌سه‌ره‌تای به‌هاردا بووه. یا خه‌زان بووه نه‌ویش به‌قسه‌ی کیسره‌وی نیوه‌ی
 خه‌زان بووه.

«ابن الاثیر» له‌بابه‌ت سه‌ختی و توندی بوله‌رزه‌وه ده‌نووسی: «دزو بارووی شار و
 بازاره‌کان و خانوان و پتری سه‌رای پادشاهی ویرانکرد. له‌به‌رنه‌وه که نه‌میر له‌باغی‌کدا
 جیگای هه‌بوو هیچی به‌سه‌ر نه‌هات و زندوو ماوه».

«ابن المستوفی» له‌قازی روکنودین وهرده‌گری و ده‌لئی: هه‌موو شار ویرانبوو. به‌لام
 «ناصر خسرو» ده‌نووسی که هیندیک له‌شار ویرانبوو و هیندیکی تووشی خرابی نه‌بوو.
 کیسره‌وی ده‌لئی: راسته که قسه‌ی ناسر خوسره‌و بی؛ چونکو له‌درو و گه‌زاف دووره. «ابن
 الاثیر» ده‌لئی: له‌دانیشتوانی شار نه‌وی له‌ناوچوون و نه‌ژماردارون نزیک (۵۰) هه‌زار
 که‌س ده‌بوون. قازی روکنودین ده‌نووسی: «ابن الاثیر» ده‌نووسی که له‌چل هه‌زار که‌م و
 پتری نه‌بوون. نه‌و سه‌ره‌بوورده هینده له‌نه‌میر وه‌هسودان گران هات، وه‌کو نه‌و مردووانه له
 خۆی مردبێ به‌رگی سوگواری ره‌شی پۆشی و له‌ترسی نه‌وه نه‌وه‌کو سه‌لجووقیان هه‌لمه‌تی
 به‌نه‌سه‌ری، په‌نای بو‌دزیک له‌دزانی خاکی خۆی برد. له‌هه‌لبه‌ستی قه‌تراندا ده‌رده‌که‌وئی
 که نه‌و سه‌ره‌بوورده له‌وه‌هسودان و مه‌ملانی کوری زۆرگران بووه و ده‌وریکی دوور، له‌که‌یف
 دووری کردوو نه‌مه‌چند شیعه‌رکه ده‌ینوسم:

نبود شهر در آفاق خوشتر از تبریز

به‌ایمی و به‌مال و به‌نیکوئی و جمال

ز ناز و نوش همه خلق بود خوشا خوش

ز خلق و مال همه شهر بود مالا مال

له‌شیعی هه‌شته‌میندا ده‌لئی:

خدا پدید نیاورد شهر به‌تر از این

فلک به‌نعمت این شهر برگماشت زوال

قه‌تران له‌له‌رزینی زه‌وی و ویرانیی شار و نه‌زیه‌تی خه‌لک ده‌لئی:

به‌نیم چندان کز دل کسی بر آرد قیل

به‌نیم چندان کسی نر آرد قیل

فراز گشت نشیب و نشیب گشت فراز
 رمال گشت جبال و جبال گشت رمال
 دمیده گشت زمین و خمیده گشت نبات
 دمیده گشت بحار و رمنده گشت جبال
 بسا سرای که بامش همی بسود فلک
 بسا درخت که شاخش بسود هلال
 از آن درخت غمانده کنون مگر آثار
 از آن سرای غمانده کنون مگر اطلال
 کسی که رسته شد از مویه گشته بود چوموی
 کسیکه جسته شد از ناله گشته بود چو نال
 یکی نبود که گوید به دیگری که موی
 یکی نبود که گوید به دیگری که منال
 همه بدیده بدید چو روز رستاخیز
 زپیش رایت مهدی و فتنه و جال
 کمال دور کناد ایزد از جمال جهان
 کمی رسد به جمالی کجا گرفت کمال
 چنانکه باید بگذاشتم همی شب و روز
 به ناز و باده و رود و سرود و غنج و دلال
 به هر بود دل من ریوده چند نگار
 به فضل بود دل من سپرده چند همال
 بدان همال همی دادمی به علم جواب
 بدین نگار همی کردمی به بوسه سؤال
 یکی گروه بزید اندر آمد ز مرگ
 یکی گروه پریشان شدند از احوال
 رفتگان نشنیدم کنون یکی پیعمام
 ز مانده گان نه ببینم کنون بها و جمال
 قه تران له بابۀ بولہ رزہی تہ ور تزهوہ، گہ لیک قہ سیدہی ہلہ بستوون و لہو چہند جار
 دواوہ، نہ مہش سہرہ تہای قہ سیدہیہ کہہ :

آن غیرت چندان نگر از قدرت یزدان
از قدرت یزدان چه عجب غیرت چندان
لهوه که بوله رزه دوایی هاتووه و به ماملانی کوری وهسودان ده لئی:
زمین نگشتی لرزان اگر نسب کردی
به حلم شاه ستوده دل و زدوده خصال
چراغ شاهان مملان که پیش تیغ و کفش
یکیست شیر و شکال و کیست سیم و سفال
نهم چند شیعره ی قه تران بو دل خوشی دانه وهی مهملانی هه لئه ستووه:
خدایگانا کار جهان چنین آمد
گهی نشاط و سرور و گهی بلا و ملال
از آن غمی که گذشته بر تو یاد مکن
وزان بدی که بیاید به سوی تو مسکال
غم گذشته کشیدن بود محال مجاز
غم نیامده خوردن بود مجاز محال
بخواه باده بر آواز مطربان جمیل
بگیر ساغر بر یاد مهتران جلال

«ناصر خسرو» سالی (۴۳۸) چۆته ته ورئیز و شاریکی گه وره و ئاوه دان و خوشی
چاوپیکه وتووه. ئه میر وهسودان له دوی بوله رزه کوشاوه و شاری ئاوه دان کردۆته وه. وا
دیار ده کری نزیك چوار سال له گه ل دامه زاننده وه و ئاواکرده وهی خه ریکبووه. «حمدالله
المستوفی» و «قاضی رکن الدین» به دوورودریژ له وه دواون. کیسره وهی له وانه وه رده گری.

شهری وهسودان له گه ل سپه هبدی موغان

کیسره وهی له به خشی دووه م و لاپه ره ۹۳ دا له م شهره دواوه، ئه ویش له شیعره کانی
قه ترانی ده رخستووه: خه لکی موغان میلله تیکی ئازا و دلیر و دانیشتوی کیتوانی
نازربایه گان و گه لیک شه رکهر و جنگجو یون. له سه ره تای ئیسلامه وه باری که سیان
هه لئه گرت و به ئازادی ده ئیان و سپه هبدیان له خویان هه ره بووه. به قسه ی «ابن
خردادبه»: که له سه ره تای قه رنی سیتییه مدا سپه هبه دیان ناوی «شکله» بووه و له قه رنی

چوارهمدا سپههبدیان «دلّوله» بووه و له دهوری وههسوداندا فهرمانيپاوييهکیان بووه که
 فهرمانيبدری وههسودانی نهکردووه. وههسودان لهژئیر فهرماني کوره گهورهی خوی نه‌میر
 نه‌بونه‌سر مه‌ملاندا له‌شکرکی نارد‌ه‌سه‌ر نه‌و سپه‌ه‌بو‌ده و له دوامی‌نی شه‌ردا سپه‌ه‌بده
 رامده‌بی و ده‌که‌ویته ژئیر فه‌رمانيه‌وه. له دواي نه‌وه مه‌ملان دزیک له نه‌رده‌وی‌ل دروست
 ده‌کا. قه‌تران له‌و له‌شکرکه‌شیه‌دا له‌گه‌ل‌یاندا بووه. له دواي گه‌رانه‌وه‌ی نه‌م چند شیعه‌ی
 گوتووه:

من آن کشیدم و آن دیدم از غم هجران
 که هیچ آدمی نی نیست دیده در دوران
 کنون وصال همه بر دلم فه‌راموش کرد
 خوشا وصال بتان خاصه ازبس هجران
 چو من بشادی باز آمدم ز لشگرگاه
 گشاده طبع و گشاده دل و گشاده زبان
 میان هنوز نبودم گشاده کامده بود
 زره بسومی من آن سرو قد موی میان
 چو لاله کرده رخ اندر کنارم آمد تنگ
 کنار من شد از آن چون شگفته لاله‌ستان

قه‌سیده‌ییکی به‌رز و خوشی به‌ئه‌میر مه‌ملاندا هه‌ل‌کوتووه و ستایشی ده‌کات و له شه‌ر
 و گرته‌ی نه‌میر موغان و دروستکردنی دژ و شان و هه‌لاتنی دوژمن باس ده‌کا. نزیک
 بیست و دوو شیعر ئیمه له خواره‌وه شیعی سه‌رته‌ا و شیعی نوژده‌مین و شیعی بیست
 و دووه‌مییه ده‌ینوویسینه‌وه له «داریوم» دواوه که له‌نیوانی ئاران و موغاندا بووه و
 سه‌رنواندنی سپه‌ه‌بدی موغان و دروستکردنی دژ له نه‌رده‌وی‌له:

۱- و غاش را بس بیکار اردبیل دلیل

هنرش را بس پیکار داریوم بیان

۱۹- عدو شکسته و آواره باز گشته زجنگ

کمر به‌طاعت بسته سپه‌بد موغان

۲۲- نه‌میر گفت بیاید ب‌اردبیل دژی

بناکند که جاوید ماند آن بنیان

هاتنی توغروڻ بهگي سەلجوقى

بۆ نازربايەگان و دووامىنى كارى وەھسودان

لە دواى ئەو ھەنگامىدا كە توغروڻ بەگ و براكانى خاكي خوراسانيان لە سولتان مەسعود گرت و لە شارى نيشاپور بناغەى حكومەتى خويان دامەزراند، لە دواى چەندىك بەسەررى و ھەمەدان و سپاھان و زەنگاندا زالبوون. خاكي دەيلەم و دەورۇپشت ديسان كەوتنە ژيتر ھەرمانيانەو ھە. بەلام خاكي نازربايەگان تا سالى ٤٤٦ لەسەر خۆى ماو ھ.

لەنتوانى سالانى ٤٣٤ تا ٤٤٦ دا نيتوانى وەھسودان و توغروڻ بەگ چۆن رابوردوو ھ و چى كراو ھەزاندراو ھ و چ پەيمانىك لەنتوانياندا گريدراو ھ، كەوا ١٢ سال دەورۇپشتى نازربايەگان كەوتە دەست توغروڻ بەگ و وەھسودان، ھەروا ماو ھ. بەلام لە رابردودا لە بابەت بولەرزەو ھە لە «ابن الاثير» م وەرگرت كە گوتويە: تەنھا وەھسودان لە بولەرزە پرگاريو ئەويش لە ترسى سەلجوقيان پەناى بۆ دژىك برد. لەو پتر ئاگادارى لە دەستدا نيبە و ديسان نازاندري سالى ٤٤٦ بەبى شەر و كيشە توغروڻ بەگ چۆن چۆتە نازربايەگان و وەھسودان پيشوازي كردو ھ. دەبى لەو پيش نويسراو و پەيمان ھەبو ھ. بەنوويسىنى «ابن الاثير» دياردەكا وەھسودان لە ھەلمەت بردنى سەلجوقيان بۆ سەر نازربايەگان ترسى ھەبو ھ.

«ابن الاثير» دەلى: كە توغروڻ گەيشتە نازربايەگان تەماى چوونە سەر تەوريزى ھەبو ھ. ئەمير ئەبو مەنسور وەھسودان ھەرماني ئەوى قبول كرد و خوتبەى بەناوى ئەو خوێندەو ھ و ھەر دراو و پولىكى لىتى ويستبو بۆى نارد و كوپى خوشى بۆ دلنەوايى دا ھەو. ابن الاثير سالى (٤٤٦).

جگە لەو ھەنگامىدا وەھسودان نيبە؛ بەلام جگە لەمە لە سالى ٤٥٠ «ابن الاثير» دەنوويسى: «لەم سالەدا سولتان توغروڻ بەگ مەملانى كوپى وەھسودانى كوپى مەملان، كە گەورە كوپى بو لە جىگەى بابى لەسەر حوكمرانى نازربايەگانى دانا».

كيسرەوى دەلى: لەمەو ھەنگامىدا ديار دەكا تا ئەو سالە وەھسودان مردو ھ. ئەمەش زۆر جىگەى ئەندىشە و بىرە لە ديوان و قەسىدەكانى قەتراندا باسكى نيبە؛ ئەگەرچى لە دواى وەھسودان بەچەند سالان قەتران ھەر زندووبوو ھ بەكوپانى وەھسودانى ھەلگوتوو ھ. بەلام باسى مردن يا سەر گوزشتە و بەسەرھاتىكى وەھسودانى نەكردو ھ. ھىندە دەزاندري لەو سالانەدا بو، وەھسودان دوژمنى زۆربوون و لىتى ترساو ھ لەنتوانياندا شەر روويدا ھ

به‌لام له هیندیک قه‌سیده‌دا باسی شهر و کورژتاریک ده‌کا که مه‌ملان له‌گه‌ل دوزمنیدا بووه. ئه‌ویش نازاندري له ده‌وری خویدا بوو یان له ده‌وری بابیدا بووه. ئه‌م شیعره‌ی خواره‌وه و امان بۆ دیارده‌کا، مه‌ملان که پادشا بووه به‌گژ ئه‌رمه‌ن و رۆمدا چووه و شکاندوونی:

ندانی چه آید ابر کافرستان ز تیغ و سنان شاهنشاه غازی
سر پادشاهان انصر مملان که صد بیشه شیر است در ترکتازی
له دوای چه‌ند شیعریک ده‌لتی:

که از به‌ردین جفت جنگ و جهادی

که از به‌هر دل یار بکمان و نازی

له‌م شیعره‌ی خواره‌وه‌ی قه‌تران، وا ده‌رده‌که‌وئ که مه‌ملان شاعیر بووه:

گر‌گذار نظم بارد لفظ او در نظم

ور‌نگارد نشر آرد کلک او در منیر

له قه‌سیده‌یه‌کیدا که ئه‌مه شیعریکه دیارده‌کری له ده‌وری وه‌ه‌سوداندا مه‌ملان کورپکی بووه، به‌لام ناوی چی بووه؟ که‌ی مردووه؟ نادیاره. شیعره‌ی چواره‌م:

ناحشر بقای پسر وجد و پدر باد

کزهر سه جهان را شرف و مفتخر آمد

ه- نه‌بوله‌ه‌یجای مه‌نوجه‌هر

ئه‌مه گویا کورپ دووه‌مینی وه‌ه‌سودان بووه و له نوویسینی کیسره‌ویدا وا ده‌رده‌که‌وئ وه‌ه‌سودان که کورپکی داوه به‌توغرو‌ل به‌گ، ئه‌مه بووه. به‌لام له سه‌به‌ره‌ردی ئه‌م کوره‌ش هیچ له ده‌ستدا نییه. کیسره‌وی ته‌نها له شیعره‌کانی قه‌تران دواوه که به‌مه‌نوجه‌هریدا هه‌ل‌گوتوه:

شایدار گاه خطب همچون پدر اورا لقب

زانکه دارد چون پدر کردار و گفتار و لقا

ای ترا عدل خوداوند فروختار عجم

زیب‌دت ملک خریداری خداوند سما

له شیعره‌کانی قه‌تراندا ئه‌م شیعره نیشان ده‌دا که مه‌نوجه‌هر له خوراسان بووه:

گر خوراسان خوشتر آمد از وطن اینست رسم

باز بحشادات وطن یزدان بیسچون و چرا

چوینی مهنوچه هر بۆ خوراسان له بهرئه وه بوو گوترا، به لām کهنگی هاتۆته وه نازربایه گان، دیار نییه و بۆ که یشتنه حوکمرانی چۆن تیکۆشاوه، ئه ویش نه زاندراره. ئهم شیعره ی قه تران خوازتنی بوونه پادشای مهنوچه ره:

جد او را کرد والا کردگار اندر رهی

بس نماند تاجو جد خویشان والا شود

گه لیتک له وانه دواون، به لām هه موو نادیاره. به لām له شاری «نانی» مهنوچه هریکی کورد پادشا بووه که «ابن الاثیر» لیبی دواوه و ئیمهش له داهاتوودا له گه ل سهر بهوردی فه زلۆون کوردی باسی ده که یین. ده بی ئهم مهنوچه ره که قه تران پیتیدا هه لگوتووه هه ر ئه و مهنوچه ره ی فه زلۆونی شه دادی بوو بی. له و شیعرانه ی قه تراندا هیچ باسی مه ملان و سهر بهوردیکی نییه. ده بی له و ده مه دا که قه تران ناوی مهنوچه ره ده با، مه ملان مرده بی و نه مابی.

دوژمنی مهنوچه ره نادیاره داخۆ مه ملان بووه یان یه کیتکی دیکه یه.

له م ده ورده دا که سه لجووقیه کان ده ستیان هاوێژته نازربایه گانه وه، به تاریکی پاده بری و ته ئریخی نازربایه گان پووناک و ئاشکرا نییه. له و کتیبانه ی له ده ستدایه، تا ده ورێکی دوور باسی خاکی نازربایه گان به بی دهنگی و ته ئریخی ئه و زه وییه به ون و نادیار ی به سه رده چی. له به رئه وه یه سهر بهوردی مه ملان و مهنوچه ره و ئه بو خه لیل جه عفه ر که ئه ویش موده ته تیک له سه ر ئه و خا که پادشا بووه و قه تران لیبی دواوه، به جارێک بی دهنگه و له تاریکییه کی وا دایه دیار نه کراوه.

٦- نه بولقاسم عه بدوللا

له م ئه مهیره ش ئاگاداری و سهر بهوردی تاریک و نادیار و داپۆشراوه. ته نها قه تران له قه سیده یه کیدا پیتیدا هه لگوتووه و ده لی:

باغ رنگین شده، گوئی که برو کرده گذر

میر ابوالقاسم عبدالله بن وهسودان

هه روه ها له قاقه زێکی که به نه زم بۆ ئه بولیوسر سوپه هدار ی ئارانی ناردووه له دوا ی ناو بردنی وه هسودان و مه ملان، له م عه بدوللا یه ش دواوه و ده لی:

زبان برگشاید بهر انجمن

دگر میر عبدالله ز بهر من

همان خلعتم خواهد از دیگران

ازو هرچ خواهی ندارد گران

لهم قه سیده‌ی هاتودا باسی بهزم و که یفی نه میر مه ملان دهکا و لیره شدا به نه میر
عه بدوللا و نه بولوعه مہری گہ نجه پیدا هہ لگوتووه. کہ نہم نہ بولوعه مہرہ چوتہ تہوریز
وادہ ردہ کہوئ سہر کردہ یا پیاوئکی گہورہی پادشایانی کوردی شہدادی حوکمرانی ناران
بووہ و بۆ پئیکہیتانی ہیتندیک مہ سائیلی نیوان دوو حکومہ تی کورد چوتہ تہوریز و
بہرووی نہو مہ جلس گیراوہ و بہزم و کہیف دامہ زراندراوہ. لەم شیرانہ شدا وادہ ردہ کہوئ
نہ میر عہ بدوللا تازہ لہ سہ فہر گہ راوہ تہوہ وقہ تران لہو بہ زمہ دا بووہ کہ پئی ہہ لگوتووه
کہ دلئت:

اینک این مجلس امیر بین

گر ندیدی بہشت و حور العین

ساقیان را بسان حورالعین

جام می را چو حوض کوثر دان

زردو گریان چو عاشق مسکین

مطربان نشسته در مجلس

آن خداوند مہتران زمین

بر یکی سوی امیر عبدالله

نہ بودہ لہف - شاہی نہ خجہوان

نہ بودہ لہف جگہ لہوہی کہ پادشای گوشہ یئکی نازرباہگان بووہ، لہ عیلم و نہ دہ بیاتی
ئیرانیدا ناوبانگی کردووه. قہ ترانی تہوریزی بہ گہ لئیک قہ سیدہ پئیدا ہہ لگوتووه.
نہ سہ دی تووسی «گرشاسنامہ» کہ یئکہ مین پیشہ و کردہ وہ یئکی ماموستایانہی باش و
جوانہ بہ ناوی نہ بودہ لہف و بہ فہرمانی نہو دایناوہ و ناوی نہ بودہ لہفی زبندو کردو تہوہ.
ناوی لہ مہ چی چاکتر دہ بی کہ گہورہ یئکی و ہک نیزامی لہ دیبا جہی «بہرامنامہ» یدا لہ
سہ خا و بہ خششی نہو و لہ لہ چہری مہ حمودی غہ زنہوی دواوہ کہ دہ لئ:

ہست خورشید علم و دانش و دین

وزدگر سوی بوالعمر کرد

تا بتابد از آسمان پروین

تا برون آید از صدف لولو

او بشادی و دشمنش غمگین

دولت و عز میر ملان یاد

بر نہادہ بکیف می رنگین

او بدیدار میر عبدالله

تازمان باد شاد باد آن ازین

تازمین باد شاد باد این از آن

ناصر این ہمیشہ چون شیرین

حاسد آن ہمیشہ چون فرہاد

ہر وہ کو گوترا، سہر بہوردی دوامینی ژبانی و ہنسودان و مہ ملاتی کوری و کورانی

دیکه‌شی به تاریکی به سه‌رچووه؛ نه‌وه‌ی ده‌ستمان که‌وت نه‌وه‌بوو که‌موکورت له پادشا و نه‌میرانی کوردی را‌وادیان دواوم و هه‌رچی‌تکی له کتیبه‌کانی به‌رده‌ستماندا هه‌بوون نو‌وسی‌ومان‌ه‌وه و به‌مه‌ش دوا‌ییمان به‌سه‌ره‌وردی را‌وادیاندا.

به‌لام که‌م‌تیک‌یش له سه‌ره‌وردی نه‌بو‌ده‌له‌فی پادشای نه‌خچه‌وان ده‌دو‌یم. چون‌کو ها‌وسا‌لانی وه‌ه‌سودان و مه‌ملان و له‌سه‌ر لای‌تکی خاکی کوردستانی نازریا‌یه‌گاندا حوکمرانی کردووه و دۆست و سو‌تند‌خۆری را‌وادیان بو‌وه.

نسبت ع‌ق‌ری‌ست با‌ق‌وسی ب‌خل مح‌مود و بذل فر‌دوسی

اس‌دی را‌که‌ بود لف ب‌نواخت طالع و طالعی به‌م در ساخت

به‌لام سه‌ره‌وردی ب‌نه‌ماله و ژیان و کرده‌وه‌ی نه‌بو‌ده‌له‌ف له ه‌یچ لا‌په‌ره‌یت‌کدا نا‌که‌و‌یت‌ته به‌ر‌چا‌وان. ته‌نها نه‌حم‌ه‌د کی‌سه‌ره‌وی له به‌خشی دو‌وه‌می «شه‌ریاران گ‌منام» دا له شی‌عه‌ره‌کانی قه‌تران و نه‌سه‌دی وه‌ر‌گرت‌ووه که‌ کم تا کورت‌یک نا‌گاداری ده‌دات. له‌و‌یدا له نه‌بو‌ده‌له‌ف و کور‌ان و بر‌ایانی نه‌و دواون و ناویان و ناوی بابی نه‌بو‌ده‌له‌ف با‌س ده‌که‌ن و گۆیا به‌سه‌ر نه‌خچه‌وان و گول‌تندا حوکمران بو‌وه و له قه‌رنی نی‌وه‌ی پ‌ین‌جه‌م‌دا ژیا‌وه. به‌لام را‌ستی‌یه‌که‌ی له ده‌ستدا نی‌یه. کی‌سه‌ره‌وی به‌رووی خه‌یا‌ل با‌سی ده‌کا. گۆیا نه‌سه‌دی بابی نه‌بو‌ده‌له‌فی به‌«سه‌فه‌ر» و بر‌اکانی‌شی به‌«ئ‌ی‌براه‌یم» و کور‌پ‌شی به‌«مه‌حم‌ود» نا‌وده‌بات. کی‌سه‌ره‌وی ده‌ل‌یت: له‌مان‌ه‌ش نا‌گاهی به‌ه‌یچ کل‌و‌ج‌یت‌ک له ده‌ستدا نی‌یه.

کی‌سه‌ره‌وی ده‌ل‌یت: به‌قه‌سه‌ی قه‌تران نه‌م نه‌بو‌ده‌له‌فه له دوا‌می‌نی پادشاهی نه‌م‌یر وه‌ه‌سوداندا حوکمرانی ده‌ست که‌وت‌ووه و نه‌م دوو حوکمران‌انه پ‌ت‌یک‌ه‌وه در‌وست‌بوون و به‌ل‌که‌م خ‌زم و نز‌یکی یه‌ک‌دی بوون. له ر‌ۆژی شه‌ردا له‌گه‌ل د‌وژ‌می‌ان پ‌شت و ه‌یت‌زی یه‌ک‌دی بوون. قه‌تران له‌لای نه‌بو‌ده‌له‌ف بو‌وه، به‌قه‌س‌یده‌ی‌ت‌کی در‌ی‌ژ له‌و سه‌فه‌ره دواوه. وا دیار ده‌کات وه‌ه‌سودان قه‌ترانی به‌په‌یام‌به‌ر نار‌د‌ۆته نه‌خچه‌وان. له‌و قه‌س‌یده‌یه‌دا بی‌ری شه‌ر و کی‌ت‌شه کی‌ت‌ش ده‌کات که‌ له‌وه‌و‌پ‌ت‌یش نه‌م‌یر وه‌ه‌سودان له ته‌ک د‌وژ‌می‌نی خ‌و‌یدا کرد‌وو‌یه و نه‌بو‌ده‌له‌ف به‌له‌ش‌ک‌ری خ‌و‌یه‌وه و ب‌ۆ یار‌یده‌دانی نه‌و، تال‌و‌و‌که‌ی کرد‌ووه د‌وژ‌می‌ان ت‌یک‌ه‌وه پ‌ت‌چا‌وه و ش‌کا‌ند‌و‌ویا‌نه. به‌لام چون‌که نه‌و د‌وژ‌مه‌ن موس‌ل‌مان بو‌وه و له‌وده‌مه‌ش‌دا ر‌ۆم و نه‌رم‌ه‌ن هه‌لمه‌تیان دا‌وه‌ته‌سه‌ر نه‌بو‌ده‌له‌ف و وه‌ه‌سودان له‌گه‌لیان ر‌ی‌ت‌که‌که‌وت‌وون ب‌ۆ شه‌ری ته‌ر‌سیان پ‌ت‌یک‌ه‌وه هه‌لمه‌تیان بر‌د‌ووه. نه‌م دوو شی‌عه‌ری قه‌ترانه له‌و شه‌ره دواوه:

ه‌زیمت گرفتند کا‌غاز ک‌ردم به‌جای ف‌س‌ون مد‌ح می‌ر م‌ظ‌فر

خداوند کامل، شه‌ن‌شا‌ه عا‌دل ملک به‌د‌لف خ‌سه‌ ب‌نده بو‌د

گۆیا قه تران له پيش نهوه دا بگاته وهه سودان، له كن نه بوده لهف بووه و نه مهش يهك دوو
شيعرى قه سیده يتيكى نهوه كه له شهري نه بوده لهف دواوه و ويستوييه له نه خچه وان
بگه ريتهوه. نه م شيعرى پينجه ميه تى كه ده لتي:

مرا كسل كن شاها كه از نشستن من

مرا زبان بود و مر تران باشد سود

به لام نه سه دى «گرشاسبنامه» ى بو نه بوده لهف له سالى ٤٥٨ د گوتوه. نه مه ده رده كه وي
كه نه بوده لهف زور ژياوه و چهند سالان حوكم رانى كردوه.

نه سه دى لهو ساله دا چۆته نه خچه وان. محه مه دى كورى ئيسماعيل كه وه زيرى
نه بوده لهف بوو له گه ل ئيبراهيمى برائى نه بوده لهف به نه سه دييان گوتوه به په پره وى
فيره دوسى به ناوى نه بوده لهف داستانيك هه ليه ستى و بنويسيتهوه.

نه سه دى «گرشاسبنامه» ى به سى مانگ هه ليه ستوه كه نو هه زار شيعره.

له لاييت كيدا باسى وه زيرى برائى نه بوده لهف ده كات و گه ليتك به نه بوده لهف هه لده لتي.
له وه دواوه كه وه زير و ئيبراهيمى برائى نه بوده لهف ليتيان خوازتوه، تاكو نه م داستانه
پتك خات. نه مه سى شيعرييه كه ده لتي:

كه تا جايگه يافتى نخچوان

بدین شاه شد بخت پير جوان

سوار جهان پشت ايرانيان

مه تازيان تاج شيبانيان

ملك بودلف شهرياران زمين

جهان ويرانى پاك دين

له دواميني نه وه دا به چهند شيعر له ته تريخى كتیبه كه ى دواوه:

ز هجرت زدور سپهرى كه گشت

شده چارصد سال و پنجا و هشت

بود بيت من سربسر نه هزار

سه مه اندرين كارشد روزگار

نەسلە جۈرەم

پادشايانى ئەحمەدىليان لە كوردستانى ئازربايجان

ھەر ھەركو نوويسيمان لە سالى ٤٤٦ دا ھاتنى توغروڭ بەگەوھ بۆ خاكي ئازربايجان تا چل پەنجە سال ميژووي ئەو زەوييه و سەرھوردی پادشايانى خوجيتيى ئەم خاكە تاريك و ونە و زۆرچاك دەزانين كە لەم سالانەدا گەلتيك چتى زل لەم خاكەدا پرويداوه و لەم سالانەدا بنەمالەيتيكي گەورەى پادشايانى كوردی راوادی لەناوچوون و كەوتوون. زۆرياش ئەمەشمان لى ئاشكرايه ئەوھ بەبى كيشە و شەر و ليتكدان و ھەلاتن و زالىوون نەبووھ و دوایی پتي نەدراو، لەگەل ئەوھشدا كەموكورت رشتەيك لەو ھەموو پروداوانە لە دەستدا نيه و لەو چەند سالەدا چ پرويداوه و پادشايانى خوجيتيى چۆن ژيان و لەگەل سەلجوقياندا چۆنيان بەسەربردووه و چيان بەسەر ھاتووه و سەلجوقى چۆن بەسەر ئەو ميللەتە و ئەو خاكە زالىبون؛ بى ناونیشان و بى دەنگ و زۆر تاريكە و لە ئيمە ناديارە و ميژوونويسەكان بازبان بەسەر داوھ.

ھەرچەند زۆرچاك دەزانين لەو سالانەدا ئەمير ئەبوخلەليل جەعفەر ناو كوردتيك لە خاكي ئازربايجاندا پادشا بوو. كيسرەوى كە لە نەژادی ئەحمەدىليان دەدوى، قەترانى بوژ نزيك سى قيتعە قەسیدەى ستايش و سواھى ئەمير ئەبوخلەليل جەعفەرى ھەلبەستووه و بەپادشای ئازربايجانانى ناودەبا و شەر و كوژتارى لەگەل گورجستان و نەرمەنيان و چوونی بۆ سپاھان بۆ كن سولتان سەلجوقى باس كردووه. لەگەل ئەوھشدا لە كتيبى تەئريخەكاندا بەھيچ كلوجتيك ناوى ئەم ئەبوخلەليل جەعفەرە نەبراوھ. ئەمە چاكترمان بۆ ئاشكرا دەكا كە كتيبەكانى تەئريخ تا چ پاھيتيكي، نادروست و كورت و كەم و بى ئاگاداربوون و بەسەر تەئريخى كورداندا چلۆن بازبان داوھ و چاويان لى قوچاندووه.

لە سەرھوردی ئازربايجانانى ئەو سالانەدا ئەمەمان زۆرياش بۆ ئاشكرا بووھ، كە بەگەرمى عيلاتی تورك چرژاوھتە ئەم خاكەوھ و جيتگيان بەكورد تەنگ كردووه. كيسرەوى دەلتى: زۆرى پينەچوو كە عيلاتەكانى تورك وھكو سىلاو لە توركستانەوھ پروو بەو خاكە چوون و بە فرەيى و زۆرى ھەر دەستەيتيكي لەسەر خاكيكى ھەلژاردوودا دانىشتن.

«ابن الاثير» لە سەرھوردی سالى ٤٥٦ دا دەلتى: كە ئەلپ نەرسەلان گەيشتە مەرەند يەكيك لە ئەميرانى توركمان كە ناوى تەغەدگين (تەغەنگين) بوو، بەكۆمەلەيتيكي زلى عەشیرەتى توركمانەوھ ھاتە لاى.

لهمه دیار ده‌کری که لهو چند ساله که مه‌دا خاکی کوردی نازربایه‌گان پربووه له عه‌شیره‌تی تورک؛ نه‌گه‌رچی هیتشتا ده سال نه‌بیوو، سه‌لجووقیان ده‌ستیان هاو‌یژته نه‌و خاکه‌وه.

به‌پیتی نوویسینی کیسره‌وی له قه‌سیده‌کانی قه‌تران وه‌رده‌گری که له‌وده‌مانه‌دا گوتوویه‌تی؛ گه‌لیک جیگایانی خاکی نازربایه‌گان له نه‌زیه‌ت و نازاری نه‌وانه له سکالا و گازنده و ناله و هاواردا بوون و لهو شیعرانه‌ی قه‌تران دیار ده‌کری، سه‌لجووقیان زور به‌سه‌ختی نه‌زیه‌تی کوردانی نازربایه‌گانیان داوه و له به‌دره‌فتاری خودداریان نه‌نواندوه و به‌زهیان به‌دانیش‌توان و میلله‌تی نه‌و خاکه‌دا نه‌ها‌توه. له قه‌سیده‌یه‌کیدا له‌گه‌ل نه‌بو‌لخه‌لیل جه‌عفر پادشای نه‌وده‌مه‌ی نازربایه‌گانیه‌تی که کوردبووه و پیتی ده‌لتی:

گر چه امروز از تو ترکان هر زمان خواهند باج

باز فردا نعمت ترکان ترا گردد مرام

له قه‌سیده‌ییکی دیکه‌یدا به‌نه‌بو‌لخه‌لیل جه‌عفر‌دا هه‌لده‌لتی:

اگر چه داد ایران را بلای ترک ویرانی

شود از عدلش آبادان چو یزدانش کند یاری

له قه‌سیده‌ییکی دیکه‌یدا ده‌لتی:

گر نبودی آفت تورکان به‌گیتی در پدید

بستدی گیتی همه چون خسروان باستان

له قه‌سیده‌ییکی دیدا گازنده له گوزه‌ران و زه‌مانی خو‌ی ده‌کات و ده‌ل‌یت:

شده چوخانه زنبیر باغم از ترکان

همی خلند به‌فرمان ها چو زنبورم

به نوویسینی «ابن الاثیر» فرمان‌ره‌وایی نازربایه‌گان له‌لایه‌ن نه‌لپ نه‌رسه‌لان یا مه‌لیک‌شاهه‌ دراهه به‌نه‌میر قوتبه‌دینی ئیسماعیلی کوری یاقوتی که نه‌وه‌ی برای توغرو‌ل به‌گ بووه و خوشکی نه‌ویش زوبه‌یده خاتون خیزانی مه‌لیک‌شا بوو.

له‌پاش نه‌وه‌ش مه‌ووددی کوری نه‌ویش چه‌ندیک حوکمرانی نه‌و خاکه‌ی کردووه. به‌لام له حوکمران و نه‌میر و پادشاکانی خو‌جیتی کوردان ره‌شته‌یه‌ک له ده‌ستدا نییه. له‌وده‌مه‌دا کتی زندووبووه و کتی پادشایی کردووه و گوزه‌ران و ره‌وشتی نه‌م سه‌لجووقیانه له‌گه‌ل نه‌واندا

چۆن و له چ پایه یی کدا پتکیان هه لکردوه؟ نادیار و ونه.

له دواى هه لمه تی سه لجووقیان بۆ سه ر ئه م خا که و ده ست به سه ردا کیشانیان، ناوی پاشایه کی خوجیتی و کورد که برابتی «ابن الاثیر» له سالی ۵۰۱دا له ئه حمه دیل کورد دواوه که باپیرو دامه زرتنه ری بنه ماله ی پادشایانی کوردبووه که ئیمه له م فه سه لده مه به سمان له سه رهورد و دوانیانه و به بنه ماله ی ئه حمه دیلیان ناوده برتین.

«ابن الاثیر» ئه م ئه حمه دیله به خاوه ندی مه راغه ناوده بات. سه رهورد و داستانی خۆی و چهند که سی دواى ئه و که له «ابن الاثیر» و «کیسه ره وی» و له هی دیکه مان ده ست که وتوو ده بنوو یسینه وه.

«ابن الاثیر» له پریزی سالی ۵۱۰ جلدی ۱۰ و لاپه ره ۲۱۷یدا که ناوی ئه حمه دیل ده با ده لتی: «ئه حمه دیل کورپی ئیبراهیم کورپی وه هسودانی کوردی راوادی، خاوه ندی مه راغه و جیگایانی دیکه ی نازربایه گان».

ئه مه بۆمانی ئاشکرا ده کا که: ئه حمه دیل نه وه ی وه هسودانی راوادییه که له فه سلی پیتشودا به درێژی لیتی دواين. به لām ئه مه مان بۆ ئاشکرا نه بووه که ئه میر ئه بو مه نسوور وه هسودان له سی کوپ پتری هه بووی. به لکه م ئه م ئیبراهیمی بابی ئه حمه دیل، ئه و کوپه بووه که وه هسودان به گره و ناردیه لای توغرو ل به گ، له پاشان به هۆی خزمه ت و کرده وه که له و ئیبراهیمه رویداوه، پادشای سه لجووقیان کورپی ئیبراهیمی که ئه م ئه حمه دیله بووبی، کردوویانه به حوکمران.

ئه مه ش و گوته ی کیسه ره وی که له نه ژادی ئه حمه دیل دواوه. له پرووی بیر و وێچوون و لی وردبوونه وه یه وه؛ وه نه بی چتیکى نوویسراوی ته ریخی له و بابه ته وه له ده ستدا بی. ته نها ئه وه ی ئیمه باوه ریمان پی هتیبی و سه رمایه ی نوویسین و گوتمان بی، نوویسینی «ابن الاثیر» و یه کسه ره به وه م باوه ر کردوه و قسه که ی ئه م له هه موو قسان له لا راستتیه؛ بۆیه ئه حمه دیل به کورد و به نه ژادی کورد و به بنه ماله ی راوادیانی ده زانم و بنه ماله ی ئه میر وه هسودان دیسان به کوردی راوادیم ناسیوون؛ چونکو «ابن الاثیر» چی وا له عه سری ئه حمه دیل دوور نه بووه و به هۆی بنه ماله ی ئه یوو بیان و کوردانی هه کاری که «ابن الاثیر» خۆی خه لکی هه کاری و له گه ل ئه یوو بیاندا به سه ری بردووه، تاکو به چاکی لیتی مه علوم نه بووبی و نه ییستی و به ته حقیقی نه گه یان دبی، ئه و ئه میره ی به کورد و به نه وه ی وه هسودانی راوادی کوردی نه ده زانی.

که و ابو ئیمه یه کسه ره بهومان باوه کردووه و بهراستی دهزاین و نوویسینی موده قیق و تهئریخ نوویسه کانی دوامین له رووی خه یال و تهسه و رات بووه، که له بابته نهژادی نهحمه دیلیان گفتوگۆیان کردووه، دهنا کوردبوونیان بی گومانه.

ئه گهرچی کیسه روی له بهخشی دووه می «شهریاران گنم» لاپه ره ی ۱۳ دا دوورودرێژ لهوه دواوه و دهلێت: «تا ئهمه که ئیمه ئاگادارین راوادیان کوردی تیره یه کی ههزانیان بوون له ئهرمه نستان و ئاران دانیشتون و له نازربایه گاندا لهوانه سوڤاخیگمان نییه».

به تایبه تی له بهخشی دووه می «شهریاران گنم» گفتار نخستین، پیشینیان خانه دان، لاپه ره ۲۲ دا که له راوادیانی کورد دواوه له حاشیه ی خواره ویدا دهلێ: راوادی (راوادیان) ئیلیکی گهره ی کوردبوون و له شنۆ و ئه و ناحیه نا دا دانه یشتن و به ههزانی ناوده بران و ئه م راوادیانی ئاران و ئهرمه نستان تیره یه یک بوون لهوانه که له ئهرمه نستان دانه یشتن. به فارسیش ئهمه یه: «ایل بزرگی از کردان در اشنویه و آن نواحی می نشستند و هذبانی خوانده می شدند. این راوادیان تیره‌ای از ایشان بودند و در ارمنستان نشیمن گرفته بودند» به بیگومانه ئه م کوردانه له خاکی موکریاندا بوون.

ههروه که چهند جارێک له فهسله کانی رابردووی ئه م کتێبه ماندا گوتووه و دیسان دهلێن: کوردی راوادی مادام له خاکی موکریانی ئه مۆکه دا بوون و تیره یێکیان بۆ ئاران و ئهرمه نستان و تیره یه کیان بۆ ههولێر و ئه و خاكانه ی پۆیشتون و له تیره ی ئاران تیره یێکی لێ جوێبۆته وه و چۆته میسر و شام و بناغه ی سه لته نه تی ئه یوو بیانی دامه زاندووه، ههروه هاش له خاکی نازربایه گاندا تیره یێکی به هیزیان مابوووه که له کهلینێکدا حوکمرانیان دهست خۆیان خستووه و ئه م پادشایانه له م بنده دا لێیان دواوین له م تیره ی راواند (راوادیان) بوون که له خاکی نازربایه گاندا مابوونه وه.

جیگای حیره ته که: کیسه روی دهلێ: له و راوادیانه ی نازربایه گان سوڤاخمان نییه؛ ئه گهرچی ئه وه ی له سه ره وه مان باس کرد له بهخشی دووه می دایه و له بهخشی یه که می و له بهخشی دووه مدا گه لێک له کوردانی ههزانی و پیشه وا و گهره و ئه میرانی ئه وان دواوه. ئه میر ئه بوله یجای کوری په بیبووه وله له و کوردانه بووه. کیسه روی به درێژی باسی ئه ویشی کردووه.

به پیتی ئه وانیه گوترا و به نوویسینی «ابن الاثیر» و به بی لیکدانه وه و گفتوگۆ، هیچ گومانی تیدا نییه که ئه میر ئهحمه دیل کورد و له کوردانی راواند - راوادی - ههزانی

بووه. بهلام دوورنیه باب و بایرهکانی پادشای نازربایهگان و تاران و نهرهستان بوون و نهو روزه بهخاوندی مهراغه ناوردنیان له تهریخی «ابن الاثیر» دا دهردهکهوئ که: سهلجوقیان تا چ پایهیهک لهو خاکهدا کوردیان وهتنگ ههلتناوه و دوچار بهئهزیهتیان کردوون و بهدهستیکی نامیهرهبانانه بهسهریاند زالبوون، که تنها مهراغه له دهست پادشایانی چند سالهی کوردیدا ماوه.

نهمیر نهحمه‌دیل کوری نهمیراھیم کوری وههسووانی کوردی راوادی

یهکه‌مین جار که ناوی نهم نهمیره کورده له تهریخدا برابئ «ابن الاثیر» له سالی ۵۰۱ هـ دا باسی کردووه. له سالاها نیتوانی سولتان محهمه‌دی کوری مهلیک شا و سه‌دهقه‌ی کوری ده‌بیس نهمیری حیلله تیکچوو، شهر و کوژتاریکی قورسیان له یه‌کدی کردووه. لهو شهره‌دا یه‌که پشتیوان و یارمه‌تیده‌ری سولتان محهمه‌د که بووبئ نهویش نهحمه‌دیل بووه.

سه‌دهقه‌ نه‌سپتکی زور به‌ناوبانگ و هینه‌د چاکی هه‌بوو که که‌س نه‌سپتکی وه‌کو نه‌وی نه‌بووه و زور بئ مانه‌ند و بئ وینه‌بووه. له شهره‌دا نهو نه‌سپه بریندار کرابوو. له دوا‌ی به‌کوژتچوونی سه‌دهقه، نهمیر نهحمه‌دیل نهو نه‌سپه‌ی ده‌ست که‌وت و سواری که‌شتی کرد و ناردیه به‌غدا. بهلام له رتگا نه‌سپه‌که توپی و له ده‌ست چوو.

«ابن الاثیر» جاریکی دیکه سالی ۵۰۵ له نومه‌رایانی نیسلام دواوه که به‌یارمه‌تی نه‌تابه‌ک ته‌غته‌کین، خاوه‌ندی شام، چوونه شهره‌ی فره‌نگان بۆ «بیت المقدس». که ناوی نهو نهمیرانه ده‌نوویی له نهمیر نهحمه‌دیل ده‌وئ.

«ابن القلائسی» نهو سه‌ره‌پورده له سالی ۵۰۴ دا ده‌نوویی و ده‌لتی: «نهحمه‌دیل له هه‌مووان پتر سوپاهی هه‌بووه».

لهو سه‌فه‌ره‌دا یه‌کیک له نهمیرانی - که سه‌کمان قووتبی بو- له دوا‌ی نیسماعیلی کوری یاقووتی و مه‌ودودی کوری، نه‌بوو به‌خاوه‌ندی ته‌وریتز. ده‌نوویسن که نهو نه‌خوش که‌وت و نهمیر نهحمه‌دیل چاوی له‌وه‌بوو که بمرئ و ته‌وریتز له لایهن سولتان‌ه‌وه به‌م بدرئ و نومییدی ده‌کرد شاره‌کانی دیکه‌ی نازربایه‌گانیشی ده‌ست که‌ویتته‌وه. له‌به‌رئه‌وه بوو به‌له‌ز که‌راوه نازربایه‌گان که نهو تاره‌زووه‌ی به‌سولتان بنوئنتی. «ابن الاثیر» سالی ۵۰۵ و کیسره‌وی به‌خشی دووهم لاپه‌ره ۱۱۴ - چاپی تاران. ابن القلائس چاپی نه‌وروپا لاپه‌ره ۱۷۴.

بهلام دوامینی نهو گه‌رانه‌وه و به‌چه‌که‌ی کار له چ پایه‌یه‌کدا بووه، نه‌یان نوویسیوه و

نه زاندر اوه داخوا سولتانه تهوريزی پي داوه يا نه؟ يان دايه وه به که سيکی ديکه؟

له هه موو کتیبی ته ئریخه کاندایه دیتسه سهر باسی ئه میر، يان پادشایتيکی کورد به بی دهنگی و بازدان به سه رده بری نازانین له موئه ریخه کانه وه بووه يان زه مانه و دهوران نه بهیژتون باس بکرتن.

مردنی ئه حمه ديل له سالی ۵۱۰ دا به دهست فيدایيانی باتینی بوو. چونکو له وده مه دا ئیشوکاری (باتینی) زور به رزبوو و سه رکه وتبوو و ده یانتوانی هه موو چتیک بکه.

میژوو نوویسه کان ئه م داستانه ی کوژتنی ئه حمه ديل به دهست فيدایيانه وه به مجوره ی ده نوویسنه وه که له مانگی موچه رهمی ئه و ساله دا ئه حمه ديل له به غدا بوو رۆژیک چوه باره گای سولتانه مه حموود له تنیشت ئه تابه گی ته غته گین جیگای گرت. له ناکاو دا دخواهیك به گریان له ده رگاوه ها ته ژووره وه و قاقه زیکی له ده ستدا بوو، دایه ده ست ئه حمه ديل که بیگه ینسته ده ست سولتانه. ئه حمه ديل هه تا دهستی برد قاقه زه که ی لی وه رگری، داخواه - که له «باطنی» يان بوو - کیردیکي له ده ستیدا شار دبووه وه له ئه حمه ديلي دا.

ئه حمه ديل به و برینه وه باتینی به که ی گرت و خسته سژیر پتی خو به وه، به لام له ده ره وه «باطنی» به کی ديکه زووه گه یشته پيش، کیردیکي ديکه ی له ئه حمه ديل دا. دانیشتوانی باره گا شیربان کيشا و هه ردووکیان له توپه ت کرد.

له وده مه دا باتینی به کی ديکه گه یشتی و کیردی ستيه می لیدا و نیشی ئه حمه ديلیان ته و او کرد، نه ویشیان له مه جلیسدا کوژت.

«ابن الاثير» به دريژی نوویستی و «ابن القلانسی» ده لی: «خه لک له و سه ره ورده زور دلگیربوون له گه ل نه وه شدا که ئه حمه ديل هیز و له شکر و سوپا و شه وکه تی بی ژمار بوو».

۲- ئاقسنقه ری کوری نه حمه ديل

له دوا ی بابی بوو به پادشا. به لام بیکه مین جار که ناوی ئه م پادشا کورده مان چاوپیکه وتبی، سالی ۵۱۶ هه له به غدا له کن سولتانه مه حموودی سه لجووقی بووه. له م ساله دا توغرو ل به گی براچسووی مه حموود له ئاران، له وه دابوو رووبه رووی برای، سه رکیشی ده ست پي بکا و شوړش هه لایستی نیت و هه لمه ت بیاته سه ر خاکی کوردستانی نازربایه گان.

له وده مه شدا «گونته دی» ته تابه گی توغرو ل به گ مردبوو. ئاقسنقه ر له به غدا بوو که

ئەوێ زانی و لە سەر بهوردیان ئاگادار بوو، ویستی خۆی بگهیشتە توغروڵ بەگ و لە جیگای گونتغیدا دامەزرێ و خاکێکی که لە دەست ئەودا بوو بیگریتهوه دەست خۆی. ئاقسنقەر بە بهانهی ئەووه که لە خاک و زهوی ئەودا سەرکێشی و شۆرش دەست پێی کراوه، ئیزنی لە سولتان مەحمود خوازت و سوار بوو بە تالووکە بۆ نازربایه گان گهراوه و لهوێه چوو گهیشه توغروڵ بەگ و بۆ سەر بلندکردن و پرووگردانی پتری هاندا و دلیرتری کرد. پهیمانی له تهکدا گرت که گهراوه و گهیشه مەراغه ده ههزار لهشکری شهڕکەری بۆ رێکخا و سوپاهێکی پر چهکی بداتی.

توغروڵ بەگ قسه کانی ئاقسنقەری پهسندکردن و پێکهوه لینگیان دا سەر ئەردهوێل که بیگرن. ئەردهوێلییان دەرگایان لەسەر گرتدان و پتی چوونه نیتو شاریان نه دانێ. لهوێه پروو به تهوڕیزیان ئاژۆت. له نزیک شار بیستیان که سولتان مەحمود سوپاهێکی قورسی ئارژۆته سەریان و له مەراغه لهشکره زیان کردوه.

ئەو وهلامه ترس و ئەندیشه هێنەرە ڕهشتهی ڕاووته دبیری لی پساندن و پروو به «خونا» که به «خونج» ناسراوه و له نیوانی نازربایه گان و زهنگاندا ههڵکهوتوه ئاژۆتیان تاکو له خاکی نازربایه گان دهرکهون.

ئەمیر ئانۆشتگینی شیرگیر خوداوهندی «ئەبهەر» و زهنگان - که ئەتابه گی پیشووی توغروڵ بوو - له ئەبهەر له گهڵیدا کۆبوونهوه. به بی زانیی ئەو، قاقه زێکیان بۆ سولتان نوویسی که له گونا هانی ڕابردو ببوو ریت و فهرمانبهرداری ئەویان کردوه. سولتان مەحمود له گونا هانیان بهورد و له ڕابردو نه دوا و دلخۆشی دانهوه و دلنایی کردن.

له دواي ئەوه ئاقسنقەر بوو به یه که نزیکانی و کار له دهستهاتوو و خوشه ویست و گهلیک پایه به رزی سولتان مەحمود بوو و له ههموو کاروباری سولتاندا دهست و ته دبیری به رهو ژوو رترینی دهست و ته دبیران بوو.

«ابن الاثیر» له سەر بهوردی سالی ٥٢٣دا به ههلاتنی ده بیس بن سه ده قه ی ئەمیری حیلله له هه مه دانهوه ده نووسی: «سولتان گوتیه دوو ئەمیر که ئەحمه دیلی و قزل بوون که ئیوه بوون که بوون به که فیلی ده بیس؛ من ئەوم له ئیوه دهوێت. ئەحمه دیلی پروو به عیراق چوو که پیش به ده بیس و به دره فتاری ئەو بگری و بیباته لای سولتان...» له وه گهلیک دواوه و له ئازایی و رهشیدی ئەحمه دیلی و کردهوی سولتان باس دهکا.

سولتان مەحمود «داود» ناو کورتیکی هه بوو کردیه وهلیعه هه و ئەتابه گی ئەوی دا

به ناقسنقه‌ر. سالی ۵۲۵ سولتان که له همه‌دان مرد، ناقسنقه‌ر داودی له جیگای مه‌حمود له‌سەر ته‌ختی سه‌لته‌نه‌ت دانا و له همه‌موو خاکی عیراق و عه‌جهم و نازربایه‌گان و ناراندا خوتبه و سککه‌ی به‌ناوی خوتیندراوه و لیدرا.

مه‌حمود سی برای هه‌بوون: «توغروڤ - مه‌سعوود - سه‌لجوق». ئه‌وانه هه‌ریه‌ک پادشاهیان بۆ خو ده‌ویست. له‌وده‌مه‌دا گه‌وره و پیگه‌یشتوو و سه‌رهاتی سه‌لجوقیان سولتان سنجه‌ربوو؛ ئه‌ویش له خوراسان و ماوه‌رائونه‌هر و خوارزم پادشاهی ده‌کرد.

ناقسنقه‌ر بۆ ئه‌وه که داود به‌پارێزیت و له جیگایێکی ئاسووده‌ی دوور له شوێنی دانی، ئه‌وی هه‌لگرت و روو به‌نازربایه‌گان رویشت. به‌لام مه‌سعوود له پیش ئه‌وان گه‌یشتبووین و به‌سەر ته‌ورێزدا زال ببوو. ناقسنقه‌ر لینگێ دا سهری و ته‌ورێزی ده‌ورده‌ا و له همه‌موو لاییکه‌وه ته‌نگه‌ی پێ هه‌لچنی و له دوامینی ئیشدا، دوامینی مانگی موحه‌ره‌می سالی ۵۲۶ ناشتی که‌وته نیوان و مه‌سعوود به‌سوپاهێکی پیتی بوو، له‌ویوه روو به‌هه‌مه‌دان چوو.

سه‌ربه‌وردی مه‌سعوود و توغروڤ و سه‌لجوق و خه‌لیفه‌ی عه‌باسی و سنجه‌ر گه‌لیک دووردرێژ و به‌لک و پویه و به‌تاییه‌تی له کتیبیکدا نه‌بی ناگونجیت. به‌لام له دوامینی کیشه و شوێشدا پادشاهی بۆ توغروڤ ماوه. مه‌سعوود بۆ گه‌نجی پایته‌ختی کوردانی شه‌دادیان و سه‌لجوق بۆ پارس گه‌پانه‌وه. له‌و همه‌موو شوێشه‌دا، ناقسنقه‌ر و داود له نازربایه‌گان دانیشتبوون بۆ ئه‌ستووری و توندی کار و له‌شکر و سوپاهی خۆیان ده‌کوژان و هه‌موو ئه‌میر و پیاوه ناودار و ئومه‌را به‌ناوبانگه‌کانی سولتان مه‌حموودیان له‌سەر کوژیونه‌وه و پوژ به‌پوژ هیز و ته‌وانایان روو به‌فره‌یی ده‌چوو.

سالی ۵۲۶ی مانگی ره‌مه‌زان، ناقسنقه‌ر له‌شکرێکی قورسی له کوردانی نازربایه‌گان کوژده‌وه بۆ به‌گژ توغروڤ به‌گدا چوون لینگێ دا سەر خاکی هه‌مه‌دان و ده‌ستی کرده کوژتار و تالان.

توغروڤ به‌گ له‌ولاوه به‌هیزێکی له ده‌ستیدا بوو، پیشوازی کرد و به‌په‌نهانی له‌گه‌ڵ سه‌رکرده و سه‌رکوومه‌ره‌کانی ناقسنقه‌ر دا ده‌رگای موخابه‌ره و دلخوژی دانه‌وه‌یانی کرده‌وه. به‌لام ناقسنقه‌ر له‌وه ناگادار نه‌بوو که ئومه‌را و سه‌رکرده‌کانی به‌په‌نهانی په‌یمانیان له‌گه‌ڵ دوژمنیدا گرێداوه. به‌بێ ترس چووه‌پیش و شه‌ری دامه‌زراند. له گه‌رمه‌ی شه‌ردا سه‌ردار سوپاهه‌کانی جله‌ویان روو به‌توغروڤ به‌گ و هه‌رسوێاند و پشتیان له ناقسنقه‌ر کرد و لێی جوتیونه‌وه.

ناقسنقه‌ر له‌وه له‌هیز که‌وت و شکا و داودی هه‌لگرت و هه‌لات و چه‌ند پیاوانی دلیر و

سەرکۆمارانی بەناوبانگیان کوژران و بەدیل گیران.

کیسەرەوی لە بەخشی دووهمی «شهریاران گمنام» و لە لاپەرە ۱۱۷دا لە قەسیدەییکی دوورودریژی عیمادی غەزنەوی دواوە کە لەو شەرەدا بووە و لیتی دواوە و هەڵمەتی زبان درێژی بردۆتە سەر پادشای کوردان و بەعەبێدە و زەرخرەید و نوکەر بابەکانی تورکمان و گورجی نەژاددا هەلگوتوو. ئەمە شیعری سەرەتاکە یەتی کە دەلێت:

دیدي چه زره بود که از تیغ در شکست

کرده گلو خراش دم از جگر شکست

لەم قەسیدە یەدا سیاسیی دوژمنەکانی ئاقسنقەری کردووە و پێیان هەڵدەلێ و زبان درێژی و بەدگۆیی ئاقسنقەری کردووە، ئەمەش شیعریکە لەگەڵ ئاقسنقەرییە:

آوازه رسید پیایی بر آسمان

بازار آقسنقر آشوب خر شکست

ئەمە ی خوارەوێش شیعریکە کە بەئەمیر بێشگین گورجی نەژادی دوژمنی ئاقسنقەریدا هەلگوتوو و سیاسیی دەکا:

از بیشگین که پهلو گیتی است آگهم

کز حمله‌ی دوکشور دریکدگر شکست

ئەمەش شیعریکی دیکە یەتی بەقەراسنقەری عەبیدی تورکمانی و دوژمنی ئاقسنقەریدا هەلگوتوو:

بی شبهتی سنان قراسنقر سترگ

آن روز بندچرخ حوادث شمر شکست

لەم شیعراوە واما ن بۆ ئاشکرا بوو شاعیریکی غەزنەوی حەزی لە پادشای کوردی ئاربابی نەژاد نەکردووە، کەوا سیاسیی عەبیدیکی گورجی و تورکمان نەژاد دەکات و هەڵمەت دەباتە سەر پادشاییکی بەناوبانگی ئیسلامی ئاری نەژادی کوردی خواوەند تەخت و جاھ.

ئاقسنقەر کە لە مەیدانی کوژتار دەریەری و هەلات داودی لەگەڵ خۆی هەلگرت و چوو بۆ بەغدا. توغروڵ بەگ بەوە دڵگەرم بوو ویستی کە هەڵمەت باتە سەر کوردستانی نازربایەگان.

مەلیک مەسعوود لە گەنجە کە لەوێ ناگاداریبوو، نەشیا خۆی بگرت و هەستا پووی لە بەغدا کرد و لەگەڵ ئاقسنقەر ریککەوت و خەلیفەی عەباسی «المسترشد بالله» کە

دوژمنی توغروډ بوو، پهمانی له تهکیاندا گرت. مهسعودی کرده سولتان و داود و لهیعه هد و ناقسنقه ر نه تابه گ بڼ. بهلام رسته ی هموو ئیشوکاریکی نهوانی خسته ژیر دهستی ناقسنقه ر و لهسهر مینه بهران خوتبه یان بهناو خوتندرایه وه. بۆ چوونه سهر توغروډیش لهشکریکی بۆ ریکخستن و هموو پیوستیکی پیدان و بۆ ههلمهت بردن یان تالوکه ی کرد.

ناقسنقه ر سالی ۵۲۷ مهسعوود و داودی هه لگرتن و له بهغداوه روو بهمه راغه لهشکریان ئازووت. که گه یشتنه مهراغه، ناقسنقه ر له کوردان و لهشکر و سوپا و پیوستی ریکخست و بۆ شهر و کوژتار سازبوو.

قه ره سنقه ر و بیسگین که له لایهن توغروډ به گه وه لهسهر ئازربایه گان بوون، چوونه زهنگان. ناقسنقه ر به لهشکری کوردانه وه لینگ ی دا سهریان و لهویش خویان پت نه گیرا و هه لاتن و چوونه نه رده ویتل و قه لابه ندیان کرد. ناقسنقه ر به توندی و سهختی نه رده ویتلی دهره دا و تنه گه ی به قه ره سنقه ر و دهسته برایانی هه لچنی و دوورودرژ شهر و کوژتار دهست پیکرا. دهره دانی قه لا توندکرا. نه رده ویتلی و نهوانه ی له نیوشاردا بوون وه تنه گ هه لیتران.

لهولاه توغروډ لهشکریکی ناره یارمه تی دهره دراوان. ناقسنقه ر به دهسته لهشکر بکه وه له دهره ی نه رده ویتل پتییان گه یشت و شیر ی خوتنرژیری تینان و دهستی کرده کوژتاریان و دهسته ییکی زلی لی به دیل گرتن و هی ماوی شکاند و هه لی بری و له پاشا به زور نه رده ویتلی گرت و گه راوه سهر نه و که سانه ی له خاکی کوردستاندا هه واداری توغروډ به گ بوون و دهستی کرده کوژتاریان، هه تا به ته وای خاکی خوی لهوانه پاککرده وه.

ناقسنقه ر که له خاکی خوی ئاسووده بوو، لهشکری هه لگرت و چووه سهر هه مه دان و کوژتاریکی قورسی له توغروډ به گ کرد و تنه گه ی پت هه لچنی و شکاندی و به سهر هموو خاکی هه مه داندا زالبوو و خاکی ده ورپشتیشی هموو گرت و بناغه ییکی توند و سهختی بۆ سه لته نه تی مهسعوود دامه زراند. به و دهستوره ناقسنقه ر هه موو دوژمنه گانی خوی له ناو بردن و پووچیکردنه وه، بهلام به دهستی خوی دوژمنیکی وه کو مهسعوودی پتیه یاند.

ههر له و رۆژانه دا [له] هه مه دان له نیو چادری خویدا وه کو نه حمه دتلی بابی فیداییانی باتینی چوونه نیو چادره که ی و کوژتیان. بهلام راسته که ی «ابن الاثیر» ده لی: مهسعوود نه و پیاوانه ی هاندابوو که ناقسنقه ریان کوژت. ابن الاثیر سالانی ۵۱۶، ۵۲۳، ۵۲۵

۵۲۷، و ته‌نریخی (عماد کاتب) چاپی میسر لاپه‌ره ۱۴۶، ۱۵۱، ۱۵۵، ۱۶۰، ۱۶۱، به‌دو‌رود‌ریژی لیتی دواون. به‌هائودین نه‌بوت‌الیب مامی «عماد کاتب» که وه‌زیری ئاق‌سنقهر و له‌وئ بوو، زۆر ئاگاداری ده‌دات که مه‌سه‌وود ئاق‌سنقه‌ری کوژ‌تووه.

۲- نوسره‌تودین نه‌رسه‌لان ئابه‌خاسه‌گی کوری ئاق‌سنقهر

ئه‌م پادشا کورده له ناسراوان و به‌ناویانگ و ئازا و دلیر و ره‌شید و نه‌یرومه‌ندانی بنه‌ماله‌ی نه‌حمه‌دیلیان بوو. ناوی نه‌رسه‌لان ئابه‌شیرشکار و یان شیرگیر و له‌قه‌بی خاسه‌گ و کونیه‌ی نوسره‌تودین و نیتیو راسته‌قینه‌ی «شیرگیر» بوو. له چل سال پتر پادشاهی کردوه و گه‌لیک به‌ریز و ده‌ست‌پۆیی بووه.

ئه‌م پادشاهه‌ برایه‌کی دیکه‌ی هه‌بووه که ناوی به‌کوردی ئه‌میر شیرگیر بووه و ئه‌م دوو برایانه‌ ناویان وه‌کو‌یه‌ک بوو؛ ئه‌میان تورکی و برای به‌چوک کوردی بووه. بێکه‌مین جار ناوی نه‌رسه‌لان ئابه‌ له‌ کتێبه‌کانی ته‌نریخدا که برابێ سالی ۵۳۰ له به‌غدا بووه. خه‌لیفه‌ی عه‌باسی «الراشد بالله» له هه‌موو لایه‌که‌وه له‌شکری کوژ‌کرد‌وته‌وه که به‌گژ سولتان مه‌سه‌وود دا به‌جێ.

یه‌کێک له‌و ئه‌میرانه که به‌له‌شکریه‌وه به‌هاواری خه‌لیفه‌وه چوه، نه‌رسه‌لان ئابه‌یه که «ابن الاثیر» به «ابن احمدیلی» لیتی دواوه. به‌لام له‌وه‌پاش له‌م پادشا کورده ده‌نگێک نییه تا سالی ۵۴۰ «عماد کاتب» له داستانی له‌شکرکێشی جاولیدا باسی ئه‌میر شیرگیری کردوه.

ئوزیه‌گ تورکمانی کوری باله‌یکار که دۆستی سولتان مه‌سه‌وود و دۆزمنی ئه‌م پادشا کورده بوو. سالی ۵۴۱ چوه سه‌ر مه‌راغه و ده‌وره‌یدا. سالی ۵۴۵ سولتان مه‌سه‌وود بۆ خۆی به‌له‌شکروه چوه سه‌ر مه‌راغه و به‌کوژتار گرتی و قه‌لاکه‌ی تیکدا. به‌لام زۆری پێنه‌چوو که له‌ نزیک قه‌لا‌ی. رۆئین دز (رواندز) پێکهاته‌وه.

نه‌رسه‌لان ئابه‌ چونکو سه‌ره‌تای ته‌مه‌نی جه‌وانی و هه‌رزه‌کاری و یاری بوو، هه‌یز و ده‌سته‌لاتی تا ئه‌و سالانه له‌ پایه‌ییکی وادا نه‌بووه که ده‌که‌وێته‌ ریزی سه‌ره‌وردی گوته و نوویسینی دێرێک‌زانه‌کانه‌وه. به‌لام سالی ۵۴۸ به‌پیتی گوته‌ی «کیسه‌ره‌وی» و «عماد کاتب» نه‌رسه‌لان ئابه‌ زۆر به‌هه‌یز و ته‌وانا و دارا و ناسراو بووه.

نیوانی ئه‌و و ئه‌تابه‌ک یول‌دز خۆش و به‌ناستی و دۆستی رایان‌بواردوه. نه‌رسه‌لان ئابه‌ له‌و ساله‌دا هه‌ره‌تی ده‌ست‌پۆشتن و خۆن‌اندن و ناوبانگ کردنی بووه. خاسه‌گی کوری

بلینکاری که ئەمیریکی نەبەرد و بە دەستەلآت و تیججوی سەلجوقیان بوو، مەلیکشای کوری محەممەدی لە تەخت هێناخوار و سولتان محەممەدی لە خوزستانەوە خوازت و لەسەر تەختی سولتانی دانا.

کە سولتان محەممەد بوو بە پادشا یەکە ئیشوکاری سوودمەند و چاکی کە خستبوویە دڵەوه، کوژتنی ئەم خاسبەگەیی خاوەند چاکەییە بوو. کە کوژتی و بە پەسند دیتراوی جەلالەدین دەرگەزینی - کە وەزیری بوو - کە لە سەرە کەیی خاسبەگی بە دیاری ناردرایە ئازربایەگان بۆ پیش ئەمیر نوسرەتودین خاسبەگی کوری ئاقسنقەر خاوەندی مەراغە و ئەمیر شەمسودین ئەتابەگ یۆلدز خاوەندی تەوریز.

وەزیری دەرگەزینی وایدەزانی کە ئەم دوو ئەمیرانەیی ئازربایەگان پیتی دڵخۆش دەبن و سوپاسی زانین و تیگەیشتنی ئەو وەزیرە دەکەن کە چتی وای پەسندکردوو و ئەوجۆرە پێگایە بە سولتان دەنوێتی.

بەلام هەردوو فەرمانرەواییانی ئازربایەگان بە دیتنی ئەو کە لەلایە زۆر چاک دڵگیر و رەنجیدە بوون و وەلامیان دا بە سولتان کە ئەو کارە پیس و بە قەژبوو کە کردت. تۆ کە سێکت کوژت کە سوێندت بۆ خواردبوو پەیمانێت لە تەکیدا گرتدابوو و خێرخاوهی تۆ بوو. ئیدی لەمە بە ملالەو ئیمە کارمان بە تۆ نەما و لیت دلتیا نابین کە بتوانین نزیکت کەوینەوه و باوەرێت پێناکەین.

لەسەر ئەو ئەرسەلان ئابە و یۆلدز پێکەوه ناردیانە دووی سلیمان نەوێ مەلیکشا کە بچیتە زەنگان، هەردوو ئەمیر بە سوپا و قۆشەنیانەوه چوونە لای و هەلیانگرت و لینگیان دا سەر هەمەدان. سولتان محەممەد هێزی خوگرتنی نەبوو روو بە سپاهان (ئەسفەهان) هەلات. سولتان سلیمان لە هەمەدان لەسەر تەختی سولتانانی داندرا. بەلام چونکو پیاویکی بەدەرەفتار و خراپ بوو، کە سێکت لیتی دلتیا نەبوو، هەموو کەسی دڵرەنج کرد.

ئەرسەلان ئابە و یۆلدز زۆر لە کردەوێ بە گازندە بوون و تەمایان بوو سلیمان بگرن بەلام هەلات و یۆلدز گەراوه تەوریز.

ئەرسەلان ئابە ناردیەوه دووی سولتان محەممەد و بە پەیمان لەسەر تەختی دامەزراندەوه و ئیشوکاری پێکەتێنانەوه. لەو رۆژەوه ئەم ئەمیرە گەورە و نەیرومەندە کورده لایەنی سولتان محەممەدی بەرنەدا و پشتیوانی کرد. سولتان محەممەدیش دیسان ئەرسەلان ئابە و یۆلدزی لەلا بەرپێز و پایەبەرزبوون و لە هەموو ئومەراکان بلندتر جێگای بۆ دانابوون و خوشی دەویستان و لە قسەیان دەرئەدەچوو.

جغری شا که ئەمیریکی سەلجوقیان بوو، لەگەڵ ئەتابەگی خۆیدا لە نازربایەگان دانیشیبوو. ئەرسەلان ئابە لەگەڵیدا ناخۆشییان تیکەوت و ئیش لە زمان و قسەوه کەوتە شیر و کوژتار.

سولتان محەمەد بەلەز ناردی چغری شای هەلگرت و بەئەتابەگیهوه بردنیه هەمەدان و نەیهیشت لە خاکی نازربایەگاندا دەستیان هەبێ و هەموو خاکی نازربایەگانی دا بەئەرسەلان ئابە و ئەویش وەکۆ برایان لەگەڵ یۆلدز بەشیان کرد و پیکهوه بەناشتی هەرکەسه و بەشی خۆی خستەدەست. لەو بەشکردنەدا تەوریز بەر ئەرسەلان ئابە کەوت کە خرایە سەر مەراغه. (کیسەرەوی و عماد کاتب دووردریژ لەوه دواون).

سالی ٥٤٩ ژنی سولتان محەمەد مرد. ئەتابەگ یۆلدز و ئەمیر شیرگیر برای ئەرسەلان ئابە بەلەشکریانەوه چوونە سوکواری سولتان و چەند رۆژتیک لەوێ مانەوه. «عماد کاتب»ی میژوونوویس لەوێ بوو و دەلیت:

«منیش لە جەرگی موشی و زانا و عوله مایاندا لە مەجلیسی سولتان دانیشیبووم کە دیم سولتان چەند نوازی ئەو ئەمیرە کوردە و ئەتابەگ یۆلدزی کرد و لە چ پایەپێکی بەرزدا پێزی لێ گرتن».

سولتان محەمەد سالی ٥٥٤ لە مردندا بوو، کۆرپیکی کە هەبوو دایە دەست ئەرسەلان ئابە. «ابن الاثیر» دەلیت: «پێی گوت دەزانم کەسیک لە دواي من مل ناداته پادشاهی مندالتیکی وای بچووک. ئەو بەتۆ دەسپێرم کە ببێە ئەتابەگی و ببێە شاری خۆت و ببیارێزی». ئەو نیشاغان دەدا کە سولتان محەمەد تا چ ئەندازەپێک باوەری بەو پادشا کوردە و لە چ پایەپێکدا لێی دلتیا بوو، کەوا کۆرپیکی تاقانە ی پێ ئەسپاردوو.

لە دواي مردنی سولتان محەمەد، لەسەر تەخت و تاج، شۆرش و پشیتی کەوتە نیو شازادەکانی سەلجوقیانەوه. مەلیک شای برای سولتان محەمەد مرد و سلیمان بەدەست ئەمیرەکانەوه نابوودکرا و سولتان ئەرسەلان کۆری توغروڵ بەپشتیوانی یۆلدز کە میتردی دایکی بوو لەسەر تەختی سەلتەنەت دامەزراندرا، بەلام پادشا و وزیر و هەمەکاری ئەرسەلان هەر یۆلدز بوو، نەیار و دوژمن نەما و هەموو لەناوچوون.

سالی ٥٥٦ ئەتابەگ یۆلدز پیاوانی ناردە دووی ئەرسەلان ئابە ی پادشای مەراغه کە بچیتە هەمەدان و فرمانبەری سولتان بکات.

ئەرسەلان ئابە وەلامی دانەوه کە: لێم بگەرێن و دەستم تێنەدەن و منیش پادشایێکم و

له سه لجووقيانيش شازاده يه کم له لايه. که زور رقم ههستی منیش نهو ده کم به سولتان و شهري بو ده کم.

وه زيري خه ليفه له به غدا که دوژمني ته تابه گ يولدن بوو، قاقه زى بو نه رسه لان تابه نوويى بوو، سویند و په يمانى دايه که به قسه ي يولدن نه کات، کوره که ي سولتان محه مه د ده که نه سولتان و له به غدا دا به ناوى نهو خوتبه ده خوینتيته وه. له ولاشه وه يولدن تنگه تاو بوو و وه لامى داوه به نه رسه لان تابه و سویندى بو خوارد، به لام بى سوو دو بوو.

يولدن له ژير سپه هداری په هله وان کورې خویدا له شکرېکي ناردده سهر نه رسه لان تابه. له ولاوه نه رسه لان تابه له شکرکيشي کرد. شاه نهرمه ن خاوه ندى واسپورگان که نه وه ي سه گمان قوتبى بوو، به له شکر و چه که وه پشتيوانى نه رسه لان تابه ي کرد. نه رسه لان تابه به وه هيزه ي که هه يوو چوه پيش په هله وان له سهر چومى سپيد رود (قزل اوزان) نامبازى يه کدى بوون. له دواى کوژتار و خوینتيژبه کى قورس، په هله وان تنگه تاو کرا و شکاندر و هه لات و تا هه مه دان خوى نه گرت وه.

کيسره وى به خشى دووهم «شهرياران گمنام» له لاپه ر ۱۲۳۱ دهلېت: له م شه رده د تاشکرا بوو که نه رسه لان تابه تا چ پایه يه ک به هيز و نه يرومه ندبوو؛ چونکه کوژتارېکي بېژمارى له په هله وان کرد و گه ليکى له وان به ديل گرت و نهو له شکره ي په هله وان پوچ کراوه.

هر له و ساله دا ته تابه گ يولدن به گژ نه مير ئينانج خاوه ندى «په ي» دا چوو و گه ليک کوژتار پوويدا. نه رسه لان تابه پېنچ هزار پياوانى سواره ي نازا و شه رکه رى به هه موو پېوسى و چه کيکه وه ناردده يارمه تى ئينانج و له و شه رده د فرباى که وت و دوژمنى بو به زاند و به شادکامى له شکره که ي گه راره.

له دواى نه وه زورى پېنه چوو که يولدن له گه ل نه رسه لان تابه ناشتېبووه وه و نيتوانيان به خوشى پېکه اته وه. نه ویش له بهر نه مه بوو که له و ساله دا گورجى به هيز و جه وريانه وه، به سهر کورده کانى ئاران و نازرياه گاندا بېسو نه هه ره سيکى نه برى پيس، به گه رمى هه لمه تيان ده برده سهر شار و ئاوايانى مو سلمان ه کانى نهو خاکانه. له کوژتار و تالان و خراپى و سووکى ده ستیان نه ده پارازت و له به دره فتارى رانه ده وه ستان.

سالى ۵۵۸ په لامارى ته ختگای «دوين» يان دا که چهند سال له ده ست کورده مو سلمان ه کانى په ونه دندا (پاوادى) دابوو. کوژتارېکى قورسيان لى کردبوون، کومه له ييکى

زلیان له ژن و مندال به دیل بردبو، مال و دراویکی بڼی ژماریان به تالان گرتبو.

جا که نه و سهر بهورده دل و گیان هینه ری جگه رسوزه، به نه میر و پادشایانی ئیسلام راگه یشت، دلیان سووتاو و هه ناویان جوښا و ده ماری پیاوه تییان که و ته بزووتن. یولنز له شکری هه لگرت و نهرسه لان ثابه به هیزیکي هه ییوو چوو یارمه تیدانی و له هه موولا پیکه وه نومه راکان له شکریان برد و چوون. به لام یولنز و نهرسه لان ثابه پیکه وه هه لمه تیان برده سهر گورجیان و شکاندیان.

«ابن الاثیر» ده لیت: له پاش نه وه گه لیک کوژتاریان له گورجیان کرد و به خسیره کانیشیان رزگار کرد و به شادمانی گه پانه وه و هه موو موسلمانان بویان ده ناوران. به لام چهند سالتیک به سهر نه چوو که دیسان نیتوانی نهرسه لان ثابه و یولنز له خوښیه وه بووه ناخوښی و دوژمنایه تییه کی سه ختیان که و تی. ئیش بوو به شهر و کوژتار و خوښی پیژي. مایه ی نه م بونه یه بوو که سالی ۵۶۳ نهرسه لان ثابه کوپه که ی سولتان مه حموودی به سولتانی ناو برد و پیاوانی بولای خلیفه ناره به غدا که خوتبه و سکه به ناوی نه م شازاده یه وه ده ست پی بکری. یولنز که له وه ناگادار بوو، له شکریکی دا به په هله وانی کوپی و ناریدیه سهر نازربایه گان که به گژ نهرسه لان ثابه دا به چیت.

له م شهره دا نهرسه لان ثابه به به راوه ژوی هی پیتشوو زور پیس شکا و پرو به مه راغه هه لات و گه پاره. په هله وان دهستی هه لنگرت و مه راغه ی ده ورده و تنگه تاوی کرد. نهرسه لان ثابه ناچار بوو که داوی ماملت بکا و له گه لیدا پیک بڼی به مه رجی ناشتوونه وه په هله وان به شادمانی گه پاره هه مه دان. (ابن الاثیر - سالی ۵۶۳).

له داوی نه وه دنگیک له نهرسه لان ثابه و له خاک و زهوی نه و نییه؛ تنها «ابن الاثیر» له ریزی سالی ۵۷۰ دا باسی مردنی نهرسه لان ثابه ی کردوه که وه سیه تی کردوه: پادشاهی له داوی نه و بوفه له که دینی کوپی بیت. به لام له و چندانده دا چ رویداوه و نه و شازاده ی سه لجووقی که له لای بووه چی لیته اتوه. سهرمایه یه کی نه کم و نه زور له ده ستدا نییه و بڼی ده نگوباس رویشته وه.

۴- فله که دین کوپی نهرسه لان ثابه

به پیی وه سیه تی باپی وه کوگوترا سالی ۵۷۰ که باپی مرد، بوو به پادشا و له سهر کورسی دانیش. به لام دوژمنیکي ره گزی و خاکی وه کو یولنز و کوپی نه و له که لیندا بوون و نه یانه یشت خو ی بگری و هه لمه تیان بورد و په لاماریان دایه.

هر لهو سالددا يولديش مرد. په هله وانی کوری یولديز ویستی فه له که دین جیگیر نه بیت و خاکه که ی لی بگریټ و شاره کانی نرسه لان ثابه بخاته دهست خوی. بو نه وه به له شکره وه لینگې دا سر ته ختگاهی فه له که دین که مەرغه بوو. فه له که دین چوو ه قه لای روئین دز (رواندز) و قه لابه ندی کرد.

(کیسره وی به خشی دووه می «شهرباران گمنام» لاپره ۱۲۵ و له حاشیه یدا ده لی: رویندز هر نهم شاره یه که نیستا پتی ده بیژری رواندز. نیکی تین له قاقه زتیکی تاییه تی خویدا که لیم پرسیبوو جوابی دامه وه و ده لیت: «رویندز قه لایه ک بوو له نزیک مەرغه؛ مومکینه نیستا نهمه ی نه مایټ».

نهمه ده ستوریکی پیشوی تازه ییه که دز یان به دوز خویندووته وه، هره وه کو نرسه لان دوز و سولدز و قه لادوز و رواندز به راواندوز ناو بردووه.

په هله وان که نزیک مەرغه بووه چوو ه سهر رواندز. چونکو قه لایتیکی زور سهخت و دژاوبو، هیچی پینه کرا و ناچار روو به شاری مەرغه خوی بزوت. قزل نرسه لانی برای خوشی نارده سهر ته ورټز که دوره ی بدات.

چندیک نهو دوو شاره گهره ی کوردان، له ژیر ته نگه تاوی تورکماناندا ته نگانه ییان کیشا و بهو دوره دانه تووشی نه زیهت و نه بوونی بوون، به لام له دوا ییدا مەرغه ییه کان که کورد و نازادی په رست بوون، نه یانده ویست که دوژمنی ره گزی و تیره یی به سهر یاندا زالبی، ده ماری میللهت په رستیان بزوت و بو له شکری په هله وان دهست به شیر ده رکه وتن و کوژتاریکی قورسیان کرد و دهسته ییکی زلی له شکریانی په هله وان یان به دیل گرتن و بردیانه نیو شاره وه.

قازی مەرغه که پیاویتیکی تیگه یشتووی خیرخوابوو، نهو هه موو سوپا هیانه ی خه لاتکردن و به ریدان و بو په هله وانی ناردنه وه. په هله وان بهو زور که یفخوش بوو، بو نهو شادی و ناشتی له گهل فه له که دیندا هیتا پیش و به مهرجی نهو که ته ورټز بو په هله وان بی ماملهت کرا. په هله وان قزل برای خوی نارده سهر ته ورټز و دهستی له مەرغه به ردا و گه راوه.

ابن الاثیر - جلدی ۱۱، لاپره ۱۹۱ نه ونده لهو نه میره کورده و کیسره وی هی دیکه ش هه روا دواون، لهو پتر چتیکی دیکه یان له سهر بهوردی نهو پادشایه دهست نه که وتوه).

نهم پادشایه به‌ناوبانگترینی پادشایانی بنه‌ماله‌ی نه‌حمه‌دیلایانی کوردبوو؛ به‌دادگوسته‌ری دستنه‌وازی و ره‌عیه‌ت و میلله‌تپه‌روه‌ری ناسراوه و له‌ئه‌ده‌بیاتی فارسیدا پایه‌بیته‌کی به‌رزی هه‌بووه و لای به‌ره‌و ژووری لاپه‌ره‌ی ته‌ئریخی گرتووه. خواجه نیزامی کوردی گه‌نجی به‌ناوبانگ «بهرامنامه»‌ی بو‌ئو داناوه و به‌گریا نه‌رسلان (شیری بچووک) ناوبراوه و یان به‌«کۆرپه‌ی شیر» مه‌عنای لیدراوه‌ته‌وه. چونکی به‌تورکی نه‌رسلان یه‌عنی شیر و گورپا یه‌عنی چکۆله یان نه‌گه‌ییو و یان به‌رخی کۆرپه‌هاتووه و به‌«قه‌ره‌سنقه‌ر» یش ناوبراوه.

«ابن الاثیر» و هیندیک له‌میژوونوویسه‌کان گوتویانه: نه‌رسلان ئابه‌که‌ نزیک مردنی بوو، وه‌سیه‌تی کرد فه‌له‌که‌دین جیشینی بیت و له‌م شیعه‌ری نیزامیدا وا ده‌رده‌که‌وی که عه‌لانه‌دین برای فه‌له‌که‌دینه و برایته‌کی دیکه‌شی هه‌بووه. که نیزامی ناوی ده‌بات و ده‌لیت:

از بلندی برادر فلک است

وز زرگی مقابل ملک است

کیسه‌روی به‌خشی دوهم لاپه‌ره‌ ۱۲۷ و له‌میژوونوویسی به‌ناوبانگ «پاوه‌ندی» وه‌رده‌گرت و دوورودریژ له‌چونی عه‌لانه‌دین بۆلای توغروڵ به‌گی سه‌لجووقی و شه‌ری توغروڵ به‌گ له‌گه‌ڵ خه‌لیفه‌ دواوه له‌ریزی قسه‌دا ده‌لیت: «چون آن مصاف شکسته شد، علاءالدین خداوند مراغه به‌خدمت سلطان رسید و به‌مدان دست بوسی کرد و سلطان او را اعزاز و تمام و اکرام نمود و پسر خود را برکیارق بدو سپرد».

(که له‌و مه‌یدانه‌دا شکاندرا، عه‌لانه‌دین ئیعزاز و ئیکرامیته‌کی ته‌واوی ئه‌وی گرت. به‌رکیارقی کۆری خۆی به‌و ئه‌سپارد) له‌شه‌ر و کیشه‌ی نیتوانی خه‌لیفه و سولتان و ئه‌و سه‌ره‌بهردانه که به‌دوورودریژی دواوه، ده‌لیت:

پۆژی دوهم ئه‌تابه‌گ عه‌لانه‌دین گه‌پاوه و چوه‌ مه‌راغه و سولتان پوو به‌نازربایه‌گان پۆیشت. (پۆزی دیگر اتابک علاءالدین به‌مه‌راغه رفت و سلطان رو به‌جانب آذربایجان نهاد) و دیسان ده‌لیت: له‌به‌رئه‌وه که سولتان کۆری خۆی دا به‌عه‌لانه‌دین و له‌قه‌بی ئه‌تابه‌گی و خه‌لاتی پێدا و به‌ئه‌تابه‌گ ناو‌نرا.

له‌وده‌مه‌وه هه‌تا سالی ۶۰۲ عه‌لانه‌دین له‌ته‌ئریخه‌کاندا به‌بێ ده‌نگی راپه‌راوه. له‌و ساله‌دا «ابن الاثیر» لێی دواوه که له‌گه‌ڵ موزه‌فه‌ره‌دین کوردی به‌گه‌ته‌گینی خاوه‌ندی هه‌ولیر

ریتیکهوتوو و پهیمانی گرتداوه که لهشکری بداتی و بچیتسه سهر نهتابهگ نهبویهکر پههلهوان و له خاکی نازهربایهگانی دهراکن.

موزهفهردین بهسویاهی کوردانی ههولیرهوه چوو مهراغه و پیکهوه لهشکریان ههلاگرت و بوسهر تهویرزههلهمتیان برد. نهبویهکر پههلهوان هاواری له «ئیتغمش» کرد که یاربدهی بدات.

لهودهمهدها ئیتغمش له «ئالموت» لهگهل ئیسماعیلیان له شهردا بوو، دهستی بهردا و چوو نازربایهگان پیوانی نارده لای موزهفهردین وهلامی دایه که: «ئیمه تۆمان بهپیای و چاک و رهوشت باش و خیرخوا دهناسی، ئیتستا چۆن ههلهمت دینیه سهر خاکی موسلمانان، توخواهندی دتیهکی لهو پترت نییه، ئیمه له خوراسانهوه تا ههولیرمان ههیه. نهگهر ههر شارهی ده پیامان بووبیت سی چوار چهندانی تو لهشکرمان بوکو دهکرتیهوه. وچاکه تو له ریتیکاییتی پیتیدا هاتووی بگهرتیهوه». موزهفهردین بهوه دلی گۆرا و گهراوه ههولیر و ههرچهنده تهقهلای دا و نوازی کرد بی سوودبوو، شهپی تووش کرد و چوووه. له دواي نهوه ئیتغمش و نهبویهکر چوونه سهر مهراغه و دهورهیاندان و عهلاههدين تینی بهرامبهری و هیزی شهپی نهوانی نهبوو، ناشتی لی خوازتن و قهلائییکی پیتدان. ماملهتیان کرد و ریتیک کهوتنهوه و له جیاتی نهو قهلايهش نهبویهکر شاری ورمی و شاری شتوی دایه عهلاههدين. بهوه شهپی و کیتشه برپایهوه (ابن الاثیر - سالی ۶۰۲ و شهریاران گمنام بهخشی دووم - لاپهه ۱۲۸).

ديسان سهر بهوردی عهلاههدين بیتدنگ بهسهر دهچیت. میژوونوویی بهناوبانگی کورد «راوهندی» که له دهوری عهلاههديندا بووه و گهلتيك سهر بهوردانی عهلاههدينی له کتیه نایابهکهیدا (راحه الصدور) باسی کردوه و گهلتيك بهعهلاههديندا ههلهلتيك، بهلام له پیش مهرگی عهلاههديندا دوايي بهکتیهکه داوه؛ لهویدا دهلتيك: «قورئان سپاره» ی بهناوبانگ که سولتان توغرول بهگی سهلجوقی بهدهستی خوئی نویسیبویهوه. راوهندی بهو قورئانهدا ههلهلتيك و له نوویسین و جوانی و خوشخهتی دهویتی و دهلتيك: «وآن مصحف بعضی پیش پادشاه عادل علاءالدین خداوند مراغه مانده است. بعضی پیش بگمتر پادشاه اخلات و بعضی پیش نقاشان» (نهو قورئانه هیندیک جارن لهلای پادشاهی دادگهر عهلاههدين خواهندی مهراغه ماوهتهوه و هیندیک جار لهلای بهگمتر پادشای نهخلات و هیندیک جار له کن نهقاشکاران بووه).

خواجه نیزامی کوردی گه‌نجه‌یی و عه‌لته‌دین

خواجه نیزامی که له گه‌وره شوعه‌را به‌ناوبانگه‌کانه و کورده و له گه‌نجه دانیش‌تووه، به‌پیتی شیعه‌رکانی دیباچه‌ی «بهرامنامه»‌ی زۆرچاک ناشکرایه که عه‌لته‌دین داوای لیکردووه «بهرامنامه»‌ی بۆ‌هه‌لبه‌ستی، ئە‌مه شیعی سهره‌تایه‌تی که ده‌لّیت:

چون اشارت رسید پنهانی از سرا پهرده‌ی سلیمانی

بر گرفتم چو مرغ بال گشای که کنم بر‌در سلیمان جای

له دوا‌ییدا ده‌لّیت: که داوایان لیکردم و من له کتیبه‌کانی ته‌ئریخ وردبوومه‌وه و پتر له شاهنامه و ته‌به‌ری و هی دیکه‌دا گه‌راوه که چتییکی شایان ریتکخات و له قسه و زیانانیش هه‌رچییه‌کی له‌و بابه‌ته‌وه بوویی گردی کردوونه‌وه و کتیبه‌که‌ی به‌چوار فه‌سل داناهه. له‌و فه‌سلانه‌دا له‌ خودا و پیغه‌مبه‌ر و له‌ خوتبه‌ی نه‌به‌وی و له‌ دوعای پادشا و نه‌سیحه‌تکردن و نه‌سره‌ت بۆ‌پادشا خوازتن دواوه. له‌ دوا‌ییدا ده‌لّیت:

خسروی تاج نجیش تخت نشان

بر سر تاج تخت و گنج فشان

عمده المملکت علاءالدین

حافظ و ناصر زمان و زمین

شاه گریه ارسلان کشورگیر

به‌از آlp ارسلان به‌تاج و سریر

مهدی کافتاب این مه‌داست

دولتش ختم آخربن عهد است

هم سر آسمان وهم کف ابر

هم به‌تن شیر و هم به‌نام هژیر

کز بلندی برادر فلک است

در بزرگی مقابیل فلک است

نسل آقسنقر مؤید ازوست

اب و جده‌م کمال ابجد ازوست

نظم اولاد او بسعد نجوم

در به‌در باد تا ابد منظوم

دو ملک زاده‌ی سپهر سریر
 این جهان جوی و آن ولایت گیر
 نقش‌بند طراز افسر و جاه
 نصرت الدین ملک محمد شاه
 نام او بر فلک زراه رصـد
 گشته «من بعده اسمہ احمد»
 در دو قسمت که ملکشان به‌همست
 احمدی و محمدی رقمست

له دواى گه‌لیک به‌واندها هه‌لگوتن ناوی یه‌کیکیان به «نصرت الدین محمد» و هی
 دووه‌میان به «فلک الدین ملک احمد» ده‌بات. له کچتیک ده‌دوئ که به‌بلقه‌یس له‌قه‌بی
 کردووه و شیعه‌کان زۆر موهومن که ده‌لئت:

چشم شه زیر چرخ مینایی
 باد روشن بدین دو بینایی
 باد محجوبه‌ی نقاب شبش
 نور صبح محمدی نسبش
 این چرا باد چرخ باد بجود؟
 چون شده ختم امهات وجود؟
 در مفاظی خط سلیمانی
 عرش بلقیس باد نورانی

به‌وجۆره گه‌لیک به‌کورپان و به‌و ژندها هه‌لده‌لئی و سپاسیان ده‌کات. به‌لام شیعه‌کان زۆر
 ورده‌کاری تیدا کراون و نادیارن که مه‌به‌س کتین؟ هیئنده‌مان بۆ ناشکرا بووه که عه‌لانه‌دین
 دوو کوری هه‌بووه و نه‌یگوتووه. له‌پاش روو به‌عه‌لانه‌دین گه‌لیک شیعی دیکه‌ی هه‌یه که
 له دوامینیدا ده‌لئت:

همه عالم تنند و ایران دل
 نیست گوینده زین قیاس خجل
 چونکه ایران دل زمین باشد
 دل به‌ازتن بود یقین باشد

زمان ولایت که سروران دارند
بهترین جای بهتران دارند

دل توی وین مثل حکایت تست
دل مملکت ولایت تست
هر ولایت که چون توشه دارد
ایزد ازهر بدش نگه دارد
ز آن سعادت که در سرت داند
مقبل هفت کشور خوانند
پنجمین کشور از تو آبادان
وز توشش کشور دگر شادان

گه لیک له و بابه ته وه دواوه و سپاس و سه نای عه لائه دین و کیشوهری پینجه مین که
نازربایه گانه دهکا و له پاش له نه سکه ندهر و نه رستالیس و نهوشیره وان و بوز رگمیهر و
پهرویتز و باربودی دهکا و له خوی و عه لائه دین ده دویت و ده لیت:

تو کزن ایشان به افسری داری
چون نظامی سخنوری داری
ای فلک ها به خویشی تو بلند
هم فلک رای و هم فلک پیوند

له دواپیدا به ده ستوره وه به مه سنه وی خویدا چوه به عه لائه دین و کورانیدا هه لده لیت و
له قه لای روئین دز (رواندز) دواوه:

چو من از قلعه ی قناعت خویش
شاه را کنج درکشیدم پیش
در ادا کردن زر جایز
وام دار منست «روئین دز»
وام داری نه کز تهی شکمی
دز روئین بود زی درمی
میخ زرین که مرکز زمین است
نام «روئین دز»ش زو محکمی است

من که هستم به شهر و کشور خویش
 بسته دارم کربز گه پس و پیش
 نامه در مرغ نامه در بستم
 که رساند به شاه و من رستم
 از پس پانصد و نود و سه قرآن
 گفتم این نامه را چو نامه و ران
 روز بر چارده زماء صیام
 چار ساعت ز روز رفته تمام

کیسره وی له به خشی دووهم، لاپره ۱۳۴۰ ده لیت: نیزامی له پاش ته و او کردنی
 کتیه که ی بۆ عه لانه دینی ناردۆته روئین دز (پرواندز) سالی ۵۹۳ ی ۱۴ مانگی رۆژوو
 سه عات چواری رۆژ به پایانی گه یاندووه.

۶- نەسرەتودین محەمەد شای کوری عەلەندەین

له شیعره کانی نیزامیدا ئاشکرایه که نەسرەتودین محەمەد شا وهلیعه هدی عەلەندەین بووه
 که ده لیت: «نقشبندی طراز افسر و جاه - نصره الدین ملک محمد شاه» و له شیعی
 دووهم و سییه می دووای ئەو شیعرهیدا دەرده که وئ که فەله که دین ئەحمەدی کوری
 بچوو کترین بووه و عەلەندەین بۆ ههردووکیانی جیگا و مولکی داناوه. که نیزامی ده لیت:
 «در دو قسمت که ملکشان به همست» ئەو ئاشکرا و دیاره، بۆیه ئیمه له م جیگایه دا له
 نەسرەتودین محەمەد ده دوتین.

«ابن الاثیر» ده لیت: سالی ۶۰۴ عەلەندەین که مرد کوری ئەو مندال بوو که بوو
 به جیشینی بابی، بیتگومانه که ئەم نەسرەتودین محەمەد شایه بووه. له بهر ئەوه که پادشا
 مندال بوو، کاروباری فەرمانه وایی له دەست سەردار سوپایه کی عەلەندەیندا ده سوپا و
 رهشته ی گه پان بهو بوو. «ابن الاثیر» گه لیک له دلسۆزی و پاکی ئەو سەرداره ده دوت و
 ده لیت: ئەو سەرداره بۆ بنه ماله ی ئەحمەدیلیان به کار و راست و حەقناس و دلسۆزیوو.

«ابن الاثیر» ده نویسن: که یه کیک له ئومەرایان له شکری کو کرده وه و سهرکیشی
 دهست پیکرد. سەردار سوپا که دلسۆزی ئەحمەدیلیان بوو، له شکریکی ناردە سەر و
 به گزیدا چوو و تهنگه ی پتیه لچنی و زار و زه بوون و په ریشانی کرد و بناغه ی
 فەرمانه وایی کوری عەلەندەینی توند دامه زراند. تین و هیزی بۆ پهیدا کرد و دوژمنی بۆ

نه‌ه‌یشت. به‌لام زوری پینه‌چوو، له سه‌ره‌تای سالی ۶۰۵ دا ئه‌و کوره له‌نیواندا چوو و مرد. له‌دوای مردنی ئه‌و پادشایه، بنچینه‌ی پادشایانی بنه‌ماله‌ی ئه‌حمه‌دیلیان ڕووی له‌ ڕوخان کرد و که‌موکورتی و سستی به‌سه‌ردا هات و که‌وته له‌رزین و له‌ناوچوون.

«ابن الاثیر» ده‌ل‌یت: ئه‌بویه‌کری په‌هله‌وان کوری یول‌دز له‌هه‌موو لایه‌که‌وه ده‌ستی هاو‌ی‌ترته‌ خاکی ئه‌حمه‌دیلیان و ته‌شقه‌له و خراپه‌ی ه‌ینا پ‌یتش. سه‌ردار سوپا راسته‌که‌ی ئه‌حمه‌دیلیان له‌ قه‌لای ڕوین دز (ڕواندز) دا خۆی گرت. مه‌راغه و گه‌لیک شارانی دیکه‌ش که‌وته ده‌ست په‌هله‌وان. ئه‌بویه‌کر په‌هله‌وان گه‌لیک کوشا و ته‌قه‌لای دا نه‌شیا ڕوین دز بگرێ. کیسه‌ره‌وی له‌ به‌خشی دوهم «شه‌ریاران گمنام» دا نووسینی «ابن الاثیر» په‌سند ناکات و به‌دروستی نازانی و ده‌لی: له‌ دوای ئه‌وه‌ش به‌چهند سالان ژن‌یک له‌سه‌ر مه‌راغه و ڕوین دز پادشاهی کردووه. به‌لام «ابن الاثیر» یش له‌وه‌ دواوه و باسی ئه‌و ژنه‌ ده‌کا.

۷- پاشه‌به‌ره و دوامینی ئه‌حمه‌دیلیان (منه‌واداد)

له‌ دوای مردنی کوری عه‌له‌نه‌دین - هه‌روه‌کو گوترا - ژن‌یک که‌ گۆیا ناوی «منه‌واداد» و نه‌وه‌ی عه‌له‌نه‌دین یا کچی و یان چتیکی ئه‌و بووه و گۆیا شیع‌ره‌کانی نیزامی که‌ به‌ژن‌یکی وا هه‌ل‌گوتوه وه‌ به‌به‌لقیس ناوی بردووه ئه‌م ژنه‌ بووه. دوامین پادشایانی ئه‌حمه‌دیلیان سالی ۶۰۵ ئه‌م ژنه‌ بوته‌ پادشا، به‌لام کچی ک‌ی بووه؟ به‌راستی ناوی چی بووه؟ له‌ ئ‌یمه‌ و نه‌.

«ابن الاثیر» و «کیسه‌ره‌وی» و گه‌لیک له‌ ته‌ئریخ نووسه‌کان ل‌یی دواون و ئ‌یمه‌ش له‌ ته‌ئریخی «میرانی سۆران» دا باس‌مان کردووه. یه‌که‌مین جار که‌ له‌م مه‌لیکه‌یه ده‌نگ په‌یدا بووب‌ی سالی ۶۱۷ له‌ قه‌لای ڕوین دز (ڕواندز) بووه و ه‌یند‌یک له‌ می‌ژوون‌وسه‌کان به‌ «مه‌لیکه‌ منه‌واداد» ناویان بردووه و له‌ ڕواندزی ئ‌یستاش له‌ ن‌یو دان‌یشت‌وه‌کان‌یدا به‌داستان له‌و ژنه‌ باس ده‌که‌ن که‌ گۆیا ناوی بول‌قیا (بولوقیا) بووه و له‌ ڕواندز پادشاهی کردووه و گه‌لیک که‌س ئه‌و داستانه‌ ده‌زانی و ئه‌و ژنه‌ شایه به‌بول‌قیا ده‌ناسن.

له‌ سالی ۶۱۸ دا مه‌غۆل هه‌لمه‌ت‌یان برده‌ سه‌ر خاکی نازریابه‌گان و تالان و کوژتار و نه‌تک و سووکی کوردانیان ده‌ست‌پ‌یکرد و ل‌ینگیان دا سه‌ر شاری مه‌راغه و ده‌وره‌یان دا و خستیانه ته‌نگانی و سه‌ختیه‌وه.

«ابن الاثیر» ده‌ل‌یت: پادشای مه‌راغه چون‌کو ژن‌یک بوو له‌ ڕواندز داده‌نیشت، شاری

مهراغه بئ نىگههبان و پاسهوان بوو. سويابهك نهبوو له شهري مهغولاني بپاريزت و بهخيوي بكات. مهغولان بهناساني و سووكي نهو شارهيان گرت و كوژتار و تالانتيكي بئ ژماريان لي كرد.

«ابن الاثير» و «نورالدين محمد نسوي» مونشي سولتان جهلالودين خوارهزمشاه دهنويسن و كيسرهوي له بهخشي دووهم «شهرياران گمنام» دا نهو هس باس دهكات. جهلاله ديني خوارزم شا، بهسره نازربايه گاندا زالبوو و گرتي. سالي ۶۲۲ كوردی مهراغه قاقهزيان بؤ سولتان نارد لهويدا سكاللا و گازندهيان له تالان و كوژتاري گورجيان و جهور و نهزبهتي زورمندان و پادشاهي ژنان كردهو.

«سيرة جلال الدين» چاپي پارس و «ابن الاثير» چاپي ميسر دهنويسن كه سولتان له دواي نهو قاقهزه چوه سهر مهراغه و گرتي و ههلمهتي برده سهر پروئيندز و چند تهقهلاي دا پتي نهگيرا؛ چونكو قهلاييتكي سهخت و دژواربوو. نسوي لاپه ۱۵۷ و «ابن الاثير» سالي ۶۲۷: دوورودريژ لهوه دوان، كه جهلاله دين شمش مانگ دهوري رواندزي دا پتي نهگيرا. هر له دهست نهو پادشا ژندها ماوه، ههتا چندتيك «سونج» ناو توركمانيك بهبئ شهر نهو قهلا سهختهي گرت و بنهمالهي نهحمه ديليان دوايي هات.

ئيمه لهوه پتر كه گوتران له بنهمالهي پاشاياني نهحمه ديليان ناگادار نين، چونكو هر لهو سالددا مهغول بهسره ههمو خاكي كوردستاندا زالبوو و پياواني ناودار و بنهمالهيان نههيتشت؛ بهتايبهتي كوردستاني موكران بهجارتك ژيريپتي جهور و ئيستبدادي مهغول بوو.

له سهر بهوردان و كوژتاراني مهغول كه له كورداني نازربايه گانيان كردهوه، دياره كه پادشاياني كورد نهحمه ديليان بهپادشاهي نهو ژنه دوايي هاتوه و له دواي نهمه ئيدي ههتا نزيك سهد سال و پتر نه كورد و نه پادشا و گهوراني كورد يهكيك له خوچييان له كوردستاني نازربايه گاندا بهناسودهبي خويان نهديو؛ بهلكه يهكسره نهو خاكه بهجارتك پرپووي له مهغول و عهشيرهتي توركمان. چونكو مهراغه بوو بهتهختگاي ئيلخانيان و له ههمو لاييكهوه توركمان چرژانه خاكي كوردستاني نازربايه گانهوه.

تههر و خوارزميان له كوردستاندا دوايي پادشاياني نهحمه ديليان

خوارزم شا علاهدين محمهد كوري تهكش له ماوه راتونه هرهوه چوه سهر خاكي خوراسان و رهي و هينديك خاكي ديكهي ئيران و گرتني خستيه ژير فرمانبره دوايي خو بهوه.

سالی ۶۱۴ چووه سهر جه بهل (عیراقی عه جه م) ئاتابه گ سه عد کوری نکهله خاوهندی خاکی فارس چووه پیشی و به گژیدا چوو؛ له دوامینی شهردا به دیل گیرا و به ماملت و پهیمان به دردا و گهراوه فارس. له دوی ئوه خوارزم شا چووه سهر ساوا و قهزوین و زهنگان و نه بهر و ههمه دان و لهوئیه چووه ئه سپه هان و قوم و کاشان، یهک له دوی یهک ههمووی گرتن. له گهله ئوزیه گی کوری په هله وان خاوهندی نازربایه گان و ئاراندای موخابه ری کرد به مهرجی ئه مه په یمانی له ته کیدا گرت که له سهر مینه بهران خوتبه به ناوی خوارزم شاهه بخوئیندریتته وه. به وه له چوونه نازربایه گان دهستی ههله گرت.

خوارزم شا روو به به غدا له شکری ئاژوت، سی چوار پوژ له ههمه دان دوور که و تنه وه. به فریکی قورسی به سهردا باری، ناچار بوو بهر به گهرمه سیتر بیوات. کوردانی ههکاری له گهلهیدا بوون، خویشان دزیسه وه و به په نهانی لیتی دوور که و تنه وه. خوارزم شا گهراوه خوراسان، مانگی مه حه رهمی ۶۱۵ گه یشته وه ماوه راتونه هر. (ابن الاثیر - جلدی ۱۲ - لاپه ره ۱۴۵).

له ولایه ته تهر لینگیان دا سهر سه مه رقه ند و گرتیان. چه نگیزخان بیست هزار سواره ی ته تهری نارد سهر خوارزم شا و له ناکاو به سهریان دادا. خوارزم شا به چه ند که سی که وه ههلات و ته تهری به دواوه بوو. چووه نیشابوور و ته بهرستان و چووه رهی و ههلات بو ههمه دان و گهراوه مازنده ران. له بهری ته بهرستاندا جزیره یهک هه بوو، خوئی له وی کوتا و تییدا شار دراوه. ههتا مرد ته تهر ههر له دووی نه بوونه وه.

ههروه کو گوترا ته تهر که به دووی خوارزم شاهه بوون، گه یشته نه رهی و له ناکاو به سهر شاریان دادا و گرتیان و تالان و کوژتاریان لی کرد و ژن و مندالیان ته تک کرد. که چوونه ههمه دان له سهر ریگیان ناوه دانی و شار نه ما تووشی تالان و کوژتار نه بووبی. له ههمه دانه وه چوونه زهنگان و لهوئیه لینگیان دا سهر قهزوین، به کوژتار شاریان گرت. نزیک چل هزار که سیان له قهزوین کوژت و لهوئیه روو به تهو ریزیان ئاژوت.

ئوزیه گی کوری په هله وان له بهر مهستی و که یف، له وه ئاگادار نه بوو. ژنه که ی کچی سولتان توغرو له گ مال و دیاری و دراویکی زوری دا به ته تهران و له سهر شاری لابردن. ته تهر رووی له موغان کرد و به تالان و کوژتار بهو خاکه دا سووران. گورجیان له گهله مهلیک نه شرف نه یووبی و ئوزیه گدا ناشتیان نواند و پیکهاتن. به لام گورجی فریا نه که و تن، که ته تهر که و ته نیو خاکیه نه وه کوژتار و تالانی دامه زراند. زستان له وی

جینگیربویون و به کوژتار به سهریان ده برد.

سهر به هاری مانگی سهر سالی ۶۱۸ گه رانه وه سهر نازربایه گان و گه یشتنه ته وریز. نوزبه گ له مال و له دراو و له پیویست گه لیکی پیدان و له سهرخوی لابردن. ته ته ره له ته وریزه وه هه لمه تیان برده سهر مه راغه به کوژتار و تالان و ناوایی سووتاندن رویشتن و گه یشتنه مه راغه. وه کو له پیشدا گوترا چونکو پادشای مه راغه ژن بوو له قه لای روئین دز داده نیشت. مه راغه له شکر و سوپا هیکی وای نه بوو نیگه هدرای و پاسی بکات. کوردانی نیو شار کوژیونه وه و قه لابه ندیان کرد و بو کوژتار ناماده بوون.

ته ته ره چند مه نجه نیقیان له شار گردا و پالیان به هه لمه ته وه نا و به کوژتار روژی چواری مانگی سهر سهر به شیر که وتنه نیو شاره وه.

«ابن الاثیر» ده لیت: هینده یان له نه هالی کوژت که له نه ژمار به ده ربی، نه وهی به کاریان هات به تالان بردیان و هی ماویان سووتاند. جگه له وانهی خویان په نهان کردبوو که س نه ما که نه کوژرین. بو شارپکی ته ختگای کوردانی وه کو مه راغه جوان و خوش هه موو کوردیک ده گریان. نهو شاره گه وره به جارپک ویران کرا.

ته ته ره که له مه راغه وه حشه تکارانه نیسی خوی دی، روو به هه ولیر هه لمه تی برد. موزه ره دین خاوه ندی هه ولیر داوای یارمه تی له به دره دین خاوه ندی مووسل کرد و ناماده بوو که دره بنده ته نگه کان و ریگا سه خته کانی سهره پری بگری. له وده مه دا له خه لیفه وه وه لام درا که بگه نه داقووق و پیش به ته ته ره بگرن نهو له شکریم بو ناردن، نه گهرچی له شکری خه لیفه ۸۰۰ که سی نیره مووک، «تواشی - خصی» بوون، ته ته ره نه چونه نهو خاکه و روو به هه مه دان رویشتن و نهو خاکهی سهر ریتیان پووچکرده وه.

نه هالی هه مه دان پیشیان پی گرت و سی روژ له سهریه ک کوژتاریان لیکردن. ته ته ره له مانگی ره جه بدا روژی چوارم لینگیان دا سهر شار و به کوژتار چونه ژووره وه و شیریان تینان؛ نه ژن نه کچ نه مندال و پیوا پرزگاریوون و هه موو کوژران و له پاش تالان کردنی شار، به جارپک ناوریان تیه ردا و گه رانه وه نازربایه گان.

که هه مه دانیان سووتاند گه رانه وه و چونه سهر نه رده ویل و به شه ر و کوژتار ده وره یاندا و گرتیان و تالانیا کرد و میلله ته که یان به کوژتار پرانده وه و شاریان ویران کرد و روو به ته وریز رویشتن.

نه میر نوزبه گ له به دره فتاری و مهستی، ناگای له شار و مولک نه بوو، ژن و مندال و

گه‌نجینه‌ی ناردە شاری «خۆی» بۆ خۆشی هەڵات و چوو هه‌نجە و شەمسەدین توغرائی که سەرھات و پێشکەوتووی تەوریز بوو بە‌ناییی خۆی لەسەر شاری دانا. شەمسەدین ئەهالی کۆکردنەوه و قەلا و شوورە‌ی شاری تونکرد و خەندەقانی پرکرد لە ئاو و بۆ بە‌رامبەرە‌ی نامادەبوون.

تە‌تەر لە‌وه ئاگاداربوون و تیگە‌یشتن شار بە‌دەستە‌وه نادریت و وه‌لامیان دا بە‌شە‌مسەدین مال و پێتوبستیان بداتی. لە‌سەر هێندیک چت پێیدان بریانە‌وه و بۆیان ناردن.

تە‌تەر ڕووی کردە «سە‌راو» دو‌رندایە‌تی خۆی نو‌اند و تالان و کوژتاریان لێ‌کرد و ڕوو بە‌شاری «بیلقان» یان ئاژوت. ڕۆژی مانگی ڕە‌مە‌زانی ٦٢٨ بە‌کوژتار کە‌وتنە شاره‌وه، نه ژن و نه پیاو و نه مندال ما، هه‌موو کوژران و زگ‌دی‌ران و شار وێران‌کرا. تە‌تەر لە‌ دوا‌ی ئە‌وه لینگە‌ی دا سەر شاری «گه‌نجە» که تە‌ختگا و خۆشترینی شارانی ئاران بوو. میلله‌تە‌که‌ی ئازا و ئازاخا‌بوون و قە‌لابە‌ندیان کرد و کۆ‌بوونە‌وه و هه‌لمە‌تیان برده سە‌ریان و کوژتاریکی قورسیان لە‌ تە‌تەر کرد و ڕێ‌گایان نه‌دان بکه‌ونه نیتو خاکییانە‌وه.

تە‌تەر لە‌ خراپە‌کردن و وێ‌رانی و کوژتاری ئازربایه‌گان و ئاران تێ‌ربوون؛ په‌لاماری شێ‌روانیان دا. شاری «شماخی» یان بە‌کوژتار گرت و شیی‌ری بێ‌ ڕە‌حمیان لە‌ ئە‌هالی کیشا و هه‌موویان پو‌وچ کردە‌وه و له‌ ده‌ربە‌ند تێ‌په‌ڕین و خاکی لان و له‌گز و میلله‌تە‌کانی ئە‌و ناوه‌شیان به‌و ده‌رده‌ برد و چوونه‌ قه‌پ‌چاق. له‌ دوا‌ی ئە‌وه که قه‌پ‌چاقیشیان به‌و ده‌رده‌ گرفتار‌کرد، میلله‌تی قه‌پ‌چاق هێ‌ ڕزگار‌بوو ڕوو به‌شێ‌روان هه‌ڵاتن و په‌نایان برده به‌ر شێ‌روان شا و له‌ دوا‌یی به‌فیل به‌سەر ئە‌و خا‌که‌دا زالبوون و ویستیان بکه‌ونه خاکی ئارانە‌وه. ئە‌میری «گه‌نجە» له‌ «کوشخه‌» ناییی ئوزیه‌گ بوو، رایی‌کردن و کچی ئە‌میره‌که‌شی له‌ خۆی ماره‌کرد. ئە‌وانیش وه‌کو تە‌تەر به‌سەر کوردانی ئاراندا بوونه بار و به‌لا. (ابن الاثیر - سالی ٦١٩).

سالی ٦٢٢ گورجی لینگیان دا سەر گه‌نجە‌ی تە‌خت‌گای ئاران. ئە‌هالی چونکو ئازا و زرنگ و له‌ شه‌ری گورجیان راهات‌بوون، بۆیان ده‌رکه‌وتن و له‌ ده‌ره‌وه‌ی شار کوژتاریکی قورسیان لێ‌کردن و شکاندیان.

جەلالەدین خوارزم شا کۆری مەمەد کۆری تەکش لە کوردەستانی ئازربایەکان

تەتەر لە خاکی هیندستان کە تەنگەیان بە جەلالەدین خوارزم شا هەلچنی و هەلیانبیری. چوو «غەزەین» لەویش خۆی نەگرت و ڕۆیشتە کرمان و لەوێهه چوو بۆ ئەسپههەان کە لە دەست غیاسودینی برابردا بوو. لەوێشەوه ڕووی لە خاکی فارس کرد و لەگەڵ ئەتابەگ سەعدی کۆری تکلە پێکھات و ڕۆییە خوزستان و لەوێشەوه بەتان هەتا نزیک بەسەر چوو و گەراوه باقووبە. خەلیفە لە ترسان بەغداى توند کرد. لە باقووبەوه چوو بۆ داقوقا.

کورد قەلایان بەست و ئامادەى شەڕبوون. خوارزمییان بەزۆر شاربان گرت و کوژتار و تالانیان دەست پێ کرد و زۆرکەم لە ئەهالی ڕزگاریبون، ڕوو بەتکریت هەلاتن.

خوارزم شا لە داقوقا دامەزرا و دەستە لەشکرێکی ناردە سەر شارانی «ئەلب» و «پازان» (؟). کورد هەموو ڕوویانکردە تکریت و هەلاتن. لە نێوانی موزەفەرەدین خواوەندی هەولێر و جەلالەدیندا ناردراوان هاتوچوونیان کرد؛ تاکو پێکھاتن و ماملەتیان کرد. دوامینی مانگی ڕەبیعی دووهم سالی ٦٢٢ جەلالەدین لە داقوقاوه ڕوو بە ئازربایەگان لەشکری هەلگرت و گەیشته مەراغه. زۆری پێ خوشبوو تێیدا دانێشت و دەستی بەئاوەدانکردن و دامەزراندنەوه کرد.

جەلالەدین هێشتا لە خوزستان و ئەو ناوانەدا بوو، کە ئەمیر «ئەیفان» کە بە «تایسی» ناودەبرا و خالی غیاسودینی برای جەلالەدین بوو، بە پەنجار هەزار سوارەوه چوو سەر ئازربایەگان تالانی کرد و لینگى دا سەر ئاران و ئەو خاکەشی لووس تالان کرد. زستانی لە ئاراندا بەسەربرد و بەسەر ئازربایەگاندا گەراوه؛ دووبارە ئازربایەگانی تالانکرد و دەچوو هەمەدان کە دوو ڕۆژ جەلالەدین لە مەراغه بوو ئەوهی بیست. لەناکا و لینگى دا سەری و بەشەو دەورەى دا.

ئەمیر ئەیفان هەر وایدەزانی کە جەلالەدین لە خاکی داقوقایە و هیچ ناگای لە خۆی نەبوو، تاکو دەورەى درا. کە چاوی بەسەیان (چەترى) جەلالەدین کەوت دەستی لە کردەوه سست بوو؛ خێزانی کە خوشکی جەلالەدین بوو، بۆ تکا ناردیە پێش جەلالەدین و لیتی بهورد و لەشکرەکەى تێکەڵ بەلەشکری خۆی کرد و گەراوه مەراغه.

«ابن الاثیر» دەلێت: خەلیفە ناسرەدین لیللا بۆی نوویسیبوو کە هەلمەت بباتە سەر ئازربایەگان و ئاران و بگەریتەوه هەمەدان بۆ ئەو بێت. کە جەلالەدین لە مەراغه دامەزرا و دەستی بەئاوەدانکردنەوهی شار و دێهات کرد. ئۆزبەگى کۆری پەهلەوان - کە لە مەستی

بهولاره شایسته‌ی هیچ نه‌بوو- فرمان‌په‌وایی نازربایه‌گان و ناران بوو؛ له ترسان نه‌شیا له تهوریز خۆی بگری و هه‌لات چوو بۆ گه‌نجه.

هه‌رچهنده کوردستانی نازربایه‌گان له په‌نجه‌ی یولدزیان رزگاربون، به‌لام تووشی موسیبه‌تی له‌وه گه‌وره‌تربون که خوارزم شایه؛ چونکو مایه‌ی هاتنی ته‌تر بۆ نه‌و خاکه خواره‌زم شابوو. وه‌کو گوترا و هه‌روه‌کو به‌کورتی له هاتوودا لیتی ده‌دوین، دیته به‌رچاو که خواره‌زم شا چهن‌دی خراپی کرد و ته‌تر به‌چ جه‌ور و دورنده‌یی بێ په‌حمکارانه بزووته‌وه و چ کوژتار و تالانی له کوردستان کرد. (ابن الاثیر)

ئوزبه‌گ که هه‌لات و روو به‌گه‌نجه ده‌رچوو، جه‌لاله‌دین پیاوانی نارده تهوریز و گرتی و گه‌نجینه و مالی ئوزبه‌گی خسته‌ده‌ست. سوپاهیان خوارزمیان ده‌ستی جه‌ور و تالان و خراپه‌یان درێژکرد. نه‌هالی تهوریز بۆ جه‌لاله‌دینیان نویسی. نه‌ویش شانه‌ی بۆ ناردن که شار دامه‌زرتنی و نه‌هیلێت له‌شکریان نه‌زیه‌تی میلله‌ت به‌دن.

نه‌و شانه‌یه که چوو چتی وای لی خوازتن که وینه‌ده‌چوو و له‌تین و ته‌وانادا نه‌بوو. میلله‌تی تهوریز هه‌ستانه سه‌رخۆیان و قه‌لابه‌ندیان کرد و ده‌روازه‌ی شاریان گرتدا و خواره‌زمیه‌کانیان ده‌رکرد. خواره‌زم شا بۆ خۆی هه‌ستا رویشه تهوریز و پینچ پوژ شاری ده‌وردا. نه‌هالی به‌مه‌رج و په‌یمان نامانیان خوازت.

ژنی ئوزبه‌گ کچی توغروڵ به‌گی کوری سولتان نه‌رسه‌لان که بۆ خۆی پادشا و فرمان‌په‌وابوو. ئوزبه‌گ له‌مه‌ستی و به‌دره‌فتاری به‌ولاره له‌هیچ ناگادار نه‌بوو. نه‌و ژنه له‌لای میلله‌ت په‌سند و خوشه‌ویست بوو. جه‌لاله‌دین ده‌ستی تینه‌دا و موڵک و نه‌ملاکیکی به‌تایبه‌تی هی خۆی له‌شاری «خۆی» و جیگایانی دیکه‌دا به‌هیلێته‌وه و ده‌ست له‌هیچ چتیکی نه‌و ژنه نه‌دا. جه‌لاله‌دین مه‌رجی گرت و په‌یمانی به‌ست و سوتندی خوارد و پوژی ۱۷ی په‌جه‌بی ۶۲۲ چوو نه‌تو تهوریز و به‌سه‌ر هه‌موو ده‌ورپشتیدا زالبوو. (ابن الاثیر)

ژنی ئوزبه‌گ به‌مال و گه‌نجینه و نه‌شیای خۆیه‌وه چوو «خۆی» و له‌لایه‌ن جه‌لاله‌دینه‌وه سوپا و له‌شکری له‌گه‌ل خست و له‌گه‌وره و ریش سپی شار چهند که‌سیک سه‌ره‌هات و هه‌لبێژده‌شی له‌ته‌کا رویشن و بردیانه «خۆی» و دایامه‌زراند و گه‌پانه‌وه تهوریز.

جه‌لاله‌دین که له‌ته‌وریز له‌سه‌ر کورسی دانیشت، فرمانی دا له‌میلله‌ت به‌بێ په‌رده هه‌مسو که‌سیک بچنه‌کنی و هه‌رچه‌کی داخوازیان بێ، بۆ خۆیان بخوازن. گه‌وره و

که یخودا و سهرهاتی شار له لای دانیشتبون و پیتی گوتن که ئیمه ده مانه وی مهمله که تان ناواکه یین و دوژمنی موسلمانان له ناوبه رین. وردبنه وه که مه راغه چی به سهرهات و چۆنمان ناوه دانکرده وه. بۆ ئیوهش چاکه و گهلێ چتی به سوود ده که یین.

«ابن الاثیر» ده لیت: لهو بابه ته وه دوو رو درێژ دلخۆشی ئه هالی داوه و مزگینی چاکه و کاری زۆر به سوودی دانێ و پیتی گوتن که گورجی له مخاکه دا دوژمنی ئیسلامانه و ده چمه سهریان و پووچیان ده که مه وه.

چهند پۆژیک له وه به سهرچوو، جه لاله دین له شکرێ هه لگرت و هه لمه تی برده سهر گورجیان و به کوژتار که وته نیویان و شکاندنی و شار و ناواییانی لیگرتن و غیاسه دینی برای خۆی لهو خاکه دا کرده ئه میر و بۆخۆی گه پراوه ته ورێژ.

«ابن الاثیر» ده لیت: ئه وه هه لمه ته ی جه لاله دین بۆ سهر گورجیان، مه به س دلخۆشیدانه وه ی ئومه رایانی ئیسلامی ده رو پشت و خۆ نواندن و به ناسیندان بوو، «ابن الاثیر» دوو رو درێژ له وه باس ده کات.

«ابن الاثیر» ده لیت: جه لاله دین که به گژ گورجیان دا چوو، شه مسه دین توغرائی که سهرهاتی ته ورێژیو، کو مه له ی به ست و ده رگای ته ورێژ له پووی جه لاله دین گرێده ن و ئوزبه گ ببه نه وه ته ورێژ. شه ره فولو لک وه زیری جه لاله دین به له ز ئه وه سهر به ورده ی نوویسی و نارویه گورجستان و جه لاله دینی له وه ناگادار کرد.

جه لاله دین ئه وه ی په نهان کرد تا گورجیانی شکاند؛ ئه و جا به تالوو که گه پراوه ته ورێژ و شه مسه دین توغرائی و هاو ده نگه کانی گرتن و خستنی ه زیندانه وه و دهستی به دامه زرانده وه ی نازریا به گان کرد و توندی نواند.

ههر له و سه له دا له دوا ی ئه وه که سهرهات و گه وه کانی گرتن، به هانه جویی کرد و وێبچواند که ئوزبه گ جاریک به ته لاق سویتندی خوارد بوو که خولا میکی خۆی نه کوژیت و له دوا ییدا کوشتبووی و به وه ته لاقی که وتوو و عوله ما کانی خوارزمی فه توای ته لاق که وتنیان دا و ژنی ئوزبه گ که کچی توغرو ل به گ بوو له «خۆی» داده نیشت له ئوزبه گیان به ردا و له جه لاله دینیان ماره کرد.

له پاش ئه وه جه لاله دین له شکرێ ناره سهر ئوزبه گ و خاکی ئارانیان گرت و هه لمه تیان برده سهر «گه نجه» ی ته ختگای ئاران. ئوزبه گ قه لابه ندی کرد و قاقه زی ئامانی بۆ جه لاله دین ناره ته ورێژ و ئامان درا. له چاخێ ئه و کێشه و هه رایه دا گورجی و تورکی

قه‌پچاق و لان و له‌گزر رتيكه‌كوتن و له تفليسدا كۆبونوه كه هه‌لمه‌ت به‌رنه سهر خاكي نازربايه‌گان. جه‌لاله‌دين به‌له‌شكره‌وه لينگي دا سهر تفليس و به‌كوژتار ده‌وره‌ي دا. رۆژي ۸ي ربه‌يعي نه‌وه‌ل سالي ۶۲۳ به‌كوژتار تفليسي گرت و كۆمه‌له‌ي گورجيانى په‌رشوبلاو كرده‌وه.

«ابن الاثير» ده‌لتي: كوژتاريكي بى ژماري كرد و گه‌راوه ته‌وريتز. جه‌لاله‌دين مانگي جه‌مادى دووهم وه‌لامى پيترا كه نايبي نه‌و له كرمان سهركيشي كردوه، هه‌ستا چووه ئه‌سپه‌هان و له نيوانياندا نويسين هاتوچۆي كرد. جه‌لاله‌دين دلتياوو، له‌وده‌مه‌دا قاقه‌زي وه‌زيري شه‌ره‌فولولكي پتيگه‌يشت كه مه‌ليك نه‌شه‌رفي ئه‌يووبى خاوه‌ندى ديمه‌شق و جزير و خه‌لات له‌شكري خوارزميانى شكاند، نه‌گه‌ر فريا نه‌كه‌ويت بۆ گورجستان و ناران و نازربايه‌گان باش نابى.

«ابن الاثير» ده‌لتي: جه‌لاله‌دين روو به‌كرمان رۆيشت؛ له‌شكري خوارزميان له تفليس‌هوه به‌تالان و كوژتار و ژن نه‌تكردن و منداڵ زگدين روو به‌خاكي نه‌رزه‌رۆم هه‌لمه‌تيان برد و به‌سهر گوشه‌يه‌كي خاكي «خلات» دا ده‌گه‌رانه‌وه. ئه‌مير حاجيب حيسامه‌دينى نايبي مه‌ليك نه‌شه‌رف پتيشي پتيگرتن و هه‌موو تالان و ديله‌كاني لى نه‌ستانده‌وه. له‌به‌ر نه‌وه وه‌زير بۆ جه‌لاله‌دينى نويسي و ترسا حاجيب پتوه بچيت و روو له نازربايه‌گان بكات.

جه‌لاله‌دين له ئه‌سپه‌هانوه گه‌راوه. مانگي په‌مه‌زاني نه‌و ساله‌ گه‌يشته تفليس و هه‌لمه‌تى برده سهر شاري «نانى» كه ته‌ختگاي دووهمى كوردانى شه‌داديان و گه‌وره‌ترين شارانى نه‌و خاكه‌بوو. به‌رقه‌وه ده‌وره‌يدا و ده‌سته سوپاهيتكي نارده سهر شاري قارس مه‌نجه‌نيقيان له‌و دوو شاره‌ گه‌وره و سه‌خته گردان. دانيشتوه‌كاني نه‌و شارانه مه‌ردانه شه‌ريان كرد. هه‌تا نيه‌وى مانگي شه‌وال ده‌وره‌دران و به‌توندى و شه‌ر به‌گه‌رمى بوو، ميلله‌ت به‌ده‌ستيانه‌وه نه‌دا.

جه‌لاله‌دين ناچار به‌رى دا و چووه سهر شاري «نه‌بخاز» و به‌شه‌ر و كوژتار گرتى. له‌وتوه بۆ سهر خلات چوو و لينگي دا سهر «مه‌لازگرد» و رۆژي شه‌مه‌ي ۱۳ زيلقه‌عه‌ده قه‌لايه‌كي سه‌ختبوو: دوو رۆژي ده‌وره دا و رۆژي ۱۵ي مانگ چووه سهر خلات و ده‌وره‌ي دا.

ميلله‌تى خلات نه‌به‌رد و نازادخوا و په‌شيدبوون. قه‌لا و شاربان توندكرد و بۆ شه‌ر ناماده‌بوون و دليرانه به‌گژ خوارزميان دا چوون و كوژتاريان كرد. له‌شكريان تا ژيتر شووه‌ي

قه‌لا هه‌لمه‌تییان برد، به‌لام له لایهن میلیله‌ته‌وه لاشه‌یه‌کی بی ژماریان لی خرا و به‌کوژتار پاشه‌وپاشیان گێڕانه‌وه. جاری دووهم خوارزمیان به‌گهرمی و یه‌ک وچان شالاولیان برد و نه‌گه‌رانه‌وه، تاگه‌یشتنه‌ نزیك شار دیسان شکاندران.

جاری سییهم لینگیان دا و به‌کوژتار که‌وته‌ گۆشه‌یه‌کی شاره‌وه و ده‌ستیان هاوێژته‌ ژن و مندال و نه‌تک و سووکی کردن. میلیله‌تی نازادپه‌رست له‌وه رقیان هه‌ستا و ده‌ماریان بزووت و به‌کوژتار دوژمنیان له‌ شار ده‌رکرد.

جه‌لاله‌دین ده‌وره‌دانی توندکرد و میلیله‌ت به‌دلیری شه‌ریان کرد تاکو سه‌رما و به‌فر په‌یدا بوو. رۆژی سی شهمه‌ی ۲۳ زیلحه‌جه‌ جه‌لاله‌دین له‌ ده‌وره‌دانی خه‌لات ده‌ستی هه‌لگرت و روو به‌نازربایه‌گان گه‌راوه. هه‌روه‌کو له‌ ها توودا باس ده‌کړی.

له‌وده‌مه‌دا که جه‌لاله‌دین له‌ تفلیس و خلات بوو، میلیله‌تی تورکمانی «ئه‌یوانی» زۆریان هێنا بوو. به‌ سه‌ر شاره‌کانی خاکانی کوردستانی «ئه‌شته‌ر» و «ورم» دا زالبوون و خراپه‌ نه‌ما بوو که نه‌یکه‌ن و داوای خه‌رجوایجیان له‌ «خۆی» ده‌کرد. به‌وه‌ش رانه‌وه‌ستان به‌نیو کوردستانی نازربایه‌گانه‌وه بلاو بوونه‌وه و پێگری و جه‌رده‌یی و تالانیان ده‌ست پێ کرد. له‌ نزیك ته‌ورێز توچار و بازرگانیان پرووت ده‌کرد.

ژنی جه‌لاله‌دین که کچی توغروول و ناییی ئه‌و بوو؛ له‌ ته‌ورێز قاقه‌زی بۆ نوویسی و له‌ سه‌ره‌هودی تورکمانانی ناگادار کرد. جه‌لاله‌دین له‌ خه‌لاته‌وه له‌ناکاو لینگیی دا سه‌ریان و هیه‌چ ناگادار نه‌بوون، هه‌تا ده‌وره‌یان درا و شیریان لی کیشرا و لاشه‌یان لی که‌وت. جه‌لاله‌دین کوژتاریکی بی ژماری لیکردن و هه‌بوو نه‌بووی تالان کرد.

«ابن الاثیر» ده‌لێت: پتر له‌ نیوه‌یه‌کی کوژران و هیمای بلاء و برسی و پرووت که‌وتن. جه‌لاله‌دین گه‌راوه ته‌ورێز و له‌به‌ر سه‌رما له‌شکری به‌شاره‌کانی نازربایه‌گاندا بلاو کرده‌وه.

مانگی په‌بیعی ئه‌وه‌لی سالی ۶۲۴ گورجی چونه‌ سه‌ر تفلیس و گرتییانه‌وه. جه‌لاله‌دین چوو به‌هاواره‌وه؛ به‌لام فریانه‌که‌وت. ناچار چوو گه‌نجه. له‌وی بوو که زانییه‌وه ئیسماعیلیان نه‌میریکی ئه‌ویان کوژت. جه‌لاله‌دین چوو سه‌ریان قه‌لائی (ئه‌له‌مووت) ی گرت و به‌کوژتار که‌وته ئه‌و خا که‌وه.

له‌وده‌مه‌دا پیتی راگه‌یاندران که ته‌ته‌ر گه‌یشتنه‌ خاکی دامغان که نزیك خاکی «په‌ی» یه. چوه‌سه‌ر ته‌ته‌ران و به‌کوژتار شکاندنی و گه‌راوه په‌ی. وه‌لامی درایی که ته‌ته‌ر وه‌کو لێشاو هاتن.

له شكري مهليک نه شرفه نهي نه يووبی له کورده ستانی نازربايه گان و

شهري جه لاله دين وشکاني

ژنی جه لاله دين که کچی سولتان توغروټ و له دهوری میتردی پيشوويدها ههر خوی پادشا و به نابه دلی له میتردی نه ستاندره و له جه لاله دين ماره کرابوو، زور به سهختی و ناگوزیری زینده گانی ده کرد و دهیه ویست ریځگای رزگار یوون بد زیتته وه. به پنه نهای له گهټ حاجیب جیسامه دینی نایی مهلیک نه شرف له خه لاتدا گفتوگو یان هه بوو و له دهر فته ده گه ران.

که جه لاله دين که و ته کیشه ی ئیسماعیلیان و ته تهر وه، مانگی شه عبا نی سالی ۶۲۴ جیسامه دين به له شكري کوردانی خه لات هه لته تی برده سهر گوشه یی کی نازربايه گان. شاری «خوی» و قه لاکانی و شاری مهره ند و ده وروپشتی و شار و قه لاکانی نه خچه وانی هه موو گرت و نه گهر پیوه بر ویشته با هه موو خاکی نازربايه گان و ناران و ده وروپشتی شاری زور به ناسانی ده گرت. چونکو مهلیکه له لای میله ته تی نهو خا که زور خوشه ویست و قسه پره و بو، به هو ی نه وه نهو خا کانه زوو ده گیران. به لام زوو ژنه که یان هه لگرت و گه رانه وه خه لات و له بهر چی بوو؟ نهو ژنه ناره زووی له وه پتر نه کرد و گه راره خه لات، نه زاندراره.

جه لاله دين که له شهري ته تهر دلنیا و ناسووده بوو، وه کو ده گوتري: که کوری جه نگیزخان وه لامي دابوویی و دلنیا ی کردبوو. «ابن الاثير» ده لیت: سالی ۶۲۵ گه راره ته وریز و چوه سهر خه لات و له شكري ریځخست و به کوژتار و تالان پروی تیکرد، هه تا گه یشته ده شتی «مووش» و شار و ناوایی و دیهات و چیا و چوټ نه ما تالان و کوژتار و نه تک و سووکی به سهر نه هیتنی و ویرانی نه کا و نه یسووتیتنی. ژنی نه تک کرد و مندالی زگدری و ناواییانی هه موو سووتاند و له بهر به فر گه رانه وه ته وریز.

«ابن الاثير» ده لیت: جاری دووهم جه لاله دين له مانگی شه والی سالی ۶۲۶ دا لینگى دا سهر خه لات و به کوژتار و تالان ده وری دا و به دورنده یی بزوتته وه. نه هالی و له شكري خه لات زورباش له شه پر وه چون. جه لاله دين چند مه نجه نیقانی لی گرتدا، ههر لایتيکی دیوار بکه و تبا، میله ته زوو فریای ده که و تن و چاکیان ده کرده وه. به و جوړه هه شت مانگ شه و کوژتار راگیرا بوو. میله ته گوشتی هه موو حیوانیکیان خوارد و شاریان به ده سته وه نه دا. رۆژی ۲۸ جه مادی نه وه لی سالی ۶۲۷ جه لاله دين به شیسیر شاری گرت و قه تلوعامی کرد و به جارتیک شاری ویران کرد.

لهسەر وه حشه تكارى و دورنده يى جه لاله دين كه لهوسەر زهويه دا بهكارى برد و بهبى رهمانه ميلله تهكه ي به دهستوورتيكى جانوهه رانه كوژت و مندال و ژنى زگدرين، مهليک نه شرفى نه يويى و كه يقوبادى خاوهندى رۆم و پادشا و نومه رايان و ميلله تى ئيسلامى نه و دهو و پشته، هه موو سوتنديان خوارد و چوونه «سيواس» و لهشكر كيشيان كرد كه لينگدنه سەر جه لاله دين.

ئه مير عيزه دينى عومەر كورى عهلى كوردى ههكارى -كه سهردار سوپاهيتكى بهناوبانگى مهليک نه شرف بوو- به سوپاهى حهلب روو به جه لاله دين ههلمه تى برد و گه يشته «ئه رنجان». بيست و پينج ههزار شهركه رى پيتبو، لهولاوه جه لاله دين بۆى چوو له خاكى ئه رنجان كه جىگايه ك پتئ دهلئىن: (باسى حيمار) له گه ل عيزه دين به شه رها ت و شه ر و كوژتاريكى قورس كرا. رۆژى شه ممه ي ٢٨ى مانگى رهمه زانى سالى ٦٢٧ ه عيزه دين سهر كهوت جه لاله دين شكا و ههلات.

«ابن الاثير» دهلئيت: خۆى و لهشكره كه ي خواره زميان وا ههلاتن كه برا نه ده په رزايه سهر برا، لهشكر و بار و بنه هه موو په رشوبلاو كرا و جه لاله دين به چهند كه ستيكى زۆر كه مه وه رزگار بوون و به شپه ريه يى خۆيان گه يانده كه نار شارى «خۆى» و لهوئى دابه زين.

مهليک نه شرف له دواى نه وه چوه خلات ته ماشاى كرد دارى لهسەر به رد نه ماوه و چۆلوهۆله. جه لاله دين قاقه زى بۆ نارد و پاراوه و ناشتى لى خوازت. به مه رجى نه مه ههركهس لهسەر نه و خاكه ي كه له دهستى ماوه، بميتيت. په يمان گر تدر ا و نيتوانيان ناشتى و دۆستى تىكهوت و باوه رى و په يمان كه دامه زران دراوه، مهليک نه شرف روو به ژهنگار «سنجار» و بۆ ديمه شق گه راوه و جه لاله دين لهسەر نازر بابه گان دامه زراوه.

هه ر لهو ساله دا جه لاله دين چوه سهر قه لای رويندز كه قه لایتيكى سهخت و توندى مه راغه و تهختگای دووه مى پادشايانى نه حمه دتليان بوو (كه له رابردو و باسكرا) نزىك شهش مانگ دهو رهيدا و بۆى نه گيرا. جه لاله دين ناچار ديارى و خهلات و پيشكه شيه كى قورسى بۆ نه هالى نارد نه و قه لاه و دلخوشيانى داوه.

بهلام ميلله ت بوو به دوو بهر كه ي. دهسته يه ك ويستيان قه لا به دهسته وه بدهن. دهسته ي دووه نه يانه يتشت و نارديانه دووى «سونج» ناو توركمانيك كه چوو بووه سهر قه لای «ساروو» كه هى موزه فهره دين خاوهندى ههولير بوو. ئه مير عيزه دينى كوردى حه ميه دى كه له لايه ن موزه فهره دينه وه لهسەر نه و قه لايه بوو كوژتى و بهسەر قه لای ساروودا زالبوو.

ئەو سونج تورکمانە لە عەشیرەتی قەشیاڵوو و جەردەیک بوو، بەبێ شەر قەلایەکی و
سەختی وەکو پوئیندزی دەستکەوت. لە دواى ئەو بەرپەرەیی و لە دواى خوارزایەکی
لەسەر دانیش. «ابن الاثیر» دەلێت: ئەو هەمووانە لە دوو سالدای پوویدا. سالی ٦٢٩
تەتەر بەسەریدا زالبوو.

جەلالەدین کە تیگەشیست ئەهالی سونجیان برده نیتو قەلاو، دەستی هەلگرت و گەراو
تەوڕیز.

جاری دووهمینی هاتنەوهی تەتەر بۆ کوردستانی نازربایەگان

جەلالەدین کە لە دەست ئەمیر عیزەدینی هەکاری لە ئەرزنجان هەلات و پەرتشان کرا
ئیسماعیلیان ئەو سەربەهۆردەیان بەتەتەرەن راگەیان و بۆ گرتنی خاکی نازربایەگان
تەتەریان هاندان. لەو دەمەشدا خاکی ماوەرائەنەر و خوراسانیان گرتبوو و پێ پەستو
وێرانیان کردبوو.

ئەو لە لایەیکەو تەتەری دلخۆشی دەداو و لەم لاشەو بەدەرەفتاری و خراپی جەلالەدین
دلی هەموو ئۆمەرا و پادشاکانی دراوسی و سەردار سوپا و خۆش و میللەتەکی خۆشی
شکاندبوو. سستی و پشتیوی کەوتبوو نێوجەرگی سوپا و مەملەتەکی یەو. بەپەنھانی
نە وەزیر و نە برا و نە سەركردەیهکی سوپایی مابوو کە لیتی دلپەنج نەبووب و لەو دەمەوچاخە
پشتیو و بێ سەرو بەرەشدا، هەتیویکی نێرەمووکی لێ مردبوو. ئەهالی و سوپایی و
ئۆمەرا و وەزیری بەپیتیان خستبوو، جەنازەکی لە کووچە و کۆلاناندا دەیانگێرا و
نەیاندا نازت. لەسەر ئەو شەرەفولەلیکی وەزیری گرت و کوژتی.

بەو پتر میللەت و سوپای وەرەز و بێزار ببوون. بەراستی بەلا و موسیبەتی جەلالەدین
کە بەسەر کوردستانی داھێنا و پیسی و خراپەیکە ئەو کردی بەچاکی پێشوازی تەتەری
دەکرد و پەوشتی بەد و پیسی نیشان بەتەتەر دەدا و مەغۆلی فێری جانەوهری دەکرد.

بەهۆی ئیسماعیلیانەو تەتەر لە ماوەرائۆنەر بەلێشاو روو بەخاکی کوردستانی
نازربایەگان خشان. هەر ئاواپی و شار و دێتاتیکیان کەوتە پێش کوژتار و تالانیان کرد و
سووتاندیان و چوونە پێش. ئەوێ لە کردەوێ هیچ دورنە و جانەوهرێک نەچیت،
وەحشەت و وەحشی لەوان دەکرد. بەو دەستوورە بەسەر خاکی نازربایەگاندا پۆشتن، هەتا
گەشتە مەراغە.

سالی ٦٢٨ دەوری مەراغەیان گرت و ئەهالی بێچارە لە ترسی گیان و نامووس و مال،

قه‌ل‌به‌ندیان کرد. له‌دواییدا ناچار به‌ماملت و ئامان شاریان به‌ده‌سته‌وه‌دا. ته‌ته‌ر وه‌کو جاری پیتشو له‌گه‌ل مه‌راغه خراپه‌ییان نه‌کرد و شانه‌یان له‌سه‌ر دانا و حکومه‌تی خویان دامه‌زراند و ده‌ستیان به‌پتکی و پتکه‌یتانی شار کرد و کار پرووی له‌گه‌وره‌بوون نواند.

وا دیاری دا که ته‌ته‌ر به‌دل دانیشتن و بۆ‌مانه‌وه له‌مه‌راغه‌دا ده‌کو‌شان. به‌وه کوردی نازربایه‌گان که‌وته ته‌قه‌لای ترس و له‌رز و نه‌ندیشه و خۆپارازتنه‌وه له‌شه‌ر و کوژتار، له‌گه‌ل‌یاندا پتکه‌که‌وتن.

جه‌لاله‌دین که ته‌ماشای کرد ته‌ته‌ر که‌وته نه‌یه‌راستی نازهر بایه‌گانه‌وه و شاری ته‌خت‌گای نازهر بایه‌گانه‌وه کرده جی‌گای دانیشتن و ناوچه‌ی بزووتنه‌وه‌یان و کوردستانی نازربایه‌گانیان تیک‌پتک‌دا. ده‌کوژن، ده‌پرن، تالان ده‌که‌ن و مه‌به‌ستی راستییان جه‌لاله‌دینه و چیدیکه نا. جه‌لاله‌دین ترس و نه‌ندیشه‌ی لی‌نیشت و هه‌ستا ده‌ستی له‌خاکی نازربایه‌گان به‌ردا و پرو به‌خلات هه‌لات.

ولامی دا به‌نائیبی مه‌لیک نه‌شرف که بۆ‌په‌ناها‌توه نه‌ک شه‌ر. که گه‌یشته خه‌لات، ته‌ته‌ری به‌شوینه‌وه بوو. له‌وێ خۆی نه‌گرت، پرو به «ئامه‌د» ته‌ته‌ری که‌وته دووی؛ له‌ئامه‌د ده‌وره‌یاندا. له‌ویش خۆی نه‌گرت و هه‌لات.

له‌شکر و سوپاهی بلا‌وبوونه‌وه و هه‌رده‌سته‌ی به‌لایه‌ک‌دا هه‌لاتن. ده‌سته‌یه‌کی بۆ‌حه‌ران چوو، نه‌میر سوایی پتیشکاری مه‌لیک کامیلی نه‌یووبی پتیشی پتگرت و پروتی کردنه‌وه.

ده‌سته‌یی‌کیش بۆ‌شه‌نگار و نوسه‌یبین و مووس‌ل‌رۆیشتن و ده‌سته‌یه‌کیش چوونه هه‌ولیر. پادشا و ئومه‌را و نه‌هالی ئه‌و خا‌کانه به‌ختیوان کردن و پارازتیان. به‌لام زۆر په‌زیل و په‌ریشان و سووک و رزیو بوون؛ چونکو چاکه‌یان هیچ نه‌کردبوو، به‌دی و خراپه‌یه‌کی به‌سه‌ر خوزستان و دا‌قووقا و نازربایه‌گان و خلالت و ئاران‌یان هینابوو، له‌بیر نه‌چووبوو. جه‌لاله‌دین له‌ئامه‌ده‌وه پرو به‌دیاریه‌که‌ر هه‌لات و بزربوو، که‌س نه‌یزانی چی به‌سه‌ره‌ات.

که جه‌لاله‌دین چووه ئامه‌د، ته‌ته‌ر له‌دووی نه‌بوونه‌وه و چوون ده‌وروشتی هه‌موویانی به‌ده‌ردی خا‌که‌کانی دیکه برد و پرو به‌خاپووریان ئا‌زۆت. ئه‌ویش به‌و ده‌رده‌گرفتار کرا.

ده‌سته ته‌ته‌ر پتک‌پروویان له‌مووس‌ل‌کرد و گه‌یشته‌گوندی «مونسه» و هه‌رچه‌یه‌کی تیدابوو، ورد و درشت و گه‌وره و بچووک‌یان کوژت. له‌وانه ده‌سته‌یه‌کی بۆ‌سه‌ر نوسه‌یبین گه‌راوه‌کوژتار و تالانیان کرد و چوونه‌سه‌ر ئامه‌د و گرتیان و شیریان له‌نه‌هالی کیشا و

ژن و مندال و پیاویان نه هیشت و روو به بدلیس به کوژتار و تالانکردن هه لمه تیان برد. میلیله تی بدلیس قه لابه ند بوون و دهستیان هاویره ته ته ته کوژتن. به لام ته ته ته کوژتار شاری گرت و شییری له نه هالی کیشا و که سی نه هیشت و هه مووی کوژت و شاری سووتاند. له ویره چوونه سهر «خلات» و «باگیر» و دهوړه یاندا. له پاش شهر و کیشه به ژور گرتیان و هه موویان له ناوېردن. «ابن الاثیر» که لیک بهم شاردها هه لده لئ که چند جوان و سهخت و کهوړه بووه.

له ویره ته ته ته په لاماری نه ردیش (نه رجیش) یان دا که شاریکی ژور کهوړه و کون بوو. به شییر و شهر نه ویشیان گرت و کوژتار و تالانکردن و شاریان سووتاند.

مانگی زیلحیجی نه و ساله دهسته ییکی دیکه ته ته له مه راغه ووه روو به هه ولیر و به سهر کورده کانی «جوزقان» دا به کوژتار رویشتن. موزه فهره دین هاواری له به دره دین خاوه ندی مووسل کرد که یاریده بدات. موزه فهره دین چووه پیتش ته ته و به کوژتار به نیو نه و کورده و کوردی دیکه دا چوون. نه چوونه هه ولیر و لایاندا و که رانه ووه نامه دیان لووس تالانکرد و نه هالی که یان کوژت و چوونه سهر «نارزن» و «میافارقین» کوژتار و تالانکردن کرد و چوونه شاری نه سهر (سیرتی) میلیله ته که یانازا و ره شیدبوون و به گزیاندا چوون و که لیکیان لیکوژتن. ته ته ته نامانیان خوازت؛ کورده کان باوهریان کرد و نامانیان دان. ته ته ته شیریان لی کیشا و که و تنه نیو کورده ووه و که میان رزگار بوون.

«ابن الاثیر» ده لئت: نیک پازده هزاریان له کوردی سیرتی کوژت و دهوړه دانی شاری سیرت پیتنج روژی کیشا.

ته ته ته که له کوژتاری سیرتی دهستیان هه لگرت و چوونه شاری «ته نه» نه ویشیان به و دره برد و چوونه سهر کوردی قهریش که له دره ندی «وادی قهریشیه» دا بوون. نه و دره ندی رتگیای بوی ده چوو، تنگ و سهخت بوو و پر له ناوایی و دیهات و باخ، ناوی ره وان بوو. کورده کانی نه و چوونه پیتش و رتگا سهخته که یان لیگرتن و کوژتاریکی قورسیان له ته ته کرد و پاشه و پاشیان که رانده ووه.

ته ته ته له وئ که شکان روو به ماردین چوون؛ هه ناوایی و شاریکیان که و ته پیتش تالانکردن و سووتاندیان و هه گیانله به رتکیان دی کوژتیان. که س نه بوو بتوانی پیتشیان پی بگری. میلیله تی هه موو دهوړه پیتشی هه لاتن و له قه لادا کووونه ووه. ته ته ته نه شیا بیگری و چوونه سهر نوسه یین.

میلله تی نهو خاکهش له قه لای نوسه ییبن خزان. ته تهر له ویش به نائومی دی گه راوه، به کوژتار کهوته نهو خاکه وه تا گه یشته کیتوه کانی ژهنگار نازربایه گان.

ابن الاثیر ده لئ: دیهات و ناوایی نهو نیوانه یان نه هیشت و هه موویان پی په ست کرد و گه رانه وه. موزه فهره دین نه کهوته دوویان، گه راوه. ههر نهو دهسته ته تهره بۆ، چوونه سهر شاری «کهرخینی» و شاری «داقوقا» و شارانی دیکه ی نهو نیوانه تالان و کوژتاریان کرد و گه رانه وه نازربایه گان و که سیک نه چووه پیشیان و کهس به گژباندا نه چوو.

«ابن الاثیر» به دوو رودریژی و به دلئیکی پر ئیش و ژانه وه له وانیه گوترا و دواوه و ده لئیت: له سهره تای سالی ۶۲۸هـ هه موو کوردستانی نازربایه گان به جاریک فهرمانبه ری ته تهریان خسته گه ردن خو بانه وه و ئیتاعه تی نهوانیان کرد و مال و دراو و دیاری و پارچه ی گرانبه هایان به پیشکهش پیدان و سهریان بۆ چه ماندن که له جهو و کوژتار و تالان پرگارین.

میلله تی کوردی نازربایه گان که وردبونه وه و چاویان پتیکه وت وا ته تهر چیان به کورده کانی خلالت، سیرت، نامه د، میافارقین، ژهنگار و دهو و پشتی مووسل، خاپوور، نوسه ییبن، ماردین، ههولیر، داقوقا، کهرخینی، بدلیس، ئهردیش و نهوان داهینا و که سیک له پادشا و ئومه راکانی کورد و هی دیکهش پتشی پتیان نه گرت و بهرامبه ریان پانه وهستان و نهوانیش ناچار بوون که گه ردنیان بۆ که چکه ن و فهرمانبه ریان بن.

میلله تی تهو ریز له پیشدا نهو بیره یان کرده وه له گه ل ئه میری ته تهر که له نزیک تهو ریزی هه لدا بو، گفتوگو کرا و دیاری و پیشکه شتیکی زو ریان بۆ ناردن. له دوامینی قسه دا په سندیان کرد و گه وره و سهرهات و که یخودای شاریان خوازته لای خو بیان. نهوانیش له پارچه ی گرانبه ها و ئاوریشم و حتی چاک پیشکه شتیکی شایانیان هه لگرت و قازیی شاریان وه پیش کهوت و چوون. شه مسه دین توغرانی له گه لیان نه چوو. قه رار درا و براره که سالی میقداریکی زو ر له پارچه ئاوریشم و بهرگ و حتی گرانبه ها بدن و خه رگاهییکی نایاب بۆ پادشا دروستکه ن. میلله ت به وه قه رارگیر بوون و په یمان به ستره.

«ابن الاثیر» ده لئ: خه رگاهییکی نازربایه گانی بۆ پادشای ته تهریان دروستکرد، نه تله سی زو ر نایابی زه رکیش و نیوه که ی پتستی سمۆره بوو. گه لئیک به و خه رگاهه و دیاربه کان هه لده لئ که دایانه پادشای ته تهر به و ده ستوره خاکی نازربایه گان بۆ ته تهر دامه زرا.

«ابن الاثير» جلدی ۱۲ و لایه ۲۳۴ دهلیت: ئەو تەتەرانی ئەو چوونە سەر ئەو خاکانە کۆژتار و تالانیان لیکرد، وانهبوو مەبەسیان تالان یا کۆژتاری میللەت بووب، تەنھا مەبەسیان تاقیکردنەوی میللەت و پادشا و ئومەریانی ئەو جیگایانە و زانیی خاک و ڕیگاکانی بوو. کە گەرانەو بە پادشای خۆیان گوت: مەملەکەتیکی بێ پادشا و سوپا و چۆلە.

مەغۆل لە کوردستانی ئازربایه‌گاندا

بەوجۆرە کە گوترا تەتەر بەسەر کوردستانی خاکی ئازربایه‌گاندا زالبوون و کردیانە ناوچە بزووتنەو و هەلمەتیان. سالی ۶۵۱ هـ (۱۲۵۳م) هۆلاکۆخان بەلەشکرەو لینگی دا سەر خاکی هەموو ئێران و کوردستان و بەشەر و کۆژتار دەستی بەکیشوهرگیری کرد. ۱۱ مانگی زلبلیجە ۶۵۳ هـ (کانوونی دووهمی ۱۲۵۶م) هەموو ئومەرا و پادشایانی کورد و خاکی ئازربایه‌گان و ئارانی کەوتەژێر فەرمانەو و ڕۆژی یەکشەممە ۱۴ مانگی سەفەری ۶۵۵ هـ (۱ کانوونی دووهمی ۱۲۵۷م) بەغداي گرت و خیلەفەتی ئیسلامی لەناوێرد. لە دواي ئەو هەموو خاکی عێراق و جزیرە و سوریاي گرت و پادشاکانی کوردی ڕاواي ئەبویی دیمەشق و حەمس و حەلب و جزیرە و ئامەد و حەسکیف و میافارقین و خللات و شارەکانی تیکویتیكدان و لە ناوی بردن و بەسەر هەموو کێو و قەلاکانی کوردستاندا زالبوو. سالی ۶۵۷ گەراوه ئازربایه‌گان.

لە لایەن خواجە نەسیری تووسیەو، هۆلاکۆخان هاندرا کە لە مەراغە بەناوی ئەووە ڕەسەد ێک و زیگ (زیج) داندەری. سالی ۶۵۷ هـ (۱۲۵۹م) خواجە نەسیر عولەما گەورەکانی کوردی کۆکردەو. فەخرەدین مەراغەیی کە هەلاتبوو چووبوو مووسڵ، فەخرەدین ئەخلاتی لە تفلیس دادەنیشت، نەجمەدین کاتبی ساحیبی «المنطق» لە قەزوین بوو، لە مەراغە کۆکردنەو و دەستی بەڕەسەد (پەسەد) دامەزراندن کرد.

بەلام سالی ۶۶۳ هـ (۱۲۶۵م) ئەو ڕەسەدەي تەواو نەببوو کە شەوی یەکشەممە ۱۹ یه‌بیعی دووهم هۆلاکۆخان مرد. بەدەستووری مەغۆلان دەخمەیه‌کیان بۆ کرد و لە مەراغە نازتیان (تاریخی جهان شا و تاریخی تجربه الامصار وترجیة الاعصار).

«حمدالله المستوفی» دەلی: هۆلاکۆ لە کەنار گۆمی ورمی لە شیمالی ڕۆژئاوای ئازربایه‌گان دادەنیشت و مەراغەي کردە پایتەخت. لە مەراغە «ڕەسەد» و لە ئەلاتاغي سەرا، قەسر، کۆشک، دیوان و لە خۆی مەعبەدانی زۆری دروستکرد.

له دواى هۆلاکو «ئاباقاخان» حموت سال و له پاش ئهو ئه حمهد تهكوار ۳ سال و له دواى ئهو كىخاتو حموت سال و بايدە چوار سال و خانى خانان مهحمود نو سال و له لجاتيو خدابه نده سيزده سال و ئه بوسه عييد بهادر بيست سال و له سه ره تاي هۆلاكووه ۶۵۱هـ (۱۲۵۳م) ته نها ئه بوسه عييد كه ۱۵ سال له ره بيهى دووه مى ۷۳۶ (تشريني دووه مى ۱۳۳۵) بوو له و بنه ماله يه نو كه س نزىك شىست و دوو سال فه رمانه و ايبان كرد كه له لايهن شىخ حه سه نى بوزرگه وه كرانه پادشا زورىان رانه بوارد كه ليكه وتن. بنه ماله ي مه غولى ئىلخانى نزىك عه سرتىك له سه ر كوردستان پاشايه تيبان كرد.

به لام پاشماوه ي مه غول كه جه لايرى و قه ره قزىنلى و تهيمورىان و ئاق قزىنلى بوون، يهك له دواى يه كدى - وه كو به كورتى له هاتوودا ديتته گوتن - له سالى ۷۱۶هـ (۱۳۱۶م) تا سالى ۹۱۰ (۱۵۰۴) - كه نزىك (۲۰۰) سال ده كا - به لا و موسييه تىكى گه و ره بوون به سه ر كوردستانه وه و به تايه تى شه ر و شو ر و هه لمه تيان بو سه ر يه كدا پترينى له خاكى كوردستانى موكرىان (نازربايه گان) دا بوو.

به لام له م پشيو به دا كورده كانى موكرىان به گه رمى چرژانه وه نيو خاكى خو يانه وه، له جنوبي رۆژهه لاتى گۆمى ورمى و له غه رب و شىمالى گۆمى ورمىدا دووستى حكومه تى بچووكيان دامه زرانده وه (ههروه كو له هاتوودا به درى ژاى باسيان ده كه ين). ۱- حكومه تى موكرى ۲- حكومه تى دونبلى ۳- حكومه تى مهحمودى ۴- حكومه تى برادۆست و بليلا و له ده وروپشتى ئهو حكومه تانه ش گه ليك ئىماره تى بچووك و گه و ره ي خو جىيى كورد نه مابو كه بيته باسكردن.

پاشماوه ي مه غولان له كوردستانى نازربايه گان

له دواى ئه بوسه عييد بهادور، شىخ حه سه نى گه و ره يارى به و ده حوكمرا نه ي مه غول ده كرد؛ تاكو سالى ۷۳۶هـ (۱۳۳۶م) بو خۆى بوو به پادشا و به غداى كرده پايته خت و كه م و زۆر به سه ر ئيران و كوردستاندا زال بوو.

سالى ۷۵۹ شىخ ئۆيسى كورپ شىخ حه سه ن چوه سه ر كوردستانى نازربايه گان و له شكرى «ئالتون ئوردو» ي مه غولى ده ركرد و ئهو خاكه ي گرت و له سالانى ۷۶۶هـ (۱۳۶۶م) دا كپوه كانى كوردستان و ديار به كر و ئهو ده وروپشته شى گرت.

سالى ۷۵۸هـ (۱۳۵۷م) مويا رزه دين مهحمه دى كورپ شوانكاره (موزه فه ريبى) له ئه سپه هانه وه لينگى دا سه ر نازربايه گان و شارى ته وريت و موكرىانى گرت، تا نزىك سالانى ۷۸۴هـ (۱۳۸۲م) ئهو خاكه ي له ده ستدا مابوو.

حوسینی کوری شیخ نویسی جه لایری لهو سالددا مرد؛ خاکه که یان له نیتوانیدا بهش کرد. کوردستانی نازربایه گان و عیراق وهبر سولتان نهحمده کهوت و دوو سال لهسهر نهو خاکه فرمانپه وایی کرد.

سالی ۷۸۶ تهیمووری لهنگ بو سهر نهو خاکه ههلمهتی برد و گرتی. سولتان نهحمده بو دیاری رۆم و میسر ههلات. تهیموور، عومهر کوری جه لاله دین میران شای لهسهر دانا که کوره زای بو.

سالی ۷۸۹ هـ (۱۳۸۷م) تهیموور روو بهسه مه رقه ند که گهراوه، سولتان نهحمده گهراوه؛ بهلام هیچی نه کرد. له دواي عومهر سالی (۸۰۷) میران شای کوری تهیموور لهسهر کوردستانی نازربایه گان دانیشته.

سالی ۸۰۷ هـ (۱۴۰۵م) ی مانگی شهعبان له ته مهنی هفتا سالددا تهیموور که مرد، قهره یوسف و سولتان نهحمده گهراوه. قهره یوسف چوه بدلیس و په نای برده بهر نه میری نهوئ که یارمهتی بکات و سولتان نهحمده چوه بهغدا.

سالی ۸۰۸ قهره یوسف لهشکری له کوردان پتکه وهنا. سالی ۸۰۹ لینگی دا سهر خاکی نازربایه گان. سالی ۸۱۰ هـ (۱۴۰۸م) له نزیک تهوریز، میران شا و قهره یوسف شهرتکی پیسیان کرد و میران به دیل گیرا و کوژرا. له دواي نهو نهبویه کری کوری میران شا بوو به جیشینی بابی و بهگژ قهره یوسف داچوو، نهویشی بو نهگیرا بهلام شکا بهلام ههلات. هه موو خاکی کوردستانی موکریان (نازربایه گان) کهوته دهست قهره یوسفه وه.

سالی ۸۱۳ له نزیک تهوریز چوو بهگژ سولتان نهحمده دی دهسته برای. شهر پرویدا و شکا و خۆی و جه لالوده لهی کوری گرتن و کوشتنی. قهره یوسف به نازادی بهسهر هه موو خاکی جه لایریندا دهستی کیتشا و بوو به پادشا.

سالی ۸۲۲ هـ (۱۴۲۰م) شاهروخی کوری تهیموور لهنگ چوه سهر تهوریز. قهره یوسف له کوردان نزیک سهد هزار شهرکه ری کوژده وه و له نزیک تهوریز پیشی پیگرت. بهلام مهرگ دهرفه تی نه دا و دهستی بهست و خستی. چونکو پیایکی خراب و به دنه ندیش و نادروست بوو، هیشتا گیانی له رهگ و پۆی دهرنه کهوتبوو که رهگ و پۆی لهشکریان له بهریه ک پچرا و بلاو بوونه وه.

شهره فنامه دهلیت: هیشتا لیتی سارد نه بیوو که ساردی کهوته نیتو لهشکره وه. ئومه راکانی کورد ههریه ک به لایه کدا گهراوه خاکی خویان. لاشه ییکی نیو سه سات

لهوه پيش له سهر ته ختي زرينگار فهره مانى ددها، له سهر خاكي بوار به كه پو و ليو و گوئ
 بردراوى و پروت كه وتېسو. لاشه كهي بڼگه نى تيكه وتېوو و فرئ درابوو. سهر دار
 سوپا هتيكي به زه يي پيدا هات و ههر له وئ ناژتى.

له دواى نه وه نه سكه ندهر تا سالى ۸۴۱ و جيهان شا تا ۸۷۲ و حوسين عهلى تا ۸۷۲
 و حه سهن عهلى هه روا. له خاكي كوردستانى نازربايه گاندا پيټنج كه س له توركماني
 قهره قونليان فهرمان په وايان كردوه.

نيدرسي بدليسي له هشت به هه شتدا ده لټت: نه سكه ندهرى كورې قهره يووسف له لايهن
 شاهروخي كورې ته يووړ له نازربايه گان دهر كرا و بڅ خوى له سهرى دانېشت. له دواى نه وه
 جيهان شا، له دواييدا حوسين عهلى كورې نه سكه ندهر و له پاشان حه سهن عهلى كورې
 جيهان شا بوونه فهرمان په واه. له دورى حه سهن عهلى دا نه ياريكي نه به ردې وه كو حه سهن
 دريژ (اوزون حسن) هه ستا سهر قهره قونليان.

به گهرمى كوردانى موكراني نه مړوكه له «توركه رېشه» ده دوتن و له باپيره گهره وى ههر
 بنه ماله يتيك پېرسى ده لټت: سالى توركه رېشه بڅ خه زا هاتينه نهم خاكه و مائنه وه. ههر
 سهر بهوردېك بيته گيترانه وه ده لټن: سالى توركه رېشه واه بووه. له وه بومان ناشكرا ده بې كه
 مه به س له توركه رېشه «قهره قونليان» بووه و ميلله تى كورد به موسلمانيان نه زانيون.
 ده بې زور مفرهت شيعه له گه ل كورداندا به دره فتاريان گه ليك كرديج كه واه تا نه مړوكه ش
 ههر به خراپى ناوده برين.

حه سهن دريژ (اوزون حسن) ي ناققونلئو سالى ۸۷۱ (۱۴۶۶) لينگى دا سهر خاكي
 نازربايه گان و گرتى و ته ورتيزى كرده پايته ختي حكومه ته كهي، نهم حه سهنه دريژه
 ههر چه ندهش توركمان بوو، به لام ميلله تى كورد زورخوشيان ويستوه و به پياوړى چاكيان
 زانيوه. پتر له دورى نه مدها كورد گه رانه وه نيستمانى خويان كه نازه ربايه گان بوو. چوار
 پيټنج نيماره تى خو جيتى كورد له پشيوى نيوانى مده وول و جهلايرياندا دامه زاندراره و
 چاكثر خوى گرت و پر هيتزتر بڅوه. سوپا و نومه راى له شكرى حه سهنه دريژ هه موو كورد
 بوون. له م سالاندها ده ولته تى سه فهورى له خو نواندندا بوو.

حه سهنه دريژ سالى ۸۸۲ (۱۴۷۸) كه مرد، ميرزا خهليل به گ بوو به پادشا. ساليك
 به سهرى برد و له دواى نه وه يه عقوب تا سالى ۸۹۶ و له پاشا بايستقه ر تا ساليك ژيا.
 نه و جا روسته م به گ سالى ۸۹۷ بوو به فهرمان په واه.

کۆری ئەحمەدی کۆری ئۆغزئوو محەمەد -کە خوارزای عوسمانیان بو- بە پشتیوانی عوسمانیانەوه لینگى دا سەر خاکی ئازربایەگان. سالی ۹۰۲ (۱۴۹۶) بە گز رۆستەمدا چوو و گرتی و کوژتی و بوو بە پادشا. سالتیکی نەکیشا ئەویش کوژرا.

ئالوەندی کۆری یوسفی کۆری حەسەنە درێژ، سالی ۹۰۲ لە سەر خاکی ئازەربایەگان بوو بە پادشا. بەلام لە مردنی حەسەنە درێژەوه تا مردنی ئالوەند لە نیتوانی سەفەویان و ئاققوینلویاندا شیر نەچۆتە کالان و هەر شەڕ و کوژتار و لیکدان و وێران بووه. لە نیتوانی ئەو دوو ئاگرەدا هەر کورد بەرکەوتوون.

سالی ۹۰۷ (۱۵۰۲) شا ئیسماعیلی سەفەوی لینگى دا سەر ئالوەند و بە شەڕ شکاندی و هەلات و چوو بە غدا؛ لەوێهه چوو دياربەکر. سالی ۹۱۰ لە دياربەکر مرد. شا ئیسماعیل لە سالی ۹۰۷ دا تەوریزی که گرت کردیە پایتەخت تا سالی ۹۲۲.

ئاققوینلویان لە دواى ئالوەند که هەلات بە خاکی کوردستانی دياربەکر دا بڵاوبونەوه. لە شیروان موراو و لە پەزد محەمەد میرزا، دوو کەسیان لە دواى ئالوەند تا سالی ۱۴ فەرمانرەوایان کردووه، بەلام بەجاریک خاکی ئاققوینلۆ و لە سالی ۹۱۴ هـ (۱۵۰۸م) دا کەوتە دەست سەفەویان.

فەسلێ پێنجەم

پادشایانی کوردی شەدادیان لە ئاران و ئانی

نەژاد و بنەچەکە:

لە بەند و فەسلەکانی ڕابردووی ئەم پەرەویدا، گەلیک جار گوتراوە کە لە سەرەتای ئیسلامیدا کوردانی ڕاوهند -کە تیرەییکی هەزانی- لە خاکی موکریانی ئەمڕۆکەوێ چونە ئەرەمنستان و لە نزیک شاری «دوین» جیگیربوون و دانیشن و دەستەییکی دیکەشیان چونە خاکی هەولێر دامەزران.

«ابن الاثیر» دەڵێ: ئەو کوردانەی ڕاوهند باشترین تیرەییکی کوردن. کیسرەوی بەخشی سێیەم «شەریاران گەمنا»، لەلایە ٧٠ دەڵێ: «در شیرکوه عمو و پدری صلاح الدین مینگارد: واصلها من الاکراد الراوادیة وهذا القبیل هم اشرف الاکراد».

پادشایانی کوردانی شەدادیان لەم کوردانە کە چەند عەسران بەناوی کوردی ڕاودی (پەرەند - ڕاوهند) وە ناوبانگیان کردبوو. «ئین خلکان» و «کیسرەوی» دەڵێن ئەو کوردانەی ڕاوندی کە لە خاکی موکریانەوێ چونە ئەرەمنستان لە دەورۆشتی شاری «دوین» کە تەختگاهی ئەرەمنستان بوو، دامەزران و کردیانە نیشتمان. لەوێ دەتوانین بۆڵێن کە ئەو خاکە بۆتە نیشتمانیان و لەو جیگایە بۆڵدبوون و هەستانە سەرخۆ و دەستیان بە مەملەکەتداری کردووە.

بەهەرچۆرێک بووبێ با بێت و ئێمەش لەپیش سالی ٣٣٦ هێجریەوێ ناگاداری ئەو بنەمالە نەبووین کە لە خاکی دووین و ئاران و ئانیدا، ناوی پادشاهی و یا فەرمانڕەوایی لەسەر پیاویکی ئەو کوردانە بووبێت.

دامەزراندنی شاهی

کیسرەوی بەناوی شەدادیان و دامەزراندنی پادشایەتیان دوو سەرچاوەی هەیە کە لێیان وەرەگرت:

١- «منجم باشی» یە کە محەمەدی کۆری شەداد دەکاتە دامەزرێنەری بنەچەکە ی شاهی، بۆ بنەمالە ی شەدادیان، ئەویش سالی ٣٣٧ کە سالار مەرزەبانی دەیلەمی گیرا و بڕایە دزی سیمیرۆم. محەمەد کۆری شەداد کوردی ڕاودی وەکو هێندیک ئومەرایانی دیکە، هێزی پەیداکرد و حکومەتیکی کوردی دامەزراند. سالی ٣٤٠ خاکی ئاران و

نهرمه‌نستانی گرت و له‌سەر ئه‌و خاکه‌ بوو به‌پادشا و بنچینه‌ی شه‌ه‌ریاری کوردی توند دامه‌زراند.

۲- «وارتان» میژوونوویسی به‌ناوبانگی نهرمه‌نییه‌ که ده‌لێ: مه‌رزهبان و له‌شگری و فه‌زلوون -که هه‌رسیتیان کورانی محهمه‌دی کورێ شه‌داد بوون- له‌ خاکی ئاران و نهرمه‌نستاندا بناخه‌ی شه‌ه‌ریاری کوردانی شه‌دادی راودیایان دامه‌زراند.

کیسه‌ره‌وی له‌و دوو سه‌رچاوانه «منجم باشی» به‌راست ده‌زانی و ئیمه‌ لێی ورد ده‌بینه‌وه هه‌ردووک راستن. به‌لام محهمه‌دی کورێ شه‌داد که بناخه‌ی دامه‌زراندوه و کوره‌کانی به‌سه‌رکرده‌یی ناردۆته سه‌ر شارانی دیکه و گرتوویانه. بۆیه وارتان ئه‌و سی کورانه به‌دامه‌رزینه‌ر ده‌زانیت.

۱- محهمه‌دی کورێ شه‌داد

سه‌رهات و دامه‌رزینه‌ری شاهانی کوردی راوادیان، محهمه‌دی کورێ شه‌داد سالی ۳۳۷ هه‌لیدا و سالی ۳۴۰ له‌ خاکی ئاران پادشاهی دامه‌زراند. له‌به‌رئه‌وه پادشاهانی ئهم بنه‌ماله به‌«شه‌دادیان» ناسراون و پیتیان ده‌لێن: پادشایانی شه‌دادییانی کوردی راوادیان له‌ ئاران و نهرمه‌نستان.

گه‌لێک له‌ میژوونوویسه‌کان ناوی ئهم پادشایه‌یان به‌«مه‌می» «مه‌م» «مام» نوویسیوه‌. وه‌کو پێشت گوتراوه که له‌ زمانی کوردی ئازهری دا و کوردانی ئیتستاشدا (محهمه‌د) به‌مه‌م و مه‌مێ و به‌مامه و مه‌مۆ و به‌مه‌ملان ناوده‌برتن.

سالی ۳۳۷ مه‌رزهبانی ده‌یله‌می که سه‌رکێش و نه‌یاری ده‌یسه‌می کوردبوو، ده‌ستی سه‌رکێشی به‌سه‌ر خاکی ئازربایه‌گاندا کێشا بوو، گرفتاریو و به‌گیرای براهه‌ قه‌لای سیمیرۆم هه‌روه‌کولێی دواوین.

محهمه‌دی کورێ شه‌دادی کوردی راوادی له‌میژبوو له‌ خۆکۆکردنه‌وه و به‌تندبوون ده‌کۆشا. له‌ گرتنی مه‌رزهبان ده‌رفه‌تی دی، به‌و هێزه‌ی که له‌ ده‌ستی دابوو، په‌لاماری خاکی ئاران و نهرمه‌نستانی دا و گرتی و بنچینه‌ی پادشایه‌تی کوردی راوادی دامه‌زراند. به‌لام ناکام و جوانه‌مه‌رگ بوو و سالی ۳۴۴ مرد. ئه‌و خاکه‌ی گرتبوونی رۆژ به‌رۆژ له‌ ده‌ست کوره‌کانی ده‌رچوو و له‌ میراتگره‌کانی نه‌ستاندرانه‌وه.

وامان بۆ دیارده‌یی که سالار مه‌رزهبان نه‌به‌رد و بێرهم و دوژمنی کوردان بوو. له‌ قه‌لای سیمیرۆم که رزگاروو و گه‌راوه ئازربایه‌گان، حکومه‌تی کوردانی شه‌دادیانی خستۆته

گیتزاو و شه پۆلی خوتین و کوژتاره وه.

بینگومان که حکومه تی وا تازهی دوو سن سالی وه کو نه مامی شلک و ساوا وایه، چون خۆی له بهر لیشاو و ههلمه تی دوژمنی کی زه بردهستی وه کو مه رزه بان ده گرت. ده یسه م بهو هه موو هیتزه وه پتی نه ویترا.

ده بی حکومه تی شه دادیان سه ری فه رمان به ری پی چه ماند بن. وه کو نه بوله ه یجا به جارتیک پوو چکرا وه ته وه. کی سه ره وی، به خشی سی یه م، دوو و درێژ له لایه ره ۱۰ لیتی دوا وه.

۲- نه بولحه سه ن له شگری کوری محمه د

نه بولحه سه ن له شگری سالی ۳۶۰ هه ستا سه ره خۆی و نهو خاکانه ی که له ده وری بابی ده ست که و تبون و له ده ستیان دابوو، دیسان یه ک به یه ک گرتیانه وه. له شکر و حه شمه ت و سوپا و دارایی کی قورسی پتکه وه نا و دوژمنه کانی داچله کاند و نه میره کانی ده وروپشتی خسته له رزینه وه. به ده ستووری کی جوان هه شت سال له سه ر خاکی ئاران و نه رمه نستاندا به ئازادی و سه ره به رزی به سه برد، ناوبانگی نازیی و ره شیدی بلا و ببۆوه، ده نگی نه به ردی و جه نگی جووی دوا وه.

وارتان: که له مه رزه بانی کوری محمه د دوا وه ده لیت: کوو ره ی «شوت» که پارچه خاکی که و ره ی به شی ئازان و دزی «شمیرام» که گریگور خاوه ندی «فاریسووس» گرتبونی و مه رزه بان به فیل نهو دوو پارچه خاکی له گریگور گرت و تیتیدا دامه زرا و له گه له نه میری که نه جده دا دۆستی و ناشایی نواند. له ده رفه تیکدا نه میری که نه جی کوژت و شاری که نه جی گرت. مه رزه بان بهو ده ستووره لهو خاکانه دا بناخه ی پادشاهی شه دادیانی دامه زراند.

وامان بو ئاشکرا ده بی که نه بولحه سه ن له شگری لهو خاکانه دا خۆی توند دامه زراندوه و مه رزه بانی براشی نار دۆته سه ر نهو دز و شارانه ی گوترا و به ناوی نه بولحه سه ن له شگری به وه گرتویه. به لام «وارتان» له وه ئاگاداریو که مه رزه بان ته قه لای دوا وه و ئاگاداری نه بولحه سه ن نه بووه.

۳- مه رزه بانی کوری محمه د

له دوا ی له شگری، مه رزه بانی برای بۆته پادشای ئاران و نهو خاکانه. به لام له ئیشوکاری

پادشاهیدا سست و بئی تهقه‌لا بووه. فه‌زلوون که برابچووکى بوو، کرده‌وه‌کانى په‌سند نه‌کرد و لیتی دلگیر و ره‌نجیده بوو. نیتوانی نه‌و دوو برایه به‌رقه‌به‌ری راده‌برا. سالی ۳۷۵ به‌بۆنه‌ی شکار و راه‌وه، فه‌زلوون مه‌رزه‌بانى له‌ شار ده‌رخت و له‌ ده‌مى راو‌کردندا کوژتی.

له‌ ده‌ورى یه‌کێک له‌م دوو برایانه‌دا شارانى «سکوورى» و ته‌ختگاهی ئاران که به‌ردوا (به‌ردعه) بوو له‌ سالارى ده‌یله‌مى نه‌ستاندرا و خرا ده‌ست خۆیان.

۴- فه‌زلوونى یێکه‌م کورى مه‌مه‌ده

ئه‌م پادشاهه‌ کورده‌ دووه‌مین دامه‌زێنه‌رى ده‌وله‌تى شه‌دادیان و پێکهێنه‌رى پادشایه‌تى کوردانى راوادیانه‌ له‌ ئاران. ئه‌م پادشا ناوداره‌ کورده‌ هه‌موو خاکی ئاران و دووین و به‌شیکى زلی ئه‌رمه‌نستانى گرت و خستیه‌ ژێر فه‌رمانیه‌وه‌ و حکومه‌ته‌که‌ی زل‌کرد.

فه‌زلوون چل و چه‌وت ساڵ پادشا بووه‌ و له‌ گه‌ڵ ئه‌رمه‌نیان و گورجیان و میله‌له‌ته‌کانى دراوسێی خۆیدا هه‌لمه‌ت و شه‌ر و کێشه‌ی گه‌لیک کردوه‌ و هه‌مووانى خستۆته‌ ده‌ست و به‌سه‌ریاندا زالبووه‌ و کردوونیه‌ فه‌رمانبه‌رى خۆی. کیسه‌ره‌وى له‌ به‌خشى سێیه‌مدا ده‌لتی: سالانه‌ سێ سهد هه‌زار ده‌ره‌م باجی داناوه‌ته‌ سه‌ر ئه‌رمه‌نستان.

کیسه‌ره‌وى له‌ «منجم باشی» وه‌رده‌گرێ: میله‌له‌ت و په‌عه‌یه‌ت، فه‌زلوونیان خوش و یستوه‌ و زۆر پێی دلخۆش و شادمان بوون. فه‌زلوون له‌سه‌ر چۆمى ئاراس پرديکی گه‌وره‌ و جوانی بیناکرد و سالی ۴۱۸ به‌شانوشه‌وه‌کت ته‌واوبوو.

شه‌ر و هه‌را و کێشه‌کانى فه‌زلوون

ئاران، شاهیان له‌ سه‌ره‌تای دامه‌زراندنى شه‌دادیاندا له‌ناوچوون. له‌ نه‌ته‌وه‌ی میهران ئاران شاهیان یه‌کێک په‌یدا‌بوو له‌ملاو له‌ولاوه‌ ئارانیان و ئه‌رمه‌نیان له‌سه‌رى کو‌بوونه‌وه‌ و له‌ جیگای میهرانیان دانا. فه‌زلوون چووه‌ سه‌ریان و هه‌مووانى له‌ناوبرد و پووچى کردنه‌وه‌. ئه‌گه‌رچی شه‌ر و کوژتاریکی قورس له‌نیتواندا روویدا و گه‌لیک خوتن رێژرا به‌لام له‌ دوامیندا فه‌زلوون سه‌رکه‌وت و زالبوو.

یێکه‌مین جار شه‌رى به‌ناویانگی فه‌زلوون له‌گه‌ڵ داویت (داوود بیخاک) دایه‌ که‌ پادشای ئه‌رمه‌نستان بوو و برازای غاغیک پادشای ئه‌رمه‌ن بوو. داویت به‌پشتیوانی «سمبات» ی برای لینگى دا سه‌ر گورجیان و به‌سه‌ر به‌شیکى ئه‌و خاکه‌دا زالبوو.

کیسره‌وی له ئاسۆغیک میژوونوویسی ئهرمه‌نی وهرده‌گرێ که فه‌زلوون پادشای ئاران له که‌نجوه تالوکه‌ی کرد، بۆ شه‌ر و کوژتار لینگێ دا سهر داویت. له‌ولاوه داویت به‌هێزێکی هه‌ییوو، چووه‌پیتشی و کوژتار ده‌ست پێکرا. فه‌زلوون ته‌نگه‌تاو بوو و هه‌لات و به‌هه‌زار ته‌زبه‌ت گیانی له‌ شه‌پۆلی خویتاوی رزگارکرد. سوپای فه‌زلوون پتری به‌شییری داویت که‌می به‌ئاودا چوون و پووچکرانه‌وه.

کیسره‌وی ده‌لتی: وارتان زۆر که‌م له‌ شه‌ری گیورگی کوری داویت و فه‌زلوون و غاغیک خاوه‌ندی جوور و گیدۆ دواوه و سه‌ره‌بهرورد زۆر که‌مه و درێژه‌ی پینه‌داوه که ئیمه لی‌رده‌ا بیکه‌ینه سه‌رمایه.

خاوه‌ندانی فاریسۆس

له‌ ده‌وری حوکمرانی شه‌دادایاندا له‌ فاریسۆس بئه‌ماله‌ی حوکمدارانی «هایقازیان» هه‌بوون که به‌سه‌ر لایه‌کی خاکی ئاراندا فه‌رمانه‌رواییان ده‌کرد. پیاوه‌ ناودار و ناسراوی ئه‌و بئه‌ماله‌یه «سنگریم» ناو بوو که له‌ پێش فه‌زلووندا فه‌رمانه‌روا بوو. به‌لام ئه‌م بئه‌ماله‌یه که‌نگی دامه‌زرا بوو؟ له‌ ئیمه نادیار و ونه.

که سنگریم مرد، گرېگۆری برای بوو به‌فه‌رمانه‌روا. گرېگۆر سالی ۳۹۴ مردووه. فیلیپی کوری بۆته جێنشین. فه‌زلوون نارديه دووی فیلیپ و خوازتیه لای خۆی. که‌ گه‌یشه‌جی، گرتی و خسته‌یه زیندانه‌وه شاشواغ (گولستان) و شۆت (زلیرت) که‌ دوو پارچه مه‌مله‌که‌تی گه‌وره‌بوون له‌ فلیپی گرت و خسته‌یه ژێر فه‌رمانی خۆیه‌وه. به‌مردنی گرېگۆر بئه‌ماله‌ی «هایقازیان» کوێر بۆوه.

ئاسۆغیک میژوونوویسی ئهرمه‌نی ده‌لتی: غاغیک پادشای ئهرمه‌نستان، هه‌موو خاکی خۆی کرده‌ دوو به‌ش: به‌شێکی دایه‌ فه‌زلوون و به‌شێکی بۆ خۆی هێشته‌وه؛ تاکو له‌ گه‌لێدا دۆستی و ناشایی به‌هه‌ستی.

وه‌کو کیسره‌وی لیتی دواوه، وا ده‌رده‌که‌وی بئه‌ماله‌ی هایقازیان دووباره‌ بووژاوه و به‌گژ حکومه‌تی شه‌دادایاندا چووه. له‌وه‌ش واما بۆ ئاشکرا ده‌بی که‌ فیلیپ له‌ به‌ندیی فه‌زلوون رزگاری بووه و هه‌لاتووه. دیسان بناخه‌ی فه‌رمانه‌روایی دامه‌زاندۆته‌وه، به‌لام نادیاره.

وارتان میژوونوویسی ئهرمه‌نی ده‌لتی: فه‌زلوون چووه‌ سه‌ر «دانجیانی کوری هه‌مام» و هه‌موو خاک و زه‌ویه‌که‌ی به‌شه‌ر لی‌گرت و دانجیانی گرت و کوژتی و خاکه‌که‌ی خسته‌ ژێر فه‌رمانی خۆیه‌وه. له‌ دواي ئه‌وه فه‌زلوون به‌سه‌ر هه‌موو خاکی غاغیکدا زالبوو و گرتی.

شکافی فەزڵوون لە دەست گورجیان

پێتکەشەپێکی فەزڵوون لەگەڵ گورجیانی کردوو و لەو شەپەدا شکاوه ئەمەیه که «ابن الاثیر» و «وارتان» و «جوانشیر» و «کیسەرەوی» سالی ٤٢١ لیتی دواون که ئەرمەنیان بوونە هاو دەمی گورجیان و لەشکرێکی قورسیان کوێردنەوه که بەگژ فەزڵووندا بچن. فەزڵوون بەهێز و تین و تەوانایی و نەبەردی و جەنگاوەری خۆی و سوباهەکهی نازی و هەلمەتی برده سەر گورجیان.

«باگارات» ی پاشای گورج و ئەبخاز بەغاغیک پاشای ئەرمەنی وەلام دا که بگاتە هاواری و یارمەتی بدات. غاغیک لەشکری برد و گەیشتی. پێتکەوه هەلمەتیان برده سەر شاری گەنجە و ئەزبەت و نازاریکی قورسیان دا و بەتالانیتکی بێژمار گەرانەوه جیتی خۆیان.

«ابن الاثیر» ئەم شەپە بەم جۆرە لە پیزی سالی ٤٢١ دا دەنویسی که: فەزڵوون کوردی که لەسەر گۆشەپێکی نازربایەگان فەرمانرەوا بوو (فأفق ان غزا الجزر هذه السنة). فەزڵوون که چوو سەر گورجیان کوژتار و تالانیتکی قورسی لیکردن و گەلیکی بەدیل گرتن و گەراوه.

وایزانی که دوژمن گێژ و سەرسام بووه. گورجیان لە دەرفەت بازیان نەدا و بەلەز کەوتنە دووی فەزڵوون و لەناکاو بەسەریان دادا و لە دە هەزار کەس پتریان لە فەزڵوون کوژت و هەموو مال و چتمەکیان بوو بەپۆزی گورجی و ئەرمەنیان.

فەزڵوون لە دواي ئەو شکانە دوو سال ژیاوه و سالی ٤٢٢ مردوو. واما بۆ ناشکرا بووه که بۆ تۆڵە ئەستاندەوه جارێکی دیکەش لینگێ داوێتە سەر گورجیان و بەگژ ئەرمەنیاندا چوو.

قەتران شاعیری تەوریزی لە دەستە شیعریکیدا بەلەشگری نەوی ئەم فەزڵوونەیدا هەلگوتوو. لە دوايیدا لەم شەپە و شکانی فەزڵوون داوه و باسی مەملاتی راوادی خاوەن نازربایەگانی کردوو که لەشگری بەکینە فەزڵوون و مەملان چۆتە سەر گورجیان و تۆڵە لێ ئەستاندوونەوه:

لشکری فضلون همانجا گرفگنده در قضا

شاه خصمان را فگند و خصم یاران را فگند

یا:

خدايگان بزماني ز کافر بسند

به تيغ کينه‌ي فضلون و کينه‌ي ملان

۵- نه‌بولفه‌تج مووسا کوري فه‌زلون

کيسره‌وي له به‌خشي ستيه‌م و لاپه‌ره ۱۷ده‌لتي: فه‌زلون له پاش چل و حه‌وت سال پادشاهي، سالي ۴۲۲ مرد و نه‌بولفه‌تحي مووساي کوري له‌سهر ته‌ختي پادشاهي ناران دانېشت و سټ سال پادشاهي کرد. له‌وه‌پتر له‌م پادشاهه سهر به‌ورد و ده‌نگتيک په‌يدا نيهه و هيچمان لي نه‌زانيوه.

۶- نه‌بولفه‌سهن عه‌لي له‌شگري دووه‌م

له دواي مووسا، نه‌بولفه‌سهن عه‌لي که به‌له‌شگري دووه‌م ناسراوه و کوري مووسا بوو، له‌سهر ته‌ختي شاهي دانېشت و پازده سال له‌سهر خاكي ناران و هينديک جينگاياني ديکه و نهرمه‌نستان پادشاهي کرد.

نهم له‌شگريه يه‌کتيک بووه له‌و پادشايانه‌ي که قه‌تران گه‌ليک قه‌سيده و غه‌زله‌ي پيدا هه‌لگو توه. نزیک شازده پارچه شيعري له باب‌ت نه‌و پادشاهه‌وه هه‌لبه‌ستوه. له‌م شيعرانه‌ي قه‌تران ديار ده‌کا که له‌شگري به‌گژ گورجي و نهرمه‌نياندا چوه و شه‌ره‌که‌شي له جه‌ژني قورباندا بووه. گورجي و نهرمه‌نياني شکاندوه و کوژتاريکي قورسي ليتيان کردوه و توله‌ي فه‌زلون و مه‌ملاني ليت کردونه‌وه.

نهمه پارچه شيعريکي قه‌ترانه که ده‌لتي:

لشکري را کوشت کورا مرگ نتوانست کوشت
قلعه‌يي را کند کورا چرخ نتوانست کند
ز آتش شمشير و دارند جان درتن چنانکه
هست نالان و طيان مانند بر آتش سپند
لشگر فضلون همانجا گرفکنده در قضا
شاه خصمان را فگند و خصم ياران رافگند
بدرسد گویند شاهي را از دستوران بد
جز کنون اين داستان کس نيابد دلپسند
اي جهان‌ت پيشکار اي روزگار ت زير دست

ای سپهرت رهنما ای روزگارت یارمند
 گوسپند و گاو کشتن فرض هست این عیدرا
 کاندربین آمد حساب ایزدی بیچون و چند
 ایزد از هر عید هست امروز راضی تر ز تو
 زانکه کافر کشته‌یی برجای گاو و گوسپند

لهم شیعرانه وادیار ده‌کا که سوپای کورد، هه‌رچه‌نده له هی گورجیان و نه‌رمه‌نییان
 که‌متر بووه، دیسان کورد زالبوون و سه‌رکه‌وتوون و پادشاکانیان به‌دیل گرتوون.

له‌شگری و نه‌میر نه‌بولفه‌زل جه‌عفر

بی‌تکه سه‌ره‌وردی شایان و ویتچووی له‌شگری پیکه‌اتنه‌وه و پیکه‌وتنه‌وه‌یه‌تی له‌گه‌ل
 پادشایه‌کی خزم و هاو‌ر‌ه‌گ‌ز و هاو‌تیره و دراوسیتی خو‌ی که نه‌میر نه‌بومه‌نسوور
 وه‌ه‌سو‌دان‌ی کوردی راوادی پادشای نازربایه‌گانه که به‌دریژی باسکرا. دووه‌مین: بردنی
 تورکمانی غه‌ز له نازربایه‌گانه‌وه بو‌ئاران. سییه‌مین: پیکه‌اتنه‌وه‌ی له‌شگری له‌ته‌ک نه‌میر
 نه‌بولفه‌زلی جه‌عفری خاوند خاکی تفلیس که ناودارو پادشایه‌کی کوردبووه. قه‌ترانی
 شاعیر که له ته‌ئربخی نه‌وانه‌دا هونه‌ری نو‌اندووه و له‌م کو‌بوونه‌وه‌یه دواوه که ده‌ل‌یت:

خدای باز بی‌فزود دولت اسلام
 هه‌ریاز بکا‌هید قوت کفران
 کنون که گشت بیکجا هژبر و شیرقرین
 کنون که کرد به‌هم آفتاب و ماه قران
 «امیر ابوالحسن» آن فضل وجودرا بنیاد
 «امیر ابو‌الفضل» آن دین و دادرا بنیان
 دوشه‌ریار کریم و دونام دار کرام
 دو اختیار زمین دو افتخار زمان

لهم شیعرانه‌ی خواره‌وه‌ی قه‌تران دیارده‌که‌و‌ی که له‌شگری له دوا‌ی مردنی نه‌میر
 نه‌بولفه‌زل کچی نه‌وی ماره‌ کردووه و گو‌یز‌توویه‌ته‌وه که قه‌تران پیتیدا هه‌ل‌ده‌ل‌ی:

نشسته شاه «شدادان» به‌تخت ملک دلشادی
 رخس‌ خون‌ لاله‌ی نیسان کفش چون ابر فروردین

ازاین پیمان فرخنده نگون شد رایت کفران
 وزاین پیوستن میمون قوی شد پایه گاه دین
 همانا نیکی کرد است بانیکو دهش جعفر
 فرزندان او گشته است نیکو عاقبت چنین
 [—] در خلد پیمان بست باحورا
 چو یا دلبنده اینجا بست خسروان کابین
 گزیده بوالحسن کورا و فاطم است شادی خوی
 ستوده لشگری و وفا پیشه است و رادی دین

کورانی له شگری

له شگری چوار کوری بوو: ۱- مه نوچه هر ۲- ثانوشیره وان ۳- گوده رز ۴- نه رده شیر.
 نه بولحه سهن له شگری خوارزای میهرانیانی نارن شاهان و له لایهن دایکی دیکه یه وه
 شیروان شاهان بوو که له نه ژادی «به هرام چووبین» بوون. قه تران نه وهی که نارن شاهان
 بوو به شیعر گوتوویه. نه مه قه سیده یی کی گه وره یه و دوو شیعر ی سه رده تایی و دوو شیعر ی
 دوامینی ده نوو یسین:

ای روان بر شهر یاران جهان فرمان تورا
 هر چه باید خسروان را داده یزدان آن تورا
 همچو ارمن گشت خواهد نعمت سنگی تورا
 همچو آران گشت خواهد ملک شایروان تورا

ملکت ایران نیاگانی تورا بود از نخست
 گشت خواهد چون نیاگان ملکت ایران تورا
 ملک فرزندان بدادی و بباید دادم
 ملک فرزندان و فرزندان و فرزندان تورا

قه تران به ئاواته خوازی قه سیده یی کی سی و پینج شیعر ی هه لبه ستووه، نیمه نیوان پینج
 شیعر مان لی هه لباردووه که به له شگری ده لیت:

این جهان بود است دایم ملکت ساسانیان
خواست سالارش خدا در ملکت ساسانیان
نیست کس در گوهر ساسانیان چون لشگری
تاپس آن همچون نیاگان شاهی ایران کند
همچو آفریدون بگیرد ملک عالم سربه سر
وانگهی تدبیر خیل و ملک فرزندان کند
روم و گورجستان به فرمان منوچهر آورد
هند و ترکستان به زیر دست نوشروان کند
او به تخت ملک ایران برنشیند درستخر
کهنترین فرزند خود را مهتر آران کند

قه تران ته رکبیه ندیکی زور به رزی به نه بولحه سه ن له شگریدا هه لبه ستووه و له نه بولیوسر
ناو سپه هبدی ناران دواوه، نه مه شیعریکیه که ده لیت:

قبله ی شدادیان پیرایه ی بهرامیان
آن بگردون بررساند پایه ی شدادیان
ته رکبیه ندی هه موو به نده کانیشی نه م شیعریه که ده بیژی:
روز بدخواهی توشب باد شب تو روزیاد
جاودانه روز تو باعید و با نوروز باد

قه تران نه و ته رکبیه نده ی له ته ورئز هه لبه ستووه و بو نه بولحه سه نی له شگری نار دوته
گه نجه و له به ندی هاتوودا ناشکرای کردووه که پادشایانی راوادیانی نازربایه گان و
راوادی ناران له یه ک نیاگان و له بنه ماله ییکی گه وره ی یه ک نه ژادن و به ناشکرا ده لی:
که هه ردوو ده رگا به یه ک ده بینم.

مهتر شاهان گیتی را همیشه کهنتر
گر به خدمت نامدم معزور دارد مهترم
من به دیوان و سرای پادشاهی دیگرم
کانچه نگذارد که یک روز از در او بگذرم
هر دو درگه را یکی بینم همی چون بنگرم
من چو ایدر باشم آنجا ایم چو آنجا ایدرم

ور بدولت روزگار از چرخ بگزارد سرم
 خدام این درگهم جاوید آن خاک درم
 روز بدخواهی تو شب باد و شب تو روزباد
 جاودانه روز تو باعید و با نوروز باد
 نه بلخه سمن له شگری له شاری گه نجه کۆشکیکی زۆر موهیم و جوانی به ناوی «له شگری
 ئاباد» دروستکرد. قه تران بهو کۆشکهی هه لگوتوه و بوێ ناردۆته گه نجه:
 یاد نیاری ز قندهار و ز نوشاد
 نیز نگوی حدث بصره و بغداد
 نام و نشان بهشت و گنگ نجوی
 گر بنشینی میان (لشگری آباد)
 هست درونش پر از نگار چو دیبا
 هست زیرونش استوار و پولاد
 همچو سپهر برین بلند به بالا
 همچو که بیستون درست بنیاد

دوو پیاوانی ناو دار

له کن له شگری دوو پیاوانی گه وره و ناو دار هه بوون: یه کێک نه بولیوسر (ابوالیسر) که
 سپه هبودی ئاران بوو، رێژ و پایهی له لای له شگری له هه موو کهس پتربوو. له گه ل قه تران
 به بهخشش و خه لات بوو که قه تران چهند پارچه شیعر و قه سیدهی له ته ور تزه و به ناردوو
 و نه مه پێنج شیعی قه سیده یێکی گه وره یه تی:

ز نزدیک این کهتر کهتران
 به نزدیک آن مهتر مهتران
 سیه دار آران «ابوالیسر» کوست
 جگرسوز دشمن دل افروز دوست
 به جسم اندر از روح بایسته تر
 به جان اندر از عقل شایسته تر

برائی چو ابر و بمردی چو ببر
 ز تیغ و کفش رنج بربر وابر
 ز دریاگهء جود بخشنده تر
 ز آتش عذورا گدازنده تر

سپه هبود ئه بولیوسر هه تا دهوری فه زلونی دووهم ژیاوه و هه ر سوپه هدارى له شكري ناران بووه. له لای پادشاکانی شه دادی و راوادی نازربایه گان و له کن میلله ت و سوپا و ره عیته و سه رکردان زۆرخۆشه ویست بووه.

دووهمین پیای به ناوبانگی که له کن له شگری بووه «استاذ ابوالعمر قاسم» بوو. هه رچه نده قه تران لیتی دواوه و به هه لبه ست ئاسایش و دلتیای مولک و میلله تی لى خوازتووه و به دلیر و نه به رد و نازا و زانا ناوی بردووه که ده لى:

تیره ی بوالعمر کوست جان خلق را یاور
 مهیا گشت زو ملک و معمر گشت زو کشور

کیسره وی له به خشی سیتیهمی «شهریاران گنم» دا باسی کردووه. به لام نهم پیایه چی بووه و چی کردووه و له عوله مایان یان له پاله وانان و سه ردار سوپاهان بووه، له ئیمه ونه و جگه له شیعه رکانی قه تران سه رچاوه یه کم له ده ستدا نییه.

«منجم باشی» و کیسره وی گوتوویانه که له شگری پاژه سال پادشایی کردووه. به قسه ی «منجم باشی» سالی ٤٤٠ یان ٤٤١ مردووه؛ که وابی ده بی سالی ٤٢٥ یان ٤٢٦ له سه ر ته ختی پادشاهی دانیشتووی. ئه وه ش پرووناک و ئاشکرا نییه و تاریک و نادیاره.

٧- ئه نو شیروان کوری ئه بولحه سه ن مه لی له شكري

به پیتی نوویسینی کیسره وی که له به خشی سیتیهم «شهریاران گنم» له لاپه ره ٣٠ دایه. وادیاره که ئه م پادشاهه له پاش له شگری بابی له سه ر ته ختی شاهی دانیشتووه، چه ندیک به فه رمانه وایی به سه ری بردووه. به لام ته مه نی پادشاهی که م و زینه دگانی ده وله تی کورت بووه؛ هینده نه ژیاوه. به لام مردووه وه یا چی به سه ره اته ووه و له ده وری ئه م پادشایه دا چ سه ره هور دیک روویداوه، له ئیمه نادیاره و له م بابه ته وه چ سه رمایه یه کمان ده ست نه که و تووه که بیکه یه مایه ی لیدوان.

۸- شاور ئەبۇلسوار كۆرى فەزلىوونى يەكەم

لە دواى ئەنوشىروان لەسەر تەختى پادشاهی دانىشت. ناوى ئەبۇسوار كە بەعەرەبى تەرجەمەكراوە بە «ابوالقارس». ئەم ناوێ كۆنەیهك بوو لەلایەن خەلیفەوێ دراوێ بەپادشا و ئەمىرە ئازاكان. بەلام نىوێ ئەو ناوێ عەرەبى (ابول) و نىوێ دوامىنى كوردییه كە «سوار» هەردوو كە یاندرانەتە یەك بۆتە ابوالسوار و بەوناوێ ناوبانگى دەرکردووە. دەنا ناوى راستەقینەى شاور (شاپوور) بوو.

شاور لە دەورى فەزلىوونى بابىدا لەسەر ئەرمەنستان و دووین فەرمانپەر و بوو و لەو دەمەدا چەند شارانى گرتووە و بەگژگورجى و ئەرمەنىیاندا چوو؛ كوژتارى لىيان كوردووە و خاكى لىيان گرتووە. لە دەورى ئەبوخلەسەن لەشگریدا هەروا ماوێتەوێ و دەستى تێتەداوێ. لەو دەورەشدا گەلىك ئىشى بەكارى كوردووە. هەتا كىسەرەوى لە سەرچاوەكانى ئەرمەنىيان كە وەرەگرت، شەر و هەراكانى دەورى لەشگرى هەموو بەناوى شاورووە نويسراوێ و داستانى كىشە و جەنگ و جىدالەكانى كە پرویداوێ بەناوى «ابوالسوار شاور» لە كىتبى ئەرمەنىیاندا باسكراوێ. هېچ ناوى ئەبوخلەسەن لەشگرى نەبراوێ. وادياردەكړى كە پىكەوێ نەبووین و هەریەك سەریەخۆ بووین.

شاور كچى ئاشوود باگراتونى شای ئەرمەنستانى بۆ خۆى خوازتووە و ماری كوردووە. فەزلىوون و مەنچەرە لەو كچە بوون. بۆتەوێ لە نىوانى كورد و ئەرمەنىیدا چىدىكە شۆرش و پشیتوى پروندەدا ئەو خزمایەتییەى هیناوتە پىشەوێ. بەوێ زۆر چاك شاور توانیوێ بەئاسوودەگى بەسەر خاكى ئەرمەنستان پاشایەتى خۆى پەرە بکا. هەتا ئاشوود ماوو، ئەو خزمایەتى و ئاسوودەگى و لىك دلىابوونەى هەردوو مىللەت زۆر بەچاكى راگیرابوو. بىكەمىن ئىشوكارى چاك كە شاور كوردوویە ئەو بوو لەنىوانى شەهەادیان و باگراتونیان پەرەنجیدەى پرووى نەداوێ.

قەتران لە سەرەتای پرووزى فەزلىوونى كۆرى شاوردا قەسىدەیهكى بەرزى بەشاور و فەزلىووندا هەلگوتووە. بەراستى وەكو لە هاتوودا دىتەگوتن، فەزلىوون وەكو شاورى بابى كىشەرگىر و گەورە بوو. شاور لەنىوانى پادشایاندا بەپىر و ئەندىشە و زانا و وردىن و دوورئەنىش ناوى كوردووە. ئەمە روپایەیهكى قەترانە كە دەلى:

شاور عدیل مجد گردونی باد

فضلون ز جهان جفت همایونی باد

عمر و طرب هردو بافزونی باد
عالم همه شاور و فضلونی باد

نهمیر که یکاوس

نهم نهمیره که موئه لیلفی «قابوسنامه» یه و چند سال له خزمهت نهبولسوار له گه نجه دانیشتووه و مه جلیس و همزه بانی شاورى زور پیتخوش بووه و له کتیه که یدا گه لیک سوپاسی شاور دهکا و به ستایش لیتی دواوه و به زانین و تیگه یشتن و وربایی و پیاده تی شاوردا هلد دلیت. نیمه ش که قسه کانی نهو که له کتیه که دا له شاور دواوه، لیره دا به کوردی که میکی دهنو بیسم که ده لیت: «بزانه نهو ساله که له حج گه رامه وه له دوری نهبولسوارى پادشای شه دایاندا چومه گه نجه. له بهرئه وه که له هیندستان غه زام گه لیک کردبوو، ویستم له روم غه زاکهم؛ له گه نجه وه چومه غه زاک.

نهبولسوار پادشایه کی گه وره و خیره دمه ند و زانا و تیگه یشتو و دادخوا و عادیل و نازا و زمان فه سیح و پاکدین و پتیشین و دور نهدیش و زرنک و وشیاریکی وابوو که هموو پادشایانی نه وده مه په سندیان کردبوو؛ ناچاری سپاس و ستایش و پیداهه لگوتن و چاکه و تنی ببوون. نهبولسوار هم جددی و راست و هم به ترانه و گمه و زار به که نین و لیبو به زرده گرتن و رووخوش و نیوچاوان گوشاد و قسه خوش و زمان شیرین بوو.

که چایی به من که وت به حیشمهت و ئی احترام و ریزه وه پیشوازی کردم و له جیگای به رزی دانام و له گه لم که وت قسه و گفتگو، له هموو بابیه تیکه وه قسه و پرسباری ده ست پیکرد. له هموولایه که وهی باسوخواس کرد. ده پیرسی، ده یگوت، ده یگیتراوه، وه لامی ددهاوه. منیش دهم بیست و دهم گوت و وه لامیم ددهاوه. قسه و گوت و گفتگو منی لئ خوش ده هاتن و هممووانی په سندرکدن. ئیکرام و میهره بانیه کی بی نه ندازه ی له گه لمدانواند. نه به یشت بونیشتمانی خوم بگه ریمه وه.

له بهرئه وه که ئی حسانیکی زور و چاکه یه کی بیژمار و پیاده تی و ئینسانیه تیکی سپاسکارانه ی له گه لدا کردم و وای دلگرتبووم لیتی دور نه که ومه وه. چند سال له سهر یه که له گه نجه مامه وه به بی جوتیوونه وه و دهم یک بچرانوه. هممیشه له دانیشتن و سه فهدرا، له مه جلیسیدا، له ههستان و دانیشتندا، له خواردن و خواردنه ودها و له هموو بزوتنه وه یه کیدا له گه لی بووم؛ له هموو سه رهوردانی عالیم و پادشایان و گهورانی لپرسیووم و منیش بوم بهیان کردووه».

کوژتنی ئەبیرادی ئەرمەنی

سەردتای ئیش و شەری شاور، کوژتنی «ابی راد»ی ئەرمەنی بوو. چلۆنی ئەم سەرپهۆردە کە کیسەروی لە «ماتیۆس»ی میژوونوویسی ئەرمەنی و هیدیکە وەردەگری ئەمەیه کە رووبداوه: لە خانەدانی باگراتونی ھۆھانیس یان یۆحنا ناو لە سەر لایەکی خاکی ئەرمەنستان دانیشتوو و شاری «ئانی» کردبوو بە پایتەخت. بڕایەکی بچکۆلەی بەناوی «ئاشوود» ھەبوو کە ھەواداری فەرمانرەوایی بوو. یۆحنا گۆشەیهکی خاکی خۆی پێدا.

ئاشوود ھەموو دەمی لەو خەربکبوو کە یۆحنا تووشی کۆسپەیهک بکات و لەناوی ببا. بۆ ئەو بەد ئەندێشەییە جگە لەو رێگایەکی نەدۆزیووە کە خۆی نەخۆش بکات و فیل بۆ یۆحنا بخاتە دەست و بیگری. قاقەزێکی بۆ نویسی کە لە گیانەلادام و با دیدار بەئاخیرت نەبم فریام کەوێ.

یۆحنا بەبێباکی ھەستا چوو سەری برا بدا بەگریان و سوکواری گەشتە پێش و گرفتار بوو و کەوتە زیندانەو. ئاشوود بڕای دا دەست ئەبیراد -کە سەرکرەدیەکی بوو- تاکو ببیا خەفەیکا و بیکوژیت.

ئەبیراد بەزەیی بەیۆحنا دا ھات و ھەلیگرت و بردیەو لە «ئانی» لەسەر تەختی دامەزراندووە، بۆ خۆشی لە ترسی ئاشوود ھەلات و پەنای بۆ شاور ئەبولسوار برد و چوو دووین.

شاور زۆر ئیحترامی گرت و بەرزێ کرد جێگای بلند پایەیی دا، بەلام زۆری پێنەچوو کە ئەبولسوار فەرمانی دا کە ئەبیراد بکوژیت و کوژتیان. ماتیۆس دەستی: ئەبیراد چونکو خۆشەویستی شاوربوو پایەیی بەرزێ گرت، نزیکانی شاور پێشکەوتن و بلندێ ئەبیرادیان پێ ناخۆش بوو و لێیان گرانیات، لەلای شاور بەخرایی بۆیان پڕت و بەدییان گوت، بۆی شاور کوژتی.

شەری شاور ئەبولسوار و داوویت بێخاک

«شەرباران گەننام» لە بەخشی سییەم و لاپەرە ۳۵ - ۳۶ - ۳۷ بەدریژی لەم داستانە داوێ. ئەبولسوار بە سەد و پەنج ھەزار شەکرەوێ چوو سەر داوویت بێ خاک و ئەمیش بە بیست و ئەوێ ھەزار نەبەردوێ چۆتە پێش. ئینجیل و خاچ بەدەست کەشیشەو لە پێش سوپای تەرسایاندا ھەلمەتیان دەبرد و خاچیان لەسەر ئالاکان دانا. بەو جۆرە

میلله تی ته‌رسیایان بۆ کوژتاری ئیسلام هاندران و به‌دلیکی دینی ئەو شه‌ره دامه‌زراندرا. شاور له‌ پێش هه‌لمه‌ت بردنیدا که وردبۆوه داویت رۆژ به‌رۆژ هێز په‌یدا ده‌کات و قورس و ئەستوور ده‌بێ، زوو له‌گه‌ڵ توغروڵ به‌گی سه‌لجوقیدا په‌یمانی دۆستی و ناشتی به‌ست و له‌گه‌ڵ نومه‌رایانی ئیسلامدا نێوانی خۆشکرد و ئەوجا له‌شکری کۆکرده‌وه و به‌کوژتار و تالان که‌وته نێو ته‌رسیایانه‌وه و به‌خۆشی و به‌زۆری ئەو خاكانه‌ی گرت و شار و مه‌مله‌که‌تانی ئەولای ئارانی خسته ده‌ست خۆی و ده‌ستی به‌کیشه‌هرگیری کرد.

داویت بێ خاک تین و ته‌وانای ئەوه‌ی نه‌بوو که بۆ خۆی بچێته پێش ئەبولسوار. به‌لام پیاوانی نارده لای یۆحه‌نای خاوه‌ندی «نانی» و «قه‌پان» که به‌شیکی خاکی ئاران بوون، پیاوانی نارده کن پادشای گورجستان و ئەبخاز، وای بۆ نووسین که: ئەوا شاور ئەبولسوار به‌غه‌زاکردن هه‌لمه‌تی هێناوه‌ته سه‌ر ته‌رسیایان و دینی مه‌سیح لاده‌بات و شارانی بێژماری لێگرتوون. ئەگه‌ر یاریده‌م نه‌ده‌ن، مامه‌له‌تی له‌ته‌که‌دا ده‌که‌م و دیمه سه‌ر ئێوده‌ش و رووی کوژتار و تالانتان تیده‌که‌م و شاران و ئاواپیتان لێ وێران ده‌که‌م.

یۆحه‌نا سێ هه‌زار و خاوه‌ندی قه‌پان دوو هه‌زار و خاوه‌ندی ئەبخاز چوار هه‌زار شه‌رکه‌ریان بۆنارد و بۆ خۆشی ده‌هه‌زاری رێکخست و نۆزده هه‌زار که‌سی شه‌رکه‌ریشی هه‌لگرت و هه‌رده‌سته له‌شکرێک چه‌ند که‌شیشی وه‌پیش ده‌خستن و خاچ و ئینجیلیان به‌ده‌سته‌وه ده‌گرت و روو به‌ئیسلامان چوون.

شاور له‌ کوژتار و تالان و کیشه‌هرگیری رانه‌وه‌ستا‌بوو، به‌زۆر ته‌رسیایه‌کی بێژماری ئیسلام کردبوون. هه‌رکه‌س ئیسلامی نه‌ویستایه ده‌یکوژت. هه‌ر کلیسایه‌کی ها‌ته پێش له‌ به‌ه‌ره‌ته‌وه تێکیدا و روخاندی و وێرانی کرد و له‌ کوژتاری ته‌رسیایان ده‌ستی نه‌پارازت.

داویت به‌و هێزه‌شیه‌وه خۆی به‌نه‌به‌ردی ئەبولسوار نه‌ده‌زانی. وه‌لامی دا به‌«کاتولیکۆس»ی ئاران که‌وا شاور ریشه‌ی دینی مه‌سیحی له‌ بن ده‌رخست و به‌بێ ژمار کوژت و تالان ده‌کا: ئەوا من له‌ رێگای مه‌سیحدا چوومه پێش، ئەتووش به‌هه‌موو که‌شیشانه‌وه ئینجیل و خاچ هه‌لگرن و بمانگه‌نێ، یان به‌جاریک له‌ پێی مه‌سیحدا گیان ده‌ده‌ین یان دینی مه‌سیح له‌ دۆژمن ده‌پارێزین و میلله‌ت رزگار ده‌که‌ین.

کاتولیکۆس به‌نێو هه‌موو ته‌رسیایاندا جاری جیهادی کێشا و بۆ خۆی و هه‌موو که‌شیشه‌کانی، هه‌ریه‌ک خاچێک و ئینجیلیکیان به‌ده‌سته‌وه گرت و روو به‌مه‌یدان چوون. کۆمه‌له‌یه‌کی زلی ته‌رسیایان ره‌گه‌ل که‌وت و گه‌یشه‌ته داویت. له‌شکری ته‌رسیایان له‌ پێی

دیندا یه کدهست و یه کدل هه لمه تیان برد. یه کدهستی و کومه له یه تی مه سیحیان بوو به مایه ی تیکدانی کومه له ی ئیسلام و له شکری شاور ی سه راسیمه کرد و موسلمانانی داچله کاند و ره شته ی یتکه تی و یتکی لی پچراندن.

موسلمانان به بی خوگرتن، هه ریه ک به لایه کدا هه لاتن و ته رسیان شییریان لی کیشان و کهوتنه نیوانیانه وه و کوژتاریکی قورسیان لیکردن. چوار رۆژ یه کوچان به دوای شکسته ی ئیسلامدا چوون و به کوژتار و تالان ئاژوتیان و به فیره زمه ندی و خوشی گه رانه وه.

کیسه روی نه و داستانه ی له ماتیۆس و درده گری. چامچیانی میژوونوویسی به ناوبانگی ئهرمه نی، نه و شکانه له سالی ٤٢٨ دا دهنوویسی. له و ساله دا توغرو له گی سه لجوقی که ماتیۆس باسیکرد له گه ل شاور په یانی به ستووه، هیشتا له خاکی خوراسان به ملاوه نه هاتبوو. وادیار ده کری که ئهم له شکری شاور غه زه کان بووین، بۆین خو بان نه گرت و به دلسۆزی شه ریان نه کردوه و هه لاتوون. قسه کانی ماتیۆس و چامچیان له ته عه سووبی دینی و میلی خالی نین که و به له شکری ته رسیاندا هه لگوتووه و نه و سه رکه وتنه یان له که شیشه کانیانه وه زانیوه.

په یمانه ستی شاور نه بولسوار ده گه ل رۆمییان

له و سالانه ی که نه بولسوار به سه ر خاکانی دووین و به شیکی ئهرمه نستاندا پادشاهی ده کرد، له نیوه راستی ئهرمه نستاندا هه وادار و ئازادخواهی سه ره بخه نه مابوو. ئازاد په رستی ئهرمه نییان له نه بوون و رسته ی یه کدی گرتیان پسابوو. شاهنشای به هیز و تین و ته وانای رۆم، ددانی له لاشه ی کهوتووی نیوه گیانی دراوستی هم ئاینه کانی تیژکردبوو، به پروویکی گرژ و دلچکی ره ق و نامیه ره بانانه خه ربکی ریشه کیشان و هه لقه نندی به چه که ی داری ئازادی و برینی ره گوپۆی یتکی و یه که تی و سه ره بخۆی خواهانی ئهرمه نییان بوو.

شاور له جیاتی یارمه تی و ده ستگرتنی هاو په گه ز و هاونه ژاد و خزمه کانی، له پروی لیک نه دانه وه و بیر لی نه کردنه وه و وزدنه بونه وه، توندگری، بانیانی گرتبوو، بۆ چالاه و زیندانی مردن و له ناو بردنی راده کیشان.

هه تا له و روه ده تووشی کیشه و نه زیهت و گرفتاریکی وابوون که چی وای نه مابوو خو ی و به ماله ی به ناوبانگی شه دادیان دووچار به کهوتن و یتپه ستیکی و ابین، تا کو هه تا هه تای پیه ماله و گرفتار ده بوون که هیچ رزگار نه بوونایه. له قه رنی سییه می هیه جرییه وه به شیکی زۆری ئهرمه نستان له ژیر فه رمانی پادشایانی باگراتونی (بقراطونی) دا بووه و

له وەش هیندیک جار نازاد و گەلیک جارانیش بەنیوە نازادی بەسەریان بردوو. لەم دەمی دواییدا لەگەڵ پۆمیانی پۆژەهەڵاتدا دووچار بەنەیار و دوژمنایەتی ببوون و پۆژانی هاتوویان بەرەشی رابوارد.

هۆهانیس و ناشوود: دووبرا بوون کە پیکهوه فەرمانیە وایان دەکرد. زۆری نەکیشا کە سالی ٤٣٢ هههردووک مردن و پشیوی کەوتە نیوانی سەرھات و گەورە ئەرمنیەکانەوه. ئەو پشیویە دوو سالی کیشا و بەوه بوونە دوو تیرە و لەبەر دووبەرەکانی کەسیان بەپادشا دانەنا.

قەیسەری پۆم کە لێیان کەلێنگیر و چاوی لە دەرفەت بریبوو، هەستا سەرەخۆی ئەمە ی کردە بیانو کە هۆهانیس لە پیش مەرگیدا وەسیەتی کردوو خاکی «نانی» بۆ قەیسەر بێ. بەو بۆنە یەوه کەوتە خۆ گردکردنەوه بۆ سەر نانی.

بەوه دەماری غیرەتی ئەرمنی کەوتە بزوتن و جۆشش. غاغیق کۆری ناشوودیان کردە پادشا و خۆیان سازکرد کە پیش بەپۆم بگرن. ئیشوکار کەوتە لەشکرکێشی و سوپا رێکخستن.

پۆمیان دەرگای فرۆفیلێان لەسەر ئەرمنی کردەوه. لەنزیك نانی ئومەرا و گەورەکانی ئەرمنیەیان بزوت کە پووبەرپووی غاغیق راوەستن. قاقەزیان بۆ شاور نارد و داوی ئاشتی و دۆستیان لێکرد. سالی ٤٣٥ شاور بەمەرجی ئەمە ئاشنایەتی پۆمیانی پەسندکرد کە هەر شار و دزیک لە خاکی باگراتونی بگرێ، بۆ خۆی بێ و هەتا هەتا پۆم داوی نەکات. قەیسەر هەموو مەرج و پەیمانەکانی شاور پەسند کرد و مادە بەمادە خستیە سەر قاقەز و بەمۆرکراوی بۆ شاور نارد و شاوریش ئەو رێککەوتن و پەیمانەستەنی لەگەڵ پۆمدا بۆ دەوڵەتەکەنی بەچاکزانی و زۆر پێ کەیفخۆش بوو.

شاور کە لە شەری پۆم دلنابوو، لەشکرێکی قورسی پیکهوهنا و هەلەمەتی برده سەر خاکی باگراتونی و بەسەر گەلیک شار و ئاویان و دزدا زالبوو. غاغیق کە لەوه وردبۆوه وای بەسوودمەند زانی کە جارێ نیوانی خۆیان شلەژاوه و بەشۆرشە، هەتا دادەمەزرتەندریتهوه پووی ئاشتی لە شاور بکات و دۆستی بنوێنێ. دیاربیکی قورسی بۆ نارد و داوی ماملەت دۆستی لێکرد و هەر خاکیکی کە گرتوو بەبۆخۆی بێ، بەلام پتر نەچیتەپیش. بەوه ماملەت کرا.

شهر و هه‌رای شاور له‌گه‌ل رۆمییان

رۆمییان به‌و هه‌موو هی‌زه‌یانه‌وه‌ که‌ چوونه‌ سه‌ر ئانی چیان بۆ نه‌کرا. ئه‌و جار که‌ وتنه‌ فیل‌بازی و رۆوی ئاشتیان له‌ غاغیق کرد و په‌یمانیان له‌گه‌ل گرێدا و زۆری پێ نه‌چوو به‌هۆی ئه‌رمه‌نیه‌ رۆم خوازه‌کانه‌وه‌ غاغیق چوو ه‌ قوسته‌نته‌نیه‌ و له‌وێ ده‌ست به‌سه‌رکرا و رۆمییان په‌یمانیان شکاند. له‌ هه‌موو لایه‌که‌وه‌ له‌شکریان بۆ سه‌ر «ئانی» ئاژۆت و ئانیان گرت و سه‌رکرده‌یه‌کی به‌ناوبانگی ئه‌رمه‌نی که‌ ناوی «ئاسید» بوو کردیان هه‌رمانه‌وای خاکی ئانی. هه‌ر ئه‌و رۆژه‌ له‌گه‌ل شاوریشدا په‌یمانیان شکاند و قه‌یسه‌ر بۆی نووسی: که‌ ئه‌و شار و دزه‌ی گرتویه‌ بیاندا ته‌وه‌.

ئه‌ه‌و له‌سه‌ر په‌یماننامه‌که‌ی نواند. قه‌یسه‌ر له‌ په‌یمان و سوێنده‌کانی په‌راوی نه‌کرد که‌ بۆ شاوربان ده‌رمیان کردبوو و له‌ قسه‌کانی خۆی شه‌رمه‌زاری نه‌کیشا و فه‌رمانی به‌له‌شکر دا که‌ هه‌لمه‌ت به‌نه‌سه‌ر شاور و له‌سه‌ر ئه‌و خاكانه‌ی ده‌رکه‌ن که‌ گرتبوونی.

ئاسید له‌ ئه‌رمه‌نی و گورجی له‌شکری پێکه‌وه‌نا و لینگێ دا سه‌ر شاور. به‌لام شاور که‌ له‌ له‌شکرکێشیی رۆم ئاگادار بوو و له‌ دووین دانیشته‌بوو، ناچار شاری دووینی کرده‌ له‌شکره‌ز و قه‌لابه‌ندی کرد و له‌ پێش «نازاد رۆود» به‌ندی هه‌لبه‌ستن و ئاوی چۆمی وه‌رگیرا سه‌ر هه‌ر چواره‌وه‌ری شار و ئه‌و خاکی کرده‌ زنا و قوربه‌چه‌ق. کووچه‌ باخه‌کانی کردنه‌ مه‌ته‌ریز و سوپه‌ر و پر له‌ له‌شکره‌بون و بۆ خۆشی له‌نبو شار دانیشته‌ و ئاماده‌ی شه‌ر و چاوه‌ڕێی دوژمن بوو.

له‌شکری رۆم که‌ نزیک شار بوون ته‌ماشایان کرد، نه‌ سوپا و نه‌ که‌سێکیان له‌ پێشه‌، به‌مه‌ دلتیا‌بوون که‌ به‌یه‌ک هه‌لمه‌ت شار ده‌گرن و بیتاکانه‌ لینگیان دا سه‌ر شار و له‌ مه‌ته‌ریز و سوپه‌ری کوردان تێپه‌رین و نزیک به‌شار بوون. له‌پێکدا شاور فه‌رمانی دا له‌ بووق و که‌رنا هاواری بدری. قیژه‌ و بگه‌ر و به‌رده‌ په‌یدا‌بوو. رۆمی سه‌ر شیاو‌ابوون و واق مان. له‌ پشته‌وه‌ سوپایی و له‌ پێشه‌وه‌ شارستانی به‌شیر لینگیان دانێ و کوژتاریان لێکردن ئه‌وه‌ی له‌ شیرێ کورد رزگار‌بوون و هه‌لاتن و له‌ قورگیران و ده‌رنه‌چوون. کورد ئه‌وانیشیان گرتن و کوژتیان. به‌ه‌جۆره‌ له‌شکری نه‌به‌رد و قورسی رۆم پووجکراوه‌ و پیاویکی لێ رزگار نه‌بوو تا هه‌لیت و مزگینێ بۆ قه‌یسه‌ر بها. کیسه‌ره‌وی ئه‌و داستانه‌ له‌ می‌ژوونوویسانی ئه‌رمه‌نی «چامچیان» و «ئه‌رسداگیس لادسدۆرچی» وه‌رده‌گری له‌ سالی ٤٣٨ هـ (١٠٤٦ یا ١٠٤٤) رۆویداوه‌.

جاری دووهمین شهر و هه‌رای پۆمسیان و شاور نه‌بولسوار

قه‌یسه‌ری پۆم که له‌و شکان و کوژتاره ئاگاداربوو، رقی هه‌ستا و فه‌رمانی دا به‌له‌شکر کۆکردنه‌وه. له‌ ژێر سه‌رداری «دیلارخ» ناو سه‌رکرده‌یه‌کی پۆمدا سوپاهیتی قورسی نارد هه‌ری شاور. دیلارخ نزیك زستان گه‌یشته خاکی دووین. له‌به‌ر سه‌رما و توندی زستان نه‌یتوانی هیچ بکا. گه‌لیک له‌ سوپاهانی پوچ بوونه‌وه. ناچار له‌ دووین دوورکه‌وته‌وه و له‌ دیهات و ئاویانی ده‌ورپشتدا زستانی به‌سه‌ربرد.

له‌ سه‌ره‌تای به‌هاریدا هه‌لمه‌تی برده سه‌ر دووین و ده‌وره‌یدا و وه‌ته‌نگی هه‌تا. له‌ خاکی کوردستانی ئازریه‌گانه‌وه له‌شکرێکی قورس پوو به‌هاواری شاوره‌وه چوون. دیلارخ پێشی پێگرتن و کرێکاریکی قورسی لێکردن و نه‌و له‌شکره، له‌زه‌ی کوردانی بلاوکرده‌وه و گه‌لیکی لی به‌دیل گرتن. دیلارخ که له‌ گرتنی دووین ناویمیدبوو، هه‌رچی‌کی له‌ کورده‌کانی به‌دیل گرتبوون هه‌لی گرتن و گه‌راوه قوسته‌ننه‌یه.

شاور به‌گرفتاری موسلمانان و به‌دیل چوونیان زۆر پێ د‌ل‌گیربوو و که‌وته نه‌ندیشه و نه‌زه‌ته‌وه. شیری رقی کیشا و لینگێ دا سه‌ر ته‌رسیان و هه‌تا نزیك ئانی به‌کوژتار و تالان له‌شکرێ ئازۆت. به‌زه‌یی به‌که‌سدا نه‌هات و ته‌رسیایه‌کی نه‌به‌خشی و هه‌رچی‌کی هاته‌پێشی کوژتی و هه‌ر کلیسایه‌کی وه‌به‌رقه‌له‌مه‌وه‌ی که‌وت پوخاندی و تیکی دا. له‌ کوژتاری ته‌رسیان و وێرانکردنی ئاویان ده‌ستی نه‌پارازت. (کيسره‌وی به‌خشی سێهه‌م، شه‌ریاران گه‌نام، لاپه‌ره ٤٢).

شهر و کوژتاری شاورو به‌هه‌رامی نه‌رمه‌نی

واهه‌رام (به‌هه‌رام) گه‌وره و دلێریکی نه‌رمه‌نی، له‌ ته‌مه‌نی هه‌شتا سالی‌دا له‌ «ئانی» خۆشه‌ویست و جیگا ئومیدی ئه‌وده‌مه‌ی نه‌رمه‌نیان بوو. چاوی به‌و کوژتار و تالانه‌ی کوردان که‌وت که شاور هه‌لمه‌تی برده سه‌ریان و ده‌ماری غیبه‌ت و میله‌له‌تیه‌رستی بزووت؛ به‌و پیری و که‌نه‌فتیه‌وه هه‌ستا و له‌شکرێکی له‌ نه‌رمه‌نیان کۆکرده‌وه و لینگێ دا سه‌ر شاور و به‌کوژتار تا نزیك ده‌رگای دووین، شاورێ پاشه‌وپاش برده‌وه. له‌نیوانیدا گه‌لیک کوژتارکرا. له‌ دوامینی شه‌ردا له‌ نزیك دووین گریگۆری کۆری وه‌هه‌رام له‌ ده‌ست کورداندا کوژرا.

واهه‌رام به‌کوژتانی کۆری ئاوری له‌ هه‌ناو به‌ربو؛ د‌ل‌ره‌نج و خه‌فه‌تیار ده‌ستی دا شیبیر و له‌ زینده‌گانی ده‌ستبه‌ردار بوو. به‌بی ترس و نه‌ندیشه که‌وته جهرگه‌ی مه‌یدانی شه‌رده‌وه و

کوژتاری له کورد کرد و خوتنی پږت، هه تا ئه ویش له پږگای کورددا گیانی دا و له خوتندا گه وزا دهستی هه لئه گرت.

ئه رمه نییان به مردنی ئه و پالنه وانه دلیر و به غیره ته گه لیک دلگیروون و پرشته ی هیز و تینیان پساو و بلا بوونه وه و لاشه کانی هه ردوکیان برد و گه رانه وه ئانی.

له دوا ی ئه وه سه ربهوردی شاور ئه بولسوار به بی دهنگی ده روا تا سالی ٤٤١ که مه رگی ئه بولحه سه ن له شگری و نهوشیروانی کوری ده بیته پادشا و رده شته و سه رمایه یه کی ته ئریخی له ده ستدا نییه.

نهوشیروان بوو به پادشا و به که م چاخیک بو ی ده رچوو. (گه نجه) که دایک و ته ختگای سوو دمه ندی شارانی شه دادیان بوو که وته ده ست شاور ئه بولسوار.

به لام لیته دا ئیمه ناگادارانین که دوامینی ئیشی نهوشیروان به چ پایانی دا و بوخوی چی به سه رهات. داخوا به مه رگی خوی مرد یان شاور گرفتاری کرد و له ناوی برد، یان له لایه ن که سیکی دیکه وه تووشبووه؟ ئه مه شمان بو ئاشکرا نه بوو نه مانزانی که مه نه چه هر و گو دهرز و ئه رده شیر بوچی له ته خت و تاجی پادشاهی بی به ره مانه وه؟

هه رچونیک بوو بیت بووه. به لام ئه مه مان زورباش بو ئاشکرا بووه که شاور له هه موو شه ر و کوژتار و هه راکاندا هه ر سه رکه وتوو. له شوړش و کیشه و کوژتار و ئامبازه کانی گورج و ئه رمه ندا و له جهنگ و جیداله کانی رۆمدا فه یروزمه ند و سه ره به رز بووه. ناوبانگ و دهنگی ئازایی و په شیدی و نه به ردی و نه یرومه ندی بلا بوته وه و له نیو پادشا و ئومه را و میلله تی ئیسلامدا جیگای به رزترینی گرتوو. که به سه ر گه نجه دا زالبو دوو چه ندان له شان و شه وکه تی به رزی پهیدا کرد. حوکمران و ئه میریکی وه کو «که یکاوس» چوه لای که له شه ری ته رسایاندا یاری ده ی بدات. که چه ند سال له خزه تیدا ماوه و له گه نجه دانیشته. کیسه روی ده لی: له نوو یسینه کانی ئه میر که یکاوس زور چاک ئاشکرایه که شاور چه ندجار گیرو دار و کوژتار و شه ری له ته ک رۆمییان و گورجیان و ئه رمه نییاندا کردوو و هه ر فه یروزمه ند و سه رکه وتوو و زالبوو.

توغرو ل به گی سه لجوونی و جووینی بو ئاران

سه ربهوردی زل و گه وری ئه و ده مانه که روویداوه، پهیدا بوونی سه لجووقیان و پادشاهی و کیشوهرگوشایی توغرو ل به گ بوو که له خاکی کوردستاندا له دامه زراندندا بوو و له ئیراندا جیگای خوی ده چه سپاند و له دوامیندا بوو به دوژمنیکی گه وری رۆم و یه ک له دوا ی

یه‌کدی به‌سەر پادشاکانی کورداندا زالبوون. (وه‌کو له فه‌سلی سی‌یه‌م و له فه‌سلی چواره‌مدا له هه‌موو لاپه‌ره‌کاندا لیتی دواوین که توغروڵ به‌گ و جینشینه‌کانیشی چۆن له‌گه‌ڵ پادشایانی کورد پریان‌بواردوه‌)

توغروڵ به‌گ له دوا‌ی ریک‌خست‌ن و دامه‌زراندنی هه‌موو گۆشه‌کانی خاکی ئێران سالی ٤٤٦ چوه‌ کوردستانی ئازربایه‌گان له‌گه‌ڵ پادشای کوردی راوادی ئه‌و خاکه‌ پیکهات. ئه‌میر ئه‌بوله‌نسووری وه‌ه‌سودانی پادشای کوردی ئازربایه‌گان که‌وته‌ پیشوینی و له‌سەر مینه‌ران خوتبه‌ی به‌ناو خوتنده‌وه‌ و به‌ناوی توغروڵ سککه‌ی لێدا.

توغروڵ له ئازربایه‌گان بوو که‌ ویستی بچیته‌ سه‌ر خاکی کوردی شه‌دادیان و شاو‌ریش وه‌کو وه‌ه‌سودان بخاته‌ ژێر فه‌رمانی خۆیه‌وه‌. تا‌کو گۆبا ده‌یه‌ویست به‌گ‌ژ رۆم و گورج و ئه‌رمه‌ندا بچێ که‌ دوژمنی ئیسلا‌مان بوون و به‌کوژتار پوو‌چیان کاته‌وه‌. ئه‌ویش به‌وه‌ نه‌بویه‌ پیک نه‌ده‌هات که‌ شاو‌ر ئه‌بولسوار نه‌کاته‌ فه‌رمانه‌ری خۆی.

دوو‌جتی زۆر زل و دوو کۆسپه‌ی زۆر گه‌وره‌ شاو‌ری ناچار‌کرد که‌ فه‌رمانه‌ری تورک‌مانی سه‌لجوقی بخاته‌ گه‌ردنه‌وه‌: پیکه‌مین ئه‌مه‌بوو که‌ سه‌لجوقیان له‌ شاو‌ر به‌چه‌ندان پتر له‌ هیز و تین و سوپا زۆریدا بوون و له‌ شاو‌ر گه‌وره‌ و به‌هیزترین چه‌ماندبوو و زه‌بوونی خۆیان کردبوو. دووه‌مین: بۆ به‌رامبه‌ری و ئامبازبوونی دوژمنیتکی نه‌به‌ردی زلی وه‌کو رۆم، پشتیوانی و یارمه‌تیدانی سه‌لجوقیانی پتیوست و به‌که‌ڵک بوو.

شاو‌ر به‌تالوکه‌ له‌سەر مینه‌ران به‌ناوی توغروڵ به‌گه‌وه‌ خوتبه‌ی خوتنده‌وه‌ و له‌شکری بۆ گرد‌کرده‌وه‌ و له‌گه‌ڵیدا چوه‌ سه‌ر ئه‌رمه‌نستان. کوژتار و تالانیکی بیژماریان لیک‌کردن. له‌ سه‌ره‌تای هه‌لمه‌تدا په‌لاماری پارچه‌خاکی «شیراگ»یان دا که‌ ناحیه‌یه‌کی «ئانی» بوو و رۆم به‌سه‌ردا فه‌رمان‌ده‌وابوون. که‌ رۆم له‌وه‌ گه‌یشتن میلله‌ته‌که‌یان کوژکرده‌وه‌ و بردیانن له‌ شاری ئانی خزان و ده‌رگایان له‌سه‌رخۆیان گرێدا.

شاو‌ر شیراگی به‌کوژتار و تالان‌کردن گرت و ر‌وو به‌ئانی ئاژۆتی.

رۆژیک له‌شکریانی کورد به‌تالان و کوژتار که‌ تا‌کو شاری ئانی چوو‌بوون، له‌ نزیک شار تووشی کۆمه‌له‌یه‌کی زلی ته‌رسای لادییی بوون که‌ ته‌مای چوونه‌ نیو شاریان بوو. ده‌سته له‌شکرێکی شاو‌ر پیتی گه‌یشتن. ئه‌و هه‌ژاران به‌فریانه‌که‌وتن خۆ باو‌یژنه‌ نیو شاره‌وه‌، وه‌به‌ر شییری کوردان که‌وتن و هه‌موو کوژران و له‌ دوا‌ییدا له‌شکره‌که‌ی شاو‌ر ر‌وو به‌له‌شکره‌ز گه‌راوه‌.

ئەو سەربەھوردەمان تا ئىترە بۆ ئاشكرا و دياربۇو كە گوترا. لەو پتر لەو هاتن و ھەلمەتە ناگادارنن و نازانن دوامىنى ئەو شەرە و توغروڭ لە ئاران چى لىتھات. تا سالى ٤٥٦ لە نزىك دە سالىك، چمان لە شاور و سەربەھوردانى نىيە و نازانن لەگەڭ توغروڭ بەگ چيان كرد و لە دواى چوونەوھى توغروڭ شاور و ئەرمنەنى و رۆم چۆنيان بەسەربەردووه و چ سەرمایەيەك لە دەستدا نىيە. چتتىكى زۆر ئەندىشە ئاوەرە كە ئەو چەند سالى دەورودرێژە لەو دەمە پر لە شۆرش و پشيوى و ھەنگامەدا مېژوونويسەكان لىي بېدەنگ بوون و لىي نەدوان. چونكە رۆژتيك بى ھەنگامە بەسەر نەبراو؛ سەرەتاي ھەلمەت و جەنگ و جىدال و كىشورەگىرى سەلجوقيان بوو. رۆم لە تەقەلا و كۆشش و خۆرىكخستنى پېش پېداگرتندا بوون.

ئەلب ئەرسەلانى سەلجوقى و گرتنى ئانى

ئەلب ئەرسەلان تازە ببوو بەسولتان، بۆ شەر و كوژتارى رۆمىيان و ئەرمنەنيان سالى ٤٥٦ چووه «ئاران». لەنيوانى چەند مانگدا تەنگەي بەپادشاي گورجستان ھەلچنى. ئىش گەياندرە پاھىيەك كە پادشاي گورجستان و ئەبخاز سەرى بۆ ئەلب ئەرسەلان چەماند و كچى خۆشى بەژنى پى بەخشى و چەند شار و دزى ئەرمنەنستان گىران. گەورەترىن شارىكى كە گىرا، تەختگاہى بنەمالەي باگراتونى ئەرمنەن شارى ئانى بوو كە لەژىر پەنجەي رۆم دەرخرا.

لەبەر سەختى و دژوارى قەلا و توندى و ئەستوورى شوورە و بارووى دىوارى شاربۇو كە بەتەختگاہى باگراتونيان ھەلژاردرا بوو. ھەتا لە دەست ھاتبو رۆژ بەرۆژ خرابووه و سەر سەختى و توندى و دژوارى شار. لە دوولايەوھە چۆمى «ئاخورىان» و لەلايەكى دىكەوھە چۆمى «جاغقاچاجور» دەرۆن. سى لاي ئاو دەورەي داوھ و تەنھا لايەكى وشكانى و ئاوى نەبوو؛ ئەويشيان بەبورج و بارووى بەرز و ئەستوور و سەخت كردبوو. بەدەورى شاردرا خەندەقيان لىندا بوو و پر كرابو لە ئاو. شارى ئانى لەودەمەدا سەد ھەزار مال دانىشتووى ھەبوو. كليساى ١٠٠١ بوو، بەشارى ١٠٠١ كليسا ناودەبرا. ئەو كليسا و خانوانەش پتر ببوون بەقەلا و شوورە بۆ سەختى شار و پشت و ھىز و شوورە و بورجەكانى دەورى شاربوون. لە پېش ئەلب ئەرسەلاندا بەشپىر بۆ ھىچ پاشايەك نەگىراوھ. «ابن الاثير» دەلەيت: ئەلب ئەرسەلان بەمەنجەنيق بورج و بارووى شارى داگرتبوو و دەيكوتا، بەلام لە گرتنى ئانومىد ببوو. ھەرھىندە دىترا لايەكى دىوارى بارو بۆ خۆي بەرپۆوھ و كەوت.

میثروونویسه‌کانی ئیسلام و ئهرمه‌نی زۆر له‌وه دواون.

ههرچۆنیک بوو، شاری ئانی -که‌چه‌ندجار کوژتاری له‌سه‌رکرا و نه‌گیرا- ئه‌مجاره‌یان گیرا و بوو به‌ته‌ختگاهی دووه‌می شه‌دادیان؛ هه‌روه‌کو له‌ داهاتوودا باسی دکه‌ین. به‌راستی ئیسلام شاری «ئانی» ی گرت و کوژتاریکی قورسی تیداکرد. «ابن الاثیر» ده‌لتی: هێنده له‌ ئهرمه‌نیان کوژرا نه‌هاته ئه‌ژمارده‌وه و نه‌زانرا چه‌نده‌وون؛ له‌به‌ر لاشه‌ی مردوو پێگا له‌ موسلمانان پرابوو. پتری ئه‌وانه که وه‌به‌ر شیبیری موسلمانان نه‌که‌وتن، به‌دیل گیران و ئه‌لب ئه‌رسه‌لان گه‌لیکی له‌گه‌ڵ خۆیدا بردن بۆ ئێران.

کیسه‌روه‌ی ده‌لتی: ئه‌لب ئه‌رسه‌لان که شاری ئانیی گرت و دايمه‌زراند، به‌شاوور ئه‌بوسواری به‌خشی. «عیماذ ئه‌سه‌په‌هانی» ده‌لتی: شاوور خاک و شاری ئانیی به‌دراوێکی زۆر له‌ ئه‌لب ئه‌رسه‌لان کړی. فه‌زلوونی کوړی شاوور که زانییه‌وه، به‌دراودان گه‌لیک یارمه‌تی بابی دا و هه‌رچیتکی پتوبستی بوو دای پتی.

له‌ دوا‌ی ئه‌وه که ئانی که‌وته ده‌ست شاوور و دايمه‌زراند و ئیشوکاری میللەت و په‌عیه‌تی رێکخست و ئاسایشی پێداوه، کوړه چکۆله‌ی خۆی که «مه‌نچه‌هر» بوو له‌سه‌ر ئه‌و خاکی کرده فه‌رمانپه‌وا و هه‌موو پتوبستی حوکمرانی دای و دايمه‌زراند و گه‌راوه سه‌رخاکی خۆی. (بۆ ئه‌وه‌ی به‌درتێری له‌و داستان و سه‌ره‌بهوردانه ناگاداری په‌یداکړی، ته‌ماشای به‌خشی سییه‌می شه‌ریان گنام، سه‌ید ئه‌حمه‌دی کیسه‌روه‌ی ته‌بریزی و ابن الاثیر و عماد اسپه‌انی و چامچیان و وارتان و ئه‌رسداگیس بکړن)

له‌ دوا‌ی گرتنی ئانی و دامه‌زراندنی مه‌نچه‌ه‌ری کوړی شاوور له‌و خاکه پادشایانی بنه‌ماله‌ی شه‌دادیان بوونه دوو تیره‌که له‌ داهاتوودا لیتی ده‌دویم.

کیسه‌روه‌ی له‌ به‌خشی سییه‌م و لاپه‌ره ٤٦ که له‌ دوامینی زنده‌گانی شاوور دواوه و ده‌لتی: «شاوور ئه‌بوسوار سالی ٤٥٩ ی هیجری به‌ئامرزشی یه‌زدان چوو».

نه‌بۆلۆزه‌هر فه‌زلوونی دووه‌م

کوړی شاوور ئه‌بوسوار

سه‌ره‌بهورد و میثرووی ئه‌م پادشا گه‌وره‌ی کوړده له‌ دیریک و کتیبه‌کاندا زۆر په‌راگه‌نده و پشیو و بلاو و نادیار و ونه و به‌راستی گه‌لیک تاریک و نارپه‌وشه‌نه. هه‌ربه‌ک به‌پیتی زانیی خۆی باسیان کردووه. گۆیا له‌ بابی روو گه‌ردان و تو‌رابوو و سه‌رکیشی ده‌ست پێک‌کردوه و به‌سه‌ر بابیدا زالبوو و مو‌لک و پادشاهی لی ئه‌ستاندووه. بۆ خۆی به‌ئازادی

له‌سه‌ر ته‌خت دانیش‌تووه. پادشای ئاران و ئهرمه‌نستان بووه. قه‌تران له‌م شیعه‌ری
خواره‌ویدا فه‌زڵوونی به‌فه‌زڵ ناوبردووه که ده‌لّیت:

ابو المظفر پر فضل، فضل بن شاور

که بر معادی بارد قضای بد به‌قضیب

«ابن الاثیر» و «عیماد» و میژوونوویسه‌کانی دیکه‌ گه‌لیک له‌م فه‌زڵوونه دواون و
باسیان کردووه، به‌لام ئیمه‌ به‌کورتی قسه‌ و نوویسینه‌کانی کیسه‌روی دهنوویسینه‌وه که
باوه‌رم پیتی کردووه و به‌راستی ده‌زانم که له‌م پاشایه دواوه.

فه‌زڵوون چاکتر و به‌ناویانگتری پادشایانی شه‌دادای و به‌مه‌اله‌ی کوردی راوادی و له
همه‌موانیش پتر نه‌زیه‌ت و کیشه‌ و ناگوزیری و گه‌ردوشی گه‌ردوون و چه‌رخ به‌بی ئاره‌زوو
گه‌رانی تووش بووه.

فه‌زڵوون که شاورى بابی مرد، له‌سه‌ر ته‌ختی شه‌هرباری گه‌نجه‌ و ئهرمه‌نستان و ئانی
دانیش‌ت. هه‌ردوو برا پیکه‌وه به‌نیوان خو‌شی و ته‌بابی به‌سه‌ریان برد و له‌ ته‌ک
سولتانه‌کانی سه‌لجوقیاندا دۆست و ئاشنایی و ئاشتیان زۆرچاک بوو و به‌دلداریان
ده‌کۆشان.

سالی ٤٥٩ یان ٤٦٠ که ئه‌لب ئه‌رسه‌لان چووه ئاران که هه‌لمه‌ت بیاته‌ سه‌ر
گورجستان، فه‌زڵوون ئه‌وده‌مه‌ پادشا بوو. زۆریاش پیشوازی کرد و موخته‌ره‌مانه‌ له‌ په‌رایدا
راوه‌ستا. که سولتان گورجستانی گرت، شاری تفلیس و هه‌موو خاکی گورجستانی
به‌فه‌زڵوون به‌خشی.

له‌ دواى ئه‌وه «پاگارت» ی پادشای گورجستان له‌شکری کیشا و لینگى دا سه‌ر
فه‌زڵوون. له‌ دوامینی کوژتاریکی بیژمار، گورجی سه‌رکه‌وتن و کورد شکان. فه‌زڵوون
خو‌ی و دواژه‌ پیشگوزاری ته‌نها گیانیان له‌ شه‌پۆلی خو‌ین پژگارکرد و هه‌لاتن. گورجی له
رێگا پیتی گه‌یشتن و ناسیان و چوونه‌ سه‌ری، به‌شه‌رکردن گرفتاری ده‌ستیان بوو به‌دیل
گیرا و بردیانه‌ کن «پاگارت». قه‌تران له‌ شیعه‌ریکیدا له‌وه دواوه و ئه‌مه‌ به‌سه‌ره‌نگ
ساوتگین ده‌لّیت:

او به‌شمشیر، میر فضلون را

ستد از دست کافران کفور

گۆبا ئه‌و ساوتگین ناوه‌ به‌له‌شکروه‌ه چووه و ئومه‌راییکی سه‌لجوقیان بووه که فه‌زڵوونی

له په نجهی گورجیان رزگار کردوه. هه چوئیک بووې، ئومه را کانی کوردی نازربایه گان و دهو روپشت و پادشاکانی ئیسلام ته قه لایان داوه فه زلونیان له دیل دهرهیناوه و گه راوه ته وه سهر ته ختی شه هریاری.

هه لمه تی فه زلون

بو سهر نه رمه نیان و کوژنی سنگریم

له بنه ماله ی (هایقازیان) دووبرا مابون که یهک ناوی «سه مباد» و دووهم «گریگور» بوو. نه وانه دوامین پادشایانی نه و بنه ماله یه؛ هه ردووک و هه چاخ کوژیرون. گریگور له بنه ماله ییکی دیکه سنگریم ناو مندالیتیکی به ختوکرد و کردیه کوری خوی. وه سیه تی کرد له دوا ی مردنی، بکری به پادشا. نه م سنگریمه پیاویتیکی باش و له سهر قایسوس و سنیک - سیسگان که پارچه یه کی ئاران بوو پادشاهی کرد. فه زلون پادشای کورد چاوی له و خاکه بری که له دهست سنگریمدا بوو. سالی ۶۷ له شکری ناردده سهر و سنگریی گرت و کوژتی و هه موو شار و قه لا و دیتها ته کانی خسته ژیر فه رمانی خویه وه.

دوامینی ئیشوکار و زینده گانی فه زلون

«ابن الاثیر» له ریزی سهر بهوردی سالی ۴۸۲ دا ده لیت: سولتان مه لیکشای سه لجوقی چوو، خاکی «ئاران» ی له فه زلونی کوری نه بولسوار کوردی راوادی گرت و دایه سهرهنگ ساوتگین تورکمانی، که نوکهری خوی بوو و خاکی نه سترابادی دا به فه زلون. به لام فه زلون له دوا ی چوونه نه ستراباد گه راوه سهر خاکی خوی و به زور گرتیه وه و به جارتیک له مه لیکشا روو گهردان بوو.

مه لیکشا «بوزان» ناو تورکمانیتیکی ناردده سهر و به گز فه زلوندا چوو. له دوامینی شهردا فه زلون به دیل گیرا و خاکی ئاران که وته دهست نه یار و بیانی کوردانه وه. فه زلون له به غدا به کوژی و به پهریشانی و نه بونی و رووتی و برسی و له نه زیه تدا له مرگه وتی که نار دیجله ی به غدا سالی ۴۸۴ هه ناخودا خوه گیانی داوه و مردوه. قه تران گه لیک غه زل و قه سیده ی به فه زلوندا هه لگوتوه. ئیمه لیته له ۷ پارچه قه سیده کانی هه ریهک چتیک و هه ده گرین.

۱- بود قطران نکته دانی سحر باز

قطرای از کلک او دریای راز

بهر دریا بخشش فضلون لقب
گفت مدحی سربه سر فضل و ادب
طبع فضلون چون برآن اقبال کرد
دامنش از مال مالا مال کرد

۲- نقرس از مال بود هست دروست این که مرا
نقرسی کرد عطاهاى ششه آرانی
بوالمظفر که خداوند جهان فتح و ظفر
وقف کرده است برو ما نعم روحانی
میر بی ثانی فضلون که مراورا گردون
به همه فضل نیاورد و نیارد ثانی

۳- که فه زلئون له ئه ستراباد بووه، قه تران به شیعر هه موو سه ره پورده که ی له پارچه
قه سیده یه کدا باس کردووه. ئه مه شیعرى ۷-۸-۹-۱۰ به یتى لیترده ده ئی:

۷- کنون گشتیم بینا چشم و برنا جسم بازاز بس
که باز آمد بدارالملک شادان خسرو برنا
۸- شهنشه بوالمظفر کوست یوسف روو یوسف خو
نکو منظر نکو مخبر نکو پنهان نکو پیدا
۹- ملک فضلون که گستر واست فضل او وجود او
ز جابلقا به جابلسا ز جابلسا به جابلقا
۱۰- بدستان خانه ای آباد جدا کردند زو خصمان
به مردی باز دست آورد خون رفته از اعدا

دایکی فه زلئون (وهک گوترا) کچی ئاشوودی باگراتونی بوو. قه تران له پارچه
شیعریکیدا دوورودریژ باسی کردووه. ئه مه شیعریکیانه:

چراغ آل شداد است و شمع آل باگراتون

به دانش نامه گم کرد است بقرات و فلاتون را

فه زلئون جگه له وه که پادشاه بووه و خاوندی هونه ر و فه زل و ئه ده ب و دانش بوو.
قه تران دوورودریژ له پارچه شیعریکیدا گوتوویه:

۵- شاه دانا دوستتر زو دوجهان هرگز نبود

شاه دانا دوست و دشمن گاه و روز فزون بود

بر زمین همچون پدر برهرنر شد مشتهر

هرکجا باشد پدر چونان پسر ایدون بود

۶- بود به فضل و ادب بر جیهانیانت فخر

چون تو شاهی هرگز نیامده است اديب

قه‌تران له شيعريکي دووردرتژدا له فه‌زلوون و مه‌نوجه‌هر دواوه که نه‌مه شيعريکيانه:

همیشه شادان باشی بروی میر اجل

کتاب شادی باطبع هردو شاه کتیب

له‌و شيعره‌دا مه‌نوجه‌هر به «میری نه‌جهل» ناوده‌با. نه‌وه قه‌سیده‌یه‌کی زۆر به‌رزه و

گه‌وره‌یه و به‌پیتوستم نه‌زانی له‌م کتیب‌ده‌دا بینوویسمه‌وه، به‌وهم به‌سکرد.

که فه‌زلوون له‌سه‌ر خاکی ئاران هه‌لگیرا و برایه نه‌سترا‌باد، فه‌رمانه‌وایی خاکی

فه‌زلوون درایه نۆکه‌ریکی سه‌لجووقیان که ناوی عمادوده‌وله ساوتگین بووه، که پیشتر

باسی کرا، به‌لام کتی بووه ونه.

به‌گرتنی فه‌زلوون بنه‌ماله‌ی شه‌ه‌یارانی شه‌دادیانی کورد له‌سه‌ر خاکی نه‌وان که دووین

و ئاران و نه‌و خاكانه‌ی دیکه‌بوون که دوایی هات، بیانی بوونه حوکمران و له‌و رۆژه‌وه که

فه‌زلوون گیرا و غه‌زوتورکمانی سه‌لجووقی که که‌وتنه نیتو خاکی کوردانه‌وه، پیت و پیتز و

سوود بۆ کورد نه‌ما. به‌لام ریشه‌ی نه‌و داره پیروژه‌ی بنه‌ماله‌ی شه‌دادیان که له ئاران برا له

ثانی هه‌لیداوه و سه‌رله‌نووی بووه داریکی پر هیتز و نه‌ستوور و ریشه‌ی داکوتاوه. هه‌روه‌کو

له‌ داهاتوودا به‌پیتی زانینمان لیتی ده‌دویتین.

شه‌ه‌یارانی شه‌دادیان له ثانی

بناخه‌ی پادشاهی کورد:

پادشاهی نه‌م تیره‌ی شه‌دادیانی کورده، وه‌چله‌داریک ده‌چت که له‌ ته‌نیشته‌ کۆلکه‌یه‌کی

گه‌نده‌ل تازه‌ چوزکه‌ی دابی و شین بووبیتته‌وه و خه‌لفیتیکی شووش و باریک و راستی لێ

په‌یدا بووبت و کۆلکه‌داره‌ کۆنه‌ساله‌ پیره‌که له‌ناو چووبت و نه‌م نه‌مامه‌ تازه‌ی لێ هه‌لدابی

و بووبیتته‌ داریکی وا که له‌ جیتی نه‌و کۆنه‌داره‌ خۆی گرتیبیتته‌وه. چونکو پادشاهی نه‌م

تیره له ده موچاڅيکي وادا جیگیږبوو و خوی نواند و دامه زرا و پښه ی چه قاند که پادشاهی ناران و دووین له که وتن و پوچ بوونه و له ناوچووندا بوو.

وه کو گوترا که نه لپ نه رسه لانی سه لجووقی شاری (ثانی) ی گرت، دای به شاور نه بولسوار. نه میش مه نوچه هر که کوری بچووکي خوی بوو له سهر نهو خاکه ی دانا. لهو سهر بهورده سترده یا چارده سال به سهر نه چووبوو، که فه زلئون له گه نجه گرفتاری دهستی بوزان بوو. پښه ی بنه چه که ی شه دادیان له خاکی ناران و دووین هه لقه ندرا و هاو پتر ترا. به لام پادشاهی که له خاکی «ثانی» دا مه نوچه هر که دایمه زراند سهد و سی سال پتر ماوه و پراگرا و پایه داربوو.

نه مه چتیکی زور نه ندو هئاوهره که کوردی شه دادیان له سهر خاکی نه رمه نستاند، پادشاهی یان کردوه و میژوونویسه کانی نه رمه نی لیتی نه زان ماون و نه په رزاونه سهر نویسی نه ده ی سهر بهوردانیان. داستان و کیشه و هه رای دووسهد و سی اسهد و سی سال سالی نهو پادشایانه که له نه رمه نستاند فهرانه و ابون له بیریان کردوه. به راستی پترده ا به هیرچون که وا فه زلونی ییکه م و دووه میان لیک جوئ نه کردوونه و مه نوچه هر یان به فه زلونی دووه م ناسیوه.

له تیره ی شه دادیان «ثانی» مان ناگاداری که متره له هی پیشوو؛ نه گه رچی دهوری پادشایان زماره ی نه مانه له وان هینده دوورنییه و خاکی نه مان له خاکی نه وان بی شان و شه وکته و زیب و فره تر نه بووه و مه نوچه هر و فه زلونی سییه میش وه کو پادشایانی ناران ناسراو و به ناوبانگ بوون.

۱۰- نه بوشجاع مه نوچه هر کوری شاور نه بولسوار

وه کو گوترا مه نوچه هر له لایه ن شاور کرا به پادشای ثانی له ته مه نی مندالیدا و زور بچووک بوو. که پتیه یشت رسته ی هه موو کاروباریکی خسته دهست خوی. بو ناسایشی مه مله که ت و ناسوده گی هه مووانی و ناشتی و خوشی میلله ت و دلنایی ره عیه ت تالوکه ی کرد. دیوار و شووری ثانی له هه لمه تی نه لپ نه رسه لاند تووشی که وتن و رووخان ببوو. مه نوچه هر هه مووی تازه کردنه ووه و هه موو هیزی خوی له وه به خت کرد که پتر سهخت و دژواری بکا و تین و نه ستووری باو پته سهر. کیسره وی له به خشی سییه م و لاپه ره ۱۵۹ ده لیت: نیستاش له سهر لادیوارانی ثانی ماوه که به خه تی کووفی به م عیبارته ناوی مه نوچه هری له سهر نووسراوه: «شجاع الدوله ابوشجاع منوچهر بن شاور».

مەنۇچەر ئەو گەورە و ئومەرايانی ئەرمەن كە لە شەرى ئەلب ئەرسەلەندا ھەللاتیون بەلوتف و میھربانی دلتیای كردن و ھیتانیەوہ لای خۆی و بەدوایدانردن و كۆيكردنەوہ. یەكێك لەوانە گریگۆری كۆری واساك بوو كە ھاتەوہ مەنۇچەر بۆ خۆی چووہ پیشوازی و بەشادی بردیہ شارەوہ.

مەنۇچەر ئەگەرچی دایكی كچی ئاشوودی پادشای ئەرمەن بوو. بۆخۆشی «قادا» ناو كچیکێ لە بنەمالەى باگراتونیان خوازت و مارەى كرد. جا لەبەر ئەو دوو پتیانە لەگەڵ ئەرمەنیاندا خۆشی رابوارد. كینە و رقی دین ھیتدە لە دلیدا جیگیر نەبوو، زۆر بەئاسانی ئەرمەنیان رامی بیوون.

مەنۇچەر پادشایەكی تێگەبشتوو و زانا و وشیاروو. ژێردەستەكەى لانی پتری تەرسابوون و زۆرباش گوزەرانى لەتەكدا دەكردن. ھەر ھەلەمەت و پەلاماریكی تورك و ھى بۆسەر تەرساكان پروی دابایە، مەنۇچەر زۆر بەلەز پیتی پیتدەگرت. نزیك ۳۰ سال و پتر پادشاهی كرد و موسلمان و تەرسا وەكو برا لەژێر فەرمانێكدا بەئاسودەگى و دلتیایی ژیانى كەسێك لەتەك یەكێكی دیدا خراپەيەكی لى پروونەدا.

مەنۇچەر لەشارى ئانى مزگەوتیكی زۆرگەرە و جوانی وای دروستكرد كە لەو دەورەدا بینای وا و دەستگای ھیتدە جوان پەیدا نەدەبوو. لەسەر كۆنە دیواری ئەو مزگەوتە بەخەتى كووفى زۆرجوان ئەم عیبەرەتە ھیتشتا ھەرماوہ: «الامير الاجل شجاع الدولة ابوالشجاع منوچهر بن شاور».

شەڕ و ھەراكانى مەنۇچەر لەگەڵ توركان

وەكو بۆمان ئاشكرابووہ، مەنۇچەر لە فەزڵوون پەندى وەرگرتووہ و نوویسراوى بۆ ھاتووہ كە لەگەڵ سەلجۇقیان چاك بێ و بەخۆشى و ئاشتى بەسەرى بیات. سولتان مەلیكشا كە چووہ ئاران و فەزڵوونى بردە ئەستەراباد و گەنجەى لى ئەستەندان، تەمای چوونەسەر (ئانى)ى كرد، مەنۇچەر چووہ كنى و ئانى پێ بەخشی و كلیل و قفلێ دز و گەنجینەى لە پێش دانا. ئەوہ لە مەلیكشا خۆشھات دیسان خاكی ئانى و پادشاهی پێ بەخشىوہ و خەلاتى كرد و نیشانی داہ؛ بەوہ مەنۇچەر لە شەردا پارێزرا.

ھۆھانیس كۆری غاغیق كە دوامینی پادشای ئەرمەنیان بوو، لە دوای مردنى بابى لە شارى قوسەنتەنیە دادەنیشت. كۆری خۆی كە ناوی ئاشوود بوو؛ ناردیہ لای مەلیكشا كە شارى «ئانى»ى پێ بداتەوہ. لە پێش ئەوہدا بگاتە ئارەزوو نۆكەرێكی ئەو كە موسلمان

بوو، زههري دايي و كوژتي. واديوار دهبي كه ثاني پي درابوو.

سالي ٤٨٥ به مردني مه ليك شا نيواني جيتشينه كاني تيكچوو و بوونه دووبه ره كاني. رسته ي ناسووده يي و ناسايشي هه موولا يهك پسا و كيشه و هه را بهرپا كرا. عه شاييري تورك كه به فريه يي چرژابوونه كوردستان و ئيرانه وه، دهسته يه كي قورسيان هه لمه تي برده سهر ثاني. مهنوچه هر نه بويست به شيبير و خوتنپژي بيانگيرتته وه، به خواهيست پيتشي پي گرتن. سالي ٤٨٥ يان ٤٨٦ ئيلغازي نارتق ناو به جهوت هه زار شهركه ره وه هه تا نزيك ثاني به تالان و كوژتار شالوي برد. مهنوچه هر سوياهيكي پتكه وه نا و گريگوري كوري واساقي كرده سهر كرده و نارديه پيش توركان. له دواميني شهركه و كوژتاريكي قورسدا براي ئيلغازي كه به دلير و نازا ناوي دابوو، كوژرا. ئيلغازي تهنگه تاو بوو شكا و خراپ هه لات. توركه كان چهند سالتيك له دواي نهو شهركه چونه سهرخاكي نارارات و تالانيان كرد. مهنوچه هر بو خوي له شكري برده سهر يان و گريگوري كرده سپه هبوو. بو مردني گريگور، چهند روتيك ميلله تي ره شپوش كرد. له دواي نهو شهركه، گراني و نه بوني كه وته شاري «ثاني» يه وه خه لكيتكي بيتمار له ميلله تي نهو شاره به برسيه تي مردن.

كوژتسي نه بونه سري براي مهنوچه هر

كيسره وي له به خشي ستيه م و لاپه ره ٦٢ له وارتان ميتروونويسي نهرمه ني وه رده گري كه سالي ٤٩٨ يان ٤٩٩ قزل ناو توركيك له پشتيوي كوردستان و شورشي ئيران دهره تي دي و هه لمه تي برده سهر شاري «لوره» كه نزيك تفليس بوو و له سهر دووين و له دهست نه بونه سري براي مهنوچه ردا بوو. نه بونه سر له دووين له شكري هه لگرت و چوه سهر قزل له مهيداني شهردا نه بونه سر كوژرا دووين و لوره كه وته دهست قزل.

مهنوچه هر له وه زور دلگير بوو هه ستا چوه كن سولتان محمه دي سه لجووقي، له شكري ليتوره گرت و لينگي دا سهر قزل و به شهركه گرتي و برديه سهر نهو خاكه كه نه بونه سري له سهر كوژرابوو و كوژتي و خوتني رژت و خاكي دووين و لووره ي له تورك رزگار كرد و خستيه دهست خوي.

مردني مهنوچه هر نادياره و رابواردنيشي ناشكرا نيهه. كيسره وي له ميتروونويسي نهرمه ني «ناليشان» وه رده گري كه سالي ٥٠٣ يان ٥٠٤ مردوه. له وه پتر سهر بهودي له دهستدا نيهه.

شاور نه بولسواړی دووهم کوری نه بولشوجاع مه نوچه هر

مه نوچه هر که مرد، شاور (شاپور) ی دووهم به نه بولسوار له قه به کردبوو، [بوو] به پادشای نانی. به لām له دیندا زور به ته عه سووب بوو. له بهر نه وه نشیا وه کو بایی دلی نه رمه نییان راگرئ و له گه لیاندا نه سازا. مانگی نه و (هیلال) که به رام بهر به خاچی ته رساکان نیشانه ی ئیسلامی بوو. ناردی له شاری خلّاته وه بر دیه ثانی له جیگای خاچی گه وړه له سهر گوم به زی کلیسای گه وړه ی «نانی» دانا. به و کاره وینه چووه، ته رساکانی په نچیده کردن و نه رمه نییه کانی له خوی درد ونگ کرد.

له وده مه شدا تورک دوه وروپشتی نانی وه بهر هه لمت و تالان و کوژتار و پتیه سستی گرتبوو. شاور هتزی پیشگر تنیانی نه بوو و له خوی بیزار بوو. ویستی ثانی بداته نه میری «قاریس» که تورکیکی سه لجووقی بوو. نه رمه نییه کان که و تنه نه ندیشه وه، به داوویت پادشای گورجستانیان راگه یاند که زور نه یرومه ند و به هیزبوو. به گژ توغرو ل به گی کوری مه لیکشادا چوو و شکاندهووی و پینج سده موسلمانان به سیداره دا کردبوو. که وه لāmی نه رمه نییان وهرگرت، داویت به تالوو که لینگی دا و به بی شهر ثانی گرت، نه و کلیسیایه که کرابوو به مزگه وت کردیه وه به کلیسا و خاچی له جیاتی مانگی نوی دانا و سوپاداری خوی که نه بوله یس بوو له سهر ثانی داناوه و گه راوه گورجستان.

به قسه ی کیسره وی و وارتان شاور و کورپه کانی گیران و به دلیل برانه گورجستان و له وی ده سته به سهر کران و که سیکیان نه گه راوه نانی. فه زلونی کوری شاور له وده مه دا له خوراسان بوو، نه که و ته بهر نه و کیشه یه. دوو کوری دیکه ی شاور که خوشچه هر و مه محمود بوون له پاشان له ده ست گورجیان رزگار بوون و گه رانه وه سهر خاکی خو بان؛ وه کو له هاتوودا باس ده کرتین.

فه زلونی سیهم کوری شاور ی دووهم

فه زلون کورپه گه وړه ی شاور بوو؛ که بایی گیرا له خاکی خوراسان ناگاداری په یدا کرد که برا و بایی به دلیل چوون. به تالوو که روو به ثانی گه راوه و به پشتیوانی پادشاکانی کوردی نازربایه گان و نومر اکانی ئیسلامه وه، له شکری کو کرده وه و چووه سهر نانی و توند دوه وړه دا و ته نگه تاوی کرد. «ئیوانی» و «نه بوله یس» و نه رمه نییه کانی ثانی دلیرانه و پالنه وانه شهریان ده کرد و بو پارازتن و به خیتو کردنی ثانی پیوانه بزو و تنه وه. ژن له گه ل پیوان له مه یداندا روو به رووی کوردان را ده وه ستان.

دهوردان و تهنکه پتهه لچنینه ئانی درتهی پیدرا. دانیشتهوانی نیو شار له برسان و نهبوونی و بی خوارده مهنی له گیان بیتزار و وهزبوون. ئهوی له دهست برسیهتی له شار هه لدهاتن له دهروه کورد دهیکوژتن. لهشکریانی فهزلوون مهیدانی پرگاریبوونیانی لی بپیوونهوه.

میژوونوویسهکانی ئهرمهنی ئهوه سه رهپهردانهیان بهناخ و ئۆف و داخهوه نوویسیوه و دهلین: ههرکه سیک له دهست برسیهتی له شار هه لدهات و دهرده پهری له دهروه موسلمان بهشیر له توپه تیان دهکردن. هیندهیان لهو بیگونا هانه کوژتوو، پرووی زهوی و خاک بهخوین و بهئیسقانی ئهوانه داپوشرابوو.

دیتری کوری داویت لهوده مه دا پادشای گورجستان بوو؛ هیز و تهوانای ئهوی نهبوو پیتی بکری که یارمهتی ئهرمه نیان بکا.

دهوردانی ئانی یهک وچان له سالتیکی پتر کیشا. خه لکی ئانی له گیان و زینده گانی بیزاربوون. جگه له زینهارخوازتن چاره یان نه ما. وه لامیان دا به فهزلوون که بهم مه رجه نه زیهت به کهس نه درێ و ئهوه کلیسایه ی که کرابوو به مزگه وت ههر کلسایی و دهست له موقه دده ساتی دینی نه درێ و گونا هانی پیشوو هه موو به خشرین، له سه ر ئهوه ده ستوره په یمان گری بدرێ، شار به دهسته وه ده دن.

فهزلوون هه موو مه رجهکانی په سندرکد و په یمانی به ست و به بی کیشه چوو نه شو شاره وه. سه ره تای سالتی ۵۱۷ له ئانی سه ره له نوێ پادشاهی کوردی بنه ماله ی شه دادیانی دامه زانده وه و چوو سه ر ته ختی فه رمان په وایی و ده رگای دادخواهی له پرووی په عیهت و میللهت کرده وه. میهره بانی و نوازش و دلنایی میللهتی گه یانده به رزترین پایه و ئاسایش و ئاسودهیی مهمله که تی داناه. کیسه روی له «سمۆیل»ی میژوونوویسی ئهرمه نی وهرده گری که: ئاسایش و ئاسودهیی شار و مهمله کهت و دلنایی میللهت گه یشته پایه یهک که گه وه و بچووی میللهت سپاسی فهزلوونیان ده کرد زانیان ستایش خوویی بوو.

نیوانی سولتان محهمه د و مهحمود و توغرو ل بهگی سه لجووقیان لهوده ماندها به شه ر و هه را ده بهورد و پشتیوی و شوړش که ونبووه نیوجه رگهی بنه ماله یانه وه و ریککه وتنیان نه ده بوو. پادشاکانی کوردی ئه حمه دیلیان یارییان به پادشا و ئومه راکانی سه لجووقی ده کردن (وهکو له سه ره پهردانی ئه حمه دیلیان گوترا). فهزلوون لهو ده رفه ته دا که لینی به رنه دا و

نه سهرهوت. لینگی دا سهر خاک و شارانی دووین و گه نجه و ههردو وکی گرتن و خستنیه ژیر
 فهرمانی خو به وه؛ چونکو ته ختگای بابوای پیرانی بوو، هینایه وه دهستی له لا پتویست بوو.
 به وه فهزلوون گه وره تر ماوه.

سالی ۵۲۴ یا ۵۲۵ که هه و ته مین سالی پادشاهی فهزلوونه. «ئه میر قه رهنی» ناو
 تورکمان که به سهر بدلیسدا دهستی کیشابوو، هه لئه تی برده سهر فهزلوون و شاری
 دووینی لیگرت. فهزلوون به له شکره وه چوو هه سهری و له شهردا فهزلوون بریندارکرا. له
 دواي چهند رۆژتیک مرد. کیسره وی له به خشی سیتیهم، لاپه ره ۶۵ دا ده لئی: فهزلوون به و
 برینه وه نه مرد، به لām له لایهن هیندیک پیاوانی خاینه وه خه فه کرا و کوژرا.

۱۳- خوشچههر کوری ناووه

له دواي فهزلوون خوشچههری برای بچووکی بوو به پادشا؛ به لām زۆر کهم ژیاوه و
 به پادشاهی جوانه مهرگ بووه. کیسره وی له به خشی سیتیهمیدا گه لیک له پادشاهه دواوه
 و به درژی سهر بهوردانی ده نویستی.

۱۴- مهحموودی کوری ناو

له دواي خوشچههر، مهحموود که له و گه وره تر بوو، به پادشاهی دانیشیت. ئه و هه موو
 سهر بهوردانه له سالتیکدا روویداوه که فهزلوون به سهردا مرد. کیسره وی ده لئیت: له و دمه دا
 که فهزلوون مرد، مهحموود که برا گه وره بوو له ثانی نه بووه، که و خوشچههر که برای
 بچووک بوو کرا به پادشا. مهحموود که گه راوه ته وه ثانی، خوشچههر به خوشی و به ناخوشی
 بووبی ته ختی بۆ برا گه وره بهرداوه. ئیمه نه له دوامین و پایانی پادشاهی خوشچههر و نه
 له سهره تا و دهست پتیکردنی گوزهران و کاری مهحموود ناگادارین. به لām له کیسره ویمان
 ئه و نه دهست که و ته وه که ئه ویش له «وارتان» ی میژوونوویسی ئه رهنی و هریگرتوه که
 گوتوو یانه: «مهحموود که بوو به پادشا کاروباری پادشایی و حکومه تی ثانی دووچار
 به شپهرزه بی و دژواری بوو» به لām ئه م شپهرزه بی و دژوارییه چۆن و بۆچی روویداوه
 نه بێژراوه.

به قسه ی وارتان برا بچووکی فهزلوون که دایکی نئوی «قادا» بوو، وه کو له لاپه ره کانی
 پتیشودا باسکرا و کچی پادشای ئه رهن بوو، له بهر ههستان و تیکه لئی دایکی که زۆری
 خوش ده و یست به هوی دایکییه وه بۆ ته مه سیحی. له گو شه ی کلیسایه کی گورجستاندا
 به ره به نی (راهب) ی رایبوار دووه [؟]

بەپیتی قسەى کيسرەوى كە لە (فاروقى) وەرگرتووە، شەداد چەند سال لە پيش سالى ۵۴۹دا پادشا بوو و ناردوويه كچى «عيزەدين سەلتق» خاوەندى ئەرزەرۆمى خوازىنى کردوو و پیتی دراو. بەلام لە پيش گوازتنەويدا سەلتق كچهكەى داو بەپياويكى ديكە.

ئەو كارەى سەلتق لە شەداد زۆرگران هاتوو و رقى لى بۆتەو. بۆ تۆلەنەستاندەو دلى پر كينه و رق بوو. وەلامى داو بەسەلتق كە گورجى وەرەزبان کردوو و لە تەنگانەدايە و ناتوانى ئانى لە شەرى گورجيان بپارتىزى. ئەگەر ئيوە بيتن شارەكە بگرە دەست خۆتان شەداد بەگۆشەگيرى دادەنيشت.

سەلتق بەوە فريوى خوارد و بەلەشكرەوە پرووى لە ئانى كرد و چوو. بەلام شەداد هەرەو كۆ قاقەزى بۆ سەلتق ناردبوو، قاقەزىكيشى بۆ «ديمتري» پادشاى گورجستان نوويسى و بۆ پيشگرتن بەسەلتق هانى دا.

ديمتري بەبى راوستان لينگى دا سەر سەلتق و كۆژتارىكى قورسى ليتكرد. سەلتق و دەستە لەشكرىكى زلى بەديل گرت و بەتالان و مالىكى قورسەوە گەراو. فەرمانرەوا و پادشاكانى ئيسلامى شام و جزير و ديارەكر كەوتنە نيتوان و تىكۆشان. سەلتقيان بە سەد هەزار دينار كپەوہ و رزگاريان كرد و سوپاھەكانيشى يەك بەيەك كپانەو.

شەداد لە دواى ئەو سەربەھوردە بەسالتىك پادشاھى كرد. سالى ۵۵۰ كەشيشەكانى ئانى پرويان لە فەرمانى وەرگيترا و سەريان بلندكرد و لەسەر تەختيان هيتنا خواروو فەزلوونى چوارەم كە برا بچووكى شەداد بوو لەسەر تەختى دانا و كرديانە پادشاى خۆيان. شەداد ناچار لە ئانى دەرکەوت و رۆيى بۆ شام و پەناى برەبەر ئەسەدەدين شىركۆى مامى سولتان سەلاحەدين. چونكو «شادى» بابى شىركۆ لە وابەستەكانى بابى شەداد بوو. لەبەر ئەو ناسينە شەداد پەناى بۆ شىركۆ برد.

كيسرەوى لە بەخشى ستيەم و لاپەرە ۶۷دەلتى: سەلاحەدين ئەيووبى و باب و باپيرى ديسان لە ئيل و عەشيرەتى كوردى راوادى و لەگەڵ كوردانى شەداديان هاوئيل بوون و بەقسەى فاروقى، باپيرى سەلاحەدين وابەستە و يەكئىك بوو لە پادشايانى شەداديان. ئەوەى ديارى دەكا، شادى شارى «دووين»ى لەودەمەدا بەرداوە كە ئەمير «قەرەنى» توركمان چۆتە سەر دووين و گرتوويه؛ چونكو بۆ كورد دەورتيكى پشتو بوو و شپرزە.

۱۶- فەزڵوونی چوارەم کۆری مەحموود

وەکو گوترا فەزڵوون لە دواى شەداد بوو بە پادشا و بەهۆی سەرکێشی کە شیشەکان شەداد لێخرا. بەلام فەزڵوون ۶ شەش ساڵ بە پادشایی رایبوارد. کە شیشەکان کاروباری حکوومەتیان بە دەست گرتبوو، لەسەر بوونە یەک کۆبوونەوه و فەزڵوونیان لێ خست و لە تەختیان هیناخوا. سالی ۵۵۶ بوو کە ئەو پوویدا و ناردیان گریگۆری پادشای گورجستانیان بردە ئانی و شاریان دا. فەزڵوون ناچار لە ئانی دەرکەوت و پەنای بۆ دزی «بکران» برد کە نزیک «سەری ماری» بوو؛ لەوێ خۆی پارازت. لەو پەتر لە فەزڵوون و دوامینی کاری و پایانی بەچی گەیشتووه، ناگادار نین.

کە شیشەکان کە گریگۆریان بردە ئانی، شار و دز و ئاواپەکانیان دادەستی. ئەویش کردیە نامەردی و بەبێ پەحمی و نامیهرەبانانە لەگەڵیاندا بزووتەوه و تالانیکی قورسی لێکردن و هەرکەسیکی لە نەژادی شەدادیان دەست کەوت، گرتی و ناردنیە گورجستان و «سەعدوون» ناو سەرکردەییکی خۆی بەسوپا سالاری لەسەر ئەو خاکە دانا و بۆخۆی بەدیلەکانەوه چوووە گورجستان.

۱۷- شاهنشای کۆری مەحموود

هەرکە دەنگی گرتنی ئانی و گرفتاری شازادەکانی شەدادیان و هەڵاتنی فەزڵوون و زالبوونی گورجیان بەسەریاندا بلابۆزە، هەموو موستمانەکان و ئومەرا و پادشایانی ئیسلام ئەوەیان بیستەوه و پادشایانی کورد و ئەتابەک یۆلدز و ئومەرای دیکەش کۆبوونەوه و ئەمیر قوتبی شای خللات و هی دیش چوون بەهاواریان و لەشکرێکی قورسی ئیسلام گرداوه‌ری کرد. هێشتا لە سەربەهۆدی فەزڵوون پەنجار پۆژ تێنەپەربوو کە ئەو لەشکرە زۆرە ئیسلام گەیشتە سەر شاری ئانی و دەورەى دا و شەریان دەست پێ کرد. لەولاوه گریگۆری پادشای گورجیان هەلمەتی بردە سەریان و پالەوانانە و دلێرانە بەگژ ئیسلامدا چوو و کوژتاریکی قورسی کرد و موستمانانی وەتەنگهیتنا و شکاندنی. ئیسلام گەلیک شپەزە و پشیتو و پەریان کران.

ئەو شەپە یەکە سەربەهۆرد و هەرایەکی زۆر زلی تەنریخی ئیسلامە کە پوویداوه و لە چ شەپەیکدا ئیسلام و شپەزە نەبووه و کوژتاری وای لێ نەکراوه و بەوجۆرە نەشکاندراوه، کە ئەمجارە لە دەست گریگۆردا تووشی بوو.

«سمویل» میژوونوویسی نهمه‌نی که بوخوی لهو شه‌ده‌دا بووه ده‌لئی: هه‌شتا هزار موستمان لهو هه‌نگامه‌دا شه‌ریان ده‌کرد. نه‌وه‌ی له ده‌ست گورجی و نهمه‌ندا به‌کوژت چوو بیست و سێ هه‌زار موستمان بوون. جگه له‌وانه که مرد و کوژراوانی نه‌ملا و نه‌ولا‌بوون که له که‌ناران که‌وتبوون و بیست هه‌زار که‌سی موستمان به‌دیل گیران.

به‌هه‌رجۆرتیک بووبی، نه‌و شه‌ر و هه‌نگامه‌یه‌ زیانی ئیسلام بوو نه‌ک سوود. له‌ دوا‌ی نه‌وه‌ش گه‌لیک جارانی دیکه‌ش شه‌ر و کوژتار و کیشه له‌نیوانی ئیسلام و گورجدا روویداوه. سالی ۵۵۹ که ۳ سال پاش هه‌نگامه‌ گه‌وره‌که، نه‌تابه‌گ یولت‌ز جاریکی دیکه‌ش له‌شکری هه‌لگرت و چووه‌سه‌ر ئانی و به‌کوژتار و خوین‌پێژی گرتی و دای به‌«شاهنشای کوری مه‌حمود» که نه‌وده‌مه‌ شاهنشا پیشه‌وا و سه‌رهاتی به‌مه‌اله‌ی شه‌هربارانی شه‌دادیانی کورد بوو و له‌سه‌ر نه‌و خا‌که دامه‌زرانده‌وه.

کیسه‌روی له به‌خشی سییه‌مدا و له لایه‌ره ۷۱دا له «ئالیشان»ی میژوونوویسی نهمه‌نی وهرده‌گری و ده‌لئی که: شاهنشا به‌«نهمیر شا» ناوبراوه. به‌خه‌تی نهمه‌نی له‌سه‌ر دیوارانی ئانی که سالی ۵۶۹ هه‌ نوویسه‌راوه‌ته‌وه ئه‌م عیباره‌ته‌یه: «نهمیر سو‌لتانی کوری نهمیر مه‌حمود نه‌وه‌ی مه‌نچه‌هر» و له‌گه‌لیک نوویسه‌راوان و نقوشاندا به‌«سو‌لتان» ناوبراوه. به‌لام له‌نیو ئیسلام و ته‌ئریخه‌کاندا به‌شاهنشا ناسراوه.

نه‌و نه‌قشه‌ی که له‌سه‌ر کا‌وله دیواره‌کانی ماونه‌وه و «ئالیشان» با‌سی کردوون و کیسه‌روی نوویسیویه‌تی‌هه‌ نه‌مانه‌ن: «من که سو‌لتان مه‌حمودی کوری شاورى کوری مه‌نچه‌هری شه‌دادی، بو‌جانفیرازی با‌پیر و فرزه‌ندانی خو‌م، وامان فه‌رموو که به‌ینه‌ دۆستی وه‌قتای نه‌رسی مه‌سجهر نه‌بولعه‌مران ئوستازگان. مه‌ر و وشترکپن و فروشتن هه‌م لێ‌رده‌ا فه‌رمانان دا که نه‌که‌ن هه‌رکه‌س. ته‌عنه له‌م فه‌رمانه‌ بدات گرفتاری خه‌شمی خودای ته‌عالا‌ بیت. فی تاریخ سنة خمس وتسعين وخمسائه». کیسه‌روی ده‌لئی: له‌و فه‌رمانه‌ وا ده‌رده‌که‌وئ که له‌ مزگه‌وتدا مه‌ر و وشتر فروشتن قه‌ده‌غه‌کراوه. به‌لام عیباره‌ته‌که زۆر وینه‌چوو و پشتیوه و له‌نیوانی «سو‌لتان» کوری مه‌حموده‌ وشه‌ی «کی» که ئیملا‌ی کۆنی «که»یه و حه‌رفی ره‌بته و میژوونوویسه‌کان به‌ناویان زانیوه، به‌لام وامان بو‌ ئاشکرا بووه که ناوی «کی - که - سو‌لتان» بووه وه‌کو: که‌یقوباد و که‌یکاوس و که‌یخوسه‌رو. هه‌روه‌کو ئیستا به‌راستی له‌ سه‌ره‌وردی شاهنشا ئاگادار بووبین تا سالی ۵۷۰ هه‌ پادشاهی کردووه. کیسه‌روی که له‌ فاروقی وهرگرتوه‌ ده‌لئی: گورجیان مانگی ره‌بیعی یه‌که‌می سالی

(۵۷۰) لینگیان دا سەر ئانى و به زۆر ئه و شارهبان له شاهنشا گرت و تالانيان كرد و ويستيان بو خويان پادشايه كي له سەر دانين، به لام شاهنشا لينگي دا سهربان و هه لمه تي برد و به هيتز و تيني خوي شاري گرته وه و گورجيانى به كوژتار دهركردن و ئانى ديسان هيتاوه ژير فه رمانيه وه. به لام نوويسراوه كانى سهر ديوارانى ئانى كه مابوون و له سالى ۵۹۵ دا نوويسراون به چاكي وشيارمان ده كاته وه و تيمان ده گه ييتنى كه شاهنشا تا ئه و ساله پادشاي ئانى بووه. به لام سى شهش سال پادشاهيه ي چۆن كرده وه و چۆن ژياوه و گوزهرانى له چ پايه يه كدا بووه و پايان و دواميني به چي گه يشتووه، له ئيمه نادياره، له وه پتر له م پادشايه ئاگادارنن و واده زانن كه سالى ۵۹۵ پايانى فه رمانه وايي شاهنشا و دواميني بنه ماله ي شه داديانى كوردى راواديان بووه له خاكي ئانى و ئاران و دووين و ئه رمه نستاندا.

به پيتى نوويسيني كيسره وي به خشى ستيه مي، «شهرباران گمنام» كه له زهيلي ئه و ته ئليفه يدا به دريژي باسي كرده وه و له «ئالیشان» وهرده گرتي، سالى ۵۹۶ شاري ئانى له دهست شاهنشا دهركه وت و بنه ماله ي شه داديانى كورد چيديكه به سه ريده فه رمانه واييان نه كرد. پادشاهي ئانى كه وته دهست ئه رمه نبيان. دريژه ي پايانى كاري شاهنشا له زهيلي به خشى ستيه مي «شهرباران گمنام» دا ديتته بهرچاو. به لام له لاي من له وساله دا شه داديان له پادشاهي كه وتوون و پايانى كاريان هاتووه و دوامينيان چي بووه و چۆن له ناوچوون، تاريخ و ناديار و نه.

فەلسەئە شەشەم

شەهريارانى كوردى راوديان

ئەيووبىيان^(۱)

ئەم بىنەمائى شاهنشاي كوردان لە دووين لەلای كوردانى شەداديان بوون. شادى لە دەورى مەحمودى كورى ئەبولسوار چووه مووسل و تەكرىت.

ئەيووب و شىركىزى كورانى شادى لە نىوهرپاستى سالانى ۵۰۰ھ دا چوونەلای نورهدين زەنگى شۆرش و پشيوى گەرمەى بوو. سالى ۵۵۹ھ (۱۱۶۴م) جارېك و سالى ۵۶۲ھ (۱۱۷۷م) جارى دووهم شىركۆ و سەلاحەدين -كە جىگاي سەربەرزى ئىسلام و كوردن- چوونە مىسر. شىركۆ بوو بەوھەزىرى «العاضد» و لەناكاو مرد و سەلاحەدينى برازاي لە جىتى دانىشت و بوو بەوھەزىرى «العاضد»ى خەلىفەى «فاطمىيە» لە مىسر و بە «الملك الناصر» لەقەب كرا. سالى ۵۶۴ھ مەموو خاكى مىسرى گرت. سالى ۵۶۵ھ (۱۱۷۱م) «العاضد» لە گىيانەلادا بوو، لە خىلافەتى عەزلكرد و خوتبەى بەناوى خەلىفەى عەباسى خوتىندەوھ و مەزھەبى شافىعى كرده بناغەى سەلتەنەتى.

سالى ۵۶۹ھ (۱۱۷۴م) بەمردنى نورهدين زەنگى سەلاحەدين بوو بەشاهنشاي خاكاني حىجاز و يەمەن و شام و فەلەستىن كەوتە ژئىرفەرمانىيەوھ. سالى ۵۸۱ھ (۱۱۸۵م) جىزىر و مووسل و خەلات و شارەزوورى كەوتە دەست. ۲۷ى مانگى سەفەرى ۵۸۹ھ (۴ مارتى ۱۱۹۳) سولتان سەلاحەدين لە دىمەشق مرد و تىرەى ئەيووبىيان ھەروھكولە لىستەى ھاتوودا باس دەكرىن دەستيان بەپادشاهى كردووه. مەلىك عادىلى براى سەلاحەدين لە سالانى ۵۹۶ھ (۱۱۹۹م) بەسەر ھەموو تىرەكانى ئەيووبىياندا زالبووه و ناوى شەھنشاهى پىدرا.

ھەروھكو بەرىز لە لىستەدا دەخەرتتە بەرچاوان و تىرەى ھەزبانى لە ھەولتەر لە پىش ئەواندا كە دەستى پىكردبوو، ئەوانىش تىرەيەكى ئەو راوادىانى كوردى موكرىانن. ئەمەيە لە ھاتوودا باسيان دەكەين كە لە ھەولتەر ھوكمرانىيان كردووه.

(۱) لىوھەرگى ئەم فەسلە «دول اسلامىيە» قىسمى چوارەم لاپەرە ۸۸ - ۱۰۶ تەئلىفى «ئىستەلەى لەن پوول» بەتوركى تەرجەمەكراوى خەلىل ئەدھەم «دائره المعارف الاسلامىيە» جلدى ئەوھل و «ابن الاثير» و «طبرى» يە.

کوردی ئه یووبییانی میسر

هه‌جری	میلا‌دی	
٥٦٤	١١٦٩	مه‌لیک ناسر سه‌لاحه‌دینی یوسف کوری ئه‌یووب
٥٦٩	١١٧٤ سو‌لتان سه‌لاحه‌دینی
٥٨٩	١١٩٣	ئه‌له‌زیز عیمادودین عوسمان
٥٩٥	١١٩٨	مه‌نسور محه‌مه‌دی عوسمان
٥٩٦	١١٩٩	عادیلی ئه‌وه‌ل سه‌یفودین ئه‌بویه‌کری
٦١٥	١٢١٨	کامیل ناسیرودین محه‌مه‌دی
٦٣٥	١٢٣٨	عادیلی دووهم سه‌یفودین ئه‌بویه‌کری
٦٣٧	١٢٤٠	سالح نه‌جمودین ئه‌یووبی کوری کامیلی
٦٤٧	١٢٤٩	موعه‌ززه‌م توورانشای مه‌نسوری خه‌لیلی
٦٤٨	١٢٥٠	شه‌جهره‌توودور (ژنی سالح نه‌جمودین ئه‌یووب) ^(١)
٦٤٨-٦٥٠-١٢٥٢	١٢٥٢-١٢٥٠	ئه‌شره‌ف موزه‌فه‌ره‌دین مووسا

سه‌رنج: مه‌ملووکانی میسر به‌سه‌ریاندا زالبون

کوردی ئه‌یووبییانی دیه‌شق

هه‌جری	میلا‌دی	
٥٨٩	١١٩٣	فه‌زل نورودین عه‌لی
٥٩٢	١١٩٧	عادیلی ئه‌وه‌ل سه‌یفودین ئه‌بویه‌کر
٥٩٦ - ٦١٥	١١٩٩ - ١٢١٨	(له‌گه‌ل میسر بوونه‌وه‌ یه‌ک)
٦١٥	١٢١٨	موعه‌ززه‌م شه‌ره‌فودین عیسا
٦٢٤	١٢٢٧	ناسر سه‌لاحه‌دین داود
٦٢٦	١٢٢٨	ئه‌شره‌ف موزه‌فه‌ره‌دین مووسا (میافارقین)ه
٦٣٥	١٢٣٧	سالح عیمادودین ئیسماعیل
٦٣٥	١٢٣٧	کامیل محه‌مه‌د (له‌ ئه‌یووبییانی میسر)ه

(١) به‌ناوی «شجرة الدر» له‌سه‌ر مینه‌ره‌ان خوتبه‌خوتندراوه و له‌سه‌ر دراو به‌مجۆره‌ سککه‌ی به‌ناوی لیدراوه: «المستعصمية الصالحية، ملكة المسلمين ووالدة الملك المنصور خليل».

۱۲۳۷	۶۳۵	عادیلی دووهم (له ئه یوووییانی میسر)ه
۱۲۴۰	۶۳۷	سالح نه جمودین ئیسماعیل (له ئه یوووییانی میسر)ه
۱۲۴۰	۶۳۷	سالح عیمادودین ئیسماعیل (جاری دووهم)
۱۲۴۵	۶۴۳	سالح نه جمودین ئه یووب (جاری دووهم)
۱۲۴۹	۶۴۷	موعه زهم تورانشا (له ئه یوووییانی میسر)ه
۱۲۶۰-۱۲۵۰	۶۵۸-۶۴۸	ناسر سه لاهه دین یوسف (ئه یوووییانی هه له ب)
سه رنج: مه غۆل به سه ریاندا زāl بوون		

کوردی ئه یوووییانی هه له ب

میلا دی	هیجری	
۱۱۹۳	۵۸۹	زاهیر غیاسودین غازی کوری سه لاهه دین
۱۲۱۶	۶۱۳	عه زیز غیاسودین محمه دی کوری زاهیر
۱۲۶۰-۱۲۳۶	۶۵۸-۶۳۴	ناسر سه لاهه دین یوسفی کوری عه زیز محمه د
(ئه یوووییانی دمه شق)		
سه رنج (۱): ناسر و زاهیر غازی، کورانی عه زیز، مانگی جه مادی ئه وه ل (۶۵۹) هۆلا کۆ		
کوژتنی و عه زیز کوری ناسر به دیل چوو		
سه رنج (۲): مه غۆل به سه ریاندا زāl بوون.		

کوردی ئه یوووییانی به عه له ب

میلا دی	هیجری	
۱۱۴۶-۱۱۳۹	۵۴۱-۵۳۳	نه جمودین ئه یووب
۱۱۷۸	۵۷۴	موعه زهم تورانشا کوری نه جمودین ئه یووب
۱۱۷۹	۵۷۵	عیزه دین فره و خشا کوری شاهنشا
۱۱۸۲	۵۷۸	ئه مجه د به هرامشای کوری فره و خشا
۱۲۳۰	۶۲۷	ئه شرف موزه فره و دین مووسای کوری عادیلی ئه وه ل
۱۲۳۷	۶۳۵	سالح عیمادودین ئیسماعیل
۱۲۴۶	۶۴۴	سالح نه جمودین ئه یووبی کوری کامیل (ئه یوووییانی میسر)
۱۲۶۰-۱۲۴۹	۶۵۸-۶۴۷	والی ئه یوووییانی
سه رنج: مه غۆل به سه ریاندا زāl بوون.		

کوردی نه‌یووبییانی حەما

هه‌جری	میلادی	
۵۷۴	۱۱۷۸	موزه‌فەر ته‌قیودین عومهری کورێ نورودین شاهنشا
۵۸۷	۱۱۹۱	مه‌نسور محەمه‌دی کورێ موزه‌فەر ته‌قیودین
۶۱۷	۱۲۲۰	ناسر قلیج نه‌رسه‌لان کورێ مه‌نسور محەمه‌د
۶۲۶	۱۲۲۹	موزه‌فەر ته‌قیودین مه‌حمود کورێ مه‌نسور محەمه‌د
۶۴۲	۱۲۴۰	مه‌نسور محەمه‌دی کورێ موزه‌فەر ته‌قیودین
۶۸۳-۶۹۸	۱۲۸۴-۱۲۹۸	موزه‌فهری سییه‌می مه‌حمودی کورێ مه‌نسوری دووهم
		کوردی نه‌یووبییانی حەما که له‌لایه‌ن مه‌ملوکانی میسره‌وه کران به‌پادشا.
۷۱۰	۱۳۱۰	موئه‌به‌ده عیماودین نیسماعیل نه‌بولفیدا
۷۴۲-۷۳۳	۱۳۴۱-۱۳۳۱	ناسرودین محەمه‌د (نه‌فزەل) .

کوردی نه‌یووبییانی هوس

هه‌جری	میلادی	
۵۷۴	۱۱۷۸	محەمه‌د کورێ نه‌سه‌دودین شێرکۆی کورێ شادی
۵۷۱	۱۱۸۵	موجاهید شێرکۆی کورێ محەمه‌د
۶۳۷	۱۲۳۹	مه‌نسور ئیبراهیمی کورێ موجاهید شێرکۆ
۶۴۴ - ۶۶۱	۱۲۴۵ - ۱۲۶۲	نه‌شرف موزه‌فه‌رودین موسای کورێ مه‌نسور
		سه‌رنج: مه‌ملوکانی میسر به‌سه‌ریاندا زالبوون

کوردی نه‌یووبییانی میانارقی (هزیره)

هه‌جری	میلادی	
۵۹۶	۱۲۰۰	نه‌وحەد نه‌جمودین نه‌یووبی کورێ عادیلی کورێ نه‌یووب

(۱) نه‌بولفیدا موئه‌ریخی به‌ناوبانگی کورێ موزه‌فه‌ری علی کورێ موزه‌فه‌ری دووهم کورێ ته‌قیودین مه‌حمود کورێ مه‌نسوری نه‌وه‌ل کورێ موزه‌فه‌ری نه‌وه‌ل کورێ نورودین شاهنشا برای سولتان سه‌لاحه‌دین بوو. کورێ نه‌جمودین نه‌یووب کورێ شادی.

۱۲۱۰	۶۰۷	نەشرەف موزەفەرودین مووسای کورپی عادیلی ئەوەڵ
۱۲۲۰	۶۱۷	موزەفەر شەهابودین غازی
۱۲۳۰	۶۲۷	(زالبوونی مەغۆل بەیەكجاری نا)
۱۲۶۰-۱۲۴۴	۶۵۷-۶۴۲	کامیل ناسرودین محەمەد کورپی موزەفەر شەهابودین غازی
		سەرئەنچ: مەغۆل بەسەریاندا زالبوون
؟	؟	خەلیلی دووهمی کورپی سلیمانی ئەوەڵ
؟	؟	سلیمانی دووهمی کورپی خەلیلی دووهم
؟	؟	خەلیلی دووهم (جاری دووهم)
؟	؟	حوسینی کورپی خەلیلی دووهم
۱۲۵۴ - ؟	۹۳۰ - ؟	سلیمانی دووهم (جاری دووهم)
		سەرئەنچ: عوسمانی بەسەریاندا زالبوون.

کۆرەدی ئەییووبییانی هەسەنگیف

میلادی	هه‌یجری	
۱۲۳۲	۶۲۹	سالح نەجمودین ئەییووبی کورپی کامیلی کورپی عادیلی ئەوەڵ
۱۲۳۷	۶۳۵	موەزەم تورانشای کورپی سالحی نەجمودینی ئەییووب
۱۲۵۰	۶۴۸	موەحەد تەقیودین عەبدوڵلای کورپی موەزەم تورانشا
۱۲۶۰	۶۵۸	«مەغۆل بەسەریاندا زالبوون»
؟	؟	کامیل ئەبویه کری ئەوەڵ کورپی عەبدوڵلا
؟	؟	عادیل موچیرودین محەمەدی کورپی ئەبویه کر
؟	؟	عادیل شەهابودین غازی کورپی محەمەد
۷۸۰		سالح ئەبویه کری دووهمی کورپی غازی
		۱۳۸۸
۱۳۷۸	۷۸۰	عادیل فەخرودین (عیزودین) سلیمانی کورپی غازی
	؟	نەشرەف شەرەفودین ئەحمەدی کورپی سلیمان
	۸۳۶	سالح (لە دواى کامیل) سەلاحودینی کورپی خەلیلی
۱۴۳۴		کورپی عوسمانی کورپی ئەحمەد

۱۴۵۲	۸۵۶	ناصر کورې خه لیل کورې عوسمانی کورې نه حمده
۱۴۵۲	۸۵۶	کامیل نه حمده دی دووهمی کورې خه لیلی کورې نه حمده
۱۴۶۱	۸۶۶	۸۶۶ عادیل خه له فی کورې محه مه دی کورې نه حمده
۱۴۶۱		سهرنج: ئاقتوینلئوویان به سهریاندا زالبوون

کوردي نه یووبسیانی که رهک

میلادی	هیجری	
۱۱۸۸	۵۸۴	عادیلی نه وه لئی کورې نه جمودین نه یووبی نه وه ل
۱۱۹۵	۵۹۲	موعه ززه می کورې عادیلی نه وه ل
۱۲۱۸	۶۱۵	ناصر داودی کورې موعه ززه می عیسا
-۱۲۴۹	۶۴۸ - ۶۶۱	موغیسی فه تخودین عومهری کورې کامیل کورې عادیلی نه وه ل ۱۲۶۳

سهرنج: مه ملووک میسر به سهریاندا زالبوون

کوردي نه یووبسیانی یمه ن

میلادی	هیجری	
۱۱۷۳	۵۶۹	موعه ززه شه مسودین تورانشای کورې نه جمودینی نه وه ل
۱۱۸۱	۵۷۷	سه یفولئیسلاام ته غتگین نه حمده دی کورې نه جمودینی نه وه ل
۱۱۹۶	۵۹۳	موعیزودین ئیسماعیلی کورې ته غتگین
۱۲۰۱	۵۹۸	ناصر نه یووبی کورې ته غتگین
۱۲۱۴	۶۱۱	موزه فر سلیمانی کورې شاهنشای کورې موزه فهری
		کورې نورودین شای کورې نه جمودینی نه وه ل
۱۲۲۹-۱۲۱۵	۶۲۶-۶۱۲	مه سعود سه لاحودینی یووسفی کورې کامیل
		محده مه دی کورې عادیلی نه وه ل
		سهرنج: به نی ره سوول به سهریاندا زالبوون.

وینہدہ کی جوانی و شہنکی ژنی موکریان سالی
۱۹۲۸ م له سابلانخ ودرگیراوه

مه‌جید میرخان موکری

نمونه‌ی عوله‌مایه‌کی موکریان
(مه‌لا محهم‌د سه‌عید سه‌در
ئه‌لعوله‌ما) مانگی ته‌مووز
۱۹۳۷ وه‌فاتی کرد

وینه‌یه‌کی په‌هله‌وانی موکریان
(میرزا فه‌تاح قازی و
کورنیک) سالی ۱۹۱۴
وه‌رگیراوه. مانگی کانوون
۱۹۱۵ روس شه‌هیدی کرد

سەردار موکری (محمدەد
عەلی خان) بە بەرگی
پەهلەووییە ساتی
١٩٣٠ وەرگیراوە

نمونه‌یه‌کی بەرگی کوردیی
موکریان (قەدرەنی ئاغا
مامەش)

هه‌لکه‌وتی دیریکی له کوردستاندا

هوسین حوزنی موکریانی

چەند ڕوونکردنەوهیەکی پێویست

ئەم بەرھەمە بەنرخەیی بەردەست سێ بەش دەگرێتە خۆی، کە ھەر بەشەیی بەسەردێری یەكەم بابەتی دەبەستەمەوہ:

(١) پشێوی ورمی.

(٢) ئێران بارزانییەکان دەردەکات.

(٣) شێخ ئەحمەد بارزانی و خزم و براکانی لە سورگومیدا.

بەشی یەكەم و دووھم لەنێتو تۆتی پەراوێکی سەرەخۆدا نووسراونەتەوہ و بەدوا بەرھەمی بیری بەھەشتی داماو (حوسێن حوزنی) موکریانێ مامم دەژمێردیت؛ چونکە پێشەکیکی لە ١٩٤٧دا تەواو کردووہ و لە ١٩٤٧/٩/٢٠ لە بەغدا دوامالایەیی لە دونیای ڕۆشن کردووہ.

لەم دوو بەشەدا هیندیک باس ھەن لێک داپراون بەھۆی ھاتنە نێوہی هیندیک بابەتانی دی؛ وەیا هیندیک بابەت ھەن دوویات کراونەتەوہ؛ ئەویش لەبەر جیابواری سەرچاوەکانی دووبارە کردوونەتەوہ. بەلام ئێمە دەستکاریمان نەکردوون و ھەرەکو خۆیان لە شۆینی تاییەتی خۆیدا بلاومان کردوونەتەوہ.

لە کۆتایی بەشی دووھەدا هیندیک زانیاری نەیتی لەشکری عێراقی تۆمار کردووہ کە پێوہندی راستەوخۆی بەبزووتنەوہکانی بارزانیوہ ھەیە. دەبێت سەرچاوەی زانیاریکانی چەند ئەفسەرێکی کورد بووبن؛ نەک دەزگەکانی راگەیانندن.

بەشی سێھەمی ئەم چاپکراوہ بەشیکە لە دەستنووسیکی دی تاییەت، لە بارەیی مێژووی «بارزان»ە، بەلام بەداخوہ ھەر ئەوئەندەیان پارێزراوہ و ماوہ.

نوسەری ئەم بەرھەمەیی بەردەست لە سالی ١٩١٤دا چاپخانەییەکی لە ئەلمانیا کەپوہ و لە سالی ١٩١٥دا لە شاری ھەلب دايمەزاندووہ و لە سالی ١٩٢٥دا ھیناویەتە ڕواندۆز و لە دواییدا گۆتزراروہتە شاری ھولتیری دێرین و تا ئەمڕۆش ھەر ماوہ. ئەم نامێرەیی چاپە بەیەكەمین ماکیئەیی چاپ دەژمێردرێت کە لە لایەن کوردیکەوہ کرابێت و لە کوردستاندا دامەزراوەت و لە ڕازەیی ڕۆشنبیری کوردیدا بووێت. بەھەشتیان حوسێن حوزنی مامم و گیوی باوکم بۆ یەكەمین جار نامێری وینەگرتیان ھیناوەتە کوردستان و وینەیی گەورەپیاوان و ڕۆشنبیرانی کوردی سەرتاپای کوردستانیان پێ گرتووہ.

بەھەشتی حوسێن حوزنی بەیەكەمین مێژوونووس دەژمێردرێت کە مێژووی کوردی بەزمانی کوردی نووسیوہتەوہ.

حوسپین حوزنی لهو زانا تاک و تهرایانهیه که بۆ کورد ژباوه و پژهی رۆشنبیری کوردی نه بۆ پاره و پوول و نه بۆ پله و پایه کردووه؛ به لکو به پێچه وانه، ئهم پێهه و هی ژبانی زۆرتین دهرفه تی کار و سه هودا و مالداریتی له دهست چوواندووه و دوو چاری دهرده سه ریکی زۆری کردووه.

گرنگی نهو به رهه مه له وه دا خۆی ده نویتیت، که له لایهن میژوونووسی و رۆژنامه نووسی که وه نوو سراوه، که نرخ ی پروداوه کانی سه رده می خۆی زۆر له لا گرنگ بووه، بۆیه رۆژ به رۆژ له گه لیاندا ژباوه و به نه مانه ت هه موویانی تۆمار کردووه، ئهمه له کاتی که دا له کوردستان دوور خرابووه و له به غدا ده سته سه ر بوو، نووسینی ئهم جۆره باب ه تانه ش قه دهغه بوون. یانی سزای دوور خسته وه و ده سته سه ریش نه یان توانیوه یسته ی پژه کوردی نووسینی میژووی کوردی لی پسیتن.

به رهه می به رده ست له بواری رۆژنامه گهری کوردیدا به یه که مین باب ه تی رۆژنامه نووسی ده ژمی ریت، چونکه به گشتی ژیده ره کانی جگه له خۆی ده سته گه کانی پاگه یاندنی نه وسا (رۆژنامه، کوژار و پادیو) بوون و هه روا له وه شدا به یه که مین به رهه م داده ندریت که بزووتنه وه و پروداوه کانی کوردی له کاتی خۆیدا باب ه تانه و زانستانه تۆمار کردووه.

پێزدار کاک مه سعود بارزانی له ۱۹۹۷/۷/۱۷ دا له گه ل من و د. جهمال دا بهم جۆره له به هه شتی حوزنی دوا: له سالی ۱۹۷۱ دا له له ندهن بووم. نازانم چۆن هاملتون زانی من له ویم و هه ولیدا من ببینیت. لهو باسانه ی که له گه ل ما کوردی، باسی مامی تو بوو، خوشکه کوردستان! هاملتون گوتی: حوسپین حوزنی زۆر خزه مه تی میله ه تی کوردی کردووه؛ کورد قه رزداریتی. جا جهنابی پووی له ئیمه کرد و فه رمووی: ئیوه چ ده خوازن تا بۆ ئهم رۆژنامه نووس و میژوونووسه ی بکه ین؟

له وه لا ما گوتم مۆزه خانه یه که به نیتوی مام و باوکم بکرت و هه موو که ره سه کانی چاپ، وینه گرتن و به رهه مانی بیرى سه دان نوو سه رانی کوردی و... تیدا به یار تیریت. جهنابی نهو پێشنیازه ی به خۆشیی هه په سند کرد و له سه ر داخوازیان له ۱۹۹۷/۷/۱۹ داوا کارێکم پێشکیش به وه زا ره تی رۆشنبیری کرد بۆ دامه زراندنی ئهو موزه خانه یه، به لام له بهر هیندیک هۆی لاوه کی تا ئیسته نه تاندراره هه نگا وێکی نه وتو بۆ ئهم پرۆژه به بریت.

د. کوردستان موکریان

هه ولیر ۱/ ۱۹۹۹

به کورتی هه لکه وتی دیرکی له کوردستاندا

له رۆژنامه و پهیمانه کاندای

تهئلیفی: حوسهین حوزنی موکریانی

له بهغدا ۱۹۴۷

به کورتی ئهم هه لکه وتانهی له نیتوانی یهک دوو سالدا که له کوردستان به سه ر کورده کاندای هاتوه، وه له رۆژنامه و زمان و قسهی پیاوانی باوه ر پیکراوانه وه م کۆ کرد و ونه وه، وه هه رچیکی جیگای ئیعتیماد بێ، له م نامه دا گه یاند و ونه ته یهک و کرد و ونه ته ئهم نامه یه. وه هه ر به سه ردا هاتوو و رووداو یهک که وه ر مگرتبێ، جیگالی وه رگرتوه که م نیشان داوه؛ بۆ ئهمه ی راست یا چهوت که وه رگیرا بێ، به خریته عه وه ده ی جیگا لی وه رگیرا وه که وه. چونکه من ته نیا هه ر خه ریکی وه رگرتن و نووسینه وه یهک بووم که دواتر له رۆژنامه و به یانه کاندای ره سمی بلا و کرا وه ته وه. من خۆم وشه یهک له لایه ن خۆمه وه نه خستۆته سه ر. وه مه به ستیشم له نووسینه وه ی ئهم نامه یه، ته نیا مانه وه ی ئهم هه لکه وت و سه ره بو ردا نه بۆ لاپه ره یهکی ته ئریخییه بۆ چه ندان سه ده ی هاتوو؛ نهک بۆ ئهمه رۆ و سه به یه نێ.

موئه للیف:

حوسین حوزنی موکریانی

به غداد ۱ - ئه یلول ۱۹۴۷

به‌شی یه‌که‌م

پشویی ورمی^(۱)

رۆژی ۳۰ سییه‌می مانگی نازهر ته‌شرینی دووهم ۱۳۳۴ له ته‌ورتزه‌وه سه‌ره‌هنگ نه‌حمده زه‌نگنه و عومهر خان شکاک چوونه ورمی.

پاسگای قوشچی

دیوکراته‌کان له هه‌موو لایه‌که‌وه خه‌ریکی پێکی و دامه‌زراندنی نیزامی بوون؛ هه‌رواش له ورمی ده‌ستیان دا‌بووی. له رۆژانی ۲۰ ی نه‌سفه‌ند (شوبات) دا یه‌که‌م پاسگا که له‌لایه‌ن دیوکراتییانه‌وه ده‌وره درابوو، پاسگای قوشچی بوو. دانیه‌شتوانی نه‌و پاسگایه‌که مه‌ئمووری حکومه‌تی بوون، چهند جار هاواریان له ورمی کرد؛ یارمه‌تییان خواست؛ بێ سوود بوو. له پاشان دیوکراتییه‌کان له ژاندارمه‌ی ورمی ده‌خوازن که ئوقۆیلی لۆری و نه‌فسه‌ریک و چهند که‌س نیزامی بنێرن با نه‌وانه له ده‌وره‌دان پزگارکه‌ن.

له‌سه‌ر نه‌وه فه‌وجی ژاندارمه‌یی لۆریه‌ک و نه‌فسه‌ریک و سێ ژاندارمه ساز ده‌کا بیاننێری؛ به‌لام چونکه دورو‌پشت و دیهاتی شار زۆر پشێو بوو، نه‌وه‌ش پێک نه‌هات. سه‌ره‌هنگ زه‌نگنه دوو پیاوی گه‌وره ده‌نێرتیه دوویان که بگه‌ڕێنه‌وه ورمی و به‌هه‌موو ئاواپی و پاسگا‌کان پاده‌گه‌یه‌ندری چۆلی که‌ن و خۆ بگه‌ینه‌و نێو شاره‌وه.

له‌م کاته‌دا که کاربه‌ده‌ستانی حکومه‌تی له پاسگایه‌کان ده‌رده‌که‌ون بگه‌ڕێنه‌وه ورمی، له پاسگا‌دا ۶۷ که‌س هه‌بوون، که هه‌موویان مه‌ئموور بوون، ده‌وره‌درابوون وه ته‌نگه‌یان پێ هه‌لچنرابوو. نه‌وانیش به‌ره‌هه‌ل‌ستیان ده‌کرد. سه‌ره‌هنگ زه‌نگنه به‌له‌ز دوو پیاوانی ناردن که فریاکه‌ون. دوو تانک و دوو ئوقۆیلی زرتیدار و چهند که‌سیکی جه‌نگی ناردن. که به‌هاواریا‌نه‌وه بچن.

رۆژی ۲۵ ی نازهری ۱۳۲۴ هه‌ردوو تانک و هه‌ردوو ئوقۆیلی زرتیدار له ورمی ده‌رکه‌وتن. که نیو فرسه‌نگ له شار دوورکه‌وته‌وه، ته‌ماشایان کرد که‌وا زێڕۆ به‌گ و

(۱) له رۆژنامه‌ی جیهانی پاک. ژماره (...). وه‌رگیراوه.

ههزاران کوردی جهنگی دهست بهتفهنگ هاتن و پیشیان پتگرتن. شهر و گولله و ناگرباران دهستی پی کرد. له پایاندا تانکیتک له کارخرا و له دواى ۲۴ سهعات تانکی دووهم و دوو زرتدارهکان بهشپزهیی گهراڼهوه ورمى.

بهلام نهو ۶۷ کهسى له بالانش دهوره درابوون، زور چاک شهریان دهکرد. له نهجامدا ۲۸ کهسیان لی کوژرا و پاسگای بالانش خوی بهدهستهوه دا. زیترو بهگ بهدهمانچه ههلیکوتایه سهر حاجی عهلی خان شووشهوانی که بیکوژی، بهلام دایکی زیترو بهگ بوی دهپارپتسهوه و رزگاری دهکات لهوتیه ههموویان دهبن بو ورمى. له پتی زهراوه بو تهوریزیان بهپی دهکهن.

دهورهانی ورمى

کوردهکان له ههموو لاییکهوه پاسگاگان داگیر دهکهن و پهلامار دهبنه سهر ورمى. سهرهنگ زهنگنه فەرماندهی پادگان و سهرهنگ نووربهخش فەرماندهی ژاندارمه، کۆمهلهیک دهبهستن، لهم بابتهوه قسه دهکهن. بهمه بپیار دهدهن که ژاندارمه تیکهک بههیزی پادهگان بی. لهسهر نهوه ناوچهی ههنگی خویان چۆل دهکهن و گواستیانهوه و چوونه خانوبههه بی سیم.

س زرتداری پر چهک

له دواى نهوه که نهو دوو ههنگ بوون بهیهک، بهتیکهلاوی ههموو دهروازهکانی شاریان پارازت و بهدانیشتوانی شاریشیان راگهیاند که ههر کهس غهیره نیزامی و بیتگانه بیین، بیگرن و بیبهنه ههنگ؛ نهگهر خویان بهدهستهوه نهدا، بیانکوژن. نهوه بو نهوه بوو که ههر کوردیک بووه.

بهلام بهبهراوهژووی نهمر پرویدا؛ دانیشتوانی شار له ههر لایهکهوه ژاندارمهیان بدیبایه دهیانکوژت. بهراستی نازاری ژاندارمه زور درا، داخ و کولی کۆتهیان پی پشتن. چونکه ژاندارمه میلهتی زور رهنجیده و عاجز کردبوو له حکومەت.

روژی ۲۴ ی نازهری ۱۳۲۴ ژاندارمهکان - که لهبهردهرگای زهنجیر (دهروازهی شار) پاسیان دهکرد- تهماشایان کرد کهوا سی ئوقویلی زرتدار هاتن. ههموو پر کرابوون له چهکی جهنگی. رایاندهگرن و بهسهرهنگ زهنگنه رادهگهینن. سهرهنگ زهنگنه فرمان دهدا که بیانبهنه پادگان. بو نهوه سی کهس دهکهنه مهئمووریان. له پاشان وهلام دهردی که

نهوانه لهشکری سوورن، که نهو کاته له نیراندا بوون. نهوانیش ناهلین زرتیدارهکان بیهن. سهرهنگ تانکیک دهکاته مهئموور که له پشت کووچهکانهوه بچی پشت له زرتیدارهکان بگری و ناچاری کا خو بدنه دهست زرتیدارهکان بیهنه پادگان. له دواي کیشه و ههرا، دوو زرتیدار دهبرینه پادگان و هی سییتم رووسهکان بو خویان دهبن. نهو دوو زرتیدارانه پر بوون له چهکی جهنگی نیزامی.

دانیشتوانی شار که نهو هیان زانی بهجاریک وهرگهړان، روویان بههر حکومته نا. رووسهکان تا رۆژی ۲۵ ی نازهري ۱۳۲۴ ټیکهټ بههیچ کاریک نهدهبوون. بهلام لهو رۆژه بهدوا، رووس ټیکهټ بهههموو کاریکی هاتووهپیش بوون.

یهکیک له مهاجیرانی قهوقاز لهلاین مودیری شورتهوه گیرابو؛ دهیانبرده مهرکهز. له پیگادا چهکی پی بوو شورتهکهی گوللهباران کرد. گوللهیهک لهناکاو دهرچو له پهنجهریهکی دا که رووسی تیدا بوو. نهوه بوو بهمایهی نهمه، که جهنرالی رووس فرمانی دا که دهستهی لهشکر بهنیوشاردا بگهړین بوئاسایش. لهو رۆژهوه شارکهوته دهست دیوکراتیایانهوه. رووسهکان له جیگاګانی خویان دهرکهوتن و ههموو دایره و پوسته و جیگاګان دهخنه ژیر فرمانهوه. باغی فلاحته -که ناوچهی پادگان بوو- دهوره درا. نهو شهوه تا رۆژ چهک له کاردابوو؛ فیشهک ویزه دههات و تفهنگ و چهکه زلهکان شریقه و تهقهوتوقی بهگرمه بوو. ئوتمویل و تانک و زرتیدار له هاتوچووندا بوون. ههموو شار پر کرا له فیدائی. بو سبهینی زاندره کهوا ههموو شار داگیر کرا و کهوته ژیر فرمانی دیوکراتیایانهوه. رۆژی دووهم دهست کرا بهژاندارمه کوشتن تا نزیک چوار سهد و سی ژاندارمه کوژرا.

گرتنی سهرهنگ زهنگنه

سبهینی دوو قاقهز بو زهنگنه و نووربهخش ناردان که ئیمزای کهن. نهوانیش بهناچاری ئیمزایان کرد. دهستهجی گیران و خرانه ژیر چاودیری دیوکراتیایانهوه. رۆژی ۲ دهیماه ۴ی کانونی یهکه، ههردوو سهرهنگیان بهگرتوویی له پیگای زهراوه برده تهوړیز که محاکمه بکړین. سهرهنگ زهنگنه تا رۆژی گرفتاری ههرا له کوشت و تهقلادا بوو.

(۲) له نامهی ههفتهی جیهانی پاک. رۆژی یهکهمی فهورهدين ۱۳۲۶ / ۳۱ی مارت ۱۹۴۷ ژماره / م
 ۷ (۶۹) وهرگیراوه.

له و کاته دا کورده کان چيان کره

له دواى ئه وه که ديوکراته کانی نازه ربایجان به سهر ورمیدا دهسته لاتیان پهیدا کرد، دهسته کورده پر چه که کان ده چرژانه نیو شاره وه و له چهک و پتیوستی جهنگ ههر چیان دهسته و تبايه تالانیاں ده کرد و خهریکی دهستورد و دهسته لآت پهیدا کردن بوون به سهر نازه ربایجانیه کاندا. له هه موو لاهه تیتیان پرووده هاتن و له دهسته لاتیان دهخستن و ههر چهک و نامرازی جهنگیان که پتی دهره و هی ماویان دهست که وتبوو، کورده کان لیتیان دهستاندن. عه زیمی (عظیمی) دادگوسته ری (عدلیه) له تهو ریزه وه ده چیتته ورمی له به له دیه خه لکیتی زور له فیدایی و دانیشتهووی شار کۆده کاته وه؛ و تارپان بو ددها. له وده مه دا دهستیتی کوردی پر چهک ده چنه ژووره وه و فیدایی و نه هالی ههر به که به لایه کدا هه لدین. ناغای عه زیمی ههر ئه وه ندهی پتی ده کری خوی داویتیته پشت میتزی و تاره وه. کورده کان ههر که سی به چه کیان ده که ویتته چاو، دایده پلۆسن و چهکی ده کهن. که ته ماشا ده کهن ئه واهزیر له پشت میتز خوی شاردۆته وه و هاوار دهکا، که من وه زیری عه دلییه م چتان له من دهوئ. پتی ده لیتن ئیمه کاریتکمان به وه زیری تو نییه، ههسته بگه پتوه تهو ریز و ئیره به جی بئله. له ویتوه ده چنه یانهی فیدائییاں له ویش رادیۆ ده بین که واهه رباسی نازه ربایجان و جه عفره پیشه وه ربیه. به قۆنداغه تفهنگ له رادیۆکه ده دن و ده شکیتن.

شهری قووچه کانی ده دم (۲)

ناگوزیری نازه ربایجان و کوردستان پایانی هات. دانیشتهوانی زهنگان، میانه، تهو ریز، ورمی، له شهر دهستیان کیشاوه، هی ماوی خویان دا دهست له شکری تاران. له مه هاباد (سابلاخ) واهه ران و گه وه کانی دهسته ی نازادیخوایاں و ره ئیسی جه مهووری کوردستان، که قازی محهمه د و نه ندامه کانیان و سه یفی قازی و سه دری قازی، وایانده زانی هه موو کاروباری جه مهوورییه تی کوردستانیان جیبه جی کردوه و پتکه هیتراوه و دروشم و ئالا و سپا و چهکی به تاییه تی خویان پتکه وه ناوه، واهه رانه ته ژتیر محاکمه و له زندان چاوه نوژی بهری کرده وه کانی خویان ده کهن.

مه فزه زی ۳ی فوجی ئاهه ن به سه رکرده یی رئیسولته وه ول عاسمی (عاصمی) و ره ئیس شیخولئیسلا می له مه هاباده وه روو به ورمی که و تنه بزو و تنه وه. له کاتی چویندا وه لامیاں وه رگرت که دهسته له شکرتیکی کورده کان له ژتیر فره مانی زیتۆ به گدا له نزیکی بالانوش، که له ۲۳ کیلومه تری ورمیدا هه لکه و تنه واهه ی ناماده ی جهنگن.

دهسته مه‌فره‌زی فه‌وجی ئاهه‌ن به‌تانک و پتو‌ستی جه‌نگیه‌وه تا نزیک بالانوش په‌لاماریان برد. له‌وتوه به‌پیا‌دهیی ڕوو به‌ئاوایی بالانوش چوون و زه‌عیم (سه‌رتیپ) همایوونی له‌ پتیش له‌شکروه هیزی ئالییهی خسته بزواتن. همایوونی گه‌یشته بالانوش. زیرۆ به‌گ ده‌یه‌وئ پتیشو‌زی همایوونی بکا، له‌وکاته‌دا ته‌ق و توقی چه‌ک ده‌ست پێ کرا و هه‌را و پشیتیوی ڕوویدا. ئه‌ویش ئه‌مه‌ بوو که له‌شکر گه‌یشته نزیک ئاوایی، ده‌سته‌ی کوردان پتیشیان به‌له‌شکر گرت‌بوو. هه‌ردو‌ولا یه‌کتریان گولله‌باران کرد. ئه‌وه نزیک نیو سه‌عات به‌گه‌رمه‌ ناگه‌ریان بوو. ره‌ئیس‌ولعوره‌فایه‌کی له‌شکر و سه‌ربازیک ده‌کوژرئ. له‌وکاته‌دا زیرۆ به‌گ به‌همایوونی را‌ده‌گه‌ینیت، که ئه‌مانه‌ی گولله‌ داوێژن له‌ ده‌سته له‌شکری من نین، به‌لام ناحه‌زه‌کانن بزیه ئه‌مه‌ ده‌که‌ن تا‌کو من به‌دنام بيم. له‌سه‌ر ئه‌وه همایوونی فه‌رمان ده‌دا که چیت‌ر گولله‌ ناوێژرئ. شه‌ر ڕاوه‌ستا، سه‌رباز سواری ئوتومبیل و تانکه‌کانیان بوونه‌وه، ڕوو به‌ورمئ چوون.

زیرۆ به‌گ کیه‌؟

زیرۆ به‌گ به‌هادوری له‌ عه‌شیره‌تی هه‌رکییه که له‌ دورو‌پشتی ورمئ دا‌ده‌نیشته خه‌ربکی مه‌رداری بوونه. پیاو‌یکی ناسرا‌بوو که و‌لات پشیتیوی تیکه‌وت له‌ دوا‌ی ۲۰ ی مانگی یوو‌ر، که هه‌وا‌ی نیشتمانخواهی له‌ هه‌موو می‌شکێک‌دا جو‌لا‌یه‌وه و خۆی نو‌اند، ئه‌میش گه‌لیک که‌سانی له‌ ده‌ورو‌پشت خۆی گرد‌کردنه‌وه. به‌سه‌ر گه‌لی ئاوایی و دێهاتی کوردستان‌دا ده‌سته‌لاتی په‌یدا کرد. له‌ ده‌وره‌ی ورمئ نی‌رووی‌یکی پتیکه‌ نا به‌د‌رێژایی رێگای ورمئ و سه‌رده‌شت‌دا ئاواییه‌کانی خسته ژێر ده‌سته‌لاتیه‌وه.

زیرۆ به‌گ له‌ پتیش مانگی یوو‌ر، بزنی‌ک، مه‌رێکی نه‌بوو؛ ئه‌م‌رۆ ملیۆنێک دراوی هه‌یه. ئه‌م پیا‌وه گه‌لی مائی بی‌ سه‌ر و سامان کرد‌وه. له‌ ها‌تو‌چوونی سه‌رتیپ همایوونی بزۆ ته‌ورێز ورمئ وای ده‌نو‌اند که مه‌به‌ست له‌ له‌شکرکێشی بزۆ و لایانه کو‌کردنه‌وه‌ی چه‌ک له‌ عه‌شایری کوردستان بوو که له‌ ها‌تو‌ودا ده‌بی‌ بخه‌رتنه‌ کاره‌وه.

ڕۆژی دو‌وشه‌مه‌ی ۱۳۲۵/۱۱/۲۸ له‌شکری له‌ پیاده و تو‌پخانه و تانک و و بۆمه‌هاوێژ و فرۆکه‌ی ڕوو‌خینه‌ر و جه‌نگی بوو، که له‌ دوا‌یدا سواره‌ی نی‌زامیش تیکه‌ل بوو، پتیکه‌را له‌ ژێر سه‌رکرده‌ی عه‌قید فولا‌دونه‌ندا، که بزۆ خۆی سه‌رکرده‌ی فه‌وجی پیاده‌ش بوو له‌ ورمئ وه‌ ده‌رکه‌وت ڕوو به‌ئاواییه‌کانی بالانوش و زه‌وره‌قا‌وا چوون.

له‌ ۲۰ - ۲۲ کیلومه‌تری ورمیدا دامه‌زران و ده‌سته‌له‌شکرێکی سواریش چوونه

ئاواييه كانى نيولى دامه زران له رۆژى ٢٨ى به ههمهن تا رۆژى يه كه مى ئه سفه نده ما له نيوانى ئهم سى رۆژانه دا نووسراو بۆ زيرۆ بهگ نووسرا، ناردراو داوخوازي كرا كه بيت دولته خوايى بكا و چهك فريدا، بيداته نيرووى حكومهت؛ به لام وه لامىك وهرنه گيرا.

رۆژى پينج شه ميهى ١٢/١٢/١٣٢٥ نه خشهى پهلاماردانه سهر زيرۆ بهگ له لايهن عه قيد زهنگنه و فولادوه نده وه ساز كرا. دهستورى خۆناردن دهستهى سواره داندرا - كه له جيگاي خويانه وه كه له گوندى نيولى بوون - بۆ لاي شهيتاناوا و له ويره بۆ لاي مهحموداوا بكهونه بزوتنه وه. له پاش داگير كردنى ئهو دوو ئاواييه روو بكهونه بهرزايى و قووچهكانى رۆژاوى و جنوبي قاسلمو بۆ پيشه وه برۆن و بكهونه سهر كوردهكانى ئاوايى كووكيا و قاسلمو و قووچهكانى باكوورى ئهوبن وه بهر ههريشهى بدهن.

دهستهكانى ٢ى فهوجى به هادور له ژير فرماندهيى رهيسولئه وهول، سهرگورد فيروز ئاوايى كرايه مهئموور كه له جيگاي خويه وه روو به روويه تى پهلامار ببات و گوندهكانى ئوزان، ته ماتار، كووكيا، قاسلمو داگير بكهن.

گوراني ١ى فهوجى به هادور له ژير سهركردهى رئيس مهحمود ياسايى كرا به مهئموور كه له جيگاي خويه وه روو به رهو رۆژههلات، رۆژئاوا و لاي رۆژهلاتى بهرزى قووچهكانى دمدم داگير بكهن و له لاي رۆژههلاتى رۆژاواييهكانى كووكيا و قاسلمو بهرزاييهكان - كه به سهر ئهويدا سوارن و له دهست كوردهكاندان - بگيرين و له دوژمانيان پاكى كه نه وه، تاكو بۆ پيشه ويى دهستهى لهشكر ناسان بى. توپخانه و خومپاره هاويزهكان و تانكه كيتوبيهكان و هيزى ئالييه، پشتيوانى دهستهى لهشكرى پياده و سواره بكات. بهو جوړه ته دبهر كرا دوو توپ بۆ پشتيوانى گوردانى يه كه له قووچهكانى دمدمه وه، دوو توپ بۆ پشتيوانى گوردانى دوو له بالانيش، تانكيكى جهنگى له گهڻ گوردانى ٢ و دوو تانكى جهنگى له گهڻ گوردانى ١ له لاي رۆژهلاته وه و خومپاره هاويز له گهڻ گوردانى يهك كار بكهن (به وینه نيشاندراو).

دهستپيكره

يه كه م: سهعات پينج دواى نيوه شهوى رۆژى جمعهى ١٢/١٢/١٣٢٥ ههريهك له جيگاي خويان كهوتنه جوولانه وه. له پاش جيگا گرتن پهلامارى گشتى دهست پى كرا. يه كه م جار توپخانه روو به قووچهكانى دمدم دهستى كرده گولله بارانى يهك له دواى يه كتر. تانك و ئوتموبيله جهنگيهكان به ئاگرياره وه بۆ پيشه وه دهچوون. له پهناى ئاگریدا لهشكرى

گوردانی ۱ پرو به قووچکه‌ی ناوبراو ده‌ستیان کرد به‌په‌لامار بردن و به‌ربه‌ره‌کانی و کیشه‌ی هه‌ره‌زۆر به‌ره‌و پروی ده‌سته‌ی گوردانی ۱ بو. چونکه ده‌بویه قووچکه‌ی دووهم که به‌رزترین قووچه‌یه‌کانی له ژێر ده‌سته‌لاتی کوردان دایه و قووچه‌کانی رۆژه‌لاتی ئاویی قاسملو که به‌رزتر جیگایانی له ده‌ست کورده‌کاندا به‌داگیرکرابان. کورده‌کان به‌جاریک ئه‌و هه‌موو قووچکه و جیگا سه‌خت و به‌رزانه‌یان له ده‌ستدایه و به‌پشتیوانی ئه‌و جیگایانه‌وه سه‌ربلندییان ده‌نواند.

له نێوان سێ سه‌عات شه‌ر و کوشتاری نێوانی له‌شکری ئێران و له‌شکری کورداندا سپای ئێران گوردانی ۱ توانی به‌سه‌ر قووچکه‌ی دهمدم و رۆژه‌لاتی قاسملودا زāl بێ. سه‌عات ده‌ی سه‌به‌ینی له‌شکری ئێران گه‌یشته به‌رزاییه‌کان. سه‌عات ده‌ و پینج ده‌قیقه گوردانی ۲ ئاویی کووکیان گرت. کوژتار تا پازده‌ی ئهم مانگه بێ پرانه‌وه گه‌رمه‌ی بوو. به‌پراستی تانکه جه‌نگییه‌کان و توپخانه له‌م جه‌نگه‌دا کاری زۆر به‌نرخیان پێک هێنا و هۆی پێشکه‌وتنی له‌شکری ئێران و بلا‌کردنه‌وه‌ی له‌شکری کوردان له‌ سایه‌ی ئه‌وانه‌وه بوو و چوونه پێشه‌وه‌ی تانکه‌کان و سه‌رکه‌وتنیان له‌ جیگا سه‌خت و به‌رزه‌کاندا زۆر دژوار بوو؛ گه‌لیک کۆسپه پێشی پێ گرتوون. به‌لام فرۆکه بۆمبه‌هاوێژه‌کان پشتیوانییان ده‌کرد بۆ هه‌لکه‌ناندنی له‌شکری کورد و بۆ پێشه‌وه‌چوونی تانکه‌کان، تا گه‌یشته قووچکه‌ی دهمدم. ده‌تواندرێ بێ ترس بووترێ لای به‌شی هه‌ره‌ نازیی و مووه‌فقه‌قییه‌تیان و هه‌رگرتبووه‌ لای خۆیان به‌تایبه‌تی بۆ گه‌یشته‌ی له‌شکر و پێش خستنی توپخانه‌ش یارمه‌تیه‌کی قورسیان کرد. هه‌روه‌ک فرۆکه جه‌نگییه‌کان هه‌م پشتیوانی زلیان بۆ چوونه پێشه‌وه‌ی تانکه‌کان به‌جێ هێنا، هه‌تا له‌ پایه‌یه‌کدا که له‌ ئه‌نجامدا ئه‌فسه‌ره‌کانی له‌شکر ده‌ست و سووره‌تی په‌نێس سه‌روان نه‌عیمی فه‌رمانده‌ی تانکی جه‌نگییان ماچ کرد.

ته‌واو له‌ سه‌عات ۱۵ دا هه‌موو ئاوییه‌کانی مه‌حموداوا، کروکیا، قاسملوو، مه‌حه‌مه‌د په‌حیم داگیران و له‌ هه‌ربه‌کیاندا ده‌سته له‌شکرێکی حکومه‌تی تێدا دانرا. ئهم رۆژانه‌دا پیکه‌یتراوه له‌ پروی نیزامییه‌وه‌ کرده‌وه‌یه‌کی کلاسیک و نموونه‌ییکی بوو هه‌ره‌به‌رز و به‌نرخ. هه‌رچۆنێک بوو، بایی راستی لێدانێکی سه‌خت و ناوی بوو له‌ کوردان درا و له‌ کوردان کوژتاریکی زۆر قورس کرا.

عه‌زیزی برای زێرۆ به‌گ، که هه‌موو کار و ئیشگوزاری ئه‌و بوو، به‌بێندار کرا. ته‌واو سه‌رانی کورد له‌گه‌ڵ فه‌رمانده‌ی له‌شکر دیدنه‌ی ده‌که‌ن که چه‌ک به‌ده‌سته‌وه‌ بده‌ن. له‌ پاش

دوو پوژي ته وركړه وانه، له وهزاره تي جهنگه وه ئافه رين بو ته و ئه فسه رانه هات كه له م كارهدا بوون.

دانيشتواني شاري ورمي چندان هه زار تومانين دراو كوكرده وه و به يارمه تي بو ته و له شكره يان نارد و له ميوه و خوارده ميني و جگاره و گوړه وي و شيريني و چتي ديكه شيان بو ناردن. له وه واده رده كه وي كه دانيشتواني ورمي له نيواني هم سالهدا چندان تنگانه يان كي شاهه كه وا به و جوړه بو چوويني له شكري ئيران شادمان بوون.

ئه فسه راني كه له م جهنگه دا هاوړي بوون ته مانه ن: سه ره نكي ستاد، زهنگه فه رمانده ي له شكري له ورميوه چوه سه ر كوردان. سه ره نكي دوو عه قيد فولادوه ند فه رمانده ي ئاته شبار مي دغه ع ۷۵ لاي كي تو ستاني له شكري يه كه م. سه روان نه عيمي فه رمانده ي تانك و ئو تموي لانې جهنگي و ده سته و دايره ي ئه فسه راني ديكه ش كه لي ته دا ناو برديان پتويست نه زاندره.

پوژي شه م ۱۳۲۵/۱۲/۳ سه عات ۹، چندان هه زار كه س دانيشتواني ورمي جه نازه ي مردوه كوژراوه كانيان برده سه رقه بران كه له وه جهنگه دا كوژرابوون. به هه زاران ژنان و پياوي ورمي به شين و گريان و قوپي توان له گه ل جه نازه كان كه وتن. شيريني و ميوه و چتي باشي به تامي له پايه به دهر يان بو سه ر يازه برينداره كان برد و له هه موو لايه كه وه ديارى و پيشكه شي بي ژمار بو سه ره نكه كان ناردرا.

وه زي ري جهنگ و په ئيسي نه ركانې جه شي ئيران له باره ي جهنگي كورده كانې بارزان ه وه ناگاداري ده دات به پوژنامه نو سه كان^(۳)

له سه ر ميوانداري كي كه له لايه ن وه زاره تي جهنگه وه كرابو، پوژي چوار شه م ۱۹ ي فره وردين، له پشت ئه فسه رانه وه خاوند مه تبوعات له گه ل موديره كان و پديا منو سان و نو تنه ركه كانې هه موو پوژنامه كان به ريز دانيشتبوون. وه زي ري جهنگ له پاش ته وه كه له پشت ميكره فون دانيشت، هه ليدايي و وتي:

سالي رابردوو نزيك هم كاتانه بو، كه هه موو هم ئاغا يانه، له م خانوي سه ر يازيه دا كو بو نه وه و من مه رجم له گه ل يان به ست كه جاري ديكه ش كو مه له بيه سترى و گرد بيه نه وه. به لام له بهر روودرا وييه كانې دل بريندار كه ري غه مه يتنه ري كي شوهر كه هاته پيش، پي

(۳) له نامه ي هغه ي جيهاني پاك، ژماره ۱۰ سي شه مبه ۲۵ ي فره وردين ۱۳۲۶/۱۶ نيساني ۱۹۴۷ وه رگي راوه.

پانه گەشتەم کە بەو موففەق بێ. بەلام ئەمڕۆ من زۆر خوشحەل و شادەم کە بەتەن و ئەندامەتەکی گەلیک پوونتەرە بەرەوپرۆوی ئێوە دەبم.

لە پاشان گەرە و مەزنی ئێران دووانتەکی دوورودرێژی دەست پێ کرد و گەلیک بەشان باهووی ئێرانیدا هەلگوت و لە پاشان وتی کە چونکە سەرلەشکر پتر ناگاداری دەدات، ئەوەتا ماوەی قسە بەو دەسپێرم کە بۆتان بێت.

لە پاش ئەو سەرلەشکر عەلی پەزمارا پەنسی ستاد (ئەزکانی جەیش) چوو لە پێش میکرەفۆن راوەستا. بۆ مودیەران و نووسەر و پەننامیتری پۆزنامەکان سیاسی بەجێ هێنا و لە بارە کوردەکانی بارزانەو دوورودرێژ دوا و باسی کردن و وتی: بارزاننێهەکان تافەیهکی کوردی عێراق بوون لە ولاتی هەولێر لە کیشوهری عێراق دادەنیشن و سەرەکی ئەوان شیخ ئەحمەد و براکاننێهەتی. بارزاننێهەکان پتر لە دە هەزار کەس دەبن، بەلکەم لە دوو هەزار مالت پتر دادەمەزێن.

جەنگجۆ و شەرکەرانی ئەوانە یانی ئەو کەسانە کە لەوان چەک لەگەڵ خۆیاندا هەڵدەگرن، سێ هەزار کەسی جەنگی دەبن. بارزاننێهەکان مەرۆفی قانێ و نیک نەفەس و خۆگرن. باوەرێکی یەجگار زۆریان بەشیخەکانی خۆیان هەیە. ناوی شیخ ئەحمەد بەخودانی بارزان دەبن و هەروا مەلا مستەفا لەنێو ئەواندا ئەهەمییهتی زۆرە و بەرێزە؛ بەلام بەلانی پترەو ئەهەمییهتی ئەو بەلای جەنگ و نێزاننێهەیه.

لەنێو بارزاننێهەکاندا تەنیا شیخ ئەحمەد تەفەنگ هەڵناگری؛ ئەویش لەبەر باوەری ئایننێهە کە دەست لە تەفەنگ نادات. لە نێو ئەواندا سی چل کەس ئەفسەر هەن، کە لە دەرەو خۆتندووین؛ تەحسلی بەزێان هەیە.

بارزاننێهەکان خاوەندی هەوت تۆپ و سەد مەترلیۆز و چەنداننێکی زۆر ئەتۆمات، بێ تیل و لاسلکی و چرای مخابەرەت و چەکی تازەن. ئەم کوردانە تا پێش جەنگی دووهمی جیهان و لە کاتی ئاسایش و ئاشتیدا کارە موهممەکان، کە تەوێجوهی مەوێهەافیلی سیاسی بەلای خۆیاندا بکێشن، ئەنجامیان نەداوە و بەحالتی ئاسایش و سەلامەتی خەریکی زندهەکانی و گوزەرەن و رابواردنی خۆیان بوون. سەرکردەکانی ئەوان سالانی درێژ لە تەبەیدگەهەکانی سلێمانیەدا لەژێر چاودێری حکوومەت بوون.

سالی ١٩٤١/١٣٢٠ لە شۆڕشی رەشید عالیدا چتیک هێنرایە پێشەو کە بۆ ئەم دوورخراوانە دەرەتە دەست کەوت، کە لە تەبەیدگەهەکان دەرخرێن و بچنەو نێو

عه‌شایره‌کانی خوْبان. که گه‌رانه‌وه نیتو عه‌شایر و جیگاکانی خوْبان، ده‌ستیان کرده کۆکردنه‌وه‌ی نه‌وانه‌ی په‌په‌رویانن، ده‌رفه‌تیا و ده‌رگرت و ده‌سته‌یان پیکه‌وه نا و ده‌ستیان کرده داوخوازی خودموختاری کوردستان. حکومه‌تی عیراق له‌و کاته‌دا له‌گه‌ل مه‌لا مسته‌فا -که له‌ هه‌موویان پتر خوشه‌ویسته- قسه‌ی کرد و وه‌عه‌دی دلته‌وازه‌ی پیتدا؛ به‌لام له‌و ده‌مه‌دا کابینه‌ی عیراق گۆردرا و وه‌زیرانی تازه‌ئو پیتشینیه‌ادیان په‌سه‌ندن نه‌کرد.

ئه‌وه‌ روو به‌هه‌را و جه‌نگیک کیشرا. له‌ دوا‌ی شه‌ر و هه‌را و کیشه، ناچاری ئه‌وه‌ کران له‌ عیراق ده‌رکه‌ون. چونکه‌ چلۆنی ئیران شه‌رپۆ بوو، ناشفته و پشتیو بوو، حکومه‌تی تارانیش له‌ خاکی کوردستاندا ده‌سته‌لاتی هیچ نه‌بوو، کوردانی بارزان مانگی مهر ۱۳۲۴ ئه‌یلوولی ۱۹۴۵ هاته‌ن نیتو خاکی ئیرانه‌وه.

له‌ دوا‌ی هاته‌ن نیتو ئیرانه‌وه، چونکه‌ خاکی کوردستان (مه‌هاباد و ورمی) له‌ ژئیر ده‌سته‌لاتی نیرووی ده‌وله‌تی ئیراندا نه‌بوو، ده‌وله‌تی ئیران نه‌یتوانی بارزانییه‌کان بخاته ژئیر مه‌رج و به‌رنامه‌ توپتیکی زاندرای ناشرکوه. ئه‌وانیش چونکه‌ ئیرانیان بئ به‌ند و به‌ست و به‌ره‌لست چاوپیکه‌وتبوو، به‌پیتی هه‌لکه‌وتی سیاسه‌ت و جیگا خوْبان به‌فه‌رمان و ئه‌وامیری قازی محمه‌د -که داوا‌ی خودموختاری کوردستانی ئیرانی ده‌کرد- نزیک کرده‌وه. بۆ یارمه‌تی و پشتیوانی له‌ هیچ باریکه‌وه رانه‌وه‌ستان و هه‌رچی‌کی پتویست و به‌که‌لک بوو به‌کاریان برد بۆ ده‌ست دانه‌ ده‌ست له‌ ده‌وروپشتی سه‌قز له‌ گه‌رمه‌ی کرده‌وه‌دا به‌نده‌یاری و به‌ره‌ره‌کانی هیتی ده‌وله‌تی ئیران ده‌جه‌نگین و گیانبازیان له‌ پتی نازادیدا ده‌کرد. به‌په‌رشنگی ئاره‌زووه‌کانی قازی محمه‌د، خوْبان به‌هتیز و تینتر ده‌کرد. له‌ مانگی ئازهری ۱۳۲۵، ته‌شرینی دووه‌می ۱۹۴۶ که نیرووی له‌شکر بۆ لای ئازهریایجان که‌وته بزووتنه‌وه، مه‌لا مسته‌فا هات بۆ تاران و په‌زیرایی و میواندارییه‌کی گه‌رمی بۆ کرا و ریز و حورمه‌تیکی بئ ژماره‌ی لی‌ نرا. ده‌وله‌تی ئیران به‌مه‌رجی زاندرای ناشرکرا ئه‌وانی ناچار به‌چه‌ک فری‌دان ده‌کرد، مه‌رجه‌کان ئه‌مانه‌ بوون:

۱- ئه‌گه‌ر بارزانییه‌کان ته‌به‌عیه‌تی ئیران قبوول بکه‌ن، ده‌وله‌تی ئیران ئاماده‌یه له‌ ده‌وروپشتی تاران ئه‌رازی ئه‌میریه‌ به‌وان بدا، به‌مه‌رجی چه‌ک به‌ده‌سته‌وه بده‌ن وه هیتندیک له‌ ئه‌رازی ته‌عین کران.

۲- ئه‌گه‌ر خوْبیانه‌وی له‌ ئیران نه‌میتنه‌وه، ده‌وله‌تی ئیران جیگا و یتگی به‌ئاره‌زوو ده‌داته ئه‌و ۱۱۵ که‌سانه‌ی په‌نایان هتانه‌و و له‌لایه‌ن حکومه‌تی عیراقه‌وه مه‌حکومه‌یه‌تیا سادیر کراوه. به‌لام له‌ خاکیکیان داده‌مه‌زینتی که‌ دوور له‌ سنووری

ئىران و عىراق بى، تېدا دانىشن.

۳- كهوا نه كه ن ده بى تا رۆژى يىكه مى مانگى به همهن ۲۱ى كانونى دووهم، هممو بارزانىيه كان خاكى ئىران به جى بىلن و درچن.

به لّام مه لا مسته فا نه و پىشنىهادنه پىسه ند نه كرد له سه ر نه مه بوون كه خاكى ئىران به رده ن و بگه رپنه وه خاكى عىراق. بۆ نه وه بوو كه مالّ و خىزانى خويان له نه غه ده، قه لا بووخانه، سؤفيان، جه لديان داده نىشتن بۆ لاي شتو باريان كرد. به لّام له نيانييدا كار وانه بوو؛ سه ركرده كانى بارزانيان له گه ل سه رانى عه شايىراني هه ركى و شكاك و زىرۆ به گ و تاهير ئاغا و ره شيد به گ و مه ندى به گدا گه يشتنه يه كترىه كى ته وايان هه بوو و نه وانه يان هان ده دان، كه به رانبه ر به هىزى ئىران به ربه ره كانى بكهن؛ به لّام چونكه بارزانىيه كان به لىخوشبون (موسامه حه) رايانده بوارد، له رۆژى ۲۴/۱۱/۱۳۲۵ فه رمان به له شكرى ۴ و له شكرى ۳ درا كه بۆ چه ك نه ستاندىن له هممو ته وايى باكوور و جنوبى ورمى و بارزانىيه كان له شكه كانى كه له خواره وه ناو ده برىن دامه زاندىران و سازكران:

۱- له شكرى له ورمى وه له ژىر فه رمانده ي سه رتىپ زهنگنه دا بۆ سام به سه ر كورداندا كردن له دۆلى قاسملوه وه بۆ داگىركردنى ئاخ بلاخ.

۲- له شكرى له مه هاباده وه له ژىر فه رمانده ي سه رههنگ نه سارىدا بۆ گرتنى نه غه ده.

۳- له شكرى له ژىر فه رمانده ي سه رگورد كلاشيدا بۆ داگىركردنى قه لاي په سوئ.

۴- له شكرى عه شايىر مامه ش و مهنگور به فه رمانده ي له شكرى ۲ به هاده رى بۆ ده ركردنى كورده كانى بارزان بۆ لاي باكوورى خانه.

برىار له سه ر نه وه درا و له لايه كى دىكه شه وه، كه له شكرى يه كه م سه رتىپ زهنگنه بگه نه نه و جىگايه هه رچه ند زووتر ده ست پى بكا درهنگتره بۆ له ناوبردى تاهير ئاغا و زىرۆ به گ تاكو نه توانن پشتوانى و يارمه تى بارزانىيه كان بكهن.

له شكرى سه رتىپ زهنگنه رۆژى ۲/۱۲/۱۳۲۵، ۱۲ى مارتى ۱۹۴۷ له دۆلى قاسملوو له گه ل هىزى زىرۆ به گدا كه وتنه گىروبه رده و شه ر و كوژتار به گرتنى ۱۵ كوژرا و پتر له ۵۰ كه س برىندار ناوايى قاسملوو، كووكيا، حه مه ره حىم كه ندى، شىركه ندى، به رزاييه كان رۆژه لاتى نه وىيان داگىر كرد. ته له فياتى له شكرى ئىران پياويكى سه رباز، دوو كه سى غه برى نىزامى كوژران ۷ كه سى سه رباز و پياويكى غه بره نىزامى برىندار بوو. تا رۆژى ۱۰/۱۲/۱۳۲۵، ۲۰ى مارتى ۱۹۴۷ له شكه كانى دىكه توانيان بى شه ر و

کوژتار نه غه ده و قه لای په سوئی، خانه، جهلدیان، سوفیان، قه لاچوخ، هه نه نه، شیناوی، داگیر بکه ن.

بارزانییه کان به پیتی ئه و ته نگه پتی هه لچنینه ی له رۆژهلالت و نیوه روه وه پتیا ن کرا وایان بیرکرده وه ده بی بچنه باکووری شنۆ؛ واتا ناحیه ی مه رگه وه، دهشتی ته ره گه وه، تاکو له بابته خوارده مه منی و گوزهرانه وه ئاسووده بن، به لام لهشکر ئه وه ی بو ئاشکرا ببوو په ی پتی بر دبوو، بریاری دا که نیوانی ئه وان و به شی باکووری داپرکات. جا له به رنه وه ده سته جتی فه رمان به لهشکر درا که له ژتیر فه رمانی سه رهنگ (عقید) ئه نساریدا له ورمیوه بو لای دۆلی ئه نهو رچای بکه ونه ری و موان داگیر بکه ن و نیوانی عه شره تی ره شید به گ و نووری به گ له بارزانییه کان بپن.

ئه و لهشکره ی بیژرا رۆژی ۱۳۲۵/۱۲/۲۱ (۱۳ ی مارتی ۱۹۴۷) له به رزانییه کان ی لونی دا زه دوخورد ده ست پتی کرا. به رزانییه کان ی لونی، قزلبه ند، شیخ شیرینی که له دۆلی ئه نهو رچای دان خرا نه ده ست. له سه رۆکانی عه شیره تی شکاک، نوری به گ و ره شید به گ له ورمی حازربوون و خزمه تگوزاری خۆیان بو ده ولت نواند.

هیزی ئیرانی «موان» ی خسته ده ست. له و شه ر و کوژتاره دا له کورده کان ی بارزانی و کوردانی عه شیره تی شکاک هه شت کوژرا و نو که س بریندار بوون. له لهشکر ی ئیران ته نیا سه ربازتیک کوژرا و دوو برینداربوون.

رۆژی ۱۳۲۵/۱۲/۲۴، چونکه تاکو ئه و ده مه بارزانییه کان جیگا پتیوسته کانیا ن چۆل نه کردبوو و له گه لیک جیگایانه وه له گه ل لهشکر ی ئیراندا شه ر و کوژتاریان ده کرد و له کوژتار رانه وهستان، جا بۆیه ده ستور به لهشکر ی جنوبی درا که به هه ر جو رتیک بی، ده بی زووتر په لامار ببه نه سه ریا ن و ده ره ده ریا ن که ن.

ئیواره ی رۆژی ۲۴ ی مانگ یه کتیک له لهشکرانی جنوبی له ژتیر فه رمانده ی سه رهنگ ئه نساریدا له «قه لاچوخ» وه په لاماری برده سه ر ئه رنه. شه ر و کوژتاریکی قورس له گه ل بارزانییه کاند ده ست پتی کرا. له بارزانییه کان و ناوایی ئه رنه ۷ که س کوژرا و لهشکر ی ئیران خودی سستوونی ۱ سه ردار جه لال ره حیمی حاجی ناوایی بوو. له ئه نجامی په لاماره کان له گه ل ته نگه و تاویتیکی قورسا بارزانییه کان رۆژی ۱۳۲۵/۱۲/۲۵ بریاریا ن دا که ده ست له به شی لای باکوور هه لگرن؛ له خودی شنۆدا جیگیر بن و روو به جنوب په لامار ببه ن.

یه که م په لاماری ئه وانه رۆژی ۱۳۲۵/۱۲/۲۵ بو سه ر گرووهانی پاده گانی نالس

(نهلوس) بوو، که له ژيتر سهرگردهی سهرگورد (پهئيس نهوهل) کلاشيدا بوو، له دواى شهر و ليکدانتيکی زور ناوایی نهلووسيان داگیر کرد.

له نهنجامی کوژتاردا سهرگورد کلاشی بهنو کهس سهربازهوه کوژران و نو کهسپش بريندار بوون؛ ۶۹ کهسپش بهدیل چوون. له دواى نهوه رۆژى ۱۲/۲۷/۱۳۲۵ لهشکر بو پيشهوهچوونی ههر رۆی، روویان له شاری سوفیان کرد. لهشکر پشتیوانی دهسته سپای سوفیاتی کرد. بهريرهکانی و تیکچرژانتيکی قورس روویدا. له دواى ۱۲ سهعات ليکدان و کيشه هيتزی دهولته تی بهزایی سوفیاتی گرت. لهو شهرده له بارزانییهکان ۸ کهس کوژرا و ۱۲ بريندار روویدا. له سپای ئيران سهروان پهئيسی پیاده پهزا قهرهباغی کوژرا و سى سهرباز بريندار بوون.

لهم جیگایه دا، رۆژى ۱۲/۲۹/۱۳۲۵ لهشکر بپاری خۆی ده دا که دهسته لهشکرهکانی نهو جیگایانه یارمه تی بدرین و پازاندنهو هشیان بکړی که وهکو هلقه له باکووره وه و جنوبه وه و جنوبی رۆژه لاتوه بارزانییهکان تنگه تاو بکړین و بهبومبه بارانی ههوايی نهوانه بهجاریک قه بکن و پووچیان که نه وه. جا پازاندنه وه بهپی هاتوه ههروه کو نهخشه کیشراوه دهست به کردار و تیکوژشین بکړی:

۱- لهشکر له موانه وه له ژيتر فرماندهی سهرهنگ نیساریدا بو نزیکی رزگارا ببزویتته وه.

۲- لهشکرى له ژيتر فرماندهی سهرهنگ په رته وی له دهر بهنده وه بو داگیرکردنی سیلوانه و ئاسانکردنی دهستوبردی سهرهنگ نیساری بکه ویتته پړ.

۳- لهشکرىک له دۆلى «باران دوز - بهرهنده یزه وه» له ژيتر فرماندهی سهرهنگ فولادوه نددا بو داگیرکردنی بهزاییهکانی ناخ بلاخ، گرکهل، کهوه ره زهره، قولقوله، ببزوونه وه.

۴- لهشکرىک ناردرايه دۆلى قاسملوو بو پارتیزگاری چوونه نیو نهو دۆله وه.

۵- لهشکرىک له دیزج(؟) داندرا تاكو نیوانی ورمی و مه هاباد نه پچړی و کهوتنه کاری هيتزی لهشکرى قاسملوو ئاسانتر ب.

۶- دهسته لهشکرى له ژيتر فرماندهی سهرهنگ مه جیدی له نهغه ده وه بو داگیرکردنی کتوی دۆلى نهلوس داندرا.

۷- لهشکرىک له ژيتر فرماندهی سهرهنگ نه نساریدا له سوفیان بو داگیرکردنی کتوی دۆلى نهلوس داندرا.

لهشكرانى يه كههم و دووهم له پوژى ۱۳۲۵/۱۲/۲۹ دا له پاش ليدان و كوژتارانى قورسى يهى دهرپهيهكان به بارزانيان پاو زيانتيكى زور لهوان دا، له سيلوانا بويان دهستى داكه پيكنگه يشتنى وه دهستخه و ههردوو لهشكر بولاي نركى و رزكارا بكه نه رى و بچن. ئه و لهشكرانه له پوژى ۱۳۲۶/۱/۴ دا توانيان كه بهرپهركانييهكانى بارزانييهكان تيكن بشكيئن و بهسهر نركى و رزكاردا زال بن. له بارزانييهكان شهش كهس كوژرا و ۱۲ بريندار پرووى دا.

له دواى داگيركردنى ئه و ئاوايپانهى بئىژا و پوژى ۱۳۲۶/۱/۱۵ ئه و لهشكره بول چوونه پيشه وهى خوئى ههر لهسهرى چوو. له «خلج و ئورست» له گهل كوردهكانى بارزان پروو بهرووبوون. ليره دا كوژتاريكى قورسى سهخت پرووى دا. له و ئاوايپانه دا خوييتيكي زور ريزرا. سوارانى پيشمه رگاني ئيراني بول سه رخلج و ئورست كرانه مهئموور. بهلام بهرپهركانييهكان و پيشپيگرتنى بارزانييهكان و پهلامارهكانيان به گهرمه و ييكن لهسه ر ييكن واى ده نواند تا دوامين هه ناسه شه ر بكه ن. له ئه نجامى كوژتاردا ستوان يه كه مى سواره (ملازم اول) سه يد محهمه د ئيمامى كوژرا و ستوان دووهم (ملازم ثانى) سواره جيهانبنانى به پازده سه رياز و هى ديكه وه له خلج، بهديل كه وتنه دهست كوردهكان و ستوان دووهم هاتفى له پيكنه ادانى «ئورست» كوژرا.

له دريژايى ئه و هه موو كوژتار و كيئشه و بهرپهركانييه دا فرۆكه بۆمبه هاويژهكانى حكومه تى ئيران، ئاوايپهكانى شنۆ، مه رگه وه ر و دهشتى گه وه رى به سه ختى ناگرو بۆمبه باران ده كرد. له و كاته دا لهشكرى سه رههنگ مه جيدي ستوونى ۲ دهكريته مهئموور كه به زووترين كاتى و به هه ر چه ند گيان و مال بيته دهست، به رزايپهكانى به هوئى تانكه ناسر و كيئوى بادرا بخه نه دهست .

ئه و لهشكره پوژى ۱۳۲۶/۱/۵ به هوئى تانكه گه وه ره كيئويپهكان و ئوقوبيله زريداره جهنگيهكانه وه [توانيپان] بكه نه به رزايى و كۆمه لهى كوردهكان بلاوكه نه وه. به ده كوژرا و په نجا برينداردان بارزانى گه يشتنه به رزايى. شهش سه رياز كوژران و ستوان يه كه هم (ملازم اول) رهئووفى بريندار و ههژده كهس سه رياز ديسان برينداركران.

پوژى ۱۳۲۶/۱/۸ لهشكرى باراندوز (به رانديز) ستوونى سى به پى كرووكى، كه مه ره زه رده كه هه رچه ند زووتر و چه ند له دهستدان ده بى به رزى ئاخ بلاخ، گرگل، قه لا داگير بكريئ. ئه و لهشكره پوژى ۱۳۲۶/۱/۹ كه وته بزوتنه وه پروو به و به رزايپه سه ختهى پيداچوونه گران و پر كۆسپه يه كه وتنه رى.

بارزانییه‌کان هه‌نگاو به‌هه‌نگاو بۆ شه‌ر و کوژتار به‌دلگه‌رمی و گیانبازییه‌وه به‌ره‌ره‌کانی و شه‌ریان ده‌کرد و دلێرانه ده‌جه‌نگین. به‌لام له‌شکری ناوبرای ئێران به‌پشتوانی تانک و ئوقۆبیله جه‌نگییه‌کانه‌وه و به‌سایه‌ی فرۆکه بۆمبه‌هاوێژه‌کانی جه‌نگی که سه‌ر قووچکه و دۆل و شیوه‌یه‌کانی وه‌کو ته‌رزه بۆمبه‌باران ده‌کرد و تانکه کیتییه‌کان به‌گه‌رمه ناگه‌ریانی نه‌ده‌برانده‌وه، توانیان یه‌ک له دوا‌ی یه‌ک شیوو دۆله‌کان و به‌رزانییه‌کان بخه‌نه ده‌ست و بارزانییه‌کان به‌دوا وه‌گه‌یه‌نه‌وه. له‌و به‌رزانییه‌کاندا زیانیکی قورسیان دا و به‌نوکه شه‌ر و پشتاوپشت ده‌گه‌رانه‌وه.

له‌ له‌شکری ئێران شه‌ش که‌س ره‌ئیس‌ولعه‌وره‌فا و سه‌رباز کوژران و نه‌فسه‌ریک و دوو که‌س سه‌رباز بریندار بوون «ستوونی یه‌که‌م» پیاده، تاج فر له‌ دوا‌ی ئه‌وه که سه‌ر قووچکه‌ی که‌مه‌ره‌زه‌رده، قولقوله و گرگل داگیرکران، ده‌ستوو دراکه له‌شکری سه‌ره‌ه‌نگ نه‌نساری و سه‌ره‌ه‌نگی ۲ غه‌فاری (ستوونی ۸ تییقی نه‌خشه) له‌ رۆژی ۱۳/۱/۱۳۲۶ به‌رزایی کیتی دۆل و نه‌لوس و سینگان داگیر بکه‌ن. ئه‌گه‌رچی بارزانییه‌کان له‌ هه‌موو ئاواپییه‌کاندا زۆر به‌گه‌رمی به‌ره‌ره‌کانیان ده‌کرد و په‌لاماریان ده‌دا به‌لام له‌شکری ده‌وله‌تی له‌ ژێر سپه‌ری فرۆکه بۆمبه‌هاوێژه‌کان و فرۆکه جه‌نگییه‌کانی که‌سانیک له‌ بۆمبه‌بارانی بارزانییه‌کان رانه‌ده‌وه‌ستان توانیان هه‌ر که‌موکورت بۆ پێشه‌وه هه‌نگاوبوێژن و بارزانییه‌کان به‌دوادا بگه‌یه‌نه‌وه و سه‌د و په‌نجا گوندیان لی بستی‌ن و بیخه‌نه ژێر ده‌سته‌لاتیانه‌وه. «ستوونی ۵ تییقی نه‌خشه» له‌ ژێر فه‌رمانی کورده‌کانی حکومه‌تی تارانپه‌رستدا له‌ گونده‌کانی تارزاس، ناناس، دلی، رووبه‌رووی له‌شکری کوردی دیوکرات بوون که له‌ ژێر فه‌رمانی زیرو به‌گ و تاهیر ئاغادا بوون و به‌گه‌یه‌کدا چون، به‌لام توانییان که په‌لاماره‌کانی بارزانییان راگرن و به‌سه‌ر به‌رزانییه‌کانی دلیدا زāl بن.

کورده‌کانی ژێر فه‌رمانی زیرو به‌گ و تاهیر ئاغایه به‌ر به‌سی ئاوان به‌دوادا کشانه‌وه و گه‌یه‌شته ئه‌و بارزانییه‌کانی، که له‌ گه‌لاس بوون. به‌و جو‌ره رۆژ به‌رۆژ هه‌لقه‌ی ده‌وره‌دانه‌که‌ی بارزانییه‌کان ته‌نگه‌تر کراوه، تا رۆژی ۱۴/۱/۱۳۲۶ شه‌نۆ له‌ ده‌ست بارزانییان ده‌رخا و که‌وته ژێر ده‌سته‌لاتی هیتی ئێرانه‌وه.

بارزانییه‌کان له‌به‌ر ناگه‌ریانکردنیان به‌فرۆکه‌ی جه‌نگی و په‌ی ده‌ره‌ی بۆمبه به‌سه‌ردا باراندن، ناچاری به‌لاو بوونه‌وه بوون له‌ دۆلی گه‌لاس و روو به‌خاکی عیراق به‌ره‌و پاش گه‌رانه‌وه. هه‌موو له‌شکه‌ره‌کان به‌جاریک له‌ باکوور و جنووب و رۆژه‌لاته‌وه دووی بارزانییه‌کان که‌وتن، به‌جاریک هه‌موو عه‌ریف و ره‌ئیس‌ولعه‌ره‌فا و نایب عه‌ریف و نه‌فسه‌ر

و پیاوه گه وره کانی به دیل که وتیوونه دهست بارزانییه کانه وه له پشتیوی و سه رلیشیواوی بارزانییه کان دهره تیان وهرگرت و هه لاتن خۆیان گه یانده وه له شکره کانیان.

روو به هم زبانی بارزانییه کان له وه هموو جهنگ و هه رایه دا نزیک ۱۵۰ کهس کوژرا و ۴۰۰ کهس بریندار بوو. له لهشکری ئیران ۵ زابت کوژران و ۴۵ کهس گوللله یان خواردوو، ۷ کهس عهریف و ره ئیسولعورفا کوژران و ۸ کهس بریندار و ۴۲ کهس خاوند وه زیفه کوژران و ۸۱ کهس بریندار و دوو ژاندارمه کوژران و یه کتیک بریندار بوو. له تفهنگچیانی کوردی هه واخوای تاران ۴۳ کهسیان بریندار و ۵۳ کهسیان کوژران.

وتهی سه ره لشکر عهلی ره زمارا به وه پایانی پتدرا و چوونه ژووری چا و میوه خواردن. له دواي په زبایی دووباره له هه یوانی دانیشتنا کۆمه له یه کی دیکه یان به ست، پرسپاری لهشکری دهست پی کرا. سه ره لشکر به هه پرسپاریک وه لامتیکی داوه. تا نزیک سه عات هه شت به پرسپار و وه لام رایانبارد. به و جوړه کۆیوونه وهی رۆژنامه نووسه کان پایانی هات (ی).

مستهاری رووس له نیو کوره گاندا

له لایه ن رووسه کانه وه «سه مه دۆف» ناو قه و قازیکی کردبووه مسته شار هه ر کاروباریک هه بوایه به و مه شوهرت ده کرا، بی ئه و کهس چی نه ده کرد. بهرگی کوردی و خۆی نیانی بوو.

گه رانه وهی نه فسه ره کانی کوره له مه هاباد

نه فسه ره کانی کورد که چووبوونه مه هاباد، له پاش ئه وه که قازی محمه د ویستی له گه ل حکومه تی ئیران پتیک بی، یه کهم کاروانی که سه رده قی هه لاتنی شکاند هه کوو (سه ید نه حمه دی کوری سه ید ته ها که حاکمی نه غه ده بوو) و دلشاد ره سولی کوری میرزا غه فوور، که له کۆیتوه چووبوو و عه بدوره حمان زه بیحی ناو سابلا غییک که نه ندای کۆمه له بوو و سه دیق حه یده ری سکریتی کۆمه له، چوار ئوتمۆبیلی حکومه تی جه مهووری کوردستان و گه لیک چه کی وه کو تفهنگی دیوکراتی و شیتست تیر و که لوپه لی دیکه یان هه لگرت و ده ستیکیان به سه ر دارایی نه غه ده و ده وروپشتیاندا هیتنا و له خانیوه بۆ زینوی شیخ و له ویوه بۆ باپشتیان و له ویشه وه هاتنه باتاس. هه ر مال و نه قدیسه یه کی که هیتنا بوویان له ملا و لا شاردیانه وه. پتتج تفهنگ، دوو شیتست تیر و چوار ئوتمۆبیله که شیان ته سلیم به حکومه تی عیراق کرد. له دوایدا گرتنیان هیتنایانه به غدا. ئوتمۆبیله کان

دوویان له به‌غدا له‌به‌ر دایره‌ی مدیری شورته‌ی به‌غدا، چاوم پټیان که‌وت. یه‌کیان ژماره ۲۹ و دووهم ژماره ۳۰ بو، له سهریان نووسرابوو «حکومه‌تی میلله‌تی کوردستان».

له پاش چهند رۆژ له مه‌کته‌بی شورته مانه‌وه‌یان، هه‌کوو، عه‌بدوړه‌حمان زه‌بیحی و یه‌کی دیکه‌یان برنده ناسریه و دلشادی ره‌سو‌لییان برده نه‌ربیل و گټه‌ریان‌ه‌وه کو‌ی و به‌ره‌لایان کرد.

دلشاد ره‌سو‌لی و عه‌بدوړه‌حمان زه‌بیحی کاتیکی له‌گه‌ل کوردانی جه‌مه‌ووری خوا‌دا هاو‌رپتی قازی محمه‌دیان ده‌کرد، هه‌میشه عومه‌ری حاجی مسته‌فای کو‌بی قاچاقچی له ها‌تو‌چوونیان‌دا بو. ده‌سته به‌ده‌سته تفه‌نگی حکومه‌تی کوردستان له‌لایه‌ن دلشاد ره‌سو‌لی و عه‌بدوړه‌حمان زه‌بیحیه‌وه بۆیان ده‌شارده‌وه، بۆ عیراقیان ده‌نارد، ده‌ی فروت به‌نبویه‌ی. به‌دریژایی سالتیک و پتر نه‌وه هه‌ر کیشه‌وه‌ی تفه‌نگ و فیشه‌ک بو بۆ عیراق و فروتنی مالتی نه‌و حکومه‌ته بوو به‌هۆی نه‌و دوو که‌سه‌وه بۆ خاکی عیراق ده‌ناردرا و ده‌فروشا.

له دوا‌ی نه‌وان به‌چهندیک ره‌ئیس‌ی نه‌فسه‌ر مسته‌فا خوش‌ناو له سنووری لۆلان و شنۆه خۆی دا به‌ده‌ست سه‌ید عه‌لی سه‌ره‌ک نیرووی شورته‌ی سنووری عیراق، هیترايه به‌غدا و له پاش چهند شه‌ویک له دایره‌ی شورته‌ی به‌غدا بردیانه سجنی عامه و له ژووری ئیعدام زنجیر کرا. له دوا‌ی نه‌وه به‌چهند رۆژیک ره‌ئیس‌ی نه‌وه‌لی روکن له ۲۱ نیسان ۱۹۴۷ عیززه‌ت عه‌بدولعه‌زیزی خه‌لکی عیمادینیه و ملازم مه‌حمودی خه‌لکی سلیمانییه و ره‌ئیس خیره‌للا خه‌لکی هه‌ولیر و ملازم نووری خه‌لکی سلیمانییه به‌ره‌وه دوا‌ی خۆیان دا به‌ده‌سته‌وه. له سنووری ره‌واندزه‌وه هیترايه به‌غدا و خرا‌نه سجنی ئیعدامه‌وه و له پاش نه‌وان چهند موعه‌للیمانی هه‌ولیر و کو‌ی و سلیمانی هه‌ریه‌ک له‌لایه‌که‌وه ژنی خه‌لکی سابلاغیان هه‌لگرت و به‌مالتیکی زۆره‌وه گه‌رانه‌وه خاکی عیراق. عه‌بدولوه‌هاب کو‌ری حاجی محمه‌د عه‌لیاغای رواندز به‌برینداری خۆی به‌ده‌سته‌وه دا. بردیانه هه‌ولیر؛ له‌وی‌وه بردیانه سجنی مووسل، له مووسه‌شفا ته‌دا‌وی کرا. له پاش چهند رۆژی بردیانه‌وه به‌ندیخانه‌ی هه‌ولیر. نه‌وانه و که‌سانی دیکه‌ش، که هه‌روا به‌ره‌وه دوا‌ی ها‌تو‌نه‌وه هه‌موو هه‌ریه‌ک ژنیکی له خه‌لکی سابلاخ هه‌لگرتوه، له‌گه‌ل خۆی هیناویه. به‌و جو‌ره هه‌ریه‌ک له‌لایه‌که‌وه خۆیان کوتا‌وه خاکی عیراق و لای زۆرتریان پیا‌وانی چاک، دل‌سوز، راست نین، هه‌موویان بۆ خواردن و کیسه‌بوون.

شیخ نه‌حمده‌ی بارزان و ده‌سته و پتوهندی

شیخ نه‌حمده‌ی رۆژی ۱۷ ی نیسانی ۱۹۴۷ به‌ده‌سته و که‌سان و عایله و ژن و مندال‌ه‌وه، که ۵۴۶۷ که‌س پیاو و ژن و مندال بوون، بی‌قهید و شهرت خویان به‌ده‌سته‌وه دا. سه‌ید عه‌لی سه‌رکرده‌ی پۆلیس له‌و سنوورده‌دا ده‌وری گرتن. شیخ ره‌شیدی برادۆست که له لۆلانه‌وه چه‌ندیکه به‌هۆی حه‌ره‌که‌تی بارزانه‌وه مانگتی نزیک چوار هه‌زار و پینج سه‌د دیناری مفته له حکوومه‌ت وه‌رده‌گرێ و یستبوی ئه‌و بارزانیانه بو‌خۆی وه‌ریان گرێ، بو‌ ئه‌وه‌ی قرانیان تیخا و بیانکوژی. به‌لام سه‌ید عه‌لی مه‌یدانی نه‌دا و نه‌یه‌شتت نزیکیان بکه‌ون. هینایانه ده‌شتی دیانه رواندز، شیخ نه‌حمده و پیاوه‌کانیان برده‌ هه‌ولێر. له‌وێ، رۆژی ۲۱ بردیانه به‌ندیخانه‌ی مووسل. چه‌ند رۆژ له‌وێ بوون. فه‌خامه‌تی سه‌ره‌ک وه‌زیری عیراق له مه‌جلیسی په‌رله‌ماندا له‌وانه دووا، وتی: وا به‌راستی شیخ نه‌حمده‌ی بارزان و به‌شیکێ دیکه‌ش له‌و که‌سانه‌ی که به‌ئێعدام مه‌حکوم کرابوون، بی‌قهید و شهرت ده‌خاله‌تیان به‌حکومه‌تی عیراق کرد و حکومه‌تیش لێی قبوولکردن، ژماره‌ی عایله‌یان ۵۴۶۷ ژن و مندال و پیاو.

حکومه‌ت بو‌ دامه‌زراندنی ئه‌وانه ته‌دابییری پتوبستی کردوه. به‌رێ چوون و گوزه‌رانیان ده‌دا. تا به‌ته‌واوی داده‌مه‌زێندرتین و جێگیر ده‌بن. هه‌تا له ده‌ست بی، ئیشیکێ وایان بو‌ ده‌کرێ تا دووباره به‌خرینه‌وه سه‌ر کاروباری به‌رێچوون، تا به‌نازادی بژین و به‌ناسووده‌یی به‌سه‌ری به‌بن. ئه‌وانه برای ئیمه‌ی عیراقین. له سه‌رمان پتوبسته کاروباریان به‌خۆشی پێک بێنین و به‌رێیان به‌هین. برواشم وایه که هه‌موو عیراقییک به‌ره‌و ئه‌وان هه‌ستی خۆشه‌وستی هه‌بی و به‌برای خۆشه‌وستی خویان بزائن.

رۆژی ۱۹/۴/۱۹۴۷ له مدیری دیعایه‌ی گشتیه‌وه به‌یانیکێ ره‌سمی درا له باره‌ی بارزانییه‌کانه‌وه ده‌لیت: بارزانییه‌کان سالی ۱۹۴۵ چوونه ئێران. له‌ولاوه هه‌لیانچنین و خزانده‌ره‌وه عیراق، ناچاربوون بی‌قهید و شهرت، خۆ‌بدنه ده‌ست حکومه‌تی عیراق.

رۆژی ۱۷ و ۱۸ نیسانی ۱۹۴۷ ئه‌مانه خویان به‌ده‌سته‌وه دا و ۱۵۵۰ پیاو و ۱۶۷۶ ژن و ۱۳۱۹ مندال. حکومه‌تی عیراق ئه‌وانه‌ی بو‌چوونه جێگایانی به‌تایبه‌تی ناردوه که گوزه‌ران بکه‌ن. له دوا‌ی ئه‌وه رۆژی پینج شه‌مه ئیواره‌ی شه‌وی جومعه‌ی ۲۴ ی نیسان، به‌قه‌تاری شه‌و له رێگای که‌رکوکه‌وه شیخ نه‌حمده و شیخ خالیدی کوری شیخ بابۆ، شیخ عه‌بدوللای کوری شیخ مه‌لا مسته‌فا، شیخ سادقی کوری شیخ بابۆ، شیخ ئیسماعیلی

کوری شیخ عەبدوسەلام، شیخ ئیبراھیمی کوری شیخ عەبدوسەلام، شیخ محەمەد سدیقی برای شیخ ئەحمەد، حاجی تەها عەبدولعەزیزی خەلکی عیمادییه، مەلا حەسەن مەلا ئەمین، نەعمان ئەمین، سالح مستەفا، ئەحمەد خالید، ئیسماعیل جەجو، محەمەد بابەکر مامەرەش، سبەینە زوو گەیاندرانە بەغدا، لە سجن دایانبەزاندن. ئیوارە ی جومعە بەشەمەندەفەر بردیاننە بەسەر لەوێ خستیاننە بەندەو. حاجی تەها و شیخ بابۆیان گێڕانەو بەغدا. لە داوێ شورتە ی سەبیار حەسیان کردوون و شیخ ئەحمەد و ھاوڕێیەکانیان ھەموو لە ژوورێک داناون و زنجیریان کردوون.

رۆژی ٢١ ی نیسان، مدیری شورتە ی عام لە بەغدا تەلگرافێکی لە سەرکردە ی بەرزی شورتە ی شیمالەو و ھەرگرتوو کە مەلا مستەفا و نزیک دوو سەد کەسیکی کە لەگەڵ، لە کێوەکانی عێراق لەنیو ئەشکەوتیکدا دەورە دراو.

لە ئێراندا ھەرای ناوخرۆیی

تاران، ٢٩ (ر) ھەرای ناوخرۆیی لە ئێراندا لەسەر تیزە. لە ئەنجامی پێکھاتنی ھیزی کوردستان و ئازەربایجان بۆ بەپاشدا گەراندنەوێ داوخوازی حکومەتی تاران ھەرا گەرمە یەتی. قازی محەمەد سەرکە کوردستان بەقەواموسەلتەنە ی پاگیاندا کە خۆی خاوەند دەسەلاتە سەرپەرشتی ھەلبژاردن بکات.

تاران، ٢٩ (ر) لە تەلگرافی ئازەربایجان وادیار دەکری کە ئازەربەکان سەنگەر و جیگا بەرپەست دروست دەکەن بەدرێژی سەنوری خۆیاندا، بۆ بەرھەڵستی و پێش بەنیرووی تاران بگرن. قەواموسەلتەنە جاری دووھم تەلگرافی بۆ حاکمی تەوریز لێداو کەوا ھیزی تاران بۆ ئازەربایجان بزوتووە لەلایەن دانیشتوو کەنەو بەرپەستی پروویدات، ئەنجامی خراپە. ھەلبژاردن رۆژی شەشی کانوونی یەکەم دەست پێ دەکری.

حکومەتی ئازەربایجان جاری دا و بەحکومەتی تارانی پاگیاندا کە ھەموو ئیتتیفاق و پەیمانی نێوانیان مولغایە. رادیۆی تەوریز ھەرەشە دەکا دەلێن بۆ ئازەربەکان رۆژێکی نزیک ھەبە، پرس و خواسی ئەمانە ی پروودرا و لە قەواموسەلتەنە ی کۆنەپەرست بکات. رادیۆی تەوریز بلاوی کردووە کە ئەو ھیزی تارانە کە چوو تە زنجان ھیچ خراپیتیک نەماو لە بارە ی ژن و مندال و عولەمایانیدا نەکرد بێ. دەستی درێژی ئەوان لە دەورە ی مەغولەکانیشەو نەبوو. سەرکردە ی دینی ئیمامی زنجان حوجەتولئیسلا م محەمەد عەلیشیان کوژتوو.

تاران، ۲۹ (ر) خاوه‌ند ئاگایان ئاگاداری ده‌دهن که سه‌فیری رووس چۆته لای خاوه‌ند شکۆ شاهه‌نشای ئیران و ئەمەیی نواندووه که بزووتنه‌وه و کرده‌وه‌کانی قه‌واموسه‌لته‌نه به‌رانبه‌ر به‌حکومه‌تی رووس دۆستانه و خۆشه‌ویستانه نییه. به‌لێنی دابوو که ئیشی ئازهربایجان به‌خۆشی پێک بێنێ و ئیستاستا حکومه‌تی رووس ئەو بزووتنه‌وه‌یه به‌خۆشه‌ویستی ناژمیریت. له‌ دوا‌ی دوو سه‌عات هه‌ره‌شه‌یه‌کی داوه‌ته قه‌واموسه‌لته‌نه.

قه‌واموسه‌لته‌نه‌ش وه‌لامی داوه که نابێ که‌سیک خۆ تێکه‌ڵ به‌ئیشی ناوخۆی ئیران بکات و ئەگەر هه‌ل‌بژاردن زوو به‌پایان نه‌گه‌یندرێ، حکومه‌تی ئیران بێ پریری مه‌جلیسی په‌رله‌مان ناتوانی هیچ ئیمتیازیک بداته رووسه‌کان.

سه‌فاره‌تی به‌ریتانیا له‌ تاران ئەو ده‌نگوباسه‌ی وه‌درۆ خسته‌وه که گوترا‌بوو سه‌فیری به‌ریتانیا له‌ ئیرانی خوازتووه که هێزی له‌شکر بۆ هه‌موو پارچه‌کانی ئیران بنێرێ تاکو هه‌ل‌بژاردن زوو ته‌واو بکری.

قیواموسه‌لته‌نه جاری دا

تاران ۴: قه‌واموسه‌لته‌نه جاری دا که رۆژی شه‌مه‌ی ۷ی مانگ له‌ هه‌موو ئیراندا هه‌ل‌بژاردن ده‌ست پێ ده‌کری.

مۆسکۆ: حکومه‌تی ناوچه‌یی ئیران نیرووی جه‌نگی نارده سه‌ر ئازهربایجان به‌سه‌ر هه‌ل‌بژاردندا زال بێ.

ته‌وریز: رادیۆی ئەم شاره جاری دا که له‌ هه‌موو شاره‌کانی ئازهربایجاندا بۆ به‌به‌ره‌ره‌کانی و پیش گرتن به‌نیرووی تاران، ده‌ستیان دایه چه‌ک و جه‌عفهر پیشه‌وه‌ری روو به‌هه‌موو ئازادیخوازه‌ان و تاریکی گه‌رمی دا و رۆژنامه‌ی ئازهربایجان سه‌روتاره‌که‌ی به‌م وشه‌ بوو که ئیمه دووامین وته‌ی خۆمان دا که کۆنه‌یه‌رسته‌کانیش له‌ تاران باشی ده‌زانن که ئیمه له‌ هیچ جو‌ره چه‌کیکی تاران ناترسین و داچله‌کینمان نییه.

له‌نده‌ن ۴ (واع): وا دیاره که قه‌واموسه‌لته‌نه ده‌لێت ئەگەر مه‌یدان به‌نیرووی ئیران نه‌درێ به‌جێته ئازهربایجان که سه‌ره‌رشتی هه‌ل‌بژاردن بکات، غاینده‌کانی ئازهربایجان ناخوارزین له‌ په‌رله‌مانی تازه‌دا دانیشن. به‌وه رووسه‌کان له‌ مه‌جلیسدا پشتیوانی نا‌کرتن، که بۆ پێکهاتنی داوخوازیان ده‌نگ وه‌رگرن.

تاران ڄار ددها

تاران ۴ (ر): ڄار درا که هه لټښاردن له رږڅی شه مموه خرايه رږڅی شه ممدی هه وتی مانگ، که نهو رږڅه له هه موو ئیراندا هه لټښاردن دهست پی ده کړی؛ به لام بیتجگه له ولاتی نازهربایجان.

لنډه نه روا (ر): رادیوی ته وریتز ڄاری دا که په نجا هزار کهس کوونونه به پاریان دا که پیوسته هه موو کهس له نازهربایجاندا دهست به چک بچیته مهیدانه وه، پیش به نیرووی تاران بگری.

لنډه نه ۶ (ر): ئیواری دوینی که رادیوی ته وریتز ڄاری دا که نیرووی حکومتی تاران په لاماری نازهربایجانی دا، به لام له تارانه وه نه وه وراست نه گتپراوه.

لنډه نه ۱: تاکو ئیستا نهو دهنگوباسه ی رادیوی ته وریتز بلاوی کردبوه، که نیرووی حکومت په لاماری برده سهر نازهربایجان، تاکو ئیستا چتیکی لی پیدا نه بوه. هه روا رادیوی ته وریتز ده لیت: حکومت تانک و توپی زلی به کاربردوون و زیانیتکی زور دراوه، به پیتی نوو سراویتکی له تارانه وه هاتوو پی دهنگی له جی خویه تی و سهریازیتکی ئیرانی نه چوه ته نازهربایجانه وه.

نیستگه ی رادیوی تاران هاواری کرده نه ته وه ی ئیران

نیستگه ی رادیوی تاران هاواری کرده نه ته وه ی ئیران بۆ فرمانبه ری و دلسوزی و نیشتمانپه رستی خواستنی فرمانبه ری حکومتی ناوچه یی بکن و وتی که سهرک وه زیان هر داوخوازیبه کی مه شروعی هه بوه داویه به کومه له ی دیموکرات لهو خاکه ی وا بزوتنه وه ی تیدا دهست پی کراوه.

تاران، (ی. ب): رږڅنامه کانی لای چه پ په لاماری سهرک وه زیری ئیرانیان دا له سهر نه وه که نیرووی بۆ سهر نازهربایجان ناردوه و له لایه کی دیکه شه وه رږڅنامه کانی لای راست نه ته وه ی ئیرانی هان ددهن بۆ جهنگی دینی و جیهاد و غهزا به ره و رووی نازهربایجانیه کانی له دین دهرچووی دوژمنی ئیسلام.

به پیتی نه وانه که له نازهربایجانه وه هاتوون هیز و ناماده بوون بۆ جهنگ له پایه به دهر، که له سنوردان.

رږڅنامه ی دیموکراتی ئیران نوو سیویه که هیزی ژاندارمی ئیران کوژراون و هیزی کارگه رانی تووده له هه ریمی ساری په لاماری ژاندارمی ئیرانیان به دوا دا گتپراوه.

لیژنه‌ی حزبی دیموکراتی تاران

تاران (ی.ب): لیژنه‌ی حزبی دیموکراتی تاران، روو به‌نده‌ی تازه‌ریایجان، بانگی کردن و له جه‌نگی وه پاش ده‌دان. رادیو ده‌لایت:

عه‌شیره‌تی شاسه‌یوان که به‌نده‌ی حکومه‌ته له‌لای ناره‌دوتله‌وه په‌لاماری برده سهر هیتی تازه‌ریایجان. دوی زیان لیکه‌وتنیک‌ی زور و بی ژمار به‌پاشدا گت‌ریاننه‌وه و له تازه‌که‌ند شهرت‌یکی دیکه‌ش رووی دا، به‌لام سهرکی‌شه‌کان شکاندران و ئه‌فسهرت‌یکی تازه‌ریایجان له روتبه‌ی عه‌قیددا کوژرا. له ولاتی خه‌مسه، ده ده‌قیقه له نیتوانی نیرووی تازه‌ریایجان و عه‌شیره‌تی زولفه‌قاردا شهرت‌یک رووی دا.

نیویورک، ۷ (ر) حوسین عه‌لا بالتیوژی ئیران له واشنتون، له ده‌ست رووس شکایه‌تی برده بهر مه‌جلیسی ناشتی که مسیو ئیفاساد چیکوژ بالتیوژی سو‌قیات له تاران، حکومه‌تی ئیرانی په‌ند داداوه بو ئه‌مه له‌شکر نه‌نیرتته سهر تازه‌ریایجان. مستهر دین ئه‌شیسون نوینه‌ری وه‌زیری ده‌روه‌ی ئه‌مریکا ناشکرای کرد که حکومه‌تی ئه‌مریکا پشتیوانی حکومه‌تی ئیران ده‌کا له ناردنی نیروو بو سهر تازه‌ریایجان که بو ناسایشی ولات پتویست بی.

تاران ناتاجت‌یکی زوری به‌له‌شکر هیه

تاران: ئه‌فسهرت‌یکی باره‌گای سپایی له تاران ناشکرای کرد که تاران ناتاجت‌یکی زوری به‌له‌شکر هیه؛ چونکه ههر هیژت‌یکی که هه‌یان بوو به‌په‌له‌ترین بو به‌نده‌ری په‌هله‌وی ناردراوه تا له ئه‌سته‌روه په‌لامار به‌نه سهر تازه‌ریایجان. له تاراندای بیجگه له هزار و چند سهر بازت‌یک پتر نه‌ماوه، سهره‌کی نیرو و سپاییه‌کان کو‌بوننه‌وه که به‌توندی په‌لاماری تازه‌ریایجان به‌دن.

تاران (ر): تاران جاپی دا که هه‌لبژاردن پاش خرا تا موفه‌تیشه‌کان ده‌گه‌نه ههریمی. به‌ناشکرا جاپ درا، که له ههریمی باکوور شهر و کوژتار له ناوچه‌ی کارگه‌کاندا له نیتوانی نیرووی ئیران وتوووده‌دا گهرمه.

هه‌نگی و وه‌رگیزی دووامینی ئیران

تاران ۱۸: په‌یامنیری دیتیله ته‌لگرافی له‌وتیه ده‌لایت: هه‌لبژاردن له تازه‌ریایجاندا وه‌پاشکه‌وت تا له جیگای دکتور جاوید - که ئیستا له مالی خویا ده‌ست به‌سهره -

حاکمیتی دیکه‌ی دیموکراتی داده‌ندری و هه‌روا حاجی عه‌لیی شکستاری سه‌ره‌کی مه‌جلیسی خۆجی خراوه‌ته زندانه‌وه و ئهم دوو پیاوانه بۆ تاران ده‌نێرن. تا نووسینی ئهم نامه‌یه هێز و نیرووی ئێران نه‌گه‌یشتوه‌ته هیچ نوخته‌یه‌کی سنووری ڤووسیه‌وه؛ به‌لام هه‌ر جیگایه‌کی نیرووی ئێران که داگیرى کردوه، دیوانی عورفی عه‌سکه‌ری تێدا داناهه.

په‌یامنێر دیسان پێیدا هه‌لده‌لتی ئهم به‌سه‌رداها‌تووی دوا‌یه له هه‌موو گۆشه‌یه‌کی ئێراندا هه‌ستییکی بۆ ڤووس ئافه‌ریده کرد. دامه‌زراندنه‌کان و نیقابه‌ته‌کانی کارگه‌رانی شیوعی داخران. به‌ده‌سته له هه‌موو لایه‌که‌وه په‌لاماری جیگا‌کانی حزبی تووده‌یاندا که هه‌واخوا‌ی سو‌فیات بوون و له ئه‌ندامه‌کانی ئهم حزبه درا.

موسکۆ: له په‌یامی ئێران‌ه‌وه ئه‌وانه‌ی که له ته‌وریز کوژراون، ژماره‌یان گه‌یشتۆته ۶۰۰ کوژراو. لاشه‌ی مردووه‌کان لهم لاولا ڤرێ دراون.

نازه‌ریاجان ده‌گه‌رپه‌ته‌وه سه‌رباری خۆی

له‌نده‌ن: کو‌ورای ئیکۆنۆمیست له ژماره‌ی دووامینی به‌م ناو‌نیشانه «نازه‌ریاجان ده‌گه‌رپه‌ته‌وه سه‌ر باری خۆی» و تاریکی نووسی‌بوو و له چلۆنی ئیستا‌که‌ی ئێرانیش دوا‌بوو له و تاره‌دا ئه‌مه هات‌بوو که قه‌وام‌وسه‌لته‌نه‌ی سه‌ره‌ک وه‌زیری ئێران له نازه‌ریاجاندا، هیندیک له چواره‌یه‌کی له بردنه‌وه‌دا‌یه. به‌شیه‌یه‌تیی سیاسی ده‌ست‌بردتیکی تێدا کرد، به‌لام له ئهم ده‌ست‌پێ‌کردنه‌ی وا وه‌ده‌رده‌که‌وی، که له و سه‌ره‌وردانه‌ی له ته‌وریز ڤووی دا‌بوون بۆ هه‌لکه‌وت که وردبینی و ته‌رده‌ستی تێدا واند.

چهند هه‌فته‌یه‌کی پێش‌وو نیشانه‌ی پش‌تیی و که‌وتن له حکومه‌ته‌که‌ی جه‌عه‌فر پێشه‌وه‌ریدا له ئاشکرا‌بوندا بوو. جارێ مالییه‌ی له شه‌پزه‌بیدا بوو.

هه‌روا له هیندیک پیا‌وه ده‌ست و پێه‌نده‌کانیشی گومان‌ی دزی، به‌دبینی، برینیش ڤوویدا بوو. به‌لام کۆمه‌له‌کانی که پشتی‌وانیان ده‌کرد و له رادیۆی ته‌وریز به‌ناو‌نیشانی «نمایشاتی به‌گه‌رمه» که بانگ ده‌کرا، ئه‌وه‌ش به‌راستی وه‌نه‌بوو پتر له چهند که‌سیکی که‌م به‌ولا‌وه‌تر بووین. که دانیش‌تووی خۆج‌ییی ئه‌میان زانی و له راستیه‌که‌ی ناگادار‌بوون، ده‌ستی‌ان کرده لیکۆلینه‌وه و ورده‌کاری. جا وتیان که هه‌لپ‌ژاردن به‌لایه‌ن قه‌وام‌وسه‌لته‌نه ده‌بی ئه‌وه‌ی ئاشکرای بۆ که‌وتنی حکومه‌تی نازه‌ریاجان له و ده‌مه‌وه ده‌ستی دا‌یه که له مانگی تشرینی دووه‌می رابردوودا ملکه‌چی بۆ نیرووی حکومه‌تی مه‌رکه‌زی ئێران کرد که له لای محالی زه‌ریای خه‌زه‌روهه رپێ دا‌یه به‌ج‌ته‌ نێو خاکی نازه‌ریاجانه‌وه. جا ئه‌وه‌بوو که

قه و اموسسه لته نه سهره تاي مانگي كانووني يه كه م بۆ هه لياردن برپاري دا و رۆژي شه شي
ئه و مانگه دهسته يه كي نيرووي بۆ نازه راي جان بنيرئ تاكو چاوديري هه لياردن بكات.

قه و اموسسه لته نه له پيش دهست به هيچ كاريك بكا و ببزويته وه، چاوي به نماينده كانى
به ريتانيا و ئه مريكا و رووس كه وت. وادياره كه له و باب ته وه قسه ي له گه ليارا كردوه،
له چلۆنى نازه راي جان دواوه و وتوويه كه له وئ دوو فرمان هه ن: يان ده بئ بگوتريئ كه
نازه راي جان له تتيكي ئيرانه كه و ابئ هه ر بيره وه ريتكي و تچوو چاك بئ بۆي بكرئ و يان
بگوتريئ له ئيران جيا وازه، به وهش دهوترئ ئه وه چتتيكي تازيه دهستي پتكراره.

نماينده كانى به ريتانيا و ئه مريكا له وه دا پشتيوانيان كرد، به لām نماينده ي رووس پهندي
دايه، كه نيروو بۆ ئه وئ و بۆ باكوور نه نيرئ. به لām قه و اموسسه لته نه مه سئولييه تي ئه وه ي
له پيش كۆمه له ي ئاشتي خسته سه رخۆي و دهستي كرده نيروو به ريتكردن بۆ نازه راي جان.

هه را و كي شه له ته وريت يه ك دوو رۆژي كي شا و جه عفه ر پيشه وه ري و وه زيره كه ي
مه عاريفيشي هه لگرت و به فرۆكه و زۆر به په له خۆي گه يانده خاكي رووسيه له پاشان
ديموكراتيه نازه راي جانيه كان ئه مجاره يان ره خه دار كرد كه ده يانوت ده مانه وئ برپاري
ئيشو كاري ئيمه ته نيا مه جليس بيدات، نه ك له هيچ لايه كي ديكه وه.

ئيستاراديۆي ته وريت و تنه كانى به شيوه ي ئيراني و نازه راي جاني بلاو ده كاته وه. ئا ئه وه
دووايين هه لكه وتي خو جيتيي به راستي بوو روويدا، له و جيتگايه دا به راستي هيچ
نه گۆرادراره؛ چونكه منافه سه ي دوه لي زۆر به هيتز له ئيران دايه. هه ر چيكو رووسه كانه
به چاوتيكي زۆر مه هيممه وه ته ماشاي ده كا، بۆ هه ر جۆر به رئاوه ژوويه كي ديپلوماسي، يان
هه ر جۆره بيرمه نديك له لايه ن نيرووي به ريه ره كانيكه ره وه له و لا ته دا كه پره له نه فت و
بردني بۆ زه راي قه زوين نه رۆژنامه كانى رووسيه و نه راديۆ كانى هيچ جۆره
ورده كاريه كيان له و نازه راي جانه ي نه كرد كه به چي جۆريك بووني نازه راي جان پئ به پايان
گه ياندره. راديۆ و رۆژنامه كان هه ر له وه ده دوئين كه زۆر چاك بوو به خوشي پتكه يترا.

به لām ئيستاكه رووس له به رانه ر دوو فرماندايه: يان يارمه تداني ديكه بداته جه عفه ر
پيشه وه ري و يان له سه ر ئه و روودا وانه برپار بدات. به لām وا ديار ده كا، كه هي دووه ميان
هه لياردوه و په سنديان كردوه، به لām هه را و كي شه ي ديپلوماسي نه گه يشته پايان.
ئه وه تا وه زاره تي ده ره وه ي رووسيه له وانه كه نماينده ي ولا ته كانى رۆژاوا ده كن پتر به په له و
به زاتتره له گۆرپني، ئه و وه زاره يه جيا واز بوونه ويي له نازه راي جانا ئيستار بئ گومانه

دهبیته هاوسازی بۆ سه رکیشی ههست که به نه یاری رووسه. به لام چاوه نوۆی ده کری و جیگای ئومیده که موسکۆ ده رقهت ده ستخا، کات رابگری و چاوه روانی مه جلیس بی له باره ی ئیمتیازه کانی نه فته وه. جا نه و جار که وا بوو نفوزی خو ی ده گریته وه؛ چونکه نه وه زیانیکی ده مییه بۆ ته قه لادانی نزیک بوونه وه ی به ئیران له سه ر به ریچوونیک ی وه نه بی ئاسان بی له نواندندا بۆ دیو کراتییه تی رۆژاوا ییه کان.

ته لگرافی سه رهک وه زیری ئیران

تاران: نامه ی هه فته گی کوهستان، له ژماره ی ۷۲ یدا روونوسی نه و ته لگرافه ده نووسی که جه ناب ی قه واموسسه لته نه بۆ قازی محمه دی ناردووه ته مه هاباد:

جه ناب ی ئاغای قازی محمه د، به م جوړه که نه م لایه ته سمیمی کردووه، هه لېژاردن له ژیر چاودیری نه و نیرووی ته ئمینیه دا پیک دیندری که له سه رکه زه وه ریک ده خری و ده نیردری و ده بی له ولاتی کوردنشینی نازه ریا یجاندا هه لېژاردن به هاوړتی سه میمانه و دلسوزی ته واو عیلاقه مهن دی ئیوه نه نجام بدری و پیک بیتدری. جا له به رنه وه له خو ی، شاپوور، رهزاییه، مه هاباد - که ولاتی کوردنشین - پتویسته که ئیوه ته عین بکه ن له گه ل نیرووی ته ئمینیه به چی جوړیک هاوړتی سه میمانه و دلسوزی و عیلاقه مهن دی تاییه تیکی که له م مووده ته دا له شه خسی ئیوه مولا حه زه کراوه. نه وه چاوه نوۆی و ئینتزار ده که بن که له و جیگانه دا که وا مه وزووعی کورده کان له نیتوانیدایه عیلاقه مهن دی کامیلی خۆتان بۆ پیشکه و تنی نه و کاره ی له ده ستدایه به کردن عه مه لی بنوین. نوخوست وه زیر. قه واموسسه لته ند.

وه لامی قازی محمه د به ته لگراف بۆ سه رهک وه زیری ئیران

رۆژنامه ی توفان ژماره ۱۰۹ که نه مه ده لیت که قه واموسسه لته نه به ته لگراف له گه ل قازی محمه د مخابه ره ی کردووه. ئاغای قازی محمه د به ته لگراف له وه لامی قیواموسسه لته نه دا ده ستبه جی له رووی راستیه وه مخابه ره ی کرد. له ویدا و تبووی که ئیمه بۆ خۆمان ناماده بن پیش به هه موو جوړه بی نه زمیک بگرین و هه لبت ده ولت ناب ی ره وادیری که هیزی ته ئمینیه به جیه نه و ولاتی کوردنشینه وه.

وه‌لامی قازی محمەد بۆ سەرەکی وه‌زیری ئێران

تاكو ئه‌و كاره‌ی له‌ ده‌وره‌ی چاره‌ده‌م كه‌ سه‌رله‌شكر ئه‌رفه‌ح كردبووی له‌ كاتى هه‌لبژاردندا دلى كورده‌كانى بريندار كردبوو، دووباره‌ نه‌كړيتموه و له‌سه‌ر ئه‌وه‌ دووباره‌ی كرده‌وه كه‌ ئيمه‌ بۆ پارازتنى ئينتيزامات له‌ كاتى هه‌لبژاردندا به‌هيتز و توانايان و له‌ ماده‌ی ٤ى قانونى هه‌لبژاردن ئيستفاده‌ ده‌كه‌ين. له‌و باب‌ه‌ته‌وه‌ خاترى جه‌نابى عالى ئاسوده‌ بى و له‌باره‌ی خوى و شاپوور و ره‌زاييه‌ و مه‌هاباد و چەند جيتگاييتكى ديكه‌ش كه‌ له‌ ته‌لگرافه‌كه‌دا ئيشاره‌تان فه‌رموو بوو، خودى جه‌نابى ئه‌شرف بۆ ئه‌و جيتگايانه‌ فه‌رماندارتان هه‌لبژاردوه‌. بى گومان هه‌ر جوړيكي به‌چاكى بزائن و ده‌ستوور سادير بكه‌ن، ئه‌وه‌ به‌ته‌واوى ئيجرا ده‌كړئ.

تاران: سه‌ركرده‌ی له‌شكرى ئيران ئاشكرای كرد كه‌ ديموكراتيه‌كانى نازهباييجان ده‌يانه‌ويست به‌زۆر به‌سه‌ر ئيراندا زال بن، به‌لام سپاى ئيران زوو ناره‌زووى ئه‌وانى شكاند لهنده‌ن: له‌تاران ده‌نگ ده‌رچوو كه‌ عه‌لى مه‌نسوركراره‌ به‌حاكى ولاتى نازهباييجان له‌ جيتگاي دكتور سه‌لاموللاهى جاويدىكى كه‌ له‌گه‌ل ديموكراتيه‌كان بوو به‌ده‌ست به‌سه‌رى برايه‌ تارانه‌وه‌. هه‌لبژاردنيش له‌ نازهباييجان پاش ده‌خري تاكو ئاسايشت دامه‌زريتندرتيه‌وه‌.

قازی محمەد به‌خيهرهاتنى سپاى ئيرانى كرده‌وه

٢٣ ك ١ تاران، (ر) ١-ب: به‌لاغى ره‌سمى له‌لايه‌ن سه‌رله‌شكرى ئيرانه‌وه‌ ده‌گه‌يه‌نئى كه‌ قازى محمەد به‌خيهرهاتنى سپاى شاهه‌نشاي كردوه‌. وه‌كو به‌نيانى ئاگادارى دراوه‌ به‌تاران، هيتشتا له‌ كيوه‌كاندا زه‌دوخورد هه‌ر راگيراه‌.

خۆبه‌ده‌سته‌وه‌دان

هه‌روه‌كو بلاوكراره‌ته‌وه‌ و زاندراره‌، سه‌يد ئه‌حمەد تاها -كه‌ به‌«هه‌كو سه‌يد ته‌ها» ده‌ناسرئ- كورى مه‌رحوم سه‌يد ته‌هاى شه‌مدينيه‌ له‌ قه‌زارى ره‌واندز مولك و ديهاتيان هه‌يه‌ و پينج براى له‌سه‌ر دانىشتوون و براى سه‌عاده‌تى شتيخ محمەد سديق تاهايه‌ بۆ سه‌ره‌رشتى مولك و نه‌ملاكيتكى له‌ ئيرانيان هه‌يه‌، گۆيا چووبوو و ئيلتihakى ده‌سته‌ی ديموكراتيه‌كانى كوردى ئه‌ولاي كردبوو؛ هه‌لاتوه‌، له‌ سنوورى عيراق خوى ته‌سليم به‌هيتزى حكومه‌تى عيراق كردوه‌.

کوردستان له رۆژنامه گانی تاراندا

نامه‌ی ههفته‌گی کۆهستانی تاران له ژماره‌ی ۷۴دا له وتاره سه‌ره‌کییه‌که‌یدا به‌م جو‌ره هاتوه: وهختی ئه‌وه‌یه که ده‌ولت بۆ کوردستان به‌رنامه‌یه‌کی ئه‌ساسی بگرته پێش چاو.

له کاتی یه‌که‌م ته‌لگرافی سه‌ره‌ک وه‌زیر بۆ نازه‌ربایجان له رۆژنامه‌کاندا به‌راوه‌ژوو وه‌رگیراو که ده‌ولت ده‌یه‌وی هیز بۆ ئه‌و ولاته بنێرێ. م‌رو‌ف ئه‌وه‌ی له نازه‌ربایجانی ده‌بیست و ئه‌وه‌ی که له‌لایه‌نی دیموکراتی ئه‌و جی‌گایه‌وه به‌هۆی سیاسه‌تی ده‌ره‌وه‌ی ده‌زانی ئه‌و ده‌ستپیکردانه‌یان خالی له ئیشکال نه‌زانیوه. هه‌موو به‌دوودلی و نیتگه‌رانییه‌وه له خۆیان ده‌پرسی که داخۆ ئه‌نجامی ئه‌م ئیشه چۆن ده‌بێ. توندی ئاره‌زووی ده‌ولت و تووره‌یه‌کی له رادیۆی ته‌وریزدا بوو پتر گومانی خستبووه چلۆنی ئیشه‌وه. به‌لام ئه‌وانه‌ی هه‌موو بزوتنه‌وه‌یه‌کی چلۆنی گیتییان هینابوو پێش ورده‌کارییه‌وه له‌وی چوونی چتیکی چاوه‌نۆری نه‌ده‌کرا. له نێوانی نه‌ته‌وه‌کاندا بۆنیکێ ئومیدیان ده‌کرد و به‌هاتوویه‌کی سه‌ره‌که‌وتنی ده‌ولت هیندیک به‌ئومیدبوون. به‌لام ده‌ستپیکردنی ده‌ولت به‌په‌به‌و، ده‌بایه نازه‌ربایجان خۆیه‌ده‌سته‌وه بدا؛ یان هه‌روا کیشه و لیکدان ناچاری خۆیه‌ده‌سته‌وه‌دانی بکا.

یه‌کێک له‌وانه‌ی که له ئیشی له‌شکرکێشیدا پسپۆر بوو بریاری ئه‌مه‌بوو که ده‌بێ له سێ لاوه ده‌ست پێ بکری: یه‌کیان له رۆژه‌لاته‌وه بۆ جی‌گری و خه‌ریککردنی هیزی نازه‌ربایجان و یه‌کی‌کیش له رۆژاوی بانه و سه‌رده‌شته‌وه. ئه‌وه‌ش بۆ سه‌ره‌گه‌رمکردنی نێروه‌کانی دیموکراتی کوردستان و ده‌سته‌یه‌کش له سنووری پچه‌راندنه‌وه‌ی کوردستان و نازه‌ربایجان؛ یانی له خه‌تی «ته‌کاو»، په‌لاماری به‌تین و توند به‌رێ تاکو نه‌هیلێ هیزی نازه‌ربایجان و کوردستان یارمه‌تی یه‌کتر بکه‌ن و زۆر به‌په‌له‌ روو به‌لای میانداو مه‌راغه و ته‌ووریز بچنه پێش.

میوانداریکردن بۆ نوێنه‌ره‌کانی مه‌شایر و ئیلاتی کورد و مه‌شایه‌خه‌کانیان

تاران: کوردستان ژماره ۸۱ هه‌فته‌ی رابردوو ده‌سته‌یه‌ک له مشایخ و روه‌سایانی کورد له‌لایه‌ن ستادی ئهرتش بۆ تاران میوانداری کرابوون که له جه‌ژنی سه‌ده‌ی له دانیشکه‌ده‌ی ئه‌فسه‌ریدا که له پێشگای خاوه‌ند شکۆی شاهه‌نشایدا پێک دیندرێ له روودابوون. ئه‌و ئاغا‌یا‌نه‌ی که میوانداری کرابوون ئه‌مانه‌ن:

له مه‌هاباده‌وه: مام عه‌زیزی ئه‌میری عه‌شایری مامه‌ش، مه‌حمود ئا‌غای ئیلخانی دیبوکری، عه‌بدوللا ئا‌غای ئیلخانی زاده‌ی دیبوکری، بایه‌زید عه‌باس دیبوکری، عه‌لی

عەباس دىيوكرى، ئىسماعىل عەباس دىيوكرى، ئىبراھىم سالارى مەنگور، عەبدوللا بايەزىدى مەنگور، سەلىم ئاغاي ئاجاق مەنگور، عەلى ئاغا جوانمەردى مەنگور، رەھمان تەيمورى مەنگور، بايەزىد عەزىزى گەوورك، كاكەللا حوسنى گەوورك، پىرۆت مەھمەدى گەوورك، رەسول مەھمەدى مەنگور، عەبدوللا قادرى مامەش، قادر قارەمانى شاروئىران، ئىبراھىم قادرى شاروئىران.

بۆنۈنەرەكانى عەشاير و ئىلاتى كورد و مشايەخەكانيان. لە مشايخ و تاجىر: ئاغاي شىخ ئاغاي، مەلا خەلىل گۆرەمەرى، شىخ عەبدورەھىم شەمسەدىنى، قازى موكرى، سەيد رەئوف قازى موكرى، مىرزا رەھمەت شافىئى بازىرگان.

لە سەقزەو: ئاغاي قادىرخانى ئەنۆشپىروانى، عەبدوللا ئەنۆشپىروانى، حاجى مەھمەد وەكىلى، مەھمەد سولتانى، رەزا كەلھور، مەھمەد سولتان پەنا، سالىح سولتان پەنا، رەشىد دىوانى، مەھمەد سولتانى.

لە بانەو: عىزەت ئەھمەدى، رەھمان ئەھمەدى، رەشىد ئەھمەدى.

لە تىلەكۆو: مەھمەد حەبىبى، موزەفەر حەبىبى، عەلى حەمە وەيسى، مەھمەد فاتىحى.

لە كۆماسىيەو: فەرەج بەگ زەنوى، فايەق بەگ شابازى، مەھمەد سالىح رەشىدى.

لە ھەورامانەو: ئاغاي مەھمەد شەرىف ئەلمانە، عەبدوللا بەگ دزلى.

لە مەريوانەو: عەبدوللا بەگ وەلەژىرى، سەيد ئەھمەد شىخ ولسىيلىمى، شىخ ئەھمەد كۆنەپووشى، مەھمەد عەلى بەگ بىتلە.

لە گەلباغى: ئاغاي يەحيا ئەمىنى، مەھمەد عەلى ئەمىر حوسنى، ئەھمەد پىشارى.

پوئەسايانى كورد لە ئىران

تاران (ر): ئەو پوئەسايانەى كورد كە خزمەتى حكومەتى تارانىيان كوردبوو لە كاتى ھەراى كوردستانى ئازاد لە مەھاباددا و يارمەتى سپاى تارانىيان دابوو و بەربەرەكانيان لەگەڵ كوردەكانى ئازادىخوادا كوردبوو، خوازترانە تاران لە كولىيەى ئەفسەرى ميواندارى كرەن. پۆژى ۳ ي شوبات چەند پۆژنامەنووسىكى تاران چوونە لايان و پرسىارىيان لىيان كەرد.

ئەو پۆژە بۆ نانى نىوەرۆ لە ئەرەش ميواندارى كرەن. دواى نان خواردن عەلى رەزم تارا وتەيەكى دوورودرېژى خويندەو لە ئازاى و نىشتەمانپەرستى ئاگان دوا. سەركرەدى

لهشکری ٤، ئاغای حوسیتنی له ئازایی سپا و تیکۆشینیی دلیرانهی ئهفسهران و میهنهپهرستی ئاغایانی کوردستان دوا که له بهرانیهی کوردهکانی ئازادیخوازی مههابادا بۆ حکومهت چی خزمهتییکی شایانیان کردوه و له چی پایهکدا بهمال و گیان هاوړتی و پشتیوانی لهشکریان کردوه بۆ سههرکهوتنیان بهسههر کورده ئازادیخواههکانی جهمهوورییهتخوازاندا و له خاوند شکۆ خوازتر بهرانبهربهو خزمهتانهی کردوویانه عهواتیف و میهرههانی بفرموی. له دوی ئهوه خاوند شکۆ شاههنشای ئیران دوازه پارچه شالی کشمیری بهخهلات دا بهدوازه ئاغایانی سههرکهدهی ئهوکورده.

مهلا مستهفا له تاران

«الخبر» ١١ شوبات: مهلا مستهفا بارزانی له تاران خهریکی موفاهزات بوو لهگهڵ حکومهتی مههرکهزیدا: یان له ئیران بئیننهوه، یان بۆ عیراق بگهڕێتهوه.

١٠ تاران: ئیران بوو بهپهناگا بۆ کوردهکانی بارزان. مهلا مستهفای زهعیمی ئهوکورده له تاران گهراوه که لهگهڵ هاوړتییهکانی خۆیدا پرس و باسی ئهوه بکا داخوا له ئیران دانیشن و چهک فری دهن و خهریکی کشتوکال بن یان بگهڕێتهوه عیراق. حکومهتی ئیران وای بریاردا، که مهلا مستهفا و سهدهکس لهو کوردهانی که حکومهتی عیراق حوکمی مهرگ و زندانی داون، له ئیران بن و هی دیکه بگهڕێتهوه عیراق. ئهگهر یهک لهو دوانه پهسهندنه کهن حکومهتی ئیران دهست بهدهرکردنیان دهکا، بهمهرجی ئهوه نهچهکیان لی وهگرێتهوه و نه بیانداتهوه بهعیراق.

کوردی مههاباد

تاران، ٣ ی شوبات (ر): عهشیرهتی قادری -که ههواخوای کوردستانی ئازاد بوو- پروونهساکانی گیران و دران بهمهحهکهمهی عهسکهری حکومهتی تاران؛ له شاری بۆکان محاکمه کران. کوردهکانی فەیزوللا بهگی لاگیری حکومهتی جهمهووری کوردستانی ئازادیوون و عهبدوللا بهگی و هی دیکهش له لایهن حکومهتی مههرکهزییهو گیران و درانه مهحهکهمهی عورفی عهسکهری و مهحکووم کران.

لهندن، رۆیتەر تاران (ر) ٧ ی شوبات: له نیوان نیرووی ههواخواهانی جهمهوورییهتی کوردستان و هیزی حکومهتی مههرکهزیدا ههرایهکی سووک پرووی دا. چهند ئاواپیهکی کوردهکان تالان کران. فههماندهی تاران له سنووری سهقزدا وای بلأو کردهوه که چهند کهسیکی کوردی مهحکووم له سهقز و جیگایانی دیکه بهدار کران و خنکاندیان.

یازده کوردی نازاد یخواز له قهنا ده دران

«السجل» ژماره ۱۱۷، ۱۷ ی شویات تاران: په یامنیتری رۆیتەر ده لیت: له کوردستاندا شۆرش و ههرا بهر یا بووه. دهسته یه که له کوردهکانی جه مهووری کوردستان به پر چه کییه وه یه که له سه ر یه که په لاماریان برده سه ر ناوچه ی هیزی حکومه تی تاران له کوردستاندا. کوژتاریکی زۆر قورس کرا؛ خانوو و چاندن و کرداری چهند دیتها تیک و یران کرا. دهنگوباسیکی، که هیشتا به ره سمی وه راست نه گه راوه نه مه یه که حکومه تی تاران دهیه وی له شکرکی پر چه ک بنیترته هاواری نهو له شکره ی خوی له هیندیک جیگایانی کوردستان. چونکه هیزی تاران لهو ولاته دا بی تین و که مه.

له تاران سه ره که نه رکانی سپای ئیران ناشکرای کرد که یازده کهس له کوردی جه مهووری که په لاماریان هینابوو، به خنکاندن حوکم دران و لهو ولاته له قهنا ره دران و کوژران. دايره ناگادار بووه کانی سیاسی له سه ر نه وه نه که به هوی له قهنا ره دانی نهو کوردانه، پشیوی و شورش و هه رایه کی قورس له کوردستاندا دهست پی کراوه. نهو کاره هه موو کوردی کوردستانی دلگیر و ناگوزیر کردووه.

کوردی بارزان دهه یین یان ده ره ده که ون

تاران، (ر) ۱۱: مه لا مسته فا بارزانی له تاران خه ریکی موفاوه زات بوو بو مانه وه یان له ئیران، یان ده رکه ون.

تاران، (ر): ئیران بوو به په ناگای کوردهکانی بارزان که سالی پار به نه یاری عیراق دهستیان کرد به شورش و له پاشان په نایان بو ئیران برد. مه لا مسته فای زه عیمی نهو کوردانه له تاران وه روو به نیو کوردهکان گه راوه تا کو پرس به هاو پتیه کانی بکا، داخوا دامه زین، یان بو عیراق بگه رپینه وه، له سه ر یه که لهو دووانه به یاری بدهن و حکومه تیش به مال و دانه ویتله و پتوبست دهستیان بگرئ و خه ریکی جووت و گا بن و نه گه ر وستیان بگه رپینه وه عیراق، ده بی مه لا مسته فا و سه د که سی هاو پتی له کوردهکانی بارزان که له حکومه تی عیراق مه حکووم کراون نه چنه وه و نه گه ر یه که لهو دووانه نه که نه، حکومه تی ئیران له ئیران ده ریان ده کا. به لام نه چه کیان لی ده ستی تیه وه نه ده شیاندا ته وه به عیراق.

حکومه‌تی ئێران کوردەکان سەری شک دەکا

لە ئێران دەمێننه‌وه یان بۆ عێراق دەگه‌ڕێنه‌وه

لەندن، ٢٣ (ی): رادیۆی تاران بلاوی کردەوه که هێزی تاران شاری شنۆی گرت، که شارێکی کوردستانی عولیايه به‌سنووری تورکیه و عێراقه‌وه هاوسنووره. ئەو شارە ناوچه‌یه‌کی سهره‌تای چه‌ندان هه‌زار کورد و کوردانی بارزان بوو که له دواى شۆرش هه‌لایساندنیان له عێراق سالی پاره‌که په‌نایان بۆ کوردستانی ئێران بردبوو.

ده‌گێر نه‌وه گو‌یا شار بێ کێشه و هه‌را و به‌ربه‌ستی گیراوه. نوێنه‌ری په‌یامنی‌ری رۆیتەر ده‌لێت: که ژماره‌ی ئەو کورده چه‌کدارانه پازده هه‌زار پی‌اوی جه‌نگین. حکومه‌تی ئێران سه‌رپشکی کردوون له نیتوانی مانه‌وه‌یان له خاکی ئێراندا، وه‌یان گه‌ڕانه‌وه‌یان بۆ خاکی عێراق. به‌لام به‌بی زه‌عیمه‌کانیان که له‌لایه‌ن حکومه‌تی عێراقه‌وه پاشمله به‌خنکاندن و به‌زندانی و به‌ندی و هه‌موو جو‌ره سزایک حوکم دراو، به‌لام هی دیکه‌یان ده‌توانن بۆ عێراق بگه‌ڕێنه‌وه؛ یان له ئێران دامه‌زرێن. خو‌ئه‌گه‌ر مانه‌وه‌یان له ئێران هه‌لبژارد، له سه‌ریان پتیبست ده‌بی که چه‌که‌کانی به‌ده‌ستیانه‌وه‌یه فرێدن. که وایان کرد ئەوجا حکومه‌تی ئێرانیش به‌مال، به‌دانه‌وی‌له، به‌قوماش و کشتوکال و پتیبستی کشتوکال یارمه‌تی‌یان ده‌کا؛ ده‌ستیان ده‌گرێ و پشتیوانییان ده‌دا. خو‌ئه‌گه‌ر یه‌ک له‌و دووانه‌یان نه‌کرد، حکومه‌تی ئێران له خاکی ئێرانیان ده‌رده‌کا، بێ نه‌وه‌ی چه‌کیان بکا و بیانداته‌وه به‌عێراق.

به‌شی دووه‌م

ئێران بارزانییه‌کان ده‌رده‌کا

تاران، ٢٤ (ی، ب) (ر): سه‌ره‌ک ئه‌رکانی جه‌نگی ئێران ئاشکرای کرد که ئەمه بوو به‌سێ رۆژ هێزی ئێران رۆو به‌کوردستان له چویندايه؛ له سنووری ئێرانی و عێراقیه‌وه ده‌چینه پێش. وه‌زاره‌تی جه‌نگی ئێران به‌به‌راژووی ئەو ده‌نگوباسه‌وه جاری دا. هێزی ئێران به‌سه‌ر شنۆدا زāl نه‌بوو و به‌سه‌ر هه‌یج شارێکی دیکه له شاره‌کانی کوردستاندا ده‌سه‌لاتی په‌یدا نه‌کردووه کورده‌کانیش تا چه‌ند رۆژی پێشوو ده‌ستیان به‌هه‌یج به‌ریه‌ره‌کانیه‌ک نه‌کردووه. په‌لاما به‌ردنی هێزی ئێران بۆ سه‌ر کوردستان له‌به‌ر دوو چته:

یه‌که‌م: پاک‌کردنه‌وه‌ی کوردستان له سه‌رکێشی.

دووه: نه هیشتنی بارزانییه کان، له سهه نه خشه ییکی دایانناوه برۆن، که و ا چهک به دهسته وه نادهن، یان ده رکړدنیان له ئیرانه وه بۆ عیراق.

زه عیمی کورده کان فه تحوللا داوودی - یه کییک له سهه رکړده کانی کوردی بوشیر- گه یشته تاران؛ که بوشیر له سهه خه لیجی فارسه. ئه و شاره له کاتی سهه رکشی قه شقایباند، کورده کان داگیریان کړدبوو، حکومه تی ئیران تا کو ئیستا نه یگرته بوه.

تاران: سهه رکشی له شکری ئیران بلاوی کړده وه که دهسته یهک له ئه رمه ن و ئاسووری گه یشته کورده کان و پشتیوانییان ده که ن. دیسان وتی که کورده کان له جهنگی دواپی یازده کوژاو و په نجا برینداریان داوه.

شۆرش له کوردستان نه براهه وه

رۆژنامه ی «السجل» ی به غدایی، ژماره ۱۱۷ ی شوبات: ده لئ: تاران و په یامنیتری رۆیتەر بلاویان کړده وه که له کوردستاندا هیشتا شۆرش هه ر به رپایه. دهسته یهک کوردی پر چهک په لاماری یهک له دوا یه کیان دایه سهه دپهاته کان، ویرانیان کړد و کردار و شینیانیان هه موو سووتاند. به لام هیندیک شۆرش هه ر راگیراوه، که هیشتا وه راست نه گه رپاوه، ئه ویش له وه وه دیار ده کړئ حکومه تی تاران ده یه وئ بۆ کوژاندنه وه ی ئه و شۆرشه، له شکریکی به تین و پر چهک له تارانه وه بۆ کوردستان به رپئ کا تا کو پشتیوانی ئه و له شکری تارانه بکه ن که له کوردستانن و بئ هیزن.

سهه رکشی ئه رکانی جهنگی ئیران له تاران بلاوی کړده وه که یازده کهس له کورده په لاماره پنه رکان له لایه ن مه حکمه ی عه سه که ریه وه به خنکاندن مه حکوم کران؛ ده موده ست له سهه دار دران و کوژران. ئه و ئیشه بوو به مایه ی ناگوزیری و دلگیری هه موو کورد.

سهه رۆکه کانی کورده له تاران

ئه نفه ره، (ر) تاران ۱۸ ی شوبات: سهه رک وه زیری ئیران بلاوی کړده وه که له ولاتی فارس و جیگیانی دیکه که عه شایر چه که کانیان نه داوه ته ده ست هیزی حکومه ت تا چهک به دهسته وه نده ن له و جیگیان نه دا هه لپژاردن ده ست پئ نا کړئ. ناسرخان قه شقایبی وه لامی داوه ته وه که چهک به دهسته وه نادات.

عومەر خان ره‌ئیسى عه‌شیره‌تى شكاك

تاران، ١٩ (ر): كه عومەر خانى ره‌ئیسى عه‌شیره‌تى شكاك - كوردى ورمى - له‌گه‌ل چهند ره‌ئیسى ديكه‌ى كورده‌كانى ورمى رۆژى سێ شه‌مه‌ى شوبات گه‌يشته تاران، چوونه ئه‌رتش خۆيان نواند و بۆ به‌يانى سه‌رفرۆڤى هاتوون.

تاران، ١٩ (ر): بلاوى كرده‌وه كه ره‌ئیسه‌كانى كوردى مه‌هاباد و سه‌قز و بانه و مه‌ريوان - كه هاتبوونه تاران - به‌رێز و حورمه‌ته‌وه نوازشت کران و خواهند شكۆ شاهه‌نشا به‌ده‌ستى خۆى خه‌لاتى پێدان و نوازشتى كردن.

له پاش ميوانداری، هه‌ریه‌ك بۆ جی‌گای خۆیان گه‌رانه‌وه. ئه‌و سه‌هرانى ئیلات و عه‌شایری كوردان به‌ئیمه‌را هاوده‌ردی و هاوزه‌حمه‌تیان كرد له كاتى ئاشوپه‌رسته‌كانى ماحه‌راجۆيانى كه ئاوازه‌ى خودسه‌رى و خودپه‌رستییان به‌ناوى ئازادىخواهى به‌ند كردبوو؛ هه‌ناوى ئیمه‌یان له سوتى نازه‌رپاته‌گان له ئاگرى نازه‌رىدا پاتبوو. ئه‌و سه‌هرانه‌ى كوردى شاه‌په‌رستى و میه‌هندۆست هاوسۆز و نیازى ئیمه‌ بوون وا بۆ وه‌پاست گه‌رانی شاه‌په‌رستى و ئێران دۆستى هاتنه تاران و په‌زیرائى کران و چونكه ئه‌وسا له رابووردووه پشتیوانى له‌شكریان كردووه بۆ رزگارى نازه‌رپاته‌گان له ئاشوب خوازان؛ بۆیه له ئه‌رتش هه‌رچیتكى شایان بوو بۆیان كردن و به‌حورمه‌ته‌وه به‌رپێیان كردن.

ئێران هه‌تا ئه‌و جوامیتر و دلێرانه‌ى هه‌بێ، ئێران هه‌یج ناگوزوووبه‌یه‌كى توش نابێ و هه‌یج ئه‌هرمه‌نیک په‌خنده‌ارى ناکا. هه‌روا درێژه‌ى به‌وتن دا و وتى كه نازه‌رى نازه‌رپاته‌گان نازه‌رى پێغه‌مبه‌رى ئێرانییه؛ نه‌ك نازیرى ته‌ته‌رى و جەنگیزی بێ. هه‌روا وتى كه زه‌مه‌مه‌ى كورد و لوړ و تورك چیه، زه‌مه‌مه‌ى ئێران و ئێرانی په‌رستییه و له ته‌به‌رێز و په‌زاییه دوا. له میه‌ه‌نپه‌رستى كوردانى په‌زاییه‌ى باس كرد كه كوردی په‌زاییه په‌زاهه‌ندى به‌شاهه‌نشادا.

ناسر قه‌شقایی چه‌ك به‌ده‌سته‌وه نادا

تاران، (فرانس پریس): قه‌واموسه‌لته‌نه‌ى سه‌ره‌ك وه‌زیری ئێران ئاشكرای كرد: عه‌فوى عام ده‌رخستن له باره‌ى ئه‌و عه‌شیره‌تانه‌ى، كه له نیرووى ئێراندا سه‌ركێش بوون، تا ئه‌و عه‌شیره‌ته چه‌ك به‌ده‌سته‌وه نه‌دا، ئه‌و عه‌فووه‌ى به‌رناكه‌وێ. له دواى ئه‌و ئاشكراكرده چاوى به‌ناسر قه‌شقایی كه‌وت و به‌خواهند رۆژنامه‌كانى وه‌لام دا كه ئه‌و مه‌رجانه به‌هه‌یج كاریك جێبه‌جێ ناكړن.

تاران: حکومەتی ئێرانی لە تاران، دەستە تۆپییکی «برنی» شییست تیری دا بەنەودە و ھەوت کەس لە گەورە و سەرۆکەکانی کورد: شا سەیان، زولفەقاری. چونکە ئەوانە لە کاتی شوێشی نازەربایجاندا سەریان بۆ حکومەتی مەرکەزی چەماندبوو؛ خزمەتیان کرد.

حکومتی نگران تہ قہلاً دہدات قہ شقایہ کان بی چہی کات

له پەیماننیری رۆژنامەی فەرەنسه -فرانس پریس- دا باسی کردووه ده‌لێت:

ناسر قەشقایی، سەرەک عەشیرەتی قەشقایی -کە بەرامبەر بە ئێران سەرکێشی کردبوو- چاوه‌نۆزی ده‌کری بگاته تاران. ئهو چوونه‌شی له‌سەر خواستنی قه‌واموسسه‌لته‌نهی سەرەک وه‌زیری حکومه‌تی ئێران، که ده‌یه‌وی گفتوگۆی پێکهاتن له‌ گه‌ڵ ناسر قەشقاییدا دووباره بکاته‌وه له‌ بابەت چه‌ک فێدانی عەشیرەتی قەشقایی؛ تا‌کو بتواندری هه‌لبژاردن ده‌ست پێی بکری.

حکومہتی نئیران پیری دا کہ لہ دواۓ دامرکاندندوہی نازہربایجان، لہ ولاتی فارسدا
 ہلبژاردن دہست پی بکا، بہلام بہمہرجی نمہ کہ عہشیرہتی نو ولاتہ لہ چہک پروت
 کاتہوہ۔ بہلام مانگیتک لہمہ پیش ناسرقہشقایۃ ناشکرای کرد، کہ نہگہر حکومہتی
 نئیران بیت و ہلبژاردن بہچہک وەرگرتنہوہ گری بدات، نہوا لہ ولاتی فارسدا ہلبژاردن
 دہست پی ناگری۔

کوردەکانی بارزان لە گەڵ حکوومەتی ئێران مۆناوێزە دەکەن

تاران ٤ی ئادار: نوێنەری پۆژنامەی فەرەنسە ئەمڕۆ بلاوی کردووە کە هێزی ئێران هەروا خەریکی دەرکردنی کۆردەکانی بارزانە. زەعیمی ئەو کۆردانە وەفدێکی ناردۆتە لای جەنەرال هەمایوونی سەرکردەی هێزی ئێران؛ کە ئەوان دەنوێت، بۆ ئەوەی قسە لە گەڵ خاوەند دەستەلاتی ئێراندا بکا بۆ گێردانی هودنە لە نێوان هەردوولا یاندا.

داخوا بارزانییەکان ھۆیان دایە ھێزی ئێرانەوه

نامه‌ی پیامنیری نوینهری رۆژنامه‌ی فرهنسه له تارانده و توویه: که ئەمه بوو به‌چهند رۆژ نیرووی ئێران دهستی داوه‌تی مه‌لا مسته‌فای بارزانی ده‌رده‌کات. پیامنیری نوینهری بێژراو له جیگایانی باوه‌رپیتکراوانی بیستوه که مه‌لا مسته‌فا له حکومه‌تی ئێرانی هودنه و موفاوه‌زی خواستوه که خۆی بداته دهست هێزی ئێران.

هه‌روا ده‌لێت ئه‌و کوردانه له ده‌ست سپای عێراق هه‌لاتوون، ده‌رده‌کێژن. به‌لام

حکومەتی ئێران لە بارزانییەکانی خوازت، کە چەک بەدەستەوه بەدەن؛ بەلام ئەوان نەیان کرد و خوازیری ئێرانی بەدوا دا. بۆ. لەسەر ئەوه حکومەتی ئێران بەهەموو هێزییەوه پەلاماریکی قورس و بەتوندی برده سەر بارزانییان کە توانی تەنگەیان پێ هەلچنی. لە تەلگرافی دوامیندا کە لە تارانەوه هاتوو دەوترێ کە قسەکردنی نیتوانی حکومەتی عێراق و ئێران بۆ بەدەستەوه دانی بارزانییان تازه کراوه. بەلام ئەنجامی قسە تا کۆی چوو، نەزانراوه.

کوردەکان لە ئێران

پۆژنامەی «الحوادث»ی بەغدا لە ١١ی ئادار بڵاوی کردەوه کە حکومەتی مەڕکەزی تاران نێروویکی پر چەکی ناردە سەر ئەو کوردانە کە لە هەرمی کوردستاندا جەمهورییەتیکی زاتی کوردستانیان دامەزراند بوو.

کوردەکانیش بۆ پارازتنی ئەو جەمهورییەتە، بەرەهرەکانیان دەکرد. بەلام لەبەر سەختی جیگا و تەنگی پێگا کێو پارەکان، ئەو پەلامار بردنە هێندە کارگەر نەبوو. ئەوه پتر کوردەکانی بەهێز کرد و نێروویانی پتر کرد. بەلام حکومەتی تاران نێروویکی بەتەنکە کێویەکان و ئۆمۆبیلە زۆرێدارە بچووکەکانی کە تازه [...] بۆیان هاتوو پر چەکی کردن، تاکو لە کێوکانیش بتوانن پەلامار ببەن. لەو ڕووهوه کوردەکان چەند کەسیکیان بۆ ڕۆژەلات و ڕۆژاوا و باکوور کشانەوه؛ هێندیکیان بۆ سنووری تورکیا و بۆ عێراق و چەندیکیان بۆ ئازەربایجانی سۆفیاتی کشانەوه.

مەلا مستەفا بارزانی لەسەر تەخووبی ئێران و عێراق

لەدەن ١٨، بەغدا بڵاوی کردەوه کە لەم دواییەدا لە تەخووبی ئێران و عێراقدا لێکدانێکی سووک لە نیتوانیدا ڕوی داوه کە هێزەکانی کوردیی هی مەلا مستەفای بارزانی دەیهوێست پێ بنێتە عێراقەوه. جیگا باوەڕپێتکراوهکان ئەوهی دەلێن کە پێکھاتنی مەلا مستەفای بارزانی و حکومەتی ئێران سەری نەگرت.

لە دواي ئەوه کە لەشکری ئێران بەنەیاریی زەعیمی کوردان کەوتە بزوتنەوه، هێندیک لەو کوردانە خۆیان دا بەدەست عێراقەوه. هەروا ئەو خەریکبۆنە، کە لەگەڵ حکومەتی ئێران بۆ عەفووی عام وەدەستخستنی لە عێراق و دەستووردانی گەڕانەوهیان بۆ نیشتمانەکان، دیسان سەری نەگرت و ئەو حوکمەهی حکومەتی عێراق کە لە بارەي ئەواندا داوویان، هەروایە.

جیگا بڕوایەکان بڵاویان کردووە کە ئیستە رێککەوتنی مەلا مستەفای لەگەڵ حکومەتی ئێراندا سەرگرتووە نەبوو، بڕیاری لەسەر ئەمەدا کە دەست و پێوەندەکی خۆی کۆکاتووە، بەچە کەکانیانەو لە هەریمە چیاپیەکانی کەوا بەسەر تخووبی سێ دەولەتاندا دەستەلاتیان هەیە - کە ئێران و تورک و عێراق - دەستەلات پەیدا کەن و تیکۆشن بۆ وە دەست خستنی عەفووی عام لە حکومەتی عێراق.

ئەو هەریمی کە کوردەکانی تێدا خزاوێ نزیکی دوو هەزار عائیله لە دەست و پێوەندی مەلا مستەفا تێدا گوزەران دەکەن. وا دەگێرنەو کە مەلا مستەفای بارزانی بەسەر پازدە هەزار پیاوی جەنگی فێرکراوی پێچەکی جەنگاوەری دلێردا دەستەلاتی هەیە؛ بەلام چلۆنی ئابووریان چاک نییە.

وەزارەتی جەنگی عێراق تەقیریکی وەرگرتووە کە لەو هەدا هاتووە هەرچێکو دەست و پێوەندی مەلا مستەفای بارزانی، ئامادەی جەنگ و بۆ پارزنتی هەریمی چیاپی، سازی بەرهەست بوون. هەروا ژن و منداڵەکانیان دەستە بە دەستە بچووک لە تخووبی عێراق دەپەرنەو، پەنا بۆ ئەو ماله کوردانە دەبەن کە دۆست و ئاشنایان. هەروا لەشکری عێراق لە ئێران تەقیران وەر دەگرن کە هەرچێکو لەشکری ئێران و ئەو کوردانە بەندە ئێران، تێدەکۆشن کە مەلا مستەفا و پیاوەکانی پالەپەستە بەدەن بۆ سەر تخووبی عێراق یان تورکیە.

ئێستە عەفووی عام بۆ کوردەکانی بارزانی

رۆژی ١٨ی مانگی ئادار رۆژنامەکانی پایتەخت بەجاریک ئەو تەلگرافانەیان بڵاو کردووە کە لە لیواکانی کوردنشینەو ناردراون؛ بەتایبەتی «الخابار - الزمان» ئەم تەلگرافەیان بڵاو کردووە کە لە سلێمانییەو هاتووە. ئیستە حامیان لە حکومەت کردووە کە حکومەت بۆ کوردەکانی بارزان عەفووی عام ئیستەدار کا و بیانبەخشی و لێیان بگەڕێن لە نیشتمان و جێ و شوینی خۆیان دامەزرێنەو.

رۆژنامەی «السیاسة» ١٨ی ئادار: لە ژێر عینوانی «بۆ بارزانییەکان عەفووی عام دەخوێ» تەلگرافێکی لە سلێمانییەو و بەئیمزای ٥٣ گەورە و عولەما و سادات و سەرەک و میر و بەگ و بازگان و ئاگیانی کوردی سلێمانییەو لێدراو ئەمەیه:

بەمە کە عەفووی عام بۆ کوردەکانی بارزان سادیر بکری، نەتەوێ کورد پتر و چاکتر پەیوەندیان بەعەرشێ موفداو دەبێ.

١٨ ی ئادار: هه میسان له سلیمانییه وه ئیسترحام ده که یین بۆ عه فووی عام ئیستدارکردن و گه رانه و یان بۆ نیشتمان و جێ و شوینی خویان موشکیله ی بارزانییه کان پێک بنێن. ئیمزای ٦٢ زوعه ما و سه ره ک و گه وه و محامی و ئوده با و بازرگانی کوردی سلیمانییه .

١٨ ی ئادار: له کۆیسنبه قه وه هه رچی پێکی له وتاره که ی دکتۆر جه عفه ر محه مه د عه بدولکه ریم دایه که پۆژی ١٠/٣/١٩٤٧ له ژماره ی ١٣٥١ ی پۆژنامه ی «صوت الاهالی» دا بلا و کراوه ته وه پشتیوانی ده که یین و له به ر حکومه تی خۆشه و یستمان ده پاریته وه که به چاوی عه تف و شه فقه ت و میه ره بانیه وه کاروباری بارزانییه هاو نیشتمان که مان جێبه جێ بکه ن و بیانگێژنه وه سه ر پێ و شوین و نیشتمان که ی خویان تا کو له ژێر سیته ری عه رش مو فدا دا بژین و دلتیابن. ئیمزای ٦٢ ئاغا و گه وه و مه زن و عوله ما و بازرگان و که سه به ی کوردی کۆیسنبج.

٢٠ ی ئادار «صوت الاهالی» له بابته کاروباری کورده کانی بارزانی نووسیوه که له سلیمانییه وه چه ند ته لگرافیان بۆ ناردراره داوخوازی کاروباری بارزانییه کان کراوه که به مه رجێ حقو قیان تیدایێ، جێبه جێ بکری و له گه ل عه داله تدا رێککه وێ و هه روا ئیستداری عه فووی عامیان خوازتوه .

٢٠ ی ئادار «الخبار» له ژێر عینوانی «هه میسان بارزانییه کان» بلاوی کردۆته وه که ته لگرافیکێ له برا کورده کانه وه بۆ ناردراره ، که تیایدا باس له پێکهیتانی موشکیله ی بارزانییه کان کراوه که به جۆرێک پێک بیتدری که له گه ل عه داله تدا رێککه وێ و به جۆرێک بێ که خۆشه و یستی و براهیه تی دوو نه ته وه ی عه ره ب و کورده وه تا کو ئیخلا س و فه رمانبه ربی پتر بکا به عه رشی مو فدا و له ته لگرافه که دا داوای عه فووی عامیان کردوه بۆ بارزانییه کان.

پۆژی ٢٢ ی ئادار پوونووسی ئه و ته لگرافه یان بلا و کورده وه که کورده کانی خانه قین له باره ی ده رخستنی عه فووی عام بۆ بارزانییه کان، تکایان له حکومه ت کردوه و تو بانه : کاروباری بارزانییه کان به جۆرێک پێک بیتدری که له گه ل عه دل و مه سالیحی مو شته ره که ی نیوانی دوو نه ته وه ی کورد و عه ره بدا رێککه وێ.

٢٣ ی مارت، «صوت الاهالی» بلاوی کرده وه . که له که رکوو ک و سلیمانی و خانه قینه وه گه لیک ته لگرافانی بۆ چوه . له ویدا تکای عه فووی عامیان بۆ بارزانییه کان کرده وه ، خواهیشت کراوه به جۆرێک ئیشی بارزانییان پێک بیتدری که له گه ل عه داله ت و

مه‌سله‌حه‌تی موشته‌ره‌که‌ی هه‌ردوو نه‌ته‌وه‌ی عه‌ره‌ب و کورداندا ریککه‌وه‌ی. له‌ جی‌گای باوه‌رپیتکراومان زانیوه، که‌ حکومه‌تی دلسۆز و به‌مه‌رحمه‌تی عیراقی خۆشه‌ویست ده‌یه‌وه‌ی ڕووی لوتف بداته‌ کورده‌کانی بارزان که‌ بگه‌ژینه‌وه‌ نیشتمان‌ه‌که‌یان و له‌ جی و شۆینی خۆیان دامه‌زرتنه‌وه‌ و خۆباوێژنه‌ باوه‌شی عه‌داله‌تی حکومه‌ته‌وه‌. به‌دلنیا‌یی و ناسووده‌یی دانیشن و چاوه‌نۆزی عه‌داله‌ت و لوتف و ڕه‌عیه‌تپه‌روه‌یی حکومه‌تی خۆیان بکه‌ن.

ئێران له‌ جه‌نگی کورده‌کاندا چه‌کی زل به‌کار ده‌بات

تاران، ٢٩ ی مارت: په‌یامنیتری «یونایتید پریس» نووسیوه‌ و ده‌لێت: له‌م جه‌نگه‌ خۆیناوی و کوژتاره‌ی که‌ گه‌رمه‌یه‌تی، نیرووی ئێران ڕوو به‌کورده‌کان له‌ مه‌یدانی جه‌نگی -که‌ له‌ تخووبی لای عیراقه‌وه‌ ده‌ستی پێ کراوه‌، له‌گه‌ڵ بارزانییه‌کاندا- فرۆکه‌، تانکی زل، تۆپه‌ قورسه‌کان به‌کار ده‌بن.

ڕۆژنامه‌ی «اطلاعات» وێنه‌ی ڕه‌سمی له‌ ته‌لگرافیکه‌ی که‌ بۆی ناردراوه‌ بلاوی کرده‌وه‌ که‌ ئه‌و جه‌نگ و کوژتاره‌ گه‌رمه‌یه‌، که‌وا به‌م جوړه‌ ده‌ستی پێ کراوه‌، له‌م ڕووه‌یه‌ که‌ نیرووی کورد به‌توندی په‌لاماری له‌شکرگایه‌کی هێزی ئێرانیان دا له‌ نزیک شنۆ، ئه‌فسه‌ریکی گه‌وره‌ی ئێرانیان کوشت و چه‌ندیکیشان بریندارکرد. جا به‌و هۆیه‌وه‌ جه‌نگ هه‌لایساندراوه‌، کوژتار و خۆنپێژی ده‌ستی پێ کراوه‌. به‌لام نابێ له‌بیر بکه‌ین که‌ ئه‌و کوردانه‌ له‌م ڕۆژانه‌ی دواییدا موافقه‌تیان کردبوو که‌ له‌ ئێران ده‌رکه‌ون و به‌ڕۆن.

له‌ندن، ٢٩ (ر): له‌ نیوانی نیرووی کورد و هێزی ئێراندا بوو به‌چاره‌ ڕۆژ پتر جه‌نگ و کوژتار زۆر به‌گه‌رمه‌ له‌ کاردايه‌. تخووبی شنۆ بوته‌ مه‌یدانی کوژتار. کورده‌کان هێزیکه‌ له‌شکری ئێرانیان ده‌وره‌داوه‌. سه‌رکرده‌ی له‌شکری ئێران له‌ حکومه‌تی خوازتووه‌ که‌ به‌و سه‌پایه‌ی بۆ ئازربایجان ناردراوه‌، یارمه‌تی بکریته‌ بۆ ڕزگارکردنی هێزی ده‌وره‌درای ئێرانی. له‌و جه‌نگه‌ خۆیناوییه‌دا ئێرانیان فرۆکه‌ و تانکی گه‌وره‌و تۆپ، به‌گه‌رمه‌ به‌کار ده‌بن و له‌ هه‌ردوو لا کوژراو و بریندار زۆر هه‌ن.

به‌پارانه‌وه‌ ته‌لگراف بۆ عه‌فووی عامی بارزانییه‌کان

له‌ سلێمانیه‌وه‌ ئه‌م ته‌لگرافه‌ی خواره‌وه‌ بۆ جیگا هه‌ره‌به‌رزه‌کان لێ دراوه‌ به‌ئیمزای ٧ که‌سی کاسیب و ٤ که‌سی خاوه‌ند گاراج و ٢٩ که‌سی ئوتۆمبێله‌وان، سایق سه‌یاره‌ و ڕۆژنامه‌کانی پایته‌خت بلاویان کرده‌وه‌ که‌ ده‌لێن: هه‌رچیکو پێکه‌هێنانی مشکله‌ی بارزانه‌

پیکهینانیک بئ که له گه‌ل عه‌دالته ریککه‌وئ و یارمه‌تی و پشتیوانی برابیه‌تی و خوشه‌ویستی نیوانی نه‌ته‌وه‌ی کورد و عه‌ره‌ب بکا؛ تاکو به‌وه کورده‌کان پتر به‌ده‌وری عه‌رشى موفداده‌لسوورپین و ئیسترعام ده‌که‌ین عه‌فووی عام بۆ مه‌حکومه‌کانی بارزان ئیسه‌دار بفرموون.

پتویسته کاروباری بارزان به‌روانیکی پاکى عه‌دالته و عه‌تفه‌وه جێبه‌جێ بکړئ

له قه‌زای کفریه‌وه ته‌لگرافیک به‌ئیمزای ۲۱ پیاوه گه‌وره گه‌وره‌کانه‌وه بۆ جیگای هه‌ره‌به‌رز لیدراوه و رۆژنامه‌کانی پایته‌خت بلایان کردوه. له‌ویدای خوازتراه که به‌رۆخی عه‌دالته کاروباری بارزانییه‌کان پیک بپندرئ و به‌ره‌ه‌لسته شه‌راوی و خراپه‌کان لایه‌ترین و عه‌فووی عام بۆ گه‌رانه‌وه‌ی خۆیان و عائیله‌یان ئیسه‌دار بکړئ و بیه‌خسرتین. ئومیدمان وایه که ئه‌و موشکیله به‌چاوی میه‌ره‌بانی ته‌ماشای بکړئ و له پایه پتر ئیه‌تیمامی پت بدرئ. ئیمزاکان.

جهنگی له کوردهستان ئیراندا هیشتا هیه

ئه‌نقه‌ره، ۵ی نیسان شه‌وی شه‌مه، سه‌عات ۹ی دوای نیوه‌رۆ: رادیۆی ئه‌م شاره که له په‌یامی ئیرانی وه‌رگرتبوو، بلای کردوه که جهنگ له نیوانی کورد و ئیرانییه‌کاندا زۆر تونده؛ ده‌لیت:

حکومه‌تی تاران ئه‌مه بوو به‌چهند هه‌فته‌یه‌ی زۆر به‌گه‌رمی له‌گه‌ل کورده‌کانی بارزان، له نیوان سێ شاری میان‌دواو و مه‌هاباد و ورمیدا شه‌ریانه.

کورده‌کان هه‌موو ته‌رزه چه‌کی تازه‌یان هه‌یه؛ تۆپ و هاوه‌ن و شیتست تیر به‌کار ده‌بن. عه‌شیره‌تی به‌هادور - که نزیک سێ هه‌زار شه‌رکه‌ریان هه‌یه - له کورده‌کانی ده‌ورپشتی ورمین؛ پالیا‌ن داوه‌ته پال کورده‌کانی بارزانه‌وه. له‌ملاولاوه کورده دیموکراتیه‌یه‌کان و تازه‌ریایجانییه دیموکراتیه‌یه‌کان هه‌روا ده‌چن و ده‌بنه پشتیوانی کورده شه‌رکه‌ره‌کان.

حکومه‌تی ئیران په‌ی ده‌رپه‌ی هه‌یز بۆ ئه‌و له‌شکری ئیران ده‌نیترئ که شه‌ر ده‌کن؛ فرۆکه‌ش بئ وچان جیگای کورده‌کان بۆمباران ده‌کا.

له په‌یامی په‌سمی ئیران وه‌رگیراوه که عه‌لی په‌زم ئارای سه‌رکرده‌ی له‌شکری ئیران دوو‌جار له تاران‌وه هاتووه به‌فرۆکه به‌سه‌ر مه‌یدانی جه‌نگا سوورپاوه‌ته‌وه. جاری دووهم له‌گه‌ل هاوسایه‌کانیا پیک هات که تیکۆشن به‌هه‌ر چهند بیه‌ به‌مال بارزانییه‌کان ناچاری خۆبه‌ده‌سته‌وه‌دان بکه‌ن. ئه‌گه‌ر ئه‌مه راست بئ ئه‌و دوامین ژبانی کوردانه.

قازی محمەد

ئەنقەرە، ۳۱ مارت، شەوی ۵ نیسان: دووبارە کردەو، که تاران پەسەمى بلاوى کردەو و دەلتیت: قازی محمەد سەرەک دیموکراتى و دامەزیتەرى جەمهورى کوردستان لە ئازەربایجاندا و دوو برا و ھاوالانى که لە لایەن مەحکەمەى عەسکەرییەو بەخنکاندن حوکم درابوون، شەوی یەکشەمەى ۳۰ مارت، بەدارا کران و خنکاندران.

سەرلەشکر عەلى پەزم ئارا لە کۆبوونەوێ خاوەندارەکانى ئێراندا بەوتاریک باس

کوردەکانى بارزانى کردوو

تاران ئیوارەى ۱۹۴۷/۴/۱۱ لە بەشى تورکیدا، ۵۰ و ۵۱ دواى نیشەپۆ، بلاوى کردەو، که عەلى پەزم ئارا بەرو خاوەندارەکانى تاران ئەم وتارەى دا. لەبەرئەو که پۆژنامە و کۆوارەکان و ئیستەگەکانیش بەچەوتى بلاو دەکەنەو، ناچاربوون که پۆ روونکردنەو پاستییەکەى ئەو جۆرە مەلوماتەى لە بارەى کوردەکانى بارزانەو تاكو ئیستا دراو، ئەم وتارە پۆتان روون کەمەو، بۆتیم:

بارزانى نزیک ۱۰ هەزار کەس بەژن و مندال و پیریانەو. سێ هەزار کەسى ئەوان پڕ چەکن. لە هەموو هۆزەکان پتر وابەستەى شیخ و پەئیسى خۆیان. شیخی هەرە گەورەیان شیخ ئەحمەدە و لە پایە بەدەر تەقدیسى دەکن و بەئیمانەو خۆشیان دەوێت. بارزانییهکان جەنگاورێکن که دەتوانم بۆتیم لە گیتیدا شەپکەرى وەکو ئەوان تاكو ئیستا هەلەکەوتوو.

بارزانى لە جەنگدا ئەوەندە وریا و زانان که زۆر زوو نوختەى زەعیفى بەرانبەرەکەى خۆیان دەدۆزنەو و تێدەگەن و دەستبەجێ لەو روووە بەپێ ئەو دەکەونە جەنگەو و تەلەفیاتیکی یەکجار زۆر لە دوژمنى خۆیان دەدەن. لە ۲۰۰ مەتر دوورتر گوللە بەدوژمنەو نانێ. وە که گوللە باوێژێ لەوانە نییە که نەى ئەنگێوێ. هەروا قسە دووبارە دەکەمەو و دەتێم که لە هیچ هۆزێک و هیچ عەشایرێکدا شەپکەر و دلێر و ئازای وەکو بارزانییان نەبێندراو و نابێندری. بارزانییهکان لە جەنگدا ئەوەندە خۆتێن سارد و لە سەرخۆن که هەزاران گوللەى تۆپ و بۆمبایان تێ گیرێ و هەزاران ئاگریاران بکری، لە جیگای خۆیان نابزوین و ناجووڵینەو، هەتا لێیان نزیک نەبنەو و لە خۆ و نکرنا زۆر تەردەست و چوستن و زانان. ئەوەندە شارەزان لە پەناگرتنا چا و نایانبینی و هەستى پێ ناکا.

قازی محمەد که جمهوورییه‌تی کوردستانی ئیعلان کرد له بنه‌چه‌که‌دا به‌پشتیوانیی و ئومێدی بارزانییه‌کان بوو؛ به‌هێز و دلیری بارزانییان ده‌نازی. به‌لام نه‌مزانی چی هۆیه‌ک بوو که‌وا ده‌ستی یاریده‌دانیان له‌سه‌ر هه‌لگیرا له‌پاش ئه‌وه که سپای ئێران چووه کوردستان و قازی محمەد خۆی دا به‌ده‌سته‌وه، ئیتر شه‌ریان نه‌کرد و له‌سه‌ر خواستن بوو که مه‌لا مسته‌فا هاته تاران. له‌پاشان لیتی ویسترا که چه‌ک به‌ده‌سته‌وه بدات به‌م مه‌رجه که جیگا و شوینی بدریتی و بۆ دانیشتن یارمه‌تی بکړن به‌هه‌رچۆنیک که بوو. که دانی به‌چه‌ک به‌ده‌سته‌وه‌دانا نه‌هینا و ده‌بایه له‌ئێراندا نه‌مینی و ده‌رکه‌وێ. که گه‌راوه‌نیو عه‌شیره‌ته‌که‌ی، ماوه. ناشزانم بۆچی تاكو ئیستا له‌ئێران ده‌رنه‌چووه. له‌پاش ئه‌وه که له تاران‌وه گه‌رایه‌وه، ئه‌و جیگایانه‌ی که ئیستا لێیه‌تی، هیندیک ناگوزیری و خراپه له‌و ناوه‌دا روویدا و له‌گه‌ڵ چه‌ند عه‌شیره‌تیکی ئه‌و لایه که‌وته هه‌را و کێشه و ئه‌وه‌بوو به‌هۆی ناخۆشی و حکومه‌ت ناچارکرا دووباره‌ نیرووی بنیڕتیه سه‌ری. له‌م کاته‌دا داوای مۆتاره‌که‌ی له‌ حکومه‌ت کرد. به‌لام حکومه‌ت ده‌رفه‌تی نه‌دايه.

ئێستاش له‌گه‌ڵ سپا و له‌شکری ئیمه‌دا هیچ شه‌ر و کوژتاری نه‌بووه. هه‌رکه ئیمه‌ بۆ پێشه‌وه ده‌چن، ئه‌و به‌پاشا ده‌کێشێته‌وه. درێژایی هێزه‌که‌ی ۱۵ کیلۆمه‌تره. پروام ئه‌وه‌یه که تا رۆژی شه‌مه‌ی داها‌توو هیچ تاکتیکیان له‌خاکی ئێراندا نه‌مینیته‌وه و به‌ره‌و عێراق بکشیته‌وه. سه‌رکرده‌ی هه‌ره مه‌زنی ئه‌و هێزه مه‌لا مسته‌فای بۆ شیخ ئه‌حمده که له سه‌ردارێکی زۆر به‌رزی له‌شکر به‌مه‌علووماته‌ره و له سه‌رکرده‌یه‌کی شاره‌زا پتر شاره‌زای جه‌نگه.

عه‌فووی عام خوازی بۆ کورده‌کانی بارزان

لاوه‌کانی که‌رکووک به‌ته‌لگرافیک له‌به‌ر سموی وه‌سی پارانه‌وه که عه‌فووی عام سادیر بفه‌رموێ. ئیمه که لاوانی که‌رکووکین له‌به‌ر سموتان ده‌پارێینه‌وه به‌ناوی یه‌کیه‌تی نیشتمانی نیوانی نه‌ته‌وه‌ی عێراق، عه‌فووی عام بۆ بارزانییه‌کان سادیر بفه‌رموون. ئیمزای ۶۶ لاو (که‌نجی) که‌رکووک.

هۆبه‌ده‌سته‌وانی شیخ ئه‌حمده‌ی بارزانی به‌نیرووی عێراق

ئه‌نقه‌ره شه‌وی چوارشه‌مه‌ی ۱۶ی مانگ. نوره‌دین ئاتام به‌پادێۆ بلاوی کرده‌وه که شیخ ئه‌حمده‌ی بارزانی دوتنیکه‌ بێ قه‌یدو شه‌رت خۆی و ده‌سته پیاوه‌کانی خۆیان خسته باوه‌شی عه‌داله‌تی نیرووی حکومه‌تی عێراقه‌وه. به‌لام له‌مه‌لا مسته‌فای زه‌عیمی کوردی

بارزان هیچ دهنگوباسییک نییه. هەر هینده دهگوتری که برینداره و خوی و دهسته و پیتوهنده که ی و ن. تاکو ئیستا نه زاندراره له کوتیه.

له بابەت خۆبه دهسته وه دانی بارزانییان

خۆ به دهسته وه دانی شیخ ئەحمەد و ئەحمەد ناغای میترگه سوور ههروا له کاردایه. به لای وه کو زاندراره چوار زابتی که چوو بوون گه یشتبوونه مه لا مسته فا، له سنووری عیراق خۆیان دایه دهست هیزی عیراقی. له وانه یه کیان برینداره و ههروهک زاندراره پێس ئه وه لی روکن عیزهت عه زیز خواستویه که خۆبه دهسته وه بدا، به لای خواهند دهستلات لیتی ویستوه که بێ قهید و شهرت بێ. شیخ بابۆی برای مه لا مسته فا به برینداری هیتاویانه ته موسته شفای ئه ربیل. به لای له باره ی مه لا مسته فا و چوار زابتی ماوی، هیچ ناگادارییک له دهستدا نییه.

له باره ی کاروباری بارزانییه کانه وه

پۆژی چوار شه ممه ی ۱۶ ی مانگ غاینده کانی عیراق که له په رله ماندا له به رنامه ی وه زارهت دووان، جه نابی سه عید جه عفه ر به در بو بارزانییه کان عه تفی له حکومهت خوازت. جه نابی سه ید عه بدوله هاب مه رجان پشتیوانی داوخوازی ئه وه ی کرد و په جای له حکومهت کرد که به روویکی میهره بانه وه ته ماشای بارزانییه کان بکا و عه تفی هه بی. جه نابی سه ید جاسم موخلیس پشتیوانی و ته که ی نایب سه ید جه عفه ر به دری کرد.

له باره ی بارزانییه کانا مه عالی سه ید بابا عه لی، په جای له حکومهت کرد که به چاوی لوتف و میهره بانییه وه ته ماشای بارزانییان بکات.

سه ماحه تی عیزه دین مه لا، نایی ئه ربیل و تی که و له سنووری خۆماندا دهنگی کوژتار و به رینمان گوێ لێیه که له باره ی ئه ولادی نه ته وه دا ده کړی و ده کوژین و سه ر ده پردین. وه نه بی له م گونا ههاریانه وه بی، به لای له رووی جه هل و نه خۆتنده وارییه وه یه، بوژان و ئیش و نازاریان ده نالێن که کات به زه یی پیتیاندای و دایکیان هه ردوو باسکی بکاته وه و ئه و لاوانه ی خۆی بگریته وه باوه شی دلسۆزی و مه رحمه ته وه و هه روا دووا و له فه خامه تی وه زاره تی داخلییه په جای کرد که ئه و موشکله یه زله حه ل بکات و ئه وه شی به بیردا نه بیت که بو پیاوخراییان ده پارێته وه و ئه گه ر پیاوخراییش بن، عه دل و مساواتیان بو ده خوازی.

له بابته عهفووی عام بۆ کوردهکانی بارزان

ئەو تەلگرافانەى بۆ جیگا بەرزەکان و رۆژنامەکانى پايەتەخت لیدراون له پهواندزوه بهمۆرى ٦ کەس ئەشرف و عوله‌ما و بازرگان، له‌بەر حکومەت پارانەوه، کە بۆ کوردهکانى بارزان عه‌فوو سادیر بفرمووی به‌وه په‌یوه‌ندى برایه‌تى نه‌ته‌وه‌ى کورد و عه‌ره‌ب جوانتر پینک دى.

لاوه‌کانى عه‌ره‌ب له‌بەر سىمووى وه‌سى مه‌زن ده‌پارێنه‌وه و ده‌لێن: ئێمه کە لاوانى عه‌ره‌بین و له‌ خواره‌وه مۆرمان کردووه، عه‌فووی عام ده‌خوازین بۆ کوردهکانى بارزان و تکا ده‌که‌ین بۆ گه‌ران‌وه‌یان و دامه‌زراندنه‌وه‌یان له‌ نیشتمان‌که‌ى خۆیاندا، ده‌ستور بفرمووی و ئەمر سادیر بکړی. مۆرى ٦٤ لاوى عه‌ره‌ب.

لاوه‌کان له‌ به‌غدا ه‌ی فه‌خامه‌تى سه‌ره‌ک وه‌زیر، ه‌ی جه‌نابى مه‌عالى وه‌زیرى داخلىیه، ه‌ی مه‌عالى سه‌ره‌کى مه‌جلىسى په‌رله‌مان، ه‌ی خاوه‌ند فه‌خامه‌تان و مه‌عالیان، ئێمه کە به‌ناوى خۆمان خواره‌وه‌مان مۆر کردووه بۆ خۆشه‌یستى یه‌کێتى عیراق (وحدة العراق) و بۆ ئاسایشى ولات به‌رێ بردن و بۆ دلتیایى نه‌ته‌وه‌ى ئەم نیشتمان، پشتیوانى و یاریده‌دانى برا کورده‌کامان ده‌که‌ین کە عه‌فووی عام بۆ کورده‌ بارزانیه‌کان سادیر بکړی و بگه‌رێنه‌وه نیشتمان‌که‌یان و به‌ئاسووده‌یى دامه‌زێندێنه‌وه. مۆرى ٨١ لاو.

له‌ دیوانیه‌وه به‌مۆرى ٣٢ گه‌وره و ئەشرف و شیوخ تکا له‌ حکومەت ده‌که‌ن و عه‌فووی شاهانه سادیربوون بۆ کورده‌کانى بارزانى پشتیوانى و یارمه‌تى ده‌که‌ن و له‌و تەلگرافه‌دا ئەمه هاتووه کە مانای په‌یوه‌ندى و خۆشه‌یستى دوو نه‌ته‌وه‌ى کورد و عه‌ره‌بن و ده‌ستى بێکتر ده‌گرن و یاریده‌ى یه‌کتر ده‌ده‌ن بۆ ئاسایش و هه‌رزانی و خۆشى و نازادى ولات.

له‌ سلیمانیه‌وه:

له‌سلیمانیه‌وه جه‌نابى خاوه‌ند عیقه‌ت هه‌فسه‌ت خانى نه‌قیب تەلگرافى لێداوه. له‌ویدا بۆ سادیرکردنى عه‌فوو عامى کورده‌کانى بارزان و له‌ پرووى عه‌داله‌ت و میه‌ره‌بانیه‌وه کاروبارى ئەوانه پێکه‌یتان له‌ حکومەت تکا ده‌کات.

وتاریکی کە بۆ رۆژنامه‌کان ناردراوه، ئێمه کە له‌ خواره‌وه مۆرمان کردووه پشتیوانى ئەو وتارانه ده‌که‌ین کە بۆ عه‌فووی کورده‌کانى بارزان بلاوتان کردووه‌ته‌وه.

مەلا مستەفای بارزانی

هەر وەکو زاندراوە نێرووی حکومەتی عێراق مەلا مستەفا و ھاوڕێیەکانی -کە لە دوو سەد کەس پتر ناین- دەواری داوێ. مەلا مستەفا و ھاوڕێیەکانی لە سنووری لای تورکیاوە لە ناکاوە خۆیان گەیاندووە و نێو خاکی عێراق و لە حکومەتیان خاوەنێوە کە بەسەلامەتی حەیاتیان دنیایان بکا. بەلام حکومەت هەر لە سەر ئەوێوە کە بێ قەید و شەرت دەبێت خۆ بە دەستەوێ بەدەن.

لەو لاشەوێ گۆیا شێخ ئەحمەدی براشی قاقەزی بۆ ناردووە. لەنێو قاقەزە کەیدا لە لوتف و میهرەبانی حکومەت داوێ، کە لە بارەیی خۆی و عایلەکانی بارزاندان کردوویانە و باسی ئاسوودەیی و دنیایی و لە خوشیدا بوونیانی نوێندووە و ھەروا نووسیبوێ کە بێت خۆگرتن، ھیچ پانەوێستی، خۆ باوێتی بەوێشی عەدالەت و دڵسۆزی حکومەتەوێ.

خۆبەدەستەوێدانی پەنێس ئەوێوەلی پوکن عیزەت عەزیز

٢٤ ی نسان: پۆژنامەیی «البلاد» ی بەغدایی بڵاوی کردووە کە سەرکردەیی لەشکرێ مەلا مستەفای بارزانی، پەنێسولئەوێل پوکن عیزەت عەزیز، بێ قەید و شەرت خۆی دا بە دەستەوێ و دوێنە کە بە گێراوی گەیشتە بەغدا. وەکو زاندراوێ پۆژی ٢٥ ی نیشان بپاوە بەندیخانەیی گشتی.

لە بابەت کاروباری بارزانییان و عەفووی عام

٢٦٤ کەس لە عولمە و شێخ و سۆفی و حاجی و محامی و ئەشراف و بەگ و بازرگان و کاسبی شاری کۆیسنجق عەرزو حالێکیان مۆرکردووە، داوای عەفووی عامی بارزانی و گەرانەوێیان بۆ شوێن و جێگای خۆیان و دامەزراندنەوێیان بپاوە کردووە و بەپەک دەنگ ھاوار لە ھەموو ئەوێوە عێراق -چی کورد و چی عەرەب- دەکەن و بانگی ھەموو پیرێکی موخلیسی ئەوێوە دەکەن، کە بە دەستوورێکی لە گەڵ عەدالەت و مەسلەحەتی نیشتمانی ھەموو عێراقیدا رێککەوێت تێکۆشن و یاریدە بەدەن کە حکومەت عەفووی عام بۆ بارزانییەکان سادیر و مال و مندالیان لە برسێتی و مردن و سەرکێشی و ئەخۆشی و لە ناگێرانی توێی بپاوە رزگارکەن. ئەوێ لە پۆژنامەیی «السیاسة» دا، پۆژی ٢٢ ی نیشان بپاوە.

ئەمەش عەرێزەییکی دیکە بە کە ٣٤٢ کەس لە گەورە ئەشراف و عولمە و سادات و مشایخ و ئاغا و بەگ و رووئەسا و بازرگان و کاسبی سلێمانییە مۆریان کردووە بۆ

پیاسته تی دیوانی مه له کی و پیاسته تی مه جلیسی نه عیان و پرووئه سایه تی مه جلیسی نواب و جیگا به رزه کانی دیکه و نه حزابه کانی عیراق ناردراوه و بو رۆژنامه کانی پایه تهختیش پروووسی هاتوو و له رۆژنامه ی «السیاسة» به درێژی بلا و کراوه تهوه که حکومت به پرووی میهره بانیه وه کاروباری بارزانییه کان به جوړتیکی دلتیایی و عدالت جیبه جی بکات و عه قووی عامیان بو ده رخا و بیانگێته وه نیشتمان هه کیان. به وه هه موو نه ته وه ی عیراقی نه جیب، چی کورد و چی عه ره ب شادمان بکا. به ناوی نه ته وه ی کوردی عیراقی تکا ده که ن که پایان به و کاره ساته بده ن که نه ته وه ی عیراقی له به رانه بر گولله ی بیتگانه گیان بدات.

بارزانییه کان خۆیان به دهسته وه داوه

بو به سه ره ناردان؛ له وی دانیشتن. رۆژی پینج شه ممی ٢٤ ی نیسان، بو شه و نه م شازده بارزانییه له مووسله وه هینرانه به غدا، ئیواره ی جومعه ٢٥ ی مانگ بو به سرا به ری کران که له وی دانیشندرتین، نه مانه ن:

شیخ نه حمده، مه حمده خالید کوری شیخ نه حمده، شیخ عه بدوللا کوری شیخ مسته فا، شیخ بابو، شیخ سادق کوری شیخ بابو، شیخ ئیسماعیل کوری شیخ عه بدوسه لام، شیخ ئیبراھیم کوری شیخ عه بدوسه لام، شیخ محمه د سدیق، حاجی ته ها عه بدولعه زیز. له نوکه ران: مه لا حه سه ن مه لا نه مین، نه عه مان نه مین، سالح مسته فا، نه حمده خالید، ئیسماعیل ججو، محمه د بابه کر، مامه ره ش.

مه لا مسته فا بارزانی

رۆژنامه ی «البلاد» ی به غدایی، رۆژی ٢١ ی نیسان، بلاوی کرده وه ده لیت: مدیریه تی شورته ی عام له سه رکرده ی به رزی شیماله وه ته لگرافیتی وه رگرتوه که مه لا مسته فای بارزانی له چیاکانی عیراقا له نیو نه شکه و تیتی قوول و زلا خزی په ناداوه. هیزی پر چه کی شورته ده وه ی نه شکه و ته که یان گرتوه.

بو مه لا مسته فا مه قه ری هه لاتن نه ماوه. به لام شیخ نه حمده له دوا ی نه وه، که خوی به دهسته وه دا، بردیا نه به ندیخانه ی مووسل و چند که سیکی دیکه ش له دهسته و پیته وندی له گه ل کار به دهسته ره سمیه کان بو دامه زراندنیان و خواره منه ی و جیگا و پیوستیان خه ربکی جیبه جی کردنی ئاره زوون. چند رۆژتیک له مه وه به شورته ی به غدا نو که س له دهست و پیته وندی مه لا مسته فایان وه رگرت.

ئىعلانى ئەحكامى عورفى

لە قەزاكانى رەواندز و زىيارا، رۆژى يازدەى مایس، بۆ ئىعلانى ئەحكامى عورفى لە قەزاكانى رەواندز و زىيار و ھەموو دەروپشتەكەيان - كە وابەستەى بەقایدولقوواتى عەسكەرىيە ھەيە - ئىرادەى مەلەكى سادىربوو.

تا كاتى ئىرادەى مەلەكى سادىر دەبى بەپایان پێدانى، مەرجەى بەرز لە داخىلى ئەو دوو قەزایانەدا بەھەموو ئىدارەىك قایدولقوواتى عەسكەرىيە.

فەخامەتى سەرەك وەزىر

ئەحكامى عورفى بۆ دانداراوە نیشانى دەدا

فەخامەتى سەرەك وەزىر وەلامى ئەو پرسىارەى داوھ كە رۆژى سێ شەمەى ١٣ى مانگ، لە بابەت ئەحكامى عورفى دانان لە قەزایانى رەواندز و زىيار - كە عەبدولھادى بچارى كەردبوونى - دایەوھ و وتى:

لەو كۆبونەوھى لەمە پێشتاندا پێشەدەستیم كەرد، خۆبەدەستەوھدانى ژمارەىك قورسى بارزانىيەكانم پێ وتن، تەنیا مەلا مستەفا و دەستەى لە گەلى دایە، ماون. ئەوانە بێ قەيد و شەرت ھېشتا خۆيان بەدەستەوھ نەداوھ.

ئەو دەستەيە لە دەستیان ھات كە خۆ باوتنە خاكى عىراقوھ. مەلا مستەفا و دەستەكەى بۆ مەخفەرى شورتەى عىراق دەستدرێژيان كەرد و تەنیا شورتەيەكیان كوشت.

حكومەت لە كاتى ھاتنیان بۆ عىراق، خەرىكە پێويستى بەكاربردنى و تەدبيران پێك بێنێ؛ ئەوا يەك لەو تەدبيرانە ئەحكامى عورفى دانانە. دەبى ئێشەش لە رۆژنامە خۆجێيەكاندا ئاگادارىتان وەرگرتبى، كە حكومەت ئەم بىارەى دا مەجلىس نەبوو. لە پێش ئەوھدا ئەم پرسىارەم لى بكەرى ئامادەبووم پێتان بێنم ئەوا بەو ناونیشانەدا دەلايلم بۆ ھېناوھ، ئومێد دەكەم بەو تەدبيرانەى كەوا حكومەت لەسەرى عازمە بۆ پايان دان بەو قەزىيە و قەزىيەكانى دىكەش كە كەوتوونە سەر، بەس بێ و ولات لە چنگيان رزگار بكەرى و پترىنى ئەو پیاوانەى كە بەئاگرى ئەو پیاوھ سووتاون و ریا بكەرتنەوھ.

بەپایانى رەسمى

لە دواى ئەو خۆبەدەستەوھدانە بێ قەيد و شەرتەى بارزانىيەكان كە تەواو بوو، ھېندىكيان بەسەر كەردەى مەلا مستەفاى بارزانى بەراوھژوويان كەرد و وتیان تا حكومەت عەفووى

عام بۆ ھەموویان بەجاریک سادیر نەکا خۆیە دەستەوہ نادن. لەو کاتەدا ئەوانە ی خۆیان خزانە خاکی عیراقەوہ، بەجیگایانی سنووری تورکیا لەگەڵ مەخفەرێکی عیراق نزیک ی ئەو سنوورە بەگژێکداچوون. لە ئەنجامدا تەنیا شورتە یەکی ئەو مەخفەرە کوژرا. جا لەبەر ئەوہو لەبەر ڕکەگرتنی ئەوانە بەخۆیە دەستەوہ نەدان، حکومەت دەستی کرد بەپێکھێنانی کردنی پتویست لە بارەیاندا.

مەتفی حکومەت

وہزارەتی داخلییە ھەموو مۆتەسەرپفەکانی لیوایانی سلیمانی و کەرکوک و ھەولێر و مووسڵی ڕادەسپاردن و تێی گەیاندن کە ھەرچەندی لە دەسلاتیاندا بێ، بۆ بارزانییەکانی کە پەنایان ھێناوہ، ھەموو ئەسبابی ڕەحەتی و خواردەمەنییەکی فراوانیان بۆ ڕێکخەن تاکو بەسەر مەنتیقەکانی خۆیاندا دادەمەزێندریئەوہ و بکۆشن بەچاکی یاریدەیان بدری و بەھەموو مۆوہزەفەکانی تابیی خۆیان بڵێن و ڕایان دەسپێرن کە بەچاکترین مەامەلە لەگەڵ ئەو بارزانییانە ببزوونەوہ تا کاروباریان وە ھاتوویان دەخرێتە ڕیارەوہ.

چەند ئاگادارییەکی بزووتنەوہی

لەشکری عیراق لەگەڵ بارزانییەکان

ھەرۆک لە جیگایانی گەرۆ و پیاوانی باوہرپێکراو و مۆستەنەداتی وێچووی راستمان وەدەست کەوتوہ، بۆ ئەمە ی لاپەرە ی دێریکە کەمان ڕەخنە و کورتی تێدا نەبێ. ئەم ئاگادارییانەش لێرەدا تۆمار دەکەین. کە لە پاشان لە ڕەسمیاتی حکومەتی و بەیانەکان بڵاوکرانەوہ، ئەمانە ی پێ دروست و راست دەکەینەوہ. چونکە گەلێ مەعلووماتی ئەم ھەرایانەمان لە ڕۆژنامەکانی ئێران و عیراق و لە بەیانە ڕەسمییەکانی ھەردوو حکومەتائمان دەست کەوت. ھێندە خەریکی قسە و وتە ی ئەم و ئەو نەبووین؛ چونکە لە دە، دووی راست بێ یان نەبێ. بەلام ئەمانە ی لە خواروہ بەیانی دەکەم، وام ڕوایە کە ھەمووی راست بێ؛ ھەرچەندە بۆ وتار و بڵاوکردنەوہش نابێ، بەلام مەبەست لە لاپەرەییکی دێریکی ئەو ھەرایدە کە تۆمار بکری:

ڕۆژی پێنج شەممە ی ۱۹۴۷/۲/۲۰ بەھۆی تەوہتتوری پتوہندی حکومەتی ئێران و کوردی بارزان، لە عیراق ئەمر درا بەئینزاری جەحفەل لیوای چوارەم بۆ بزووتنەوہ.

۱۹۴۷/۲/۲۲ فەرمان بە بەتەرە ی ۲ ک ۳ درا، کە بەچار سەعات بکەوێتە

بزووتنەوہ.

١٩٤٧/٢/٢٦ به تهریه گه‌یشته ره‌واندز.

١٩٤٧/٢/٢٧ موفه‌تیشی جه‌یشی عیراقی و تارێکی بۆ فه‌وجی دوو، لیوای سێ خۆبندوه، دوو رو درێژ له ده‌ست به‌ئیشکردن و هه‌ستانه سه‌ر واجباتی عه‌سکه‌ری کرد، دلخوشی و هان و ترسی نیشان دان.

روژی شه‌مه‌ی ١٩٤٧/٣/١ فه‌رمانی ئینزار درایه ده‌سته‌ی به‌تهریه بۆ چوونه چامه، که هاوکاری شورته‌کانی نه‌وی بکه‌ن.

١٩٤٧/٣/٦ فه‌وجی یه‌که‌م، لیوای سییه‌م له که‌رکوکه‌وه گه‌یشته باشتیان.

١٩٤٧/٣/٧ ده‌سته‌ی هه‌نده‌سه‌ی چواره‌م، بۆ دروستکردنه‌وه‌ی رێگاوبان گه‌یشته باشتیان.

١٩٤٧/٣/٨ ده‌سته‌ی سپای ماوی جه‌حفه‌لی سییه‌م و که‌تیه‌ی شه‌شه‌می کێوی گه‌یشتنه باشتیان.

١٩٤٧/٣/١٠ نه‌مر ده‌رچووه که فه‌وجی یه‌که‌م، لیوای سییه‌م بۆ چامه بکه‌ونه بزوتنه‌وه.

١٩٤٧/٣/١٣ حکومه‌تی ئێران رێگای خواره‌مه‌نی و دانه‌وتنه‌ی له کورده‌کانی بارزان بری.

١٩٤٧/٣/١٦ له نیوانی کورده‌کانی بارزانی و حکومه‌تی ئێران، له‌نیو خاکی ئێراندا کوژتار ده‌ست پێ کرا.

١٩٤٧/٣/٢٢ له نیوانی ده‌سته سپاییکی عیراق و ده‌سته کوردێکی، که له خاکی تورکیاوه له ژێر سه‌روکی پیاویکی حوسین ناو کوردیکدا بوو، له سنوور کوژتار ده‌ست پێکرا. دوو سه‌عات شه‌ر ده‌وامی کرد.

١٩٤٧/٣/٢٥ موفه‌تیشه‌ی جه‌یشی عیراقی بۆ پشکنینی ده‌سته‌ی له‌شکرانی عیراق و رێکخستیان چوو گه‌یشته چامه.

١٩٤٧/٣/٣٠ قایدی فرقه‌ی عیراقی و موفه‌تیشی ده‌سته‌کانی سوپا، چوون گه‌یشتنه چامه.

١٩٤٧/٤/١ مودیری حه‌ره‌کات، موفه‌تیش، موفه‌تیش توپ، چوونه له‌شکرگا و هه‌موو له‌شکرگا و چه‌که‌کانیان ته‌ماشاکردن بۆ نه‌مه له شه‌را ساز بن.

١٩٤٧/٤/٤ ده‌نگویاس بلاویوه که نه‌حمه‌د نا‌غای میتره‌گه‌سووری، به‌هه‌شت سه‌د مال

بارزانییه‌وه، خۆیان به‌دهسته‌وه‌دا و بێ قهید و شه‌رت ته‌سلیم به‌هیزی حکومه‌تی عیراق بوون.

١٠/٤/١٩٤٧ ده‌نگوباس بلاو بووه که قایدولقوواتی شورته‌ی عیراق، سه‌ید عه‌لی حه‌جازی، دیده‌نی شیخ نه‌حمه‌دی بارزانی کرد و پێکهاتن.

١٢/٤/١٩٤٧ ده‌نگ ده‌رکه‌وت که ته‌لگرافیک له مه‌خفه‌ری خرینه له سنووری عیراق و ئێران، له ناحیه‌ی برادۆست هاتوه که نه‌حمه‌د ئاغای می‌رگه‌سووری په‌یمانی بێ قهید و شه‌رت ته‌سلیم بوونی خۆی و هه‌شت سه‌د عایله‌ی بارزانی عیراقی مۆر کرد.

١٣/٤/١٩٤٧ بارزانییه‌کان ده‌سته ده‌سته ده‌ستیان به‌هاتن کرد و له مه‌خفه‌ری خرینه ته‌سلیم به‌حکومه‌تی عیراق ده‌بوون.

١٤/٤/١٩٤٧ جه‌نه‌رال هوما یوونی سه‌رکرده‌ی له‌شکری ئێران ته‌لگرافیککی بو شیخ نه‌حمه‌دی بارزانی لێدا. به‌فرۆکه له‌گه‌لی گاده‌ر بو شیخ نه‌حمه‌دیان به‌رداوه که ده‌بێ هه‌موو چه‌ک و ئامرازیککی جه‌نگی که بارزانییه‌کان له‌ سپای ئێرانیان به‌تالان گرتوه، بیده‌نه‌وه به‌هیزی ئێران. ئه‌گه‌ر به‌په‌له به‌ده‌سته‌وه نه‌ده‌ن، فرۆکه‌کانی ئێران نه‌و هه‌موو ژن و منداله بارزانیانه‌ی چڕانه‌ته‌گه‌لی گاده‌ره‌وه بو‌مه‌باران ده‌که‌ن.

١٥-١٦/٤/١٩٤٧ بارزانییه‌کان له‌ ترسی بو‌مه‌باران کردنیان له‌ لایه‌ن هیزی فرۆکه‌ی ئێرانه‌وه ناچار بوون به‌په‌له له‌ خاکی ئێران بارکه‌ن و هه‌لێن، خو‌بگه‌یه‌ننه‌ خاکی عیراق و په‌نا بو حکومه‌تی عیراق بیتن.

١٦/٤/١٩٤٧ ده‌نگوباس بلاو بووه که په‌نیه‌سی ئه‌وه‌لی ئه‌رکان عیزه‌ت عه‌زیز، خه‌لکی عیما دیه -که له‌گه‌ل شیخ نه‌حمه‌دی بارزانی‌دا چوو بووه ئێران- له حکومه‌تی عیراقی خواست که می‌هه‌ره‌بانی عه‌واتیفی به‌پرویه‌کی تاییه‌تییه‌وه له‌گه‌ل بکات و ئیشکاره‌که‌ی به‌چاوێکی عه‌داله‌ته‌وه ته‌ماشای بکات.

٢٠/٤/١٩٤٧ شیخ نه‌حمه‌دی بارزانی و شیخ خالیدی کوری و نه‌حمه‌د ئاغای می‌رگه‌سووری و شیخ محمه‌د سه‌دیقی برائ شیخ نه‌حمه‌د و په‌نیه‌سی ئه‌وه‌ل عیزه‌ت عه‌زیز، که خۆیان بێ قهید و شه‌رت ته‌سلیم به‌سه‌ید عه‌لی قایدولقوواتی شورته‌ کردبوو، گه‌یشتنه له‌شکرگای باپشتیان.

٢١/٤/١٩٤٧ ده‌نگ بلاو بووه که ته‌لگرافیک دراوه له له‌شکرگای باپشتیان، که

مامه‌ند مه‌سیح به‌سه‌د که‌سی جه‌نگیی پر چه‌که‌وه له‌ خاکی ئیترانه‌وه هاته‌ نێو‌ خاکی عیراقه‌وه و له‌ سنوور ئاوابوون. له‌ گه‌ڵ هه‌ریه‌ک له‌وانه‌ دوو تفه‌نگ هه‌یه‌ و له‌ چوونیاندا روو به‌ ئه‌رگوش ده‌چن و ئیستا و له‌م ده‌مه‌دا بزووتنه‌وه له‌ نیوانی مه‌لا مسته‌فای بارزانی و حکومه‌تی عیراقدایه‌تین و توندترین روودان و قه‌ومان دایه‌.

روژی سێ شه‌مه‌ی ١٩٤٧/٤/٢٢ سه‌رکرده‌ی توپخانه‌ی له‌شکری عیراقی و ئامیری توپخانه‌ی فیرقه‌ و سه‌رکرده‌ی که‌تیبه‌ی له‌شکری عیراق - که‌ بو‌ پشکنین و لێ وردبوونه‌وه‌ی توپخانه‌ چووبوون - که‌یشتنه‌ له‌شکرگای چاما و کاروباری پتوبستی توپ و توپهاوێژه‌کانیان دامه‌زراند.

١٩٤٧/٤/٢٣ به‌پیتی دیده‌وانی و ئاگادارییه‌کی که‌ فرۆکه‌کانی حکومه‌تی عیراق ده‌ستیان که‌وتبوو، ده‌سته‌ شه‌رکه‌ره‌کانی کوردی بارزانی که‌ له‌ ئیترانه‌وه‌ ده‌که‌رانه‌وه‌ عیراق پۆل به‌ پۆل هه‌ر بیست و سێ که‌سی ده‌بوونه‌ ده‌سته‌یه‌ک و له‌ سنووری ئیترانه‌وه‌ی شیمالی خرتنه‌وه‌ به‌ گه‌رمه‌ ده‌هاتن و له‌ سنووری ئیتران بو‌ خاکی عیراق ئاوا ده‌بوون و هه‌مووشیان پر چه‌ک و پۆشته‌بوون له‌ ئامرازی جه‌نگی.

١٩٤٧/٤/٢٤ مه‌لا مسته‌فای بارزانی که‌ له‌ولاوه‌ هاتبوو که‌وتبووه‌ نێو‌ خاکی عیراقه‌وه‌، به‌هێزیکێ ٥٠٠ که‌سی پر چه‌ک، سه‌ره‌له‌به‌یانی پیتش روژه‌لات، سه‌عات پیتنج، مه‌خفه‌ری زیتیان ده‌وره‌ دا که‌ شوته‌ی عیراقی تیدا بوو. ده‌وره‌دان تا سه‌عات هه‌وتی کیتشا. دوو که‌سی شوته‌، کوژران و دوو که‌سیشیان به‌دیل گیران.

١٩٤٧/٤/٢٥ ده‌نگی به‌راستی درا که‌ بێ گومان مه‌لا مسته‌فا بارزانی که‌یشتنه‌ ئه‌رگوش. حکومه‌تی عیراق موفه‌وه‌زی شوته‌ عه‌لی مه‌حمود ناو، خه‌لکی سلیمانی، نارده‌ لای، له‌ لوقانده‌ چاوی به‌مه‌لا مسته‌فا به‌که‌وێ و قسه‌ی له‌گه‌لا به‌کات و تیک به‌گن و نوازش به‌کری بو‌ ئه‌مه‌ی خو‌به‌ده‌سته‌وه‌ بدا.

١٩٤٧/٤/٢٦ سه‌رکرده‌ی به‌رزی هێزی شوته‌ی عیراق، سه‌ید عه‌لی حه‌جازی، له‌ شیروان مه‌رنه‌وه‌ به‌نائومیدی گه‌راوه‌ له‌شکرگای خو‌ی؛ چونکه‌ نه‌تواندرا له‌ گه‌ڵ مه‌لا مسته‌فا پیک بێن و تیک به‌گن و ر‌امی حکومه‌ت به‌کری.

١٩٤٧/٤/٢٧ جه‌حفه‌لی لیوای چواری له‌شکری عیراق که‌ له‌ باپشتیان بزووتبوو، که‌یشتنه‌ مه‌زنه‌؛ روژتیک له‌وێ پشووی دا. ئه‌ملا و لای خو‌ی تاکی کرده‌وه‌. روژی ٤/٢٨ که‌یشتنه‌ میترگه‌سوور. له‌ویش پشووی دا و ر‌ی و بان و کێو و لێره‌واره‌کانی پشکنی.

رۆژی ٤/٣٠ گه‌یشتە شێروان مەزن. ئەو هێزە بۆ پێش بەمەلا مستەفا گرتن و چوونە سەر بارزانییە جەنگییەکان، کەوتە کارەوه.

رۆژی پێنج شەممە ١٩٤٧/٥/١ فەوجی هەشتەمی شۆرتەیی عێراق، بەهەموو تین و هێزییەوه کەوتە رێ و گەورە و سەرکردەکانیشی لەگەڵ بوو، بەرهو زیتی کەوتنە بزوتنەوه و چوون.

١٩٤٧/٥/٨ جەحفەلی لیوای پێنجەم لە لەشکەرگای خەلیفان کەوتنە بزوتن، بەرهو شێروان مەزن وەرێ کەوتن. رۆژی ٥/١٢ ئەو هێزەیی عێراق گه‌یشتە چامە لەشکرگای کرد.

١٩٤٧/٥/١٣ دەستە لەشکری کوردەکانی کە مێردی شیخ رەشیدی لۆلان برادۆست بوون، لە ژێر سەرۆکی حاجی بەگی کورپی خەلیفە سەمەد -کە برای مەحمود بەگە- لە برادۆستەوه چوو بوون گه‌یشتنە چامە کە یاری دەی جەیشی حکومەت بەدن و هاوکاری بکەن بەرانبەر بەبارزانییەکان؛ چونکە ئەمانە بەشۆرتەیی غەیرە نێزانی قەید کرابوون. شیخ رەشید بەو ناوێ چوار هەزار و پێنج سەد دینار مانگانەیی لە حکومەت وەردەگرت. هەموو دەستە و مێردان و خزمەکانی کوردبوو بەشۆرتەیی غەیرە نێزانی و هەمیشە ئەم کوردانەیی مێردی شیخ رەشید پێشمەرگەییان دەکرد.

١٩٤٧/٥/١٨ هەژدە فڕۆکەیی تەرزی «ئێسنسنت» بۆ پشکینی بزوتنەوهی بارزانییان و جێگا و شوێن و چلۆنییان ئاگاداری کەوتنە هەوای ئەو شاخ و کێو و دارستانانەوه. هەموو لایانی تاقی کردەوه.

١٩٤٧/٥/٢٠ جەحفەلی لیوای چوارەم، بەهەموو هێز و دەستەلاتییەوه بۆ سەر مەلا مستەفای بارزان بزوتنەوه و بەرهو گوندی لێرەبێر کەوتە پەلاماربردن. لەودەمدا نووسراویکی بەتوند لەلایەن مەلا مستەفاوه بۆ سەرکردەیی ئەو دەستە لەشکرەیی عێراق نووسرابوو، گه‌یشتە دەست جەحفەل. مەلا مستەفا لە نووسراوه‌که‌یدا وتیوی: تکام هەیه بۆ پێشەوه نەبزوی و نەیتی؛ چونکە ناتوانم دەستەلات بەسەر لەشکرەکه‌یی خۆمدا بکەم، کە نەیه‌لم شەر نەکەن. بێ گومان پیاوه‌کانی من بێ خۆگرتن لە جەیشەکەت دەدن و خراپەتان بەسەردێ.

رۆژی پێنج شەممە ١٩٤٧/٥/٢٢ محەمە ئەمین ئاغای شێروانی کە لاگیر و هەواخوای حکومەتی عێراقە و بەرێستیی بارزانییەکانی کوردبوو، برێندار کرابوو؛

گه یاندرایه مسته شفای عهسکه‌ری چامه. چونکه چوو بوو. که مه خفه‌ره‌کانی بارزان بگری، گولله‌یه‌کی له لای که پووی درابوو، کونی کردبوو. له چاویکی دابوو، ده‌ری خستبوو.

۱۹۴۷/۵/۲۳ هه‌ینوو. له مه‌لا مسته‌فاوه نووسراویک گه‌یشته ده‌ست ره‌فیک عارف سه‌رکرده‌ی جه‌حفه‌لی چوارهم؛ لیتی خوازتیوو که چیدیکه نه‌ییتته پیشه‌وه، چونکه نایه‌ویت له‌گه‌ل له‌شکری حکومه‌تی عیراق شه‌ر بکا و دلی حکومه‌ت بره‌نجیته‌ی. خو نه‌گه‌ر گوی نه‌ده‌یه نه‌م په‌نده‌م و به‌قسه‌م نه‌که‌ی و بی‌یته پیش له‌گه‌لتاندا ده‌که‌ومه جه‌نگیک، مه‌عه‌ره‌که‌ییکه‌وه که ته‌ئریخ له‌سه‌ر ئیوه‌ی ته‌سجیل بکا.

۱۹۴۷/۵/۲۴ له پایانی زه‌دوخوردیکی له نیوانی بارزانی و شورته‌ی عیراقدا له چپای سه‌رپوتین رووی دابوو، چوار شورته‌ی بریندار گه‌یاندرانه نه‌خوشخانه‌ی چامه (مستشفی اخلاء الخسائر فی چامه).

۱۹۴۷/۵/۲۵ ته‌لگرافیک له تورکه‌کانه‌وه بو‌هیزی له‌شکری عیراق لیدرا که مه‌لا مسته‌فای بارزانی له رووباری روود کوچک په‌ریسه‌وه. له ئاره‌زویدا بو‌خاکی سووریه تیپه‌ری؛ چونکه به‌درخانیه‌یه‌کانی که له سووریه‌ن ته‌رتیباتیکیان بو‌کردوو، که خو بگه‌ییته سووریه.

۱۹۴۷/۵/۲۶ وه‌لامی راست و دروست درا به‌حکومه‌تی عیراق که مه‌لا مسته‌فا روو به‌سنووری ئیران تیپه‌ری (ره‌سمی بوو).

۱۹۴۷/۵/۲۷ ده‌نگی راست په‌یدا بوو که مه‌لا مسته‌فا له مه‌خفه‌ریکی تورکه‌کانی داوه له‌نزیک زیتی، له نیوه‌شه‌ودا ئامیری فه‌سیل ملازم عومه‌ر و هه‌موو نه‌فرادی له‌شکه‌یه‌ی، که له‌ویدا بوو، به‌بۆمبه‌ کوشتنی. سی دانه شیست تیری پراویژ و هه‌موو چه‌ک و دانه‌ویله‌یه‌کی له‌وئ بوو، به‌تالانی گرت.

ده‌نگه‌وباس بلا‌بووه که دوو لیوای عه‌سکه‌ری تورک چوونه پیشی له‌خاکی تورکیه‌دا مه‌لا مسته‌فا هه‌مووی درین و تیپه‌ری.

۱۹۴۷/۵/۲۸ سه‌رکرده‌ی به‌رزی حه‌ره‌کاتی جه‌یشی عیراق له شیروان مه‌زنه‌وه بو‌باشتیان گه‌راوه.

۱۹۴۷/۶/۱ جه‌حفه‌لی لیوای پینج بو‌خه‌لیفان گه‌راوه. ئیتر پیوستی مانه‌وه‌ی نه‌ما له بارزان.

۱۹۴۷/۶/۳ فه‌وجی هه‌وته‌می شورته‌ی عیراق له‌کانی لینجدا گه‌راوه، چوو چاما.

١٩٤٧/٦/٤ عومەر عهلی و جهماعهتی دهستهی خۆی له ئەرگوشهوه بۆ باپشتیان
گهراوه.

١٩٤٧/٦/٧ (مستشفی اخلاء الخسائر) له چامه بۆ لهشکرییان داندراوو،
حکومهتی عیراق لهوێی گوتزتهوه و هینایه میترگهسوور و جهحفهلی چوارهمیش گهراوه
میترگهسوور.

١٩٤٧/٦/١١ فهرمانی بهرز درا که فهوجی یهکهم و لیوای سییهم، بهتهریهیی دووهم و
لیوای شهشهم، له چامهوه بگهڕینهوه میترگهسوور نهبهوه قهتاعاتی جهیشی عیراقی لهو
جیگیانهدا نهما. پۆژی ١٣/٦/١٩٤٧ ئهوه دهسته لهشکره بهتۆپ و تۆپخانه و چهک و
ههیزهوه گهیشته میترگهسوور.

١٩٤٧/٦/١٦ وهسی و وهلیعههدی مهزن گهیشتنه لهشکرگان باپشتیان. ههموو زابت
و سههرکردهکانی جهیش له بابهت حهرهکاتهوه خوتبهیان خوتند.

١٩٤٧/٦/٣٠ ههموو لهشکر له میترگهسوورهوه پروو بهباپشتیان کهوته بزووتنهوه.

١٩٤٧/٧/١ له خاکی بارزاندا ههچ قهتهعاتیکی لهشکری عیراق نهما؛ ههموو
گهراوه.

١٩٤٧/٧/٣ سههرکردهی بهرزی لهشکری عیراق گهرايهوه جیگای خۆی.

شیخ نه‌حمده‌ی بارزان و خرم و براکانی له سرگومیدا

مه‌سه‌له‌ی شیخ نه‌حمده و میلله‌تی بارزان له هه‌موو که‌س ئاشکرا ببوو. سالی ۱۹۳۳ له نیتوانی شیخ نه‌حمده و حکومه‌تی عیراقد هه‌را رووی دا. له پاشان به‌هۆی حکومه‌تی تورکه‌وه عه‌فووی عام ده‌رچوو. شیخ نه‌حمده و برا و خرم و ده‌سته و پیه‌نده‌کانی بۆ مووسل و یه‌ک له دوا‌ی یه‌ک بۆ گه‌لیک له لیواکانی عیراق سرگوم کران. هه‌ر پۆژه بۆ لایه‌کیان ده‌بردن. زۆر نه‌رمی سه‌رفه‌رووی نه‌وامری ئومه‌رایانی حکومه‌تی عیراق بوون. چه‌ند نه‌زیه‌ت و ئازاریان تووش ده‌کرا هیچ رووگرژیان نه‌ده‌نواند و چاوه‌نۆری لوتف و عه‌داله‌ت بوون. له جینگای خۆیان نه‌ده‌بزووتن و خۆیان ته‌نگه‌تاو نه‌ده‌کرد. به‌قه‌زا پازی بوون. له هه‌رای مانگی مایسی عیراق که ره‌شید عالی گه‌یلانی به‌رپای کرد و پشیتی که‌وته نێو عیراقه‌وه و هه‌زاران سرگوم کراوان گه‌رانه‌وه مالتی خۆیان، نه‌وان هه‌ر چاویان له مه‌رحمه‌تی حکومه‌تی عیراق کردبوو. به‌لایه‌کدا نه‌پۆیشتن له شاری سلیمانی دانیشتبوون. په‌ریشان و رووت و ته‌نگه‌ست و شپه‌زه به‌سه‌ریان ده‌برد. نه‌جیره‌ییکی وایان له‌لایه‌ن حکومه‌ته‌وه پێ ده‌دا که موحتاج نه‌بن و نه‌میلله‌تی کورد ده‌یوترا چاودێریان بکا و نه‌هیتلیت په‌ریشان بن. له ده‌ره‌جیه‌ییکی زۆر په‌ستدا ده‌ژیان. هه‌رچه‌نده له‌به‌ر حکومه‌ت ده‌پارانه‌وه و عه‌ریزه و شکایه‌تی خۆیان ده‌دا، که‌س نه‌بوو لێیان بپرسیته‌وه و که‌س نه‌بوو چاره‌سه‌ریکیان بکا. هه‌تا به‌مه‌ دلخۆش ده‌بوون نه‌گه‌ر حکومه‌ت له‌ دایره‌ی نه‌شغال بیانکاته عه‌مه‌له، هه‌ر هیتنه‌ نه‌مر و نه‌ژی خو‌به‌ری بیه‌ن و مال و مندالیان رووت و په‌جال نه‌که‌ونه‌وه. نه‌وه‌شیان پێ په‌وا نه‌ده‌دیتن.

له‌سالی ۱۹۴۳دا زۆر ته‌نگه‌تاو کرابوون؛ شپه‌زه نه‌بوو و په‌ریشان ببوون. چه‌ندجار عه‌ریزه و شکایه‌تی حالیان برده‌ لای موته‌سه‌ریف؛ هیچ نه‌بیسترا و چاره‌یه‌کیان نه‌کردن و هه‌تا گه‌یشتنه‌ پایه‌یه‌کی وا که ده‌بانه‌ویست و ته‌شه‌بوسیان ده‌کرد کارکه‌ری بکه‌ن، که‌س ئیشی پێ نه‌ده‌کردن. هه‌رچه‌ند ته‌قه‌لایان ده‌دا کارتیکیان بۆ هه‌لنه‌ده‌سوورا. نه‌ حکومه‌ت و نه‌میلله‌ت یارمه‌تی نه‌دان و پشتیوانیان نه‌کردن^(۴).

(۴) له راستیدا میلله‌ت له سلیمانی زۆر پشتیوانیان له بارزانییه‌کان ده‌کرد، به‌لام قسه‌کانی نووسه‌ر له باره‌ی هه‌لسوکه‌وتی حکومه‌ته‌وه زۆر دروسته. بلاکه‌روه‌ه.

مه‌لا مسته‌فا رۆژتیک شیخ ئەحمەدی برده مائی خۆی و دەرەزی دەرروونی بێ گوت و پرووتی و نه‌بوونی ژن و مندالی نیشان دا. شیخ ئەحمەد به‌سه‌ری داهاات و پیتی گوت سه‌بر و ته‌حه‌مول پیتیسته. حکومەت رۆژتیک ده‌بی پرهمی بیزوی و ئیشه‌که‌مان بۆ پیتیک بی.

مه‌لا مسته‌فا زانی، که له گه‌ل شیخ ئەحمەد قسه‌کردن بی سووده؛ به‌نیانی خه‌ریکی خۆ ریک‌خستنی هه‌لاتن و پیکه‌یتنانی که‌موکورتی ماله و منداله‌که‌ی بوو. دوو که‌س له پیاوه‌کانی کرده‌هاوده‌نگی خۆی که دهره‌تیان بوو برۆن.

له‌وده‌مانه‌دا من له رواندز بووم. مانگی ته‌موز ده‌نگ دهرکه‌وت که‌وا بارزانییه‌کانی زیبار و شێروان و دۆله‌مه‌ری که‌وتونه‌ته‌ کتیه‌که‌کانی ریزه‌ چیا‌ی برادۆسته‌وه. ژن و پیاو له ئەشکه‌وته‌کاندا کۆبوونه‌وه ده‌لێن له‌م رۆژانه‌دا مه‌هدی زه‌هور ده‌کات.

حکومەت که‌وته ته‌قه‌لاه. قایقما‌ی زیبار، سه‌عید فه‌ندی غه‌فووری خه‌لکی سلێمانی، کردیه‌هاوار و نووسین و راپۆرت دان که ئەمانه‌ خه‌ریکی چتی خراپ و بی نه‌ده‌بین و بۆ ئەمه‌ دلێ کورده‌کانیان لی پيس بکات. به‌هۆی ئیداره‌ی قایقما‌ی رواندز شیخ هه‌مید ئەترووشی کوردی بادینانه‌وه، به‌چاکی و خۆشی پیتی گرت و ناردی نه‌سیحه‌تی کردن و دل‌خوشی دانه‌وه و هیندیک گه‌نم و جۆی بۆ ناردن و گێرانییه‌وه. له‌ دوای چهند رۆژتیکي دیکه‌ نزیک چل که‌سی دیکه‌ که‌وته‌ چیا‌ی برادۆسته‌وه. ئەوانیشی دل‌خۆشی داوه.

مدیری پۆلیسی هه‌ولێر هاته‌ رواندز، ناردی له‌و پیاوانه‌ چوار که‌س گیران و هینایانه‌ رواندز هه‌ریه‌ک دوو سالیان حوکم دانی و ناردیانه‌ مووسل.

مه‌لا مسته‌فا‌ی بارزان و هه‌لاتنی له‌ سلێمانی

هه‌روه‌کو‌گوترا مه‌لا مسته‌فا‌ بێزار ببوو؛ ده‌یه‌یست رێگای رزگاربوون ده‌ست خات. هه‌تا رۆژتیک دهره‌فه‌تی دی و له‌ سلێمانی دهریه‌ری به‌کتیه‌که‌کانی پشه‌رده‌ئاوابوه‌ خاکی موکریان. دووپیاوی خۆشی له‌گه‌ل بوو. هیندیک له‌ سه‌ره‌اته‌که‌کانی کوردی موکریان یارمه‌تییان دا و چوه‌ لاجان. مامه‌ند ناو پیاویکی خۆی، که له‌ کۆلیج بوو له‌گه‌ل چوار که‌سا هه‌لیگرتن و چوه‌ بارزان. له‌ دێهاته‌که‌کانی ده‌روپشتی می‌رگه‌سوور خۆی گرت.

حکومەت که‌ زانی روو به‌خاکی موکریان هه‌لاتوه، که‌وته ته‌قه‌لاه؛ هه‌موو رێگا‌کانی خسته‌ ژێر چاودێرییه‌وه و له‌م لاولا پیاوانی نیانی دانان که‌ ناگادار بن هه‌ر مه‌لا مسته‌فا له‌ لایه‌که‌وه سه‌ری هه‌لکرد بێگرن.

مهلا مستهفا لهو ديهاتانهدا ستي رۆژتيك خۆي پنهان دا. حكومهت لتي دهگهرا؛ بهلام خهريكي هيتز پهيداكردن و ميللهتهكه هوشياركردهو بوو.

حكومهت له پاش پينج رۆژ زاني كه مهلا مستهفا هاتوته دهروپشتي ميترگهسوور و چل نهفه ر شورت له رواندوز و دهروپشتهوه چوه ميترگهسوور كه پينج كهس لهو ديهاتانهدا خويان شاردوتهو بچن بيگرن.

ههركه له نيهوشهوا گيشتنه نزيك نهو ئاوايه كه مهلا مستهفای لتي بوو، دهريان دا بهو خهيا له كه پينج كهسي بارزاني وهكو كهسهكاني پيشوو لهوي زوو دهيانگرن و دهيانبنه رواندز. بهلام له نزيك ئاوايهوه دهنگ گيشته گوتي نهحمده ناغا و شورتكان كهوا مهلا مستهفا بهمامهندهوه ليرهيه. ئيدي نه پوليس و نه نهحمده ناغا و كورد خويان گرت. ههموو ههريهك بهلايهكدا ههلاتن و بلاوهيان تيكهوت. هينديك له شورتكان له پيش تاو ههلاتا بهلوري گيشتنه رواندز.

مهلامستهفا كه ئاشكرا بوو قاقهزتيكي بهپارانهوه بو مديري ناحيهي ميترگهسوور و يهكيك بو قائمقامي رواندز و قاقهزتيكيشي بو موتهسهريفي ههولير مستهفا يه عقوبتي خهلكي كهركوك نووسي كه له سليتماني برسي و تونوو پهريشان كهوتبونوه؛ له تاوان ههلاتوه و هاتوتهو نيو ميللهتهكه ي بهئاسوودهبي دادهنيشتي و لتي گهريتن با خهريكي ئيشوكاريك بي لهنيو ميللهتهكه ي خويدا. بهو جوړه دووجار قاقهزي نارد و لهبه ر مهرحمهت و عدالهتي حكومهت دهپاراوه.

حكومهت بهزيان جوابي دهداوه كه بي خو تهسليم بهحكومهت بكاتهوه. دهستهيهك پوليس له دهروپشتي خهريكي گرتن و تنگهتاوكردي بوون. ئهويش هه ر لهبهريان ههلههات و مخابهري لهگهله كردن كه شهري بي نهفرۆشن. بهلام رۆژ بهرۆژ هيتزي پهيدا دهكرد.

له سهههتاي مانگي ئاغستوسدا قاقهزتيكي دوورودريژي نويسي، وتي من و عاييله، خزم و برا و قهوم نهمه نزيك دوازه ساله له شاراني عيراق سركوم كراوين و بهپهريشان و شپزهبي هه ر چاوهنوړي عدالهت و مهرحمهتي حكومهت بووين. نهگه ر هه ر نهبايه، دهبوويه حكومهت لهگهله ئيمهدا وهكو نهو شيخه عه رهبا نه معامهلهي بكردايه كه لهگهليان كردن.

شيخ خوام و شيخ موحسيني نهبو تهبيخ و گهليكي دي له شيخه عه رهبهكان

سهرکیشییان کردووه و دوو مانگ پینه‌چوو به‌خشراون و کراونه نایب و کراونه نه‌عیان. هەر نه‌بێ با ئەو مەرحەمەتەش لە حق ئیمەدا بەجێ بهێنرێ و ئەوانەی سەرگوم و ئەوانەی زندانی و لە بەندا دەڕژێنەوه، بەر بدرێن و عەفووی عامیان بۆ دەرچێ و هەموو بگەرێنەوه مائی خوێان و گەلیک چتی گەورە‌تریشی داواکرد.

ڕۆژی ٧ی مانگی ئاغستۆس، مەلا مستەفا چوووە گوندی شیخان که نزیک شیتته‌یه و وه‌لامی دا به‌نامیر مه‌خفەری شورتە‌ی شیتته که قادر به‌گی کورێ سه‌عید به‌گی سو‌فی عوسمانی رواندزی بوو، به‌چیتته لای چاوی پتی بکه‌وی و هیندیک قسه‌ی هه‌یه بۆ حکومەت رابیسپێرێ.

نامیر مه‌خفەر له‌گەڵ قایمقامی رواندز و معاونی شورتە‌ی رواندز به‌تەلیفۆن قسه‌ی کرد و وتی به‌چیت، یان نه‌چیت. قایمقام ئەمری پتی دا به‌بێ چەک به‌چیتته لای.

قادر به‌گ هەر ئەو ڕۆژه به‌دوو شورتە‌وه هه‌ستا چوو هه‌شیخان، چاوی به‌مه‌لا مستەفا که‌وت. له‌و بابه‌ته‌وه که له‌ قاقه‌زه‌کاندا وتبووی و داوای به‌ردانی سەرگومه‌کان و به‌ندییه‌کانی کردبوو به‌زبان وتی و قاقه‌زه‌تیک بۆ قایمقامی نووسیبوو پتییدا و راسپارد بۆ خۆی به‌چیتته رواندز، چاوی به‌قایمقام بکه‌ویت و قاقه‌زه‌که‌شی بداتی و به‌زبان زۆر چاک تیی بگه‌یه‌نێ و مه‌تله‌به‌کانی پتی بلێ.

قادر به‌گ گه‌راوه شیتته به‌تەلیفۆن چۆنی قسه‌کانی به‌معاون و قایمقام وت و تیی گه‌یاندن که هیندیک قسه‌ش هه‌ن به‌زمان بۆیان ده‌گێرێته‌وه.

معاون و قایمقام ئیزنیان دا به‌چیتته رواندز، ڕۆژی ٨ی مانگ هاته رواندز. له‌و ده‌مه‌دا منیش له‌ گێژاودا بووم؛ ته‌شقه‌له‌یان پتی ده‌کردم. قادر به‌گ گه‌یشته لای معاون. قایمقامیش هاته دایره‌که‌ی معاون ته‌لیفۆنی هه‌لگرت که له‌گەڵ موته‌سه‌ریف هه‌ولێر مستەفا یه‌عقوبی قسه‌ بکا و تیی بگه‌ینی. موته‌سه‌ریف تووره‌ بوو ته‌لیفۆنه‌که‌ی دانا و جوابی نه‌داوه.

به‌و جو‌ره ئیش که‌وته سه‌ختییه‌وه حکومەت له‌سه‌ر ئەمه‌ رقه‌ی گرت که ده‌بێ مه‌لا مستەفا خۆبه‌ده‌سته‌وه بدات و هیچ عوزر و په‌یمان نه‌خاته پێشه‌وه. بۆ ئەوه ده‌سته‌یه‌ک شورتە داندران به‌چه‌ سه‌ر مه‌لا مستەفا و بیگرن.

مفه‌وه‌ز شورتە‌ی میترگه‌سوور، په‌ترۆس خه‌لکی نه‌نکاوه و مفه‌وه‌زی شورتە‌ی شیروان محمه‌د عه‌لی به‌هێزه شورتە‌یه‌که‌وه بۆ ئەوه داندران که نابێ راوه‌ستن هه‌تا مه‌لا مستەفا ده‌گرن.

مهلا مستهفا نزيك نه وه كه سيكي له سهر كوښووه. رږڅي ۱۰ ي مانگ به شه و چووه چيای برادوست، پينچ رږڅ خوي له شورته كان په نادا. محمدهد علي و په تروس به سه د كهس شورته وه كه وتنه دووي.

مهلا مستهفا هر لم ته قهلايه دا بوو به خوشي و بي خوښرتن حكومته بيه خشي و برا و برازا و خزمه كانيشي بو به ردا. له بهر نه وه هر خوي د پارازات و شورته شي به دووه و بوو. رږڅي پازده ي مانگ بي دنگ له چيای برادوست چووه خوار و په ريبه وه چو له گوندي ويرانه كه نزيك گوندي مووسح كاويه خوي په نادا؛ چهند رږڅيكي له وي ماوه. حكومته پتي نه ده زاني.

عيزت بهگ عزيز په نيسي نه ووهل، خه لكي عيماديه بو كه شفي ريگاي سيده كان به ويدا چو بوو، ديووني. كه گه راوه به حكومته ي راگه ياند و جيگاكي ناشكرا كرد، كه مهلا مستهفا له ويرانه يه.

محمدهد علي و په تروس به سه د كهس شورته ي نازاوه كه وتنه دووي مهلا مستهفا. به لام مهلا مستهفا نه يه پيست شورته ي بگاتي؛ به گهردن خوشتردا سهر كه وت و پروي كرده چيای برادوست. له سهر ته پولكه ي چيا له كونه به فردا خوي شارده وه، دوو شه و له وي ماوه.

مهبه سي هر نه مه بوو كه خوښ نه رږڅي، به لکم حكومته جوابي قاقه زه كه ي به عهفوو دده اته وه و نيش نه كه وپته دژوا ريبه وه، هه تا به پارانه وه پتيك بيت چاكتره له خوښرتن، به لام لم چهند رږڅانه دا دنگ دراوه، هه موو كورده كاني عيراق كه وتنه هه را، هه ركهس له راستي خويه وه ده يگوت حكومته بوجي ده بي مهلا مستهفا و بارزانيه كان عهفوو نه كات.

نم قسه له زاري هه موو كورديكي به غدا و كهركوك و هه وليتر و مووسل و سليمني و هه تا كوردي خانه قين و شاهه بانيش موته نه سير ببون و حقيان به مهلا مستهفا ددها و به ناشكرا هاواريان ده كرد و له مه جليسه گه وره كاندا مدافعه ي مهلا مستهفا و بارزانيه كان له كاردا بوو و هه تا له كوردي تيران و سووريه شي كار كرد بوو.

لهو ده ماندها حكومته شيخ نه حمدهد و عايله ي و خزم و برا و برازاكاني به مال و مندا لانيه وه له سليمني خستبووه ته نگانيه وه. جيره يه كي كه مي كه پتي ددهان، بري و نه يدانتي. كوري مهلا مستهفا له سليمني عهريزه يه كي دا به موته سه ريفي سليمني تييدا نوويسي بوو: نه مه دوو مانگه بابي من له برسانا سهر ي خوي هه لگرتووه، رويشتووه و

جیره‌یه‌کی حکومت بۆی دانابووین برپویانه؛ ئیستا یان مه‌بله‌غێک دراومان بده‌نی پتی به‌رێ بجین، وه‌ یان نه‌مرکه‌ن سرگومان که‌ن و یان بمانخه‌نه‌ زندان؛ ده‌نا ئیمه‌ش سه‌ری خۆمان هه‌لده‌گرین و بۆ لایه‌ک هه‌ل‌دین. ئیتر که‌ یفی خۆتانه‌.

شیخ مسته‌فا قه‌رده‌اغی له‌ پاش نه‌وه‌ بانگیان کردن و به‌جوتن و هه‌ره‌شه‌ جوابی دانه‌وه‌، عه‌رزو حه‌اله‌که‌ی حه‌واله‌ی مدیری شورتی کرد. بۆ رۆژی دووهم، شیخ نه‌حمه‌د و ژن و مندالی خۆی، برا و برازاکان و پیاو و عایله‌کانی دیکه‌شیان سواری لۆری کردن.

من له‌ سلیمانی بووم له‌ ئوتیل ئومه‌را له‌ هه‌یوانه‌که‌ راوه‌ستا بووم. جه‌رگم کزه‌ی لیوه‌ ده‌هات که‌ دیم له‌ به‌ر سووره‌ هه‌تاو به‌و گه‌رمایه‌ سێ سه‌عات رایان گرتبوون. نزیک نیوه‌رۆ بردنیانه‌ که‌رکووک، له‌وێه‌ بۆ حیلله‌یان سرگومکردن.

مه‌ئموورانی ئیداری و شورتی لیواکانی شیمال له‌و ده‌مانه‌دا ئیشوکاری وایان ده‌کرد که‌ میلله‌ت بێزار بێت و هه‌ل‌یت؛ هه‌روه‌کو ئه‌مه‌ که‌ دانه‌وتله‌ له‌سه‌ر زه‌وی هه‌شتا نه‌دروابۆه‌ ته‌خمین ده‌کرا. پارچه‌ زه‌وییه‌کی ته‌نێکی ده‌ربینابایه‌ به‌پێنج ته‌ن و پتر له‌ سه‌ر میلله‌ت ته‌خمین ده‌کرا و له‌ وه‌ختی نوخشه‌دا به‌پتی ته‌خمین ده‌غلی لی ده‌ستاندن، میلله‌ت هه‌رچییه‌کی هه‌یبوایه‌ بیه‌رۆتایه‌ و بیدایه‌ به‌حکومه‌ت له‌ ژێری ده‌رنه‌ده‌که‌وت، نه‌وه‌ش میلله‌تی ناچاری هه‌لاتن کرد.

ناچاربوونی مه‌لا مسته‌فا بۆ به‌رانبه‌ریکردنی و هه‌له‌تبردنی

هه‌روه‌کو به‌کورتی لی دواين، مه‌لا مسته‌فا ده‌یه‌ویست به‌پارانه‌وه‌ و له‌ رێگایه‌کی بێ هه‌راوکیشه‌دا مه‌به‌ستی خۆی به‌جێ بێنیت و مه‌غدوورییه‌ت و په‌رێشانی خۆی و میلله‌ته‌که‌ی به‌حکومه‌ت و به‌گه‌وره‌ و بچوکی کورد بگه‌یه‌نێ و هاواری شپه‌زه‌یی خۆی و معامله‌ نابه‌جایه‌کانی مه‌ئموورانی ئیداری کوردستان بخاته‌ پێش هه‌موو پیاویکی به‌ویجدان و به‌شه‌ر په‌رسته‌وه‌ و هه‌موو عیراقیه‌ک و شیار بکاته‌وه‌ که‌ مه‌ئمووره‌ ئیدارییه‌کانی شیمالی عیراق له‌چی پایه‌یه‌کدا میلله‌ت ده‌رووتینه‌وه‌ و ئازاریان ده‌دن و بیانوویان پێ ده‌گرن و تووشی هه‌را و کێشه‌یان ده‌که‌ن.

جا به‌راستی نه‌وه‌ له‌ مێشکی هه‌موو کوردێک کاری کردبوو و هه‌تا له‌ به‌غدا گه‌وره‌ و بچوکی کورد به‌ئاشکرا که‌وتبوونه‌ موذافه‌عه‌وه‌ و به‌جاریک له‌ هاواردا بوون و مراجه‌عه‌تی هه‌موو جیگا به‌رزه‌کانیان ده‌کرد و شه‌و نه‌بوو له‌ به‌غدا له‌ لیواکانی کوردستاندا به‌یاننامه‌ به‌دیوارانه‌وه‌ نه‌دن و بۆ مه‌غدوورییه‌تی بارزانییان و شیخی بارزان هاوار نه‌که‌ن. وه‌هه‌را و

پیاوه گه وره سیاسیه دېلوماسیه کانیان بیتزار کرد له هاوار و پارانه و دیان. میللهت به جارتیک شله ژا و هراسیان لی هه لگیرا و دهیانوت بچی ده بی حکومت بارزانیان عه فوونه کات؟ بچی ده بی له گه لیان به لوتف و مەرحه مهت نه بی؟ بچی مه لا مسته فا و شیخ نه حمده و هکو شیخه عه ره به کان ته ماشا نه کرتین؟ بهو جوړه به یه ک دهنک و به یه ک روح میللهت بزوته وه.

مه لا مسته فا هه ر ژوه به لایه کدا خو ی ده شاره وه و له ده ست شورته هه لده ات و له شیو و کتیه به رزه کاند ا خو ی په نهان ده کرد که تووشی خو یتزتن نه بی و کورد به کورد به کوژت نه دا؛ چونکو شورته کانیش هه موو کورد بوون و له قاقه ز نوویسین و پارانه وه له بهر حکومت رانه ده وه ستا و بو مه خفه ره کان و مدیری ناحیه کان و بو قایقاهه کانی قاقه ز دهنارد؛ داوای عه فووی عامی ده کرد. حکومتیش بو سه رکوتی و گرتنی نه مری ده دا و موته سه ریفی هه ولیر مسته فا به گ یه عقوقوبی و موته سه ریفی مووسل مه جید یه عقوقوبی به توندی فرمانیان ده دا که بچنه سه ری بیگرن.

شورته له دووی نه ده بووه. فه وجی حدوودی رواندز به هه موو هی تزیه وه هه ستا چووه مېرگه سوور. له مووسله وه فه وجیک هه ستا چووه نا کره و بله. دوو فه وج له هه ولیر و که رکوکوه چو بو رواندز. دوو فه وج شورته بو بارزان ناردرا. حکومت هه موو عه شایره کانی ده ورپشتی بارزانی دلخوشی دانه وه. هه ر پیاوه ی به شه ش دیناری بو قه ید کردن و چه کی دانی که له گه ل شورته بچنه سه ر مه لا مسته فا. مه حمود به گی خه لیفه سه مه د ره نیسی برادوست، سه د تفه نگی وه رگرت و سه د پیاوی به شورته قه ید کرد و پوشوی کوری سه ید ته ها سه د و خدری حه مه ده شینی سه د و قادر ناغا سی و شووشه ی زیباری و کوری فارس ناغا سی سه د تفه نگیان وه رگرت. به لام نه وانه هه موو بو حکومت به گز مه لا مسته فا دا نه ده چوون.

مه لا مسته فا له و هه موو هاواری که نه تیجه یه کی باشی له حکومت ده ست نه که وت، رژی ۲۲ ی مانگی ناغستوس هه ستا چوو به سه ر مه خفه ری شورته ی شانه ده ری دادا و گرتی. پیاوه شورته کانی رووت و چه ک کرد؛ هه موو که لوپل و دانه ویله و تفه نگی لی نه ستاندن و به ره لای کردن. ته نیا پولیسیک خو ی به پیاوی مه لا مسته فا نویسی و هی دیکه ش به ردران.

رژی ۲۵ ی مانگ مه لا مسته فا لنگی دا سه ر مه خفه ری شورته ی بیدارون. نه ویشی

گرت و شورته‌کانی چهک کرد و به‌ری دان. بیدارون گوندیکه له نزیک چپای پوره‌فات له نیتوانی ریزان و میترگه‌سووردا هه‌لکه‌وتوه دانه‌ویلته‌ییکی باش که‌وته ده‌ست بارزانییان. حکوومه‌ت له و بزوتنه‌وه‌ی مه‌لا مسته‌فا که‌وته نه‌ندیشه‌وه. رۆژی ۲۵ ی مانگ، مه‌خفه‌ری شورته‌ی کوورانی چۆل کرد، دانه‌ویلته و نه‌شیایه‌کی تیییدابوو به‌جیه‌یشت و شورته‌کانی کیشاوه و مه‌خفه‌ره‌که‌ی به‌جیه‌یشت.

مه‌لا مسته‌فا له پاش نه‌وه هه‌ستا چوو ده‌روپشتی چامه و ژاژۆک. رۆژی ۲۷ ی مانگ، نه‌وه ده‌وره‌پشته‌ی گرت. له‌وه‌ده‌مه‌دا حکوومه‌ت فه‌وجیکێ شورته‌ی له ژێر فه‌رمانی نامیر فه‌وجی شورته جه‌واد به‌گدا نارده سهر مه‌لا مسته‌فا، نه‌وه هه‌یزه گه‌یشتبووه شیروان مه‌زن. رۆژی ۳۰ ی مانگ نه‌وه هه‌یزه‌ی شورته له‌وه جیگایانه‌دا دامه‌زراندرا بوو، له جیگا سه‌خته‌کاندا سوپه‌ریان گرتبوو.

مه‌لا مسته‌فا چوو سهر مه‌خفه‌ری شورته‌ی خه‌یره‌زۆک له پاش دوو رۆژ ده‌وره‌دان و ته‌نگه‌تاوکردن، رۆژی ۳۰ مانگ مه‌خفه‌ری خه‌یره‌زۆک گیرا و شورته چهک کران، دانه‌ویلته و تفه‌نگ و به‌رگی پۆلیسییان لی نه‌ستاندن.

چونکه له هه‌موو لایه‌که‌وه ته‌لیفۆن به‌ردا‌بوو، جه‌واد به‌گی نامیر فه‌وجی شورته له مه‌خفه‌ری خه‌یره‌زۆک ناگادار نه‌بوو، هه‌ستا به‌فه‌وجیک شورته‌وه له شیروان مه‌زنه‌وه هه‌لمه‌تی برده سهر مه‌لا مسته‌فا که مه‌خفه‌ری خه‌یره‌زۆکی له ده‌ست پرگار کا. [مه‌لا مسته‌فا] له‌وه ناگادار بوو. زوو هه‌یزیکێ هه‌لگرت و چوو ده‌روپشتی گوندی بیرسیا. له جیگا سه‌خته‌کاندا سوپه‌ری گرت و دانیشته؛ چاوه‌نۆپی هاتنی جه‌واد به‌گ بوو. هه‌موو گه‌لی و ته‌نگه‌کانی خسته ژێر چاوه‌دێری هه‌یزه‌که‌یه‌وه.

جه‌واد به‌گ ناگای له مه‌لا مسته‌فا و هه‌یزه‌که‌ی بارزان نه‌بوو که هه‌موو پیکا و جیگا به‌رز و ده‌ربه‌نده‌کانی خسته ژێر هه‌یزی خۆیه‌وه؛ به‌بێ باک و ترس به‌فه‌وجیک شورته‌وه هات. رۆژی ۲ ی مانگی نه‌یلوول که‌وته نیتو نه‌وه جیگا ته‌نگانه‌وه که هه‌یزی مه‌لا مسته‌فا بۆی له بۆسه‌دا دانیشتبوون. له پریکا بارزانی بۆیان ده‌ربه‌ڕین و ده‌ست کرا به‌ته‌قه و شه‌ڕ. له جه‌واد پازده کوژرا و بیست به‌ریندار و سی ۳۰ که‌س به‌دیل چوون. له هه‌یزی مه‌لا مسته‌فا ته‌نیا یه‌ک پیاو کوژرا؛ نه‌ویش موعه‌للیمی حکوومه‌ت بوو، له شیروان بوو، له زولم و ئیفترا‌ی شورته هه‌لاتبوو گه‌یشتبووه مه‌لا مسته‌فا؛ له‌وه شه‌ره‌دا کوژراو هه‌یزی شورته به‌شه‌ڕزه‌یی هه‌لات.

مه‌لا مسته‌فا گيراو و برينداره‌كاني به‌حورمه‌ته‌وه راگرتن و له پاشان هه‌مووی به‌پێکردنه‌وه و ناردنيه‌وه ته‌سليم به‌حکومه‌تی کردنه‌وه. له‌و شه‌رده‌دا چه‌ک و دانه‌ويله‌يه‌کی زۆری پێ بړا.

مه‌لا مسته‌فا له‌ دواي ئەو سه‌رکه‌وته‌ هه‌تێکی هه‌لگرت و روو به‌شێروان مه‌زن و مه‌رکه‌ز ناحیه هه‌لمه‌ته‌ی برد. له‌وده‌مه‌دا له‌ هه‌ولێر فه‌رمان درا به‌سه‌بری عه‌بدوللا مديري شورتەي هه‌ولێر که به‌چیت سه‌رکرده‌یی فه‌وجی شورتە بکا و به‌هه‌تێکه‌وه به‌چيته سه‌ر مه‌لا مسته‌فا. سه‌بری عه‌بدوللا له‌ چووين خۆی گرت. حکومه‌ت له‌ مه‌ئموورييه‌تی ده‌رکرد. هه‌ستا هاته به‌غدا، له‌ ئوتیل زه‌ورا دابه‌زی.

مه‌لا مسته‌فا ده‌ره‌ی شێروان مه‌زنی دا و هه‌موو ده‌روپشتی ته‌نگه هه‌لچن کرد. له‌ پاش ده‌ رۆژ ده‌وره‌دان رۆژی ١٢ی مانگی ئه‌یلوول شێروان مه‌زن و مه‌رکه‌ز ناحیه گيرا نزیک دوو شیسست تیر (مه‌ترلیتوز) و ته‌ه‌نگیکی زۆر و دانه‌ويله و به‌رگ و به‌تانیه و ولاغیان ده‌ست که‌وت. مديري ناحیه و هه‌موو مه‌ئمووره‌كاني به‌دیل گرتن. له‌ پاش دوو رۆژ به‌ری دان و ناردنيه‌وه به‌حورمه‌ته‌وه ته‌سليم به‌حکومه‌تی کردنه‌وه.

رۆژی ١٤ی مانگی ئه‌یلوول ده‌سته شه‌رکه‌ریکی له‌ ژێر فه‌رماني ئه‌حمه‌د ناز شیتنه‌ییدا نارده سه‌ر مه‌خفه‌ری شورتەي چامه. له‌ پاش دوو سه‌عات ده‌وره‌دان و شه‌ر و کوژتار، ئامیر مه‌خفه‌ر کوژرا و دوو پۆلیس برینداربوو؛ مه‌خفه‌ره‌که گيرا.

مه‌لا مسته‌فا رۆژ به‌رۆژ هه‌تێی روو به‌پتر بوون بوو. نیروه‌که‌ی له‌ چوارسه‌ده‌ که‌سی شه‌رکه‌ری ئازا پتر ببوو و هه‌ر له‌ پتربوونی‌شدا بوو، به‌لام له‌گه‌ل که‌س معامه‌له‌یه‌کی وانه‌ده‌کرا، که‌ په‌نجیده‌یی تێداپێ. هه‌ر دیلیک بگيرابایه زۆر حورمه‌تی ده‌گيرا. هه‌ر پاره‌یه‌کی خۆی پێ بوايه پیتی ده‌دراوه، به‌لام به‌رگ و چه‌کی حکومه‌ت و ولاغی حکومه‌تی لێ ده‌ستاندرا و له‌ پاشان ئه‌گه‌ر به‌ئاره‌زووی خۆی بکه‌وتایه‌ته نیتو له‌شکری بارزان‌ه‌وه ده‌به‌خه‌شرا و چه‌کی پێ ده‌درا و له‌ ریزی شه‌رکه‌ران ده‌درايه ژێر فه‌رماني سه‌رۆکیکه‌وه؛ ده‌نا به‌حورمه‌ته‌وه به‌رێ ده‌کرا و ته‌سليم به‌هه‌تێی حکومه‌ت ده‌کراوه. برینداره‌کان زۆر به‌دلسۆزی تیمار ده‌کران و به‌سواری به‌رێ ده‌کران هه‌تا له‌ نزیکترین جێگایه‌ک ده‌درانه‌وه ده‌ست حکومه‌ت. نه‌ به‌ برینداران و نه‌ به‌ دیل و کوژراوان سووکییک وه‌ یان پێ حورمه‌تییک به‌که‌س نه‌کراوه. به‌لکم وه‌کو بایان ته‌ماشاکراون و حورمه‌ت گيراون. بێجگه له‌ مالی حکومه‌ت ته‌نیا فلووسییک چیه‌یه له‌ که‌س

وهرنه گيراوه. به لام ههرچيټكي عايد به حكومتهت بوويټ نه ستان دراوه.

حكومتهت كه وته نه نديشه و بيره وه رتوه. مه لا تاهيري خه تي، كاتي مه حكه مه ي رواندز، په سه ند كرا كه بينيترنه لاي مه لا مسته فا و داواي مامله تي لي بكه ين. مه لا تاهير هه ستا چوه ميترگه سوور. له وټوه پياويان ناره لاي مه لا مسته فا، كه داواي كاته لاي خوي. مه لا مسته فا له وده مه دا شيروان مه زني دهوره دابوو، مه لا تاهير چوو چاوي پټكه وت و قسه كاني حكومه تي پي گوت. مه لا مسته فا هه روه كو له پيشدا كه ميټكي لي دوام هه ر نه و گف تو گوټه ي كرد كه به قاقه ز بو حكومه تي نووي سي بو؛ به لام ليتره دا هينديكي زياد كرد كه ده بي حكومهت موته سه ريفي هه وليتر نه هيليت و ده بي هه موو پياوه كاني كه له گه ليا رټكه و تون بيه خشريتن. عه فوويكي عام دهر بخريت. مه لا تاهير گه راوه و بي سوود بوو.

حكومهت ناچار بوو هيتيكي زلي ناره سه ر بارزان. فه وجيكي ناره ميترگه سوور، ليواي رايبع باپشتياني كرده له شكرگاه و چوه مه زنه دامه زرا. چوار فه وج شورته له ژير فه رسانده ي وه جيه به گدا نارد جيگا پټويسته كاني توند كرد و دامه زرا. له به غدا و كه ركووك و مووسله وه سه رباز و چهك نارد ران. فه وجي هه وليتر چوه رواندز له نه كنه دامه زرا و فه وجيكي له شكر له خه ليفان جيتگير بوو. كورده كاني به شورته نووي سرا بوون، بو پيشه وه ي ناردن كه نزيك ببنه وه هه موو روونه ساكانيان پر چهك كرد و دراويكي زوريان پيدان.

مه لا مسته فا كه له وه ناگادار بوو، له هه موو لايه كه وه دهستي به هه لمهت و په لاماردان دا. رټگا و پرده كاني تيكداد و خه تي ته ليفونه كاني بري. هيتيكي خسته لاي رواندزه وه له هه موو لايه كه وه ته نگه ي به سه رباز و شورته ي حكومهت هه لچني له سه ر رټگاي خه لاني دو له مه ري گردی هه رما و سه نگه ري گرت نه و هيتزه كه بو ميترگه سوور ده چوه كه قافله ئوقموييل و ده بابو و لوري بوون، له رواندز و له شكرگاه ده چوون، ناگادار نه بوون كه رټگاكان تيكدرا بوون و له سه ر رټگادا به رد كه له كه كرابوون. هه ركه نه و قافله نزيك بووه كرا به شه ر. دهسته بارزانييكي خويان گه يانده دوا رټگاي قافله پرده كه يان تيكداد و رټگايان خراب كرد و له سه ر رټگا به رديان قووچكه كرد كه قافله ئوقموييل و ده بابوكان نه توانن بگه رټنه وه، حكومهت پتي نه كړي هيتيكي ديكه بنيړي بو يارمه تي نه و قافله يه. نه و هيتزه ي حكومهت له ژير فه رمانی عوسمان به گي نامير فه وجي رواندزدا بوو. نامير فه وج له نيو ده بابو يه كدا خوي گرت. له له شكري حكومهت زور كوژران و سه ياره يهك

سووتاندر و یه کیش شکاندر. ده بابەکان پەستیوان گرت. لەو شەڕەدا دوو شیتست تیر (مەترلیوز) کەوتە دەست کوردی بارزان.

بەراستی کوردەکانی بارزان لەم شەڕەدا زۆر نازایی و ڕەشیدییان نیشان دا. لە مێرگەسوورەو شێخ قادر ڕەئیسێ ئێووەل خەڵکی سلێمانی بە دەسته لەشکرێکەو لە کتیی برادۆستەو بە هاواری لەشکری حکومەتەو چوو. بارزانییەکان، چونکو لە گەڵ کوردەکاندا شەڕیان نە دە کرد، کە چاویان بە شێخ قادر کەوت، دەستیان لە دەورە دراوەکان بەردا و کشانەو.

بەلام لەو دەمەدا چونکو تەلیفۆن نە ما بوو ئاگایان لەو کیشە و شەڕ نە بوو، قافلە یەکی دیکە ی ئۆمۆبیل لە مێرگەسوورەو دەرکەوت بچیتە پرواندز. هەر لە بەر مێرگەسووردا جێگایەکی پیتی دەلێن گەرەگۆمی، بارزانیان پێشیان پێت گرت و کردیانە شەڕ. لەم شەڕەدا لە حکومەت لەشکرێکی زۆر کوژرا و شیتست تیر و تەنگ و ئەشیا و خواردە مەنیێکی زۆر کەوتە دەست کوردەکانی بارزانەو. لەشکرانی حکومەت ئێوێ پرگار بوو بۆ مێرگەسوور هەلات و دەرگای خۆی گرتی دا.

مەلا مستەفا لە دوا ئێم دوو شەڕە بیستریای کردە جێگای دانیشتنی خۆی و بۆ شەڕ و هەڵمەت دەسته لەشکرێک و سەرۆکیێکی دەراند و فەرمانی پێت دەدان کە بۆ هەرامە جێگا بچن و هەرامە پێگا بگرن. بەو جوێ دەراندەو و هێزەکی گەیشتبوو حەوت سەد کەسی شەڕکەر.

لە دوا ئێو شەڕە لەشکری حکومەت لە ژێر فەرمانی نوورەدین بەگی مەحموددا لە مێرگەسوور دەرکەوت، کە بچیتە کووران و چامە. لە سەرۆکەکانی بارزان مستەفا ساکو خەڵکی گوندی کانی لینج و مامەند مەسیح لەو ئاگادار بوون. بە هێزێکی لە دەستیاندا بوو چون پێشیان بە لەشکری حکومەت گرت. دەست بە تەقە و شەڕ کرا و ئێو لەشکرە ناچاری گەراندەو بوو، بە قوونە شەڕ و کوژتاردان پاشەو پاش گەراندەو. لە دوامیندا شکا و هەلات خۆی خستە نێو مێرگەسوورەو.

گردێکی نزیک مێرگەسوور - کە لە نێوان مێرگەسوور و بیستریادا هەڵکەوتبوو - دەسته شەڕکەرێکی بارزان لەو گەردە سەنگەری گرتبوو. لەشکری حکومەت لە مێرگەسوور لە نێو تیل دروو دەرکەوتن روو بەو گەردە چون کە بیگرن. سولتان ئاغا سەرۆکی مەلا مستەفا لەو گەردەدا بوو. لەشکری حکومەت هەڵمەتی بردە سەر سولتان ئاغا، بە فەرۆکەش لە

سهره وه هه ره شه یان کرد. سولتان ناغا به بی شه پر کردن به ره و دواوه کشاوه؛ به لام دوو پیاوی بارزان بریندار کرا، نه وهش به ساچمه ی بۆمه ی فرۆکه بریندار بوون. له پاش نیو سه عاتیک هیزی مه لا مسته فا فریاکه وت و گه یشته سولتان ناغا و هه لمه تیان دا و له شکری حکومه تیان ناچار کرد، که گرد به ریدات و بۆ میترگه سوور بگه ریته وه. بارزانی به کورژتار که وته دوايان له و شه ره دا شیتست تیرتیک و چند تفه نگیک که وته دهست بارزانیاان.

له و ده مانده له مووسل موته سه ریف مه جید به عقووبی له رۆژنامه ی مووسلدا بلاوی کرده وه، هه ره که سیک مه لا مسته فا چی به زیندووبی و یان به مردووبی بگرئ، حکومه ت هه زار دیناری پی ده دات و هه ره پیاویکی بارزانی بگرئ په نجا دیناری پی ده درئ.

حکومه ت له و ده مه دا بینای مامله تی له گه ل مه لا مسته فا دامه زرانده. جارتیکی دیکه ش مه لا تاهیریاان ناره لای مه لا مسته فا و چلونی شرووت دهست پی کرا. مقه ددهم نه حمده فخری نه مینی خه لکی سلیمانی چوه لای. قسه ی مه لا مسته فا هه ره نه وه بوو که ده گوترا. مه لا تاهیر به بی سوود گه راوه و شه ره نه ختیک سووک بوو. هه ردوو لا سستییاان کرد. مه لا تاهیر دیسان به بی گه یشته ناره زوو، له گه رانه وه دا مه لا مسته فا یه ک دوو قسه شی پی گوت.

حکومه ت فه وجیکی که له میترگه سوور دایناهو، ده وه ی به تیل دروو توند گرت و خواردن و پتووستی شهش مانگی بۆ دانان و پتی گوت هه تا به هاری با دانیشیت.

له و ده مه ته نگه دا حکومه ت پووشۆی کوپی سه ید ته های ناره لای مه لا مسته فا که به سه ری (؟) دابی و له گه ل حکومه ت پتکی بیتن. پووشۆ و نووری باویل پتکه وه چون. هه رچه نده کۆشان نه و هه ره قسه ی پتیشوی خۆی کرد؛ مه رج و په یمانی هه ره نه وه بوو. له گوندی بیستریان دوو رۆژی مانه وه و گه رانه وه. له دواي نه وان نه مجا سه رکرده ی له شکری عیراق نووره دین مه حمود، پووشۆ و نووری باویلی له گه ل خۆی بردن و چونه لای مه لا مسته فا. نووره دین مه حمود له پتیشدا قادر به گ ره ئیسولعو ره فای شورته - که نامیر مه خفه ری شیتته بوو- ناردیه لای مه لا مسته فا که جیگای یه کتر دیتنی (جی ژوان) دابنن. مه لا مسته فا گوندی خه لانی کرده ژوانگه.

نووره دین مه حمود چوو له و گونده چاویان پتیک که وت. قاقه زیکی ره ئیسولوزه رای پی بوو، دایه. له و قاقه زه دا نوویرابوو که ئیتاعه ی حکومه ت بکات، له پاش دوو مانگی

دیکه حکومەت عەقووی عام بۆ بارزانییان دەرده‌خات. مەلا مستەفا بەنورەدین مەحمود دەلێت: ئێوە لە لایەکەوە دلخۆشیم دەرەنەوێ که ئیتاعت بەکم و لە لایەکی دیکە‌وە مۆتەسەریفی مووسڵ دەمخاتە هەراچە‌وه، بەمردوویی یان بەزیندوویی بەهەزار دینارم دەفرۆشێ. ئەو دەلێت و جەریدە‌که‌ی مووسڵ دەرده‌خا و نیشانی دەدا. لە پاشا که‌می‌ک گله و گازانده، مەلا مستەفا دەلێت: من لە حکومەت عاسی و سەرکێش نیم، بەلام مەئموورانی ئیداری مللەتیان پزاندۆتە‌وه و نە ناموس، نە مالیان بەمیللەت نە‌هێشت‌وه. مەئمووری مە‌رکه‌زی میترگە‌سور، پۆنی هەموو بارزانی بۆ خۆی تەرخان کرد‌وه. هەر تە‌نە‌که‌یه‌کی پون، که‌به «سەری» پازده کیلۆیه دە‌بێ بە‌پێنج درەم بی‌فرۆشن. ئە‌گەرچی ئە‌م‌ڕۆ تە‌نە‌که‌ی پون پێنج دینارە. لە پاشان فلان مەئمووری مە‌رکه‌ز چوار کچی باکی‌ره‌ی بە‌زۆر ئە‌تک کرده‌‌وه و ئیستاش ئە‌و کچانە ماون و تە‌ماشای خاکی بارزان بکری، ئاوا‌یی نە‌ما‌وه؛ هەموو چۆل و وێرانە. ئە‌وه هەموو لە دەست جە‌ور و زولمە‌وه‌یه.

دیسان شیخ مستەفا وتی من با‌وه‌ر نا‌که‌م هەتا پیا‌وی‌کی ئینگلی‌زی نە‌که‌وت‌یه پێشه‌وه و وە‌عه‌ده نە‌دات، دل‌نیایی من بە‌ئێ‌وه نایە. بەلام نە‌فرێ‌کی ئینگلی‌زی هە‌رچی‌تی‌کی بلێت با‌وه‌ری پێ دە‌که‌م.

نورەدین مەحمود قسە و شرووتە‌کانی مەلا مستە‌فای هەموو خسته سەر‌قا‌قه‌ز و مەلا مستە‌فا قاقە‌زیشی بۆ رەئیس‌ول‌زه‌را نووری سە‌عید پاشا نووسی و وتی: پۆ‌ژی یە‌که‌می جە‌ژنی قوربان شیخ ئە‌حمەد و س‌رگوم و بە‌ندی‌یه‌کان دە‌بێ بچ‌نە‌وه بارزان. لە‌سەر ئە‌وه نورەدین مەحمود گە‌پا‌وه.

مە‌سه‌له عە‌رز وە‌زارە‌ت کرا. هە‌روه‌کو‌له‌وه پێش قسە‌کانی مەلا مستە‌فا سە‌عید بە‌گ تکریتی قاید فیر‌قه‌ی که‌رکو‌وک مە‌تالی‌به‌کانی مەلا مستە‌فای گە‌یان‌ده بە‌غدا. لە مە‌جلیسی نە‌وابدا بوو بە‌هە‌را، که سەر‌کێش‌یک چۆن سول‌ج لە‌گە‌ڵ حکومە‌ت دە‌خاتە پێش. مە‌تالی‌به‌کانی مەلا مستە‌فا پە‌سند نە‌کران.

نورەدین مەحمود لە بارزان‌ه‌وه گە‌پا‌وه بە‌غدا و شرووتە‌کانی دا بە‌وه‌زارە‌ت و لی‌ره‌دا ئە‌ف‌کاری خۆشی تێ‌دا بە‌یان کرد. که گە‌پا‌وه بە‌غدا نووری باویل و س‌م‌کو‌ی کوری نو‌وریشی لە‌گە‌ڵ هاتە بە‌غدا. پۆ‌ژی ٣١ی تشرینی دو‌وه‌م هاتە بە‌غدا، دە‌ست‌به‌جێ خرایە ژێ‌ر چا‌ودێ‌ری شورته‌وه که گۆ‌یا تە‌ره‌قداری مەلا مستە‌فایە، بەلام مە‌سه‌له شە‌خسی بوو. مستە‌فا قە‌ره‌دا‌غی مۆتە‌سە‌ریفی هە‌ولێ‌ر ئە‌مری دا‌بوو مورا‌قه‌ بکری.

له پاش گهړانه وهی نوره دین مه حموود بۆ به غدا، شهر و ههرا له بارزان نزیك ده پوژ راگیرا، نوره دین و حکومەت قهراریان دا که له وده مه ته نگه دا شهر بێ سووده. به هههه جوړیک بیت بیخه نه به ههرا؛ چونکو بزووتنه وهی له شکر بۆ سهه بارزان زوړ سهخت و دژواره.

مه لا مسته فا، که وردبۆه ئه مه خه له تاندنه، ناچار دهستی به کیشه و هه لمەت کرده وه لنگیدا سهه مه خفه ری شیتنه و گرتی چوه سهه مه خفه ری پزان و گرتی. له شکرگای میگره سووری دهوره دا و خسته ژیر ته نگانی و پتگای میگره سوور و روانزی پری، کوژتار گهرم بوو. دهسته له شکرکی ناره سهه مه رکه زی بارزان و دهوری دا دهسته شه پرکه ریکی ناره سهه مه خفه ری کانیه پرهش که نزیك سهه د کهس شورته و عه شیره تی به چه کی تیدا بوو دهوری دا و ناوی له سهه پری. پوژی دووه می جهژنی قوربان، له شکرکی ناره سهه پری سیده کان. له سهه ری به ردی پیتی به هیزی شورته گرت. مفه وه زیك و دوو شورته کوژران و چه ند که سیك برینداریون و هی ماوی خویان به دهسته وه دا. معاو نیکی شورته و مفه وه زیك به دیل گیران. دهسته له شکرکی نارد که گه لی عه لی به گ بگرن و پرده کان تیکه دن. لیره دا په نگ گوژدرا.

له لایه ن هیزی به ریتانیا وه هه ره شه یه کی پی درا که پتگای هه ولیر و پایات پتگایه کی په سمی و عه سکه ریبه. نه گهر دهست له م پتگایه درئ، حکومه تی به ریتانیا مداخله لی ئیش دهکات. نه گهر ئه وه هه ره شه نه درابایه، شاری رواندز له گرتندا بوو.

حکومه تی به ریتانیا دهسته له شکرکی ئینگلیزی نارد له دیانا و له هه ودیان دامه زاندران بۆ ئه مه ی ته عه روز نه کریته سهه رواندز و بۆ پاراژنتی ئاسووریبه کان میچه ر ئهسته بنگ، زابتی ئیرتیبای به ریتانیا، چوه دیانا دانیشته.

مه لا مسته فا ئه و جا پووی له لای ئاکره کرد و بیره که پران و بله و ئاکره ی خسته ژیر هه ره شه وه. نه گهر دهسته و له شکرکی ئینگلیزی نه چووبانایه دیانا، ناحیه ی سیده کان و بالهک له گرتندا بوو و پتگای رواندز له هه ولیر ده پچراندره وه.

له م پوژانه دا له به غدا دا به یان نامه یه کی زوړ به دیوارانه وه درابوون و له هه موو لیواکانی کوردستاندا ئه وه به یان نامه نه بلاوکرابوونه وه دوو نسخه بوون. حکومه تی به ریتانیا که وته نه ندیشه ی ئه مه وه که نهک له هه موو لایه که وه سهه رکیشی کورد دهست پی بکری و دوژمن ده رفهت وه رگریت و دهستی خو ی بگه یه نیته.

پشیتوی کهوته وهزارهتهوه. وهزارهت کهوت و دووباره دامه زاندرایهوه. ماجید بهگ مستهفا خه لکی سلیمانی کرا به وهزیری بیلاوه زاره و هه موو ئومووری کوردستان بهو درا. عومهر نه زمی بهگ بوو به وهزیری داخیلیه و ئه حمهد موختار بهگ بابان وهزیری عه دلیه. بهوه گه لیک ئیشوکار رووی له گۆرین کرد. ههتا نایبه کانی جنوب له سه ره ئه وه کردیانه ههرا که ماجید بووه وهزیری بیلاوه زاره و وهزیری داخیلیه ی پیتشوو و سالح جه بر له مه جلیسدا هاته جواب و ئیعتیرازی گرت و نووری سه عید پاشا جوابی داوه.

وه کو له بهغدا له گه لیک بیوانی ماقوولم بیست، گۆیا ئه میر عه بدولئیلا وه سی و وهلیعه هدی عیراقیش موخته ریز بوون بۆ ماجید بهگ، بهلام مه سه له ههتی عامه وای پیتی ده وه بیست که ده بویه له وده مه دا ماجید بیته وه زیر بۆ دامه زانده وهی مه سه له ی کورده کان؛ چونکو کورد هه موو شله ژابوون و یارمه تی مه لا مسته فایان ده کرد.

گه وه ره پیاوه کانی کورد له مرجه عهت بۆ عه فووی بارزان رانه ده وه ستان. مستهفا یه عقوقبی موته سه ریفی هه ولیر و مه جید یه عقوقبی موته سه ریفی مووسل هه ره له سه ره ئه وه بوون به شه ر و کیشه ئیش پیک پیتن. حکومهت له پاش ئه وه وهزاره تی گۆری، مستهفا یه عقوقبی برده کووت و مه جید یه عقوقبی ئیستیعفا ی کرد و مستهفا قه رده داغی نارده هه ولیر.

ماجید بهگ کهوته ئیش و ته قه لاهه. رۆژی ده ی مانگی کانونی یه کهم، یه کهم رۆژی جه ژنی قوربان بوو. شیخ ئه حمه دیان له حیلله وه هیتا بهغدا له ئوتیلی شه تولعه ره بیان میوانداری کرد. ره ئیسولوزه را و وهزیری داخیلیه و ماجید بهگ چاویان پیتی کهوت و پیتیان گوت که خه بهر بداته مه لا مستهفا با چیدیکه شه ر نه کات. بۆ به هاری عه فووی بۆ ده رده خری؛ بهلام ماوه ی سێ مانگ له بارزان دوور که ویتته وه به چیتته پشده ر دانیشی.

شیخ ئه حمهد وهلامی دا ئه مرۆ ئه و پیاوه سه ره به خۆیه، جوابی من ناداته وه. منیک یه خسیر چم له ده ست دیت. ناچار یان کرد و قاقه زیکی بۆ مه لا مستهفا نووسی. ماجید بهگ و وهزیری داخیلیه و مسته شاری داخیلیه و سه فیری به ریتانیا هه ره به ک قاقه زکیان بۆ نووسی به خالیدی کوری گه وه ی شیخ ئه حمه ددا ناردیانه بارزان. رۆژی دووه می جه ژن شیخ خالید بۆ رواندز و له ویه بۆ لای مه لا مستهفا چوو. شیخ ئه حمه دیش هه ره ئه و رۆژه گه راوه حیلله.

له پاش بیست رۆژ، خالید گه راوه بهغدا. ماجید بهگ ناردی نووری باویل ناغای

پرواندزی که له به‌غدا له ژتیر چاوه‌دتری شورت‌دا بوو، له‌گه‌ل پ‌ه‌ئیس ئه‌ووه‌ل عیزه‌ت عه‌زیز خه‌ل‌کی عیماده‌ی پ‌وژئی جومعه‌ی ناردنیه‌ی حیلله‌ و چاویان به‌شیخ ئه‌حمده‌ ک‌ه‌وت و هه‌موو سه‌ر‌و‌کانی بارزانییان دی و هه‌ر ئه‌و پ‌وژه‌ گه‌رانه‌وه‌ به‌غدا.

پ‌وژئی ۳۱ی کانوونی یه‌که‌م، مه‌سه‌له‌ له‌ گفتو‌گو‌دا بوو. ئه‌و پ‌وژه‌ نووری و سم‌ک‌و‌ئی ک‌و‌ری به‌ر به‌رواندز ناردانه‌وه‌ که‌ پ‌وژتیک پ‌یش چاویان به‌مه‌لا مسته‌فا به‌ک‌و‌ئ و ب‌و سبه‌ینتی ماجید به‌گ ده‌چیت که‌ حازرین ب‌و دیدنه‌ی مه‌لا مسته‌فا.

پ‌وژئی جومعه‌ شه‌وی شه‌مه‌، یه‌کی مانگی کانوونی دووه‌می ۱۹۴۴ ماجید به‌گ و عیزه‌ت پ‌ه‌ئیس ئه‌ووه‌ل و ملازم سه‌ید عه‌زیز ک‌و‌ری سه‌ید عه‌بدوللای شه‌مدینان، به‌قی‌تار ب‌و که‌رک‌و‌وک چوون، له‌و‌یشه‌وه‌ مقه‌ده‌م ئه‌مینێ پرواندزییان هه‌ل‌گرت و چوونه‌ پرواندز. هه‌تا ئه‌وان گه‌یشتنی، نووری چاوی به‌مه‌لا مسته‌فا که‌وتبوو.

که‌ ئه‌م‌ین ئه‌فه‌ندی و عیزه‌ت و سه‌ید عه‌زیز چوونه‌ میترگه‌سوور و ماجید به‌گیش چووه‌ مووس‌ل، مه‌لا مسته‌فا هاته‌ میترگه‌سوور سه‌عاتیک دیدنه‌ی کرد و گه‌راوه‌ جیتی خ‌و‌ی. ماجید به‌گ پ‌وژئی ۱۲ی مانگ گه‌راوه‌ به‌غدا. مه‌سه‌له‌ که‌وته‌ مه‌جلیسه‌وه‌ هه‌را ک‌را. ماجید به‌گ له‌ مووس‌ل له‌ مالتی ئه‌حمده‌ به‌گ جه‌لیلی بوو، شه‌وئ ته‌ل‌گرافیک‌کی مه‌لا مسته‌فای له‌ میترگه‌سووره‌وه‌ ب‌و چوو که‌ ئه‌وا به‌ب‌تی قه‌ید و شه‌رت خ‌و‌م ته‌سلیم به‌حکومه‌ت کرد و هه‌رچ‌و‌نیک‌کی ماجید به‌گ بیه‌و‌یت من دل‌نیام.

وینه‌گری و کۆلین

زه‌نگو‌غرافی

به‌زانی و تاقی کردنه‌وه، وینه کۆلان به‌تیشکی رووناکی

کرده‌وه‌ی خیتی زاری کرمانجی

حسین حزنی موکریانی

رواندز له مه‌رکه‌زی زاری کرمانجی دامه‌زرا ۱۹۳۴

پهرتی زاری کرمانجی ۲۰

وینہ کہ ری کو لہین

زہ ننگو غرافی

به زانین و تاقی کردنه وه وینہ کولان به تیشکی رونا کی

✽✽✽

کرده وه ی

خیوی زاری کرمانجی

حسین حزنی موکریانی

✽✽✽

مزی چاپ و ترجمه به خواوند کرده وه یه

هه ر دا زه یلک به ۵۰ قلمه

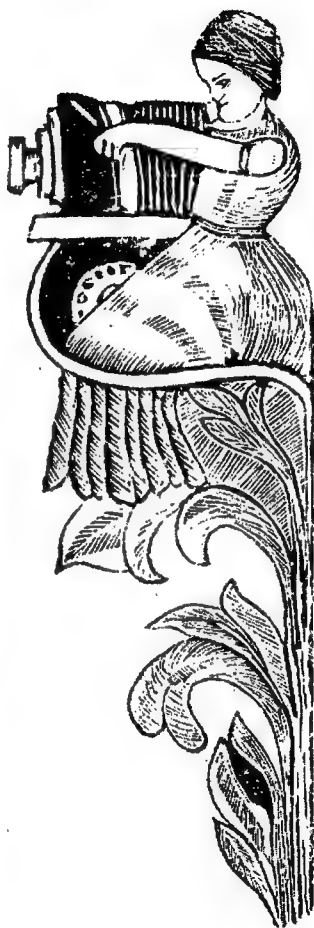
✽✽✽

رواند ز له مه زر که ی زاری کرمانجی دامه زر ۱۹۳۴

په رتی زاری کرمانجی ۲۰

بینہ کہ ری کو لین

بہ کردن و کوشین و دین

۱۵ کانونی یکم ۱۹۳۴

به ناوی خودای بڼ همتا

مهبهس لڼم ګتېبه

مهبهست له نوویسین و دانانی نڼم په پړاوییه، له وهختی ګهړان و سووړاندنه و ډم به دیاری بیانیا نڼدا ورد ده بوومه وه، خو منی و بیانیا نڼم ده که و ته بهر چاو. به د به ختانه خو مانم له سه نعت و فه ن پاشکه و توو ده دی. پیشه ی منیش چونکه موړکو لان بوو، له سه ر خو م به پتوبست زانی فه نی کلّیشه کو لّین به پروونا کی فتریم. بو نه وه ګه لیکم ته قه لا دا و کو ششم کرد که دیاری ټکی بو دیاریم دیار بڼ وه دهستی خڼم.

ییکه مین جار له نهسته مېوول له لای نه لمانه کان به هو ی کورده کانه وه ړیگای قیل و فو تو لیستو غراف فیر بووم. له حجاز و شام و حله ب به و جوړه کارم ده کرد؛ به لام ناته و او بوو. له مته به عی مارو نیه ی حله ب له لای مو دیره که ی - که سه لیم مه تر نه فه ندی بوو - کو ششم کرد و نزیک ۳۰ لیړه دراوم خه رج کرد و ړیگای قیل م سه ر خست.

به هو ی چنډ کور د ټکی میسره وه نو ستاز شه ریف، نو ستازی به یروت، نزیک ۱۰۰ لیړه نیستیفاده ی لی کردم. ړیگای دووه مینی کو لو دیو ن و هسستی فیر کردم. به وهش کار نه که و ته پیش. له به یروت له لای تاهیر ته نیر و له شام له لای حناوی و له میسر له لای وه رشه نه ی نه لمی سربه و له پاریس خاوه ندی «دی پاریزیان» لڼم فه نڼدا پتیا ن ګه یانډم و منیش به زانېن و تاقیکردنه وه، کردم ه کتیب. به بڼ نه زبته شا گرد فیر نه کا و بو میلله ته که م به کار دی.

پیشه نڼ

میژووی په دابوونی زه نڼو غراف ی

نه و پیشه یه له وینه (فو تو ګراف) جو ییو ته وه و له کردنا هه روه کو یه کترن. نه و که سه ی نڼم دوو نیشه به کار و چاکه ی په دیا کرد و هینا یه روو، پیاو ټکی فه رنڼګ ناوی «شاریل» له فه رنڼګسه و یه کیکی نینګلیز ناوی داوود (دا قید) بوو. ییکه مین وینه ییکی به تیشکی ړو ژ وه رګیرا ناویان نا «نیپسو ټیپ» که دروستکه ره که ی ناوی «نیبس» بوو، له به رنه وه به ناوی نه و پیاو ده کرا. نیبس له ګه ل شاریل بوون به هاوال و ړیکه که وتن. ییکه مین وینه یان له سه ر مسی سوو ر کیشا که به «قیل» بیتومیان روو کیش کرد بوو. هه روه کو له ړیگای سییه مډا د ټته گو تن.

ئەو دوو پیاوانە زەمانیکی دوورودریژ بەی سۆد رەنجیان کیشاوە و خەریکبوون. لە ساڵی ۱۸۲۹دا هەردوو لێک جوتیوونەو؛ شاریل بەتەنها دەکۆشا و دەستی هەلنەگرت، بەلام داڤید لە پێگای قیل بەکاربردن دەستی بەردا و لەگەڵ پروکیشکردنی زیو لەسەر مس و توتیا تەقەلای دەدا و لە دوای پاککردنەو و سواندنەوی ئەو دوو مەعدەنە، بەزیو پروکیشی دەکردن و بەر دووگەلی «یۆد» ی دەدان و لەووە یۆدووری زیوی دەستخست.

لە پاشان ئالەتییکی بۆ دروست کرد و ناوی نا «گەنجینەی تاریکی» و تیشکی پروناکی لەنێو خەتی وێنەدا دەبردە سەر پارچەکە و کۆی دەکردهو. بەو تیشکە یۆد دەگۆرا و لەسەر پارچەکە وێنە پەیدا دەکرد و دەزەجێ گەنجینەی دەردەخست و نیشان بەدووگەلی جیوهی دەدا و وێنە زۆر بەچاکی دەردەکەوت و لە دواییدا دەیخستە نێو تیاووەوی «هیسۆکبریتیت سودایۆد» دەچوو وێنە رادەگیرا.

ساڵی ۱۸۳۹ داڤید بەیاناتیکی لەو فەننە، دا بەکۆمەڵەی زانستی. نێوی ئەو فەننەیان بەناوی داڤید (داڤید یۆتپ) کرد و دراویکی قورسیان بۆ کۆمەگای داڤیدی و بەبەرزبان یارمەتی کرد. داڤید گەلیک ئەو فەننەی بەرز کرد و لە دنیا دا بلاوی کردەو. بەلام زۆر پێ نەچوو ئەو فەننە گەلیک گۆرا و دەستیان لە مس و پارچە زیو بەردا و وێنەیان خستە سەر قاقەز و بە ۱۵ دقیقە وێنەیان دەگرت و لە دواییدا بەچەند سانیه و هەتا گەیشته حالییکی وا کە ئەمڕۆ تێیدا یە.

بێکەمین کەسیکی وێنە خستە سەر قاقەز «تالپۆ» ناو پیاویکی ئینگلیز بوو. ئەو فەننەیان بەناوی ئەووە کردە «تالپۆتپ» هەتا کۆ گەیشته نیهایەتی تەرەقی.

فیربوون و ئاشکەداری

هیندیك چتی بەکار و پتیبست هەنە کە بۆ پیاوی کارگەر بەیانکردنی لەوانە یە گەلیک سوودمەند بێت، لێرەدا ئاشکەرای دەکەم.

لەسەر پارچە زەنگ و مس وێنە هەلقەندن لە زبانی فرەنگاندا بەپیشەیی «زەنگۆگرافی» و لە زبانی عەرەبی «حفرالفتوغرافی» و بەکوردی «کۆلانی بەتیشک» و لە فەننی ئەوروپاییدا «فۆتۆگرافیۆر» ی پێ دەلێن. هەرچێکو وێنە کۆلان و وێنە وەرگرتن «فۆتۆگراف» و ئیشکردنی گران نییە و بەراوەژووی ئەمە زۆر شیرین و خوش و پیشەییەکی گەلیک جوانە و هەتا لەو ئیشەدا کار بکری، شیرینتر دەبێ و لە دووبارەکردنی و تەجرەبەیییدا ماندوو بوون نادات. لە هەموو بزووتنیک و وردبینی و لێرامینیکیدا زانین

و تیگه یشتن فره دهکا و زووتر بۆ پیتشه وه بازدهدا و تیییدا سهرده کهوئ. له بهرئه وه ههر ته ماشاگردنی وردی و ناسکی نیشان ئه دا و خه یال و فیکر ده پالتیویت. بشه ی وینه بازی هینده سوودمه ند و به کار و پر فایده و جوان و خوشه ویست و شیرین و دل به ره، له کارکردن و تیییدا ته قه لادانیا تیربوونی بۆ نییه و به هیچ جوړی لیتی ماندوو نابی و ده ست لئ بهر نابئ.

بۆ کارگه ر وردبینی، چاوه دتیری، ئیعتینای ته واو، سه بر، فیکرکی فره وان، ته ماشاگردنیک ی زۆر و راوه ستان، گه لیک پتویسته. ده بی له ههر کرده وه یه کدا سابیت و له ههر کو شه وه یه کدا وردبین و له کاردا سست رهوش و توند فیکر و فراوان بیت. نابئ جلّه وی عه قل له ده ست بدا. که وابهو کارگه ر له کو شه ویدا سهرده کهوئ و به چاکی فیربوون و هپیش ده خا. هه رکه سیک ده ست به وینه کو لێن بکا ده بی زۆر چاک فۆتوگراف بزانی؛ چونکه کو لانی به تیشک و وینه گه ری (فۆتوغرافی) زاده به کن و له پتگای وینه گه ربیه وه بۆ وینه کو لان ده چیت و ئاله ت و ماشینه و کرده وه یان ویکده چیت و نزیک یه کترن.

چتی پتویست

ههر که سیکی ئاره زووی پیشه ی وینه گه ری و کو لانی به تیشک بکا و بیهوئ و هه وه سکار بیت که له وه دا بگاته دلخوازی و ئیشوکاری روو له چاکبوون و فره یی بکا، ده بی ئه مانه ی ده گوترئ ئاماده بکا:

بۆ جیگه ی کار سی خانوو و سی ژووری دهوئ: ژووریک بۆ دانیشتن و میوانداری، ژووریک دیکه بۆ کار و ئیش و ژووریکیش تاریک.

ژووری کار ده بی چه ند ره فه ییک ی هه بی بۆ شووشه و ته رازوو و بۆ ده رمان و ئاله تی پتویست. ته رازوو، به ردی غرام، ده رمان که پتویسته، پارچه ته خته بۆ کلێشه، مشاریک ی ته نک و تیژ بۆ ته خته برپه وه. مشاریک بۆ پارچه زهنگ و مس، دوو ته خته میژ یه کیک بۆ شووشه و زهنگ و چوارچتیه و کاشی و ئاوه نگ، بۆ ده رمان کوتان و کلێشه. میژی دووهم بۆ ته رازوو و ده رمانی گیراوه وه.

خانوو تاریک ده بی رۆچنه و کونی تیدا نه بی که رووناکی بدا. دوو رۆچنه ی به تاییه تی تیی ده کری: یه کیک شووشه ییک ی زهرد، دووهم شووشه ییک ی سووری تیی ده گیرئ. زهرده که بۆ هه ست به زهنگ دان و هی سوور بۆ دارێژتنی کو لۆدیون و شووشته وه ی شووشه ی به هه ست.

له نیوژووری تاریکا ده بی چهند شووشه یه ک بۆ «بانیق» شووشتنه وه و بۆ ههستی ده رمان، له رهنگی شین و سوور. رهحه تی شووشه بۆ پالاوتن (پارزاندن) تهاوه وه و کاشی بۆ شووشتنه وه. پارچه شووشه ی خاوتن و پاک بۆ دارژتنی کۆلۆدیون، کاشی و نیستیکانی به غره بۆ ده رمان پیتوان، دوو سێ کاشی و گلاس و رهفه یه ک له پیتش په نجه ره ی سوور و یه کتیک له به رده می په نجه ره ی زه رد ده بی هه بی، بۆ شووشه ی ده رمانی تهاوه وه و بۆ پارچه زه نگ و شووشه ی کۆلۆدیون له سه ردانان و له پشت هه وهش دوو رهفه ی دیکه پیتویسته هه بی که چتومه کی وه کو شووشه ی کۆلۆدیون و زهنگی به ههستی له سه ر داده نرئ.

لیره دا هیندیک پیتویستیمان نیشاندا که به بی ئه وان ه ئیشکردن زۆر به دژوار ده بی. به لام جگه له و چتومه کانه به ولاره، پیشه گه ر به کردن تیده گا که چی دیکه شی ده وی و ده توانی سازی کا. له هه مووان پیتویست و به کارتر ماشینه ی وینه گر و دووربین (ئه بجه کتیف) ی زۆر چاک و باشه. ئه گه ر ئه وان چاک نه بن، ئیش خراپ و پووچ ده بیت ه وه. له ماشینه و دووربینی چاک و ردبینی حه له و تاقیکردنه وه تیی ده گه یه نی که بی ئه وان نابێ.

نیشانان و وشیاری

پیشه ی وینه گرتن چتیک وایه که وینه گه ران به کاربردنی هیندیک ده رمانی کیمیا یی و رووناکی رۆژ، یاخود رووناکی که ره با و ماشینه و چوارچیتوه وه رگرتنی وینه ده خه نه ده ست. نابێ له بیهر بکرئ که وینه گه ری سێ کرده وه و زانستی گه ره که که بتوانی ئیش بکات:

۱- له ماشینه ی وینه (فۆتوگراف) دا به رووناکی یه تیک زۆر وینه گرتنی چتیک خه یالی و کیشانی بۆ سه ر له ته مه عده نیک.

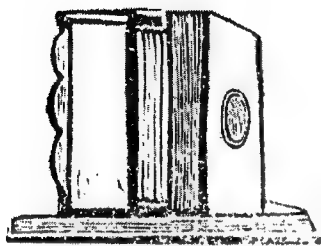
۲- به شووشتنه وه و رۆهینانی ئه و وینه یه که له نیو چوارچیتوه ی ماشینه دایه و خراوه ته سه ر له ته مه عده نیک، ده بی له ژووری تاریکا و له پیتش رووناکی سوور ئه و له ته هه ست پیتدراوه ده رهینرئ و به خرپته ده رماناوی ده رهیز (مظهر) تاکو به راوه ژوو ره شی به سپی و سپی به رهش وینه یه تیک زۆر روون و خاوتن پهیدا ده کرئ. له دوا ی ئه و به ناو ده شوژی و ده خرپته ناو ده رماناوی راگیر (مثبت). ئه و پارچه شووشه وینه داره به زوبانی فه ننی مه نفی وه یا سه لبی یه ده لێن، ده شوژی و هه لده گیرئ بۆ به کاربردن.

۳- چاپکردنی ئه و پارچه یه له سه ر قاقه زوه یاخود له سه ر مه عده ن که به راوه ژووی پیتشی پهیدا ده بی، رهش و سپی وه کو هه بوو.

ماشینه و دوورین

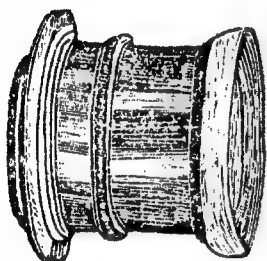
ماشینه‌یه‌کی له وینه‌گرتن و کۆلیندا به‌کار ده‌برێن وه‌کویه‌کن؛ جگه له ترام و مه‌نشوور و چوارچێوه نه‌بێ، هه‌موو ئالته و چتومه‌کیان وێک ده‌چن، هه‌روه‌کوله وینه‌ی ژماره (١) دا دیتته به‌رچاو. چوار چێوه‌ی کولین له هی وینه‌ی قوولترو نه‌ستوورتره. ماشینه له دوو

پارچه ریکخراوه و یه‌کیان بێ نه‌وێریان نابێ. یه‌که‌م فه‌نه‌ریکی تاریکه و هه‌ر چوار لای گیراوه و رینگای پرووناکی چوونه نیوی نیبه نه‌ویش دوو چوارچێوه‌ی دار و فه‌نه‌ریکی پارچه‌ی ره‌شه و به‌ره‌نگی ره‌ش نیوه‌که‌ی ره‌نگ کراوه.

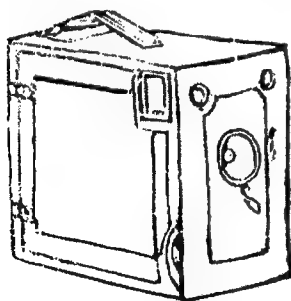
١- وینه‌ی فه‌نه‌ر و چوارچێوه‌ی وینه‌گر

دووم دووربین (نه‌به‌ج‌ک‌ت‌یف) نه‌ستوانه‌یه‌کی مسی زه‌رده و دوو پارچه شووشه‌ی زه‌ره‌بینی تێدا‌یه. ئه‌و شووشانه‌ش نه‌ستوور و پشت‌کوورن و زۆر پاک و پرووناک و

٢- ئیستوانه‌ی دووربین

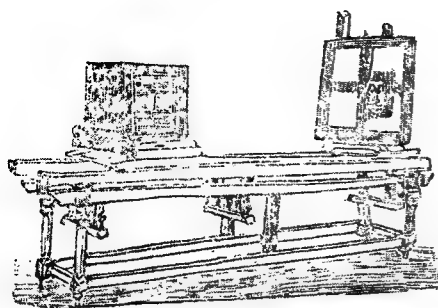
گه‌وره‌که‌رن. یه‌کیان له‌پیش نه‌ستوانه‌که‌وه چه‌سپ کراوه و دوومه‌ینیان له نیوه‌راستدا‌یه. دووربین گه‌لێک جووری هه‌یه و به‌هه‌مووان کار ده‌ک‌رێت. به‌لام چاکتر و پر فایده‌ترین (زایس) ه‌ دوور‌دینه‌کانی دیکه‌ش بۆ نیش ده‌بن.

٣- ماشینه‌ی ده‌ست بوینه

هه‌رچیکو ماشینه‌یه زۆر جووره وینه‌ی هه‌ن، له‌م کتێبه‌دا ناوی نه‌وانه یه‌ک به‌یه‌ک بردن کاته‌لوکێک دروست ده‌کا. به‌لام ماشینه‌ی ده‌ست بۆ وینه وه‌رگرتن ئه‌م جوهریان که له ژماره ٣ دا ده‌که‌وێته به‌رچاو، سووکتر و ئه‌زانتره بۆ

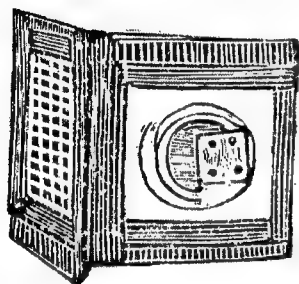
وینه‌گرتنی زوویی و ماشینه‌ی کۆلانی به‌تیشک به‌تایه‌تی بۆ ئه‌و ئیشه دروست کراوه و له نیوه‌وه‌ی ئه‌و ماشینه‌دا و له‌به‌رده‌می شووشه‌ی سه‌هۆلاوییه‌دا جیگای تۆر (ترام - شبکه) هه‌یه. له پیش ده‌می دووربین مه‌نشوور

۴- ماشینهی وینه‌گرتن بۆ کولان

گرئ دهرئ، له کيله‌که‌ی ده‌سته‌راستیا و له نزیک شووشه‌ی سه‌هۆلاوی دوو پشک به‌میلیمه‌تری پتویه تاکو به‌و دوو پشکه تۆره‌که له‌نیوبدا بیت و بجیت، ئه‌ویش بۆ وینه‌ی به‌سیبهر ده‌بی. ئه‌و ماشینه‌ش له‌سه‌ر ته‌خته‌میتزکی درێژ و چوارپیدا ده‌به‌ستری تاکو له کارکردنا نه‌جوولتیه‌وه و شووشه‌ی کۆلۆدیون تیکنه‌دا و خرابی نه‌کا.

پریزم - مه‌نشوور

۵- پریزم - سیه‌گوشه

سیگۆشه‌که کارگه‌ره‌کانی فه‌رنگ به‌پریزم می‌سریه‌کان به‌مه‌نشووری ناو ده‌بن، بۆ وینه‌ی سیبهرداری به‌کار ده‌بن و له‌به‌رده‌می دوورین گرئ ده‌بن. ئه‌ویش له ته‌خته‌وه یاخود له مه‌عه‌دن به‌سیگۆشه‌ دروستکراوه و شووشه‌ییکی دوورینی به‌ناوینه‌ تیدا چه‌سپ کراوه بۆ وه‌رگه‌رانی وینه.

به‌کاربردنی ئه‌و ئاله‌ته ناچاریه؛ چونکه ئه‌گه‌ر پریزم

نه‌خاته به‌ر دوورین وینه به‌راوه‌ژوو ده‌که‌ویتته سه‌ر کۆلۆدیون و له‌ویوه به‌راسته‌قانی ده‌هاوێژریته سه‌ر زه‌نگ. له چاپکردنی زه‌نگا وینه‌که به‌راوه‌ژوو ده‌بی و راستی چه‌پ و چه‌پی راست چاپ ده‌کری. ئه‌گه‌ر پریزم به‌کار نه‌برئ به‌ناچاری ده‌بی له‌ دوا‌ی وینه‌گرتن کۆلۆدیون وه‌رگه‌رپێندری و ئه‌وه‌ش ده‌بی زانا بی.

تۆر - ترام

تۆر وه‌کو هیله‌گ وایه، بۆ راگرتنی سیبهری وینه ده‌هاوێژریته سه‌ر کۆلۆدیون تاکو سیبهر و پووناکییێکی که له‌سه‌ر وینه‌که‌یه به‌خیو بکری. ئه‌گه‌ر ئه‌و تۆره نه‌بێ نه‌زاکه‌تی وینه‌ دیار نابێ، ورده‌ بابه‌تی جوان ناکه‌ویتته پیش چاو.

زانا و کارگه‌ره‌ خاوه‌ند هه‌وه‌س و وردبینه‌کانی ئه‌م پیشه‌یه، گه‌لێک کۆشاون ته‌قه‌لایان داوه که به‌بی ترام وینه بکۆلن نه‌شیاون. ئه‌گه‌ر ده‌ستیشیان خستبیت و له‌ بری ترام ورده‌ جغز و دێریشیان کیشا بی، نه‌گه‌شستونه‌ته ئاره‌زوویکی واکه له‌ ترامیان

دهسکه وتووه. توږ له سڼي چت دروست دهکړئ:

۱- له ناوړېشم که به کشتی ته نرابی.

۲- له تیل که باریک و ورده و دهکو بیژنګ ته نرابی.

۳- له سهر شووشه راست و چهپ خهت دهکیشري و دهخریته سهریهک و له نیوانی دوو خهتا نوخته ییکی چوارگوشه پهیدا دهکړئ. به لام چاکتربان شووشه یه، نهویش له نهوړوپا به دروستکراوی نهفروشي.

توږ له ماشینه کهدا که له پشت شووشه سههولیه وه لتي ورد دهبی، له دوورینه وه به تیپه پینی رووناکی به سهر نهو خه تاندا له رووی وینه یا نوقته ی په نګاوپه نګ ده بیږي. رووناکی له لت و نیوانی نوقته وه به جیګای باریک و نه ستورا پهرش دهبی و چلونی وینه ده خاته سهر کولودیون.

دووری و نړیکي نیوانی شووشی وینه گر و توږ

دووری توږ له شووشه

ژماره ی جفر

هر پوښته یهک که بو چایی وینه

۱۰ ملیم	له پوښتاماڼدا به کار بی	۲۵
۷ ملیم	بو ئیعلاناتی گه وره	۴۰
۸ ملیم	له سهر قاقه زی گړنی	۳۰
۳،۵ ملیم	بو ئیعلاناتی زور گه وره	۴۸
۵ ملیم	له سهر قاقه زی نیمچه	۴۵
۵ ملیم	له سهر قاقه زی لووسی چاک	۶۰
۲ ملیم	له سهر قاقه زی ورد و سواوه ی نازک	۷۰
۱ ملیم	له سهر قاقه زی زور لووس	۸۰

له پیش دهست به کار کردن

هر که سیګ له وینه گرتن و له پیشه ی وینه گریدا ته قه لا بدات و کوشه وه بکات، ده بی چوار چت بزانی و له بیر نهکات و به پیتی نهو چوار چتانه به رتوه پروات؛ بو نه مه که دووچار به راوهستان نه بی و بیکاته ده ستور:

۱- دووری و نزدیکی ترام چاککردن و نوخته‌کافی دیتن و زانیینی.

۲- دیافراگم کرده‌وه و زانیینی هیز و ته‌وانای دووربین.

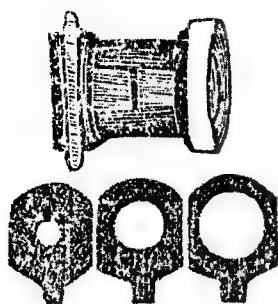
۳- چندی پروناکی نیشان‌دان و هیز و تینی هه‌تاو و جیگا زانیین.

۴- دهم و چاخ و وه‌زعیه‌ت و زهمان ته‌عیینکردن، بو

ئه‌وه که بگه‌یژریتته شووشه‌ی وینه‌گر و به‌چاکی وینه

له‌سهر شووشه‌ی کۆلۆدیون به‌جوانی وه‌ریگیریت، ده‌بی

ستی دیافراگم به‌کار ببات هه‌روه‌کوله وینه‌ی ۱۶ دیتته به‌رچار.

۶- دیافواگم و بووربین

هی چکۆله‌ترین که کونه‌که‌ی له‌ دوانه‌که‌ی دیکه بچووکتره، موده‌تی پروناکی نیشان‌دان، ییکه‌مین جار له‌سهر قاقه‌زی سپی بیته‌ نه‌ک له‌سهر وینه. دیافراگمی دوهم که له‌وی بچووکتر، گه‌وره‌تره، بو‌پیداکردنی ورده‌یی وینه‌یه له‌ نیوه‌پاستا. موده‌تی نیشان‌دان به‌و دیافراگمه‌ ده‌بی له‌سهر وینه‌ بی نه‌ک له‌سهر قاقه‌ز. به‌راوه‌ژووی دیافراگمی ییکه‌مین، هی سیپهم که کونه‌که‌ی له‌ هه‌ردووکان گه‌وره‌تره. ئه‌ویش بو‌پوخته‌ گه‌وره‌کافی وینه‌یه تاکو له‌سهر سپی و ره‌ش پیکه‌وه بچه‌سپن و له‌ته‌ک ییکا ریککه‌ون. ئه‌وانه‌ی له‌ سه‌روه‌ه‌ گوتران ئاسان و نه‌رمی ده‌داته ئه‌و ئیشوکارانه‌ی که بگاته‌ چتیکی لیت خوش بیته‌ و پیتی دلشاد و هه‌وه‌سناک بی.

دووری ترام که گه‌وره‌ بیته، نوخته‌ له‌سهر جیگای ره‌ش، زۆر بچووک و ورد ده‌بی و له‌سهر سپی به‌چاکی ریک ده‌که‌وئ و ده‌که‌وینه‌ سه‌ر یه‌کتر و پیکه‌وه ده‌چه‌سپی و له‌حیم ده‌بی.

موده‌تی نیشان‌دان به‌دیافراگمی ییکه‌مین که که‌م بیته، نوخته‌ له‌سهر جیگای ره‌ش گه‌لیک ورد ده‌بی و موده‌تی نیشان‌دان به‌دیافراگمی کون گه‌وره‌ له‌ هی یه‌که‌م دووردریژتر ده‌بی و نوخته‌ له‌سهر ره‌ش گه‌وره‌تر ده‌بی.

ئه‌گه‌ر ئه‌و تۆره‌ی که به‌ده‌ستمانه‌وه‌یه کاری پتی ده‌که‌ین ورد بیته و جغه‌زکافی باریک و نوخته‌کافی زۆر بچووک بیته و مه‌سافه‌ کورت و نیشان‌دان ده‌بیته‌ ئه‌گه‌ر وینه‌ی ره‌نگاو ره‌نگمان پتی بیته و سیبه‌ردار بی، ده‌بی مه‌سافه‌ کورت و نیشان‌دان دریژ بی.

ئه‌گه‌ر وینه‌ نازک نه‌بی و وردی و جوانی تیدا نه‌بی، مه‌سافه‌ گه‌وره‌ و نیشان‌دان ده‌بی

کورت بیت. بۆ نیشاناندانی یتکەم دەبێ دیا فراگم ۱۷ فوگاس، بۆ نیشاناندانی ۲ دیا فراگم ۲۵ فوگاس، بۆ نیشاناندانی ۳ دیا فراگم ۱۸ فوگاس.

وتینەى ئاشکەرا وەرگرتن بەگۆلۆدیون

ئەگەر شووشەیتکی سەلبی چکۆلە لە وتینەیتکی ئیجابی گەورەتر وەیاخود ئەوەندەى خۆی وەرگیرى، ئەم پىنگایە دەگیرى:

دوو پشكى تۆپ ۳ ملیمتر دیا فراگم ۱۷ نیشاناندانی ۱ لەسەر قاقەز ۲۵ سانیه.
دوو پشكى تۆپ ۳ ملیمتر دیا فراگم ۲۵ نیشاناندانی ۲ لەسەر وتینە ۷۰ سانیه.
دوو پشكى تۆپ ۳ ملیمتر دیا فراگم ۱۸ نیشاناندانی ۳ لەسەر وتینە ۳۰ سانیه.

وەرگرتنى نىو ئەوەندەى وتینەكە ھەيە

دوو پشكى ۲ و چارەگ دیا فراگم ۱۷ نیشاناندانی ۱ لەسەر قاقەز ۲ سانیه.
دوو پشكى ۲ و چارەگ دیا فراگم ۲۵ نیشاناندانی ۲ لەسەر وتینە ۳۵ سانیه.
دوو پشكى ۲ و چارەگ دیا فراگم ۱۸ نیشاناندانی ۳ لەسەر وتینە ۲۵ سانیه.

وتینەگرتنى سى بەشى ئەوەندەى كە ھەيە

دوو پشك ۲ و نىو دیا فراگم ۱۷ نیشاناندانی ۱ لەسەر قاقەز ۲۰ سانیه.
دوو پشك ۲ و نىو دیا فراگم ۲۵ نیشاناندانی ۲ لەسەر وتینە ۵۰ سانیه.
دوو پشك ۲ و نىو دیا فراگم ۱۸ نیشاناندانی ۳ لەسەر وتینە ۱۵ سانیه.

وەرگرتنى وتینە بەشووشەى فۆتۆمىكانىك

ئەگەر قاقەز زەرد بێ وەكو ھەيە وەردەگیرى دەبێ دەستوورى ھاتوو بێ:
دوو پشك ۳ دیا فراگم ۲۵ نیشاناندانی ۱ لەسەر وتینە ۱۲۰ سانیه.
دوو پشك ۳ دیا فراگم ۱۸ نیشاناندانی ۲ لەسەر وتینە ۶۰ سانیه.

بۆ ئەو كارە دوورى تۆپ و مودەتى زۆر نیشاناندان و درێژەپێدانى، لەبەر مەوادى ھاتوو:

۱- ھەرچىكو دوورى تۆرە چوارگۆشەكان گەورە دەكا لەسەر رەشى تاكو بۆ وەرگرتنى لە چاپکردنا سىپى بیت.

۲- چونكە وتینەكە زەردبووبى، دەبێ شووشەكە رووناكى زۆر ببینى.

۳- بۆئەوہ کہ نوختہی رەش لەسەر نویسینی سپی دەرکەوئ، دیافراگم بچووک دەکری و نیشانەدانی نیگاتیف لەسەر قاقەزی سپی دەدری.

وهرگرتنی وینهی ناوهنجی ههروهکو ههییستی

دوو پشک ۳ دیا فراگم ۱۷ نیشان دانی ییکم ۱۵ سانیه له سه ر قاقه ز.

دوو پشک ۳ دیا فراگم ۲۵ نیشاندانی دووهم ۱۳۰ سانیه له سهر وینه.

دوو پشک ۳ دیا فراگم ۱۸ نیشاندانی سییم ۱۳۰ سانیه له سه روینه.

وہرگرتنی وینہی نویسراو

وینهی نویسین و وه‌رگرتنی نویسراو وه‌کو وینهی به سیتیه‌ر نییه؛ به‌لام له وه‌رگرتنا ترام به‌کار نابری. بۆکاری بچووک و نویسراوی ورد یاخود نیگاتیف، دیافراگم نزیک سانتیمه‌تریک ده‌کرتیه‌وه و موده‌تی نیشان‌داین به‌رووناکی ۵۵ سانیه‌یه و بۆکلێشه‌ی بچووک، دیافراگم سانتیمه‌تر و نیویک ده‌کرتیه‌وه و موده‌تی نیشان‌دانی ۳۰ سانیه‌یه.

چەند جۆز نويسراويك بەمەرەكەبى پەش لەسەر قاقەزى سپى وەكۆيىك بچووك وەرگيرى. نيشاندان ۵۰ سانپە و دياگرام يەك سانتيمەتر و نيو دەكرتتەو.

رینگای نیگاتیف بە شووشەى فۆتۆمیکانىک

له‌سه‌ر قاقه‌زی زه‌رد ئه‌وه‌نده‌ی که هه‌یه وه‌ریگیرئ، دیا‌فرام سانه‌یه‌تریک و موده‌تی نیشاندان به‌رووناکی ۷۰ سانه، نویسین هه‌رچه‌نده گه‌وره‌تر بیت، موده‌تی نیشاندان هه‌نده زیاتر ده‌یی و نه‌گه‌ر یحووک بیت، به‌راوه‌ژوو ده‌یی.

دووری و نزیکی ترام له ماشینهدا

وینه له بهرامبهر دووربین راډهگیریت، له پشت ماشینه وه جهر وپیچی توری دیت و دهچیت، هه تا زور چاک نوقته ی ترام ورده بابه تی وینه ناشکهر بیت ده که وینه بهرچاو و به خاوینی ده بیږی.

مالین و یا کوردنه وهی قرام

خاوينكړدنه وهی ترام ژور پټويسته؛ ټوټې به دوو پارچه ډټه دهست: يه کم به پارچه يه کم ټاوريشم؛ دوهم به پټيستی نهرم که به ټولکول ته ډه کړي. به ټاوريشم که ده مالدری به پټيستی خاوين ډه کړته وه و له پاش خاوينکړدنه وهی ترام ډه خرټه جټگای خوی که له

ماشیندها و له نژیک شووشه‌ی سه‌هۆلاوییه‌وه جیگای به‌تایبه‌تی هه‌یه؛ هه‌روه‌کو‌گوترا. چونکه شووشه‌ی ترام دوو پارچه‌ی پتکه‌وه چه‌سپاوه و ده‌بی ناگاداری بکری که نه‌لکول وه جه‌مسهری نه‌که‌وی دهنای لیک ده‌بیته‌وه.

وه‌رگرتنی نویسن و نه‌قشه

موده‌تی رووناکی نیشانده‌ن له‌سهر ده‌ستووری هات و رژیشتن چاوه‌دیریکردنی نه‌وه نویسراو و نه‌قشه‌ی جوان وه‌رده‌گیری:

نیو هینده‌ی که هه‌یه دیافراگم ۵ رووناکی ۱۰ سانیه.
 سی ته‌قسیم چواری که هه‌یه دیافراگم ۲۵ رووناکی ۱۵ سانیه.
 دوو ته‌قسیم سیتی که هه‌یه دیافراگم ۲۵ رووناکی ۱۳ سانیه.
 بیتک ته‌قسیم چواری که هه‌یه دیافراگم ۲۵ رووناکی ۵ سانیه.
 له‌سهر هه‌رچونیتی که هه‌یه دیافراگم ۲۵ رووناکی ۲۰ سانیه.
 نه‌وه ده‌ستوره زۆر چاک و راسته، به‌لام ده‌بی هیزی تواوه‌وی زیو و ته‌وانایی و توندی دووربین بزاندری و له‌ دوااییدا به‌پیتی نه‌وه ره‌فتار بکری.

ته‌ماشاکردن و لیوره‌بوونه‌وه

نه‌وانه‌ی وینه‌گرن و به‌کۆلۆدیون کار ده‌که‌ن، تووشی گه‌لیک چتی وا ده‌بن که ده‌بیته مایه‌ی نیگه‌رانی. بۆ مه‌یدان به‌وه نه‌دان و تیگه‌یشتن، چند ماده‌ی خواره‌وه عه‌رز ده‌کرتن: ۱- له‌ وه‌ختی که کۆلۆدیون ده‌رده‌خری، نه‌گه‌ر لۆج و گنجی لی پهدابوو، نه‌وه نیشانده‌ی نه‌وه‌یه که چاک نه‌پالاوتراره و خاوتن نییه.

۲- نه‌گه‌ر شووشه‌ی کۆلۆدیون ره‌ش هه‌لگه‌راوه یا که‌ناری له‌ شووشتنه‌وه‌ی بیتکه‌ما ره‌ش بوو، نه‌وه نیشانده‌یه که کۆلۆدیون له‌پیش خستنه‌وه نیو زیواوه‌وه وشک بوته‌وه.

۳- شووشه له‌ دوا‌ی هه‌ستپیدن، نه‌گه‌ر بیت و ده‌قیقه‌یه‌ک به‌یه‌لیته‌وه به‌کاری نیش نایه‌ت و ده‌بی دووباره بکرت.

۴- له‌سهر کۆلۆدیون تنۆک پهدابوون له‌ دوا‌ی ده‌رکه‌وتن شووشه پاک نه‌کراوه‌ته‌وه.

۵- مایه‌ی زه‌ردبوونی شووشه نه‌وه‌یه له‌ دوا‌ی شووشتنه‌وه و له‌ ده‌رکه‌وتن چاک نه‌شۆراوه‌ته‌وه و ده‌رمانی له‌سهر ماوه.

۶- شووشه‌ی به‌ترام نه‌گه‌ر دیترا هیندیک جیگای له‌ هیندیکي رووناکتره، له‌به‌رته‌وه بووه

که شووشه بهراستی و چاکی نه خراوه ته نیتو چوارچیتوه وه.

۷- نه گهر چوارچیتوه به نه سپایی نه بزیتوری و له سه رخو نه بریته لای ماشینیی کولودییونه که، ته ره و دهه هژی یا بهرده بیتته وه یا دهژاکی و نیش خراب ده بی.

۸- تننوکهی دهرمانیک بکه ویتته سه ریکیکی تر له کار ده که وی و نیشی پی ناکریت.

۹- وینه گر به تیاوه وی دارژان دهستی رهش ده بی، به هیندیک سیانوری پوتاسی بشوات رهشی ده بات.

۱۰- ده بی هه موو جارئ ترام به چاکی بالدرئ و خاوین بکریتته وه، تا کو وینه په رده و تننوکه پهیدا نه کات.

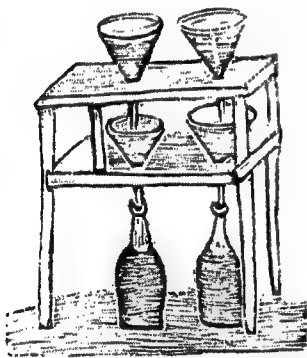
۱۱- نه گهر کون و تننوکه له سه ر کولودیون پهیدا بی، نه وه له وهختی کارکردنا تننوکهی کولودیون که ووتته نیتو زیواوه وه.

۱۲- له زیواو (مه حلولی نیترات دارژان) دا نه گهر زهردی وهیا رهنگ گورانیک پهیدا بو، گیراوه وی هاتوی بو سازکه:

یودوری چاک ۱ غرام.

نیسپرتوی دهرجه ۹۶ - ۱۰۰ غرام.

له و گیراوه دوازه تننوک ده کریتته نیتو هه زار سانتیمه تر موکه عه ب. «گرد» وه و دوو رۆژ له بهر هه تاو داده ندرئ و به قاقه زی مژوک ده پالتیوری و به چاکی رهنگی دیتته وه سه رخوی.

وینه وهرگرتن بو زهنگو غرافی

۷- رمهختی بو پالوتنی تیاوه

وهرگرتنی وینه بو کولانی به تیشک دوو پتگای هیه: ییکیک به شووشه ی وشک (فوتومیکانیک): دووهم به کولودیونی ته ره.

بو پیشه ی وینه کولین، کولودیونی ته ره له فوتومیکانیک چاکتره و ههرچونیکی وینه هیه دهرده که وی. رهشی به چاکی رهش و سپی به جوانی سپی و زور خاوین و پروناکه. هه موو پیشه گهره کانی وینه کولین، کولودیون به دهستی خویان ساز ده که ن و له سه ر شووشه ی داده ریژن و نایه لن وشک بیتته وه و به ته ری وینه ی پی ده گرن. له دهره یینان و راگرتنا دیشونه وه و کومه گی و هیزی پی ده دن هه روه کو دیتته گوتن.

جا که وابو هه موو ده میک ده بی شوو شه ی پاک و خاوین هه لگری که پتویست به کاری به ریت. نه شوو شه ی له پیشدا به ئاو و له دوا پیدا به تهاوه ی هاتوو پاک ده کری.

ئاو ۱۰۰ گرام. سانتیمتر گرد. هیدراتی سو دیوم (۱۵) گرام.

شووشه چهن دیک له نیو نهو ده زمانه دا ده مینی و خاوین ده کریته وه و له پاشان ده خریته نیو نهو ده زمانه وه:

ئیسپرتو ۵۰۰ سانتیمتر گرد.

یودی مه عده نی ۱ گرام.

له دوا ی نهو شووشه که به پارچه یهک جاو ده مالدیری و زور جوان خاوین ده کریته وه و به ده سمالتیک وشک ده کری و نهو ده زمانه ی خواره وه یی له هه چوار که ناری ده دریت:

جیر (لاستیک) ی خاو ۵۰ گرام.

کلورفورم ۴۵۰ گرام.

به نزن ۱۰۰ گرام.

نهو ی بوویه که نه ونده ی قهیتانیک له که نار بدری تا کو کولودیون نه ریته خواره وه و نه ژاکیت و لزجی پیدا نه بی.

نه گه نه وانه ی له سه ره وه بیژران بو شووشه خاوین کردنه وه به کار نه بران، ده زمانه ی هاتوو ده بی به کار ببری؛ چونکو ده بی له پیش هه موو کاریکدا شووشه ی خاوین هه بی تا کو بتواندیری وینه به خریته سه ر کولودیون؛ تا کو بو خستنه سه ر چینکو ساز بی. بو نهو ی شووشه خاوین بی، شهش سه عات له نیو نهو ده زمانه ده خری؛ بیکر مات ی پوتاسیوم ۲۰۰ گرام، ناوی ته نها ۲۵۰ سانتیم گرد، نه سید نه تریک ۵۰ سانتیم گرد. نه وهش به پیتی ئیش، کهم یا زیاد ده کری.

شووشه که شهش سه عات لهو ده زمانه دا ماوه ده ده خری و له نیو ناوی خاوینا ده شوردریته وه و به پارچه په ریکی پاک ده مالدیری و به ده سمالتیکی به ئیسپرتو ته رکراو خاوین ده کریت و توز و ته رای ی له سه ر لاده بری و هه لده گیر، هه تا پتویست ده بی. نهو ده مهش دووباره به ده سمالت ده مالدیری و بو به کار بردن ناماده ده کری.

دروستکردنی لۆكەى باروودى (كۆتۈن ئۆزۈتىك)

پىڭگاي دروستكردنى لۆكەى بارووتى، سازكردنى دەرمانى ھاتوۋە:

ئەسید كىرىتتىكى پاك و بىى دووكەل ۳۰ غرام.

نەتراتى پۇتاسى وشك و ورد كوتراو ۲ غرام.

ئەم دوو دەرمانە لەنىو كاشى شووشە، يان چىنىدا دادەنرى و لۆكەى خاوتى بىى چلك كەم كەمە دەھاوئىرتتە ناویەو، ھەتا ھەمووى تەر دەبىى و نىزىك ھەشت دەقىقە لىتى دەگەپتى؛ لە پاش ئەو بەشولكە شووشە دەرەخرى و لۆكەكە دەخرىتە نىو كاشىتىكى دىكەو و بەئاوى دووبارە زۆر چاك دەشۆردى، ھەتا بۆنى ئەسید و نەتراتى پىتو نەمىنى. ئەوجا بەقەقىزى مژۆك وشك دەكرىتەو و دوو سى جار قاقەزەكەى لى دەگۆردى و بۆ پىتوبستى ھەلدەگىرى. دەبىى زۆر چاك لە دروستكردنىا وشيار بىت و لە پىتشدا ئەسید لە دواى نەترات. لە پاش زەمانىك لۆكەى تىھەلدەكىشىرى.

پىڭگستىنى كۆلۈدىۋىنى يەكەمىن

دروستكردنى كۆلۈدىۋىن گەلىك تەرزە؛ ھەر وىنەگەرىك بۆ خوى پىڭاينىكى گرتوۋە. بەلام ئىمە لەم كىتتەدا ھەر كامىتىكى پىتوبست و چاك بىى و بۆ خۆم لە كاردا باوهرم پى ھىنابى و لە تاقىكردنەو دا بۆم پىككەوتى، لىيان دەدوتىم و باسى دەكەم.

۱- كۆلۈدىۋىن كۆدەكس

ئىسپىرتۆى دەرەجە ۱۰۰ و ۴۰۰ سانتىم گرد.

ئەتير كىرىتتىك دەرەجە ۶۲ و ۶۲ غرام.

لۆكەى باروودى ۱۲ غرام.

۲- دروستكردنى يىكەم لىكۆرسىن سىبل

ئەلكول دەرەجە ۹۶ - ۱۰۰۰ سانتىم گرد.

يۆدور ئامۆنىۋم ۱۰۰ غرام.

يۆدور كادمىۋم ۱۰۰ غرام.

كلۆرۆر سترانتىۋم ۲۰ غرام.

پرومۆر كادمىۋم ۱۰ غرام.

۳- نهووی سه‌ره‌وه ساز ده‌کړی و بهی هاتووش نیش ده‌کړی

کۆلودیون کۆد اکس ۶۵۰ سانتیمه‌تر گرد.

لیکۆرسن سیبل ۵۰ سانتیمه‌تر گرد.

یۆدی مه‌عه‌ده‌نی ۰,۵ گرام.

کۆلودیونی مژراو

بۆ ئه‌و وینه‌یانه‌ی که له‌سه‌ر قاقه‌زی په‌نگاوپه‌نگ کی‌شراون هه‌تا‌کو جوان بخړیته سه‌ر چین‌کو، ده‌بی ئه‌م کۆلودیونه به‌کاربری.

تواوه‌ی ییکه‌م کۆلودیونی رۆژ:

ئایه‌ئۆزین ۰,۵ گرام.

ئه‌ل‌کول ده‌ره‌جه ۹۶ - ۱۸۰ سانتیمه‌تر گرد.

تواوه‌ی دووه‌م:

پرومۆر کادمیۆم ۱۲ گرام.

ئه‌ل‌کول ده‌ره‌جه ۹۶ - ۳۰۰ سانتیمه‌تر گرد.

تواوه‌ی سێیه‌میش:

له‌ قسمی ۳ کۆلودیون هه‌زار ته‌قسیم پازده ۷۵ سانتیمه‌تر گرد.

له‌ قسمی ۱ له‌ تواوه‌ی دووه‌م ۲۵ سانتیمه‌تر گرد.

له‌ سه‌د سانتیمه‌تر گرد قسمی ۳ و له‌ مه‌هلوولی سێیه‌م یه‌ک و له‌ تواوه‌ی ییکه‌م پینج تیکه‌ل ده‌کړی.

ناوی زیو بۆ کۆلودیون لی‌کۆرسن سیبل

ناوی دووباره ۱۰۰ سانتیمه‌تر گرد.

نه‌ته‌راتی داړ‌ژان ۸ گرام.

سۆلودیون ئیدۆر پۆتاسیۆم سی و له‌سه‌دا ۱۰ سانتیمه‌تر گرد.

ئه‌سیدی نه‌تری‌ک ۴۰ ف ۴ تنۆک.

تواوه‌ی زیو دوو رۆژ له‌به‌ر هه‌تاو داده‌ندری و له‌ دوا‌ییدا ده‌پال‌توری و به‌ ۱۵ ده‌قیقه شووشه‌ هه‌ست ده‌کا.

ئاۋى زىو بۆكۈلۈدىۋىنى مۇزاۋ

ئاۋى دووبارە ۱۰۰ سانتىمەتر گىرد.

نەتەر ئاتى زىو ۲۰ گرام.

بۆكۈمەي پەلە پەيدا نەكات دەھەۋىت ئىزىتتە ھى ھاتوۋەۋە:

ئاۋى پاللاۋتوۋى دووبارە ۱۰۰ سانتىمەتر گىرد.

نەتەر ئاتى زىو ۵ گرام.

ھىنەر

ئاۋى پاك ۱۰۰ سانتىمەتر گىرد.

سلفاتى ئاسن (قەرەزاخ) ۶۰ گرام.

سلفاتى مىس مۇرۋەشىنە ۱۰ گرام.

ئەسسىدى ئەستىك (سركەي دووبارە) ۳۰ سانتىمەتر گىرد.

ئەلگول ۴۰ سانتىمەتر گىرد.

پاگىر

ھىپپوسلفىت دىسود ۳۰ گرام.

بىي سلفىت دىسود ۱۰ گرام.

ئاۋى خاۋىن ۱۰۰ سانتىمەتر گىرد.

لە دۋاى ھىنەر بەئاۋى خاۋىن دەشۋردى و دەخىرىتە نىۋاپاگرەۋە و لە پاش ئەۋىش زۆرچاك بەئاۋى خاۋىن دەكرى. ئەۋ شۋوشەيە كە تەماشە كرا وىنەكەي زۆر چاكە وردە بابەتەكانى ھەموۋ ديارە، بەم گىراۋەيە پشتىۋانى دەكرى:

پشتىۋانى زەرەكەر

فىرى سىيانور دى پۇتاسى سوور ۶۰ گرام.

ئاۋى پاللاۋتوۋ ۱۰۰ سانتىمەتر گىرد.

ئەسىد ئەستىك ۵۰ سانتىمەتر گىرد.

نەتر ئاتى قورقۇش ۶۰ سانتىمەتر گىرد.

په شکر

ناوی پالاوتوو ۱۰۰۰ سانتیمه تر گرد.

نه سید نه تریک ۳۰۰ سانتیمه تر گرد.

له پيش شووشتنه وه به ناو پيدا كړدن ده خريته نيتو تواوه وهی هاتوو تاكو زور چاك پش
بي و وردهی ناشكرا بی.

مونوسلفيت دی سوډيؤم ۱۰ غرام.

ناوی پالاوتوو ۱۰۰ غرام.

شووشه ی کولودیون که نهو هه موو کوشه وهی له گهل کرا ده خريته نيتو ناویکی سارده وه و
زور چاك له دهرمانانی به سهری داهاتووه، خاوين ده کريت و به تواوه وهی سمغی عهره بی
کولودیونه که له سهر شووشه راده گیرئ و بؤ خسته سهر چینکو ناماده ده کريت.

ريگختنی کولودیونی دووه مین و تواوه وهی يیکه م

یودور کادمیوم ۲۰ غرام.

ناتریؤم سوډيؤم ۱۲,۵ غرام.

پرومور کادمیوم ۱۷,۵ غرام.

یودور پوتاسیؤم ۵ غرام.

نیسپرئوی دووباره ی دهرجه ۹۶ - ۲۲۵ سانتیمه تر گرد.

تواوه ی دووه م

له تواوه ی یه که م ۳۰۰ سانتیمه تر گرد.

کولودیونی نیسبهت بیستی ته قسیم سه د ۱۰۰۰ سانتیمه تر گرد.

ناوی زیو بؤ نهو کولودیونه

ناوی دووباره ۱۰۰ سانتیمه تر گرد.

نه تراتی زیو ۱۰ غرام. له بهر هه تاو داده ندریت هه تا ده ترشی و ده پالتیوریت.

هینه ر

سلفاتی ناسن ۵۰ غرام

سلفاتی مس ۴۰ گرام.
 ناوی خاوین ۱۵۰۰ سانتیمه تر گرد.
 ئەسید ئەستیک ۲۵ سانتیمه تر گرد.
 ئیسپرئۆ ۳۱۰ سانتیمه تر گرد.

پاڭر

سبائۆر پۆتاسیۆم ۴۵ گرام.
 ناوی پالائوتوو ۵۰۰ سانتیمه تر گرد.
 ۱- زەرەکه‌ری یێکه‌م:
 سلفاتی مس ۱۰۰ گرام.
 پرۆمۆپۆتاس ۹۰ گرام.
 ناوی خاوین ۲۰۰۰ سانتیمه تر گرد.
 ۲- پەشکە‌ری یێکه‌م:
 نەتەرانی زیو ۵۰ گرام.
 ناوی دووباره ۱۰۰۰ سانتیمه تر گرد.

له پیشدا ده‌خړیته نیو زەرەکه‌وه و ده‌شۆردریته‌وه و ده‌خړیته سه‌ر سیپا هه‌تا پاک ده‌بیته‌وه. له دوا‌ی ئەوه ده‌خړیته نیو تهاوه‌وه‌ی ۲ و ئەو تهاوه‌وه‌ی به‌سه‌ردا ده‌کړی هه‌تا‌کو په‌ش ده‌بی و به‌ئاو پاک و خاوین ده‌شۆردری و ده‌خړیته نیو تهاوه‌وه‌ی هاتوو.

۳- زەرەکه‌ری دووه‌م:
 یۆدی مه‌عه‌ده‌نی ۲۵ گرام.
 یۆدۆر پۆتاسیۆم ۲۵ گرام.
 ناوی پالائوتوو ۱۰۰۰ سانتیمه تر گرد.
 به‌و تهاوه‌وه‌ که زه‌رد کرا به‌ئاو ده‌شۆریتته‌وه و به‌ت‌هاوه‌وه‌ی هاتوو‌ی په‌ش ده‌که‌ن.
 ۴- پەشکە‌ری دووه‌م:
 سلفۆردی سو‌دیۆم ۱۰ گرام.
 ناوی پاک ۳۰۰ گرام.

شووشه‌ی کۆلۆدیون که به‌و تواوانه که هینه‌ر و راگر و په‌شکه‌ر و زه‌ردکه‌ری یه‌که‌م و دووهم ته‌واوبوو، له په‌شکه‌ری دووهم که ده‌رخرا، له دوا‌ی شووشته‌وه به‌ئاو ده‌خریته نیو ئه‌م ده‌رمانه که له خوا‌ره‌وه‌یه:

ئه‌سید کلۆره‌یدریک ۱۰ سانتیمه‌تر گرد.

ئاوی دووباره‌ مقطر ۱۰۰ سانتیمه‌تر گرد.

پێگه‌ستنی کۆلۆدیونی سییه‌مین

یۆدۆر ئامۆنیۆم ۵ قمحه.

پرۆمۆر ئامۆنیۆم ۶ قمحه.

ۆدۆر کادمیوم ۵ قمحه.

یۆدی مه‌عه‌ده‌نی ۰,۵ قمحه.

ئه‌وانه له‌نیو ئاوه‌نگدا زۆر چاک ده‌کو‌ترین و له پاشان ئه‌م دوو ده‌رمانه‌شی تی ده‌کری: ئیسپرتۆی ده‌ره‌جه ۹۶ - ۵۰ سانتیمه‌تر گرد.

کۆلۆدیون ۱۰۰ سانتیمه‌تر گرد.

که ئه‌وانه کو‌تران ئیسپرتۆی تی ده‌کری و ده‌کریته نیو شووشه‌ییکی دهم توند و له پاشان کۆلۆدیونی ده‌کریته سه‌ری.

ئاوی زیو بۆ ئه‌و کۆلۆدیونه

ئه‌تراتی زیو ۳۳ گرام.

ئاوی دووباره ۳۰۰ سانتیمه‌تر گرد.

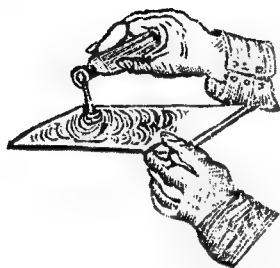
ئه‌سید ئه‌ستیک ۵ سانتیمه‌تر گرد.

ئه‌وانه که تێکه‌ڵ کران دوو رۆژ له‌سه‌ر یه‌ک له‌به‌ر هه‌تاو داده‌ندری، هه‌تا به‌ته‌واوی ده‌ترشیت و له دوا‌ییدا ده‌پالا‌وتری و ده‌کریته نیو کاشییه‌کی شووشه‌وه. شووشه‌ی که کۆلۆدیونی له‌سه‌ره ده‌خریته نیو ئه‌و زیواوه‌وه، به‌لام به‌شه‌رتی به‌یه‌کجاری به‌خریته ناویه‌وه و به‌پارچه‌یه‌کی په‌ش سه‌ری داده‌پۆشری و چوار ده‌قیقه لیتی ده‌گه‌ریت. له دوا‌ییدا ئه‌وه ده‌رده‌خری و ده‌خریته نیو چوارچێوه‌وه و به‌ئه‌سپایی ده‌بریته لای ماشینه و ده‌رگای شووشه‌ی سه‌هۆلاوی ده‌کریته‌وه و ده‌می دووربین داده‌خری. چوارچێوه‌یه‌کی که کۆلۆدیونی

تیدایه ده‌خړتیه جی‌گای شووشه‌ی سه‌هولاوی. له‌سهر خوزاری چوارچپوه‌که به‌ره‌و پروی دووربین و له‌نیو ماشینه‌دایه ده‌کړتیه‌وه و به‌هینه‌دی که له‌پیشدا ده‌ستورمان بۆ داناوه پرووناکی نیشان ده‌دری و چاوه‌دیری ده‌ستور ده‌کړت. له پاش پرووناکی ده‌می چوارچپوه گری ده‌دری و ده‌ست به‌هینه‌ر و راگری وینه ده‌کړی.

کولودیون داړژتن له‌سهر شووشه

هه‌روه‌کو گوترا کولودیون که ناماده‌بوو نه‌وجا له‌سهر پارچه شووشه‌ییکی که له‌پیشدا خاوین کراوه‌ته‌وه و بۆ‌نهم نیشه ناماده کراوه، داده‌پژیرئی. به‌لام داړژتنی کولودیون زور موهیمه و وردبینی پتویه‌سته.

۸- داړژتنی کولودیون

پارچه شووشه‌که به‌ده‌ستی چه‌په‌وه ده‌گیرت و شووشه‌ی کولودیون به‌ده‌ستی راست ده‌گیرت و کولودیونه‌که له گوښه‌ییکیه‌وه پرو ده‌کړت. هه‌روه‌کو له‌وینه ۸دا نیشان‌دراوه و له گوښه‌ی خواره‌وه پان ده‌بته‌وه و له

گوښه‌یکه‌وه ده‌کړتیه نیو شووشه‌که‌وه، ده‌بی زور به‌نه‌سپایی نه‌و کاره بکړی تا‌کو لوجی نه‌که‌وینه سهر کولودیون.

که کولودیون داړژترا پشته شووشه‌که له هایدروجن خاوین ده‌کړتیه‌وه و ده‌رگای خانوی تاریکیش ناواله ده‌کړتیه‌وه تا‌کو بونی نه‌تیر و نیسپرتوی نه‌میتت. ده‌رگا گری ده‌دریت و شووشه ده‌هاوپژرتیه نیو ناوی زیوه‌وه. هه‌روه‌کو پیک‌خستنی ناوی زیو له پیشدا گوترا، له پاشان له ناوی زیو ده‌ده‌خړی و له ماشینه‌دا وینه‌ی پی ده‌گیری و چوارچپوه‌که‌ی کولودیون ده‌برتیه نیوژووری تاریکه‌وه و ده‌رگا گری ده‌دری و له‌بهر پرووناکی سوور، ده‌خړتیه نیو ده‌رمانی هینه‌ره‌وه.

هینه‌ر

سلقاتی ناسن (قه‌ره‌زاخ) ۳۵ گرام.

ناوی خاوین ۸۰۰ سانتیمه‌تر گرد.

نیسپرتوی ده‌ره‌جه ۹۶ - ۴۰ سانتیمه‌تر گرد.

نه‌سید نه‌ستیک ۲۵ سانتیمه‌تر گرد.

هیلمی ماسی ۱۲ سانتیمه‌تر گرد.

شووشه‌ی کۆلۆدیون له چوارچێوه ده‌رده‌خه‌رت و له‌نیۆ ئه‌و کاشیه‌ی که بۆ ئه‌م کاره دروستکراوه، داده‌ندری و هه‌نده‌ی که پووی کۆلۆدیون دابپۆشیت، له هه‌نه‌ر و به‌سه‌ریدا ده‌کری و یه‌که‌جار و دوو‌جار کاشیه‌که ده‌بزیوری و وینه زۆر به‌چاکی ده‌رده‌که‌وی و ده‌زبه‌جی له‌و ده‌رمانه ده‌رده‌خه‌ری و ده‌خه‌رتیه نیتو کاشیه‌کی که ئاوی تێدا یه و به‌ئاو زۆر باش ئه‌و ده‌رمانه‌ی لێ ده‌کریته‌وه و له ده‌ست سلفات پزگار ده‌کری و ده‌خه‌رتیه نیتو ده‌رمانی را‌گره‌وه.

پا‌گر

هه‌پۆسلفیت دیسود ۳۰ گرام.

و ئاو ۱۰۰ سانتیمه‌تر‌گ‌رد.

شووشه‌ی کۆلۆدیون هه‌نده له‌نیۆ تواوه‌ی هه‌پۆدا ده‌می‌نی هه‌تا زیوی له‌سه‌ر لاده‌چی و وینه زۆر چاک ئاشکه‌را ده‌بی وردیه‌که‌ی ده‌رده‌که‌وی؛ ئه‌وجا هه‌پۆ ده‌رده‌خه‌ری و له‌نیۆ ئاوی سارد داده‌ندری و چه‌ند جار ده‌شۆردریته‌وه، هه‌تا بۆنی هه‌پۆی لێ ده‌بری و ک‌ز ده‌کری؛ ئه‌وجا ده‌خه‌رتیه نیتو په‌شتیوانه‌وه.

په‌شتیوان

ئاوی خاوی‌ن ۵۰۰ سانتیمه‌تر‌گ‌رد.

سلفاتی دیکۆفه‌ر ۲۵ گرام.

پرومۆر پۆتاسیۆم ۱۰ گرام.

پارچه شووشه‌که له‌نیۆ کاشی داده‌ندری و له تواوه‌ی سه‌ره‌وه که‌م که‌مه به‌سه‌ریدا ده‌کری و ده‌شله‌قی‌ندری و کاشی ده‌بزیوری. به‌مو‌ده‌تی ۳ سانیه پووی کۆلۆدیون وه‌کو زه‌ردوویی زه‌رد هه‌لده‌گه‌ری. له دوا‌ی ئه‌وه به‌ئاو خاوی‌ن ده‌کریته‌وه و ده‌خه‌رتیه سه‌ر سی‌پا‌و وشک ده‌بیته‌وه و به‌ده‌رمانی په‌شکه‌ر په‌ش هه‌لده‌گیرد‌ری.

په‌شکه‌ر

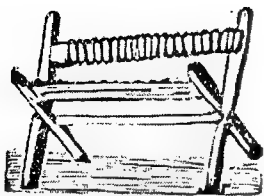
نه‌ته‌راتی زیو ۶ گرام.

ئه‌سید له‌یموونیک (جه‌وه‌ه‌ری له‌یموون) ۱ گرام.

ئاوی دووباره ۱۰۰ سانتیمه‌تر‌گ‌رد.

له دوا‌ی زه‌ردکردن که خرایه نیتو په‌شکه‌ره‌وه، له پاشان به‌ئاو ده‌شۆردری و ده‌خه‌رتیه نیتو تواوه‌ی هه‌پۆسلفیت دیسۆدی زۆر سووک و تێیدا را‌ده‌گیر‌ری هه‌تا به‌چاکی زیوه‌که‌ی

له سهر لاده چې به ئاو ده شوردری. نه گهر مه نشوور به کار نه برایت کولودیون وهرده گیرئ و شووشه ییکی دیکه ی خاوین رووی به سمغی عهره بی تهر ده کړئ و رووی کولودیون ده خرته سهر رووی سه مغدار و پیکه وه ده چه سپیندرئ و ههر دووکیان ده خرته نیو کاشیه کی پر له ئاو و شووشه ی که کولودیونی پیوه بوو به ئاسانی له کولودیون ده بیته وه و ده که ویتته سهر شووشه ی سه مغدار. به بی ژاکاندن هه لده گیرت و وشک ده کړت و بو خستنه سهر چینکو ناماده ده بی.

۹- سیه پا بۆ شووشه
وشکرده وه وهر که پانندی
کولودیون

له وهش چاکتر ئه مه یه که شووشه ی به سمغ له پشدا ده خرته نیو ئاوه که وه و شووشه ی کولودیون رووی کولودیونه که ی له سه رخو له سهر ئاو داده درئ و که م که مه کولودیونه که که تهر بوو شووشه که به رده دات و ده که ویتته سهر ئاو و به هیواشیه ک شووشه که لاده برئ و شووشه ی سمغ له ژیره وه بلند ده کړئ، هه تا ده گاته کولودیون. به بی ژاکاندنی کولودیون رووی چه پی ده خرته سهر شووشه که و به ده می چه قویه کی دم پان ده خرته سهری. وه کو له ژیره وه وینه چه قو هه یه.

۱۰- چه قو بۆ کولودیون

نه گهر به نه سپایی نه کړئ کولودیون ده ژاکت و بو ئیش به کار نایه ت، گه لیک وردبینی و نه فهدرئ و زانین و تهر ده ستی گهر که.

کولودیون نه گهر که ناری وشک بوو بیت له به رته وه یه که که ناری شووشه جیری لی دراوه و ده بی به ری نه دا، پیو بسته له پش تهر کردندا به چه قو که ناوه که ی به ردرئ.

شووشه ی فوؤتمیکانیک

هه روه کو دواوین و له پشدا بیژرا که وینه هه لکن و کار گهری ئه م پیشه یه به دوو جوړ کار ده که ن؛ بیتکه مینیان به کولودیون، ئه ویش به درئ و گوترا و دووه مینیشیان به شووشه ی فوؤتمیکانیک کار ده کړت. ئه و جوړه شووشه یه ش له ئه وروپا به ده سته بۆمان ده نیرن و ئیمه ش ده کړین و ئیشی پی ده که یین و له دوکان و کارخانه ی وینه گهره کانا زۆرن. به لام ئیمه بو تیگه یاندن و زانینی فهن و پیشه و کار پاش نه که وتن. ده بی چلونی دروست کردنی ئه و شووشه فوؤتمیکانیکه که به وشکی بۆمان دی و هه کو کولودیون بزاین بۆ خۆمان ریکی خه یین و ده بی به چاکی باسی بکه م:

تواوهوهی ژماره‌ی ییکه‌م

نازوت دارژان ۳۰ غرام.

ناوی دووباره ۲۰ غرام.

نامونیاک (نوشادر) هینده که تلتوه کف بیتوتیتته‌وه.

تواوهوهی ژماره‌ی دووهم

پرۆمۆر دی پۆتاسیۆم ۲۴ غرام.

یۆدۆر دی پۆتاسیۆم ۱ غرام.

جه‌لاتینی رهق (هیتلی ماسی) ۲ غرام.

ژماره‌ی یه‌که‌م و دووهم له دهره‌جه‌ی گهرمایی ۳۵ سانتیگراددا ده‌تویندریتته‌وه و له حه‌مامی ماریدا ۴۰ ده‌قیقه به‌و گهرمیه‌ راده‌گیرئ و له دوااییدا تیکه‌ل ده‌کریت و به‌جاریک لیك ده‌درئ و له پاشان تواوهوه‌ی ژماره‌ی سییه‌می ده‌کریتته‌وه‌ی.

تواوهوه‌ی ژماره‌ی سییه‌م

جه‌لاتینی رهق ۴۵ غرام.

ناوی دووباره ۵۰۰ غرام.

که نه‌و تواوهوه‌ش تیکه‌ل به‌هه‌ردوو ژماره‌ کرا، زۆر چاک ده‌شله‌قیندرئ و تیکه‌لی یه‌کتر ده‌کریت؛ به‌وه هه‌موو ده‌بیتته‌ کف. پتوبسته دواژده سه‌عات به‌خریتته‌ نیتو کاشی و سه‌ری داپۆشریت، هه‌تا له‌دوااییدا ته‌ماشدا ده‌کرئ که به‌ستویه‌تی. نه‌وجا به‌چه‌قۆ هه‌لده‌که‌ندری و له‌کاشیه‌که ده‌رده‌خرئ له‌نیو ئاودا ده‌خووسیتئرئ و به‌ده‌ست هه‌لده‌پشپۆرئ و چه‌ند جار ئاوی لی ده‌گۆژدرئ تا‌کو پتیکه‌وه نه‌نوسئ و به‌ئاوی سارد چه‌ند جار خاوتن ده‌کریتته‌وه و له‌سه‌ر بپێژینگ داده‌ندری و بلاو ده‌کریتته‌وه.

له‌ دوا‌ی نه‌و هه‌موو شوشته‌وه‌یه دووباره له‌ حه‌مامی ماریدا ۶۰ دهره‌جه‌ی گهرمایی ده‌دریتئ، به‌لام ناشله‌قیندرئ هه‌تا ده‌توتته‌وه؛ نه‌وجا به‌ئه‌سپایی تیکه‌ل ده‌کرئ. به‌لام نابێ به‌یژدرئ کف بکات.

بو‌ئه‌وه هیزێ زیاتر بئ و له‌ توژ و خو‌ل بپاریژریت، ده‌بێ له‌ خانووی تاریکا دا‌بندریت و هیندی ئیسپرتۆشی تیکه‌ل بکری. له‌ هاویندا سئ و له‌ زستانا هه‌شت رۆژ داده‌ندری،

ئەوجا بۆ بە کاربردن ئامادە دەبیت.

بۆ کار که دەرمانەکان سازکران، شووشەى پى ھەست دەدرى و لە ژوورى تارىکا لەسەر سىپا دادەندرى. لە زستانا ٤٥ و لە ھاوينا ٤٥ دەرەجەى گەرمى بەشووشە و بەتواوەش ٥٠ دەدریتى. ئەوجا تواوە بەسەر شووشەدا دەکرى و شەش دەقیقە لەسەر سىپا دادەندرى و ھەرچىيەکی زیاد بىت بەردەبىتەو. دەبى کارگە گەرم بى؛ چونکە ئەگەر شووشە بە ١٢ سەعات وشک نەبىتەو خراپ دەبى.

پانەسپاردن

ئەگەر کارگە و ئيش لە خۆل و تۆز و پروناکی نەپارىزى و لە تەرەشوع و ساردى بەخيتو نەکرى و ھەميشە گەرم پانەگىرى، بەنارەزوو نابى. ئەو شووشەى ٤٠ دەرەجە گەرمى دەدریتى و وشک دەکرى و ھەلدەگىرى و بۆ پىتويست بەکار دەبرى.

شوشتەوێى شووشەى فۆتۆمىکانىک

ھىنەر ژمارە ١

ئاوى دووبارە ١٠٠٠ سانتىمەتر گەرد.

ھىدرۆکینۆن ١٠ گرام.

پرومۆر پۆتاسیۆم ٢ گرام.

مىنابى سلفىت پۆتاس ١٠ گرام.

ھىنەر ژمارە ٢

ئاوى دووبارە ١٠٠٠ سانتىمەتر گەرد.

پۆتاسیۆم ھىدريک ٢٠ گرام.

بۆ کارکردن ٢٠ لە ژمارەى يەكەم و ٣٠ لە ژمارەى دووھم تىكەلى يەكتر دەکرى و ینەى پى دەشۆردى ھەتا دەرەھىنرى، بەمە دەلین بانىۆى يىکەم.

پاگر

ئاوى خاوين ١٠٠٠ سانتىمەتر گەرد.

ھىپۆسلفىت دىسود ٢٠٠ گرام.

مىنابى سلفىت پۆتاس ٣٠ گرام.

پشتیوان

تواوه‌وهی یتکه‌م

ناوی خاوتین ۱۰۰۰ غرام.

بؤروسیات دیفتر ۵۰ غرام.

تواوه‌وهی دووهم

ناوی پاک ۱۰۰۰ سانتیمه‌تر گرد.

هیپۆسلفیت دیسود ۲۰۰ غرام.

کامینۆم میتابی سلفیت ۲ غرام.

هیندیک له هی یتکه‌م له‌گه‌ڵ هیندیکی دووهم تیکه‌ڵ ده‌کری و شووشه‌ی پێ راده‌گیری و ده‌شۆردریته‌وه.

هوانی و پاک

تواوه‌وهی یتکه‌م

ناوی خاوتین ۱۵۰ سانتیمه‌تر گرد.

سلیمانی وردکراو ۱۰ غرام.

تواوه‌وهی دووهم

ناو ۱۵۰ سانتیمه‌تر گرد.

یۆدی مه‌عه‌نه‌نی ۱۵ غرام.

تواوه‌وهی سێیه‌م

ناوی دووباره ۱۵۰ سانتیمه‌تر گرد.

هیپۆسلفیت دیسود ۲۰ غرام.

۵۰ له هی یه‌که‌م و ۵۰ له هی دووهم و ۱۰۰۰ غرام له سێیه‌م له کاشییتکه‌دا تیکه‌لی یه‌کتر ده‌کری و شووشه‌ی فۆتۆمیکانیکی هه‌ستداری تییه‌لده‌کیشری که هه‌موو ورده‌بی وینه به‌جوانی ده‌رکه‌وت به‌ناو ده‌شۆردریته‌وه.

كۆلۈن و ھەست بەزەنگدان

بۆ زەنگ و مس و پۇلا كۆلۈن سى پىگاي ھەنە:

يىكەمىن- لە پاش نىشانندان بەرووناكى مەرەكەبى لى دەدرى و لە ئاودا ھىنەر پەيدا دەكا.

دووەمىن- لە دواى رووناكى بەئاو و بەرەنگى ئەنلىنى شىنى بنەوشەيى دەردەكەويت.

سىيەمىن- لە دواى رووناكى بەنەفت پىداکردن دەردەھىندى و ئەو ۳ پىگايانەش چەند جۆرپىگان ھەيە كە لە پىويستدا كاريان پى دەكرى.

لە پىش ھەموو چىكا دەبى زەنگ و مس و پۇلا كە بەكار دەبرىن، خاوين بىرئەو و زۆر چاك بەقەقى سمارتە (سەغارە) و تەلقى بەلدىرى و مەواى چەورى و رەنگ و پىسيان لەسەر نەمىنىت و بەقەقى سى و لووس پاك دەكرىنەو و بۆ بەكاربردن ساز دەكرىن.

پىگاي يىكەمىن بۆ ھەستى

لەتە زەنگ (۱۰) سانىە لەنىو تەواو ھەي ھاتوودا رادەگىرىت.

ئەسىد ئەستىك ۵۰ گرام.

ئەسىدى كلۆر ھىدرىك ۱۰۰ گرام.

ئاوى دووبارە ۵۰۰ گرام.

لەو دەرمانە كە دەرخوا بەئاوى پالاوتو خاوين دەكرى و دەرگاي ژوورى تارىك دەژەنرى و بەدەرمانى ھاتو ھەست دەدرى:

تەواو ھەي يىكەم

سپىنەي ھىلكەي وشك ۲۱ گرام.

بىكرۆماتى ئامۆنىوم ۹ گرام.

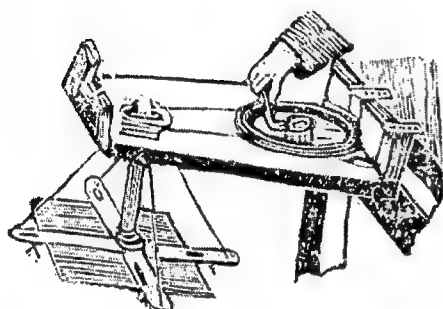
ئاوى دووبارە ۹۰۰ سانتىمەتر گىرد.

نۆشادى روون ۳-۹ تنۆك.

بۆ ئەو دەرمانە دوو شووشەي شىن رادەگىرى و تەواو ھەي لە يەككىدا دروست دەكرى و رەحەتى لەسەر ھى بەتال دادەندى و شووشەكە كە ھىچى تىا نىيە، لە ژىر رەحەتى

داده‌ندری (هه‌روه‌کوله وینه‌ی ۷ نیشان دراوه) و لۆکه‌ی له سه‌ره‌وه ده‌خړته لووله‌ی
 په‌حه‌تیه‌که‌وه و نه‌و تواوه‌وه‌ی تی ده‌کړئ و ده‌پالټیورته نیتو شووشه‌ی دووه‌مه‌وه.

ئاله‌تی په‌حه‌ویه ئاماده ده‌کړئ و له‌ته زه‌نگی پتو‌ست له‌سه‌ری داده‌به‌ستری و نه‌و
 ده‌رمانه به‌سه‌ر زه‌نگه‌که‌دا بلاو ده‌کړته‌وه و ئاله‌تی په‌حه‌ویه بۆ سووران‌ه‌وه به‌ر ده‌درئ و
 به‌ده‌ست چه‌رخه‌که‌ی باده‌درئ و نه‌وی زیاد بی، فری ده‌درئ. به‌لام له‌ژیر ئاله‌تی په‌حه‌ویه‌دا
 پرووه‌پرووی زه‌نگه‌که ئاوړیک‌ی ژور سووک هه‌بی تاکو زوو وشک بیت‌ه‌وه.

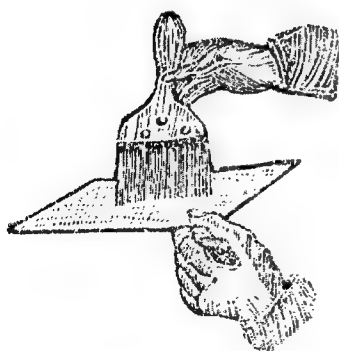
۱۱- ئامیری په‌حه‌ویه

نه‌و ئاله‌ته (وه‌کوله وینه‌ی ۱۱ نیشان
 ده‌درئ) به‌تایبه‌تی بۆ زه‌نگ هه‌ست‌پیدان
 دروست کراوه. که زه‌نگه‌که به‌چاک‌ی وشک
 بووه‌وه، ئاله‌تی په‌حه‌ویه را‌ده‌گری و
 زه‌نگه‌که‌ی لی ده‌که‌یه‌وه و لی ده‌که‌رپی
 هه‌تا سارد ده‌بیت‌ه‌وه و چوارچیت‌وه‌ی وینه‌ی
 ۱۶ ساز ده‌که‌ی و شووشه‌ی وینه‌ی له
 پشته‌وه داده‌نیتی و پرووی کۆل‌دیون وه‌یا

جه‌لاتین داده‌نیتی و ده‌زگای چوارچیت‌وه‌ی گری ده‌ده‌ی و له ژووری تاریک ده‌ری ده‌خه‌ی و ۴
 ده‌قیقه له‌پیش تیشکی هه‌تاو به‌جۆر‌یک‌ی وا دایده‌نیتی که تیشک به‌کۆمه‌له به‌کوه‌یت‌ه‌وه سه‌ر
 پرووی وینه‌ییکی که له چوارچیت‌وه‌ی دایه.

ده‌بی چوارچیت‌وه‌ی پرو به‌رۆژ و پشت له‌سیبه‌ر وا
 دابری که نیوه‌راستی وینه له‌نیتو چاوی رۆژ بیت
 و تیشک به‌تون‌دی و پری به‌کوه‌یت‌ه‌وه سه‌ری.

که نه‌وه ته‌واوبوو، چوارچیت‌وه‌ی ده‌برته نیتو ژووری
 تاریکه‌وه له‌به‌ر رووناکی زه‌رد له چوارچیت‌وه
 ده‌رده‌خړئ و به‌تیرۆک سی چوار جار مه‌ره‌که‌بی
 لی‌تۆغرافی به‌سه‌ر پرووی زه‌نگی که ده‌رمانی
 پت‌ه‌ویه، لی ده‌درئ و پرووی ده‌رمان کراس‌یک‌ی
 ته‌نکی ره‌ش له مه‌ره‌که‌ب هه‌ل‌ده‌گری و ۲ ده‌قیقه

۱۲- وینه‌ی به‌فلچه‌ی بیتوم له زه‌نگ
 پاک‌کردنه‌وه

له خانوودا را‌ده‌گیری و ده‌خړته نیتو کاشیه‌کی
 که پره له ناوی سارد و به‌لۆکه پیداه‌یتان،

پرووه‌ک‌ه‌ی ده‌مالدری. ورده بابهت و نه‌زاکه‌تی وینه که به‌چاکی ده‌رده‌که‌وئ، به‌ئاو پیداکردن خاوین ده‌کری و وشک ده‌کریتته‌وه و هیندیک له بیتومی وردی والا بیژی به‌سه‌ردا ده‌کری و به‌فل‌چه‌بیکی نه‌رم پرووی ده‌مالدری تا‌کو ئه‌وه‌ی زیاده نه‌می‌نی و ئه‌وه‌ی به‌مه‌ره‌که‌به‌وه نووساوه بو پشستیوانی بمیتیتته‌وه. له پاشان که‌میک گه‌رم ده‌کری و بو کولین و کردنه کلیشه ساز ده‌بی و پستی به‌میتو هه‌نگوین ده‌گیری.

تواوه‌وه‌ی دووهم

ئاوی دووباره ۱۰۰۰ سانتیمه‌تر گرد
ئه‌لبومین سنیس (سپینه‌ی هیلکه‌ی وشک) ۵۰ گرام.
بیکروماتی ئامونیوم ۷ گرام.
ئامونیاک ۱۰ تنوک.

تواوه‌وه‌ی سییه‌م

ئاوی دووباره ۱۰۰۰ سانتیمه‌تر گرد.
سپینه‌ی هیلکه‌ی وشک ۸۰ گرام.
بیکروماتی ئامونیوم ۸۰ گرام.
ئامونیاک ۱۰ تنوک.

له‌و دوو تواوه‌وه هه‌ر کامیک به‌کار بیری، ۱۰ سانتیمه‌تر نه‌گه‌ر بخریته سه‌ری زۆر چاک ده‌بی. له‌تێ مه‌عه‌نه‌ی ده‌خریته سه‌ر ئاله‌تی په‌حه‌ویه و له‌ تواوه‌وه‌ی ده‌کریته سه‌ری و په‌حه‌ویه باده‌دریت هه‌تا ده‌رمانه‌که‌ی وشک ده‌بیته‌وه و له‌سه‌ر شووشه‌ی وینه‌دار له‌نیو چوارچیه‌ دانه‌نری. له‌به‌ر چ‌را ۱۰ ده‌قیقه و له‌به‌ر ئه‌له‌کتریکی ۵ یا ۶ ده‌قیقه و له‌ به‌ره‌ه‌تاو ۲ ده‌قیقه نیشان به‌رووناکی ده‌دریت. به‌لام نه‌گه‌ر هاوین بی؛ به‌رووناکی پوژ له‌به‌ر سیبه‌ر ۴ ده‌قیقه و له‌ به‌ره‌ه‌تاو نیو ده‌قیقه به‌سه.

تواوه‌وه‌ی چواره‌م

ئاوی پاک ۵۰ سانتیمه‌تر گرد.
بیکروماتی ئامونیوم ۰,۵ گرام.
ستراد دیفیر ئامونیاک ۲ گرام.
سپینه‌ی هیلکه ۱ دانه.

نهوئش ههروهكو زانراوه پارچه زهنگى پى ههست دهرى و له بهرههتاو له ۲ ههتا ۴ و له بهرسىبهه نيو سهعات نيشان بهرووناكى دهرى.

تواوهوى پىنچهم

ناوى دووباره ۱۰۰ سانتيمهتر گرد.

بيكرۆماتى ئامۆنيۆم ۳ گرام.

ئامۆنيۆم ۶ گرام.

ئەلكول ۹ گرام.

سپينهى هيلكهى وشك ۵۰ گرام.

له دوايى پارچه مهعدهنى ههستپيدان نيو ههتا يهك دهقيقه له بهرههتاو و له بهرسىبهه له چوار ههتا شەش دهقيقه بهبهه رووناكى دهرى.

تواوهوى شهشم

بيكرۆماتى ئامۆنيۆم ۰,۵ گرام.

ناوى پاك ۱۰۰ سانتيمهتر گرد.

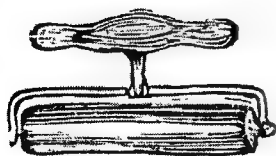
سپينهى هيلكهى شەقاو ۱ دانه.

ئهوانهى پيژران و تواوهوى له سهروهه گوتران، له پاش نيشاندان بهرووناكى وهكو له تواوهوى يهكهمداسكرا، بهتيرۆك مههكهبى لى دهرى و له دواى چهنديك دهخريته نيو ناوى خاوينهوه و بهلۆكه دهردههينرى.

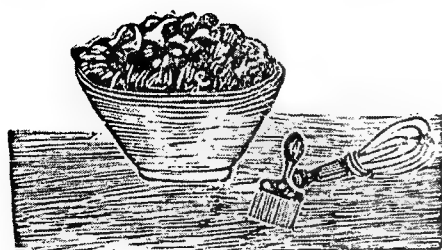
دروستكرهنى سپينهى هيلكه

ئەلبۆمين (زۆلال)

هيلكهى تازهى رۆژى دهشكيتندرى و له نيو كاشيتكى خاوتينا روو دهكرى و بهتيل -كه بهتاييهتى بوئو ئيشه سازكراوه- دهشله قيتندرى ههتا بهتهواوى دهبيتته كهف (وهكو له وينهى ۱۴ دانه نيشان دهرى). كهفهكه كاشى پر دهكا و تهري له هيلكهكهدا نامينى و پارچه تيلهكه دهردهخري و كاشيهكه له جىگايىكى بهتهرهشوع دادهندرى

۱۲- تيرۆك بۆ مههكهب

۱۴- کاشی و کەفی هیلکه و تیل و فلچه

۱۵- کاشی
بۆ پیوان

و سه‌ری داده‌پۆشری و به ۱۲ سه‌عات دیتته ساز بوون. که ته‌ماشاکرا ئاوێکی زه‌رد و زۆر ڤوون و جوان له بنی کاشییه‌که‌دا و له‌ژێر کەف دایه. به‌ئه‌سپاییه‌ک ئه‌و زه‌رداوه بۆ کارکردن پتۆسته و ئیشی پتۆ ده‌کری.

ئه‌گەر ئه‌لبۆمین سیش پتۆسته بیت، ئه‌و زه‌رداوه له‌نیۆژوورێکی گه‌رم به‌که‌م گه‌رمی

وشک ده‌کری و هه‌لده‌گیرێ و بۆ چاخی پتۆسته به‌کار ده‌بری. ئه‌گەر سپینه‌ی هیلکه‌ بێ، ئه‌و زه‌رداوه به‌کاشی سانتیمه‌تر ده‌پتۆری و تیکه‌ل به‌ده‌رمان ده‌کری، هه‌روه‌کو له وینه‌ی ۱۵ نیشاندراوه. به‌و کاشییه‌ هه‌موو تهاوه‌یه‌ک ده‌پتۆری، ئاو و سپینه‌ی هیلکه و ئیسپرتۆ و ئه‌تیر و ئه‌و جۆره‌ ده‌رمانانه‌ی که ڤوونن.

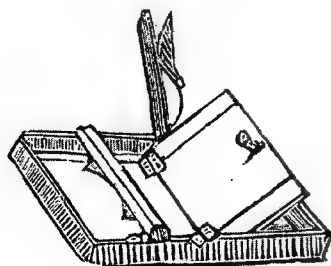
ڤیگای دووه‌مین بۆ هه‌ستی تهاوه‌وه‌ی یه‌که‌م

له‌ دوا‌ی پاک‌کردنه‌وه‌ی زه‌نگ به‌ئاو ده‌شۆردریته‌وه و له‌سه‌ر ئاله‌تی ڤه‌حه‌ویه‌ داده‌ندری و تهاوه‌وه‌ی هاتوی به‌سه‌ر داده‌کری بۆ هه‌سپتدان:

ئاوی دووباره ۳۰۰ سانتیمه‌تر گرد، هیلمی ماسی تهاوه‌وه‌ی نیه‌به‌ت ۱۰۰/۳۳ - ۱۰۰ سانتیمه‌تر گرد.

بیکرۆماتی ئامۆنیۆم ۷ گرام.

له‌ پاش هه‌ست به‌زه‌نگدان ده‌خړیته‌ سه‌ر شووشه‌ی به‌وینه و له‌نیۆ چوارچیه‌ داده‌ندری و

۱۶- چوارچیه‌ی وینه‌ بۆ ڤووناکی

۴ ده‌قیقه‌ نیشان به‌ڤووناکی ده‌دری و له‌نیۆژووری تاریکا ده‌هاوێژریته‌ نیۆ تهاوه‌وه‌ی ڤه‌نگی ئه‌نیلینی بنه‌وشه‌یی نیه‌به‌ت ۱۰۰/۳. له‌ دوا‌ی ئه‌وه‌ ده‌خړیته‌ نیۆ ئاوی سارده‌وه و به‌لۆکه‌یه‌کی نه‌رم ده‌مالدری، هه‌تا به‌چاکی وینه‌ یا نویسراوه‌که که ده‌رده‌که‌وی و له‌ دوا‌ییدا به‌ئاویکی خاوین ده‌شۆردریته‌وه و به‌تهاوه‌وه‌ی هاتوو پشتیوانی ده‌کری:

ئاو ۵۰ سانتیمه تر گرد.

بیکرۆماتی ئامۆنیۆم ۵ گرام.

زاخی سووتاو (کروم) ۱ گرام.

چەندێک کە لەنیو ئەو دەرمانەدا مایەووە دەردەخەری و بەئاو دەشۆردەری و وشک دەکەیتەووە و لەسەر ئاور دادەندەری و زۆر چاک گەرم دەکەری هەتا ڕەنگی بنەوشەیی دەگۆڕی و گۆم دەبێ و هەر لەسەر ئاور ڕادەگیرێ. دووبارە کە بزیوو دەگۆردەیتەووە و ڕەنگێکی زەرد پەیدا دەکات. دەستی لێ هەلەمەگرە و ئاورەکە یۆخۆشکە هەتا ڕەنگی وەکو زێری لێ دێ، ئەوجا لەسەر ئاوری لایەرە و پشتی پارچەکە بەمیوی هەنگوین بگرە و ئەگەر رتووشی بۆیت بەقەڵەمی تووکی سمۆرە چاکی کە و ئەگەر زیادێ هەبێ، بەنووکی قەڵەم رتووش کە سەری ئاسنە بیکرێنە و لای بەرە تاکو بۆ

۱۷- قامی رتووش

کۆلێن نامادە ببێ. بۆوینە سیبەردار ۱۰ تنۆک ئەکەیتە سەر تواوەووەی هێلم.

تواوەووەی دووهم

ئاوی دووبارە ۳۵۰ سانتیمه تر گرد.

نیشاستە ی تواوەووە ۱۷۰ سانتیمه تر گرد

بیکرۆماتی ئامۆنیۆم ۱۲ گرام.

ئامۆنیاک ۱۰ تنۆک.

تواوەووەی سێهەم

ئاوی دووبارە ۵۰۰ سانتیمه تر گرد.

نیشاستە ی تواوەووە ۲۰۰ سانتیمه تر گرد.

سپینە ی هێلکە ی وشک ئەلبۆمین سیش ۱۰ گرام.

بیکرۆماتی ئامۆنیۆم ۱۵ گرام.

ئەو دوو تواوەووە هەر کامێکی بەکاربەری لەپیش کارا بەرەحەتی ژمارە ۷ دەپالێوری و لە دوا ی دوو رۆژ پاللاتن، نامادە دەبێ. کە ڕەنگی پێ هەستدار کرا بەرووناکی چرا ۲۰ هەتا ۳۰ دەقیقە و بەرووناکی رۆژ ۳ دەقیقە و بەهەتاو دەقیقە یەک نیشان دەدەری و بەرەنگی ئەنیلین دەردەهینری و بەئاو دەشۆردەیتەووە و پشتیوانی گەرم دەکەری.

تواوه‌وی چواره‌م

ناوی دووباره ۳۵۰ سانتیمه‌تر گرد.

نیشاسته‌ی تواوه‌وه ۳۰۰ سانتیمه‌تر گرد.

بیکروماتی پوتاس ۱۵ غرام.

نهو تواوه‌وه به ۴۸ ساعات ۳ جار ده‌پالتیورئ، نهوجا بۆ به‌کاربردن شایسته ده‌بی. که ۳ جار پالاولترا و په‌نگی پی به‌هسته کرا، هه‌روه‌کوله پیتشا درتزه‌مان به‌چلونه‌تی دا نهوجا به‌ئای سارد له دوا‌ی نیشاندان به‌پووناک‌ی ده‌شوردی و په‌نگی نه‌نیلینی به‌هوشه‌یی به‌سهردا ده‌کری و له تواوه‌ی هاتوا پشتیوانی پی ده‌درت.

ناوی پاک ۱۰۰ سانتیمه‌تر گرد.

بیکروماتی نامونیوم ۲ غرام.

ستراد دیفیر نامونیاک ۳ غرام.

نهو تواوه‌وه له‌پیتشدا ساز کراوه و پالاولتراوه و له شووشه‌ییکی شیندا هه‌لگیراوه و بۆ پرۆی پتوبست داندراوه. هه‌رکه زه‌نگی پی پشتیوان کرا، ده‌کرتیه نیو جیگای خوی و بۆ جارتیکی دیکه هه‌لده‌گیری و خراب نابێ.

که زه‌نگ هه‌ستدرا و نیشان به‌پووناک‌ی درا و خرایه نیو تواوه‌ی په‌نگ و پشتیوانه‌وه، زۆر چاک به‌ئاور گهرم ده‌کری هه‌تاکو په‌نگی شین وه‌کو زپ سوور هه‌لده‌گه‌ری، نهوجا ناماده‌ی کۆلین ده‌بی و پستی پارچه‌که به‌میوی هه‌نگوبن چه‌ور ده‌کری تاکو نه‌سید له پشته‌که‌ی کاریگه‌ر نه‌بی. نهوه بۆ هه‌موو پارچه‌یه‌ک ده‌کری به‌ده‌ستور.

پیتگای سییه‌مین بۆ هه‌ستی

نه‌م پیتگایه له پیتگاکانی پیتشو ناچیت و هینه‌ر و راگر و هه‌ستپیدان و ده‌رمانه‌کانی جودایه. له بری ده‌رمان، قیل (بیتوم) به‌کارده‌بری. بۆ نه‌مه چلونی دروستکردنی بزاندی، له‌پیش کاردا له‌وه ده‌دویم:

قیل که به‌زمانی فه‌نی ئیسفهل و به‌فره‌نگی «بیتوم دیجودیا» ی پی ده‌لین، چاکترینی په‌شی مایل به‌سووره که بیشکینی ورده‌ی سووری تیدایه و زوو ورد ده‌بی.

نهو قیله پارچه و له‌ت ده‌کری و ده‌خریتیه نیو ئای گهرمه‌وه و له‌سهر ئاور داده‌ندری و ده‌کرتیه نیو ئای سارده‌وه. تا چوار جار به‌ه‌جۆره گهرم ده‌کری و ده‌خریتیه نیو ئای

ساردهوه و ههموو جارئ ناوی ساردی لڼ دهگورئ تاكوهر خلتوخواكی ههیبی بهگهرمكردن لیتی جوئ دهبیتهوه و بهناوی سارد دهشوردریتهوه و تنها قیلی خاوین دهمینیت. بهلام هر جارتیک که خرایه ناوی ساردهوه رهق دهبی و له دواي وشكبونهوه، دهكوترئ و دیسان گهرم دهكرئ و ههروهها ههتا ههتا بهچاكي خاوین دهكریتهوه و بهكوترای ههلدهگیری و بووهختی پتیوست بهكار دهبری. بوكاربردن به ۳ جور تواوهوه ناماده دهكرئ، ههروهكو له خوارهوه یهكهیهكه دیتته بهرچاو:

۱- نهگهر خهتی گهوره و حهجمی بچووك بی:

(بهنزینی چاك ۵۰۰ گرام.

قیل ۴۰ گرام.

۲- نهگهر حهجمی گهوره و خهتی نهستور بی:

(بهنزینی چاك ۵۰۰ گرام.

قیل ۲۰ گرام.

۳- نهگهر حهجمی بچووك و خهتی ورد بی:

(بهنزینی چاك ۵۰۰ گرام.

قیل ۱۲ گرام.

قیل لهنیو شووشهییکی زارتونداا بهنزینی بهسهردا دهكرئ و دهمی توند دهگیری تاكو بهنزینهكه نهفرئ و به ۲۴ سهعات لیگهپان بوكار ناماده دهبی. زهنگ دهسویتتهوه و خاوین دهكرئ و بهرهوشتی كولوادیون تواوهوی بهنزین و قیل بهسهر پارچه زهنگهكهدا دهكرئ و هی زبادی له گوشهیهكهوه دهخریته نیو شووشهكهی خوئ و دهمی شووشهكه دهگیری و له دواي چند دهقیقهیهك بهنزین دهفرئ و كراسیكي نازکی قیل لهسهر زهنگهكه دهمینئ و وشك دهبی.

له دواي وشكبونهوه له پشت شووشه وینهدار دادهندری و دهخریته نیو چوارچیته و لهبر ههتاو دادهندری. نهگهر له ژمارهی یهكهم بی ۳۰-۴۰ دهقیقه بههاوین و بهزستان سهعاتیک. نهگهر ژمارهی ۲ و ۳ شووشه چاك بی و ههتاویشی تیژ بی، بیست ههتا سی دهقیقه نیشان بهرووناکی دهدری.

هيندر

که نشان به پرووناکی درا له بهر سیتبر که میتک لیتی ده گهرتی هه تا له گهرمای هه تا و سارد ده بیته وه و له چوارچیتوه درده خری و له نیتو کاشی داده ندری که له پیتشدا پر له نهفت کرابی. دوو سی جار کاشییه که ده بزتودری تا کو نهفته که بشله قی. ئه و جا زهنگه که به له ز درده خری، ئه گهر وینه که زور جوان و ئاشکه را بوو، به پهله و به هیواشی ئاوی به سهردا ده کری و به جاریک درده که وی. جیگاییتی که له ژیر سیتبر ماییته وه به نهفت هه لده ستی و ئه وهی له خه تی سپیه وه تیشکی لیدایی به زهنگه وه ده چه سپی، که و ا به جوانی وینه که درده که وی. دوو سه عات زهنگه که له بهر هه تا و داده ندری و به وه پشتیوانی پیدا ده کا. له دواي دانانه بهر هه تا و له سهر ئاور گهرم ده کری، ئه ویش گهرمیه کی و ا که ده ست له زهنگ بدری جزه ی لی دی. له دوايیدا له سهر ئاور لاده بری و به میتوهی ههنگوبن پشتی زهنگ چه ور ده کری و بو کو لین ناماده ده بی.

نهوانه‌ی که گوتران ههموو بۆ ئه‌وهیه که خۆمانی پتی دلخۆش کهین و به‌ئیشکردنه‌وه‌ی شادمان بین؛ به‌لام ئهو ههموو کیشه و ره‌نج به‌ ئه‌وهیه که چۆن خۆمانی دلخۆش کرد، کریار و بیانیشت منه‌تدار و شوکرانه بژیر کا؛ ئه‌ویش به‌چی ده‌بی؟ به‌کۆلینی کلێشه‌ی جوان له چاپکردندا. چونکه ئهو ههموو کۆشه‌وه‌ی که ئیمه به‌کارمان برد بۆ ئه‌مه‌یه که له‌بری په‌نج، گهنج وه‌ده‌ست خه‌ین. ئه‌ویش به‌دل وه‌ده‌سته‌پێنانی کریاران ده‌بی که دراوامان به‌ده‌نی تاکو پیتی دارا بین و بتوانین له پیشه و کارماندا هه‌وه‌سناک و له کرده‌وه‌مانا شادکام و به‌تیکۆشینمان دلخۆش بین.

کلیشه‌یه‌کی کرپار پیتی ده‌وئ، ده‌بی هیتده به‌جوان و چاکی بۆ بکۆلین که به‌دلّیکی خورسند و هه‌مان لی وه‌رگری و به‌پیکه‌نین و که‌یفه‌وه دراو‌مان بداتی. که‌وابوو ده‌ست به‌کۆلین و هه‌لقه‌ناندنی کلیشه‌ده‌که‌ین؛ هه‌م خۆمان مه‌منوون و هه‌م هی دیکه‌ش منه‌تداری خۆمان بکه‌ین.

وینہ کوآین لەسەر زەنگ

کۆلین لەسەر هەموو مەعدەنە نێک دوو پەڕچە یە: یێکی نوێسراو (خط)، دووەمین وێنە ی بەسێبەرە. لە کۆلانا هی چوویی ناگەرێتەو و هەرکە کۆلدرا لە دەست دەر دەچێ. بەلام ئەوەش بەتواوانی ترش (ئەسید) دەبێ؛ هەر وەکو بۆتووتیا (چینکۆ) تیژاویک و بۆمس تیژاویکی دیکە و بۆ پۆلا تیژاویکی دوور لەوانە و بۆ شووشە تیژاویکی تر بەکار دەبرێن،

هه‌ریه‌ک له‌وانه تیژاوتیکی به‌تابیه‌تیا‌ن هه‌یه که پیتی هه‌لده‌که‌ندری. ئیمه هه‌ریه‌ک له‌وانه له جیگای خویا درێژه‌ی چلونا‌یه‌تیا‌ن ده‌لێن.

کۆٲانی نو‌یس‌راو له‌سه‌ر زه‌نگ

پارچه زه‌نگ به‌هه‌ریه‌ک له‌و سێ رێگایانه‌ی که له‌پێشدا لیتی دوا‌ین هه‌ست ده‌کړی و له ده‌رمان و کرده‌وه‌کانی له جیگای خویا گوترا‌ون و به‌کار ده‌برێن و ۲ ده‌قیقه ده‌ها‌وتی‌زێنه ژێر کۆشی تیژا‌وه‌وه که ئه‌مه‌یه:

ئه‌سید نه‌تری‌ک ۲ سانتیمه‌تر گرد.

ئا‌وی دو‌وباره ۱۰۰ سانتیمه‌تر گرد.

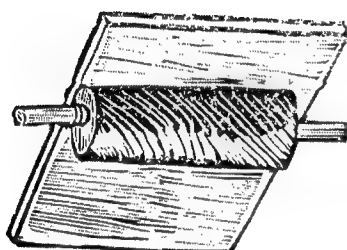
له د‌و‌ای ئه‌وه که ۲ ده‌قیقه کلێشه وه‌به‌ر زۆری ئه‌و تیژا‌وه‌ که‌وت، به‌ئا‌و ده‌شۆرد‌رێته‌وه و به‌ئه‌سفهنج (هه‌ور) ت‌وا‌وه‌وه‌ی ها‌ت‌و‌وی لی ده‌دریت. ئا‌وی خا‌وین ۸۰ سانتیمه‌تر گرد.

سمغی عه‌ره‌بی ۴۰ گرام.

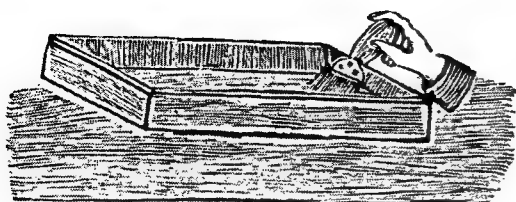
له د‌و‌ای ئه‌وه که به‌هه‌ور ئه‌و ت‌وا‌وه‌ی لی درا به‌تیرۆک کراسی‌کی ته‌نکی مه‌ره‌که‌ب له‌ پرو‌وه‌که‌ی ده‌دری. به‌لام ده‌بی مه‌ره‌که‌ب جگه له‌ رو‌وی نو‌یس‌راو

نه‌که‌وێته سه‌ر زه‌وی به‌تا‌ل. له‌ پا‌شا به‌هه‌ورێکی دیکه که به‌ئا‌و ته‌ر کرابێ به‌سه‌ر رو‌وی کلێشه‌دا ده‌مال‌دری و هه‌ر سمغ و مه‌ره‌که‌بیکی که له‌سه‌ر خه‌ته‌که‌ بی، هه‌لده‌گیرێ و به‌ئا‌و ده‌شۆرد‌ری. که‌میک به‌گه‌رمی وشک ده‌کړی و کو‌ترا‌وی ئه‌سفهل‌ت و بی‌ت‌وقه‌لف‌ونیا‌ی به‌سه‌ر داده‌کړی و به‌فل‌چه‌ی نه‌رم پرو‌وه‌که‌ی خا‌وین ده‌کړی و هه‌رچه‌نده مه‌ره‌که‌بیکی پت‌ی‌ست بو‌وبیت، هه‌لی ده‌گړی و هی پتینه‌ویست له‌سه‌ری لاده‌برێ.

که به‌فل‌چه رو‌وی پاک‌کرا‌وه و کو‌ترا‌وی ئه‌سفهل‌تی له‌سه‌ر نه‌ما به‌ئا‌ور پارچه‌که هێنده گه‌رم ده‌کړی هه‌تا ئه‌سفهل‌ت و له‌ قه‌له‌فونیه‌که ده‌بروس‌کێ و له‌ د‌و‌ای سا‌رد‌بو‌ونه‌وه، هه‌ر ر‌ت‌و‌وشی‌کی بی‌ه‌و‌ی چ به‌فل‌چه‌یه‌کی با‌ری‌کی تو‌و‌کی سمۆره و چ به‌قه‌له‌می ئاسنی ر‌ت‌و‌وشی ژماره ۱۷ چاک ده‌کړی و دو‌وباره کو‌ترا‌وی ئه‌سفهل‌تی به‌سه‌ردا ده‌کړی و به‌فل‌چه خا‌وین ده‌کړی و به‌ئا‌ور گه‌رم ده‌کړی و هه‌روه‌کو پت‌شو‌و کا‌ری لی ده‌کړی و به‌میت‌و پ‌شتی چه‌ور ده‌کړی و ده‌خ‌ر‌بته نی‌و کا‌شی ژماره ۱۹ که پر له ت‌وا‌وه‌وه‌ی ئه‌سیدی ها‌ت‌و‌وه:

۱۸- تیرۆک بۆ مه‌ره‌که‌ب له کلێشه‌دان

۱۹- کاشی بق کۆلینی کلێشه

ئهسید نه تریک ۴ سانتیمه تر
گرد.

ئاو ۱۰۰ سانتیمه تر گرد.

که کلێشه خرایه ژێر زۆری ئه و
تیژاوه به قهلهی کهم کهمه رووی
کلێشه که دهالدری، تاکو تیژاو له
کردهوهی پاش نه کهوێ و ڕینگای چوونی کراوه بیت.

که موده تیک له نیو زۆری ئه و تیژاوه ماوه ده دهخری و به ئاو خاوین ده کری و دهخریته
سه ر ناو. له دواي گهرمبوون به په پۆییکي خاوین مه ره که بی له سه ر لاده بری و به نه فت و
فلچه زۆر چاک له مه ره که ب ڕزگار ده کری و به په پۆییکي خاوین ده کریته وه. نه گهر
که موکو رتییکي هه بی، به قه له می کۆلین ڕیک ده خری و دووباره به تیروکی ژماره ۱۸
مه ره که بیکی نه ستوور له رووی نویسراو ده درێ و نه سفه لت و قه له فونییه ی کو تراوی
به سه ردا ده کری. هه روه کو گوترا له دواي خاوینبوونه وه گهرم ده بی و پشتی به میو ده گیرێ و
دهخریته ژێر زۆری تیژاوه وه:

ئهسید نه تریک ۱۰ سانتیمه تر گرد.

ئاو ۱۰۰ سانتیمه تر گرد.

نزیك ۱۰ دهقیقه له ژێر ئه و کۆشه وه ی تیژاوی سه ره وه دا ده میتیت و دیسان به ئاو
ده شوردری. نه گهر تیژاو بو که ناران وه یا بو ژێر نویسراوان ڕینگای کرده وه، به له ز فلچه ی
باریک له مه ره که ب وه رده دریت و ئه و جیگایانه له هه له مه تی تیژاو ده به ستری و
به نه سفه لت پشتیوانی ده کری و له دواي گهرمکردن دووباره دهخریته نیو تیژاو و له دواي
۳ دهقیقه دیسان ته ماشا ده کری و ڕوتووش ده کری و به تیروک مه ره که بی لی ده درێ و
به نه سفه لت پشتیوانی ده کری و دهخریته ژێر تیژاوی ها تو وه وه:

ئهسید نه تریک ۲۵ سانتیمه تر گرد.

ئاو ۱۰۰ سانتیمه تر گرد.

۲۵ دهقیقه له ژێر ئه و هیزه دا ده میتی. به لام وردبینی و چاوه دیرییکي زۆری پێ
ده ویت؛ چونکه ئه و تیژاوه زۆر به هیزه و ده بی له نیوانی هه ر ده میکا کلێشه له ژێر ئه و
هیزه ده ربحری و به ئاو بشوردری و وشک بکری و که ناری خه ت به مه ره که ب بگیری و

پرووی به تیرۆک مەرەكەبی لی بدری و به نه سفەلت و قەلفونی پشتیوانی بكری. له دواى گەرمکردن و پشتی به میو گیران سارد بكریتەوه و دیسان بخریتە ژێر هێز و كۆشەوهی تیژاو.

له دواى ئەوه كلیشه گەرم دەكری و به په‌ڕۆیهك مەرەكەب و ئەسفەلت له پرووی كلیشه لادەبرێ و به نه‌فت زۆر جوان خاوین دەكری و به په‌ڕۆییكى خاوین دەستپێ. ئەگەر له خەت به‌ولاوه زیادیكى هەبێ، هەڵدەگیرێ و دیسان به تیرۆك مەرەكەبی لی دەدەری. به‌لام مەرەكەبیكى زۆر تەنك و جوانی لی دەدریت و ئەسفەلتی كوتراوی به‌سەردا دەكری و به‌هراوه‌ژوویی پێشوو ده‌خریتە ژێر تیژاوه‌وه و له‌پێشدا ٤ ده‌قیقه بۆ تیژاوى گران و ٨ له‌ی نیونجی و ٢٤ ده‌قیقه له سووكدا دادەندرێ. هه‌موو جارێ وه‌كو بیژرا مەرەكەب و

٢٠- سندان و چه‌كۆچ

ئەسفەلت و قەلفونی لی دەدەری هه‌تا ئیشی ته‌واو ده‌بێ و كلیشه له مەرەكەب و ئەسفەلت رزگار دەكری و كەناریكى كه زیاد بێ به‌مشار ده‌بریتەوه و به‌چه‌كوچ و له‌سەر سندان كلیشه له ته‌خته گری دەدری و بۆ چاپکردن ئاماده ده‌بێ. كه كلیشه‌ی نويسراو و كۆل‌دراو ئاماده كرا، بۆ چاپکردن ساز ده‌كری؛ ئەوه بكر (مشتري) دلخۆش ده‌كا.

٢١- وێنەى سێبەردار به‌تەرام له‌سەر زەنگ

وه‌كو زانراوه كلیشه‌ی به‌سێبەردارى تەرام ده‌خریتە سەر پارچه زەنگ، جا له‌و ٣ پێگایانه‌ی كه‌ گوتران، به‌هەر كامێك بێ ساز ده‌كری و ٢ ده‌قیقه ده‌خریتە ژێر هێزی تیژاوى خواره‌وه: ئەسید نه‌تريك ٥ سانتیمه‌تر گرد.

ئاو ١٠٠ سانتیمه‌تر گرد.

له‌ پاشان ده‌رده‌خری و به‌ئاوڕ گەرم ده‌كری.

له‌ دواى وشك‌کردنه‌وه و ساردبوونه‌وه ٦ ده‌قیقه ده‌خریتە ژێر كۆشەوه‌ی هاتوو:

ئەسید نه‌تريك ٤ سانتیمه‌تر گرد.

ئاو ١٠٠ سانتیمه‌تر گرد.

له‌ دوا‌ییدا ده‌شۆردری و گەرم ده‌كری و سارد ده‌بیتەوه و ١٠ ده‌قیقه ده‌خریتە تیژاوى خواره‌وه:

ئەسید نه‌تريك ٦ سانتیمه‌تر گرد.

ئاو ۱۰۰ سانتیمه تر گرد.

له هه موواندا وهكوله وینهی ۱۹ دا نیشاندر، به فلچه هیواشیك ده مالدیری تاكو تیژاو له كار نهكهوئ كه ئهو كلتیشهیه به چاکی له تیژاو كۆلین رزگار کرا، به مشار کهناری زیاده دهبردی و به رهنده راست و جوان دهکری.

۲۱- رهنده

به رهنده كه كهناری پیکخرا به بزمار له سهر تهخته گری دهدری و بو چاپکردن ئاماده دهبی.

وینهی سیبهردار به تیرام له سهر مس

ههروهكوله پیتشدا گوترا دیسان به ههر کامیک لهو ۳ ریگیایانهی ههستیپیدران ساز بکری له دواي گهرمکردن و پشت به میتو گرتن سانیهیهك دهخریته تیژاوی هاتوو: ئاو ۱۰۰ سانتیمه تر گرد.

ئهسیدی هیدروكلۆریك ۱۵ سانتیمه تر گرد.

له دوايیدا به ئاو دهشۆردری و گهرم و سارد دهکریتهوه و چوار دهقیقه دهخریته تهاوهوهی خوارهوه:

ئاو ۱۰۰ سانتیمه تر گرد.

كلۆرینیريك ۳۵ سانتیمه تر گرد.

له دوايی به ئاو و له پاشان گهرم دهکری و دووباره دههویژریته نیو تیژاوی ئهسید هیدروكلۆریکی سهروهه و نزیک سانیهیهك تیتیدا دهمینن و به ئاو دهشۆردری و گهرم و سارد دهکریتهوه و ۲ دهقیقه دهخریته نیو تیژاوی كلۆریریفیریکی كه له سهروهه گوترا، دووباره دهشۆردری و دهخریته نیو تیژاوی هاتوو:

ئاو ۱۰۰ سانتیمه تر گرد.

پۆركلۆر دیفیر ۳۵ سانتیمه تر گرد.

له دوايیدا ۲ دهقیقه كه له ژیر هیزی ئهو تیژاوه توندهدا ماوه، دهشۆردری و گهرم دهکری و دهخریتهوه نیو تیژاوی كلۆرهیدروکی بیژراوهوه و ۲ دهقیقه كه مایهوه، دهشۆردری و ههروهكه گوترا دهخریته نیو تیژاوی پرکلۆریدیفیتهوه و ۴ دهقیقه تیتیدا دهمینیت، كه ته ماشا کرا نوختهکانی جوان دهركهوتن كۆلانی تهواو دهبی.

وەرگرتنى ۋىتەيىكى لەسەر مەعدەن بەتىرام كۆلراۋە

ئەو ۋىتەيە لەبەر ئىبجەگتيف راناگىرى و لەسەر ھىندىك مېۋى گەرمكراۋدا دەبەستىرى و لەبەر ابەرى ماشىنە رادەگىرى و بۆ ۋىتە وەرگرتن بەدەستورى ھاتو پووناكى پى دەدرى: تۆر لە شووشە ۋىتە ۳ و سى تەقسىم چوار دىافراگم و ۱۷ پووناكى و ۲۵ سانىيە. تۆر لە شووشە ۋىتە ۳ و سى تەقسىم چوار دىافراگم ۲۵ پووناكى ۲۰ سانىيە. تۆر لە شووشە ۋىتە ۳ و سى تەقسىم چوار دىافراگم ۱۸ پووناكى ۳۰ سانىيە. لە دواى وشىياري و وردىبىنى شووشە ۋىتەدار دەبى زۆر سووك و لە ھىنەردا كەم رابگىرى.

كۆلانى پۇلا

پۇلا يان ئاسن پاك دەكرىتەۋە و بەيەكىك لەو دەرمانانەي كە گوتران، ھەستى پى ئەدرى. بەلام چاكتىن ھەستى بەمەرەكەبە و بەتىراۋى ھاتو دەكۆلرى: ئەسید نەترىك ۶۰ سانتىمەتر گرد. ئەسیدى ھیدرۇكلۇرىك ۲۰ سانتىمەتر گرد. ئاۋ ۱۰ سانتىمەتر گرد.

ھەر چۆنىكى لە كۆلنى زەنگدا گوترا لە پۇلا و ئاسنىشدا ئەۋە دەكرى؛ بەلام لە تىراۋدا جوى دەبنەۋە. لەبرى ھەست لەپىشدا دەنوبىرى و مېۋى تواۋەۋە بەسەردا دەكرى و بەقەلەم مېۋەكە لەسەر خەت لادەبرى و بەئەسید دەكۆلرى.

كۆلانى شووشە

شووشەيىكى بۆ كۆلن نامادە كرابى، بەھەستى يەكەم و تواۋەۋە سىيەم ھەست دەدرىت و لە ھىنەردا مەرەكەبى ئەستورى لى دەدرىت و لەبرى قەلفونىيا، ئەسفەلت و مېۋى وردى لى ئەدرى و لە دواى گەرمكردن، ۳ جار ئەسفەلتى پىدا دەكرى و لە دوايىدا دەخرىتە نېۋ تىراۋى ھاتو:

كبرىتاتى بارىۋم ۴ گرام.
ئەسید كبرىتىكى توند ۴ گرام.
فلۇر كەلىسىۋمى ورد ۴ گرام.

ټو کلتشه يه ۱۲ ساعات له ژير هيزي ټو تيزاوه دا ده مينی و هره ده می تواوه و و شک بوو، به سهریدا ده کړی، هه تا خه به جوانی ده کولړی.

نویسینی زیر له سهر بڼه و ناسن و شووښه

هر کامیک له وانه که کولران دهرمانی ههستی له سهر لاناږی و تواوه ی هاتوو به سهر کولراوه که دا ده کړی:

کلور و زیر ۱ غرام.

ټه تیر کبریتیک ۱۰ غرام.

ټو دووانه له پیش نیشا له نیو شووښه یی کی دم گیرای شین یا سوورا ناماده ده کړی و له چاخی پیوستا به سهر جیگای کولینی یه کیکی له و سنی پارچانه دا بکړی و چهند دهقیقه یه کی لی راده وه سترئ. ټه تیر ده فری و زیره کهش له سهر جیگای کولراوه که ده مينی، مده که به که له سهر پارچه لاده بری و به چتیکی لووس ده سوویریتته وه.

کولانی پارچه مسی گه وره بو دهرگان

هر پییتیکی پیوسته له سهر قاقه زه نویسری یا ره سم ده کړی و له ته مسی پیوست له پاش لووسکردن و مالین به ههستی یی که مین ههست ده دریت و قاقه زه که له نیو چوارچیه داده ندری و پارچه مسه که ده خریته سهر دهرگای چوارچیه که و که گریدر نیشان به پروناکی ده دری. ههروه که له پیشا گوترا له پاشان به ناو دهرده هیتری، که له پیشا به تیروک مده که بی لی درا. ټه گهر له دهره یته درهنگ ناشکه رابوو، دوو سنی تنوک نوشار له ناو ده کړی. که دهرکه وت ټه سفه لتي وردی به سهر دا کراوه، ۴ دهقیقه له ژیر ورده بی ټه سفه لتي ده مينی و به فلچهی نهرم خاوتن ده کړی و له پاش گهرمکردن ده خریته ژیر تيزاوی هاتوو وه:

ټه سید نه تریک ۲۰ سانتیمه تر گرد.

پرو کلور دیفتری دهره جه ۳۶، ۱۰۰ سانتیمه تر گرد.

چارچکه سه عاتیکی له ژیر ټو کوښه وه تونده دا ده مينی و له دوی شووښته وه به سمغی عه ره بی ته ده کړی و به تیروک مده که بی که لیدر ټه سفه لتي پیدا ده کړی و له دوی گهرمکردن و ساردبونه وه، ده خریته ژیر تيزاوه وه هه تا ده گاته دلخواز. به و جوړه له ته کیا ده کوشری و له دوا پیدا تواوه و هی خواره به سهریدا ده کړی:

نیسپر تو ۱۰۰ سانتیمه تر گرد.

کۆمه له کا ۱۵ غرام.

دوو که لێ نهوتی رهش ۶ غرام.

ئهوه له پیتشا ئاماده کراوه که له کۆلین تهواو بوو، ئهوهی به سهرا ده کری و له دواى گهرمکردن به په رۆیتکی خاوین، مه ره که ب و ئه سفه لته ی له سه ر لاده بری و نیو خه ته که به و تواوه رهش ده میتی.

دارزتنی زیو له سه ر هیندیک مه عده ن

ئه گهر حه ز بکری هیندیک زیو به خریته سه ر مه عده نان، مه عده نه که خاوین ده کری و پاک ده مالدری و له جیگایینکی راست داده ندری و تواوه وهی هاتووی به سهرا ده کری:

سیانور دی پۆتاس ۱ غرام.

نه ته راتی دارزان ۱ غرام.

کاربۆناتی سو د ۱ غرام.

ناوی دووباره ۱۰۰ غرام.

ئهوهی به سهرا کرا زیوه که ده نیشت و ده شور و ده سوپی.

پیکه وه نوو ساندنی کاشی شکاو

له کارا گه لێ جار کاشی ده شکتی. بۆ ئه وهی په ک نه که ویت، پارچه کان به تیکه لاوی هاتوو بچه سپینه:

په نیری سپی ۱ غرام.

سپینه ی هیلکه ۱ غرام.

قسلی کوژاوه وه ۱ غرام.

ئه وانه هه رسیک له هاوه نگدا ده کوترین و ده بنه ماچووم. به ده می چه قو له جیگا شکاوه که ده دری و پیکه وه ده چه سپی.

دروستکردنی کاشی گه وره بۆ کار

له ئیشی کۆلانا کاشی گه وره گه لیک پیوسته، ئه ویش له چینی و شووشه ده ست ناکه وی. له ته نه که یا له ته خته له سه ر وینه ی دلخواز دروست ده کری و هه موو ده وره یه کی

به هيلم ده گيرئ و تواوه و هئ هاتووی بۆ ساز ده کړئ، ئه ویش له پيش ۶ رۆژ به کار بر دنا:

قه تران ۲ غرام.

میتوی هه نگوین ۲ غرام.

کلورفورم ۱ غرام.

تهره تینا ۵ غرام.

له دواي ئه وه که تهخته به رۆنی زهیتوون چه ور کړا، ۴ یان ۵ جار به ویرنیشه پروو کیش ده کړئ و بۆ کار ساز ده بئ.

دروستکردنی لوباز

هيلمی ماسی تواوه وه

۱۰۰ غرام هيلمی ماسی (جه لاتین) له ۱۰۰ غرام ئاوی گهرما ده توینریته وه و له سهر ئاورتیکی سووک داده ندرئ و به دارتیک لیک ده درئ هه تا ده تویته وه. شووشه ییکی خاوتین له نیتو کاشیه کا ناماده ده کړئ و ۲۲ غرام ئه سیدی نه تریک و پارچه یه که مه رمه ری ورد تیکه ل به هيلمه که ده کړئ و پاش تیکه لدان که ناماده کړا و هيلمه تواوه که له نیتو ئه و کاشیه دا و له نیتو شووشه ییکی که له کاشیه که دا داندراوه ده کړئ و ئه سید نه تریکی ده رژتیریته سهرئ و ئه و تواوه وه له شووشه که دا ده ست به که ف و کولین ده کا و هه موو له شووشه ده رده که وئ (بنوارنه وینه ی ژماره ۲۲ که چۆن ده رژتیه نیو کاشیه وه).

۲۲- شووشه لوباز

به دار که م که مه لیک ده درئ، هه تا ئه سید هه مووی ده فرئ و ئاو تیکی زهر د له نیتو کاشیا ده مینئ. ئه وه لوباز وه یا هيلمه بۆ پتوبست.

پروو کیشی مس

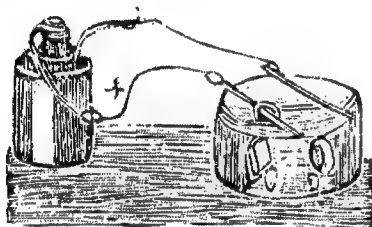
له ئاوروپا به ته وای له کلتیشه یه که چند دانه ییکی زیاد ده رده خرئ. هه روه کو ئه مړۆ له عیترقا چاومان پئ ده که وئ که له سهر قاقه زی جگاره نویسراوتیک هه یه یان ره سمیتک چاپ کړاوه، ئه که رچی ته به قه یه که قاقه زی گه وره له ۱۰۰ لاپه ره زیاتر به جاریک چاپ

دهكړئ و ۱۰۰ كلټشه به جاريك له نيو چوارچيوه ي ماشينه ي چاپ داده ندرئ و چاپ دهكړئ و هم مووانيش يه ك جوړن. نه و هس له پيشا كلټشه يه ك يان به زنگ يان به قه لثم دهكولرئ و لهو كلټشه يه قالب و ه ده گيرئ و به كار به لهو قالبه مسه روو كيش دهكړئ و به بئ ژماره چنده پتويست بئ كلټشه ي لئ و ه ده گيرئ.

قالب و ه رگرتن

كلټشه ي كولراو له نيو چوارچيوه يه ك داده ندرئ و له نيو چوارچيوه يتيكي ديكه ي ميوي تواوه ناماده دهكړئ و بلومبا جيني لئ ده دريت و كلټشه ي به سهر دا دهكړئ ه ردو چوارچيوه له جهر و مهن گنه دهكړئ. هه روه ها ه تا به هينده ي دلخوازه، قالب ي كلټشه كه ده خريته سهر ميوي و بلومبا جيني به سهر دا دهكړئ، به لام قالب ي چوارچيوه كه ميوي تيديا به ده بئ مسي سوور بئ تاكو نه لك تريك كاري لئ

كا و شاياني ئيش بئ.

۲۳ - به تاريه ي نه لك تريك و تواوه ي روو كيش

قالب ي ميوه كه له تيلي راگر كه سهر ي له تيلي كوك گري دراوه و به «+» ئيشاره تي پي دراوه گري دهكړئ و پارچه يه ك مس له تيلي ديكه ده به سترئ و سهر ي له پارچه ي توتيا ي به تاريه كه گري دهكړئ كه بهر (منفي) ي پئ ده لئ ن. هه ردو پي كه وه ده خريته نيو تواوه و ه ي هاتوو و به رابه ر يه كتر را ده گيرتن هه روه كو له وينه ي ژماره ۲۳ دا نيشان دراوه.

تواوه و ه ي مس يو روو كيش

مووروه شينه ۱ غرام.

ناوي دووباره ۵ غرام.

نه وانه ده توتري نه وه و ده پاليتورين و هينديك سيانور ده خريته سهر ي تاكو زور چاك خاوين بئ و چهند تنوك نه سيد كبريتيكي تي دهكړئ تاكو روو كيش ورد و نهرم بئ. نه و تواوه هه هيزي نه لك تريكي زور دهوي و ده بئ له باتي به تاريه يه ك، ۳ به تاريه له يه ك گري بدرئ تا كاري گهر بئ.

تواوه‌وی دووهم بۆ رووکیشی

له دواى تاقىکردنه‌وه تواوه‌وی هاتوو چاکتره:

(مۆروه شینه - خهلاتى نوحاس ۱ گرام.

توحت کاربۆناتى دیسود ۱ گرام.

کبریتاتى دیسودى دووهم ۱ گرام

سیانور دی پۆتاس ۱ گرام.

ناوى دووباره ۵ گرام.

مووره شینه له دواى وردکردن به‌هاوه‌نگ ده‌کریته نیتو کاشی
ئیشمه‌وه و هیندیک ناوى تى ده‌کری و ده‌توینریته‌وه و تحت
کاربۆناتى دیسودى ده‌هاوینریته سهر و تیکه‌ل ده‌دری، هه‌تا
په‌نگى ئاو سوور هه‌لده‌گه‌پێ. کبریتاتى دووهمى ده‌خریته سهر و
ده‌شله‌قینری و په‌نگى ئاو زه‌رد هه‌لده‌گه‌پێ. ئه‌وجا ناویکی که
مابێ تى ده‌کری و سیانورى پۆتاسى داوینریته نیتو و په‌نگى ئاو
پوون و خاوین هه‌لده‌گه‌پێ. ئه‌گه‌ر زه‌ردى مابێ سیانورى بۆ زیاد
ده‌کری، هه‌تا ئاوه‌که‌ی پوون ده‌بیته‌وه و له کارکردنا به‌داریک
تواوه‌وه هه‌موو ده‌میک ده‌شله‌قینری.

۲۴- هاوه‌نگ

رووکیشی قه‌لاى به‌مس

تواوه‌ی یه‌که‌م:

کبریتانى سودا ۱۰۰ گرام.

سیانور پۆتاس ۱۶۵ گرام.

ناوى خاوین ۱۸ ئۆقه.

تواوه‌ی دووهم:

مووره شینه ۱۱۰ گرام.

ناوى دووباره ۲ ئۆقه.

تواوه‌وی نوشار ۶۵ سانتیمه‌تر گرد.

ئەو دوو دەرمانانە ھەریەک بە تەنھا دە تاوئێرنەو، دوو ھەم دەکرێتە سەر یەكەم و لێک دەدرێ و ئاوێکی پوون و خاوتین پەیدا دەبێ. ئەگەر پوون نەبوو سیانوری پۆتاسی تی دەکرێ.

پووکیشی توتیا بەمسی سوور

کبریاتی مس (مۆروو شین) ۱ گرام.

ئاو ۵۰ گرام.

ئەسیدی نەتریک ۲ تنۆک.

بەشولکە شووشە تیکەڵ دەدریت، ھەتا ھەموو دەتوێتەو. پارچە توتیا یەكە کە خاوتین کرایەو دەمیەک لەو دەرمانە ھەلکێشێ و پەردەییکی تەنکی لە مەسی سوور دەکرێتە سەری.

پووکیشی بەمسی زەرە

ھەرچیکو مەسی زەرە لە مەسی سوور و توتیا دروست کراو؛ دەبێ تەواو ھەوێ ھاتووی بۆ ساز بکری:

تەواو ھەوێ یەكەم:

کاریوناتی مس و توتیا (۳۲) گرام.

ئای پاک ۱۰۰ گرام.

تەواو ھەوێ دوو ھەم:

تەمەت کاریوناتی سوور ۲۸ گرام.

ئاو ۸۰۰ گرام.

ئەو دوو دەرمانە بە تەنھا دە تاوئێرنەو و لە دواییدا تیکەڵ بە یەكتری دەکری. لە دوای چەند سەعاتێک ھەوت ئۆقە ئای دەکرێتە سەر و تیکەڵ دەکرێ و ۷۵ سیانۆری دیپۆتاسی تی دەکرێ. ئەمە لە ئۆقە یەك ئای گەرما دەتوێندرێتەو و نیو درەم ئەسید زەرنیخۆسی دەکریت و پەنگی ئاو پوون دەبێتەو. ئەو بۆ بەکاربردن نامادە دەبێ و بە تەریبە ئەلکتریک پووکیشی پێ دەکرێ. ھەر ھەوێ سەری تەختی نۆستە و کلیوینی دەرگاگانان چاوی پێ دەکەوێت، بەم جۆرە پووکیش.

دهرختنی وینهی وهکو یهک به پرووکیشی

ههروهکو له پيشدا گوترا، ههه قالبتيکی ئاره زوو بکری وهرده گيری و به بلژمباچين رهش دهکری و تيلي راگري ئه لکتریک گری دهدهری که به کوکوه به ستراره و له بهرامبهه ميهوه که پارچه يهکی مس له تيلي بدهر ده به ستری که له توتیای ئه لکتریک به ستراره. ههردووکیان دهخريته نيو تواوه يهک که بز پرووکیشکردن کراوه ته نيو کاشييه وه ههروهکو له وینهی ژماره ۲۳ نيشان دراوه. ههه چهنده پارچه ی قالب و بدهر ليک نزیکترین ئه لکتریک به هیتتر کار دهکا.

تواوه ی مس ده بی هه همیشه تیر بی و مووروه شینهی تی بکری، ههتا بی هیتز نه مینتی.

پرووکیشی گول و گیانداران

گهلیک کهس ههز دهکهن قالبچه و دوو پشک و نهو جوړه گیاندارانه و گیاو گول پرووکیش بکهن. بز نهوهی ئهوانیش به ئاره زووی خویان شاد بن. ریگای هاتوو بگرن.

هیتندیک ميو ههنگوبن له بهنزيندا بتا وینرته وه و به ۲۴ ساعات ناماده بکری. نهوهی پرووکیشکردنی دلخواز بی، لهوه ههله دهکیشری و به زووی دهده خری و پهرده يهکی تهنکی ميو ده که وینه سه ری. کهمیک لتي دهگه پتی ههتا بهنزين دهفری و ميو به تهنها ده مینی و وشک ده بی و کهمیک تۆزی بلومباچینی به سهرا ده پژی و له تيلي راگر ده به ستری. وهکو گوترا له نيو تواوه وهی مس ههله دهکیشری و به کهم دهمیک کراسیکی تهنکی مس به سهرا دهکیشری.

پهنگردنی توتیا

پارچه يهک زهنگ له پيشا خاوتین دهسوری و له پاش وشکبوون و گهرمکردن له تواوه وهی هاتوو ههله دهکیشری:

هپوسلفیت دیسود ۱۰۰ گرام.

ئهسیدی سولفوریک ۳۰ گرام.

ناوی دووباره ۱۰۰۰ گرام.

که لهوه کیشرا پهنگی توتیا شین دهکا.

رەنگى توتيا بەبەنەۋىيى

ترترىتى مس (۱۰) غرام.

سود كوستىك ۲ غرام.

ئاۋى دووبارە ۱۵۰ غرام.

رەنگى رەش

كورىت و پۇتاس و كبرىتات لەنىو ئاۋدا دەتاۋىرنىنەۋە و ھەر يەك بەھىندەي يەكتر بىت توتياي تى ھەلدەكىشىرى.

دروستکردنى مەرەكەبى لىتوۋغرافى

چونكە لە ھەموو كىردەۋەيەكى زەنگوۋغرافىدا ئەو مەرەكەبە بەكار دەبرى و مەرەكەبىكى بەتىرۇك لە روۋى كلىشە دەدرى، مەرەكەبى لىتوۋغرافىيە و بۆ نويسىن و چاپ لەسەر بەرد بەكار دەبرى. بەپىۋىستىم زانى ئەۋەش لەم كىتىبەدا بخەمە بەرچاۋان تاكو ئارەزوومەندان لە پىشەي كۆلەن نەزان نەبن.

مەرەكەب دوو جۆرن: يەككىك پۇن [تەپ] و دوۋەم وشكە. ھەرچىكو مەرەكەبى تەپە لە كلىشەي مەرەكەب لىدانا بەكار دەبەن و مەرەكەبى وشك لەسەر قاقەزى لىتوۋغراف ھەر نويسراۋە و وىنەيىكى دلخۋاز بىت لەسەرى دەنوېسن و دەيخەنە سەر چىنكو و بەتىرۋا دەكۆلن.

۱- دروستکردنى مەرەكەبى تەپ:

مىۋى ھەنگۈنى سىپى ۲ غرام.

قشرلەك ۲ غرام.

سابوۋنى رەقى ھەلەبى (۱) غرام.

كاربوناتى سۇدا ۰,۲۵ غرام.

پىۋى رەشەۋلاخ ۰,۵ غرام.

رەشى پارىزبانى كوتراۋ ۱ غرام.

ئەم ھەموۋانە دەكوترىن و تىكەل بەيەكتر دەبن و بەتەرىنەنتىن نەرم دەكرىت و بەكار دەبرىت.

۲- دروستکردنی مهره‌کەبی وشک:

میتوی هەنگوینی سپی ۳ گرام.

سابوونی رەقی ۲ گرام.

قشرلەک ۱ گرام.

مەستەکی ۰,۵ گرام.

پیوی رەشەولاغ ۱ گرام.

پۆنی کونی بەراز یا بزن ۰,۵ گرام.

تەرەنتینای توند ۰,۲۵ گرام.

کاربوناتی سود ۰,۲۵ گرام.

پەشی پاریزیان ۱,۵ گرام.

ئەوانە کە تێکەڵ بەیەکتەر کران لەسەر ئاور دادەندرت و دەرکۆت، هەتا نزیک تەواوە دەبێ. ئاوری بۆ خوش دەکۆت هەتا بەچاکی دەسووتێ. ئەو دەبێتە مەرەکەبی وشک و لەو قەڵەم دروست دەکۆت و لە ئاودا دەتۆنرێتەو، کە کەمێک گەرم بکۆت بەو مەرەکەبە لەسەر قاقەزی لیتوغراف دەنوسێ و دەخرێتە سەر زەنگ. بەهەوری تەر و بەسمغی عەرەبی پرووی زەنگ تەر دەکۆت و بەتیرۆک مەرەکەبی تەری لێ دەدرێ و بەئاو دەشۆرێ و وشک دەکۆت و ئەسفەلت و قەلفونیای کوتراوی بەسەرادا ئەکۆت. لە دواي گەرمکردن و ساردبوونەو دەخرێتە ژێر هێزی تیزاو و دەرکۆت.

دروستکردنی قاقەزی لیتوغرافی

لە پێشدا قاقەزێکی سواوەوی لووسی تەنک نامادە دەکۆت و بەتەواوەوی هاتوو پرووی قاقەزەکە چەور دەکۆت و:

کاربوناتی قورقوشمی پاک ۱ گرام.

هیلمی ماسی تەواو (جەلاتین) ۱ گرام.

ئەوانە لەسەر ئاور دادەندرت و بەکەمێک کەمبوج رەنگ دەکۆت و بەقاقەزی مژۆک (ترشیخ) دەپالێورێ و بەفرچەییکی نەرم پرووی قاقەزەکە تەر دەکۆت. بەلام دەبێ زۆر چاک تێهەلسوورێ و بۆ نووسین ساز دەبێ.

وینه نویسن و خستنه سهر زهنگ

به مه ره که بی وشک ههر وینه ییکی دلخواز بیت به قه لثم له سهر قاقه زی لیتو غراف ده نویسن. له پاش وشک بو نه وه نهو قاقه زه ده خرته نیو دوو قاقه زی ته ره وه. پارچه زهنگ گهرم ده کری و قاقه زی لیتو غراف به نه سپایی له نیو دوو قاقه زه که ده ده خرئ و پرووی نویسراوی له سهر زهنگ داده ندرئ و ده خرته نیو جهر و مهن گنه و قاقه زی ته ری له سهر داده ندرئ و جهر که باده درئ. ههر بهو جو ره به کار ده برئ، هه تا نویسراو ده که ویتنه سهر زهنگ و به نه سپایی قاقه زه لده گیرئ و ته ماشا ده کری که نویسراو به چاکی که و توته سهر زهنگ. به تواوهی سمغ ته ره ده کری و به تیروک مه ره که بی لی ده درئ و بو کولان ساز ده بی.

کولین به ده ستوری لیتو غراف

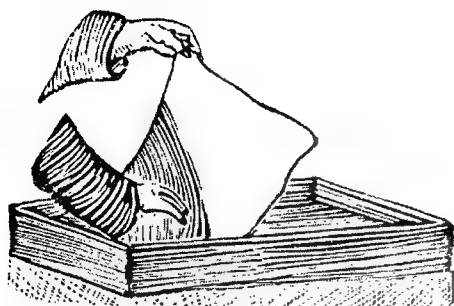
۱- نویسنی ساده

که میک جه لاتین له نیو ناوی دوو باره ده توئرن ته وه و کراسی کی سووک ده خرته سهر پارچه ی زهنگ هه تا وشک ده بیته وه و داده ندرئ. که میک زاخی سپی له نیو ناودا ده توئرن و پشتی قاقه زی کی وینه یا نویسراوی له سهر بی به زاخاو ته ره ده کری و پرووی نویسراو ده خرته سهر زهنگ و قاقه زی کی دیکه به زاخاو ته ره کراوی له پشت قاقه زی نویسراو داده ندرئ و ده خرته نیو جهر و مهن گنه و با ده درئ. زاخاو له نیو نویسراو کار ناکات و جیگای بی زاخ ده خووسئ و زاخ ده که ویتنه سهر جه لاتین و جه لاتینه که ده پرزینئ. له پاشان له جهر و مهن گنه ده ده خرئ و به ناو زهنگ خاوین ده کری، ههر جیگای کی نویسراوی له سهر نه بو بی، جه لاتینه که ی له سهر هه لده ستئ. له دوا ی نه وه که به ته نه نا نویسراو له سهر زهنگ مایه وه، پرووی زهنگ به سمغی عه ره بی ته ره ده کری و به تیروک مه ره که بی لی ده درئ و به نه سفه لت و قه لفونیا کومه گی ده کری و له دوا ی گهرمی و سارد بو نه وه ده کولرئ.

نه وه بو کاری گهری وینه و نویسن و کولان گه لیک ناسانی و ته ره ده ستی تی دیایه و بی مه سهر ف و نه زیه ته.

نوئل لیتو غرافی

پارچه قاقه زی کی لیتو غرافی ناماده بکری و پرووی لووسی به نیشاسته چه ور بکری، نهویش له پیش نیشاسته له سهر ناو ده تاوئرن و ده کری ته نیو کاشیه کی چوار گوشه ی گه وره وه. به ده ست زور به نه سپایی قاقه زه که ی له سهر پان ده کری ته وه، به لام ده بی.

۲۵- کاشی و قاقهز تیهه لکیشان

به ده ستووری که له وینهی ژماره ۲۵ دا
نیشان درا به کار بیرئ. له پاشان له
گۆشه ییکه وه قاقهز هه لده گیرئ و پشتی
قاقهز له سهر مژۆک داده ندرئ هه تا
وشک ده بی.

ئه و قاقهزه له ژووری تاریکا
به ته واه وهی بیکرۆماتی پۆتاس ههستی

پئ ده ندرئ و وشک ده کـرئ و له پشت

شووشه ی وینه داده ندرئ و نیشان به هه تا و ئه ندرئ، هه تا وینه ییکه قاوه بی ده که وینه
سهری، به ئاو ده رده هیتئ.

ئه گهر ره سمه که زوو ئاشکه را نه بو، له بری ئاوی سارد ئاوی گهرم به کار ده برئ له دواي
ئه وه قاقهزه که له سهر شووشه پان ده کرئ، هه تا وشک ده بی.

که قاقهز وشک بو وه به مهسته کییه کی که له ئه لکولا تواندراوه به سهر پروی
قاقهزه که دا ده کرئ. له دواي وشکبوونه وه، به مه ره که ب و تیرۆک پروی قاقهزه که رهش
ده کرئ. مه ره که ب له نوخته ی نویسراو و وینه به ولاره جیگای به تال ناکرئ. ئه گهر
ده جیگای به تال که وتبی به هه وری ته ر لاده برئ.

ئه وه به چاکه که ده ست خرا به ده ستووری که له پيشا گوترا قاقهزه که ی ده خریتته سهر
زهنگ و پشتی ته ر ده کرئ و زهنگ که مێک گهرم ده کرئ و له جه ر و مه نگه نه دا ده خریتته
سهر زهنگ. هه ره که له پيشه وه گوترا.

ئه گهر وینه که وته سهر زهنگ به ده ستووری زاندراو مه ره که بی لی ئه ندرئ و نه سفه لت و
قه لفونبای به سهر ده رژی و له دواي گهرمی و ساردبوونه وه ده کۆلدرئ.

کاروپیشه ی وینه گهری و کۆلان به دوو رو درژی ته واهو کرا. به پشتیوانی یه زدانی پاک
هه رچییه کی له و فه نه نه دا پتویست و به کار بوو گوترا و دواي پئ درا. له به ره وه که
هیندیک گه وه و خاوهن هه وه س ئاره زووی فیترونی پیشه ی جوان جوانیان ههیه، ئه م دوو
سئ چته جوانانه ی هاتووم کرده دوامینی ئه م په راوییه هه تا کو فتری بن.

۱- وینه ی شین له سهر قاقهز:

پروسیاتی پۆتاسی سوور ۱۲ قمهحه.

ناوی پالاوتوو ۱۶ درهم.

ئەو دەرمانە لەنیو شووشە کەدا کە تەواندرا یەو هەلەدەگیرئ.

ستراتی ئاسنی نوشاردی ۱۴۰ قەمە. ناوی پالاوتوو ۱۶ درهم.

ئەو دووانە لە پاش سازکردن نامادە دەکرین و قاقەزی پێ پەنگ دەکرئ و لە چاخێ چا پەدا دەخریتە بەر پوژ و بەئاو دەشۆردرئ.

۲- وینە ی شینی ئاسمانی لەسەر قاقەز:

فیری سیانور دیپۆتاسی سوور ۲ گرام.

ناوی خاوتین ۱۵ گرام.

ئەوانە بە تەنەها دەتوینرینەو و هێ هاتووی بۆ ساز دەکرئ:

(سترات دی فیری ئامۆنیا کال (۲) گرام.

ناوی پاک ۱۵ گرام.

و هەو لە سەرەو گوترا قاقەز نامادە دەکرئ و ئەو دوو تەواو تیکەل بە یەک دەبێ و پووی قاقەزی پێ پەنگ دەکرئ و لە بەر هەتاو دادەندرئ و لە ۸ دەقیقە بەرەو ژوورتر لە پیش هەتاو رادەگیرئ و بەئاو دەردەخرئ.

۳- وینە ی سوور لەسەر قاقەز:

کبریتاتی باربوم ۲ گرام. سمغی عەرەبی ۲ گرام. ناوی پاک ۳۰ گرام.

ئەو دەرمانانە لە پووی قاقەز دەدرئ و لە ژووری تاریکا وشک دەکرئ. لە بەر هەتاو کە داندرا دەبریتە ژوورەو، هەور (ئیسفەنج) بە تەواو هێ هاتوو تەپ دەکرئ و لە پووی قاقەز ئەدرئ:

فیری سیانوری دیپۆتاسی سوور ۱,۵ گرام.

ناوی پاک ۳۰ گرام.

۴- وینە ی سەوز لەسەر قاقەز:

وینە ی سوور و هەو گوترا کە خرایە سەر قاقەز وشک دەبێ و دەخریتە نیو دەرمانی خوارەو و پەنگی سەوز دەبێ:

سکویت کلۆریدی ئاسن ۳۰ گرام.

ناوی خاوتین ۱۴ گرام.

۵- وینهی بنهوشهیی لهسەر قاقهز:

(کلۆروری زێڕ (۲) قمحه.

ناوی دووباره ۱۶ قمحه.

قاقهز ۴ دهقیقه لهسهری دادهندری و له دواى وشکبۆن، ۱۵ دهقیقه لهبهر ههتاو دادهندری. بهناو و له پاشان بهناوی کلۆرۆریته وشک دهی.

وینه لهسەر قاقهزی برۆمۆری پهنگی قاهوهیی

ناوی پاک ۱۰۰ غرام.

هیپوسلفیت دیسود ۱۰ غرام.

لهسەر ناوڕ گهرم دهکری و وینهکهی دهخریته نیو و دهشلهقیندری، ههتا پهنگی دهگاته دلخواز، دهردهخری و بهناوی خاوین دهشۆردریتهوه.

۱- بۆ چهند چتیکى بهکار:

کونکردنی شووشه: هیندیک کهس دهیهوی شووشهییکی کون بکا و زۆری پتیوسته، بهدهستووری خواوهوه دهگاته ئارهزووی:

(تهرهنتین (۲۰) غرام، ئوکسلاتی پۆتاس ۴۱ غرام.

سییری سپی کراوی کوتراو ۲ غرام.

ئهوانه دهخرینه نیو شووشهیهکهوه و زاری توند دهگرن ههتا ۸ پۆژ. له دواى ئهوه تواوهوی هاتووشی بۆ ساز دهکری:

کافور هیندیک، تههرهنتین هیندیک.

ئهوهش که ئاماده کرا له تواوهوی سهروهه تنۆکیک و له هی دووهم تنۆکیک دهخریته سهڕ ئه و جیگایهی که کونکردنی دلخوازه بهمیتکهب که دار و ئاسنی پی دهسمن لهسهرخۆ دهست بهکونکردنی دهکهن. وهکو داریک یا ئاسنیک زۆر بهناسانی کون دهی.

۲- دوو پارچه ئاسن یا مس پیکهوه نووساندن:

گهلیک له پیشهگههرهکان دهیانهوئ دوو پارچه مس یا ئاسن یا تۆتیا یا پارچه ئاسنیک و مسیک پیکهوه بنووسین، تواوهی هاتوو بهکار بهن دهگه نه دلخوازان: تههرهنتین ۱ غرام.

کۆمهله کای کوتراو ۲ غرام.
 جه لاتینی تواوه وهی له ئاوا (۲) غرام.
 ئیسپرتو ۱ غرام.
 لاستیک (جیر) ۲ غرام.
 له نیتو شووشه ییکی زار تونددا هه لده گیرئ بۆ ده می پتویست.

۳- تیکه لهی جیوه:

(ئاوی خاوین ۱۰۰۰ غرام).
 ئه سید کبریتیکی گران ۲۰ غرام.
 نه ته راتی دووهم ئوکسیدی جیوهی تواوه و نه ته راتی زیو.
 هیندیک زیو له نیتو پیاله یه کی چینیدا له گه له که مییک ئه سیدی نه تریک ده خرته سه ر
 ئاوریکی سووک هه تا ئه سید ده فرئ. له پاشان چهند تنوک ئه سید کبریتیکی ده خرته
 سه ری هه تا وه کو شووشه ی لی دی و ده بیته به ردی جه هه نهم (نه ته رات داڕژان).

۲- ئاوینه دروستکردن:

پیشه ی ئاوینه گه ری زۆر به سوود و کاره. له ئه وروپا ده وریکی گه وری وه رگرتووه و
 خاوه ند ئاره زووه کان ده توانن به بی ئه زیه ت له سه ر ده ستووری هاتوو ئاوینه ی زۆر چاک و
 خاوین دروست بکه ن و بیکه ن به پیشه و بی به ری بچن:

۱-

نه ته راتی داڕژان ۶,۵ غرام.

ئاوی دووباره له کیلۆیه ک هیندیک.

نه ته رات داڕژانه که له نیتو هیندیک ئاوی دووباره دا ده توینرته وه و دوو سی تنوک
 ئامۆنیاک (نۆسادری تواوه) ی تی ده کريت، ئه و تواوه که مییک په نگی ده گۆرډرئ. که
 که مییک تیکه له کرا دوو سی تنوک ئامۆنیاکی تی ده کری، هه تا یوون ده بیته وه.

ب-

سود کوستیک ۵ غرام.

له ئاوی دووباره که ی کیلۆکه که مییک.

سود کوستیک له نیټو که میکی دیکه ی ټو کیلو ټاوه ده تاو تیریتته ره و له پاشان تواوه و هی «ا» ی ده خریته سهری و ټیکه ټ ده درئ، دیسان رهنگی ټیکده چی و چند تنوکیکی دیکه شی ټامو نیاک ده کریته سهر و ټیکه ټ ده درئ. هه تا رهنگی ده گه پیتته وه سهر خوی. که هه ردوو تواوه که لیکدران و رهنگیان به ټامو نیاک گه راوه و جوان بوو، ده کریته نیو شوو شه ییکی خاوتینی زار تونده وه.

ج-

قه ندی شه کر ٤٠ غرام.

ټاوی له کیلو که ١٠٠ غرام.

ټه سید سلفریک ٤٠ غرام.

له پیشدا ټاوه که له سهر ټاوردا داده ندرئ و قه نده که ی له نیوانیدا ده تاو ټندریتته وه و له دوا ییدا داده گیرئ و لټی ده گه پټ هه تا سارد ده بیتته وه. له پاشان تنو که تنو ک ټه سید سلفریکه که ی ټی ده کری و ټیکه ټ ده درئ هه تا هه مووی لیک ده درئ، که ټه و هی ته واو کرد له سهر ټاور ټکی سووک داده نرئ و که م که مه ده کو ټی و ده هینریتته خوارئ هه تا سارد ده بیتته وه و ده کریته نیو شوو شه ییکی به تاییه تی و بو ده می پټو بست ټاماده ی به کار بردن بی.

شوو شه ییکی بو کردنه ټاوتنه وه کو له بابه ت داپژتنی کو ټو دیونه وه گوترا ساز ده کری و به پانی که له سهر چیگای ټیکی راست دانرا له تواوه و هی هاتووی «د» ده کریته سهر.

د-

له تواوه ی ١ و ب ١٠٠ غرام.

له تواوه ی ج ٣٠ غرام.

ټو دووانه که ټیکه ټ یه کتر کران ده بی ده سبه چی بکریته سهر ټو شوو شه ی که بو ټاوتنه سازکراوه و هه تا هه موو رووی شوو شه ده گیرئ و که شوو شه که گه وره بوو تواوه وه فره تر ده کری و داده پڑیته سهر شوو شه که.

له پاش چند ټیک ته ماشا ده کری زیو به ټکی نیشتو ته سهر شوو شه که. به هیواشی ټیک ټاوه که ی ده کریته نیو شوو شه یه که وه و بو چاخیک هه ټده گیرئ. شوو شه ی ټاوتنه هه ټده په سیرریتته چټیک هه تا وشک ده بیتته وه. له پاشان به فرجه و ټرنیشی له پشت ده درئ و له چوارچټوه ده گیریت.

لىۋى ۋىرەبۈۋىنەۋە

لەم كىتەپ (پەراۋىيە) دا نىۋى ھىندىك بەردى تەرازو بەزىانى فرەنگستانە. بۆئەۋى
ئاگادارى پەيدا بىرىۋ خويىندەۋاران تىدا دانەمىتن، لەسەر دەستوورى بەكارىردن لە
خوارەۋە نىشان دەدرىت:

ناو	گرام	درەم
جالون		۱۳۶۳
رەتل	۲۵۶۲ ۲/۳	۸۰۰
ئۆقىيە	۲۱۳ ۲/۳	۶۶ ۲/۳
ئۆقە	۱۲۸۱ ۱/۳	۴۰۰
درەم	۳ ۸/۳۹	۱
قمحە	۱/۲۷	
كىلوگرام	۱۰۰۰	۳۱۲
ئۆقىيە تۈيىيە	۳۷ ۶۰/۱۱۰	۸
لىبىرە	۴۴۸	۱۴۰
سەنتىگرام	۱/۱۰۰	۱/۳۰۲
پىنت	۵۴۴	۱۷۰
مىكتۇلىتر	۱۰۰ لىتر	
لىترە ۱۰۰ مەترگىر (مكەب) بەپىوان.		

میژووی

دوو ساله‌ی کوردستانی جنووبی

له نویسراوان: ژۆنال سیتزالتی ئینگلیزی له سالی ۱۹۲۸ فۆرم ۳ چاپ کراوه
له دوقتور: ج. م. لیز

له کتیبی م. س. د. ف. س
له ئینگلیزییه‌وه کراوه به‌کوردی به‌دهستی نویسراو
مودیری مه‌تبه‌عه و مه‌جه‌له‌ی زاری کرمانجی له پرواندز

س. ح. هوسین داماد موکریانی

۲۲ جیمادی یه‌کی سالی ۱۳۴۷هـ. ۶ تشرینی دووه‌می سالی
۱۹۲۸م. وه‌رگێڤدراره به‌کوردی

پێشهنگ

له بهرئه مهی که میلله تی نه جیب و ئازای کورد، له ئەفکاری پیشووی یاریده ده ره که مان ئاگادار نین، وه چەند مه سه له یێکی موهیم رووی دابوو، هه موو بیر تیه ژه کانی کورد تیدا واق مابوون، بێندبوونی شیخ مه حموود و شه رکردنی له گه ل ده و له تی به ریتانی له به رچی بوو. ته رغیب و ته روو جی نويسراوی کوردی و جه ریده به زبانی میلله ت چی هه وینیک بوو نه ده زاندره. وه گه لیک کار و بزوو تینیک کورد و ئینگلیز هه بوون، ئاشکرا نه بوون. به لام ئه م ئه سه ره چاکه ی «دو قتور لیز» ه که نایب حاکمی سیاسی بوو له هه له بجه و گه لیک بز قه زیه ی کوردستان و ئامالی کوردان کۆشابه و وه له گه ل کورد به ته واوی تیکه لی هه بوو، به راستی زۆریشی حق خستبووه سه ر کوردان، فه زل و هونه ری میجیر سۆن - که ده پا زده سا ل له کوردستاندا به جلی کورده وارییه وه مابوه وه و له پاشان بوو به حاکمی سیاسی کوردستانی جنووبی - پیاوه تی و ئەفکاری ئه و گه و ره تیکه یشتوو ه ی له با به ت کورده ستانه وه به یان کردوو ه. وه چەند ماده به کی سیاسی - که ئیمه ی کورد تی تی نه گه یشتبووین - ئاشکرای کردوو ه. جا من له وانه م بیرکرده وه و به واجیب و فه ریزه ی زه متی کورديه تی خۆزانی که له ئینگلیزییه وه وه ریگێر مه کوردی. تاکوو له هه موو کوردیک ئاشکرا بی که میجیر سۆن و دو قتور لیز چهنده بز وه ته نی خۆشه ویستمان کۆشاون و چهنده هه زیان له بێندی و به رزی و ئازادی کوردستان و سه ره بخۆبی کوردان کردوو ه. به خوسووس دو قتور لیز زۆر خۆشی له جاف و به گزاده هاتوو ه و گه لیک بز پێشکه وتن و ئازادی و مه نفعه تی جافی گه لیک ته قالا ی داوه و هه روه کوو له گه لیک جیگای ئه م سپاره دا به چاکی باسیان ده کا.

چەند نوکته یێکی زۆر گه و ره له م ئه سه ره دا یه که ئه و زاته خړی کردوونه وه، وه زۆر جار زانا و تیکه یشتوو ه کانی کورد، تیدا سه رگه ردان ببوون، وه چەند چاولیخ شان دنیکی مه سائیلی دیکه ش هه ن که له مه دا ئیستیفا ده یه کی ماده ی و مه عنه وی لی بکه یین.

مودیری مه ته به و مه جه لله ی زاری کرمانجی له رواندز

س.ح. حوسین حوزنی موکریانی

دوو سال له کوردستانی جنوبیدا

له دوکتور ج. م. لیز له کتیبی س. د. ف. س دا ده لیت: زور شت هه نه که بلیم، به لام نه مه نده ده لیم که کوردستان مولکیتکه به قهومیکی سهرکیش و مه غرور ناواکراوه، له موده تیکی گه لیک زوری وا که نایته زانین له گه ل عه ره ب شه ږده که ن.

کوردستانیک که خاکی کوردانه و کوردستانی پی ده لیتن، خودوودی نه و کوردستانه به سه رخاکی تورک و ئیران و عیراق دابهش ده کړی.

به راستی عه شیره تیکی زوری په وهندن؛ له وه ختی زستاندا دینه خاکی عیراق و له هاویندا ده چنه خاکی ئیران. چونکو ناوی سارد و گیای زور و له وه ږی چاکی هه یه.

تاکوو ئیران و تورک له گه ل ئیمه دوست بن و به خوشی رابویرن، زهره ریک به ئیمه نادری؛ به شه رتیکي هه ر میلله تیک له ژیر نه مری خو باندا رابگیرین و عادات و په وشت و خوویان لی تیک نه درئ. نه گه ر تورک وه یا ئیران کورده کان بکه نه ته ره فداري خو بان، بو عیراق چاک نییه و گه لیک زهره ر و خه ته ره. جار تیکی که عه راقمان به ردا، له بهر عه شیره تیکی کوردی ئیران بوو هه لمه تیانداینیه نییه و لنگیان دا سه رمان؛ دوو هم له بهر نه مه بوو که تورک خو بان خسته نیو کوردانه وه و ئیمه یان ده رکړد.

که سه فهر به ره و حه ربی عموومی ده ست پتکرا، ئیمه ته ه امان بوو که کوردستان به خینه ده ست خو مان؛ به لام چهند زابتیکی ئیمه نه یان هیتشت کورده کان بینینه ژیر په نجه وه.

ئیمه له بهر چنده چتیکي پتویست ده مانه ویست که کوردستان بکه یه حکومه تیکی (بافه ر) نیوه نازاد تیکی چاک، بو نه مه که پیش به حکومه ته کانی ده ورو پشت بگری. به یتینینه جی. وه بو نه وه که له شکر له وان بگیری و مه شقیان پی بکری، ئیمه چهند زابتیکی خو مانیان بو بنترین بو نه وه که بکه یه دلخوا زمان، بیتجگه له مه که حکومه تیک دروست که یه هه ر چنده کو شاین رتگای تیکی دیکه مان ده ست نه که وت به نا چاری نه وه مان کړد. بو به جی هینانی نه و فیکره که سیکی له کوردستاندا قابیلیه تی نه وه ی بوو بی که بکری ته هوکمدارو نه و فیکره کو مه گی بکا، شیخ مه حمود کو ری شیخ سه عید بوو. ئیمه ش له بهر نه وانه شیخ مه حمود مان کړده حاکم و ناومان لینی نا هوکمدار

و مه عاشتیکی زۆریشمان بۆ برییهوه.

میجیترنوتل له گهڵ چهند ئهفسهريكي ديكه ی بهریتانی بۆ ئهوهی که له کاروباری سیاسی و مۆلکیدا بن، ناردرا نه سلیمان.

چونکه ئیتمه له گهڵ شیخ مهحمود له مه نفعه تدا موافیق ببوین، هیچ ترسی ئهوه مان نه بوو که له ته کمانا خیانه ت بکا. وه له بهر ئهوه که ئیتمه و ئه و ڕێک که وتبووین له امیددا خیانه تی ئه ومان بیه نه ده گهرد. به هه موو جوړێک بۆ گه و ره بوونی کو شاین و به نازادی و سه ره به ستی خو شه ویستیمان کرد. وه بوولێکی که وه ری ده گرت، کردمانه سه ره پشک هه ر جوړێک دلخوازی بی، نازاده له خه رج کردنی دا.

شیخ مهحمود چونکه به ناکاو ده و له مه ند بوو و دراوێکی زۆری ده ست که وت، خود سه ری و مه غرووری پهیدا کرد. ئه وه بوو به سه به بی خو ی لی گوژانی شیخ مهحمود. په رده ی ده ماغی ته و انایی را گرتنی په روانه ی هه وائی نه بوو، به له ز ده ستی به فرین کرد و خو ی پی پانه گیرا. له خه یائی خویدا وای لی که دابۆه که بو ته حو کمداری کورده ستانی مو ته حید «یه کیه تی» هه موو کورده ستان ره عیه ته و ئه ویش پا دشا یێکی مو سه قیله .

چهند مانگیکی پی نه چوو که کو مه له یێکی زل له زاب تانی تورک چوونه کن شیخ مهحمود. له ده و رو پشستی کو بو نه وه. ئه ویش ئه وانی له وه زیفاتی حکو مه تدا دامه زراند، له نیو نیه ده وائی راندا جیگی ری کردن. وه له نیو عه سه که ری لیقی که له ژیر فه رمانده ی (فه رمانی) زاب تانی ئینگلیزیشدا بوون، کردینه مه ئموور.

ئهو زاب تانه له گهڵ شیخ مهحمود سو تندیان بۆ یه ک خو ارد بوو که پێکه وه بکو شن هه تا حکو مه تی بریتانیا له نیو لاده بن.

وابوو که شیخ مهحمود له نیو هه موو کورده ستاندا خو شه ویست بی، له بهر زو لم و ئه زی به ت و ئی سه تبادی هه موو کورده ستان نه فره تیان لی ده کرد؛ بیجگه له چهند که سیکی - که نو که ری بوون - که سیکی دی که حه زیان لیتی نه ده کرد. له گهڵ ئه وه ش هه موو که س لیتی ده ترسان. له بهر ئه زی به ت و نازاری نه یان ده توانی لیتی جو ی بنه وه. هه می شه نفووسی ده ره وه ی و قسه ی په وابوو.

شیخ مهحمود چونکه له بنه ماله ی به رزه فحیان بوو، هه موو کورده تکی ش وابه سته ی بوون، به و مونا سه به ته وه ببوه سه ردارێکی گه و ره و کور دیش هه موویان له دیندا نه پڑاون و پوخته نین و گه لی که ساده زو و خه له تا و و فریو خوژن. هه رکه سی که بی ت و بلتی من شیخ، زو و با وه ری پی ده که ن و خو ی له ده ست ده نین.

شیخ مه‌حمود ئەو پیاوانەى لە ژێر فەرماندەیدا بوون، هەموو نۆکەرى جووت بەندەى خۆى و خزمانى بوون. بەلام عەشیرەتە ڕەوندەکان بەهێندیان نەدەزانی نەدەکەوتنە ژێر فەرمانیەوه و حەزیشیان بەبەلەندبوونی نەدەکرد. شیخ مه‌حمود لەوه ناگادارى که پەیدا کرد، وه تیگەبەشت کەوانە، لەسەر خۆى فەرزکرد چتێکى وابکا، خۆى بەو ڕەوندانە بناسى. وه بۆگەبەشتن بەئومیدێک که حوکمدارىیە - بیانخاتە ژێر پەنجەوه وه هیزتێکى چاکیان پى پەیداکا.

شیخ مه‌حمود گەلیک کۆشا که بیناسن و بەحوکمدارى بزائن، وه بۆ خستنى ئەو ڕەوندانە تەقەلای دا. هەتا زۆر کەسى خستنه دەست و حوکمدارى خۆى پى قبول کردن. لە سالى ١٩١٧ هەتا ١٩١٩ م. لە کوردستاندا گرانیێکى قورس بوو. لە قەزای پێنجوتین و شیمالى سلیمانى عەسکەرى عرووس بەسەریدا هاتبوو هەمووی وێران کردبوو. لەشکری تورکانیش دەغل و دانى نەهێشتبوو. عەشیرەت لەبەر هەژاری و دەست تەنگى ڕێک کەوتن که بۆ پوول دەست خستن، ببە یەک قسە و لەگەڵ شیخ مه‌حمود پێک بێن. ئەو ژيانە ناچارى کردن که حوکمدارى شیخ مه‌حمود پەسند بکەن و بکەونه ژێر فەرمانیەوه.

شیخ مه‌حمود چەندەى چاوپراو (پروبووانە) ی دەکرد که کوردستان بکاتە یەکیک و حکومەتێکى ئازادى تیدا ڕێک خا بەمۆستەقیلى بیانژینیێت لە ئەهالیدا بزوتنەوه پێک دیار نەدەبوو، هەرچەندە دەکۆشا ئەسەرێک لە میلەت خۆیان نەدەبوو. بناغەى ئازادى لەو دەمەدا نەبوو، سەر بەستى نەدەکەوتە بەرچاوان. لەبەر دۆژمنى خۆى و نەیارى دێهاتى لەگەڵ شارستانی و شارستانی لەگەڵ دێهاتییه‌وه تۆلە ئەستاندەوهى کۆن لە یەکتر، چى بوونى قەومییەت و میلەت بزر بوو. لەبەر لێک دوان و خراپى کردنى یەکتر، نەدەپەرژانە سەر ئەمە پێکەوه ئێتحد بکەن. بەلام بوونى یەکەتى و ئێستىقالى کوردستان لەو زابت و مەئموورانە ڕووى داو کەوتە کارەوه که کورد بوون لەکن تورکەکان بوون و بێکار مابوونەوه. ئەوانە کەوتبوونە هێنانە پێش فیکرى ئێستىقلال و ئازادى.

ئەهالى چونکو لە دلخوازى ئێمەیان نەدەزانی وه لە خەيالى ئێمە ئاگادار نەبوون که ئێمە چەند چتێکى چاکمان بەدەستەوه بوو بۆ کوردستانی بەجى بێنین، ئەو بى ناگادارى و نەزانیه‌ى بووبە سەبەبى کۆمەگ و یاریدەدانى شیخ مه‌حمود. وه ئەوانەى لە کوردستاندا باوەریان بەئینگلیز کردبوو وه لە حەقى ئینگلیزدا ئیعتیما دیان پەیدا کردبوو، بەمە که

ئینگلیز لەبەر بێ تەدارەکی و ئەسباب ڕێک نەکەوتن، وە هەندێک چتی دەست بەجێی
 کە ڕوویدا بوو لە سالی ١٩١٨ دا کەرکوکیان بەردا و گەڕانەووە تکریت. کوردەکان وایان
 زانی کە ئێمە بەیەکجاری ڕۆشتین. ئەوێبوو بە سەبەبی بێ ئیعتیمادی کوردەکان وە باوەڕ
 پێ نەهاتیان بەئینگلیز.

لە مانگی مایسی ١٩١٨ دا بوو کە ئێمە کەرکووکمان گرت. تورکیش هەموو
 کوردستانی جنووبی بەردابوو و لێی دەرکەوتبوو. کە ئێمە گەڕانەووە کەرکووک، هەموو
 شێخەکانی کوردستان لە گەڵ گەورەکان پیشوازیان کردین.

شێخ مەحمودیش پیاوانی هەلبژێردراوی خۆی ناردە کێمان، بەخێرهاتنیان کردین.
 وەختێکی ئێمە لە کەرکووک دەرکەوتبووین و گەڕابووینەووە پاشی، وە کەرکووک کەوتبوو
 ژێر دەستی تورکەکان، چەند پیاویک کە لە گەڵ ئێمە کەوتبوون، تورکەکان گرتبوونیان لە
 بەنددا بوون. ئەو دەرکەوتنە ئێمە لە کەرکووک بوو بە سەبەبی زەرەر و زیانیکی بێ
 ژمار. ئەما لە دەست ئێمەدا نەبوو، ناچاری پێ کردین کە ئەو گەڕانەووە ئیختیار کەین.

ئێستاش ئەو عەشیرەتانەی کە فیکریان هەبوو لە گەڵ ئێمە ڕێک کەون، یان لە گەڵ شێخ
 مەحمود دەست پێک بگرن، وە ئەو عەشیرەتانەی باوەڕیان کردبوو کە ئینگلیز دەمێنێت و
 بپوون بە هەواخواهی ئینگلیز، کە ئینگلیز دەرچوون گەڕاوێ پاشەووە، ئەوانە گوتیان کە
 ڕۆشت و ناگەرێتەووە. لە وەو و فیکریان گۆڕی و بەجاریک بوون بە هەواخواهی شێخ
 مەحمود و کەوتنە ژێر فەرمانییەووە.

شێخ مەحمود بە چاوەڕوانی ئێستای قووڵاڵ قووڵاڵی تەواوی دەست خستبوو؛ لەشکری
 زیاد بپوو. لە مانگی شوباتدا خۆی دەنواند و نمایشی دەکرد وە هێزێ پەیدا کردبوو ڕۆژ
 بە ڕۆژ قورس دەبوو. کە لەو وەردبووینەووە ناچارماین بێجگە لەمە کە شێخ مەحمود
 بخەینەووە دەست خۆمان، چارەپە کمان دەست نەکەوت؛ کەوتینە ڕا و تەدبیری ئەو.

لە مانگی مارتدا مەندوبی سامی لە بەغدا جەمعییە تێکی لە ئینگلیزەکان دامەزراند.
 ئەوانیش لە ژێر چاودێری خۆیدا «کارمان لیچمان» و «میجیترسۆن» و «میجیترنویل» و
 چەند کەسیکی مەئموورانی ئینگلیز کۆکرانەووە و لە چۆنیەتی کوردستان و شێخ مەحمود
 دوان. لە پاش گەلیک گفتوگۆ ڕێک کەوتن هەموو لەسەر ئەمە قەراریان دا کە میجەر سۆن
 لەباتی میجیر نویل بچیتە سلیمانی و لە جێگای ئەودا سیاسەت بگێڕێ؛ بە هەموو
 جۆریک بۆ ئەمە بکۆشیت کە زۆر بەنەرمی قووڵاڵی شێخ مەحمود کەم بکا و لێکیان

بلاوکاتهوه؛ به شه رتیک هه تا له دهست بێ به ئاشکرا شوێش پیدای نهکا. به لām له ژێرهوه به گزیه کیان داکا و تهره قه یان بخاته نێوانی. یه کیک لهو ته دبیرانه ئهمه بوو که شاری هه له بجه و عه شیره تی جاف له حوکمه تی شیخ مه حموود جوێ کریتته وه؛ له ژێر گهرانی نایب حاکم سیاسه تدا بێ. ئه ویش له ژێر ئیداره ی حاکمی سلیمانی، میجه رسۆندا بیتی، ئه و ئیداره یان بکا. ئه من - که دوکتور لیزم - ئینتیخاب کرام که بیه نایب حاکم سیاسی میجه رسۆن له هه له بجه.

بو پیکه یانی ئه و وه زیفه تازه له مانگی مارتدا له جبهه له حه مرینه وه که و قه ری. لهو وه زیفه یه دا مومکین بوو که به زۆر زوویی قابلییه تیکی چاک دهست که وێ، که شیخ مه حموود بێ دهست که یین وه قووه تی لاههرین و بیخه یین. وه مومکینیش بوو به که م زه مانیک سلیمانی له دهست ده یین. کوردستانی جنووبی به رده یین و هه لێین.

که له جبهه له حه مرینه وه ری که و تم و گه یشته کفری، ته ماشام کرد عه شیره تی جاف له گه رمین بوون که زستان لێی ده بوون. چهند رۆژیک له نێویاندا مامه وه. چهند سه رکۆمارانی عه شیره تم کۆکرده وه. له پیشدا که هه واداری شیخ مه حموود بوون، کردمه ته ره فدارێ خۆمان و هه ریه ک له وانه مه عاشیکم بو گرتدان و کردمه جیره خۆر. به و جوړه ئه وانه م خسته دهست. به لām ئه و مه عاشم له حکومه تی به ریتانی نه دا، به لکو له مه عاشی شیخ مه حموودمان که م کرده وه و دامان به وانه. هینده ی مه عاشی شیخ مه حموودمان هینا خوارێ هینده شمان دا به و گه وری عه شیره تانه دابهش کردن. ئه وه یه که م عه لامه تیک بوو که سیاسه ت وه چهرخا و ئه حواله پرووی له گۆران کرد. چونکه له پیشدا ئه وان مه عاشخۆری شیخ مه حموود بوون؛ ئه مجا بوون به مه عاشخۆری ئیمه. وه له پیشدا پیاوی شیخ مه حموود بوون و خزه تیان ده کرد، ئه مجا بوونه پیاوی ئیمه. وه له پیشدا شیخ مه حموود ئه و نه ده دراوی وه رده گرت، ئه مجا لێی که م کرا. به و جوړه هه موو گه وره کانی جاف له گه لم بوون به یه ک. له کفریه وه حازر بووم بجه هه له بجه. هه موویان سواربوون و له گه لم هاتن بوون به ها وه لم.

چۆنیه تی عه شیره تی جاف و زهوی و خاکیان وه مه وقیعی جوغرافی چۆنیه تی جاف چونکه له باب و باپیریانه وه له گه له به رزه نهجه بییه کان دوژمنایه تبیان له نێودا بوو، به مه که حکومه ت وه قووه ت که و ته دهست شیخ مه حموود گه لیک دلگیر بوون.

شاری ههله بجه جیگاییکه که وتۆته نیتو باغ و باغچه ییکى زۆر خوشه وه. له دۆلێكى
شاره زووردا دێییکه نزیك به هزار مالتیک ده بێ. دوو خانووبه رهی دوو سێ نهۆمى زۆر
بلند و خوشی تیدایه؛ یه کێک هى عوسمان پاشا و دووهم هى مهحمود پاشای جافه.

شاره زوور جیگاییکه سالتى دوو جار جافى پێدا دیت و ده چى. جارێک له به هاردا
عه شیره تى جاف که ده چنه کوستان مانگیکی تهواو، وه له پاییزیش مانگیک که ده چنه
خودوودى ئێران و ده گهرینه وه کفرى و ئه وه دور و پشته پر له چادر ده بن. مودده تیک ههتا
کێوانى بانه و سه قز داده پۆشن. به به هاردا مانگیک وه له پاییزیشدا له وه هموو چیا و
دهشت و دۆڵانه دا باله ی مه ر و بز و فیه تى شوان و دهنگى بێرى و حيله ی ئه سپ و بۆر ه ی
گا دیته بیستن.

ژبانی ره وه ندان له فیکر و خه یال ئازاد و له تیکه یشتندا به ئاسانى په سند ده کړین. بز
ئه وانه ئه سپیکی خوش ره و ی زرنگ و چه ک و دوو تفه نگیکی زۆر چاکیان له هه موو
چتیک خوشتر ده و ئ وه به چاکترى ده زانن. ره وه نده کان خویان له دانیشته وه [کان]
به گه وره تر ده زانن و له کنیان ئه وه ی ره وه ند نه بى به که متری ده ژمێرن. ئه وانه ی له دپهات
داده نیشن، پێیان ده لێن گۆران و به ره وه نده کانیش ده لێن کورد؛ به راستیش که میک لێک
جوین.

وادى شاره زوور له شمالی شه رقیه وه ده بیته سنوورى کێوى هه ورامان. ئه و کێوه، نزیك
دوو هه زار تا سێ هه زار گه ز بلینده. درێژى ئه و کێوه ده بیته خودو ی ئێران. له هه ردوو
لای ئه و کێوه عه شیره تیکى قورسى کێوى شه رکهرى تیدایه. له دپهاته کانی ئه و کێوه دا
زۆرن. دپهاته کانیش له نیتو دۆل و ده ره و تهنگى ئه و کێوه دان. له هه رلاییکه وه دۆل ده ست
به گوشادى ده کا، روو به پانایی فره ده بیته وه. به باغ و باغچه و بیستانیان جوان کردووه.
به دارى سیو و قه یسى و هه لئوچه و خو خ و هه رمى و تری و گیلās و هه ناریان
پازاندۆته وه.

عه شیره تى هه ورامان له کورد که میک دوورن؛ چونکو به زبانیك قسه ده که ن که کورد
به ئه زبیه تى ده گهن. ئه وانه هه موو وه ختیک له گه ل تورک چۆن بوون، به چ جوړیکیان
به سه ر بردووه، له گه ل ئیمه ش هه ره هان. ئه و پیاوانه دوو به شن: یه کێک جافسان؛ دووهم
مهحمود خان دزلى. ئه و دوو عه شیره تانه ش یه کێک له لای عیراقه وه یه و دووهم له لای
ئێرانه. به لام حکومه تى ئێران له هیچ ده میکدا ئه وانی نه خسته و ته ژیر په نجه وه و
حوکمدارى به سه ریاندا نه کردووه؛ چونکه هه م ئازان و هه م جیگایان سه خته. که من له

کفرییه وه ده هاتم و نزیک به ههله بجه بووم، که ته ماشام کرد سهد سوار جاف و به گزاده هاتنه پیشوازیم. که گه یستمه ههله بجه، بۆ ناسین میان برده خزمهت «عه دله خانم» که ببوو ژنی عوسمان پاشا.

«عه دله خانم» له بهر ئه خلاقێ چاکی و گه وه یی، هه موو کوردستانی جنوبی لیتی ده ترسا، وه به گه وه رهشیان راده گرت و ئیحترامیان ده گرت و له هه موو کاریدا قسه ی ره و ابوو. ئه و ژنه که مێتیک کورته بالایی نازک به دهن بوو. له گه له ئه وهش زۆر به هیز و زه بر به ده ست بوو. گه لێک جوان و قه شه نگ و دلروبا رێک که وتوو بوو. خه ت و خا له و چاوی ره شی بێ سورمه ی ئیزهاری قووه تی باتینی ده کرد. بۆ دلکیشان به یه ک جار دیتن دلای ده رفاند، به گریشمه یه ک پیاوی ئه سیر ده کرد. له چاوپێکه وتنیا وا ده که وته به رچا و که ژنیکی زۆر به ده عیه و ته شه خوسه و توند و به هه ییه ته. هه موو بزوتنی له پیاویکی دلیر ده چوو؛ به لām که پێده که نی، رهنگی ژنی و خودی ژنایه تی لیتی وه در ده که وت. که من ئه وه م دی به شیتست سا له گه یشتبوو. به لām له به رچا و نمودی لی نه بوو، واده زاندره له چل سا له گچه تره. له رهنگ و دره خسانی سه ری کو لمه و رووی وه ژنه فه رهنگی پارسی ده چوو. بۆ جوانی و قه شه نگ پهرچه م و زولف و ئه گریجه و پرچه سه ری رهش و راست و درێژ و بێ عه یب بوو. له پاش دوو سا لێک که رۆیشتم و گه رامه وه هه له بجه، که دیم له نه خۆشی رزگار ببوو. توو که سه ری له نزیک گوشت به هه شتییه کی ئه چنیک ده ستی به سپی بوون کردوه بۆ ئه وه سه رسامی کردم. به گزاده کانی جاف له و ده مه دا ببونه دوو له ت: ئه حمه د به گ و عیززه ت به گ له گه له عه دله خا ندها ببونه یه ک. حامید به گ کوری عوسمان پاشا - که له ژنیکی دیکه بوو - له گه له داوود به گ و به گزاده کانی دیکه ببوون به یه کیکی. شیخ مه حمود له نیوان ناخۆشی و یه کنه بوونی ئه وان، که لیتی بۆ هه له که وت بۆ کو ششی هیندیکیان وه عه دی دا به حامید به گ و کردییه هه وادار و خستییه لای خۆیه وه. حامید به گ چونکو له گه له عه شیره تی هه ورامان خزمایه تییه کی له ژنه وه هه بوو، هیزیکی ته و او و ده ستیکی درێژی هه بوو. شیخ مه حمود، حامید به گی به هه موو قووه تییه وه خسته ده ست خۆی. عه شیره تی جاف که ده چونه کو تستان، خانم بێ قووه ت ده ماوه و حامید به گ به هیزتر ده بوو؛ چونکه هه ورامانییه کانیش خزمی بوون. جا که من چومه هه له بجه خانم و ها واله کانی، میان به چاکی قبو له کرد و ئه مری ئیمه یان گو تدار ده کرد. به لām که حامید به گم دی به ساردی و بێ ئیلتیفاتی قسه ی له گه له کردم، هینده رووی نه کردم به هینده ی نه زانیم.

له نهوالتی مانگی مایسدا هیچ چتیک پرووی نه‌دا. له‌و ده‌مه‌دا من هه‌موو ده‌ور و پشته‌ی شار و عه‌شایه‌ر گه‌رام. له‌گه‌ل گه‌وره و سه‌رکو‌مارانی عه‌شیره‌ت یه‌کترمان دی، بووینه ناسراو. له‌ زۆر شتدا ریک که‌وتین له‌ولا شه‌وه‌ میت‌جهر سو‌ن له‌ سلیمانی‌دا ده‌کو‌شا که‌ به‌چاکی سیاسه‌تی خو‌ی ته‌عقیب بکا. له‌وده‌مه‌دا که‌ ئیمه‌ وامانده‌رانی که‌ شیخ مه‌حموود زۆر به‌قووه‌ت و زل بووه‌، ته‌مای رزگاری و نازادی کوردستانی ده‌کرد. به‌لام ئیمه‌ به‌مه‌ که‌ عه‌دله‌ خانمان لیتی جو‌ی کرده‌وه‌، شیخ مه‌حموود نه‌وه‌نده‌ سست و بی‌قووه‌ت بوو. نه‌ده‌یتوانی بزو‌ی، نه‌ده‌شیا کاریک بکا.

شیخ مه‌حموود له‌ کو‌شش و تالوکه‌ی خو‌رزگارکردن و نازادیدا بوو، که‌ میت‌جهر سو‌ن سیاسه‌تی خو‌ی به‌کار ده‌برد و ئیمه‌ش خه‌ریکی نه‌وه‌ بووین که‌ شیخ مه‌حموود چه‌نده‌ قووه‌تی پی‌ بدری و هه‌رچه‌نده‌ به‌هێزبی نه‌توانی خو‌ی نازادکا.

له‌ یه‌کی مانگی مایسدا له‌ مودیری خو‌له‌مبار ناگادار کرام که‌ مه‌حموود خانی دزلی به‌ سه‌د سواری هه‌ورامانه‌وه‌ به‌نیه‌تی دیتنی شیخ مه‌حموود ته‌مای چوونی هه‌یه‌، به‌چیته‌ سلیمانی وه‌ له‌ سنووره‌وه‌ ده‌ربازبوو. منیش ده‌مزانی که‌ مه‌حموود خان دراوی له‌ شیخ مه‌حموود وه‌رگرتووه‌ و جیرخو‌رتیتی. له‌به‌رئه‌مه‌ منیش کو‌شام که‌ نه‌هیت‌لم بگاته‌ شیخ مه‌حموود و بی‌بینی و ده‌ستیان لیک گیریی.

ئه‌من له‌وده‌مه‌دا په‌نجای سواری لیفیم هه‌بوو، خستوومنه‌ ژیر فه‌رمانده‌ی «سدقی به‌گی جافه‌» وه‌. که‌ نه‌فسه‌ریکی زاب‌تی تو‌رکان بوو له‌پیشدا. بو‌چووینه‌ خو‌لمبار و پیم‌گوت که‌ خو‌ی و سواره‌کانی سازکا. نه‌منیش نه‌حمه‌د به‌گی جاف و په‌نجای سواره‌که‌م هه‌لگرت و که‌وتنه‌ ری.

مه‌حموود خانی دزلی وانه‌بوو به‌دو‌ستایه‌تی به‌چیته‌ سلیمانی؛ ته‌مای شو‌رش و تیکدانی هه‌بوو، وه‌ نه‌منیش له‌سه‌ر نه‌مه‌ نه‌بووم که‌ به‌گژیدا به‌چم؛ چونکه‌ له‌ سواره‌کانی جاف قووه‌تییکی وام نه‌بوو که‌ بتوانم به‌راه‌ری بکه‌م. چونکه‌ نه‌و له‌شکرکی زۆر نازای پی‌ بوو جیگاشی له‌سه‌ر کی‌تو‌کی گه‌لیک بل‌ند و سه‌خت بوو. سواره‌کانی من نا‌پوخته‌ و خاو و مه‌شق پینه‌کراو و فنوونی شه‌ر نه‌زان بوون. به‌و له‌شکره‌ که‌مه‌ی «لیفی» یه‌وه‌ له‌گه‌ل عه‌شیره‌تییکی بی‌ ترس و در‌نده‌ی کی‌وی - که‌ هه‌ریه‌ک پل‌نگییکی چیا‌یی بوون - شه‌رکردن و به‌گژیانداچوون و هه‌لمه‌ت بردنه‌ سه‌ریانم به‌چاک نه‌ده‌زانی، به‌لکو‌ له‌ به‌راه‌ری نه‌وان بزوو‌تن قابیل نه‌بوو.

که له و حاله دا وردېوومه وه ته ماشام کړد، چاره یې کم له مه چاکتر پیدا نه کړد که بخوځم بچمه کنى و قسه ی له گه ل بکهم. به لکوو له فیکری خرابی بگټېرمه وه پاش. بوته وه پیاوړتیا وریام به ولام نارده کنى که حه زده کهم چاوم پټ بکه وئ و دوو سئ قسه ی له گه لدا بکهم. مه محمود خانیش بو چا خوارنده وه میوانی کړدم.

مه محمود خان پیاوړتیا زل و به هیکل و گه وړه بوو. له نیتو چاوانیدا نیشانه ی زرنګى و ټیگه یشت و وریایى ديار نه بوو؛ به نه زانى ټیگه یشتم. پیاوه کانی هم مو بلند بالا و زل بوون؛ به لام گه لیک وه حشى بوون. به کومه له له دورى من کوونونه وه؛ ته ماشای منیان ده کړد. به یه کتریان دهوت که نه و پیاوه فره نگییه. چى به یهک له گه لیان سرته ی ده کړد. به چاوړتیا عه جایبه وه له من ده فکرین. پیاوه کانی هم مو زل و به شکل و به تفهنگى ماهوزهرى تورک و فیشه که وه رازابونه وه. گه لیک به هییهت و جوان و رټک که و ته و به نه ندام بوون. له بهر نه مه که کورد ره وشتیان وایه له کاتى چا خوارنده وه دا له سیاست و مه مله که تدارى نادوین، هر له نه ده بیات و مه جلیس خو شکردن قسه ده کهن، نه منیش له سهر ره وشتى کوردان له مه سایلې سیاسى نه دوام؛ ده ستان به گه مه و پټکه نین کړد، وه له چتى دیکه باس ده کړا. مه محمود خانى دزلى هر له دانیشتمه وه هه تا هه ستانم چاوى له من نه قووچاند. هر به وردى چاوى ټیم بریوو. به هم مو به ده نمیدا ده روانى. نه منیش به جوړتیا سهراسیمه وه ته ماشای نوم ده کړد که من ته نها پیاوړتیا نینگلیزیم؛ چوڼ که و تمه نیتو نه وانه وه. به چ جوړتیک ده توان [ده توانم] کو ششتیا و ابکهم نه وان له فیکرتیا تیدان وه پاشیان بخم. وه به چ رهنګ و ده سسیه یهک خوشمیان له نیتو رزگارکهم. به و خدیا له وه هر ته ماشای مه محمود خان و نوکهره کانیم ده کړد و بیرم لى ده کړده وه.

که چا خوراه ده ستم به گوتنى سیاست کړد. رووم له مه محمود خان کړد، به یهک جاره وتم که حکومتى به ریتانیا ته ماشای له شکرى پر چه کى نیتو ی کړد، ټیگه یشت که لم رټگایه دا رابردنتان بو هه لمت بردن په لاماریتیا زور زله. ته مای چتیا و چاکتان نه کړدووه. نه وده یش به به غدا راگه یشتووه که تو بهم هم مو چهک و ناله ته وه هه لمتیا کیان به ده سته وده یه. نیتمه به غدامان له وده ش ناگادار کړدووه که به ته مای چى هاتوون.

مه محمود خان له و قسانه که و ته بیره وه؛ له چوونه سلیمانى په شیمان بووه وه و له هم مو فیکرتیکدا له گه لم رټک که و ته. له سهر نه مه قهرارمان دا بگه رټته وه جیى خو ی و

له شکره که شی بلاوکاته وه. [وه] جارێکی تر نه که وێته ههولێ چونه سلیمانی. وه نه گهر ته مای کرد بچیتته سلیمانی، له من ئیزن وه گریت. نه گهر پێم خوش بوو، نه و جا بڕوا؛ وه نه گهر نا، نه چێ. که گه لێک لهو جوژه قسانه مان کرد، دهستی یه کترمان کوشی و لێک جوێ بووینه وه. مهحمود خان به رهو جێگای خوێ گه رایه وه. نه منیش چوممه «خوله مبار»، له وه ناسوده بووم که مهحمود خان بیزوێ.

لهو مهسه له شه وێک به سه رداچوو، سدقی به گ به گولله بریندار کرا. له وه دا گه لێک کو شام نه مزانی که کێ برینداری کرد و له کوشتنی نه و دا چ قازانجێک پوو نه دا. مهحمود خان رویشتبوو. که سیک له گه ل ئیته نه یار بوايه، له مهیداندا خه یال نه ده کرا. دیسان وام فیکر کرده وه که نهویان له باتی من کوشت. وایان زانیوه که من لهو جێگایه دا نووستووم؛ چۆن به گولله لێیان داوه. کوشتنی «سدقی به گ» بوو به په شتووی فیکرم. به لام له پاشان که بیستم و وه راستم گێرا. له سه ر نه مه بوو که من له گه ل په نجا سوار لیفی که ناردمه پیش مهحمود خان، له رێگا سدقی به گ به به گزاده یه کی جاف ده لێ که له گه ل مهحمود خانی دزلی که وتینه شه ره وه، بو ئیتمه و اچاکه تێپه رپن و بچینه لای مهحمود خان. نهو به گزادهش له وه دا له گه لی پێک نایێ. سدقی به گ پێی ده لێ که تو له ی نه وه ت لێ ده که مه وه. نهو به گزاده یه ش له به ره نه وه ی له ژیر فه رمانده و قسه ی سدقی به گدا بوو به عه شیره تیش لێی ده ترسا، به هیچ کلوجیک نهیده توانی به رابه ری بکا. به ناچاری شه وێ ده چیتته جێگا خه و ی به گولله یه ک ده یکوژێ.

بو سه بنی منیش گه رامه وه هه له بجه. به لام هه موو نه هالی سلیمانی و ده ورو پشتیانم له وه ناگادار کرد که له شکری مهحمود خانم بلاو کرده وه و له گه لی پێک که وتووم و جارێکی دیکه به بی نه مری من نابزویتته وه و منیش به وه که له گه لی پێک هاتووم، با وه ریم کردبوو.

دوور و نزیکێ پێ نه چوو مه مه د عه لی جاف، مودیری خوله مبار لێی گێپرامه وه که مهحمود خانی دزلی به پێنج سه د سواری مه ریوان و پێنجوینه وه له سنوور هاته ئه م دیوه و به ته مای چوونی سلیمانی دیتته پیش. له رێگای شار باژێره وه ده روا تا کوو شار ده زوور پێ نه زانن. من ده سه ته جێ له زمکرد تلغرافیکم بو سلیمانی لێدا؛ ئه ما بی فانیده بوو، پێ رانه گه یشتن. نه گهر دوو روژ له وه پیش ناگادار بوو مایه، وه سلیمانی تێ بگه یاندا به، ده بوو که بو به رابه ری فریا بکه وتبا یه ن، وه بیانتوانیا یه خو ساز که ن. به لام نهو تیلغرافه

به دوو سئ سہ عات له پيش گه يشتني مه حمود خاندا گه يشته سليتماني. حکومت نه په رڼا کارسازي بکا و بو به رابهري چتيک ريک خا. که نه وه به سليتماني راگه يشت، ميتجه رسون به ئوتومبيل چوه به غدا، «ميتجه رگرين هاوس» بېوه وده کيلي. نه و پيش بو راگرتي مه حمود خان له شکر تيکي ليفي ريکخست و نارديه پيش مه حمود خان که نه هيلن بگاته سليتماني. نه و له شکره نه يتواني پيشي پي بگري؛ هه موو هه لاتن و گيران و بلا و بونه وه. مه حمود خان به قوه ته که يه وه چوه نيو شار؛ سليتماني که وه ته ده ست مه حمود خان. شيخ مه حمود له و هه موو که شمه که شه دا خوئ نه بزوت، به م فيکره که نه گهر مه حمود خان شکا و کار تيکي پي نه کرا، به ئيمه ده لي؛ نه گام لي نه بوو؛ نه ميتواني به رابهريان بکه م. که ليفي شکا و مه حمود خان برديه وه، شيخ مه حمود حوکمداره و به دلخوازي خوئ گه يشت. له بهر نه وه شيخ مه حمود به که نارگير و بيده ننگي به سه ري ده برد.

مه حمود خان هه موو زابته کاني ئينگليزي گرتن؛ له دائيره ي سياسته تا حه بسي کردن. تيلغرافي نيوان سليتماني و که رکوکيان پساند. ميتجر گرين هاوس پياويکي به قاقه زوه نار دېوه ده ره وه؛ ده ست مه حمود خان که وت و گيرا. هه موو ده وروپشتي ده ره وه گيرا بوو که که سيک نه چيته ده ره وه نه حوالتي سليتماني ناشکرا نه کړي.

شيخ مه حمود ده سته به جتي جاريدا که پادشاييکي نازادي کورد ستانه. نه و پياوانه ي هه واداري ئينگليز بوون، گرتني. مه حمود خان و پياوه کاني ده ستيان کرد به تالاني ميلله ت.

تيلغرافي نيوان هه له بجه و سليتمانيان له بير چو بوو که بېرن، به لام که وتېوه سه ر زه وي که ميک کاري ده کرد. نه گهر هه و چاک وشک بايه قسه ي پي ده کرا. به شه و که گوتم به ته لفونونه و گرت، ده ننگي ميتجه رگرين هاوسم که وه گوئ. که قسه م له گه لي کرد، هه موو سه ر به ووردي سليتماني تيگه ياندم، وه له وه دا ناگاداري پيده دام که به کيک له پياواني شيخ مه حمود که پاسه وانه؛ به وه ي زاني که له گه لي ئيمه قسه ده کا. به قونداغي تفه ننگ له مه کينه ي تليفونونه که ي دا و شکاندي. لبي نه گهر ا جاريکي ديکه قسه پيکه وه بکه ين. ده سته به جتي نه وه م به خانه قين راگه ياند. له و يشه وه به دوو روژ به غدايان ناگادار کرد.

من که و تمه ته قه لاي نه مه ي که سه ر به ريک بکه م به له ز کو مه کي بنيرمه سليتماني. به يار يده داني [عاده] خانم و عه لي به گ و نه حمه د به گ قاسيدم نارده نيو عه شيره تي

جافهوه که له شکرکی چاک له عه‌شایه‌ره‌کانی شاره‌زور کۆکریته‌وه و ئیمه که بچینه سلیمانی ناماده‌بن. رۆژیک به‌سه‌رچوو؛ نزیک سه‌دو په‌نج سوار ناماده‌بوون. ئەمنیش که‌وقه‌ رینگا که بچمه‌ شاره‌زور، بکۆشم سواری دیکه‌ش کۆکه‌مه‌وه. به‌ته‌ئه‌سسوف که ته‌ماشام کرد له دێیه‌ک [که] به «عه‌بابه‌لیی» ناوده‌برئ، له ژێر فه‌رمانده‌ی شیخ که‌ریدا گه‌لیک له‌شکر کۆبوونه‌وه که بچنه‌ سه‌ر هه‌له‌بجه و تالانی که‌ن؛ وه‌ ئه‌سبابی حکومه‌ت زه‌وت که‌ن.

ئەمن نه‌مویست [بینه] مایه‌ی فتنه و سه‌به‌بی وێرانی شار و په‌رێشانی ئه‌هالی. به‌ناچاری گه‌رامه‌وه هه‌له‌بجه که له خرابی و تالان کردنیان به‌پارێزم. به‌لام گه‌یشتمه‌ شار، بیست و چوار سه‌عات له نیو مائی خۆمدا خوم به‌گیراو، چاو پێ که‌وت. ده‌نگیک په‌یدا بوو که ئینگلیز له هه‌موو خاکی «میسوپوتامیا - عێراق» ده‌رده‌که‌وئ، عه‌شایه‌ری عه‌رب ته‌نگی «فاو» ی گرتوه‌وه. کورد وایان ده‌زانی که رینگای میسوپوتامیا له ته‌نگه‌ی فاو زیاتر چووین مومکین نییه. ئه‌گه‌ر ته‌نها پیاویک ئه‌و ته‌نگه‌ی گه‌له‌وی گرتبێ، نایه‌لیت له‌شکرێک تێپه‌ری. خه‌به‌ری چایخانه له رۆژ زیاتر ترس ده‌ده‌ن. له‌به‌رئه‌وه که چهند که‌سیک له خانه‌قینه‌وه هاتبوون و چاویان به‌عه‌سکه‌ر که‌وتبوو که دێن و ده‌چن وه‌ بار و گران باریان پێیه، له‌وه خه‌یال ده‌که‌ن ئه‌وانه هه‌مسو روو له هه‌لاتن؛ وه‌ ئینگلیز میسوپوتامیا به‌جاریک به‌رده‌ده‌ن.

شیخ مه‌حمود پیاوانی ناره‌ هه‌له‌بجه قاقه‌زی له حامید به‌گ نووسی کردیه‌هه‌ قایقام وه‌ ئالای کوردستانی بۆ نارد له سه‌رای حکومه‌تدا هه‌لیان دا. بۆ شیخ که‌ریم و پیاوه‌کانی ئه‌و جینگای خۆش کرد و دايمه‌زراندن؛ چونکه ته‌ره‌فداری شیخ مه‌حمود بوون. ئه‌و سه‌دوپه‌نج سوارانه‌ی که له‌کن من بوون گه‌رانه‌وه مائی خۆیان و بلاوه‌یان کردو هه‌مسو بوونه پیاوی حامید به‌گ. لیفی نه‌مابوو. ئەمنیش چاوه‌پێی عه‌شیره‌تی جاف بووم به‌هاوارمه‌وه بێن. له‌وده‌مه‌دا چهند که‌سیک خۆیان سازکردبوو ته‌مای تالان کردنی منیان هه‌بوو. هه‌رچه‌نده‌ خانم و به‌گزه‌ده‌ی ئه‌و له‌گه‌لم یه‌ک بوون ئه‌وانیش بێ ده‌سه‌لات بوون؛ هه‌تا له‌شکری جاف نه‌هاتبایه و قه‌وه‌تیان نه‌که‌وتبایه‌ته‌وه ده‌ست و نه‌ ده‌شیان یاریده‌م بده‌ن؛ چونکه له‌ هێز که‌وتبوون. عه‌لی به‌گ کورێ مه‌حمود پاشای جاف؛ به‌پازده پیاوی شه‌رکه‌روه هاتنه‌ کنم و منیش ده‌ تفه‌نگدارم بوو که به‌هه‌مسو ببوونه بیست و پێنج چه‌ک به‌ده‌ست. حامید به‌گ له نیو شاردا له چوارسه‌د که‌س زیاتر قه‌وه‌تی له ده‌ستدا بوو. ئه‌و پیاوانه‌ی ک حامید به‌گ له ده‌ور و پشتی مائی منی دانا‌بوون، په‌لاماریان نه‌ده‌دامت و

نەزىيە تىيان نەدەدام. رۆژ بەرۆژ بەو جۆرەم رادەبوار. رۆژى سىيەم، نىزىك ئىتوارە دەنگىكىم كەوتە گۆپۈە كە فرۆكە (طيارە) ھات. ھامىد بەگ و پىياوھەكانى بەدەور و پشتىمدا بىلاوبونەوہ. پىياوھەكانى مەن بانگى خۆشى و نەغزەى شادىيان بىلەند كىرد. كە تەماشام كىرد فرۆكە ھاتە سەر مالى مەن كىسەيەك نەخباراتى بۆ ھاویشتمە خوارى. مەنىش بەچالاكى لىنگەم دا نىتو ھەوشە و كىسەكەم ھەلگىرت. كە تەماشام كىرد نووسراوى مەندووب سامى بوو. نەمخوتىندەوہ بەپەلە خۆم سازكرد. ھەمىشە ئەسپىم زىنكراو و راگىرا بوو. سواربووم؛ چوومە دەشت فرۆكان كە لە دەرى شار بوو. نىشانەى تەيارەم بەفرۆكەوان نواند؛ ھەرچەندەم كىرد نەنىشت، بەلام لە بزووتندا دەستىكى لە نىتو فرۆكە دەرخست، بەدۆستايەتى پايوہشانە و تىپەرى. مەنىش لەوہ زۆر دلىگىر بووم و گەرامەوہ مالى.

لە گەرانەوہدا ھامىد بەگەم دى. تەماشام كىرد زۆر روو خۆشە و بەپىكەنىنەوہ قەسەى لەگەل كىردم. مەنىش پىكەنىم. قەسەكردنى ھامىد بەگ بۆ ئەمە بوو كە تىبگا ئەو فرۆكە بۆچ ھاتبوو. دوومە بۆ زانىنى ھەوادىس و قاقەزىك [كە] فرۆكە بۆى فرىدام. بەلام بەراستى مەندووب سامى خراپترىن ھەوادىسى دونىايى نووسىبوو. كە گەرامەوہ مالى قاقەزەكەى مەندووب سامىم خوتىندەوہ تىپىدا نووسرا بوو كە؛ «قووەتپىكى زۆرى ئىتمە چوو بووہ كەركووك شكا و بەپەرەشەنى بىلاوبۆوہ. كەرىم فەتاح بەگ و پىياوانى شىخ مەحمود لە «قەرەھەنجىر» گەشىستە قووەتى ئىنگلىز؛ ھەمويان كوشتن و فەوتاندنىان. ئىستاش لەشكرىكى زۆرمان لە كەركووك كۆكردۆتەوہ، وە لە كۆكردنەوہ دابىن. بەلام كە كۆپوہ يا نەبووہ، دەكۆشەن بۆ كۆكردنەوہ، وە دەيانئىترىنە سلىمانى. وە ئەگەر ناتوانى لە ھەلەبجە خۆت راگرى و دانىشى، بەجۆرىك خۆت رىزگار كە، بچۆ بۆ خانەقەين.

ئەو شەو و رۆژىكى دىكەش بەبىدەنگى بەسەرچوو. رۆژى دوومە دىسان كەوتنە ھەولتى تالانكردىم. لە كۆمەكى ناردنى جاف بى خەبەر مام. نەمدەزانى دىن يا نايەن. كەوتقە سەر ئەمە كە تارىكى شەو بەسەر داھات، روو لە ھەلاتن كەم؛ چونكو ترس و لەرز زۆر بوو. وەخت بەپىچ و پەشىوى ديار دەكرد. ئىلچى شىخ مەحمود ھەمىشە لە ھاتووچووندا بوون. ئالائى شىخ مەحمود لە ھەموو جىگايەكدا بىلەند كرابوو. ھامىد بەگ بەلەز لە رىكخستەن و كۆششدا بوو. ئەو ئىلچىيانە بەھەموو كەسىيان راگەياندىبوو كە ئەمشەو مەحمودخان دزلى لە رىگادايە بگاتە ھەلەبجە؛ بەزىندووىى يان بەمردووىى مەن بگىرت و بۆ شىخ مەحمودم بنىرت. بەلام ئەو خەبەرە لە ھامىد بەگ خۆش نەدەھات؛ چونكو مالى مەنىان بۆ خويان دانابوو. ئەگەر مەحمود خان بەھاتبايە ھامىد بەگ چى دەست نەدەكەوت.

حامید به گ له بهر ابر مه محمود خاندا نمودیکی نه بوو. مه محمود خان و شیخ که ریم و پیاوه کانی هم مو زل و نه ستور و نازا و به قووه ت و شه رکه ر بوون.

حامید به گ نهو رژه قهراری دابو له پیش گه یشتی مه محمود خاندا من تالان کا، نه هیلتیت بۆ مه محمود خان بی. نه منیش قهرارم دابو به هر جوریک بی له چنگیان دهره یم و خور زگار کم. لهو ده مه دا فیکریکی سیاسیم هاته وه بیر که بی که م. گرم قاقه زیکی نوو سراوم له گهل بالگه یه ک خسته نیو پاکه ته وه نارد مه کن «عه دله خانم» و رامسپارد که بیداته دوو سواری چوست و توند؛ به ته نهایی بچه دهری شار؛ دوو سه عاتیک دوور که ونه وه. له ولاره نهو پاکه ته به ده سته وه بگرن به لینگدان پروو به ده له بجه بگه رینه وه. هر به ریف کوت نه سپ به زین هتا ده گنه کنم و بیده نه ده ستم.

«عه دله» خانم به راستی و دل سوژی نهو کاره ی بۆ ریک خستم، وه به چاکی به جیتی هینا. نیمه ش به دلخوازی خومان گه یشتین که نهو پیاوانه به تالوکه پاکه ته که یان بۆ هینام. که منیش قاقه زی نوو سراوی خوم تی خستبوو که له ویدا نوو سیبووم. که پاکه ته کم کرده وه به نوکه ره کانی خوم گوت که نیستاکه هشت ته یاره مان بۆ دین که کو مه کیمان بکه ن. هه واخواهانه کانی نیمه گه لیک شاد و دلخوش بوون. به په نهانی نهو قسه یان به شاردا بلاو کرده وه، وه هم مو ته ره فداره کاغان شادمانیان تی که وت.

من گوتم که له ده شتی هه له بجه دا جیگاهه کی وا نییه هه شت فرۆکه ی لی بنیشیته وه. ده بی چند ره نجبه ریک به داروبگرین؛ پاچ و پتمه ره و قولنگیان بده نیی جیگاه فرۆکان راست بکه ن. بۆ نه وه پیاوه کانی خوم نارد پیاویان به مز گرتن و نه وانیشیان له گهل چوون ده ستیان به کارکردن کرد. نه منیش سی هزار روپیه دراوم هه بوو. بیست و هه وت هه زاری قاقه زی نوت و سی هه زاریش پولی هیند بوو. نهو بیست و هه وت هه زاره کم له نیو قاسه سندوقی پولادا سووتاند و سی هه زاره که شم به سه ر ره نجبه ر و نوکه راندا بلاو کرده وه.

به لام من که جاری هاتنه فرۆکه م کیشا، پیاوه کانی حامید به گ له ده ور و پشتی خانوی من دانیشتبوون و منیان ده وره دابو که تالانم بکه ن و له هم مو لاییکمه وه توپیان دابه ستبوو که ها نیستا یا ده میکی تر په لامارم بده نی. نهو جاره ده ور و پشتیان به ره لالا کردم و کشانه وه. من که نه وه م زانی که که سی کم له ده وره نه ماوه، جوابم له عه لی به گ و نه حمه د به گ نارد، هاتنه کنم. یتیم گوتن نه وانه که چوونه مه یدانی فرۆکان کارده که ن، کوردن؛ سه ره رشتی کردنیان پیوسته؛ چونکو نازانن به چاکی زهویه که ریک که ن. بۆ

خوم دهم له گه لیان خه ریک ده بېم و پټیان نیشان ددهم که زور به له ز باشی چاک بکه ن. نه م نه م هم گوت و سوار بووم. نه حمده به گ و عه لی به گ به بیست سواره وه له گه لم که و تن، چوینه ده شتی فرۆکان. نه ختیګ سهر پهر شتیم کردن و به به هانه ی سهر ناو، روو به خانه قین نه سپم به زاند.

له و دهمده به حامید به گیان را گه یاند که نه وه هه موو فروفیل بوو له ته کیان تا کردی که خوی پژگار کا. به لام نه و چاخه من دوو ساعات له شار دور که و تېوومه وه. حمید به گ نه یکرد بکه و یتته دووم؛ چووه سهر مال تالان کردن. چونکو مه جه ریکی پولا له مالتی بوو، وه یان زانیبوو له ملیو ټیک هه تا ده ملیونی تیدایه له بهر نه و ته مایه نه په رزانه سهر نه مه به دوومدا بیت. چوون مالتیان تالان کردم. سندو و قه کیان ده ست که و ت. پټیان نه کراوه. نار دیا نه دووی ئاسن گهر، پټیان کرده وه. که ته ماشایان کرد توزی خولی تیدایه. نه ویش توزی قاقه زی نو ته کان بوو که تیمدا سوو تانده یون.

له پاش هه لاتن، دوو شه و دوو روژ به نه زیه ت گه یشتمه خانه قین. له وشه وه دا به نو تومبیل چوومه به غدا. له وده مه دا که من له هه له بجه ده رکه و تېووم، له عه شیره تی جاف هه زار سواریان بو کومه کی من ده گه نه هه له بجه. که زانیبو یان من هه لاتووم، هه موو ده گه رینه وه جیگای خویان. وایان تیگه یانده یون که ئینگلیز هه موو عیراقیان به ردا و هه لاتن.

گه وره کانی جاف و سهر کو ماره کانیا ن مه ز به ته یه کیان دروست کرد و مۆربان پتونه و نار دیا نه به غدا بو کن من. له ویدا نووسی بو یان که: «نه گهر ئینگلیز له کوردستان بمینیت و به جیمان نه هیلتی، نیمه له هه موو گو شه یی کی دنیادا بو هه موو خزمه تی کی را وه ستاوین و له ریگای ئینگلیز دا بو شه کردنی هه موو که سیک ئاماده ین».

له پیشدا و له خه یالدا بوو که له که رکووک و خانه قینه وه له شکر بنیردر یتته سهر شیخ مه حموود. که من گه یشتمه به غدا و ته ماشام کرد وام لی ناشکرا بوو هه تا له شکر له خانه قینه وه نه نیردری، له که رکووک وه هیچ ده ست نادا. بو ساز کردنی که رکووکیش له نیو مانگ که متر ساز نه ده بوو. نه منیش ناچار بووم هه تا نه و له شکره ریګ ده خری، بچمه فرۆکه خانه وه.

عه سکه ریکی بو کومه گی له شکری سلیمانی قه رار درابوو له ژیر فه رمانده ی «جه نه رال فریزه ر» دا ریګ خرابوو. جه نه رال فریزه ریش به تیگه یشتنی خوی لیکی دابووه، قووه تی

دوژمنیان به چاکی ئەندازە نەگرتبوو، وە نەکەوتبوو سەر ئەمە که هەتا لەشکر بەتەواوی رێک نەخری، نەچیتە سلیمانی بەبێ فیکر شەری کرد. ئەووەل شکستی بەریتانی و سەبەبی بلاوی و پەرتشانی لەشکری ئینگلیز لەووە رووی دا.

لەو دەمەدا چەند جایک چوومە سەر سلیمانی. لە فرۆکە سواربووم چەند جاران لە ئاسمانی سلیمانیدا گەڕام مێجەرگەری هەوس و هاوایی گوم کەربوون؛ نەدەکەوتە بەرچاوانم. ئێمە لە بۆمبە هاوێتن و ئاگرپاری ماندوو بووین. بۆ ئەمە دەکوشتاین کە ئەو یەخسیرانە دووچار بەئەزبەت و سەختی نەبن. لە هەڵەبجە دیسان بەخەیاڵی ئەمە که «عەدلە خانم» زەرەردار و پەنجیسە نەبن، بۆمبە هاوێژیان نەدەکرد. بەلام چەند بۆمبە یەکمان بەگوندی «عەبابەیلی» دا. خانووبەری شیخ کەریم و هاوایی ئەومان وێران کرد.

شیخ مەحمود بەراستی گەلیک بەئازای و زرنگی و توندییەو شەری دەکرد. بەجۆش و خرۆش و دڵسۆزییەکی تەواو دەبزووتەو. پیاوێکەکانی خۆی خستبوونە هەوسێکی واکە زۆر بەگورجی و رەشیدی بۆ رزگاری و ئازادی بکوشتابان. بەهەموو کەیفیکەو لە رێی ئازادیدا گیانفیدا بوون. هەموو پیاوێکەکانی بەسەرکەوتنی شەری ئەووەل دڵخۆش بوون و بەهەوسترەو شەریان دەکرد. بەلام لە بەرابەر لەشکری فیکراو و ماشینەناس و توپچی و ئالەت چاک و شێست تیر و سواری فرۆکە و ئەوانە، رەشید و ئازایی وان وەپاش دەکەوت.

١٨ حوزەیران لە دەوری بازیان لەشکری ئێمە شالاییان برده سەر شیخ مەحمود. بەدەرەجەییکی موهلیک بریندار کرا. لە مەیدانی شەردا دەستگیر بوو. لەشکریشی هەموو بلاوکرانەو. هەموو لێک جوێ کرانەو. هێندیک بەدیل گیران و هێندیک کوژران و هێندیک هەلاتن. لە پێش هەموو چتیکدا مەقسەدی ئینگلیز رزگاری گیراوێکەکانی خۆی بوو کە لە سلیمانی بوون. لە پاش گرتنی دەرەوێ بازیان، هەموو لەشکر و سوپامان ناردە پێشەو. کۆمەلێک لە توپچیاغان ناردە سەر دەرگای «تاسلووچە». چون ئەوێیان گرت. سپاهەکی دیکە روو بەسلیمانی رویشتن. نزیک ئێوارە گەیشتنە سلیمانی. ئەوانە کە چوونە سلیمانییەو لەشکری هیندی بوون. بەگەیشتیان مەحبوسەکانیان رزگار کرد.

ئەگەر لە شکاوی و گرتنی شیخ مەحمود ئاگاداریان بەسلیمانی راگەباندبا، مەحبوسەکانمان لە دەست دەرەچوو. یا دەیانکوشتن و یا بەگرەوی شیخ مەحمود،

دهیانبردنه جیگایهک دهیانشاردنهوه، ههتا شیخ مهحموودمان بهرنهدابایه، ئهوانیان بهرنهدهدان. که هیندییهکان دهگه نه پیشهوه لهگه له پاسهوانهکانی پیادهی شیخ مهحموود شهر دهکن و دهیان شکیتن. له ههموو لاییکهوه پاسهوان شکان و هیندی چوونه پیشهوه؛ ههتا گه یشتنه نیو شار و میچه رگین هاوس و هاوالاکانیان پژارکردن و بهریان دان.

له پاش دوو رۆژ شهری بازیان، ئیمهیان خواسته خانهقین که لهگه له عهسکه ریکی کهم بچمه ههله بجه. ئهمن ئه و رۆژه گه یشتمه ههله بجه. جهنه رال فریزه ر گه یشتبووه سلیمانی. حامید بهگ ههلات، په نای برده چیای هه ورامان. «عه دله» خانم له جیتی خوی مابووه. به موقابیل خزمه تهکانی که بو ئیمه ی کردبوون، دهوله تی بریتانی «به درخان به هادور» یان له قه ب کرد. له دونیادا ئه وه یه که ژنیکه که به وه له قه به وه ناوه ئیمتیازی درابیتی.

بو ریکه خستنی مهمله کهت و ناسووده گی ولات، کاریکی زور گه وره مان له پیش بوو. یه کییک ئه مه بوو که ههموو گه وره ی سه رکیشه کان. بخهینه دهست و بینایه کی چاک له کوردستاندا دامه زرتین. ئه ویش بینایه کی وا که ئه هالی په سندی کهن و شادمان بن که ئه و بینایه بیته مایه ی ناسووده گی کوردستان.

حامید بهگ و داوود بهگ خویان به دهسته وه دا. «مهحموود خان دزلی» و «مهحموود خان کانی سانان» به ته حریکی «کاپیتان وارن» له سنه ی کوردستانی ئیران ده رده ست بوون و گیران. شیخ عه بدولقادی سه نگاو له گرتن. رزگار بوو. «کاپیتان بوئد» له چه مچه مال و منیش له گه له لشکر یکی ریککه وتوو کوشاین که ده وره ی لی بگرین بیخهینه ژیر په نجه وه. هه رچه ندمان کرد، نه هاته دهست.

گیراوهکانی دهستان کهوتن به نه زییه تی رهنگا وره نگ و به جهزای هه ره مان گورفتارکردن. شیخ مهحموود به حه بسی بیت ساله ناردمانه هیندستان. له مانگی تشرینی دووه مدا سالی ۱۹۱۹ میچه رسۆن وهلامی نارد که ئینتیزام مهمله کهت به لی خوش هاتنی میللهت و شادی ئه هالییه نه گهر ئه وان لیتیان خوش نه هات. ئیمهش به خوشی رایده بوترین. جاوا چاکه که بو ئینتیزامی مهمله کهت و ئیجرای قانون لهشکر یکی له سلیمانییه، بگه رپته وه، دواپی له ژیر ئیداره ی «فیزکی بنس» و «مهکانت» دا لهشکر یکی تازه مان ریک خست. به خوشی سه رکه وتنی میللهت دهست پیکرا. مالییه ی سالانه ی سلیمانی بوو به سی ملیۆن و دوو سه د هزار روپییه. سلیمانی له ههموو جیگاکانی کوردستان به مالتیر و به پاره تر بوو. سلیمانی کهوته خوشییه وه؛ جووت بهنده و توجار به بی ترس له کاروباری

خوښاندا ده‌کوښان و له کرده‌وه‌یه‌کی چاکدا بوون. می‌تجه‌رسوون هه‌رچه‌ند سه‌خت و توندبوو، ئینتیزام‌یه‌کی به‌درشت و قورسی هه‌بوو. به‌لام عه‌دالته و داد خواهی‌شی ده‌ستی سه‌رکی‌شان‌یه له تالان و دزی کورت کردبوو‌وه. هه‌موو به‌دخواه‌یه‌ک له کرده‌وه‌یان ناو‌مید بوون. تفه‌نگ و چه‌ک هه‌ل‌گرتن مه‌نع کرابوون.

حدوددی ئیران هه‌میشه له ژئیر گرانییه‌کی به‌شوێشدا بوو. ئێمه له هه‌له‌بجه به نه‌زیه‌ت ده‌ژیاين. سنوور پر له فیتنه‌و شوێش و کشاکه‌ش و ئاورباراندا بوو. ئێمه به‌چاو و راوو ئافه‌رین و توندی و خوش خۆمان پاده‌گرت و ئیداره‌مان کردبوو. کورد میله‌له‌تیه‌کی گه‌لیتک قابیلن، بو‌ئیسلاح کردن ئاماده‌ و سازن. زۆر زوو ته‌رییه‌ ده‌کرتن و دینه ژئیر نه‌حکامه‌وه. له وه‌ختی سوار بوونی فرۆکه‌دا نه‌خشه‌یه‌کی چاکی شاره‌زوورم دروست کردبوو؛ چاپ کراوه.

میتجهرسون لهو چاخاندها گهلیک کاری چاکی کردن له نیو کورداندا په سند ده کران. نه وانه بوون به مایه ی خوشه ویستی سون له کوردستاندا. له گه له نه و هس قهراری دا جهریده یی کی هه فته یی ده ربکه وی. نه و روژنامه یان ناونا «پیشکته وتن». به زمانی کوردی ده ره چوو. نه هالی نه و جهریده یان به گمه و نه تک ناو ده برد. میتجهرسون هه ره شه ی لی کردن و به زور پیی ده دانه خوتنده وه، هه تا چاویان لی راهات و فیری بوون.

زبانى كوردى هېچ قاقەزى تا ئەو رۆژە پېنە نووسرا بوو. زەبەبى قەسە كەردىشىيان
عەشیرەت بە عەشیرەت فەرقى دەكرد. قاقەز نووسىنى كوردان بەئىرانى يان بەتوركى بوو.
مەلا و شىخى كوردان گوتبويان كە قەسە كوردى گرانە نایىتە نووسىن. مەجەرسۆن
لوغەتى كۆكردبونەه؛ قاقەز و دەفتەر و نويسراوى حكومەت بەرەسمى كرا بەكوردى.
بەو جۆرە زبەبى كوردى روى لە فەرىي كەرد؛ بەرەبەرە بەرز بۆه. ئەو بزووتتەى سۆن و
نووسىنى كوردى و رۆژنامە دەرەستە بناغەيتكى چاكى دامەزراند.

ئەمن لە ساڵی ۱۹۲۰دا بە ئیزن لە ھەلەبجە دەرکەوتم؛ کاپیتان بیل چوووە جیگای من لە ھەلەبجە دانیشت. ئەمن لە مانگی ھەشتەمی ئینگلیزیدا لە سلیمانییە گەشتە بەغدا. کە لە سلیمانی دەرکەوتم و چوومە کەرکوک، عێراق کەوتبوو پشێویەکی واوە کە ھاتوچۆکردن ھیچ نەدەبوو. تەماشام کرد، روشتن ھیچ نابی، بەناچاری گەرمەووە سلیمانی.

له ۱۸ مانگی هه شته مینى ئینگلیزى تلغرافىک له مه ندووبى سامیه وه هات که

«باقووبه» كه‌وته ده‌ست ميلله‌تى تات (عه‌ره‌ب) وه نائىبى حاكم سىياسى خانه‌قن به‌ناچارى هه‌لات و مالى ئه‌ويشيان له پاش تالان كردن سووتاند. «كاپىتان سلمان» له «كفرى» كوژرا. عه‌شيره‌تى كه‌ركوك و هه‌ولير كه‌وتوونه‌ته شو‌رش و پشتىوى وه بو‌هيىج لايه‌ك كمۆمه‌گى نائيردرئ. ئه‌گه‌ر بتوانين كمۆمه‌گىش به‌پي‌كه‌ين ده‌چن و نايه‌نه‌وه. ئه‌زبه‌ت زۆر و مه‌ساييل و مو‌شكيله‌.

عيراق زۆر په‌شيو بوو، به‌لام به‌ردانى عىراقمان له فيكردا نه‌بوو؛ ده‌ستمان لىتى به‌رنه‌ده‌دا مي‌جهرسو‌ن بو‌ ئه‌مه‌ى كه‌ نه‌هيتى مەيدان به‌شه‌رو شو‌رو پشتىوى بدا له كو‌ششدا بوو وه‌بو‌كو‌ژانده‌وه‌ى ئاورى فتنه‌ گه‌لي‌ك ته‌قه‌لاى دا. بابه‌كر ئاغاي پشتده‌رى خواسته سلي‌مانى و بوو به‌پشتىوانى له‌شكرى ليفى. ئه‌منيش بو‌ كمۆمه‌گى پەيدا‌كردنى له‌ شكو و لابردنى شه‌رو شو‌رى عه‌شيره‌تانى ده‌لوو زه‌نگه‌نه، چوممه‌ قه‌ره‌داغ. له‌ دي‌هاتى قه‌ره‌داغ سه‌دو په‌نجا تفه‌نگچى ئازام كو‌كردنه‌وه. ته‌مام بوو بچمه‌ دو‌لى «سه‌نگاو»؛ له‌و ده‌مه‌دا بىستم كه‌ دو‌ژمنى كو‌نه يه‌ك دوو ساله‌م - شي‌خ عه‌بدولقادر- چووبووه سه‌ر مو‌دير ناحيه‌ى سه‌نگاو. گرتبووى و هه‌موو مال و ئه‌سباب و تفه‌نگى لى ئه‌ستانده‌بوو. منيش به‌ناچارى رووم له‌ دي‌ى «جافران» كرد كه‌ ئه‌وه له‌ني‌تو ده‌ره‌يه‌كدايه. كه‌تامشام كرد «كاپىتان بو‌رن» له‌گه‌ل ده‌سته‌يه‌ك عه‌سكه‌رى ليفى گه‌يشتوونه گوندى جافران. له‌وى يه‌كترمان دى. گه‌لي‌ك قسه‌مان كرد. كه‌ ته‌ماشاش ده‌كه‌م پياويكى ئيلچى له‌ته‌ره‌ف شي‌خ عه‌بدولقاده‌وه گه‌يشته ئيمه‌. قاقه‌زىكى پى بوو. شي‌خ عه‌بدولقادر زۆر به‌سپاسى بو‌منى نووسىبوو؛ وه‌رم گرت. كه‌ ده‌يخو‌تيمه‌وه ئه‌مه‌ى تيدا‌بوو «له‌ پاش گه‌لي‌ك حه‌مد و سه‌نا و دو‌عا گو‌يى، ئه‌منيش لي‌ته‌ نزىك به‌ ئيوه دانىشتووم. كه‌ ته‌ماشام كرد پياوه‌كانم ته‌مايى تالان كردنى مالى مدي‌رى سه‌نگاويان كردبوو. ئه‌منيش وام به‌چاك زانى چه‌ك و ئه‌سبابي‌كى له‌و مو‌دي‌ريهان ئه‌ستاندوو رايگرم له‌كن خو‌م. ئىستا ئه‌و چتانه هه‌موو له‌كن من؛ هه‌رچى ده‌فه‌رموون، تا كوو وا بكه‌م». ئه‌و پياوه في‌لباز و خه‌له‌ى پر مه‌كره. به‌چاكى زانىبووى كه‌ شه‌رو شو‌ر كه‌وتبووه عىراقه‌وه. به‌لام به‌قستى خو‌ى واده‌نواند كه‌ نه‌يزانىوه؛ چونكو سى‌زده مانگ بوو كه‌وتبووه كي‌وان و موهاجير ببوو.

شي‌خ عه‌بدولقادر ئه‌وه‌مه‌ى به‌كه‌لين زانى كه‌ مال و چه‌ك و ئه‌سبابى مو‌دي‌رى ده‌ست خستبو (ئه‌و خواهشمه‌ند بوو كه‌ ئىنگليز عىراقى به‌ردا ئه‌و پووله‌و پاره و ئه‌سبابه كه‌وتبووه ده‌ست، بۆي يمي‌نيسته‌وه. وه‌يان كه‌ ئىنگليز سه‌ركه‌وتن و عىراقىيان له‌ ده‌ستدا ماوه، ئه‌ويش ده‌لي‌ كه‌ من دو‌ستى ئىنگليزم؛ ده‌بي له‌ گوناها‌نم خو‌ش بن». ئه‌منيش به‌و

دوستانه تییه زور مه منوون بووم، چونکو له نه زییه و پهریشانی رزگار بووم. ته مای شه پرکردن له گه لې نه بوو و نه مده توانی به ناشکرا شه ری له گه ل بکهم. له مه ده ترسام که کوردستانی جنوبییمان له ده ست درچی و له و شه رانده دا زهره ر بکه یین و هم خه یالم ده کرد نه گهر له شه ری نه ودا سه ریش که وم، ناتوانم بیگرم. چونکو له ولاتی زهنگه نه بووم، نه وانیش له سه رکیشی و شه پرکردندا بوون. له پاشان نه مه م له جوابیدا نووسییه وه:

حکومه تی فه خیمه ی بریتان گه لیک منه تدارو شوکرانه بژیره بژ نه وخزمه ته ی که کردو ته و بوشم نووسی که خواهیش ده که م جیگاییک قه رار بدن بېم چاوم پیت بکه ویت.

پیاوه که چوو و شه رایې یه کتر دیتن نه مه بوو که هه ریه که له ئیمه به شه ش پیاوی بې چه که وه له سه ری ده ره بیک بې که سه عاتیک دوور بوو. من له و شه ودا پیم راگه یشته وه که شه رته کانی منی بو یه کتر دیتن قبول کرد.

نه و یه کتر دیتنه زور عه جایب بوو. ئیمه هه ردوو له شکری خومان له جیگایه کی وادا نابوون که له وه ختی پتووستدا بژ شه پرکردن ناماده بن و زوو بینه پتیشه وه پتیا بگهن. نه ویش له ولاره له شکری خوی و اتیگه یانده بوو. به لام له سه ر نه و شه رتانه چوینه جیگا هولگاه (موعود). هه ریه که شه ش پیاوی بې چه کمان له گه ل خومان برد. گه یشتینه نزیک یه کتر دهستی یه کترمان کوشی. من له باتی حکومه تی به ریتانه وه مه منوونیه ت و شوکرانه بژیریم کرد بو خزمه تیکی که کردبووی.

شیخ عه بدولقادر پیاویکی کورته بالای توندو به هیز و به خوره بوو. خوی چاک و په وشتی پیاوه تی له نیو چاوانی دیار بوو. روو خوش و نیو چاک و خاوین و هه نیه گوشا بوو. بو خوشی ره یس و گه وری عه شیرت و سه رداریک بوو.

ئیمه که دانیشتن، یه کی که له پیاوه کانی قاوه و چای دروست ده کرد. که له چا خواردنه وه و قاوه ده ست به ردار بووین، ده ستمان به گوته ی سیاسی کرد. نه من گوتم حکومه تی بریتان چند رژیکی دیکه عه شیرته تی «دهیلو» به سه ختی جه زا ددها. بو نه وه ئیمه ده مانه وی میلله تی کورد کومه گیما بکه ن تا دهستی نه و شه پرکه رانه ی مایه فیتنا ته ی سه رکیشانه له خراپی کورت بکرتنه وه.

له بهر نه وه که سه ردار ی عه شیرته تیک بوو، هه موو کاریکی پت ده کرا. نه من له سه ر نه وه قه رار دار بووم و تکام لی کرد که مودیری ناحیه ی سه نگاو بخاته گه رده نی خویه وه. «من

له هه موو گونا هیتکی که له زه مانى شیخ مه محمودیدا کردبوو، بیبه خشم. نهویش دهست بهجی قبولتی کرد. ته ماشام کرد نیتو چاوانی گهش بۆوه و لى خوش هاتنى لى دیار کرد. چونکو دلخوازیشی نهوه بوو. منیش گهلیک شادبووم؛ چونکو لهو زهحمه تهی تیدا بووم، رزگار بووم. لهو کاره دا ده متوانی باوه به شیخ عه بدولقادر بکهه و نیعمتادی پی بکهه. لهو ده مه دا داوای لى کردم قاقه زیتکی ره سمی بدهمى تاكو حوكمیتکی ره سمی له سلیمانییه وه بو دینم. نه منیش زوو داوای قاقه زیتکم کرد، دهستی برده گیرفانییه وه قاقه زیتکی بو درخستم. که ته ماشام کرد ده مانچه بیتکی له گیرفاندا بوو. تیگه یشت که من چاوم پی کهوت. به دلگیره وه ته ماشای کردم. نه منیش پیکه نیم. دهستم له پرانم دا، گوتی لییده، نهویش که نهوه ی زانی، پیکه نى و گوتی که من هیچ نامه وى و پتوبستم نییه که تو بکوژم؛ چونکو چاخیتکی له گهلی و دهره ی دهره نديخانی که ده چوویه کفری، من له سه ری کتوی له نه شکه وتیکدا بووم و تفهنگ له دهستما بوو. نه گهر بکوژتبايه ی رزگارم نه ده کردی. به لام خه یالم کرد که به کوشتنی تو چم پی نابری. له پاشان به دۆستایه تی خودا حافیزیمان لیک کرد و سه نه دم دایه و لهو جیگا لک دوور که وتینه وه».

من له جافران گه پامه وه قاقه زیتک له میجهرسوژ نووسی که حوكمیتک بو شیخ عه بدولقادر بنووستی که له گه ل نهوم قه رار دابوو، به له ز بۆم بنیتریت. جیگای جنوبی سلیمانی بوو. شیخ عه بدولقادر له نیتو عه شیره تی زه نگه نه و ده لودا پیاویتی به ئیقدا م سابو و به کار و قسه ره وا بوو. له وده مه دا «کاپیتان هوژت» له لابر دنی شوړشی هه مه وهند به دلخواز گه یشتبوو.

من له قه ره داغ بووم که پتیا ن راگه یاندم که سوّمه له سواریتکی شه رکه ری هه ورامانی لنگیان داوه ته سه ر هه له بجه. چوونه سه ر مالتی کاپیتان بیل و عه ده له خانم، شه وى بهر گولله بارانیان داو ن. چهنده که سیکیان بریندار کردبوو و چه نديکیشیان کوشتبوو. له نیتو کوژراوه کاندای که ریم به گ کورپی عه زیز به گ کوژرا بوو. له وه گه لیتک ترسم لى په یدا بوو. سواربووم؛ هه ر لهو شه وه دا گه یشتمه سلیمانی. لهو روژده دا دوو فرۆکه له به غداوه گه یشتبوونه جی. نهو فرۆکانه منیا ن به ره به ره هه لگرت له گه ل خو یان سوار کردم. ئیمه ده سته جی که سواربووین روو به کتوی هه ورامان مان لى خوړی. له ده وروپشتی «دزه یی» و دپهاتى دیکه بۆمه مان هاوژت. له پاش نهوه چوینه سه ر مه ریوان. نهویشمان ناو ر باران کرد. له وپوه گه راینه وه سه ر هه له بجه؛ که میتک گه راین؛ دابه زیم.

به‌گزارده و نه‌هالی هه‌له‌بجه پيش‌سوازييان كردم. كه كاپيتان «بيل»م چاوپي كه‌وت، له ترسان و له هه‌له‌مت بردني كوردان و نه‌زييه‌تدا لاواز ببوو. نه‌وم نارده‌وه سليتماني. من له جيتگاي نه‌و دانيشتم. ده‌م هاوين و گهرمي بوو؛ نيوه‌يه‌كي هاوين رابرد بوو. عيراقيش به‌چاكي كه‌وتبووه ژيتر په‌نچه‌وه. نه‌و مه‌سه‌له‌يه چونكو قابيل به‌ته‌ريخ بوو گيترامه‌وه. نه‌وي شه‌ري داخيلي بوو له لابردي خه‌ريك بووين. ئيمه‌ش له حكومه‌تي مه‌ركه‌زي گه‌ليتك دوور كه‌وتبووين. مه‌يداني نه‌وه‌مان نه‌بوو كوومه‌گيمان بگاتي. له هه‌ر لاييكه‌وه حكومه‌ت كوومه‌گي نه‌ده‌هات. له‌گه‌ل نه‌وه‌ش به‌كوومه‌گي نه‌هالييه‌وه و سباتيان و به‌ئينتيزام و چاكيه‌كي مي‌جهرسون له‌كن نه‌هالي هه‌بوو كووشمان ده‌ركرد و ياريده ده‌دراين.

«دوقتور فيگرم» له نووسراوتيكي خويدا ده‌ليت كه مي‌جهرسون له‌گه‌ليتك ده‌ماندا به‌ته‌نها له سليتمانيدا مابووه. له‌به‌ر قابيليه‌تي زاتي و جه‌وه‌ري و ويجداني و نازابه‌تي خوي، وه ناگاداري له مه‌زاجي نه‌هالي بووني - كه زور چاك له خو ره‌وشييان گه‌يشتبوو- له بزوتن و ئيشيان ناگاداريو، زور چاك ده‌يتواني كوردستان بخاته ژيتر په‌نجه‌ي حكومه‌ته‌وه وه كورديش قابيل بوون باوه‌ري پي بكه‌ن.

ئيمه تا سالي ١٩٢١له ده‌له‌بجه مايه‌وه. له دوايه‌دا كووشام كه بو ديتني ولايت نيزن بدرتم. روخسه‌تم وه‌رگرت. «كاپيتان ئا. ژ. ده‌گلز» گه‌يشته جيتگاي. منيش له دوست و براده‌ران پچرامه‌وه و رويشتم. له ده‌مه‌وه كوردستانم به‌ردا.

مي‌جهرسون له مانگي نيساندا گه‌راوه ئينگليزستان. وه‌ختيكي له وه‌ته‌ني خوي بوو، پييان گوت كه حكومه‌تي بریتاني جاريكي ديكه ناتخاته‌وه سه‌ركارو پيشه‌ي حكومه‌تي له‌به‌ر نه‌مه‌يه «سه‌به‌بي نه‌وه نه‌مه بوو كه ده‌بي كوردستان به ته‌نها حكومه‌تيكي سه‌ره‌خو بي له‌گه‌ل عه‌ره‌ب نه‌كرينه حكومه‌تيكي ري‌تكه‌كه‌وتوو». مه‌ندوبوي سامي (سي‌ر پيرسي كه‌وكس) كه ته‌ماشاه‌كا كوردستان به‌بي مي‌جهرسون راگرتني ده‌بي و ئيداره‌كردني مومكينه. نه‌منيش كه نه‌وه‌م بيست له مه‌ئمووريه‌ت ئيستيعفام كرد.

مي‌جهرسون گه‌ليتك هه‌زي له كوردستان ده‌كرد. كوردي زور خو‌ش ده‌ويست. له‌به‌ر جوئ بوونه‌وي له كوردستان، دووچاري نه‌خوشي ديق و سل بوو. له مانگي حوزه‌يراني سالي ١٩٢٣له ده‌ده‌ري فيراقي كوردستانه‌وه مرد.

ري‌گاييكي مي‌جهرسون بو ري‌تك‌خستني كوردستاني گرتبووه پيش، له‌كن ئينگليزه‌كان به چاك نه‌ده‌زانده‌را. له كتیبي «سي‌ر سيمويل هور» كه له ناو هيندستاندا به «هيندوستان به هه‌وا» ده‌ناسري، له‌ويدا ته‌ذكه‌ري مي‌جهرسون به‌م جو‌ره نويسراوه كه: «پياوتيكي زور

عه جاب بوو له نیتو کوردی سلیمانیدا پهیدا بوو. وه کو حوکمداریکی پیتشو له سهر نه وانی
حوکمداری ده کرد.

میجه رسون چونکو له نیتو کوردستاندا گه لیک مابوه، تیگه یشتبوو و لیبی ناشکرا بوو
حکومته تیکی سهخت و حوکمداریکی قون پانیپی ده وئ. به وژه حکومت دهیتوانی
به مه قسه ده بکا. به لام نهو حوکمداریبه سهخته و حکومت ته توند و تیژه به کاری
حکومته تی نیمه نه ده هات، و له گه ل گه رانی مه مله که تی نیمه موافیق نه بوو. له بهر نه وانه
بوو حکومت نهوی له حکومت جوی کرده وه.

له سالی ۱۹۲۱ دا سلیمانی نه مین کراوه. نه مه که و ته بهر چاوان که ریگاییتیکی
میجه رسون گرتیویه پیش و سهختی ده نواند غه لته بوو. چونکو پیایوانی سلیمانی
به خوشی و نه رمی که و تنه ژیر دهسته وه. سالیکی رابرا. له سالی ۱۹۲۲ دا به ناشکوری
نه بی، زور ته نه سوف که چوار زابت که ناویان ۱ «کاپتان فیزی»، ۲ «مکانت»، ۳ «بون»،
۴ «موت» بوو، کوژران. له مانگی نهیلوولی ۱۹۲۲ دا کومه لیک کی که م له تورکان که و تنه
نیو عه شیرته پی شده وه. نه وانیش له پیشدا گه لیک دوستی ئینگلیز بوون. له شکری
هیندی به ته وای نارد رابونه پیش نه وان. شکان و کوژران و زوریشیان شگوم بوو. له گه ل
نه و هس شهر و شور و کوشتاریکی زور که و ته نیو لیوای سلیمانیه وه. هه موو زابتانی
ئینگلیز به فریو که ده رخان و رفاندیان هه تا رزگاریان کردن. چوار سه دو په نچا هه زار پوپیه
و پینج سه د تفهنگی ئینگلیزی و گه لیک نه سباییتیکی زوری بی ژماریان به ردان و هه لاتن.
حکومت گه لیک زهره ری لی که و ته. له و ده مه وه جارتیک ئینگلیز و جارتیک کورده کان
حوکمداریان ده کرد.

له بهر چند چتیکی نایته گوتن، شیخ مه حمودیان له حه بسی هیندوستان رزگار کرد؛
بردیانه وه سلیمانی. به لام نه ویش زوو دهستی به سه رکیشی کرده وه. هه موو سه عی و
کویشی نیمه نه وه بوو که شیخ مه حمود بگرین، له دهستان نه ده هات. به لام له ناخردا
قاهه زی له نیمه نویسی، نه ومان عه فو کرد. ئیستا که کوردستان له ئاسایش دایه. به لام
نازانم تا کوو چندیکی دیکه هه روا راده وه ستن. ئینتیزامی کوردستان له ژیر نیگه رانی
نه هالیدایه. نه وان به سه رکار راده گن و له ژیر فرماندهی زابتانی ئینگلیزان. عه سه که ری
لیفی و عه سه که ری شهریفیش له سلیمانی هیه. جار جار فریو که ویش له و ئاسمانه دا
ده گه رین. دوستی نیمه له گه ل تورک و ئیران مایه نه منیهت و ئاسایشی مه مله که تن.

به لام که سیکی تاریخی کوردان ده زانی، تیده گا و گومانی نامینیت که نه و نه منیه ته

هه‌میشه راگیراو نابێ و زۆر خۆ ناگرێ. هه‌زلیک نه‌کردنی کوردان و نه‌فره‌تیان له‌ تات «عرب» فێتسه‌ ته‌یه. که‌ کورد تاتی به‌ هیچ نازانی و تاتی کورد به‌ هێند ناگرێ نه‌وه‌ش له‌ به‌ر جیگا و زه‌وی جوهرافیا یه. چونکوو کورد له‌ کێوان دان و تات له‌ نه‌تیه‌ ده‌شت و راستایه‌ داده‌ نه‌یشن و قه‌ومه‌یه‌ و ملیه‌ت له‌ نه‌توان دایه. په‌گه‌ زیان دیاره‌ که‌ لێک جوێ. کورد له‌ ره‌گه‌زی «ناری» و «تات» له‌ په‌گه‌زی «سامی» له‌ به‌ر ئه‌وانه‌ باوه‌ر ناکه‌م ئینتیزامی حکومه‌تی کوردستانی له‌ گه‌ل تاتی به‌غدا رێک که‌ون و قوه‌ت له‌ ژێر ده‌ستی تاتیاندا رابگیریت و راگرتن و به‌رده‌وامی شی ناکه‌وێته‌ خه‌یالی عاقلانه‌وه. خه‌یالم وایه‌ که‌ مه‌سه‌له‌ی کوردستان قابیل به‌مه‌ نییه‌ که‌ ئیمه‌ لێ ئه‌مین بێن و ئیعتما د به‌وه‌ بکه‌ین؛ ئیتیمینانی لێ بکه‌ین.

ئه‌من ناخوازم ده‌م له‌مه‌ بده‌م که‌ ستاتی ناتوان له‌ ده‌شتدا شه‌رپکه‌ن و ناتواندری بێته‌ گوتن که‌ له‌ چیاکانی کوردستاندا دیسان بۆ شه‌رکردن نابزوونه‌وه. به‌لام به‌راستی ئه‌مه‌ به‌خه‌یالدا دێنم و ده‌لێم که‌ بوونی تاتیان له‌ کوردستاندا پیسته‌ له‌ فائیده‌یان؛ وه‌ زه‌ره‌ له‌ قازانج زیاتر رووده‌دات. چونکو ئه‌هالی گه‌لیک رقیان له‌ تاته‌ و هه‌زیان لێ ناکه‌ن.

جار جاره‌ گه‌لیک نوێسراوان له‌ دۆستانی خۆم له‌ هه‌له‌بجه‌وه‌ وه‌رده‌گرم و گه‌لیک له‌و جووره‌ مه‌سه‌له‌یه‌ ده‌دوێن. ئه‌وانه‌ زۆر له‌ ده‌ست عه‌سکه‌ری شه‌ریف شکایه‌ت ده‌که‌ن. له‌ پێسی و به‌دره‌وشتی و جه‌ورو ئه‌زیه‌ت و ته‌وه‌حوشیان ده‌دوێن. پۆسته‌ نییه‌ ئه‌و خه‌به‌رانهم پێ نه‌گا. ئه‌منیش ئیقرا ده‌که‌م له‌ هاوه‌رده‌ری کوردان ده‌ست هه‌لناگرم و له‌ هه‌موو ئێش و ئه‌زه‌یه‌تیکدا هاوالتیانم.

ناگاداریتکی که‌ من به‌سه‌ر کوردستاندا هه‌بوو، کۆن بووه‌. هه‌رچه‌ند خۆشم له‌ مه‌سه‌له‌ی کورداندا به‌ ماهییر ناژمێرم؛ به‌لام به‌چاکی تێده‌گه‌م ناو دلی میللته‌ی کوردان ناگۆردی و نه‌گۆرداوه‌. هه‌ر وه‌ها ماون که‌ من چاوم پێ که‌وتوووه‌.

ئه‌گه‌ر ئه‌هالی له‌ گه‌ل ئیمه‌ چاک نه‌بن و به‌کرده‌وه‌ی ئیمه‌ دلخۆش نه‌بن، ئیمه‌ ناتوانین به‌ له‌شکرێکی که‌مه‌وه‌ مه‌مله‌که‌تیک بگرین و ئیجرای قانونی خۆمانی تێدا بکه‌ین. ئیمه‌ له‌ به‌ر ئه‌وه‌ که‌ مه‌یک له‌ ئه‌خلاقی خۆمان و ذمه‌تی و یجدانی له‌سه‌ر خۆمان داده‌ نه‌تێن و فره‌زه‌ی و یجدان، له‌وازمی ئه‌خلاق و ذمه‌ته‌ که‌ ده‌لێم له‌سه‌ر ئیمه‌ فره‌زه‌ که‌ حه‌قی ئه‌و میللته‌ له‌ دوژمنه‌کانیان به‌پاریزین. به‌لام زۆر ته‌ئه‌سوف ده‌که‌م که‌ له‌و مه‌سه‌له‌دا ئیمه‌ زۆر وه‌ پاش که‌وتووین. ئه‌من ده‌توانم که‌ گه‌لیک چت نیشان بده‌م که‌ ئه‌و میللته‌ چهنده‌ بۆ ئیمه‌یان کۆمه‌گی کردوووه‌ و ئیستاش یاریده‌مان ده‌ده‌ن. له‌ گه‌ل ئه‌وه‌ش به‌ته‌کالیفیتی زۆر

سهخت و گران گرفتارن و کهوتونه ژئیر باریکی قورسهوه.

یهکیک لهوانه قسمی دتهاتی «جافران» که له قهره داغدا ههن، نهو میلله تن که بو شهري شیخ عهبدولقادر کومه گییان دهکردم وهخویان له پیتاوی من دهنه. له پاش نهوه عهشیره تی ههمه وهند نهو دئییه یان تالان کردو سووتاندیان له سهر چی؟

له بهر نه مه بوو که له پیتشدا کومه گی میان کردبوو، له وهختیکی تنگی ئیمه دا لهشکریان بو کۆکرده مهوه. مانگی نهیلوولی سالی ۱۹۲۲ سلیمانی له دهست ئیمه ده رچوو. سلیمانیمان بهردابوو. من بهکاری خۆم نهک بهمه ئمووریه تی سیاست له بهغدا بووم. دوو پیاو له لای مهندووب سامی ئینگلیزه وه هاته کنه که بچمه کن مهندوویی سامی؛ چونکو خواستبووی. منیش که چووم پیتی گوتم که بیمه وه موفه تیشیکی ئیداری و حاکمیتی سیاسی له ههر جینگایه کی کوردستاندا که پیم خوش بی رووی تیکه م؛ چونکو که لیک ناگادار و تهجرویه کار بووم و به چاکی له رۆحی کوردان که یشتبووم و له گه له ههمو سهرکۆمارو سهرداره کانی جافدا دۆست بووم، بچمه نیویانه وه کومه له ییکی تهواویان لی خپکه مه وه. به یارمه تی نهوان بتوانم سلیمانی بخرمه وه ژئیر دهستمانه وه.

من بهجۆرتیکی دیکه و له وه زعییه تیکی دیکه دا نهو وه زیفه یه م بهخۆشی قبول کردبوو. بهلام له بهر نه مه که وه عده ییکی به دۆستانم دابوو نه هاته جی و دیسان وه عده ییکی به میلله تی کوردی بدهم ناتوانم به جیتی ببنم. که لهوانه فکرم و بیرم کرده وه خه جاله ت ده مینمه وه، به درۆزن ده رده چم؛ له بهر نهوانه نهو وه زیفه یه م قبول نه کرد.

نه مانه ی که ده یلیم؛ زه رووری و واجیبه و فهرزیی ذمه ت و نه خلاق و ویجدانه. ئیمه ههر چه ند خه یال ده که بن و لپی ورد ده بینه وه، به واجیبه ده زانی که له کوردستاندا نه منیه ت و ناسایش و ئینتیزام پهیدا بکری.

له گه له نه وهش له سهرحه دی ده ولت تاتی (عه ره بی) و کوردیدا مه سه له ییکی تازه رووی داوه که نهویش نه مه یه له که رکوک و کفریدا کانی نه فت له نیوانی کفری و که رکوکدا جینگاییک هه یه که سهرچاوه ییکی زۆر گه وه ی نه فستی لی ده رکه وتوه. لازمه نهو جینگایانه له ده سایی دۆژمنان بهار تیزیت و عهشیره تی جاف عونسور تیکی زۆر زه حمه ت کیش و به حسه و به شدارن له مو لکی کفریدا.

به کومه گی فرۆکه و نو قته ی پولیس و قشله ی عه سه کهری له نیو دۆل و ده ره و شیوو کیو و چپای بلندی کوردستان ده توانین کورده کان بخره نه ژئیر دهستی خۆمانه وه. بهلام وانابی تهجرویه و ناگاداری من وام لی دیارده کا بهخۆشی و ماقوولی نه گهر عهشیره ته کورده کان

فیر بکهین و رام بن، سلوکیان پی بکیشین، پیاوه گه وره کان مه حکوم نابن؛ نه وه خته به یه کجاری گه لیک کاری گران ده خرته دهسته وه. بو هموو کاریک به کار دین و له ژیر نه زیه تیش دا خوین نابین.

پیاوه کانی جاف زور په سند و قابیل به دیتن و نازا و شایسته ی پیاوه تین. له زانینی په سندی و قابیلیاندا زور زه حمت ناکیشری. زور دینه بهر چاوان. قابیل به نیسلاحن. به لام نهرمه نهرمه ده توندی نیسلاح بکرتن. عه سکه رو زابیت له ناو نه واندا دانان فیکرتیکی خراپه و چاک نییه. چونکو نه وان به ناسانی دینه دهست به هاوده ردی و پیکه وه ژیان ده توندیت بکرتنه یهک وجود و کاری زور گه وره یان پی ده کری و به نه همیه ته وه خزمهت ده کهن. نوته ی پولیس و فرۆکه و زابت ناتوان مه سته له ی کوردان رپیک بخهن. به لام به سوورته مه سته له ی مولک و ئیداره و همدردی و پیکه وه کوشان زور به ناسانی دینه دهست و خزمهت ده کهن.

قوماندانی فرۆکه وایس مارشال سیرجان هان هیگن

له چلونی کوردستان و گوته ی دوکتور لیز و میجرسون و نه زهریاتی خویدا نه مه ده لیت: له سالی ۱۹۲۴دا که چوموه عیراق، له وه خته دا شیخ مه حمود به ناسنده ی حکومتی ئینگلیز بهو جوړه له سلیمانیدا حوکمدار بوو. به لام چونکو مالییه ی لیوای سلیمانی رووی له زیاد بوون کردبوو، شیخ مه حمود داوای خسته بهرچاوان ر بییری لی کرده وه که خوی رزگار بکاو نازاد بی. نه وه وله ته و دراوه ده که ویتنه ژیر دهستی خویه وه. وه های که و ته خه یاله وه نه گهر حکومتی ئینگلیز له سلیمانیدا نه ما، هرچییه کی ته مای بی ده توانی بیکا. وه هرچییه کی دلخوازی بی بوی دینه جی و له هموو چتیکدا مه نفعه ته دهست ده که وی. بهو هه وایه جارئ نازادی و حوکمداری کیشا و خوی به حاکمیتکی سه ریه خوی کوردستان ناواناوه دهستی به ریکه خستی کاروبار کرد.

باغ و بیستانی بو خوی بینا کرد. وای ده زانی که هه میشه نه وه ی بو راده گیرئ و له سلیمانیدا ده میتیت. به لام نهو پیاوانه ی له گه ل نیمه دوست بوون، دوو جار به نه زیهت و زهره ریان کردن له هموو لاییکه وه تییان روو ده هاتن به هانه یان پی ده گرتن. نیمه چهند جاریک نه ومان هوشیار کرده وه، وه رامان نه سپارد که دهست له نه زیهت و نازاری «عه دله خانم» و هاوه لانی نه کیشیته وه، له پاشان گه لیک نه زیهت تووشی خوی ده کا. لهو بزوتنه یه وه گه لیک جار ناگادارمان کرده وه.

له مانگی ته مووړی سالی ۱۹۲۶دا مه جبوور بوو که له گهل نيمه سولج کاو ناشت بېته وه نیمه ش چند خاک و زهوی خوۍ هه بوو، پیمان داوه و په یانمان له گهل به ست له سر هدی تیران، له جیگاییکې دانیشیت و زنده گی بکا؛ بهو په یانه رازی بوو.

نیستا که نینتزامی حکومت له سلیمانیدا چاک بووه، له نیوان سلیمانی و چه مچه مال وه له نیوان چه مچه مال و هله به جدا نوقته ی پولیس دروست کراون. لهو جیگایانه دا گه لیک پولیس هه نه، نایه لن ریگری و دزی بکرتن. له سلیمانی و پینجوین و هله به جدا عه سکه ری شریف هه نه. نهو عه سکه ری شریفه، عه سکه ریکی و انین که دوقتور لیز ده لئ: نیستا هه موو فیترکراون و له ژیر گه رانی زبانی نینگلیزدان. له کوردستاندا هیچ شهر و شوپ نه ماهه، بیتجگه له «سایبر» کوری که ریم فتاح بهگ «که ریم بهگ» جارتیک چوو بووه سر دتیهک و هله متی بردبووه سهربان؛ لهو شهره دا کوژرا. سایبر بهگ ناتوانی زهره ریکی قورس بدا، مه گهر کاروان و هات و چوو پروتکا. واهانم که سلیمانی زور له نه منییهت و ناسایش دایه.

له دوری تورکاندا هینده نه منیهت و ناسایش نه بووه که نه مړو هیه. چونکو میجرسون بوو خوۍ گوتوویه تی که له سالی ۱۹۱۲دا چووبوومه سلیمانی، سی چوار حفته له سلیمانی چاوه روانی کاروانی کردبوو؛ له بهر پر خه تهری و ترس و خرابی ریگا چوون مومکین نه بوو. به لام نه مړو هه موو رژییک کاروان دیت و ده چتی به بی نه زیهت سه فهر ده کهن.

ته و او بوو به نيز خوا له شاری رواندز. ۲۲ جه مادی یهک سالی ۱۳۴۷ی هیجری، موافیقی ۶ی تشرینی دووی ۱۹۲۸ عیسایی.

به ده ست موته رجیم و پیکخه ر مودیری جه ریده و

چاپخانه ی زاری کرمانجی

سهید حسین حوزنی موکریانی.

بهندی دووهم

چلۆنی سه‌ربموردی

ئیسماعیل خان - سمکۆی شگای

کردهوهی

سه‌ید هوسین موکریانی

خیوی کۆتار و مه‌زرگهی زاری کرمانجی له رواندز

کوردستان موکریانی

ئاماده‌ی کردووه و هه‌تاویه‌ته سه‌ر ریتنوسی

ئه‌مه‌رۆی کوردی

چەند وشەيەکی پتيويست

ئەم بەسەرھاتە ھەشتا سالتیک لەمەوبەر لەلایەن بەھەشتی حوسین حوزنی موکریانی مام نووسراوەتەو، وا دیارە مەبەست لە نووسینەویدا بۆ دانانی بەرھەمیکی مێژوویی بوو، بەلام رووشە و گیتچەلی رۆژگار ھەلی ئەوێ بۆ نەرەخساندوو، سەرلەنوێ داگیرژیتەو.

لەرۆی ئەوێ ئەم دەستنووسە تیشک دەخاتە سەر زۆر لایەنی کەسیەتی سمکۆ و ئەو رووداوانی رۆژانە رووبەرۆی بوون لە داگیرکردنی شار و گوندی کوردستان و تالانکردن و کوشتن و سەرژێرکردنی دانیشتوانی لەلایەن دوژمنانی کوردەو، ھەولێ چەکارانە سمکۆ لەپێناو نازادکردنی کوردستاندا، پەنابردنی سمکۆ بۆ باشووری کوردستان و ھەلۆیستی دانیشتوانی باشووری کوردستان بەرامبەری و جۆری پتوھەندیکرنی بە ئینگلیز، چوونی بۆ سلیمانی و پێشوازی لیککردنی شاھانە لەلایەن مەلیک مەحمودەو، یارمەتیدانی رادەبەدەر لەلایەن شیخ ئەحمەدی بارزانەو، ھەولێ دەستگیرکردنی لەلایەن دەسلەتدارانی عێراقەو.. وام بە پتيويست زانی ئەم پەرپاوانە سەرلەنوێ بە رێنۆسی ئەمرۆ بنووسمەو و بێخەمە بەردەست ئێوێ ھێژا، چونکە مێژووی سەردەمیکی گرنگی نەتەوێ کەمان دەخاتەروو.

ئەم دەستنووسە لەسەری نووسراوە بەندی دوو، کەچی زۆر لە بەندی یەکمەمی گەرام چنگ نەکەوت وادیارە لەنیوچوو.

ھەر وشەيەکی نیو ئەم دەستنووسەم بۆ نەخوتندرابیتەو چەند پنتیکم لە شوێنی داناو، ئەوێ بۆم خوتندراوەتەو، بەلام لە راستی خوتندەو کە دلتیا نەبووم ھیمای (؟) لەپالێ داناو.

کوردستان موکریانی

٢٠٠٧

پیشدهستی

له پیش هه موو چتیکدا هیندیک له نه حوال و خاک و زهوییه کی عه شیره تی شکاکی نه شوفا کردوه، عه شیره تی شکاک به ژماره هه چهند که من، به لام میلله تیکی نازا و رهشید و جهنگاوهرن و دایمه له کیتوان مابهین خوی و وان و ورمیدا به نازادی ژیاون له پیشدا به چهند عه سرتیک له ژیر حوکی عه شیره تی مه حمودیدا ده ژیان و هیندیک جارن له خۆیان پیاوی گه وره پیدا ده بوو، سه ره بخۆ ده ژیان.

له سالی هه زار و سه د و ده دا دوو به ره باب پیکه وه به شه پرهاتن، به ره بابیک سه د مالتیکی هه لگرت و چوه وانی به بتلیس و دیاربه کسر و ئورفه دا دوو سال گه پان دانه مه زران تا که وتنه چیا، که به چیا کرمانج مه شهووره له غه ربی رۆژاوی شاری حه له ب تا کو خه لیجی ئیسکه نده روونه .. ئه و سه د ماله چونه چیا کرمانج. عه لی ئاغایه ک حوکمداری ئه و جیگایه بوو، ناحیه کی به به خشیش دانی، له وی ئه و عه شیره ته ماونه وه، له تاریخدا به ناحیه ی شکاک مه شهووره و زۆر ده وله مه ند و به کارن.

عه شیره تی شکاک پارچه یه کی دیکه ی له زه مانى ته هه ماسیدا لئی جو یه و نه وه، که وتنه ده شت و میان دواو مه زه به ی جه عه فهرییا ن قه بوول کرد، ئه مپۆکه به شقایان (?) ده ناسن به لام به ره به به که ی دیکه له جیگای خۆیا ندا دانیشتن، ئه غله ب به سه رکیشی رایانده بوارد و جیگاشیا ن چاک بوو، چونکو که وتبه و نه سنووری رۆم و ئیرانه وه، له هه ر لایه که وه ته نگاو بوونا یه په نایان بۆ لایه کی دیکه ده برد، جیگایان زۆر سه خته و بلند، هه میسه له سوخره و باجی حکومه تان دوو ربوون و حکومه تی رۆم و عه جه م بۆ راگرتنی سنوور موراعاتیا ن ده کردن.

ئه و عه شیره ته له قه دیم مایل به سواری رمبازی سلا حشووری مه یداندارى بوون، عه شیره تیکی زۆر مه ته هه ور و نازا و له مردن نه ترسن.

چلۆنی سمکۆ و باب و باپیری

سمکۆ (ئیسماعیل) له نیتو کورداندا به سمکۆ مه شهوور بوو. سمکۆ کۆری حه مه د پاشا کۆری عه لی خان شکهفتی له قه بیلهی عه بدۆی له عه شیره تی شکاک له سالی ۱۳۰۳ دا له دایک بووه، پێنج برا بوون، یه کێیک جه وههر ئاغا بوو، له سالی هه زار و سیسه د و بیست و دوو دا موزه فه ره ددین شا _ پادشای عه جه م بانگی کرده ته ورێز، جه وههر ئاغا دوازه سواره ی بژاره ی له گه لّ خۆی برده ته ورێز، حه مه عه لی میرزای وه لیه هه د ته مای گرتی کرد، به لّام جه ساره تی نه بوو بیگریّت، سّ چوار ئه وباشی نه عیینه کرد فرسه تی لّی ببین له جیگاهه ک بیکوژن، تا رۆژتیک له گه ره کی راسته بازار له قاوه خانه ی چاپاردا نیوه رۆ بوو له په نجه رانه وه شلنگیان کردی و کوشتیان. نوکه ران له نیتو قاوه خانه دا گه لّیکیان کوشت و جه سه دی جه وههر ئاغا یان هه لگرت و به شه پرکردن و کوشتار له بازاری ته ورێز ده رکه وتن، به له ز جه سه ته که یان برده وه نیتو شکاکان، حه مه د پاشا بۆ دا دخواهی هه لّسا چوو بۆ ئیستانبول، ئه و حاله و زو له می ئیرانی به سو لّتان عه بدولحه می د خانی دووه م گه یاند، که له سه ر ته ختی رۆم بوو عه رز کرد، به روتبه ی پاشای سه ربلندی کرد، به لّام له ئیستانبولدا رایگرت و گه وری کرد، چونکو محه مه د پاشا پیاویکی زانا و کاربێن بوو له گه لّ هه موو که س ریکده که وت، له و ده مانه دا به درخان پاشایه کان له ئیستانبول بوون، محه مه د پاشا ها توو چۆی ده کردن، چاخیک بوو، که تورکی عوسمانی له به درخانێکان رقیان هه ستا ده ستیان به گرتن و بلاو کردنیان کرد، ئه وی نێزیکی ئه وانیش بوون گرتیان، محه مه د پاشاش وه به ر ئه و ئه زیه ته که وت و به نه فی ناردیانه ئه زمیر له قه لعه به ندیان کرد، زۆری پێ نه چوو ژه هر خواردیان کرد و کوشتیان، محه مه د پاشا ئیسته ش بّی سه روشوین چوو.

له سالی ۱۳۲۳ دا سمکۆ له جیگای بابی دانیشت، بۆ تۆ له ی جه وههر ئاغا ی برای ... گرێدا. برای سینه م ئه حمه د ئاغا یه، چواره م خورشید ئاغا، پێنجه م عه لی ئاغا شه رخی حالی هه ره به که یان له جیگای خۆیدا به یان ده کریّت.

حکومه‌تی جیلۆ (ناسووری) له ورمی

ئیسماعیل خان له سالی ١٣٣٧ دا که هودنه‌ی عمومی ده‌ست پێ کرا له چاری به گوشه‌گیر دانیشت له ورمی حکومه‌تیکی ئهرمه‌نی(*) دامه‌زرا، میر شیمۆن ناوێکیان له‌سه‌ر ته‌خت دانا، ده‌ربه‌ده‌رانی ئهرمه‌نی له هه‌موو لایه‌که‌وه له‌سه‌ری وه‌خه‌ربوون، ده‌ستدریژیان له‌گه‌ڵ کوردان ده‌ست پێ کرد دۆلی ورمی و ده‌شتی سندوق‌زبان به‌جاریک تالان کرد له‌شکریان، ئهرمه‌نییان بۆ تۆله‌کردنه‌وه له ئیسلامان کوردیان کرده هه‌ده‌ف به‌ری خۆیان دا ته‌واوی ئه‌رازی کوردان، میر شیمۆن رۆژه‌روژ قوه‌تی په‌یدا کرد، هه‌ر رۆژ گوند و ئاوازییه‌کی کوردیان تالان ده‌کردو ده‌یانسووتاند، گه‌لیکیان ژن و کچ ته‌ک کرد، میه‌ره‌بانیه‌یان به‌که‌س نه‌ده‌کرد، چ کورد و چ عه‌جه‌میان ده‌ستکه‌وتبا رزگاریان نه‌ده‌کرد، ده‌یانکوشت، به‌لام له‌گه‌ڵ ئیسماعیل خان به‌ میه‌ره‌بانی رایانه‌ه‌وارد و هه‌میشه داوی کۆمه‌گیان لێ ده‌کرد، ئیسماعیل خان له‌به‌ر جه‌ور و سه‌تمه‌تیکی له‌ کوردیان ده‌کرد، دلی بروای نه‌ده‌دا ئه‌وه‌ند خۆیان تیکه‌ڵ کا، لێشیان نه‌ندیشه‌ناک بوو، که توشی به‌لایه‌کی بکه‌ن، هه‌میشه به‌ ئیداره له‌گه‌ڵیان رایده‌ه‌وارد. ئه‌و میله‌ته به‌ جیلۆ ده‌ناسرتن بۆ خۆیان کوردێکی دین عیساویه‌یان هه‌یه و ئه‌وروپا له‌به‌ر مه‌حه‌به‌تی دینه‌تی مه‌سیحی ده‌ستیان ده‌گرتن و قه‌راریان پێ دا‌بوون له‌ خاکی‌دا مه‌وجودیه‌ت بنویژن، میله‌ته‌ی خۆیان، که له‌ زوڵمی تورکان په‌ریشان و بلا‌بوون وه‌خه‌رانکه‌ن ئیستیقلالیه‌تیه‌یان بده‌ن، ئه‌وانیش له‌ هودنه ئیستیفا‌ده‌یان کرد. حکومه‌تی ئێران له‌ژێر پیتی عرووسدا کوترابوو، سه‌راسیماو په‌ریشان که‌وتبوو. حکومه‌تی رۆم پارچه‌ کرا که‌وته بن ئیحتیلال، ده‌وله‌تانی رۆژاوا جیلۆیانی ورمی و ئه‌تراف ورمیه‌یان به‌ والا و بی‌خاوه‌ند زانی خۆیان تی‌ خزانده‌، ترسێکی، که بیانبوویه‌ میله‌ته‌ی کورد بوون. ئه‌وانیش له‌به‌ر برسیته‌ی و رووتی په‌نجه‌ی رۆمیان حاالی به‌راه‌به‌ریان پێوه‌نه‌ده‌دی، هه‌موویان به‌ مردوو حیساب کردبوون، گوته‌یان نه‌گه‌ر که‌سه‌ی‌کی زیندووشیان لێ په‌یدا‌بیت ده‌یکوژین، به‌ که‌م زه‌مانێک خۆمان به‌ ئه‌وروپاوه ده‌نێین و موسته‌قیله‌ن حکومه‌تیکی جیلۆیی داده‌مه‌زرێنین. له‌سه‌ر ئه‌وه به‌ شه‌و و به‌ رۆژ ده‌کوژان و له‌ هه‌موو ته‌کنافی دنیا‌دا په‌ریشان و بلا‌وانی خۆیان وه‌خه‌رده‌کرد و ملیان له‌ مال و مو‌لکی کورده‌واری نابوو، گه‌لیکیان ئاوازی وێران کرد.

(*) لێره‌دا مه‌به‌ست له‌ ناسووریه‌، به‌لام له‌رووی ئه‌وه‌ی ناسووری و ئهرمه‌ن له‌ رووی دینه‌وه مه‌سیحین، وه‌کو یه‌ک ته‌ماشایان ده‌که‌ن، بۆیه ئه‌م دوو نێوه له‌ بری یه‌کتر به‌کار ده‌هێندرتن.

کچیکی کوردی شکاک بە رینگایەدا دەروات، خەبۆل ناویتیکی ئەرمانی بە چارەدە نەفەر ئەرمانەنەو دەیکەنی، بەهەمووان ئەتکی دەکەن. کچەکە دەریتی خۆیناوی خۆی هەڵدەگریت و دەچیتە کن سەمکۆ و ئەو دەریتیە لەپیش دادەنیت. سەمکۆ عەشیرەتی عەبدویان بانگ دەکات و دەلێت: نامووسمان بەبادا چوو، نابیت خۆتان بە پیاو بزەنن، تاکو خەبۆل نەکوژن. سێ نەفەر شکاک چوونە سەر رینگە و کوشتیان.

میر شیمۆن لە خەسرواوا لە جینگە دانیشتنی خۆی جواب لە سەمکۆ دەنیرت، کە فەلە لیت قەبۆل ناکەن، چتی وا چاک نییە، کە کرد.

سەمکۆ دەفەرموویت خەبۆل چتیکە زۆر بێ قاعیدەیی و بێ قانونی کردبوو، کە هیچ بەشەرێک ئەو قەبۆل ناکا، بە پازدە کەس کچیکی چارەدە سالی ئەتک بەکەن، جەزای ئەو لە کوشتن زیاتر نەکووتە بیرەو.

ئەگەر مەیل دەکەن بۆ موزاکەرە و ئەو تەشریف بێننە سەلماس (کۆنەشار) لە مالی مەشەدی حەسەن ئیستیفاقیک بەکەین.

حکومەتی قاجاری ئێران زۆر لەو دەترسا سەر بەگاتە تەواوی ئاوربایگان بەدزییەو قاقەزبان بۆ ئیسماعیل خان نووسی، کە تۆ بۆ لا بردنی میر شیمۆن بکۆشە ئیمە کوردستان و ئاوربایگانەتان دەدەنیت و حکومەتیکە کوردستانی تیدا دامەزرێنە. ئیسماعیل خان فەرمووی بەلکو دەرهقەتی نەهاتم. ئێران و عەدی دایە هەرچی بخوازیت پیتی دەدریت و ئیستیقلالیش بۆ تەسدیق دەکەین. ئیسماعیل خان بەو پستی قایم بوو، لەگەڵ میر شیمۆن خۆی ریکخست، بوون بە دۆست یەکتریان میهمانی دەکرد، تاکو سەمکۆ بەتەواوی میر شیمۆنی بە خۆیەو رام کرد. رۆژیکە چل تەفەنگچی دلێر و نازای هەلبێژارد پیتی فەرموون، کە میر شیمۆن لە کن من دانیشت و دەنگی سیلاح هات، هەر یەک لە هەنگۆ پیاویتیکی میر شیمۆن بکوژن. ئیسماعیل خان دەنیرتە دوا میر شیمۆن بۆ سەلماس میهمانی دەکات، ئەویش بە ۱۶۰ سوارەو هەڵدەستن دەچنە کۆنە شار (سەلماس). سەمکۆ بە هەموو نوکەر و دەستوپیوەند پیشوازی دەکات، بە عیزو شەرف دەبێنە ژوورەو و سەرای بۆ دەرازینەو، لە دیواندا ئیسماعیل خان و میر شیمۆن پیکەو بەتەنھا مشوهرت دەکەن، کە چۆن خۆ دامەزرێن و بەری عەجەم بگرن لەو بابەتەو گەلیک دەدوین. تا وەختی نان دیت، موعومە دیتە مەجلیس نان دەخۆن و چای

دهخونه وه. مير شيمون بۆ گهړانه وه ئيزن وهرده گرت. مير شيمون زور حورمه تي سمكنو ده گرت وه پيشي نه ده كهوت، به لام نه و روژه سمكنو به زور وه پيشي خوي ده خا، له پله كانان ده چنه خوار سمكنو بانگي ده كاتي هه رچهنده عاده تي كوردان نيه ميواني خويان بكورن، به لام بۆ مه سلحه ته ميلله تي كورد نه م ده مانچه يه م لي وهرگره، ده مانچيكي لي ده دا هه تا مير شيمون هاوار ده كا گياني پي نايه لن. نو كه راني سمكنو هه ر يه ك پياويكي مير شيمون ده كوژن. له پاش نو روژان ده فهرمويت هه موو بارده كه ن بۆ لاي (خوي) هه لدين.

له چاريدا غه يري پيرژنيك نه بتي نه مابوو، جيلوكان، كه نه مهيان بيست له ورمي بهر به چاري به ري كه وتن، هه موو سه راو خانووبه رهي سمكنويان تالان كرد و سووتانديان و پيره ژنيكي پيريان ده سته كهوت، هه ليان قلاشت و گهړانه وه ورمي. نه و دهنكه به هه موو كوردستاني ناورياگاندا بلا بووه، عه شيره تي مامه شي له ژير فهرماني قهره ني تاغي مامه شدا هجوميان كرده سه ريان و له ده شتي سندوزدا گه ليكيان لي كوشتن، تاغاوتي ديوكري له .. موكريانه وه له بن نه مري عه لي تاغي حاجي ئيلخانيدا و به گزاداني موكريان به كومه له لنگيان دا سه ر جيلويه كي داخل به موكريان بوون هه موويان قه تل و عام كردن. له شنوه رها خان زه رزا ديسان ده مي تي نان شاننديان تا له ورمييان په ستاوتن، سمكنو هه رچهنده له ئيرانتي كومه كي خواست كه سيك به هاواريه وه نه هات. له سالي ۱۳۳۸ سمكنو به قوه ته وه چوه سه ر سه لماس له ويته چوه سه ر ورمي، موكرياني له ته راف دۆليته سمكنو له ته راف سه لماسه وه ورمييان ده وره دا، ده ستيان كرد به كوشتاري جيلويان، ده روژي ده وام نه كرد ورمي گيرا، حاكميكي له ته راف خويه وه له سه ر ورمي دانا، جه ندار و پوليس له ته راف سمكنوه ته عيين كرا و بۆخوي گهړاوه چاري. داواي وه عديتي ئيران پتيان دابوو كردي و چهنده قاقه زي بۆ شا، كه نه و وه خته نه حمه د شاي كوري حمه د نالي شا بوو نوسي جوابيكي وهرنه گرت وه عده به جتي نه هات.

عه لي تاغا براي سمكنو و بۆمبا

سمكنو له چاري هه موو گه وره و سه ردار عه شيره تي كورده واري وه خر كرده وه له هيتنديك مه سايلدا شوو رتيان ده كرد، وه ليعه هد ميرزا حه سه ن خان له ته وريزه وه بۆمبايه كي خسته نيو سندوقيكه وه نارديه (خوي) كه بۆ سمكنو بيه ن، شازاده يه كي نارد، نه ويش گه يشته (خوي) جه ساره تي نه كرد بۆ خزي بچيت، پياويكيان به كرتي گرت چهنده بۆمبايه كيان دايه و نارديان، نه و پياوه بتي خه بهر بوو له وه، كه چي له سندوق دايه، هه لسا به ري خوي دا

چاری . سمکۆ و ته‌واوی سه‌رکردان له داوینیی سه‌رای باخچه بوون، سه‌ماوه‌ریان دانا‌بوو، به چاخواردنه‌وه خه‌ریک بوون، نیزیک شه‌ست که‌س له خزمه‌ت دابوون، ئەو شوانه گه‌یشته پیش، سندوق‌تیک به‌ده‌سته‌وه . سمکۆش خه‌سرۆی کورپی له‌سه‌ر کۆشی دانیش‌تنبوو، که سندوق‌بان هینا پیشه‌وه لیبی پرسى کورپه ئەمه چیه؟ عه‌رزى کرد پادشای ئێران به دیاری بۆی ناردووی، نازانم چی تێدا‌یه، به‌لام گۆشه‌ی ده‌ستم‌ال‌تیکى زه‌رد و سو‌ری لى ده‌رکه‌وتنبوو، خه‌سرۆی کورپی، که ئەو سو‌ر و زه‌رده‌ی چاوپتیکه‌وت، گورووی گرت بیکه‌نه‌وه، ئەمه شیرینیا‌ته . سمکۆ فه‌رمووی کورم بۆم‌بایه، خه‌سرۆ ده‌ستی لى به‌رنه‌دا، سمکۆ له‌به‌ر دل‌ی کورپه‌که‌ی خه‌نجه‌ریکی له‌به‌ر خه‌سرۆ دابوو ده‌ری کیشا، ده‌سم‌ال‌تیکى پى پی‌چرا‌بوو سه‌ری نووکه خه‌نجه‌ری گه‌یاندی فیشه‌یه‌کی لپوه‌هات. سمکۆ زوو خه‌سرۆی گرت و له زه‌ویدا پان بۆ‌وه به‌ لنگی فرپى دا بانگی کرد کورپه بۆم‌بایه، هه‌رکه‌س له راستی خۆی پان بۆ‌وه، شه‌قیکی تى هه‌ل‌دا، ئەحمه‌د ئاغای برای سمکۆ فرپى دا پیش عه‌لی ئاغای برای، چای تیکه‌ر لنگی دا هه‌ل‌ی گرت، بۆم‌با ته‌قا، عه‌لی ئاغای برای سمکۆ له‌چه‌ند جی‌گایان برینداربوو، چاره‌ده‌که‌سی دیکه له نوک‌ه‌ران برینداربوون سی و دوو که‌س ده‌کوژین.

سمکۆ ته‌واوی جلی خویناوی عه‌لی ئاغا ده‌گرت هه‌ر پارچه‌یه‌کی بۆ سه‌ردار و گه‌وره‌یه‌کی کوردان ده‌نیرت، غه‌یره‌ز ره‌زا خان هه‌موویان قبو‌ل‌یان کرد، سه‌ید ته‌ها، نوری به‌گ و گه‌لیکی دیکه به‌شدارییان له‌گه‌ل کرد، هه‌موو له‌شکریان وه‌خ‌رکرد بۆ شه‌پ‌کردن ئاماده‌بوون. جوابیان بۆ وه‌لیعه‌هد نارد قاقه‌ز‌تکیان بۆ پادشا نووسی، حکومه‌ت ئینکاری کرد، که چتی وا نه‌کراوه، سمکۆ ئەو پیاوانه‌ی له حکومه‌تی ئێران خواست، که بۆ فه‌سادى نیوانی ئەو جو‌ره کارانه‌یان کردووه، سمکۆ له دیلمانه‌وه له‌شکری نارد هه‌ر (خۆی) شازاده‌یه‌ک و چه‌ند که‌سی به‌دیل گرت، قاقه‌ز‌تکی له ته‌ور‌تزه‌وه نووسی ئەو وه‌ستایه‌ی بۆم‌بای دروست کرد و ئەو ساحیب مه‌نسه‌بانه‌ی بۆم‌بایان ره‌وانه‌ کردوون، ده‌بی بمانده‌نت، ئەگه‌ر حکومه‌ت نه‌یاند‌ا چه‌ند که‌سیکی به دیلمان گرتوون ده‌یانکوژین و تا ماوین له‌گه‌ل حکومه‌ت شه‌ر ده‌که‌ین.

حکومه‌تی ئێران، که ته‌ماشای کرد شو‌رش زیاد ده‌بی‌ت و سمکۆش پیاو‌تکی ئازا و به‌کاره ناتوانن بۆ لا‌بردنی به‌را‌به‌ری‌تی بکه‌ن، له‌سه‌ر ئەوه قه‌رار‌یان دا ئەو که‌سانه په‌یدا بکه‌ن و بیانده‌نه ده‌ستیان ئەوانیش به‌ ویجدانی خۆیان یا ده‌یانبه‌خشن و یا ده‌یانکوژن. حکومه‌ت یازده که‌سی له‌وانه‌ی سه‌به‌بی بۆم‌به‌ه‌ر بوون نارد‌نیه شاری (خۆی) و له‌ وێه

دایانن به سمکو، بردیانه چاری . عهلی ناغا فهرمووی وهستا مه کوژن، چونکو سنع تکاره، پیای کاسب هیچی له سهر نییه، سی رۆژ له سهر هاتنی نهوانه رابورد عهلی ناغا وهفاتی فهرموو. نهو وهخته سمکو ده رکهوته بهر ده رگای سهرای عموموی بانگی کرده گه وره و کارداران وهرنه دیوان، هه موو له دیواندا وهخریون. سمکو فهرمووی عهلی برام وهفاتی کرد، ئیستا فیکری هنگۆ له گه له نهوانه حکومهت ته سلیمی کردوین له سهر چیه؟ هه موویان له سهر نهوه قه راریان دا، بانگ کرین و لییان سوئال بکریت له پاشان به پاداشی خویان بگهن، تاکو له هه موو کهس ناشکرا بیت له سهر چی پاداشیان دراوه تی لهو مه جلیسه دا دوو ههزار کهس مه وجود بوون هه رکهس له جیگاهیه کی شایسته دانیشن.

سمکو فهرمووی نهو یه خسیرانه بیننه دیوان تا بزاین کتی چی کردووه و لییان بیرسین. نوکه ران دابه زینه به ندیخانه و هه ر یازده کهسیان ده رخست و له حزووردا رایانگرتن. له پیتشدا له وهستایان پرسى تو چی؟ گوتی: خاوه ندی کارم . پیتیان گوت نهو بۆمبایه تو دروستت کرد؟ گوتی به تی دوو ههزار تومه نیان دا به من تا دروستم کرد؟ گوتیان کتی وای به تو و رایته سپاردی ، که دروستی بکهیت؟ گوتی: نهو شازادهیه، که له گه لمان گیراوه. سمکو له شازادهی پرسى که کتی به تو ی گوت، نهو بۆمبایه دروست کهیت، تا بمکوژیت؟ شازاده گوتی: هه سه ن میرزای وهلیعه هدی ئیران. لهو وهخته دا نه حمه د ناغای برای هه لسا سه رخۆی عه رزی کرد وهستا بی گونا هه، هه موو گونا هیک له سهر شازادهیه. سمکو فهرمووی ئیستا مو حاکمه یه، جار ی پاداشیان دیار نا کا، تا بزانی کتی ده کوژیت. له پاشا سمکو له نهوانی دیکه ی پرسى هنگۆ بۆچی هیتا تا؟ گوتیان ئیمه سو پایین، گه وره مان نه مرمان به هه ر چتیک پی بفه رموویت ده بی بیکه یین. له پاش نهو سوئال و جوابه ئیسماعیل خان کاری خسته موزا که ره هه موو گه وره و سه رداران به دوو ههزار کهس یه ک فکر قه راریان دا له (راز) له سهر چیا یه که هه ل دیر شاخ و ما هیکه بلن د بیان ناو یژنه خوا ره وه، به فهرمایشی دوو ههزار کهس و به حوکمی سمکو هه موویان ده ستوبی گری دان ملیان گرتن و بردیانه سهر راز، شازاده گه لیک پارا وه و گوتی هه رچه نده ده خوازن بووده می مه مکوژن، قبو لیان نه کرد، له پاشان گوتی دوو ههزار تومه ن و ده ههزار فیشه ک و ههزار تفهنگ و دوو شیتستیر ده دم و کچی خوشم پیشکیش ده کم مه مکوژن، سمکو ته مای به ردانی کرد، له پیتشدا نهو ده که سانه یان له راز وه به ریاندانه وه خوا ری و له هه ر چوار که نار وه شیلنگی تفهنگیان کردنی هه موویان پارچه پارچه بوون، شازاده ما وه . نه حمه د ناغای برای سمکو هه لسا سه رخۆی گوتی: عهلی برام وه سی تی کرد وهستا کار

مه‌کوژن، به قسه‌تان نه‌کرد، ئیستا که سازاده‌یه‌کی مایه‌ی فساد، که هه‌ویتی فیتنه‌یییه‌ بو ته‌ماعی دراو به‌رده‌دهن، قبول ناکه‌م ده‌بی هه‌ر بکوژیت. سمکو ناعیلاج بوو فه‌رمووی سازاده‌شیان ده‌ستوپ گری دا و هه‌لیانداشته‌ خواری رازه‌وه‌ نه‌ویشیان کوشت.

چوینی سمکو بو سه‌ر ورمی

دوو روژ له‌ پاش نه‌وه‌ ته‌دبیر وا کرا هه‌لمه‌ت بیه‌نه‌ سه‌ر ورمی، له‌ ورمی سی سه‌ربازخانه‌ی له‌شکری هه‌بوو، به‌لام نه‌و سی سه‌ربازخانه‌نه‌ گه‌یرابوون، هه‌رچه‌ند له‌شکری ئیرانی له‌ ورمیدا که‌م بوو، نه‌هالی هه‌موو جه‌نگاوه‌ریبوون، ته‌ره‌فداری عه‌جه‌م بوون، هه‌زیان نه‌ده‌کرد سمکو بیگرت، به‌لام له‌ ترسان خو‌یان له‌ شه‌ری سمکو ده‌پاراست. سمکو فه‌رمووی قوه‌وتی کوردان بکرتنه‌ سی به‌ش، هه‌ر به‌شیک روو له‌ سه‌ربازخانه‌یه‌ک بکه‌ن، به‌جو‌رتیک بیت بیگرن، به‌و شه‌رتنه‌ سی قول له‌شکری کوردان به‌ سی جیگا روویان له‌ ورمی کرد، شار بی به‌راهه‌ر خو‌یان خسته‌ پتیشه‌وه‌، پتیشو‌زیان کردن و به‌ ئیحتیرام قبولیان کردن. کورد به‌چونه‌ نیتو شار دوو سه‌ربازخانه‌یان خسته‌ به‌رده‌ست. کورده‌واری، که‌ داخل به‌ شار بوون ده‌ستیان کرد به‌ تالان‌کردن و رووتان‌ده‌وه‌، سه‌ربازخانه‌ی سییوم، که‌ وایانزانی تالان ده‌کرتن، که‌مه‌ری به‌راهه‌ریک‌ردنیان گری دا، هه‌موو له‌نیتو سه‌ربازخانه‌دا خو‌یان خسته‌ مه‌ته‌رتزه‌وه‌، کوردیش به‌ لیشاو هه‌لمه‌تیان برد، له‌سه‌ر نه‌وه‌ له‌ کووچه‌ی ورمیدا کوشتار ده‌ست پی کرا، شپست و سی که‌س له‌ کورد بریندار و کوژراو په‌یدا‌بوون، له‌شکری کورد مه‌جبوور بوون له‌ شار ده‌رکه‌ون، چونکه‌ که‌میک خو‌یان بگرتبا، ژن و مندالی شار به‌ به‌رده‌ گلمت ده‌یان‌کوشتن، مال شیرینه‌ و به‌ ده‌ستیانه‌وه‌ نه‌ده‌دا، کوردیش له‌به‌ر تالان‌کردن و راو‌رووت له‌ نه‌وه‌ل چوونیاندا شه‌ر و کوشتاریان له‌بیر‌چوو، دای نه‌تیجه‌ بو ده‌رکه‌وتن له‌ شاریان مه‌جبوور کردن، هه‌موو شاریان به‌ردا، هه‌ر چوار که‌ناری شاریان ده‌وره‌گرت، جو‌گه‌ و خه‌رندان، که‌ ناوی پيدا ده‌چوه‌ نیتو شاره‌وه‌ برییان و ناویان نه‌هیشت تنوکیک به‌چیتنه‌ نیتو شاره‌وه‌. نه‌وه‌ نه‌هالی خسته‌ ته‌نگانه‌وه‌، به‌لام هه‌موو نه‌هالی ورمی چه‌کیان هه‌ل‌گرتبوو شه‌ریان ده‌کردو کوردیش موده‌یه‌کی زور له‌ ته‌راف شاردا راوه‌ستابوون و هه‌لمه‌تیان ده‌برد، عه‌جه‌م له‌ نه‌سکه‌له‌ی پر سوپا قوه‌وتیکی زوری نارد بو ورمی، که‌ کو‌مه‌کی ورمی بکات، کوردان لنگیان دانی و نه‌و قوه‌وته‌یان په‌رشو‌یلا‌و‌کرد و نه‌سکه‌له‌شیان گرت، شیخ عه‌بدو‌ل‌للا کوری شیخ محه‌مه‌د بوو به‌ قوماندانی نه‌و جیگایه‌، کورد له‌ برسان و له‌ سه‌رمان زور له‌ ته‌نگانیدابوون، چه‌کیان ته‌واو ببوو، هه‌موو نیتیک به‌ هه‌لاتن بوون، خودای په‌روه‌ردگار

کهشتیکی له تهوریزهوه نارد، ئەو کهشتییە گیرا، ههزار و سێسەد بار برنجی تێدابوو، ئەو برنجە بوو بە سەبەبی ژیاڵهوهی کوردان، شێخ عەبدوللا بەسەر لەشکرانی دابەش کرد، کورد هێزێکیان هاڵهوه بەر و پشتیان بە قووەت بوو.

لەپاش گرتنی ئەو برنجە کورد نەختیک کهوتنهوه غیرەت و بەتوندی شاریان دەورەدا و لە هەر چوارر کهنارهوه هه‌لمەت دەست پێ کرا، ته‌واوی موحەقات کهوتە دەست کوردان، شارستانییان ترساند، بە هه‌ره‌شه و گو‌ره‌شه و ترس وه‌به‌رنان و بە دل‌خۆشیدانهوه، ئەهالی شاریان کێشا لای خۆیان. ئەهالی مه‌یلیان بو کوردان دەست پێ کرد، پوروڤوگانە ی کوردان کهوتە نیو شاره‌وه، هەر رۆژ بە رهنگێک شایعه ده‌کرا، ئەهالی زۆر ترسیان له‌وه په‌یدا کرد، که کورد شار ده‌گرن و و هه‌مووان قه‌تل و عام ده‌کەن و که‌سیکیان لێ ناھێلن. رێگای رزگاری له‌گه‌ڵ ئەوان یه‌کبوون و ئیستیفاقه. بو‌دل وه‌رگرتنی کوردان سەردار فاتح نیوتیک، که حاکم بوو له‌ ورمێ گرتیان و بە ئەنواعی ناشایسته ئەزیه‌تیان دا و گرفتاریان کرد، ئەویش له‌بەر ئەهالی پاراوه، که له‌گه‌ڵیان یه‌کەن له‌ شاریدا بە تەنگه‌ لێدان گێرایان و سەر و ژووریانک رد، پێیان گوت له‌گه‌ڵ ئێمه رێک نه‌که‌ویت و ببیه سەبەبی مāl وێرانیان، پارچه پارچه ده‌کەین، سەردار فاتح بە هه‌موو ره‌زاله‌تیکیان رازی بوو، هەر ئەوه‌نده لێی گه‌رتن.

شەری سمکۆ و سەردار ئەره‌شه

له مانگی مایسی سالی ١٣٣٩دا عه‌جهم له‌ژێر قوماندانی کۆلۆنێل له‌ندریک له‌شکرێکی مونتەزه‌می ناردە سەر چاری و دیلماندا، شەری ده‌ست پێ کرا، سمکۆ و دوو هه‌زار شکاکه‌وه پێشی بو سەرداری عروسی گرتن شەش سه‌عات ته‌واو تفه‌نگ و توپ و شێستتیریان لێکدا، له‌دواییدا سەرداری عروس شکان، له‌شکرێکی عه‌جهم سێپه‌کی رزگار نه‌بوو، هه‌موویان کوژران و چه‌ند که‌سیک به‌ دیلگیران، سمکۆ گه‌لێکی قورخانه و تفه‌نگ و دوو شێستتیر و توپێکی لێ گرتن، زه‌خیره و تالانیکی زۆریان ده‌ستکه‌وت، عه‌جه‌مێکی له‌ شەری سمکۆ رزگاریبوون به‌ په‌ریشان و فه‌لاکه‌ت خۆیان گه‌یاڵه‌وه تهوریز. ئەو شەره‌ موده‌قه‌ ئەوه‌نده‌ی دیکه‌ پشتی کوردانی قایم کرد، وه‌لێ عه‌جه‌مانی خسته‌ له‌رزه‌وه ئەهالی ورمێ، که ئەوه‌یان بیست، که‌یخودا و ریش سپییان و کاربه‌ده‌ستان وه‌خپوون و گوتیان مادامه ده‌وله‌ت به‌عه‌موو قووته و شه‌وه‌که‌تی خۆبه‌وه له‌ژێر فه‌رمانی سەردارێکی گه‌وره‌ی عرووسدا: هه‌توانی به‌راه‌بری سمکۆ بکات و شکستی خوارد و

نوردووییه کی وا مونته زهم دوو چاری نهو فه لاکه ته بوون، ده بی کورد زۆربن و قسووت و جبه خانه و چهک و سیلاحیان گه لیک بیت. وا چاکه تاکو ئیمهش به دهر دینکی گه وره تر گرفتار نه بووین و لانه وازی و په ریشانیمان تووش نه بووه چاریک بو دهر دمان په یدا بکهین و به ههر رجوړیک بیت له گه لیان ریککه وتن چاکه، بو نهو فکره که یخودا و سهرکارانی شاریان بانگ کرده جیگایهک و دهستیان کرد به بیر و فکران، پیاوړتیکیان ناردده خزمهت سمکو تا چند که سیک بنیرن له گوندی بندل موزاکه ره یهک له خومان بکهین.

گرتنی ورمی

سمکو چند که سیک له تهره ف خویه وه به موره خه سی ناردده بندل و که یخودایان و گه وره و سهرکارانی ورمی چند که سیکیان ناردده نهو، له پاش گه لیک دانوستان قهراریان دا حاکمی ئیران له نیو خویان دهر کهن و حکومه تی کوردان قبول کهن، سمکو تهره فداری نهو بوو بو نه هالی زهره ریک روونه دا و بهو جوړه هه ردوولا پیکهاتن.

نهرشه دی ژنبرای سمکو کرا به حاکم، نیو شاریان ریکخست. شیخ عه بدوللا بوو به ره نیسی نه زمییه، خال مستوی شکاک بوو به ره نیسی نه منییه، نه سکه له ی بهر درا به ته یار بهگ. چهن دیک پی نه چو ئیران قشونیک زوری له بن فرمانی نهرشه دی شاسه وان دا به توپ و جبه خانه و قورخانه یه کی زوره وهی ناردده (خوی) له پاش چند روژتیک له شه ره فخانه وه بو گرتنی چاری بزوت و کهوته ریگا. سمکو نه وهی بیست عومهر خانی به قوه تیک ته واده ناردده پیتی له (سولاو) نیو جیگایه کدا به رهن گاری نهرشه د بوو، توپ و تفهنگ کهوته کار دهنکی شهقه و تهراتی توپ و هوور دهنکی گوئی ناسمانی کهر کردبوو، شرنکه شرنکی تفهنگ و ویزه ویزی فیسهنگ و هاواری بگره و بهردهی کوردان و قیزه و نامانی عه جهم عالمی بالای کرده سه یرکه ر و هینانییه روژنه ی ته ماشاوه، نهرشه د ریگای پی تهنگ بوو، مهیدانی شه ری لی تاریک بوو، کونیک خوی تیدا بشار تته وه په یدانه ده کرد، به مه جبووری غه یره ز به راهری چاره یه کی دهست نه کهوت، هه ردوولا ده میان تیکنا، له شکری کورد و کهو شیری نیر له هه موو لایه که وه هه لمه تیان ده برده سهر میگه له رتوییان به کوشتن و دیل و برینداری شیرزیان ده کردن، له شکری عه جهم و کهو رتوی هه ریهک له کونیکدا خویان دهشارده وه، پالنه وانی خون خوارانی کوردان چوار دهوره یان پی دهگرتن، نهوانیش به ناعیلاجی روویان ده کرده شالاو بردن، هه ر بهو جوړه یازده شهو و یازده روژان کوشتار بوو، روژی یازدهم نیریک ئیواره ته قوره قی هه لاتن

که‌وته نیتو عه‌جهم، کوردانی پلنگ هه‌لمه‌تی شیرێ سه‌وله‌تی ناژووها هه‌یه‌ت که‌وته‌سه‌ریان هه‌رچوار که‌ناری ریگیانیان لی گرتدان و گرتیاننه نیتوان خۆیان و هه‌لمه‌ت‌بردنیان ده‌ستی پێ کرد، که ره‌وه نیتچیری هه‌لاتوویان دی که‌لله‌یان گهرم بوو نامان نامانیان له عه‌جهم په‌یدا کرد، نه‌که‌وته شتوان ته‌واوی له‌شکری مابوون به‌دیل گیران هه‌رچی کوژرابێ کوژران، نه‌رشه‌دیش له‌نیتو کوژراواندا (*) به‌کوژراوی که‌وته ده‌ست، چوار شیتست تیر و دوو تۆپ و چهند سه‌د سندوق فیشه‌نگ و موهیماتیکی زۆر و زه‌خیره و چه‌ک و سیلاحیکی به‌ژماره که‌وته ده‌ست قه‌هره‌مانانی کوردان هه‌موویان برده خزمه‌ت سمکۆ فه‌رمووی یه‌خسیران به‌نه‌وازش رابگرن، سێ چوار روژ به‌ختیوان کردن، تاکو هیندیک له‌ماندوو بوونی شه‌ر چه‌سانه‌وه، هه‌موویان دا به‌کوردان...

ئهو شه‌ره‌ به‌ کوردان زۆر به‌کاربوو، له‌ لایه‌که‌وه ئیترانی شکاند و له‌ لایه‌که‌وه چاوی عه‌جه‌مانی ترساند و کورده‌واری خسته سه‌ر شه‌وق و پشتی قایم کردن. سمکۆ ناردی سه‌روکانی بانگ کرده دیوانی به‌ به‌ر به‌ شنۆ و سابلاخ بزووتن و ته‌داره‌ک گیرانیان مه‌شوه‌رت کرد.

شه‌ری کوره و عه‌جهم له شه‌ره‌فخانه

له‌وه‌خته‌دا عه‌جهم قه‌وه‌تیکی شه‌ش سه‌د نه‌فه‌ری نارد هه‌یده‌راوا، تۆپ و تۆپخانه‌به‌کی زۆری نارده سنوور..، جیگای سه‌ید ته‌ها، ئه‌ویش دووسه‌د نه‌فه‌ر کوردی جه‌نگاوه‌ری دلیری له‌ خزمه‌ت خۆیدا هه‌لگرت و چووه به‌راه‌ر ئهو قه‌وه‌ته به‌ره‌نگاریان بوو، له‌پاش چهند شه‌ر و کوشتار له‌شکری عه‌جهم په‌ریشان بوو له‌ویش گه‌لیکیان جه‌خانه و سیلاح ده‌ستکه‌وت، زه‌خیره و قورخانه‌یه‌کی بێ نه‌ندازه‌یان له‌ عه‌جهم گرت، چه‌ندیکیان لی به‌دیل گرتن و به‌خۆشی گه‌پانه‌وه مه‌وقعی (به‌رئه‌ندیز) و ئه‌سکه‌له‌ی هه‌یده‌راوای ته‌سلیم به‌ عه‌بدوڵلا به‌گ شیخ جانگیر کرد، مانگیگ له‌و واقیعه‌ تێپه‌ری عه‌جهم له‌ناکاو له‌شکرێکی مونه‌زه‌می به‌ ده‌ربادا سواری که‌شتی کردن له‌ گوشه‌یه‌کی که‌ناره‌وه ده‌ری خست به‌ناکاو لنگیان دا سه‌ر عه‌بدوڵلا به‌گ، عه‌بدوڵلا به‌گ له‌به‌ر توندی سه‌رما و بێ ته‌داره‌کی و که‌می له‌شکر مه‌جبوو بوو هه‌یده‌راوا به‌ردا، له‌پاش دووجار شه‌رکردن

(*) که‌ باسکی نه‌رشه‌د گه‌ران چه‌مایلیکی تێدا بوو نیتوی له‌سه‌ر نووسرابوو، ئهو چه‌مایله‌یان به‌ سمکۆ برد، سمکۆ گوتی: ئیسته‌ تۆله‌ی خۆینی جه‌وه‌ر ناغام کرده‌وه و ئهو چه‌مایله‌ی به‌دیاری به‌ گولێزار خانم کچی جه‌وه‌ر ناغا نارد.

به‌رايه‌ری ده‌رکه‌وت و گه‌راوه‌ چووه‌ شه‌یتاناوا. عه‌جه‌م حه‌یده‌راوا‌ی دووباره‌ خسته‌وه‌ ده‌ست. له‌ چاری، که‌ سمکۆ بیستی ناردیه‌ سهر‌ شیخ‌ عه‌دولّلا سهرۆکی نه‌زمیه‌یه‌ی ورمی به‌ مردن یا به‌ ژیاوه‌ بیت، ده‌بیت عه‌جه‌م له‌ حه‌یده‌راوا ده‌رکه‌ن و به‌ دیلیان بگرن. شیخ‌ عه‌دولّلا له‌سهر‌ ئه‌مهری سمکۆ هه‌ندیک‌ی سواری دلاوه‌رانی کوردی هه‌لگرت و به‌شه‌و به‌سهری دادان، له‌پاش په‌رتشانی و تالانیان گه‌لێکیان عه‌جه‌م به‌ دیل گرت و هیندیک به‌ شپه‌زه‌یی خۆبان کوتاوه‌ ده‌ریا، به‌لام ته‌واوی ئاله‌تی چه‌کیان به‌رداو هه‌لاتن، له‌ویش کوردان چه‌کیکی زۆر و تالانیکی بی ژماریان گرت. دیسان حه‌یده‌راوا که‌وته‌وه‌ ده‌ست کوردان.

له‌وا‌ی گێڕانه‌وه‌ی حه‌یده‌راوا سمکۆ نه‌نجومه‌نی گرت. دووباره‌ سهرۆک و کاربه‌ده‌ستانی بانگ کرد، که‌ ده‌بی له‌شکرکی زۆر چاک وه‌خه‌که‌ین و به‌ موهیماتیکی گه‌وره‌وه‌ بیاننێنه‌ سهر‌ شاری (خۆی) و ده‌سته‌یه‌کی مونته‌زه‌میش بچه‌ سهر‌ شنۆ و موکریان. بۆ (خۆی) قه‌رارده‌ر له‌ دیلمانه‌وه‌ بچن، له‌شکرکی زۆر له‌ژێر فه‌رمانی عومه‌ر خاندان وه‌خه‌پوون و گه‌لێک سهر‌داران له‌گه‌لی که‌وتن له‌ دیلمان راوه‌ستان چاوه‌پێی ئه‌مریان ده‌کرد. سه‌ید ته‌ها له‌گه‌ل سمکۆ له‌ چاری مشوه‌رتی چلۆنی شه‌ریان ده‌کرد، په‌یامی عومه‌ر خان هات، که‌ شه‌ش هه‌زار له‌شکرێکم بۆ وه‌خه‌کرا، فه‌رمایشات بۆ چوونه‌ سهر‌ شاری (خۆی) چیه‌ به‌فرموون. سه‌ید ته‌ها له‌به‌ر زستان و به‌فر و سایقه‌ نه‌هی له‌ چوون فه‌رموو، که‌ ئه‌مه‌رۆکه‌ ئه‌و له‌شکره‌ بکه‌ونه‌ ده‌شتی خۆوه‌ به‌ هیلاک ده‌چن، چونکو کیتۆکی خۆباتی تیدا رابگرن نزیک به‌ (خۆی) ده‌ست ناکه‌ویت، هه‌موو ده‌کوژیت و له‌به‌ر ته‌پوتووشی رزگار نابن و بۆ نه‌چوونیان گه‌لێک کۆشا.

له‌و وه‌خته‌دا، که‌ له‌شکر بۆ چوونی (خۆی) به‌راو ببوون، سه‌ید ته‌هاش مه‌نعی چوونی کردن. ئێران له‌ ئه‌سکه‌له‌ی (به‌ره‌سپییان) هه‌و شه‌ش هه‌زار و پینجسه‌د که‌س له‌شکری شه‌راری له‌ که‌شتی ده‌رخست له‌بن فه‌رمانی ئه‌سه‌دولّلا خاندان هه‌لمه‌تیان برده‌ سهر‌ کوردان، هه‌ر له‌و رۆژه‌دا کازم به‌گی قه‌ره‌ قشلاغی له‌ زومده‌شته‌وه‌ به‌ قوه‌وتیکی ته‌واوه‌ هاته‌ پێش کوردان له‌ (قوتچی) دا دامه‌زران، له‌شکری کورد، که‌ بۆ (خۆی) ئاماده‌ ببوو، بوون به‌ دوو به‌ش، به‌شێکی له‌ژێر فه‌رمانی عومه‌ر خاندان له‌گه‌ل شیخ‌ عه‌دولّلا بۆ ئه‌سکه‌له‌ی (به‌ره‌سپییان) ته‌عین کران، قوه‌وتی دیکه‌ چوونه‌ سهر‌ (قوتچی) له‌به‌ر سه‌رما و زستان و به‌فر کورد له‌ قوتچی ده‌رکه‌وتن. عه‌جه‌م سێ کۆشکی داگیرکرد. ئه‌سه‌دولّلا خان له‌ ئه‌سکه‌له‌ جێگیر بوو، ئه‌هالی ورمی، که‌ ئه‌وانه‌یان زانی که‌وته‌ بزووتن و به‌دزیبه‌وه‌ له‌گه‌ل

ئەسەدوللا خاندا رىككەوتىن و سەريان لە كوردان پىچاوه.

لەشكرى كوردىكى بۆ سەر ئەسكەلە تەعیین کران بوون بە دوو بەش، بەشێكى لە بن فەرمانى سەید شەمسەدین كورێ شێخ حەمە سەدقدا بۆ موحافەزەى ورمى چوون و بەشى دووهم لەژێر فەرمانى عومەر خان و شێخ عەبدوللادا چوونە سەر ئەسكەلە، لەوێ ئەو لەشكرەیان كرده سێ بەش، بەشێك عومەر خان و بەشێك سەید موسلیح برای سەید تەها و بەشێك شێخ عەبدوللا لە سێ لاوه لنگیان دا سەر ئەسكەلە.

ئەهالى ورمى ئىتاعەتى كوردانیان نەخواستەوه، هەموو نەواخانانیان گری دا، نان نەدەن بە لەشكرى كورد. ئەرشدەى حاكمی ورمى لەگەڵ سەید شەمسەددین بە قووەتى لەشكر هەموو شاریان كرده مەنتەقەى سپاهییان، هەموو دەروازیان خستە دەست كوردان بۆ ئىواره هەر سێ قۆنگرەیان گرت لەشكرى كوردانى تێ خزا، ئەرشد بەسەر زەخیرە راگەيشت، لە حكومەتدا بۆ (خۆی) نان و خواردنى بە لەشكر دەدا، شارى ورمى كەوتە ئاسایشەوه، ماوه ئەسكەلە بگيریت و كیتۆكى نزیك بە بەرەسپییان بوو، لە دەست ئێران بوو، سەید تەها هاتە سەر تەلەفۆن ئەمرى فەرموو ئەمشەو دەبى ئەسكەلە بگرن، ئەگەر ئەمشەو نەبگرن دەستى هەمووتان دەبڕم، لەسەر ئەو فەرمايشتە نەیانتوانى خۆرا بگرن بەمەجبورى هەر ئەو سەعاتە شێخ عەبدوللا و سەید موسلیح ئەمرى هەلمەتیان دا، شێرى پالەوانانى كورد وەكو پلنگى لە لان دەركەوتیت لە هەر چوار لاوه دەستیان كرد بەشەركردن، كەنارى دەریایان لێ گرتن و رمیان تێ نان، تا نزیك بەیانی ئەسكەلەیان لە ئێران گرتەوه، سێ نەفەر كورد لەو شەپەدا شەهید کران و لەشكرێكى لە كوشتن رزگاریوون بەر بە شەرفخانه هەڵاتن، خۆیان خەلاس كرد و لەو شەشەسەد نەفەرە چل نەفەرى لێ رزگاریبوو.

موخابەرەى سەكو لەگەڵ موكریان

سەمكو بە مەشورەتى سەید تەها قاقەزبان بۆ هەموو ئەترافى كوردەواری نووسى، بۆ بەگزاذه و ئاغاىانی موكریان و مامەش نووسى، كە ئیمە كوردین و ئەم خاكە ئیرسى ئیمەیه، لەگەڵمان رىككەون بەیهك دەستى خاكى خۆشەویستى وەتن لەژێر پەنجەى دوژمن دەرخبین، بەسە رەزالت و زولم و جهور، لە دەستى عەجەم خۆتان رزگارکەن، ئەمن لەگەڵتان خرمەت دەكەم، تا رزگار دەبین، لەپاشان مەیلتان بە كێ بوو بیکەن بە حوكمدار، لەمەدا مەقسەدى رزگارى مێللەتى كوردە لەدەست بێگانە، بزائن لە شەرى عرووسدا

عجهم چى لى کردن و چندی به کوشت دان و خستیه ژیر پتی عروسانه وه، پیاوبن به پیاوه تی خوتان رزگارکهن. بهو جوړه چند جار به یاناتی به نیتو نه هالیدا بلاوکرده وه، له موکریاندا هم موو ناغا و به گزاده کان له گه لی بوون به هاوده نگ (علی ناغا کوری حاجی ئیلخانی دیبوکری) بوو به سه به بی ته شویق کردن (که ریم ناغای کوسه کریزه) و (علی حوسین ناغا) بوون به پشتیوانی علی ناغا. هر ئو زستانه (۱۳۴۰) ئیران له موکریان ترسا له شکریتی دووه زار که سی له ژیر فرمانی (مهلیکزاده) دا نارد سابلانغ. نه هالی سابلانغ هم موو پیشوازیان کرد، مهلیکزاده ده بده به و سه لته نه تی شاهانه ی نشان به سابلانغیان ددها، هم موو روژ توپ نه ندازی بهر به کیوی قولقواغ ده کرد بو ترساندن ی نه هالی خوی دهنواند، هم موو روژ سر به سه ی له .. چومیدا نه هالی و که بخودایانی وه خرده کرد نوتقیکی ددها، که ده ولته تی ئیران نه وه نده زه مان له سر نیه حو کم داری ده کا، سمکو هیچه و ریگریکه و به قسه ی هه لمه خه له تین، خوتان له بهر چای حکومتان ناحه زه که ن، نیه نه وه نده له بهر چاوان خوشه ویستن، نه هالیش بو دلخوشی نه وان ده چونه سر مهنه ری خه تابه ت، به لام هیندیک پولپه رستان و معاشخوران به راستی له نیتو نه هالیدا پروپوگانه ی عجه میان ده کرد، نه هالیان هه لده خه له تاند، موده تی مانگیک له وه رابورد هیندیک نه رزالانی کوردان به گوتی مهلیکزاده یان دادا، که علی ناغای حاجی ئیلخانی و که ریم ناغای کوسه کریزه و علی حوسین ناغا له گه ل سمکو موخابه ریان هه به و پیکه وه ریککه وتوون. مهلیکزاده حیل به کی دامه زراند، که بانگه یشتیان بکا له دهره وه له شکری عجه م نوکهره کانیان چهک که ن و لیکیان بلاوبکه نه وه، نه وانیش بگرن و ده سه به سه بیانیرنه ته ورژی.

قاهه زیتی بو ناردن و بانگی کردنه سابلانغ، له دهره وه ته رکیباتی خوی دامه زراند، ناغایان چونه ژووره کن مهلیکزاده، نوکهرانیان به سر دیوی له شکراندا بلاوکرده وه، نه و سه عاته ناردی بانگیان کرد له شیوانه وه تا روژه لات که س له خانوی خوی دهرکه ویت ده کوژیت، نه هالیان له مالاندا مهنه کرد له دهرکه وتن، که سه نات بوو به دووی شهو مهلیکزاده روو له علی ناغا و نه وانی دی ده کا، که هنگو له گه ل سمکو هاتوو چوتان هه به، له و ده مه دا ته وای سهر یازانی ئیران شیلنگه تفهنگ بو ناسمان ده که ن و دینه ژوور به جاریک لووله ی تفهنگ له ناغایان ده که ن و ده لین: مه بزوون. هه رسیکان ده ستویی گری ددهن، مهلیکزاده به شق و زله به رده بیته علی ناغا، به پانیبه که وش له سه ری ددها، علی ناغا ده فه رموویت: گونا هم چی بوو، که وا پاداشم ده دهنه وه؟

مه‌لیک‌زاده جوینی پی ددها و ده‌لایت: له‌گه‌ل کوردان ریککه‌وتوون، ته‌ماتان هه‌یه کوردستان له‌عه‌جه‌م رزگارکه‌ن، عه‌لی ئاغا ده‌فه‌رموویت: ئه‌وه‌بوو گوناها! ده‌لیم دهن له‌سه‌ر میلله‌تم، هه‌رچیم به‌سه‌ری فخری پیوه‌ده‌که‌م و به‌خه‌لاتی ده‌زانم، گیان و مال و مولک‌تیک له‌ریگای میلله‌تدا فیدا نه‌کریت بۆ هه‌یچ نابیت، هه‌رچی ده‌توانن کۆتایی مه‌که‌ن، نامه‌ردبم هه‌موو هه‌ست و نه‌ستم نه‌که‌مه‌ فیدای میلله‌تم.

مه‌لیک‌زاده گه‌لیکی ئه‌زیه‌ت دابوون له‌پاش ئه‌و هه‌موو ئه‌زیه‌ته‌ عه‌لی ئاغا گوتی: زۆر خۆم به‌به‌خته‌وه‌ر ده‌زانم، که‌ ئه‌مه‌رۆکه‌ له‌سه‌ر کورد ئه‌زیه‌ت ده‌دریم و شه‌ره‌ش‌قم پی ده‌که‌ن. مه‌لیک‌زاده ناردی ئوتومبیلیان هه‌ینا، هه‌رسیک ئاگیان به‌ده‌ست به‌ستراوی نارد ته‌وریز و خستیانه‌ به‌ندیخانه‌وه‌ و زۆر به‌توندی هه‌پسیان کردن.

مه‌لیک‌زاده ده‌رگای زوڵم و جه‌ور و ئه‌زیه‌ت و ناپیای له‌سه‌ر ئه‌هالی سابلاخ کرده‌وه‌، له‌لایه‌که‌وه‌ دلخۆشی ده‌دانه‌وه‌ شه‌ریان له‌گه‌ل نه‌که‌ن و له‌گه‌ل سمکۆ ریک نه‌که‌ون، له‌لایه‌کی دیکه‌وه‌ ده‌ستی بێدادی به‌سه‌ر هه‌موواندا درێژکردبوو، هه‌ر رۆژی به‌جو‌ریک به‌هانه‌ی به‌میلله‌ت ده‌گرت، به‌عزێ نانه‌جیب .. بووبونه .. له‌ده‌ستیدا کاریان بۆ ده‌کرد و کوردیان بۆ ئه‌زیه‌ت دده‌ا. جه‌وری ئه‌و غه‌داره‌ شه‌ش مانگ له‌سابلاخ ده‌وامی کرد. به‌ زۆر ئه‌و زستانه‌ له‌شکری به‌جل و خواردن و پێخه‌فه‌وه‌ به‌سه‌ر میلله‌ت دا‌پ‌ری، له‌شکریان له‌نیو‌ عایله‌ی نه‌جییدا بێ ئه‌ده‌بی و بێ شه‌ره‌فی نه‌ما له‌گه‌ل ئه‌هالی نه‌که‌ن.

چوونی سمکۆ بۆ سابلاخ و گرتنی سابلاخ

سمکۆ له‌گه‌ل سید ته‌ها، که‌ ته‌ماشایان کرد ته‌واوی موکریان و مامه‌ش و مه‌نگو‌ر له‌گه‌لیان بوون، به‌هاوده‌نگ پیاویان نارد ته‌ره‌ف زه‌رده‌شت و بانه‌، ئه‌و زستانه‌ به‌ پروپۆغانه‌ و له‌نیوانیشدا خۆیان وه‌خ‌کرد ته‌داره‌کیان گرت، له‌بۆ به‌هار بچنه‌ سه‌ر سابلاخ له‌ورمێ و دیلماندا به‌ته‌واوی بناغه‌یان قایم کردو له‌شکرو سوپا و چه‌ک و ئالاتی شه‌ریان خسته‌ سه‌ریه‌ک و ساز بوون بۆ چوون هه‌ر ئه‌وه‌نده‌ به‌هاریان به‌سه‌ردابیت ده‌بزوون، که‌ دنیا ره‌شایی تی که‌وت سمکۆ ته‌واو سه‌رکو‌ماران و گه‌وره‌ و کاردارانی وه‌خ‌کرد، سید ته‌های کرده‌ سپاسالار چوار تۆپ و هه‌شت شێستتیر له‌گه‌ل ده‌هزار که‌س له‌شکری هه‌ل‌گرت له‌ژێر فه‌رمانی خۆیدا له‌بیست و چواری زیلحه‌جی سالی ۱۳۴۰ دا له‌ورمێ ده‌رکه‌وتن له‌چه‌ند جیگایان تووشی هه‌یندیک پاسه‌وان و له‌شکری عه‌جه‌م بوون به‌هه‌لمه‌تیک له‌پیشیان هه‌ل‌گرتن، تاکو گه‌یشتنه‌ پردی به‌رده‌ زه‌رد له‌شه‌ش سه‌عاتیک له‌

شیمالی غەربى سابلاغ واقيعەن عەجەم لەشكرى زۆرى لەوى دانابوو بە سوپاي ئاهينى
 مەشهور بوون لەژێر فەرمانى مەلىكزادەى لەپشتى ئەحوالى گوترا، لەسەر پردى بەردە
 زەرد پيشيان بە لەشكرى كوردان گرت، پالەوانانى دليرانى كورد بە ئەوێل هەلمەت زگى
 لەشكرى عەجەمیان لەت كرد و پەرىنەو ئەو بەرى پرد، لەدەست تەفەنگ و گوللەى كوردان
 سوپاي ئاهينى بوو بە سوپاي لۆكەبى دوو سەران بەرگەى هەلمەتيان نەبرد وەكو شەغال و
 ريتوى كلك لەنيو كلكدا بە قوونە دزەيان دەست پى كرد، چ قودرەتى كەرويشكە خۆ لەبەر
 چنگالى پلنگ رابگریت، مەر و بز چ تواناي بەرەبرى شىرى خوينخواريان هەيه،
 هەميشە پۆلا و خورد ئاهنى عەجەم لەبەر پەنجەى كورداندا تابى مېروولۆكەيان نەبوو،
 دايمە شىرى عەجەم لە بەرەبرى ريتوى و چەقەلانى كوردستاندا دەمى ريتوتى نەتوانيوە ليدا،
 چ جىگای ئەو، كە مەلىكزادە ناوتكى ريتوى نەژاد لە بەرەبرى قەرەمانانى وەكو سەمكۆ و
 سەيد تەها بتوانيت نەفەسى منى ليدا؟ دوو سەعات پى نەچوو ئاهنى عەجەم كوني
 مشكى دەست نەدەكەوت خۆى تيدا بياريزيت ئەوئەندى پى كرا پشتى دا بە كوردان رووى
 لە سابلاغ كرد هينديكى زۆر كەمیان بەنيوە گيانى گەيشتنەو سابلاغ، شيرانى كورد
 خۆيان هېچ ماندوو نەكرد لەدوويان كەون، هەر ئەوئەندە لە ئەوئەلدا كوژران و بەدیل گيران
 باقى هەلەتن، سەمكۆ لە دەشتى شاروئيراندا خستى، سەردارانى وەخړكرد هەر ئەو رۆژەى
 ئاهينى تيدا پەريشان بوو، تەرتىبى دامەزراند، كە پيادە لە ئەوئەلى شەودا بکەونە رنگا
 لەنيوە شەودا خۆ بگەينهەن سابلاغ لەپاشان سوار بکەويتە پشتيانەو، هەتا شار نەگرن
 رانەوستان، لەسەر ئەو قەرارىيان دا، هەموو بەجارتىك چوونە كۆسەكريزە، هەشت سواری
 ئاغيانى ديبوكرى بۆ پيشواى سەمكۆ چوونە شاروئيران لەبەر كۆسەكريزە پيگەيشتن،
 سەمكۆ فەرمووى هەمووانى چەك كرد و ئەسپى لى ئەستاندن، لەپاش ئەو لە كۆسەكريزە
 بزووتن كەوتنەبەر كاوولوكانى كۆنە دەرياز، لەوى هەليان دا، سەمكۆ فەرمووى پيادە بەر بە
 سابلاغ ببزوون، هەر ئەو شەو لە جومعه (١٥ ی مانگی سەفەر ١٣٤٠) بوو لەگەڵ
 سەينى بەيانى گەيشتنە كەنارى شارى بەنيو كووچە و باغاندا مەتەريزيانگرت، لە رنگادا
 تووشى لەشكرى عەجەم بوون، گەليكيان لى كوشتن هينديكيان خۆيان خستەو نيو شارى
 بانگيان لە عەجەمان دەكرد، كە پياون وەرنە دەرەو، لە پيگەيكەى دەنگى ليوە دەهات،
 بەجارتىك دوو هەزار گوللەيان بۆ داويتن، ئەوجار كوردهكان فەيربوون لە جىگەيەكدا
 كبريتيان دەسووتاند و خۆيان دەكيشاو جىگەيكەى ديكە، لەشكرى عەجەم شيلينگى
 تەفەنگيان دەكردە ئەو جىگا كبريتە، كورد لە لايەكى ديكەو بانگيان لى دەكردن، كورە

فیشه‌نگان ئاورمه‌که‌ن پیمان لازمه، به‌خوا ده‌تانگرین فیشه‌نگیک که‌م بووبیت ده‌تانکوژین به‌خۆزایی ئاوریان مه‌ده‌ن، هه‌ر به‌و جوژه‌ ئه‌و شه‌وه‌ گه‌مه‌ و گالته‌یان به‌ له‌شکری ئاهنی ده‌کرد. عه‌جه‌م چه‌ند توپیکێ له‌سه‌ر داشا مه‌جید دابه‌ستبوو، چه‌ند سپاهیکیشی له‌سه‌ر دانابوو، به‌لام ئه‌و شه‌وه‌ سپاهی عه‌جه‌م له‌ ژيانی خۆی بێزار ببوو، به‌لان چاری نه‌بوو، ده‌یانزانی له‌ده‌ست کوردان رزگار نابن.

سمکۆ له‌ ده‌ریاز ریگای هه‌لمه‌تبردنی سه‌ر سابلای نه‌قشه‌ کیشا، ئه‌مری دا ته‌یار به‌گ و به‌گزه‌دی به‌ره‌ی سوڤیان له‌گه‌ل سواری شوکاكان له‌ ریگای ئه‌نده‌ر قاشه‌وه‌ ریگا بگرن و هجوم که‌نه‌ سه‌ر شاری، جه‌نابی سه‌ید ته‌ها له‌گه‌ل ئاغای مامه‌ش و مه‌نگوپان له‌ پردی سوڤ بپه‌رئه‌وه‌ لنگه‌نه‌ سه‌ر شار. سمکۆ بوخۆی و دوستانگایه‌وه‌ له‌ پشت باغانه‌وه‌ له‌ چاکێ مه‌حموودکانه‌وه‌ له‌ چۆمی بپه‌رته‌وه‌، به‌و جوژه‌ له‌هه‌ر چوار که‌ناره‌وه‌ به‌تیپ بیزوون و که‌ناری شار ده‌وره‌به‌دن، تا ده‌یگرن. ته‌یار به‌گ سه‌عاتیک له‌پیش به‌یانیدا بزووت، له‌ ده‌ریازه‌وه‌ په‌راوه‌ ئه‌وبه‌ری ئه‌نده‌رقاش و که‌وته‌ ریگا، سمکۆ به‌ته‌واوی قه‌وه‌ته‌وه‌ له‌گه‌ل سه‌ید ته‌ها له‌ ریگای وه‌سوکه‌نده‌وه‌ له‌پیش سپی‌ده‌دا به‌نیو سه‌عات گه‌یشتنه‌ سه‌ر چاکێ مه‌حموودکان، پیاویکی له‌پیشدا هاتبوون، که‌ ئه‌وه‌یان زانی، خشان له‌ گه‌لیک جیگایانه‌وه‌ خۆیان خزانده‌ نێو کوچه‌ی شاره‌وه‌، سه‌ید ته‌ها به‌قه‌وه‌تی خۆیه‌وه‌ رووی له‌سه‌ر پردی سوڤ کرد، له‌ داشا مه‌جیده‌وه‌ توپی عه‌جه‌م ده‌ستی کرد به‌ ئاوێتن. سه‌ید ته‌ها ته‌واوی له‌شکری خۆی کرده‌ سی قۆل، قۆلیکی له‌ ریگای کرێزه‌وه‌ راگرتبوو له‌ چۆم په‌رانه‌وه‌ و گه‌یشتنه‌ نێو شار دووقۆلی له‌ پردی سوڤ ده‌ریازکرد، قۆلیکی نارد سه‌ر عه‌لی زه‌مانیان له‌ژێر فه‌رمانی شیخ عه‌بدوڵلادا، قۆلیکی بو خۆی له‌ ریگای پردیه‌وه‌ به‌ر به‌شار چوو، به‌لام توپی عه‌جه‌م له‌ هه‌ر هه‌موو لایه‌که‌وه‌ وه‌کو بارانه‌ ده‌هات. ته‌یار به‌گ به‌ره‌سووی راسته‌ ریگای گرت به‌ری خۆی دا شاره‌وه‌، توپچی و سوپاهی عه‌جه‌م له‌ به‌راهه‌ری سه‌ید ته‌ها و سمکۆ خه‌ریک بوون، سمکۆ له‌سه‌ر مه‌حموودکان بارگه‌ و خرگه‌ی خۆی لێی سه‌راپاکرد، ده‌سته‌یه‌کی له‌ژێر رکابیدا بوون، توپ و شیتستیریان به‌ر به‌ مه‌تریزان گری دا له‌هه‌ر گۆشه‌یه‌که‌وه‌ عه‌جه‌میکیان به‌چاو یا به‌دوورین بیدیایه‌ گولله‌یه‌کیان لێ زایع ده‌کرد، به‌ریان ده‌داوه‌.

سه‌ید ته‌ها، که‌ شیخ عه‌بدوڵلای نارد سه‌ر عه‌لی زه‌مانیان، مولاچه‌زی فه‌رموو توپی داشا مه‌جید نایه‌لیت بجوولینه‌وه‌، ئالای خۆی، که‌ نیشانه‌ی ره‌ش بوو دا به‌ شیخ عه‌بدوڵلا فه‌رمووی ئیستاکه‌ ده‌بی داشا مه‌جید بگرن، ئه‌و به‌ری کرده‌ داشا مه‌جید، ته‌یار

به گ له ته کیهی خه لیفه مه حموده وه له شکری شکاکانی کرده سی بهش ، به شیک له باغی سیه وه بۆ مزگه وتی سۆر به شیک له راسته شه قامه وه بۆ گهره کی حاجی حوسه یانان، به شیک له نیتو قه برانه وه بۆ نیتو شار هجوم کهن. عه جه م له سه ره هه موو بانیککی بڵند تۆپ و شیتستیری دانابوو، شه ری ده کرد، پیاده کوردیکی به شه و خۆیان خزانده بووه بندهستی شاره وه له چۆمی په رینه وه، ته یار به گ له لایه که وه و پیاده شه له لایه کی دیکه وه رژانه نیتو شاری، سپاه ئاهنی، که نه وه یان زانی هه ره نه وه نه یان پێ کرا په پاغ بشارنه وه و هه لێن، کورد نه و رۆژه فیشه کیان ناوێت وه کو راوه که وه به تۆریان ئاهنی ده گرتن، سپاهی ئاهنی، که کوردیکی ده دی ده یگوت: ئاغا به چه زه ته عه باس قه سه م فیشه کی کم ناوێتوه، ته ماشای فیشه کدانم که توخودا مه مکۆژه، له به ره نه وه، که سپاه له نیتو مالاندا بوو، نه هالی سابلاغ په نای دابوون، له خانواندا عه جه میان ده شارده وه و جلی کوردییان له به رده کردن. کورد مه جبوور بوون ده ستیان به خانوو پشکنین کرد و نه هالییان تالان کرد، رابوو ته یار به گ به نیو سه عات وهخت ته واوی نه هالی شار و ته واوی عه جه مانی رووت کرده وه، مالیان نه هیشت تالانی نه کهن، پیاو نه ما روو توقووت نه کرێن، پیاوانی وه کو جه نابی موسته تاب حاجی مه لا محمه د سه عید سه درولعه له ما و وه کو سه ردار عه لی خان کوپی سه ردار حوسین خان و .. پییری خوشه ویست حاجی ئیلخانی و جه نابی میرزا عه لی قازی .. رووتیان کردنه وه، هه موویان به رووتی برده نه حزووری سمکۆ.

ته یار به گ به و جوژه که وته نیتو شاره وه، شیخ عه بدوللا به نه مری جه نابی سه ید ته ها خۆی گه یانده داشا مه جید تۆپیکی له گه ل بیست نه فه ریک عه جه م به دیل گرت، ئالای سه ید ته های له سه ره ته پله ی سه ری داشا مه جید چه قاند، یه خسیرانی له گه ل تۆپه که هێنا خواری، سه ید ته ها له نزیک گراوان به جه نگ مه شغوول بوو، که شیخ عه بدوللا داشا مه جیدی گرت، سه ید ته هاش رووبه شار بزووت، شیخ عه بدوللا له دامانی داشا مه جیده وه، که گه یشته نیتو شار، سابلاغ گیرابوو نه وانیش که وته نیتو شار بۆ عه جه م گرتن، نه و رۆژه نه گه یشته نیوه روپی نه فه ریک عه جه م نه ما به رده ست نه کرێت، هه موویان له گه ل مه لیکزاده به رووتی و قووتی برده پێش سمکۆ و رایانگرتن، نه هالی سابلاغ و نه عیان و ئاغاوات و به گزاده کهس نه ما بوو رووت رووت نه کرابێ به پێخواس و ده ستیک به پاشه وه و ده ستیک به پێشه وه گرتیان برده پێش، سمکۆ گه لیککی ئیلتیفات له گه ل مه لیکزاده نواند، ناردی عه بایه ک و که وایه کی چاکیان بۆ هێنا له به ربان کرد له لای خۆیه وه دانا، مه لیکزاده پیتی گوت: شارگرتن و حوکومداری و ره عیه ت پهروه ری و نابیت. گوتی:

چونکو کومه کی ئیوهیان ده کرد ئه مه یان پاداش بڼ. وایان له شار کرد هه تا ده ریپی ژنانیان له پیدا نه هیشتن لییان نه ستاندن، زوریان سابلان شپزه کرد و گه لیکیان نه تک و سووکی به سهر نه هالی و نه شرافان هینا، نه وهنده بوو ده ستیان بوژن و ناموس درېژ نه کرد، له نه فعالی چاکه یه کی له گه ل سابلان غیانیان کرد، نه وه بوو، وه لی خراپه یه کی له نیو به شهردا نه هی لی کرابی و وجدانی ئینسانی قبولی نه کرد بی له حق سابلان نیجریان کرد، به لام کوشتاریشیان له کوردان نه کرد، غه یرز قازی له تیف ناویکی پیره میترد نه بی کوشتیان، زاتیکی وه کو قازی عدلی، که پیاویکی عالم و فازل و قازی شاربوو، نه وهنده یان به قوئدره له ته پلی سهری دابوو میتشکی له سهریدا هارابوو، له پاشان خهرفا نه ویش نه یانناسیوو دهن ده یانکوشت، چونکه له وه ختی مه لیکزاده ده گه لیک کی وه عز و نه سیحه تی نه هالی ده کرد بو خوشه ویستی عه جه م و ئیکراهیه تی کوردان، هه موو روژیک نوتقیکی لهو بابه ته ددها شکاکان، قازی له تیفیان زانیبوو کوشتیان، نه ویش که نه وه ی زانی هه لات و خو ی شاردوه.

حاجی ئیلخانی و سهردار چونه کن سمکو روتی بڼ په رده پتییان گوت: شورته ی کورده واری نایه، ئیمه ت وا لی کرد، پیاویکی مه شهوور و پیرم. سمکو لیتی توندبوو فه رمووی نه گهر پیاوی به حه مییه ت بوایه ی عه جه م کوپی به شق نه ده نارویه ته ورېژ حه پسی بکه ن، توش قبولت نه ده کرد حاجی ئیلخانی له گه ل سهردار عدلی خان گه رانه وه به پتخواسی چونه وه مه حالی موکریان.

سمکو شیخ عه بدوللای به ره ئیس نه منییه ت ته عین کرد، هه مره ناغای برای قهرنه ی ناغای مامه شی کرده حاکم، فه رمووی: نه هالی رتکخه نه وه و نه منییه ت دامه زرتنه وه، هه رکه سیکی مالتیکی چووبیت بزاندريت له کن کییه، بوی وه رگرنه وه. شار ده ست به نه منییه ت کراوه، سمکو باره گای له مه حمودکانه وه کیتشا خواره وه ی سهر رتگای کرېزه، نه مری فه رموو عه جه میتکی گیراون حازریان که ن، هه موویان به پروتی حازرکرد. پیاویکی سابلانغی چوه خزمه تی عه رزی کرد: نهو ساحیب مه نسپه عه جه مه به زوری ده ستی بو ژنی درېژ کردووه، فه رموویان: کوپه نهو ساحیب مه نسپه بده ن بهو پیاوه هه چیه کی لی ده کا با بیکا. گرتیان دایان بهو پیاوه سابلانغیه. عه رزی کرد: قوریان نازانم چی لی بکه م. سمکو توند بوو پتی گوت: سه باب نه وه ند بی غیره تی ناتوانی تو له ی خوت له بی ده سه لاتیک کی وا بستینیوه! فیشه کی له تفه نگ نا به سنگی ساحیب مه نسپه وه نا، فه رمووی ناوای لی بکه، ده ستی له بیله قاقای نا خنکاندی. له پاشان سمکو

عجه مه کانی کرده سټ به ش: به شټیک سیسه د و هفتا کس، به شټیک دووسه د و سی کس، به شټی سه د و هفتا کس، هه مووی به کومه له دانان، له پاشان فهرمووی نه خټیک مه شقی سه ربازیان پټی کردن، نیو سه عاتیک پټیان پټکه نین له پاشان نه مری کرد هه کومه له یهک له جیگایه کدا موټیان خوارد له هه چوار نه ترافیانه وه شټستیر و سیلاح نه ندازی رهشید و نازا شیلنگی فیشه کانیان کردنټ. له وه مووانه حوت نه فهریان لی رزگار بوو و بهر نه که وتن. مه لیکزاده گه لیکي له بهر پاراوه گوتی مه یانکوژه. سمکو فهرمووی: من هه موو روژتیک نه ونده عجه م بکوژم به تنوکه یهک خوټنی عه لی و جه فهر ناغایانی برام تو له ناکه مه وه. له پاش کوشتنی نه وانه نه هالی، که به رووتی له دهر وهی راوه ستا بوون گټرانیه وه نیو شاری، فهرمووی: به چاکی شار نه منییه ت بدهن و له که سټیک زوټم مه که ن هه ره نه روژه، که نه وه هه موو راو و.. تټیدا کرا نریک نیواره له سمکو له گه له سید ته ها سوار بوون و بهر به ورمی گه رانه وه.

شیخ عه بدوټلا ره نیسی شاری ده ست به ناسایش کرده وه، خه لقی خسته وه سهر کار و کاسپی، دایره ی حکومت ته رتټپ کرد. جوابیان دا به شیخ عه بدوټلا، که سه توه تی نه لسه لته نه خوی شاردو ته وه. شیخ عه بدوټلا شه ش نه فهر پولیسی له گه له خوی هه لگرت و چونه نه و ماله و له پشت کندوی ناردیان ده رخست و بردیانه دایره ی نه زمییه و نه منییه ت به خواهیسی هه مزه ی قادری سیمانی مامه ش به نه سپټیک و پټنجسه د تومان رزگاریان کرد، ته سلیم به کاک هه مزه کرد، کاک هه مزه به نیحترامه وه ناردیه مالی خوی له لاجان. سمکو و سید ته ها، که گه یشته ورمی مه لیکزاده یان له گه له خویان بردبوو، له ویش چه ند که سیکی گه وره ی دیکه یان له عجه مان گرتبوو. قاقه زیان له ته ورټز نووسی: نه گهر به موده ی بیست و چوار سه عاتی دیکه نه و گه وره ناغایانه ی له ته ورټز گیراون به رده دهن و ده یاننینه وه سابلاغ زور چاکه، وه ئیللا نه م عجه مانه هه موو سه رده برین و قاقه زیان به وانه ش نووسی، که قه رار وایه عه لی ناغا و ناوالانی بهر نه بن، نیتمه لیتره ده کوژرټین. عجه م هه ره نه و ده قیقه بهریان ددها و به ئوتومبیل ده یاننیرنه وه سابلاغ، به ته له فون خه به رده دهنه سید ته ها، که ناغایان هاتنه وه سابلاغ، نه وانیش مه لیکزاده و نه و چند که سانه ی دیکه ده نیرنه وه و ده یانده نه وه به عجه م.

تهئسیراتی تالانی سابلان له هه موو کوردستان

به گزاده و ئاغا یانی موکریان له رووتکردن و تالانکردن زۆر عاجز بوون، هه چهند به ئاشکرا هیچیان نه ده گوت، به لایم دۆ و گیانیان رهنجیده بوو، زۆر له هه راسدابوون، گه لیک له وه دنگیربوون، هه میشه پیکه وه له موزاکه ره ی بزووتندا بوون، له هه مووان زیاتر عه لی ئاغا ی حاجی ئیلخانی به رووتکردنه وه ی بابی زۆر پێ تیکچوو، چونکو پیاوێکی پیر و دنیا دیده و موخته ره م بوو، له باتی جیگایه کی بێندی به نه ی، تووشی ئاوا ره زاله تیان کردبوون، شیخ عه بدو لالا ره ئیسی نه زمیه و نه منیه ت، که له فکریان گه یشته هه لسا چوه سه ردار ئاباد له گه ل عه لی ئاغا زۆر کو شا، عه لی ئاغا گو تی نه دایه پێی گوت: هنگۆ تیه مه تان به ناوی میلله ت ده عوه ت کرد له دوایی ته ماشامان کرد میلله ت و وه ته ن له بیر کس نه بوو، هه موو تان شه خوړ و تالانگرن هه ر نه بوایه ره حمیکتان به ردینی سپی بایتان کردبایه، نه وه نه ده نه زیه تی و سووکی به سه ر گه و ره و سه ردارانتان نه هینابایه، گه لیک شیخ عه بدو لالا سه رزه نش کرد. جه نابی حاجی ئیلخانی بێندیبوو له عه لی ئاغا فه وری گو تی: عه لی هه ره وه کو له ژێر ده سته مه لیکزاده دا ده تگوت له سه ر میلله ته مه هه رچی به سه رم بێ ئیف تیخاری پێ ده که م. ئیسته که هه رچی به سه رم هات بێ باکت به من نه بێ مادامه له کوردانم به سه رهات پێم له خه لاتێ بێگانه چاتره، له گه ل شیخ عه بدو لالا ریککه وه، هه چهند عه لی ئاغا به زبان له گه لی ریککه وت، به لایم ره زاله تیککی به سه ر کوردانیاندا هینابوو برینی ساریژ نه ده کرد، به دزییه وه له گه ل عه جه م موخابه ره یان هه بوو.

عه لی ئاغا حاجی ئیلخانی به دزییه وه له گه ل عه جه م ریک که وتبوون و هیندیک له دیوکریشی له گه ل ببوونه هاوه ل له مانگی زیلحه جه دا به ده سایی عه لی ئاغا قوه و تیککی زۆری ناره میانداو، جه نابی سه ید ته ها بۆ راگرتنی موکریان و هیندیک ته رکیبات ته شریفیان چونه سابلان بێ خه به ر له هه موو چتیک له ناکاو له شکری عه جه م به کو مه گی عه لی ئاغا وه به شه و له میانداو وه که وتنه ریکه له گه ل تا وه لاتدا ده و ره ی سابلان گیان گرت. سه ید ته ها نیتزیک دوا زده سواری له گه ل بوو، نه و روژه نه گه ر دیوکری کو مه گیان نه کردبا و چاویان له سه ید ته ها نه قوچاندا نه سه ید ته ها و نه که سیک له پیاوانی رزگار ده بوو، به لایم عه لی ئاغا هه زی نه کرد ئاسبیک (؟) به سه ید ته ها و نوکه رانی بگات، سه ید ته ها و قه ره نی ئاغا بێ به را به رکردن له شار ده رکه وتن، عه جه م داخ له شار بوون، ده سته زو لیم و جه وریان درێژکرد، ده روژ ده وامی نه کرد، عه جه م له ته وریژدا ته شویشیک تی

کهوت، لاهووتی خان به ناشکرا ئالای سمکویان هه‌لدا، ته‌مایان بوو حکومه‌تی عه‌جهم ده‌رکه‌ن، سمکۆ قووه‌تییکی ته‌واوی دووباره به‌راوکرد و له‌ژێر فه‌رمانی سه‌ید ته‌هادا قه‌راری دا بیاننیرێته سه‌ر سابلاخ، به‌لام عه‌جهم له‌به‌ر په‌شێوی ته‌ورێز و مه‌سه‌له‌ی لاهووتی، که له‌پێشدا گو‌ترا له‌پاش ٤٠ رۆژان له‌ سابلاخ ده‌رکه‌وت، سه‌ید ته‌ها له‌شکری خسته‌ بن فه‌رمانی شیخ عه‌بدوللاوه و نارديه سابلاخ و قاقه‌زی له‌ قه‌ره‌نی ئاغا نووسی و به‌سواری مامه‌ش کۆمه‌گی شیخ عه‌بدوللا بکه‌ن، ئه‌و قووه‌ته‌ی کوردان و ئه‌زه‌یه‌تی چوونه‌وه سابلاخ شیخ عه‌بدوللا و قه‌ره‌نی ئاغا ده‌ستیان کرده‌وه به‌ ته‌شکیلاتی حکومه‌ت و له‌شکرێکی زۆریان به‌ ئه‌ترافاندا بلاوکرده‌وه، هه‌موو مه‌حاله و نیو عه‌شایریان ئه‌مین کرده‌وه.

سه‌ید ته‌ها له‌ پاش مانگی‌ک دامه‌زرانی سابلاخ که‌وته‌ ریگه و چوون، ئه‌هالی سابلاخ ته‌واوی له‌شکر و ئا‌غایان بۆ پێشوازی ده‌رکه‌وتن به‌که‌یف و خۆشی هه‌تیانه نیو شاره‌وه، ده‌سته ده‌سته چوونه به‌خێرهاتنی سه‌ید ته‌ها بۆ رێکه‌که‌وتن و یه‌ک وجودی و ده‌ست پێکه‌وه‌گرتن و نه‌سیحه‌تکردن فه‌رمووی: گرتنی سابلاخ و ئه‌زه‌یه‌تانی ئێوه له‌ بێ ئه‌ده‌بی هه‌یندیک شکاکانه‌وه رووی دا، نه‌ سمکۆ و نه‌ من به‌وه رازی نه‌بووین و گه‌لێکی پێ عاجز و ره‌نجیده بووین، به‌لام کار له‌کار ترازابوو، نه‌کرا دووباره تۆله‌تان بۆ بکه‌ینه‌وه و ئیستاش وه‌ختی شه‌ره‌ جه‌نگ و جیدالمانه له‌گه‌ڵ عه‌جهم، ئه‌گه‌ر خوا ده‌ستی گرتین و هنگۆ به‌ پیاوه‌تی له‌گه‌ڵمان راست و دڵپاک بن، هه‌موو کاروبار به‌دڵخوازی ئێوه ده‌بی، حکومه‌ت و مه‌ئموور له‌ خۆتان و نووسین و خوتندن به‌ زبانی خۆتان ده‌بیت، که‌سیک له‌سه‌ر ئێوه هوکمرانی نابێ، ئێوه هه‌رکه‌سیکی به‌چاکی بزانی بیکه‌نه هوکمداری خۆتان به‌و جو‌ره فرمایستانه هه‌یندیک دلی خه‌لقی به‌خۆیه‌وه گرێ داوه و ئه‌هالی که‌وته‌وه سه‌ر شه‌وق و که‌یفی شه‌ر له‌گه‌ڵ عه‌جهم چهند رۆژتیک به‌و جو‌ره ئه‌نجومه‌ن ده‌گیرا و وه‌عز ده‌درا و خوتبه ده‌خوتندrane‌وه.

شیخ عه‌بدوللا له‌گه‌ڵ چهند سوارتیک به‌ مه‌حاله‌دا چوونه بۆکان له‌نیو ئا‌غایاندا بۆ رێکه‌وتنیان و یه‌ک‌بوونیان گه‌لێک کۆشا له‌سه‌ر فرمایشاتی سه‌ید ته‌ها شیخ عه‌بدوللا چووه سه‌ر سه‌قز، بی شه‌ر و کوشتار سه‌قزیان گرت، میرزا مه‌ناف ناویکی پیاوی سه‌ید ته‌هایان کرده حاکم و شیخ عه‌بدوللا به‌نیو ئا‌غایاندا گه‌رانه‌وه سابلاخ مانگی‌ک میرزا مه‌ناف به‌ حاکمیتی سه‌قز رایبوارد، عه‌جهم نێزیک هه‌زار که‌سیکی له‌ژێر فه‌رمانی کۆلۆنیل ناویکدا نارده سه‌قز، میرزا مه‌ناف بێ قووه‌ت بوو، به‌ نا‌عیلاجی سه‌قزی به‌ردا و گه‌راوه سابلاخ.

لهو ئه سنایه دا عه جهم به دزییه وه ناردیانه کن عه لی ئاغای دیبوکری، به هیندیک چتی مه وهوموه دلخوشییان داوه، به بیدهنگی هه لسا چوه میانداو، زه فرده وله هیندیک عه سکه ر دایه و ناردیه سه ر سابللاغ، له ئوه ل شه ویدا عه لی ئاغای به رکیف کهوت و گه یشته سه ر ئه ترافی شار، سه ید ته ها ئه وه خته ش شازده که سیک له کن بوو، هیچ ئاگای له چتیک نه بوو سبه ی به یانی تازه، که هه لده ستیت، یه کیک له نوکه رانی، که ناوی (سه فهر) بوو به بیدهنگی چوه بناگوتی سه ید ته ها و عهرزی کرد: له چی راوه ستاوی عه شیره تانی کورد ته ره فدار عه جهم ده وه ی شاریان گرت و کهوته نیتو شاره وه. سه ید ته ها بلندبووه سه ر خۆی، شیخ عه بدوللا به ته نه ای له خزمه تی بوو عهرزی کرد: چ قهوما؟ فه رموی: گیراین، هه لسه سه ر خۆتان، به لام ئه و شازده که سه ش له نیتو مالاندانه به بلاوی و چهند که سیکیان چووبوونه حه مام، هه تا پتیان راگه یه ندرا کوچه و گه ره کی شار پر له دوزمن بوو، لاکین عه لی ئاغای پیاوه تی خۆی نیشان دا چهند که سیک به تایبه تی بۆ ده ر باز کردنی سه ید ته ها ته عیین کردبوو، له نیتو شاردا تۆپ و تفه نگ و شیتستیر وه کو برتشکه ده تقا، ده نگه دهنگی له شکر و سیلاح گوتی عاله می پرکردبوو، شیخ عه بدوللا شیتستیریکی ئوتوماتیکی به چهند ره خته فیشه که وه هه لگرت، ئه و روژه کورد به حالیکه پهرمورده یی و په رتشانیکه ته واو له شار ده رکه وتن، ئه گه ر دیبوکریان ته مای کوشتنی کوردانیان هه بویه نه فه رتیکه سه ید ته ها رزگار نه ده بوون، به لکو به تایبه تی کهوته نه پیشیانه وه به سه لامه تی له شاریان ده رخستن، که له باغان تپه ره بوون کهوته نه دۆلی کریره وه بۆ ده فعی واهیمه هیندیکیان فیشه گی هاویت، هه ر به هه لاتن هه تا شنۆ به ند نه بوون، که گه یشته شنۆ ده ستیان کرد به له شکر به راوکردن و سیلاح ئاماده یی به بیست روژان دوو هه زار له شکریکی به راوکردبوو، له ته ور تیره لاهووتی و قازاق له حکومه ت عسیانیان کرد عه جهم به ناچاری له سابللاغ ده رکه وته وه، گه رانه وه میانداو، له ژیر فه رمانی سه رتیپ حه بیبوللا خان چوونه سه ر ته ور تیر بۆ کوژاندنه وه ی ئه و فیتنه یه ده کوشان.

شیخ عه بدوللا شه ش مانگ به ریاسه تی مه نزمیه و ئه منیه ت رابوارد، له پاشان ئه و وه زیفه ی دا به حاجی سه مه د خان - به گزاده ی به ره سه دری له ئه وه لی شه عباندا له موده ی ئه و شه ش مانگانه دا حاکمی سابللاغ سی جار گۆزدره هه مزه ئاغای، حه مه د ئاغای مامه ش برای قهره نی ئاغای دوو مانگ سه فهر و ره بیعوله وه له پیتنجی ره بیعولئانیدا که ریم ئاغای کۆسه کریره دوو مانگ و چهند روژتیک له ده ی جه مادی ئانیدا تا ئه وه لی شه عبان عه لی

به گي سالار سه عید بوو به حاکم، که شیخ عه بدوللا وه زیفه ی دا به حاجی سه مه د خان قهره نی ئاغای ره ئیسی عه شایری مامهش بوو به حاکم لهو نیتوانه دا گه لیکیان قاقه ز بۆ ئه تراف نووسی. ده سایی کوردان گه یشته سنه و کرمانشا و هه مه دان، هه میشه جاسوسانی سمکۆ لهو جیگایانه پروپۆغانه ی ده کرد، به لام کاریکی به سه ر سابلاغ هینابوو چاوی هه مووانی ترساندبوو، ئه وه نده وه کو ئه وه ل ئیعتیمادیان به سمکۆ نه مابوو، هه رچه ند هه موو کوردستان تا کو ده چیتته لورستان و له ک، ئاماده بوون له عه جه م بئندبن و ئالای سمکۆ هه لکن، به لام روو تکردن و تالان کردنی سابلاغییان سه کته یه کی گه وری خسته سیاسی سمکۆوه، هه رچه ند گه وره و چکۆله ی کوردان به دل و گیان دروست کردنی کوردستانیان ده ویست له پیش ئه وه دا سابلاغ بگیریته که وتبوونه بزووتن، خیریان بۆ عه جه م نه مابوو، مه ئموورانی عه جه میان به سووکی و پیسی راده گرت، به لام به ختی عه جه م له وه دا زیاتریاری کرد، که کورد له سمکۆ ره نجیده ببن و سمکۆ به چاوی سووک و حه قاره ت سه ردار و گه وری موکریان و که یخودایان بباته حزووری خۆبه وه، ئه وه بۆ کوردان نه گبه ت بوو.

سه ری سه ید ته ها له گه ل کۆلۆنیل و شکانی کۆلۆنیل

سه ید ته ها له پاش ته داره ک گرته ی له شکر و سوپای دووه زار و سه د که سیکی هه لگرت و چوونه سه ر سابلاغ، ئه و رۆژه بوو عه جه م له سابلاغ ده رکه وتبوون و چووبوونه میانداو، حاکمی له سه ر دانا و سه د نه قهریکی له سابلاغ به جیهیشت نیزیکی چوار رۆژ ماوه، به له شکریکی زۆره وه بۆ سه ر نزمکردنی کۆلۆنیل بهر به بۆکان بزووتن، دوو سه عات له پیش شیتواندا له سابلاغ ده رکه وتن له گه ل رۆژه لاته دا گه یشته بهر میراو، کۆلۆنیل به له شکرییه وه هاته به راهه ر سه ید ته ها له گه ل تاوه لاته لیکیان دا، ئه و رۆژه بۆ ئیواره سه ید ته ها له پرد ده ربازبووه ئالی بۆکانی، به لان شیرهاوێترانی کوردان، که له پرد په رینه وه، وه کو پلنگی برسی هه لمه تیان برده سه ریان، کۆلۆنیل له گه ل چه ند سواریکی له سه ر ته په یه ک تۆپیان گریدابوو، سواری هه ژبه ر هه لمه ت لنگیان دا ته په ی کۆلۆنیل چوار ده وریان گرت، له شکری کۆلۆنیل، که ته ماشایان کرد سه رداریان ده وره درا، ئاومید بوون و له ده شتی بۆکاندا په رش و بلاو بوونه وه، هه رکه س رێگای هه لاته نی گرت و له نیتوانی ده رچوو، کۆلۆنیل شه ست سوار له شکری له گه ل دوو تۆپ و شیتستیر و چه ند تفه نگ و فیشه گ هه لاته سین قه لا. سه ید ته ها وه دووی شکسته ی ئه و سوپایه که وت، هه تا سین

قه‌لا (سارم قه‌لا) ی خسته ژیر پیتی ئەسپانه‌وه، گهلێکی مالا و ئەموال دەستکەوت، عەجەم، کە ئەوێ زانی خالە قوربانی، کە شەرحی حالی بەحس دەکریت، ئەمری پێ دا بچیتە سەر سابلاغ.

چوینی خالە قوربانی بۆ سەر سابلاغ

هیندیک لە ئەحوالی خالە قوربانی بەحس بکەین، تاكو خۆتێندەواران نەکەونە فیکرەوه، ئەو خالە قوربانیه چ کەس بوو و چ پیاویک بوو، کەوا لەژێر پەنجە شێران و سووک نەبووبوو، تاكو بزاندریت چ عەجەم و چ رۆم بوون ئالەت و شەر و کۆشتار و مودافەعیان کورد بوون، لەبۆ دوژمن یەکتریان بەبێ ترس دەکوشت، کەسیکی وریایان لێ دەرەکەوت، یەکتەر ئاگادار بکەن بۆ دوژمنان خۆخۆری نەکەن. خالە قوربانی پیاویک بوو کەلەوێر لە عەشیرەتانی کرمانشا، لەپاش گهلێک خزمەتکردنی عەجەمان کەوتە گەیلاناتەوه لە حەرەکە ی کوچکخاندان لە عەجەمان دڵگیر ببوو، لەگەڵ کوچکخان رێک کەوت بە سوپاھسالاری کوچکخان دامەزرا، گهلێک شەر و جەنگی لەگەڵ عەجەم کرد رشت و گەیلاناتی بەتەواوی بۆ کوچکخان گرت.

هەرەو کە لە سەر یەھوردی کوچکخاندان گوترا، رەزاخان پەهلەوی خالۆ قوربانی ئەمێن کرد و هیندیک شەرت و قەراریان لەگەڵ کرد و ئەمینبوو، رشتی دا بەدەستەوه، بۆخۆی و قووەتەکە یەوه چوونە ئەنزی، حکومەتی عەجەم گهلێکی ئیحتیرام گرت، خەلات و بەرات و دراو و ئیلتیفاتیکی زۆری لەگەڵ کرد، روتبە ی جەنەرالیان دایە، نیشانەیان پێدا کرد، لەپاش چەند ئیسراحتییک لەشکرێکی زۆریان پێ دا و ناردیانە سەر کوچکخان، لەپاش پەرتشانکردنی کوچکخان و گرتنی خاک (؟) کە لەدەستی کوچکخاندان بوو، چوونە رشت، عەجەم ئەوەندە دیکە حورمەتی گرت و خەلات و بەخششی دایە و ئیکرامییەکی زۆری لەگەڵ کرد و بە سەردار موزەفەر ناوێرا و بۆ سەر سەمکۆی نەوازشدا، کە ئەویش لا بەری، کارت بە سەدارەت وەیا وەزیری جەنگی دەگا، بە ئومێد ئامادە ی جەنگی سەمکۆیان کرد، هەزار سوارێکی جەنگاوەریان دایە و تۆپچی و قازاقانی عروسیکی، کە لەگەڵ خۆی بوو دایانی.

هەرچەند پیاویکی جەسور و ئازا و رەشید بوو، چونکو کورد بوو لەنیو عەجەمدا قیمەتی نەدەزاندا، بەلام ئەزانی ئافەربینی و دڵخۆشیدانەوه ی بۆ چەند رۆژیکە، تا سەر عەجەم لەگەڵ کورد پەیمانی نەبردۆتەسەر، غافل لە هەموو دەسایسیک لەشکری خۆی

هه‌لگرت به‌یج نه‌ندیشه و فکری پاشویش چوو میانداو له‌بهر زستان و ته‌روتوشی له میانداو دانیشته.

له به‌هاردا بوو، که سه‌ید ته‌ها که‌وته سه‌ر شکسته‌ی له‌شکری کو‌لۆنیل، ره‌زاخان په‌له‌وی نه‌مری پت کرد بجیته سه‌ر سابلاغ و ریگا به سه‌ید ته‌ها بگریته، هه‌ر له میانداو ده‌رکه‌وت، کوردی کوشت گوند و ناوایی سووتاند، هه‌تا که‌یشته سابلاغ، قووه‌تی کوردان نه‌وه‌نده نه‌بوو به‌راه‌ری بکات، داخل به‌شار بوو گرتی، به‌له‌ز قاقه‌زیک‌ی بو سمکو نووسی و چلۆنی نه‌حوالی خۆی شه‌پکردنی له‌گه‌ل عه‌جهم و له‌گه‌ل کوچک‌خان و نه‌تیجه‌ی هه‌روه‌کو که‌میتمان گوت، نه‌و به‌دریژی بو‌ی نووسی، که فایده ناکا من به‌و هه‌موو قووه‌ته‌مه‌وه نه‌متوانی به‌راه‌ری حکومه‌ت بکه‌م، ئیستاکه‌ش تو و ره‌ خۆت ته‌سلیم که، خه‌لات و به‌راتت بو و ده‌گرم و ده‌تکه‌مه جده‌نه‌رالیکی سوپاهی شاه، نه‌و قاقه‌زه‌ی نارد و چوو هه‌ر نه‌و رۆژه گه‌لیکی له‌ نه‌هالی گرت و له‌.. چۆمی خوتبه‌یه‌کی دوورودریژی بو نه‌هالی خوتنده‌وه، که له‌گه‌ل عه‌جهم شه‌پکردن زه‌حمه‌ته، سمکو چهند رۆژیکه و ده‌شکیت، پت هه‌لمه‌خه‌له‌تین، له‌پاشان نه‌مری کرد هه‌ر له میانداو هه‌و تاکو ده‌گاته حدودی عیراق ته‌واوی ریگیان بگرن، نه‌هیلن سه‌ید ته‌ها بگه‌ریته‌وه و هه‌لیت، به‌هه‌موو نه‌ترافدا قووه‌تی بلاوکرده‌وه، شاری به‌تۆپ و شیتستیر قایم کرد، بو‌خۆی ئیواره گه‌راوه نه‌ندرقاش، ئوردوگاهی له ده‌شتی شارویراندا هه‌لیدا‌بوو.

نه‌و رۆژه‌ی خاله‌ قوربانی له میانداو هه‌و به‌ر به سابلاغ بزووت خه‌به‌ریان دا به جەنابی سه‌ید ته‌ها، که هه‌موو ریگای گه‌رانه‌وه‌ت لی گری‌دراوه، به قووه‌تیکی زۆره‌وه داخل به سابلاغ بوو هه‌موو نه‌ترافانی پر له‌شکر کرد، سه‌ید ته‌ها سه‌رکار و گه‌ورانی بانگ کرد، قه‌ره‌نی ئاغای مامه‌ش عه‌رزى کرد: چاره چیه هه‌موومان به‌دیل ده‌گیریین و ده‌مانکوژن و هیچ ئامانمان ناده‌ن، چونکو خاله‌ قوربانی نه‌و ریگایه‌ی گرت و کرمانشا و له‌ زه‌نگان و ته‌وریزه‌وه له‌شکرمان دیته سه‌ر، ریگای هه‌لاتنمان ده‌ست ناکه‌ویت. سه‌ید ته‌ها فه‌رمووی: هه‌ر مردنه ته‌دبیری به‌کار و لازمی نه‌وه‌یه بو‌یان بچین، نه‌گه‌ر له مه‌یداندا کوژراین رووسپیتی ئیمه‌یه و نه‌گه‌ر رزگاریش بو‌ین نه‌وه چاترین ریگایه‌که گرتوومانه. هه‌ر نه‌و سه‌عاته نه‌یان‌ه‌یشت ده‌قیقه‌یه‌ک زایع بیت، خۆیان ئاماده‌کرد، سه‌ید ته‌ها دوو توپی گه‌وره‌ی پت بوو، نه‌مری کرد له ئیسترانیان بارکرد، هه‌موو ئاداتی نه‌سلیحیه‌یان ئاماده‌کرد، به‌سازی و دل‌یکی پر له قه‌هره‌وه که‌وته‌نه ریگا، به‌دل‌خۆشی و توندی و هه‌ره‌شه‌ی سه‌ید

ته‌هاوه دلی پالەوانانی جەنگ بووبوو بە پۆلایەکی سیلاح لیتی کار نەدەکرد، مردن لەبەر چۆو، دەقیقە زوو بە دوژمن گەشتیان لە خەیاڵدا بوو، بە گوللەی جگەرسۆژ دلی دوژمنی پێ بسووتینیت، ئەو رۆژە خالە قوربانی گەشتە سابلاغ، سەید تەها لە (سارم قەلا) دەرکەوت رینگای هەژدە سەعات مەسافەیان بە شەش سەعات بری، نە ئەسپ لە بازدان خۆی پێراوەگیرا و نە پیاو هەموو تینووی خۆینی دوژمن و برسی کوشتی عەجەم بوون. بۆ نیچیرگرتن لە هەموو لایەکەوە رکیفکوت خۆیان کوتا، تا بەشەو (شەوی جێژنی رەمەزان ٧ مایی ١٣٠١) خۆیان گەیانە (گوند - دێ) کە بە (دۆستالی) مەشهوورە، لە سەعات رینگایەکی شیمالی شەرقی سابلاغ و اقیعە لەوێ دابەزین، سەید تەها ئەمری دا لەشکر بەش بکری.

لەشکری لەسەر سەرگردان بەش کرد هەر یەک هیندیکێ خستە ژێر فەرمانەوه لەپاش ئەو تەقسیماتە هەمووی کردنە سێ بەش بەشیکی لەژێر فەرمانی ئەحمەد خان کۆری کەریم خان مەزنی عەشیرەتی (سەیدا) قەراری فەرموو حەسەن ئاغای مەنگوڕیشی بە عەشیرەتەوه خستە ژێر ئەمری ئەحمەد خان دووانی ناردە ئەندرقاش بۆ سەر خالە قوربانی، بەشی دوویم قەرەنی ئاغای مامەش بۆ (شکاگ) و (حەسەن ئاغای عومەری میرزاد؟) عەشیرەتی (هەنارە) لەژێر ئەمری قەرەنی ئاغایا ناردنیه سەر داشا مەجیدی و شەرقی سابلاغ بەشی سێیەم بەگزاڤی بەرەسۆری و بەگزاڤی فەیزوللا بەگی لەگەڵ عەلی ئاغای حاجی ئیلخانی و ئاغاواتی دیوکری لەژێر فەرمانی سەید تەها دا بۆ خۆی شاری سابلاغ قەراریان دا. ئەحمەد خان لنگی دا سەر ئەندرقاش هەر چوار ئەترافی خالە قوربانیان گرت، لەهەر چوار ئەترافەوه تۆپ و تفەنگ دەست پێ کرا، دەشتی شاروێران بوو بە رۆژی حەشر لە سەدای بگرە و بیکوژە کوردان خالە قوربانی سەرگەردان بوو، سەری لێ شێوا نەیانەشت دەست بکاتەوه بەدەستی سوارە ئەحمەد گولای - ئاغای مەنگوڕ قەرەمان خالە قوربانی لە مەیدانی مردندا لنگەفرە دەست پێ کرد، فرسەتی نەدا گەشتە سەری بە گوللە شپەزی کرد، سەری گۆشاوگۆش بری، لە هەموو لایەکەوە گیرۆداریان لە لەشکری خان قوربانی پەیدا کرد، چەند تۆپچیکێ عرووسی، کە لەگەڵ بوو لەگەڵ تۆپانیان بەدیل گرتن رۆژی ٧ مایس.

سەید تەها، کە کەوتە بزووتن بۆ سەر شار هەلمەتیان برده سابلاغ، لەگەڵ بەیانی شاریان دەورە دا، سەید تەها بۆخۆی لەسەر تۆپان راوەستا، قەرەنی ئاغا لەگەڵ بەری بەیانی گەشتە سەر داشا مەجید تۆپ و تفەنگ دەستی بە نالین کرد، دەنگی بگری

قاره‌مانی خونخوارانی کوردان له‌سەر داسا مه‌جید له‌شکری عه‌جه‌می له‌نیو شاردای بێ هۆش کرد له‌ سه‌د دوو نه‌فه‌ری گیانی له‌به‌ردا نه‌ما‌بوو به‌مه‌جبووری و بێ گیان به‌راه‌به‌رییان ده‌کرد... له‌ دامی‌نی داسا مه‌جید وه‌کو ناژۆری جه‌نگی بۆ سه‌ره‌وه ده‌خشان، عه‌جه‌م له‌سه‌ره‌وه به‌ تۆپ و تفه‌نگ و شیتستیر، کورد له‌ژێره‌وه به‌زۆری بازووی نازای ته‌هه‌وره‌وه، هه‌روه‌کو مه‌شه‌هوره‌ پلنگ له‌ سه‌ره‌وه بێ حه‌وت برین ده‌کا، نه‌گه‌ر له‌ ژێره‌وه بێ حه‌فتا، پلنگانی کورد هه‌رچه‌ند له‌ژێر کێشه‌وه بوون به‌ حه‌فتا برین له‌ دوژمن رانه‌وه‌ستان، به‌ کوش‌تار سه‌رکه‌وته‌ سه‌ر کیتی ئامان و داد و بێدادی دوژمن .. سابلا‌غی هه‌راسان کرد دلێران به‌ ئامان و زه‌مان له‌ دوژمن خۆش نه‌بوون ده‌وره‌یان دان به‌ هه‌موو سه‌عاتیک ده‌وامی نه‌کرد سێ شیتستیر و تۆپیککی گه‌وره‌یان لێ گرتن و فیشه‌نگ و تفه‌نگ و جبه‌خانه‌یه‌کی زۆر ئه‌وجار بۆ به‌راه‌به‌ری شار تۆپیان سوو‌راند.

سه‌ید ته‌ها، که‌ لیتی مه‌علووم بوو قه‌ره‌نی ئا‌غا و پا‌له‌وانان دامی‌نی داسا مه‌جیدیان گرت، ئه‌مری دا به‌پیش‌که‌وتنی له‌شکر هه‌ندیک له‌ با‌غانه‌وه په‌ینه‌وه به‌ری مه‌حمود کانی و هیندیک راست روویان له‌ شار کرد، سه‌ید ته‌ها له‌گه‌ڵ هیندیک گه‌وره و سه‌رداران له‌سه‌ر تۆپیان بوون له‌ به‌راه‌به‌ر دوژمن شه‌ریان ده‌کرد، تاکو به‌دوورین ته‌ماشای فه‌رموو قه‌ره‌نی ئا‌غا له‌سه‌ر داسا مه‌جید تۆپی به‌ر به‌ شار کرد زان‌درا داسا مه‌جید گیرا، ئه‌مری هه‌لمه‌تی دا، له‌هه‌ر که‌ناری‌که‌وه هه‌لمه‌تیان برده‌ سه‌ر شاری، شه‌ر له‌نیو گه‌ره‌ک و کۆل‌انان ده‌ست پێ کرا، سابلا‌غ بووبه‌ ده‌ریا‌چه‌ی خۆین، کوو‌چه‌ی نی‌و شار هه‌ر لاشه‌ی دوژمن تێدا که‌وتبوو، هه‌ر خۆینی ئه‌وان بوو مه‌وجی ده‌دا، له‌ چوار سه‌عات یه‌ک نه‌فه‌س شه‌رو کوش‌تار و تۆپ و تفه‌نگ هاو‌یتن، عه‌جه‌م رووی له‌ هه‌لاتن کرد، هه‌رچی له‌ شیر و تفه‌نگی کوردان رزگار‌بوو به‌ری خۆی دا با‌غ و با‌غه‌چه و چیا‌یان، که‌ خۆیان تێدا به‌شارنه‌وه، سه‌ید ته‌ها به‌خۆشی و شادی دا‌خل به‌ شار بوو، یه‌خسیرانی گیرابوون وه‌خپیان کردن، ئه‌وه‌نده‌ی پێ نه‌چوو ئه‌حمه‌د خان تۆپی له‌ ملی یه‌خسیری عه‌جه‌مان گرت‌دابوو، سه‌ری خاله‌ قوربانی به‌داردا کرد‌بوو، لاشه‌که‌یان له‌سه‌ر پشتی بارگیریک دادابوو، به‌ شادمانی ته‌پڵ لێدان وارد بوون سه‌ری خاله‌ قوربانیان به‌دیاری له‌به‌ر پیتی سه‌ید ته‌ها ئاو‌یت، سه‌ید ته‌ها زۆری پی دل‌شاد‌بوو شادی و که‌یفیتی زۆری بۆ روودا، فه‌رمووی جه‌سه‌دی خاله‌ قوربانی نه‌نیزن فری‌تی ده‌نه‌ به‌ر سه‌گان، فری‌یان دا هه‌موو سه‌گ خواری، خزمه‌تی بێ‌گانه‌کردن ئه‌وه‌یه پاداشی.

سه‌ید ته‌ها به‌ ته‌له‌فۆن مزگینی دا به‌ سمکۆ، که‌ مه‌سه‌له‌ی وا و سمکۆش فه‌رموویان

ته‌واوی شار و بازاران ژئیر فه‌رمانی چ‌راخان و شادمانی بکه‌ن، سئ شه‌و و سئ روژ هه‌موو کوردستان بوو به‌چ‌راخان، س‌ه‌ید ته‌ها به‌سمکۆی گوت ئەم ئەسیرانه، که ژماره‌یان سه‌د که‌سن چ‌ییان لئ بکه‌ین؟ سمکۆ خواستییه‌ حزووری خۆی، س‌ه‌ید ته‌ها زانی ده‌یانکۆژیت ع‌وزری ه‌یناوه‌ بۆ نه‌ناردنیان، چونکه هه‌میشه‌ ح‌ه‌زی له‌وه ده‌کرد له‌گه‌ڵ ئەسیران به‌ئیلتیفات بی، ئەزیه‌ت و ئازاری تووش نه‌کا به‌چاکی به‌ختیوان بکا، سمکۆ ته‌ره‌فداری ئەوه نه‌بوو ئەم‌ری دا هه‌مووان بکۆژه، س‌ه‌ید ته‌ها فه‌رمووی نایانکۆژم، چونکه یه‌خسیر له‌هیچ زا‌کۆنیکدا ناکۆژیتن، سمکۆ ده‌فه‌رمویت بیانیترنه (چ‌اری - چه‌هری) س‌ه‌ید ته‌ها له‌ژئیر ریاسه‌تی له‌تیف چ‌اوشدا به‌ر‌تیک‌ردنه‌ چ‌اری، له‌تیف چ‌اوه‌ش ده‌یانبه‌نه‌ سه‌ر ده‌رباچه‌ی ن‌ت‌زیک ورمی، هه‌موویان بۆ ن‌یو‌ئاوی ده‌ریا دا‌ژۆن و شیلنگی تفه‌نگیان ده‌که‌نی، به‌لام چه‌ند که‌س‌تیکیان لئ رزگاربوو..

س‌ه‌ید ته‌ها له‌و شه‌ره‌ گه‌وره‌دا دوو تۆپی گه‌وره‌ ح‌ه‌وت ش‌یستتیری گه‌وره‌ی له‌ ع‌ه‌ج‌ه‌م ئەستاند، قورخانه و جبه‌خانه و موه‌یماتیکی زۆری ده‌ست کوردان خست، ع‌ه‌لی ئا‌غای حاجی ئیلخانی کرده‌ حاکمی ساب‌لاغ، له‌شکر‌ت‌کی زۆری بۆ دامه‌زراند، ح‌کومه‌تی کوردییان دانا و شار و ئە‌تراف شاری ئە‌مین کرده‌وه، س‌ه‌ید ته‌ها گه‌راوه‌ کن سمکۆ، به‌لام به‌هه‌موو ئە‌ترافی کوردستاندا واع‌زی خس‌وسی بۆ ته‌شو‌یقات بلا‌وکرده‌وه، مه‌لا و ش‌یخیان ته‌ع‌یین کرد ه‌یند‌ت‌یک بۆ هه‌ورامان و سه‌نه‌ و کرماشان چ‌وون، به‌یاناتیان برد ته‌شو‌یقی ئە‌هالییان ده‌کرد، ح‌کومه‌تی کوردستان قب‌و‌ل بکه‌ن.

له‌ نیه‌یه‌یه‌تی هاویندا ع‌ه‌ج‌ه‌م له‌شکر‌ت‌کی زۆری له‌ژئیر فه‌رمانی (ئامانو‌ل‌لا‌خان میرزا) دا موه‌یا کرد، نزیک هه‌ژده‌ هه‌زار که‌س بوون گه‌یشته‌ خۆی، چه‌ند روژت‌یک رانه‌وه‌ستان به‌ره‌ به‌ دیلمان بزووتن، سمکۆ ق‌ووه‌تی بلا‌وب‌و نه‌یتوانی له‌شکر‌ت‌کی زۆر وه‌خ‌رکا، به‌لام بۆخۆی ه‌یند‌ت‌کی س‌وار له‌گه‌ڵ خۆی هه‌ل‌گرت له‌ (چ‌یای ره‌ش - ئیلان داغ) پ‌ی‌تشی به‌ سوپاهی شازاده‌ گرت، له‌ هه‌ردوو ته‌ره‌فان تۆپ و تفه‌نگ ده‌ستی کرد به‌ نالین و ش‌رن‌گه‌، دوو روژان شه‌ر ده‌وامی کرد، سمکۆ له‌ رووی مه‌سه‌له‌ته‌وه‌ گه‌راوه‌ (وه‌ردان) ع‌ومه‌ر خانی به‌ پ‌ین‌ج‌سه‌د س‌واره‌وه‌ ناردە دیلمان، که‌ شار مو‌ح‌افه‌زه‌ بکا، ئە‌حم‌ه‌د ئا‌غای به‌هه‌زار س‌واره‌وه‌ گوندی (سو‌لا‌و) سمکۆ و س‌ه‌ید ته‌ها له‌گه‌ڵ نوری به‌گی به‌ره‌سو‌ری و حاجی ئا‌غا له‌گه‌ڵ دوو هه‌زار زیاده‌و‌که‌م له‌شکره‌وه‌ له‌ (وه‌ردان) دان‌یشتن، تۆپیان دامه‌زراندن، ه‌یند‌ت‌یک له‌شکریان له‌و وه‌خته‌ ناسکه‌دا بۆ ماندوو ح‌ه‌سانه‌وه‌ ئ‌یزن دا، به‌ته‌مای ئەوه نه‌بوو ع‌ه‌ج‌ه‌م ق‌ووه‌تی زۆره‌، به‌لام ح‌ه‌قیقه‌ت کازم چه‌رکه‌س‌ت‌کی له‌ ناتیدا مو‌فه‌سه‌ل‌ه‌ن چ‌لۆنی ئە‌حوالی

دیته نووسین پیتی کردن ، به لکو نه نهو تهوای بزووتنی سمکۆی خستبووه ژیر نه مری و نه گهر به سمکۆی بگوتبا نهو مه که و نهو به که نه گهر مردن بووایه به قسه ی ده کرد نهو به ده سایی تورکان نارد رابووه کنی ، میزانی بزووتنی رابگریت و حتی له تورک خوش نهات نابیت بیکا ، سمکۆ غافل لهو ده ساییسه بوو هه میشه مه شوهره تی پی ده کرد .

سمکۆ قهراری دابوو له پاش دوو رۆژی دیکه هه لمت به رنه سهر عه جه م ، سمکۆ نه و نه ده ی زانی له به ره به یانیدا گرمه ژنه ی تفهنگ هات ، هه موو به گورجی راپه رین هه لسانه سه رخۆیان به ته حه یوری لیکیان پرسى : نهو چ بوو ؟ که هه ندیک تاریک و روونی په یادوو ، ته ماشاکرا دهشت و سه حرا پر له عه جه م بوو ، تۆپ و تفهنگ هاواریان لى پهیدا بوو ، دهنگی هه ورائی تۆپ ویزه ی برووسکانی تفهنگ دنیای کرده چراخان شه ر گهرم بوو ، پاله وان فیره شه ر و هه لمت که و تنه جوولانه وه و بزووتن ، نه حمه د ناغای برای سمکۆ که و ته مه یدانوه ، شه ر و کوشتار دهستی پی کرد کورد و عه جه م رمیان تیگنا شیرى خوین پزیشیان به بی نه ندیشه لیک کیشا ، تۆپ و تفهنگی ناو فرشان وه کو جه هه نهم زبانه ی کیشا ، ته ر و وشکی پیکه وه ده سووتاند ، عه جه م له شکری کرده دووبهش : هه ندیک له به رابه ری سمکۆ شه ری ده کرد هه ندیک چوونه سهر دیلمان . سمکۆ به سه ید ته های گوت : که و ته به ر به ختی تۆ ، خۆت بگه یه نه عومه ر خانی کۆمه گی بکا ، تا له شه ری عه جه م دوورین . سه ید ته ها نه مر به غولام و له شکری خۆی ده کا به له ز تالۆکه بکه ن بگه نه عومه ر خان ، سویندی خوارد به سه ری بابی عومه ر خان رزگار نه که ن بگه رینه وه پاش دهستی هه مووتان ده برم ، نه گهر له نیو دیلماندا گه یشتنه عومه رخان خۆتان قایم بکه ن تا کۆمه گیتان ده گاتى ، نه گهر هه مووتان به کوشت چوون گه رانه وتان نابى بییت .

نهو قوه ته رۆیشتن له پشت دیلمان گه یشتنه قوه ته ی عه جه م هه ردوو به رابه ریه ک راوه ستان نزیک نیو سه عات شه ر دهوامی کرد ، کوردان ته ماشایان کرد عومه رخان دیلمانی به ردا و رووی له هه لاتن کرد ، له شکری عه جه م داخل به دیلمان بوون ، له شکره که ی سه ید ته ها له گه ل عومه رخان گه رانه وه خزمهت سه ید ته ها و سمکۆ . له لای سۆلاو نه حمه د ناغا شکسته ی تی که و ته به هه لاتن گه راره ، هینده ی پی نه چوو سمکۆ و سه ید ته ها ده وره گیران ، که ته ماشایان کرد چاره نه ما روویان له یه ک کرد چ بکه ین چاکه ، گوتیان له شکر به خوړایی به کوشتدان چاک نییه ، نهو جیگایه به رده ن و روو به چاری گه رانه و یان مه سه له حهت دیت ، له گه رانه و یان به ر به چاری له شکری کوردان هیواش هیواش خۆیان ده دزییه وه له سمکۆ دوور ده که و تنه وه ، به ری خۆیان داوه مالى خۆیان ، خۆیان له قوونی

ژنانیان کیشا و سمکۆیان به تهنی به جی هیشته، نه یان کرد دهست پتیک بگرن و پشته
 نه میری خۆیان بهرنه دهن، بی مروه تی و نامه ردییان کرد، هه موو خۆیان کیشاوه خانوان،
 هه رچهند سهد ته ها و سمکۆ بانگیان کرد و پتیان گوتن چاره به خش نه بوو، به به هانه ی
 خیزان رزگار کردنه وه رویشتن، له شکرتکی، که ده هزار کهس بوون چوارسه د کهسیکیان له
 خزمته سمکۆ و سهد ته هادا ماوه، نهو چوار سه د کهسه له (سیگرده) مه تریزیان گرت
 دوو روژ توانییان پیش به له شکری عه جه م بگرن، چونکو له شکری عه جه م له پازده هزار
 کهس زیاتر بوون، موهیمات و توپ و توپخانه یان له ژماره نه ده هات، له بهر نه وه ی که
 سیگر بی ناو بوو و دوور له ناو بوون له تینوان نه یان توانی بمیننه وه سیگریان بهردا، هاتنه
 نیو چاری و دهستیان کرد به شه رکردن و به راهری عه جه م، پاسه بانانی عه جه م له دیلمانه وه
 تا کو شار هاتن سمکۆ ترسی لی پهیدا بوو، چونکو له شکری خوشی ناو مید بوو به راهری
 بو بکا و له گه له عه جه م بو ی به شه ی بێن، چاریش بهردانیان خسته بهر چاوان، به لام له
 سه ران قه راریان دا جار ی چاری بهرنه دهن بنیره دوا ی به گزاده ی بهر سو رالن و حاجی ناغا
 و عه بدوللا به گ نامو زای سمکۆ پینج سه د سواریک هه لگرن بگه نه چاری له گه له سهد
 ته ها بچه کو مه گی ورمی و قیزقه لا بخه نه وه دهست، هه رچهند قاقه زیان نووسی و پیایان
 نارد له بهر نه وه ی له عه جه م به دزیسه وه هه موو نیغفال کرده بوون و به دیاری و خه لات
 له خسته ی بردهوون به گه لیک وه عد و وه عید دلخوشی و نه وازی کردبوون، هه موویان
 به ته مای نه وه له گه له سمکۆ بی په یانی و عه هدیان کرد و جوابی قاقه زانیان نه دانه وه،
 هه رکهس له مالی خویدا گو تی خو ی به ست و ده رگای له سه ر خو ی داخست، چونکو عه جه م
 له میژ بوو به قسه و گفتوگو هه مووانی کیشابوه کن خو ی و دلی هه مووانی گرتبوو، هه ر
 له پاش گه رانه وه ی سهد ته ها له سابلغه وه نهو سه رو کانه به دزیسه وه له گه له عه جه م
 ریککه و تیبوون، نهویش ته شویقاتی کازم چه رکه سی، که نه دیم و وه زیر و مو دیری سمکۆ
 بوو، هه لی ده خه لتانندن، ههروه کو له پاش نه مه نه حوالی کازم دیته پیشه وه، که سهد ته ها
 و سمکۆ زانیان کو مه گی یان بو نه هات به ته نه ها مانه وه، به ناو میدی چاریان به تال کرد،
 سمکۆ چوه گه لی (شه پیران) خیه ته ی خو ی هه لدا، سهد ته ها نو که رانی خو ی هه لگرت
 و گه راوه (مه رگه ور) باقی قوه ته ی سابلاغ و ورمی و شنو و غه یر ته قه یان تی که وت،
 هه رکهس له پتیکه ی خو ی کشاوه مال و گوندی...

عه جه م، که نهو شکسته ی له کوردان چاو پی که وت گه راوه نیو کوردان و دهستی زو لم و
 جه وری به سه ردا درێژکردن، نه چاک و نه خرابی پارازت، ته ر و وشکی پتیکه وه ره پتچک

دا، کارێکی ئەو جاره بەسەر کوردانی هێنا بەسەر کەس نەهاتبێ، عرووس لەپێشدا وە ی بە کوردان نەکرد، کە تورکمانی ئاوریا یگان بە کوردیان کردن، پیاوانی بەشەرەف و نامووس هەموو هەڵاتن، پەنایان بۆ سلێمانی، بانە و هەورامان برد.

کازم چەرکەسی - یوزباشیکی تورکان بوو، کە بزوو تێی سەمکۆ بڵاویۆوه، مستەفا کەمال لەخۆی ترسا، کە نەبەدا سەمکۆ لە شەری عەجەمدا مەوفەق بێت و بەری خۆی بداتە کوردستانی شیمالی، گرتی کازم چەرکەسی تەعیین کردە سەر سەمکۆ بە سینەتی هەڵاتوو لە دەست تورکانی ناردە کن سەمکۆ. گوتی: من مەسئولی حکومەتی کەمالییانم، سەمکۆ وای رێگای هێواش هێواش نێزیک کردو خۆی تێکەڵ کرد، سەمکۆ بێتکی غافل لە ئەحوالی سیاسی تورکان رۆژبەرۆژ ئەو پیاوێ لەخۆی نێزیک خستەوه، تا هەموو فەکرێکی سەمکۆ کەوتە ژێر ئەسراری کازمەوه، ئەویش رۆژبەرۆژ راپۆرتی حەرەکاتی دەدا بە ئەنقەرە، کە خالە قوربانی کوژرا و کوردەواری قووەتی پەیدا کرد دەستیان هاوێتە سنە و کرمانشا و لورستان و شەعشەعی کوردان دنیای پرکرد، پیاوانی گەورە و زانایانی تێگەشتووان لە رێگای دوورەوه خۆیان گەیاندە خەمەتی زابت و ئەرکانانی حەرب، لەبن ئالایدا وەخەبوون، ترسی پاشەرۆژی سوورپانەو هیانی کەوتە دلی ئەوئەندە پێ نەچوو زاتێکی وەکو مستەفا پاشای مەشهور، کە چەند سالان لە لەشکری عوسمانییاندا قوماندانی ئوردوو و رەئییسی دیوانی عروفی والی ویلاياتی کردبوو، پیاوێکی زۆر بە فیکر و زاناو مودەبیرێکی وریا و قوماندانێکی موقەدیر خۆی گەیاندە سابلاخ و دەستی بە نسیحەت و تەدبیرکردنی سەمکۆ کرد، کەوا چاکە ئەم قووەتە بەخۆپایی لەگەڵ عەجەم بەکارنەبە ی روو لە ویلايەتی وان و دیارە کر و عەرزەرۆم کە، ئەو کوردانە لە جهور و زۆلمی کەمالییان رزگارکە، زووتر حکومداریت بۆ سەر دەگریت، چونکە ئەو جێگایانە بۆ کوردستان قەراردراون، دەبێ ببە حکومەتێکی کوردان، بەلام لە ئێراندا حکومەتی کورد دامەزران بە دشوار دەبینم، کازم چەرکەس لە مەنگورپان یە کە دەستیان کرد، چەند ئاغا یانی پەیدا کرد، پێنج سەد لیڤە ی دانێ، کە مستەفا پاشا بکوژن، مەنگورپارەیان وەرگرت و خواردییان و بە پاشایان گوت کە ئەوئەندە دراویان دایانن، کە تۆ بکوژن، بەلام غەم مەخۆ ئێمە نۆکەری تۆین. کازم چەرکەس ئەو بوو لەنیو ئوردووی کوردستاندا جاسووسی تورکانی دەکرد و هەموو قووەتی کوردانی بە عەجەم دەگوت بۆ گەورانی عەجەم هەموو بزوو تێی کوردانی دەنوسی، کە کورد قووەتی پەیدا کرد، ئەو بوو لەنیو ئاغاواتاندا تەشویشاتی تێ خستن، کە سەمکۆ هەموو تالانی بۆ خۆی دەخوا و تەمای هەیه بێتە حوکمدار، ئاغاواتی جاهل و غافل لە ئەحوالی

کازم پیتی هه‌لده‌خه‌له‌تان، هه‌موو گه‌وره و سه‌ردارانێ له سمکۆ د‌ل‌گیر کردبوو، له ساب‌لا‌غدا پیاوێکی دانابوو (کو‌قتۆر هه‌کیم عازف هیکمه‌ت) ناوێک، که له ده‌سایسی غافل نه‌بیت، ئه‌ویش هه‌میشه له خزمه‌ت سمکۆ دابوو، هه‌تا یه‌خسیر کوشتنی سمکۆ و تالانه‌کردنی شاران به ده‌سایسی ئه‌و ئیجرا ده‌کرا، تا‌کو ئه‌هالی لیتی د‌ل‌گیر نه‌بن، که عه‌جه‌م له ته‌ورێز ده‌رکه‌وت کازمیش له نه‌تیجه گه‌یشته‌بوو کورده‌واری بلا‌و کردبووه، به سمکۆی گه‌یانده‌بوو عه‌جه‌م ئیتر ناتوانیت به‌را به‌ریت بکا، ئه‌وی له‌وێ غافل کردبوو، به‌دزییه‌وه به سه‌ردارانێ گوت: عه‌جه‌م قه‌وه‌تی زۆر هه‌یناوه، سمکۆ ناتوانیت خۆ‌ب‌گیریت، هه‌نگۆ خۆ به‌ کوشه‌ت نه‌ده‌ن چاکه و عه‌جه‌م، که بزانیته‌ ده‌ستان له شه‌ر کیشاوه‌ ته‌وه عه‌فووتان ده‌کات، ئه‌وه‌شی به عه‌جه‌مان راگه‌یانده‌بوو، عه‌جه‌م به‌دزییه‌وه د‌ل‌خۆشی ده‌داته‌وه، تا سمکۆی به‌ته‌نها هه‌شته‌وه.

که سمکۆ چوه‌وه گه‌لی شه‌پیران کازم هه‌لات خۆی گه‌یانده‌ وان له‌شکرێکی زۆر و موهیماتیکی ته‌واوی له‌ تورک وه‌رگرت به‌شه‌وه هاته سه‌ری هه‌رچوار ئه‌ترافی ئاب‌لو‌قه‌دا، بۆخۆی به‌ته‌نها له‌پیشه‌وه عه‌سکه‌ر له‌دوای بۆ‌چادری سمکۆ‌چوون، تا نێزیک بوون، سمکۆ ده‌نگیدا تۆکی؟ گوتی: منم. سمکۆ گوتی: کو‌پۆ کازم هاتییه‌وه، ده‌ وه‌ره پێش به‌خه‌رهاتی. کازم چوه‌وه پێش ته‌ه‌نگی لێ راگرت گوتی: نه‌بزوو، ده‌تکوژم، سمکۆ ئه‌وه‌نده هاواری کرد: کو‌پۆ بارکه‌ن، له‌شکری تورک هات، به‌هه‌زار کیشه‌ خۆی رزگار کرد، خه‌سه‌روی کو‌پی به‌دیل گیرا و ناردرا ئه‌نقه‌ره و ژینیکی کوژرا، هه‌شتا هه‌زار لی‌ره‌ی ته‌لای زه‌رد و شه‌ش تۆپی گه‌وره چه‌ند شێسته‌تیر و جبه‌خانه‌یه‌کی زۆری لێ یه‌خسیرکرا، به‌زه‌حمه‌ت رۆ‌حی خۆی رزگار کرد په‌نای برده‌ خزمه‌ت سه‌ید ته‌ها ئه‌و وه‌خته حکومه‌تی ئینگلیز د‌ل‌خۆشی جه‌نابی سه‌ید ته‌هایان دابوووه وه‌عه‌دیکێ زۆریان له‌گه‌ل کردبوو، که حکومه‌تی کوردستانی بۆ ته‌شکیل بکه‌ن، سمکۆ له‌پێش هه‌لاتنیدا مانع بوو، که هه‌لات هاته کن سه‌ید ته‌ها له (سیده‌کان) له رێگا قاقه‌زی له سه‌ید ته‌ها نووسی، که فریام نه‌که‌ویت شکاکی عه‌شیره‌تی خۆم ده‌مکوژن، جه‌نابی سه‌ید ته‌ها به‌له‌ز چه‌ند که‌سیکی ئامۆزایانی خۆی له‌گه‌ل چه‌ند نوکه‌ریک نارد هه‌یناوه‌ چیا‌ی پشت سیده‌کان. سه‌ید ته‌ها مه‌جبور بوو په‌نا بۆ ده‌وله‌تی ئینگلیز بیا، له‌ تورکان ئه‌مین نه‌بوو، به‌ ده‌سیسه‌یه‌ک ژن و مندال و خه‌زانی نارد ده‌شتی حه‌ریر، بۆخۆی ته‌مای بوو له‌ رواندز په‌نا بباته به‌ر عه‌لی شه‌فیعێکی له‌ ته‌ره‌ف تورکانه‌وه له‌ رواندزا پورو‌ی‌غانه‌ی ده‌کرد، هه‌زریک له‌ کورده‌په‌روه‌ران عه‌ززیان کرد ئه‌گه‌ر به‌چی رزگار نابێ، به‌هه‌ر جو‌ریک یێ ده‌ریازی هه‌ولێر به‌.

سەید تەها و سەمکۆ لە گەڵ پیاو خەزمەتچییەکی لە گەڵیان بوون بە شەو لە رواندز تێپەرین نەیانەشت تورک پێ بزانیت، خۆیان گەباندە دەشتی حەریر، مائ و مندالیان برده حەریر لە گوندی بەحرەکی دانان. سەمکۆ لە دێری حەریر لە نیو قەلای پاشای کۆردا دانیش، موخا بەریان لە گەڵ حکومەتی ئینگلیز کرد، هەردووکیان خواستە بەغدا بە سەمکۆ چوونی نەخواست، سەید تەها تەشریفی برده بەغدا نێزیک مانگیکی زیاتر پێچوو لە گەڵ دەوڵەتی بریتانی رێککەوت و بە موەفەقی سەید تەها گەراوە هەولێر، ئوتومبیلیان هەلگرت و چوونە قەلای دێری حەریر لە گەڵ سەمکۆ گفتوگۆیان کرد و چلۆنی ئیتیفاقیان لە گەڵ دەوڵەتی بریتانی بۆ گێراوە و تەکلیفیان کرد سوارین و بچنە هەولێر پێکەوێ سواربوون، نۆکەر و دەست و پێوەند بەسواری ئەسپ لە گەڵیان کەوت، نێزیک سەعاتێکیان مابوو بگەنە هەولێر سەمکۆ بە مێجەر نوێل دەلتی کە لە بەر دوو کەلی ئوتومبیل سەرم گێژیوو، ئێوە بچن ئەمن بەسواری ئەسپ دێم، مێجەر نوێل دلخۆشی دەداتەو، کە حکومەتی بریتانی هەموو کاروبارێ بۆ رێک دەخا، فایده ناکا، چونکو نۆکەرەکانی گەلێک فەسادیان کردبوو، دلتی لە سەید تەها پیس کردبوو، ترسی لێ پەیدا بوو، دەستی دا دەمانچە بانگی لە ئوتومبیل ئاژۆ کرد، کە ئوتومبیل رانگری دەتکوژم، ئەویش ئوتومبیلەکی راگرت، سەمکۆ دا بەزی و سواری ئەسپ بوو بەری خۆی دا شەقلاو.

کە سەمکۆ و سەید تەها گەشتنە دەشتی حەریر سەمکۆ لە گەڵ شیخ مەحمود تەهای ئیرتیبات پەیدا کردنی هەبوو، بە سەید تەهای گوت، کە ئێمە لە گەڵی هاتووچومان هەبێ، سەید تەها بە تەلەگراف سەلامی بۆ شیخ مەحمود نارد و پیتی گوت واسیتە ی موخا بەرە سەمکۆی، شیخ مەحمود شەش سەد لیڕە پارە ی بۆ سەمکۆ نارد و قاقەزی لێ نووسی و پیاوی ناردە کئی، لەو دەوڵەتی بریتان پیتی خۆش نەبوو، کە سەمکۆ لە گەڵ شیخ مەحمود ناسراوی پەیدا بکەن، چونکو شیخ مەحمود لە خەیاالی رزگاریدا بوو، موستەشارانی ئینگلیزی، کە لە کێ بوون بە ئەنواعی رەزالت تەحقیر دەکران، هەرچەند بە ئاشکرا مێجەر نوێل، کە هاتووچووی سەمکۆی دەکرد بە چاوی دانەدەداو، بەلام بە پەنەنە پێیان خۆش نەبوو.

سەید تەهایان نامزەدی حوکمداری کرد، سەمکۆ لەو دڵگیربوو، چەند زابیتیکی کوردی سلیمانی لە کێ بوو، دلیان پیس کرد، کە سەمکۆ دەبێ ببیتە حوکمدار، لە سەر ئەو هەستا چوو ئەو شێرەتی سورچییان لە گەڵ گەورە و مەشایخی سورچی ئیتیفاقیان کرد و گەراوە بەحرە مێجەر نوێل پیتی گوت جەنابی سەمکۆ ئەمڕۆ کە رۆژی ئیتیفاقە لێک بلاو

مه‌بنه‌وه و لیځه‌ړی تاكو سید ته‌ها ده‌كریته حوكمدار، بۆتۆش كاریكی گه‌وره ده‌كه‌ین، سمكو له‌سەر ئه‌مه بوو، كه قوه‌تیک په‌یدابكا و بچیته سەر ئیتران، چهند جاریك له‌كن ئینگلیزه‌كان ئیزه‌اری ئه‌وه‌یكرد، میجهر نوئل جاریكی به‌م عیبارته كوردییه پیتی گوت: جە‌نابی سمكو خان به به‌هانه‌ی سەرگینیی ده‌چنه گوندی مه‌خینی؟ نه‌گەر سه‌بر‌كه‌ن ریځایه‌کی واش بۆ تۆ په‌یداده‌كری .

ئینگلیزه‌كان هه‌موو روژی له‌كنی بوون و دلخۆشیان ده‌داوه، سمكو له‌وه زۆر دلگیر بوو، كه هه‌میشه ته‌یاره و ئوتومبیل بۆ سید ساز كراوه سوار ده‌بی و ده‌چیته به‌غدا و ده‌گه‌ریته‌وه هه‌ولیر، چهند جاریكی به میجهر نوئلی ده‌گوت، كه ده‌وله‌تی بریتان نه‌گەر له‌گه‌ل من چاك بوايه وه‌كو بۆ سید ته‌های كار ده‌كرد منیشه‌ی به هیتند ده‌گرت. میجهر نوئل پیتی گوت، كه سید ته‌ها له مه‌ركه‌زاندانه‌ده‌تره و چاتر ئاگاداره، تۆ هه‌میشه نه‌فهرت له مه‌ركه‌زان ده‌كه‌ی، له‌سەر ئه‌وه میجهر نوئل سه‌عی ده‌كرد.

تشرینی یه‌ك ١٩٢٢ گرتی قاقه‌زیکي له مه‌لیك مه‌حمودی پادشای سلیمانی نووسی، كه ئه‌و وه‌خته مه‌لیكی كوردستانی عیراق بوو، مه‌لیك مه‌حمود قبوولی كرد. ئه‌مری كرد له سه‌رای ملوكانه‌وه تا ده‌رتی شاری سلیمانی هه‌موو كووچانی رازنده‌وه، به مافووره و سه‌راندازی داپۆشی، حه‌وت تا ق زه‌فه‌ری له ده‌رتی شار بۆ دروست كرد، هه‌موو له‌شكری و ئه‌هالی شاری بۆ پیشوازی ناردنییه دوو سه‌عات دوور له شار سوپا‌هسالاری خۆی به‌چهند وه‌زیر و ئومه‌ناوه نارد روژیک دوور وه‌لیعه‌دی خۆی به سێ سه‌عات دوور له شار به ده‌ده‌به‌یه‌کی شاهانه‌یان پیشوازی كرد، سه‌عاتیک مابوو نیتیک به شار بن بۆخۆشی به‌ده‌ست و پتیه‌ندییه‌وه له شار ده‌رچوو، نیو سه‌عات له دووری شار به‌یه‌كتر گه‌یشتن. منداڵانی مه‌درسه و قوتابی و ئه‌هالی هه‌ركه‌س به‌كاروكاسپی خۆی له‌گه‌ل هاوه‌لانی پۆل پۆل و ده‌سته‌ده‌سته له‌و ریځایه‌دا له‌به‌خیره‌تینیدا راوه‌ستا‌بوون، له‌هه‌موو لایه‌كه‌وه گه‌لیك گولێ بۆندار و گولایان ده‌پرشان، له هه‌ر سه‌ره ریځایه‌كدا سازو سه‌متوور و ده‌هۆل و زورنا و موزیقه لیدان بوو، له ته‌ره‌ف سوپا‌هیانه‌وه‌ش به‌تایبه‌تی موزیقه‌ی چاك و خۆشی به‌ده‌ستووری پادشایان لیده‌درا، هه‌ر له‌ده‌ری شاره‌وه تا سه‌رای پادشای ئه‌م هه‌موو ئه‌سپ و ئوتومبیل و سه‌شاماته به‌سه‌ر مافووراندانه‌وه‌ی به‌هه‌زار كه‌یف و خۆشی چوونه سه‌رای، به‌تایبه‌تییه‌وه مه‌لیك مه‌حمود زاكۆنیک بۆ ئه‌هالی و ئیسراحه‌تی سمكو دانا، سه‌ر له‌سه‌به‌ی به دوو سه‌عات تا سه‌عاتیک پیش نیوه‌رو مه‌ئمووران و وزه‌را و ساحیب مه‌ناسی‌بانی له‌شكر و گه‌وره و سه‌ركاران بیته زیاره‌ت،

سه عاتیک له پېش نيوهرؤ تا دوو سهعات پاشی نوټر بوئاسووده گي سمکو کهس نه چيته خزمه تي له وه بهولاوله تا سهعاتیک پېش شيوان ريش سپي و کهيخودا و ناغا و مهلا و شيخاني شار و کهسه به و توجار بچنه خزمه تي، له سهعات يه کی پېش شيوانه وه تا سهعات يه کی پاش شيوان ئيستراحت، له وه بهولاوله تا خه وتنان بوخوی و ده ستوپيوه ندي مه ليک له گه لي داده نيشتن، هه موو ده ميک هه رچی دل خوازبوايه له خزمه تيدا ناماده بوو، ته له فوني له ديواني مه ليکه وه بو کيشابوه سهرايه کی بويان رازاندبووه، هه ر وه ختيکی له مه ليک قسه ي کردبايه و هه رچی پتويستبايه به ته له فون قسه يان له گه لي يه ک ده کرد، مه ليک مه حموود ته وای نه هالي بانگ کرد نوکهر و خزمه تکاراني سمکو له ليړه يه که وه تا هه زار زير هه رچی بکړن پوليان لي وهرمه گرن، له ده فته رتاندا هه موو روژی جومعه بوم بيتن له کيسه ي خوتمان ده ده مي، نه له چايخانه نه کن توجاران که سيک پولي لي نه ده ستانندن، خانويه ره يه کی به تاييه تي بو رازاندنه وه، موده تي دوو مانگ به جوړيکی خزمه ت کردن هيچ پادشايه ک خزمه تي هيچ پادشاي ميواني خو ي واکا، جاري به گه يشتن هه ر نوکهر يکی سه د ليړه ي داني و هه شت سه د ليړه شي دا به سمکو، هه موو روژی جومعه هه شت سه د ليړه له کيسه يه کدا له سه ر ته خته ي ميژي سمکو داده ندرا و هه ر نوکهر يکی ده ليړه ي ده درايه.

که له سليتماني گه راوه چوه حدودي وان جيگايه کيان دايه تيدا دانيشيت، له گه لي سه يد ته ها دلگيريان که و ته نيواني، له گه لي تورکان ريک که وت، قه رار و ابو له پولتيکی ليتي نه ستيندرا هينديکی بده نه وه، نه ويش نه بوو، به لام تورک زوريان ئيحتيرام گرت، چونکو مه سه له ي موسل نه بريابوه، تورک له گه لي ده ولته تي بریتاني له سه ر موسل له هه لوگي قدا بوون، خه ياليان هه بوو، سمکو بکه نه ناله تي نه و شه ر و بيخه نه مه يدانه وه به کوشي بده ن، له به ر نه وه که مالييان زور به ده وره ي هه لده هاتن. سليتمان سه بري ناوتيکی که مالي، که قوميسيوني حدودي ئيران بوو به حيله و فروفي ل برديه شاري وان، سمکو له ويدا به ياناتيکی دا به حکومتی نه نقره، که ئيزنم بده ن موسل به خوین ده رن گينم، به زوري بازو له ژير په نجه ي ئينگليزي ده رده خه م، له و جوړه قسه و گفتوگو بانه ي گه ليک کردبوو.

حکومه تي عجه م دايه له شه ري سمکو ده ترسا، له پاش نه وه گه ليتيکي پياو ناره کنی، تا کو ناشتيان کرده وه و حکومت دهر عه هده بو شه وکه تي پيشووي هه ر به .. و ده ست ره سبي له جيگاي خویدا دانيشيت و به ره حه تي و له ته ره ف حکومت هه و معاشيکی

ته‌واویان بۆ برییه‌وه، هه‌لسا گه‌راوه چاری، قه‌سر و سه‌رایه‌کی، که رووخابوو حکومهت ئه‌و خه‌ساره‌ته پاره‌ی داوه، به ئاسوده‌گی له جی‌گای خۆیدا ئیقراری گرت‌وه، له بزووتنی شیخ سه‌عیدا له سالی ۱۳۴۳ی هجریدا، که شیخ سه‌عید شکا، شیخ عه‌لی ره‌زا و شیخ غیاسه‌دین و شیخ سه‌لاحه‌دین کوری شیخ سه‌عید و شیخ مه‌هدی برای شیخ سه‌عید له‌گه‌ڵ خالید به‌گی حوسنی و عوسمان به‌گی میلی و عه‌بدولباقی به‌گ حوسنی و چه‌ند سه‌د سوارتکیان له تورکان هه‌لاتن و په‌نایان بۆ عه‌جه‌م برد، حکومهت گرتنی و بردنییه ته‌وریز چه‌پسی کردن. سمکۆ، که ئه‌وه‌ی بیست کردیه سه‌ر حکومهت ئه‌و پیاوانه به ساغی و دلخۆشییه‌وه ده‌یاننیزنه چاری، نابێ هیچ ره‌نجیده بن، حکومهت له‌به‌ر دلی سمکۆ هه‌مووی نارد‌نه‌وه خزمهت سمکۆ، به ئیحتیرامه‌وه ته‌سلیمی کرده‌وه، غه‌یری ئه‌وانیش گه‌لیک موهاجیران و هه‌لاتووانی کوردستانی شیمالی په‌نایان بۆ برد، هه‌موو جێ کردن و به هه‌موو زه‌حمه‌تکیان رازی بوو، ئه‌وانه نه‌ختیک جی‌گایان به سمکۆ لێژکرد، چونکو به ئاسوده‌گی دانه‌نیشتن، هه‌ر رۆژه نا رۆژیک ده‌چونه سه‌ر تورکان و ده‌شکان و دووباره په‌نایان بۆ سمکۆ ده‌برده‌وه، ئه‌ویش قبوولی ده‌کردن... بیوو به پشتیوان و لانه‌ی هه‌لاتووانی کوردستانی شیمالی، سمکۆ هیندیک له نه‌زه‌ری تورکاندا که‌وته جی‌گای ترس، چونکو ئاوری سۆزنده له‌ویه‌وه شه‌راره‌ی په‌یداده‌کرد، له‌لایه‌که‌وه عه‌جه‌میش ئه‌ندیشه‌یه‌کی ته‌واوی لێ ده‌کرد، سمکۆش رۆژه‌روژ قوه‌وتی زیاد ده‌بوو، نیوانی هێز و پشتیوانی په‌یدا ده‌کرد، حکومهتی بریتانی له عیراقددا که‌وته ته‌شویشات له سمکۆ، چونکو ئیحتیمالی به‌وه ده‌کرد، که سمکۆ له بۆلشقیکی عرووس قوه‌وتی بوێ له‌به‌رئه‌وه له پرسی حکومه‌تانه‌وه سمکۆیان خسته به‌رچاوان و لیبی ده‌ترسان، به‌راستی جی‌گای ترس بوو بۆ هه‌رسێ حکومهت، ئه‌گه‌ر وه‌کو به‌ریتانی لیبی ده‌داوه، سمکۆ له‌گه‌ڵ بۆلشقیکی ریککه‌وتبێ عیراق و بریتانی تووشی زه‌ره‌ریکی ته‌واو ده‌بوون، ئه‌گه‌ر به‌ دوژمنی تورکان ببزووتبایه و کوردستانی شیمالی، چونکو له‌ده‌ست تورک جگه‌ر پڕ له‌ خوێن بوون، هه‌موویان پالیان به‌ پشتی سمکۆوه ده‌دا، به‌که‌م موده‌تیک شه‌ش ولاتانی شیمالیان له‌ده‌ست که‌مالییان ده‌رده‌خست، ئه‌گه‌ر به‌ر به‌ ئێران ببزووتبێ، چونکو ته‌خت و تاجی ئێران له که‌شماکه‌شی ره‌زاخانی په‌هله‌وی و ئه‌حمه‌دشای قاجاردا‌بوو نیتوانی ئێران له شو‌رشیکی ته‌واودا بوو قابل ئیستیفاده‌ی کوردان و ئینقیلازی ئێران بوو.

بریتانی بۆ ته‌حقیقی ئه‌وه چه‌ند که‌سیکی نارد‌ه کن سمکۆ بۆ جاسووسی نه‌گه‌یشتن، سمکۆ پیتی زانی گه‌رانه‌وه، به‌لام ئه‌وه‌نده‌یان ده‌ستکه‌وت شیخ عه‌لی ره‌زای کوری شیخ

سه عیدیان فریودا و هیتایانه عیراق، که گه یشتنه رواندز به کۆمه گی سهید ته هاوه
 نه وانیهان به دهوله تی بریتانی دا به ناسین و ئومیدی نه وه یان کرد، که دهوله تی بریتانی
 کۆمه گییان بکا و بچنه سهر تورکان تۆله ی بابیان بستینه وه، سهید ته ها گه لیکه
 حورمهت گرتن، ناردنییه به غدا شیخ عه لی ره زایه کی ... ناشی له ئومووری سیاسی، که
 چوونه خزمهت مه ندووبی سامی بریتانی له به غدا به ئومیدی نه وه ئهم قسه زۆر چاکه و
 بریتانی پێ ده ترسینم، به لکو کۆمه گیمان بکه ن، به مه ندووبی سامی گوت: نه مرۆکه
 سمکو له ژیر نه مری مندایه، نه گهر له گه لمان ریک کهوی و پشتمان بگری بچین له گه ل
 تورکان شه ر بکه یین زۆر چاکه و نه گهر وانه که ن له گه ل بۆلششیک ریک ده که وین، ده چینه
 سهر تورکان. نهو قسه ی شیخ عه لی رهزا راپۆرتی که درابوو به دهوله تی بریتانی له بابته
 سمکو و بۆلششیکه وه راست گه را، نه وه نه ده ی دیکه حکومه تی بریتانی خسته فیکره وه،
 هه رچه ند وانه بوو، که شیخ عه لی رهزا گوتی، چونکو سمکو له بهر شوهره تی له نیو کورداندا
 په یدای کردبوو له هه موو لایه که وه په نایان بو ده برد و نه ویش له بهر نه جابهت و سه روهری
 خۆی قبوولی ده کردن و پوول و خه رچی رینگای ده دان، شیخ عه لی رهزا، که حورمهت یکی
 له وێ دیبوو نه له بهر نه وه بوو له گه لی یه ک بیته و یاخود له گه ل بۆلششیک ریک که وتبن،
 به لام گوتی شیخ عه لی رهزا هه ر له بهر هینده بوو کاری خۆی پی جیبه جیبکات، به لکو به و
 قسه زیاتری له بهر ده پارینه وه و حورمه تی چاکتر ده گرن، واش نه بوو به ته واوی له بهر چاوی
 ئینگلیزان سووک بوو، هه ره کو له به حسی نه ودا دیته گۆتن.

له خسووسی سمکووه سێ حکومهت به غه لهت چووبوون، هیچیان وانه بوون، که تیتی
 گه یشتبوون، جا له بهر نه وه عه جه م و تورک مو عاه ده نامه یه کیان دامه زرانده بینابوو له سه ر
 پینج قانون، هه موو نه تیجه ی نه وه بوو سمکو له پیش خۆیان لاهه رن، سمکو ش له وه
 گه یشتبوو، به لام خۆی وه خرده کرد، عه جه م عومه رخانه ی، که چه ند جار ناوی گوترا، که
 له گه ل سمکو بوو کیشایانه کن خۆیان، حادیسه یه کی عوسیان له لورستان پشتکۆه
 په یدابوو، ژنیکی کورد له گه ل عه جه م شه ری ده کرد، عومه رخانه یان نارد هه ر نه و ژنه، چوو
 به خوشی گه راوه، سمکو زۆری پێ ناخۆش هات، عومه رخانه ی گرت بیکوژیت و ته واوی
 هه ست و نیستی تالان کرد، عومه رخان به هه ر فیلتیک بوو، خۆی گه یانده ته ورێز، له وێوه
 عه جه م بر دیانه تاران، گه لیک دلخۆشییان داوه، سمکو له عه جه می خواست، چه ند
 جار ییک داوای کرد ته سلیمی که ن، عه جه م عومه رخانه ی به ده سه ته وه نه دا، سمکو هیندیک
 له وه دلگیر بوو.

مانگی زیلقه عده ۱۳۴۴ دا ئیحسان نوری ناویکی زابتی تورکان، که بۆ خزمه تکردنی تورک و ته شه وشاتی کوردستان له به غدا دا ده سته سه ر ئینگلیزان خسته بوویانه بن که فاله ته وه، هه لات چوه کن سمکۆ گه لیک نه مدیو و نه ودیوی له گه ل سمکۆ کرد، سمکۆ له ریزه ی نه دنا میوانیکیش نیحسیرامی نه گرت، له پاش چل رۆژیک شیخ عه لی ره زای به به هانه ی چونه عه جه م خۆی گه یانده سمکۆ و ئیحسان نوری خسته به رچاوی سمکۆ، به باو بژ و فرو فیل، که بریتانی نه وه نه ده مان قوه ت ده داتی، نه مه نه ده له شکری کوردان له عیراق بۆ چوه، گه لیکیان له و قسانه به گویتی سمکۆ دا به ر به تورکان به بزویت، سمکۆ گویتی نه دایه، دووباره ئیحسان و شیخ عه لی ره زا که وتنه سه ر نه وه ی سمکۆ به گژ عه جه م دا بکه ن، هه زار سویتن و هه زار عه هدیان له گه ل کرد، که هه موو عه شیره تی کوردان، که له گه ل ئیمه هاو ه ل و هه مه ده رن، هه ر نه وه نه ده بزووتنی تۆ بزائن هه موو له ژیر ئالا تدا وه خرده بن، ئیران نه مپۆ که ئیران به شوپشی سه ردارانی له شکر له گه ل ره زاخان موخالیفن، سالاری دهوله ی مام شاه ی پیشو له سنه و کرماشان له هه لمه ت دایه، هه موو میلله تی ئیران به دوژمنایه تی ره زان له حه ره که دان، عه شیره تی کوردان به ته واوی له ژیر حوکی تۆدایه، راهه ستانت جایز نییه، به سه د جوړ ئیغفالیان کرد، هه لیان خه له تاند، که نه حوالی نه وان له بن ته رجه مه ی حالی شیخ عه لی ره زا به خت ده کريت، سه د جوړه درۆ و باو بژیان بۆ ریک خست، عه شیره تی هه رکیان به ناوی نه وه ده خسته بزووتن به به هانه ی کچه کوردیکی (شیخ لیسک) ناویکی سه ره نه گی ئیران رایکیشاوه، چونه سه ر شنۆ شاریان سووتاند و تالانیان کرد، گه لیکیان کوشتار کرد، نه ویشیان بۆ سمکۆ کرده شاهدیک، سمکۆ باوه ری پێ کردن فه رمووی قوه ته تیکی ته واویان وه خر کرد له ره بیعی .. سالی ۱۳۴۵ ی هجریدا سه دو په نجا سواری له ژیر فه رمانی (ته یار به گ به ره سواری) و (عه بدو لباقی به گ حوسنی) و (فه یرو زخانی هه ناری) دا ناره سه ر دیلمان.

له نه وه لی ره بیعی دووه مدا خو یان گه یانده که ناری شاری دیلمان، ته ماشایان کرد هه موو نه ترافی شار گیراوه، ده روازانی قه لا، که ده وه ی شاری داوه داخراون ده وه ی سووری قه لا ده دن، له شکری عه جه م له سه ر کۆنگرانی دیواره وه ده ست ده که نه تفه نگ و فیشه نگ هاویشتن، له شکری کوردان لۆ چووین نا پرنگینه وه ده رۆن تا ده که نه بن دیواری قه لا، به هه ر جوړتیک بوو بن دیواریان کون کرد، نه و سێ سه رداره گه ورا نه به چه ند نه فه رتیک نۆکه ره وه بۆ موخافه زه ی نه و کونه له ده ری قه لا راده وه ستن، سه د و په نجا نه فه ر له شکره که خۆی له شار خزانده به شه رو کوشتار که وته نیو کووچه ی دیلمان وه ته واوی

گهره کینکی شاریان گرت، موده‌ی چوار سه‌عات هر له‌نیو کووچاندا شه‌ربوو، که
 گهره کتیکیان له شار که‌وته ده‌ست، له‌شکری عه‌جهم به‌تۆپ و بۆمبا دایانگرتن، به‌لان
 نه‌وان جیتگای خۆیان قایم گرتبوو، له‌ده‌روه قووه‌تیک دیکه‌ی عه‌جهم له‌گه‌ل سێ
 سه‌رداری بیژراو ده‌ستیان به‌شه‌رکرد، فه‌یرووزخان و ته‌یار به‌گ و سه‌لیم به‌گی برازای
 عه‌بدولباقی به‌گی حوسنی شه‌هیدکران، عه‌جهم ده‌رکی کونه‌که‌یان له‌سه‌ر نه‌وانی له
 ژووردان گرتی دا و ده‌ستیان به‌شه‌رکرد، بۆمبه‌یان له‌ده‌می تفه‌نگ و تۆپ ده‌نا ده‌یانهاوینه
 کوردان ده‌چوو له‌نیویاندا ده‌ته‌قی، بالاخانه و خانووی بلندی نه‌و گهره‌که‌ی کوردی تیدابوو
 هه‌موو به‌تۆپ و بۆمبه وێران کرا، کورد له‌ژێر خاناندا مه‌تریزیان گرتبوو، موده‌تی دوو شه‌و
 و دوو رۆژان بێ پراڤه‌ شه‌ر و تفه‌نگ و تۆپ هاوێتن بۆ نیو سه‌عات له‌سه‌ریه‌ک تۆپ
 داوێژرا، نیو سه‌عات شیتستیر و نیو سه‌عات بۆمبه و نیو سه‌عات ده‌ستپێژی تفه‌نگ
 ده‌کرا، موته‌هه‌ویر و قاره‌مانانی کورد وه‌کو شیرێ رق هه‌لساو لانی گرتبوو، فیشه‌نگی
 به‌خۆپایی ناوێت به‌هه‌ر گولله‌یه‌ک چه‌ند که‌سی پێ نه‌کوشتبا زایه‌ی نه‌ده‌کرد، نه‌و خه‌به‌ره به
 سمکو گه‌یشت ته‌ماشای فه‌رموو مه‌سه‌له‌ موده‌یسه، چونکو هیندیک گوتیان هه‌موو
 له‌شکره‌که کوژران، هیندیک گوتیان، که هه‌موو خۆیان دا به‌ده‌سته‌وه، هیندیک گوتیان
 هه‌موویان به‌دیل گرتوون، به‌لام راست نه‌وه‌بوو، که له‌شکر که‌وته ژووری قه‌لاوه‌ ده‌نگی
 تۆپ و تفه‌نگ و بۆمبه‌ دنیای هه‌راسان کردبوو، ئیتر که‌س به‌راستی کاری نه‌ده‌زانی،
 سمکو هه‌زار سواری نارد و سوێندی به‌قه‌بری جه‌وه‌ر ئاغا خوارد، یا ئیوه‌ش هه‌موو
 ده‌کوژرین، یاخود دیلمان ده‌گرن، نه‌و له‌شکره‌ به‌قوه‌ت و موهیماتی خۆیه‌وه‌ رووی کرده
 دیلمان، ده‌وره‌ی شاری گرت، دوو سه‌عاتی پێ نه‌چوو هه‌موو عه‌جه‌میان به‌دیل گرت، که
 ته‌ماشایان کرد، له‌شکرته‌کی له‌نیو شاردابوو، هه‌ریه‌ک پاژه فیشه‌نگیان پێ ما‌بوو، نه‌گه‌ر
 چه‌ند سه‌عاتیک کۆمه‌گیان نه‌گه‌یشتبا به‌هه‌موو یه‌خسیر ده‌کران، به‌لام نه‌و موده‌ته‌ له
 که‌یف و خواردندا به‌سه‌ریان ده‌برد، نه‌و خانووانه‌ی گرتبویان خاوه‌ندیان خستبوونه‌ ده‌ست،
 هه‌موو چتی خواردنه‌نییان بوو، نه‌گه‌ر دوژمن نه‌ختیک نیتیک ده‌بۆوه‌ دوو سێ
 فیشه‌نگیان داوێت و ده‌گه‌رانه‌وه جیتگای خۆیان، نه‌و هه‌زار که‌سه، که گه‌یشتنه‌ کۆمه‌گی و
 شاریان گرت، ده‌ستیان کرد به‌ نه‌منیه‌ت و ئاسایش.

له‌پاش گرتنی دیلمان له‌شکریان به‌ر به‌ ورمی کیتشا له‌ (گه‌ره جوج) دووسێ جار له‌گه‌ل
 عه‌جه‌مان شه‌ریان کرد عه‌جهم، که زانی مه‌سه‌له‌ وه‌کو نه‌وه‌لی لی دیته‌وه، عومه‌رخانی
 به‌له‌ز نارد و ورمی به‌واسته‌ی عومه‌رخانه‌وه قاقه‌زانی له‌ سه‌رۆک و گه‌وره و کاربه‌ده‌ستان

ننوسی، دهستی کرد به ته شویقات له لایه کی دیکه وه عه لی خان کوری حوسین خان سهرداری موکریان، که موده یهک بوو له دهست که وتبوو، هیندیک مولک و نه ملاکی، که له باب و باپیری دهست که وتبوو فروشتبووی له ته ورزدا له که یف و سه فاههت خهرجی ده کرد.. که پشتدهری و نوره دینی بو سهر سهردهشت جوولانه وه، (که نه حوالیان له جینگه به کی دیکه دا به حس کرا) عه جهم عه لی خانی کرده وه سهرداری موکریان و هیندیک رووی دایه و گتپرایه وه سابلآغ، قهره نی ناغای مامهش و هیندیک له ناغایانی خسته ژیر فهرمانه وه، که له سهردهشت گهراوه به و قوه ته ی عه شایره وه له سابلآغدا دایگرت و کردیه ناله تی هه موو عه شایری موکریان و لاجان و مه نگورانی پتیه خرکرد ناردیانه دهشتی سوندسی و به ربه ورمی لیخویرین، سلیمان سهری قوماندانی حدوودی که مالییان له لایه که وه له گه ل عه جهم ریککه وت له پشته وه سمکوی خسته ته نگایی به دزییه وه عه شیرته تی له سهر دور کرده وه له لایه که وه عومهر خان و له لایه که وه عه لی خان سهرداری موکریان و له پشته وه سلیمان سهری سمکویان وه ته نگ هینا، تا وه ختی سمکو ته ماشای کرد غهیره ز دووسه د که سی حوسنی و میللی هه لاتووی تورکانی له دهست نه ماوه، نه ویش له بهر په ریشانی و بی جینگایی، که له زولمی که مال په نایان بو سمکو هینابوو، پشتیان به رنه دا ته وای شکاک که وتنه لای عومه رخانه وه.

سلیمان سهری شهوی جومعه ۱۴ ی ره بیعی سانی سمکوی بانگ کرده چادری خوی، سمکو به سه د نه فهر سواره وه چونه کنی، تا سه عات سیی شهو به خواردن و که نین رایانبار له پاشان سمکو هه لسا پرواته وه چاری سلیمان سهری گوتی تو گیزاوی نابی بچی، سمکو به دزییه وه جوابی نارد با مال بارکهن و برۆن، له وی دهست به مال بارکردن کرا، ههر به و شهو مال و مندال راده گوژن سبه ی به یانی له گه ل عه سکه ر سواری ده که ن، ده فهرمویت بو کویم ده به ن؟ ده لیت ده بی بچینه نه نقره کن مسته فا که مال، دووسی ده قیقه ده برۆن، سمکو چاو له نوکه رانی داده گریت له عه سکه ر دوور ده که ونه وه سواره دینه بزووتن، سمکو رکیتف له ته سپ ده دات و له عه سکه ر دوور ده که ویت، سواره کانی خوی ده گاتی، تورک هیچ ده نگ ناکا، تا کو سمکو هیندیک دوور ده که ویت، قوه ته یکی زور بو تورکان دیت ده که ونه سهر سمکو به قونه شهر و مودافعه له حدوودی ئیران تورکاندا ده خشی له پشت شنو له شکری موکریانیان ده گاتی، سمکو بانگ ده کا: موکریانینه سمکو نه و میتره نییه ژنی خوی بدا به دوژمن وه دووی چ که وتوون !! ههر به و جوژه دین تا کو ده که نه حدوودی رواندز، جه لاله تمه ئابی شاهی نووجا ره زاخان په هله وی به ته له غراف له گه ل

نهمیری غەرب قسە دەکەن، کە سمکۆ هەرچی بفرمۆت بۆ ئامادهیه، با له حدود دهر باز نهی و له ئیتران به دلگیری دهرنه کوزیت، به له ز ئهو ته له غرافه بۆ سمکۆ دهنیرن، نهویش نهمنیهت ناکاو روو به رواندز ده جوولیت، پهنا بۆ جه نابی سهیه تهها دهبا له ناحیهی سیدهکان داده نیشیت، له رۆژی پینجشهمه ۲۱ ی ره بیعی دووهدا عه بدولباقی بهگ حوسنی به ئیلچیتی دهنیرته خزمهت سهید تهها، کە ئهو گه یشته رواندز سهید تهها چووبونه ههولیر، گولیزار خانم کچی جهوهر ئاغای برای سمکۆ، کە حهرهمی موخته ره می جه نابی سهید تههایه به تالۆکه له سه ر ته له فۆن دانیشته خه به ری دا به سهید تهها.

سهید تهها له گه ل ده وله تی بریتانی موخابه ری کرد، نه حوالی سمکۆی پی گوتن، ده وله تی بریتانی به واسته ی موخته میدی خۆپانه وه له به غداوه له گه ل ده وله تی ئیتران قسه ی کرد، موخته میدی بریتانی دووباره چووبوه خزمهت رهزا شا گفتوگۆ دهکەن، رهزا شا دهفرمۆت سمکۆ خوشه ویستی منه، جواب و ته له غرافم بۆ کردبوو، کە له ئیتران دهرنه که ویت، ئیستاش هەرچۆنیککی ئهو پیتی خوش بیت وا دهکەم و هەر جیگایه کی لیتی دانیشته دهیده می، ده وله تی بریتانی به سهید تهها ده لێن چۆنی به چاک ده زانی؟ سهید تهها دهفرمۆت نه گه ر رهزاخان دهنگ نهکا سمکۆ به گه ر پته وه جیگای خۆی، به لام ئیوه نه مین کا هیچی پی نالین.

کە سمکۆ وه ته نی به ردا عومه رخان چووه سه ر جیگای سمکۆ چه ند رۆژان ده وۆل و زورنایان لێدا نه هالی و عه شیره تانی خسته ژێر حوکه مه وه.

سمکۆ، کە گه یشته سه ر سیدهکان سهید تهها هه موو عه مباری زه خیره ی بۆ به ردا به گه نم و جو و نان و خواردن و پتوبسته کۆمه گی کرد، شه وو رۆژ دهسته دهسته کاروانی سهید تهها بۆ سیدهکان خواردن و حتی له مالی سهید تهها وه بۆ ده کیشان. سهید تهها رۆژی شه مه یه کی جه مادی ئه وەل له هه ولیره وه گه راوه رواندز، دوو سی جاری دیکه ته له غرافی بۆ مه ندووبی سامی کرد له بابته سمکۆ وه.

رۆژی ۳ شهنبه ۳۰ ی جه مادی ئه وەل ته له غرافیک له ته ره ف مه ندووبی سامی به شه رده هات، ده وله تی بریتانی بوو به زامنی ئیتران، کە له گه ل سمکۆ به چاکه نهی نه بزوپته وه و به دلخواهی سمکۆ ره فتار بکا، سمکۆ هەر جیگایه کی ئیترانی پی خوش بیت به سه ره بستی ده توانی تییدا بژی، حکومه تی بریتانی قسه ی شه ره فی له ئیتران وه رگرت و نهویش به شه ره فی بریتانی زه مانه تی ئیتران دهکا له خزمهت سمکۆ دا.

سمکۆ قبوولی نه کرد، نه حمه د ئاغای برای له باتی خوی ناره رواندز، که سید ته ها له گه ل دهوله تی بریتانی موخابه ره بکا، سید ته ها روژی یه کشه مه هه شتی جه مادی یه ک چونه باتاس، موفه تیشی ئیداری بریتانییان دی، نه حمه د ئاغا روژی چوارشه مه له گه ل هه شت سواران چو و بۆ باتاس، قه رار وا درا سمکۆ بۆخۆشی بچیته باتاس له گه ل جه نه رالی بریتانی گفتموگۆ بکه ن، شیخ عه بدوللا چوه کن سمکۆ روژی جومعه ی سیزده ی جه مادی یه ک سمکۆی هه لگرت له ریگای ده رگه له و ئاکویانه وه چونه شه قلاوه، چوار روژ له شه قلاوه مانه وه، له گه ل (مارشال) ی بریتانی یه کترییان دیت، روژی سی شه مه ۲۴ ی جه مادی یه ک سه عات یه ک له شه و گه یشته رواندز، دوو سه عات له مالی سید ته ها دانیش ت نانی خوارد و که وته وه ریگا چونه وه سیده کان.

ئه هالی سیده کان به گزاده و میرانی نه تراف رواندز و دیانه به بار و قه تار گه نم و جو و برنجیان بۆ ده برد، هه ریه ک به قاسی خۆی به مه ر و به بز و به نه سپ به پاره کو مه گیان کرد، له هه موو لایه که وه بۆ کو مه گی رانه وه ستان، روژ، په نیس، هه نگوبن و غه یری ئه وانیشیان، چه ند بار که نایه ته حیساب بۆ برد، به میتگه له مه ر و کاوریان بۆ سه ره برین و گوشت خواردنی.

ئیران له ترسی سمکۆ، که بهر به ورمی پهریه وه له هه وه لی ره بیعی دوو هه مدا له شکر ی موکریان له ژئیر ئه مری عه لی ئاغای دیبوکری و که ریم ئاغای کو سه گریزه به ته واوی له شکر ی شارو ئیرانه وه، بایزه سووری مه نگو په هه موو مه نگو رانه وه، کاک عه زیز کو پی قه ره نی ئاغای مامه ش به چه ند سواری تکه وه، هه موو پیتکه وه بهر به ورمی ده روژ، به گزاده عوزری ئه وه دین، که چه ک و جل و فیشه کمان نییه، نه گه ر حکومه ت نه مانه داتی ناتوانین بچین، ئه ویش به تاران راده گه یه نن، تا جواب هاته وه، کار ره نگیتکی دیکه ی گرت، له سابلا غدا حه وت قولله له کیتوانی ده وه ی شار دروست کرا، به بیتگار و شانی میلله تی کورد، بۆ ئه وه ش له هه موو ئاغایانیان ده تومه ن وه رگرت، که دیوارانی قوله دروست بکریت، ئه و قوللانه هه ریه ک جیگای توپ و چه ند نه فه ری تیدا ده بیتته وه، یه کێک له سه ر داشا مه جید، دوو ه له سه ر قولقولاغ، سییه م له سه ر خه زایی، چواره م له سه ر چاکی مه حموودکان، پینجه م له سه ر ریگای پردی سو رشه م له سه ر عه لی زه مانییان، حه وته م له کنی مام قه مبه ران، هه موو داوینی کیتوانی رووبه شاری کرده خه رنه د و سه نگه ری تیدا به ست، له کێوه چکۆله وه تا زاوا بووکانی هه موو ده ری له گراوانه وه تا پشت ته په، هه موو قوول کردن و کردوونی مه تریز، بۆ به رابه ری سمکۆ، قازاقخانه یه کی زۆر گه وه ری له به ری عه لی ئا باد

دا دروست کرد و هه موو نه ترافی مه حکم کرد، زۆری ترس بوو، که سمکۆ نهو جیگیانه بگریتهوه، به لام درۆ و هه له خه له تاندنی هیندیک جاسووسان وهکو ئیحسان نوری و چه ند که سیکی دوزمنی میلله ت و وه تن سمکۆیان تووشی نهو نه زیه ته کرد و میلله تی مه زلومیان پتیه مالتویران کرد، هه روه کو له نیتو کوردستانی شیمالیدا بوون به ناوری فیتنه، خوینی میلله تی بیکه سیان به بیگوناھی دا به رژاندن و له نیتو کوردی تیکه یشتوه به غدا و موسل و سلیمانی و که رکوک و هه ولیردا تۆی نیفاق و بوغز و به دئه خلاقی له یه که دوان و فه سادی نیتوانیان چاند و گه لیک کاردار و وریا و نازیان له دلخوازیان بی به ش کردن به ناوی میلله ت خواهی و وه ته نه په روه ریبه وه کیسه یان له پاره ی نه زانان و بیمیشکان پرکرد، له ژیره وه به کولنگی شهیتانی بناغه ی میلله ت خواهی و وه ته نه په روه رییان ده رووخاند.. که پر چاوان به هاوی ئومه تییان خو نیشان ده دا و وشک مه غزانی تینه گه یشتووانی، که خویان به زانترین کوردان ده زانی به بوون به ئاله تیان له گه لیان میلله تیان ده خنکاندن، دیسان تییان نه ده گه یشتن، که چه ند قه ومیتیکی فه ساد و بی حه مییه ت و شهیتانن، نهو زاته خه بیسانه له موده یه کی که مدا مال و لانه ی هه زاران وه کو سمکۆیان ویران کرد و خانه دانزاده... گه وه مالی چه ندان وایان ده ست به ئاژن دانان، دیسان میلله تی نه زان پتیان نه زانی و له فروفیلیان ئاگادار نه بوون.

هه ر به و جوړه سمکۆ هه ر چه ند پیاویتیکی موته هه ویر و ئازا و غه یور و پاله وان و دلیر و زه برده ست و قه ره مان و جه نگاوه ر و وریاش له بهر ئیغغالی نهو جوړه که سانه ده تواندریت پیتی بلتیم؟ له هه موو بزووتنیدا خه تابه کی نه وه ند ه گه وه ری هه یه، که تاریخی کوردان هه رگیز چاوی لی نه قوو چیتیت و گوناھی خو ی به روویدا بداته وه، بو خاتری جاریکی دیکه هیچ گه وه و کار به ده ستیکی کوردان دوو چاری نهو گونا هه نه بن، تا کو میلله تی مه زلوم له ژیر پتی و چنگی گونا هیاندا نه پلی خیته وه و نه بیته قوریانی نه زانین و تینه گه یشتنی نه وان، نهو جوړه بزووتنه بو چه ند تومان و قران و لیله نییه، که بلتیت ده دیکه م، یا چه ند لیله کار و چه ند قران ده بینم، نهوه مه دیدانی گیانبازی و وه ته ن و میلله ته، نه گه ر که میتیک له ته دبیردا، که چ رووی قه ومیتیک مه حوو ده بی، نه گه ر سه رکه وت میلله تیک ده ژیه ته وه، بو که سیکی هه وای گه وه ری له سه ردا بیت، نه م چه ند چتی ده بیترم پیتی ده ویت یه کتیک له پیش هه موو چتیکدا مه نافع ی عموومی نیشان ده بن و ناسووده گی عمووم و له هه ر دلگیرتیک پارازتن (دووه م) عه داله ت و ره عییه ته په روه ری به داد و فریادی هه موو مه زلوم میتیک را گه یشتن و له هه موو زولمیتیک رزگار کردن و هه موو زالمیتیک

له زولم دهستی کوتاگردن. (سپیه) دهبی ناگادار و وریا بی و تیکه‌یشتو له دهسایس و بزووتن و جوولانه‌وی خوی تاکو زوو پیرابگا و بو چاره‌ی بکوشیت، نه‌گهر چتیک موخالیف ماوه‌یک و دوو رووبدا. (چارهم) دهبی قه‌دری ههرکه‌سیک به میقداری که نهو پیماوه شایسته‌یه بیگریت و به‌گوتیره‌ی نهو ته‌کلیفی لی بکا و دهره‌ج‌هی بداتی تا ئینتیزامی مولکی لی نه‌که‌ویتته شو‌ریشه‌وه، چونکو ته‌واوی ئینقیرازات و .. دهسایس و شو‌رش له‌وه دهرده‌که‌وتن و نه‌وه سه‌به‌بی هه‌موو فیتنه‌یه‌کی، که رووبدا. (پینجهم) دهبی دایره‌ی ئیستیخباراتی جاسووسانیه زور چاک له‌ژیر دهستی پیاوانی بزنان و له‌گه‌راندا بی، تاکو هیچ کاروباریکی ژیرده‌ستی لی گوم نه‌بیت و له‌هه‌موو چتیک ناگاداری بده‌نی. (شه‌شهم) له‌بیستی مانگی زیلحه‌ج‌هی سالی ۱۳۴۵ دا به‌حری به‌گی ناموزای سمکو له‌به‌ر چند لیدانیکی، که له‌سمکوی خواردبوو وه‌فاتی کرد له‌نیزیک کیتله‌شین نا‌زتیان، مال و مندالی به‌هه‌تیوی له‌سه‌ر سمکو ماوه. سمکو له‌سیده‌کان گه‌لیک ده‌سته‌نگی کیشا، له‌پاش چهن‌دیک له‌مانه‌وه نه‌هالی گه‌لیکیان کومه‌گی کرد، به‌لان به‌شی نه‌ده‌کردن، چونکو زور بوون، میلله‌تیش له‌کومه‌گی‌کردندا له‌ده‌ست که‌وتن، نه‌یان‌توانی زیاتر خزمه‌ت بکه‌ن، نه‌وجا پیاوانی سمکو به‌ناچاری ده‌ست‌دیزتیان ده‌ست پی کرد، له‌هه‌موو لایه‌که‌وه تالان و راو‌وو‌تیان ده‌ست پی کرد، نه‌هالی سیده‌کان به‌کومه‌له و یه‌ک و .. چوونه خزمه‌ت سه‌ید ته‌ها، که به‌هه‌ر جو‌ریک بی یا ئیمه هیه‌ج‌ره‌ت پی بده‌ن و یان سمکو قبول ناکه‌ین له‌نیو ئیمه‌دا بمیتیت.

سمکو نه‌وه‌نده‌ی ده‌سته‌نگی کیشا، که به‌دوو روژ جاریک نانپان به‌ته‌واوی ده‌ست نه‌ده‌که‌وت. له‌پازده‌ی ره‌یعی یه‌کی سالی ۱۳۴۶ دا سمکو له‌خوی بیتزار بوو، هه‌موو ژن و مندالانی گرد کرده‌وه، که هه‌مووان بکوژیت و خوی له‌ره‌زالت و برسیتی و ته‌نگانه‌یی رزگارکا، ژن و مندال هه‌موو سه‌ری خویان له‌قورنا به‌شین و گریانه‌وه که‌وتنه ژیر پیتیانی و پیتیان گوت، که ئیمه له‌گه‌لت سوال بی شوانی بی ده‌که‌ین هه‌ر نه‌وه‌نده مه‌مانکوژه، خودا قبول ناکا، ده‌چین خزمه‌ت و شوانی ده‌که‌ین، به‌هه‌زار پارانه‌وه خویان رزگارکرد و ده‌ستیان کرد به‌دلخوشیدانه‌وی سمکو، تاکو که‌میت هینایانه‌وه سه‌ره‌خو.

چوینی سمکۆ له ناحیهی سیدهکان بۆ شه‌مدینان

روژێ شه‌مه یازدهی مایسی ١٩٢٨ بیست و دووهمی زی ئه‌لقه‌عه‌ ١٣٤٦ ئه‌حمه‌د به‌گ گه‌ردی، که له بیست و چواری ره‌مه‌زانی سالی هه‌زار و سێسه‌د و چل و پێنجدا له رواندزه‌وه هه‌لات چوه‌و ده‌ودی شه‌مدینان له‌وێ تورک کردیانه‌ مودیر ناحیه‌، ئه‌و ئه‌حمه‌د به‌گ که‌وته‌ نیوانی تورک و سمکۆ و هه‌تا رێکی خستن، له‌پاشان ئه‌حمه‌د به‌گ هه‌مه‌ده‌مین به‌گ و میران به‌گی گه‌ردی له‌گه‌ڵ خۆی هه‌لگه‌رت و چه‌ند سواریکی گه‌ردی له‌گه‌ چو، له‌ولاشه‌وه ئه‌سه‌د به‌گ هارونه و فه‌تاح به‌گ و ره‌شید به‌گ چناره‌ی گه‌وره‌ی عه‌شیره‌تی برادۆست و چه‌ند که‌سیکی دیکه‌شی له‌گه‌ڵ چو و رویشته‌ گوندی زۆراوا، که سمکۆ ئاوه‌دانی کردبۆوه، شیخ ئه‌حمه‌دی بارزانی پاژه ئه‌سه‌پی بۆ ناردبوو، که مالی پێ باریکا، سمکۆ له‌ولاشه‌وه پیاوانی خۆشی نارد له‌ گوندی باله‌کیان هه‌وت ئه‌سپ و ماینی چاکیان له‌ ره‌وه‌به‌ری و بردیان بۆ زۆراوا به‌وه‌ش بارنه‌کران ناردی له‌ برادۆست و گه‌ردیانیشیان ئه‌سپ و بارگیریک زۆریان بۆ نارد و به‌ جاریک مال و مندالانی بارکرد، روژی پێشه‌مه‌ شازده‌ی مایس له‌ گوندی ئارمووشه‌، که له‌ ناحیه‌ی برادۆستا به‌ سه‌عات و نیوێک دوور له‌ تخووبی تورکان دابه‌زی، مال و مندالانی له‌وێ دانابوو خۆشی له‌گه‌ڵ ده‌ستوپێوه‌ندی و به‌گزه‌دانه‌ی بیژراو روو به‌ خاکی شه‌مدینان چونه‌ نیو تورکانه‌وه، له‌ولاشه‌وه تورکه‌کان زابیتیکه‌ عه‌سکه‌ری و په‌نجا نه‌فه‌ر عه‌سکه‌ریان ناردنه‌ سه‌ر ئاوی ده‌ودی نیوانی تورکیه‌ و عیراق، به‌شادی و که‌یفه‌وه‌یان پێشوازی کرد، سمکۆ، که له‌ ده‌ود ده‌ریاز ده‌بی ژنیکی خۆی، که له‌ زستاندا په‌نای بردبووه‌ کن شیخ عه‌بدوڵلای پیاوی سه‌ید ته‌ها و له‌وه‌ختی چوونیدا ناردبوویان بردبوویانه‌وه ده‌یگریت گولله‌یه‌کی له‌سه‌ر سنگی ده‌دا و هه‌ر به‌و جوژه له‌سه‌ر رێگا به‌جیتی دێلێت.

سمکۆ، که په‌رپیه‌وه به‌ری شه‌مدینان تورکه‌کان به‌ ئیحتیرامه‌وه پێشوازییان کردن و ده‌ستی حورمه‌ت و عیزه‌تییان لێ نان، بردیانه مه‌حالی بازارچک له‌ گوندی (سیرو) له‌ ده‌ودی ئێراندا دایامه‌زrand، به‌ره‌به‌ره ئه‌هالی له‌سه‌ر کۆبوونه‌وه، شکاکی ورمی و ده‌ورپه‌شتی به‌ماله‌وه چوونه‌ کنی، حکومه‌تی ئێران ترسی لێ په‌یدابوو، شه‌ش هه‌زار که‌سی نارد ورمی، که نه‌بادا شوێش په‌یداکرێ، عه‌بدوڵلا به‌گ شیخ جانگیر و چه‌ند ره‌ئیس عه‌شه‌ره‌تیکه‌ دیکه‌ی ئه‌ترافیان به‌ماله‌وه نه‌فی کردنه شووشه‌وانی.

عه‌بدوڵلا به‌گ له شووشه‌وان ماوه هه‌تا ئه‌وله‌ی مانگی ره‌مه‌زانی ١٣٤٧ مه‌سه‌له‌ی مه‌لا

خه لیلی گهورومه ری مهنگور له سهه پۆشینی کلاو و بهرگی په هله وی رووی دا، مه حالی موکریان و مهنگورو گهورگ له دهست عه جهم ده رکهوت، عه بدوللا بهگ عایله و مال و مندالی هه لگرت له شووشه وانوه چوو نه نیتو مهنگورانه وه، موده تیک له گه ل مه لا خه لیل ریکه کوهت له دوا ی شکاوی مه لا خه لیل، عه بدوللا بهگ روو به رواندز مال و مندالی رزگار کرد چوو ناحیه ی سیده کان بوخوشی له مانگی سهههه ۱۳۴۸ دا هاته رواندز ده خاله تی به حکومت کرد چوو سیده کان له خاکورک دامه زرا.

گه رانه وهی سمکو بو کوردستانی عیراق

سمکو له نیتو کوردستانی تورکیادا بوو له خراپه کردنی ئیتران رانه ده وهستا، هه میسه ته ریده ی ده ناره نه نیتو کورده کانی شکاک و هه رکی تالانیان دینا و نه سبابیان ده برد، دهه روپشتی ورمی و شنۆ له ته نگا ویدا بوون، حکومتی ئیتران چهند جار تیک له تورکه کانی گپراوه، که سمکو زۆر بزۆزی دهکا، له دوا ی گه لیک موخابه ره والی جو له میرگ نار دیه لای سمکو ده بی له سنور ئیتران دوور که ویتته وه. سمکو گو تی که نه من پیاویتی گه وه و به دهست و پیوه ند و خاوه ند نو که رم ناتوانم به دهست والی بچمه شاری وان، نه گه ر سه د نه سپ و سه د تفه نگ و ده بار فیشه نگ و بیست هه زار لی ره پارم ده ده نی ده چمه وانی. حکومتی تورک نه و داوخا وه یان بو به جی هیئا و دایانی. سمکو له نه چوون به هانه ی گرت. حکومتی تورک پتیان گوت مادامه وابی له خاکی ئیمه ده رکه وه. سمکو له گه ل حکومتی ئیتران موخابه ره ی کرد، له نه تیجه ی موخابه ره یاندا هه ردوولا به مه پیکه اتن، که حکومتی عه جهم چهند ساحیب مه نسیب و پیاوه گه وه کانی کورد بنیتره سنور و سمکو بچیتته نیویان بوچوونه ئیتران گفتوگو بکه ن، له سهه نه وه سمکو ته رتیباتیکی کرد و چوو له ولا شه وه عه جهم... نار دنیه لای سمکو، هه ردوولا پیکه وه دانیشتن، سمکو هه مووانی کوشت.

سمکو روژی شه مه چواری ناغستهوسی ۱۹۲۹ روو به بارزان له تورکیا جو ی بووه. جوابی له شیخی بارزان نارد، که ده خاله ت به حکومتی فه خیمه ی به ریتان ده که م، شیخی بارزان یه که له نوکه رانی خو ی، که ناوی شه ریف بوو به بیست تفه نه نگه روه نار دیه لای سمکو پتی گوت نه من به هه موو جو ریک کو مه گی ده که م، به لام هه تا له گه ل حکومتی بریتان گفتوگو ده کری با له خار جی بارزان له گوندی سیروژه ردان، که سه عاتییک له شیمالی کانیه ره شه و نزیک به حدوودی تورکانه دانیشیت. سمکو به نه مری شیخ چوو

سیرۆ دانیشت، شیخ به دانهوێله و پول و روڤ و برنج ناردن کۆمهگی کرد.

سمکۆ له چاری ئاغستوسدا قاقهزێکی بۆ قایقامی رواندز - کهریم بهگ نویسی، که دهخالهتی به حکومهتی فهخیمهی بریتان کرد، دهبنی دهخالهتی قبوڵی کهن، له بهر ئهوه حکومهت کهوته ئه ندیشهوه، هه موو روژێ ته یاره دهستی به گه ران کرد، موفه تیشی ئیداری و زابت ته فتیشی پولیس کاپتان له قه ندیل و مودیری پولیس - عه لی سه روه ت به گ به مه فره زه یه ک پولیسه وه بۆ لای کانیه ره ش چوون. دائیره ی ئیستیخباراتی بریتان له هه ولیره وه نه قل بوو له رواندز له نیو مه کته بدا دانیشتن، به هه موو لایه کدا پیاویان بۆ پشکنینی نه حوال ده نارد، که نه بادا سمکۆ خراپی بکا و یا به ده سیسه هاتیب ره ئیسی ئیستیخبارات - کاپتان هه ریسن له مه کته بدا ته له فۆنی دانا و پیاوی ده چوونه گه ران.

حکومه تی بریتانی کهوته ته قه لاه له هه موو لایه که وه پیاوانی په نهانیان ده نارد ه پشکنینی نه حوالی له وه دا، چونکو پیاویکی زانا نه کهوته نیوانی جاسو سه کان بۆ ئافه رین وه رگرتنیک راپۆرتی چاکیان له هاتنی سمکۆ نه ده دا. فه رمانده ی ئیران له شنۆه به بابته گرتنی سمکۆ موراجعه ی قوماندانی بریتانی، که بۆ کوستان چووبوونه مێرگه میر؟ کردی جوابیان نه دراوه، له دواییدا قوماندانی بریتانی به مه جوابی داوه، که له گه من حه قی موخابه رهیان نییه، با موراجعه ی به غدا بکه ن.

سمکۆ له وه ناگاداربوو، که حکومه تی بریتانییان به واژی فکر تێگه یاندوه، قاقه زێکی له موعاونی پولیسی رواندز - حه مزه بهگ نویسی، که من ده خاله تم به ده ولته تی بریتانی گه وره کردوه، ئه گه ر حه مزه بهگ به چیتته لای له گه ل ئه وه هه لده ستی به چیتته رواندز و حکومه ت له هه ر لایه ک دایمه زینتی، که چی حه مزه بهگ بۆ چوینی جوابی نه داوه.

له ته ره ف عیراقه وه قووه یه کی زۆر کۆکراوه به مه ناتقی بلاودا دایاغه زانندن، موفه تیشی ئیداری لیوای هه ولیر (میسته ر لوید) له گه ل زابتی ته فتیش (کاپتان له ته ندیل) به گه ران چوونه کانیه ره ش و سیده کان و گه رانه وه، جاری دووم دیسان موفه تیشی ئیداری و زابت ته فتیش و زابتی ئیستیخبارات (هه ریسن) چوونه شیتته و کانیه ره ش و گه رانه وه.

له سیی ئه یلولدا به دزیه وه به سمکۆ راگه بشت سپاهی عیراق ده چیتته سه ری له شکری ئاسووری تابع میر شیمۆن، که سمکۆ کوشتی، خویان کۆکردۆته وه به چن بیگرن، سمکۆ به شه و خۆی کۆکردوه به زۆر ئۆغز به گ میری گه ردی له گه ل خۆی هه لگرت، هه تا سنووری قه زای رواندز ده ربازوو، هه تا چووه گوندی (ره زێ) که له سه ر حه ددا خاکی تورکه له نیو

عه شیره‌تی گهردیياندا . شیخ نه‌حمه‌دی بارزانی دانه‌ویله و زه‌خیره‌ی زۆری بۆ سمکۆ نارد له هه‌موو چتتیک کۆمه‌کی کرد و چهند پیاویکی خۆی ناردە پاسه‌وانی و پارازتنی.

که سمکۆ چوو ه‌حدودی خاکی تورکان حکومه‌تی بریتان به‌تورکی راگه‌یاند، که سمکۆ له‌خاکی عیراق ده‌رچوو، له‌ولاه‌ه‌ تورک قوه‌یه‌کی قورسی له‌عه‌سکه‌ری شه‌رکه‌ری له‌ژێر قوماندە‌ی ره‌شید به‌گ‌ تورکدا ناردە سه‌ر سمکۆ، که ده‌رده‌ستی بکه‌ن. شه‌وی پینشه‌مه ۳۰ ئه‌یلول سمکۆ زانی، که تورک هات، سمکۆ به‌بی‌ نه‌زیه‌ت له‌ره‌زێ باری کرد چوو ه‌گوندی (زێتی) که له‌گوندانی عه‌شیره‌تی گه‌ردیه‌یه، ئیسته‌ له‌سه‌ر مه‌حالی (مزه‌وری)یه. له‌شکری تورک له‌حدودی خۆیدا ته‌عقیبی کرد و عیراقیش له‌ته‌عقیبکردن پاش نه‌که‌وت. له‌موسله‌وه حکومه‌ت له‌شیخ نه‌حمه‌د بارزانیان نویسی، که سمکۆ بگرن و ته‌سلیمی که‌ن، شیخی بارزان گوتی که له‌لای من نییه، حکومه‌ت ده‌توانی بیگریت.

له ۱۹ ی ئه‌یلولدا قایقامی رواندز _ که‌ریم به‌گ‌ کوردی رواندز له‌گه‌ل مه‌حمه‌د عه‌لی ناغا ره‌ئیسی به‌له‌دیه‌یه و چهند سواریک بۆ پشکنینی نه‌حوالی سمکۆ له‌رواندزه‌وه‌ چونه‌ شیتنه و کانیه‌ره‌ش، هیندیک ته‌شویقاتی نه‌هالی و ته‌رغیبیان کردن، که به‌قه‌سی سمکۆ نه‌خه‌له‌تین.

حکومه‌تی ئێران کردیه‌یه سه‌ر عیراق، که بۆ ده‌رده‌ستکردنی سمکۆ بکۆشن له‌به‌ر نه‌وه حکومه‌تی عیراق نمایشی کرد.

شیخ نه‌حمه‌دی بارزان به‌هه‌موو جوړتیک یاریده‌ی سمکۆی کرد، ده‌غل و دان و پتیبستی بۆ ده‌نارد، چهند جارن سمکۆ خواستی له‌گه‌ل شیخ نه‌حمه‌د یه‌کتر ببینن، شیخ نه‌یه‌و بیست گوتی: نایه‌ویت یه‌کتر ببینن.

موتسه‌ریفی موسل له‌شیخ نه‌حمه‌دی گپراوه، که سمکۆ بگریت و له‌ده‌ست حکومه‌تی نیت. شیخ گوتی: سمکۆ لای من نییه، حکومه‌ت ده‌توانی لیتی بسورپته‌وه و وه‌ده‌ستی بپینن.

له‌سه‌ری تشرینی دووه‌مدا له‌جنه‌ی حدودی تورکه‌کان چوو نه‌ موسل له‌گه‌ل عیراق که‌وته‌ه‌ راو ته‌دبیری گرتنی سمکۆ. رۆژی ۴ شه‌مه ۱۳ ی تشرینی یه‌ک موعاون پولیسی رواندز ناردرا کانیه‌ره‌ش، که له‌گه‌ل قوماندانی به‌یوکی (هه‌ورامار) یه‌کتر ببینن و بۆ گرتنی سمکۆ بنجینه‌یه‌ک دامه‌زریتن.

به‌دبه‌ختی میلله‌تی کورد لیته‌دا دیته‌ به‌رچاوان : موعاوانی پولیس _ حه‌مه‌ به‌گ‌ کوری

مستهفا بهگ رهئیسى عهشیرهتى (دهلو) له كوردی نهترافى خانهقین . قوماندانى توركان _ رهشید بهگ كوردی سلیمانى . یهكیك مهئمورى عیراق و دووهم مهئمورى توركان بۆ دوو دوژمنی كوردان دوو پیاوی گهورهی كورد له حدوددا یهكتر دهبینن بۆچی ؟ بۆ گرتنی سمكۆ، كه گهوره و بهناوبانگ پشتیوانیكى كورده . ئه و دوو كورده لهسهر کیسهی دوو دوژمن داو و تهلهیهك دادهنینهوه، كه گهورهیهكى كورد بگرن و تهسلیم به دوژمنی بكهن، له میللهتى كورددا نهبێ له چ میللهتى دیکهدا ئه و جهسارهته كراوه!!!

بهلام له نهتیجهدا بۆ گرتنی موهفهبه نهبوون، ههردوولا حدودی خویان قایم كرد و پیاوانی سپاهی پۆلیسیان تیدا دانان و گهراوهو جیگایانی خویان.

شیخ ئهحمهدی بارزان ئهمری دا بههموو ئههالی و رهعییهتى له ههر گوندیك سی روپییه پاره و دووباره دهغل بهكۆمهگی كۆیهكه نهوه ئه و ههموو دهغل و پاره كۆكرانهوه تهقدیم به سمكۆ کران.

سمكۆ له بیستی تشرینی دووهمی ئهم سالهدا دوو جاران پیاوانی نارد نهیو توركان سهده ئهسپی سواریان بهتالان هینا، چهند ئهسپێکیان بهرهعییهتى شیخی بارزان فروت، شیخ ئهحمهه پێ یزانیهوه ئهمری دا به رهعییهتى دێوانه، كه پارهکی داوتانن بۆ ئیوه بێ، ئهسپهکانیان بدهنهوه، جاریکی دیکه كهس ئهسپیان لێ نهکړن و نههێلن لهنیو دێواناندا ولاغی تالان بفروشن. مهقسهدی شیخ ئهحمهه دهسایسی حکومهتى نهکهوێته ناو، تووشی بههانه پتگرتن نهبێ، چونکو له ههموو حکومهتهکانی ناشکرا کردبوو، كه سمكۆ له خاکی بارزانیاندا نییه و لهگهڵ شیخ ئهحمهه بێ عیلاقهیه.

له بیست و پینجی تشرینی دوویدا شیخ ئهحمهه ئهمری دا، كه سمكۆ سوار و لهشکرهکهی بهسهر گوندهکانی دێواناندا بلاوکاتهوه، با ئهزیهت نهکیشن بهخۆشی ئه و زستانه رابوێرن سمكۆ قبوولی نهکرد، شیخ ئهحمهه ئهمری به رهعییهت دا، كه له نزیک قهلاى (کهلهکه) چهند خانویهکی بۆ دروست کهن، با ههموو له جیگایهکا بهئاسودهگی دامهزێن، دێوانه لهههموو لایهکهوه بهکۆمهله دهستوریدی خانوو دروستکردنیان کرد، هیندیک له پیاوهکانی سمكۆ بهقسهی ناشایسته لهگهڵ دێوانهکان داو بوون و خراپهی شیخ ئهحمهدیان باس کردبوو، ئه و قسانه به شیخ ئهحمهه گهیشتهوه کهمیك دلگیربوو، ئهمری دا دهست له دامهزاندنی ئه و ئانوانه ههلگرن. ئهمری دا له گوندیکی بهناوی (قهلاى بیروخ) دهناستى جیگایان بۆ ریکخستن و دایامهزاندن. لهسهر و بنی ئه و مانگهدا

دهسته پياويکي ناردوهه نيو تورکان، که تالان بگرن .

شیخ نهحمه د له پاش دانه ویله و نه رزاقدانی پیاوه کانی له گوندانی بیروخ. سیا.
سه روکانی له نیو عه شیره تی به روژ دامه زانندن له چیا به کدا، که جگه له ریگایه ک که سیټک
ناتوانی بچیټی له ویدا سمکو خوی قایم کرد.

پاشکۆ ۱

شاری سلیمانی

له سالی ۱۹۳۴دا

پیشہ کی

نہم بابہ تہی خوارہ وہ چند لایہ نیتی کی میٹرووی و ئابوری و کارگیتی و روشنبیری شاری سلیمانی دہ خاتہ پرو کہ لہ سالی ۱۹۳۴ء ماموستای نہمر حوسین حوزنی موکریانی بہدہ ستنوسی خوی لہ نیو پہراویکی تایہ تیدا توماری کردوہ و ناوی لیناوه: «میٹرووی شاری سلیمانی، وہیان چوار مانگ لہ سلیمانی مانہ وہم، لہ رۆژی دووشہ مہوہ ہتا رۆژی پیتج شہمہ؛ یاخود لہ ۲۳ی تہموزہ وہتا یازدہی تشرینی دووہم ۱۹۳۴»

منیش لہ بہر گرنگی بابہ تہ کہ وام بہ باش زانی کہ سہرلہ نوی نامادہی بکہم بۆ چاپ و شیوہی نووسینی ہر وہ کو خوی ہپارتیم؛ نہ گہرچی وادیارہ نہو دہ ستنوسی ہر وہ کو زانیاریہک و کہرہ ستہ یہک بۆ خوی نووسیوہ، نہک بۆ بلاؤ کردنہ وہ بہو نیازہی پاک نووسی بکات، لہ گہل؁ نہوہ شدا بہ ہیچ جور دہ ستکاری، نہک رستہکانی بہلکو، ہیچ وشہ یہ کیشم تیدا نہ کرد؛ تہنیا بہرینوسی تہمروم نووسیوہ و بابہ تہکانیم بہر تکیویتی ریکخست. بہو ہیوایہی کہ لیتیک لہ شارستانیتی شاری سلیمانی ۵۴ سال؁ لہ مہو بہر پرکاتہ وہ. تہوہی شایانی باسہ ہر لہم پہراودا چہند بابہ تیک ہن کہ ہر ناویشانہکانی نووسیون و چہند پہر تکی بۆ تہرخان کردون، کہچی ہروا بہ سپیتی بہجیتی ہیشتون؁ لہوانہ «سلیمانی و مہو قعی جوگرافی»، «میٹرووی سلیمانی و مایہی بینا کردنی»، «قاقہ زہکانی حاجی توفیق بہگ بۆ من»، «رۆژنامہی ژبان»

تہوہی شایہنی باسہ ماموستا حوزنی لہم ماوہیہدا بۆیہ پرووی لہ شاری سلیمانی کردوہ، لہ سہر خواستی ماموستا پیرہ میرد بووہ؛ چونکہ چاپخانہ کہی لہ کار و ہستاوہ و نہیتوانیوہ چاکی بکاتہ وہ، ماموستا حوزنیش رہواندوز جی دہیلت فریای ماموستا پیرہ میرد دہکہ ویت و چاپخانہ پہککہ وتوکہی بۆ چاک دہکاتہ وہ و ہاوکاریشی لہ گہل دہکات بۆ دہرہیتانی رۆژنامہی ژبان، نہک ہر بہکار کردن، بہلکو بہ بلاؤ کردنہ وہی بابہ تی میٹرووی و کوہ لایہ تی و ئابوری. لہ پال؁ تہوہش خزمہ تیکی گہورہی شاری سلیمانی دہکات تہویش بہ تومار کردنی تہو بابہ تہی بہر دہستان؛ کہچی بہرامبہر تہم ہموو تہر کہش ماموستا پیرہ میرد دلی ماموستا حوزنی دہرہنجینیت و بہ دلشکاوی بہرہو رہواندوز دہگہر تہوہ کہ لہ نیو یادداشتہکانی ماموستا حوزنی لہ داہاتوودا تہم ہلوتستہی ماموستا پیرہ میرد بلاؤدہ کہ مہوہ.

د. کوردستانی موکریانی

ته‌شکیلات

هه‌تا سالی ۱۹۲۴ ته‌شکیلاتی سلیمانی زۆر که‌م بوو. به‌هیمه‌ت و کۆششی نه‌وابه حکومه‌ت په‌رسته‌کانه‌وه شاری سلیمانی رووی له چاک و چۆن کرد. دائیره‌ی تاپۆ، دائیره‌ی عه‌دلییه، که مه‌حکه‌مه‌ی سوڵحی لی دامه‌زراندان، مودیره‌تی نه‌وقاف و مه‌ئموڕیه‌تی نفوس له‌و لیوایه‌دا ته‌شکیل کرا. قه‌رده‌اغ و با‌زیان له‌به‌ر هه‌تدیک چت خرابووه سهر لیوای که‌رکووک، که‌ران‌دراوه سهر لیوای سلیمانی.

به‌له‌دییه‌ی سلیمانی

به‌له‌دییه له مه‌یدانی‌کدا هه‌لکه‌وتووه که شیمالی قشله‌ی عه‌سکه‌رییه و شیمالی غه‌ری ئوتیلی فه‌رحه و غه‌ری حه‌مامی نه‌قیبه. بینایه‌کی دوو نه‌ۆمییه. ڕوو به‌قیبله و به‌شیمالی هه‌یوانه‌و له‌م هه‌یوانه‌وه بۆ نه‌و هه‌یوان سالتۆنیککی پان و خۆشه. له هه‌یوانی قیبله‌وه له‌م سهره‌و نه‌و سه‌رییه‌وه دوو با‌له‌خانه‌ی بچووکی زۆر جوان و دل‌گوشاده. له یه‌کیکیان موهه‌ندسی به‌له‌دییه و مه‌ئموڕی کاره‌بایه و له‌هی دووه‌میان مه‌ئموڕی سحه‌و موئه‌زیفات داده‌نیشن و له‌م به‌ره‌وبه‌ری سالتۆنه‌کدا شەش ژووری گه‌وره هه‌یه. لای ڕۆژه‌لاتیه‌وه یه‌که‌مین ژووری حرووفاته‌و دائیره‌ی مه‌تبه‌عه‌یه و هی دووه‌م دائیره‌ی نه‌وقافه و هی سێهه‌م عه‌مباری پێویستی نه‌لکه‌تریکه و له‌لای ڕۆژئاوایه‌وه سهره‌تای ژووری مه‌ئموڕی ئیستیهاکه و دووه‌م هی ره‌ئیس‌ی به‌له‌دییه و سێهه‌م باش کاتبی به‌له‌دییه و سندووق نه‌مین و کتیه‌کانی به‌له‌دییه‌ی تیدایه. ژووری هه‌یوانی ته‌مامی نه‌سپایی به‌له‌دییه‌ی تیدایه. ره‌ئیس‌ی به‌له‌دییه یه‌کتا به‌گ، پیاویکی زۆر هه‌تمن و له‌سه‌رخۆ و خاوین و بێ ده‌عییه. به‌له‌دییه موهه‌ندیس و سندووق نه‌مین و باش کاتب و مه‌ئموڕ و عه‌مه‌له‌ی هه‌یه. زۆر چاک له‌گه‌ڵ ته‌نزیفات خه‌ریکن. ئیواران و سه‌هینان، له‌هاوینا ناوپه‌رژینه‌ی جاده‌کان ده‌کهن و سه‌هینان زب‌ل له‌مالان وه‌رده‌گرن و فرتی ده‌ده‌ن.

بیمارخانه - تیمارخانه - خه‌سته‌خانه (مستشفى)

له مه‌رکه‌زی سلیمانی خه‌سته‌خانه‌یه‌ک هه‌یه زۆر گه‌وره‌یه له به‌رامبه‌ر سه‌را له ته‌نیشته مه‌دره‌سه‌ی ئیبتیدایی - که له‌وه‌په‌ش مه‌ته‌وه‌سیته بوو - چهند ژووریککی گه‌وره‌ی بۆ نووسینه‌ی^(۱) نه‌خۆش و چهند ژوور بۆ ده‌رمانکردن و چهند ژووریک بۆ مه‌ئموورانی نه‌و بیمارخانه‌یه له ده‌وری عوسمانیدا بیناکراوه.

(۱) ده‌بی «نووستن» بی. ف.

نەمسال لەسەر تەرزى ئەوروپا بەدەستورپىكى زۆر جوان لە گەرەكى مەلکەندى -كە شىمالى شارى سليمانىيە- بيمارخانه يەكى زۆر گەورەى بە تەرتيب. كە چوار حەمام و ئاودەستخانەى تايبەتى و ئەم بەر و ئەوبەر ژوورى نەخۆش و لە قىبلەو كۆشكىكى بەرز، كە دەرگای ژوورى مەئموران و دكتوران لەو كۆشكەدا دروستكراو. لە شىمالى ئەو بينايەو سى بيناى بچووك، يەك بۆ مردوو شۆرى، دوو بۆ جەنازەتى و سىيەم بۆ پاسەوانى ئەوانە دروستكراو.

ئەو خەستەخانە بە چيمەنتۆ و شىلمانى ئاسن دروستكراو. نزىكەى دوو - سى پلە لە زەوى بەرزە.

هەر كەس بۆ دەرمانكردن و تيماركردنى برىن بچىتە ئەو بينايەو، لە پىشا لە دەرگای ئەو كۆشكەو -كە روو بە قىبلەى - دەچىتە ژوور. لە كۆشكە چاوەنۆرى دەكات، هەتا دوكتور بۆ تەماشاكردن دەيباتە ژوور.

تەلەگراف و تەليفون

لەمە و پىش هەر هەبوو، بەلام لە دواينى بەمونسەبەتى شەپوشۆر و ئاوى بارانى سليمانى تىكچوو. تىل لە نىوان كەركووك و سليمانيدا نەمايو. بەلام لەو شۆرشەدا بە تىلى بى تىل لە نىوانى سليمانى و كەركووكدا قسەدەكرا.

لە سالى ۱۹۲۶دا دەست بە دامەزرانى تىلەگراف و تەليفون كرا. خەتتىكى باش پەيدا بۆ رىك خرا و ئىستە زۆر جوان لە گەل هەموو گۆشە يەكى عىراقدا كار دەكات.

لە سالى ۱۹۲۸دا خەتتىكى تىل لە سليمانىو بۆ هەلەبجە و پىنجوبىن و بۆ چوارتا راكىشرا. خەتتىكى تىل نىوان سليمانى و كەركووك نزىكەى چل هەزار روپىە مەسروفى لىكراو.

پوستەخانە تىكچوو بوو. سالى ۱۹۲۵ نەختىك رىكخرايەو بەدەستورپىكى زۆر شىرەبى هەتا ۱۹۲۹ هاتوچوونى پۆستە دەكرا و لە پاش ۱۹۴۷دا رووى لە چاكى كرد و ئەمنىەت پەيدا كراو و ئەو لە جار هەفتەى جارىك لە پاشان هەفتەى دووجار داندرا ئىستا هەموو رۆژتىك سەبەينە پۆستە دەروات و نيوەرۆ بۆى دىت. لە سالى ۱۹۲۸دا بوو لە هەلەبجە و پىنجوبىن و چوارتاش دامەزرا.

مەدرەسەى زەسى

لە نىۋو شارى سلىمانىدا مەدرەسەى مەتەۋەسىتە و چەند مەدرەسەى دىكەش ھەيە . بەلام بىست و ھەشت مەدرەسە لە ھەموو لىۋاكەدا ھەيە . سىيانىيان مەدرەسەى كچانن و يەك مەدرەسەى مەتەۋەسىتە و بىست و سى مەدرەسە ئىيتىدايان پى دەلتىن .

ئەم سال لە مانگى ئەيلولدا ناۋى مەدرەسەكانى سلىمانىيان كۆرى بەناۋى گەورەكانى عەرەبەۋەيان ناۋنان .

ئەم سال لە تەنىشت خەستەخانە تازەكەدا مەكتەبى مەتەۋەسىتە لەسەر تەرزىكى زۆرجوان بەچىمەنتۆ و شىلمان دروستكراۋە و لە مانگى تشرىنى يەكەمدا بۆ يەكەم جار لە رۆژى جومعه ۲۹ى ئەيلول لەگەل پروفىسۆر مىنۆرسكى بەناۋبانگ ، چاۋم بەو مەدرەسەيە كەوت . زۆرجوان دامەزراندراۋە . ھەتا سالى ۱۹۲۶ تەنيا مەدرەسەيەك لە ھەموو لىۋاى سلىمانىدا ھەبوۋە و ئەو مەكتەبەش ناقس بوۋە . مەكتەبى ئەۋەل و دوۋەمى كوپان مەكتەبى كچان و سائەۋى (ئىعدادى) بەسنىفەك كرايەۋە و لە سالى ۱۹۲۷دا سنى دوۋەمى سائەۋى كرايەۋە . لەبەر نەپۋنى كىتەب ئەو سنىفە شاگردى چۈنە مەكتەبى سائەۋى بەغدا خوتىندىيان . ئەۋەش بۆ ئەۋە دەھىندرايە پىشەۋە كە شاگردانى كورد لەو مەكتەبەدا بەعەرەبى بخوتىن .

محەمەد ئەمىن زەكى بەگ - ۋەزىرى مەعارىف - لەلایەن حكومەتى عىراقەۋە ناردرا سلىمانى كە دلخۆشى خەلكەكە بداتەۋە بەعەرەبى بخوتىن . ئەمىن زەكى بەگ لە ئەسەرەكەى (موحاسبەى نىابەت ، لاپەرە - ۱۰) دا دەلتىت :

«د- بەواسىتەى عەرەبى فەتروۋنەۋە بەعزىكىيان دەتوانن لەمەۋلاۋە ئىستىفادە لە مەئۋرىتى لىۋاكانى تر بكنە» .

ئەمىن زەكى بەگ تەقەلەى دابوۋ كە قوتابخانەكان بىكرىنە كۆمەلەيەك و لەسەر دەستورى مەعارىفى عراق دامەزرىندىرتىن . بەلام نەكرا . بەلكو بەپىچەۋانەى تەقەلەى ئەمىن بەگە . ئە نىۋانى ئەو دوو سالەدا گەلىك كىتەبى كوردى بۆ مەدرەسەكان داندرا و كەۋتە چاپە .

مەدرەسەى كچان ئەم سال يەك لە تەۋىلە و يەك لە ھەلەبجە كرانەۋە و مەدرەسەى كچانى سلىمانى لە مەزە ھەبوۋن . ژمارەى ھەموو تەلەبەكانى ئەو بىست و ھەشت مەدرەسەيە ھەزار و چەمبەسەد كەسن .

دېروات. له سهر چۆمى تانجه رۆ پردىكى دروستكرد. به بهرد و قسل و گيچ، كه پاش چنديك نه و پرده ويرانكړا: نيستا كه ميتك پايه ي ماوه. ريگاكه ته واونه كړا بۆ هه له بجه. ريگايه ك بۆ هه له بجه له دتي سديد سادقه وه ريك خرابو به بنارى شاخى هه وراماندا ده چوه هه له بجه. نهم ساله كه له دتي سديد سادقه وه راست به نيتو دهشتى شاره زووردا بريويانه و چوته هه له بجه.

له نزيك دتي سديد سادقه وه ريگايه ك بۆ پيښجوين جوئ كړاوه ته وه، نوتومبيل پييدا ده رواټ. له سهر هه موو ناويك پرد دروستكړاوه.

ريگايه كى ديكه له هه موان موهيمتره، ريگاي كركوكه به سهر پردى قلياساندا ده رواټ و ده چيته تنگى نال له مهر كزى ناحيه ي بازبانوه رووى وه دهر بندي بازبانوه ده چيت. له چه مچه ماله وه به قهره هه نجيره وه ده رواټه كركوك. نه و ريگايه زورجوان و راست و خوشه به قيله تاوه ريك خراوه. ريگايه كى له شهرقى دهر بندي بازبانوه روو به شيمال بۆ ناحيه ي چه مچه ماله وه جوئ كړاوه و ريگايه كى ديكه ش له نزيك پردى قلياسانه وه بۆ مهر كزى ناحيه ي سورداش راسته و راست روو به شيمالى ده رواټ و ريگايه كيش له بهرى سليتماني پردى قلياسانه وه بۆ مهر كزى ناحيه ي سهر چنار ده رواټ.

پردى قلياسان به بهرد و قسل و گيچ دروستكړاوه. له توجارپانى (وهيا نه جاپراني) سليتماني حاجى ملاه عزيزى قهره نى له سالانى ۱۹۱۸ كړاوه.

باغ و باخچه

شارى سليتماني له پيشا باغ و باخچه ي زور بووه، به لام له جهنگى جيهانا هه مووى به ته ورو ته شويى تورك تيكدراوه، چى واى نه ماوه. به لكو داره وشكه، يان كۆلكه دار تهك و لهك دينه بهرچاو. له جنوبي شاره وه چند بيستانى كى سه وزايى هديه و له نيوانى شاخى گوژته و شارا نزيك كه نارى شارى چند زه وييه ك كراون به شينايى.

به لام له داميتنى گوژته له وهختى خويا شتيخ مه محمود سالى ۱۳۴۲هـ. باغيكى زور كه وړه شاهانه ي دامه زړاند بوو. له شيمالى سهرتيكى گه يشتبووه ريگايه كى نه زمهر و له جنوبه وه سهرتيكى گه يشتبووه ريگايه كى بۆ شارباژير و پيښجوين كه پتي ده لئين ريگاي گوژته (دوو ريگان) و له نيوه راستا قه سرتكى بۆ خوى لى دروستكرد بوو، كانى و حوزتيكى كه وړه شى بۆ دانابوو. له پاشان ويرانكړاوه.

موده تيكي زور له شكري ليقي بهریتانی، كه له ناسورى گيرابوون خانوى پاده بۆ

زابتانی ئاسوری و بەریتانی دروست کردبوو. ئەو باغە ئیستا زۆر کەمی ماوه. نزیک قەسرە کە هیندیک داری لە نێودایە، دیارە کە لە ساڵی ۱۹۳۳دا شیخ لەتیف کۆری شیخ مەحمود دەستی بەدار چەقاندنەوهی کردبۆوه.

سالح پاشا کۆری مەحمود پاشای کۆری سەعید پاشای دەولەت - کە سکرێتیری مالیە بو- ساڵی ۱۹۲۵م. پڕووخاندی.

میوه و دارانی بەبەر و چتی لیوای سلیمانی

میوهی کەوی:

ترێ، هەنجیر، قۆخ، قەیسسی، هەلوژە، بادام، بەهێ، گیلەس، سێو، هەنار، هەرمی و ناسکە هەرمی لە شارباژێر و قەراغ و ماوەت دێ. گۆژ لە هەورامان و سیوێل.

میوهی کێوی

بەرپوو، بەلالتۆک، قەزوان، هەرمی کێویلە، هەنجیری کێویلە، گۆژ، گەزۆ، مازو و بنیشیت، گزگل، جەوت، کەتیرە.

حەیانە کێوی:

مەپی کێوی، بزن، کەرۆشک، رێوی، چوالو (چوالکە) سیخور (سیجەر) سمۆرە، دەلەک. پلنگ، ورج، بەراز، گورگ، چەقەل، زەرەشێر، کەمتیار، بزن مژ، کیسەل، رەقە، جورج، مشک، مشکە کوێرە، مار، دوویشکی (دوویشکی عەرەبەت بەناوبانگە).

بالتە:

کەو، کووتر، سوێسکە، پۆر، چیرگ، قاژوو، قازوقولنگ، مراوی، شاھۆ، قەلەبازە لە قۆزەقەرە، قەل، ماسیگرە، لەگ لەگ، هەلۆ، باز، واشە، بالەبان، کۆلارە، دال، سیسارک، خەرتەل.

تیجارەت:

خەلکی سلیمانی زۆرترین تووتن، مازوو، خوری، کەتیرە، رۆن، گەزۆ، پێستی رێوی و دەلەک، گەنم، جۆو برنج تیجارەت دەکەن.

کاری دەست:

بەرماڵ، جاو، جاجم، پۆیەشمین، خاوتی پەشتەمالی حەمام، بەرە، مافور (جاف)،

هه گبهی سواری، دهوار، پهستهک، فهرنجی، لباد، شهبه و سیداره‌ی لباد، قهندشکین، چۆ، خه‌نجهر، تفه‌نگی چاک، ده‌مانچه، ته‌شوێ، ته‌ورداس، که‌وشی یه‌مه‌نی، کلاش، قونده‌ره، پانیه به‌رز، کاله.

نه‌جاری ته‌خته و ده‌رگا و په‌نجهره‌ی زۆر چاک دروست ده‌که‌ن، کورسی ته‌خته، ئه‌سکه‌مله، میتز و چتی ورده‌کاری زۆر جوانیان هه‌یه.

ده‌ستوری بینیان له‌سه‌ر ته‌رزنی پیتشووی سابلآغه به‌ته‌واوی.

کیو و شاخه ناوداره‌کانی سلیمانی:

پیره‌مه‌گروون: کیوێکی زۆرجوان و به‌ئەندام و سه‌خته و کیوێکی زۆر پیرۆزبووه و کورده‌کان په‌رستشیان ده‌کرد و ئه‌م‌رۆکه‌ش به‌م‌وقه‌ده‌سی ده‌زانریت. هه‌روه‌کو له‌ شیعی شاعیره‌کانی ئه‌م‌رۆکه‌ی سلیمانیدا پیتیدا هه‌ل‌گوتراوه که ده‌لێن: «پیره‌مه‌گروون م‌وقه‌ده‌سی، دۆستی دایمی کوردی». باوه‌رناکه‌م ئه‌و شاعیره له‌وه ئاگادار بوو بیت که له‌وه‌پیتش کورد پیره‌مه‌گرونی په‌رستووه. به‌لام روحي پاکی کوردی ئه‌وه‌ی به‌زبانی ئه‌و شاعیره دلپاکه دا‌هێناوه که که‌م‌وقه‌ده‌سه.

کوردی پیتشو له‌به‌ر ئه‌وه په‌رستیشی ئه‌و کیوه م‌وقه‌ده‌سیان کردووه که ئاورفشان بووه، هه‌روه‌کو بابا‌گورگور. ئه‌و کیوه، یان ئه‌و خاکی بابا‌گورگور بۆچی په‌رستراوه، چونکه ئاوری لی ده‌رکه‌وتوو. جا نه‌یان گوتوو، که له‌به‌ر ئاوره‌که‌یه، گوتویانه پیاوێکی گه‌وره که ناوی بابا‌گورگور بووه، له‌م جێگه‌یه‌دا مه‌دفوونه.

خه‌لکی سلیمانی سالی چه‌ند جاران نان و خواره‌مه‌نی هه‌ل‌ده‌گرن و ده‌چنه شاخی پیره‌مه‌گروون و له‌سه‌ر شاخه‌که گوايه پیاوێکی گه‌وره و خواپی نا‌ژراوه ده‌چنه زیاره‌تی و به‌و بۆنه‌یه‌وه سی - چوار پۆژ به‌که‌یف و شایی و خوشخوانی ده‌بیه‌نه‌سه‌ر.

هه‌تا شاخی کورپه‌ کار‌ا‌و‌یش به‌م‌وقه‌ده‌س ده‌زاندریت. مله‌که‌وه و شاخی دی سه‌ید سادقیش دیسان م‌وقه‌ده‌سه.

شاخی هه‌ورامان: شاخێکی له‌ هه‌موان گه‌وره‌تر و به‌ناویانگه‌تره که ئه‌و هه‌زار ساله‌یه کوردی به‌خێوکردوو و پۆشین و چه‌ک و به‌رگی کوردیان هه‌ر له‌ خۆبانه‌و خه‌لکه‌که‌ی به‌نیه‌سه‌ت زۆر مه‌ده‌نی و تیگه‌یشتوون و کاریگه‌ر و نیش زانن و خاوه‌ن ده‌ستکردی خۆبانن. زبانه‌که‌یان که له‌ لای ئیتمه که‌میک له‌ زانین دووره، به‌لام زبانیکی زۆر خاوین و پاکه و زبانی ئاویتسای کتیبی م‌وقه‌ده‌سی کوردی پیتشووه که هه‌تا ئه‌م‌رۆکه راگیراوه و

تیکەل بەزبانانی دیکە نەبوو. لەو کێوەدا پیاوانی زۆر گەوره هەلکەوتوون و لە دنیادا ناوبانگیان دەرکردووە. بەعیلم و عیرفان و بەتیکەیشتوو و زانین و زرنکی گرهویان لە هاوالانی خۆیان بردۆتەووە. چەند کەسیکی کە ناویان و ئاساریان لە ئیمە ئاشکرا بوو ئەمانەن: مەلا خدری رواری و مەلا مستەفای بیتسانی و خانە قوبادی و مستەفا بەگ و مەولەوی. گەلیک شوەرا و عولەمای دیکەش لەو خاکەدا هەلکەوتوون کە تاکو ئێستە ئاسار و ناویان لەبەر بیتکەسی لەبیرچۆتەووە.

شاخی قەرەداغ: شاخیکی زۆر گەورەیه. بەفەرە بۆ کورد، چونکە ئاساری کوردی تێدایە.

چۆم و هۆگاوهکانی سلیمانی

١- تانجەرۆ، (ناوبارە و سەرچنار بەکرەجۆ) سەرچاوەی تانجەرۆ لە سەرچنارەو هەلکەوتی و دەچیتە خوارەو، لە پردی قلیاسان کە ڕێگەی چوونە چەمچەمال و کەرکوکە، لە چۆمەو هەتا دەشتی شارەزور پێی دەلێن تانجەرۆ. ئەو چۆمەش لە شیمالی غەربی سلیمانییەو ڕوو بە غەرب و لەوێ بە غەربی سلیمانییدا و ڕوو بە جنوبی غەرب و لە جنوبەو ژێردەبیتەو و دەچیتە دەشتی شارەزور. لە گەلیک جێگایان بەندیان بۆ هەلبەستوو مەرەزە و شینایی و بیستانی لەبەر دەکەن.

ناوبارە بە بەکرەجۆش لە سەرچنارەو هەلبەستراوە. بەکرەجۆ لە دەوری بەکرە سووری کۆری سلیمان پاشای گەورە نەوێ فەقی ئەحمەدی دارەشمانە هەلی بەستوو. بەلام ئەو جۆگە گەورەیه بۆ خەلکی سلیمانی سوودیکی نییه؛ چونکە حکومەت ئەو دوو سالا ماکینە و ئالەتی عەسری هێناوەتە سەر ئەو خاکە کە بەو ناوێ ناودەدرێ. لە پێشای نییەتی حکومەت ئەو بوو کە ماکینە بێتیتە سەر ئەو خاکە، تاکو ئەهالی سلیمانی ئیستیفادەی لێبکەن و فێری ماکینە بەکاربردن بن. بەلام مەئموور و جوت بەندە و کارگەری ئەو خاکەیان لە بەسرە و لیواکانی جنوبەو هێناوە و ناویان ناو «مەزرەعی بەکرەجۆ» و هەموو حاسیلات و دانەوتیلەیان لە شاری سلیمانی دەفرۆشن. ئەگەرچی نەدەبوو و ابوابی، ئەو مودەتە لە سلیمانی بووم لەبەر دەرگای دائیرە بەلەدییه هەموو سبەینان چاوم بەچەند لۆری حاسیلاتی بەکرەجۆ دەکەوت؛ دەیان هێنا سلیمانی دەیان فرۆشت و کاو جۆ و دانەوتیلەشیان بەئەرزان دەدا.

بەو تەنگەیان بەجوت بەندە و خاوەن کرداری سلیمانی هەلچینیبوو، هەتا پیاویکی

خه لکی سلیمانی له نێو عه مه له کانی به کره جو دا پهیدا نه ده بوو، هه موو له جنووبه وه هینرا بوون.

۲- زه لم: له ژوور خوړمه له وه و له بهر مزگه وته که ده رده که ویت و سه ری سپیان ناغا ده رده که ویت به سه ر ده شتی شاره ژووردا بلا و ده بیته وه. ژور که می به کار ده بری، نه که رچی ناو ژور و زه بنده به خوړایی ده روات. ده شتی شاره ژوور نه که ر ناو ده دان بوایه نه ی ده هیشته نه و ناو زوړی که بو هه موو گو شه و قوژنی ده شته ه لده گیریت به خوړایی به رواته خواره وه، به لام له به ده ختانه له باتی نیستی فاده لیکردنی پره له به راز. ته نها له هیندیک جیگایانی پوژ ه لاتی ده شته روو به هه له بجه که میک شینایی و که میک مه ره زهی حکومه تی له بهر ده کریت و نه و ناو جوانه به که لکه به ی سوود روو به خاکی..... سه ری خو ی هه لده گری و ده روات. ته رکی دار و دیار ده کات، له داخی گه وره کانی کو رد ده ست له نیشتمان به رده دات، ویتلی چو ل و ده شتی غو ریه ت، له خواره وه خه لکی نیستی فاده ی لیده که ن.

چایخانه و ئوتیل و موسافرخانه

چایخانه کان سه د و بیست دانه ن. له وانه نزیک ی په نجا دانه ی ژور چاک و خو شن و هی دیکه نیوه نجی و له سه ر ده ستووری کو زن.

ئوتیل: چوار ئوتیلن، یه که مینی ئوتیلی سه عاده هی حاجی ئیبراهیم ناغا و نه حمه د به گی مو ته سه ری ف. هی دوو م ئوتیلی سالح زه ریفه. هی سییه م ئوتیلی فه رح هی حاجی توفیتی تازه ده و له مه ند و سه عدی مارف. هی چواره م موسافرخانه ی کو ردیستان زنوبه (موزمانیکی؟) سو ری ی به کرتی گرتو وه. له سه ر جاده ی سابوونکه رانه.

قهیسه ری

۱- قه یسه ری وه sman پاشا: وه sman پاشای گه وری جاف دروستی کردو وه.

۲- قه یسه ری نه قیب: نه قیب شیخ مسته فا دروستی کردو وه.

۳- قه یسه ری غه فوور ناغا: غه فوور ناغا دروستی کردو وه. نیسته له ده ست وه ره سه که ی دایه.

۴- قه یسه ری حاجی برایم ناغا: حاجی برایم دروستی کردو وه. له دوای نه و فرو شراوه و نیسته شه ناو ده دانه.

زۆرتىن دوكان و بازارې هې حاجى مهلا موحىه ددين و حاجى سه عىد ئاغا و حاجى على
ئاغايه هر سىك برائى يه كن.

مزگهوت له سلیمانی

- ۱- مزگهوتى گهوره: نه وره حمان پاشاى به به بيناى كردوه.
- ۲- مزگهوتى بچكوله: شىخ حەفیدی كاك نه حمەد بیناى كردوه. عرفان نه فەندى
موده پرسي بووه و له لایهن شىخ سه عیده وهیه.
- ۳- مزگهوتى قامیشه كان: شىخ مسته فای گولانى به معاوه نه تی.
- ۴- مزگهوتى سه رچاوه ی كانی ئاسكان: له لایهن بابانه كانه وه دروست كراوه.
- ۵- مزگهوتى شىخ سه لام: شىخ مسته فا فهوزى نه فەندى موده پرسي نهم مزگهوتیه.
- ۶- مزگهوتى حاجى نه حان: نهو پیاوه خەلكى سلیمانى و بازركان بوو؛ نهو مزگهوتیه
دروستكردوه.
- ۷- مزگهوتى مهلكه ندى: (؟) ناو موته سه رف به گى سلیمانى دروست كراوه.
- ۸- مزگهوتى عەبدولرەحمان پاشا: عەبدولرەحمان پاشاى بابان بۆ مهلا عەبدوللا رهشى
دروستكردوه. كه نهو مهلايه خەلكى ستهیه. له دواى نهو عەلامه وه، به ناويانگ مهلا
نه حمەدى چاومار بوو به موده پرسي. له دواى نهو شىخ مسته فا بابە رهسول -كه موفتى
بوو - له دواى نهو سه يد حەسەن برازاى موفتى، له دواى نهو مهلا مسته فای كوردى
شاره زوورى و ئیسته مهلا محەمەد كورپى مهلا مسته فا موده پرسيه.
- ۹- مزگهوتى حاجى شىخ نه مین:
- ۱۰- تهكیه رووته: شىخ على كورى شىخ عەبدولرەحمان تالەبانی دروستيكره؛
تهكیه يه كى قادریه. له پاشان حەفسه خان كچی حاجى عەبدولرەحمان مه جروم، ناواى
كرده وه.
- ۱۱- تهكیه شىخ مارف: به مزگهوتى حاجى به گ مه شهوور بووه؛ ئیسته ش نهو مزگهوتیه
له نیتو نهو تهكیه دایه. موده پرسي مهلا نه حمەد ئابلاخیه.
- ۱۲- مزگهوتى باش چاوش: باش چاوش باوكى نه حمەد (؟) ناوى يه كى كى خەلكى
سلیمانییه.
- ۱۳- مزگهوتى شىخ بابا على: عەبدولرەحمانى پاشاى بابان بۆ شىخ عەبدولرەحمان
شىخ نه بو بكر دروستى كردوه.

- ۱۴- مزگهوتی هه مزه ناغای مصرف: بۆ مه لا نه حمد سایب که قازی بووه، دروستی کردووه. نه مړۆکه مه لا مه عرووف نه فهندی قازییه.
- ۱۵- مزگهوتی حاجی عهزیز خه یات: پیاویکی توجار دروستی کردووه.
- ۱۶- مزگهوتی عه بدولکه ویم: شیخ قادر سنهیی دروستی کردووه که خاوهندی کتیبی «تهذیب»ه. نه مړۆکه نه وهی نهو، شیخ له تیف موده پرپسه.
- ۱۷- مزگهوتی مه لا مه محمودی حاجی عه لی: مه لا عه لی نیزامی، خه لکی سلیمانیه و به کۆمه کی خه لکه که دروستی کردووه.
- ۱۸- خانه قای خالیدییه: مه محمود پاشای بابان بۆ مه ولانا خالید دروستی کردووه. ئیسته مه دره سه و خانه قایه. له پاشان له لایه ن نه هالی شاره زووره وه ئاواکراوه و ئیستاش ئاوه دانه.
- ۱۹- خانه قای مه لا عه لی وه سمان: بۆ خۆی دروستی کردووه، خانه قای نه قشبه ندیییه.
- ۲۰- مزگهوتی شیخ یوسف.
- ۲۱- مزگهوتی شیخ حه سه نه قازی: نه م شیخ حه سه نه خه لکی سلیمانیه، له ساداتی به رزنجیه. له دواى حوكمدرانی باباندا رۆمه کان نهویان کرده قازی.
- ۲۲- مزگهوتی مه لا محهمه نه مین: به کۆمه کی خه لکی نهو مزگهوتیه بۆ دروست کراوه.
- ۲۳- مزگهوتی مه لا حوسینی پیس که ندی: خه لکه که بۆیان دروست کردووه و نه مړۆ بۆ خوشی هر له سه ر نهو مزگهوتیه موده پرپسه و یه که مین عوله مایه.
- ۲۴- مزگهوتی مه لا عه بدولکه حمان ره سول ناغا: له لایه ن خه لکه وه بۆی دروست کراوه.
- ۲۵- مزگهوتی مه لا غه فوور: ناغا ته ها به توجارانی سلیمانی دروستی کردووه. نزیک بیست سالتیک له مه وپیش رووخابوو که حاجی فه ره ج حاجی حامد دروستی کردبوو.
- ۲۶- دووه مین ته که یه رووته: له لایه ن شیخ مسته فا نه قیب دروست کراوه.
- ۲۷- مزگهوتی شیخه لای هه ولیر: به کۆمه کی خه لکه که بۆ شیخه لای ناویک که خه لیفه ی شیخ عوسمانی ته ویله بوو دروست کراوه. نهو شیخه لایه له هه ولیر ته کییه ی هه یه له وێ مه دفوونه.
- ۲۸- مزگهوتی خم خانه: حاجی عه بدولکه حمان به گ بۆ مه لا نه حمه دی دێ لیژه یی دروستی کردووه. ئیسته مه لا محهمه د سه عید کوری مه لا نه حمه د موده پرپسه.

۲۹- مزگهوتی عهبدولرهمانی عازهبان: خه لکه که بۆ شیخ عهبدولرهمان ناویکیان دروست کردووه.

۳۰- مزگهوتی موفتی: مهلا نهحمده چاومار که خه لکی دی لیژهی قهره داغ بوو، له سلیمانی نهو جیگا مزگهوتهی کپی و نهو وهخت موفتی شار و موده پس بووه و کردوویه ته مزگهوت. مهلا نهحمده و مهلا نه مینی کوری ته ئلیفاتیان ههیه، بیتخود شاعیری مهشهور کوری مهلا نه مینه.

۳۱- مزگهوتی مهلا نه مین مام رۆسته م: نه هالی سلیمانی بۆ مهلا نه مینیان دروست کردووه.

۳۲- مزگهوتی شیخ محمده دی ناله کی: له لایهن عهبدوللا ناغای عهزیز ناغا، که له گهوره پیاوانی سلیمانی بوو، بۆ نهو شیخ محمده ناوه دروست کراوه.

۳۳- مزگهوتی بن ته بهق: له لایهن نه هالیه وه بۆ مهلا صالحی ههرمه تی کراوه.

۳۴- مزگهوتی شیخ محمده دی بهرنجی: به کۆمه گی سهیده کانی سلیمانی دروست کراوه. ئیسته سهیده علی له سه ریه تی.

۳۵- مزگهوتی نه قیب میره سووره: له لایهن نهو رهحمان پاشاوه دروست کراوه.

۳۶- خانه قای مه حوی: سولتان عهبدولحه میدی عوسمانی بۆ مه حوی دروست کردووه. مه حوی له ریزهی شوعه رایان ناوی ده بریت.

کلیاو که نیسته:

که نیسته ی جولەکان دوون، یه کیان له گه ره کی جولەکانه و نهوی دیکه ش قهره داخی. چونکه جولەکه کانی قهره داخ کردوویانه و بهو ناوه ناوی ده رکردووه. ئیدارهی نهو دوو که نیستانه له لایهن خه لکه که ی گه ره که که وه ده کریت، هه موو ماله کانی جووی سلیمانی به ده رگاوه سه د و سیژده ده رگایه.

هه مام

له سلیمانیده هه شت هه مام هه یه که ناوه دان بیت. یه کیکیان وێرانه.

۱- هه مامی موفتی: له لایهن مهلا نهحمده ی چاوماره وه دروست کراوه و ئیستاش دوو به شی له ده ست نهو فازله دایه و به شی دووه می هی حاجی ئیبراهیم ناغای توجار و که ریم نه له که یه.

۲- **حەمامی فاتمەخان:** لە نزیک سەرایە. ئەورەحمان پاشای بابان دروستی کردوو،
وەقفی ھەموو مەدرەسە و مزگەوتەکانی سلێمانییە. ئەو فاتمە خانە دایکی ئەورەحمان
پاشا بوو.

۳- **حەمامی قشلە:** لە دەوری بابانەکان بیناکراوە. ئیستە مولکی ھەمی (؟) ئەورەحمان
ئاغایە. نزیک مزگەوتی گەورەییە.

۴- **حەمامی نەقیب:** شێخ مەعروفی نەقیب بینای کردوو.

۵- **حەمامی سورەت:** ئیستە مولکی کەریی ئەلەکەییە.

۶- **حەمامی حاجی سەعید ئاغا:** خۆی دروستی کردوو، ئیستە لە دەست خۆیانە. حاجی
سەعید ئاغا کۆری مەعروف ئاغا تەنھایە کە یەکە توجاری ئەشرافی شاربوو و زۆر لە
ئیستەنبول بوو و ئەعیان بوو.

۷- **حەمامی غەفور ئاغا:** زۆر بچوو کە لە ناخیری بازار لە قیبلەی بازار ھەلکەوتوو.
غەفور ئاغا توجار و ئەشراف بوو دروستی کردوو.

۸- **حەمامی حاجی غەنی:** حاجی غەنی نێوی گەورەییەکی شارە و ئەو دروستی کردوو.
ئیستە مولکی کورانی حاجی سالتی ھەمە کە رکوکوییە.

۹- **حەمامی حاجی عەبدوللا:** حاجی عەبدوللا کۆری ئاغا تەھا دروستی کردوو.
۱۰- **حەمامی گازئی:** وێرانە و لە گەرەکی گۆژەییە.

ناشی لەنیو شارە

ناشی ئاو ھەژدەییە، چواردە ئیستە کار دەکات. سێ ناشی ناگری ھەیە.
ناشی ناگر:

۱- حاجی ئیبراھیم ئاغا و حاجی رەشید، حاجی سەید قادر ئاغایە.

۲- ھی مجید ئەفەندی ئەلەکە.

۳- ھی «صیغ اللہ» ئەفەندی و واقیفی.

ئەو ناشانەی بە ئاوی کارتێزەو دەگەرێن زۆر چاک ئیش دەکەن. ناشە تازەکە کە نزیک
دەباغ خانەکەییە، بە ناشی مارف بەگ مەشووڕە. ئەوانی تر ھەموو لە دەوری بابانەکاندا
ھەبوو.

ماکینه‌ی نه‌له‌کتریک (که‌هره‌با)

سالی ۱۹۲۸ هینایانه و له لایهن به‌له‌دیه‌وه کپراوه و هه‌موو کووچه و ماله‌کانی پی پرووناک کراوه‌ته‌وه. مه‌رکه‌زی ماکینه‌کان له گه‌ره‌کی گوێژه‌ی ئه‌م‌پوژ سابوونکه‌رانی دویتیکه، که له باغچه‌ی باغی پوره به‌گی (?) دامه‌زاندراوه. به‌لام جیگای ماکینه‌که تنگه و کافی نییه.

ماشینه‌ی ناو نییه. ناوی که به‌گونج به‌سه‌ر شاردا دابه‌شکراوه ئه‌مه‌یه، کارتیزی حاجی به‌گ له‌سه‌ر جاده‌که‌ی هه‌وزی بو دروست کراوه به‌گونجی گه‌وره ده‌رخراوه، له دوایی هه‌ر مالیک به‌گونجی بچووک به‌ش کراوه‌ته سه‌ریان. کارتیز:

۱- کارتیزی حاجی به‌گ (که به‌سه‌ر شاردا دابه‌ش کراوه).

۲- کارتیزی عه‌زیز ئاغا.

۳- کارتیزی ئه‌حمه‌د زه‌نگه‌نه.

۴- کارتیزی حاجی هه‌سه‌ن.

۵- کارتیزی سه‌ید ئه‌حمه‌د بابا ره‌سول.

۶- کارتیزی حاجی خان.

۷- کارتیزی سه‌ید هه‌سه‌ن. وه‌قفی ئه‌وره‌حمان پاشای بابانه.

۸- کارتیزی دایکی پاشا. وه‌قفی فاته‌ه خان دایکی ئه‌وره‌حمان پاشای بابانه.

۹- کارتیزی گونجی «حن» به‌غدایی.

۱۰- کارتیزی کانی ئاسکان.

۱۱- کارتیزی هه‌مامی موختی.

۱۲- کارتیزی بن ته‌به‌ق.

۱۳- کارتیزی هه‌مامی قشله.

۱۴- کارتیزی عوسمان پاشا (جاف خه‌لکی هه‌له‌به‌ج).

۱۵- کارتیزی حاجی مه‌لا عه‌لی (که‌وتۆته نزیک گردی سه‌یوانه‌وه).

۱۶- له پوژئاوای شار نزیک به‌ته‌یاره‌خانه‌وه کارتیزتکی دیکه‌ش هه‌یه که بو زه‌وی و زاری شاری به‌کاری ده‌بن. کارتیزی مو شیر ئاوايه و له به‌هارندا ده‌بیته سه‌یرانگه‌هی شاری.

خان و کاروان سەرا

- ۱- خانی حاجی عەبدوللای درێژ(؟).
- ۲- خانی حاجی سەعید ئاغا: خۆی دروستی کردوو و مولکی خۆی و دوو برابەتی.
- ۳- خانی غەفوور ئاغا: خۆی دروستی کردوو.
- ۴- خانە سووتاو: قادر کەریم لاین دروستی کردوو. نیوێ وەقفی عەبدولرەحمان پاشایە بوو هەموو مزگەوتەکانی سلێمانی؛ نیوێشی هێ حاجی رەشید حاجی سەید قادر ئاغا.
- ۵- خانی گومرک: حاجی سەعید ئاغا و دوو برابەر دروستیان کردوو. ئێستە دائیرەی گومرکی تێدایە.
- ۶- خانی رسومات: مولکی حاجی هەمە ئاغای برابەر سەعید ئاغا.
- ۷- خان و کاروان: سەرای حکومەتی لە دەوروپشتە.

نفوسی سلێمانی

ژمارە نفوسی سلێمانی بە پیتی قەیدی تا پۆ ۳۵۰۰ (سێ هەزار و پێنج سەد) ماله.

عەشیرە و قەبیلەکانی سلێمانی

عەشیرەتی پشدر، جاف، هەمەوێند، هەورامی، مەنی (مەنی)، کافرۆش، شوان، شیخ بزینی.

عەشیرەتی پشدر

تایفەی بابەکر ئاغا، تایفەی مەحمود ئاغا، تایفەی ئەحمەد ئاغا، تایفەی رەسول ئاغا، تایفەی بەگ زاده، تایفەی عەلی ئاغا، تایفەی ئومەر ئاغا، تایفەی هەباس ئاغا.

۱- بابەکر ئاغا کۆری سەلیم ئاغا: بابەکر ئاغا رەبسی هەموویانە.

تایفەی مەحمود ئاغا. ئەمرۆکە هەباس مەحمود ئاغا گەورەیانە، کە بەوانە دەلێن «برا گەورە».

۳- تایفەی ئەحمەد ئاغا: ئەمرۆکە صالح ئاغا برا گەورەیانە.

۴- رەسول ئاغا: رەشید ئەولاد ئاغا برا گەورەیه رەشید کۆری عەبدوللا کۆری رەسول

ئاغايە لە دىنى سوورە قەلەت دادەنیشیت.

۵- تايڤەى بەگ زادە: ئەحمەد مستەفا ئاغا برا گەورەيانە لە دىنى كانى توو دادەنیشیت.

۷- تايڤەى ئۆمەر ئاغا: ھەباسى ئۆمەر ئاغا گەورەيانە لە دىنى دەقناو دادەنیشیت.

۸- تايڤەى ھەباس ئاغا: بايز ئاغا كۆرى ھەباس ئاغا گەورەيانە لە دىنى دەسوئە دادەنیشیت.

ئەم ھەشت تايڤەى لە كۆرانی ھەمە ئاغاى گەورەن، ھەمە ئاغا بىست و چوار ژنى ھەبوو و لە ھەر ژنىك كۆرپىك. بەو جۆرە ھەر كۆرپىك لەسەر دى و قەبىلەيەك دانىشتبوون و بوون بەگەورە. دەنا ھەموويان «مير ئاودەلىن» و مير ئاودەلى بنەچەكەى گەورە و سەردار عەشیرەتەكەن و «نورالدين» رەعیەت ورەنجەرن.

ھىندىك جار ئەو عەشیرەتە بەپشەدرى و ھىندىك جار بەمير ئاودەلى و ھىندىك جار بەنورالدينى ئاودەبىرن. بەلام براگەورەكانيان بەمير ئاودەلى ئاوبانگيان دەرکردوو. ھەمە ئاغاى گەورە لە دەشتىو -كە دىيەكى پشەدرە- دانىشتوو. دەشتىو لە نزىك حدودى ئالان و قەلادزەيە. ھەر لەو دىيەش وەفاتى کردوو و قەبرى ئىستا لەوێيە.

شەركانى عەشیرەتى پشەدر

۱- شەرى رووس

شەرى رووس لەگەڵ پشەدر پولنىك ئەلسكاندەر لە سەردەشتەو قاقەزىكى بۆ گەورەكانى پشەدر نووسى كە شەريان لەگەڵ نەكەن. ئەوانىش بەھۆى دىنەو جوايان داو. دووبارە ئەلسكاندەر بۆى نووسىنەو كە دەست لە شەرى بەردەن. لە دوامىنا شەرى دەست پىكرا. نزىكەى شەش شەرى كۆژتارىان لىككردن. لە پشەدرى ئەمانە كۆژران:

بابەكر ئاغاى ھەمە ئاغا، حاجى سەيد گول، توفىق بەگ، حاجى سالىح بابەكر ئاغا. لە تايڤەى ئەحمەد ئاغانى باپىرانى نزىك سى سەد كەس كۆژران. ئەوانە لە يەكە شەوابوو، كە نزىك بۆكانە و سەعاتىك لە بۆكان دوورە.

يەكەمىن شەريان لە دوو شەنبەبوو كە رووس گەيشتە سەردەشت. لەوێش شەرىكيان كرد. لەو شەرىدا رووس تەنگەيان بەكورد ھەلچنى. شەرى سىيەم و چوارەم و شەشەم مير ئاودەلى سەركەوتن و سەردەشتيان لە دەست رووس دەرخت.

۲- شهری گہل گہورک

له پاش شه‌ری رووس له گهل گهورک شه‌ریان کرد. گهورک چه‌ند دټه‌تیکي پشه‌دريان گرتبو؛ پشه‌دريانیښ داوایان کرده‌وه. جیهانگیر ناغای گهورک جوابی دان له‌سهر نه‌وه پشه‌دري له‌شکرکټشیان کرد و لنگیاندا سهر خاکی گهورک. له «ره‌به‌ت» و له شنډرو.

له‌وه‌پیش میرناوده‌لیه‌کان پیاویکی خویان ناردوو، پاشان هه‌باسی هه‌باس ئاغا چوو ه سهر ئه‌و دیهاته که بزانی ده‌یاندنه‌وه. گه‌وره‌کیش چوون ئه‌و ئاغایه‌یان کوژت.

له پاش ئهوه ميرئاوده‌لى بۆ خوين ته‌ستاندنه‌وه‌ى هه‌باس ناغا له‌شكريان كيشاو چوونه سه‌رعه‌شيره‌تى گه‌ورك و له‌ دو‌اى چه‌ند شه‌ر جيهانگير ناغا و پتينج كوپيان كوشت و عه‌شيره‌ته‌كه‌يان له‌ ده‌ست خست و يووجيان كرده‌وه‌.

۳- شهری ده‌ریه‌ند

له شهري دهرېبندى بازباندا كۆمەگى شېخ مەحموديان كرد و زۆر مەردانه تېرەچوون. هەر وختىك پشدرى له گەل شېخ مەحمود رىككەوتبايه، باوى شېخ مەحمود دهبوو، كه رووى وەرگىرايايه، كورد تووشى شكسته دهبوو.

عەشیرەتی پشدر عەشیرەتییکی زۆر بەهێز و تێگەشتوو و دەولەمەند و پڕ چەک و ئازاو رێک و یەک دلن. لە بەرامبەر دوژمن هەموویان دەبن بە یەک. کە نە یاریەک لە نێواندا هەبێت هەموو بە یەک دەست و یەک زبان و یەک قسە و یەک وجودی پێشی پێ دەگرن. ئەو یەکتێتییە سەرفرازی کردوون و تاكو ئەمڕۆکە رایگرتوون و بەو سایە پەوه زۆر چاک دەژین و کەسیک دەرەقەتیان نایەت.

له سلیمانی چاوم به گلیک ناغایان و گوره‌ی پشده‌ریان کهوت، له بهرگ و سه‌رپوش و ره‌وشت و گوته و داب و ده‌ستووریان عه‌شیره‌تییکی خاوه‌ند شهره‌ف و تیگه‌یشتوو و زانا و زرنگم کهوته به‌رچاو و به‌سه‌ر عه‌شایری دیکه‌ی کورددا زۆر سه‌ره‌اتوه.

به‌به‌رگ و سه‌ر و پیچ و روین و دانیشان و شیوه‌ی قسه و ره‌وشت و خووی بزووتنه‌وه و ده‌ستور و باویان، له عه‌شیره‌تی (به‌گزاذه، دی بوکری موکریان) م جوئی نه‌کردنه‌وه. که‌سیک له پیش به‌رگی په‌هله‌ویدا به‌گزاذه‌کانی موکریان و ئاغا‌کانی دی بوکری موکریانی چا و پی‌یکه‌وتبئی و ئه‌مروکه ئاغا و گه‌وره‌کانی پشه‌ر ببینی‌ت، ناتوانی‌ت به‌هیچ کلۆجی‌ک لی‌کیان جوئی بکا‌ته‌وه.

هه‌چهنده زبانی شاره‌زور به‌ته‌واوی شتیه‌ی موکرییه، به‌لام عه‌شیره‌تی پشده‌ر زۆر به‌چاکی ئه‌و شتیه و ره‌وشته و ده‌ستور و دابه‌ی به‌خێو‌کردوه و له‌ ده‌ستی نه‌داوه.

عه‌شیره‌تی جاف

ئه‌و عه‌شیره‌ته‌ زۆر به‌هێزن. له‌ سالانی ۱۲۰۴ دا له‌ کرماشان دانیش‌تیبوون. به‌ئیلی «مرادی» ده‌ناسران. کورد زبانی، له‌هه‌جیان که‌میک له‌ لو‌ر ده‌چیت.

ئومه‌رای جاف: میره‌ به‌گ ناو و زایر به‌گ ناو چونه‌ته‌ شاره‌زور. حاکمی بابان ئه‌وره‌حمان پاشا ئه‌وانه‌ی دامه‌زراندوه.

له‌ دوا‌ی میره‌ به‌گ که‌یخوسره‌و به‌گ کو‌ری زایر به‌گ بووه‌ به‌گه‌وره‌ی جاف. له‌ دوا‌ی ئه‌و قادر به‌گ بووه‌ به‌سه‌ر‌کرده‌ی جاف. له‌ دوا‌ی ئه‌و حه‌مه‌ پاشای کو‌ری که‌یخوسره‌و به‌گ و به‌ه‌رام به‌گ به‌یه‌کیه‌تی بوون به‌گه‌وره‌ی جاف. دوو سالیان به‌ته‌بایی رابوارد. حه‌مه‌ پاشا بوو به‌والی کرماشان (۱۳۰۵). سه‌ر‌کو‌ماری جاف بو‌ به‌ه‌رام به‌گ مایه‌وه. له‌ دوا‌ی ئه‌و مه‌حموودیان کو‌ری حه‌مه‌ پاشا بوو به‌سه‌ر‌کو‌مار. عوسمان پاشا و مه‌حموود پاشا کو‌رانی حه‌مه‌ پاشا به‌ته‌بایی گه‌وره‌ییان کرد، له‌ سالی ۱۳۴۱ دا عوسمان پاشا مرد.

تیره‌ی جاف ۱۷ن ناویان ئه‌مانه‌ن له‌ خواره‌وه:

- ۱- روخ زایی،
- ۲- ته‌رخانی،
- ۳- گه‌لالی،
- ۴- شاتری،
- ۵- یوسووجانی،
- ۶- سدانی،
- ۷- ورده‌شتری،
- ۸- مکایلی،
- ۹- بوداغی،
- ۱۰- عه‌مه‌له،
- ۱۱- پشت ماله،
- ۱۲- که‌ماله‌یی،

۱۳- باشکی،

۱۴- میرویدیسی،

۱۵- هارونی،

۱۶- قاره‌مانی،

۱۷- شیخ سماییلی.

ئەو تیرانەیی عەشیرەیی جاف لەژێر ئێدارەیی گەورەکانی خۆیاندا دەگەرتن، بەرەئێسی عەشیرەتەکانیان دەلێن سەر «کۆمار». عوسمان پاشای جاف تایر بەگ شاعیری بەناوبانگ و ئەحمەد موختار بەگ شاعیریکی غەراو بەقیمەت بوو دیوانیکی زۆر قیمەتداری هەیە. ئەحمەد موختار شاعیریکی زۆر باشە. کە من لەسلیمانی بووم لەبەر هیندیک مەسایل روو بەشاخی هەورامان هەڵات و پەنای بۆ حکومەتی ئێران برد. عزەت بەگ لە سلیمانی دانیشتوو.

قەزاو ناحیەکانی لیوای سلیمانی

ناوچەی لیوای شاری سلیمانیە و ئەولیویە دوو قەزاو دە ناحیەییە. قەزای هەلەبجە و قەزای شارباژێر. ناحیەکان ئەمانەن: پێنجوین، وارماوا، تانجەرۆ، قەرەداغ، بازیان، سروچک، سورداش، ماوەت، خومبار، خورمال.

لە ناوچە و قەزاکانی لیوای سلیمانی لەبەدبەختیمە جگە لە قەزای هەلەبجە و ناحیەیی خورمال و بازیان نەبێت نەمدیوێ کە بتوانم لێیان بدویم و بتوانم لەم پەراییەدا ناویان بەدرێژی بێنم.

هەلەبجە: رۆژی پێنج شەممە بۆ زیارەتی قایقام ناجی بەگ هورمزی، نامادە بووم. بەواسیتهی جەلال ئەفەندی ساحب(*) مدیری تەحریرات، بەناجی بەگمان راگەیاند. لە پیشدا گەیشتمە سەرای سپیان ئاغا کە ئاوێکی زۆر زەوهند لە بن گردێک دەرده‌که‌وێت، دوو بەندەیی هەلبەستراوە بەراست و چەپدا؛ لەوی تێپەرین چوینە خورمال. بازارچەییکی بچووکی و چەند دوکانیکی تێدا یە و لەگەڵ چاخانه‌یک. بەلام مەنزەرەیی ئاوی کە لە ژێر خانووبەرە و حەوشی کۆری شیخ حوسامەددین دەرده‌که‌وێت، شایانی حیرەتە و نەدلیک هەزار دل مەفتوون و سەرگەردانی دەبێت.

(*) راستەر (سائب) ه. ع. زەنگەنە

پهیمانی نیوان شیخ مهحموود و نهحمده تەوفیق بەگ - مۆتەھەریفی سلیمانی

لە پاش ئەوەی تەوفیق بەگ لە شەری روسیە لە ناوچەی موکریانی بەشەش سەد کەسەوێ کۆژرا و لەشکرەکەیی کورد گەرانەوێ پاش، ئەحمەد بەگ کۆری تەوفیق بەگ لە تەمەنی هەژدە سالانەدا بوو؛ خەریک بوو خۆی بنوێتیت و لەگەڵ مەئمووانی تورکا گەلیک نزیکیی و تیکەلی دەکرد و لە تەقەلادابوو کە جێگایەک وە دەست خات.

شیخ مهحموود لهوه گەیشتبوو کە ئەحمەد بەگ لە کۆشش دایە و خەریکە؛ رۆژتیک لەگەڵ ئەحمەد بەگ پەیمانان کرد پیکەوێ دانیشن و قسەییەکی چاک بۆ ھاووی خۆیان بکەن و لەو وەختە تەنگەیی تورک کەلێن دەستخەن. دواي نیوهرۆ لە مالى ئەحمەد بەگ دانیشن. تەنها شیخ مهحموود و ئەحمەد بەگ پەیمانان گرتدا. ئەمە چەند قسەییەکی شیخ مهحموود لەگەڵ ئەحمەد بەگ وەهی ئەحمەد بەگ لەگەڵ شیخ مهحموود. شیخ مهحموود پرووی لە ئەحمەد بەگ کرد، گوئی: چەند قسەییەکم هەیە، ئەگەر سوێندم بۆ بخۆی کەس نەیزانیت و بەکەس نەلێت.

ئەحمەد بەگ: کەسیکی پیاویی پەیمان و عەھد بەسیەتی؛ بەلام پیاوی ناپیاو هەزار سوێندیش بخوات بەسەری نابات من پەیمانێ ئەگەڵ دەکەم هەتا زەمانە بۆ خۆی حەلی نەکات من ئاشکرای نەکەم.

شیخ مهحموود: بەلێ پەیمان و شەرت دەکەین، بەلام سوێندم بۆ بخۆ جگە لە من و لە تۆ کەس لەم شتە بەنەناییە ئاگادار نەبیت.

ئەحمەد بەگ: بەهەموو موقەدەساتی دین سوێندبیت ئەو فەرمايشانەیی کە تۆ لەگەڵ منیا دەکەیت، هەتا زەمانە ئاشکرای نەکات من بەکەس نەلێم.

شیخ مهحموود: ئەحمەد بەگ من بەهۆی تۆوێ دەتوانم کاریکی زۆر گەورە بکەم بەشەرتتیک لەو کارەدا هەردوو کەمان شەریک بین. ئەگەر ئەستێرەیی بەخت و خوشی پرووی لەهەر کامتیک لەم دووانەمان کرد، یەکتەر لە بیرنەکەین و شەریکی خوشی و ناخوشی و رەنج و سوود بین. ئەگەر من بۆم لوا بەئاشکرا کە من بووم بەپەنەنایش تۆ وجودتیک نەبووێ من بێ، کە تۆش بۆت لوا هەروها.

ئەحمەد بەگ: دووبارە سوێندبێ، هەتا تۆ لە من جوێ نەبیستەوێ، من لە تۆ نەبەوێ و دەست بەردارت نەبم، بەشەرتی مەنافعی کۆمەلایەتی.

شیخ مهحموود: من لە دەوری باوکمدا مامم و باوکم کە دوژمنی باوکی تۆ بوون و لە

حەقی یەکترا دەکۆشان، من پەنھانی ئەوان، بەتاریکی شوو خۆم دەگەیانده باوکت و کۆمەگیم دەکرد؛ دەست بەدەست ئیشم بوو دەکردن وە نەبێ مەحەبەت و خۆشەویستی من لەگەڵ ئێوە هەر ئەمرۆکە بێ. ئیستاش وا هاتوو مە لات کە بوو ئەم ئیشە کە بەدەستەم وە لە تەکی رێککەوی و ببی بەشەریکی سوود و زیانم و لە یەکتەر جوو نەبێنە وە و پێکە وە کاربکەین.

ئەحمەد بەگ: چی بەدەستە وە یە؟ چی دەتوانین بکەین.

شیخ مەحمود: ئەوا تورک دەروا و حکومەتی تورک ناچارە. ئەم ئیدارە یە تورکە دەدرێتە دەست ئێمە، بوو هەر کامێکمان هەلسوورا ئەوی دیکەمان لە بیر نەکەین. لەسەر ئەوە شیخ مەحمود و ئەحمەد بەگ شەرت و پەیمانێان گرتا و بوو یەکتەر سوێندیان خوارد، کە بەبێ یەکتەر هیچ نەکەن.

میسۆرکی پرۆفیسۆری بەناوبانگ ۱۹۳۴

پۆژی جومە ۲۹ی ئەیلول هاتە سلیمانی. لە پێشوا چوو ئەوتیل لە پاشان سیادهتی مۆتەصەریف ئەحمەد بەگ بریدیە مالی خۆی زۆر بەحورمەت خزمەتی کرد. شەوی شەممە گەلیک لە دواي من گەراپوون بچمە لای، نەیان دۆزیوە. وەختی خەو ناصح ئەفەندی حەیدەری پیتی گوتم کە لیم گەراپوون. سبەینە زوو چوو مە مالی مۆتەصەریف. ئەحمەد ئاغای پشەدەری ئەو بوو. چاوەڕێم کرد هەتا ئەو پرۆفیسۆر بەناوبانگە لە خەو هەستا. بەدلتیکی زۆر خۆش و میهرەبان پێشوازی کردم و دەستی گویشیم و لە دواي چای سبەینە خواردنەو، بەیەکەو چووینە مەکتەبی ئیبتدائی بەسەر پیتی گەراپنەو. چووینە مەکتەبی مەوەسییە، ئەحوالی ریز و مەکتەب و قوتابی پرسی. رەشید کابان زۆر زۆر بەلوتفەو خزمەتی کرد. لە پاشان فوتوغرافیکی من و رەشید کابان و مستەفا بەگ برای مەسەرفی گرت لە بەردەرگای مەکتەب. لەوتەو چووینە لای مدیری مەعارف، لیستە ی مەکتەب و خوێندن و مندالەکانی وەرگرت و گەراپنەو مەتبەعە. فایق بێکەس و مەحمود جەودەت، حاجی توفیق بەگ و شیخ سەلام کۆنۆنەو، هەریەک غەزەلیکی لی پرسین بەلاتینی نووسییه. لە پاشان من و حاجی توفیق و فایق و مەحمود جەودەت و شیخ سەلام و مندالەکانی شاگردی مەتبەعە ی ریزکرد، لەبەر هەییوانی بەلەدیە سلیمانی فوتوغرافی گرتین.

۱- گۆزان - عه‌بدوللا کاتب

ناوی عه‌بدوللا به‌گ کوری سلیمانی به‌گ شاعریکی زۆر به‌رزه‌.

۲- حشه‌ت

ناوی شیخ قادری کوری شیخ عه‌بدولره‌حمان خه‌لکی گوندی [...] که دوو سه‌عات له شیمالی رۆژه‌ه‌لاتی سلیمانیوه‌ دووره‌ و له پشت شاخی گۆیژه‌ دایه‌. ئەو پیاوه‌ شیعیری زۆرن و بو‌خۆشی کاسب و پیشه‌گه‌ر بووه‌ و ئیسته‌ش عه‌تاری ده‌کات.

۳- ناتیق

خه‌لکی سلیمانییه‌، گه‌ره‌کی کانی ئاسکان. کاسب بووه‌. ئیسته‌ قۆلچی ئیسته‌یه‌لاکه‌ له ته‌مه‌نی چل و پینج سالیدایه‌، شیعیری به‌گوردییه‌. ئەمه‌ش غوونه‌یه‌کی شیعه‌کانیه‌تی: شه‌و به‌ده‌دی داخی تۆوه‌ تا سه‌حه‌ر ته‌لیمه‌وه‌ هه‌ر ته‌لیی خاری سه‌فا به‌خشه‌ به‌سه‌فه‌ی جیمه‌وه‌

۴- میهری

مه‌رسیه‌کی ئیسماعیل حه‌قی به‌گی بابان به‌هه‌ژده‌ شیعر، سالی ۱۳۳۲ گوتویه‌تی: زمانێ پیره‌مه‌رد ئەمرۆ هه‌زینه‌ ئیشی گریانه‌ شه‌و و رۆژ ئاهوو ناله‌ی ره‌عه‌ده‌ ئەشکی چاوی بارانه‌

۵- بیمار

غه‌زه‌لیکی شه‌ش شیعیری ئەوم چا و پتکه‌وتوو، ئەمه‌ سه‌ره‌تای غه‌زه‌له‌که‌یه‌تی: وه‌ک دو‌ر و عه‌قیق نه‌خشه‌ دوندان و له‌بی ئالت مسلی به‌ره‌زا په‌خشه‌ ئەگرچه‌ له‌سه‌ر خالت

۶- شیخ ئیبراهیم حه‌فید

شیعیری زۆرن.....

۷- شیخ نوری شیخ سالح

شیخ سالح کوری شیخ عه‌لی یه‌که‌مین وه‌زیفه‌ی باش کاتبی به‌له‌دیه‌ بووه‌ و له‌ پاشان چوه‌ مالییه‌ و ئیسته‌ وه‌زیفه‌ی کاتبی سیته‌می مه‌سه‌ره‌ له‌ قه‌لم محاسب.

۸- فکری

شاعریک بوو، به لّام دوو غه زه لی ئوم دیووه، ئه مه دوامینی شیعیکیکین:
سه د هه زار ده فعه بنازم بهم خه یالی نازکته
نافه رین فکری له گه ل فکرت حه قیقته نافه رین
ئه مه ی دیکه ش دوایی غه زه له که یه تی:

فکری که تو روح بکه یه پیشکه شی ساقی
فه رقی چیه بهو به خته له گه ل حاتمه که ی ته ی

۹- ره می

شاعیریکی زور به رزبووه، ته نها غه زه لیکی ئوم دی و سه ره تای غه زه له که ی ئه مه یه:
به سه ر خو شی که بیته سه ر نه خو شی
نه خو شی په نگه روحی چی له خو شی
ئه و غه زه له شه ش شیعه ره.

۱۰- فه تحی

غه زه لیکی ئوم چاو پتکه و تووه، ئه مه ش سه ره تای شیعیکیکی:
دل له بهر ته عندی ره قیبان خو ین ده بارتینی به تاو
چونکو مه علومه که مه ی راناگری شوو شه ی شکاو

۱۱- حه مدون

کویر بوو، که له دایک بووه کویر بووه. به زرنگی و ره شیدی ناوبانگی بووه. ده نگ خوش
بووه، شیعری گه لیک ته ی و ناوداری هه بووه. رۆژیک له مه جلسیکا دانیشتووه، کویریکی
چاکیش له و مه جلسه دا بوو. که داده نیشیت به ئیدراک ده لیت:

هه رچه نده که چاوم نییه ته عریفی قه مه ر که م
ئه ما به زه کا مومکینه سه مم به به سه ر که م

حه مدون له شیعه را زور به بیر و خه یال به رز بووه. بو کوردستان له جه نگی دووه مددا
قه سیده یه کی زور بالا ی هه یه، ئه مه یه که مین شعیریکیکی، که گوتویه:
ئه م رۆژه چ رۆژیکه که عاله م شله ژاوه
هه ر کهس به چ خاری جگه ری قیمه کراوه

۱۲- سەید ئەحمەد ئەقەیب

سەید ئەحمەد ئەقەیب لە ساداتی کانی کەوێ بوو. شیعەریکی بەمەرسیە بوو شیخ سەعید حەفید کە لە موسڵ شەهیدکرا گوتووێتی:

تاریخی وەفاتی ئەو شەهیدە کە پەرسم لە حالی زار

جوابی منی مەلۇولی بەمغفور (١٣٢٦هـ) ئەدایەو

لە (مەلا نجم الدین) هەو

۱۳- محرم ئەفەندی

شاعیریکی بەناوبانگ بوو. بەفارسی و تورکی شیعەری هەیه کەمتر بەکوردی. هەموو وەزیفە بەمەئموری تەلگراف بوو. بەمەندالی تەحسیلی عیلم تەواو دەکات و لە پاشان دەچیتە سیاحەتی بۆخارا و هیندستان و دەگەریتەو و ئەو سیاحەتە بەمۆرچی و سەعات سازی بەرێی بردوو. لە پاشان هاتۆتەو تەوێلە لە لای شیخ عوسمانی سراجەدین تەریقەتی نەقشبەندی وەرگرتوو و بەسەنت رای دەبوێت و لە تەمەنی شەست سالیدا دەبیته مەئموری تیل و لە تەمەنی سەد و بیست سالیدا، لە سالی ١٢٩٠د وەفاتی کردوو.

.....
* ئەم بابەتە «حوزنی موکریانی» لە لایەن د. کوردستان موکریانی نامادەکراوە و لە ژمارە (١٢٠) ی گۆفاری «پۆشپیری نوێ» ی ریکەوتی سالی ١٩٨٩د بلاوکراوەتەو.

(ع. زەنگەنە)

شارى كۆيه

له پايىزى سالى ۱۹۳۵دا(*)

(*) ئەم بابەتە لە لايەن د. كوردستان موكرىانى ئامادە كراوە و لە ژمارە ۱۲۱ (گۆڤارى پۆشنىيىرى نوێ)دا بلاوكراوەتەوه.

پیشہ کی

لہ ژمارہ (۱۲۰) ی کۆقاری (رۆشنبیری نوی) ی خوشه ویستدا بابہ تیکی گرنگی مامۆستا حوزنی موکریانیم بلاوکرده وه، که سه بارهت به شاری سلیمان ی بوو له سالی ۱۹۳۴دا. بابہ تی ئەم جاره ده رباره ی شاری خنجیلاته ی کۆیه یه که مامۆستا حوزنی له سه ره تای پایزی سالی ۱۹۳۵دا رووی تی کردوه و گه لێک باسی جۆراوجۆر و به پیزی له باره ی هونه ری بیناکاری، باخ و کاریز و کانی و رینگاوبان و ته کیه و مزگه وتی ئەوسای کۆیه ی تیدا تۆمار کردوه. هه روا چه شنی هه لسوکه وت و جلو به رگ و چه ند باریکی دی کۆمه لایه تی خستۆته روو.

له و شاعیره ناودارانه ی ئەوسا، که له کۆیه دا مامۆستا حوزنی چاوی پێ که وتوون و گفتوگۆی له گه لدا کردوون. مامۆستا مه لا مسته فا عاسی بووه که له کۆتایی ئەم بابه ته دا به سه رهات و چه ند نمونه یه ک له هۆنراوه کانی، که مامۆستا حوزنی له خۆی وه رگرتوه نووسیومه ته وه.

ئهو په راوه ی ئەم باسانه ی کویتی تیدا تۆمار کراوه په رپه ر بووه و زه رد هه لگه راوه و به زه حمه ت توانیم بابه ته کانی رێک بخه م. ده ستنوسه که له نووسینی مامۆستا حوزنی نه مه ره و وا دیاره هه ره وه کو که ره سه ته یه ک بووه بۆ پرۆژه یه کی گه وه تر، به لام باری نا هه مواری مامۆستا حوزنی هه یچ کاتی که یارمه تیده ر نه بووه، بۆ ئەوه ی پێیدا به جێته وه و چاپی بکات. بابه ته که به مه ره که بی شین نووسراوه ته وه، بۆیه زۆر وشه ی به جۆرێک کال بۆته وه ناخوێندری ته وه و هه ره وشه یه کی بۆم ساخ نه بۆته وه نیشانه ی (؟) بۆ داناهه.

له به ر گرنگی باسه کانی بابه ته که نه مه ویست ئەم ده ستنوسه ته مه ن په نجا و چوار ساله کۆنتر بیت و زیاتر نه خوێندری ته وه، بۆیه به یێ ده سکاری به رێنووسی ئەم پرۆم نووسیوه و باسه کانیم رێکخه ست و ناماده ی بلاوکرده وه م کرد به و هیوا یه ی که لێنێک له هه یندیک لایه نی بواری رۆشنبیری کۆیه ی خوشه ویست پر بکاته وه.

ناماده کردنی: د. کوردستان موکریان ی

کۆی سنجاق

شاری کۆی شاریکی زۆر کۆنه و بهناوبانگه. جیگهییکی زۆر خۆشه و بهناو و باخچه و میوهیه له نێوانی کیتی ههیهت سولتان و کیتی باواجیدا ههلهکهوتوو. پێشی روو بهدهشته و زۆر خۆشه و کووچه و کۆلانی باشی ههیه و دیواری خانووهکانی پتر بهبهرد و گهچ له سهردهستووری جوان دامهزراندراوه. له تهززی دیوار و خانوویدا زۆر وه کهرکووک دهچیت. نێومال و ههوش و دهرگاوبانیان و رهوشتی ناوخۆ و دهستووری ژوور و دیوهکانیان گهلیک له سابلاغی موکری دهکهوێته بهرچاوان.

خانوو بهرهکانی گهلیک خۆشن. ههوش و بانیان زۆر جوان و دهروازهیان بهرز و ناو دهرگانهیان پان و درێژ و بهسهکوێ دانیشتن و پاخهر له سهردهکهکانی ناو دهرگانهکانیان وه رهوشتی سلیمانی دهچیت.

شکلی خواردن و سفردهانان و بزوتنهوهی مهجسیان له سلیمانی نزیکه. نهگهر چتیکی وئ نهچووی ههیه، بێ دهنگی و ورد قسهکردنیه له سهرد خواردن.

ماله گهورهکانیان پتری دوو ههوشهیان بهسهردیهکترهوه ههیه، یهک بۆ میوانان و دووه میان بۆ مال و مندالیان. له ههوشی دهروهده که هی میواندارییه جیگهی نهسپی سواری و ناخووری لێیه.

ئههالی کۆی زۆر میوان پهزیر و بهنان و خوانن. پتر میوانیان پهعییهت و رهنجبهرد و کار پهزیرهکانی خۆیان، کهم و کورتیک له عهشایرانی دیش میوانیان دهییت.

ماله گهورهی کۆی دوو بنهماله زۆر ناوداریان ههیه: یهکه میان ههویزی و دووه میان غهفوورین. لهو ههردوو بنهماله زله پیاوی زۆر گهورهیان لێ پهیدا بون. که له هاتوودا لێیان دهوێتم. به تهززیکی خۆم دیومه و بنهماله ی ئهوانم پرسیار کردووه باسیان دهکهم.

کۆی پازده مزگهوتی ئاوهدان و سێ مزگهوتی وێران و سێ تهکیه ی ئاوهدان و سیتی وێرانی ئهمرۆکه تێدایه که له هاتوودا باسیان دهکهم. سێ ههمام و دوو قهیسهری زۆر گهوره و گهلیک دووکان و چایخانه و نادیتیک و مهکته بیتیک و سهرایهکی جوانی حکومهت و پۆسته و تهلهگراف خانهیهک و دایره ی گومرگ و قشلهیهکی زۆر زلی لێیه.

که من چوومه کۆی له ئاوی ههمامۆکه وه ئاوێکی زۆر خاوێن له لایه ن قایمقام کهریم بهگ پهواندزی دهست پێ کرا و له زهمانی سالتح زهکی بهگ ساجیق پانزادهوه کیشراوه ته نێو شار و بهسهرد مالاندا بلاو کراوه تهوه. له کهنار شار ههوزێکی زلی چه منهنتۆ بۆ ئاوی

بۆرپیه‌کان کراوده‌ته ئه‌نباره‌وه. رینگایه‌تکی راست بۆ ئۆتۆمبیل دروست کراوه.

له ده‌ریی شار چاوم به‌گه‌لیک ئاش کهوت که به‌ئای حه‌مامۆک ده‌گه‌را و له کاردابوون و له‌و ئاوه‌ش گه‌لیک له‌ باخچه‌کان ئاودیری ده‌کران.

شاری کۆبی له‌پیشدا شووره‌یه‌کی گه‌وره‌ ده‌ره‌ی شاری دابو: ئیسته‌ جگه‌ له‌ بنچینه‌که‌ی نه‌ماوه. بۆ شار چوار ده‌روازه‌ هه‌بووه، یه‌که‌مه‌ین ده‌روازه‌ی «گه‌روه سۆرک» که‌وتبووه قیبه‌له‌ی شار ڕوو به‌که‌رکووک بووه؛ دوهم ده‌روازه‌ی (ئاشان)، که‌ بۆ دۆلی سساقلمو چووه؛ سێیه‌م خۆشناو که‌ بۆ خۆشناو و بتوین چووه؛ چوارهم ده‌روازه‌ی قه‌سابخانه ڕوو به‌سلیمانی بووه.

به‌چاویکی یه‌کیه‌تی لێیان وردینه‌وه به‌ئای ده‌ستور و خوی هه‌ستان و دانیشتن و کرده‌وه‌یان کوردیه‌کی خاوی و دلپاک و گیاندار و زیندوون، به‌لام له‌ به‌دیه‌ختی میله‌ت ئه‌گه‌رچی زۆر حه‌ز له‌ ئازادی و میله‌تپه‌روه‌ری و وه‌ته‌نخواهی ده‌که‌ن، له‌ ته‌ک یه‌که‌دیدا به‌قین و رق و ناقۆلان. ئه‌ویش له‌ غیره‌ت و نه‌کی‌شانه، هه‌رچه‌ند نه‌ده‌بوو وابن و بۆ یه‌که‌بون کورتی و که‌مییه.

به‌رگی پیاوانی کۆبی دوو ته‌رزن، پیاوه‌ گه‌وره‌کانیان هه‌روه‌کو پیاوه‌کانی سابلاغ و سلیمانی که‌وای درێژی سی ئاته‌گ و سه‌له‌ته و عه‌باهه. پیاوه‌ تازه‌په‌یگه‌یشتووه‌کانیان لاوه‌کانیان، که‌ سه‌ر به‌ده‌ستوری موکری پشتینی زل و که‌وا و کورته‌ک و مورداخانی و سه‌ر و شه‌ده‌ی زل و خه‌نجه‌ر به‌پشت و «سۆرانی» به‌ردراوه‌هه‌ن.

به‌رگی ژنیه‌ن له‌ به‌رگی ژنی موکریان نه‌گۆردراوه، ته‌نها ئه‌مه‌ نه‌بی که‌ ژنه‌کانی موکری پشتیتندی زل ده‌به‌ستن و که‌ویی بچووک به‌به‌راوه‌ژووی ژنانه‌ی سلیمانی و په‌واندن به‌ته‌واوی شێوه و ده‌ستوریان موکریه‌ و بلباس.

کۆبی چوار گه‌ره‌که‌: ۱- بایز ئاغا، ۲- قه‌لات، ۳- به‌فر قه‌ندیل، ۴- هه‌واو.

ژماره‌ی نفوسی ئه‌م‌ڕۆ که‌ ۲۸ ی مانگی ئه‌یلوول ۱۹۳۵، ئه‌مه‌یه‌:

قه‌زای کۆبی	کوپ	کچ	هه‌مووی
۲۶۵۹	۲۷۴۵	۵۷۹۷	
۵۷۹۷	۵۴۷۹	۱۱۲۷۶	عه‌شایر

قایمقامی کوئین محمدهد رامز بهگ کوری عهبدوللا سافی بهگ یه عقووبی که رکوکیهه ، له مائی نهو میوان بووم، گهلک بهنهوازش و موحتهرهه و زیرنگ و زبان خوش و کردهوه چاک و بی زهرهه و مهنافعههروهه دیت. له گهل خهلکی کوئین زور هیمن و له سه رهخو و رهوش چاک و بهئیدارهه بهیستهوه. چوار شهوی لی میوان بووم هه رهچهنده له کردهوهی وردبوومهوه عهییتهه و هیا بهدخوویی و ناشایستیتهکم لی نه دیوو.

نه گهرچی له پیش نهودا کوردیکی خهلکی سلیمانی که ناوی عهبدولره حمان زهردهوالله بووه له کوئین وه کیلی قایمقام بووه له حهقی کورداندا زور بهدرهفتاری و ناپهسهندي کردووه و نه زیهتی کورد په رست و وریاکانی داوه، کوردهکانی تووشی چهند موشکیلات کردووه. بهلام محمدهد رامز بهگ له گهل کورد خواههکاندا بهچاکی و بهسه ریهستی ئیداره دهکات کوردهکانی له هه موو چینیک نازاد کردووه.

مزگهوت و تهکیه و خانه قاکانی کوئین

سال

مزگهوتی گهوره که حاجی بهکر ئاغا هه ویزی کردوویهتی. ۱۲۶۰

مزگهوتی حاجی مهلا عومهه - کوری جهرجیس داروغه دروستی کردووه. ۱۲۸۰

مزگهوتی په لک - فهقی جهرجیس.

مزگهوتی خادم - مهلا نهسهده خاد مولهسجاده دروستی کردووه.

مزگهوتی حاجی مهحمود ئاغاز غهفوری.

مزگهوتی جامی.

مزگهوتی مناره.

مزگهوتی بایزئاغا.

مزگهوتی موفتی.

مزگهوتی قه میش.

مزگهوتی ره شه.

مزگهوتی هه تک.

مزگهوتی گه رموک.

مزگهوتی کونه جومعه.

مزگهوتى حاجى مهلا ئەسەد، ئەورەحمان پاشاى بابان دروستى کردووه.
 ئەوانە ئەمىرۆكە ھەموو ئاوەدانن و ئەمانەش ھەموو ويرانن:
 مزگهوتى بىرۆكە.
 مزگهوتى قوشخانە.
 مزگهوتى مهلا عومەر چاوشين.
 مزگهوتى ياسين ئاغا.

تەكپەى ئاوەدان:

تەكپەى شىخ غەفور تالەبانی.
 تەكپەى شىخ كەرىم بەرزنجى.
 تەكپەى عەودەلان.
 تەكپەى ھەسەن ئاغا كۆرى مەحمود ئاغای غەفورى.

ئەمانە ويرانن:

تەكپەى ئېرانی.
 تەكپەى رووتە.
 خانەقاى شىخ نەبى باويلی.

مزگهوتى گەورە

سالى ۱۲۶۰ لەلایەن مهلا بەكر ئاغای كۆرى مەحمود ئاغای كۆرى ھەوتیز ئاغا دروست كراوه. بۆخۆم كە چووم و چاوم پىيىكەوت ھەوشىكى زۆر گەورە و لە نىوہ پاستى ھەوشەكەدا ھەوزىكى ئاو لە شىمالى ھەوش رىزە حوجرەيەكى فەقيتيان و ئەيوانىكى درىژ و لە رۆژئاوايى ھەوشەوہ دەستە حوجرەيەك و ژوورىكى ھەيە و ھەيوانى مزگەوتەكە بەھەوت كەمەرە ھاتۆتەوہ. ھەوشى مزگەوت دوو دەروازەى ھەيە، يەك لە رۆژھەلات، دووہم لە رۆژئاواوہ.

لەسەر دەروازەى رۆژئاواوہ لە بەردىكى مەرمەرى زل نووسراوہ «باني هذا الجامع الشريف ملا أبوبكر بن محمد بن حويز آغا سنة ۱۲۶۰».

لەسەر مېحرابى لای رۆژئاواى ھەيوانى مزگەوت نووسراوہ:

تا گنبد این جامع اعلا شده برپا
 صد نازکند کوی برین قبه‌ی خضرا
 له دواى پیتنج شیعری دیکه‌ی فارسی نهمه‌ی خواره‌وه نووسراوه:
 طابع بشمر مهمل این بیت ویکی فرد
 تاریخ وی نیست برین گنبد مینا

از همت ملا ابو بکر این مسجد ممتاز
 در سال هزار و دوصد و شست شد انشا

له میحرابی دووهم لای رۆژه‌ه‌ل‌اتییه‌وه نووسراوه: «قد عمر هذا المسجد فی سنه ۱۲۶۰
 ابو بکر ابن محمد بن حویز رحمه الله».

له ده‌رواه‌ی رۆژه‌ه‌ل‌اتی مزگه‌وت به‌ده‌روه‌ه خانووتیکی زۆر گه‌وره هه‌یه. سه‌را و
 خانووبه‌ره‌ی حاجی به‌کر ئاغا که له مزگه‌وته‌که‌یه‌وه نه‌مپۆکه‌ه وێرانه و هه‌ر دیوار و
 به‌رده‌کانی ماون، ئه‌و وه‌تاخه‌ی که خۆی تیدا دانیشتووه چاوم پێکه‌وت. ژووره‌وه‌ی هه‌موو
 به‌به‌ردی مه‌پمه‌پری شین دامه‌زراوه و گومبه‌زه به‌رده‌که هه‌موو به‌گول و که‌نده‌کاری
 رازاندراوه‌ته‌وه، له سه‌ر ده‌رگانه‌ی ده‌رگا‌که‌ی له به‌ردیکی زلی هه‌لکه‌ندووه و تائریخی
 ۱۲۵۴ لیداو، به‌لام گه‌لیک دوورودریژ نووسراوه. پتویستم نه‌دیت لیبی بدویم، به‌لام
 به‌راستی ئه‌و بینایه شایانی پیداهه‌ل‌گوتن و جیگه‌ی عیبه‌ره‌ته.

له هه‌وشی ده‌روه‌وه‌ی کۆله‌که به‌ردی مه‌پمه‌پره‌که‌ی هه‌یوانی قه‌سر و ژووریکی قه‌سه‌ره‌که‌ی
 ماوه. به‌دل‌یکی پر خوتن و چاو‌یکی گریان‌ه‌وه ته‌ماشای ژووری لای رۆژئاوای هه‌یوانه‌که‌م
 کرد. ئه‌م شیعره فارسیانه‌م که‌وته به‌رچاو که له سه‌ر به‌ردی ده‌رگانه‌یه‌کی به‌خه‌تی فارسی
 زۆر قه‌شه‌نگ هه‌لکه‌ندراوه و نووسراوه و خوتنده‌مه‌وه:

مبارک باددیاری قه‌سر انور
 که دهر از وی شده پر زینت و فر
 بحر هر مصرع تاریخش اینست
 که صدقی را گرد این قصر

بناه محمد آمین حویز زاده ۱۲۷۳

وا ده‌رده‌که‌ویت، که ئه‌مین ئا‌غای نه‌خته‌ر له دواى بابی ئه‌و قه‌سه‌ره‌ی ئاوه‌دان کردووه.
 به‌لام تا‌قی ئه‌یوانی سه‌رای حاجی به‌کر ئاغا، که به‌مه‌پمه‌پری شین و په‌له‌دار دروست کراوه

ههروهه ها له ههوا ماوه تهوه.

حاجی بهکر ناغا کوری محهمه د ناغا کوری چهوێز ناغا شاعیریکی زۆر گهوره بووه،
تهخهلوسی شیعرێ «قاصد» بووه؛ دیوانیکی زۆر گهورهی فارسی ههیه.

کێوهکانی کۆبی

له رۆژههلاتهوه ههلهکهوتوهوه، له شیمالهوه بهرۆژههلاتی شاردا ڕوو بهشهرقی جنووبی
چپای ههیههسوڵتان درێژهی بهستوهوه له سهر زتی دهپرتهوهوه.

رۆژئاوای شار کێوی «باواجی»یه. راستهواراست له شیمالهوه ڕوو بهرۆژئاوا و رۆژئاوای
جنووبی له گرد و تهپه و شاخ(؟).

له نزیک شارهوه گردی مامۆستا کههرم و گردی کهکۆنه که قهبرستانه و قهلاوی له سهره.

باغ و باخچه

له سههرچاوهی کانی چهمامۆکهوه ڕوو بهجنووبی شهرقی و شهرق دێته خوارێ که بهدۆلی
پهزان نابانگی کردوهوه. ههموو باخ و باخچه و دار و درهخته. نزیک دوو سهعات ریگا
دهکیشیت. ههموو بهئاوی ڕووباری کۆبی ئاو دهدرێن.

داری ههناو و سیو و خوڤ و ههنجیر و بادام و زهیتوون و پهزی تری زۆر چاکی ههنه.

کانی چهمامۆک و کاریزی حاجی ناغا

له شیمالی شارهوه نزیک نیو سهعات دوور کانیهکه لهنیو باغ و باخچهییکی زۆر دێته
دهرێ و بهکهلهکه. له سههرچاوهی کانیهکه بۆی ئاوی تیگیراوه، بۆ شار دهبرێ.

جگه لهو کانیه و کاریزه ڕووباریکی بچووکیش لهنیو باغهکاندا دهچێته خوارێ. باخ و
باخچهی کۆبی پێ ناودهدرێ و ئههالی شار دهیخۆنهوه.

لهبهر ئهو کانی و ئاوه یهک له دواي یهک ههتا دهگاته کهناو شاری کۆبی، نو ئاشی ئاو
بهگێچ دامهزراوه.

ئاوی کاریز له بن شاخیک دهردهکهوێت ڕوو بهجنووبی شهرقی دهچێته خوار له پاشان
بهو ئاوه گهلیک ئهرازی و شینایی ئاو دهدریت و بیستان و شیناوهریکی قورسی لهبهر
کراوه. لهو ئاوه ئیستیفاده گهلیکه. سههرچاوهی ئاوی چهمامۆک له شارهوه تهخمینهن سهه
فووت پتر بهرز دهبیته.

ئاوی کانی چهمامۆک له پێشدا ههموو ئههالی شار بۆ خواردنهوه بهکاریان دهبرد؛

ئەمىرۆكە كەمىتىكى خەللىكى شار لە ئاوى بۆرى ئىستفادە دەكەن و گەرەكىتىكى زلى ھەرۈەكو جاران ھەر ئاوى جۆگە دەخۆنەوہ.

بۆرى ئاۋ لە سالى ۱۹۳۰د كەرىم بەگ پەواندىزى قائىقام بوو دايمەزراند، لە دواييدا سالىح زەكى بەگ ساحتېقراڭ زادە تەواۋى كرد.

لە دەرى شار لە شىمالى رۆژئاوايىسەو ھەزىتىكى زلى لە چىمەنتۆ بۆ ئاوى بۆرى دامەزراندوۋە و لەو ھەوزەوہ بەبۆرى بېچووك بەسەر شاردا بلاۋكراۋەتەوہ.

رېڭا

سالىح زەكى بەگ ساحتېقراڭ زادە، لە رۆژئاۋاى شارەوہ لە جنووب روو بەشىمال رېڭايىتىكى جوانى بۆ ئۆتۆمبىل كېتسا. بەپشت گەرەكى كۆنە قەللا بۆ نىو باخچەكانى بردوۋە كە بىباتە سەرچاۋەى گەرمو؛ بەلام تەواۋى نەكردوۋە. لە دوايى لە كەنار ئەو رېڭايەدا ئەم بەرەو بەر دارى گرانبەھا و كالىبتۆسى لى چەقاندېوو. لە پاش چوونى سالىح زەكى بەگ مەدىرى تەق تەق عەبدولپەحمان زەردەوالە، خەللىكى سلىمانى بوو بەوہكىلى قائىقام. ھەموو دارەكانى وشك كرد و خەللكەكەى ھان دابوو كە شكايەت بىكەن و رېڭاكە تىك بدەن. ئەو رېڭايە ئىستاش ھەر بەناتەواۋى ماوہ.

كوۋچە و كۆلانەكانى كۆيى ھەرچەند تەنگە، بەلام زۆر خوشە و دڭوشايە، ئەگەر تەماشىا بىرى.

مايەى كوژتارى ئاغايانى غەفوورى

لە كۆيى و تىكچوونى بەبە لە كۆيى

عوسمان بەگ كۆرى مەحمود پاشاى بەبە لە كۆيى حاكم بوو، ژنى ئەو چووبوۋە ھەمام، ئاورپەحمان ئاغاي غەفوورى لەسەر رېتى رادەوہستى و بەژنەكە دەلېت: «ئەم شەوہ نۆبەتى جىيى منە». ژنەكە چوۋە لاي عوسمان بەگ پىتى گوت يان تۆ مىترەم بە، يان ئاورپەحمان ئاغاي.

لەسەر ئەوہ عوسمان بەگ ركى ھەستا و ئاغاكەن چوون لە قەللا پەستاوتران. ئەحمەد زەنگەنە چۆلەكەيەكى لە باغەللى ئاۋ و چوۋ بۆ ئاغاكەن سوتىندى خوارد كە ھەتا گىيان لەو بەدەندەدا بېت، ئىوہ توۋشى ھىچ نابن. ئاغاكەن بەوہ لە قەللا دەرکەوتن لە گردى سىوكة ھەمويان كوژتن.

ئەوانە بوونە مایەى تىڭدانی حکومەتى بەبە لە کۆيى و لە ئاڭايانى غەفوورى جگە لە مندالى بچووک کە سىڭيان لى دەرنەچوو. ئەوانەى پزگاربوون، ھەلاتن پەنایان برده لای مىرى پەواندز مىر محەمەد بەگى گەورە کە ئەو دەمە لە ھەولیر بوو. ھانیان دا کە بچیتە سەر کۆيى و بىگریت. مایەى مەزبەتەى کۆيەکان بۆ بردنى مىر بۆ کۆيى ئەوان بوون. تەئریخی مەوتى کچی حاجى بەکر ئاڭا ژنى حاجى مەلا عەبدوللا. کەلامى حاجى مەلا عەبدوللا.

ھەست تارىخ مەوت این دلدار

بى کەم و بىش قەول یا غەفار

۱۲۸۱

بەيازىكى قەدىم

لە بەيازىكى قەدىمى حاجى ئەمین ئاڭاى ھەوتىزى زادەى کۆيى وەرگىراوہ:

سال (کۆچى)

۱۱۱۰. شکانى سلیمان پاشاى بابان.....

۱۱۲۷ شکانى بەکر بەگى بابان (بەکرەسوور).....

۱۱۴۶ تالانى بانە بەدەستى ھەسەن بەگى بابان.....

۱۱۶۴ ھەلاتنى ھەسەن عەلى خان لە مەريوان.....

۱۱۶۴ کوشتنى ھەسەن عەلى خان لە مەريوان.....

۱۱۶۴ کوشتنى محەمەد خان.....

۱۱۶۴ کوشتنى عوسمان پاشاى بابان.....

۱۱۷۱ کوشتنى سەلىم پاشاى بابان.....

۱۱۷۲ کوشتنى سەعید بەگ براى سەلىم پاشا.....

۱۱۷۸ کوشتنى سلیمان پاشاى بابان.....

۱۱۷۶ سوتانى قەسەبەى بانە.....

۱۱۷۲ ھاتنى شىخ عەلى خان زەندى موکرى.....

۱۱۸۸ شکانى محەمەد پاشاى بابان و عەلى مورادخان.....

- هاتنی نه سرو لّای میرزا..... ۱۱۵۸
- مردنی نه حمده پاشای بابان..... ۱۱۹۲
- کوشتنی محمه پاشا و عومهر پاشای والی به غدا..... ۱۱۹۴
- به ندر کردن و گرفتاری نه حمده پاشای بابان به ده ست محمه پاشای بابان..... ۱۱۸۷
- هاتنی سلیمان پاشای وه زیر بۆ مه حمود پاشای بابان..... ۱۱۹۶
- کوشتنی مه حمود پاشای بابان..... ۱۱۹۷
- کوشتنی عه باسی قولی خان به ده ستی عوسمان پاشا کوری مه حمود پاشای بابان..... ۱۱۹۸
- مردنی خالید پاشای بابان له مووسل..... ۱۱۵۶
- شکانی عدلی موراد خانی زهند..... ۱۱۸۵
- هاتنی ته قیّ خانی زهند بۆ کۆیی..... ۱۱۸۱
- چوونی سلیمان پاشای والی به غدا بۆ سهر ته میوور پاشای مللی..... ۱۲۰۵
- کوشتنی محمه خان..... ۱۲۱۱
- له سهر ته خت دانیشتنی عه بدولر همان پاشای بابان..... ۱۲۰۴

همه ئاغای به نایوانگی کۆیی

سالی ۱۲۷۲ له ده ربه ند حاکم بوو. له دواي ئه وه مایه وه، هه تا کیشه یان به سه ره ات. شه ره که ی له گه له هه یته کاندای سالی ۱۲۷۷ بوو که له شکری هه یته ی به به که و تنه سه ری و برینداریان کرد. ئیسماعیل ئاغای برای حه مه ئاغا و ئیسماعیل ئاغای هه یته باشی کوژران. حه مه ئاغا پازده سال له به غدا حه پس بوو، له پێشدا به ئیعدام حوکم درا، له پاشان کرا به موئه به د، له دوا ییدا پازده سال.

له وه شه ره دا ره سوول ئاغا و مه عروف ئاغای حاکمی ده ربه ند گیران. بیست و پینج سال له به ندا مانه وه. هه ره که ی پینج سال مانه وه، به لام حه مه ئاغا پازده سال ماوه. له دواي ئه وه، که له به ند رزگار بوو، سالی ۱۳۰۷ له (؟) قایقام بوو.

له هه ربی رووسدا، به غدا و به سه ره که و تبه وه ده ست ئینگلیز. حکومه تی تورک زۆریان له حه مه ئاغا کرد که به چیه کۆمه گی تورکان و به چیه سه ر رووس و به چیه ره واندز. چون له نه تیجه ی شه ردا له بری چاکه ی حه مه ئاغا تورک ناردیان له کۆیی ته هیر ئاغای کوری

حاجی مستهفا ئاغا له «شیوان شوک» سدیق بهگ کوژتی و ئه‌نباری همه ئاغاشی تالان کرد.

مانگی کانوونی دووهم همه ئاغا له سالی ۱۹۱۸ و هه‌تا ۱۹۲۰ حاکمی کویتی بوو. مه‌لا هه‌وێز ئاغای برازای بۆه مدیری ناحیه‌ی ته‌ق ته‌ق هه‌تا سالی ۱۹۲۰. همه ئاغا له سالی ۱۹۲۰ دا مرد (۱۳۳۸هـ).

مردووه‌کانی ئاغایانی غه‌فووری له «من» (قه‌برستانی خۆیان)، که له دامینی قه‌لا له سه‌ر گرێکه‌ ناژراون. قه‌بری همه ئاغاش له‌وێه.

مه‌لا مستهفا عاسی

سه‌ره‌وردی خۆی، که له خواره‌وه له خۆیم پرسیه‌وه، نووسیمه‌وه:

له سالی ۱۳۱۵ هه‌جری له دیتی «ته‌لان» له ناحیه‌ی سو‌رداش له دایک بووه. له لای حاجی مه‌لا ره‌سه‌وولی باوکی له پاشان له «سه‌رگه‌لوو» له لای حاجی مه‌لا نه‌حمه‌د سه‌رگه‌لووی خۆیندووه. له سلیمانی له مرگه‌وتی حاجی نه‌حان خۆیندووێه‌تی. له دوا‌ی نه‌وه ده‌ستی له خۆیندن هه‌لگرت، چوه دیتی ته‌لان که نیشتمان و زیدی بوو، به‌مه‌لایه‌تی ئاوایی دانیش‌ت و خه‌ریکی مه‌لایه‌تی بوو. له پاشان چوه «سارته‌که»ی ناحیه‌ی خه‌زران بوو به‌مه‌لا چوه کویتی له‌گه‌ل کاسبی و بازرگانی خه‌ریک بووه، له پاشان چۆته بانه گولان بوو به‌مه‌لا له‌وێه له شیواشو‌ک مه‌لایه‌تی کردووه له‌وێ چوه‌ته‌وه کویتی بۆته کاسب، دوکانی دانا و ئیسته‌ خه‌ریکی کاسبیه‌ که چاوم پیتی که‌وت.

ئه‌مه غه‌زه‌لێکی نیشتمانیه‌تی که ده‌لێت:

به‌سیه‌تی ئه‌ی قه‌ومی کوردان با وه‌ته‌ن نه‌به‌رتیه‌وه
ناگری ئاساری میللەت چاک وه‌یه نه‌کوژتیه‌وه
بۆ خه‌زینە‌ی عیلم و عیرفان جه‌هله‌ ریگای گرتوه
ده‌رکی دیوانی سیناعه‌ت بۆ له‌ کورد نه‌که‌رتیه‌وه؟
روحي دونیا خاکی ئیتمه‌ باعسی ژینی هه‌موو
چاکه‌ ماده‌دی عیلم و عیرفان با له‌ویش بکه‌رتیه‌وه
خۆله‌میشی خاکی ئیتمه‌ بۆته ئکسیری زه‌مین
حه‌یفه‌ با ئه‌و مه‌عه‌ده‌نانه قه‌ت له‌ کورد نه‌شریتیه‌وه

با چوغه‌ی شمشیری غیرهت و ا به‌دهستی ئیمه‌وه
 سه‌د ئه‌مان ئه‌ی قه‌وم و میلله‌ت با له ده‌ست نه‌کرښته‌وه
 خاکی ئیمه‌ ئه‌ی ره‌فیعان دار و به‌ردی جه‌وه‌ره
 جیتی ژبانه‌ وه‌ک به‌هه‌شته‌ با به‌که‌س نه‌درښته‌وه
 هه‌ر دوعا گوته‌انه «عاصی» بۆ وه‌ته‌ن وه‌ک جان فیدا
 شیعرى خوشتان بۆ ده‌نووستی لاوه‌کان ده‌کرښته‌وه

عاسی شیعرى عیش‌قبا‌زی و وه‌ته‌نی زۆره. دیوانیکی باشی هه‌یه به‌ده‌ستی خو‌ی
 نووسیوه‌ته‌وه که من لایم وه‌رگرت ئه‌م چه‌ند شیعره‌م له‌به‌ر نووسیوه.

شاری کۆبه

فه‌خری مولکی کورد و رومه‌ تاجی سه‌رشانه‌ کۆ
 بۆ شکه‌ ئیسمرۆ نمونه‌ی جه‌نه‌تی عه‌دنا‌نه‌ کۆ
 بای نه‌سیمی سو‌یح و چه‌ه‌چه‌هه‌ی بولبول که‌وی
 دل ده‌بیته‌ شاهیدی ئه‌و عه‌ینی هه‌ر رزوانه‌ کۆ
 کپوه‌کانی ده‌وری شاری وه‌ک به‌هه‌شت رازانه‌وه
 تی بگه‌ ئه‌و نامه‌قامی وه‌ک جه‌به‌ل لوبانه‌ کۆ
 چونکه‌ سایه‌ی سو‌یح کتوی هه‌یه‌ت سو‌لتانی هه‌یه
 بۆ ئیواران مه‌قامی شه‌وکه‌تی شاهانه‌ کۆ
 جه‌نه‌تیکه‌ هاته‌ دنیا (؟) گه‌ری لای بکه‌ی
 ساحیبی قه‌سر و قسووره‌ و حور و هه‌م غیلما‌نه‌ کۆ
 به‌م سه‌راپه‌رده‌ و عرووسی و دیوه‌خانه‌ی شیره‌کان
 سو‌پند ئه‌خو‌ی خو‌یایی ته‌ختی ده‌وله‌تی یونانه‌ کۆ
 چونکه‌ هه‌م ناوی جه‌نابی فه‌خری عاله‌م لیتره‌یه
 مه‌رکه‌زی زانین و عیرفان و هه‌موو ده‌رمانه‌ کۆ
 بۆ سه‌خواه‌ت حاته‌می ته‌ی بۆته‌ شاگردی ئه‌وی
 بۆ شه‌جاعه‌ت دیا‌ره «عاصی» جیگه‌یی شیرانه‌ کۆ

**چوونه ههولێرم و مهتبهعه دامهزراندنم و جهريدهی
پووناکی دهرفهستم له ههولێر (*)**

(*) ئەم بابەتە لە لایەن د. کوردستان موکریانی نامادە کراوە و لە ۱۷-۲۹ی گۆفاری ههولێر لە
ڕێکەوتی زستانی ۱۴۰۰دا بەناو نیشانی: (چۆنیەتی دامەزراندنی چاپخانهی کوردستان لە ههولێر)
بلاو کراوەتەوه.

پیشه کیه کی کورت

وهه بێ دامه زانندی چاپخانه ی کوردستان (۱۹۳۵/۱۰/۸) له ههولێردا که نهوسا بهههشتی مامم نیوی «زاری کرمافجی» لینابوو کاریکی وانا سانا بووبیت. ههروهکو له بیرهوه ریهه کانی بهردهستدا دیاره، داماو (حوسین حوزنی) ی موکریان ی له نیو نه م بیرهوه ریهه اندا زۆر لایه نی کۆمه لایه تی، رامیاری، میژوویی، رۆشنبیری و... سهرده می خۆی که بهندیواری راسته وخۆی بهجقانی کورد و بهچاره نووسیه ی ههیه خستۆته روو. ههروا رۆلێ راسته وخۆ و تیانی کارگێرانی دهست رۆیشتهوی کوردی ههفتا سالتیک له مه وهه و هه لۆتستیان بهرام بهر به رۆشنبیری کوردی له ناوچه ی سۆراندا - که نهوسا ئالا که ی به دهست حوزنی موکریانیه وه بووه - راستگۆیانه، بابه تانه و زانایانه بهرجهسته کردووه.

نه گهر له دنیا دا نووسینه وه ی بیره وه ری و بلاو کورده وه ی بیته نامازی بهیه که وه گه یانندی نه وه ی یه که له دوا ی یه کدا، نه وای بۆ ئیمه ی کورد، هیتز گه لیک له وه پتیستتر و به نرختره؛ چونکه زۆر جار رووداوانی کۆمه لایه تی و میژوویی و... له لامان دووپات ده بیته وه. دوباره بوونه وه شی هه ره له لایه ن نه و که سانه وه رووده ات، که ناگاداری رابردوومان نین و میژوومان ناخۆتینه وه.

نه گهر چی ماوه یه که نه م بیره وه ریهه ی مامم ناماده ی چاپ کردووه، به لام نه مده ویست به م جوړه ی بهردهست بلاویان بکه مه وه؛ چونکه هه ندیک رووداو و کهس هه ن، پتیستیان به روونکردنه وه ههیه و نه مهش له ده ره وه ی ولاتدا بۆم نه ده کرا. نه و ماوه کورته ی که بۆ ولات گه راومه ته وه و پپ کاریم و په له کردنی گوڤاری ههولێر بۆ بلاو کورده وه ی، بوونه هۆی خستنه بهردهستی ئیه ی هیتزا به بێ په راویز.

ناماده کردنی: د. کوردستان موکریان ی

له رواندزدا گوشه ی ته نه ییم گرتبوو، له مالی خۆم دانیشته بووم. له گه ل ته ماشا کردنی کتیب و ته لیلیفات خه ریک بووم. دهستی بیته ما ییم له سه ره دلێ قه ناعه ت و سه بات دانابوو، چاوم له ده رگای خودا بریبوو؛ چونکه سالتی پیتشر له حوزه یرانه وه هه تا کانوون له سلیمانی خه ریکی لاهردنی توه مه ت و به لا و دامه زانندی مه ته به عه ی به له دیه و ده ره یتانی رۆژنامه ی «ژیان» ی کوردی بووم. رووت [و] په ریشان گه را بوومه وه رواندز و زستانی ساردم به نا ه و ناله وه رابوارد. هه ناسه سارد و بێ ده سه لات که و ته بوومه وه. چاوه نواری

دهردی بچ سامانیکی دیکهم دهکرد که دهستی نه یاران هه موو ده می خه ربکی به لا بو سازکردنم بوو.

زستان به هه جوریک بوو چوو، به هار پهیدا بوو. گه وره کانی کورسی په رستی میلیله تفرۆش، به هوئی هاندانی یاسین هاشمی رهئیس وزه رای عیراق و رهشید عالی بهگ گهیلانی و وهزیری داخلیهی عیراق هاتبوونه کوردستان که میلیلهت بخه له تینن (وهکو درێژه به سه رهپوردیان درا) داوی خوین داناهه، ته نهها منیان پی نهگیرا و گه پانه وه هه ولیر. چونکو من زۆ چاک شاره زای یاسین هاشمی و رهشید عالی بووم، که چهنده ناحه زی میلیله تی کورد بوون و چهند له قهیلان له ئیشوکاری کوردایه تی دابوو و بو ژیرکه وتنی میلیله تی کورد له چی ته قه لایه کدا بوون. له بهر نه وه هیچ با وه پم بهو گه وره کوردانه نه هینا و که نارگیر مامه وه هه روه کولیتی دوام.

ئه حمده بهگ کورپی ته و فیک بهگ کوردی سلیمانی، که به لاویتیکی میلیله ته په رست، کورد و نیشتمانخواهیکی غیره قه ندی نواندبوو، له کورد په رستیدا زۆر به رز نیشاندرابوو. یه کییک له نمونه ی میلیله ته په رستی و نیشتمانخواهی و به رزکردنی زانین و فیربونی کوردایه تی نه مه بوو که له سلیمانییه وه گه پامه وه پواندز، وهکو گوتمان دهست له سه ر دهست و کیسه به تال و په ریشان زستانم به زستانیکی سهخت له سه ر ده پۆیی. دهسته نگی و نه بوونی گه یشتبوه پایه کی وا، ناو اته خوازی مه رگی کرد بووم. پۆژیک له ویرانه زاری خانوه کاوله که مدا نه خویش و پرده رد و خه م له سه ر پاخه ری بیماری که وتووم و سه رینی ده رد و که ده رم ناوه ته ژیر سه رم، لیفه ی عیب و عاریو شم له پیش چاوی نه یاران به سه ر خو مدا داداوه، له ژیر باری نه بوونی و په ریشانیدا ده نا لم و دوو که لی هه ناسه م چوه ته ناسمان. له مالمدا جگه له دوو که لی ناخودا خ دوو که لیک بلند نابیت و له چزه ی جه رگی برژاوم بو چروو کییک ده رنا که وی. له پرێکدا شو رته یه کی عیراقی ها ته پیش ده رگا که و خوازتمیه ده ره وه. گوتم نه خویشم و که وتووم، ناتوانم بجو لیمه وه، با بیته ژوور بزانه چی ده ویت.

به تکا و خواهشت و پارانه وه ی خزمه تکاره که م شو رته ها ته ژوور، چاوی پیتمکه وت نه خویشم زۆر دلگیر بوو. داماو راوه ستا و وردبوه، که بهو زستانه چروسکه ی ناگر نییه ژووریتیکی سر و سارد و تاریک، له ژیر لیفه دا که وتووم، له په نگ و رووم تیگه یشته و با وه پری هینا که نه خویشم.

ئه وجا لیم پرسى: خیربیته و چی ده فهرموویت؟ گوتی: مه ئمووری مه رکه زی شو رته ی پواندز تو ی و یستوه و ده بیته بچیت و بیبینیت. گوتم: باشه با بیمه وه سه ره خو م، دیمه

لای. کابرا به شهر می‌کوه لیتی بزوت و راوه‌ستا، زانیم ده‌بیت هر بچم، به‌لام بی هیژم و توانای بزوتنه‌وهم نییه، چۆکم ده‌له‌رزیت و سهرم گرانه ناچار ده‌ستیان گرتم و هه‌ستامه سه‌رخۆم و به‌رگم پۆشی و گۆچانی‌کم به‌ده‌سته‌وه گرت و له‌سه‌رخۆ و هیتواش چوومه سه‌راو. پۆلیس له‌پشته‌وه‌مه چاوه‌دیریم ده‌کات.

به‌ده‌له‌کوته ده‌پۆم و که‌وتوومه نه‌ندیشه‌وه: ده‌بیت گونا‌هم چی بیت؟ به‌م نه‌خۆشی و ناسازی‌یه چی‌یان لیم ده‌ویت؟ ده‌بیت به‌ئه‌زه‌یه‌ت و ئازاردانم چ گه‌وره‌یه‌ک به‌رز بکه‌ن؟ یان معاشی کام گه‌وره‌م پتی زیاد ده‌که‌ن وه‌یان کتی سه‌رده‌خه‌ن؟ به‌م [لیک] دانه‌ویه ده‌پۆم، هه‌تا گه‌یمه سه‌را. نزیک چهند جارتیک بۆی دانیشتم، ئه‌وجا توانیومه بگه‌می. چوومه لای مه‌ئمووری مه‌رکه‌زی شورت، دانیشتم. که‌میک هاته‌وه سه‌ره‌خۆ، هه‌ناسه‌یه‌کم هاته‌وه‌به‌ر. ئه‌وجا مه‌ئمووری مه‌رکه‌ز نه‌مریکی وه‌زاره‌تی داخلییه‌ی نیشاندام، که‌ ده‌لێت:

«ببنا له‌سه‌ر ته‌حریری په‌سمی ئه‌حمه‌د به‌گ ته‌وفیق به‌گ موته‌سه‌رپی لیوای سلیمانی. حوسین حوزنی، که‌ له‌ سلیمانی خه‌ریکی نه‌شری پۆژنامه‌ی ژیان بو، شیعر و غه‌زلیاتی ئه‌حمه‌د به‌گ کۆری فه‌تاح به‌گ ساحیب‌قران زاده‌ی کۆکردۆته‌وه و کردوویه‌ته دیوان و کتیب و له‌گه‌ل خۆی بردوویه‌ته‌وه رواندز که‌ نه‌شری بکات. لیتی وه‌رده‌گرن و بۆ ئه‌م وه‌زاره‌ته (وه‌زاره‌تی داخلیه‌ی) ده‌نێرن؛ چونکه‌ ئه‌و دیوانه موخالیفی قانونی عیراقیه و نابیت نه‌شر بکری‌ت. له‌ هه‌ر جی‌گایه‌ک به‌ده‌ست هه‌ر که‌سیکه‌وه بدیت‌ری‌ت موساده‌ره ده‌کری‌ت».

به‌م جۆره نه‌مریکی دوورود‌ریژ نووسراوه و منیان پتی ته‌نگه‌تاو کرد. گوتم: ئه‌مه راست نییه و نه‌بووه؛ هه‌تا سویندیان دام و سه‌نه‌دیان لی ئه‌ستاندم که‌ چتی وانه‌بووه و نابیت گه‌لیک ئه‌زه‌یه‌ت و ئازاردام. ئه‌گه‌رچی له‌ سلیمانی ئه‌و دیوانه نزیک شازده نوسخه‌ی خه‌تی و ده‌ست‌نوسم چاوپێکه‌وت، هیچ په‌رسیاریان لی نه‌کرا ته‌نها من نه‌بیت.

که‌ له‌ سلیمانی بووم، هه‌میشه هاتوچوونی ئه‌حمه‌د به‌گم ده‌کرد و زۆرم خۆش ده‌ویست و پیتی سه‌ربه‌رزبووم که‌ کوردیکی وا میتشک روون و گه‌وره له‌ سلیمانی موته‌سه‌رپه‌. به‌لام که‌ لیتی وردبوومه‌وه که‌وتمه نه‌ندیشه‌وه و هه‌روه‌کو له‌ کتیبی «بۆچی چوومه سلیمانی» به‌د‌ریژی لیتی دواوم، دووباره‌کردنه‌وه‌ی لی‌ره‌دا به‌پتو‌یستم نه‌زانی. به‌لام که‌ ئه‌مه‌که‌ی وه‌زاره‌تی داخلیه‌م چاوپێکه‌وت له‌ دايره‌ی شورت، که‌ گه‌رامه‌وه قاقه‌زکی دوورود‌ریژم بۆ ئه‌حمه‌د به‌گ نووسی و ئه‌م دوو که‌لیمه‌یه‌ی تیدا نووسرا بوو دووباره‌ی ده‌که‌مه‌وه، که‌ گوتبووم:

«من وه‌کو بولیوله‌کم به‌سه‌ره‌ات که‌ له‌ سه‌ره‌تای به‌هاره‌وه هه‌تا نزیک زستان له‌م چله‌

و چله‌دا به‌ئاواز خوانیو به‌گول هه‌لگرتندا به‌سه‌ری برد. که به‌فر داروده‌ون و کیتو و دهشتی پر کرد، بولبول له برسان گیتربوو، به‌بیری هاته‌وه که له هاویندا می‌روستانتیک له ژیر نه‌م داره‌دا کوشه‌وه‌ی ده‌کرد؛ په‌نای بۆ به‌م به‌لکم دانه‌یه‌کم بداتی له مهرگ رزگارم بکات. که چوو ده‌ ژیر داره‌که بانگی له دراوسێیه پر کوشه‌وه‌که‌ی کرد. می‌روو ده‌رکه‌وت، بولبول سکا‌لای دلی خۆی خسته پیتش. می‌روو به‌سه‌رزه‌نشته‌وه ده‌نکه گه‌نمیکه دایه و گوتی: نه‌گه‌ر وه‌کو من رۆژتیکه دانه‌یه‌کت پتیکه‌وه‌نا بایه»، نه‌م‌رۆ ده‌ستی نه‌بوونیت بۆ من درتێز نه‌ده‌کرد بولبول به‌دلشکاوی و هه‌ناسه ساردیی‌وه فری و چوو سه‌رچله‌که، باشوویه‌ک هاتوو تیی رۆهات و خواردی. منیش وام به‌سه‌ر هات؛ به‌ناه و ناله‌وه ده‌ژيام و خۆم دلخۆشی خۆم ده‌داوه و به‌نومید رآمده‌بوارد. که شورته‌یه‌کی وه‌کو باشوو تیتیم رۆهات. به‌و جۆره دلشکاو و بریندار ببووم».

که بیستم نه‌حمه‌د به‌گ بوو به‌موت‌سه‌رپی هه‌ولیر و ده‌ستی به‌فه‌رمانروایی کرد له لیوادا. هه‌ر که‌س به‌نوسین و ته‌له‌گراف به‌خیر هاتنیان ده‌کرد و چوونه پیتشوازی بۆ به‌خیر هاتنکردنی. من وه‌کو که‌سیک نه‌ناس و نه‌شاره‌زا بێ، بیده‌نگی و گوشه‌گیریم کرده پیشه.

چه‌ندی‌ک به‌سه‌رچوو خۆم له مال‌ په‌ستاوت و ده‌رنه‌چووم. قایقامی رواندز دوو سێ جار پیتی گوتم، که نه‌حمه‌د به‌گ هاتوو؛ خۆم ناشی کرد، هه‌تا رۆژتیک هاته رواندز له مالی قایقام مورا‌د به‌گ میتوان بوو. نارديه دووم. که چووم زه‌ینه‌لعاب‌دین ناو مه‌نسووییکی سه‌ید ته‌ها له لای بوو، دانیشتبوون. موته‌سه‌ریف گوتی: ئیتسه باسی ئیتوهم ده‌کرد، نه‌مه چه‌ند مانگه هاتوو مه‌ لیواکه‌تان هیچ ئیتوهم نه‌دیوه. گوتم: من ئیتسته‌ش هه‌ر نه‌خۆشی سلیمانیم چاک نه‌بوومه‌وه که بتوانم ئاوا ته‌ندی خۆمستان پیتشکه‌ش بکه‌م، له‌به‌ر نه‌وه بمه‌خشن.

تومه‌ز له پیتش چوو‌ندا گفتوگۆ کرابوو. مهرج به‌سترا‌بوو که ده‌بیت رۆژنامه‌یه‌ک ده‌رخه‌م و زه‌ینه‌لعاب‌دین نه‌فه‌ندی کوری خاکی نه‌فه‌ندی بیتته‌ مودیر مه‌سئوولم گوتم: نه‌مه‌ش وه‌کو چوینه سلیمانیم، به‌وه... نه‌دا. زۆریان لێ کردم؛ نه‌منیکی سته‌مه‌زده‌ی گیتری ده‌ستی ئیستیب‌داد، هیچ هێزی چه‌پۆلکه‌یه‌کی دیکه‌م نییه، ئازار و نه‌زه‌یتیکه له سلیمانی به‌سه‌رم هات و په‌ریشانی و نه‌بوونیکه تووشم بوو، بۆ گۆره‌وشارم به‌سه. نه‌حمه‌د به‌گ به‌زۆر و خواهیشت له‌گه‌ل خۆی برده‌میه هه‌ولیر. له‌گه‌ل زه‌ینه‌لعاب‌دین نه‌فه‌ندی چه‌ند رۆژتیک مایه‌وه.

رۆژی دووشه‌مه ۲۵ی مایسی ۱۹۳۵ (۲۱ی سه‌فه‌ری ۱۳۵۳) عه‌ریزه و ئیستیدعامان پێکه‌وه ساز کرد، بۆ ئیمتیازی رۆژنامه‌یه‌کی هه‌فته‌ی دووجار به‌ناوی «سۆران» خوازی دامانه‌ موته‌سه‌ریف. ئه‌وراق که‌وته موغامه‌له‌وه، به‌لام یاری و گه‌مه‌یه‌کم له‌ ئیشه‌که‌دا ده‌هاته پێش چاو، بۆم ئاشکرا نه‌ده‌کراو مه‌به‌س چی بوو تی نه‌ده‌گه‌یشتم. ئه‌وراق خوازتنی ئیمتیازی رۆژنامه‌که هاتبووه پایان، سێ چوار مه‌ئموورانی هه‌ولێر که خه‌ڵکی سلێمانی و مه‌نسووبی موته‌سه‌ریف بوون، به‌وه‌ره‌قه ئاگاداریان کردم که زه‌ینه‌لعابدين نه‌بیته موذیری ئهم رۆژنامه‌یه باشه. مه‌به‌س؟ نازانم. بۆچی له‌وه‌پێش نه‌حمه‌د به‌گ به‌زۆر کردمیه هاهه‌لی و ئیسته چی رووی داوه؟ نازانم. به‌لێ هه‌رچه‌نده مه‌به‌س و ئامانجی موته‌سه‌ریف و مه‌ئمووره‌کانم لێ ئاشکرا نه‌بوو، به‌لام هێنده تێگه‌یشتم که ئه‌و کاره سه‌رناگریت.

ئه‌گه‌رچی یه‌ک دوو مانگ بێ هه‌وده له‌ هه‌ولێر تووشی مه‌سه‌رف و ئه‌زبه‌ت بووم، له‌ رواندز عایله‌م به‌ په‌ره‌شانی به‌جیه‌هێشتبوو. رۆژێک له‌ دايره‌ چوومه لای موته‌سه‌ریف که مه‌به‌س له‌ هاتنم و نه‌گه‌یشتنه ئاره‌زووم ده‌بێت مایه‌ی چتیکێ قانونی بیت، وه‌ یان سه‌عه‌ده‌ت مه‌تابتان له‌وه په‌شیمان بوونه‌وه. فه‌رموویان که به‌دڵ چه‌ز ده‌که‌م و وه‌زاره‌تی داخه‌یه‌ش ده‌یه‌ویت ئیمتیا‌زتان بداتی، به‌لام شرووتی قانونی له‌ ئێوه‌دا کافی نییه. گوتم چۆن؟ گوتی: دامه‌زراندنی مه‌تبه‌عه ده‌بێت خاوه‌نه‌که‌ی له‌ مه‌دارسی عایله مه‌ئز وون بیت. ناچار گه‌رامه‌وه تیکۆشام قانونی مه‌تابع که له‌ ده‌وری عوسمانیه‌وه مابوو له‌ عیراقداهه‌کار ده‌برا، په‌یدام کرد و برده‌م لای که نووسراوه بۆ ئه‌و که‌سه ده‌یه‌ویت مه‌تبه‌عه‌یه‌ک له‌ جیگایه‌ک دامه‌زرینیت، پێویسته به‌یانی دامه‌زراندن و ناوی مه‌تبه‌عه‌که بداته مه‌ئمووری ئیداره‌ی مه‌رکه‌زی ئه‌و جیگایه؛ له‌وه پتر چیدیکه نه‌بوو.

ئه‌وجا گوتی: ئێوه له‌ گه‌ڵ زه‌ینه‌لعابدين پێکهاتوون. گوتم: به‌لێ، ئێوه منتان له‌ گه‌ڵ رێکخست. به‌لام ئه‌حمه‌د خواجه ئه‌فه‌ندی و حیکمه‌ت ئه‌مین پێیان گوتم وا به‌چاک ده‌زانین که زه‌ینه‌لعابدين نه‌که‌ی به‌هاوه‌لی خۆت. منیش قسه‌که‌انی ئه‌وانم به‌هی ئێوه زانی، ده‌مه‌ویست عه‌رزتان بکه‌م. گوتی: منیش به‌باشی نازانم. بۆچی؟ بێ ئه‌سباب مایه‌وه.

له‌ دوا‌ی گه‌لیک گه‌فتوگۆ له‌ دايره‌ ده‌رکه‌وتم. گوتم که به‌گه‌ریمه‌وه رواندز ده‌ست له‌م کیشه و سه‌رئیشه به‌رده‌م. که‌وتمه ئه‌ندیشه‌ی خه‌یاڵه‌وه؛ یه‌ک دوو رۆژ وه‌ک گێژ مامه‌وه؛ ده‌سوورامه‌وه. یه‌کیک له‌ بنه‌ماله به‌ناوبانگه‌کانی هه‌ولێر، لاویکی تازه پێکه‌یشتووی له‌ حقووق مه‌ئز وون ته‌قه‌لای دابوو ئیمتیازی رۆژنامه‌یه‌ک وه‌رگریت مابۆوه. هاته لام پیتی

گوتم: نه گهر له گهل من ړټككه ویت، ده به مودیری مه سئوولی ئیوه. به مهرجی نه وه پټكهاتین كه نه وه تنها هه ناوی مودیری مه سئوولی له سهر بیت، ټيكل به هیچ نیشوکاریکی موجه له و مه تبه عه نه بیت. له سهر نه و په یمانه چوومه لای موته سهریف و په سندی کرد، به مهرجی نه وه كه مه تبه عه كهی رواندز بیتنه هه ولیر. منیش نه له دل به زمان قبولم کرد.

سهرتای حوزهیرانی ۱۹۳۵ عه رز و حالی ئیمتیازی موجه لهی «رووناکی» م دا. پوژی ۱۸ی حوزهیران په قه م ۱۵۴۱ ته ئکیدى موته سهریفی هه ولیر بو وه زاره تی داخلیه له خسوس موجه لهی «رووناکی» یه وه درا به وه زاره ت. وه ختیک ناوی مه تبه عه هینان بو هه ولیر کرا، وایانزانی كه له بیرم چوته وه. زوړباش و بنجوناوان دوامینی مه به سیان كه وتم كه له سلیمانیش نه و ته کلیفم به توند لی کرابوو. نه مه داویك بوو له وه پیش داندرابووه، ده وېسترا نه و مه تبه عه له رواندز هه لقه ندریت، به لام زوړ به نهرمی و له سهرخوبی؛ من ناچار بكن به ناره زووی خوم بیگوئز مه وه. له وه زوړ چاك ناگادار بسوم. له سهر نه وه په یمانی دا كه به هه موو هتیزیه وه یارمه تی خوم و مه تبه عه و موجه له كم بدات.

له سهر نه و په یمانه من و شیت مسته فای موحامی خه لكی هه ولیر ړټككه وتین به مهرجی نه مه نه و تنها مودیری مه سئوول بیت و ټيكل به هیچ نیشوکاریکی موجه له و مه تبه عه نه بیت و له واریدات نه وهی له مه سهره فی موریتب و قاقه ز و پتویستی به مه تبه عه بمینیتنه وه بو خوم بیت. سهرنوسهر و مودیری ئیداره خوم بم. هه موو نیشوکاری مه تبه عه له سهر خوم بیت. به و جوړه، كه پټكهاتین عه ریزیه كمان پټكه وه دا به ناوی «رووناکی» موجه له یه کی هه فته یی نه ده بی - ئیجتماعی - تاریخی كوردی له هه ولیر ده رخنه ی و مودیری مه سئوول موحامی شیت مسته فا بیت و مودیری ئیداره و سهرنوسهر حوسین حوزنی موکربانی. ئیستیدعا به موته سهریف درا. زوړی پتینه چوو ئیمتیا زمان له وه زاره تی داخلیه وه بو هات. نوسخه ی یه كه م و دووه می موجه لهی (رووناکی) م له مووسل له مه تبه عه ی «موصل الحدیث» چاپ کرد و هینامه وه هه ولیر، بلاوم كرده وه و چند نوسخه یه كم له مه تبه عه ی زاری كرمانجی رواندز چاپ کرد. موته سهریف نه حمده به گ كه ئیمتیا زم بو هات پتی گوتم: مه تبه عه ی رواندز بیتنه هه ولیر. پیم گوت كه مه سهره ف و پاره ی گهر كه؛ با كه میك نیشتراكی موجه له كم ده سته كه ویت، پتویستی مه تبه عه ی رواندز چی بیت پټیكی دټیم؛ جیگایه ك له هه ولیر به كړی ده گرم، نه و جا ده چم مه تبه عه كم دټیمه هه ولیر.

هیشتا هیچ یارمه تیم نه کرابوو. دوو نوسخه ش له موجه له كم بلاو كرده ووه، پاره ی

مهسرهفم له يه کيک له بازرگانه کانی ههولير که بهناوبانگن نهسهده جهلهبی کوری حاجی مهلا شهریف دهباغ کوری حاجی قادر ده دینارم لی قهزرکردبوو، دابووم. لهودهمهدها موتهسهریف نهحمده بهگ بو تورکیا دهچوه سیاحت. رۆژی پینج شهمه ۲۲ی ئاغستوسی ۱۹۳۵ (۲۲ی جهمادی یهکهه) شهوی پیکهوه بووین. سبهینی رۆژی پینج شهمه، که ئوتومبیلی بو ساز کرا پیتی گوتم: وا دهچم، دهتهویت چی بکهیت ههتا دیمهوه؟ پیم گوتمنیش دهگهریمهوه رواندز، چونکو پارهیهکم دهست نهکهوت که بتوانم موجهلهکهمی پتی بژیهنم. چوه ژووری خوی بهتهلهفۆن بهیهحیا بهگ کوری عهبدوللا موخلیس بهگ برازی پاشا کۆرهی رواندزی گوتم - که وهکیلی موتهسهریف بوو - حوسین حوزنی یارمهتی له ئیوه دهویت بو موجهلهکهی یاریدهی بدهن. له دواي نهوه سواربوو چوو؛ دوو مانگی رههق له تورکیا مایهوه.

منیش دهستهجهن چومه دایره چاوم بهیهحیا بهگ کهوت و پرسیارم کرد، که له دایرهیهکی قانونیدا چم بو دهکهیت؟ گوتم: ئیشتراکی موجهلهی له لای کتی بیت یارمهتیت دهکهه بچو بیتهستینه. بو قایقامی مهخموور و بو قایقامی کۆسنجهق و رانییه و بو قایقامی رواندز ههریک بهجودا تهوسیهی دامی.

عهبدولقادر رهشید وهکیلی قایقامی مهخموور و عهلی سهروهت بهگ مودیری ناحیهی گوپ و رامز بهگ کوری عهبدوللا سافی بهگ یهعقوبی قایقامی کۆسنجهق زۆر پیاوانه و بهغیرهت تیکۆشان و بهدهلی ئیشتراکیان بو وهرگرم و دایانم. له رانییهوه دیسان بۆیان ناردم. بهلام له رواندز قایقام مورا بهگ ناو کوردی عهشیرهتی گیسر، جگه له ئیشتراکیک پارهی پتی نهدام. له سلیمانی و قهزاکانی لیوای مووسل دیسان بوونه موشتهری موجهلهکهه. نزیک پهنج دیناریکم بو کۆکرایهوه. پتری له قهزای مهخموور کۆکرایهوه.

رۆژی پینج شهمه ۱۹ی ئهیلوولی ۱۹۳۵ چومه مووسل لهگهڵ عیسا مهحفوز ناو گفتوگوئی کرینی مهتهبهیهکم کرد. پاشی ۶ی تشرینی یهکهه ههستام لهگهڵ مودیری مهسنول موحامی شیت چوینه مووسل له مهتهبهیهی «موصل الحدیثه» ماکینهیهکی گهوهری مهتهبهعه و هیندیک حروفاتم کری و چل دینارم پیشهکی دا و شهست دینار بهکومپاله مایهوه، که بهسهه دینارم کری بوو. ده دیناریش هیندیک حروفاتم پتی کری. رۆژی سی شهمه ۸ی تشرینی یهکهه ماکینهکهه ههلگرت بهلۆری و هینامه ههولیر له لایهکی موسافیرخانهی «دار الضیف» ی بهلهدیهی ژووریک بهرامبهه بهدایرهی بهرق و

به‌ریدی هه‌ولێر بوو، ماکینه‌م دامه‌زراند.

به‌لام چونکو پیتووستی نه‌بوو حروفات که‌مبوو، نه‌متوانی جاری کاری پێ بکه‌م. ناچار دوو نسخه له مووسڵ و نسخه‌ی «رووناکی» دیکه‌م ده‌نارده‌ رواندز له چاپخانه‌که‌ی خۆم له‌ رواندز چاپم ده‌کرد و ده‌مه‌یتنا هه‌ولێر بلاوم ده‌کرده‌وه.

ئه‌حمه‌د به‌گ رۆژی یه‌ک شه‌مه‌ ۱۲ ی تشرینی یه‌که‌م ۱۹۳۵ له‌ تورکیاوه‌ که‌راوه‌ چاوی پێکه‌وت، مه‌تبه‌عه‌یه‌کی زۆر زه‌لام کهبوه و له‌ مووسڵه‌وه‌ هه‌تاومه‌ته‌ هه‌ولێر و به‌ناویمه‌تبه‌عه‌ی زاری کرمانجی دامه‌زراندوه‌وه. ئه‌وه له‌ ئاره‌زووی ئه‌و دووربوو له‌ گه‌ڵ یه‌حیا به‌گ به‌ده‌مه‌قاله‌ هاتن و گوتی: من ئه‌مه له‌ تۆم ئومێد نه‌ده‌کرد که به‌م پایه‌یه‌ یارمه‌تی حوسین حوزنی بده‌یت که بتوانیت مه‌تبه‌عه‌یه‌کی دیکه‌ش بکڕیت. من هه‌ر ده‌مووست هه‌ینه‌ یارمه‌تی بدریت بتوانیت مه‌تبه‌عه‌که‌ی رواندزی پێ بێنیت هه‌ولێر.

یه‌حیا به‌گ که‌ کوردێکی خۆین پاک و له‌ به‌مه‌اله‌یه‌کی حوکمرانانی کوردستان بوو، خزمه‌تێکی وای له‌ خودا ده‌ویست که پێی بکڕیت. زۆر باش جوابی ئه‌حمه‌د به‌گی داوه و ئه‌همیه‌تی پێ نه‌دا و ئیفتیخاری به‌وه‌وه‌ کرد که توانی یارمه‌تیم بدات.

ئه‌حمه‌د به‌گ بانگی منی کرد و گوتی: مه‌رجی ئیمه‌ ئه‌وه نه‌بوو که یارمه‌تی بدریت و مه‌تبه‌عه‌که‌ی رواندز بێنیه‌ هه‌ولێر؟ گوتم وایه؛ به‌لام من که وردبوومه‌وه و ئیشه‌که‌م خسته به‌رچاوان، تێگه‌یشتم که بو‌ده‌نگ و ناوی ئیوه‌ وا چاکتره که مه‌تبه‌عه‌یه‌کی سه‌ره‌له‌نوی له‌ هه‌ولێر دامه‌زرێنم و ده‌ست له‌ مه‌تبه‌عه‌که‌ی رواندز نه‌ده‌م. چونکو له‌ ته‌ئریخدا دیته‌ گوتن و ده‌بیژری له‌ رۆژی هه‌رامه‌دا ئه‌حمه‌د به‌گ موته‌سه‌ریفی هه‌ولێر، چونکو ده‌یه‌ویست خزمه‌تی میلله‌تی خۆی بکات، مه‌تبه‌عه‌یه‌کی له‌ هه‌ولێر دامه‌زراند و مجه‌له‌یه‌کی کوردی به‌ناوی (رووناکی) یه‌وه‌ نه‌شر کرد و بو‌مه‌عاریف و سه‌رکه‌وتنی کوردان ته‌قه‌لای دا. ئه‌مه‌ش راسته و راست ناو دله‌مه و مه‌به‌س و ئاره‌زووم له‌م مه‌تبه‌عه‌یه‌ ئه‌وه نه‌بیت، هه‌یچی دیکه نه‌بووه. وا بزانم بو‌ئیه‌وه‌ش و بو‌لاپه‌ره‌یه‌کی تاریخی هه‌ولێر ئه‌مه چاکتره؛ نه‌ک بێن ئه‌حمه‌د به‌گ خۆی به‌کورد و کوردپه‌رست ده‌زانی له‌ گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا ناردی مه‌تبه‌عه‌یه‌کی که‌نه‌فتی کوردی له‌ رواندز بوو به‌فێل هه‌تایه هه‌ولێر و پووچی کرده‌وه، تاکو ترووسکه‌یه‌کی نه‌شریات که له‌ رواندز مابوو، بیکۆرنیتته‌وه.

ئه‌حمه‌د به‌گ که‌مێک خۆی هه‌له‌کرد و گرژبوو. له‌ پاشان گوتی: تۆ چۆن مجه‌له‌ت بو‌ که‌س نه‌ناردوه‌وه و پاره‌ی مجه‌له‌ی سالتیک کۆکردۆته‌وه؟

گوتم به‌په‌یره‌وی رۆژنامه‌داره‌کان هه‌رکه‌سێک نسخه‌یه‌ک له‌ مجه‌له‌ یان رۆژنامه‌

وهرگريټ به نيشستر اكي ساليك دژم سترديت و ده خريسته دهفته ري بنه چه كه ي
 ئيداره خانه كه يانه وه و به سه نه د پاره ي لي و هره گيريت. هه تا ئه و رۆژنامه يان مجه له يه
 ده رچيت بۆي ده نيريت. كه قهزا و قه ده ريك به سه ر بيت و يان له بهر چتيك گري بدريت و
 له نه شر بكه ويت، خاوه نه كه ي مه سئولي قبول ناكات. من تاكو ئيسته چوار نوسه شم
 بۆ ناردون، ئه و جا چوم به ده ل نيشتر اكم لي خوازتون و ئه و پاره يه كه له مه خموور و
 گويز و كه نديناوه م كۆكردوونه وه، ته نها نيشتر اكي مجه له ي رووناكي نيه.

يه حيا به گ له روويي گه و ره ييه وه نزك دووسه دانه كتيبي تاريخي «ميراني
 سۆزان» ي بۆ فروتوم و داويه ته گه و ره كاني دزه ي و هي ديكه و له كويسنجق حاكم
 ئه و ره حمان سه عيديم له گه ل بووه. كه رامز به گ يه عقوبي پتر به فروتن كتيبي ميراني
 سۆزان يارمه تيدام. ئه گه رچي به ده لي نيشتر اكي ساليكي موجه له كه م كه وهرگرتوه
 قانونيه، خيلاف قانونم وهر نه گرتوه.

كه وردبوومه وه ئه حمه د به گ بيانوم پي ده گريټ و مه به سي راستيه كه ي ئه مه بو
 مه ته عه ي رواندز به مه هه وليتر و ئه و مه ته عه يه م نه ده بوو بكريا، ديسان وه كو له
 سليمني بيانوي پي ده گريم و پتي لي ده چه قاندم، ئه لبه ته ده بيت مه ته عه ي رواندز
 به مه هه وليتر و ئه و مه ته عه يه ي كپومه بيده مه وه به خاوه ندي. له سه ر ئه وه ش چه نديك
 تووشي دلساردي و ناگوزيري بووم و ده ستم نه ده چوه نيشوكار و مه تبووعات. به هه ر
 جزريك و به هه ر ريگايه كي بمتوانيبايه بۆي ده چوم ده پارامه وه و تيم ده گه ياند كه
 تيكداني مه ته عه ي رواندز، مايه ي به دناميه و ئه م مه ته عه يه له هه وليتر بۆ ئيه
 سه ره رزي ده به خشيټ، بي سوود بوو.

به لام تيگه يشتم كه زۆي ١٤ ي كانوني يه كه م ئه و سا له وه زيري داخليه ره شيد عالي
 ها ته هه وليتر و مواجه هم بوو له گه لي و سه يني هه تا گويز له گه لي چوم. ئه و ئه حمه د
 به گي موته سه ريفي هاندابو كه نه زيه تم بدات و مه ته عه كانم لي تيك بدات. ئه حمه د
 به گ كه و تبوه ته قه لاداني بيانو پيگرتم.

مه ته عه كه م پي ريك نه كه وت و پتيوست و حروفاتي ته واوم بۆ نه كدرا، يه ك دو
 كۆمپياله شم بۆ خاوه نده كه ي پر كرده وه و هينديك حروفاتم بۆ كري. ناچار هه ستام چومه
 به غدا كه پتيوستي مه ته عه كه پيكيټم و به لکم له وي هينديك كتيب به فروشم و چه ن
 نيشتر اكي له نايبه كورده كان وهرگرم، مه ته عه كه بكه مه مه ته عه يه كي ريكيټي. كه
 گه يشتم به غدا كورده كاني به غدا له ژير گه راني عه لي كه مال به گ كوردي سليمني

بههزی رهشید عالی وهزیری داخلیه وه له کۆشه وهیه کی گه وره دا بوو و له ژێر دهستووریکی داپۆشراودا داوای چوار پێنج ماده یان گۆیا بۆ کورد دهکرد، بهلام لیتره دا تهنها به جیهێنانی ناره زووی رهشید عالی نه بێ چیدی که نه بوو:

۱- داوای کۆمه لهیه کی کوردیان دهکرد له بهغدا دامه زێت.

۲- نادییکی کوردی به ناوی سهلاحه ددین له بهغدا.

۳- لیوای دهۆک له مووسڵ بکریته وه و ببیته لیوایه کی کوردی.

۴- خانه قین له لیوای دیاله له بهعقوبه بکریته وه و بکریته به لیوایه کی کوردی.

۵- مه دارسی لیوکانی کورد و ئیداره ی حکومهت به کوردی بن.

بۆ ئه وه هه موو کۆی سونه وه و تهقه لایان ده دا. بهلام له لای من وه کو کۆمه لهیه ک له گه وره کانی کوردی بوون که باسیان کرا و هاتبوونه رواندز. رهشید عالی و یاسین هاشمی مه بهستیکی شه خسی خۆیان تیدا بوو، نه ک بۆ کورد. بهلام شکلی بزوتنه وه گۆردا و له ریزی دهستووری رهشید عالی ده رچوو. به راسته قینه بوو به مه سه لهیه کی کوردستان و له مه جلیسی نه و ابدا هه را پهیدا بوو. بوو به مایه ی پشێوی نیوانی ناییی کورد و عه ره ب.

له دوامیندا ئه مین زه کی به گ کوردی سلیمانی که له وه ده مه دا وه زیری ئه شغال بوو، بۆ خۆ پێشخستن له لای حکومهت و عه ره بان، به فزوفیتل مه سه له که ی کوردی خسته ده ست و ناییه کورده کانی یه ک و دوو لیک کردن و بردنیه وه لای رهشید عالی و تهنها له وانه دوو که س مان یه کی که عه لی که مال به گ، دوو هم مه لا حه ویز ئاغای غه فووری کۆبی. هه ره به که له وانی دی که به په نهانی یه کدی چوون و خۆیان هاوێژته وه لای رهشید عالی. ناویان له ده فته ری به تاییه تی هه یه.

منیش هیندی که حروفاتی باشم له مه ته به عه ی «الدلیل» کړی و هیندی کی دی که شم له مه ته به عه ی «عزرا ئه لیا هو» کړی و نارد مه وه هه ولیر. له پاشان بۆ خوشم گه رامه وه هه ولیر.

هه ر که گه بیستمه هه ولیر له ئوتومبیل دانه به زیم، مسته فا به گ برای ئه حمه د به گ موته سه رسیف و ئاغایه کی رانیه شم له گه ل بوو، چوومه قه سری موته سه ریف له وێ میتوان بووم. سه به بنی رۆژی عاره فه ی جه ژنی قوریان سواری ئوتومبیل بووم چوومه وه رواندز، جیژنم له وێ کرد و رۆژی پێنجه می جیژن گه رامه وه هه ولیر. له پێش چار رێگانه ی خانزاد و سه لاحه دین و موزه قه ره ددین، که که وتۆته پێش ده رگای قه لاه، کۆشکیکی به رزم بۆ مه ته به عه که م له رۆسته م چه له بی بازرگانێکی هه ولیری گرت و ناردم له مووسله وه

شاگردیکی زۆر زرنگم بۆ هات و مه تبه عه کهم گۆتزه وه ئه و جیگایه.

ئو رۆژهی مه تبه عه م گۆتزه وه وه دامده مه زرانده، چوومه پۆسته هیندیک پارهم حه واله بۆ هاتبوو وه بگرم، قاقه زیکی داخلیم بۆ هاتبوو، دایانه دهستم. که کردمه وه به یاننامه یه که بوو به کوردی نووسرابوو: هه ی کوردان چیدی که خۆ بێ دهنگ مه کهن و بخروشین و دوو شیعی حاجی قادری کۆبی لێ نووسرابوو. له سه ره وه ی به یاننامه که دوو خه فجه ری سووری لێ ره سم کرابوو. زانیم، که موته سه ریف به ییانوه و منیش به م به یاننامه یه تووشی ئه زبه ت ده کات. به پۆسته چیم گوت: ئه مه زۆرن؟

هه ستم چوومه لای موته سه ریف و به یاننامه کهم دایه و پیم گوت تکام ئه مه یه و باوه پم پێ بکه من شتی وا پڕوپوچ و قۆر ناکه م، منیش تیه رمه ده و به قسه ی نه یارانم له گه ل مه که. له مه که به یاننامه یه ناگادارنیم؛ چونکو ئه گه ر به ویت شتیکی زۆر له مه که وهرتر و گیاندارتر بنووسم و له مبه له که مدا نه شر ده که م. بۆچی به په نهانی چتی وینه چووی بێ گیان و بێ کاری وه کو ئه و به یاننامه نه دنووسمه وه و بلاویان ده که مه وه. به لێ قسه کانی من له لای موته سه ریف جیگیر نه بوو. وا تیه گه یشتیم که ئه مه بوو که چه ند سالتیک له وه پێش یانی سالی ۱۹۳۱ له هه ولیر «حزب الاخاء» که حزبی یاسین هاشمی و ره شید عالی بوو دامه زراندرابوو. منیان له رواندزه وه خوازته هه ولیر.

شیخ عه بدولقادر نه وه ی مه رحوم شیخ ئه بویه کر - که عزوی حزب بوو - که وته نیوانی من و ره یسی حزب. که شیخ محمه مد کوری شیخ ئه سعه د بوو. من نه مه ویست و داخلی حزب نه بووم و گه لیک په یان و مه رجیان نیشاندام و بۆ مه تبه عه و جهریده و مه تبوعاته کانم یارمه تیم بدهن و سێ رۆژ رایانگرتیم و دلخۆشیان دامه وه و ته مایان وه به ر نام، پێوه نه بووم و گویم نه دایه. له دوا ییدا، که تیه گه یشتن مل ناده م و خۆتیکه ل به و حزبه ناکه م که کوردی نه بیت، تکایان لێ کردم که خه لکی هه ولیر و کورده کانی ده ره وه هان نه ده م بۆ ئه مه نه یاری ئه م حزبه بکه ن. بێ ده نگ مامه وه نه گوتم «نا» و نه «نا» هه ستم چوومه رواندز.

به راستی له رواندز نه به چاک و نه به خراپ له و حزبه نه دوام، به گۆشه گیر ی رامبوارد. مانگی که له وه به سه ر نه چوو زانیم که سلیمان به گ کوری عه لی به گ سه لاشوێ، که له به گزاده کانی سوێران و له تیره ی ئۆغۆز به گییان بوو، چووه به غدا به هۆی عه لی حه یده ر به گی کورپییه وه - که له به غدا وه زیفه ی گه وه ی هه بوو - داخلی «حزبی الاخاء» ببوو و گه رابۆوه هه ولیر. ره یس حزبی الاخاء ی هه ولیری دیبوو، ده ستووری حزبه که ی له گه ل خۆی هیتابوو، نیشانی دابوونو گه رابۆوه رواندز له گه ل مه رحوم شیخ کاکه مین سه لان که دۆست و

خۆشه‌ويست و يارىكى به‌راستى من بوو يه‌كديان ديتبوو. شىخ كاكه‌مىنيان كردبوو به‌په‌يسى «حزبى الاخاء»ى رواندز و به‌هاندانى په‌شىد عالي و ياسين هاشمى، شىخ عه‌لانه‌دين كورى شىخ عومهرى بياره كه مورشىدى نه‌قشبه‌ندى و ياسين هاشمى خوى به‌مورىدى نه‌و ده‌زانى، قاقه‌زيان بو شىخ كاكه‌مين سه‌لان ناردبوو كه پياسه‌تى حزبى الاخاءى رواندز قبول بكات.

سليمان به‌گ ديسان چووبوه لاي له‌به‌رئه‌وه كه شىخ كاكه‌مين له‌خه‌ليفانى بياره بوو و شىخ عه‌لانه‌دين ته‌وه‌سوتى كرد بو نه‌و پياسه‌ته‌ى قبول كرد و نه‌حمه‌د كه مال كورى عه‌بدولكه‌ريم خه‌تى كرابوو به‌سكرتير و حزب له‌رواندز دامه‌زرانداربوو.

له‌نيوان نه‌هالى و سه‌پان و جووتيار و شوان و گاو و داركيش و كه‌ردار و په‌نجبه‌رانى رواندزدا به‌م جوړه‌چاوپاوى كرابوو كه «هه‌ر كه‌سى مه‌نسوب به‌م حه‌زه بيت، نه‌گه‌ر قه‌رزدار بيت و مالى خه‌لكى خواردبيت، پياوى كوژتبيت و هه‌رچيه‌كى بيه‌ويت و ويستبيتى و كردبيتى و بيكات، حكومه‌ت ناتوانيت چى پى بلتيت و شورته ناتوانيت بيگريت و مه‌حكمه‌ گوناكه‌كارى ناكات و هه‌رچيه‌كى ئاره‌زووى بى به‌ئازادى و بى پرسىار ده‌توانى به‌جيتى بيتى».

ده‌بيت نه‌و فترکردن و چاوپاوه‌ى له‌رواندز كرا له‌هه‌ولير و جىگاكانى ديكه‌ش كرايت. دياره ميلله‌ت نه‌زان و نه‌ديته‌يه؛ چتى واى له‌پياوانى گه‌وره كه بيست به‌په‌حمه‌تى ده‌زان و هه‌ريه‌ك له‌وانه‌ش گوناكه‌ى هه‌ر لى رووداوه؛ يان دزى كردوه، يان قه‌رزداره، يان ده‌په‌ويت مالى خه‌لك بخوات، يان خوتنده‌اره؛ يان خوتناوييه بو پرگارى و په‌په‌ى كارى خوى به‌پۆل و ده‌سته ده‌سته داخلى حزب ده‌بوون هه‌تا له‌رواندز هه‌چ داركيش و سه‌پان و ماست فروشه‌كانى ديه‌تاتانيش نه‌ما هاتبوونه رواندز و داخلى به‌حزب ببوون. به‌لام تىگه‌يشتوو و ناغا و گه‌وره پياوه‌كان به‌گۆشه‌گيرى چاوه‌نواپى دوامينى نه‌م كاره‌ بوون كه نه‌يانده‌زانى چۆنه و چۆن به‌پايان ده‌گات. تىكه‌ل نه‌بوونيان جارى په‌سه‌ند كردبوو.

من گۆشه‌گير له‌مالى خۆم ده‌رنه‌ده‌كه‌وتم و دم به‌دم و ده‌قيقه به‌ده‌قيقه پىتم راده‌گه‌يه‌ندرا كه فولان و فولان چوونه حه‌زه‌وه و نه‌مه و نه‌وه‌يان پى گوتوون، هه‌تا رۆژتيك ئيتواره نزىك رۆژئاوا به‌سه‌عاتىك په‌يسى جه‌يشى عيراقى نه‌مين رواندزى كه كوردتيكى په‌تى و برايه‌كى راست و دۆستتيكى پى قريتزم بوو، هاته رواندز. كه قه‌وجه‌كه‌يان له‌وده‌مه‌دا له‌ديانان ده‌بوون. نه‌حمه‌د كه مال خه‌تى سكرتيرى حزبى له‌گه‌ل خوى هه‌لگرتبوو هاته‌نه لام بو مال‌ه‌وه. به‌لام هاتنتيكي زۆر دل‌گيرانه‌ى هه‌م و خه‌مه‌ينه‌رتيكي دل‌سۆزانه.

ههركه گه‌يشته پيش گوتى: هه‌سته رامه‌وه‌سته له‌گه‌ل نه‌حمه‌د كه‌مال بچوو بۆ ته‌كيه‌ى شىخ كاكه‌مين داخلى حزب ببه، نه‌گه‌ر ئىستا نه‌چى كۆمه‌له‌ى حزب له ته‌كيه كۆبوونه‌وه، دینه سهرتان تالانت ده‌كهن و به‌جارتىك مه‌ته‌به‌عه و مال و ئه‌شيات ده‌به‌ن و خۆشت ده‌كوژن؛ ئىدى وه‌ختى راوه‌ستان و خۆراگرتن نيبه.

من به‌بى خۆراگرتن پىكه‌ننم به‌و قسه و هه‌ره‌شانه هات و گوتم كاكى من له هه‌ولير ويستميان په‌سه‌ندم نه‌كرد و گه‌رامه‌وه و ئىستا چۆن ده‌مه‌ويت خۆم بخه‌مه حزبىكه‌وه كه به‌نه‌يارى و ناحه‌زى ميله‌ت و نىشتمانى من دامه‌زراندرابى نه‌مه چى تىگه‌يشتنىكه كه تو تىگه‌يشتووى؟ من نه‌گه‌ر پارچه بكرىم و توژم نه‌مىنىت، داخلى نه‌و حه‌زه نه‌بووم و نابم. ئه‌وه‌ش كه گوتوو يانه باوه‌رى پى مه‌كهن؛ چونكو شىخ كاكه‌مين دۆست و هه‌مرازى منه، سليتمان به‌گ خۆشه‌ويست و دۆسته؛ باوه‌ر ناكه‌م چتىكى بۆ من خراپ بيت به‌زيان و ببرى خۆياندا بيتن؛ به‌تايبه‌تى نه‌حمه‌د كه‌مال چۆن مه‌يدان به‌وه ده‌دات كه هه‌لمه‌ت بيته سهر من. نه‌و قسانه‌ى من و ره‌يس نه‌مين رواندزى چه‌ندباره كرانه‌وه له دواميندا ناچارىان كردم له‌گه‌ل نه‌حمه‌د كه‌مال بچمه ته‌كيه و چاوم به‌شىخ كاكه‌مين و سليتمان به‌گ بكه‌ويت.

هه‌ستم له‌گه‌ل نه‌حمه‌د كه‌مالدا كه‌وتمه رى و ره‌يس نه‌مين گه‌راوه ديانان. كه نزىك ته‌كيه بوومه‌وه، كوچه و كوڵان و ده‌و بان و حه‌وشه‌ى ته‌كيه و ژوور پرن له‌و فه‌قىر و هه‌زارانه‌ى بى زيان و بى هۆشانه‌ى شار و ديهات و شوان و گاوان و داركىش و كه‌ردار چارودارى ناحيه و شار. به‌هه‌ر جوژىك بوو برمان پيدان و رىگاي چوونمان كرده‌وه. به‌شانه‌سوو گه‌يشتینه ته‌كيه. كه چوومه ژوور، هه‌موو به‌پتوه راوه‌ستابوون، جى دانيشتن نه‌ماوو، ته‌نها شىخ كاكه‌مين و سليتمان به‌گ له‌به‌ر ميحرابى مزگه‌وت دانيشتبوون. من له دووره‌وه به‌ده‌نگىكى به‌رز سلاوم كرد و چوومه پيش، له نىوانى هه‌ردوو كياندا دانيشتم. جوابى سلاويان نه‌دامه‌وه، هه‌موو بى ده‌نگ ته‌ماشاي يه‌كديان ده‌كرد.

تىگه‌يشتم ئيش له ئيش ترازاه و له‌گه‌ل نه‌مانه تىگه‌يشتن و گه‌ستوگو بى سووده. هه‌ستمه سه‌رخۆم، دووردرتير خوتبه‌يه‌كى دىنى و وه‌عزىكى پر مه‌عنای به‌گيانم بۆ گوتن و هاوارم كرد، كه مادامه ئىوه موسلمانن و باوه‌رتان به‌خودا و پىغه‌مبه‌ر و قورئانى هه‌يه ده‌بى په‌يره‌ومان بكهن. خودا له قورئاندا هه‌موو موسلمانىكى كردۆته برائى يه‌كدى؛ به‌ناوى ئىسلاميه‌يه ته‌وه له‌م مزگه‌وته‌دا كوردىك و توركىك و هيندىك و فارسىك و چه‌ركه‌س و جاوه‌يه‌ك و عه‌ره‌ب و زه‌نگيه‌ك ده‌توانن كۆبينه‌وه و له پشت ئىمامىكدا نوێر بكهن و وه‌كو برايان يه‌كديان خۆش بوويت؛ كه‌وابوو «حزب الاخاء» بۆچيه؟ دىنى ئىسلام

هیچ پیویستی بهم حزبه نییسه. له قورئاندا هه موو ئه حکامێک له خودا به ئێمه
 ڕاگهیه ندراره. شتیکی تینه گه یشتبێن فوکه ها به درێژی و به ئاشکرا بۆ مه یان دیاری کردوه
 و تا کو ئیستاش له نیتو حکومه تیکدا حکومه تیکی دیکه دانه مه زاره. قانونی
 حکومه تی عیراقی چی وای تیدا نییه که هه رکه س داخلی «حزبی الاخاء» بوو له هه موو
 گونا ه و قه رزداری و خوێنێژێک چاوی لی ده پوشری و هه رچییه کی بیکا ده به خشری.
 با وه ر بکه ن و ئه مه راستییه که به تی که پیتان ده لیم. هه رکه سیک گونا هێکی - که ئیوه ی
 پی فریروان - لیتان رووبدات، حکومه ت به پیتی قانونی عقووباتی به عدادی به جه زاتان
 ده گه یه نیت و رزگار نابن و «حزب الاخاء» ناتوانیت خیلافی قانون که سیک له جورم
 رزگار بکات. قانون له سه ر هه موو چتی که و فه رمانی به سه ر هه موو که سیک عیراقی و
 غه یه عیراقیدا ره وایه.

به و جو ره دوو درێژ پیم گوتن و بی ده نگ بووم. چه ند که سیک سهرهاتی کو مه له که
 پیتان گوتن: ئیسته ده بی چی بکه ی؟ گوتم: ئیوه که موسلمانن ده چنه وه سه ر ئیشوکاری
 خو تان و پشت گه رم ده بن. هه رکه بانگ ده ر بانگی دا، وه رنه مزگه وت ده ستوێژی خو تان
 بشو ن و نوێژی خو تان به جه ماعت بکه ن و بگه رپنه وه سه ر کار و پیشه تان و خیلافی
 ئه مری خودا و پیغه مبه ر و ئه مری حکومه ت نه بزونه وه. خودا له قورئاندا فه رمو یه تی
 ئیتاعه ی خودا و ئیتاعه ی پیغه مبه ر بکه ن؛ له هیچ ترستان نه بیت. پیاوانی خودای له
 خودا په رستیدا کرین و فروتن و بازگانی په کیان ناخات. ئیدی که وابوو ئه م «حزبی
 الاخاء» بۆچییه و ئیوه مادام بارگانی دین و ئه مری حکومه ت هه ر هه لده گرن، باری
 حزبیکی به کاری دین و دنیاتان نه یه بۆچی ده خه نه سه رشانی خو تان و خو تان به دنا و
 ره زیل و رسوا ده کهن. تا کو چه ند که سیک دیکه به ئیوه خو به رز ده کا و هاتی ئیوه ده خوا.
 ئیوه بو خو تان بیخو ن و ئیتاعه تی حکومه تی خو تان بکه ن و به ئه ده ب و یقاره وه له گه ل
 کاروباری خو تان خه ریک بن.

چونکو میلله ت دلپاک و خاوین بوو، قسه راسته کانی میان به گیان و به دل په سه ند کرد
 و به ده نگیتکی به رز گو تیان به خودا قسه قسه ی تۆیه. له گو ته ی تۆ ده رنا چین و ته قه یان
 تیکه وت بلا بوونه وه. یه کتیک له ته کیه دا نه ما. منیش له گه لیاندا ده رچووم. سلیمان به گ
 هه ر هینده ی گو ت: «هه ی له بابی منت که وتبی، چاکت ته فرو توونا کردن». منیش بی
 ده نگ له ته کیه ده رکه وتم و گه رامه وه مالی خۆم.

له دوا ی من شیخ کاسه مین به بی را وه ستان هه لده ستی و سوار ده بی بو سه لان

دەگەرپتەوه. لە سەعات سیتی شەودا رەزا بەگ کە قایمقامی رواندز بوو، دەنیریتە دووی سلیمان بەگ و سەنەدی زەمانی پێنج سەد دیناری لێ دەستیتنی، کە جاریکی دیکە تیکەڵ بەو جوړە کۆمەڵەیه نەبی.

ئەوێ کە گوترا ئەسبایێکی بەهێز بوو بۆ ئەوێ شیخ محەممەد کە ئیستە قازی شاری هەولێر، هان بدات بەنەیاریم تیبیکۆشیت و کەلێن دەستخات بۆ ئەمە تووشی بازار و ئەزبەت بێم و عومەر و حوسینی کورانی خووشی هان بدات لە موحاکمەدا شاھیدیم لەسەر بدەن بەدرۆ و ئەو سەرپهۆردانە «حزبی الاخاء» یش بەرەشید عالی و یاسین هاشمی راگەیهنیت و لەم دەمەدا وەبیرمان بێتیتەوه. رەشید عالی و یاسین هاشمی بەتەلەفۆن تەنگەتاو بکەن کە بیسانووم پێ بگریت و تووشی سەمەیهکم بکەن و چوینە بەغدا و مەسەلە «نادی سەلاحەدین» دامەزراندنیش هەر لەو ئەسبابانە بوو.

شیخ محەممەد شەو و رۆژ مۆتەسەرپی لێ هاندەدام و مۆتەسەرپی تێنەگەیشتبوو مەبەس چیه. کە شیخ هێندە خراپەیی منی لەکن دەلێت و منیش لەبەرئەوێ دەبوو بەمایە فەسادێ، نەمدەویست رۆژی لە رۆژان مۆتەسەرپی لەو سەرپهۆردیە ناگادار بکەم کە لە «حزبی الاخاء» تووشم ببوو.

مۆتەسەرپی بەبێ لێکدانەوه و بیستنی قسەکانم، لوتفێکی لەگەڵمیدا هەبوو، فریادی و بەمودیری شورتهی ئەمەردا و حوکمی مەحکەمەیی سادر کرد. هەر ئەو رۆژە مەتبەعەکم دادەمەزراند و کاری تێدا دەکرا، شورته و موختاری گەرەک هاتنە مەتبەعە و سەرتاپایان پشکنی. دیارە هیچ نەبوو و هیچ نییه کە بیدۆزنەوه. ئەو رۆژیکی سەرەتایە کە ئەحمەد بەگ بوو بەمایە پشکنینی جیگا و مەتبەعەم و بەمایە پیکردنەوه بۆ چەپۆلکە خواردن و حەبس و زیندانێ و موحاکمە و ئەزبەت و کێشە و بازار و شپەزەیهکی هەتا ئەمڕۆکە لێی پزگار نەبووم و بوو بەمایە بەدناوی و لەکەدار و رەخنەداریم لەنێو کورداندا و بۆ دەرگەوانی بەلا و موسیبەت و مالتۆترانی و خانەلانی و پروتی و برسییەتی و دەست تەنگی و نەبوونیم.

بەتایبەتی پێم گوت سەعادەتی مەئاب، من لە رواندز بەگۆشەگیری سەرم بەدەردی خۆمەوه نابوو؛ بەبونی و نەبونی دلتیابووم؛ منت بۆچی هێنا هەولێر و بۆچی لەم بازار و زبڵلەتەت گرتەدام. من لەو پێش هیچ بێ فەرمانی ئێووم کردبوو کە سزام ئەمە بیت و لە سلیمانیشت لە فەرمانی ئێو دەرنەچوو بووم و بێ قانونی لە من رووینەدابوو کە بەبۆنەیهوه تۆلەم لێ بکریتەوه. لە هەولێر و چی لە سلیمانی جگە لەمە کە لە دایرهیهکی

مه عقول و شه رهدا كوردم و له ژيتر فهرمانی قانونی مه تبوعاتدا كتيب و تهئليفاتی خوم و مجه له كانم نه شر كردوو و تنهها خاوه ند مه تبهعه يه كي كوردم، گوناھتيك وه يان تهركي نه ده بيتك وه يان چتتيكي بهر ئاوه ژووي ده ستور و په وشتي هه مووه تي و قانون له من روويدا بيت. ديسان ده ليم شايانی نه زيه ت و نازار دانم بيانو پيگرتتم؟

لهو هه موو قسانه نه وه ي جواب دامه وه و گوتي: تاكو نه م ده مه تو م خواز تبي، وه يان بو خوت هاتبيه لای من، له م ده مه به ولاوه ناتبينم و ده بي له هاتوويه كي زور دوور دريژدا نه تبينم و نه توانم قسه ت له گه ل بكه م.

گوتم كه وابي نه مه له مني ئاشكرا كرد كه يان بو خوت يه كسه ر تووړه بوويت و له مه پيش ويستو ته تووشی گونگه ليكم بكه ي و بو ت ريك نه كه وتوو، ئيستته نه مه تان كرده به هانه و تووشی نازارم ده كهن، وه يان له لايه كه وه هاندراون، وه يان له وه زاره ته وه فرمانت پي دراوه كه به هه ر بونه يه كه وه بيت نه زيه تم بده ي. جا نازانم له وانه كاميانه و نه سبابي نه م تووړه بوون و بيانو وانه چيبه به مني ده گرن.

خو ي نه گرت و گوتي: له مه پتر بكه ي كه چوويته به غدا له گه ل عه لي كه مال كو مه له تان به ستوو كه من له موته سه ريفي بخه ن و كه گه رايه وه، هه ولي تر له گه ل كورده كان ريككه وي و به عه زل كردنم بده ي و به رامبه ر به و خزمه ته كه بيه كي و رانه وه ستي عه لي كه مال و جه ماعه تي نه و حروفاته يان بو كي يون و يارمه تيبان داوي نه م حروفاتانه كه كر دراون به پاره ي نه وان كر دراوه.

له وه زور دلگير بووم خوم توند كرد و گوتم: ته ليفون هه لگه ر و موخابه ره له گه ل مه هدي خوسين خاوه ندي مه تبهعه ي ده ليل بكه و بزانه نه م حروفاتانه كه من له وم كرپوه و ئيستاش چل و چوار دينار ي پي قه رزدارم، كي كرپويه تي و كي بوته كه فيلي و به واسته ي دوسته كان ي به غدا وه پېرسه و له گه ل سكرتيري بانگ عوسمان سه ليم ناو جووله كه يه كه موخابه ره بكه كه بوته كه فيلم؛ بزانه نه م حروفاتانه له كي كر اوان و پاره م له كو ي پي دراوه. زور موته نه سيفم كه به قسه ي نه ياران ئيغفال ده بي و پياويكي راست و خوشه ويستتيكي وه كو من تووش ده كهن و به خه تا ده چن. له پاشان په شيمان ده بنه وه و تبه ده گن كه من راست ده ليم و راستم و نه وانه ي بو يان گيتراوته وه فه ساديان كرد و درو ده كهن. به لام بي سووده؛ چونكه نه زيه تتيكي تووشی مني ده كهن و به دناميكي به سه ر منيدا دين ناگه ربه ته وه و په شيمانيش پاره ناكات. جاري يه كسه ره من خراپ نيم و خراپ ناكه م و بي قانوني نابزو و مه وه و چتتيكي نه تك و سووكي و به دنامي خوم و دوست و

میلله ته که ی منی تیدابن، نه مکردوه و نایکه م و چتی وینه چووی له دهست نه هاتووم به خۆم و هاو زبانه کانم رهوا نه دیوه بۆی بچم. به تایبه تی که ئیوه بوونه مایه ی هاتنم بۆ ههولیر و چاک و خراپی ئهم لیوایه وای تیگه یشتوون له حهقی من و مه تبوعاتی کوردیدا لوتفتان ههیه و حهز به بهرزبوونه و هم ده کهن و له ژئیر سیبه ری میهره بانی ئیوه دا ئهم مه تبه عه نیوه چله م پتکه وه ناوه، هیشتا پتینه گه یشتووه دانه مه زراوه. من که خۆم به کوردیکی راست و بی قریژ زانیوه و باوه ریم به مه ههیه و دلنیا م ئه مرۆ له خزمه تی ته ئریخ و ئه ده بیات هه ر بزوو ته وه یه ک بکری، به قوردا چوونی میلله ته که و مایه ی وێرانی نیشتمانه خوشه و یسته که مانه و ئیوه ش به وه باوه رتان کردوه که من له وه به ولاره نیم که گوترا. که وابوو چۆن باوه ر ده کهن من له قه له و پیت و پیزه هه لکه وتوو به دم له ژئیر سیبه ری ئیوه دا، که یارمه تی ئاره زووی مه تبه عه و مه تبوعاتم بکه ن؟ من بۆ خراب بچم و چتی مندالانه ی وه کو ئهم به یاننامه بلاو بکه مه وه که بایی پولتیکی سوود نه بۆ من و نه بۆ میلله ت و نیشتمانی تیدایه؟ وایزانم ئه مه بیانویه کی قانونیه یه پتم ده گیری. له نیوانی میهره بانیدا ده تانتوانی زۆر به ئاشکرا ئه مریم پێ بدهن که ئیوه ده بی مه تبه عه ی رواندز بفرۆشن و ئهم مه تبه عه ی که له ههولیر دای ده مه زرین تیکی بدن، وه یان بیبه نه جیگایه کی دیکه ی ده ره وه ی لیوا ی ههولیر بیت. ئیدی ئهم کیشه و هه را و بیانوانه پتوبست نه بوو. به بی خۆگرتن ئیتاعه م ده کرد و هه رچییه کی ئاره زووی ئیوه بوایه وام ده کرد و له فرمانتان ده رنه ده چووم.

گوتی: بیانو نییه پیت ده لیم ئه وه ی توندی و تیژی بیت ده نیوینم و له کرده وه ش په شیمانی ناکیشم. ئه مه دوو جاره له قسه ی من ده ره ده چی، یه ک له سلیمانی پتم گوتی که مه تبه عه ی رواندز بپنیه سلیمانی، نه تکرده و ئهم جاره ش که تو م له گه ل خۆم هه لگرت و هینامیه ههولیر، پتم گوتی به م مه رجه یارمه تی تو و مه تبوعات ده که م که مه تبه عه ی رواندز بپنیه ههولیر. چووی له مووسل مه تبه عه ت کری و هیناته ههولیر و چوویته به غدا حروفات هیناوه، ده ست له مه تبه عه ی رواندز نه دا.

هه لمدایه و عه رزم کرد ئه مه راسته منیش له وه پیتش سه به ب چی بوو پتم گوتن ئیوه بی ده نگتان کرد و پۆژی، که مه تبه عه یه ههولیرم داده مه زران، ئه حمده فه رجه لایکی تازه پتگه یشتووی سلیمانی که ته حسیلی ئه مریکای ههیه و له دایه ره ی تووتندا موه زه فه هاته لام و چاوی به مه تبه عه که وت گوتی: خۆزگه ئهم مه تبه عه له سلیمانی بوایه نه ک له ههولیر. پۆژیکی دیکه دوو سی مه ئموورانی خه لکی سلیمانی که له ههولیر مه ئموورن

گوتیان: که تو بۆچی ئەم مەتبەهە یە نابە یە سلیمانی، ھەروا سەرژەنش کرام. لەو قسانە و ھەرمایشی ئێو تا ئێستا زۆرباش تێگەیشتم و زانیم کە نەدەبوو بە میھرەبانی و لوتفی ئێو بەخەڵەتیم و بێم بۆ ھەولێر. مادامە لە سلیمانی بەم لوتفە خەڵەتە نەدرابووم و بە شیمان بوومەو و قسە و لوتفە کانتان بۆ نەھینا ھەولێر دەبێ ئامادە ی نەزەتکیشان و نازاردان و نەگبەت بم. مەبەس تێکدانی مەتبەعە ی رواندزە، بەیاننامە و قسە، بیانویەکن دروستکراون. ئەوا منیش دەرکەوتم سنگی خۆم کردە سوپەری بەلا و موسیبەت و جارتیکی دیکە چاوت بەمن ناکەوێت مەگەر بەئەمری پەسەمی نەبێ کە بمخواز بە حەزور.

ئەو مەگوت و لە داگیرە دەرکەوتم و چوومەو مەتبەعە. دوو پۆلیس ھاتن گوتیان وەرە موذیری شورتە تۆی دەوێت، کە چووم ھەوالە ی مەحکەمە ی کردم گوتیان یا کە فیلێ سەد دینار تا نیھایەتی مەحکەمە، وە یان ھەبەس دەکرێت ھەستام چوومە بازار دوو شورتە یان وە دوو خستم سەید قاسم خەیات ناو دوکانداریکی بەرگدروو بوو بەکەفیل و ئەوراق گیرا و سەوقی مەحکەمە کرا.

لەو بێ خەبەر بووم کە لاوەکانی تازە پێتگە یشتووی ھەولێر پێنج و لە کوێ یەک ئێتیھام کرابوون و لە ھەبەس خرابوون و خەریکی شەھادەتی زوور پێتکھێتان و پێتخستنی بیانو و توھمەت و ئیفتیرای دیکە بوون. لە تەلەبەکانی پەواندز و کوێ بە لە پەواندز و کوێ بە مالتیان پشکندرابوو و یەکتیک لە پەواندز ئێتیھام کرابوو.

سەھەینێ خەریکبوو موحامی بگرم زیا عەلی موحامی عەرەب و خەڵکی مووسڵ لە ھەولێر بوو، گرتم و کردمە وەکیلی خۆم کە مودافەعەم بۆ بکات. ئەم پیاو زۆر بە مەردانە گوتی: مەسەلە ی تۆ مەسەلە یەکی میللەتی و کوردییە. منیش عەرەبێکی ساغ و راستم. چۆن باوەر بەمن دەکەیت و موقەدەرانی خۆت دەدەیت دەست من و باوەر بە موحامی شیت مستەفا ناکە ی کە موذیری مەسئولی موحەلە کە تە؟ گوتم: ئەمە کە تۆ دەکەمە وەکیل و موقەدەرانی خۆم و تەلەبەکان دەدەم دەست تۆ، مەسەلە یەکی ویجدانی و ئوجرە تە. لە ئێو دلتیام خیانت لە گەڵ ئیماننان نەکەن؛ چونکو راستی دەلێن کە عەرەبێکی راست و میللەتپەرستن، لە گەڵ منیشدا درۆ ناکەن و راست دەبن. بەلام موقەدەرانی بزنیکی چییە نادەم دەست شیت مستەفا؛ چونکو پێی باوەر ناکەم کە کوردێکی راست و دروست بێت. زیا عەلی موحامیم کردە وەکیل. یاسین عەزیزی موحامی مووسڵ و مەکی جەمیل موحامی بەغدا ی کە لە بەغدا بوو دوو موحامی دیکە ی بەغدا و کەرکووک کردە وەکیل و وەکالەتنامەم بۆ ناردن، کە پۆژی موحاكەمە حازرین و مودافەعەم بۆ بکەن.

پیرت

5	میژووی میرانی سۆران
87	کوردستانی موکریان یا ئاتروپاتین ئازەربایجان
341	هەلکەوتی دیریکی لە کوردستاندا
415	وینەگری و کۆلین زەنگوێغرافی بەزانی و تاکی کردنەوه، وینە کۆلان بەتیشکی رووناکی
475	میژووی دوو سالە کوردستانی جنووبی
505	چلۆنی سەر بهوردی ئیسماعیل خان - سمکۆی شکاک
559	شاری سلیمانی لە سالی ۱۹۳۴دا
587	شاری کۆیه لە پاییزی سالی ۱۹۳۵دا
601	چوونه ههولێرم و مه ته به عه دامه زاندم و جه ریده ی رووناکی ده رخستم له ههولێر